OVID DENSUSIANU • ISTORIA LIMBII ROMÎNE • VOL. II

—vol. 2—
IV. 56.115

BIBL. CENTR. UNIV.
„M. EMINESCU" IAȘI
IV 56115

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

vol 2

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ISTORIA
LIMBII ROMÎNE
II

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

HISTOIRE
DE LA
LANGUE ROUMAINE

PAR

OVIDE DENSUSIANU

TOME II

LE SEIZIÈME SIÈCLE

Paris
Librairie Ernest Leroux
1938

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

OVID DENSUSIANU

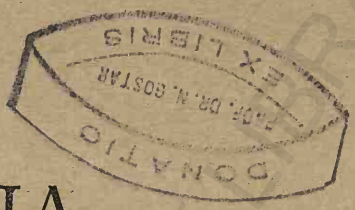

ISTORIA LIMBII ROMÎNE

VOL. II

SECOLUL AL XVI-LEA

Ediţie îngrijită de
prof. univ. J. BYCK

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
BUCUREŞTI 1961

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

8 APR 1982
odr 545888
BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PREFAŢĂ

După fascicula I, tipărită în 1914, celelalte două au apărut cu întîrzieri pe care mă văd obligat să le explic. Tipărirea fiind întreruptă în timpul războiului, m-am gîndit, din cauza nesiguranței în care ne aflam atunci, să-mi pun manuscrisul la adăpost, depunîndu-l, în iulie 1916, la Banca Națională a Romîniei. Cîtva timp după refugiul la Iași, întreg depozitul băncii fiind transportat la Moscova, nu-mi rămînea decît să-i aștept întoarcerea. Deoarece aceasta întîrzia și nu mai speram să reintru în posesiunea manuscrisului — de altfel el nu mi-a fost dat nici acum doi ani, cînd cea mai mare parte a depozitului a fost restituită — m-am hotărît, în 1923, să refac lucrarea și, după ce am recitit textele din secolul al XVI-lea pentru noua redactare, am putut da la tipar, în 1926, a doua fasciculă.

Dificultățile tipografice actuale, mai ales cînd este vorba de corecturi trimise în străinătate, explică de ce ultimele pagini ale acestui volum n-au putut fi tipărite decît acum.

Așa cum apare, volumul de față este în dezacord cu ceea ce trebuia să conțină în plus și cu felul cum fusese anunțat. Avusesem intenția să prezint succint în acest volum și istoria limbii noastre începînd din secolul al XVII-lea. În cursul noii redactări mi-am dat seama însă că numeroase fapte privind limba romînă din secolul al XVI-lea meritau să fie relevate, cu atît mai mult cu cît, de la apariția primei fascicule, au fost publicate texte noi, iar ediții critice care să ne poată dispensa de insistențe și de lămuriri — care, de altfel, se impun — ne lipsesc și acum. Mi-am dat astfel seama că acele capitole care trebuiau să fie consacrate secolului al XVII-lea și celor următoare ar fi avut un loc mult prea redus, așa că le-am păstrat pentru un alt volum. Sper să-l dau la tipar o dată cu o altă carte, scrisă în romînă, despre Evoluția estetică a limbii romîne, *care va fi o completare a acesteia.*

București, iulie, 1937

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

A. = *Arhiva*, Iaşi, 1889 şi urm.
AA. = *Analele Academiei Romîne* (Mem. secţ. lit., ist.).
AI. = *Arhiva istorică a Romîniei*, publ. de B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1865-1867.
AIIN. = *Anuarul Institutului de istorie naţională*, Cluj, 1922 şi urm.
ASPh. = *Archiv für slavische Philologie*, Berlin, 1876 şi urm.
CB. = *Cuvente den bătrîni*, publ. de B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1878-1879.
CC¹. = Coresi, *Cazanie* [1564]; citatele sînt date după copia modernă, care se găseşte la Biblioteca Academiei Romîne.
CC². = Coresi, *Cazanie* (*Evanghelie cu învăţătură*), Braşov, 1580-1581; pentru trimiteri am folosit exemplarul paginat al Bibliotecii Academiei Romîne, la care am fost siliţi să recurgem înainte ca ediţia acestui text să fi fost dată de S. Puşcariu şi Al. Procopovici, *Diaconul Coresi, Carte cu învăţătură* (1581), Bucureşti, 1914.
CL. = *Convorbiri literare*, Iaşi, Bucureşti, 1867 şi urm.
CM. = Coresi, *Molitvenic rumînesc* [1564]; un fragment din el, singurul cunoscut pînă acum, a fost publicat de N. Hodoş în *Prinos lui D. A. Sturdza*, Bucureşti, 1903, p. 235-276 (trimiterile sînt făcute după extras).
CMţ. = *Codicele Marţian*, publ. de N. Drăganu (v. mai jos CTd.).
CP. = Coresi, *Psaltire*, 1577; editată de B. P. Hasdeu, Bucureşti, 1881; în citarea versetelor, ca şi pentru CP¹., CP²., PV., PH., am urmat împărţirile din PS.
CP¹. = Coresi, *Psaltire*, Braşov, 1570 (exemplar unic; se află la Biblioteca Academiei Romîne, secţia tipăriturilor vechi, nr. 16).
CP². = Coresi, *Psaltire*, fără dată (exemplar unic; se află la Biblioteca Academiei Romîne, nr. 14).
CPr. = Coresi, *Praxiu* (*Faptele Apostolilor*) [1563]; o reproducere, în facsimile, a fost dată recent de I. Bianu, *Lucrul Apostolesc — Apostolul — tip. de Diac. Coresi...*, Bucureşti, 1930 (*Texte de limbă din secolul al XVI-lea*; IV, publ. de Acad. Rom.). În trimiteri am ţinut seamă de zaceale.
CT. = Coresi, *Tetravanghel*, Braşov, 1560-1561; o ediţie a lui a fost dată de G. Timuş Piteşteanu, Bucureşti, 1889, dar, cum ea nu prezintă nici o garanţie de exactitate, am urmat originalul; citatele sînt date după zaceale.
CTd. = *Codicele Todorescu*, publ. de N. Drăganu, *Două manuscrise vechi: Codicele Todorescu şi Codicele Marţian*, Bucureşti, 1914.
CV. = *Codicele Voroneţean*, publ. de I. al lui G. Sbiera, Cernăuţi, 1885.
D. = *Dacoromania*, buletinul „Muzeului limbii romîne", Cluj, 1921 şi urm.
DB. = *Documente romîneşti din arhivele Bistriţei*, publ. de N. Iorga, Bucureşti, 1899-1900.
DH. = *Documentele Hurmuzaki* (*Documente privitoare la istoria romînilor*), publ. de Academia Romînă, Bucureşti, 1887 şi urm. VIII
DR. = *Documente romîneşti*, publ. de I. Bianu, ed. Academiei Romîne, Bucureşti, 1907.
EL. = *Evangheliarul din Londra*, 1574; publicat de M. Gaster, Bucureşti, 1929 (sub titlul care nu corespunde textului: *Tetravanghelul Diaconului Coresi din 1561*).
GS. = *Grai şi suflet*, revista „Institutului de filologie şi folklor", Bucureşti, 1923 şi urm.
GSI. = I. Ghibănescu, *Surete şi izvoade*, Iaşi, 1906 şi urm.
IC. = *Învăţătură la cuminecătură*, publ. de I. Bianu în *Texte de limbă din secolul al XVI-lea*; III, Bucureşti, 1925.
ICr. = *Întrebare creştinească*, publ. de I. Bianu, *ibid.*, I, Bucureşti, 1925.
IN. = *Ioan Neculce*, buletinul „Muzeului municipal" din Iaşi, Iaşi, 1921 şi urm.

IP. = *Învățătură la Paști*, publ. de I. Bianu în *Texte de limbă din secolul al XVI-lea*; III.
IS. = N. Iorga, *Studii și documente*, București, 1901 și urm.
ND. = *Documente slavo-romîne*, publ. de St. Nicolaescu, București, 1905.
P. = *Pravila Sfinților Apostoli*, publ. de I. Bianu în *Texte de limbă din secolul al XVI-lea*; II, Bucu ești, 1925.
PH. = *Psaltirea Hurmuzaki* (manuscrisul nr. 3077 al Bibliotecii Academiei Romîne).
PO. = *Palia*, Orăștie, 1582; o ediție a primei părți a acestui text (Geneza) a fost publicată de M. Roques, *Palia d'Orăștie*, Paris, 1925.
PS. = *Psaltirea Scheiană*, publ. de I. Bianu, București, 1889; o altă ediție: I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană, comparată cu celelalte Psaltiri din secolul al XVI-lea și al XVII-lea*; I-II, București, 1916.
PV. = *Psaltirea Voronețeană*, publ. de C. Găluşcă, *Slavisch-rumänisches Psalterbruchstück*, Halle a. S., 1913.
RI. = *Revista pentru istorie, arheologie și filologie*, București, 1883 și urm.
RLR. = Al. Rosetti, *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du début du XVII-e siècle tirées des archives de Bistritza (Transylvanie)*, București, 1926.
S. = *Scriptura Domnului Hristos...*, publ. de I. Bianu în *Texte de limbă din secolul al XVI-lea* III.
TB. = *Texte bogomilice* (în Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, II, 245 și urm.).
TM. = *Texte măhăcene* (*ibid.*, II, 1 și urm.).
TP. = *Psaltirea* lui P. Tordaș [Oradea Mare sau Cluj, 1570], publ. de Sztripszky Hiador și Alexics György, *Szegedi Gergely énekeskönyve XVI századbeli román fordításban*, Budapesta, 1911.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITARĂ

CAPITOLUL I

PRIMELE ÎNCERCĂRI DE SCRIERE ÎN LIMBA ROMÎNĂ. CARACTERISTICILE GENERALE ALE LIMBII DIN SECOLUL AL XVI-lea

3

1. Cele mai vechi monumente de limbă romînească nu sînt mai vechi decît secolul al XVI-lea. Nu trebuie să se creadă însă că limba romînă nu a fost niciodată întrebuințată în scris înainte de această epocă; este de presupus că pentru a scrie însemnări fugitive sau socoteli se recurgea din cînd în cînd la limba vorbită; se pare chiar că limba romînă a fost întrebuințată și în alte scopuri, din moment ce, așa cum reiese dintr-o mărturie din secolul al XV-lea, textul unui jurămînt făcut în 1485 de Ștefan cel Mare regelui Poloniei a fost redactat în „valahă": *hec inscripcio ex valachico in latinum versa est, sed rex ruthenica lingua scriptam accepit* (*Monumenta medii aevi hist.*, Cracovia, XIV, 337). Totuși asemenea încercări au rămas izolate și nici una dintre ele n-a ajuns pînă la noi. Cîteva ecouri vagi a ceea ce era limba vorbită în epocile anterioare se găsesc uneori în documentele scrise în limba slavă sau în latină; unele forme de exprimare pe care le întîlnim în aceste documente reflectă particularitățile limbii romîne; dar toate aceste indicații nu adaugă nimic important la ceea ce putem constata direct prin studierea textelor romînești de mai tîrziu.

În pragul secolului al XVI-lea, limba romînă apare pentru prima oară într-un document din 1521 (*Documente Hurmuzaki*, XI, 843; St. Nicolaescu, *Documente slavo-romîne*, București, 1905, 24); este o scrisoare confidențială pe care boierul Neacșu din Cîmpulung i-a trimis-o lui Ioan Benkner, la Brașov, pentru a-l informa despre o expediție întreprinsă de turci. După această dată, se scurge un sfert de veac pînă ce un alt text romînesc să ne fie cunoscut. Registrele municipalității din Sibiu menționează, în 1544, tipărirea unui catehism romînesc; același fapt este confirmat, doi ani mai tîrziu, într-o scrisoare a preotului sas Wurmloch (Bianu-Hodoș, *Bibliografia romînească veche*, București, I, 22). Acest text nu a fost încă descoperit și este îndoielnic că fragmentul unui catehism dintr-un manuscris din secolul al XVII-lea (Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, II, 99) reproduce o copie a acestuia; nu există nici un indiciu în sprijinul acestei ipoteze, deși ea este admisă de cîțiva istorici ai literaturii noastre; particularitățile lingvistice ale manuscrisului ne duc mai degrabă la textele tipărite mai tîrziu de Coresi (comp. versiunea *Tatălui nostru* cu aceea din *Molitvenicul* lui Coresi). 4

Catehismul din 1544 marchează o dată importantă în istoria limbii și literaturii romîne, deoarece el vestește toate aceste texte religioase tipărite după 1560 datorită inițiativei cîtorva fruntași sași și unguri de peste munți. Împinși de dorința de a cîștiga populația romînească la cauza bisericii protestante, sașii și, mai tîrziu, ungurii au tipărit în romînește traduceri ale *Vechiului* și *Noului Testament* (făcute către mijlocul și în a doua jumătate a secolului al XVI-lea), o dată cu unele cărți de propagandă care trebuiau să-i învețe pe romîni noua

doctrină: „purior doctrina christiana", cum se exprimă regele Ioan al II-lea Sigismund într-o scrisoare din 1567 adresată preoților romîni. După Sibiu, Brașovul a devenit pentru cîtva timp centrul acestei mișcări; în 1559 îl vedem pe sasul Ioan Benkner, consilier municipal, dînd dispoziții pentru răspîndirea preceptelor catehismului luteran printre locuitorii romîni ai acestui oraș: *Johannes Bencknerus, iudex Coronensis, cum reliquis senatoribus reformavit Valachorum ecclesiam et praecepta catecheseos discenda illis proposuit* (*Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, 1903, IV, 80). Șase ani mai tîrziu întîlnim, tot la Brașov, un predicator care trebuia să expună romînilor, în limba lor, noile credințe venite
5 din Germania («Analele Acad. Rom.», Mem. s. ist. XXVII, 25); alți doi predicatori din Lugoj și din Sas-Sebeș, Moise Peștișel și Ștefan Herce, sînt menționați în *Palia* din 1582 și aveau, cu siguranță, aceeași misiune. La sinoadele de la Turda și de la Aiud, în 1566 și 1569 («Analele Acad. Rom.», XXVII, 23, 27, 28; cf. *Documente Hurmuzaki*, II[5], 601, 631, 656), s-a hotărît ca toți preoții romîni să se asocieze la această operă de propagandă care era patronată de regele Ungariei; hotărîrile sinoadelor prevăd chiar sancțiuni severe împotriva celor nesupuși, printre care vedem figurînd și preoții slavi care țineau de bisericile romînești și care, după hotărîrile sinodului de la Aiud, erau obligați și ei să utilizeze limba romînă la slujbe, ceea ce arată o dată mai mult importanța care se acorda răspîndirii noilor idei.

Dat fiind caracterul ei antiortodox, mișcarea s-a lovit, firește, la început, după cum arată și corespondența oficială a epocii, de multe obstacole, dar de multe ori s-a întîmplat ca slujitorii bisericii romîne, ca și poporenii, să nu înțeleagă intențiile pe care le ascundea acțiunea reformaților. Această acțiune se prezenta chiar sub aspecte plăcute și venea ca un răspuns la o necesitate a timpului, deoarece le dădea romînilor ocazia să audă cultul celebrat în limba lor. Acesta este de altfel punctul asupra căruia Coresi și ceilalți misionari, mai mult sau mai puțin la curent cu intențiile reformaților, insistă ori de cîte ori vin să prezinte cărțile lor credincioșilor romîni; în epilogul *Cazaniei* din 1564, Coresi se exprimă în felul următor în legătură cu motivele care l-au determinat să publice această carte: „Deac-am văzut că mai toate limbile au cuvîntul lu Domnezeu în limba lor, numai noi rumînii n-avem, și Hristos zice (Matei, 109): «cine ceteaște să înțeleagă», Pavel apostol încă scrie (la
6 Corintom, 155) că «întru besearecă mai vîrtos cinci cuvinte cu înțelesul mieu să grăesc ca și alții să învăț, decît untunearec de cuvinte neînțelease într-alte limbi»; derept aceaia am scris cum am putut Treteevanghelul și Praxiul." Un alt pasaj despre întrebuințarea limbii romîne în biserică, mai interesant, ne este oferit de același text (265): „Merg oamenii la besearecă, — scrie Coresi, — cum acolo popa să spue cuvîntul lui Dumnezeu, sfînta Evanghelie, în limba pre carea grăesc oamenii... Ce folosu e lor, deaca popa grăiaște în limbă striină rumînilor, sîrbeaște, de nu înțeleg". Coresi era cu siguranță de bună-credință atunci cînd scria aceste cuvinte, dar sașii și ungurii nu vedeau în aceasta decît un minunat mijloc pentru a atrage pe romîni la cauza Reformei și era, fără îndoială, o exagerare atunci cînd Ioan al II-lea Sigismund spunea într-o scrisoare din 1569 că s-ar bucura să vadă în fruntea bisericii romîne un episcop ca Pavel Tordaș, căruia îi fusese încredințată această

demnitate spre a putea răspîndi limba romînă în bisericile din Transilvania: *ut verbum Dei in ecclesiis wallachicis lingua wallachica pure et sincere propagare possit* («Analele Acad. Rom.», XXVII, 26). Interesul pe care îl arătau vecinii noștri pentru romîni era dictat, în primul rînd, de motive religioase; ei nu prevedeau, poate, că de toată această mișcare aveau să profite limba și literatura romînă, deoarece, datorită ei, tipografiile au putut să le dea romînilor cărți sfinte scrise în limba lor.

Care a fost influența acestor cărți? Mult mai puternică, poate, decît o putem aprecia astăzi. Ceea ce pare sigur este faptul că au fost destul de răspîndite, cu toată opoziția pe care o aveau de întîmpinat în mediile ostile doctrinelor luterane și calviniste. Este interesant în această privință un document al epocii: în 1582 Lucas Hirschel din Brașov îi scria lui Gaspar Budecker, consilier municipal al Bistriței, pentru a-l ruga să răspîndească printre credincioșii romîni din districtul său *Cazania* din 1581 și, pentru a arăta utilitatea intervenției sale, el adăuga că cei din Sibiu și chiar domnii Munteniei și Moldovei primiseră această carte (*Documente Hurmuzaki*, XI, 656). E explicabilă această grabă pentru popularizarea textelor romînești; pe lîngă faptul că aceste cărți reprezentau mijloace de propagandă protestantă, ele erau în același timp 7
o afacere comercială căreia trebuia să i se asigure succesul; poate că vînzarea acestor cărți aducea unele cîștiguri care nu erau chiar de disprețuit; în acest fel trebuie, probabil, interpretat un pasaj dintr-o scrisoare a lui Pavel Tordaș, care, în ajunul sinodului de la Cluj, scria preoților romîni să aducă bani pentru a-și procura *Psaltirea* și alte cărți sfinte («Analele Acad. Rom.», XXVII, 29). Oricum ar fi, textele tipărite la Brașov și în alte părți au dat limbii romîne o viață nouă, îndrumînd-o spre o soartă mai bună. În special cărțile lui Coresi au avut cea mai mare influență contribuind într-o mare măsură la dezvoltarea ulterioară a limbii romîne literare.

Întrebuințarea limbii romîne în monumentele literare tipărite după 1560 nu apare deci ca rezultat al unei mișcări determinate de cauze inerente vieții naționale a romînilor; ea se datorește mai curînd, cum am văzut, unui impuls străin. Trecînd la alte texte, și mai ales la cele cunoscute sub numele de „Texte măhăcene" și „Texte bogomilice", publicate de Hasdeu în *Cuvente den bătrîni*, II, faptele se prezintă mai puțin clar, deoarece nu sîntem încă fixați asupra împrejurărilor care au dus la traducerea lor în limba romînă. Prin caracterul lor, în mare parte apocrif, aceste texte se depărtează, e drept, de monumentele literare pomenite mai sus; totodată ne întrebăm dacă nu trebuie să le legăm, indirect, de mișcarea transilvăneană care dăduse literaturii romîne traducerea Psalmilor, a Evangheliei etc. Interesul pentru traducerea de cărți religioase fiind trezit de propaganda protestantă, nu e de loc neverosimil să presupunem că unii cărturari s-au gîndit să traducă și alte texte, mai ales apocrife, bogomilice, care circulau în manuscrise slave. În orice caz, particularitățile lingvistice nu ne prea îndreptățesc să considerăm aceste traduceri ca fiind anterioare secolului al XVI-lea; nu observăm la ele nimic care să nu poată data din această epocă.

După unii savanți, cele mai vechi manuscrise ale noastre, care conțin 8
texte religioase, ar data din secolul al XV-lea; aceiași savanți admit că majoritatea textelor tipărite de Coresi nu ar fi decît o reproducere a acestor manuscrise. Nu s-a putut aduce nici o dovadă sigură în favoarea existenței de tradu-

ceri anterioare secolului al XVI-lea. Un lucru cert este că adesea Coresi nu a făcut altceva decît să reproducă texte manuscrise care circulau în epoca sa, dar aceste texte puteau să fie foarte bine din prima jumătate a secolului al XVI-lea, pentru că numai începînd din această epocă vedem manifestîndu-se, datorită propagandei luterane, interesul pentru traducerile romînești. În ultima vreme, N. Iorga, *Studii și documente*, VII, p. XVIII și urm., crede că poate să stabilească o legătură între primele noastre texte și mișcarea husită; după părerea sa, un preot din Maramureș, influențat de propaganda husită care preconiza utilizarea limbii vulgare în cult, ar fi ajuns astfel să traducă în romînește Psalmii, Faptele Apostolilor etc. Teoria lui Iorga rămîne însă o simplă ipoteză, deoarece nu găsim nicăieri la romîni urmele unei influențe husite capabilă să producă o mișcare atît de importantă ca aceea care trebuie să fi stat la baza unor asemenea inovații în istoria culturii romînești (cf. O. Densusianu, „Buletinul Societății filologice", III, 34).

Cu totul altfel trebuie să fie privită prezența limbii romîne în documentele publice și private din secolul al XVI-lea, al căror prim specimen este scrisoarea din 1521 amintită mai sus. Aici asistăm la un fenomen care decurge din împrejurările proprii vieții romînești. În secolul al XVI-lea, condițiile istorice, raporturile sociale etc. se schimbaseră simțitor în țările romînești; introducerea unor elemente de cultură noi, stabilirea de raporturi mai strînse și mai variate între locuitori, creșterea populației și multe alte fapte aduseseră transformări care arătau o viață romînească mai intensă decît înainte și care aveau să înlesnească trezirea unei conștiințe etnice, oricît de vagă ar fi fost ea. Pe de altă parte, influența slavă pierduse, mai ales în a doua jumătate a secolului al XVI-lea, o parte din importanța ei de odinioară; vedem pretutindeni, în această epocă, simptomele acestei decăderi care amenința cultura slavă de adopțiune romînă și care avea să se accentueze în secolul următor. În ceea ce privește
9 mai ales limba, slava nu se putea bucura de aceeași supremație ca în secolele trecute, soarta ei fiind strîns legată de cea a culturii de aceeași proveniență; numărul celor care o cunoșteau fiind din ce în ce mai scăzut, era fatal ca ea să devină cu timpul o limbă moartă, ca și latina în țările din Occident. În aceste împrejurări era natural ca limba romînă să capete mai mare importanță; o vedem acum pătrunzînd acolo unde altădată nimeni nu s-ar fi gîndit s-o întrebuințeze. Dacă era vorba să se scrie însemnări, să se corespondeze cu cineva, să se redacteze acte de cumpărare ori de vînzare etc., limba vorbită se oferea de la sine în acest scop, iar timpul nu făcea decît să-i acorde din ce în ce mai mult locul la care avea dreptul.

Din motive ușor de înțeles, numărul documentelor scrise în romînă în secolul al XVI-lea nu e prea însemnat; ele constituie însă un element important pentru studiul limbii. Aceste documente sînt departe de a avea o valoare egală; cea mai mare parte dintre ele sînt scrise într-o romînă barbară; ele trădează eforturile care se făceau pentru redarea în scris a cuvintelor din limba vorbită; fonetica este uneori atît de alterată, încît trebuie să ghicești cuvintele pe care intenționa să le scrie autorul. Totuși nu este imposibil să culegem dintr-însele informații dintre cele mai prețioase, deoarece numai datorită lor putem cunoaște mai bine particularitățile lingvistice caracteristice cutărei sau cutărei regiuni; tot cu ajutorul lor reușim să ne facem o idee despre ceea ce era sintaxa secolului al XVI-lea, textele religioase fiind mai puțin interesante din acest punct de vedere, prin faptul că ele reproduc, de cele mai multe ori, sintaxa unor modele străine.

În afară de documentul din 1521 — la care s-ar putea adăuga, ca una dintre mărturiile cele mai vechi ale utilizării în scris a limbii romîne, o glosă scrisă pe un act slav din 1548 („Convorbiri literare", XXXIV, 332) — documentele scrise în romînă în secolul al XVI-lea sînt cele care urmează (le grupăm după conținut, ca să se poată vedea mai bine în ce împrejurări se recurgea la limba vorbită): acte de cumpărare sau vînzare de pămînt, emanînd, în general, de la țărani sau boieri de ordin inferior (Tecuci 1577, Bacău 1581, Dîmbovița circa 1595, Prahova 1596, Vîlcea 1597, Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I, 26, 28, 63, 66, 72, 80; Roman 1575, *Documente Hurmuzaki*, XI, 197; Neamțu 1598, Iași 1600, *Documente romînești*, publ. de Academia Romînă, București, 1907, 4, 5; Putna 1592, „Arhiva", Iași, I, 248); acte de donație (Mehedinți 1599, *Cuvente den bătrîni*, I, 88; Ialomița 1592, *Documente romînești*, 2); documente privind dreptul de proprietate asupra unor robi țigani (Suceava 1593, 1597, *Documente romînești*, 4; *Cuvente den bătrîni*, I, 76); mărturii date de funcționari sau de boieri pentru confirmarea unor drepturi de proprietate etc. (Trotuș 1591, „Arhiva istorică", II, 105, Muscel circa 1585, *Cuvente den bătrîni*, I, 38); mărturiile lui Luca Stroici, Ureche, Simion Movilă etc. într-un proces intentat de niște ragusani lui Petru Șchiopul (1593, *Documente Hurmuzaki*, XI, 317); procură dată de Petru Șchiopul lui Anton Bruni în același proces (*ibid.*, 342); expunere a unui proces, emanînd de la un pîrcălab (Tîrgu-Jiu 1591, *Cuvente den bătrîni*, I, 56); sentință pronunțată de un vornic împotriva unui criminal care trebuia să plătească despăgubiri pentru un asasinat pe care-l comisese (Moldova, fără indicarea ținutului, 1588, *Cuvente den bătrîni*, I, 51); raport sumar al lui Nestor Ureche către Petru Șchiopul în legătură cu perceperea impozitelor (*Documente Hurmuzaki*, XI, 233); scrisoare trimisă de vistiernicul Bărcan la Bistrița pentru a scuti pe locuitorii acestui oraș de noi rechiziții pentru armată („Analele Acad. Rom.", XX, 491); document în care Eftimie, starețul mănăstirii Bistrița, amintește lucrări pe care le-a dat să le facă pentru această mănăstire (1573, *Cuvente den bătrîni*, I, 23); note și corespondență despre legăturile lui Mihai Viteazul cu împăratul Austriei și instrucțiunile date de același domn romîn ambasadorilor trimiși de el regelui Poloniei („Analele Acad. Rom.", XX, 456, 472); scrisoare și instrucțiuni trimise de Mihai Viteazul la doi boieri despre legăturile sale cu împăratul Austriei (*ibid.*, 476, 479); exp zeul pretențiilor lui Mihai Viteazul ca „guvernator" al Transilvaniei și raportul unei misiuni a ambasadorilor lui Mihai Viteazul pe lîngă împăratul Austriei (*ibid.*, 483, 485); scrisoare de recomandație a lui Mihai Viteazul („Analele Acad. Rom.", VIII, 263); recensămînt financiar al Transilvaniei făcut din ordinul lui Mihai Viteazul („Analele Acad. Rom.", XX, 464); însemnări asupra cheltuielilor și veniturilor Munteniei, redactate de vistiernicul Dumitrache, sub domnia lui Mihai Viteazul (*ibid.*, 467); hotărîrea lui Mihai Viteazul cu privire la o reclamație făcută de doi țărani din județul Mehedinți împotriva unui funcționar abuziv (1600, „Analele Acad. Rom., Mem. s. lit.", XXVIII, 113); însemnările lui Mihai Viteazul și ale lui Petru Șchiopul pe diferite documente (*Documente Hurmuzaki*, III[1], 322; IVI, 22, 43; XI, 232, 233; „Revista pentru istorie, arheol.", IV, 543; Iorga, *Studii și documente*, IV, 4 și urm.); lista locuitorilor Moldovei redactată pentru Petru Șchiopul (1591, *Documente Hurmuzaki*, XI, 219); inventarul mănăstirii Galata, făcut din porunca lui Petru Șchiopul (1588, *Cuvente den bătrîni*, I, 192); inventarul averii lui Ștefan, fiul lui Petru Șchiopul (*Documente Hurmuzaki*, XI, 395); tabele cronologice scrise, probabil, de un preceptor pentru fiul lui Petru Șchiopul (*Documente Hurmuzaki*, XI, 197); note redactate de Petru Șchiopul despre sume încasate de vistiernicul Iani (*ibid.*, 232); act de căsătorie al lui Petru Șchiopul cu Irina (1591, *ibid.* 218); itinerariul unei călătorii a lui Petru Șchiopul în străinătate, cu indicarea cheltuielilor călătoriei (*ibid.*, 233); socotelile lui Petru Șchiopul („Analele Acad. Rom.", XX, 441, 447, 450, 455); conceptul unei petiții a lui Petru Șchiopul către arhiducele Ferdinand (*ibid.*, 443); însemnările testamentare ale lui Petru Șchiopul (1594, *Documente Hurmuzaki*, XI, 443; „Analele Acad. Rom.", XX, 446); scrisoarea unui necunoscut către Petru Șchiopul, care se afla în exil, în care acesta este pus în curent cu ceea ce se petrecea în țară și în Turcia (1593, *Documente Hurmuzaki*, XI, 349); tradu-

cerea în romînă a unei scrisori a lui Sigismund al III-lea, regele Poloniei, în legătură cu o călătorie proiectată de Petru Șchiopul în Polonia (1593, *Documente Hurmuzaki*, XI, 369); scrisori de informare și reclamații trimise din Maramureș și Moldova unor funcționari din Bistrița (1587-1596, 1594-1595, 1597, Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, București, 1899, I, 1-3); scrisoarea lui Badea Stolnicul și a lui Iancu Comisul de la Făgăraș către Budachi Ianăș din Bistrița, privind o cumpărare de mărfuri (1599, *ibid.*, 3); scrisoare trimisă de la Veneția de Gheorghe Cămărașul și soția lui Gheorghe Hatmanul acestuia din urmă și Alexandrei Cămărășoaia (1594, *Documente Hurmuzaki*, XI, 490); însemnare pe o Psaltire (Galați, 1571, *Cuvente den bătrâni*, I, 18). Data de 1575 a documentului publicat în „Arhiva", Iași, II, 438; III, 424, este îndoielnică; de asemenea documentul din Gorj publicat în *Doc. rom.*, I, pare să fie mai curînd din secolul al XVII-lea (I. Bogdan, „Convorbiri literare", XLI, 383).

2. Limba romînă din secolul al XVI-lea apare așa cum se formase din elaborarea lentă și naturală a veacurilor precedente. Ea e departe de a avea un caracter literar bine determinat, deoarece nu se dezvoltase în mijlocul unor preocupări literare și nu suferise influența școlilor. Cei care au început să scrie romînește nu aveau decît o cultură rudimentară, căpătată în mediul mănăstiresc și luată din izvoare străine. A scrie romînește la acea dată însemna să adaptezi pentru această limbă atît un alfabet străin cît și cunoștințele asimilate din contactul cu cultura slavă. Am fi deci prea exigenți dacă am vrea să căutăm în textele secolului al XVI-lea urme de stil literar sau unele indicii
12 ale unei încercări de limbă modelată după reguli de compoziție. Nu vedem nicăieri această voință care să se exercite asupra materialului lingvistic pentru a-i da o formă șlefuită, pentru a face o triere între diferitele elemente care îl constituie și pentru a impune pe cele care corespund mai bine ideilor și sentimentelor ce trebuie să fie exprimate. Limba romînă din textele religioase nu e altceva decît o limbă teologică elementară, iar cea din documente, un simplu mijloc de exprimare, lipsit de orice preocupare literară. Și într-un caz, și în celălalt, limba apare exclusiv ca o adaptare la scopuri practice, fără nici o preocupare de perfecționare literară.

Comparînd diferitele texte, putem ușor observa numeroase tendințe lingvistice care se încrucișau în vechea romînă: fărîmițarea dialectală este aici destul de vizibilă. Aceasta arată, o dată mai mult, că unitatea lingvistică a limbii romîne, așa cum obișnuim să ne-o reprezentăm chiar și în prezent (cf. vol. I, 14), nu este decît o iluzie. Trebuie să recunoaștem, fără îndoială, că limba romînă a suferit mai puține diferențieri dialectale decît alte limbi romanice, dar aceasta nu ne îndreptățește de loc să facem abstracție de numeroasele particularități dialectale care apar chiar în domeniul dacoromîn. Procesul unei diferențieri dialectale tot atît de accentuate ca în alte părți a fost implicit împiedicat la romîni de schimburile frecvente care au avut loc între diferitele regiuni lingvistice în urma migrațiunilor păstorilor romîni, în timp ce în alte părți, în Franța sau în Italia de exemplu, izolarea provincială, datorită în mare parte organizării feudale, a favorizat într-o măsură mai mare izolarea lingvistică, adică fărîmițarea dialectală; dar, cu toate aceste împrejurări, romîna n-a putut să ajungă la acea unitate pe care unii savanți vor să i-o atribuie, socotind-o una din caracteristicile sale cele mai izbitoare. Astfel trebuie privită și romîna din secolul al XVI-lea.

Comparată, pe de altă parte, cu romîna actuală, și în special cu romîna vorbită, limba secolului al XVI-lea în multe privințe nu prezintă deosebiri izbitoare. Ne miră chiar faptul că într-un document ca cel din 1521 constatăm particularități atît de apropiate de cele actuale. Mai ales fonetica și, în oarecare măsură, morfologia au suferit cele mai puține transformări în ultimele trei secole; firește, trebuie să scoatem din discuție textele provenind din anumite regiuni dialectale și care au particularități cu totul caracteristice; această constatare rămîne valabilă dacă luăm ca termen de comparație textele lui Coresi, scrise în acea limbă a unei părți din Muntenia care s-a impus ca limbă comună și a pregătit limba romînă literară. Fără îndoială că vocabularul este mai sărac decît cel actual, cu tot numărul destul de mare al cuvintelor de origine latină, slavă etc. — foarte expresive uneori — pe care le poseda și care au dispărut astăzi. Ca orice limbă nu încă destul de cultivată, improprie pentru a exprima cu suficientă abundență și claritate noțiunile de ordin superior, limba romînă din secolul al XVI-lea nu putea să nu aibă numeroase lacune în vocabularul său. Această sărăcie de resurse lexicale se observă mai ales atunci cînd traducătorii se străduiesc să dea echivalentul cuvintelor străine exprimînd lucruri care nu le erau familiare sau idei prea îndepărtate de cultura lor; îi vedem atunci pe acești curajoși scriitori căutînd să remedieze prin perifraze sau prin cuvinte care corespund vag celor din text, dacă nu preferă chiar să recurgă la mijlocul mai expeditiv de a introduce chiar cuvintele străine în textul romînesc. În ce privește sintaxa, ea prezintă deosebiri mai accentuate decît cele pe care le constatăm în celelalte părți ale gramaticii. Ordinea cuvintelor este adeseori alta decît cea de astăzi; legăturile dintre diferitele părți ale frazei sînt exprimate prin particule căzute astăzi în desuetudine sau care îndeplinesc alte funcții; fraza este de cele mai multe ori șovăitoare, tărăgănată sau chiar confuză, din cauza unor tranziții prea bruște sau a legăturilor neîndemînatice care ne arată truda cu care se reda atunci, în scris, o înlănțuire de idei. 13

Aceasta este impresia generală care se desprinde din lectura textelor din secolul al XVI-lea. Ea corespunde condițiilor speciale în care s-a dezvoltat limba romînă pînă în momentul în care o activitate nouă, transformări mai mult sau mai puțin adînci survenite în cultură au îndreptat-o spre căi pe care nu le cunoscuse pînă atunci. Expunerea acestor particularități fonetice, morfologice etc., pe care o dăm în paragrafele următoare, ne va ajuta să-i cunoaștem mai bine fizionomia. 14

CAPITOLUL II

FONETICA

3. Deoarece fonetica secolului al XVI-lea nu poate fi studiată fără a avea prezentă în minte evoluția sunetelor anterioară acestei epoci, vom da un tablou al transformărilor fonetice petrecute pînă în momentul apariției primelor texte. Scopul lucrării noastre fiind totuși diferit de acela al unei gramatici istorice, nu vom putea insista prea mult asupra tuturor problemelor care se leagă de fonetica veche a limbii romîne; expunerea noastră se va mărgini să indice cît se poate de succint faptele pe care le putem considera ca definitiv stabilite și, incidental, pe cele care necesită cercetări complementare. În tabloul următor se face un rezumat al schimbărilor fonetice survenite din epoca latină pînă în secolul al XVI-lea, rezumat pe care îl considerăm necesar pentru a lega faptele expuse pînă aici de cele pe care le vom înfățișa mai departe. Bineînțeles că nu ne vom ocupa în acest tablou decît de fonemele latine; pentru particularitățile fonetice ale elementelor străine, trimitem la diferitele capitole ale volumului I, unde acestea au fost tratate.

SCHIMBĂRI FONETICE EFECTUATE PÎNĂ ÎN SECOLUL AL XVI-lea

4. În evoluția lor de la latina vulgară la limba romînă, vocalele au suferit următoarele transformări.

A accentuat s-a păstrat în forme ca *ac* < *acum*, *car* < *carrum*, *-ariu* < *-arium*; *mîrced* < *marcidum* se explică prin influența lui *mîrcezi* (v., mai jos, *a* aton). Pentru *a* > *ă*, *e* în cîteva forme speciale ale substantivului și ale verbului (*bălți*, *părți*, *cărări*, *lăpturi*; *fețe*, *spete*; *dă*, *stă*, *lă*, *fă*), v. morfologia substantivului și a verbului. — *A* + *m(m)* a rămas intact: *aramă* < *aeramen*, *mamă* < *mammam*, *-am* < *-abamus*, *ame* < *-amen*; pentru *a* > *ă* la pers. I plural a indicativului prezent și a perfectului simplu, v. morfologia verbului. — *A* + *m* + cons. (în afară de *n*) > *îm*: *îmblu* < *ambulo*, *cîmp* < *campum*, dar *scaun* < *scamnum*; *schimb* a rezultat din **scîmbiu*, **scîimb* (v., mai jos, metateza). — *A* + *n* > *î*: *Rumîn* < *Romanum*, *călcîi* (*călcîńu*) < *calcaneum*, *săptămînă* < *septimanam*, *tătîne* < *tatanem* (vol. I, 99); formele cu *îi*, *pîine*, *cîine* se explică prin rezonanța în silaba precedentă a terminației *-i* a pluralului: *cîni*, *pîni* > *cĭ̂ni*, *pĭ̂ni* (comp. *mîini* < *mîni*); sub influența acestor forme, *i* a fost introdus și în adverbul *mîne* > *mîine*. — *A* + *n* + *cons.* > *în*: *înger* < *angelum*, *blînd* < *blandum*; în *unghi* (*înghi*) < *angulum* trebuie să admitem imixtiunea v. bulg. *qglŭ*; *grindină* a fost refăcut după verbul *grindina* (v. asimilarea). *A* s-a menținut la fel înainte de *nn*: *an* < *annum*, *baie* < **banneam* (vol. I, 86; *îngîn* < **inganno* se explică prin *îngîna* < *îngăna*).

A aton a trecut regulat la *ă*, în afară de inițială: *părinte* <*parentem*, *sănătate* <*sanitatem*, *cărunt* (**cănu(n)t*) <*canutum*, *mănunchi* <*manuclum* (vol. I, p. 112), *casă* <*casam*, dar *aduce* <*adducere*, *amar* <*amarum*; *cîte* <*cata* îl datorește pe *î* influenței lui *cît*, tot așa cum *alerga* <**allargare* provine din **alărga* + *merge*, înlocuirea lui *ă* cu *e* producîndu-se mai întîi la formele **alargă*, **alărgînd*, care prezentau analogii fonetice cu *m(e)argă*, *mărgînd* (*mergînd*). După *i*, găsim *e* în loc de *ă*: *foaie* <*foliam*, *taie* <*taliat*, *îngheța* (**înghiăța*) <**înglaciare*, *chema* (**chiăma*) <*clamare*, *-ie* <*-iam*, *-iliam*, *-are*, *-oare* (**ariă*, **oariă*) <*-ariam*, *-oriam*; *ă* a suferit aceeași transformare după *ș* (*j*): *ușe* (*coaje*), formele *ușă*, *coajă*, care apar adesea alături de acestea, se datoresc analogiei cu celelalte substantive fem. în *ă* sau trecerii lui *e* la *ă* după *ș*, *j* în cîteva regiuni dialectale. — *A* + *r* + cons. a trecut la *îr* în forme ca *cîrnat* <**carnaceum*, *fîrtat* (**frătat*, v. metateza) <*frate*, *mîrcezi*, derivat de la *marcidum*, *tîrziu* <*tardivum* (fenomenul se explică la fel ca în *vîrtos* <*vărtos*; (cf. fonetica lui *e* aton); tot *î* în loc de *ă* găsim și în formele *cîștiga*, alături de *căștiga* <*castigare*, *cîșlegi* <*caseum ligat.* — *A* + *m* + *cons.*> *îm*: *îmbla* <*ambulare*. — *A* + *n* (în silaba inițială) și *a* + *n* + cons.> *în*: *înemos* <*animosum*; *îngust* <*angustum*, *cînta* <*cantare*; *î* a trecut apoi la *i* atunci cînd silaba următoare conținea un *e*: *înemos*> *inemos* (*inimos*); comp. *inel* <*anellum*, *ainte* (aton în frază) <*abante*, *nișchițel* <*nescio quantum* + *-el*, *spînteca* <**expanticare*, *demineață* (*dimineață*) <*de mane* + *-eață* (*mîneca*, *pîntecos*, *sîngera*, *rămînea* l-au păstrat pe *î* sub influența formelor în care era accentuată această vocală: *mînec*, *pîntece*, *sînger*, *rămîn*). 17

Trecerea lui *a* aton la *ă* a fost considerată de unii filologi ca de origine străină, tracă sau ilirică (Miklosich, *Beiträge z. Lautl. der rum. Dial., Vok.*, I, 9, 15; cf. vol. I, p. 34). În sprijinul acestei păreri s-a invocat prezența aceluiași fenomen în albaneză și în bulgară (elementul autohton al Peninsulei Balcanice ar fi transmis fenomenul în chestiune acestor limbi, la fel ca și romînei). Faptele infirmă însă această opinie. În bulgară, *ă* apare în locul lui *a* numai în dialectele orientale, adică într-o regiune în care elementul trac sau iliric n-a fost niciodată destul de important ca să fi putut exercita o asemenea influență; pe de altă parte, trecerea lui *a* la *ă* nu pare să fie de loc atît de veche în această limbă; de aceea slaviștii nu ezită să considere acest fenomen ca fiind produs în mod independent în bulgară (cf. „Arch. f. slav. Phil“., XVI, 305; XVII, 166). În ce privește *ă* romînesc, trebuie să atragem atenția că nici el nu poate să dateze din epoca în care influența ilirică se mai putea exercita; el are cu siguranță o origine mai recentă, după cum o arată cronologia schimbărilor fonetice în limba romînă; dacă ne referim, într-adevăr, la unele forme ca *ia* < *levat*, *stea* < *stellam*, constatăm că trecerea lui *a* la *ă* nu poate fi foarte veche; ea trebuie să fi avut loc după căderea lui *v* și *ll* intervocalici, căci altfel aceste forme ar fi dat **iă* și **steă*, **stiă*. În ce privește apariția lui *ă* în romînă, am fi, poate, înclinați s-o atribuim epocii în care romînii erau în contact cu albanezii; în această ipoteză *ă* s-ar fi născut pe teritoriul comun locuit odinioară de romîni și de albanezi. O asemenea ipoteză ar fi, natural, mai puțin îndoielnică, dar dacă ne gîndim că *a* aton a devenit *ă* și în alte regiuni romanice (Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, §§ 303, 304), e mult mai verosimil să admitem o evoluție spontană și pentru *ă* romînesc. 18

Ę accentuat> *ie*: *fier* <*fĕrrum*, *piept* <*pĕctus*; absența diftongului *ie* în *inel* <*anĕllum*, *înnec* <**inněco*, *merg* <*mĕrgo*, *vărs* <*vĕrso*, *vechi* <*vĕtulum* se explică prin analogia formelor *ineluș*, *mergînd*, *vărsa* (**versa*), *vechime* etc., în care *ę*, nefiind accentuat, nu putea duce la *ie*; prin apropieri analogice a apărut și *învăsc*, pers. I sing. a ind. prez. al lui *învești* <*investire*, și *dedi* <*dĕdi*:

cel dintîi a fost refăcut după verbele care aveau ind. prez. în *-esc, -eşti* (prin analogie cu pers. a II-a *înveşti* s-a spus la pers. I **învesc* > *învăsc*, ca *înfloresc, înfloreşti*); al doilea a fost influenţat de pers. a II-a *dedeşi*, unde *e* din prima silabă nu era sub accent. După *t, d, s, c, g*, primul element al diftongului *ie* a dispărut după ce alterase consoana precedentă: *ţes* < *tĕxo*, *zeu* < *dĕum*, *şes* < *sĕssum*, *cer* < *caelum*, *ger* < *gĕlu*; acelaşi fenomen se constată după *r* : *cireş* < *cerĕsium* (vol. I, p. 57), *întreg* < **întrĕgum* (*întĕgrum*). De observat, pe de altă parte, că acest *e* a trecut la *ă* după *ţ, z, ş*, atunci cînd în silaba următoare nu era o vocală palatală; în felul acesta se explică *ţărm* < *tĕrmen*, *ţărţ* < *tĕrtium*, *zău* < *dĕum* (*zeu* şi *Dumnezeu* trebuie să fie considerate ca forme refăcute după vocativul *zee, Dumnezee* şi pl. *zei, Dumnezei*, tot aşa cum *ţes, şez* sînt formate prin analogie după *ţeşi, şezi*; numai *şes*, în loc de *şăs*, prezintă un tratament anormal; trebuie să presupunem că *şes* îl datorează pe *e* acţiunii altor substantive, derivate din participii perfecte în *-es*). Schimbarea lui *e* în *ă* după *r* în *rău* < *rĕum* se explică prin influenţa formelor *răutate, înrăi*, unde *e* putea să treacă la *r* în poziţie atonă (cf. fonetica lui *e* aton). Particularitatea cea mai caracteristică a diftongului *ie* este transformarea lui în triftongul *iea* (redus la *ia*) atunci cînd silaba următoare conţine *a, ă* sau *e*; astfel avem: *iarba* (**iearba*) < *hĕrbam* + art. *-a*, *piatră* < *pĕtram*, *viarme* < *vĕrmem* (*mierlă* < *mĕrulam*, în locul formei normale *miarlă*, îl datorează pe *e* derivatelor *mierluţă, mierloi* < *miărluţă, miărloi*). După *t, d, s, c, q*, primul element al triftongului a dispărut
19 după ce alterase consoana precedentă: *ţeară* < *tĕrram*, *zeace* < *dĕcem*, *şeapte* < *sĕptem*, *ceară* < *quaerat*, *geamăn* < *gĕmĭnum*; aceeaşi reducere apare după *r*: *grea* < **grĕvam*, *freamăt* < *frĕmitum*. Mai tîrziu, diftongul *ea* s-a redus la *a* după *ţ, z, ş*: *ţară, zadă* < *dĕdam* (vol. I, p. 90), *şapte* (această schimbare se datoreşte trecerii lui *e* la *ă* după *ţ, z, ş*, cf. mai sus, şi reducerii lui *ăa* la *a*: *ţeară* > **ţăară* > *ţară*); de notat că *zeace*, ca şi **zeadă* > *zadă*, ar fi trebuit să dea **zace*; anomalia se explică prin faptul că *zeace*, devenit mai tîrziu *zece* (cf. fonetica lui *e* în textele din secolul al XVI-lea), a fost influenţat de forma *zeci*, care apărea în *douăzeci* etc. şi al cărei *e* era normal, deoarece silaba următoare conţinea *i* şi nu *e*. Diftongul *ea* nu s-a schimbat în *ăa, a* după *r* iniţial: *reace* < *rĕcens* (dacă *ea* ar fi trecut la *ăa*, am fi avut **răace* > **race*; cf. ceea ce am spus mai sus în legătură cu *rău*). — *Ę* + *m* s-a păstrat: *gem* < *gĕmo*. — *Ę* + *m* + cons. > *îm*: *stîmpăr* < *extĕmpero* (diftongarea lui *ĕ* în *ie* nu s-a produs în acest caz, căci altfel **tie* ar fi dat *ţi*). În ce-l priveşte pe *i* din *timp*, trebuie să presupunem că *tĕmpus* a dat mai întîi *tîmp*, iar acesta s-a schimbat în *timp* prin influenţa pl. *timpi*, formă care este folosită paralel cu *timpuri*. — *Ę* + *n* > *in*, prin etapele intermediare **ien* > **iin*: *bine* < *bĕne*, *vine* < *vĕnit*, *ţine* < *tĕnet*. O evoluţie specială trebuie să fie admisă pentru cuvintele proparoxitone; acestea nu prezintă nici o urmă de diftongare, astfel că *en* a trecut direct la *in*: *tinăr* < *tĕnerum* (această formă, păstrată numai în cîteva regiuni, a fost de timpuriu înlocuită în romîna literară cu *tînăr*, al cărui *î* < *i* nu a fost încă explicat; menţinerea lui *t*, faţă de alterarea sa în *ţine*, arată într-adevăr că *e* nu a fost diftongat în *ie* în acest caz; acelaşi tratament apare în *vineri* < *Vĕneris*. *I* din *in* a trecut la *î* după *v* atunci cînd silaba următoare nu avea un *e* sau un *i*: *vînăt* < *vĕnetum* (dar la pl. *vineţi*). — *Ę* + *n* + cons. > *in*: *argint* < *argĕntum*, *dinte* < *dĕntem*, *încinde* < *incĕndit*, *lindină* < *lĕndinem* (vol. I, p. 98) (*dinte* şi *lindină* atestă că trecerea lui *en* la *in* s-a produs în aceleaşi condiţii ca şi pentru *ę* +

m + cons., adică fără diftongarea lui *e*; **dientem*, **lĭendinem* ar fi trebuit să devină **zinte*, **indină*); *în* a trecut la *în* după o labială atunci cînd în silaba următoare nu era un *e* sau *i*: *spînzur* < **suspĕndiolo*, *vînt* < *vĕntum*, *cuvînt* < *convĕntum* (dar la pl. *cuvinte*), *sămînță* < *semĕntiam*, *-mînt*, < *-mĕntum*; după un *r* dublu, *în* a suferit același tratament: *curînd* < *currĕndo*. — *Ę* + *nn* s-a păstrat; sub influența unui *a*, *ă*, *e* din silaba următoare, el a trecut regulat la *ea*; singurul cuvînt care confirmă această evoluție este *geană*, la baza căruia trebuie pus **gĕnnam*, deoarece *gĕnam* ar fi dat **gină* (cf. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 726).

Ę a rămas intact în cuvinte ca: *cred* < *crēdo*, *leg* < *lĭgo*, *negru* < *nĭgrum*. — *Ę* inițial a devenit *ie* (scris de obicei *e*): *iel* (*el*) < *illum*. — După o labială *e* a trecut la *ă* atunci cînd nu era un *e* sau un *i* în silaba următoare: *păr* < *pĭlum*, *îmbăt* < **imbĭbĭto*, *făt* < *fētum*, *văz* < *vĭdeo*, *măr* < *mēlum* (vol. I, 57); *ă* a trecut la *î* înainte de *s* + cons.: *vîsc* < *vĭscum* (dacă nu trebuie totuși să-l considerăm ca refăcut după *vîscos*; cf. *cîștiga* mai sus, fonetica lui *a* aton). Trecerea lui *e* la *ă* s-a produs și după un *r* dublu: *urăsc* < *horrēsco*. — Sub influența unui *a*, *ă* care urmează, *ę* s-a diftongat în *ea*: *creasta* < *crĭstam* + art. *-a*, *creadă* < *crēdat*; după o labială, *ea* s-a redus la *a* prin trecerea lui *e* la *ă* în contact cu labiala și prin contragerea lui **ăa* în *a*: *pară* (*pează*) < *pĭram*, *bată* < *vĭttam*, *fată* < *fētam*, *vargă* < *vĭrgam*, *masă* < *mēnsam*. Diftongarea în *ea* s-a produs și înaintea unei silabe care avea *e*: *leage* < *lēgem*, *neagre* < *nĭgrae*, *mease* < *mēnsae* (despre transformarea posterioară a lui *ea* în *e* în aceste forme, cf. mai departe fonetica lui *e* în secolul al XVI-lea). După un *r* dublu, *ea* a trecut la *a* (prin aceeași fază intermediară, ca mai sus, adică **ăa*): *uraște* < *ureaște* < *horrēscit*; același tratament trebuie să fie admis pentru *ea* atunci cînd se găsea după un *r* inițial (cf., mai departe, fonetica lui *r*); acesta e cazul lui *ra*, care este propriu unor anumite regiuni (mai ales celei moldovenești) și pe care îl considerăm ca reprezentant normal al lui *rĕam*; dacă romîna comună nu cunoaște decît *rea*, trebuie să vedem aici o formă refăcută după pl. *rele*, care, la rîndul său, nu e decît rezultatul analogiei cu *grele* — *grea*, *stele* — *stea*. — *Ę* + *m* s-a păstrat: *tem* < *tĭmeo*, *sem* < *sĭmus* (referitor la *nimeni*, cf. vol. I, p. 162); atunci cînd silaba următoare conținea *a*, *ă* sau *e*, s-a produs diftongarea lui *ę* în *ea*, devenit, ca mai sus, *a* după o labială: *teamă* (postverbal al lui *teme*), *teame* < *tĭmet*; *famăn* < **fēminum*. — *Ę* + *m* + cons. > *îm* atunci cînd silaba a doua conține *ă* sau *u*, în timp ce înaintea vocalelor palatale a devenit *im*: *tîmplă* < **tempulam* (vol. I, p. 112), *împlu* < *ĭmpleo*; dar *limpede* < *lĭmpidum*; *ę* s-a păstrat însă înainte de *mn*: *lemn* < *lignum*, *semn* < *sĭgnum*. — *Ę* + *n* > *in*: *arină* < *arēnam*, *cină* < *cēnam*, *cuminec* < **comminico* (vol. I, p. 66), *duminecă* < *dominicam*, *plin* < *plēnum*, *venin* < *venēnum*, *-iu* (*-iŭ*) < *-ĭneum* (cf. Candrea, „Bul. Soc. fil.", III, 14); după o labială, un *s* sau o cons. + *r* avem *în* în loc de *in* dacă silaba următoare nu conține vreo vocală palatală: *fîn* < *fēnum*, *vînă* < *vēnam*, *mîn* < *mĭno*; *sîn* < *sĭnum*; *frîn* < *frēnum*; *frîmbie* (*frînghie*), alături de *frimbie*, este încă neexplicat; avem *în* și după un *r* inițial: *rînă* < *rēn*. — *Ę* + *n* + cons. > *i*: *limbă* < *lĭnguam*, *lingură* < *lĭngulam*, *prinde* < *prēndere*; avem *în* în loc de *in* în condițiile expuse mai sus pentru *ę* + *n*: *vînd* < *vēndo*, *sîngur* < *sĭngulum*; *strîng* < *strĭngo* (de aici urmează că forme ca *împĭngo*, *prēndo* trebuiau să dea **împînge*, *prînd*; dacă s-a spus *împing*, *prind*, aceasta s-a produs datorită influenței lui *împinge*, *vince*, *prinde*). — *Ę* + *nn* arată o evoluție analogă aceleia a lui *ę* în ace-

leași condiții; astfel avem: *peană* devenit *pană* (*ea* > *a* după labială) < *pĭnnam*. —*Ę* final > *ea*: *dea* < *dĕt*, *stea* < *stĕt*, *bea* (< **be* < **bee*) < *bĭbĭt*.

E aton s-a menținut în cuvinte ca: *deget* < *digĭtum*, *muced* < *mucĭdum*, *neted* < *nitĭdum*, *șoarece* < *sorĭcem*, *duminecă* < *dominĭcam*, *piedecă* < *pedĭcam*, *sălbatec* < *salvatĭcum* sau *silvatĭcum* (vol. I, p. 70); el s-a păstrat și la sfîrșitul cuvintelor: *șapte* < *septem*, *între* < *inter*, *unde* < *unde*. — *E* inițial a trecut în mod constant la *a* înaintea unui *r*: *arici* < *ericium* (despre *aramă* < *a(e)ramen*, cf. vol. I, p. 70);
22 *eram* < *erabamus* s-a păstrat sub influența lui *era* < *eram*, în epoca în care această formă avea încă accentul pe *e* și nu devenise *erá*, prin atracția formelor pluralului și a altor imperfecte care aveau accentul pe finală la pers. I singular, ca și la pers. a II-a și a III-a. *E* inițial s-a schimbat de asemenea în *a* în numeroasele compuse cu *eccum*: *acest* < *eccum istum*, *acel* < *eccum illum*, *aci* < *eccum hic*, *acice* < *eccum hicce*, *acolo* < *eccum illoc*, *acum* < *eccum modo*, *atare* < *eccum talem*, *atît* < *eccum tantum*. Referitor la *ă* din *ăl* < *illum* și din *ăst* < *istum*, cf., mai departe, vocale în hiat. — *E* > *ă* cînd silaba următoare nu prezenta vreo vocală palatală: 1) după o labială: *împărat* < *imperator*, *bătrîn* < *betranum* (vol. I, p. 75), *făurar* < *febr(u)arium*, *învăța* < **invĭtiare*, *măsură* < *mensuram* (*carpen*, *galben*, *umed*, *foarfecă*, *veșmînt* sînt refăcute după pl. *carpeni*, *galbeni*, *umezi*, *foarfeci*, *veșminte*; *fumega*, *rumega*, *forfeca* se explică prin *fumege*, *rumegi*, *foarfeci* și poate și prin asimilarea cu alte verbe în *-ega*, *-eca*: *închega*, *întuneca*; *bășică* a rezultat din încrucișarea lui *beșică* cu dialectalul *bășîcă*, unde trecerea lui *e* la *ă* putea să aibă loc, deoarece silaba următoare conținea *î* și nu *i*; în ce privește pe *î* din *vîrtute*, *vîrtos* < *vĭrtutem*, **vĭrtuosum*, el se sprijină pe *ă*, care, printr-o deprindere de pronunțare slavă (comp. *vîrf* < v. bulg. *vrŭchŭ*), a fost înlocuit cu *î* înainte de *r* + cons.; cf. fonetica lui *a* aton); 2) după *s*: *sămăna* < *seminare*, *săptămînă* < *septimanam*, *sărbătoare* < **servatoriam*, *săcure* < *securem*, *săcară* < *secale* (*semna* a fost refăcut după *semn*; *frasin*, *asin* în loc de *frasăn*, *asăn*, rezultate în mod normal din *fraxĭnum*, *asĭnum*, datoresc pe *i* pluralului *frasini*, *asini*, ca și *piersec*, pluralului *pierseci*); 3) după *d* (în silabă protonică): *dăpăna* < **depanare*, *dărîma* < **deramare* (pentru *de-*, ca și pentru *des-*, au existat numeroase confuzii între formele în care *e* era justificat și cele în care trebuia să treacă la *ă*: după *deprinde* s-a spus de asemenea *depăna*, ca *despărți* după *deslega*), *îndărăt* < *in de retro*; *împiedica* < *impedĭcare*, *judeca* < *judĭcare* se explică în mod natural prin *împiedici*, *judeci*; 4) după *n*: *bunătate* < *bonĭtatem*, *sănătate* < *sanĭtatem*, *tînăr* < *tenerum*, *vînăt* < *venetum*; *întuneca*, *luneca* datoresc pe *e* lui *întuneci*, *luneci* etc.;
23 5) după cons. + *r*: *crăpa* < *crepare* (de unde prin analogie *crăp*), *lacrămă* < *lacrĭmam*, *prăda* < *praedare* (și, după modelul acestuia, *prăd*), *strănuta* < *sternutare* (*tremura*, *freca* sînt influențate de *tremur*, *frec*; *putred*, *vitreg* se explică prin *putrezi*, *vitregi*; *trifoi* trădează fie influența, datorită terminologiei botanice a savanților, a lat. *trifolium*, fie pe aceea a ngr. τριφύλλι). Mai găsim *e* > *ă*, independent de vocala care urmează: 1) după un *r* inițial sau dublu: *răci* de la *rece* < (*recens*), *rămînea* < *remanere*, *răposa* < *repausare*, *rărunchi* < **renuculum*, *rășină* < *resinam*, *rătund* < *retundum* (vol. I, p. 70), *îndărăt* < *in de retro*, aton în frază; *cură* < *currĭt*, *cară* < *care* (pl. lui *car* < *carrum*); 2) după *t* (în silabă protonică): *blăstăma* < **blastemare* (vol. I, p. 136), *mortăcină* < *mortĭcinam*, *rătăci*, derivat din *erratĭcum*, *săptămînă* < *septĭmanam*, *tărțiu* < **tertianeum* (*temoare* < *tĭmorem* se explică prin influența formei verbale *teme*). — *E* + *m*

s-a păstrat: *înemos* < *animosum*. — *E* + *m* + cons. > *im*: *timpuriu* < *temporivum* (vol. I, p. 113). — *E* + *n*, în silabă protonică, s-a păstrat: *cenușe* < **cĭnusiam* (vol. I, p. 137), *genunchi* < *genuculum* (vol. I, p. 161), *veni* < *venire*, *venin* < *venenum* (*cumineca*, *măcina* au fost refăcute după *cuminec*, *macini*); după o labială *en* a trecut la *în* dacă silaba următoare nu conținea un *e* sau *i*: *fînaț* < **fenacium*, *vîna* < *venare*, *mîna* < *mĭnare* (*scărmăna* < **excarmĭnare* îl datorează pe *ă* lui *scarmăn*; *mĭnutum* a dat *mărunt* prin fazele intermediare **menut* < **menunt* < **merunt* < *mărunt*, adică *e* a trecut la *ă* după ce *n* cedase locul lui *r*); în silabă posttonică *en* s-a păstrat în forme ca *nimeni* < *nemĭnem*, *noaten* < *annotĭnum*, *oameni* < *homĭnes*, *pepene* < **pepĭnem* (vol. I, p. 98), *pieptene* < *pectĭnem*; *en* a trecut la *in* după *c*, *g*, *d*: *sarcină* < *sarcĭnam*, *funingine* < *fuligĭnem*, *margine* < *margĭnem*, *pecingine* < *petigĭnem*, *grindină* < *grandĭnem*, *lindină* < *lendĭnem*, *urdin* < *ordĭno*, *piedin* < **pedĭnum*; aceeași schimbare s-a produs după un *s* atunci cînd silaba următoare conținea *i*: *asini* < *asĭni*, *frasini* < *fraxĭni*. — *E* + *n* + cons. > *in*: *alinta* < **allen(i)tare*, *cărindar* < *calendarium*; *gingie* < *gĭngivam*, *simți* < *sentire*, *tindechie* < *tendiculam*; după o labială, *en* a trecut la *în*, în afară de cazul cînd silaba următoare prezenta o vocală palatală: *spînzura* < **suspendiolare*, *svînta* < **exventare*; dar *minți* < *mentire*, *vindeca* < *vĭndicare*.

I accentuat s-a păstrat intact în cuvinte ca: *cinci* < *cĭnque* (vol. I, p. 90), *frig* < *frĭgus*, *mărit* < *marĭto*, *scriu* < *scrĭbo*, *trist* < *trĭstum* (vol. I, p. 100), *vin* < *vĭnum*; referitor la *treier* < **trĭbilo*, cf. *i* aton. — *I* > *î*: 1) după un *r* inițial sau dublu: *rîmă* < *rĭmam*, *rîpă* < *rĭpam*, *rîu* < *rĭvum*; *întărîta* < **interrĭtare* (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.* nr. 872), *urî* < **horrĭre* (cf. fonetica lui *r*); 2) după *ț*, dacă silaba următoare nu conținea o vocală palatală: *ațîț* < **attĭtio*, *căpățînă* < **capitĭnam*, *cățîn* < *catĭnum*, *țîță* < **tĭtiam* (vol. I, p. 135), dar *subțire* < *subtĭlem*, *ție* < **tĭbi* (vol. I, p. 59), *mulțime* < *multum* + *-ime* (*cuțit* < **acutĭtum*, *puțin* < **putĭnnum* reproduc fonetismul pl. *cuțite*, *puțini*). 24

I aton s-a păstrat la începutul și la sfîrșitul cuvintelor: *iarnă* (< **iearnă*) < *hĭbernam*; *domni* < *domnĭ*, *noștri* < *nostrĭ*; de observat că la sfîrșitul cuvintelor el nu apare cu deplina sa sonoritate decît după o consoană + *r* sau *l* (astfel avem *noștri*, *socri*; *afli*, *umpli* etc., ultimele două cu *-i* < *ĭs*, introdus de la pers. a II-a ind. prez., conj. a IV-a), în timp ce în alte locuri *i* s-a redus la *ĭ*; astfel (așa cum sînt pronunțate) *domnĭ*, *îmĭ* < *mĭ*, *lăudațĭ* < **laudatĭs*, *lăudaĭ* < *laudavĭ*, *cuĭ* < *cuĭ* etc.; în formele din categoria a doua *i* reapare însă adesea atunci cînd acestea sînt urmate de un enclitic: *lăudați-l*, *adu-mi-le*. În interiorul cuvintelor, *ĭ*, devenit încă din latina vulgară *e*, a avut aceeași soartă ca *e* aton: *derege* < *dirigere*, *treiera* < **trĭbilare* (și prin analogie și ind. prez. *treier*; cf. vol. I, p. 116), *să* < *sĭ*, *io* (*iuă*) < *hic* + *ubĭ* (acestea două din urmă atone în frază); (cf. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 900), *rădăcină* < *radĭcinam* (vol. I, 111), *tăciune* < *tĭtionem* (*e* > *ă* după *t*; cf., mai sus, fonetica lui *e* aton); în *ficat* < *fĭcatum*, *scriptură* < *scrĭpturam*, *i* s-a menținut sub acțiunea lui **fic* (mr. *h'ic*) < *fĭcum*, *scriu* < *scrĭbo*.

Cele admise aici în legătură cu tratamentul lui *ĭ* aton în latina vulgară modifică felul în care am privit în altă parte (vol. I, § 33) istoricul acestui sunet. Neputînd să dăm aici mai multă amploare acestei probleme fonetice a latinei vulgare, ne-am mulțumit să indicăm faptele indispensabile pentru înțelegerea evoluției lui *i* în limba romînă; într-un studiu special, în colaborare cu I.-A. Candrea, vom examina îndeaproape soarta lui *i* și *u* atoni în limba romînă și în celelalte limbi romanice.

Ọ și *ọ* accentuați (acesta din urmă reprezentînd numai pe *o*, deoarece așa cum am observat în alt loc (vol. I, § 19), limba romînă nu cunoaște confuzia lui *ō* cu *ŭ*). În afară de cazurile indicate mai jos, aceste vocale au rămas intacte: *foc* < *fŏcum*; *plop* < *pōpulum*. Avem *u* în loc de *o* în *cum* < *quōmodo*, *amu* < *ad mŏdo*, *acmu* < *eccum mŏdo* (prin poziția lor atonă în frază; cf. fonetica lui *o* aton), *cuscru* < *cōnsocrum* (influențat de *cuscrie*), *cuget* < *cōgito*, *culc* < *cŏlloco*, *cust* < *cōnsto* (prin analogie cu *cugeta*, *culca*, *custa*). — *O* > *oa* înaintea unei silabe care conținea *a*, *ă* sau *e*: *coamă* (*coama*) < *cŏmam*, *coace* < *cŏcere* (vol. I, p. 105); *coadă* < *cōdam*, *soare* < *sōlem*. În formele *afară* < *ad fŏras*, *vare* < *vŏlet*, *oa* s-a redus la *a* după labiala precedentă (reducerea diftongului se datorește, poate, poziției atone a acestor cuvinte în frază). Înlocuirea lui *o* (*oa*) cu *u* în *cute* < *cōtem*, *mură* < *mōram* nu este încă explicată (poate că trebuie să admitem pentru cel dintîi influența verbului *ascuți*). — *O* + *m* a rămas intact: *om* < *hŏmo*, *pom* < *pōmum*; *nume* < *nōmen* îl datorează pe *u* probabil verbului *numi*; *numai* < *nōn magis* se explică fie prin influența lui *nu* (cf. mai jos), fie prin faptul că își pierdea accentul în anumite legături sintactice. — *O* + *m* + cons. (în afară de *n*) > *um*; *cumpăr* < *cŏmparo*, dar *domn* < *dŏmnum*; *somn* < *sŏmnum*. — *O* + *n* > *un*: *bun* < *bŏnum*, *cărbune* < *carbōnem*. Este îndoielnic însă că trebuie să presupunem aceeași transformare în cazul lui *nu* < *nōn*; trecerea lui *o* la *u* a putut să se producă în epoca în care se spunea încă *non* (cf. fonetica lui *n*) sau poate că a fost provocată de întrebuințarea acestei particule în poziție atonă în frază. Menținerea lui *o* în sufixul *-oi* < *-ōneum* este surprinzătoare și ea nu a fost încă lămurită. — Despre *o* + *n* + cons. (în special *t*, *d*), cf. vol. I, § 24.

O aton a trecut regulat la *u*, în afară de cazurile menționate mai departe: *arbure* < *arborem*, *furnică* < *formicam*, *ureche* < *oriclam*, *patru* < *quattuor*. *Mormînt* prezintă o dezvoltare anormală, dacă nu trebuie totuși să presupunem că el se leagă de *monimentum* (vol. I, p. 66) prin formele intermediare: **munmînt* > **mînmînt* (cf. mai jos *fîntînă* etc.) > **mîrmînt* > **mărmînt*, de unde *mormînt* prin trecerea lui *ă* la *o* după labială, ca *boteza* < **băteza* (v. asimilarea vocalelor). — *O* + *m* + cons. (în afară de *n*) și *o* + *n* + cons. > *îm*, *în*: *gîmfa* < *conflare*, *frîmsețe* < *frumos* + *-eță*; *fîntînă* < *fontanam*, *lîngă* < *longo* (aton în frază), dar *cumnat* < *cognatum*, *Dumnezeu* < *domne deus* (cf. fonetica lui *u* aton). — În monosilabe, *o* a trecut la *ă*: *că* < *quod*, *nă* < *nos*, *vă* < *vos* (despre *non*, cf. mai sus), *după* < *de post* arată că *o* a devenit *ă* în epoca în care cele două elemente ale sale erau încă independente, astfel că **po* a putut să urmeze același tratament ca celelalte monosilabe.

U și *ụ* accentuați se reflectă în același fel prin *u*: *ascult* < *ascŭlto* (vol. I, p. 68), *cruce* < *crŭcem*; *crud* < *crūdum*, *fum* < *fūmum*. În *adînc* < *aduncum*, *u* a cedat locul lui *î*, fonetismul său fiind modelat după acela al lui *adînca* (cf., mai jos, *u* aton). Formele *moare* < *mŭriam*, *roib* < *rŭbeum*, *toamnă* < **autŭmnam* arată *u* > *o*, fără să se poată preciza cauzele acestei substituiri.

După Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 130, trecerea lui *u* la *o* în *roib*, *toamnă* s-ar datora influenței consoanelor labiale următoare; această explicație este însă contrazisă de forme ca *rump* < *rŭmpo*, *porumb* < *palŭmbum* etc., care prezintă aceleași condiții fonetice fără a se produce însă trecerea lui *u* la *o*. La fel de inadmisibilă este explicația pe care Meyer-Lübke, *ibid.*, § 146, o dă pentru *moare*: după părerea sa, îl putem considera ca o formă postverbală a lui *mura*

< *muriare*; nu vedem însă cum ar fi putut să iasă *moare* din *mura*. O altă explicație a cuvintelor în chestiune a fost încercată de Pușcariu, „Zeitschr. f. rom. Phil.“, XXVIII, 689; cf. „Convorbiri literare“, XXXVIII, 469; plecînd de la o lege fonetică pe care crede că o poate formula în felul următor: „ori de cîte ori *u* se găsea înaintea unui *i* formînd ultimul element al unei silabe, el a fost disimilat în *o*“, Pușcariu presupune că *toamnă* a ieșit din **autumniam*, și nu din **autumnam*, prin fazele intermediare **autuimnă* > **autoimnă*, ca și *roib* din **ruib* și *moare* din **muira*. Nu putem împărtăși acest raționament, deoarece mai multe considerații vin să-l infirme. Astfel, disimilarea lui *u* în *o* sub influența lui *i* este de neconceput; pe de altă parte, a admite că *muriam* a putut să devină **muira* înseamnă să ignorăm legile cele mai elementare ale foneticii românești: metateza lui *i* în hiat nu se produce niciodată în aceste condiții (cf. *-ariu* < *-arium*; 27
etimologiile *baier* < *varium*, *caier* < **carium*, propuse de Pușcariu, nu pot fi luate în serioasă considerație). Și chiar admițînd existența lui **muira* și trecerea sa la **mo(i)ră*, acesta ar fi dat **moară* și nu *moare*. Mai trebuie să fie subliniat faptul că argumentele invocate de Pușcariu lasă neexplicată prezența lui *u* în *cuib*.

U aton apare ca *u*: *urzică* < *urticam*, *singur* < *singulum*. — *U* + *n*, *m* + cons. > *în*, *îm*: *adînca* < **aduncare*, *încă* < *unquam* (aton în frază), *rîndunea* < **hirundulam* + *-ea*, *sîmcea* < **summicellam* (cf. Candrea, „Bul. Soc. fil.“, I, 28). Atunci cînd se găsea după *i* (*j*) *u* a dispărut de timpuriu: *înghiți* < **înghiuți* (< *ingluttire*), *sughița* (< * *sughiuța*) < *subgluttiare* (vol. I, p. 118); comp. *mincinos* (< *minciunos*) < *minciună* < **mentitionem*, *rușina* (<**rușiuna*, derivat din *rușiune*) < **rosionem* (analogia a atras după ea *rușiune*, care a devenit *rușine*), *tușina* (<**tușiuna*) < **tonsionare*; *închide* (< **închiude*) < *includere* se explică în același fel: *iu* s-a redus la *i* mai întîi în formele în care acest grup vocalic nu se găsea sub accent (*închizînd* < **închiuzînd*, ca *închisoare* < **închiusoare*) și după modelul acestora s-a spus și *închide*. — Referitor la *u* final, cf. fonetica secolului al XVI-lea.

Diftongi. Pentru diftongii accentuați nu avem de semnalat decît felul în care a fost tratat *au*; valoarea sa de diftong a dispărut în urma separării elementelor sale în două silabe (cu accentul pe *a*): *aur* < *aurum*; numai *audio* a fost redat prin *aûz*, fără să se cunoască motivele acestei deplasări a accentului.
Diftongii de proveniență română *ea* și *oa* în poziție atonă s-au redus la *e*, *o*: *cresta*, derivat din *creastă*; *boci*, derivat din *boace*.

Vocale în hiat. Pentru transformările pe care le-au suferit vocalele în hiat (primar sau secundar), trebuie să distingem următoarele cazuri: 1) Hiatul se menține: *tăun* < *tabonem* (vol. I, p. 112), *leșie* < *lixivam*, *măestru* < *ma(g)istrum* (vol. I, p. 83), *scrie* < *scribere*, *suară* (în forma *suptsuară*, *subsoară*) < *subalam*. 2) Cele două elemente ale hiatului se contopesc într-un diftong; acesta este mai ales cazul hiaturilor a căror a doua vocală era un *u* (*o*) sau un *i* final (această 28
transformare a fost determinată de altfel de schimbarea vocalei finale în semivocală, *ŭ*, *ĭ*): *eu* < **eo* (vol. I, p. 83), *mieu* < *meum*, *stau* < *stao* (vol. I, p. 109), *tîrziu* < *tardivum*, *cui* < *cui*, *doi* < **doi* (vol. I, p. 69), *fui* < *fui*, *lăudai* < *laudavi*; același rezultat se constată pentru hiatul *ea*, cu deosebirea că accentul a trecut în acest caz pe vocala a doua: *cățea* < *catellam*, *grea* < **grevam*, *mea* < *meam*, *rea* < *ream*, *vedea* < *videbat* (comp. de asemenea *partea* < *parte* + art. *-a*). 3) Vocala a doua a fost alterată: *ia* a devenit *ie* (diftong) atunci cînd se găsea înaintea unei silabe care conținea *i* sau *e*: *oieriu* (< *oiariu*), derivat din *oaie*; *chiee*, *che(i)e* (<*chiae*) <*clavem*, *tăiere* (<*tăiare*) < *taliare*. 4) Una dintre

vocale a dispărut: *ae* s-a redus la *a* (*ă*) atunci cînd nici una din vocale nu era accentuată: *alună* < **abellonam*, *am* < *habemus* (aton în frază), *spămînta* < **expavimentare*; *ăa* a devenit *a*: *casa* < *casă* (< *cásam*) + art. *-a* (ca *zadă* < **zăadă*, *pară* < **păară* etc.; cf., mai sus, fonetica lui *ę* și *ę*); *îi*, *îi* > *i*: *creștin* (< **creștiîn*) < *christianum*, *ghindă* (< **ghiîndă*) < *glandem*, *tăind* (< **tăiînd*) < *taliando*; *schimb* (< **scîmb*) < **excambio*; reducerea hiatului s-a produs mai ales atunci cînd cele două vocale erau identice: *cal* < *caballum*, *la* < *lavare*, *la* < *illac ad*, *lăuda* < *laudabat*; *bere* (*beare*) < *bibere*, *bea* (< **be*, cu *e* final accentuat > *ea*; cf., mai sus, fonetica lui *ę*) < *bibit*, *cetate* < *cīvitatem* (*ī* aton > *e*), *îngreca* < **ingrevicare*, *legeni* < **leviginas* (în *ainte* < *abante* contragerea nu s-a efectuat, deoarece *ant* a trecut la *înt* înainte de reducerea hiatului, astfel că *abante* a urmat tratamentul formelor din prima categorie); o reducere analogă a hiatului a apărut în cazul în care *e* se întîlnea cu *ea*, ieșit din *e*: *greață* (< **greeață*) < **grevitiam*, *leagănă* (< **leeagănă*) < **leviginat*; în *iarnă* (< **iearnă*) < *hibernam*, *iartă* (**ieartă*) < *libertat* avem *iea* > *ia*; un exemplu de *ieu* > *iu* ne oferă *iușor* < **ieu* < *lĕvem* (**lĕvum*) + *-șor*; de notat, în afară de aceasta, contragerea lui *ue* în *u*, prin faza intermediară **uî*, în *crunt* (< **cruînt*) < *cruentum*, *junc* (< **juînc*) < *juvencum*.

29 5) Cele două vocale s-au contopit într-un sunet nou; acest caz este reprezentat de hiatul *ue* atunci cînd *e* nu era accentuat; s-a obținut astfel *ue* > *uă* > *o*: *cot* (< **cuăt* < **cuet*) < *cubĭtum*; înaintea unui *r*, hiatul *uă* pare să se fi păstrat mai mult timp, după cum arată *nuăr* < *nubilum*, care apare încă (alături de *nuor*, *nour*, *nor*) în textele vechi, în timp ce *cot* este singura formă cunoscută din epoca cea mai veche; o dezvoltare paralelă aceleia a lui *ue* în *nuăr* ne este oferită de hiatul *ua* (cu *a* aton) din *buăr* (*buor*, *bour*, *boor*) < *bubalum*. Aici este cazul să menționăm formele *ăl* < *illum* și *ăst* < *istum*, al căror fonetism se explică prin hiatul sintactic *ue*; în construcții ca *omulu el* (*est*) *bun*, *e* aton a trecut la *ă* sub influența lui *u* precedent, la fel ca în **cuăt*; formele rezultate *ăl*, *ăst* au sfîrșit prin a se impune peste tot în locul lui *el* și *est* (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 531). 6) Între cele două elemente ale hiatului s-a dezvoltat o vocală; trei categorii de cuvinte arată în mod special această evoluție: a) cuvintele compuse în care se întîlneau doi *a*: hiatul devine în acest caz *aua* în urma apariției unui *u* între cei doi *a*: *auace* (< **aace*) < **adhacce* (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 116); în *laolaltă* avem a face cu același fenomen, cu diferența că *aua*, aici aton, s-a schimbat în *auă* și apoi în *ao*: *la alaltă* > **laualaltă* > **lauălaltă* > *laolaltă* (*ibid.*, nr. 48; despre forme sintactice ca *da-u-aș*, cf. Tiktin, „Zeitschr. f. rom. Phil.", XII, 447); b) substantivele feminine accentuate pe ultima silabă; și între aceasta și articol vine să se intercaleze aceeași vocală *u*; astfel avem: *steaua* < *stea* + art. *-a*, *ziua* < *zi* + art. *-a*; c) formele care se terminau în *-oe*, *-oa*, *-ue*, *-ua* cu accentul pe prima vocală a hiatului; ca mai sus, un *u* s-a introdus între cele două vocale: lat. **doe* (= *duae*) a devenit astfel **doue* > *două* > *doauă* (prin diftongarea lui *o* în *oa* sub influența lui *ă*), *doao*; tot ca *doauă* se explică și: *noauă* < *no(v)em*, *no(b)is*, *no(v)am*, *no(v)ae*; *oauă* < **o(v)ae*, *o(v)at*; *ploauă* < *plo(v)et* (vol. I, p. 62); *voauă* < *vo(b)is*; *iuă* (care reprezintă fonetic pe *iuuă*) < *hic u(b)i* (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 900); *măduă* și *văduă*
30 (adică *măduuă*, *văduuă*) < *medullam*, *viduam*, *viduae*; reiese că *ovem* ar fi trebuit să fie reflectat prin **oauă*, și nu *oaie*; nu trebuie să vedem aici decît o anomalie datorită unui fenomen de analogie: după nom.-ac. pl. și gen.-dat.

sg. *oi* s-a refăcut un *oaie*, care a înlocuit forma normală **oauă* (analogia a fost determinată de *foi-foaie*, *ploi-ploaie*); mai obscur este *roauă* < *ros*, *rorem*; ne întrebăm însă dacă în locul ac. *rorem* nu trebuie să admitem existența în latina vulgară a unei forme **rovem*, rezultată dintr-o analogie ușor de înțeles; acest **rovem* ar fi tocmai forma din care a ieșit *roauă*. 7) Între vocalele hiatului a apărut o consoană; această consoană poate fi *v* sau *g*; primul caz este reprezentat de *avui*, *avut* < *ha(b)ui*, **ha(b)utum*; al doilea de *fagur* < **favulum*, *negură* < *ne(b)ulam*, *rug* < *ru(b)um*; derivarea *uger* < *uber* este îndoielnică, deoarece ar fi trebuit să avem **uer* > **uăr* > **or* (cf. *cot* < *cubitum*). Consoanele care au venit să despartă vocalele hiatului nu sînt în realitate decît dezvoltări ulterioare ale aceluiași *u̯* pe care l-am văzut mai sus: *avut*, *fagur* etc. se sprijină într-adevăr pe **au̯ut*, **fau̯ur*; transformarea lui *u̯* într-o consoană apare de altfel și în cuvinte din categoria precedentă (*măduu̯ă*, *văduu̯ă* au devenit mai tîrziu *măduvă*, *văduvă*; după acesta din urmă s-a refăcut chiar un masc. *văduv*). Aruncînd o privire asupra acestor forme, pare să reiasă că *u̯* n-a evoluat spre o consoană decît în cazul cînd preceda sau urma un *u*, ceea ce ar explica de ce *steaua*, *ziua* nu prezintă *u* > *v*.

Asimilare: *ă-e* > *e-e*: *băserecă* > *beserecă* < *basilicam*, **măsteca* > *mesteca* < *masticare*, *trămete* > *tremete* < *tramittere*; *e-i* > *i-i*: *neșchit* > *nișchit* < *nescio quantum*; *î-i* > *i-i*: **grîndina* (refăcut după *grîndină*) > *grindina* < *grandinare* (de unde, prin analogie, *grindină* pentru **grîndină*); în același fel se explică **lîmbric* (cf. *u* aton) > *limbric* < *lumbricum*; *î-u* > *u-u*: *curîndu* > *curundu* < *currendo* (asimilarea lui *î* cu *u* a fost favorizată de poziția atonă a acestui cuvînt în frază); *u-ă* > *ă-ă*, cu această asimilare avem a face, probabil, în *fără* < *foras*, *către* < *contra*, pentru care trebuie admise formele intermediare **fură*, **cu(n)tră*; *u-o* > *o-o*: **aculo* > *acolo* < *eccum illoc*, **feuros* > *fioros* < **febrosum* (Candrea- 31
Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 594).

Trebuie să înregistrăm aici asimilarea unei vocale cu consoana care precedă sau care urmează; acest fenomen se observă mai ales atunci cînd *ă* venea în contact cu o consoană labială, ceea ce l-a făcut să se schimbe în *o*, *u*: *boteza* (< **băteza*) < *baptizare*, *porumb* (< **părumb*) < *palumbum*, *răpoosa* (< *răpăusa*) < *repausare*; *dumica* (< **dămica*) < **demicare*, derivat din *mica*, *după* (< **dăpă*) < *de post*, *mumîne* (**mămîne*) < *mammanem* (vol. I, p. 99; din încrucișarea lui *mumîne* cu *mamă* a ieșit *mumă*). Înlocuirea lui *i* cu *u* în *buric* < *umbilicum* se explică în alt chip; ea datează din latina vulgară (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 200).

Disimilare. O disimilare care apare în mod constant în limba romînă este *e-e* (*ea*) > *i-e*: *cireș* (< *cereș*) < *ceresium*, *dirept* < *derept* < *directum*, *direge* < *derege* < *dirigere* (cf. p. 21), *mișel* (< **meșel*) < *misellum*, *mistreț* (**mestreț*) < *mixticius* (Candrea, „Convorbiri literare", XXXIX, 1133), *pricepe* (< *precepe*) < *percipere*, *priveghia* (< *preveghia*) < *pervigilare*, *vițel* (< **vețel*) < *vitellum*; *părticea* (< **părtecea*) < **particellam*; de observat că *precepe* și *preveghia* apar adesea alături de formele disimilate și sînt pînă astăzi de uz curent, în timp ce *meșel*, de exemplu, este necunoscut chiar textelor celor mai vechi; păstrarea lui *precepe*, *preveghia* se explică prin influența altor compuse cu *pre-*, în timp ce în alte locuri această influență analogică lipsea și formele disimilate s-au putut

impune de timpuriu. În ce privește forma nedisimilată *cercel* < *circellum*, trebuie să atribuim menținerea lui *e* în prima silabă fie lui *ce* din silaba următoare, fie influenței lui *cerc*.

Proteză. Proteza unui *î* s-a produs mai ales în anumite forme atone, ca pronumele *îmi, îți, îi, își, îl* și verbul *îs* (pers. I sg. și pers. a III-a pl. a ind. prez. al lui *a fi*), atunci cînd nu erau precedate de un cuvînt terminat cu o vocală; aceeași proteză apare în prepoziția *în* (cf. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 833) și în toate cuvintele care încep cu *în-, îm-*, de la
32 *in-, im-* (la acestea din urmă trebuie, probabil, să adăugăm și pe *îmă*(< **mă*, formă prescurtată a lui *mumă*, cf. sincopa); proteza lui *î* în aceste din urmă forme s-a produs, probabil, mai întîi în cazurile în care *in-, im-* erau atoni; mai tîrziu ea a fost transmisă și cazurilor de *in-, im-* accentuați (deci **nfla* > *înfla* < *inflare* și apoi, prin analogie cu acesta, *înflu* < *inflo*). Un caz de proteză a lui *a* ar fi *auă* < *uvam*, dar această formă a fost introdusă în dacoromînă din dialectul macedoromîn, în care proteza lui *a* este un fenomen frecvent.

Afereză. Ex- s-a redus la *s-* ori de cîte ori era urmat de o consoană: *stinge* < *extinguere*, *stră-* < *extra*; înaintea unei vocale, *ex-* și-a păstrat elementul vocalic care a trecut apoi la *a -* (cf. p. 19): *ascuți* < **exacutire*. — O afereză frecventă este accea a lui *a* (primitiv sau secundar): *mătușe* < *amitam* + *-ușe*, *miel* < *agnellum*, *noaten* < *annotinum*, *rădica* < *eradicare*, *rătăci*, derivat din *erraticum*, *rîie* < *araneam*, *rîndunea* < **hirundula* + *-ea*, *toamnă* < **atumnam*, *unchi* < *avunculum*; motivele pentru care *a* a dispărut în aceste cuvinte nu sînt clare; poate că trebuie să presupunem că în forme verbale ca **arătăci*, *a* a fost suprimat mai întîi atunci cînd ele erau precedate de prep. *a*, întrebuințată adesea înaintea infinitivului (*a* **arătăci* > *a rătăci*); tot așa, suprimarea inițialei la subst. fem. ca *toamnă* poate să fi fost determinată de confuzia cu articolul *a* în epoca în care acesta era încă întrebuințat înaintea substantivelor (vezi morfologia), deci *a* **atoamnă* > *a toamnă* (în *miel* și *noaten* căderea lui *a* s-ar fi produs mai întîi la fem. *mia, noatenă*); dar rămîne atunci de explicat *unchi*, căruia nu i se potrivește nici una dintre aceste ipoteze. — Afereza lui *i* în *illum, illorum* > *l(u), lor*, ca și în *illac, illac ad* > *la*, se datorește întrebuințării acestor cuvinte ca atone. — Într-o epocă veche a limbii romîne, *i* a căzut și în *în, între, întegrum* etc.; dar această afereză nu poate fi constatată decît indirect, prin formele posterioare *în, între* etc., rezultate din **n, *ntre* (cf. proteza). — *Colo, ici* de la *acolo, aici* au ieșit din legăturile sintactice *de-acolo, de-aici* > *decolo, deici*, despărțite apoi în *de colo, de ici* (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 9).

33 *Epenteză.* După unii filologi am avea un caz de epenteză a lui *i* în *ceri(u)*, alături de *cer* < *caelum*; noi credem mai curînd că *i* a fost introdus aici prin analogie cu derivatele în *-eriu, -ariu, -oriu* (o analogie asemănătoare a dat naștere formei verbale *ceriu* < *quaero*, refăcută după *pieriu* < *pereo*). — Pentru *cîine, mîine, pîine*, vezi p. 16.

Metateză. I (*e*) în hiat precedat de o labială a trecut întotdeauna înaintea acesteia: *aibă* < *habeat*, *defaim* < **diffamio*, *roib* < *rubeum*, *sgaibă* < *scabiam*; această metateză pare să se fi produs numai atunci cînd accentul cădea

pe vocala care preceda labiala, deoarece numai astfel se poate explica de ce *appropiare* a dat *apropia* și nu **aproipa* (*apropiu* reproduce deci fonetismul lui *apropia*); pe de altă parte, lipsa metatezei în *albie* < *alveam* arată că ea nu a avut loc nici în cazul în care labiala era combinată cu altă consoană; avem însă *schimb*, care presupune **scîimbu* < **excambio*; dacă *n* nu a împiedicat aici metateza, trebuie să admitem că *mb* nu forma un grup consonantic analog cu *lb*: *m* era, probabil, pronunțat ca o nazală slabă (**scĩbiu*) și în aceste condiții metateza lui *i* s-a putut produce, la fel ca în *roib*. — *E* aton a trecut înaintea lui *r* în *strănuta* < *sternutare*. Metateza lui *o* aton apare în *frumos* < *formosum*, *purcede* < *procedere*, *struncina* < **extortionare*. — Ca exemplu de metateză a lui *a* (*ă*) avem *fîrtat* (< *fărtat*, cf. p. 17) < **frătat*, derivat din *frate*.

Sincopă. Sincopa cea mai frecventă este aceea a unei vocale care precedă de obicei imediat silaba accentuată; ea are loc mai ales în cuvintele formate din trei sau patru silabe; astfel avem: 1) sincopa lui *ă*: *ascuț* < **exacutio*, *destul* < *de* + *satullum*; 2) a lui *i* (*e*): *fuscel* < **fusticellum*, *mînca* < **mandicare* (vol. I, p. 66), *mormînt* < *monimentum*, *scurma* < **exconrimare*, *ulta* (*uita*) < **oblitare*, *veșmînt* < *vestimentum*; 3) a lui *î*: *amnar*, derivat de la *mînă*; 4) a lui *u*: *acmu* < *eccum modo*, *așa* < *eccum sic*, *atare* < *eccum talem*, *atît* < *eccum tantum*, *căscioară* < *căsuță* + *-ioară*, *culca* < *collocare*, *frîmsețe* (*frumsețe*) < *frumos* + *-ață*, 34
fsat (*sat*) < *fossatum*, *însura* < **inuxorare*, *jneapăn* < *juniperum*, *lucra* < *lucubrare*, *micșor* < *micu* + *-șor*, *spînzura* < **suspendiolare*, *sufleca* < **subfollicare*, *surpa* < **subrupare*, *usca* < *exsuccare*, *vrea* < *volere*. Ca exemplu de sincopă a lui *u* protonic într-un cuvînt format numai din două silabe trebuie să notăm *spre* < *super*. Sincopa lui *u* în *m(u)mă* și *m(u)mîne* > *mă* (*îmă*), *mîne* se datorește altor influențe, în special identității consoanelor învecinate. — Mai rară este sincopa (lui *i*, *e*, *u*) într-o silabă posttonică: *salce* < *salicem*; *cuscru* < *consocrum*, *staul* (< **stablu*) < *stabulum*, *sulă* (< **subla*) < *subulam*.

5. Privitor la tratamentul consoanelor, observăm următoarele:

P apare ca una dintre consoanele cele mai rezistente, păstrîndu-se totdeauna, fie că era inițial, fie că era medial: *parte* < *partem*, *părinte* < *parentem*, *coperi* < *coperire*, *rîpă* < *ripam*.

B s-a păstrat la începutul cuvintelor: *bun* < *bonum*, *boteza* < *baptizare*. — În interiorul cuvintelor, el a dispărut atunci cînd se găsea între două vocale (de altfel, în anumite condiții, acest fenomen se produsese încă din latina vulgară; cf. vol. I, p. 75, 76): *cal* < *caballum*, *tăun* < *tabonem*, *bea* < *bibere*, *vedea* < *videbat*, *băut* < **bibutum*, *scrie* < *scribere*, *cot* < *cubitum*, *suire* < *subire*. Păstrarea lui *b*, ca *v*, în verbul *avea* < *habere* nu este decît aparentă; *avea* a fost refăcut după *avui*, *avut* (cf. vocale în hiat). Despre *noauă* < *nobis*, *negură* < *nebulam*, vezi ceea ce am spus în același loc. Dacă *b* s-a menținut înaintea unui *e*, *i* în hiat (*aibă* < *habeat*, *roib* < *rubeum*; cf. metateza), nu trebuie să vedem aici o excepție de la regula precedentă, deoarece *e*, *i* devenind *j* în această poziție, labiala nu se mai găsea înaintea unei vocale și putea deci să se păstreze neschimbată.

F nu a suferit nici o schimbare: *fag* < *fagum*, *femeie* < *familiam*, *luceafăr* < *luciferum*, *trifoi* < *trifolium*.

V s-a păstrat la începutul cuvintelor: *vale* < *valem*, *veșted* < **viescidum* (de la *viesco*), *vîrtute* < *virtutem*. — În poziție medială, a avut aceeași soartă 35

ca *b* (cf. vol. I, p. 73); a dispărut la fel ca acesta: *la* < *lavare*, *cheie* < *clavem*, *nea* < *nivem*, *vie* < *vivit*, *nuia* < *novellam*. În *adevăr* (*adevăra*), *primăvară* avem a face cu compuse ale căror elemente au fost pronunțate cîtva timp separat: *ad de vero*, *prima vera*; în aceste condiții *v* s-a putut menține, fiind tratat în același fel ca la începutul cuvintelor.—Pentru *noauă*, *fagur* etc., cf. vocalele în hiat.

M a rămas intact atît la începutul cît și în interiorul cuvintelor: *mare* < *mare*, *lume* < *lumen*, *cămașe*< *camisiam*.

T. În afară de cazurile notate mai jos, *t* inițial și medial s-a păstrat: *tată* < *tatam*, *putea* < **potēre*, *roată* < *rotam*. — *T* + *ę* (*ie*), *į* > *ț*: *țese* < *tĕxere*, *vițel* < *vitĕllum*, *țară* (*țeară* < **tieară*) < *tĕrram*, *țiu* (< *ținiu* < **tienĭu*) < *tĕneo*; *peți* < *petīre*, *bărbați* < *barbatī*, *poți* < **potīs*, de la **potēre*. Despre *tînăr*, *timp*, vezi mai sus, fonetica lui *ę*. — *T* + *i* (*e*) în hiat este reflectat în două feluri: 1) prin *ț* înainte de *ia*, *ie* accentuate sau atone și înainte de *io*, *iu* atone: *înălța* < **inaltiare*, *scoarță* < *scorteam*, *-ețe* < *-itiem*; *învăț* < **invitio*, *preț* < *pretium*; 2) prin *c* (=*č*) atunci cînd al doilea element al hiatului era *o* sau *u* accentuat (*ió*, *iú*): *fecior* < **fetiolum*, *pucios* < **puteosum*, *tăciune* < *titionem*; *măciucă* < **matteucam*, cf. formele *cărucior*, *grăuncior*, în care *ț* + *-io* arată același tratament (*căruț* + *-ior*, *grăunț* + *-ior*); probabil că în același fel și printr-un fenomen de fonetică sintactică trebuie să-l explicăm pe *poci*, pers. I sg. a ind. prez. al lui *putea*; **poteo* trebuie să fi dat mai întîi **poț*; atunci cînd era urmat de *ĭo* = *eu* (în epoca în care pronumele era adesea întrebuințat după verb), **poț* trebuia să devină *poci*, la fel ca formele anterioare: **poț ĭo* > *poci ĭo* (accentul cădea natural, în frază, pe *o* din *ĭo*).

D. Dezvoltarea sa este paralelă cu aceea a lui *t*. Avem deci pentru cazul cînd era inițial sau medial: *domn* < *domnum*, *ied* < *haedum*, *vedea* < *vidēre*. Prezența lui *g* în *mucegai*, *putregai*, derivate din *muced*, *putred*, nu trebuie să fie atri-
36 buită unei schimbări spontane a lui *d* în *g* (*muceg-*, *putreg-* ne fac să presupunem că în latina vulgară existau forme ca **mucig-*, **putrig-* alături de adj. *mucidus*, *putridus*; cf. *fumigare* și *fumidus*). — *D* + *ę* (*ie*), *į* > *z*: *zeu* < *dĕum*, *zadă* (< **zeadă* < **zĭeadă*) < *daedam* (vol. I, p. 90); *zice* < *dīcere*, *urzi* < *ordīre*, *putrezi* < *putridī*, *auzi* < *audīs*. Referitor la *dedi*, vezi mai sus fonetica lui *ę*. — *D* + *i* (*e*) în hiat: 1) > *z*, atunci cînd hiaturile erau *ia*, *ie* accentuate sau atone sau *io*, *iu* atone: *așeza* < **assediare*, *rază* < *radiam*; *șez* < *sedeo*, *spînzura* < **suspendiolare*; *miez* < *medium*; 2) > *j*, atunci cînd a doua vocală a hiatului era *o* sau *u* accentuat (*ió*, *iú*): *jos* < *deorsum*; cf. *putrejune*, *rătunjor* < *putred* + *-iune*, *rătund* + *-ior*; aici trebuie să-l așezăm pe *botejune*, al cărui *j* < *zi* se explică în același fel: **baptizionem* > **bătejune*, *botejune*.

S, la începutul cuvintelor, a rămas intact: *secară* < *secalem*, *soare* < *solem*. — Între două vocale, el a păstrat pronunțarea surdă pe care o avea în latină: *casă* < *casam*, *frumos* < *formosum*. — Înainte de *ę*, *į* el a trecut la *ș*: *șes* < *sĕssum*, *deșert* < *desĕrtum*, *mișel* < *misĕllum*, *șapte* (< *șeapte* < **sĭeapte*) < *sĕptem*, *și* < *sīc*, *rășină* < *resīnam*, *frumoși* < *formosī*, *coși* < **cosīs*, de la **cosere*, *consuere*. — Schimbarea în *ș* apare de asemenea înainte de *i* (*e*) în hiat: *caș* < *caseum*, *cireașe* < *ceresiam*, *îngrășa* < **ingrassiare*.

N. Cu excepția transformărilor pe care le vom arăta îndată, *n* s-a păstrat atît la începutul cît și în interiorul cuvintelor: *noapte* < *noctem*, *bine* < *bene*, *suna* < *sonare*. Căderea lui *n* în *frîu* < *frenum*, *grîu* < *granum* (comp. *grăunț* < **granuceum*) nu este încă explicată; ea este cu atît mai surprinzătoare, cu cît

n reapare la pluralul acelorași forme: *frîne*, *grîne* (dar și *frîe*, *grîe*). Tot atît de obscură este dispariția lui *n* în *o* < *unam* (cf., mai departe, fonetica lui *n* în textele din secolul al XVI-lea). — *N* a căzut înainte de *i* (*e*) în hiat: *ie* < *lineam*, *țiu* < *teneo*, *vie* < *vineam*, *-iu* < *-ineum*, *-oi* < *-oneum*. — Despre rotacism (*n* intervocalic > *r*), v. fonetica lui *n* în secolul al XVI-lea.

L s-a păstrat la începutul cuvintelor cu excepția cazurilor în care era înainte de *e* (*ie*), *i* sau *i* (*e*) în hiat, cînd a fost transformat în *l'*, care ulterior a căzut: *laud* < *laudo*, *lege* < *legem*, dar *iepure* (< *l'epure*) < *lĕporem*; *in* (< *l'in*) < *līnum*; *iert* (< *l'ert*) < *liberto*, *ia* (< *l'a* < **l'ĭea*) < *lĕvat*. — În interiorul 37
cuvintelor, între două vocale, *l* a trecut în mod constant la *r*: *burete* < *boletum*, *ferice* < *felicem*, *măr* < *melum* (vol. I, p. 57), *porumb* < *palumbum*; *sari* < *salis*, *vrea* (< **vurea*, cf., mai sus, sincopa) < *volere*. *Asemenea*, în loc de *asemere* < *ad similem*, îl datorează pe *n* lui *asemăna*, care presupune un **assiminare*, substituit în lat. vulg. lui *assimilare* (vol. I, p. 116). — Înainte de *i* (*e*) în hiat, *l* medial a dispărut, ca mai sus: *despuia* < *dispoliare*, *fiastru* < *filiastrum*, *foaie* < *foliam*, *-aie* < *-aliam*, *-ie* < *-iliam*.

R inițial și medial s-a menținut: *rîde* < *ridere*, *seară* < *seram*, *căldare* < *caldariam*, *peri* < *perire*. Trebuie să admitem însă că la începutul cuvintelor *r* a fost pronunțat într-un mod mai vibrant, ca un *r* dublu (*r̄*); această rostire apare și în zilele noastre în anumite regiuni ale domeniului romînesc; ea e reflectată și de grafiile *rr* din cîteva texte vechi; existența unei asemenea rostiri în romîna veche este confirmată mai ales de tratamentul special pe care l-a suferit *r̄* după un *r* inițial; într-adevăr, în acest caz el a trecut la *î*: *rîpă* < *rīpam*, *rîu* < *rīvum* (cf. *rînă* < *ren*, unde *i* a rezultat din *e* + *n*), în timp ce după un *r* medial a rămas intact: *peri* < *perīre*; deoarece *i* a devenit *î* și după un *r* dublu, *urî* < **horrīre* (cf. *curînd* < *currendo*), nu există nici o îndoială că numai rostirea lui *r* inițial ca *r̄* a putut să determine evoluția specială pe care o observăm în *rîpă* etc. (cf. S. Pușcariu, „Convorbiri literare," XXXIX, 314 și urm.) — Căderea lui *r* în *făină* (alături de *fărină*, cf. asimilația) < *farīnam* este obscură.

C, inițial sau medial, și-a păstrat valoarea de palatală dură înainte de *a*, *e*, *u*: *casă* < *casam*, *zic* < *dico*, *lăcustă* < **lacustam* (vol. I, 70). — *C* + *e*, *i* > *č*: *ceară* < *ceram*, *cer* < *caelum*, *ciur* < *c(r)ibrum*, *face* < *facere*. — *C* + *i* (*e*) în hiat: 1) > *ț*, atunci cînd hiatul era *ia* accentuat sau aton, sau *io*, *iu* aton: *încălța* < *incalciare*, *ceață* < *caeciam*, *față* < *faciam*, *ghiață* < *glaciam*, *țîțe* < *licia*; *îngheț* < **inglacio*; *soț* < *socium*, *-ață* < *-aceum*, *-eț* < *-icium*, *-uț* < *-ucium*; *ericium* ar fi trebuit să dea **ariț*; dacă avem *arici*, aceasta se datorește, probabil, influenței pl. *arici* < *ericii*; 2) > *č*, atunci cînd a doua vocală a hiatului era *o* sau *u* 38
accentuat (*ió*, *iú*): *ulcior* < *urceolum*.

Q. În afară de reducerea lui *qu* la *c* înainte de *o*, survenită încă din latina vulgară (*că* < *q(u)od*, *codru* < **q(u)odrum*, *cum* < *q(u)omodo*; cf. vol. I, p. 82), amintim transformările pe care le-a suferit atunci cînd această consoană era urmată de *e*, *i* sau *a*. Înainte de *e* (*i*), *qu* a trecut în mod constant la *č*: *ce* < *quid*, *cer* < *quero*, *încet* < *in* + *quietum*. La acestea trebuie să adăugăm formele care prezentau *cu* și a căror evoluție s-a confundat cu cele care conțineau *qu*: *acel* < *eccum illum*, *acest* < *eccum istum*, *aci* < *eccum hic* (*eccum illoc* nu a devenit **acelo*; deoarece accentul se afla pe *-loc*, cele două cuvinte s-au contractat în **eculló*). — Pentru *qu* + *a* avem două reflexe: 1) > *c* în *ca*

< *quam*, *care* < *qualem*, *cînd* < *quando*, *cît* < *quantum*; 2) > *p*: *adăpa* < *adaquare*, *apă* < *aquam*, *iapă* < *equam*, *patru* < *quattor*, *păresimi* < *quadragesimam*. Nu se prea vede raţiunea acestui dublu tratament al lui *qu* + *a*; s-ar putea presupune că în cazul în care *qu* era urmat, în silabă iniţială, de *a* accentuat sau atunci cînd se găsea între două vocale, el a trecut regulat la *p* (*patru*, *apă* etc.), dar a devenit *c* atunci cînd *a* nu era accentuat (*cînd*, *care* etc. ar fi evoluat în acest sens în urma întrebuinţării lor atone în frază); *păresimi* însă rămîne obscur; trebuie oare să credem că *quadragesima* a fost atras de *quattor*, dată fiind înrudirea lor etimologică, şi că a suferit, în consecinţă, acelaşi tratament? Ne mulţumim să prezentăm aceste ipoteze fără a ne încumeta să afirmăm că istoria lui *qu* + *a* îşi găseşte în felul acesta soluţia cuvenită.

G. Ca şi pentru *c*, trebuie să deosebim situaţia în care *g* se găsea înainte de *a*, *o*, *u* de aceea în care era urmat de *e*, *i*. În primul caz, *g* s-a menţinut: *galben* < *galbinum*, *ruga* < *rogare*, *leg* < *ligo*, *gură* < *gulam*, *jug* < *jugum*; în al doilea caz, *g* a fost alterat, trecînd la *ğ*: *ger* < *gelu*, *ginere* < *generum*, *deget* < *digitum*, *săgeată* < *sagittam*; *fugi* < *fugire*. *G* medial + *i* în hiat a căzut: *curea* < *corrigiam*.

J iniţial urmat de *a* pare să fi trecut la *z*, judecînd după *zăcea* < *jacere*;
39 ne întrebăm însă dacă nu trebuie mai curînd să punem la baza acestei forme un compus **dijacere*. Înainte de *o*, *u*, acesta s-a schimbat în *ž* (scris *j*): *joc* < *jocum*; *jneapăn* < *juniperum*, *judeţ* < *judicium*. — *J* medial s-a păstrat ca *ž* (*j*) înainte de *u*: *ajuna* (**ajunare*, Candrea-Densusianu, *Dicţ. etim. al l. rom.*, nr. 31), *ajunge* < *adjungere*, *ajuta* < *adjutare*; el a dispărut înainte de *e*: *aiepta* < *a(d)jectare*, *treaptă* < *trajectam*.

Consoane duble. Majoritatea consoanelor nu prezintă nimic special în dezvoltarea lor atunci cînd erau duble; fiind reduse de timpuriu la consoane simple, ele au urmat acelaşi tratament ca şi acestea; *pp*, *ff*, *mm*, *tt*, *dd*, *ss*, *cc* s-au confundat astfel cu *p*, *f*, *m*, *t*, *d*, *s*, *c*: *apun* < *appono*, *sufăr* < *suffero*, *mamă* < *mammam*, *bată* < *vittam*, *aduc* < *adduco*, *gros* < *grossum*, *bucă* < *buccam* (în *abate* < *abbattere* nu avem a face propriu-zis cu păstrarea lui *bb* între două vocale, spre deosebire de cele constatate pentru *b* în aceleaşi condiţii; labiala s-a menţinut pentru că *abate* lăsa uşor să se vadă că era compus din *a* şi *bate*). — Grupurile *nn*, *rr*, deşi au fost şi ele reduse la *n*, *r*, au lăsat urme ale vechii lor pronunţări ca sunete duble în fonetismul vocalelor cu care se învecinau; nu avem decît să ne referim la forme ca *an* < *annum*, *până* < *pînnam*, pentru a vedea că *nn* a împiedicat trecerea lui *a* la *î* şi aceea a lui *e* la *i*; dacă *nn* ar fi fost pronunţat ca *n*, am fi avut **în*, **pînă* (cf. fonetica lui *a* şi *e*); în ceea ce priveşte *rr*, rostirea sa specială reiese din forme ca *întărîta* < **interrîtare*, *urî* < *horrîre*, *cură* < *currît*; vedem aici că *i* a trecut la *î* şi *e* la *ă* sub influenţa lui *rr*, ceea ce nu s-ar fi întîmplat dacă *rr* ar fi avut aceeaşi valoare ca *r* (acesta nu a provocat niciodată trecerea lui *i* şi *e* la *î*, *ă*: *pieri* < *perîre*, *cere* < *quaerît*). — Dintre toate consoanele duble, *ll* prezintă cele mai multe complicaţii. Soarta lui a fost determinată de natura vocalelor care îl urmau. Cu excepţia cazurilor cînd se găsea înainte de *ī* sau *a* final, *ll* s-a păstrat: *alege* < *allegere*, *aluat* < *allevatum*, *alună* < **abellonam*, *cal* < *caballum*, *cale* < *callem*, *căţel* < *catellum*, *găleată* < *galletam*, *încăleca* < **incaballicare*, *măcelar* < *macellarium*,
40 *piele* < *pellem*. Înainte de *ī*, *ll* a dispărut după ce trecuse la *l'*: *găină* < *gallīnam*, *caballī* < *cai*, *ei* < *illī*. Căderea lui *ll* se produce în mod constant înaintea unui

a final: *căţea* < *catellam*, *ea* < *illam*, *măduă* < *medullam*, *mărgea* < *margellam*, *măsea* < *maxillam*, *stea* < *stellam* (*sătulă* este refăcut, natural, după *sătul* < *satullum*; *satullam* ar fi dat **sătuă*); pronumele personal *aton* de pers. a III-a *o* < *i*]*llam* ascunde aceeaşi evoluţie fonetică: el se sprijină pe forma mai veche *uă*, rezultată din construcţii ca *am cumpăratu-ă* < *am cumpăratu-uă* < *habeo comparatu(m) i*]*llam*; în ce priveşte *oală* < *ollam* (care ar fi trebuit să dea **oa*), trebuie să-l explicăm pe *l* printr-un fenomen de analogie: forma singularului a fost modelată după pluralul *oale* < *ollae* (cf. *mială*, mr. *ńală*, refăcute după pl. *miele*, mr. *ńale* < *agnellae*).

Soarta lui *ll* a format obiectul a numeroase discuţii; pentru a cunoaşte diferitele studii scrise în această chestiune, ne putem referi la E. Gorra, „Studj di fil. rom“., VI, 540 şi urm.; O. Densusianu, „Studii de filologie romînă“ Bucureşti, 1898, 43; Tikti , „Zeitschr. f. rom. Phil.“, XXIV, 320; P. Goidanich, „Studj romanzi“, V, 5. Dezbaterile din jurul acestei probleme de fonetică au avut ca obiect mai ales tratamentul lui *ll* înainte de *a* final. După cum susţin unii filologi, *ll* n-a dispărut în această poziţie, ci a trecut la *u*; astfel *steauă*, care apare alături de *stea*, ar trebui să fie considerat ca reflex normal al lui *stellam*. Deoarece respingerea tuturor argumentelor invocate pentru a sprijini această explicaţie ne-ar duce la digresiuni prea întinse, ne vom mulţumi să expunem cîteva fapte care militează în favoarea părerii formulate mai sus. Imposibilitatea transformării lui *stellam* în *steauă* reiese în chip evident dacă ţinem seama de tratamentul suferit de *illam* atunci cînd a fost adăugat ca articol la substantivele feminine. A admite că *ll* a trecut la *u* ar însemna să credem că *stella(m)* + art. *i*]*lla(m)* trebuie să fi fost reflectat de **steauăua*. Dar o asemenea formă nu există şi n-a putut să existe vreodată (G. Weigand, „Kritischer Jahresbericht über die Fortschr. der rom. Phil.“, VI[I], 151, presupune că **steauăua* s-a redus la *steaua*, dar această reducere este de neconceput pentru oricine e familiarizat cu fonetica limbii romîne). Dacă luăm în consideraţie alte forme, ajungem la aceeaşi concluzie; astfel *pace(m) i*]*lla(m)*, *casa(m) i*]*lla(m)* ar fi trebuit să dea **paceua*, **casăua* dacă *ll* ar fi trecut la *u*; ne întrebăm atunci de ce **paceua*, **casăua* nu s-ar fi păstrat, cu atît mai mult cu cît ele ar fi găsit un sprijin în substantive ca *steaua*; reducerea lui **paceua*, **casăua* la *pacea*, *casa* 41
rămîne deci tot atît de inexplicabilă ca aceea a lui **steauăua* la *steaua*. Dimpotrivă, dacă admitem că *ll* a căzut, toate formele menţionate se explică uşor: *stea* (< *stellam*) + art. *-a* (< *illam*) a devenit, prin intercalarea lui *u* între vocalele în hiat, *steaua*; după modelul acesteia s-a refăcut o formă nearticulată *steauă* care s-a adăugat formei *stea*: tot aşa, *pacem* + *i*]*llam* şi *casam* + *i*]*llam* au trecut în mod normal, după căderea lui *ll*, la *pacea*, *casa*. Mai există o împrejurare din care rezultă că *stea* este forma primitivă. Se ştie că, prin analogie cu pl. *stele*, s-a refăcut pentru *mea*, care se întîlnea cu *stea*, pl. *mele*. Or, acesta din urmă apare şi în mr. (*meale*), cu toate că în acest dialect se spune *steao*, pe care partizanii teoriei opuse tezei noastre îl consideră ca reprezentant normal, vechi, al fonetismului propriu odinioară întregului domeniu romînesc. Dacă macedoromîna cunoaşte forma *meale*, e o dovadă că ea a cunoscut şi forma *stea*, deoarece *steauă* — *stele* n-ar fi putut niciodată să dea naştere analogiei *mea* — *mele*. Este deci sigur că *steauă* este posterior lui *stea* în mr. ca şi în dr.

Grupe de consoane. Singurele grupe de consoane care au suferit schimbări sînt următoarele. *Bl* medial a trecut la *ul*: *staul* < *stab(u)lum*; atunci cînd *ul* era precedat de *u*, cele două vocale s-au contras: *scula* < **excub(u)lare*, *sulă* < *subulam*, *ulta* < **oblitare*. — *Br* medial > *ur*: *ciur* < *c(r)ibrum*, *faur* < *fabrum* (*fior* < **februm* este refăcut după *fioros*, cf. asimilarea vocalelor); după *u* am avut, ca mai sus, contragerea celor doi *u*: *luneca* < *lubricare*. — *Bt* > *ut*

în *preut* < *preb(i)terum* (vol. I, p. 91). — *Mn* a trecut la *un* atunci cînd era precedat de *a*: *scaun* < *scamnum*, în timp ce după *o* s-a păstrat: *domn* < *domnum*, *somn* < *somnum*. — *M* din prefixul *com-* a suferit un tratament dublu: el s-a menținut în *cumpăr* < *comparo*, *cumplu* < *compleo*, dar a dispărut în *cuprind* < *comprehendo*; explicația acestui tratament trebuie să fie căutată în locul accentului: *m* s-a păstrat atunci cînd accentul se găsea pe prefixul *com-* (*cumpăr* < *comparo*), iar în cazul cînd *com-* nu era accentuat (*cuprinde* < *comprehendere*), a căzut; *cumpăra* și *cumpli* trebuie să fie refăcute deci după *cumpăr* și *cumplu* (cf. mai jos soarta prefixului *con-*). — *Sc* urmat de o vocală palatală a trecut la *șt*: *crește* < *crescere*, *deștinde* < *descendere*, *știu* < *scio*. Înainte de *i* (*e*) în hiat,
42 *sc* a devenit *ș*: *față* < *fasciam*. — *St* + *e*, *i* > *șt*: *așterne* < *astĕrnere*, *pușteа* < **pustĕllam*; *cîștig* < *castīgo*, *învești* < *investīre* (*fuște* < *fustem*, care trebuia să dea **fuste*, este refăcut după pl. *fuști*). Înainte de *i* (*e*) în hiat a devenit *ș*, la fel ca și *sc*: *pășune* < *pastionem*, *ușe* < **ūstiam*; doar *creștin* < *christianum* arată un tratament diferit (*st* > *șt*); explicația acestui fapt trebuie căutată în împrejurarea că acest cuvînt a fost introdus mai tîrziu în limbă, de creștinism, și în consecință el n-a putut urma aceeași evoluție ca *ușe*. *Scl* > *șchi*, *sgl* > *jghi*: *așchie* < *asclam*, *deschide* < *discludere*, *șchiop* < *scloppum*; *dejgheța* < **disglaciare*, **dejghioca* < **disglubicare* (scrise în mod obișnuit *desgheța*, *desghioca*). — *S* urmat de consoanele sonore *b*, *v*, *m*, *d*, *n*, *r*, *g* a trecut la *z*, pe care limba literară îl redă de cele mai multe ori prin *s*, deși în realitate se pronunță *z*: *zbura* < **exbolare* (vol. I, p. 76), *zvîntura* < **exventulare*, *dezmierda* < **dismerdare*, *zdrumica* < **exdemicare*, *deznoda* < *disnodare*, *dezrădăcina* < *des* + *rădăcină*, *zgăura* < **exgavulare*. — *Nm* > *rm*: *mormînt* < *mon(i)mentum*. — *Ng* + *u* a fost redat în diferite feluri, după natura vocalelor care îi urmau lui *u*: *ngu* + *o* > *ng*: *lîngoare* < *languorem*; *ngu* + *e* > *nğ*: *lînged* < *languidum*; *ngu* + *a* > *mb*: *limbă* < *linguam* (*limbut* < **linguutum*, care ar fi trebuit să dea **lingut*, e refăcut după *limbă*). — *N* din prefixul *con-* a fost tratat în același fel ca *m* din *com-* (cf. mai sus); el s-a păstrat sau a căzut, după cum prefixul era accentuat sau neaccentuat: *cunjur* < *congyro*; *cuceri* < **conquaerire*, *cufunda* < *confundare*, *cutremura* < **contremulare*, *cuveni* < *convenire*, *cuvînt* < *conventum*; *cunteni* < **contenire* presupune existența unui vechi ind. prez. **cúntin* în locul formei mai recente *cuntenesc* (cf. mr. *acúmtin*). Aici trebuie desigur să-l încadrăm și pe *cătră* < *contra*; tratat în același fel ca **contremulare*, *contra* aton în frază a devenit **cutră* și apoi *cătră*. — *Nfl*, redat prin *mfl* (*îmfla* < *inflare*), și-a pierdut ultimul element în *gînfa* < *conflare*, fără să putem cunoaște cauza. — *Cl* a trecut în mod constant la *chi*: *cheie* < *clavem*, *ureche* < *oriclam*, *închina* < *înclinare* (cf. vol. I, 187, p. 198). — *Cs*, precedat de o vocală accentuată, a fost schimbat în *ps*: *coapsă* < *coxam* (cf. vol. I, p. 30); *frasin* < *fraxinum* prezintă *s* în loc de
43 *ps*, probabil prin analogie cu derivate ca *frăsinet* (cf. mai jos) sau în urma unei confuzii cu bulg. *jasen*. *Cs* a devenit *s* atunci cînd se găsea înaintea unei vocale accentuate: *frăsinet* < *fraxinetum*, *lăsa* < *laxare*, *măsea* < *maxillam*, *usca* (< **asuca*) < *exsuccare*; cf. același tratament al lui *cs* secundar în *așI* < *eccum sic* (*lasă* < *laxat*, *țese* < *texit* etc. sînt refăcute, natural, după *lăsa*, *țesut*, altfel ele ar fi sunat **lapsă*, **țepse*); *s* rezultat din *x* a trecut normal la *ș* înainte de *ī*: *ieșie* < *lixivam*, *eși* < *exīre*. — *Ct*, precedat de o vocală accentuată, a trecut la *pt*: *copt* < *coctum*, *luptă* < *luctam* (cf. vol. I, p. 30). Paralel cu *cs* > *s* înaintea unei vocale accentuate ar trebui să avem *ct* > *t* în aceleași condiții, dar

nici un exemplu sigur nu vine să ateste această transformare (*cuptor* < *coctorium*, *lăptucă* < *lactucam* au fost influențate de *copt* < *coctum*, *lapte* < *lactem*). *Ct* secundar arată într-adevăr reducerea la *t* în *atare* < *eccum talem*, *atît* < *eccum tantum*, dar această reducere este tîrzie și s-a produs după trecerea lui *ct* la *ht* (comp. mr. *ahtare*, *ahtîntu*). — *Gl* a devenit regulat *ghi*: *ghiață* < *glaciam*, *înghiți* < *inglutire* (cf. vol. I, p. 187, 198) — *Gn* s-a schimbat pretutindeni în *mn*: *cumnat* < *cognatum*, *lemn* < *lignum*, *semn* < *signum*.

Consoane finale. Căderea consoanelor finale, începută, după cum am văzut în altă parte, încă din epoca latină (vol. I, § 55), s-a accentuat ulterior. În felul acesta, majoritatea consoanelor finale, ca *t*, *d*, *s*, *c*, n-au lăsat nici o urmă în limba romînă, și, dacă altele s-au menținut, aceasta nu s-a întîmplat decît în anumite condiții. Astfel constatăm că *m* și *n*, care în alte părți au căzut (cel dintîi încă din latină), au supraviețuit în cîteva monosilabe: *cum* (întrebuințat numai în legătura *cunusul*, *curusul*) <*cum*, *în* <*in*; poate că trebuie să adăugăm la acestea și pe *cine* <*quem*, cu aceeași trecere a lui *m* la *n* ca în *cun* (**quen*> **cen*> *cene*> *cine*); în ce privește *nu* <*non*, deși nu mai prezintă nici o urmă de *n* în epoca istorică a romînei, putem presupune totuși că el a fost pronunțat cîtva timp cu *n* final (**nun*) și mai tîrziu și-a pierdut această consoană în condiții speciale de fonetică sintactică. — *R* final s-a menținut de asemenea pînă la o anumită 44
dată, dar, după ce trecuse înaintea vocalei care îl preceda, el a devenit consoană interioară și s-a păstrat ca atare: *între* < *inter*, *patru* < *quattor*, *pre* < *per*, *spre* < *super*; *sor* < *soror* arată căderea lui *r* final; nu credem însă că ne aflăm în prezența aceluiași fenomen în cazul lui *împărat* < *imperator*; acesta trebuie să fi suferit un tratament analog celui al lui *patru* < *quattor*, adică *imperator* a devenit mai întîi **împăratru* și mai tîrziu, prin disimilare, *împărat*; în ce privește părerea susținută de cîțiva filologi că *frate* trebuie să-l continue pe *frater*, o considerăm discutabilă (după părerea noastră *frate* pornește de la ac. *fratrem*); dar chiar dacă am admite că *frate* îl continuă pe *frater*, nu vedem de ce ar fi citat ca un alt caz al căderii lui *r* final; la fel ca *inter* > *între*, *frater* trebuia să devină **fratre* și, prin disimilare, *frate*. — *Nt* nu s-a păstrat decît în monosilaba *sînt* < *sint* (cf. *este* < *est*, unde menținerea lui *st* final a fost favorizată de adăugirea unui *-e* analogic, atunci cînd *est* era accentuat în frază; ca aton, el s-a redus la *e*).

Asimilare. *N-n* < *r-n*: *cunună* < *coronam*, *fănină* < *farinam*, *funincel* < *furuncellum* (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 692), *funingine* (< **furingine*) < *fuliginem*, *genune* < *gyronem* (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al. l. rom.*, nr. 924), *minune*, derivat din *miror* și presupunînd o formă mai veche **mirune*, *senin* < *serenum*. — *R-r* < *r-l*: *creier* (< *creiel*) < *cerebellum*. — *R-r* < *n-r*: *fereastră* < *fenestram*, *pîngări* (*pîngănire*) derivat din *păgîn*, *sîngera* < *sanguinare*, de unde prin analogie și *sîngeros* < *sanguinosum*. — *N-n* < *l-n*: *anina* < **allevinare*. — O asimilare parțială, diferită de precedenta, apare în următoarele forme: *ș-č* < *s-č*: *șoarece* < *soricem*; *ș-j* < *ș-z*: *veșteji* < *veștezi*, derivat din *veșted* < **viescidum*; *č-ğ* < *ț-ğ*: *pecingine* (< **peținginе*) < *petiginem*; *(z)g-b* < *(s)c-b*: *zgaibă* <*scabiam*.

Disimilare. *R-n* < *n-n*: *amerința* (<*ameninț̦a*) < **adminaciare*, *cărunt* 45
(< **cănunt*) < *canutum*, *mărunt* (< *mănunt*) < *minutum*, *rărunchi* (< **rănunchi*)

< **renuculum*. — *N-r* < *r-r*: *suspinare* < *suspirare*. — *L-r* < *r-r*: *ulcior* (< *urcior*) < *urceolum*. — *M* precedat sau urmat de o silabă care conținea o labială a fost disimilat în *n*: *furnică* < *formicam*, *nalbă* < *malvam* (cf. Candrea, „Revista pentru istorie, arheol.", VII, 85). — Căderea prin disimilare a unuia din elementele omogene apare în mai multe forme care au *r* în două silabe consecutive; în mod obișnuit cade al doilea *r*: *frate* < *fratrem*, *împărat* (< **împăratru*) < *imperator*, *îndărăt* < *in de retro*, *preste* < *per extra*, *preut* (< **preutru*) < *prebiterum*, *rost* < *rostrum*; mai rar se întîmplă să cadă primul *r*: *ciur* < *cribrum* (căderea lui *r* trebuie să fie foarte veche, anterioară alterării lui *c* în *č*), *pentru* (dar și *prentru*) < *per intro*, *petrece* (**pretrece*) < *pertrajicere*; *r* a dispărut și prin acțiunea disimilatoare a unui *l* precedent în *alt* < *alterum*.

Epenteză. O epenteză frecventă este aceea a lui *n*; ea se întîlnește de cele mai multe ori în silabe care conțin un *n* + voc. + *c*, *t*, astfel că intercalarea lui *n* după vocală poate fi considerată ca o propagare a lui *n* precedent: *amenințа* < **adminaciare*, **cănunt*, *cărunt* < *canutum*, *genunchi* < *genuculum*, *junincă* < *junicem*, *mănunchi* < *manuclum* (vol. I, p. 112), *mănunt*, *mărunt* < *minutum*, **rănunchi*, *rărunchi* < **renuculum*; în *ins* < *ipsum* avem aceeași epenteză, datorită unor legături sintactice ca *in*, **cun ipso* > *în ăsu*, **cun ăsu* > *în ănsu*, *cun ănsu* (cf. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 869); *mănînc*, ale cărui raporturi cu *manduco* nu sînt bine lămurite, ilustrează, probabil, același fenomen; *n* a fost intercalat și într-o silabă care preceda o altă silabă conținînd *n* (această epenteză apare în special înainte de *c* și *g*): *funingine* (< **furigine*) < *fuliginem*, *pecingine* < *petiginem*, *sprînceană* (< **suprăceană*) < *super* + **cinnam*, *struncina* < **extortionare*. — Alte epenteze se datoresc unor cauze diferite; astfel *r* din *stremurare* < **stimularіam* se explică prin confuzia cu formele care încep cu *stră-*, tot așa cum intercalarea lui *p* în *deștepta* < **deexcitare* se datorește acțiunii lui *aștepta* (pentru *mistreț* < **mixticium*, cf. Candrea, „Convorbiri literare", XXXIX, 1134). — Cf. de asemenea vocale în hiat.

Metateză. Nu avem de menționat decît metateza lui *r* în *pătrunde* (**pretunde*) < *pertundere*.

Afereză. Merită să fie amintit aici un caz de afereză care are legătură în același timp și cu consonantismul și cu vocalismul, fiind vorba de căderea unei silabe întregi; așa este *buric* < **umbulicum* (Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.*, nr. 200); afereza lui *um* a fost provocată, probabil, în acest caz de confuzia cu articolul nehotărît *un* (*un umburic* > *un buric*).

O expunere generală a foneticii limbii romîne ne-a dat Miklosich, *Beiträge zur Lautlehre der rum. Dialekte*, Viena, 1881-1883; Tiktin, „Grundriss der rom. Phil.", I², 573 și urm.; *Rumänisches Elementarbuch*, Heidelberg, 1905; Th. Gartner, *Darstellung der rum. Sprache*, Halle, 1904; mai sînt de semnalat, ca studii speciale, articolele lui Tiktin apărute în „Zeitschr. f. rom. Phil.", X, 246; XI, 56; XII, 220, 436; XXIV, 319, 489 și urm., și lucrarea lui I.-A. Candrea, *Les éléments latins de la langue roumaine: le consonnantisme*, Paris, 1902; studiul pe care-l începuse Lambrior în „Romania", IX, 99, 366; X, 346 și urm. și care trebuia să cuprindă întreaga fonetică a limbii romîne a rămas neterminat; pentru alte lucrări consacrate unor capitole ale foneticii romînești, cf. bibliografia dată de Tiktin, „Grundriss der rom. Phil", I², 590.

6. Întrucît cercetarea particularităților lingvistice este foarte strîns legată de aceea a semnelor grafice care servesc la exprimarea lor, este necesar să amintim cîteva fapte ale vechii grafii romînești care au legătură cu problemele pe care le vom expune în paragrafele următoare.

Ar fi o iluzie să căutăm în cele mai vechi monumente ale limbii noastre o transcriere fidelă a pronunțării; o asemenea transcriere nu a existat niciodată pentru nici o limbă. Dacă lipsa unei puternice tradiții literare, a unor deprinderi impuse de specu- 47
lații ortografice permitea uneori strămoșilor noștri să scrie mai fonetic decît o facem astăzi, alte împrejurări se opuneau însă unei transcrieri exacte a sunetelor. Lipsa de experiență în folosirea multor litere împrumutate dintr-un alfabet străin ca cel slav, valoarea dublă care se dădea unora dintre ele, imposibilitatea în care se găseau cei mai puțin instruiți de a deosebi sunetele între ele, folosirea anumitor reguli ortografice slave, datorite evoluției fonetice speciale a cutărui ori cutărui idiom slav sau ideilor unor reformatori ai ortografiei chirilice, toate acestea aveau să ducă la multe incoerențe și confuzii.

Să deschidem un text oarecare din secolul al XVI-lea; vom găsi în el, de exemplu, formele мънїа, вїаца etc.; s-ar putea induce dintr-o asemenea grafie că aceste forme erau pronunțate *mănia*, *viața*; limba din zilele noastre ne învață însă că adevărata fonetică este *măniĭa*, *viĭața*, și atunci ne întrebăm dacă aceasta trebuie să fi fost și rostirea veche. Dacă monumentele literare din secolul al XVI-lea nu ar cunoaște decît aceste forme, le-am putea considera ca fiind transcrieri riguros fonetice. Or, se întîmplă ca aceleași texte în care găsim forma мънїа să ne ofere și exemple de мънїꙗ sau мънїѧ. Nu poate exista deci nici o îndoială că în acest caz se pronunța -їꙗ. De ce se scria totuși -їа în loc de -їꙗ? Explicația trebuie căutată într-o regulă ortografică sîrbă și bulgară după care un а avea valoare de ꙗ ori de cîte ori era precedat de un ї. Această regulă avea chiar o aplicație mai largă, în sensul că putea să fie scris un а în loc de ꙗ chiar după alte vocale decît ї; ca exemple ale acestei reguli slave aplicate la limba romînă putem cita grafii ca апоа **PS.** CXXXVIII, 6; плоа **PS.** LXXI, 6; CLIII, 2; **PH.** LXVII, 10; LXXI, 6; лѹкоуаще **PS.** LXXI, 17; воа **TM.** 156, care desigur trebuie să fie transcrise prin *apoia*, *ploia* (= *ploaia*), *lucuiaște* (= *lăcuiaște*), *voia*.

Dar acestea nu sînt singurele cazuri ale confuziei care s-a produs în grafia romînească în urma folosirii metodelor de transcrieri slave. Trebuie să subliniem 48
alte cîteva particularități, dintre care cele mai multe se regăsesc în textele posterioare secolului al XVI-lea și caracterizează grafia romînească în tot timpul perioadei de influență slavă.

După sistemul slav, е după vocală sau la începutul cuvintelor apare pentru ѥ: грѣескъ, мїе, неертатъ, вое, еѹ, ера (e însă de remarcat că nu trebuie să presupunem că o formă ca ера reprezenta totdeauna rostirea *ĭera*, deoarece, ca și astăzi în unele regiuni, se pronunța fără îndoială și *era*). Uneori grafia atribuie lui е o altă valoare, aceea de ѣ (*ea*): асерѫ **TB.** 449; дѹлчеца **TM.** 48; преимескѫ **PS.** LXXI, 3; токмелъ **CB.** I, 38; требъ **TM.** 190; векѹ **TB.** 314; comp. de asemenea folosirea foarte rară a lui е pentru їа: петра **TM.** 43.

După cum е servește la transcrierea lui *ea*, tot așa ѡ, о înlocuiesc foarte des diftongul *oa*: кредничосе **PS.** CX, 8; фѡрте **PS.** VI, 11; **TM.** 148; ѧторче

CP. LXXIX, 8; морте CP. VI, 6; ѡмени CB. I, 51; ѡсте PO. pref.; костръ PH. LXXVII, I (comp. mai sus плоа); dat fiind că aceleași texte cunosc în alte locuri diftongul *oa*, nu poate exista îndoială că avem a face și în acest caz cu o grafie arbitrară. E totuși locul să ne întrebăm dacă putem să interpretăm în același fel toate cazurile în care *oa* este înlocuit de ѡ, о; se știe că în cîteva regiuni ale ținutului romînesc diftongul *oa* este necunoscut, fiind înlocuit de *ǫ*; cînd, prin urmare, întîlnim într-un text vechi ѡ, о = *oa*, sîntem îndreptățiți să ne întrebăm dacă acel text nu provine dintr-o regiune care nu cunoaște diftongarea lui *o*. Problema nu e, desigur, ușor de rezolvat; totuși se poate ține seama în acest caz de următoarea împrejurare: dacă un text întrebuințează în mod consecvent ѡ, о în loc de *oa* (ca în cazul documentului din CB. I, 66), nu e neverosimil să admitem că cel care l-a scris aparținea unei regiuni în care diftongul *oa* era neuzitat.

Semnul ѣ, în afară de funcția obișnuită de transcriere a lui *ea*, apare uneori
49 în locul lui *e*: дѣрегꙋ PH. LXIII, 3; дерѣптꙋ TB. 330; нѣпотꙋлъ CB. I, 38; прѣ PS. CLIII, 24; TB. 286; прѣнтꙋ CB. I, 38; прѣꙋци PS. CLIX, 84; сѣ TB. 332; сѣкаши PH. LXXIII, 15; стрꙋнѣ PH. XCI, 4; тоатѣ PH. XLVI, 8; ѕилѣ TM. 43 (pentru valoarea lui ѣ în forme ca лѣце, cf. fonetica lui *ę*, § 10).

O valoare multiplă i se atribuie lui ѧ; în afară de diftongul *ĭa*, el redă cîteodată pe *ea*: веселѧще CP. LXIII, 11; лѣцѧ CV. XXXI, 5; *e*: сѧ, мѧ, тѧ (utilizarea frecventă mai ales a primei dintre aceste forme poate fi explicată de altfel și prin confuzia pronumelui romînesc *se* cu pronumele corespunzător slav сѧ); деспꙋѧторю TB. 356; мелѧ TB. 360; неботѧѕатꙋ TB. 332; ноумелѧ CP. LXVII, 5; цїѧ TB. 314.

Nu mai puțin complicată este utilizarea lui ѫ. El servește de obicei la redarea celor două sunete caracteristice ale limbii romîne *ă* și *î* (la Coresi și în *Palia* el apare de obicei la sfîrșitul cuvintelor pentru a reda unul dintre aceste sunete, în timp ce în interiorul cuvintelor el schimbă această valoare dublă cu ъ). Alături de această funcție, ѫ îl înlocuiește de multe ori pe ѧ: ачеѫ CB. I, 9; фомѣѫ TM. 47; цоунрнѫ PH. XLII, 4; мъріѫ PS. III, 4; милꙋѫскъ PS. LXXVI, 10; міѫꙋ (= *mi-au*) CP. XVII, 36; ѡблъдꙋѫще PV. CIII, 17; троуфїѫ CB. I, 9; коѫ PO. Gen. 6 (comp. grafia mixtă търіаѫ TB. 291); trebuie să notăm însă că înlocuirea lui ѧ cu ѫ va fi fost determinată, în unele cazuri, de o confuzie vizuală, din cauza asemănării dintre aceste două semne. Grafii ca вешмѫтꙋль CP. CXXXII, 2; пъмѫть CP. LXXII, 9; CXXXVIII, 15 arată că ѫ apărea cîteodată și în locul lui *în*.

O parte dintre funcțiile îndeplinite de ѫ se regăsesc la ѧ (ѧ), ceea ce se explică prin faptul că acest semn nu e decît o transformare a celui dintîi. În afară de valoarea sa proprie de *î(n)*, ѧ (ѧ) apare în loc de *ĭa*, *e*: ѧрба PS. CI, 5; CIV, 35; тъѧ PS. LXXXVIII, 24 (cf. кїѧ..., corectat în кїѧцъ PS. CLVI, 14), sau de *n* (*m*); лъѧгъ CV. XVI, 2; оуѧбрелорꙋ CV. CXIII, 78; оуѧ CP. II, 9; TM. 104, 152 (în alte locuri ѧ, ѧ, îndeplinind aceeași funcție, sînt combinate cu н: мъѧнна CB. I, 7; неѧнтрꙋ PO. pref.). Cîteodată ѧ (ѧ),
50 fie simplu, fie legat de н, servește la redarea sunetului dialectal *ń*: кꙋкїѧнѡсꙋль PH. XI, 2; ръмѫѧе PO. Gen. 33; спꙋѧне PO. Gen. 32; кїѧе TM. 123; кїѧѧ CM. 25 (era de altfel destul de greu să se redea acest sunet și de aceea se recurgea și la alte combinații grafice pentru a-l exprima; astfel în PH. CXVIII, 101 se află цинью, care trebuie citit *ţińu*). Despre ѧр = *nr*, cf., mai departe, fonetica lui *n*.

Literele ъ, ь îl redau cînd pe *ă*, cînd pe *î* (în *Codicele Voronețean* sau în *Psaltirea Scheiană*, semnul obișnuit pentru *ă*, *î* este ъ, în timp ce în alte texte găsim mai ales ь pentru unul sau celălalt din aceste sunete; în altele se scrie ъ pentru *ă*, *î* numai în interiorul cuvintelor, cf. mai sus utilizarea lui ѫ). După sistemul slav, ъ, ь sînt folosite adesea pentru a despărți silabele, astfel că ele nu au în acest caz nici o valoare fonetică: арцинъкците **PH.** LXVII, 14; кꙋмьнанть **PS.** LXXIII, 3; домънѧ **PH.** LVI, 12; оурръѕирѣ **PH.** LXXXI, 5. Referitor la valoarea lui ъ, ь la sfîrșitul cuvintelor, cf. mai departe (fonetica lui *u* aton).

O particularitate grafică ciudată, dar rar atestată, este folosirea lui к în locul lui ꙋ: плокъ (= *plouă*) „Convorbiri literare", XXV, 36; тъкь (= *tău*) **PS.** CXLVII, 2; ѕика (= *dziua*) **PO.** Ex. 13; probabil că și aici trebuie să vedem o urmă a influenței slave (cf. I. Bogdan, „Convorbiri literare", XXV, 38); grafia лꙋка (= *lua*) „Convorbiri literare", XXV, 36 poate fi interpretată în același fel, dar este tot atît de posibil ca ea să însemne o rostire specială (*luva* se mai aude și în zilele noastre în cîteva regiuni), astfel că în acest caz trebuie să-l deosebim de celelalte forme.

Nu se poate atribui nici o valoare fonetică folosirii vocalelor duble în cîteva texte: аапъ **PS.** XXII, 2; ашаа **CB.** I, 38; боwтещюре **TM.** 122, 124; грешааще **CC.**[2] 371; лоорꙋ **PH.** II, 3; **RI.** IV, 543; моwшïе **CB.** I, 38; поострꙋ **PH.** LXIV, 5; ноwꙋ **PS.** LXXX, 10. Hasdeu, *Cuvente den bătrăni*, I, 34, credea că poate descoperi aici urmele unei pronunțări cantitative care ar fi existat cîndva în cîteva graiuri romînești, dar această ipoteză n-are nici o bază.

Ca o particularitate pur grafică, fără nici o însemnătate fonetică, trebuie să fie privită și adăugarea lui χ după o vocală la sfîrșitul cuvintelor: мïеχ **PH.** 51
XLI, 4; мïχ **RI.** IV, 543. Hasdeu, *Cuvente den bătrăni*, I, 98, admitea că χ se pronunța efectiv în aceste cazuri, dar aceasta este o părere greșită.

În sfîrșit, trebuie semnalate următoarele cazuri speciale care duc mai puțin la complicații ortografice: ю (= *iu*) îl transcrie uneori pe *io*: щюкъ **PS.** II, 4; кꙋкюсь **PS.** IV, 4; **CP.** LXXXV, 8 (comp. пичюаре **TM.** 46); ръ, рь, sub influența grafiei slave, este folosit foarte des pentru *îr*, *ăr*: бръбатꙋ **PV.** CXI, 5; деспръцици **PH.** VI, 9; ѧмпръции **PV.** CXI, 9; мъртꙋрïѧ **PV.** CXVIII, 125, 129; кръсъ **PV.** CVI, 40; крътꙋре, foarte frecvent în texte (cf. крътꙋтѣ corectat în кърътꙋтѣ **PS.** CLII, 13), tot așa avem лъ, ль = *ăl*: кълъка **CV.** LXXVII, 4; сълта **PV.** XCVII, 8; гг = *ng*: лъггоры **PV.** LXXXIX, 10; ѧсъггꙋръ ѕе **PV.** CI, 8; делоуггь се **PV.** CLIII, 15; în cuvintele împrumutate din slavă, transcrierea romînească nu face de cele mai multe ori decît să reproducă grafia formelor din care derivă, autorii și copiștii scriind adesea sub impresia formelor slave corespunzătoare; în afară de formele скрьбъ, стълпъ, тръгъ, кръхъ, foarte des întrebuințate, trebuie relevate: адь (= sl. адь, ꙗдь) **PH.** VI, 6; XV, 10; **TM.** 227, 228; блате (sl. блато) **PV.** CIII, 10; грѣширъ (sl. грѣшити) **PS.** CLIII, 5; ꙗкескꙋ (sl. ꙗкити) **PS.** CLVIII, 44; испокѣдиръ (sl. испокѣдати) **PS.** CXLVIII, 14; помѣнии (sl. помѣнати) **PS.** XCVII, 3; покѣсти (sl. покѣстокати) **TM.** 54; смѣрениѧ (sl. смѣрениꙗ) **CP.** CXVIII, 50.

Faptele expuse mai sus arată clar calea pe care o vom urma în studierea particularităților fonetice ale limbii romîne vechi: pentru cuvintele care au fost alterate în grafia chirilică de complicațiile ortografice semnalate, ne vom strădui să restabilim forma primitivă, astfel că transcrierea noastră cu litere latine va reda

fiecărui cuvînt imaginea sa fonetică așa cum o putem reconstitui din mulțimea semnelor arbitrare sau superflue care au desfigurat-o.

Cf. I. Bărbulescu, *Fonetica alfabetului cirilic în textele romîne*, București, 1904, unde se găsesc și alte exemple de particularități grafice ale textelor noastre vechi, dar alegerea lor și felul în care au fost interpretate de autor sînt de cele mai multe ori discutabile.

52 ## PARTICULARITĂȚI FONETICE ALE LIMBII DIN SECOLUL AL XVI-lea

7. În expunerea fonetică pe care o dăm mai departe, vom studia la un loc elementele latine și împrumuturile făcute din limbile străine, arătînd succesiv, pentru fiecare sunet, felul în care se comportă. Am fi putut urma o altă metodă, grupînd în două secțiuni fonemele latine și pe cele de altă proveniență, ceea ce ne-ar fi permis să deosebim mai riguros în anumite cazuri aceste două categorii de sunete, care nu corespund totdeauna exact între ele; dar, cu tot acest avantaj, o asemenea metodă ar fi avut neajunsul de a nu prezenta sub același titlu particularități care își găsesc uneori explicația în împrejurări identice; în afară de aceasta ea ne-ar fi impus prea des repetiții inutile. Pentru aceste motive nu am șovăit în alegerea dintre cele două metode, preferînd-o pe cea dintîi.

Vocale accentuate

8. *A* apare în **PS.**, de mai multe ori, ca *ai* atunci cînd se găsea înainte de *r*: *căraire* LXXVI, 20; XCIV, II; CII, 7; CXVIII, 3, 5, 15, 26, 59, 151, 168; CXXXVIII, 4, 23; CXLI, 4; *cîntaire* LXX; LXXVI; *giudecaire* XCVI, 2; CXVIII, 56; *maire* LXXIII, 13; LXXV, 2; LXXVI, 14, 20; LXXVII, 13, 27; LXXXV, 10, 13; LXXXVIII, 10, 26; XCIV, 3, 5; XCV, 4; XCVIII, 3; CIII, 25; CLI, 4; CLII, 1, 8; *mestecaire* LXXIV, 9; *scapaire* XC, 2; *stairea* CXVIII, 94; *taire* LXXXVIII, 9; CXIX, 4; aceeași particularitate se întîlnește în **DH.** XI, 349, 350, unde găsim forma *maire*. Nu poate fi vorba aici de simple greșeli de grafie; prezența lui *ai* este totuși surprinzătoare, deoarece nu vedem cum a putut *a* să treacă în mod spontan la *ai*. Poate că trebuie să presupunem că *ai* nu este decît transcrierea arbitrară a unei rostiri speciale care se mai întîlnește
53 și astăzi în cîteva părți ale domeniului romînesc; *căraire*, *maire* etc. pot să reproducă într-adevăr pronunțarea *căraʒe*, *maʒe*, pe care copiștii au redat-o neîndemînatic așezînd pe *i* (*j*) înainte de *r*; o urmă a acestei pronunțări pare să ne fie păstrată în forma *îngînarie* din **PH.** LXXVIII, 4.

Pentru *a* + *n* trebuie să subliniem mai întîi diferitele feluri în care se reflectă *aninam*: *î(n)remă* **CV.**; *înemă*, *enemă*, *enimă* (care trebuie să fie citit probabil *inemă*, *inimă*) **PS.**; *îremă*, *îrimă* **PV.**; *înrimă* **PH.**; *îremă*, *iremă*, *îrimă* **TM.**; *înemă*, *inemă*, *înimă*, *inimă* Coresi; *înimă*, *inimă* **TB. PO.** Aruncînd o privire asupra acestor forme, constatăm că cea mai veche, *î(n)remă*, apare în mod constant în **CV.**, iar cea mai recentă, *inimă*, ne este dată de Coresi, **TB. PO.** Pe de altă parte, dacă comparăm diferitele forme întrebuințate de Coresi, **TB. PO.**, observăm că cea cu *î-* se întîlnește mai ales în legăturile sintactice *într-înema*, *într-înima*, ceea ce arată că chiar în epoca în care se spunea *inemă*, *inimă*, fonetismul mai vechi cu *î-* se păstra atunci cînd acest cuvînt era

precedat de *întru*. — Formele cu *îi* (*cîine*, *pîine*) sînt proprii în special textelor scrise în dialect muntenesc, ca cele ale lui Coresi; aceasta este, după cum se știe, una dintre particularitățile care caracterizează și astăzi acest dialect; totuși găsim chiar și la Coresi exemple fără *i*; astfel: *mîni* **CP.** LXXVI, 3; XCIV, 5; **CT.** Matei 5, 7, 72, 108; **CC**[1]. 14, 43; **CC**[2]. 146, 148, 205 etc. (cîteodată *-îi-* și *-î-* se întîlnesc în două forme consecutive: *mînile cîinilor* **CP.** XXI, 21); găsim, dimpotrivă, sporadic *-îi-* acolo unde se scrie de obicei *-î-*: *mîini* **TB.** 354, 356, 364, 470 (alături de *cînilor* 324; *mînile* 452); *mîine* **PO.** Ex., 8; *mîini-sa* Gen. 24; *pîine* Gen. 41; Ex. 3, 13, 14 (dar *mîne* Ex. 7, 9; *mînile* Gen. 48, 49; *mîni-sa* Gen. 24; *pîne* 43, 49; *pînile* Ex. 40 etc.). Grafii ca *chinilor* = *cînilor* **PS.** LXVII, 24 (cf. *chend* = *cînd* **DH.** XI, 398; **AA.** XX, 444; *chete* = *cîte* **DH.** XI, 395, 396, 398, 443; **AA.** XX, 445) nu pot avea, firește, nici o valoare fonetică; ele amintesc scrierea stîngace a străinilor care se străduiau să scrie romînește; e de mirare totuși că le întîlnim în texte scrise de romîni.

Î rezultat din *a* + *n* + cons. este schimbat în cîteva texte în *i*, atunci 54
cînd se găsea după *s*: *singe* **TM.** 107; **TB.** 336 (totuși *sîngele* 334); **PO.** Gen. 4 (dar tot acolo *sîngele*); vom vedea în altă parte (§ 10) cum trebuie să fie privit acest fenomen.

A + *m* + cons. apare tot ca *î* în *îmblu*; limba secolului al XVI-lea nu cunoaște încă forma *umblu*. De notat fonetismul particular (*î* > *i*) al lui *strimb* dat de **PO.** Ex. 20, 22, 23 (comp. de asemenea *strîmbătate* Gen. 49, 50; Ex. 5).

În ce privește pe *a* din elementele străine, trebuie să notăm forma dublă *samă*, *seamă* < magh. *szám*; cea dintîi ne este dată de **CV.** VI, 13; **PS.** CLI; **PV.** CLIII, 8; **PH.** VIII, 6; **TM.** 121, 147; **TB.** 350; **DH.** XI, 233, 318; **CB.** I, 192, iar a doua de Coresi și alte cîteva texte: **TM.** 228; **AA.** XX, 464, 465, 473, 491 (în **PO.** pref., Gen. 17 găsim în același timp *samă* și *seamă*); sub influența formelor paralele *sară-seară* s-a schimbat *samă* în *seamă* (acesta din urmă se găsește de altfel în textele care folosesc forma *seară*). *A* nu e schimbat, ca astăzi, în *e*, în *obicăi* **CT.** Ioan 59, 62 (=v. bulg. *obyčaj*). Forma *lafă* **AA.** XX, 469, 477, 480, 486 reproduce pol. *lafa*, în timp ce *lefă* (=*leafă*) **AA.** XX, 447 corespunde bulg. *lefe*. *E* în loc de *a* în *jele* **PH.** CXI, 10; CXVIII, 134 arată că *jale* a fost modelat după *jeli*, *jelui*.

9. *Ę* ne oferă, în **PS.** CXVIII, 170, un caz analog celui pe care l-am semnalat pentru *a*, adică trecerea sa la *ei* înainte de *r*: *ceirerea*.

În loc de *mieu*, forma normală, se găsește uneori *meu* **PH.** XXVI, I; **TM.** 44; **TB.** 286, 320, 356, 362, 364, 416, 417; **CB.** I, 26, 100, dar nu trebuie să vedem aici decît o particularitate de grafie, deoarece în toate textele găsim de obicei *mieu*; o altă formă pe care o întîlnim sporadic este *miu* **CV.** LXXII, 10; **PV.** XCI, 12; CXXXVII, I; **PH.** XV, 6; LI, 5; **TM.** 48, 147, 151, 153; **TB.** 460, 469; **CT.** Matei, 105; Ioan 48; **CPr.** 147, 238; **CC**[1]. 410; **PO.** Gen. 15, 18, 19, 23, 41; **A.** III, 424; **DR.** 5; **ND.** 24; **CL.** XXV, 36; reducerea lui *ieu* la *iu* trebuie să fi fost provocată de întrebuințarea lui *mieu* în poziție neaccentuată în frază (cf. *iușor* < **ieușor*, p. 22).

Al doilea element al diftongului *ie* este schimbat cîteodată în *ă* după *(d)z*, 55
ș: *Dumnedzău* **PS.** III, 3, 7; IV, 2; V, 3, 5, 12; VII, 2, 4, 7, 12; **PV.** LXXXIII, 13; LXXXIV, 9; LXXXV, 10; XCVIII, 9 etc.; **PH.** II, 11; III, 9; **TM.** 43; **TB.** 326; **DB.** I, I, 3; **CB.** I, 19; *dzău* **PV.** LXXVII, 41, 56;

LXXXIV, 9; LXXXV, 12; XCVI, 10; XCVIII, 8 etc.; **PH.** V, 12; XLI, 2; XLII, 2 etc.; *deşărt* **PV.** CXIX, 2; **CT.** Matei 47; *şărbul* **CP.** LXXXV, 2; *şăs* **PO.** Gen. 19; pentru *e* devenit *ă*, chiar în cazul în care silaba următoare conținea o vocală palatală, putem cita: *cincidzăci* **AI.** I[1], 105; *treizăci* **CB.** I, 28; *mişăilor* **CT.** Matei 79; *şărpi* **TM.** 47.

După *ţ*, *e* n-a trecut la *ă* în *ţermure* **CT.** Matei 28; este un exemplu complet izolat, căci toate textele ne oferă de obicei *ţă-* (*ţărmure* **PO.** Gen. 41, 49; Ex. 2; comp. *ţăst* **CT.** Matei, 113; Marcu, 68 etc.; **CC**[1]. 400).

E precedat de un *r* inițial n-a trecut la *ă* în **CV.**: *reu* XLVII, 5; XCVI, 14; XCVII, 5 etc.; aceeași particularitate apare în **PS. PH. TM.**: *reu* **PS.** IX, 27; XI, 3; XIV, 3; XVII, 19; XX, 12; XXI, 17; LIII, 7; CVI, 26 etc.; **PH.** VII, 5; IX, 27; XIV, 3; XVII, 19; XX, 12; XXII, 3; XXV, I etc.; **TM.** 124; **CL.** XXV, 36 (dar și *rău* **PS.** VII, 5, 9, 10; **TM.** 124); **PH.** ne mai oferă forma *înderret* XXXIX, 15; LXIX, 4; CXIII, 3; CXXVIII, 5; *înderetnicii* XVII, 27.

Ea, provenit din *ę... a*, apare când intact, când redus la *a* după *ţ*: *ţeară* **PS.** XXI, 16; LXXI, 9; LXXVII, 12; CII, 14; CIV, 23, 27, 30; CXXXVI, 4; **CP.** CXXXVI, 4; **AA.** XX, 473, *ţară* **PS.** LXXVII, 51; LXXX, 6, II; CIV, 32, 35; **CP.** LXXVII, 12; LXXX, II; CIV, 23, 27, 32; **AA.** XX, 473; **IS.** IV, 4, 9; după *ş* găsim pretutindeni *ea* > *a*: *deşartă* **PS.** CVII, 13; **CT.** Matei 48.; **CPr.** 166; **PO.** Gen. 37, *şarbă* **TM.** 150, 155; *şază* **TB.** 467; **CT.** Marcu 15; **CPr.** 29, 166; **CC**. 101. Aceeași reducere a lui *ea* la *a* se întîlnește și în *aştaptă* (rezultat din **aşčaptă* < **aşteaptă* < **aştieaptă*) **CV.** LXI, 3; **PS.** CXLI, 8; **PV.** CIII, II; **PH.** XXXII, 20; CXVIII, 122; CXLI, 8; forma *aşteaptă* nu e totuși necunoscută : **CV.** XX, 3-4; LIII, 2; CXXXII, II; **PS.** CIII, II, 27; CXVIII, 122; **PV.** CVIII, 122; **CP.** CIII, II, 27.

56 Pentru *ę ... e* avem *ia*: *fiare* < **fĕlem*; *iape*; *iase*; *iaste*; *miare*; *muiare* (pentru *muiaire* **PS.** CVIII, 9; CXXVII, 3, cf. 52); *nuiale*; *piadecă*; *piale*; *piarde*; *piare*; *viarme* (la Coresi scrise adesea: ѣїѧрє; мїѧрє; пїѧрє кїѧр є etc.). Găsim însă destul de des *ie* (*e*) în loc de *ia*: *fere* **TM.** 156; **TB.** 364; *fiere*, pl. lui *fier*, **CB.** I, 194; *ieste* **AA.** XX, 476; *este* **PS.** LXXII, 25, 28; LXXIV, 8; LXXVII, 35; LXXX, 5; LXXXIII, 6; CLIV, 10; **PH.** LXXII, 24; **TB.** 316; 348; 358; 359, 420, 449, 450, 461, 465, 466; **PO.** Gen. 2, 17; **CB.** I, 88; **DR.** 5; **AA.** XX, 457, 458; *miere* **PH.** CXVIII, 103; **PO.** Ex. 3; **CB.** I, 206; *muere* **TB.** 326, 451; **PO.** pref.; Gen. 3, 4, 5, 26; *pierde* **PH.** XXV, 9; XXVII, 3; XXXIII, 17; LIII, 7; **TB.** 464; **CT.** Luca 44; **CPr.** 214; **CC**[2]. 493; **PO.** Gen. 6, 19, *perdeți* **TB.** 424; *vierme* **PH.** XXI, 7; aceste exemple arată că trecerea lui *ia* la *e* era cunoscută încă din secolul al XVI-lea; nu am cuteza însă să afirmăm că era generală; ea nu se efectuase, probabil, decît în anumite regiuni (cf. § 10); de altfel trebuie să observăm că prezența lui *e* într-o formă ca *este* se poate explica, în unele cazuri, prin utilizarea frecventă a acestei forme ca atonă în frază.

Atunci cînd *ea... e* se găsea după *ş*, mai multe texte arată consecvent reducerea lui la *a*; astfel **CV. PO.** și Coresi scriu fără excepție: *deşarte*; *şapte*; *şarbei*: *şarpe*; *şase*; în alte locuri există cînd *a*, cînd *ea* (*e*): *deşarte* **PS.** XXXVIII, 6; XCIII, II; CLVII, 9, *deşertele* **PH.** XXX, 7; CXVIII, 37; *şade* **PS.** XXXIII, 10, *şeade* I, I; XLVI, 9 (care trebuie citit, probabil, *şede*, dat de același text în altă parte, XVIII, I), *şede* **PH.** XLVI, 9; XCVIII, I; *şapte* **PS.**

XI, 7; LXXVIII, 12; **PH.** XI, 7; **TB.** 317, *şeapte, şepte* 354, *şeapte* **PV.** CXVIII, 164; *şarbeei* **PS.** CLX, 48, *şerbei* CXV, 7, *şerbeei* **PH.** LXXXV, 16; CXXII, 2, *şearbeei* **PV.** CXV; *şarpe* **PS.** CXXXIX, 4; CXLVIII, 10, *şerpe* **PH.** CIII, 26, CXXXIX, 4; *şese* **IS.** IV, 5; cîteodată *ea* s-a redus la *a* şi după *č*: *čare* **CV.** XIII, 4; **PS.** XIII, 2; totuşi forma cea mai răspîndită este *ceare*, alături de care întîlnim *cere* **PS.** LXXXII, 17; **TM.** 105, care atestă rostirea *e... e*, ca mai sus *şede* etc. (comp. şi *dzece* **PS.** XC, 4; CXLIII, 9, *zece* **DR.** 5 şi cf. § 10).

E + *n* (urmat de *e*) este redat cînd prin *e*, cînd prin *i*: *cene* (*cenre, cere*) 57
şi *cine* (*cinre, cire*); *veneri* (*venreri, vereri*) şi *vineri* (*vinreri, vireri*); despre felul în care trebuie să fie interpretat acest dublu fonetism, v. § 10. De relevat forma *tinăr* din **PO.** Gen. 34, 41, 44, 49; celelalte texte cunosc doar forma *tînăr*.

E + *n* + cons. prezintă acelaşi tratament ca *ę* + *n*: *cuvente* şi *cuvinte*, *mente* şi *minte* (foarte rar apare *en* înaintea unei silabe care conţine *ă*: *credenţă* **CC²**. 490; **DR.** 2; *neputenţă* **CT.** Matei 79, alături de care putem cita *argent* **PH.** LXVII, 31; **DR.** 5). Un fonetism anormal este cel al formelor *cuvînte* **PH.** XVI, 4; XVII, 31; XXXII, 6; XXXIV, 26; CXVIII, 161; **PO.** pref.; *mormînte* **PS.** LXXXVII, 6, 12; **PH.** XLVIII, 12; LXXXVII, 12; **CP.** LXXXVII, 6, 12; CLVI, 19; **TM.** 49; *veşmîntele* **PO.** Ex. 29, 39; sînt forme de pl. refăcute printr-o falsă analogie după sg. *cuvînt, mormînt, veşmînt* (comp. fenomenul invers în *lărgămentu* **PS.** XXX, 9; CXVIII, 45; *veşmentu* **TB.** 460, refăcute după pl. *lărgăminte, veşminte*). *E* apare însă în mod consecvent trecut la *î* în *mînt* **TB.** 418, **CP.** LXV, 3; **CT.** Matei, 10; **CPr.** 34; **CC¹.** 81, 435; **CC².** 198, *mînţ* **PH.** LXXXVIII, 36; **CPr.** 194, 200, 282; **CC¹.** 310, *mînţă* **CC².** 441, forme de ind. şi subj. prez. ale lui *minţi*, care au fost înlocuite de formele analogice *mint, minţă* (de relevat totuşi *mentu* **PS.** LXV, 3; **PH.** CVIII, 20, care trebuie să fie citit *mintu*).

10. *E* prezintă tratamentul normal (*e* > *ă*) în: *avăm* **CP.** **CP¹.** epilog; **CT.** Luca 9; **CPr.** 27, 74, 109, 116, 167, 182, 287, 334; **CC¹.** 16, 134; **CC².** 63, 387 etc. (la Coresi, ca şi în alte părţi, forma analogică *avem* este însă cea mai răspîndită), comp. *văm* **TM.** 102; **CT.** Matei 85, 113, 115; Marcu, 17, 32, 47, 54; Luca 9, 17, 42; Ioan 26, 40; **CPr.** 91, 92, 113, 140, 167, 261, 270, 293; **CC¹.** 11, 85, 264; **CC².** 6, 16, 52, 386, 401; **PO.** Gen. 19, şi de asemenea *vem* **PH.** II, 3; XIX, 6, 10; **TM.** 126, 147; **CC¹.** 85; **CC².** 246; *iubăscu* **PV.** CXVIII, 165; CXXI, 6; CXLIV, 20; *ivăsc* **PV.** XC, 16; *jidovăscu* **DH.** XI, 197; *lepăscu* **PV.** LXXXIII, 10; *mărg* (cf. 19) **PS.** LXXXVIII, 15; **PV.** CXLII, 8; **CT.** Matei 21, 26, 86; **CL.** XXV, 36; *mărs* **CT.** Matei 40; *păntru* **PO.** Ex. 36; **AA.** XX, 456, 457, 472, 473, 480; **DH.** III¹, 322; XI, 349; **IS.** 58
IV, 5, 6, 7, 9, II (scris şi *pantru* **DH.** XI, 343, *panturu* **DH.** XI, 342, 397, 443; **AA.** XX, 441, 442); *potopăscu* **PV.** CXXXVIII, 21; *preaslăvăscu* **PV.** XC, 15; *priimăscu* **PV.** CXXXVIII, 20; *sîrbăsc* **DH.** XI, 197; *trimăs* **DH.** XI, 233. Găsim, dimpotrivă, cîteva exemple izolate de *e* păstrat după labială: *adever* **PO.** Gen. 44; **CL.** XXIV, 733; *deadeveru* **PS.** LXVIII, 14; *înveţu* **PS.** CXVIII, 148; *vergură* **PO.** Ex. 22 (dar *vărgure* **CV.** XXVI, 13).

Trecerea lui *e* la *ă* atunci cînd era precedat de *s, ş, j, r* este extrem de rară: *săm* **PH.** XCIX, 3 (dar *sem* CII, 14); *sămnul* **CL.** XXIV, 740; *sfîrşăsc* **CC².** 383; *veştejăsc* **CC².** 252; *tătărăşti* **DH.** XI, 1957; **CB.** I, 26.

După *rr*, *e* n-a trecut la *ă* în **PS.**: *urescu*, XXXIV, 19.

Pentru *ea*, rezultat din *e... a*, *ă*, trebuie să deosebim următoarele cazuri. Prin contactul cu labiala *m*, *ea* a trecut la *a* în forma *margă* **CT.** Matei 25; **DH.** XI, 370; găsim însă și *meargă*: **CV.** XIV, I; XVII, 7; LIII, 10-11; LXX, 7; pentru aceeași transformare după *v*, *p*, trebuie să relevăm: *isprăvască* **PV.** CXL, 2; *lepască* **PV.** CXXXVI, 6; *răpască* **PS.** VII, 3. După *s* găsim fie *ea*, fie *a*: *seară* pretutindeni în **CV. PO.** și la Coresi (cf. *mirosească* **CC[1].** II; *seamănă* **CT.** Matei 18, 24, *seamără* **CV.** CXXVI, 14; *seamnă* **PO.** Ex. 12), dar *sară* **PS. PV.** CXL, 2 (alături de *seară* **PS.** XXIX, 6; LIV, 18 etc.; comp. *spăsască* **PS.** LXVII, 21 și *spăsească*, XXI, 9); **PH.** LIV, 18, LVIII, 7, 15; **DH.** XI, 218. După *ș*, *j* toate textele dau *a*: *greșască* **PS. PH. CP.** XXXV, 2; *grijască*, **AA.** XX, 477, 479; *însetoșadză* **TB.** 466; *leșască* **AA.** XX, 457, 486; *păsască* **CPr.** 13; *sfîrșască* **PS.** VII, 10; **CP.** CLVIII, 40; *slujască* LXIII, 4-5; **TB.** 285; **CP.** CLXI, 74; **CT.** Matei 81; **CC[1].** 195, 376; **CM.** 9; *veștejască* **CC[2].** 252. Reducerea lui *ea* se mai întîlnește și după *č*, dar foarte des în aceleași texte găsim alături de *a* și diftongul (comp., printre atîtea alte exemple pe care le-am putea cita: *ačasta* **CV.** IV, 2; LXXXI, 4; XCVIII, 5 etc. și *aceasta* VIII, 8; *čara* **PH.** LXVII 3; *dulčață* **PS.** IV, 6; XX, 4; XXIV, 7, 13 etc. și *dulceață*, scris *dulciață*, LXXXIV, 13; CII, 5). *Ea* > *a* apare sporadic și după *r*: *demînrață* **PH.** XLV, 6; LXXII, 14; LXXXIX, 6; C. 8; CVII, 3; CXVIII, 148; CXXXVIII, 9; CXLII, 8 (dar *demînreața* LXXXIX, 6), *luminradză* **PH.**
59 LXXIX, 8; CXVIII, 35. Precedat de *rr*, *ea* s-a păstrat intact în **PS.**: *urească* CIV, 25.

Nediftongarea lui *e* în *deca* (**CV.** VII, 3; XVII, 9-8; XXIII, 10; XXVII, 11 etc.; **PS.** LXVII 14; **TM.** 147; **TB.** 284, 415, 423, 450, 469; **CT.** Matei 39, 59; Luca 2, 57; **DH.** XI, 349 etc.) trebuie să fie atribuită întrebuințării acestei conjuncții în poziție neaccentuată în frază; găsim însă și *deaca* **TM.** 102, 227; **CP.** epilog; **CT.** Matei 107; **CM.** 9; **PO.** pref.; Gen. 2, 5, 7, 18, 29, 32; **AI.** 105; **AA.** XX, 478, 492, și chiar *daca* **CB.** I, 57 (cu *ea* > *a* după *d*).

În condiții mult mai complicate se prezintă fonetica lui *e* cînd se găsea înaintea unei silabe în care se afla un *e*. Abordăm aici una dintre problemele cele mai dificile ale vechii fonetici romînești și vom căuta să arătăm cum trebuie să fie interpretate faptele destul de confuze pe care le oferă textele. De cele mai multe ori *e* este redat prin *ea* (*ѣ*); astfel avem: *aleage*; *besearecă*; *feace*; *leage*; *measer* etc.; alături de *ea* găsim însă unele exemple de scriere cu *e*: *acele* **CB.** I, 203; **PO.** pref.; *aceste* **PO.** pref.; *alege* **PH.** XLII, I; **CB.** I, 66; *alese* **PS.** LXXVII, 67, 68, 70; CIV, 26; CXXXI, 13; CXXXIV, 4; *arete* **CC[2].** 333; *berbece* **PS.** CLVIII, 40; **PH.** CXVIII, 176; *bere* **CB.** I, 194; *beserecă* **PH.** X, 5; XVII, 7; XXV, 12; XXVII, 2; XXXIV, 18; **CB.** I, 192; *blîndețe* **CC[2].** 44; *căderea* **PS.** CV, 29; *cele* **PH.** XVIII, 10; **TM.** 44, 177; **CPr.** 210; *cere* **PS.** LXXVII, 34; **PH.** IX, 34, 36; XXXIII, 15; XXXIV, 4, *cerem* **TM.** 105, *cereți* **PH.** LXVIII, 33; *ceteri* **PS.** XXXII, 2; **CP.** XCVII, 5, *cetere* **PH.** LXXX, 3; XCVII, 5; **CL.** 3; *ciudește* **PH.** XVI, 7; *crede* **PS.** CLXII, 5; *culege* **PH.** XCI, 55; *deadevere* **PS.** CLVIII, 27; *dede* (cf. 18) **PS.** LXVII, 34; LXXVII, 54; LXXXIII, 12; **PO.** Gen. 3, *dederă* **PS.** LXXVI, 18; *degete* **PS.** CXLIII, I; CLI, 2; **PH.** CXLIII, I, *dejetele* **CB.** I, 67; *derege* **PS.** CXXXVIII, 10, *derese* **PS.** XCV, 10, *dresele* **DR.** 5; *derepte* **PS.** CLVIII, 27; *desfece* **PH.** CV, 107; *fărălegea* **PS.** LXVIII, 28; XCIII, 23, *fără-de-lege*

PH. XXX, 19; XXXV, 3, 5, 13; XL, 7; XLIV, 8; LI, 3; *fece* **PS.** LXXVII, 12, 50, 69; CXIII, 11; CLX, 49; **PH.** LXXVII, 12; *feceră* **PS.** CXLVIII, 5; CLI, 2; *ferestre* **CB.** I, 194; *fete* **PS.** LXXVII, 63; CLIII, 25; **PH.** LXVII, 26; CV, 37, 38; **TB.** 285; **PO.** Gen. 5 (comp. *feteei* **PH.** XXXIV, 5); *frumsețe* **PS.** CXLIV, 5, 12; **PH.** XV, 11; XX, 6; XXV, 8; XXVIII, 4; LXVII, 13; *giudețe* **PS.** LXXXVIII, 31; XCVI, 8; CIV, 7; CXVIII, 13, 52, 75, 137, 149, 160; CXLVIII, 11; **PH.** LXXXII, 12; LXXXVI, 6; CIV, 22; *gonește* **TB.** 285, 286; *hrănește* **CP.** XI, 8; *înmulțește* **CC**[1]. 168; *încălzește* **CPr.** 231; *îndemne* **CPr.** 266; *îndulcește* **PH.** XXXVI, 4; *înțelege* **PS.** XCI, 7; CLVI, 11; CLVIII, 45; CLXII, 51; **PH.** XL, 2; **CPr.** 222, *înțelegeți* **PS.** XCIII, 8; CLIII, 7, *înțelese* **PS.** CLXI, 77; **PH.** XCIII, 9, *înțelesem* **PS.** LXXVII, 3, *înțeleseră* **PS.** LXXXI, 5; CV, 7, *înțelepte* **CC**[1]. 424; *întunerec* **PS.** LXXXI, 5; LXXXVII, 7, 13; CIII, 20; CVI; 10; CXXXVIII, 11, 12; CXLII, 3; **TB.** 291, *tunerec* **PS.** CLIX, 72; CLXI, 79; *învețe* **CPr.** 299; *izbăvește* **PS.** XXXIV, 10; *lege* **PH.** XXIV, 8; XXXVI, 38; **DR.** 2; *mele* **PS.** LXVIII, 6, 9; LXX, 5, 17, 23; LXXVI, 3; LXXXV, 6; CI, 6, 24; CLI, 2; **TM.** 47, 147; **RI.** IV, 543; *merge* **PS.** LXXX, 13; LXXXIII, 8; LXXXIV, 14; LXXXV, 11; CLV, 5, 11, *merse* **TM.** 150; **TB.** 285; *meser* **PS.** LXXI, 4, 12, 13; LXXIII, 19; LXXXI, 3, 4; LXXXVII, 16; CI; CVIII, 17; CXII, 7; CXXXI, 15; CLIV, 8; CLV, 14; *meserere* **PS.** LXXVI, 10; LXXXVII, 12; LXXXVIII, 2, 3, 25; CII, 4; *nedejdește* **PH.** XX, 8; XXXVI, 5; *pene* **PS.** LXXVII, 27; CXLVIII, 10; *precepere* **PH.** XV, 7; XXXI, 8; XLVIII, 4; *premîndește* **PH.** XXXV, 11; *prevește* **PH.** XXIV, 16; XXXVI, 12, 32; XXXIX, 14; *rece* **PH.** XXXIV, 26; LXX, 13; *rele* **PS.** CVI, 6, 34, 39; *rumînește* **CM.** 2; *săgetele* **PS.** CLV, 11; *ședere* **PH.** XVII; LV; CI; *sfîrșește* **PH.** XXVIII, 9; *sterpe* **CB.** I, 208; *teme* **PS.** CXI, 1; CXXVII, 4; **PH.** LXVI, 8; CI, 16; *tinerețe* **PS.** LXX, 5; CII, 5; CXXVIII, 1, 2; CXLIII, 12; **TB.** 289; *trece* **PS.** LIX, 6; C, 2; **PH.** LXVII, 8; LXXXVIII, 42; **TM.** 44; **TB.** 288; *tremete* **PS.** CIX, 2; CXLIII, 7; CXLVII, 8; **TM.** 44, *tremese* **PH.** CIV, 26; **TB.** 291; *vede* **PS.** LXXXVIII, 49; *verde* **CB.** I, 192; *vițele* **CB.** I, 208. Am citat aici toate aceste exemple pentru a se putea vedea cît sînt de frecvente formele cu *e* în secolul al XVI-lea; de aici reiese că putem admite, chiar pentru această epocă, o pronunțare analogă celei de astăzi. Cum se împacă însă această constatare cu cele semnalate mai sus? Înainte de a răspunde la această întrebare, trebuie să amintim cîteva fapte referitoare la fonetica lui *ę...e.* 60

Ę inițial...*e* (pronunțat ca *ie*, cf. p. 19) a devenit *ia* după ce a trecut prin **iea*; acesta este cazul lui *iale* < *illae* (comp. *ia* < *illam* **CV.** IX, 9; XLV, 4 etc.; **CM.** 21), pe care îl dau toate textele; deoarece, pe de altă parte, întîlnim forma *ele* **PS.** CI, 27; **PH.** XXII, 4; **TB.** 330; **PO.** pref., este evident că *ia...e* evoluase de asemenea în secolul al XVI-lea spre *e...e*, ceea ce concordă cu constatările făcute de noi cu privire la *ia* provenit din *ę* (§ 9). 61

După *ș, j, r* (< *rr*), *e... e* apare cînd ca *ea* (*e*), cînd redus la *a*: *greșaște* **CV.** CXXII, 10; **CPr.** 112; *sfîrșeaște* **PS.** XVI, 5, *sfîrșaște* **PS.** XXVIII, 9; **CP.** XVI, 5; **CPr.** 51; **PO.** Gen. 24; *grijaște* **CV.** CLXIII, 10; **CC**[1] 197; *slujaște* **TB.** 424; **PO.** Gen. 24; *stejaște* **PS.** XXXVI, 7; XLIV, 5; LXVII, 20; *stăjaște* **CP.** XXX, 3; XXXVI, 7; XLIV, 5; LXVII, 20; *veștejaște* **CP.** LXXXIX, 6; *vrăjaște* **PO.** Gen. 44; *ureaște* **TB.** 463, *uraște* **CP.** X, 6; **CPr.** 154; **CC**[2]. 367; **PO.** Ex. 22; *ea* > *a* apare și după *č, ğ*: *ačastea* **CV.** XLVII, 13; LXX, 9;

călea CV. LX, 8; LXXIX, 13, 14; *căteriei* PS. LVI, 9; *îndulcăşte* PS. XXXIV, 9; XXXVI, 4; *săgăte* PS. LXIII, 5 (aceste cazuri sînt însă mai rare, formele *aceastea*, *ceaterâ* etc. fiind de cele mai multe ori întrebuinţate în toate textele).

Ţinînd seama de toate cele semnalate mai sus, fonetica lui *e* în condiţiile care ne preocupă poate fi prezentată în felul următor.

Un fapt care trebuie considerat ca sigur este că într-o epocă veche *e* a fost schimbat în *ea* ori de cîte ori se găsea înaintea unei silabe conţinînd aceeaşi vocală. Aceasta rezultă în primul rînd din cele subliniate mai sus cu privire la *ę*; într-adevăr, dacă ne referim la forme ca *fiare*, *miare*, *şade*, *şapte*, *şarpe*, constatăm, cum am remarcat şi în altă parte (cf. p. 17), că ele pleacă de la **fieare*, **mieare*, *şeade*, *şeapte*, *şearpe* (<*fiere*, *miere*, **siede* **siepte*, **sierpe*); or, naşterea lui *ea* a fost determinată aici de acţiunea lui *e* final asupra lui *e*, care forma al doilea element al vechiului diftong *ie*. Dacă ne referim în acelaşi timp la forma *iale*, vedem că şi aici *ia* a provenit din **iea*, iar acesta din *ie* prin aceeaşi acţiune a lui *e* final. Pe de altă parte, cuvinte ca *greşaşte*, *slujaşte*, *uraşte*, *căterâ*, *săgăte*
62 ne arată că avem a face şi în acest caz cu un mai vechi *ea* < *e*... *e* etc. Nu poate exista deci nici o îndoială că *ea*... *e* < *e*... *e* era un fenomen general într-o epocă veche a evoluţiei limbii romîne (acest fonetism s-a păstrat de altfel pînă în zilele noastre în mr.).

În secolul al XVI-lea condiţiile se schimbaseră: *ea*... *e* devenise *e*... *e*, adică formele care prezentau înainte *ea* se adăugau acum, după mai multe secole, formelor latine din care izvorîseră: *lege* < *leage* < *lēgem*. Ceea ce ne îndreptăţeşte să ajungem la această concluzie este numărul destul de mare, cum am văzut mai sus, al formelor cu *e* atestate în această epocă; mărturia lor este categorică şi n-ar putea fi interpretată în alt chip. Dacă un singur text ne-ar fi parvenit din secolul al XVI-lea cu particularitatea constantă *ea*... *e*, am putea admite, la rigoare, că în anumite regiuni se menţinea încă vechea stare fonetică; nu este însă cazul; chiar *Codicele Voroneţean*, care ne oferă un fonetism mai consecvent şi scrie, de exemplu, totdeauna *leage*, *treace* etc., lasă să se întrevadă din cînd în cînd noul fonetism; într-adevăr, găsim aici trei forme cu *e*: *clevete* LXXIII, 7; CXLIV, 13-14; *dumnedzeeştele* CLXVIII, 4; *meşter* XII, 4, 8, 4; CXXV, 10; dacă prima şi cea din urmă pot provoca îndoieli, dată fiind proveniența lor străină şi deci posibilitatea unui fonetism special, cea de-a doua rămîne în picioare şi vine să confirme şi pentru acest text rostirea cu *e* şi nu cu *ea*.

În sprijinul părerii pe care am formulat-o vine şi o altă împrejurare. După cum a arătat Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*, 83, diftongul *ea* rezultat din *e*... *ă* (*a*) apare încă din secolul al XVI-lea redus la *a* după o labială: *masă* < *measă*; această schimbare a lui *ea* în *a* trebuie să fie posterioară reducerii lui *ea*... *e* la *e*... *e*, deoarece, dacă s-ar fi continuat să se spună *mease* la data cînd **measă* a devenit *masă*, cel dintîi ar fi trebuit să sufere acelaşi tratament, adică să devină **mase*, ceea ce nu este însă cazul; evoluţia *mease* > *mese* neputînd fi decît anterioară celei a lui **measă* > *masă*, iar aceasta din urmă fiind deja desăvîrşită în secolul al XVI-lea, este evident că la acea dată se pronunţa *mese*, cu toată grafia *mease*.

63 Aşa stînd lucrurile, ne întrebăm de ce se scria totuşi de cele mai multe ori *ea* şi nu *e*. Cu siguranţă că aceasta se explică prin tradiţia grafică. Deoarece, cum am spus-o şi în altă parte, limba romînă trebuie să fi fost întrebuinţată

uneori în scris chiar înainte de secolul al XVI-lea, se păstraseră din această epocă mai veche cîteva deprinderi de grafie care corespundeau condițiilor fonetice de atunci, dar nu mai puteau reflecta evoluția ulterioară a limbii în momentul în care începuseră să fie traduse primele texte religioase. Trebuie să presupunem chiar că persoanele care aveau o oarecare cultură au rămas mai credincioase acestei tradiții grafice, pe cînd cei mai puțin instruiți au urmat cursul limbii, scriind așa cum pronunțau, adică *lege* etc. (Mihai-Viteazul, care, cu siguranță, nu avea multă cultură literară, scrie, de exemplu, *mele* **RI.** IV, 543; exemplele mai numeroase de *e* în **PS. TM. TB.**, copiate de scribi puțin instruiți, par să se explice în același fel). Și pentru a vedea felul în care tradiția se impunea traducătorilor sau copiștilor de texte religioase, putem cita cîteva particularități pe care le descoperim în manuscrise sau în cărțile tipărite; astfel, copistul *Psaltirii Scheiene*, XXXIV, 11, după ce a scris *nederepte*, a corectat pe margine acest cuvînt în *nedereapte*; în **CC**[1]. 437 găsim forma *creeade*, în care se vede clar că scriitorul a avut la început intenția să scrie *crede*, iar apoi, răzgîndindu-se, a restabilit forma cu *ea*, uitînd să-l șteargă pe *e*. Alte pasaje sînt instructive din alt punct de vedere; ele arată că fonetismul normal reușea să străbată, ici-colo, în ciuda străduinței copiștilor de a păstra tradiția; atunci cînd găsim în **PS.** LXVIII, 28; LXXXIX, 6 pasaje ca acestea: *adauge fărăleage cătră fărălegea lor*; *demîneața ca iarba trece-va, demîneața înflori-va și treace-va*, putem constata cum uitau uneori copiștii că trebuie să respecte tradiția și lăsau să scape formele cu *e* alături de cele cu *ea*.

Dacă istoria lui *ea... e* se lămurește în lumina acestor fapte, rămîne de precizat dacă *ia*, provenit din *ę* și din *ę... e*, trebuie să fie privit în același fel, adică dacă trebuie să admitem că transformarea lui *ia* în *e* se efectuase defi- 64
nitiv în secolul al XVI-lea. Dat fiind că exemplele cu *e* < *ia* < *ę*, *ę... e* sînt mult mai rare decît cele cu *e* < *ea* < *ę... e*, credem că sîntem îndreptățiți să admitem pentru *ia* > *e* o evoluție mai lentă decît pentru *ea* > *e*; considerații filologice ne permit de asemenea să despărțim din punct de vedere cronologic transformarea acestor doi diftongi, deoarece trecerea lui *ea* la *e* presupune mai puține etape intermediare decît aceea a lui *ia* la *e*. Cu alte cuvinte, credem că *ia* devenise *e* în secolul al XVI-lea numai în cîteva regiuni, mai avansate în evoluția lor fonetică; mai tîrziu această transformare a ajuns să cuprindă întreg ținutul dacoromîn. — Referitor la *ea* înainte de *i*, ca în *meserearnic* **CC**[1]. 104; *preuteasii* **CB.** I, 28; *putearnic* **TM.** 126; **PO.** pref.; Gen. 6, 10; **CT.** Luca 10; **CPr.** 173; **CC**[2]. 430 (comp. *beați* **CT.** Luca 20, 50), v. § 14.

Cf. Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*, 49, 79 și urm., unde fenomenul în chestiune este studiat cu ajutorul unui bogat material scos din textele vechi. Cu privire la valoarea pe care o avea *ea... e*, Tiktin a emis, de altfel, o părere care diferă într-o oarecare privință de cea pe care am expus-o noi; deși admite și el că *ea* trebuie să fie interpretat ca *ę*, crede că se poate atribui acestui *e* valoarea lui *ę*; după părerea sa, cei care scriau în secolul al XVI-lea, dîndu-și seama că *e* se pronunța în aceste condiții ca *ę*, ar fi încercat să marcheze această nuanță specială a vocalei palatale, recurgînd la semnul *k*; este însă foarte îndoielnic că strămoșii noștri ar fi avut o ureche atît de fină pentru a distinge pe *e* deschis și ar fi încercat să-l noteze în scriere. Pentru a-și sprijini părerea, Tiktin amintește că în anumite regiuni ale domeniului romînesc *e* provenit din *ea* apare ca *ę* (*lęge*), în timp ce în alte părți e pronunțat ca în condiții deosebite (*lege*, ca *leg*, *negru* etc.); or, tocmai această împrejurare vine să infirme interpretarea lui Tiktin, deoarece nu e nicidecum dovedit că rosti-

rea *lege* era proprie întregii romîne vechi şi nu vedem cum am putea s-o restituim peste tot în textele din secolul al XVI-lea; dacă ne găsim în faţa unui text vechi aparţinînd unei regiuni care prezintă astăzi *ę... e*, natural că putem admite că el ascunde aceeaşi particularitate, cu toate că are forme cu *ea*; dar chiar şi în acest caz ar fi riscat să se creadă că cel care a scris un asemenea text a fost conştient de rostirea lui *e* ca *ę* şi l-a scris în consecinţă cu *ѣ*. — Un alt punct în care ne despărţim de Tiktin e cînd presupune că *fiare* devenise peste tot *fiere*; obiecţiile pe care le-am produs mai sus sînt valabile şi în acest caz; Tiktin nu ţine seama de faptul că în secolul al XVI-lea formele cu *ie* < *ia* sînt, cum am arătat, mai rare decît cele cu *e*< *ea* şi că deci e mai verosimil să presupunem că aceşti doi diftongi nu au mers paralel în evoluţia lor spre monoftongare.

Ę+*m* s-a păstrat în *nemenele* **CB.** L, 51 (comp. *nemununia*, mai jos, asimilarea vocalelor); forma cea mai frecventă este însă cea cu *i*: *nime* (*nimele*, *niminea*, *nimenilea*) **TM.** 78, 101, 226; **TB.** 43; **CPr.** 332; **CB.** I, 7, 9, 12, 63, 76; **AI.** I[1], 105; **DH.** XI, 218, 319.

Ę + *m* + cons. s-a păstrat ca *î* în *împlu* (limba secolului al XVI-lea nu cunoaşte încă forma *umplu*).

Ę + *n* (urmat de *e*) apare fie ca *e*, fie ca *i*: *dumenecă* (*dumenrecă*, *dumerecă*) şi *duminecă* (*duminrecă*, *dumirecă*); *mene* (*menre*, *mere*) şi *mine* (*minre*, *mire*); *sene* (*senre*, *sere*) şi *sine* (*sinre*, *sire*); *tene* (*tenre*, *tere*) şi *tine* (*tinre*, *tire*).

Ę + *n* + cons. (urmat de *e*) prezintă acelaşi tratament: *aprense* **PS.** XVII, 31 şi *aprinse*; *împenge* şi *împinge*; *învenge* şi *învinge*; *prendeţi* **TM.** 147, 149; **CM.** 16 (cf. *prensără* **PV.** CXIV, 3) şi *prindeţi*; *vence* (*venge*) şi *vince* (*vinge*); *vendecă* şi *vindecă* (*împînge* **PH.** XLIII, 23; XCIII, 13, 14 ca şi *împîngi* LXXXVII, 15, *împînşi* XXXV, 13, a fost refăcut după *împîng*; cf. mai jos).

Dat fiind că aceleaşi texte ne oferă paralel forme cu *e* şi cu *i* (totuşi *i* predomină în anumite texte, ca acelea ale lui Coresi şi **PO.**), rămîne să arătăm în ce fel trebuie să interpretăm această particularitate. Cum s-a putut vedea mai sus, *ę* se întîlneşte aici cu *ę*: ambele sînt redate prin *e* sau prin *i*. Credem totuşi că aceste două sunete trebuie să fie despărţite atunci cînd avem în vedere tratamentul lor înainte de *n* neurmat de o consoană. Într-adevăr, constatăm că toate formele cu *ę* + *n* se întîlnesc în texte cu tratamentul dublu pe care l-am semnalat; nu
66 putem face, în schimb, aceeaşi constatare pentru *ę* + *n*, deoarece o formă ca *bine* apare de obicei scrisă în acest fel (în **CV.** şi **PS.**, care prezintă însă şi formele *dumne(n)recă*, *mc(n)re* etc., nu găsim nici un exemplu de *bę(n)re*); aceeaşi observaţie este valabilă şi în cazul lui *vine* < *vĕnit*, pentru care, de asemenea, nu putem cita nici un caz de grafie cu *e* (cf. şi *viu* şi *vie* (*vinie*) < *vĕnio* şi *vĕniat*). De aici rezultă deci că limba secolului al XVI-lea nu cunoştea, în cazurile menţionate, decît pe *i* ca reflex al lui *ę* + *n* (despre *cene* şi *veneri*, care formează o categorie aparte, cf. mai jos). Cu totul altfel se prezintă formele cu *ę* + *n* şi *ę*, *ę* + *n* + cons.; nu încape îndoială că grafia dublă reprezintă aici o stare fonetică specială, pe care ţinem s-o lămurim.

Ţinînd seama de frecvenţa formelor cu *e*, s-ar putea presupune că acest sunet s-a menţinut pînă în secolul al XVI-lea înaintea nazalei. Dar o obiecţie ne împiedică imediat să admitem o asemenea ipoteză: dacă aceasta ar fi fost evoluţia lui *e*, el ar fi trebuit să urmeze, înainte de *e* din silaba următoare, acelaşi tratament ca în alte împrejurări, adică să devină *ea*; nu găsim însă nicăieri vreo urmă a unei transformări analoge, ceea ce ne obligă să căutăm în altă parte explicaţia acestui fenomen. Cercetînd faptele fonetice, concluzia care se desprinde din ele este

următoarea: în momentul în care *lemne* și *pene* fuseseră schimbate în *leamne* și *peane*, forme ca *mene*, *prende*, *cuvente* nu-l mai păstraseră pe *e*, deoarece, altminteri, ar fi fost schimbate în **meane*, **preande*, **cuveante*. Încă dintr-o epocă veche (cum rezultă din compararea tuturor dialectelor romînești), *ę* + *n* + cons. și *ę* + *n* (+ cons.) primiseră o valoare specială, aceea a unui sunet intermediar între *e* și *i*; în cîteva cazuri (mai întîi, probabil, înaintea unui *i*) acest sunet intermediar a fost schimbat de timpuriu în *i*, în timp ce în alte situații, și mai ales înaintea unui *e*, el a păstrat, relativ destul de mult timp, valoarea fonetică mixtă: mai ales vecinătatea lui *e* trebuie să fi fost favorabilă menținerii vechiului sunet cu o nuanță mai apropiată de *e*. Aceeași evoluție trebuie să fie admisă pentru *ę* + *n* din cuvintele proparoxitone, *veneri* (*vineri*) etc., unde *ę* a urmat, după cum am văzut mai sus (p. 18, 19), același tratament ca *ę* + *n* (*cene* se alătura, de asemenea, acestei categorii, după ce **ciene*, rezultat din *quĕm*, fusese redus la 67
cene și s-a găsit prin aceasta în aceleași condiții ca *mene* etc.).

Astfel privită evoluția lui *e* + *n*, sîntem îndreptățiți să presupunem că grafia dublă a textelor din secolul al XVI-lea trebuie să fie un indiciu al stării fonetice intermediare pe care am presupus-o; unele dintre ele reproduc, probabil, vechea pronunțare, care mai stăruie încă în unele regiuni, în timp ce altele continuă să prezinte *e* și *i* numai prin tradiție grafică. Cercetarea manuscriselor ne lasă de altfel să întrevedem persistența acestei tradiții, care se găsea în conflict cu evoluția limbii; astfel, în **PS.** CIX, 1; CXVIII, 31, 122; **PH.** LVIII, 10; LXVIII, 21; CVII, 11, vedem pe copiști schimbînd *mene*, *tenre*, *cenre* în *mine*, *tinre*, *cinre*, ceea ce ne arată că ei găsiseră cea dintîi dintre aceste forme în manuscrisul pe care îl urmau, dar, observînd că ea nu mai corespunde fonetismului care le era propriu, l-au înlocuit pe *e* cu *i* (comp. de asemenea *mienre* **PH.** XXXVIII, 4; XL, 9; LXVIII, 7, 16; CXXII, 18 și grafia inversă *vecenru* XXXIV, 14; XLIV, 15). Pentru cîteva cuvinte sîntem îndreptățiți să admitem poate și o influență a grafiei slave, atunci cînd ele apar cu *e*; astfel *mene* a putut fi scris adesea în acest fel, cu toată rostirea *mine*, în urma unei confuzii cu forma slavă identică (мѣнѣ); aceasta ne-ar explica de ce, bunăoară, găsim în **CV.** mai multe exemple de *menre* alături de *minre*, în timp ce același text nu cunoaște decît *cinre*, *tinre*, *sinre* (cf. de asemenea întrebuințarea mai frecventă în **PS.** a lui *mere* alături de *cire*, *tire*, *sire*).

Tiktin, *Studien zur rumänischen Philologie*, 57; cf. „Zeitschr. f. rom. Phil.", XI, 67; „Grundriss der rom. Phil.„, I², 575, propune să se dea o altă interpretare fenomenului studiat; el crede anume că *e* + *n* s-a păstrat nealterat, pînă în secolul al XVII-lea ori de cîte ori se găsea după o labială, în timp ce în alte situații el trecuse la *i* înainte de epoca primelor texte. Exemplele relevate de noi arată însă că *en* apare și după alte consoane decît labialele, și printre aceste exemple nu sînt numai *cene*, *tene*, *sene*, pe care Tiktin le consideră modelate după *mene*, ci și altele (*aprense*, *prendeți*), care rămîn neexplicate dacă considerăm menținerea lui *e* ca depinzînd exclusiv de prezența labialelor. Tiktin pierde din vedere, pe de altă parte, faptul că *bine*, *vine* trebuie să fie despărțite în cazul 68
nostru de *mine* etc.; în secolul al XVI-lea, cu siguranță că nu se spunea decît *bine*, care reprezenta forma normală ieșită din lat. *bĕne* după diftongarea lui *ę* (*bęne* > **bïene* > *bine*); o revenire la *bene* era cu totul imposibilă (cele două exemple de *bene*, din **CC**¹. 304 și **PO.** Ex. 34, citate de Tiktin după Cipariu, *Principii de limbă*, Blaj, 1866, 373, nu pot fi decît cazuri de falsă analogie grafică, datorită influenței unor forme ca *mene*, *mine*). În afară de aceasta, teoria lui Tiktin nu ne explică faptul că nu găsim exemple numeroase și sigure de păstrare a lui *e* după o labială și atunci cînd era urmat de un *i*; dacă labia-

lele ar fi împiedicat, într-adevăr, trecerea lui *e* la *i*, nu vedem de ce *e* nu s-ar fi menținut și înainte de *i*; într-adevăr, textele dau de obicei *vinzi*, *minți* și nu *venzi*, *menți*, ca *vende*, *mente* (cazurile extrem de rare de *e* înainte de *i*, *denți* **PH.** XXXVI, 12; **TM.** 46: **CT.** Matei, 103; *împenși* **PS.** XXXV, 13; *neputențile* **CT.** Matei, 9; *venci* **PS.** L, 6, se explică prin transmiterea grafică a lui *e* din formele *dente*, *împenge* etc.; comp. și *vencu* **PS.** CLV, 19, care prezintă aceeași particularitate; cîteodată copiștii își dădeau seama de falsitatea acestor forme și se grăbeau să le corecteze; astfel în **PS.** LXXXVIII, 15, *împengi* este înlocuit cu *împingi*). Obiecția pe care am opus-o teoriei lui Tiktin cade dacă admitem, cum am procedat mai sus, că ceea ce a împiedicat pînă la o anumită dată evoluția definitivă a lui *en* la *in* a fost prezența unui *e* în silaba următoare. — O părere mai apropiată de a noastră este aceea formulată de A. Byhan, „Jahresb. des rum. Inst.“, III, 18; și el își exprimă îndoielile privitoare la teoria lui Tiktin, dar admite că *en* avea pretutindeni în textele vechi valoarea lui *ĭn*.

Pentru *e* + *n* + cons. (neurmat de vocală palatală) trebuie să notăm: *împîns* **PH.** LIX, 3; CVII, 12, *împînsără* **PH.** XLVIII, 15; *învînc* **CP.** XLVIII, 15; CLV, 19, *învîngă* **CP.** CXVIII, 133, *învîncă* **PV.** CXVIII, 133; *vîncă* **PS.** XLVIII, 15; **PH.** XVIII, 14, toate cu fonetismul normal, în locul formelor analogice, cu *i*: *împins*, *înving* etc.; mai puțin clar este *sint* < *sînt*, aflat în cîteva texte în loc de *sînt* (**TB.** 286, 316, 320, 322, 324, 326, 328, 330, 332, 334, 338, 358, 360, 420, 451, 457 etc.; **CT.** Matei 25; **AA.** XX, 444, 445); înlocuirea lui *î* cu *i* poate fi datorită influenței lui *s*; am avea a face în acest caz cu o particularitate dialectală analogă celei pe care am semnalat-o mai sus (p. 39) pentru *singe* < *sînge*;
69 trecerea lui *î* la *i*, ca urmare a unei pronunțări particulare a lui *s*, nu este atît de neverosimilă cît ar putea să pară la prima vedere; fenomenul analog se observă atunci cînd *î* se găsea după *(d)z*, cum arată *ședzindu* **CB.** I, 26; *vădzindu* **TB.** 453; trecerea lui *î* la *i* s-a putut produce cu ușurință printr-un fel de iotacizare a lui *s*, *z* (o urmă a acestei iotacizări pare să se ascundă în *ziestre* **CB.** I, 38). În ce privește pe *sint*, trebuie însă totuși să remarcăm că el a putut fi refăcut după *sintem*, *sinteți*, care apar de mai multe ori (**DH.** XI, 318, 490; **CC²**. 473, 537; **AA.** XX, 444; **CL.** XXV, 36, cel din urmă fiind scris și *semțețe* **TM.** 45) și al căror *i* se poate datora întrebuințării lor în anumite cazuri ca atone în frază: *sîntem*, *sînteți*, formele primitive, trebuiau într-adevăr să treacă în poziție atonă la *sintem*, *sinteți*, ca și *înel* > *inel* (cf. p. 17). În ce privește pe *strimt* **CC²**. 335; **PO.** Ex. 29; **ND.** 24, *strimtă* **CC.²** 231, *strimtei* **CT.** Luca 72, *strimtele* **CT.** Matei 21, *strimta* **CC.¹** 341, se poate vedea aici influența pluralelor *strimți*, *strimte*, ca și aceea a lui *stringe* pe care o prezintă textele vechi alături de *strînge* (**CV.** XLIV, 2; **PS.** XXV, 2; **PH.** XXXII, 7; **TM.** 192; **CT.** Ioan 13; **PO.** Gen. I, 23, 33, 46). Ca și în limba actuală, alături de *sîngur* **PH.** LXXI, 18 găsim *singur* **CV.** CXXI, 13-14, **PS.** XXIV, 16; XXXIX, 15; **CPr.** 185, 187.

E din elementele străine dă loc următoarelor observații: găsim cînd *e*, cînd *ă* după labiale în *zmeu* **PS.** LVII, 5; LXXIII, 14; **PH.** IX, 13; **TM.** 125 (*zmieu* 151), *zmău* **PS.** XC, 13; CIII, 26; CLIII, 33; **PV.** XC, 13; CLIII, 33 (**CP.** prezintă pretutindeni *zmeu*) și *Petru* **CPr.** 27, *Pătru* **CV.** CXXXVI, 6; CXXXVIII, 3, 5 etc.; **CT.** Matei 34, 59; Marcu 36, **CPr.** 27, 200; **CB.** I, 58, 203, 204; **AA.** XX, 456; **DH.** XI, 318; *pedeapsă* **PO.** Gen. 20 apare de asemenea ca *pedepsă* **PO.** Gen. 12; **CC¹**. 40, 354; **CPr.** 324; **CM.** 22; **CL.** XXIV, 738; alături de *jemblă* **PO.** Gen. 18, aflăm *jimblă* **PO.** Ex. 29;

pentru *é*, *e* maghiar găsim *ea* în: *chidzeaş* **PO.** Gen. 44; *feal(iu)* **PO.** Gen. I, 6, 7; Ex. 8 (dar *feliurile* **TB.** 456); *neameş* şi *neamiş* **AA.** XX, 465, 483, 486; **DH.** XI, 219, 319. *E* din *hetman* **CB.** I, 192, alături de *hatman* **DH.** XI, 218, 490, nu are nimic surprinzător, deoarece acest cuvînt a pătruns în romînă cu fonetismul dublu pe care-l găsim în slavă (pol. *hetman*, rus. *atamanŭ*).

Ę slav prezintă particularităţi analoge celor ale lui *en* latin; astfel îl găsim redat prin *in* şi *en* în *sfintei*, *sfentei* (**CB.** I, 80; comp. forma analogică *sfîntei* **CB.** I, 23; *svientu* **PH.** XCVIII, 3 arată de asemenea ezitarea între *e* şi *i*, determinată de obiceiul de a scrie *svinte* şi *svente*); *paijina* **PV. PH.** LXXXIX, 9 şi *păijinire* **CV.** CIV, 10-11, alături de *painjina* **PS. CB.** XXXVIII, 12; LXXXIX, 9; **PH.** XXXVIII, 12, *păinjinire* **CT.** Matei 51, *păinjenire* **PO.** Gen. 27, *împăinjena* **PO.** Gen. 48, prezintă fonetismul slav, mai recent, al bulg. *pajŭžinŭ*; *ciste*, *cisti* (**PS.** XLIV, 10; XLVIII, 21; **TB.** 350; **CT.** Matei 60; **CPr.** 247, 303; **DH.** XI, 342, *cesti* **TM.** 47), pe care le întîlnim concomitent cu *cinste*, *cinsti*, reproduc fonetismul v. bulg. *čĭstĭ*. 70

11. *Į*, precedat de *r* iniţial sau dublu, nu a trecut totdeauna la *î* în unele texte: *bori* **TM.** 289; *fărrima* **PH.** II, 9; III, 8; LVII, 7; LXXIII, 6; CIV, 16, 33; CIX, 6; *înterita* **PS.** IX, 25; XXXIV, 16; XLIII, 14; XLV, 5; LXXIII, 18; LXXVII, 40, 58; LXXVIII, 4; CVI, 11; CLIII, 19, 21; *ride* **PS.** XXIV, 3; XXXVI, 13; LI, 8; LVIII, 9 (dar *rîde* II, 4); **PH.** II, 4, *rride* **PH.** XXIV, 3, *rede* **TM.** 52, *risulu* **CV.** CXXIX, 4; *riu* **PS.** XXIII, 2; XLV, 5; LXIV, 10 etc. (*rîu* LXXIII, 15; CLVII, 4); **PV.** CXIX, 78; **TM.** 50 (*rîurele*, 45), *rriu* **PH.** XXIII, 22; XCII, 3; CXXXVI, I; *scurrima* **PH.** XCIII, 13; *ţeriră* **PS.** XXIX, 10; XLIII, 25, *ţerină* **PS.** CIII, 29 (*ţărînă* VII, 6, *ţerînă* CI, 15), *ţerrină* **PH.** XXIX, 10, *ţerină* XXI, 16; XXXIX, 3; *uri* **PS.** XXIV, 19; XXX, 7; XLIII, 8, 11; XLIV, 8; LXVIII, 15 etc. (*urîş* V, 7); **PH.** XIII, I; XIV, 4; XXI, 25; XLIII, 6; LII, 2, 6; LXVIII, 34; CVII, 14; **TM.** 51, 125, *uritoriu* **PS.** XX, 9; XXXVII, 20; *uriciure* **PS.** LXXXVII, 9; CVIII, 5, *uriciunre* **PH.** CXVIII, 22; forme sporadice cu *i* se întîlnesc uneori chiar în texte care prezintă regulat *î*: *rimă* **CP.** VII, 16; *riu* **PO.** Gen.

I în loc de *î* găsim şi după *ţ*: *aţiţ* **PO.** Gen. 31, 44; Ex. 22, 34; *ţiţă* **PS. PH. CP.** XXI, 10; **CC**[1]. 450; **CT.** Marcu 58; **PO.** Gen. 31.

Atunci cînd era precedat de *(d)z*, *i* apare schimbat în *î* în mai multe texte: *dzîce* **PS.** LXX, 10, 11; LXXVII, 5; **CV.** 34; **PV.** XCVIII, 7; **CL.** XXIV, 733, 737; *dzua* prezintă aceeaşi particularitate, şi dacă *î* nu se regăseşte şi aici, aceasta se datoreşte faptului că el a fost absorbit de *u*; exemplele în care găsim această formă sînt destul de numeroase: **PS.** I, 2; XII, 2; XVII, 19; XXVI, 5; XXXI, 4 etc.; **PV.** XC, 6; CXXXVI, 7; CXXXVIII, 12; **PH.** VII, 19; XVIII, 3; XXI, 3; CIX, 5; CXX, 6 etc.; **TB.** 291, 364, 415; **TM.** 52, 53, 80, *zua* **CB.** I, 19; **PO.** Gen. 1, 8, 18 (dar şi *zioa* Gen. 19); în **CV.** apare peste tot *dzu(o)a* XIII, 8; XVIII, 4; XXI, 1; XXII, 6; XLIX, 11 etc., cu toate că acelaşi text nu cunoaşte decît *dzice*; şi la Coresi, care scrie de obicei *zice*, *zioa*, găsim cîteva cazuri izolate de *zua*, *zoa* **CP**[2]. XXXI, 3; XXXVII, 13; **CC**[2]. 274, 519. 71

În legătură cu trecerea lui *i* la *î* după *ţ*, de relevat: *minţîră* **PS.** LXXVII, 36 (dar şi *minţiră* LXXX, 16).

Un singur exemplu de *i* > *î* după *s* ne oferă cuvîntul de origine slavă *sîlă* **A.** III, 438.

Pentru aceeași schimbare a lui *i* după *ș* trebuie să notăm: *cerșînd* **CC²**. 367; *moșîe* (*moșîoara*) **DR.** 2; *și* **CL.** XXV, 36.

Uneori *e* este pus în locul lui *i*: *fugetu, uces, venret* (cf. **CB.** I, 52; II, 129); e aici probabil o particularitate dialectală caracterizată prin pronunțarea lui *i* ca un sunet apropiat de *e*.

12. *O* (*o̧* și *ǫ*) este diftongat regulat în *coaperi* **PS. CP.** XVI, 8; **PS.** XXX, 21; **PS. CP.** LX, 5; **PS.** LXIII, 3, *coapere* **CV.** CLIX, 3; **PS.** LIII, 6; **CP.** LXIII, 3; **PS. CP.** CIII, 9, *coaperu* **PS. CP.** CXXXIX, 10; *acoapere* **CP.** LIII, 6; **CPr.** 147; **PO.** Ex. 10, *acoaper* **CP.** XXXI, 1; *descoaperi* **PS. CP.** CXVIII, 18, *descoapere* **PS. PH. CP.** XXVIII, 9; **CT.** Matei 37; Luca 8, 52, 63, *descoaper* **CC²**. 32; *scoapere* **CC¹**. 428; avem însă și *coperu* **PS.** XXXI, I, *coperi* **PV.** CXXXIX, 10; *acoperi* **PH.** XVI, 8; XXVI, 5; LXIII, 3; **TM.** 149; **CP.** XXX, 21, *acopere* **TB.** 290, 291; *o* în loc de *oa* se poate datora aici analogiei (ca în formele actuale *acoperi, acopere* care au înlocuit pe cele mai vechi cu *oa*), dar este tot atît de posibil să avem a face cu o particularitate de grafie (cf. p. 36). Un caz neîndoielnic de analogie este *ome*, voc. lui *om* **CV.** CXX, 14; **TB.** 450; **CT.** Luca 18, 65;
72 **CPr.** 81, 102; **CC¹**. 370; **CC²**. 52, 168, 459 (comp. *neome* **CC²**. 420); nediftongarea lui *o* în *oa* se explică prin influența formelor *om, omului*.

O particularitate proprie **PS.** este trecerea lui *u* (< *o* + *n*) la *ui* în *minuine* LXX, 7; LXXVII, 4, 11; XCVII, 1; **CV.** 21; CVI, 8, 15, 21, *minuini* LXX, 17; LXXIV, 2; LXXVII, 43; LXXXVII, 13; CIV, 5, 27; CV, 7; CLII, 11; CLVIII, 18, 43; o formă analogă este *buine* (**CL.** XXV, 36); cu siguranță că sîntem aici în prezența unui fenomen analog cu cel al lui *pîine*, rezultat din *pîne* (cf. p. 16), adică dezvoltarea unui *i* în penultima silabă sub influența lui *i* final; același *i* apare în derivatul *minuinat* **PS.** LXXV, 5; XCII, 4, unde se vede clar că *i* a fost transmis, în silabă atonă, de forma *minuine*.

Printre cuvintele de origine străină sînt de relevat formele cu totul izolate *tulbă* **PH.** X, 3 (cu *u* în loc de *o*, poate sub influența magh. *turba*) și *giolgiu* = *giulgi* din **PO.** Ex. 28, care reproduce mai fidel fonetismul magh. *gyolcs*.

Ą slav este redat prin *on* în *lontru* (*înlontru, dinlontru*) **PS.** XLIV, 14; CII, 1; **PV.** CLIII, 25; **PH.** LXVIII, 3; **PO.** Ex. 1, alături de care găsim *lountru* **PO.** Gen. 39, *luontru* **PH.** LXVII, 23 (comp. *luotru, lootru* **PH.** CII, 1; CXXIX, 1) și forma actuală *lăuntru* **TM.** 227; **TB.** 423; **CP.** IX, 29; **CT.** Ioan 16; **PO.** Gen. 34, 38, 41, 44; Ex. 14 (*lăuntru* a rezultat din contaminarea lui **lăîntru* < *illac intro* cu *lontru, luntru* < v. bulg. *vŭnqtrĭ*; cf. Candrea-Densusianu, *Dict. etim. al l. rom.*, nr. 891). *Îm* urmaș al lui *ą* slav apare, după *s*, transformat în *im* într-un singur exemplu: *simbătă* **TM.** 47; trebuie să vedem aici un fenomen identic cu cel pe care l-am relevat pentru *singe* și *sint* (cf. p. 33, 48).

13. *U* (*u̧* și *ų*) nu ne prilejuiește decît cîteva observații. Prezența lui *ui* în loc de *u* înainte de *r* în *păduire* **PS.** LXXVII, 68 trebuie să fie privită la fel ca *ai* în loc de *a* din același text (cf. p, 38). În ce privește *aduncul* **CC²**. 216, este, probabil, o formă greșită în loc de *adîncul*, deoarece nu credem ca acest cuvînt să-l fi păstrat pe *u* pînă în secolul al XVI-lea, această ipoteză nefiind confirmată de nici un alt exemplu.

Notăm că anumite texte (mai ales **TM.**) prezintă foarte des *o* în loc de *u*:
73 *doce, goră, soflet* etc. (cf. **CB.** II, 57, 84, 128, 158, 196; comp. *legătorile* **PS.** II, 3); aceasta ne permite să presupunem că *u* avea o rostire specială în unele

regiuni, ca aceea pe care am admis-o pentru *i* (adică un sunet intermediar între *u* și *o*).

În locul lui *ŭ* din v. bulg. *ŭrŭtva* avem *i*: *jirtfă* **PO.** pref.; Gen. 35; Ex. 30; 40 (жрътвѫ **PH.** IV, 6; **CT.** Matei 30; **CPr.** 228; **PO.** Gen. 4, 46 este modelat după forma slavă).

14. *Diftongi.* În ce privește diftongii latini trebuie să relevăm utilizarea lui *ao* alături de *au*: *răpaos* **PS.** XXXVIII, 14; LIV, 7; LXV, 12; CXIV, 7; CXXXI, 5, 8, 14; **PV.** CXXXI, 14; **PH.** LXV, 12; **CC²**. 97 (*răpaus* **PS.** IV, 9; XCIV, 11; **PV.** CXXXI, 8; **TM.** 51; **CP.** XXXVIII, 14; LIV, 7; LXV, 12 etc.); formele *avur*, *avor* **DH.** XI, 395, 396, 397, 398; **AA.** XX, 446, *lavda* **AA.** XX, 444 nu pot fi decît transcrieri greșite ale lui *aur*, *lauda*, deoarece găsim și *avuzi*, *cavuta* **AA.** XX, 444; *Domnezevu* **AA.** XX, 445; *iavu* = *ieu* **DH.** XI, 342, 396; *mevu* **AA.** XX, 450; *Rădovuț* **DH.** XI, 218; *răvu* **AA.** XX, 444, care nu ar putea fi citite decît *auzi*, *căuta*, *Dumnezeu*, *ieu*, *meu*, *Rădăuți*, *rău*; în ce privește *caafte* **DH.** XI, 369 (și chiar acolo *căfta*), se poate să fie o rostire dialectală a lui *au* ca *af*.

Ea slav apare după o labială (neurmat de vocală palatală) cînd intact, cînd redus la *a*: *pomeană* **PS.** XXXIII, 17; XXXVII; CVIII, 15; CXI, 7; **CP.** XXXIII, 17; CXI, 7; **PH.** IX, 1; XXIX, 5; **TM.** 107, 155; **CT.** Marcu 63; **CPr.** 63; **CC²**. 414; **CB.** I, 18, 80; **PO.** Ex. 3, 12, 13, dar *pomana* **RI.** IV, 543; *tocmeală* **CT.** Luca 62; **CPr.** 58, 180; **IS.** IV, 9; **DR.** 2, dar *tocmală* **CB.** I, 26, 29; **DR.** 4; **DH.** XI, 318; **A.** I, 249; **AI.** I¹, 105; **CL.** XXIV, 729, 731; *veadră* și *vadră* **PO.** Gen. 24; *sfeat* **PS.** XII, 2; XIII, 6; XX, 12; XXXII, 10, 11 etc.; **PV.** LXXXII, 6; **TM.** 123; **CP.** I, 1, 5; IX, 23; XII, 2; XIII, 6; XIX, 5; **CPr.** 8, 103, 217, *sveat* **CV.** XIX, 3; LXXV, 14 etc.; **PS.** IX, 23; XIX, 5; LXXXVIII, 8, dar *sfat* **PS.** I, I, 5; CVI, 11; **PV.** CVI, 11; **PH.** IX, 23; **CB.** I, 19, *svat* **PH.** I, I, 5; CX, 1; **DB.** I, 2; **DH.** XI, 349; **CL.** XXIV, 739; **AA.** XX, 457, 477, 74
478, 483, 484, 486 (forma *sveat* poate să fi fost totuși refăcută, în ce privește *ea* (ѣ), după v. bulg. *sŭvětŭ*); aceeași particularitate se observă, dar mult mai rar, și după *s* sau *j*, ca în *beseadă* **PO.** Gen. 11, 15, 18, *besadă* Gen. 4, 39; *betejală* **CC** . 12, 390, 543. *Ea* se întîlnește adesea chiar atunci cînd era urmat de *i*: *ardeleani* **AA.** XX, 473; *Băbeani* **CB.** I, 23; *brașoveanii* **AA.** XX, 465; *cetățeani* **CPr.** 39; *curteani* **DH.** XI, 219; *eghipteani* **PO.** Gen. 12; *Glodeani* **CB.** I, 72; *israilteani* **CV.** XXXII, 11-12; *leași* **AA.** XX, 472; *moldoveani* **AA.** XX, 468; *nemearnic* **CPr.** 33, *nimearnic* **PO.** Gen. 28; Ex. 12; *orășeani* **AI.** I¹, 105 (dar *orășanilor* **PO.** Gen. 24, 34, refăcut după sg. *orășan*); *ovreai* **CT.** Matei 4; Marcu 1; *sveaștnic* **PS.** XVII, 29; CXVIII, 105; CXXXI, 17; **CP.** CXVIII, 105; *sfeaștnic* **CP.** XVII, 29; CXXX, 17; *sfeatnici* **PO.** pref., *sveatnicii* **CV.** LXVIII, 1-2; *veaci* **CV.** CXLIV, 5, 9 etc.; **PS.** V, 13; CLIX, 88 etc.; **CT.** Matei, 74; **CB.** I, 77; *veacinic* **CB.** I, 77; *vreadnici* **CPr.** 173; întîlnim însă și exemple cu *e*: *curteni* **DH.** XI, 220; *Bărjoveni* **DR.** 5; *Cucuteni* **DR.** 6; *Dumbrăveni* **DR.** 5; *Glodeni* **CB.** I, 72; *Pizdeni* **CB.** I, 211; *veci* **DR.** 2; *Vlădeni* **CB.** I, 38; acestea din urmă arată că *ea...i* devenise *e...i* încă din secolul al XVI-lea; pe de altă parte, prezența în același text a lui *Glodeani* și a lui *Glodeni* ne îndreptățește să admitem că de multe ori *ea* nu era scris decît din deprindere grafică (uneori întrebuințarea lui *ea* se poate explica prin apli-

carea ortografiei slave la limba romînă; așa ar fi de exemplu cazul pentru *sfeatnic, sveaștnic, vreadnic*; comp. v. bulg. *sŭvětinikŭ, svěštinikŭ, vrědinŭ*).

Ia este redat intact în formele *aiave(a)* **CV.** XXXVII, 9; **PS. PH. CP.** XLIX, 3; **TM.** 120; **CPr.** 17; **CC²**. 18, 32, 251, 473 etc.; *boiariu* **PS.** II, 2; **PV.** CXVII, 9; CXLV, 2; **CB.** I, 38, 57, 193; **IS.** IV, 11; **ND.** 24; **DH.** XI, 318; **AA.** XX, 483; *iasle* **CT.** Luca, 5; din moment ce, pe de altă parte, găsim *boeriu* **AA.** XX, 457; **CB.** I, 38; *Poeni* **CB.** I, 28, trebuie să admitem și pentru *ia...e, i* transformarea sa în *e* încă din secolul al XVI-lea, ca și pentru *ea*. Forma *iazer* **PS.** CVI, 35; **PV.** CVI, 35; CXIII, 8; **PH.** CXIII, 8; **CP.**
75 CIII, 10; CVI, 35; **TB.** 350; **CT.** Matei 74, 94; **CC²**. 375, alături de *ezer* **PS.** CXIII, 8; **CT.** Luca, 17; **CC²**. 374, se explică altfel; forma primitivă fiind cea din urmă (cf. v. bulg. *jezero*), aceasta a fost schimbată în *iazer* prin contaminare cu *iaz*.

Vocale atone

15. *A*. Urme ale unei pronunțări speciale a lui *a* aton pot fi considerate: *cadea* **CL.** XXV, 36; *caluşei* **CB.** I, 208; *casatoriu* **CL.** XXV, 36; *fanina* **CB.** I, 206; *împaraţia* **CL.** XXV, 36; *paşăşte* (*ibid.*); *picaturile* **PH.** LXIV, 11; *tatîne* **CL.** XXV, 36 (*amariră* **PS.** CLIII, 16; *mariră* **PS.** XCI, 6; *tariia* **PS.** CLIV, 9 pot fi considerate scrieri greșite, determinate de *amar, mare, tare*); cu siguranță că nu se pronunța *a*, ci un sunet intermediar între acesta și *ă*, așa cum se întîmplă încă în unele regiuni. Găsim în schimb *ă* acolo unde în limba actuală există *a*: *bătjocuri* **CT.** Matei 4; Marcu 67, **CC²**. 97; **PO.** Ex. 1, *bătjocuros* **PO.** Gen. 21; *bătjocurie* **CT.** Matei 81, *bătjocurităr* **CC²**. 535; forma cu *a*, *batjocură* (*batgiocură*) nu este însă necunoscută, **CV.** X, 12; **PS.** XXX, 19; XXXVII, 8; **PV.** LXXVII, 4. Despre *ăi* în loc de *ă*, *măirite* **PS.** CIII, I, cf. ceea ce am spus în legătură cu *maire* etc. (p. 38).

În forma *blăstema* nu observăm încă trecerea lui *ă* la *e* prin asimilare; este singura formă cunoscută în secolul al XVI-lea (**CV.** V, 3-4; L, 1; CXXIV, 12; **PS. CP.** LXI, 5; **PH.** CVIII, 28 etc.); *ă* nu s-a asimilat cu *ea* următor nici în *măsteacăn* **PO.** Gen. 30.

Precedat de *ş* sau *j*, *ă* apare cînd păstrat, cînd schimbat în *e*: *uşă, grijă* și *uşe, grije*; la Coresi și la traducătorii **PO.** nu se poate stabili nici o regulă în această privință; ei scriu indiferent *ă* și *e* (totuși *e* este mai frecvent decît *ă*); în alte locuri, ca în **CV. PS. PV. PH.**, găsim în mod constant *e*.

Sporadic, *e* în loc de *ă* apare și atunci cînd se găsește după *d(z)*: *amiadzezi* **TB.** 322; *dzecîndu* **TB.** 340; *fericeadze* **PS.** LXXI, 17; *lucreadze* **PS.** LXXI,
76 11; *lumineadze* **PS.** LXXIX, 4, 8; trecerea de la *ă* la *e* lasă să se întrevadă aici o rostire specială a lui *d(z)* (cf. mai sus *şedzindu*, p. 69). Și *ţ* pare să fi favorizat schimbarea lui *ă* în *e*, deoarece n-am putea explica altfel formele *credinţe* **CB.** I, 26; **AA.** XX, 479; *făţerie* **TB.** 449; *grăunţe* **TB.** 286; *peliţe* **TB.** 460; *pocăinţe* **TB.** 970; *Troiţe* (*ibid.*) și cu atît mai mult cu cît ele se întîlnesc în aceleași texte care dau *dză* > *dze* și *dzî* > *dzi*; este îndoielnic că trebuie să privim în același fel *încinsetura* **CM.** 3; *pasere* **PH.** VIII, 9; X, 2; LXXXIII, 4; CI, 8; CXXIII, 7 (*pasăre* LXXVIII, 2; CIII, 17); **TB.** 454; **PO.** Gen. 1, 2, 6, alături de care găsim și *pasiri* **PO.** Gen. 1 (dar *pasări* Gen. 1, 2, 39); în ce privește forma *sepat* **PO.** Gen. 21, ea este cu siguranță o greșeală, deoarece

același text dă în alt loc *săpa* Gen. 26, 50. Trebuie să separăm de aceste forme două alte cazuri de *ă* > *e*: *amegi* **CPr.** 48; **CC²**. 84, 430; *mulțemi* **CPr.** 113, 166, 168, 172, 218; **CC²**. 10, 33, 70, 299, 490; *mulțemitor* **CPr.** 258; **CC²**. 44, 506; *mulțemie* **CC²**. 490; aici trecerea lui *ă* la *e* trebuie să aibă alte cauze, pe care nu le putem încă preciza (poate trebuie să presupunem că *ă* a devenit *e* mai întîi în formele de ind. prez. *amăgesc*, *mulțămesc* etc., unde *e* putea să-l asimileze pe *ă* precedent; în *mulțemi* se poate tot așa de bine ca *e* să fi rezultat din *ea*, *ia* din expresia *mulți ani*, care a dat naștere acestei forme verbale; cf. *mulțeami fie Domnului* **CPr.** 187). În ce privește *înche* **DH.** XI, 398; *judechetor* **AA.** XX. 442; *nicheiar* **AA.** XX, 445 (cf. *gheta* **PS.** LXXVII, 19, 20; LXXXVIII, 15), ele nu au mai multă valoare decît *chend*, *chete*, relevate în altă parte (p. 39).

Pentru *a* + *m* + cons. este de menționat *strimbătate* **PO.** Gen. 49, 50; Ex. 5, alături de *strîmbătate* Gen. 6; Ex. 23; substituirea lui *î* cu *i* rămîne neexplicată, ca și în cazul lui *strimb* (cf. p. 39).

A + *n* + *e* mai apare ca *î* în *înrelu* **CV.** CVI, 10; este singurul exemplu al acestui cuvînt cu fonetismul mai vechi *în-*, toate celelalte texte necunoscînd decît *inel*. De semnalat forma dublă *demîneață*, *demineață*; cea dintîi ne este dată în mod constant de **CV.** XV, 11; XVII, 10-11; XXVI, 7; XXIX, 2-3; XXXI, 14 etc.; **PS.** V, 4, 5; XXIX, 6; XLV, 6 etc.; **PV.** LXXXIX, 14; XCI, 3; CXXIX, 6; CXLII, 8; **CP.** V, 4, 5; XXIX, 6; XLV, 6 etc.; **CT.** Matei 18, 19, 65; Ioan 3; **CPr.** 10, 51; **CC²**. 118; **CM.** 1, 5, 7; a doua formă (scrisă *demenreața*) apare în **TM.** 47; în alte texte cele două forme se încrucișează: *demîreață* **PH.** V, 4, 5; LVI, 9; LXXII, 14; CVII, 3; CXVIII, 148; CXXXVIII, 9, *demenreției* **PH.** CXXIX, 6, *demîneață* **PO.** Gen. 1, 18, 29, 44, *demineață* **PO.** Gen. 20, 40, 49 (referitor la *dimineață*, v. asimilarea); aceste spicuiri arată că în secolul al XVI-lea forma cea mai frecventă este *demîneață*; deoarece nu mai găsim în această epocă nici o urmă a formelor analoge **aînte*, **spînteca*, păstrarea pînă la acea dată a formei *demîneață* trebuie să fi fost determinată de cauze particulare; probabil că sub influența lui *mîne* s-a spus în continuare *demîneață*, după ce se desăvîrșise în alte cuvinte trecerea lui *î* aton la *i*. Complet izolat este *bătrînețe* **PS.** LXX, 18; dacă nu este vorba de o greșeală, trebuie să vedem aici o rămășiță a evoluției normale pe care trebuia s-o urmeze acest cuvînt dacă nu ar fi fost atras de timpuriu de *bătrîn*. 76

A din elementele străine (slave, ungurești etc.) este foarte des redat prin *ă*: *adămască* **CB.** I, 198 (dar chiar acolo *adamască*); *cănaf* **CB.** I, 194, 198, 201 (dar *canaf* **CB.** I, 197, 199, 202); *grămătic* **CP.** epilog; *lătinește* **CT.** Ioan 60; *mători* **CT.** Luca, 2, 8; **CC.¹** 429; **CC.²** 587, *mătorie* **CP.** LXX, 18; *păhar* **PH.** X, 7; XXII, 5; CXV, 4; **CP.** XV, 5; XXII, 5; CXV, 4; **CT.** Matei 39, 81, 108; **CC²**. 365; **TB.** 452; **TM.** 107; **PO.** Gen. 40, 44; **DH.** XI, 395), *păharnic* **PO.** Gen. 40; **DH.** XI, 317 (*paharnic* **DH.** XI, 218), *păhărniciei* **PO.** Gen. 40; *pănăchidă* **CPr.** 172, *pătriarh* **PO.** pref. (dar și *patriarh*, în același loc); *psăltire* **PS.** XLVIII, 5 (totuși *psaltire* XXXII, 2; LVI, 9; LXXX, 3 etc.); **PV.** XCI, 4; CVII, 3; CXLIII, 9; CXLIX, 3; CL, 3; **PH.** LVI, 9; **CP.** LVI, 9; LXXX, 3; XCI, 4; CVII, 3; CXLIII, 9; CXLIX, 3; CL, 3; CLI, 2 (dar *psaltire* XXXII, 2; **CP¹**. XXXII, 2; epilog), *săltiri* **TM.** 154 (comp. *pseltire* **PH.** CXLIX, 3; **PO.** pref. nu cunoaște decît forma *psaltire*); *Sătanu* **TM.** 177. *Ă* neasimilat cu *o* următor s-a păstrat în *nărod* **TB.** 318, 322; **CT.** Matei 10, 33, 34; **CPr.** 28, 33, 104, 167; **CC.¹** 367, 382; **CM.** 12, 20, 25; **PO.** pref.; Ex.

78 15, 17, 24; **CB.** I, 7, 8; tot așa avem peste tot *ă* și nu *i* în *năsip* **CV.** XCIV, 6; **CT.** Matei 24; **CPr.** 50, 102; **PO.** Gen. 22, 32, 41; Ex. 2; *răsipi* **CV.** CXXXVIII, 6; **PS. CP.** XIII, 1; LII, 6; LIX, 3; LXVII, 2; **CT.** Matei 47, 97, 105; **CC¹.** 174. *A* apare adesea acolo unde limba actuală prezintă *ă*: *calamar* **DH.** XI, 395; *dascal* **CT.** Matei 37; **CPr.** 102, 312; **CM.** 3, 4; **CC².** 364; **PO.** pref. (dar tot acolo *dăscălie*) **AA.** XX, 446; *margaritar* **CB.** I, 195; **DH.** XI., 395, 397, 398, 399 (*mărgăritariu* **CT.** Matei 35; **CPr.** 282; **CM.** 3); *maslin, maslină* **CV.** CXXV, 7; **PS. CP.** LI, 10; CXXVII, 3; CLV, 17; **PV.** CLV, 17; **PH.** CXXVII, 3; **TB.** 288; **CPr.** 55, 106; **PO.** Ex. 27 (*măslin* **PO.** Gen. 8); *sarandar* **DR.** 2; *vladico* **TM.** 54; *vladică* **CB.** I, 201 (*vlădici* **PS.** LXVII, 28; CLII, 15; **CT.** Matei 36); uneori se scria *a* sub influența formelor slave corespunzătoare sau din cauza pronunțării speciale pe care o avea *ă*, adică un sunet intermediar între *ă* și *a* (cf. mai sus): *hrani* **PH** XXXVI, 3; *izbavi* **PV.** LXXVII, 42; XCVI, 10; **PH.** VII, 3; XVII, 30; XXIV, 11, 17; CX, 9 (*izbăvi* **CV.** CXXXVI, 14; CXLII, 12; **PS.** VI, 5; VII, 2, 3; **PH.** XXI, 9); *manastire* **CB.** I, 192, 204; **DH.** XI, 218; **AA.** XX, 445 (*mănăstire* **CB.** I, 23; **TB.** 340); *pazește* **TB.** 464 *praznuiască* **TM.** 78, *slavi* **CV.** XXIX, 9; CXL, 6; (*slăvi* CLIX, 14); **PS.** LXXXV, 9 (*slăvi* XIV, 4; XLIX, 23); **PH.** LXXX, 4; CXLIX, 8; *spasenia* **PH.** LXIX, 5; **TM.** 123; **TB.** 288; **CP.** III, 3; XXXVI, 39; XXXIX, 11; **CPr.** 10, 112; **CC¹.** 418, 437; **CM.** 11 (*spăsenie* **PV.** XCVII, 1; CXLIX, 4; **PH.** XI, 6; LXXIII, 12; **CP.** XXXIV, 3, 9; XXXIX, 17); *zaduhulu* **PS.** CLIII, 10; *zalog* **CB.** I, 204. În afară de acestea, trebuie relevat faptul că *învăli* nu apare niciodată cu *e*, ca astăzi (*înveli*): **CT.** Matei 113; **PO.** Gen. 27. În ce privește forma *înțercat* **PO.** Gen. 21, trebuie să vedem aici, probabil, un caz analog cu *fățerie* etc. (cf. mai sus).

16. *E* s-a schimbat în *ei* în cuvîntul *cureire* **PS.** CLV, 10 (cf. cazurile analoge pe care le-am notat în alte locuri, p. 38, 39, 50, 52).

Găsim *e* păstrat și netrecut la *i* în: *necăirea* **CPr.** 73, 306; **CC².** 415, 503,
79 *necăiurilea* **PO.** Gen. 47; Ex. 11; *preveghia* **CV.** XXI, 10; XXII, 4; **PS.** CI, 8; **PV. CP.** CI, 8; CXXVI, 1; **CT.** Matei 103; **CC¹.** 392, 463; **CC².** 139. 142, 304, 367, 460, 549; apar cînd *e*, cînd *i* în *nemănui(a)* **CT.** Matei 24, 68; **CPr.** 171; **CC².** 388, *nemunui(a)* **CT.** Marcu 6, 70; **CPr.** 47, 111, 181; **CC¹.** 4, 347, 436; **CC².** 10, 55, 125, 232, 289, *nimunui(a)* **CT.** Marcu 38; **CPr.** 28; **CC¹.** 232; **CC².** 79.

După labiale *e* a devenit în mod normal *ă* în *păscariu* **CT.** Matei 9; Marcu 3; Luca 17; **CC²** 239, 375, *păscărie* **CC².** 376; *galbăn* **CB.** I, 192, 195, 199, 200, 202 (dar *galben* **DR.** 5, *galbin* **PO.** Ex. 27; **DH.** XI, 395, 396, 397); *învăscu* **PH.** XCII, I, *învăscură* **PH.** LXXII, 6, *învăscută* **PH.** XLIV, 10, 15; *vășmînt* **CT.** Matei 14, 112; Marcu 60, 67; Luca 21; Ioan 59; **CPr.** 304; **CC¹.** 18, 320; **CC².** 31, 35, 432; **PO.** EX. 28, 29 (alături de forma cu *e* analogică, *veșmînt* **PS. CP.** CI, 27; CVIII, 19; CXXXII, 2; **PV.** CXXXII, 2; **PH.** CI, 27; **TM.** 48; **TB.** 291; **CT.** Luca 79; **CPr.** 271; **CC².** 385; **PO.** Gen. 27, 37, 38, 45, 49; Ex. 22, 28, 29), *mărgîndu* **CV.** XXXVIII, 9-10; LXXVI, 5 6; **PO.** Gen. 9 (*mergînd* **PO.** Gen. 33), *mărgători* **CT.** Matei, 25, 79; **CC².** 255; **AA.** XXVII, 101; comp. și *acopărămîntul* **PH.** CIV, 39; *păturniche*, atestat numai ca nume propriu (*Păturniche* **CB.** I, 76) și al cărui *ă* trebuie să provină din *e*, fără să-i putem stabili prototipul latin, arată că *ă* nu a fost schimbat în *o* de labiala precedentă. Pentru

a în loc de *ă*, *masură* **CL.** XXV, 36, cf. fenomenul identic relevat mai sus la formele cu *a* aton. Textele ne oferă de asemenea cîteva exemple de *e* păstrat după labiale; astfel **CV.** scrie în mod constant *me* și aceeași formă se întîlnește în **PS. PV. PH.** alături de *mă* (un exemplu izolat de *me* ne este dat și de **CPr.** 5); folosirea frecventă a lui *me* în aceste texte ne lasă să presupunem că fonetismul său a fost influențat de *te*, *se*; în afară de aceasta trebuie relevate: *beu* **PO.** Gen. 27, *beură* **PO.** Gen 24, 26, *beut* **TB.** 457, 458; **PO.** Gen. 24 (dar *băui* în același loc), *beutoriu* **CT.** Matei 41, *beutură* **CV.** CLVIII, 2; **PH.** CV, 10; **TB.** 451; **PO.** Gen. 35; Ex. 29; *gemetul* **PO.** Ex. 6; *oamet* **PO.** Gen. 21, 25, 46; *umerul* **PO.** Gen. 24 (dar tot acolo și forma *umărul*); *vedzut* **CB.** I, 29. Dacă *e* este normal în *cumpeteadză* **PH.** XVIII, 6, *uspetează* **CC²**. 88, *uspeteze* **CT.** Luca 60, nu tot așa stau lucrurile cu *ă* din *adevărez* **CPr.** 200, *adevărează* **CC¹**. 95; **CPr.** 104, 111, 172, 287, 334, *adevăreze* **CPr.** 101, 176, 200, 208, 335, *vășmintele* **CP²**. XXI, 19; XLIV, 9; *măserătatea* **PH.** CVI, 41 este, poate, o scriere greșită pentru *mesărătatea* (cf. mai jos). 80

E precedat de *s* apare cînd intact, cînd schimbat în *ă*; pronumele *se* este scris în acest fel în **CV. PS. PV.** și de Coresi, în timp ce **PH. TM. TB.** fac să alterneze *se* cu *să* (cf. de asemenea *i* aton); tot așa avem *asemănrareți* **CV.** CXLII, I *asemăna* **PS. CP.** LXXXVIII, 7; **CT.** Marcu 17, *asămăna* **PH.** LXXXII, 1; CI, 7, *asămăra* **PV.** CXLII, 7, *asămănătura* **PO.** Gen. 5; *însătoșa* **PO.** Ex. 17 (*însetoșa* **TB.** 416, 466); *meserătate* **PS.** XLIII, 24 etc.; **PH.** XLIII, 24; **CP.** XXX, 11 etc., *mesărătate* **PS.** XXX, 11; **PH.** XXX, 11; *securi* **PS.** LXXIII, 5, *săcure* **PH.** LXXIII, 5; **TB.** 452; **CT.** Matei 5; *semăna* **PS. CP.** XLIII, 12; CVI, 37; CLIII, 8, 26; **CT.** Matei 50, 95; **CC²**. 399, *semănătoriul* **CT.** Matei 50; **CC²**. 399, *semănăturiei* **CT.** Matei 44, 51, *sămăna* **PO.** Gen. 47, *sămăra* **CV.** CVIII, 5; **PV.** CVI, 37; CXXV, 4; CLIII, 8, *sămărătoriul* **PH.** CXXV, 5, *sămănătură* **CPr.** 51; **PO.** Gen. 8, 9; Ex. 22; *semîntă* **PS.** XX, 11, XXI, 24, 25, 31; XXIV, 13 etc.; **PV.** CLX, 55, *sămîntă*, **CV.** CXLIV, 2; CXLVI, 11; **PV.** CLVIII, 26; **CP.** XX, 11; XXI, 24, 25, 31; XXIV, 13 etc.; **CT.** Marcu 17; **CC²**. 399 (*e* și *ă* alternează și atunci cînd silaba următoare avea *i*: *semințeei* **PS. CP.** XVII, 51; **PO.** Gen. 12, 17, 48, *semințe* **CV.** LXXIV, 14; **CP.** CXXV, 6; **CT.** Marcu 17; **PO.** Gen. 9, 49; Ex. 12, *sămințeei* **PO.** Gen. 28, *sămințe* **PH.** CVII, 10; **PO.** Ex. 28); *semna* **CV.** LXXIV, 2; **CT.** Matei 114; **CP.** IV, 7, *sămna* **PS.** IV, 7; *sărba* nu este atestat decît cu acest fonetism **CC¹**. 264 (*ă* se păstrează chiar înainte de *e*, *ea*: *sărbedze* **PS.** LXXV, 11; *sărbează* **TM.** 101); *ă* în loc de *e* apare foarte des la formele perfectului simplu: *aprinsără* **PH.** LXXIII, 7; *ascunsără* **PV.** CXLI, 4; CXLI, 4; *derească* **PH.** CV, 39; *deșchisără* **PH.** XXI, 14; *deștinsă* **TB.** 312; *dusără* **TB.** 344; *dzisă* **TM.** 43; **TB.** 362, *dzisără* **PV.** CXXXVI, 7; *înțeleasără* **PH.** CV. 7; **CT.** Luca 92; *întinsără* **PH.** LVII, 8, *purceasără* **PH.** XVII, 23; *pusără* **PH.** LXXXVII, 7, 9; **TM.** 146; *mersă* **TB.** 342; *răspunsă* **TB.** 366, 420, 421; *sparsără* **PS.** LXXIII, 6; *tinsă* **TB.** 354; *ucisără* **CT.** Matei 89. Cîteodată *ă* s-a schimbat în *a*: *sacure* **CB.** I, 194. Găsim, în sfîrșit, *ă* și atunci cînd silaba următoare conținea *i*: *săninu* **TB.** 456. Mai puțin numeroase sînt cazurile cu *e* > *ă* după *ș*: *înșăla* **CPr.** 134 (comp. *șălară* **PS.** V, 11), *înșălătoriu* **CT.** Matei 114; **CPr.** 63, 73, *înșălăciune* **TM.** 230; **CT.** Matei 51; Marcu 79; **CPr.** 114; **CC¹**. 403; *șădem* **CT.** Marcu, 47, *șădea* **TM.** 103, **CT.** Matei, 8, 79; **CPr.** 34; **CC²**. 36, *șăzu* **CT.** Matei 49; **PO.** Gen. 31, *șăzînd* **CT.** Matei 30, 83, 89; **PO.** Gen. 24, *șăzătorii* **CT.** Matei 81

57; Marcu 24; pentru *şe* > *şă* înaintea unui *i*, de relevat *mişălit* **CT.** Matei 35; **CC**[2]. 542.

După *d* avem *e* > *ă* în *adăvărat* **TB.** 291; *dă* **CL.** XXIV, 732; **RI.** IV, 543 (aceeaşi rostire se ascunde în legăturile sintactice *d-argintu* **CB.** I, 203, 204, 205; *d-unde* **CPr.** 77, 155 etc.); *dăla* **RI.** IV, 543; *dămîneaţă* **CM.** 1, 5, 7; *dăscuparatu* **RI.** IV, 543; comp. *dănăoară* **PS.** LXI, 12; LXXXVIII, 36; **TM.** 226; CL.XXV, 36, alături de *dinrăoară* **CV.** CLV, 11, *dinăoară* **TM.** 228, *dineoară* **CB.** I, 77, *dinioară* **TM.** 103, 192, 227, 230; **TB.** 357, 417; **CP.** LXI, 12; LXXXVIII, 36; **CM.** 22; **PO.** Gen. 18, 40. *Înderăt* **CPr.** 310; **PO.** Gen. 9, *înderret* **PH.** XXXIX, 15; LXIX, 4; CXIII, 5; CXXVIII, 5, *înderetnicii* **PH.** XVII, 27 prezintă, dimpotrivă, *e* intact.

E precedat de *n* nu a trecut la *ă* în *tîneru* **PS.** CLI, 1; invers, avem *ă* în loc de *e* în *Dumnădzău* **PV.** CXXI, 9; CXLV, 5; **TM.** 43; *nătare* **PV.** CLIV, 4, 10; **PO.** Gen. 33, 42 (*netare* Gen. 42; **TM.** 124, 156); *strănăpoţilor* **DR.** 4.

După o consoană + *r*, trecerea lui *e* la *ă* se întîlneşte destul de des şi cîteodată chiar înaintea unei silabe cu *e*: *unsprăzece* **CPr.** 4; **CC**[1]. 405; **PO.** Ex. 26, *al unsprădzecele* **TM.** 79; **CT.** Matei 80; *doisprăzece* **TB.** 461; **CT.** Matei 32, 34, **CPr.** 42; **PO.** Gen. 42; **CB.** I, 57; *doaosprădzece* **CV.** LIX, 14-LX, 1; LXXIV, 13; CVII, 4-5; CIX, 8; **CT.** Matei 79; *patrusprădzece* **CV.** XCII, 6, *a patrasprădzece* **CV.** XC, 5-6; *cincisprădzece* **PO.** Gen. 7; *a şapteasprădzece* **TM.** 48, **PO.** Gen. 7; *împrăună* **DB.** I, 3; *prăsăra* **PO.** Ex. 31, 32; singura formă
82 cunoscută în secolul al XVI-lea este *lacrămă* **CV.** XVIII, 14-XIX, I; XXII, 7; **PS. CP.** VI, 7; XXXVIII, 13; XLI, 4 etc.; **PV.** CXXV, 5, **PH.** VI, 7; XXXVIII 13; **TM.** 50, 55, 150; **TB.** 290; **CT.** Marcu 40; **CPr.** 171; **PO.** Ex. 22 (totuşi *lacremată* **PS.** LXXIX, 6).

E nu s-a schimbat în *ă* după *r* iniţial în *reiră* **PS. PH.** CVI, 39, *reonilor* **PS.** LXIII, 3, *reoniiască* **CV.** CLIV, 8; *reci* **PS.** XXXIX, 15; LXIX, 3, 4; LXX, 13, 24; LXXXII, 18; CLVIII, 44, *rrecire* **PH.** CXXXI, 18 (dar *răcorilor* CVIII, 29); de alăturat acestor forme *rebda*; deşi etimologia sa este necunoscută, silaba iniţială lasă să se vadă că avem a face cu un *e* primitiv; această formă este atestată în **CV.** LXXIII, 14-LXXIV, 1; CVIII, 9; CXXXII, 9, 14; CXXXIII, 7-8 CXLIX, 7, 9; CLVI, 5 etc.; **PS.** IX, 19; XXIV, 3, 5, 21; XXXVIII, 8; XXXIX, 2; LIV, 13; LV, 7; LXI, 6; LXX, 5; CV, 13; CXXIX, 4; **PH.** IX, 19; XXIV, 3, 5, 21; XXXVI, 9; CV, 13 (dar *rrăbdarea* XXXVIII, 8); mai găsim *rebdătoriu* **CV.** CXXXV, 10; **PS.** XXXVI, 9; LXXXV, 15; CII, 8; CXLIV, 8 (*răbdătoriu* VII, 12, atestat şi de **PH.** CXLIV, 8). Să ne oprim un moment la aceste forme nelipsite de unele complicaţii fonetice, pe care ţinem să le lămurim. Dacă ne referim la alte cuvinte atestate de aceste texte şi a căror silabă iniţială se sprijină pe *re-*, nu găsim în ele nici un exemplu cu *e*, toate fiind scrise cu *ă*; aşadar avem *rămas*, *rămăşiţă*, *răpaos*, *răsări*, *răşină*, *răspunde*. Care ar putea să fie cauza acestui tratament diferit? Dacă ţinem seama de cele spuse în altă parte (p. 20), trebuie să admitem că *rămas*, *răpaos* etc. reprezintă fonetismul normal: *e* aton, găsindu-se după *r* iniţial, a trecut regulat la *ă*; pentru *reiră*, *reonilor*, *reoniiască* şi *reci*, sîntem obligaţi, în consecinţă, să presupunem că evoluţia lor a fost tulburată de cauze speciale; deoarece primele trei sînt derivate din *reu* (unde menţinerea lui *e* este explicabilă, cf. p. 17) şi întrucît ne sînt date de texte care întrebuinţează în mod obişnuit această din urmă formă, trebuie să admitem că ele au păstrat pe *e* sub influenţa acesteia; la fel

trebuie să ni-l explicăm pe *reci*: atracția pe care a exercitat-o asupra lui forma *rece* a favorizat menținerea lui *e*; în ce privește *rebda*, el oglindește influența analogică a lui *rebdu*.

E > *ă* după *rr*: *cură* **PV.** CXLVII, 8; **CP.** LVII, 8; CXLVII, 8; **CT.** Marcu 40; **CC**[1]. 65; **CC**[2]. 8; **PO.** Gen. 2, *curăți* **TM.** 50, *curărea* **PV. CP.** CLV, 8, 10; **CC**[2]. 443, *curătoare* **PO.** Gen. 36. Avem, dimpotrivă, *e* în *arreta* **PH.** XVII, 36; XLI, 3; CXLIII, 3, alături de *arrăta* XCVII, 2; CII, 7; CV, 8; CXVIII, 130 (etimologia acestui cuvînt este necunoscută, dar ea presupune un prototip latin cu doi *r*). Cîteodată *e* a devenit *ă* și după un singur *r*: *derăptăției* **PS.** CXVIII, 123; *derăptățile* CXVIII, 24, 54; *dirăgătorii* **DH.** XI, 318; *fărăcat* **PS.** LXVIII, 34; **PH.** LXXXIX, 12; XCVII, 6; CIV, 18; *meserătate* **PS.** XLIII, 24; LXXXVII, 10; CVI, 41; **PV.** CVI, 10, 41; **PH.** CVI, 10; **CP.** XXX, 11; LXXXVII, 10; CVI, 10, 41; **PO.** Ex. 25 (*meseretate* **PS.** CVI, 10; **TM.** 80; **CP.** XLIII, 24; **AA.** XXVIII, 110); *vînrără* **PV.** LXXVIII, 1, *vinrără* **PH.** CIV, 31. 83

Pentru *e* precedat de *t* trebuie să notăm păstrarea sa în *înterita* **PS.** IX, 25; XXXIV, 16; XLIII, 14; LXXIII, 18; LXXVII, 40, 58; CVI, 11; CLIII, 19, 21; **PH.** CVI, 11; *e* alternează cu *ă* în *blăstema* **CV.** V, 3-4; L, 7; CXXIV, 12; **PS.** LXI, 5; CVIII, 28; **PH.** XXIII, 4; CVIII, 28; **TM.** 47, 53; **TB.** 287, 358; **CP.** LXI, 5; CVII, 28; CXVIII, 21; **CT.** Matei 15; Marcu 65; **CPr.** 199; **CM.** 23; **PO.** Gen. 3, 4, 5, 12, *blăstăma* **PS.** CXVIII, 21; **TM.** 47, 54; *rătecescu* **PS.** XCIV, 10, *rătăci* **PS.** LVII, 4; CVI, 4; CXVIII, 110, 176.

După *ț* avem *e* păstrat în *țerină* **PS.** XXIX, 10; XLIII, 75, *țerînă* **PS.** CIII, 29; **PH.** XXI, 16; XXXIX, 3, *țerrînă* **PH.** XXIX, 10, *țerînă* **PS.** CI, 15 (dar *țărînă* VII, 6); *ă* în loc de *e* apare în *înțălese* **PS.** LII; *i* provenit din *e* + *n* a trecut la *î* după *ț* în *țînut* **CL.** XXIV, 738, *țîruiul* **PV.** LXXXIX, 11; CXIII, 2.

O schimbare extrem de rară este aceea a lui *e* în *ă* după *č*: *čătate* **TM.** 146; **TB.** 460; **CT.** Luca 38.

De relevat și fonetismul dublu *arepi* și *aripi*: cel dintîi se găsește în **PS. CP.** XVI, 8; XVII, 11; XXXV, 8; LIV; 7; LVI, 2; LX, 5 etc.; **PV.** XC, 4; CIII, 3; CXXXVIII, 9; CLIII, 11; **PH.** XVI, 8; XVII, 11; XXXV, 8; **TM.** 52; **TB.** 336; **CT.** Matei 7, 96; Luca 73; **CC**[2]. 480; **PO.** Ex. 19, 25; al doilea apare în **TB.** 314.

Indiferent de consoana care-l precedă, *e* a trecut la *i* în mai multe texte (mai ales cele care sînt scrise în dialect moldovenesc): *adivăra* **AA.** XX, 473; *afli* **DH.** XI, 490; *ari* **DH.** XI, 398; *aseminea*, *aseminilea* **PO.** Gen. 1, 18, 30; Ex. 7, 8; *blastimi* **PO.** Ex. 22; *carti* **DH.** XI, 490; *ceni* (*ibid.*); *ceri* **DH.** XI, 396; *cîti* **DH.** XI, 490; *di* (*ibid.*); **TM.** 152; *dila* **CV.** LXXII, 10; **CB.** I, 101; **DH.** XI, 490; *Dumnidzău* **DH.** XI, 490; *faci* **AA.** XX, 442, 444; **DH.** XI, 343, 397; *facirile* **CV.** CXV, 10; *forti* **DH.** XI, 490; *iasti* **DH.** XI, 218, 398; *iconiți* **CB.** I. 205; *înțelegim* **AA.** XX, 473; *întriba* **DH.** XI, 490; *laturi* **TB.** 453; *mari* **DH.** XI, 218, 395, 398; *mini* **DH.** XI, 395; *menri* **PH.** C, 2: *oamini* **PS.** LXXVI, 21; LXXVII, 1, 20; XCVI, 6; CIV, 13, 20; CXL, 4; CXLIII, 15; CXLV, 3; CXLVIII, 24; CLIII, 6, 9, 26, 36; CLV, 10, 13, 16 etc.; **TM.** 44, 146; **CPr.** 8; **CB.** I, 26; **PO.** Gen. 10, 11, 17, 19, 23, 48; **ND.** 24, 25; *oaminri* **PH.** XLIII, 13; XCIII, 8 (comp. *oamenii* corectat în *oaminii* **PS.** LXXXII, 14 și *oamienri* **PH.** XLVI, 4; LXXX, 12; CIV, 25); *ominesc* **PS.** CVI, 32; CXXXV, 15; CLXII 15; *păduri* **AI.** 248; *pri* **TM.** 152; **DH.** XI, 490; *sănătati* (*ibid.*); *si* (*ibid.*); 84

șidea CV. LXXXII, 4, *șidzuiu* LXIX, 11, *șidzîndu* TM. 194; *șîngile* CC¹. 399; *șîntim* AA. XX, 473; *sorile* = *soarele* PH. CIII, 22; *tinri* PH. LXVIII, 7 (corectat în *tinre* LXVIII, 8); *trimitiți* DH. XI, 490; *videa* PH. CXXVII, 6; *voastri* DH. XI, 490; *zeci* AA. XX, 442; *zili* AA. XX, 442; DH. XI, 218, 397.

E + *n* e redat prin *i* în *vinreadză* PH. XCIII, 21, *vineze* CC². 375, formele cu *î* datorindu-se analogiei (*vereadză*) PS. XCIII, 21; CXXXIX, 12; PV. CXXXIX, 12 (*venreadză* PH. IX, 30 se explică prin ceea ce am spus mai sus despre *e* accentuat înainte de *n*, grafia cu *en* fiind frecventă și în cuvintele care conțin un *e* aton; comp. *asenului* TB. 470; *grindene* CP. XVII, 13; PO. Ex. 10; *necredencioasă* CT. Marcu 40).

E + *n* + cons. a trecut regulat la *î* în *învîncu* CV. V, 13; CPr. 74, *învîncură* CP. CV, 41, *învîncure* CP. XVIII, 14, *învîncut* CPr. 67; CC². 90, *vîncură* PS. CP. LXIV, 4; PH. LXIV, 4; CV, 41; CXL, 6 (*vencure* și *vencură* PS. XVIII,
85 14; CV. 41 arată imixtiunea lui *vence*); prin tor la *strimtură* CPr. 81, 99; CC². 99, 335, *strînsuriei* PO. Ex. 23, în loc de *strîmtură*, *strînsuriei* (acesta din urmă atestat de PO. Ex. 34), cf. ceea ce am spus în legătură cu *strimt* (p. 48). Înaintea vocalelor palatale, fonetismul regulat *e* > *i* (*e*) apare în *pămentești* CV. CXXVII, 4; *vintișor* CPr. 50, *ventișoru* CV. XCIV, 4 (comp. mai multe alte cazuri de grafie cu *en*: *menți* CV. CXXVI, 1-2; CP. XXVII, 36; CPr. 68, *menciună* PS. IV, 3; V, 7; CPr. 69, *menciuri* CV. CLIV, I, *menciuros* CV. CLXVI, 14; CLXIX, 12; PS. XXVI, 12; XXXII, 17; XXXIX, 5; LXI, 10; TM. 122; *putencios* DH. XI, 319; *vendeca* CV. IX, 10-11; XCVIII, 8; CV, 2; CL, 9-10; PS. XXIX, 3; XXXVII, 4, 8 etc.); în *mînțiră* PH. LXXX, 16 avem *î* în loc de *i*, din cauza atracției analogice a lui *mînț*.

În ceea ce privește elementele străine, avem de semnalat următoarele particularități: *e* nu e schimbat în *i* în *sprejeni* PH. III, 6; XIX, 3, *sprejenitoriu* PH. III, 4; XVII, 3; XXVI, 1; XLV, 12; CXIII, 17 (*sprejinire* XXXIX, 13, *sprejinitoriul* XLV, 8); *e* este păstrat în *bezaconie* PS. CVI, 17; CP. XXXVII, 5; CVI, 17 (ne îndoim însă că acest fonetism corespunde rostirii; se spunea, probabil, *bazaconie* și se scria cu *e* sub influența formei din textele slave *bezakonije*; în ce privește *bezaconui* CP. LXXIV, 5, *bezaconic* PH. LXIV, 4; CC². 295, trebuie să vedem aici forme savante întrebuințate numai în textele religioase, ele reproducînd întocmai pe v. bulg. *bezakonovati*, *bezakoniniků*); *căliugherilor* DR. 5; *e* nu s-a asimilat cu *i* în *secriniul* PH. CXXXI, 8; *tepsie* CB. I, 193, 195; *e* > *ă* după o labială: *egumăn* CB. I, 38; *fălnariu* = *felinar* PO. Ex. 25, 35; *gobărnator* AA. XX, 483; *vamăși* CT. Matei 15, 30 (dar *vameși* Matei 30, 75, 86); *e* s-a păstrat în *besăduiră* PH. LXXXII, 4 (dar *băsădui* LXXXII, 6; CV. XVI, 13-14; LXIV, 6; LXXXII, 5 6); *propovedui* TM. 146, 147, 151; CT. Marcu 59, 71; Luca 9; CPr. 237, 284, 302; CM. 10; PO. Gen. 4: *propoveduitoriul* CC¹. 4; PO. pref.; *sfetui* (*svetui*) CV. LII, 4-5, 10; XCIII, 12; CXXXVII, 3 (dar *sfătuiră* LXXXVI, 4-5; primul este, poate, mod at după v. bulg. *sŭvětovati*); *e* > *ă* după *s*: *sărafim* TB. 322, 328, 344,
86 455, 460 (dar *serafim* TM. 52, 177; TB. 314, 354); *e* > *ă* după *č*: *čălui* PO. Gen. 3 (dar *celui* PO. pref.; Gen. 27); *čăti* CT. Marcu 60; Luca 13; după *j*: *jălui* TB. 348; CT. Matei 15; CB. I, 56; după *r*: *prămîndi* PS. X, 2; CIII, 12; CXVIII, 90; CP. CIII, 12; CXVIII, 90 (*premîndi* PH. X, 2; XVI, 12; CIII, 12); după *t*: *stăjari* PO. Gen. 12, 13, 14, 18; *e* > *i*: *aleaniș* PO. Gen. 14, 24; Ex. 23 (dar și *aleaneș* Ex. 22; CC¹. 72); *iuti* PS. XXXIII, 22; XXXVI, 19; XL, 2; XCIII,

13; *ivanghelie* **CB.** I, 198; *leaniș* **TM.** 80; *neamiș* **AA.** XX, 465, 483, 486; **DH.** XI, 319, *nemișoae* **DH.** XI, 319 (dar *neameș* **AA.** XX, 465); *tribui* **DH.** XI, 342; **CB.** I, 12; **AA.** XX, 477.

Ę slav este redat foarte des prin *en*, care trebuie interpretat la fel ca *en* din elementele latine: *pamente* **PS.** XXIX, 5; XCVI, 12; CI, 13; CX, 4 etc., **PV.** XCVI, 12; CI, 13; CXI, 7; CXXXIV, 13; CXLIV, 7; **CP.** XCVI, 12; CI, 13; CX, 4 etc. (*pamete* **CPr.** 65; **CC²**. 303, *pamite* **PS.** IX, 7, *pamet* **TM.** 50 reproduc fonetismul slav mai recent, sîrb *pamet*, introdus de traducători sau de copiști; *pamite* poate fi totuși o greșeală pentru *paminte*); *sfentirea* **PS.** LXXIII, 7; *smenti* **PS.** II, 5; VI, 3, 8, 11; XVII, 15; XX, 10 etc.; *smenteală* **AA.** XX, 477; de notat prezența lui *în*, în loc de *in*, în *scrînti* **PH.** XIV, 5.

17. *I* aton arată evoluția sa normală în *coperemînt* **PS.** XVI, 8; XVII, 12; XXXV, 8; LXII, 8; XC, 1; CXX, 5; **PV.** CX, 1; **CP.** XVI, 8; LXII, 8; **CT.** Marcu 7; **PO.** Gen. 8, 20, 39; Ex. 25 (cf. *acoperemînt* **PH.** XVI, 8; XVII, 12; XXXV, 8; CXX, 5; **CT.** Matei 37; **PO.** Ex. 22, și cu *e* > *ă* după *r*: *acopărămîntul* **PH.** CIV, 39); *ferecat* < **felĭcatum* **PS.** XXXIX, 5; **PV.** CVI, 10; **TB.** 465, 467; **CP.** XXXII, 12; XXXIX, 5; LXVI, 5; CXVIII, 2; **CT.** Matei 10, 40; Ioan 45, 65; **CPr.** 302; **CM.** 14, 22; **PO.** Gen. 30; *înferecat* **TB.** 458; *ferecăciune* **CPr.** 86; dacă găsim în același timp *coperimînt* **PS.** CLV, 7; **CP.** XVII, 12; XXXV, 8; XC, 1; CXX, 5; **CT.** Luca 29; **CPr.** 173; **CC¹**. 106; **CC²**. 605; **PO.** Ex. 35 (comp. *acoperimîntul* **CP.** XVII, 12; **CPr.** 173); *fericat* **CV.** LXXIII, 9; CXV, 9; CLIV, 10-11; CLX, 11; **PS.** XXXII, 12; LXIV, 5; LXXXVIII, 16; CXVIII, 2; CXXVII, 2; **PH.** I, 1; CXXVII, 2; **CP.** LXXXVIII, 16; 87
CXXVII, 2; **TM.** 123; **TB.** 463, 466, 467, trebuie să vedem aici, în ceea ce privește înlocuirea lui *e* cu *i*, forme analogice refăcute după *coperi*, *ferice*. Un reflex curios al lui *i* este *ie*, care apare în *mieruratu* **CV.** CXLVII, 1; dacă nu este o greșeală a copistului, trebuie să legăm această formă de *mier*, care este întrebuințat și în zilele noastre în Moldova în locul lui *mir*; cauzele acestui tratament special al lui *i* nu sînt prea clare; poate că trebuie să considerăm pe *mier* ca o formă mixtă rezultată din *mir* < *miror* + **mera* < **mirare* (cel dintîi trebuia să-l păstreze pe *i*, fiind accentuat, în timp ce în al doilea *i* aton trebuia să devină *e*); *mieruratu* ar fi refăcut, în acest caz, după *mier*.

Pentru *i* precedat de *s* trebuie să notăm felul în care este tratată conj. lat. *si*; în cîteva texte, de exemplu **CV. PV.**, găsim fără excepție *se*, în timp ce în alte locuri (la Coresi sau în **PO.**) forma obișnuită este *să* sau, ca în **PS. PH. TM. TB.**, *să* este întrebuințat concomitent cu *se* (*să* este, însă extrem de rar în **PS.** II, 3). Un fapt cue surprinde atunci cînd comparăm conj. *si* și pron. *se* (cf. *e* aton, § 16) este că tratamentul lor nu e peste tot același, deși ele se găsesc în aceleași condiții fonetice; astfel la Coresi avem *să* < *si*, dar *se* < *se*. Care ar putea fi cauzele acestei anomalii? Probabil că prin atracția analogică a pronumelui de pers. a II-a *te*, *se* a continuat să fie întrebuințat în locul lui *să*; poate că trebuie să ținem seama și de o altă împrejurare care a favorizat menținerea lui *se*: la verbele reflexive forma pronominală se întîlnea cu conjuncția; în această legătură, accentul căzînd în mod obișnuit pe pronume, acesta putea păstra pe *e* intact (așa trebuie să ne explicăm folosirea în același text a lui *să se*... alături de *să*, pron. și conj., cum este cazul pentru documentul din **CB.** I, 26, în care apare *s-a* (= *să a*) *alege* și *să-i hie*, dar *să se știe*; în acest fel *se*

a ajuns să fie considerat uneori ca forma caracteristică pentru pronume, în timp ce *să* a rămas singur pentru a desemna conjuncția.

I a trecut la *î* după *rr* în *țărîei* **CP.** CIV, 35; **PO.** pref. (dar tot acolo și
88 *țăriei*); **DH.** XI, 317, *țărîi* **AA.** XX, 464, 472, 476, 477, 479 etc., *țerîi* **DH.** XI, 220, *țărîle* **PV. CP.** CXXXIV, 12; **CPr.** 32, 316; **AA.** XX, 483 (aceste forme sînt, bineînțeles, necunoscute textelor care au păstrat adesea pe *i* intact după *rr*; astfel, **PS.** CIV, 35; CXXXIV, 12 dă *țeriei*, *țerile*); la finală, *î* își pierduse sonoritatea, după cum o arată *țăr* (scris цѣрь sau цѣръ) **CC².** 88; **PO.** Gen. 41, 42, 43; **AA.** XX, 476, 477, 478, 480 etc. (dar *țări* **CPr.** 315).

Ca exemplu de *i* > *î* după *ț* avem de relevat *împuțîna* **PV.** CVI, 38, 39.

I final, redus la *ĭ*, nu e întotdeauna notat în scris după *ș*, ceea ce arată că el nu mai era pronunțat, fiind absorbit de consoana precedentă; în locul său grafia chirilică dă de cele mai multe ori ь, ъ, dar aceste semne nu au nici o valoare fonetică; menționăm următoarele forme, al căror număr ar putea ușor să fie mărit cu alte exemple, pe care textele ni le oferă din abundență: *aciiș* **TM.** 226; *ațițaș* **PO.** Gen. 31; *bucuroș* **PO.** Gen. 47; *cineș* **TM.** 226; **CT.** Matei 13; *duș* **PO.** Gen. 37; *eș* **PO.** Gen. 8; *iarăș* **TM.** 192; **PO.** pref.; Gen. 15; *înș* **PO.** Gen. 42; *însuș* **TM.** 104; **PO.** pref.; Gen. 32, 44; *laș* **PO.** Gen. 47; *sănătoș* **TM.** 225; *scoș* **PO.** Ex. 16; *tăcuș* **PO.** Gen. 16; *capete-ș* **PO.** pref.; *cine-ș* **TM.** 102; *și-ș* **CT.** Matei 32. Găsim și cîteva exemple de *i* asurzit după *ț*, *č*, *z*, *r*, *șt*: *daț* **DB.** I, 2; *ispovediț* **PS.** CIV, I; *toț* **PS.** CV, 46, 48; *datornič*, **CT.** Luca 33; *mănînč* **PO.** Gen. 3; *șaptedzeč* **PS.** LXXXIX, 10; *veač* **CT.** Matei 79; *amiazăz* **CT.** Matei 48; *menciur* **PH.** LVII, 4; *paser* **PO.** Gen. 6; *ver* **PO.** Gen. 2; *besericeșt* **PO.** pref.; Ex. 29; *eșt* **PO.** Ex. 34; *oșt* **DB.** I, 2.

Pentru *i* din elementele străine trebuie să notăm următoarele particularități: în loc de *ă*, rezultat din *i* > *e* precedat de *s*, apare *e* în *serac* **PS.** IX, 39; CXL, 9; **TB.** 453 (dar și *sărac* **PS.** LXVII, 6; LXXXI, 3 etc.; **PH.** LXXXI, 3; **TB.** 452; *siracilor* **PH.** LXVII, 6 este scris în felul v. bulg. *sirakŭ*); *i* > *ă* după *s*: *răsăpi* **PS.** CXL, 7; CXLVI, 2; *i* > *î* după *j*: *jîganie* **CC¹.** 27; **CC.²** 154, 432; *i* păstrat după *r* inițial: *rigăi* **PS.** XVIII, 3; XLIV, 2; CXVIII, 171;
89 CXLIV, 7 (dar *rîgăi* **CP. PV.** CXLIV, 7); *i* > *î* după *ț*: *țîgani*, *țîgancă* **DR.** 4; *e* din *revni*, *revnitoriu* **CV.** XXIX, 13; XXXVII, 10; **PS.** XXXVI, 1, 7, 8; LXVIII, 10; LXXII, 3; LXXVIII, 5; CXXXVIII, 20; CLVI, 11; **PH.** LXXII, 3; CXXXVIII, 20; **TM.** 122 (*răvni* **PV.** CLIII, 19; **CP.** XXXVI, 1, 7, 8; LXVIII, 10 etc.) se explică, poate, prin fonetismul formelor slave mai recente, care prezintă *e* în locul v. bulg. *ĭ* (cf. rus. *revnovatĭ*); în *lenivos* **CPr.** 110. 277, 286; **CC².** 8, 304, 359, 406 nu constatăm încă înlocuirea lui *i* cu *e* sub influența lui *lene*; de notat, în sfîrșit, menținerea lui *i* în *candilă* **CC².** 442; **PO.** Ex. 25, 27, 35.

18. *O* este redat prin *ă* în *mărmîntu* **PS.** V, 11, care prezintă o asemănare surprinzătoare cu mr. *mărmintu*.

Trecerea lui *o* la *u* se întîlnește foarte des acolo unde analogia sau alte cauze l-au restabilit pe *o*: *adurmi* **PS.** III, 6; IV, 9; LVI, 5; LXXV, 6; LXXVII, 65; CXX, 4; **PV.** LXXVII, 65; **CP.** III, 6; IV, 9; XXV, 6; CXX, 4; **CT.** Matei 27, 52, 64, 104, 108; **CPr.** 33; **PO.** Gen. 2, 28, 41 (*neadormiții* **TM.** 46); *adurmita* **PS.**

CP. LXXV, 7; CXVIII, 28; *arburii* **PH.** CXLVIII, 9; *cumîndare* **CV.** XXXI, 10, 11; CXLV, 10, **PS.** IV, 6; XIX, 4; XXVI, 6; XXXIX, 7 etc.; **PV.** XCV, 8; CLIII, 17; **PH.** XXVI, 6; CV, 28; **CP.** XLIX, 5, 8, 14, 23 etc. (dar *comîndare* **PV.** CXV, 8; CXL, 2; CLVIII, 38, 40; **CP.** XIX, 4; XXXIX, 7 etc.); *cunteni* **PO.** Gen. 39; Ex. 9; *cuntiri* **CV.** XXXIV, 6-7; CLV, 7; **PS.** IX, 6; XXXVI, 8; CXVIII, 21; CLIII, 26 (dar *conteni* **CP.** IX, 6; CXVIII, 21; CLIII, 26; **PO.** Gen. 8); *cunuscut* **PS.** CLV, 2 (poate totuși o greșeală, pentru că în același loc apare și *cunoscutu*); *cuperi* **PS.** LIV, 6; LXXVII, 53; *cuperemînt* **PS.** XVII, 12; XXXV, 8; XC, 1 (dar *coperi* **PS.** XLI, 5; LXVIII, 11; **PV.** LXXVII, 53; **CP.** LIV, 6; LXXVII, 53; *coperemînt* **PS.** XVI, 8; LX, 5; **CP.** XVI, 8; XVII, 12 etc.); *acuperi* **PH.** LXVIII, 8; *acuperemînt* **PH.** XVII, 12 (*acoperi* **CV.** CXXXVI, 3; **TB.** 318; *acoperemînt* **PH.** XVI, 8; XVII, 2 etc.); *descuperi* **CV.** CXL, 2; CXLI, 1-2; **PS.** XCVII, 2 (*descoperi* **CV.** CXLI, 13; **PS.** XVII, 16; XCVII, 2; **CP.** XVII, 16; XCVII, 2; **PV.** XCVII, 2; **PH.** XVII, 16; **CPr.** 275; **TM.** 149); *cutrubi* **PO.** Ex. 5, 8, 14; *durmi* **PS.**
PH. III, 6; **CP.** LVI, 5; LXVII, 14; LXXVII, 65; LXXXVII, 6; **CP**[1]. IV, 90
9; **CT.** Marcu 64; Ioan 39; **PO.** Gen. 32, 34; Ex. 22; **CB.** I, 6; *durmita* **CV.** CLXIX, 5; **PS. PV. CP.** CXX, 3, 4; CXXXI, 4; **PH.** CXVIII, 28; CXX, 3, 4; CXXXI, 4; **CT.** Matei 104; **CC**[1]. 462; **CC**[2]. 268, 429; *feciurel* **PS.** CLIV, 5; **CP.** CLIII, 25 (dar *feciorel* **PV.** CLIII, 26; **TM.** 145; **CP.** CLIV, 5; *feciorea* **TM.** 145); *feciuriță* **TB.** 346, 364; **CT.** Luca 39; **CC**[2]. 436, 441, 443 (*feciorița* **TM.** 145); de observat însă că aceste forme sînt scrise în mod obișnuit фєчкрєлѣ, фєчкрицѫ, care ar putea fi grafii inexacte ale lui *feciorel, feciorița*; rostirea cu *u* este însă confirmată de фєчѹрицѫ, care este de asemenea atestat; *împicșurat* **PS. CP.** VIII, 6; *înduia* **CC**[2]. 361 (dar în același loc și *îndoi*): *înfluri* **PS.** LXXI, 16; XCI, 13, 14; CII, 15; CXXXI, 18, **PV.** CXXXI, 18; **PH.** XXVII, 7; LXXXIX, 6; CLI, 15; CXXXI, 18; **TB.** 287; **CP.** XXVII, 7; LXXI, 16; XCI, 13, 14; CII, 15; CXXXI, 18; **CC**[2]. 99, 352; **PO.** pref.; Ex. 9, *înfluritură* **CC**[2]. 352 (*înflori* **PS.** LXXXIX, 6; **PO.** Gen. 40); *micșura* **PS.** XI, 2; CLV, 12; **PV.** CLV, 12; CLVIII, 37; **PH.** VIII, 5, 6; IX, 14; **PO.** Ex. 5, *micșurie* **CC**[1]. 316; *neguța* **CT.** Luca 87; **CC**[2]. 199; *nuta* **CV.** II, 3; XXIV, 14; XXVI, 13; LXXXII, 14 etc. (*nota* **CPr.** 31, 35, 37, 40, 50); *rumîn* **CPr.** 38; **CP**[1]. epilog, *rumînesc* **CM.** 1; **IS.** IV, 4; **ND.** 24; **AA.** XX, 476, 477, 478, 479, *rumînește* **TM.** 104; **CM**[2]. (în **PO.** pref. alături de formele cu *u* găsim *romîn, romînesc*, ceea ce arată că încă din secolul al XVI-lea fonetismul acestor cuvinte fusese alterat pentru a fi apropiat de lat. *Romanus*); *urbi* **TM.** 150; *urbitură* **PO.** Ex. 21 (*orbi* **CPr.** 175; **PO.** Gen. 19; Ex. 23; *orbitoare* **PO.** Gen. 49; *orbitură* **CM.** 28); *uspăț* **CT.** Luca, 20, 60, 175; **CPr.** 51; **CC**[1]. 91; **CC**[2]. 402; **PO.** Gen. 19, 26, 40 (*ospăț* **PO.** Gen. 21); *uspăta* **CV.** XCVII, 13-14; CXXXII, 5; **CT.** Luca 60; **CPr.** 25, 78; **CC**[2]. 88; *uspătătoriu* **CT.** Luca 53; **CC**[1]. 243 ; **CC**[2]. 444 (comp. și *vuru* **PS.** 1, 5, dacă nu este mai curînd o greșeală a copistului); complet izolat este *murmîntele* **TM.** 49; în *tute* = *toate*, întrebuințat în legătură cu *dzece, patru, unsprădzece* **PO.** Ex. 26, 27 și prin urmare aton în frază, avem *oa* > *u*;
ca și în limba romînă actuală, găsim *coprinde* alături de *cuprinde* (cel dintîi 91
apare în **PH.** XLVII, 13); întîlnim, în schimb, în mod constant *o* în derivatul din *greoi, îngreoia* **CT.** Matei 108; Marcu 64; Luca 45; **CPr.** 51, 178, 195, 265; **CC**[1]. 154; **CC**[2]. 8, 326; **PO.** Gen. 18; Ex. 8, 9; *Domnedzeu*, care apare în **TM.** 50, 53, 101, 102; **DH.** XI, 349, foarte des în **PO.** (pref.; Gen. 1, 2, 30 etc.) și

mai ales în **PH.**, se explică, poate, prin ceea ce am spus în legătură cu rostirea specială care e atestată uneori pentru *u* (§ 13); de relevat de asemenea *dom(n)itale* **DB.** I, 2; **DH.** XI, 349, 369.

O + *m* + cons. oglindește evoluția normală în *frîmsețe* **PS.** XCV, 6; **PV.** XCV, 6; CXLIV, 5, 12; **TM.** 147, 151, 192; **TB.** 420, 459, 471; **CP.** VIII, 2; XV, 11; XX, 6; XXV, 8; XXVI, 4; XXVIII, 4; XLIV, 5; XLIX, 2; LXVII, 13, 35; LXX, 8; LXXIII, 17; XCII, 1; XCV, 6; CIII, 1; CX, 3; **CPr.** 173; **PO.** Ex. 28, *frîmsețat* **CC** . 275; *înfrîmseța* **TB.** 461, 462; **CP.** LXIV, 9; **CT.** Matei 48, 96, 104; Luca 58; **CPr.** 154; *înfrîmșat* **CL.** XXIV, 731; nu sînt însă mai puțin frecvente formele cu *u* (influențate de *frumos*): *frumsețe* **PS.** XV, 11; XX, 6; XXV, 8; XXVI, 4; XXVIII, 4; XLIV, 5; XLIX, 2, 11; CXVII, 13 etc.; **PH.** XV, 11; XX, 6; XXV, 8; XXVIII, 4; **CP.** CXLIV, 5, 12, *înfrumsețate* **CP.** CXLIII, 12, *înfrumșa* **PS.** LXIV, 9; CXLIII, 12.

Cuvintele de proveniență străină au particularități analoge cu cele ale elementelor latine; astfel avem *o* > *u*: *cucon* **AI.** I[1], 105; **AA.** XX, 473 (dar *cocon* **TB.** 285, 286, 287, 288; **CT.** Matei 3, 4; **CPr.** 208, 277; **CC**[1]. 240, 407; **CB.** I, 9, 38); *curabia* **CV.** LXXXIII, 5 (*corabie* XVII, 3-4; XXIV, 4, 10; XXV, 2 etc.); *dugoreala* **TM.** 150; *fufează* **PO.** Ex. 25, 37; *îngrupa* **TB.** 326; **CT.** Matei 57; Luca 83; **CPr.** 8, 18, 200, 225, 254; **CC**[1]. 11; **CC** . 361; **PO.** Gen. 15, 23, 25, 35 (*îngropa* **TM.** 103; **CC**[1]. 10; *gropați* **DH.** XI, 349), *îngrupătoriu* **PS. PV. CP.** LXXVIII, 3, *îngrupătoare* **CT.** Matei 111, Marcu 63; Ioan 41; **CC**[1]. 117, 382, 397; **PO.** Gen. 49, *îngrupătură* **CC**[1]. 112, 474; **CC**[2]. 210, *îngrupăciune* **PO.** Gen. 23, 50; *milustiviți-vă* **PS.** IV, 5 (*milostiviți-vă* **CP.** IV, 5); *milustineei* **PS.** V, 9 (*milostenia* XXXII, 5); *purîncita* **TM.** 121 (cf. mai jos); *upuvăi* **PS.** IX, 11; X, 2; XII, 6; XV, 1; XVI, 7; XVII, 3;
92 XX, 8; XXI, 5, 6, 9 etc., *upuvăitorilor* **PS.** XXX, 20, *upuvăință* **PS.** XIII, 6; XV, 9; XXI, 10 (*upovăi* **CV.** CLI, 11; CLII, 3-4; **PS.** XVII, 31; XX, 8; XLI, 6; **PV.** CLVIII, 40; **PH.** V, 13; IX, 11; **CP.** IX, 11; X, 2; XII, 6; XV, 1; XVI, 7; XVII, 3, 31; XX, 5; XXI, 5 etc.; **CC**[1]. 401, *upovăitoriu* **CP.** XXX, 20, 25, *upovăință* **CV.** XLVII, 11; LXI, 1; LXXIV, 10 etc.; **PH.** XXI, 10; **TM.** 125; **CP.** IV, 10; XIII, 6; XV, 9; XXI, 10; **CC**[2]. 425); *usebi* (verb și adverb) **CV.** LII, 2; **PH.** CI, 8; **CPr.** 171, 182, 200, 231, 286; **CC**[1] 99, 117, 363; **CC**[2]. 87; **PO.** Gen. 30, 32; Ex. 26, 35 (*osebi* **CT.** Marcu 26; **DH.** XI, 318), *usebitură*, *usebeală* **PO.** pref.; *zdrubi* **PH.** XXXIII, 21; LXVII, 22, *zdrubitorilor* **PH.** CXLVI, 3, *zdrubitură* **PH.** CXLVI, 3 (*zdrobi* XXXIII, 19); *u* din *episcup* **TB.** 342; **CB.** I, 77, *piscup* **CC**[2]. 111; **AA.** XX, 456, *piscupiia* **PS. CP.** CVIII, 8, reflecă fonetismul v. bulg. *jepiskupŭ*; *ucări* **CC**[2]. 458 (alături de *ocară*, *ocări* **CV.** CXVII, 13; CL, 2; CLX, 10; **PS. CP.** XXI, 7, 8; XLIII, 14; LVIII, 9 etc.) reproduce, poate, și pe *u* din v. bulg. *ukarjati*, care este întrebuințat în același timp cu *okarjati*; *o* s-a păstrat în *domiri* **CC**[2]. 286; *pozderie* **PS. PV.** CLVIII, 46 (dar și *puzderii* **CP.** în același loc); *propastie* **PS. PV. CP.** CLVII, 7; **CT.** Luca 83; **CC**[1]. 14, 220; **CC**[2]. 41-2, 239, 273, 412, 419; *o* apare ca *ă* în *nitrăpolit* **DH.** XI, 218.

Pentru *ą* avem cînd *un*, cînd *în* în formele *porîncă* **PS.** CXVIII, 6, 172; **TB.** 314, 338; **PO.** pref.; Gen. 45; **CB.** I, 8; *poruncă* **TB.** 418; **AA.** XX, 476, *porînci* **CV.** LV, 13; LVI, 12-13; LXX, 11; **PS.** XXIV, 14; LXVII, 29; CXVIII, 4, 10, 15, 19; CLXII, 60 etc.; **PV.** CXI, 1; CXVIII, 127, 138; **PH.** LXXXII, 6; CII, 18; CX, 8; **TM.** 102, 105; **CP.** XXIV, 14; LXVII, 29;

CXVIII, 4, 10, 15, 19 etc.; **CT.** Matei 46, 60; Marcu 23; **CPr.** 81; **CC²**. 351; **CM.** 9, 21; **PO.** Gen. 2, 3, 6, 21, *porunci* **PS.** CXI, 1; **PV.** CX, 9; **PO.** pref.; Gen. 42, 45, 47, *porînceală* **TM.** 100, 105; **CPr.** 278; **CC¹**. 165; **CB.** I, 6, 8; pentru a explica acest fonetism dublu, trebuie să amintim cele spuse cu privire la *un* + cons. (cf. p. 23); *porunci* a fost schimbat în *porînci* în urma trecerii lui *un* + cons. în silabă atonă la *în*, exact ca în elementele latine; *porînci* a atras după el pe *poruncă* (cu *un* normal în silabă accentuată) și l-a transformat în *porîncă*.

19. *U* trebuie să fie studiat îndeaproape mai ales atunci cînd era final. 93
În această poziție, el prezintă particularități extrem de complicate, pe care vom căuta să le lămurim sprijinindu-ne pe mărturiile diferitelor texte.

În **CV.** *u* final s-a păstrat în general: *omulu*; *giudețu*; *voiu*; *dereptu* etc.; numai în mod excepțional găsim ъ, ѫ în loc de *u*: *hicleșigъ* LXV, 5; *tuturorѫ* CXLII, 8; aceste forme se datoresc unui copist al cărui dialect nu mai cunoștea păstrarea lui *u* final (în ce privește *aminъ*, *apostolъ*, *Ierusalimъ* etc., ele reproduc probabil grafia cu ъ a formelor slave identice); ezitarea între *lu* și *l* (pron. pers.) și absența lui *u* în *al*, care sînt proprii aceluiași text, trebuie să fie atribuite întrebuințării acestor forme ca atone în frază.

Un fonetism analog celui din **CV.** ne este oferit de documentul din **CB.** I, 38: *rîndulu*, *luatu*, *fostu*; și mai conservator decît **CV.**, acest text folosește în mod constant *lu* și *alu*.

Cu totul altfel se prezintă *u* în **PS.** La prima vedere pare să domnească aici cea mai mare confuzie, dar, cercetînd faptele îndeaproape, ajungem la următoarele constatări: *u* apare de cele mai multe ori în cuvintele paroxitone, fie după o consoană, fie după un grup de consoane: *aflatu*, *ascundu*; în cuvintele proparoxitone, el este înlocuit de ъ: *omulъ*; dacă, pe de altă parte, găsim mai rar aici forme ca *giudețѫ*, *sfîntѫ*, acestea trebuie să fie considerate ca inconsecvențe introduse de copiști. Concluzia pe care o putem trage din aceste fapte este că **PS.** a fost copiată după un manuscris care prezenta *u* în formele paroxitone și ъ în formele proparoxitone (cf. mai jos); deoarece **PS.** prezintă în același timp cîteva exemple de *u* și în cuvintele proparoxitone (*cîmpulu* etc.), trebuie să admitem că ea se leagă, prin intermediul mai multor copii, de un manuscris original care prezenta *u* în aceleași condiții ca și **CV.** (*omulu*, *giudețu*, *sfîntu*); acest fonetism primitiv fiind alterat succesiv după deprinderile de pronunțare ale diferiților copiști, a rezultat de aici pentru textul **PS.**, așa cum ne este păstrat, amestecul de forme pe care l-am constatat.

Dacă lăsăm de o parte **PV.** și **PH.**, care nu prezintă nimic special, fonetismul 94
lor fiind din acest punct de vedere identic cu acela al **PS.**, va trebui să ne oprim la alte cîteva texte care vin să lămurească istoricul lui *u* final.

Documentul din **CB.** I, 12 ne dă formele *Radulъ*, *vîndutu*, *mersu*; ъ apare deci la sfîrșitul proparoxitonelor, în timp ce *u* este propriu paroxitonelor; așadar aici este vorba de o situație identică cu cea pe care am presupus-o pentru una dintre versiunile mai vechi ale **PS.**

La Coresi găsim regulat ъ: *omulъ*; *lăudatъ*; *dereptъ* (după o vocală sau după o consoană + *l*, *r*, bineînțeles că *u* s-a păstrat, ca și azi: *bou*, *împlu*, *codru*); exemplele cu totul rare de *u* (*învîrtoșu* **CP.** XXXI, 8; comp. *ascunșu* **CT.** Matei 105; *însușu* **CM.** 2) trebuie să provină din manuscrisele cu fonetism diferit utilizate de Coresi pentru edițiile sale, dar este tot atît de probabil ca ele să se fi strecurat aici

cîteodată în timpul imprimării (se înțelege că cei ce compuneau textele introduceau în ele, ca și copiștii, deprinderile lor de pronunțare).

În același fel se comportă **PO.**, cu deosebirea că, acest text fiind o traducere directă, formele cu *u* pe care ni le oferă, mai numeroase decît la Coresi (mai ales în prefață: *banu jidovescu, dîndu, pierdu, scumpu, sîntu, ținu*; în afară de acestea: *orașu* Gen. 18), trebuie să fie atribuite mai ales rostirii divergente a traducătorilor care au colaborat.

Printre documente, unele prezintă și ь, ъ în loc de *u*; acestea se deosebesc chiar printr-un fonetism mai consecvent decît acel din **PO.** sau din alte texte, deoarece ele folosesc pretutindeni această grafie; astfel documentul din 1521 nu cunoaște decît forme ca *înțeleptь, prinsь, sîntь*; tot așa în documentul din **CB.** I, 23 apare în mod constant *săpatь, multь*.

Un fapt care trebuie să fie semnalat este că, în cuvintele strîns legate de
95 alte cuvinte din frază, *u* apare foarte des chiar în textele care nu prezintă în mod obișnuit decît ъ, ь; ne mulțumim să relevăm următoarele exemple, care ar putea fi ușor înmulțite: *cumu se-au prinsь* **ND.** 24; *cîndu te postești* **CT.** Matei 17; *cumu e scrisь* **CT.** Marcu 1; *folosu e omului* **CT.** Marcu 37; *unulu se va lua, altulu se va lăsa* **CT.** Luca 87; *elu-lь cînta* **CP.** VII; *elu e volnicь* **CP.** XXI, 29; *în deșertu se sminteşte* **CP.** XXXVIII, 7; *în ce chipu se cade* **CC¹.** 12; *mai multu ne-amь veselitь* **CPr.** 184; *soțiloru-ne* **CPr.** 289; *scurtu v-amь scrisь* **CPr.** 335; *cumu i-au trecutь* **PO.** pref.; *cîndu o dosădiia* **PO.** Gen. 16; *soru e mie* **PO.** Gen. 20; *susu se rădică* **PO.** Gen. 37; *cu mare amaru l-ați duce* **PO.** Gen. 42.

Să rezumăm ceea ce se desprinde din faptele pe care le-am relevat.

Textele din secolul al XVI-lea prezintă, potrivit cu condițiile în care ne-au fost transmise și cu regiunile cărora le aparțin, divergențe însemnate cu privire la *u* final, și aceste divergențe ne permit să urmărim istoria lui *u* final pînă în momentul amuțirii sale. Constatările la care am ajuns pot fi grupate în felul următor: 1) *u* final s-a păstrat peste tot; 2) el e înlocuit de ъ (ь) în proparoxitone, dar se menține în paroxitone; 3) ъ (ь) apare peste tot în locul lui *u* (bineînțeles, în afară de situația relevată mai sus, cînd se afla după o vocală sau după o consoană + *l, r*). Se văd aici transformările principale care au adus slăbirea și apoi căderea lui *u* final. Într-adevăr, pentru fenomenul în chestiune trebuie să admitem următoarea evoluție: 1) *u* a slăbit și a dispărut mai întîi în cuvintele proparoxitone: *omul(ŭ)*; 2) apoi în cele paroxitone, atunci cînd se găsea după o consoană simplă: *om(ŭ)*; 3) și, în cele din urmă, în paroxitone, atunci cînd se afla după un grup de consoane (în afară de consoană + *l, r*): *vorbesc(ŭ)*. Cauzele care au determinat această evoluție sînt ușor de înțeles; *u* era mai expus să slăbească atunci cînd era mai departe de accent; pe de altă parte, după un grup de consoane el avea să se păstreze ca vocală de sprijin mai mult timp decît după o consoană simplă.

96 O ultimă chestiune care se cere să fie lămurită este valoarea fonetică pe care trebuie să i-o atribuim lui ъ, ь. În majoritatea cazurilor credem că aceste litere nu aveau nici o valoare; ele nu erau decît semne parazite, introduse potrivit cu deprinderile grafiei slave. Și aceasta pentru următoarele motive. Dacă ne referim la texte, constatăm că uneori ь este omis; astfel întîlnim forme ca алес **TM.** 227; кїем **CP**, XXVI 7; нелѹминат **TM.** 228 etc. Aceasta ne face să admitem că, deși în alte locuri apare grafia cu ь, se pronunța *chiem*

etc. Pe de altă parte, dacă ținem seama de faptul că ъ, ь sînt scrise cîteodată, la Coresi sau în alte texte, la sfîrșitul cuvintelor care nu cunoscuseră niciodată pe *u* final (*prinъ* = *prin* **PV.** CLIV, 10; *dinь* **PV.** CXLI, 8; **PO.** Gen. 12; **AI.**, 248; *înь* **RI.** IV, 543; comp. de asemenea *cineșь* **TM.** 226; *sănătoșь* **TM.** 225, care trebuie să fie citite *cineș*, *sănătoș*; cf. p. 60), avem încă o confirmare a opiniei pe care am formulat-o.

E totuși cazul să subliniăm că anumite texte pot să reprezinte o rostire particulară, aceea care se întîlnește și astăzi în unele regiuni: *o̥n*, *lup̥* (cu o ușoară ocluziune care se produce după consoana finală și care apare ca o ultimă urmă a vechii rostiri cu *u*, *ŭ*). Este însă imposibil să știm care sînt textele în care putem admite acest fonetism, căci ne lipsește orice mijloc de control.

O ultimă particularitate care trebuie să fie semnalată este suprimarea lui *u* după *i*, care nu este rară în anumite texte: *ceri* (= *ceriu*) **CT.** Matei 15, 16, 17; *gunoi* **CP.** CLIV, 8; **CT.** Luca 70; *păscari* (= *păscariu*) **CC²**. 375; *peptari* **PO.** Ex. 28; *preaiubitori* (= *preaiubitoriu*) **CT.** Matei 65; *pui* (= *puiu*) **PO.** Gen. 15; *rai* **CC²**. 421; *temei* **CT.** Luca 28; *voi vedea*, *voi merge*, *voi rămînea* **CPr.** 328; *da-voi* **PO.** Gen. 15 (comp. *voi* alături de *voiu* în exemple ca *blagoslovi-voi pre el și voiu face* **PO.** Gen. 17; *cu tine voiu fi și te voi blagoslovi* **PO.** Gen. 26). Aceasta arată că *u* căzuse (în anumite regiuni) încă din secolul al XVI-lea, chiar atunci cînd se găsea după *i*.

Cf. O. Densusianu, *Din istoria amuțirii lui* u *final în limba romînă*, București, 1904 (extr. din „Analele Acad. Rom., Mem. secț. lit.", t. XXVII), unde se găsesc indicații mai ample privind tratamentul lui *u* final în textele din secolul al XVI-lea. 97

U precedat de *i* (*j*) nu a căzut în *menciu(n)ros* (*menciunos*, *minciunos*) **CV.** CLVI, 14; CLIX, 2; **PS.** XXVI, 12; XXXII, 17; XXXIX, 5; LXI, 10; CXV, 2; CLVII, 9; **PV.** CVIII, 2, 3; CXV, 2; CXIX, 2, 3; **PH.** XXXIX, 5; LXI, 10; CVIII, 4; **TM.** 122; **TB.** 332, 464; **CT.** Ioan, 32; *strunciura* **PS.** LXVII, 22; LXXIII, 14; întîlnim însă și *mencinos* (*mincinos*) **TB.** 463; **CP.** XXXII, 17; XXXIX, 5; LXI, 10; CXV, 2; **CT.** Matei 21, 61; **CPr.** 284; **PO.** Gen. 38; *struncina* **CP.** LXVII, 28; LXXIII, 14; de amintit că pentru *rușina* textele nu ne oferă nici un exemplu al formei mai vechi *rușiuna* (doar subst. *rușunea* este atestat în **CC¹**. 366).

U a trecut la *î* în *vîltur* (вълтѹрь, влътѹрь, влтѹрь) **CP.** CII, 5; CLIII, 11; **CT.** Matei 100; Luca 87; *vultur* apare, după cum se știe, cu accentul cînd pe prima, cînd pe a doua silabă; trecerea lui *u* la *î* nu a putut avea loc decît în cazul în care accentul cădea pe silaba a doua, astfel că forma citată trebuie să fie citită *vîltúr*.

În ceea ce-l privește pe *u* slav, trebuie să notăm că el este cînd păstrat, cînd schimbat în *o* în *usteni* **CV.** XXIII, 5-6; LVIII, 1; CXXIV, 5; **PS.** LIV, 11; LXVIII, 4; **PH.** IX, 28; LIV, 11; **TM.** 190, 191; **CP.** VI, 7; XVII, 37; LXVIII, 4; **CT.** Matei 18, 43; Luca 8; **CC¹**. 38; **PO.** pref.; Ex. 18, *osteniră* **PO.** Gen. 19, *usteneală* **CT.** Ioan, 12; **CC²**. 88, *osteneală* **CB.** I, 23; **DR.** 2. *Ŭ* redat prin *ă* nu e asimilat cu vocala următoare în formele: *săbor* **PS.** VII, 8; **PV.** CXLIX, 3; **PH.** XV, 4; **TM.** 104; **CP²**. XXI, 17; XXXIX, 11; **CT.** Matei 36; **CPr.** 63; **PO.** Gen. 35; **CB.** I, 23, 88 (pentru *seboru* **TB.** 470, cf. 52); *sădui* **CC¹**. 2, 129, 347.

20. *Diftongi.* Pentru formele atone ale lui *răpaus* trebuie să notăm fonetismul dublu, cu *ău* și *o*, în *răpăusa* **TM.** 50; **CC**[1].135, *răposa* **PS.** XXII, 2; CLV, 16; **CP.** IV, 9; CLV, 16; **CT.** Matei 43, 108; **CPr.** 51, 310; **CC**[1]. 98 25; **CC**[2].8, 47, 181, 202-3; **PO.** Gen. 18; aceste forme se explică în felul următor: prin analogie cu *răpaus*, diftongul *au* s-a păstrat în formele accentuate pe terminație, de unde *răpăusa*; pe de altă parte, *răpăusa*, schimbat în **răpousa*, prin labializarea lui *ă* sub acțiunea lui *p* precedent, a evoluat spre *răpoosa*, de unde *răposa*, prin reducerea lui *oo* la *o*.

Diftongul *oa* din *lăudoare* a trecut, în poziție atonă, la *o* și apoi la *u* în *lăuduros*, derivat din această formă **CC**[2].19, 158.

Ia slav apare ca *iu* în verbul *iuvi* dat de **PH.** IV, 6; XVI, 15; XVII, 16; XXIV, 14; LXXVII, 11; LXXXIII, 8; CXVII, 27; toate celelalte texte nu cunosc decît *ivi* (*iavescu* **PS.** CLVIII, 44 ‹ glir d ș e influența grafică a v. bulg. *javiti*; copistul pare, de altfel, că a vrut să-l corecteze în *ivescu*).

Pentru *ea* slav devenit *e* și apoi *ă* după *v*, putem cita *văcui* **CC**[2].370.

Menținerea lui *ea* aton în *sireapie* **CC**[2].415 se datorește influenței lui *sireap*; în alte cuvinte, ca în *ispoveadi* **PS.** LXVI, 6; LXXIV, 2; XCI, 2; XCVIII, 3; *pomeani* **PS.** LXXIII, 2, 18, 22; LXXVI, 4, 12; LXXVII, 42; *poveasti* **TM.** 54; *preastol* **TM.** 106; 193; **TB.** 466 (dar *prestol* 362); **CPr.** 334; **PO.** Gen. 13; Ex. 27, 30; *propoveadanie* **CPr.** 259; **CC**[2].148, 149, fonetismul a fost modelat după formele slave echivalente.

Vocale în hiat

21. Cele două elemente ale hiatului *ia* nu apar contrase prin sinereză în cuvîntul *abia*; această rostire rezultă din grafia cu doi *i*, *abiia*, pe care o întîlnim, destul de des (**CV.** LXXXVII, 8; **CPr.** 88; **CC**[1]. 243; **CC**[2].173, 444; **PO.** Gen. 27 etc.). *Ia . . . e*, *i* s-a păstrat, în general, intact: *chiae*; *chiame*; *tăiare*; *oiariu*; *viiariu* (comp. *ușariu* **CT.** Ioan 15); avem însă și *ia* > *e*: *cheia* **TB.** 467; *cheme* **TB.** 358; *prevegherea* **PH.** LIX, 11; *tăere* **PH.** CV, 30; **TM.** 154 (comp. *vistiieriu* și *vistiiariu* **PO.** pref.); alături de aceste forme trebuie să menționăm pe cele care prezintă *ia* rezultînd din **iea . . . e*: *grăiaște* (< **grăieaște*); *miluiaște* etc.; schimbarea lui *ia* în *e* (*ie*) se întîlnește cîteodată și în acest caz: *cleiește* **PO.** 99 Gen. 6; *grăește* **TB.** 418, 456, 459, 463, 464, 467, 468, 469; **PO.** Gen. 44; *jelueste* **CP**[2]. XLI, 2; *miluiește* **TB.** 354, *miluește* **TB.** 340, 346, 356, 358, 362; *pocăește* **TB.** 464; *propovedueste* **TM.** 147; *upovăește* **PH.** XLI, 6; despre felul în care trebuie interpretate aceste forme, cf. cele ce am spus în legătură cu *ia* rezultat din *ę . . . e* (p. 40). *Ia* aton a devenit *ea* în cuvinte ca *aceștea*, *atîtea*, pl. lui *acest* și *atît*; acest fonetism este propriu tuturor textelor, iar dacă găsim uneori *aceștꙗ* (**CV.** XII, 9; XV, 2 etc.), nu trebuie să credem că el reprezintă pe *aceștia*, ci tot pe *aceștea*, *ꙗ* fiind scris adesea în locul lui *ѣ*.

Ea s-a redus în cîteva texte la *e*, mai ales atunci cînd era final: *ace* **TM.** 149, 156; **TB.** 450; **CB.** 1, 51; *arde* **TB.** 322; *ave* **TB.** 287, 462; *duce* **TM.** 146; *dzăce* **TB.** 318; 452; *dzîce* **TB.** 318; *făce* **TM.** 193; *me* **PS.** LXX, 5, 6, 9; LXXX, 14, 15; LXXXVII, 14; CXL, 2; CXLV, 2; CLV, 16 etc.; **TB.** 362, 460, 461; **CL.** XXV, 36; **DH.** XI, 218, 343; *plînge* **TM.** 193, 194; *pute* **TB.** 318; **PO.** Gen. 24; *re* **PS.** CXVIII, 101, 128; *șede* **TB.** 460; **AA.** XX, 445; *stringe* **TM.** 192; *ține* **CB.** I, 51; **DH.** XI, 343; *vede* **TB.** 318; *zice* **TM.** 147,

148 (comp. *be* **TB.** 452, 464 și, în afară de acestea, *curei, încindei, temei, ucidei, vedei* **TB.** 450, 451, 452; *ședei* **PH.** XLIX, 20).

În ceea ce privește fonetismul dublu pe care-l observăm în *beați* **TM.** 107; **CP.** CLIII, 38, alături de *beți* **PS.** CLIII, 38, cf. p. 51.

Hiatul *iu* (provenit din *ieu*, cf. p. 24) nu și-a pierdut primul element în forma *iușor* **TB.** 416; **CPr.** 130, 177, 316; **CC²**. 10, 97, 292 (comp. *iușurei* **CC²**. 546; *iușura* **CPr.** 51, *iușira* **CV.** XCIII, 7-8); limba din secolul al XVI-lea nu-l cunoaște pe *ușor*, forma actuală, în care *i* a căzut probabil pentru că a fost absorbit de *i* din *mai*, de care era precedat la comparativ (în *mai iușor* cei doi *i* s-au confundat într-un singur *i* și această legătură sintactică a fost rezolvată în *mai ușor*).

Hiaturile rezultate din întîlnirea lui *o* cu *e* și *ă* sînt redate prin *oao, oo, oaă, ouă, ooa, oa*: *amîndoao, doao* și *doo, noao, ploo, voao* și *voo* **CV.**; *doao, noao* (scris și *nuao* IV, 6), *ploao, roao*, **PS.**; *noao, noo, noa, roao, voao* **PV.**; *noo* și *noa, rroa,* 100
voa **PH.**; *doa, noao* și *nooa, roao, voao, voa* **TM.**; *doao* și *doo, noa* și *noo, voao* **TB.**; *amîndoao, doao, noao, noo* și *noa* (acesta extrem de rar, **CT.** Marcu 9; **CC¹**. 65), *ploao* și *ploo, voao doao* Co esi; și *doo, noao* și *noo, roao, voao* **PO.**; *doao* **CB.** I, 26; *noa* **CB.** I, 67, *noao* **CB.** I, 88; *doao, doaă* și *două, noaă, oaă*, **CB.** I, 192 și urm.; *noao, amîndoo, doo* **AA.** XX, 457, 480, 483, 486; *doaă, noao, noa* **DH.** XI, 197, 318, 369, 370. Pentru *oa* găsim de asemenea mai multe reflexe, *oa, oaoa, ooa* și chiar *oao, oo*: *a doa* și *a doao* **CV.**; *a doo* **PS.** CLIII, *roaoa* **PS.** CLIX, 64; *a noa* **PH.**; *a doa, a noaoa, roa, roaoa* **PV.**; *a doa, a noa* **TM.**; *a doa, a dooa* și *a doao, roa* Cores; *a doa, roa* și *roaa* **PO.**

Între *i* și *a* din **zia* apare de obicei *o* în textele care nu prezintă alte alterări în fonetismul acestei forme: *zioa*; acolo unde *i* a dispărut după ce trecuse la *î* (cf. § 11) hiatul s-a redus la *ua*, alături de care găsim și *uoa*: *dzua, dzuoa* **CV. PS.** etc. De notat și forma fără *o, dzia*, atestată în **PH.** LXXX, 4; **PO.** Gen. 47, 50; Ex. 10; ea nu poate fi decît o eroare, deoarece nu credem ca acest cuvînt să se fi păstrat pînă în secolul al XVI-lea fără intercalarea lui *o* între *i* și *a*.

Pentru hiatul latin *ua, ue*, avem de obicei *uo*: *auo* **PS. PV. CP.** CLIII, 14; *văduo* (astfel în toate textele); *noor* alături de *nuor* este extrem de rar (**PH.** CIV, 39; **TM.** 148); tot așa *încătroo* **TM.** 50; **CB.** I, 56 (**CV. PS. PV. TB. PO.** și Coresi nu cunosc decît *încătruo*); adverbul *iuo* (**CV. PV. PH. TM. TB. PO.**) apare și redus la *io* (**PS.**); Coresi folosește cînd o formă, cînd cealaltă.

Despre intercalarea lui *v* în *luva* **CL.** XXV, 36, cf. 37; foarte ciudată este forma *logat* = *luat* **DH.** XI, 232, 233, 397, unde *g* (r) pare să fie scris în locul lui *h* (comp. *Dorogoiu* = *Dorohoi* **DH.** XI, 233), astfel că, în acest caz, am avea inserția lui *h* între cele două vocale în hiat; nu credem însă că trebuie să acordăm importanță acestei forme, deoarece textul în care apare prezintă și multe alte confuzii în grafie.

Mai rămîn de menționat cîteva particularități privitoare la hiatul sintactic.

Grafiile мкоу, мки (**CV. PS. PV.**), ca și скоу (= *me au, me ai, se au*), 101
arată că *e* din pronumele atone *me, se* urmat de un cuvînt care începe cu *a* forma cu această din urmă vocală diftongul *ea*, ca în legăturile actuale *te-au, ne-au* etc. Cîteodată, *ea*, fiind aton, apare redus la *e*: *me-u* **TB.** 460; *se-u* **TM.** 80; **TB.** 314, 320, 328, 330, 340, 352, 356, 455, 469, 471 (comp. *te-u* **TB.** 461; *ne-u* **TB.** 320, 450; *ne-m* **TB.** 456, 457; *ne-i* **PH.** LXXIX, 7; *ce-u* **PH.** LXXIX, 16; **TM.** 103, 104, 177; **TB.** 320, 324, 326, 330, 336, 338, 340, 344, 348, 421,

424, 457, 467, 469); această reducere a hiatului *e a* la *e* nu se întîlnește de altfel numai la formele pronominale atone; exemplele care urmează arată că ea se efectuează și în alte combinații sintactice: *cîte-i* **TB.** 453; *de fară* **CC².**362; *de-i* **PH.** LXXVIII, 3; **TB.** 454; *de icia* **DB.** I, 2; *de inte* **TB.** 322; **PO.** Ex. 24; **AA.** XX, 476; *de poi* **TB.** 470 (*de rame = de arame* **CB.** I, 193, *de rgintu = de argintu* **CB.** I, 195 se pare că trebuie interpretate în același fel); de acestea trebuie apropiate compusele *dedevăr* **PS.** LXXXIII, 12; LXXXIV, 11, 12; LXXXV, 15; LXXXVIII, 34; **TM.** 52, 54; **CT.** Matei 84; *desupra* **PS.** XVII, 17; **TB.** 465; **CT.** Matei 3, 113; Luca 61; **CC².**419, 499; **PO.** Gen. 1, 9, 22, 30, 49; Ex. 25; **AA.** XX, 458; **DH.** XI, 318; *presupra* **CP.** CLIX, 10, care au rezultat din legături sintactice mai vechi, analoge celor precedente (comp. și *deci* care, alături de *deaci*, încă frecvent în secolul al XVI-lea, se explică în același fel). Ca și *e a > e*, avem, dar mult mai rar, *i a > i*; *o a > o*: *mi-u* (*= mi-au*) **CB.** I, 51; **CPr.** 299; *și-u* (*= și au*) **TB.** 350; *o-u* (*= o au*) **CB.** I, 38; **TM.** 54; **TB.** 358.

În ceea ce privește hiaturile *u a* (*o, u*), *ă a*, trebuie să observăm că ele sînt cînd păstrate, cînd reduse prin eliziunea primei vocale: *dentr-acelaş* **CB.** I, 199; *dintru adîncat* **PS.** CXXIX, 1; *dentr-apa* **DR.** 2; *într-acest* **CB.** I, 23; **AA.** XX, 483, *întru aceasta* **CV.** XXXVII, 7, *întru această* **PS.** CXLII, 71-72, *într-această* **AA.** XX, 476; *într-acela* **CV.** XL, 13; **DH.** XI, 317, *într-aceia* **PS.** CIII, 12; **CB.** I, 38; **AA.** XX, 476, *într-acei* **CB.** I, 72; *întru aceiași* **CV.**
102 CLVIII, 4-5; *întru adîncatu* **PS.** LXVII, 23; **PV.** CLII, 5, *într-adîncat* **PS.** CVI, 24; *într-alt* **CB.** I, 57, *într-altă* **AA.** XX, 479, 483, *într-alaltă* **PS. PV.** CXLIII, 13; *întru ape* **PS.** CLIX, 79; **PH.** LXXVI, 20, *într-apă* **PV.** CLIX, 79; **PH.** LXXIII, 13; *într-aslamu* **PS.** XIV, 5; *într-așternutele* **PH.** IV, 5; *într-atîtea* **AA.** XX, 476, 479; *într-avgust* **DH.** XI, 317; *întru o* **CV.** XXVI, 6; **CT.** Ioan 40; **PO.** Gen. 22, *într-un* **CV.** X, 1-2, *întru ura* **CV.** XV, 9; CX, 3; CLIII, 3; *pentru aceia* **CB.** I, 52, *prentr-aceia* **DH.** XI, 319, *pentr-acea* **CB.** I, 18, *prentr-acea* **PH.** XLV, 3; *că am* **CB.** I, 66, *c-am* **CB.** I, 72; *c-ai* **PS.** CLVIII, 30; *c-au* **PH.** LX, 2, 3; **TB.** 350, 471; **AA.** XX, 486; *deac-aș* **AA.** XX, 478, 480; *deac-au* **AA.** XX, 485; *dup-aceia* **TB.** 461; **AA.** XX, 485; *pînr-aci* **PH.** XII, 1; *pînr-apoi* **PH.** IX, 33; *n-au, n-ai, n-aibă* sînt scrise de obicei în felul acesta (dar *nu aud(u)* **PV. CP.** CXXXIV, 17 etc. este mai frecvent decît *n-audu* **PS.** CXXXIV, 17); tot așa apare *într-aleanu*. De notat că eliziunile sînt mai frecvente în documente decît în textele religioase, ceea ce se explică prin faptul că limba celor dintîi reproduce mai bine limba vorbită.

Hiaturile a căror a doua vocală este *î* se prezintă în condiții mai complicate. Scrierea păstrează aproape totdeauna această vocală în legături ca *a început*, *nu înțelege*, *se înalță*, *pînă în*, *și în* etc.; ca exemple mai rare ale eliziunii lui *î* putem cita: *a-nțelege* **PS.** XIII, 2; CLXII, 51; *de-ntureреci* **PS.** III, 7; *după-nsa* **CPr.** 269; *lîngă-ns* **CPr.** 200; *și-ncă* **PS.** CLII, 18. O construcție în care constatăm de cele mai multe ori suprimarea lui *î* este *cătră-nsul* (dar și *cătră însu* **PS.** II, 5; IV, 4); forma pronominală *însul* îl pierde pe *î* și cînd e precedată de prepozițiile *de*, *pre*, *spre*, de unde *de-nsul*, *pre-nsul*, *spre-nsul*, dar alături de acestea găsim foarte des *di-nsul*, *pri-nsul*, *spri-nsul* (scrise aproape tot timpul дн.рсѫлк etc., care se transcrie de obicei prin *diînsul*, ceea ce este eronat, deoarece *i* arată că a rezultat din *en* și nu din *eîn*, evoluția normală fiind *de însul > de-nsul > di-nsul*); prezența lui *in* în aceste legături (comp. *di-nceput* **PS.** XVIII, 7; LXXVI, 12; LXXVII,

2; *pri-ntreg* **CB.** I, 23, şi chiar *di-mbe* = *de îmbe* **PS.** CXLIX, 6) cere unele lămuriri. Trecerea lui *en* la *in*, pe care o constatăm în aceste cuvinte, este paralelă cu cea care s-a produs în *din* < *den* < *de în*; *prin* < *pren* < *pre în*; or, pentru acestea 103
din urmă trebuie să admitem că evoluţia *en* > *in* s-a efectuat mai tîrziu decît în cuvintele care prezentau încă de la origine *en* şi pe care le-am studiat în altă parte (cf. § 10); ceea ce ne duce la această concluzie este faptul că în unele texte găsim încă *den*, în timp ce alte cuvinte prezintă deja *in* (astfel documentele din **CB.** I, 56, 66; **A.** III, 424 înregistrează *credinţă*, *cineva*, dar *den*, *deîn* şi încă *denaintea*; acelaşi fonetism se poate uşor constata la Coresi, care scrie *deîn*, *den*, chiar acolo unde nu foloseşte decît pe *cine*, *mine* etc.). Dacă aceasta a fost evoluţia prepoziţiilor compuse *deîn*, *preîn* spre *din*, *prin*, trebuie să admitem o evoluţie analogă şi pentru *de însul* > *di-nsul*. De altfel se poate înţelege uşor de ce în aceste forme s-a schimbat *en* în *in* mai tîrziu decît în alte locuri: în momentul în care *credenţă* se îndrepta spre forma *credinţă*, se spunea încă *de în*, *spre însul* etc., şi acestea aveau să mai treacă prin etapa *den*, *spre-nsul* înainte de a putea urma acelaşi drum ca alte cuvinte care avuseseră *en*. Atunci cînd *însul* se găseşte după *dintru*, *întru*, el îl păstrează pe *î*, dar cade *u* din prepoziţii: *dintr-însul*, *într-însul*; un tratament analog se observă în hiatul *într-înemă* (dar *întru îremă* **PS.** IX, 27, 32, 34; XI, 3 etc.).

Printre hiaturile din cuvintele de origine slavă trebuie să menţionăm păstrarea lui *ii* în *priimi*, alături de care găsim *preimi* **CV.** IX, 3-4; XIII, 7 etc.; **PS.** XIV, 3; XVII, 17, 36; XXIII, 4, 5-6 etc.; **TM.** 49 şi chiar *preemi* **CV.** XX, 8-9; XLII, 3; XLVII, 12-13 etc.

Asimilare. Disimilare. Aferează. Epenteză. Sincopă. Contaminare

22. *Asimilare. Ă-a* > *a-a*: *acatare* **AA.** XX, 473; *adapaşi* **CP.** LXIV, 11; *aldamaşari* **CB.** I, 67; *armasariul* **CB.** I, 208; *arrata* **PH.** CXLII, 8; *bagat* **CL.** XXIV, 730; *banat* **PH.** CVI, 19; *barbat* **CC**[1]. 429; **PO.** Gen. 16; *bun-* 104
ratate **PH.** LXVI, 11; LXXIV, 13; CV, 5; *calaraşilor* **AA.** XX, 447; *calari* **CP.** XIX, 8; CLII, 19; **CPr.** 47; **PO.** Gen. 50; *cararea* **PS.** XXVI, 11, *carairile* **PS.** CXVIII, 3, 59; *carrare* **PH.** XVI, 5; LXXVII, 50; *čatatea* **PH.** XXX, 22; **TM.** 43; *cumparat* **DH.** XI, 397, 398; *dăscuparatu* **RI.** IV, 435; *giumatate* **DH.** XI, 234, 397; **CB.** I, 206, 210, 212 (comp. *giumatatea* corectat în *giumătatea* în **PH.** CI, 25); *îmbatat* **PS.** LXXVII, 65; *îmbracaşi* **PH.** CIII, 2; *împarat* **CV.** LXXVI, 9; **PS.** LXVII, 15, 36; **PH.** V, 3; *înralţa* **PH.** XXXVI, 20; LXXXVIII, 17, 20; XCI, 11; CVII, 6; CXLVIII, 14; *înalţatele* **PS.** XCII, 4; *învaţa* **PH.** CXVIII, 73, 142, 171; *lasa* **PS.** LXX, 9, 18; LXXX, 13; **PH.** LXXXVIII, 31; CIV, 14 (comp. *lasat-ai* corectat în *lăsat-ai* LXXXIV, 3); **AA.** XX, 446; **DH.** XI, 398; *macară* **CC**[1]. 36; **CC**[2]. 70, 363; *malaiu* **CB.** I, 207, 209, 210; *matase* **DH.** XI, 395, 396, 398; **CB.** I, 202; *pacatele* **AA.** XX, 445; *patrari* **CB.** I, 208, *ramas* **DH.** XI, 397; *sacară* **CB.** I, 207, 210; *salaş* **PS.** CV, 16; **CB.** I, 211; *sapa* **PS.** LXXIX, 17; XCIII, 13; **CB.** I, 195; *sarac* **PS.** XCIII, 6; CVIII, 9; *scapare* **PS.** CXLIII, 2, *scapaire* **PS.** XC, 2; *ţarani* **DH.** XI, 220; *vătama* **PS.** LXVIII, 27; LXXXVII, 6; *vataşi* **DH.** XI, 220; *vrajmaş* **PS.** LXVIII, 19; **PH.** VII, 6; XVI, 14; XVII, 18; XX, 9; XXX, 9; CXVII, 7; CXLII, 9; **CP**[2]. XVII, 41. — *Ă-e* > *e-e*: *besereca*, forma întrebuinţată de obicei în secolul al XVI-lea (ea este atestată în mod constant la Coresi, **PV. PH. TM. TB. PO.**;

băserecă apare în **CV.** X, 14; XIII, 5; XXXII, 2; XXXIII, 3, 7, 12; XLI, 13 etc.; **PS.** X, 5; XVII, 7; XXI, 23, 26; XXV, 5, 12 etc.; aceleași texte prezintă însă și *beserecă* **CV.** XII, 10; XIII, 12; XXI, 9 etc.; **PS.** V, 9; LXVII, 27; LXXVII, 60); *curețește* **PS.** LXXVIII, 9; CII, 3; alături de *femeie* găsim forma mai veche cu *ă* netrecut la *e*, *fămeie* **PH.** LXXVII, 4; CVIII, 13; **CC¹.** 90, 265; **PO.** Gen. 10, 26; **IS.** IV, 9 (comp. *înfămeiați* **CT.** Matei 99; Marcu 60); de rel vat și dubletele analoge: *fereca-făreca* **CV.** LI, 4; LV, 6; **PS.** LXVII, 7; LXXVIII, 11; LXXXIX, 12; CI, 21; CIV, 18; CXL, 7; CXLIX, 8; **PH.** LXVII, 7; LXVIII, 34; CI, 21; CXLV, 7; **CPr.** 42; *nădejde-nedejde* **PS.** IV, 10; **PV.** LXXVII, 53; XC, 8; CXLI, 6; CXLV, 5; **PH.** IV, 10; XIII, 6; XV, 9; CXLI, 6, *nedejdui* **PS.** II, 13; IV, 6; V, 13; VII, 2; **PV.** LXXXIII, 13; LXXXV,
105 2; XC, 2; CXIII, 17, 18, 19; CXXIX, 5, 6; CXXX, 3; CXL, 8; CXLII, 8; CXLIII, 2; CXLIV, 15; CXLVI, 11; CLIII, 37, *nedejdi* **PH.** II, 13; IV, 6; VII, 2; X, 2; XX, 8 etc. (formele cele mai frecvente sînt însă *fereca*, *nădejde*); *păreche* **CB.** I, 197 și *pereche* **CB.** I, 202 (*perăche* **DH.** XI, 395, 396); *zăpreti* **PS.** LXVII, 31; LXXV, 7; CLV, 12; **PV.** CLV, 12; **CP.** XVII, 16; LXVII, 31; LXXV, 7; CLV, 12 și *zepreti* **PS.** XVII, 16; CXXIX, 17; în afară de *tremete* **CV.** VII, 8-9; X, 10; CV, 4; CVII, 2, 8; CIX, 3, 4, 6 etc.; **PS.** XVII, 15; XIX, 3; XLII, 3; CIII, 30 etc.; **PV.** CXXXIV, 9; CXLIII, 7; **PH.** XIX, 3; CIV, 26; **TM.** 44, 48; **TB.** 291; **CP.** XVII, 15; XIX, 3; CIX, 2; CXLIII, 7; **CT.** Matei 3, 34; **CPr.** 57; **CC².** 340; **PO.** pref.; Gen. 9, 20, 24, 32, 38; **AA.** XX, 476, 486; **DH.** XI, 349; **DB.** I, 1, și *trămete* **AA.** XX, 455, textele cunosc *tremite* **CV.** XVIII, 6; XXXI, 8; XLIII, 2; LV, 8-9; LXIV, 5-6; LXV, 4 etc.; **PS.** XVII, 17; LVI, 4; LXXVII, 25, 45, 49; CIII, 10; CIV, 17, 20, 26, 28 etc.; **PV.** LXXVII, 45, 49; CIII, 10; **PH.** XVII, 17; **TB.** 456; **CP.** LXXVII, 49; **CT.** Matei, 4, 36; Ioan, 43; **CC².** 339, 340; **CPr.** 9, 23, 52; **DH.** XI, 318, *trimete* **CT.** Ioan, 43; **CPr.** 58; **PO.** Gen. 19; **AA.** XX, 457, 473, 476; **IS.** IV, 11, 12, și *trimite* **TB.** 458; **PO.** Gen. 19; **CB.** I, 9, 10, 57; **AA.** XX, 472, 473; **DH.** XI, 490; aceste forme cer cîteva lămuriri: *tremete*, rezultat din *trămete*, a devenit pe de o parte *trimete*, pe de altă parte *tremite*; cel dintîi e rezultat din *tremete* prin disimilarea *e-e* > *i-e*; cel din urmă poate avea de asemenea ca punct de plecare o disimilare analogă, petrecută mai întîi la imperfect sau la mai-mult-ca-perfect: *tremetea*, *tremesese* (> *tremitea*, *tremisese*), dar e mai verosimil că ea se datorește unei atracții analogice; perf. *tremeș* și part. perfect *tremes* au fost schimbate în *tremiș* și *tremis* sub influența altor perfecte și part. perfecte în *-iș*, *-is* (ceea ce pare să vină în sprijinul acestei explicații este faptul că forma cu *i* în silaba a doua se întîlnește mai ales la perfect și la part. perfect); de la *tremite* am avut apoi *trimite*, printr-o nouă asimilare, aceea a lui *e* cu *i*. —*Ă-i* > *i-i*: *ridica* **TB.** 354; **CC².** 246, dar în alte locuri *rădica* **CV.** XXXIII, 8; XXXV, 3-4; XLIII, 4-5 etc.; **CP. PS.** VII, 7; IX, 14; XVII, 8, 9, 20,
106 47, 49 etc.; **PH.** III, 4; **TM.** 43, 125; **PO.** Gen. 7, 10, 12, 13, 17; **CB.** I, 12; **AA.** XX, 473 etc. —*Ă-o* > *o-o*; această asimilare s-a efectuat în *folos* < *fălos*, dar cîteva texte mai cunosc această din urmă formă: **PS.** XXIX, 10; LXVII, 13; **PH.** LXVII, 13, *fălosi* **PH.** XXIX, 10; XCIII, 1; *noroc* **AA.** XX, 480 este îndoielnic; este probabil o greșeală de transcriere, deoarece toate textele din secolul al XVI-lea nu cunosc decît forma neasimilată *năroc* (comp. *nărod*, p. 53). —*Ă-u* > *u-u*: *nemunui(a)* **CT.** Marcu 6, 70; Ioan 31, 55; **CPr.** 47, 111, 181, 273; **CC¹.** 4; 347, 436; **CC².** 10, 55, 125, 232, 289, *nimunui(a)* **CT.** Marcu

38; **CPr.** 28; **CC**[1].232; **CC**[2].79 (dar în același timp *nemănui(a)* **CT.** Matei 24, 68; **CPr.** 171; **CC**[2].388); *lucui* (pentru *lăcui*, care este forma obișnuită în secolul al XVI-lea, *locui* fiind necunoscut în această epocă) **PS.** LXXI, 5, 17; **PO.** Ex. 23, și *vludui* **PS.** LXXI, 8, nu sînt, poate, decît transcrie i greșite, deși prezența celui dintîi, simultan în **PS.** și **PO.**, este surprinzătoare. — *E-i* > *i-i*: *citi* **PO.** pref.; dar de cele mai multe ori *ceti* **TM.** 53; **TB.** 336; **CT.** Matei 99; **CPr.** 68, 169, 172, 216, 243; **PO.** pref.; Gen. 49; *cuntiri* **CV.** XXXIV, 6; CLVII, 6; **PS.** IX, 6; XXXVI, 8; CXVIII, 21; CLIII, 26; **PV.** CLIII, 26; *cuntinri* **PH.** IX, 6; LXVII, 31; *dimineață* **TB.** 328 (pentru *demineață*, cf. p. 53); *domiri* **CC**[2]. 286; *ficior* **PS.** LXVIII, 18; CVIII, 13 etc.; **TM.** 155; **PO.** Gen. 3, 6, 30; **CB.** I, 66, 80; **DR.** 5; **A.** I 248; **AI.** I[1], 105 (în același timp *fecior* **CV.** XXV, 10; XXX, 5 etc.; **PS.** XVII, **PS.** CVI, 8, 21; **PH.** X, 5; CV, 38; CXLVIII, 14; **TM.** 122, 145; **TB.** 324; **CT.** Matei 36; **PO.** Gen. 4, 6, 30; **CB.** I, 38, 51, 72; **DR.** 2,4); *inimiei*, *inimile*, prezente destul de des în texte alături de *inemiei*, *inemile*; asimilarea *e-i* > *i-i*, desăvîrșită mai întîi în aceste din urmă forme, s-a transmis apoi lui *inimă* (textele lui Coresi arată într-adevăr că punctul de plecare al acestei asimilări trebuie căutat la gen.-dat. și la nom.-ac. pl., deoarece găsim aici în cîteva rînduri *inimiei*, *inimile*, în timp ce *inimă* este mai rar decît *inemă*, iar acolo unde apare nu poate fi decît o formă modelată după *inimiei*); *își* **CC**[2]. 224, 426; **DH.** XI, 233; *lipi* **PV.** C, 3; **CP.** XXIV, 21; XLIII, 25; **CT.** Matei 78; Luca 79; **CPr.** 15, 40 (în alte locuri *lepi* **PS.** XXI, 16; XXIV, 21; XLIII, 25; LXII, 9 etc.; **PV.** LXXXIII, 10; **CI**, 6; 107
CXXXVI, 6; **PH.** XXI, 16; XXIV, 21; CXVIII, 25; **CP.** XXI, 16; LXII, 9 etc.; **PO.** Gen. 2, 34); *nici* apare o dată cu *neci*, *nice*, *nece*; majoritatea textelor folosesc adesea aceste forme unele alături de celelalte, și cîteodată *nici*, *neci* etc. se întîlnesc în același pasaj: *nece se înrălțaiu ochii miei*, *nice îmblaiu* **PH.** CXXX, 1; *nece va trece vremea*, *nici se va adauge* **TB.** 462; *nece adaugem*, *neci să luom* **PO.** pref.; numai **CV.** este consecvent; aici nu apare decît *nece*; tabloul următor va arăta în ce fel se comportă în această privință anumite texte; astfel avem *nece*, *nice*, **PS. PH. TM.**; *nece*, *nice*, *nici* **PV. TM. TB.** Coresi; *nece*, *neci*, *nice*, *nici* **PO.**; în ce privește transformările fonetice care au schimbat pe *nece* în *nici*, trebuie să ni le reprezentăm în felul următor: prin fonetică sintactică, — anume cînd *nece* se afla înaintea unui cuvînt care începe cu *a*, *o*, *u*, — *e* final a fost schimbat în *i*: *nece acesta*, *nece odată*, *nece unul* > *neci acesta*, *neci odată*, *neci unul* (comp. schimbarea analogă survenită în conjuncția *ce* > *ci*); prin asimilarea lui *e* cu *i*, facilitată de folosirea lui *neci* ca aton în frază, am avut apoi *nici*; a patra formă, *nice*, a rezultat din *nece*, fie prin disimilarea *e-e* > *i-e*, fie, mai curînd, prin înlocuirea lui *ne-* cu *ni-* sub influența altor adverbe începătoare cu *ni-*; *nimica* (*nimică*) **TB.** 360, 420, 468; **CPr.** 187, 261; **CC**[2]. 288; **PO.** Gen. 38; **CB.** I, 57; **AA.** XX, 473; **AA.** XXVIII, 101, 104, dar mai frecvent *nemica* (*nemică*) **CV.** 1, 13; IX, 27; XII, 7; XIX, 3-4 etc.; **PS.** XXII, 1; XXXVIII, 6; LV, 8 etc.; **PV.** CXXXVIII, 16; **PH.** XXII, 1; **TM.** 78; **TB.** 422; **CB.** XXII, 1; XXXVIII, 6 etc.; **CPr.** 159; **CC**[1]. 372; **CC**[2]. 112; **CM.** 4; **PO.** Gen. 11; Ex. 12; **DH.** XI, 349; **AA.** XX, 965); *nișchit* **PS.** VIII, 6; XVI, 14; XXXVI, 10, 16; LIV, 9 etc.; *nișchițel* **PH.** XVI, 14 (în alte locuri: *neșchit* **CV.** LXIII, 6; **PV.** CLVI, 16, 20; **CP.** VIII, 6; XVI, 14; XXXVI, 10, 16, etc.; **CC**[2]. **CT.** Matei 109; **CPr.** 22; **CC**[2]. 12, 133, 250, 393; **PO.** Gen. 29, *neșchițel* **CPr.** 49, 58, 63); *ništine* **AA.** XXVIII, 108; 109; *privi*, care este extrem de rar, **CP.**

XXXVI, 12; **PO.** Gen. 31, apare cu *e* neasimilat cu *i* (*previ*) în **PH.** IX, 35; X,
108 5: XXIV, 16; XXXVI, 12, 32; XXXIX, 14; LII, 3; LXXXV, 16; **CP.** XC, 8; **CT.** Matei 51; Marcu 16; **CC²**. 279 (textele mai dau și *prăvi* **CV.** X, 2; XCVII, 4; CIV, 6; **PS.** XXXVI, 12; XC, 8; **AA.** XX, 485, 486); *silişte* **CB.** I, 72 (*seliştilor* **CT.** Matei 18); *striiru* **CV.** CIII, 2; CXLVII, 6; CLIX, 4; CLX, 5; **PS.** XVII, 46; XVIII, 14; XLIII, 21; **PV.** CXXXVI, 4; CLI 5, *striinru* **PH.** XVII, 46, XVIII, 14; XLIII, 21; LIII, 5; CIV, 44; *striin* **PS.** LXXVI, 4; CIV, 44; CVII, 10 etc; **TM.** 100; **CP.** XVII, 46; XVIII, 14 etc.; **CT.** Matei 63, 106; **CPr.** 62, 159, 190, 222, 322; **CC²**. 571; **CM.** 2; **PO.** Gen. 15, 17, *striireşti* **PV.** CXLIII, 11; *striinătate* **CPr.** 328; **PO.** Gen. 47, *striina* **CPr.** 220, 226; **CC¹**. 257; **CC²**. 5, 47, 235, *astriiraţi* **PS.** LVII, 4, *astriinraţi* **PH.** LVII, 4, *astriinat* **CPr.** 75, *înstriinaţi* **CP.** LVII, 4; forma neasimilată, *streiru*, este atestată de **PV.** CVII, 10; CXLIII, 7 (îl considerăm pe *strein* ca cea mai veche formă, cu toate că etimologia sa nu este încă stabilită; într-adevăr, acesta este singurul care poate explica de pe o parte pe *striin*, pe de alta pe *străin*, care apare de asemenea în secolul al XVI-lea, **AA.** XX, 444; în acesta din urmă, prima silabă a fost asimilată cu prefixul *stră-*); *vini* **PS.** XLV, 9; XC, 10; CXVII, 26, CXXV, 6; CLV, 13, 16; **A.** I, 248; **DR.** 5 (de altfel, în cîteva dintre formele pe care le-am citat, *i* ar putea să fie explicat și altminteri, deoarece el apare în texte care-l fac să treacă pe *e* aton la *i* și în alte cazuri; cf. p. 84).—*Î-a* > *a-a*; această asimilare apare în *analtu* **PS.** XCVIII, 2, care nu pare să fie o greșeală a copistului și care prezintă o coincidență surprinzătoare cu mr. *analt*. — *Î-i* > *i-i*: *timpirarea* **PV.** XC, 6, *timpina* **TM.** 81; **TB.** 417; **CP.** XVIII, 7; LXXXIV, 11; XC, 6; CLI, 5; **CT.** Matei 28, 104, 115; Marcu 19; Ioan 13; **CPr.** 25, 38, 315; **CC¹**.109-110, 382; **PO.** Gen. 4 (dar *tîmpirulu* **CV.** XCIX, 14, unde trebuie să citim *tîmpiratulu*; *tîmpira* **PS.** XVIII, 7; LVIII, 6; **PV.** LXXXIV, 11; CLI, 5, *tîmpinra* **PH.** LVIII, 6; LXXXIV, 11, *tîmpina* **PS.** LXXXIV, 11; XC, 6; CLI, 5; **TM.** 151; **TB.** 415, 423; **PO.** Gen. 32; Ex. 5).—*I-u* > *u-u*: *putrejuciune* **CPr.** 5; **CC²**. 274. — *Î-u* > *u-u*: *curund(u)* **CV.** XLII, 2; CXV, 8-9; CIII, 13 etc.; **PS.** II, 13; VI, 11; XXXVI, 2; XLIV, 2; **PV.** LXXVIII, 8; CI, 3;
109 CXLVII, 5; **PH.** XVI, 11; XXXVI, 2; **TM.** 154, 155; **TB.** 466, 467; **PO.** Ex. 2, 15, *încurundară* **PS.** XV, 4 (cf. p. 25; *curînd* apare la Coresi; **PO.** Gen. 24; **AA.** XX, 476 etc.); *curusul(u)*, *curusu* (< *cum ipso*) **CV.** II, 4; XII, 13; XXX, 13; XXXII, 1 etc.; **PS.** XVII, 24; XLVIII, 18; XLIX, 18; **PV.** CXXV, 2; CLIII, 43, *cunusu(l)* **PS.** LXXXII, 9; LXXXVIII, 25; CVIII, 19; CLIII, 12, 43; **DH.** XI, 319, *cunrusu(l)* **PH.** XVII, 24; XLVIII, 18, *cunus(ul)* **TM.** 228; **CP.** XVII, 24; XLVIII, 18; XLIX, 18; LXXXII, 9; LXXXVIII, 25; CVIII, 19; CLIII, 12; **CT.** Matei 31; Ioan 8; **CPr.** 47; **DH.** XI, 319; forma neasimilată se întîlnește de asemenea, dar mai rar: *curîsul* **PV.** LXXXII, 9; XC, 15, *curînşii* **PV.** CLIII, 12, *cunînsu* **TM.** 191; *untunerec* **CP.** XVII, 10, 12, 29; XXXIV, 6; LXVII, 18 etc.; **CP¹**. epilog; **CT.** Matei 113; Marcu 68; Ioan, 1, 19; **CPr.** 4, 31, 175, 181, 229, 271; **CC¹**.65; **CC²**. 38, 81, 115, 262; **CM.** 2, *unturerec* **PH.** III, 7, *unturerece-se* **PS.** LXVIII, 24 (totuși de cele mai multe ori găsim *întunerec*); *vurtute* **PS.** LXXIX, 3 este probabil o greșeală. — *U-i* > *i-i*: *sisioară* **PS.** CLII, 16; **PV.** CLII, 16; CLVI, 11 (dar *susioară* **PS.** XLIII, 4; LXXVIII, 11; LXXXVIII, 11, 14, 22; XCVII, 1; CLVI, 11; **PV.** XCVII, 1, *supsioară* **CP.** XLIII, 4; LXXXVIII, 14, *suptsioară* **CP.** LXXXVIII, 11, *suptsuară* **CP.** LXXVIII, 11; LXXXVIII, 11; XCVII, 1; CLVI, 11.

— *U-î* > *u-u*: *luund* **PH.** **CP.** CXXV, 6; **PO.** Gen. 24, 39, 40; Ex. 29. — *U-o* > *o-o*: *conosc* (*conoaşte*) **PS.** XCI, 7; CII, 16; **CPr.** 223; **PO.** Gen. 4, 30, 42; Ex. 5; *ogodi* **PH.** XXXV, 5; **TM.** 155; **CP.** XXXIV, 14; LXVIII, 32; CXIV, 9; **CT.** Matei 108; **CPr.** 138, 170, 199, 269, *ogoditoriu* **TM.** 215; **CP.** LII, 6; *ogoadă* **CV.** LXIV, 9; **CPr.** 16, 29, 40, 73, 112 (dar *ugodi* **PS.** XXXIV, 14; LXVIII, 32; CXIV, 9; **PH.** CV, 30; **CT.** Matei 81, *ugoditoriu* **PS.** **PH.** LII, 6; **CPr.** 107, *ugoadă* **CPr.** 16, *ugod* **CPr.** 112, *ugodnic* **PH.** LXVIII, 32; **CPr.** 66; **CC²**. 134). — Ca exemple de asimilare a lui *ă* (> *o*) cu o consoană labială, trebuie să relevăm *fomeia* **TM.** 47, 51, 52; *flomîndu* **PS.** CVI, 9, şi *sărbotoare* **PS.** LXXIII, 4; LXXX, 4 par de asemenea să prezinte acelaşi fenomen; mai îndoielnic este *cumpot* = *cumpăt* **CPr.** 175; poate că trebuie să vedem o urmă de labializare a lui *i* în *cuiubu* = *cuib* **PS.** LXXXIII, 4; **PV.** CLIII, 11; **PH.** LXXXIII, 4; CIII, 17; *cuiubură-se* **PS.** CIII, 17 (comp. *cuiuva* **CL.** XXIV, 729); 110
inserţia lui *u* după *i* ar indica uşoara labializare a acestuia de către *b* următor.

23. *Disimilare.* *E-e* > *i-e*: *dirept* **TB.** 346, 360, 420, 421, 457; **CB.** I, 29; **DR.** 4; **A.** I, 249; **AI.** I¹, 105; **DH.** XI, 319, *direptaţile* **PH.** X, 8 (dar de cele mai multe ori *derept* **CV.** XXVIII, 4; XXXII, 4; XXXIV, 14 etc.; **PS.** **CP.** I, 5, 6; II, 12; IV, 6; V, 10, 14 etc.; **TB.** 316, 360, 420 etc.; comp. *dereptate* **CV.** LXIII, 11; CXIV, 2-3; CXXI, 10 etc.; **PS.** **CP.** IV, 2; V, 10; VII, 18; IX, 5, 9 etc.; *derege* **PS.** **CP.** XVII, 36; XXII, 3; XXIV, 5, 9; **PH.** XII, 6 etc.); *nimearnic* **PO.** Gen. 28; Ex. 12 (*nemearnic* **CPr.** 33); *nişte* **TM.** 48; **PO.** Ex. 7; **DR.** 4 (*neşte* **ND.** 24; **TM.** 48; **TB.** 330, 336; **PO.** Gen. 31; Ex. 16; **AA.** XX, 492); *priceputi* **AA.** XX, 476 (*precepe* **CV.** LXX, 6; **PH.** XV, 7; XVIII, 3; XCIII, 10; **TM.** 50; **TB.** 465; **CC¹**. 411; **CC²**. 225, 281, 516; **DH.** XI, 349, *neprecepuţ* **PH.** XCI, 7).

24. *Afereză.* De notat *Rusalim* = *Ierusalim* **CV.** VII, 6; în *piscup* **CC²**. III; **AA.** XX, 456, *piscop* **PO.** pref.; **AA.** XX, 485; **DH.** XI, 218, *piscupiia* **PS.** **PH.** **CP.** CVIII, 8, afereza s-a produs în slavă (v. bulg. *piskupŭ*; *piskupija*).

25. *Epenteză.* Pentru *i* din *maire*, *cereire*, *minuine* etc., cf. 38, 39, 50, 52, 54.

26. *Sincopă.* Nu se constată sincopa lui *ă* în *desătului* **PS.** XXIX, 7; acesta este un exemplu cu totul izolat, deoarece pretutindeni găsim numai *destul*. — Sincopa lui *e* (*i*) în *derept* (*direpţ*) este necunoscută în limba din secolul al XVI-lea (cf. § 23). — *Scurrima* **PH.** XCIII, 13; *suripaşi* **PH.** LV, 8 prezintă *i* nesincopat.—*O*, *u* păstrate în *siromani* **AA.** XX, 486, *sirumanului* **PO.** Ex. 23; *vorovi* **CV.** XVI, 11; **PH.** LVIII, 16; **CT.** Matei 32; Luca 54; **CC²**. 279, 376, 594; **DH.** XI, 319 (dar *vorbit* **CPr.** 199; comp. *voroavă* **PS.** **CP.** LIV, 23; **CPr.** 277), *psalom* **TM.** 148, 154; **CPr.** 2, 34, 155, 157, 229, 258; **CC¹**. 19; **CC²**. 311; **CM.** 1, 5, 28 prezintă fonetismul formei ruseşti *psalomŭ*.

27. *Contaminare.* O urmă a contaminării lui *bucin* (forma generală în 111
secolul al XVI-lea, **PS.** **CP.** XLVI, 6; XCVII, 6; comp. *bucina* **PS.** **CP.** LXXX, 4; **TB.** 314, 454, 456) cu *bucium*, care a avut ca rezultat transformarea celui dintîi în *bucium*, pare să ne fie atestată în *buciune* **CC²**. 612, *buciunare* **CC²**. 38. —*Datoriu*, de la *detoriu* + *dat*, apare în **CT.** Luca 70; Ioan 45, 60; **CPr.**

40, 96, 111, 211, 302; **CC²**. 500; **CM.** 10, 22 (*datorie* **CB.** I, 72; **DB.** I, 2, *datornic* **CT.** Matei 77; Luca 33); avem mai des *de(a)toriu* **PS.** CVIII, 11; CLXI, 60; **TM.** 52; **CT.** Matei 94; **DH.** XI, 397, *dătoriu* **DH.** XI, 317, 318 (*detoriia* **AA.** XX, 444, 455, *dătoriie* **DH.** XI, 317, 318, 319, 320, *detornice* **AA.** XX, 444, *dătornicilor* **DH.** XI, 317, *îndătoritu* **DH.** XI, 318).—*Giunere* **PO.** Gen. 19 arată fuziunea lui *ginere* cu *june*.—*Mitiutel* **CP²**. XVI, 14; **CV.** CXXIII, 5, 7-8; **PO.** Ex. 10 este, probabil, *mitutel* (**CT.** Matei 106; **CC¹**. 25, 259; **PO.** Ex. 10) + *mititel*.— Contaminarea *spămînta* + *spaimă*, care a dat *spăimînta*, este necunoscută limbii din secolul al XVI-lea; toate textele prezintă *spămînta* **CV.** XLV, 6; XLVIII, 14; **PS.** VI, 4; XXI, 25; XXVI, 1; XXX, 23; XXXII, 8 etc.; **PV.** LXXVII, 53; CX, 5; **TM.** 78; **CP.** XXI, 25; XXVI, 1; XXX, 23; XXXII, 8 etc.; **CT.** Marcu 4; **CPr.** 27; **CC¹**. 49; **CC²**. 95; **PO.** Gen. 20, 32, 42, 45; **CB.** I, 7.

Consoane

28. Un fenomen care n-a lăsat decît puține urme în textele din secolul al XVI-lea este alterarea labialelor înainte de *i*, *ie*. Singurele exemple pe care le-am putut înregistra sînt: *hi* **PS.** I, 3; V, 6, 13; **CB.** I, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 26; **DH.** XI, 349, 369; **AA.** XXVIII, 111; **CL.** XXIV, 741; *heru* **PV.** CXLIX, 8; *hiecarele* **CL.** XXIV, 740; *hieșcum* **CL.** XXIV, 738, 740; *hiiastră* **CL.** XXIV, 732; *nerăshirat* **CL.** XXIV, 731, toate cu *f* > *h*; în forma *nitrăpolit* **DH.** XI, 218, dacă nu e o greșeală, am avea un exemplu de *m* > *ń* (scris *n*). Raritatea acestor forme arată efortul care se făcea pentru evitarea fonetismului dialectal
112 (uneori, de teama de a nu se introduce acest fonetism, se înlocuia greșit *h* cu *f*, cum o arată *ficlene*=*hiclene* **AA.** XX, 486, și *firovimii*=*herovimii* **PO.** Ex. 37; **CTd.** 197, 200, 202, 215). Se pune însă o întrebare, atunci cînd trebuie explicat felul în care se comportă textele în această privință: de ce alterarea labialelor nu poate fi constatată mai des în scriere și de ce nici un text nu ne oferă vreun exemplu pentru schimbarea lui *p*, *b*, *v* în *ch*, *gh*, *y* (*chiatră*, *ghine*, *yin*)? Cauzele acestei anomalii fonetice trebuie să fie următoarele. Atunci cînd alterarea labialelor ducea la un fonetism prea depărtat de sunetele primitive, un asemenea fonetism îi punea în oarecare încurcătură pe cei ce scriau și ei căutau să-l îndepărteze din scriere; a pune *chiatră*, *ghine* în loc de *piatră*, *bine* putea să pară prea îndrăzneț. Dacă, dimpotrivă, diferența dintre formele alterate și formele primitive nu era atît de izbitoare, se făceau mai ușor concesii fonetismului dialectal, cum era cazul pentru *f* > *h*; deoarece *hi* etc. se depărta de *fi* mai puțin decît *chiatră*, *ghine* de *piatră*, *bine*, nu era o dificultate ca el să fie scris în acest fel. Pe de altă parte, trebuie să ținem seama de imposibilitatea de a reda anumite sunete ieșite din alterarea labialelor; acesta era cazul cu *ń* < *m*, *y* < *vi*, care nu puteau fi transcrise de nici una dintre literele chirilice (dacă exemplul pe care l-am citat mai sus, *nitrăpolit*, este sigur, nu trebuie să vedem aici decît o încercare sporadică de a reda valoarea pe care *m* o avea în rostirea dialectală).

29. *T* nu e schimbat în *ț* în *sfenti* **CV.** CLIV, 13; **PS.** XLV, 5; LXXIII, 7, dar avem și *sfinți* **CP.** XLV, 5; LXXIII, 7; **CT.** Matei 16, 94, *sfințitură* **PO.** Ex. 28.

30. *D* apare ca *dz* (ѕ) sau *z* (ꙁ) atunci cînd corespunde lui *d* + *ī*, *d* + *ĕ* latin. Apare *dz* în **CV. PS. PV. PH.**, în timp ce Coresi și, în general, textele scrise în dialectul muntenesc prezintă *z*; în alte locuri, cele două sunete se confundă; astfel în **TM. TB. PO.** e scris cînd *dz*, cînd *z*. În textele din prima categorie, *z* este propriu elementelor străine (*treaz*, *zid*, *viteaz* etc.) și distincția dintre acest sunet și *dz* este riguros respectată. Deși e urmat de *i*, *d* este păstrat intact în 113
putredi **CV.** CXXXI, 7-8; CXLIV, 2; **PS.** XV, 10; XXIX, 10; XXXVII, 6; LII, 2 etc.; **PV.** CXXXIX, 12; CLVII, 7; **PH.** XIII, I; XV, 10; LII, 2; LIV, 24; **CT.** Matei 17; Luca 67; **CPr.** 5, 34; **CC**[1]. I, 12, 212; **CC**[2]. 48, 113, 266, 270, *putreditor* **CC**[2]. 247, 329, 470, 594, *putreditură* **CC**[1]. 12; un exemplu izolat cu *z* este *neputrezit* **CC**[1]. 12; menținerea lui *d* poate fi explicată: *putredi* este un derivat din *putred* introdus relativ tîrziu și nu a fost asimilat decît cu timpul cu formele în *-zi*. — Despre *dj* + *o*, *u* accentuat, cf. § 37.

31. *S* nu oferă nimic însemnat; de menționat numai păstrarea lui *s* (devenit mai tîrziu *ș*) în *ispăsi* **PH.** XXXVI, 40; **TM.** 101, 102, 106; **CP.** VII, 3, *ispăsitură* **CC**[1]. 27.

32. *N*. Particularitatea cea mai însemnată pe care o prezintă acest sunet în cîteva texte este rotacizarea sa atunci cînd se găsea între două vocale. Rotacizarea se prezintă în două feluri: *n* > *r* sau *n* > *nr*, și ea se întîlnește în **CV. PS. PV. PH. TM. DB.**, sporadic în **TB.** și cîteva glose dintr-un manuscris slav.

Primul dintre aceste texte prezintă cînd *r*, cînd *nr* (scris .ꙗꙗ): *adura*; *adunra*; *bătrîru*, *bătrînru*; *binre*, *buru*, *bunru*; *cinre*; *demîreață*, *demînreață*; *depreură*; *dinrăoară*; *dumerecă*; *genruchie*; *gerure*, *genrure*; *giure*; *îrărma* (*înrărma*); *înturerecu*; *lumiră*, *luminră*; *mărîncu*; *minre*; *mînre*; *mîră*, *mînră*; *oameri*; *păgînru*; *pînre*; *pîră*, *pînră*; *plinru*; *punre*; *rugăciure*; *rugiră*; *sărătosu*; *sinre*; *spunre*; *ținrea*; *tire*; *tinre*; *urulu*; *veri*, *venri*. Rotacismul apare și în legături sintactice ca: *dinr același* CXXIV, 14, *dinr aceiași* CXXV, 4; *dinr al treile* XVI, 7; LIII, 14; *îr* (*înr*) *aceasta* CLXVII, 7; *îr acela* XL, 13, *îr acelaș* CLVIII, 5.

În **PS.** avem *r*: *agiurat* = *ajunat*; *buciru*; *cărbure*; *cerușe*; *creștiru*; *cuntiri*; *curură*; *curusul*; *fîntîră*; *fure*; *închira*; *îmăiriei* = *mumîniei*; *îremă*; *lură*; *lureca*; *mîreca*; *mirure*; *părăta*; *pășiure*; *rădăciră*; *rușire*; *semerea*; *spiru*; *strunciura*; *suru*; *suspira*; *tătîri*; *țeriră* (= *țărînă*); *tîmpira*; *tura*; nu am înregistrat aici decît două exemple cu *nr*: *vinre* LXIV, 3; *venriu* LXVIII, 3 (formele *înrainte*, 114
înraltu, *înrapoi*, *înremă*, introduse de Bianu în transcrierea cu litere latine, sînt false, deoarece .ꙗꙗꙗꙗꙗꙗꙗ, .ꙗꙗꙗꙗꙗꙋ etc. trebuie să fie redate prin *îrainte*, *îraltu*, așa cum arată *raintea* V, 5, 6; *îrema* XXVII, 3; XLV, 3). Rotacismul nu e de altfel un fenomen constant în **PS.**; manuscrisul care ne-a păstrat acest text fiind scris de doi sau, poate, de mai mulți copiști (cf. Candrea, „Noua rev. rom"., III, 540), aceștia au lăsat să se mențină în el forme cînd rotacizate, cînd nerotacizate (cîteodată această confuzie se observă în forme cu un fonetism mixt, ca *curunat* V, 14; *minură* IV, 4); sigur este faptul că **PS.** derivă dintr-un manuscris care avea pretutindeni rotacismul; aceasta rezultă din examinarea minuțioasă a textului, în care vedem pe unul dintre copiști străduindu-se în mai multe rînduri să îndepărteze rotacismul pe care-l găsise în original, dar pe care nu-l folosea în rostirea sa; în efortul pe care-l făcea pentru a înlocui cuvintele

rotacizate ale modelului său, i s-a întîmplat de multe ori să introducă în text forme cu totul eronate; astfel, găsind în original cuvîntul *părațul* CXXXVI, 6 și luîndu-l drept o formă rotacizată, el a pus în locul său *pănațul*, care este cu totul greșit; *părațul* trebuia păstrat, acest cuvînt fiind forma corectă derivată din lat. *palatium*; de relevat și formele *bine* CI, 10, *mînat* CXXV, 2, scrise greșit în locul lui *bere*, *mărit*, cerute de context; în alte locuri manuscrisul cuprinde urme de corecturi care lasă să se vadă și procedeele copistului puțin obișnuit cu formele rotacizate: cuvinte care conțineau rotacismul au fost mai întîi scrise de el cu fonetismul care îi era propriu, adică cu *n*; observînd apoi că originalul prezenta *r* și vrînd să-l urmeze îndeaproape, el l-a corectat pe *n* în *r*: *bine* LXXXIII, 11, 13, LXXXIV, 2 este schimbat în *bire*; *întunerecu* LXXXI, 5 în *întunerecu*; *minunea* CXXVI, 12 în *mirurea* (cf. Candrea, *loc. cit.*, IV, 22 și urm.). Se înțelege atunci de ce **PS.** prezintă atîtea inconsecvențe în privința rotacismului.

Mult mai constant este fonetismul din **PV.**; aici, *r* e cel ce apare mai des; nu întîlnim în ea decît în mod excepțional *nr* (*cenre*, *funre*, *leagănră*, *menre*,
115 *pînre*, *sunrară*, *unrui*) sau forme nerotacizate (*bătrînețele*, *întunerecu*; cf. O. Densusianu, « Studii de filologie romînă », București, 1898, 21).

În **PH.** predomină *nr* (scris ⁂ și ⁂); cu toate acestea nici exemplele cu *r* nu sînt extrem de rare: *adura* XXX, 14; CV, 47; *asămără* XLVIII, 21; *bătrîru* CVIII, 99; *bire* XII, 6; *burătatea* XIII, 1; *cire* XVII, 47; *cunrură* XX, 4; *depreură* XVIII, 10; XL, 7; LXXIII, 6; *geruchiul* CIV, 37; *grindire* XVII, 13; LXXVII, 47; CXLVIII, 8; *îmbrăcăciurea* LXVIII, 12; *împreura* XX, 12; *înturerec* XVII, 29; LXXXI, 5; XC, 7; *îrimă* XI, 3; LXXXIII, 6; *lumiratul* XLIII, 4; *margire* XI; XV, 11; XVII, 36; XVIII, 5; XX; XXI, 28; LXIV, 6; *mere* XVI, 3, *mire* LIV, 19; *mîrecaiu* LXII, 2; *mîrule* CV, 41; *nebure* XXXV, 5; *neînțelepciure* XXI, 3; *oameri* VII, 7; IX, 21; XI, 2, 9; XXVIII, 11; LXXII, 10, *omerescu* VIII, 5; *păgîri* CXIII, 1; *pîră* VI, 4; XV, 7; XVII, 51; XCIII, 13; CXX, 8; *pure* XI, 6; *r(r)uşira* XI, 6; LXXIII, 21; *spureți* XCVI, 12; *suspirare* XXX, 11; *unturerec* III, 7; *ureciuri* XXX, 19; *urulu* XIII, 3; XXI, 21; LII, 4; CV, 11; *vîrat* CXXIII, 6 etc.; cîteodată *r* e corectat în *nr*: *asămănra* LXXXII, 2; *grindinre* CIV, 32; *întunrerecu* XC, 6; *spunrerea* XCIII, 20; *unra* LXXXIII, 36; *vecinrilor* LXXVIII, 4; rotacismul sintactic este reprezentat prin *denr aceste* XXX, 5; *denr amiadzăzi* XC, 6; *înr aceia* XLVIII, 13; LV, 10; LXXIII, 2; CXXXIX, 15; CI, 3; *înr adevăr* L, 8; LVII, 2; CX, 8, *înr adevărul* LXVIII, 14; *înr agiutoriu* XCIII, 22; *înr amiadzădzi* LIV, 18; ca exemple de *n* netrecut la *r* notăm: *închina* CXXXI, 7; *mene* XXX, 9; *tîmpăne* LXVII, 26; CXLIX, 3; CL, 4 (acesta din urmă influențat, poate, de v. bulg. *tąpanŭ*). Judecînd după cîteva forme, **PH.** pare să derive dintr-un manuscris în care apărea *r*, iar copistul l-a înlocuit pe acesta cu *nr*, altfel n-am putea înțelege de ce *nr* a fost introdus acolo unde nu era de loc justificat; astfel găsim: *cenre* LXIX, 5 = *cere*; *împănratul* CXXXV, 19 = *împăratul*; *Tynr* LXXXVI, 4 = *Tyr*; aceste forme greșite nu se pot explica decît dacă presupunem că, obișnuit să pună *nr* acolo unde originalul îi oferea rotacismul cu *r*, copistul nu a observat că *r* trebuie să fie păstrat în aceste cazuri și, în mod mecanic, el a scris *nr* în loc de *r*.

116 Un fonetism uniform nu există nici în **TM.**; *r* își dispută aici locul cu *nr* și alături de acestea găsim exemple destul de numeroase cu *n*; ca rotacisme sintactice notăm: *denr al noaole* 47; *îr* (*înr*) *acela* 191; *îr* (*înr*) *acele* 46; *r apusul* 191.

În **DB.** I, 1-3, apare *r* alături de *n*.

Cele cîteva forme rotacizate din **TB.** și din glosele dintr-un manuscris slav sînt: *dirainte*; *îrainte*; *pure* (corectat în *pune*) **TB.** 456, 468; *adurătură*; *dezmirdăciure*; *împreurare*; *î(n)r acela*; *î(n)r acelaș*; *neomerește*; *pîră*; *pretutenderea*; *trăgărate* **CL.** XXIV, 730, 731, 736, 738, 739, 740.

După cum am văzut ceva mai sus, aproape toate textele cunosc și forme cu *nr*, și forme cu *r*; deși l-am transcris în acest fel, grupul *nr* nu poate fi totuși imaginea fonetică exactă a pronunțării; dacă *nr* este redat cîteodată (în **PV. PH. TM.**) prin ⁂, de cele mai multe ori ⁂ e cel ce servește la redarea rotacismului, or, în această combinație grafică ⁂ trebuie să reprezinte un *n* slab (cf. p. 36) sau mai curînd nazalizarea vocalei precedente; ceea ce ne îndreptățește să interpretăm în acest fel pe ⁂ este faptul că și astăzi în dialectul istrian rotacismul apare cu o ușoară nazalizare a vocalei care-l precedă pe *r*; *bînre* (⁂, ⁂) etc. trebuie deci să fie citit *bĭre* (cf. O. Densusianu, *loc. cit.*).

Dacă cercetăm cuvintele rotacizate, constatăm că numai elementele latine au suferit acest tratament; nici un text nu dă *n* > *r* în împrumuturile făcute din slavă, din ungară etc.; peste tot nu găsim decît *goni*, *hrană*, *meni*, *pomeană*, *rană*, *vină*; *hicleanu*; *mănie*; tot de origine străină este și *străminare* **CV.** CXXIII, 6, 7 (v. lexic); rotacizarea lui *n* în *striiru* = *strein* **CV.** CIII, 2; CXLVII, 6; CLIX, 4; CLX, 5; CLXI, 4; **PS.** XVII, 46; XVIII, 14; XLIII, 21 etc. arată, dimpotrivă, că acest cuvînt trebuie să fie latin și nu slav, cum admit unii filologi. Această constatare este prețioasă, deoarece ea ne permite să fixăm în mod aproximativ epoca în care trebuie să se fi efectuat rotacismul. De vreme ce *n* > *r* este necunoscut în elementele slave, e evident că rotacismul trebuie să fie anterior pătrunderii lor în romînă. Putem deci să admitem că trecerea lui *n* la *(n)r* era un fapt îndeplinit în secolul al VI-lea sau, cel mai tîrziu, în secolul al VII-lea.

În ceea ce privește condițiile în care a avut loc rotacismul, trebuie să amin- 117
tim că *n* nu a trecut niciodată la *r* înainte de *i* (*e*) în hiat sau cînd era dublu; pentru aceste motive *călcîniu*, *întîniu*, *vinie* etc. au rămas neschimbate, ca și *anu* < *annum*, *cunoaște* < **connoscere* (vol. I, p. 117); *îngîna* < **ingannare*, *pană* < *pinnam*; fiindcă, prin urmare, textele cu rotacism prezintă, fără excepție, forme ca *geană* **PH.** XVI, 8; CXXXI, 4; *puțin(u)* **CV.** VII, 13-14; VIII, 5; XVII, 5 etc.; **PH.** VIII, 6; XCIII, 17, *puținelu* **CV.** LXXXI, 8, 11; XC, 12-13 etc.; **PH.** XXXVI, 10, 16; LXXII, 2; CXVIII, 87, *împuțina* **PS. PV.** CVI, 38, 39; **PH.** LVIII, 9; **TM.** 190, și niciodată **geară*, **puțiru*, nu încape îndoială că formele latine corespunzătoare trebuie să fi conținut doi *n*: **gennam* (cf. p. 19), **putinnum*; rotacismul poate fi deci un mijloc excelent de control pentru a stabili etimologia unor anumite cuvinte; astfel, dacă ținem seama de faptul că *amîna* **CV.** LXXXVI, 13; CXIII, 14; CXIV, 1; **PS.** XXXIX, 18; LXIX, 6; *sprînceană* **PS. PV.** CXXXI, 4 nu sînt niciodată atestate cu *r*, avem în aceasta un indiciu că amîndouă își au originea în forme latine cu *nn* (cel dintîi nu poate deci să fie derivat din *mîne*, așa cum se admite de obicei, iar în ce-l privește pe al doilea, se poate ca el să conțină în partea sa din urmă pe **cinna*; comp. reprezentanții lui **cinnum* în limbile romanice).

Pentru cîteva cuvinte se pun probleme complicate atunci cînd examinăm tratamentul lor în textele rotacizante. Alături de *urulu*, *ura*, numerale și pronume, **CV.** prezintă *un*, *o*, numerale (atone) și articole nehotărîte. Deoarece aceste

forme se întîlnesc într-un text ca acesta, care respectă riguros rotacismul, este surprinzător că *un*, *o* nu prezintă nici o urmă a acestui fenomen, cum este cazul pentru *urulu*, *ura*. Ne-am aștepta, într-adevăr, ca *unum*, *unam*, după trecerea lui *n* la *r*, să fie redate prin *uru*, *ură*. Folosirea lui *un*, *o* în locul acestora (*un bărbatu* XL, 6; *un giurelu* XVI, 2; *o mie* CLXVII, 10; *o parte* XLVII, 6) pare să indice că *unum*, *unam* au suferit alt tratament atunci cînd erau între-
118 buințate ca atone, adică s-au sustras rotacizării. Cu siguranță, în acest fel trebuie să privim fonetismul particular al acestor forme: înainte ca *unu* să fi trecut la *uru*, el își pierduse vocala finală în legături ca *unu bărbatu*, de unde *un bărbatu*. Este mai greu să-l explicăm pe *o*; acolo, avem a face cu dispariția lui *n*: *ună* > *uă* > *o* (cf. p. 29); această dispariție presupune că *n* a fost redus mai întîi la o ușoară nazalizare a vocalei precedente: *ũă* > *uă*; nazalizarea lui *u* și chiar căderea lui *n* pot fi confirmate indirect de ceea ce găsim în texte pentru masculinul *un*, scris de multe ori ѡ҃ **CV.** XVI, 2; XL, 6; LXVIII, 10; **PS.** LXXXII, 6; **TM.** 191, 192, 194,; or, această formă trebuie, cu siguranță, să fie citită ca *ũ*; pe de altă parte, exemplele de *un* redus la *u*, fie înaintea unei vocale, fie înaintea unei consoane, abundă în textele rotacizante, ca și în cele nerotacizante: *u anu* **CV.** VII, 12; *u călătoriu* **TM.** 189, 190; *u ceas* **TM.** 194; *u chip* **TM.** 121; *u cocon* **TB.** 288; *u cin* **TB.** 470; *u cornu* **PS.** XXI, 22; *u fecior* **CT.** Marcu, 53; *u gîndu* **PH.** LXXXII, 6; *u judecătoriu* **CT.** Luca, 88; *u hristoseanu* **CV.** CLXI, 4; *u leu* **CV.** CLXIII, 13; *u ochiu* **CT.** Matei 74; *u om* **TM.** 145, 194; **CT.** Matei 42 (tot așa *vr-u omu* **CV.** LXIX, 4; **TM.** 189; **TB.** 453); *u ostrovu* **CV.** LXXXVII, 6; *u porumb* **CT.** Matei 6; *u sfitocu* **TB.** 455; *u smochin* **CT.** Matei 84; Marcu 50; *u striiru* **CV.** CLXI, 3-4; *u trup* **CT.** Matei 78; *u vrîh* **PO.** Gen. 1. Nu poate deci să existe vreo îndoială că în *ună* căderea lui *n* se datorește întrebuințării lui ca aton și că ea este anterioară rotacismului; dar o problemă care rămîne nerezolvată este de ce *n* nu a căzut și în alte cazuri atunci cînd se găsea în silabă atonă (cf. *pănăta*, *vînătoare* etc.). Chestiunea se complică mai mult dacă ne referim la alte cuvinte, ca *frîu*, *grîu*, unde *n* a avut aceeași soartă (cf. p. 28-29), dar în condiții diferite; din moment ce acestea apar nerotacizate (nicăieri nu găsim **frîru*, **grîru*), este sigur că *n* a căzut aici, ca și în **ună*, înaintea rotacismului, fără să știm din ce cauză (*frînul* **PH.** XXXI, 9, care prezintă *n* în
119 loc de *nr*, ca alte cîteva forme din același text, trebuie să fie refăcut după pl. *frîne*; ceea ce vine indirect în sprijinul acestei ipoteze este faptul că **PH.** nu cunoaște decît *grîulu* LXIV, 14); prezența lui *frîu*, *grîu* în textele cu rotacism este însă mai surprinzătoare atunci cînd constatăm că *n* e păstrat și schimbat în *(n)r* la pl. *frîre* **PV.** CLV, 14 și în derivatul *înfrî(n)ra*, atestat de **CV.** CXV, 12; CXXII, 12; CXLVIII, 7; **PH.** XXXI, 9; nu se poate admite ca păstrarea sau căderea lui *n* să fi fost determinată de natura vocalei care îi urma, cu alte cuvinte că *u* ar fi favorizat căderea lui *n* (*frîu*), în timp ce *a*, *e* au împiedicat-o (*înfrîna*, *frîne*); o asemenea presupunere ar lăsa neexplicată menținerea lui *n* în *bun* etc.

Condițiile în care a avut loc rotacismul ne permit să înlăturăm ipoteza, împărtășită de cîțiva savanți, că am avea a face cu un fenomen de origine tracă (cf. vol. I, p. 30). Am văzut că *n* nu a trecut la *r* în *unum*, *unam*, întrebuințate ca atone; pe de altă parte, dacă ne referim la o formă ca *bire*, constatăm că *n* nu a fost schimbat în *r* decît după diftongarea lui *ę* în **ie* și

transformarea acestuia în *ĭi, i* înaintea nazalei: **blene* > **blĭne* > *bine* > *bire* (cf. p. 18); din toate acestea rezultă că rotacismul nu poate fi extrem de vechi, că el nu poate, cu alte cuvinte, să dateze din epoca în care latina a venit în contact cu graiul populațiilor trace din țările carpato-balcanice; a admite că latinii au început să pronunțe pe *n* ca *r* sub influența limbii trace înseamnă să presupunem că *unum, unam, bene* au fost alterate în *uru, ura, *bere* încă din secolul I sau al II-lea; dar în acest caz noi nu am mai fi avut nici *un*, nici *o*, nici *bire* (*bere* nu ar fi putut niciodată să dea *bire*, deoarece *e* nu trece la *ĭe, ĭi, i* înainte de *r*). Dacă rotacismul este posterior diftongării lui *e* în *ĭe*, ca și reducerii lui *ĭe* la *i* înainte de *n*, și dacă pentru a se produce aceste transformări fonetice intermediare a trebuit să se scurgă un răstimp destul de îndelungat, este sigur că schimbarea lui *n* în *r* nu poate fi foarte veche; în orice caz ea n-ar putea fi anterioară secolului al IV-lea; or, dacă plasăm evoluția fonetică a rotacismului între secolul al IV-lea și al VI-lea (cf. mai sus), ne găsim într-o epocă în care elementul autohton nu putea să mai aibă o influență intensă asupra latinei (cf. vol. I, p. 33-34). Teoria originii trace a rotacismului cade deci după o examinare minuțioasă a faptelor fonetice.

N urmat de *e, i* în hiat este păstrat adesea în **CV. PS. PV. PH. PO.**: *întîniu* **CV.** V, 6; XVIII, 10; C, 11 (*întîiu*, XXXVIII, 2; LXV, 2; LXXIV, 2-3 etc.); *spuniu* LXXIX, 1 (*spuiu* XIX, 5; XXI, 4); *vinie* (subj. lui *veni*) LXXV, 5 (*vie* XLV, 12; LXII, 2); *călcîniu* **PS.** XLVIII, 6; LV, 7; *cuvinios* (кѣкниосѣ) LXXXV, 8 (*cuviosul* IV, 4); *întîniu* XLIII, 2; CIV, 36; CXXXIV, 8; CXXXV, 10 (*întîiu* I; LXXVII, 51; LXXXVIII, 28); *mîngînietoriului* LVII, 6 (*mîngîia* XXII, 4; LVII, 6; LXX, 21; LXXVI, 3 etc.); *puniu* XI, 6; XII, 2; LXXII, 28 etc., *punie* LXXVII, 7; CXII, 8; CLIV, 8; *spuniu* II, 7; IX, 2, 15; XXI, 23; XXV, 7; XXXI, 5 etc., *spunie* XXIX, 10; LXXVII, 5 (*spuiu* LXXXVIII, 2); *supuniu* XI, 6; *vinie* (subj. lui *veni*) XXXIV, 8; XXXV, 12; LIV, 16; *vinie* (< *vineam*) LXXVII, 47; LXXIX, 9, 15; CIV, 33; CLIII, 32 (*vie* CVI, 37; CLIII, 32); *vulponilor* LXII, 11; *cuvinioșiloru* **PV.** CLIX, 87 (*cuvios* LXXXV, 8); *întîniu* LXXVII, 51; CXXXIV, 8 (*întîele* LXXVII, 51); *cuvinios* **PH.** XI, 2; XV, 10; LXXVIII, 2; LXXXIV, 9 (*cuvios* IV, 4; XVII, 26; XXIX, 5; XXXI, 6; CXV, 6); *întîniu* LXXVII, 51, LXXXVIII, 28 (*întîiu* 1; LXXVIII, 8); *necuviniosă* XLII, 1; *păsoniul* XLIV, 9; *punie* LXXVII, 7; *spuniu* II, 7; IX, 2, 15; XLI, 12; XLII, 4; LXX, 17; CXXXVII, 2 (*spuiu* LI, 11: LII, 8), *spunie* LXVI, 4; XCVIII, 3; CXLIV, 10; *ținiu* CXVIII, 101, *ținie* CIV, 45; *vinie* (subj. lui *veni*) XXXIV, 8; XXXV, 12; LIV, 16; CI, 1 (*vie* CXXXII, 1); *vinie* (< *vineam*) LXXVII, 47; LXXIX, 9; XVI, 37; *dentîniu* **PO.** pref.; Gen. 8, 13 (*dentîiu* Gen. 4); *mîngînietură* Ex. 29, 30 (*mîngîie* Ex. 28); *mîcicoanie* Gen. 12; *punie* (пѹнıе) Gen. 48; *rămînie* Ex. 10, 23 (*rămîe* Ex. 2); *ținie* Ex. 12, 48; *vinie* (subj. lui *veni*) Gen. 32; Ex. 24; *vinia* Ex. 22; cîteva exemple izolate cu *n* se întîlnesc în **TM.** (*vinie*, subj. lui *veni*, 123) și chiar la Coresi: *vinie* (subj. lui *veni*) **CPr.** 83, 206; **CC**[1]. 430; **CC**[2]. 72; *vinie* (< *vineam*) **CP.** LXXIX, 9, 11; **CPr.** 141; **CC**[1]. 349; **CM.** 25.

Și elementele străine au păstrat cîteodată pe *n* în aceste condiții: *pustiniu* **PS.** LXII, 5, *pustinie* XXVIII, 8; LIV, 8; LXIV, 13 etc. (*pustie* LXXVII, 40, 52; CVI, 35); *pustiniu* **PH.** LXII, 3, *pustinie* XXVII, 8; LXVIII, 26 (*pustie* LIV, 8); *secriniul* CXXXI, 8; *lepiniu* (și *lepiiu*) = *lipie* **PO.** Ex. 29; *pustinie* pref.; Gen. 14, 21; Ex. 13, 14 (*pustie*, pref., Gen. 21; *pustiu* Gen. 1); *tiganie* (atestat numai la pl. *tigănі*) Ex. 27, 38.

De notat și menținerea lui *n* (devenit astăzi *m*) în *basn* **CPr.** 65, 278; **CC**[2].423.

121 33. *L* nu a trecut la *n* în *prietelie* **DH.** XI, 319 (comp. v. bulg. *prijateli*) și la *r* în *cărtulariu* **CV.** XI, 12; XLVIII, 6-7; **PS. CP.** XLIV, 2; LXX, 15; **PH.** XLIV, 2; **TM.** 54; **CT.** Matei 3, 24, 26, 29; Ioan 28; **CPr.** 302; **CC²**. 192; *temeli* **PS.** LXXXVI, 5; CXVIII, 152, alături de *temeiu* și *întemeia* **CP²**. XVII, 8, 16; **CPr.** 222, 223, 284, este un exemplu izolat de menținere a lui *l* (comp. neogr. θεμέλιον); *liubi* **PS.** CXVIII, 140; **PH.** IV, 3; LXXXVI, 2, *liubov* **CT.** Ioan 17, 50; **CPr.** 61; **CC²**. 388, 390; **DH.** XI, 370; **CL.** XXIV, 736, *liubovnic* **CC²**. 372, 387, 389 sînt scrise cu *l* după modelul slav (v. bulg. *ljubiti, ljubovĭ, ljubovĭnikŭ*); în toate celelalte locuri nu găsim decît *iubi* (chiar **PS.** și **PH.** scriu așa în alte locuri **PS.** IV, 3; V, 13 etc.; **PH.** V, 13; X, 6, iar *iubov* apare în **PH.** CVIII, 4, 5; **CPr.** 61, 73; **CC²**. 391, 453, 454).

34. *R* inițial ne pune în lumină rostirea specială pe care a avut-o odinioară pe tot domeniul românesc (cf. 29) și pe care a mai păstrat-o în secolul al XVI-lea în anumite regiuni; el este scris foarte des cu *rr* (pe care trebuie să-l citim *r̄*) în **PH.**: *rrădăcinră* LXVII, 3; LXXIX, 10; *rrădica* XVII, 17; XXIV, 7, *rrădicătoriulu* XVII, 19; *rrămășițele* XVI, 14; *rrăpaos* XXII, 2; LXV, 12; *rrăpire* LXI, 11; *rrăsfira* XVII, 15; XXI, 15; XXXII, 10; *rrăspunde* CI, 24; *rrebda* XXIV, 5, 21; XXVI, 14; *rrece* LXX, 13; LXXXVIII, 46; *rreu* XXVI, 2; XXX, 24, *rreotatea* LXXI, 14; *rride* XXIV, 3; *rriu* XXIII, 22; *rroa* CXXXII, 3; *rrost* IX, 28; XV, 4; XVI, 4, 10; XVII, 15; XXI, 8, 15, 22; *rruga* VI, 10, *rrugăciunre* XXI, 26; *rru(m)pe* II, 3; XVIII, 3; XXIX, 12; *rruși(n)ra* XI, 6; XIII, 6; XXX, 18; XXXIV, 4 etc.; *rr* ne întîmpină și în elementele străine, dar mult mai rar: *rrane* XXXI, 10; LXIII, 8, *rrăni* XI, 4; LXXXVII, 6; *rrăzboiu* XVII, 35, 40; *rroada* IV, 8, *rrodirea* XX, 11; în același text găsim și cîteva exemple cu *rr* în interiorul cuvîntului: *amarră* LXIII, 4; *hotarră* LXVII, 14; *izvorrele* XVII, 16, *izvorritul* 1, 3; *oborri* LV, 8; LXXII, 2; *omorri* XXXVI, 32, *umorriților* LXXVIII, 11; *orriiașul* XXXII, 16; *păharru* X, 7; XXII, 5; *parră* XXVIII, 7; CV, 18; *părrăsi* IX, 11, 22; XV, 10; XX, 3; XXI, 2; *tarrul* II, 3; *vihorrulu* LXVIII, 3, 16; *vorroavă* XVII, 44; LIV, 10; LXXVIII, 5; *vorrovi* LVIII ,16; *zborrulu* LXI, 9; LXXXV,
122 14; CV, 17; *rr* pare să fi fost introdus aici în mod arbitrar de către copist. Alte cîteva exemple de *rr* ne sînt oferite de **PO.**: *rrepede* Gen. 49; *rroade* Ex. 5, 10 (*tărroasă* Gen. 30) și de glosele dintr-un manuscris slav: *rrăpedzi*; *rrăsare*; *rrăspicare*; *rrăspunde*; *rrătăcitoare*; *rrău*; *rrînd* **CL.** XXIV; 731, 733, 734, 735, 736, 737, 738, 741 (*doarră*; *ocărrește*; *părrăsi*; *poporră*; *săborrului*; *sorroci* 730, 737, 739, 740); comp. de asemenea *rrușine* **PS.** CVIII, 29, și cf. Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, I, 249.

35. *G* este încă păstrat în *lînged* (astăzi *lînced*, sub influența lui *rînced*, *muced*) **CV.** IV, 8; XCVIII, 2, 6-7; CVIII, 13; CXXXIII, CXXXIV, 13; **PS. CP.** LXVIII, 30; CIV, 37; **TM.** 50; **CT.** Matei 106; **CPr.** 14; **CC¹**. 328 *lîngedzește* **CV.** CXXXIV, 7-8. *Gi* din *încungiura* nu apare schimbat în *j*, ca în româna literară de astăzi; chiar Coresi nu folosește decît *încungiura*: **CP.** VII, 8; XVI, 11; XXVI, 6; XXX, 22 etc. (el scrie, în schimb, *împrejur*: **CP.** XI, 9; XVII, 2; XXX, 14 etc.). Textele scrise în Moldova păstrează cîteva urme ale rostirii lui *ge, gi* ca *ze, zi* (scrise *je, ji*), proprie graiului din această

regiune: *arjintu* **CB.** I, 192, 204; *leje* **CB.** I, 212; *slujile* **DH.** XI, 318; o formă analogă, *dejetele*, ne este dată de un document din Prahova (**CB.** I, 67), ceea ce ar însemna că acest fonetism exista odinioară și în această regiune; se poate totuși ca *dejetele* să fie o transcriere neîndemînatică a formei populare *dejtele, deștele*. În loc de *g* găsim cîteodată *dz* în **PS. PH.**: *adaudze* **PH.** LXX, 14; *cundzurător* **PH.** LXX, 4; *fără-de-ledzile* **PS.** LXXX, IV, 3; *încundzură* **PS.** CLVII, 6; *ledzea* **PS.** CIV, 45; CXVIII, 153; *plîndzere* **PH.** XXIX, 6; *tradze* **PH.** XXIV, 15 (comp. *adzuți* **PS.** LXIX, 2; în *adaudzge* **PH.** LXXXVIII, 23; *fudzgi* CXXXVIII, 7, copistul a restabilit *ǧ*, uitînd însă să-l bifeze pe *dz*); dată fiind frecvența acestor forme cu *dz*, nu pare să fie vorba aici de simple inadvertențe din partea scribului.

36. *ʒ* urmat de *o, u* (la fel *dj* + *o, u* accentuați) apare ca *j* la Coresi și în general în textele scrise în dialectul muntenesc: *joc, jude* (*jos*) etc.; el e redat prin *gi* (*ǧ*) în **CV. PS. PV. PH.** și, în general, în textele moldovenești: *gioc, giude* (*gios*); acolo unde avem *giu* găsim același sunet, *gi*, ca și pentru *ju* din elementele străine (deci *giupîn*); un fonetism inconsecvent ne este oferit și de data aceasta de **TM. TB. PO.**, care prezintă cînd *j*, cînd *gi* (formele cu *gi* predomină totuși). 123

37. *H* este păstrat în mai multe cuvinte de origine slavă, greacă și maghiară, acolo unde astăzi el e înlocuit cu alte consoane (*f, v, c*): *catastih* **CB.** I, 192; *hiclean* (cf. p. 87); *metoh* **CB.** I, 23; *ohilește* (= *ofilește*) **CC².** 89, 312; *prah* **PH.** 1, 4; XVII, 43; XXXIV, 5; **TB.** 451; **CT.** Matei 23, 35; **CPr.** 46; **CC¹.** 255; **PO.** Gen. 13, 28; *vătah* **CV.** LXXII, 7; **CT.** Matei 81, 113; Marcu 68; Luca 29; **CC¹.** 205; **CC².** 155; **CPr.** 38; *vihor* **PS. CP.** LXVIII, 16; LXXX, 8; **PH.** X, 7; XLVII, 8; LXVIII, 3, 16; CVI, 29; **TM.** 148; **TB.** 286, *vihorit* **CV.** LXXXVII, 14; **PH.** CVI, 25 (și *h* > *v*: *vivorîtu* **PV.** CVI, 25); *vîrh* **PH.** LXVII, 22; CVII, 5; **TM.** 100; **TB.** 288; **CP.** LXXI, 16; **CT.** Matei 11, 94; Ioan 6; **CC².** 122; **PO.** Gen. 6, 8; Ex. 17 (*vîrv* **PS.** LXXI, 16; **PO.** Gen. 11, 19, 28; Ex. 17; **DH.** XI, 370); *zăduh* **PV.** CXI, 9; **PS. CP.** CLIII, 10; CLIX, 66; **CT.** Matei 80; **CPr.** 51; **PO.** Gen. 31 (*zăduvul* **PV.** CLIX, 66).

38. *Consoane duble.* O formă pe care o întîlnim adesea este *ai*, din *anni*, cu căderea lui *nn*: **PS.** LXXXIX, 4, 10; XCIV 10; **PV.** CLIII, 7; CLIV, 9; CLV, 2; **TM.** 107, 145; **CT.** Matei 4; **CPr.** 115; **CC¹.** 16, 19; **CC².** 111, 277; **CB.** I, 80, 192; **AA.** XX, 444; **DH.** XI, 197, 218, 220, 318, 398. Cîteodată găsim și *anni* **PS.** XXX, 11; LXXVII, 33; CLIII, 7, 27; CLIV, 9; **PH.** XXX, 11; LXXXIX, 9, 10, 15; CI, 25, 28; **CPr.** 2 (scris ... **PV.** LXXXIX, 10; **CP.** LX, 7); am fi tentați să vedem aici o urmă a menținerii lui *nn* pînă în secolul al XVI-lea, dar ceea ce nu reușim să ne explicăm în acest caz este faptul că alte cuvinte găsindu-se în aceleași condiții nu sînt niciodată atestate cu *nn*: *cunnoaște, pannă* etc. sînt forme cu totul necunoscute chiar textelor care prezintă forma *anni*.

În **PH.** *rr* apare în cîteva rînduri în cuvintele de origine latină care conțineau acest grup: *cărrare* VIII, 9; XVI, 5, XVII, 46, XX, 3; XXIV, 4; CXVIII, 35; *cărruțe* XIX, 8; *curre* LVII, 8; CXLVII, 8; *currundu* VI, 11; XXXVI, 2; *fierru* CIV, 18; CXLIX, 8; *înterritare* XLV, 5; *țarra* LXXXVIII, 18, 25; *terrina* XXIX, 10; *urri* XXI, 25; XLIII, 6; LII, 2, 6; CI, 18, *urreciunri* XXI, 7 (*arrăta* 124

XVII, 36; XXIV, 4; XLI, 3; XCVII, 2; CII, 7; CV, 8; CXVIII, 130 trebuie de asemenea citat aici, fiindcă presupune un prototip latin cu *rr*; *înderretu* IX, 4; XXXIX, 15; XLIX, 17, *înderretnică* LXXVII, 8 aparțin mai curînd formelor cu *r̄* inițial, § 34; cf. p. 20); prezența lui *rr* nu poate fi, se pare, un simplu fapt de grafie, ca în formele *izvoarre*, *parră* relevate în altă parte (p. 80); *rr* trebuie să se fi păstrat acolo unde, după cum am văzut, *r* inițial era de asemenea pronunțat ca *rr*. La formele din **PH.** putem adăuga *urrîia* **PO.** Gen. 27, singurul exemplu de *rr* care ne este oferit de acest text, și *arrăta*; *arrucat*; *[în]tărrîtare*; *țărran* din glosele unui manuscris slav **CL.** XXIV, 729, 730, 732, 733, 734, 735, 740.

39. *Grupe de consoane.* Grupul latin *bl* din **oblitare* apare cu tratamentul său normal în *ulta* (< **uul(i)ta*; cf. p. 31), pe care îl găsim în **CV.** CXV, 4; **PS.** IX, 13, 18, 19, 32, 33; XLI, 10; XLIII, 18, 21; XLIX, 22; LXXIII, 19, 23; LXXVI, 10; LXXVII, 11; LXXXVII, 13; CI, 5; CII, 2; CV, 13, 21; CXVIII, 16, 30, 61, 83, 93, 109, 139, 141, 153, 176; CXXXVI, 5; CLIII, 18; **CP.** IX, 18, 19; XLI, 10; XLIII, 18, 21; XLIX, 22; LXXIII, 19, 23; LXXVI, 10; LXXVII, 11; LXXXVI, 13; CI, 5; CII, 2; CV, 13, 21; CXVIII, 16, 30, 61, 83, 93, 109, 139, 141, 153; CXXXVI, 5; CLIII, 18; **CT.** Matei 65 (*ultătoriu* **CV.** CXV, 8); dar alături de această formă găsim *uita*: **PS.** XII, 1; XXX, 13; XLIII, 24; XLIV, 11; LVIII, 12; **CP.** IX, 13, 32, 33; XII, 1; XXX, 13; XLIII, 24; XLIV, 11; LVIII, 12; LXXVII, 8; **PH.** IX, 13, 18, 19, 32, 33; XLI, 10; XLIII, 18, 21, etc.; **PV.** CI, 5; CXVIII, 139, 141, 153, 176, CXXXVI, 5; **PO.** Gen. 41. etc; coexistența lui *ulta* și *uita* nu trebuie de loc să ne surprindă, deoarece acesta din urmă se explică tot așa de bine ca și celălalt: *uita* este într-adevăr forma analogică refăcută după ind.
125 prez. *uit*, rezultat din **oblito* prin etapele următoare: **uulit* > **u(u)l'it* > *uit* (sincopa lui *i* nu s-a produs în acest caz, deoarece accentul cădea pe această vocală la pers. I-a III-a a ind. prez.; pe de altă parte, *l* a dispărut înainte de *i*, netrecînd la *r* ca în alte cazuri, cf. p. 29, probabil pentru că trecerea lui *bl* la *ul* a fost posterioară trecerii lui *l* intervocalic la *r*, și în aceste condiții **u(u)lit* a urmat alt drum decît *felicem* > *ferice* etc.); *ulta* și *uita* sînt deci pe deplin justificate și limba secolului al XVI-lea arată ultimele urme ale luptei dintre aceste două forme, dintre care a doua a sfîrșit prin a dispărea.

Grupul *mp* din verbul *rumpe* supraviețuiește încă în cîteva texte: **PS.** LI, 7; CXXVIII, 6; **PH.** XVIII, 3; **TB.** 458; **CT.** Matei 109, *rumpem* **CP.** II, 3, *rumpu* **PH.** CXVI, 7; **PO.** Gen. 44; Ex. 17, 22, 31, *rumpă* **AA.** XX, 483, 484, *rumpea* **CC**[1]. 395 (comp. *rumtă* **AA.** XX, 477, 479); este însă atestată tot atît de des forma *rupe* (cu *mp* redus la *p* sub influența perf. *rupse* și a part. *rupt*): **PH.** II, 3; XXIX, 12; XLIV, 2; **CP.** LI, 7; CXXVIII, 6; **CT.** Matei 52, *rupem* **PS.** II, 3, *rupeți* **PH.** CXVIII, 171, *rupă* **CC**[2]. 431.

Mn nu s-a redus la *m* în *domnitale* **DB.** I, 2; **PH.** XI, 369, *domnetale* **AA.** XX, 443, 444, 445, 457, 458 (comp. *mneata* **DH.** XI, 233); *domnisale* **AA**, XX, 456; găsim totuși și *dumitale* **DH.** XI, 349, 370; *dumisale* **DH.** XI, 318; **DR.** 4 (*dumilur voastri* **DH.** XI, 490).

Grupul inițial *fs* din vechea formă *fsat* nu s-a redus încă la *s* în **PS.** XL, 4; XLII, 3; XLV, 5; XLVIII, 12; XLIX, 11; LIX, 8; LX, 5; LXVIII, 26; LXXII, 17; LXXIII, 7; LXXVII, 51, 55, 60, 67; LXXXII, 7; LXXXIII,

2, 11; LXXXVI, 2; CII, 15, etc.; **CV.** XCVII, 9 (unde Sbiera citește greșit *500 sate*, separînd ѯ de сате și atribuind primei litere valoarea pe care o are în numerotare); acestea sînt ultimele rămășițe ale vechiului fonetism al acestui cuvînt, deoarece toate celelalte texte prezintă forma mai recentă *sat* (ea este de altfel cunoscută și de **PS.** II, 7).

Fr a fost înlocuit de *hr* în *hreamăt* **CPr.** 3; această înlocuire a lui *f* cu *h* lasă să se presupună că *freamăt* s-a încrucișat cu alt cuvînt, și acesta n-ar putea fi decît slavul (ucrainean) *hremity* „a răsuna, a dudui"; *hreamăt* este întrebuințat și astăzi în unele dialecte.

După cele spuse în altă parte (cf. p. 32), grupul *schi* ar fi trebuit să se 126
schimbe în *șchi*, dar această schimbare nu apare în mod constant în limba secolului al XVI-lea la verbele care încep cu *des-*; alături de *deșchide* **CV.** LXXVIII, 1; **PS.** V, 11; XXI, 14; XXXVI, 5; **PV.** CVIII, 2; CXVIII, 131; **TM.** 48, 150, 453; **TB.** 285; **CT.** Matei 70; **PO.** Gen. 3, 21, avem *deschide* **PH.** L, 17; CIII, 28 (comp. *deschiseră*, corectat în *deșchiseră* CVIII, 2); **CT.** Matei 53; **CPr.** 260; **PO.** Gen. 3, 21, unde *s* în loc de *ș* se datorește acțiunii analogiei cu alte verbe derivate cu *des-* (ca *descoperi*, *desface* etc.); *s* din același prefix e redat în două feluri chiar și atunci cînd se găsea înaintea unei consoane sonore; dacă el este schimbat în mod consecvent în *z* în *dezbrăca* **CPr.** 257; *dezlega* **CV.** XIII, 5-6; **PS. PV.** CI, 21; CXLV, 7; **CB.** I, 18; *dezmînăia* **PO.** Gen. 32; *dezrupe* **CC¹.** 345; **CC².** 57, apare însă cîteodată și intact, așa cum arată forma *deslega* **PO.** Gen. 41 (*s* analogic apare foarte rar în acest caz).

Grupul *șc* (*șč*) nu s-a transformat în *șt*, cum ar fi fost de așteptat, în *mișce* **CPr.** 225, 314, dar acest fonetism este cu totul izolat și trădează tendința de a apropia pe *mișce* de *mișca*.

Pentru grupul *nt* notăm două forme interesante: *sințiiu* **PS. PH.** XXXIV, 15, care arată că *nt* nu trecuse încă peste tot la *mt* în acest verb (toate celelalte texte nu cunosc decît pe *simți*, formă care a sfîrșit prin a înlocui pe *sinți*); *sîmt* = *sînt* **CV.** 1, 4; **PS.** II, 6; VI, 3; **PV.** LXXVII, 39; XC, 15; CXIII, 21; CXVIJI, 125, 141, 143; CXXXVIII, 18; CXL, 10; CXLII, 12; **PH.** II, 6; VI, 3; **TM.** 44, 147, 151, 153, 190, 191; **PO.** pref.; Gen. 49; **DH.** XI, 318; **CL.** XXIV, 729, 737 (cf. *sîmnt* **PH.** CIII, 33; **CM.** 6); înlocuirea lui *nt* cu *mt* trebuie explicată în felul următor: cum alături de *frîmt* (< *franctum*) se întrebuința *frînt*, refăcut după *frîng* (cf. mai jos), s-a introdus acest dublu fonetism și la pers. a III-a pl. de la *a fi* și s-a sfîrșit prin a se pronunța indiferent *sînt* și *sîmt* (de altfel aceleiași cauze i se datorește și schimbarea lui *sinți* în *simți*). Grupul *mt*, urmaș al lui *nct*, apare în *frîmt* (**PS.** III, 8); XXXIII, 19; L, 19; CIX, 5; **PV.** CXLVI, 3; CLVIII, 39; **CP.** XXXIII, 19; L, 19; CXLVI, 3; CLVIII, 39; **CPr.** 221; **CM.** 4; **CC².** 488; **PO.** Gen. 17, *frîmturile* 127
PS. PV. CP. CXLVI, 3; *înfrîmtă* **CC².** 399 (dar și *frînt* **CC².** 521; **PO.** Ex. 34; *înfrînt* **CP.** CIX, 5); *sîmta* **TM.** 146, 152. Paralel avem *ms* corespunzător lui *nx*: *frîmseși* **CP.** LXXIII, 13 (*frînseș* **PS.**), *frîmse* **TM.** 106; **CT.** Matei 58, 64; **CC¹.** 390; **CPr.** 302; **CP.** LXXV, 4; CVI, 16; CLII, 3 (*frînse* CXXIII, 1; CLII, 6; CLV, 6, ca **CV.** XVI, 13; XCIII, 2-3; **PS.** LVII, 7; LXXV, 4; LVI, 16; CXXIII, 7; CLII, 5, 6; CLV, 6; **PV.** CVI, 16), *frîmseră* **CPr.** 106 (*frînseră* **PS.** XXXVI, 15; CLV, 6; **PV.** CLV, 6; **CP.** XXXVI, 15).

Un fenomen atestat destul de des este căderea lui *n* (și cîteodată a lui *m*) înainte de altă consoană: *adîcatu* **CV.** XVI, 4; *aprise* **PH.** LXXII, 21, *apri-*

sără **PH.** LXXIII, 7; *arrucatele* **PH.** CXLIV, 14; *ascuseră* **PS. CP.** LXVIII, 6; *atis* **PO.** Gen. 20; *cupli* **PS.** IX, 7; **PH.** LXX, 19, 26 etc.; *dăscuparatu* **RI.** IV, 543; *îbe* **PH.** CXXXV, 13; *încisul* **CP.** LXVIII, 25; *încugiură* **PS.** VII, 8; *întise* **PO.** Gen. 8; *îsu* **PV.** LXXVII, 60; *lîgoare* **PH.** XXXVIII, 3; CXIV, 3 etc.; *lugă* **CV.** LXXIII, 14; *mîca* **PH.** CI, 10; CIII, 21; *tipină* **TM.** 81; *ubra* **PS. PV.** CVI, 14; *uchi* **CB.** I, 101; *al usprăzecele* **TM.** 79; cîteodată se poate ca suprimarea lui *n* să se datorească neglijenței scribilor (vedem, de exemplu, pe copistul **PS.** corectînd pe *încisul* în *încinsul* LXVIII, 25), dar frecvența acestor forme, și nu am notat decît un mic număr dintre ele, ne împiedică să vedem peste tot simple greșeli de scriere; ne îndoim totuși ca această grafie să fie un indiciu al omisiunii lui *n* în rostire; sîntem mai curînd înclinați să credem că *n* se menținea, dar că avea în formele citate o valoare specială, aceea a lui *ṅ* sau a unei ușoare nazalizări a vocalei precedente, adică se pronunța *adîṅcatu, lîṅgoare* etc. sau *adî̃ncatu, lî̃goare* (*cũplit*), cum se întîmplă încă în zilele noastre; o confirmare a acestui fapt ne este dată de altfel și de grafii ca дроу҆·рк, л҄ѣ·рг҄ѣ etc., frecvente în texte și arătînd că ·ր servea la redarea valorii proprii lui *n* în acest caz (cf. p. 77); admițînd, prin urmare, că *n* era pronunțat în acest fel, cu o intensitate redusă, nu trebuie să ne mirăm că s-a neglijat cîteodată notarea lui (ca și a lui *m*) în scriere.

Pentru grupul *cl*, un pasaj din **CV.** LXXII, 6-7 ne oferă o formă foarte
128 curioasă, *cleamă*, în loc de *chiamă*; am fi tentați să vedem aici un exemplu de păstrare a grupului *cl* pînă în secolul al XVI-lea, dar o asemenea părere ar fi foarte hazardată. Într-adevăr trebuie să se țină seama de faptul că nici **CV.**, nici celelalte texte din această epocă nu ne oferă vreun alt exemplu de menținere a lui *cl* (chiar **CV.** folosește în alte părți numai *chiamă*, *chiema* etc.); ar fi chiar de mirare ca *cl* să fi continuat să existe pînă în secolul al XVI-lea, cînd fapte categorice vin să arate că el trecuse la *ch* înainte de această epocă (cf. vol. I, p. 187). Credem deci că *cleamă* nu este altceva decît o greșeală de scriere (în loc de кїеамѣ, cum este scris în alte părți, LXXXV, 2, copistul a putut ușor să pună, într-un moment de neatenție, кл҄кмѣ). Trebuie de altfel să atragem atenția că pasajul în care se găsește acest cuvînt poartă urmele altor alterări; iată fragmentul respectiv: *și însuși știia acesta cleamă se vătahulu și giudecaiu se tremițu elu*; este evident că această construcție e lipsită de claritate; dacă ne referim la textul din **CPr.** citim în același loc: *și însuș sine de acicea să stea înaintea lu Avgus Kesar judecai-mă să tremeț* (textul slav și cel latin au: и самомꙋ же семꙋ нарицажщꙋ секаста сѫдыхъ послати ѥго; *quum... is ipse appellasset Augustum, decrevi eum mittere*); versiunea **CV.** este, bineînțeles, greșită și se pare chiar că *se vătahulu* este o alterare a lui секаста din textul slav, cuvînt care nu fusese înțeles. O formă căreia i se poate acorda mai multă importanță este *ocii*, pentru *ochii*, tot din **CV.** (LXXVIII, 2); ea pare să corespundă unei pronunțări dialectale așa cum o găsim astăzi în cîteva regiuni din Transilvania și din Banat și poate avea, în acest caz, o anumită valoare atunci cînd trebuie să se fixeze locul în care a fost scris **CV.** Pentru grupul *cl* merită menționat de asemenea *şcop*, care apare de mai multe ori la Coresi (**CT.** Matei 63; Marcu 42; Luca 31, 76; **CC**[1]. 134, 269; **CC**[2]. 477); el nu are însă nici o importanță fonetică, deoarece nu reprezintă decît o grafie imperfectă pentru a-l reda pe *şchiop*.

În loc de *ps* (< *cs*) găsim *fs* în *coafsă* **PS.** XLIV, 4; nu trebuie să vedem aici, pe cît se pare, decît o transcriere inexactă a lui *coapsă*; ar fi temerar 129
să căutăm în această formă indiciul unui tratament special pe care l-ar fi suferit *x* (> *fs*; cf. vol. I, p. 30) într-o parte a domeniului românesc.

Pt în silabă atonă pare să fi pierdut cîteodată primul său element; cel puțin așa trebuie să interpretăm reducerea frecventă a lui *derept* la *deret* atunci cînd era întrebuințat ca prepoziție în expresii ca *deret aceia*, *deret mila ta* **CP.** VI, 5; **PO.** Gen. 27, 31, 35; Ex. 14.

Un caz îndoielnic de reducere a lui *dr* la *r* este *deșiră* **PS.** XLI, 2; am fi tentați să vedem aici o urmă a evoluției particulare pe care ar fi urmat-o *desiderare* în română; deoarece alături de *deșiră* găsim în **PS.** *deșideraiu*, *deșidereți* etc. LXI, 11; CXVIII, 40, s-ar putea presupune că *desiderare* a suferit în limba română tratamentul următor, determinat de condițiile speciale în care se găsea accentul : pe de o parte, *desiderare* ar fi evoluat spre **desid(e)rare* > **desidrare* > **desirrare* (această evoluție ar putea să dateze, de altfel, din latina vulgară; cf. vol. I, p. 87; Candrea, *Les éléments lat.*, 95), iar **desirrare* ar fi devenit *deșira*; pe de altă parte, *desidero*, *-as*, *-at* ar fi dat normal *deșider*, *-i*, *-ă*; în acest caz *deșiră* din **PS.** ar fi o formă analogică refăcută după *deșira* și ar atesta existența în vechea română a fonetismului dublu la care ajunsese *desiderare* în limba română; ezităm însă să susținem fără nici o rezervă o asemenea părere, și aceasta pentru că *deșiră* (sau o formă analogă) nu mai este atestat nicăieri în **PS.** sau în alte texte și nu este exclus să fie o simplă greșeală de scriere pentru *deșideră*, pe care îl găsim tot în **PS.** în alt loc, LXXXIII, 3.

Čc (*cic*) se păstrează încă în *mucică* **CV.** XCVI, 5; avem aici fonetismul anterior acelui al lui *mușca*, unde *ci* (*č*) a trecut, ca și în alte cuvinte, la *ș* înainte de *c*. Nu trebuie să interpretăm în același fel *mîcicoanie*, *mîcicoe* **PO.** Gen. 12, 32; etimologia lui (cf. vol. I, 151) și mărturia altor texte (comp. *mîșcoi* **CP.** XXXI, 9; **CT.** Matei 83; **CPr.** 67) nu pot lăsa vreo îndoială că *șc* (și nu *cic*) trebuie să fie considerat ca primitiv; *mîcicoanie* din **PO.**, singurul text care prezintă acest fonetism, nu poate fi, în consecință, decît o grafie falsă, modelată 130
după *mucica-mușca*.

Grupul slav *sv* apare cînd intact, cînd schimbat în *sf*: *svădi* **PO.** Ex. 2, *svăditorii* **TB.** 342, *sfadă* **CV.** XIV, 6; CXXVII, 1; **PS. CP.** XL, 10; **PH.** LXXIX, 7; **AA.** XX, 475, *sfădi* **CV.** CXXVII, 7; **TB.** 464, 466, 467; *svat* **PH.** LXV, 5; CXVIII, 24; **PV.** CLIII, 28; **DH.** XI, 349; **AA.** XX, 457, 477, 478, 483, *svătui* **PV.** LXXXII, 4; **AA.** XX, 485; **DH.** XI, 349, *sveat* **CV.** XIX, 3; LXXV, 14; **PH.** IX, 23; XIX, 5; LXXXVIII, 8; CV, 43, *svetui* **CV.** XCIII, 12; CXXXVII, 3, *sve(a)tnic* **CV.** LXVIII, 1-2; **TB.** 342; **CT.** Marcu 69, *sfat* **PS.** I, 1, 5; CVI, 11; **PV.** CVI, 11; **PO.** Gen. 49; **CB.** I, 19, *sfeat* **PS. CP.** XII, 2; XIII, 6; XX, 12; XXXII, 10 etc.; **PV.** LXXXII, 6, *sfătui* **CV.** I.XXXVI, 4-5; **PS. CP.** XXX, 14; LXI, 5; LXX, 10; **PO.** Gen. 37; **AA.** XX, 473, *sfetui* **CV.** LII, 4-5, 10; *sveaștnic* **PS.** XVII, 29; CXVIII, 105; CXXXI, 17; **CP.** CXVIII, 105; **CT.** Matei 11; Marcu 16; Luca 36, *sveașnic* **CB.** I, 195, 196 (comp. *sivești*c **DH.** XI, 395), *sveačnicu* **PV.** CXXXI, 17, *sfeaștnic* **CP.** XVII, 29; CXXXI, 17, *sfeașnic* **CPr.** 320; **PO.** Ex. 25, 40; *svii* **PH.** LXXXV, 17; **TB.** 423; **CT.** Matei 84, *sfii* **PS.** VI, 11; CXVIII, 46, 80; **PH.** XXI, 6; XXIV, 2; LII, 6; CXVIII, 6; **CT.** Ioan 39; **CC²**. 135; *svînt* (*svent*)

PS. LXXXVIII, 19; PH. II, 6; PV. LXXVII, 41; CLXI, 70; TM. 146; TB. 291, 314, 320, 415, 416, 418; CB. I, 19, 23, 88, 89; *svinţit* DH. XI, 320, *sveņţie* AA. XX, 478; *sfînt* etc. este, natural, foarte des atestat şi chiar în textele care prezintă în mod sporadic *svînt*; *svîrşi* PS. LXXIX, 16; PH. VII; TB. 461; PO. Gen. 18, 47; AA. XX, 483, *svîrşitorului* PS. CLXII, 80 (inutil să amintim că *sfîrşi* se întîlneşte mai frecvent; CV. nu cunoaşte decît această formă); *svredel* TB, 452; CB. I, 194. Evident, nu trebuie să ne închipuim că aceste forme reproduc totdeauna adevărata rostire; se scria de multe ori *sv* pentru că erau prezente în minte formele slave echivalente (grafii ca *sfvinţiloru* TB. 467; *svfeat* PS. LXXII, 24 lasă să se vadă şovăirea între pronunţarea exactă şi deprinderile grafice, de care nu se puteau întotdeauna emancipa; aceste deprin-
131 deri erau atît de tenace, încît se introduceau uneori şi în scrierea altor cuvinte, neslave, ca *desvătat* CC[1]. 476; *desvece* TM. 43; *rrasvira* PH. XCI, 10, care nu sînt altceva decît *desfătat, desfece, răsfira*). În sfîrşit, trebuie să amintim că al doilea element al lui *sv*, dispărut în limba de astăzi, apare ca *f* în *sferepe* = *sirepe* CPr. 78.

Un fonetism dublu se întîlneşte şi în alte grupe de origine slavă, ca *dv*, *ht*, *zdn* etc.: *dvornic*, CB. I, 38; DH. XI, 317, *vornic* PS. LVIII, 14; PO. Gen. 37, 40; CB. I, 18, 63; DH. XI, 218, 349; *pohtă* CV. CXII, 12; PH. IX, 24; CV, 14; TM. 226; TB. 462; CP. LXXVII, 29; IS. IV, 4; AA. XX, 476, *pohti* PS. IX, 24; XXXVI, I; PH. CV, 14; CXVIII, 131; CPr. 64; IS. IV, 4; DH. XI, 349; AA. XX, 444, 456, 457, 458, *pohtitură* CPr. 213, *poftă* CM. 7, 23; PO. Gen. 29; DH. XI, 319, *pofti* TM. 101; PO. pref.; Gen. 29, 30, 38; DH. XI, 320; AA. XX, 473 (cf. *ohta* CT. Marcu 33; CPr. 328, pentru care textele nu ne dau însă nici un exemplu cu *ft*): *bezdnă* PH. XXXII, 7; LXX, 20; CC[2]. 431, *beznă* PH. CXXXIV, 6; CXLVIII, 7; CT. Luca 38; *prazdnic* TM. 50; TB. 467; CC[2]. 17, 118, *praznic* CV. II, 14; TM. 78, 82, 156; TB. 418, 464; CT. Matei 107; Marcu 62; CC[2]. 135; PO. Ex. 12; CB. I, 196, 197, 205; *ustnă* PS. XI, 5; LXII, 4, 6; LXV, 14; LXX, 23; CXXXIX, 4; CXL, 3; PH. CVIII, 30; CXVIII, 13; CP. CXL, 3, *usnă* CV. CLIII, 14; PS. XI, 3; LVIII, 13; PH. XXXVIII, 10; PV. CXVIII, 171; CXXXIX, 4; CXL, 3; CLIV, 1; CP. XI, 3, 5; L III, 13; LXII, 4, 6; LXX, 23; CXXXIX, 4; CC[2]. 189; *otstîmpi* PS. CXVIII, 118; CLVIII, 29, *ostîmpi* PS. XVII, 23, 37; XXI, 12; XLIII, 19; CLIII, 15 CP. XLIII, 17; CLVIII, 29 (de adăugat şi *sveaştnic*, menţionat mai sus); cîteva din aceste forme, ca *bezdnă*, *prazdnic*, *ustnă*, *otstîmpi*, sînt cu siguranţă calchiate după echivalentele lor slave, deoarece nu credem să se fi pronunţat altfel decît *beznă*, *praznic*, *usnă*, *ostîmpi*. Preocuparea traducătorilor sau a copiştilor de a introduce fonetismul slav în fonetismul romînesc este vizibilă într-un pasaj din PH. CIII, 6, unde *bezna* este corectat în *bezdna*; ea este evidentă şi atunci cînd ne referim la forme ca *otdraslă* PS. CXXVII, 3 şi *otgheal* CB. I, 193; grupul *td* din prima formă este o
132 combinaţie artificială la care a ajuns copistul introducînd în *odraslă* pe *t* din v. bulg. *otrastŭ*; tot atît de artificial este *tgh* din a doua formă; cel care a scris *otgheal* şi-a închipuit că *ogheal* avea vreo înrudire cu cuvinte slave începînd cu *ot* (poate că s-a gîndit la v. bulg. *otŭdĕlŭ*, care n-are însă nimic a face cu *ogheal*, deoarece acesta derivă din *odĕlo*) şi, înşelat de această iluzie fonetică, nu a ezitat să pună în textul său *otgheal*, pe care limba nu l-a cunoscut niciodată (un caz analog pare să fie *hastnă* = *hasnă*, care apare în PH. CXVIII, 162;

sprijinindu-se pe *ustnă-usnă*, copistul a crezut că *sn* corespundea și în acest caz lui *stn* și s-a grăbit să scrie *hastnă*, care este cu totul fals; forma corectă este *hasnă* < magh. *haszna*).

Zv nu s-a redus la *z* în *treazv* **CPr.** 283, 294; **CT.** Matei 108; **PO.** pref., *trezvi* **CV.** CXLI, 10; CLVIII, 14; CLXIII, 11; **TM.** 123; **CPr.** 58, 271; **CC²**. 78; ne îndoim însă să se fi pronunțat astfel; grafia cu *zv* trebuie să fie imitată după v. bulg. *trĕzvŭ, trĕzviti*.

În *zlei* (= *slei*) **CC²**. 118, 301 nu trebuie să se creadă că *sl* a trecut la *zl*; *zlei* corespunde v. bulg. *zaliti*, în timp ce *slei* derivă din *sŭliti*; *slei* apare și în secolul al XVI-lea: **CV.** CLVIII, 5; **PH.** CV, 36, 38.

Pentru a încheia această serie slavă, notăm și formele: *bdenie* = *denie* **CC²**. 142; *bescisnicie* **PH.** XXXIV, 12; *hvala* = *fala* **PH.** LXXVIII, 13; *hvălindu-se* **DH.** XI, 319; *mlătișul* = *îmblătișul* (cf. vol. I, p. 171) **CB.** I, 8; *preapodomnic* **CP.** XVII, 26 (dar în același loc și forma *preapodobnic*); *săltiri* = *psăltiri* **TM.** 154; *vînsla* = *vîsli* **CV.** XXIV, 11-2; LXXXII, 8; LXXXIV, 1; LXXXVI, 5; LXXXVIII, 14; XCIV, 5; XCIX, 2; **CPr.** 50; *vlîhvele*, alături de *vîlfele*, **CT.** Matei 3, 4; *zrobi* **TB.** 336; **PO.** Ex. 12, 19, 23; **CB.** I, 11 (forma bună, *zdrobi*, este atestată de **PH.** IX, 7; XXX, 19; LXVII, 22; **CP²**. XVII, 42; **PO.** Ex. 10, 19, 34; *zrobi* nu este clar; el pare să fie o greșeală de scriere, dar prezența sa în același timp în două texte e totuși surprinzătoare).

Grupul *tl* din cuvîntul de origine maghiară *hitlean* prezintă în cîteva texte trecerea sa la *cl*, dar vechiul fonetism persistă tot atît de viu ca și cel 133
mai recent: *hitlean* **PS.** XCI, 12; **TB.** 458, 469; **CP.** V, 68; IX, 36; XIV, 4; XXX, 19; XXXVI, 9; XLII, 1; LIV, 24 etc.; **CT.** Matei 16, 18, 47, 65; Ioan 10; **CC²**. 26, 120; **DH.** XI, 319, *hitlenie* **CT.** Luca 60, *nehitlenie* **CC²**. 338, *hitleni* **PS.** CIV, 15; **CP.** XXXVI, 8; LXXIII, 3; LXXXII, 4; CIV, 15; **CT.** Matei 39, *hiclean* **CV.** IV, 12; V, 2, 8-9, 13; **PS.** V, 6, 8; IX, 36; XIV, 4; XXX, 19; XXXVI, 1, 9 etc.; **PV.** XCI, 12; C, 4; CXXXIX, 2; CXL, 4; **PH.** V, 6; IX, 36; XIV, 4; XXXVI, 1, 9 etc. **TM.** 104 125, *hiclenie* **PV.** LXXXII, 4; **PO.** pref., *hicleni* **PS. CP.** XXXV, 3; **PV.** LXXXII, 4; **PH.** LXXXII, 4; CIV, 15; **PO.** Gen. 14. Un alt caz de *tl* > *cl* ne este oferit de *aclazu* **DH.** XI, 396.

N nu a căzut totdeauna înainte de *ș* în *hiclenșug*; textele ne oferă următoarele forme: *hiclenșig* **CV.** CXLIV, 12; **PS.** IX, 28; XXXI, 2; XXXIII, 14; L, 6; LIV, 12; XCIII, 23; **PH.** XXVII, 4; L, 6; XCIII, 23; **TM.** 125, *hiclenșug* **PS. PV.** CXXXVIII, 4; **CP.** XCIII, 23; **CP²**. XXIII, 4; **TM.** 120; **PO.** Gen. 27, *hitlenșug* **TB.** 452, 462; **CP.** L, 6; **CT.** Matei 47; 78; **DH.** XI, 319, *hicleșig* **CV.** LXV, 5, *hicleșug* **CP.** IX, 28; **CPr.** 58, 59, *hitleșug* **CP.** CXXXVIII, 4; **CT.** Marcu 29, 43; Ioan 5; **CC²**. 137. Dimpotrivă, găsim peste tot *n* în *eftinșig* **PS.** L, 3; CXVIII, 77, 156; CXLIV, 9; **PV.** CXVIII, 156; CXLIV, 9, *eftenșug* **CP.** I, 3; CXVIII, 77; CXLIV, 9; **CP²**. XXIV, 6; **PO.** Gen. 41.

În *meșterșug* **CPr.** 225; **CC²**. 240, *r* nu a căzut înainte de *ș*.

Asimilare. Disimilare. Epentează. Metatează. Cădere de consoane

40. *Asimilare.* O asimilare frecventă în cîteva texte este aceea pe care o constatăm în verbul *gice* < *dzice*, unde *dz* a trecut la *ǧ* sub influența lui *č* (*dz* reapare, în mod firesc, în formele care nu mai conțineau pe *č*: *dzic, dzise* etc.); găsim această

asimilare în următoarele texte: *gice* **CV.** XXXIX, 14; LXV, 10; LXVIII, 11; LXXIII, 3-4; CXVII, 1, 2-3; CXVIII, 14; CXX, 1, 6; CXXXVII, 4; CLVI, 7; CLXVI, 8; CLXVII, 6 (scris *cice* CXXXVI, 11); **PS.** XLIX, 7,
134 12; LI, 5, 8; LVII, 12; LXXXIV, 9; XC, 11 etc.; **PV.** LXXXIV, 9; XC, 2; **PH.** X, 2; XXXIX, 17; LI, 8; LXXIV, 9; XC, 2; CXLVI, 4; **TM.** 125; **PO.** pref.; **CL.** XXIV, 736, 739, *gici* **CV.** XLVI, 12; XLVII, 5, *giceți* **PS.** LXV, 3; XCV, 10; **PV.** XCV, 10, *gicea* **PS.** XL, 7; XLI, 4, 11; **PV.** CXXI, 1, *gicereți*, **PS.** LXXIV, 6, *gicere* **PS.** VII, 7; XVIII, 4; XXX, 21; XCIII, 20; CIV, 10; **PV.** CLIII, 2; CLVI, 9, *spregice* **CV.** LXXXII, 12, *spregici* LXVIII, 3 (comp. *ziceți* corectat în *giceți* **PH.** LXV, 3 și tot acolo *dzgice* XXXIV, 10; CXLIV, 6, *dzgiceți* LXV, 3). — Alături de *veșteji* **CP.** LXXXIX, 6; **CPr.** 51; **CC²**. 252, cu *z* asimilat cu *ș*, se menține și forma neasimilată *veștedzi* **CV.** CXI, 12-13; **PS. PV. PH.** LXXXIX, 6. — Asimilarea *r - n > n - n* este reprezentată de *anină* **PS.** CXXXVIII, 18; **CL.** XXV, 37 (dar *arină* **PS.** LXXVII, 27, *arir*ă CLVIII, 36); *fănină* **PO.** Ex. 29 (alături de *făină* Gen. 1,8; **CB.** I, 206). — Ca un caz de asimilare (*t > d*, prin asimilarea cu *ğ*) trebuie să fie considerat și *badgiocură*, *badgiocuri* **TB.** 452, 456, 458, 466 (tot acolo *batugiocurescu*).

41. *Disimilare.* Ca exemplu al disimilării *n - n > r - n* notăm *amerința* **CC²**. 291, 368 (*mănuntă* din **PO.** Ex. 16 arată, dimpotrivă, nedisimilarea lui *n*). — Un fonetism complicat apare în cuvintele care conțin în două silabe consecutive o consoană + *r*; păstrarea sau căderea, prin disimilare, a lui *r* dă acestor cuvinte aspecte foarte variate; în acest caz se găsesc prepozițiile *prentru*, *prespre* și *prestre*, pe care va trebui să le citățm cu diferitele lor variante, ca să se poată vedea multiplicitatea formelor pe care le reprezintă: *prentru* **PH.** V, 10; XLI, 5, 10, 12; LXXI, 17; LXXIII, 11; CV, 32; **TM.** 101; **CC¹**. 305; 311; **CC²**. 234 etc.; **PO.** Ex. 16; **DR.** 4; **DH.** XI, 318, 319, 369; **AA.** XX, 485; **CL.** XXIV, 729, 740 (*printru* **CV.** LXXI, 12; **TM.** 46, 156; **TB.** 320, 348, 463, 466; **PO.** pref.; Gen. 8, 9, 27), *pentru* **TM.** 2; **CPr.** 183; **PO.** pref.; Gen. 12, 20; Ex. 17; **CB.** I, 7, 9, 10, 18, 51, 56, 67, 72; **A.** III, 424; **DR.** 2, 6; **AA.** XX, 485 (*pintru* **TB.** 364), *prentu* **CB.** I, 38; *prespre* **CV.** XVIII, 12; XLVI, 11-12; LV, 14; LXXVI, 3; **PS. CP.** VIII, 10; XLI, 8; XLIV, 17; XLVI, 3, 8; LVI, 6, 12; LXXXII, 19; XCVI, 9; CIV, 7; CVII, 6; CLVIII, 37; **PV.**
135 XCVI, 9; CVII, 6; CLVII, 4; CLVIII, 37; **PH.** XLI, 8; XLIV, 17; XLVI, 3; LVI, 6, 12 etc.; **TB.** 420, 455, 467, 468; **CT.** Matei 32; Marcu 4, 7, 62, 65, 68; Luca 5, 8, 14, 24, 26, 58; **CPr.** 16, 282; **CC²**. 404; **CM.** 24; **PO.** pref.; Gen. 11, 45; **DH.** 317, 318; **CL.** XXIV, 735, *pespre* **CT.** Matei 33, 37, 59; Luca 24, 83; **CC¹**. 141; **PO.** Ex. 19, 25, *prespe* **CPr.** 38, 40; *pestre* **PS.** VIII, 2; **CB.** I, 199, *preste* **CC²**. 393; **DH.** XI, 219; **AA.** XX, 457, 464, 465, *peste* **A.** III, 424 (*prestre* nu este atestat nicăieri). — Disimilarea *m - m > n - m* nu s-a produs în *mahrama* (= *năframa*) **DH.** XI, 398. — Pentru *taistră* **CT.** Luca 50, care în raport cu *traistă* prezintă cu totul alt fenomen, cf. vol. I, p. 232. — Dacă căderea lui *ză* în *amiazăzi > amiazi* se datorește unei disimilări silabice, această formă trebuie menționată aici; s-ar putea, tot așa de bine, ca *amiazăzi* să se fi redus la *amiazi* în urma sincopei lui *ă* (cf. *m(u)mă > îmă* **PS.** LI, 7; LXXXVI, 5; CXII, 9; cf. 27); oricum ar fi, limba din secolul al XVI-lea nu cunoaște decît *amiazăzi*: **CV.** XXXVIII, 11-12; LXXVI, 8; **PS. PH.** XXXVI, 6; LIV, 18; XC, 6; **PV.** XC, 6; **PH.** XXXVI, 6; **TB.** 314, 322; **CT.** Matei 48, 108;

Marcu 64; Luca 59, 72; **CC**[1]. 26, 184; **PO.** Gen. 19, 28; **DH.** XI, 317.

42. *Epenteză.* Două cazuri interesante de epenteză (a lui *m* și *n*) apar în **PO.**: *omșorii* = *ușorii* (*ușciorii*) Ex. 12; *ungerelor* = *ugerelor* Gen. Ex. 49. Intercalarea lui *n* în *genunchiu* (*ge(n)runchiu*) nu apare decît extrem de rar; textele din secolul al XVI-lea folosesc mai ales *genuchiu*; cel dintîi apare în **CV.** XXIII, 11; **PS.** LXXI, 17; LXXVII, 55, 67, 68; CIV, 37; CVIII, 24; CXXI, 4; al doilea în **CV.** XXV, 12; **PH.** LXXI, 17; LXXVII, 67; CIV, 37; **CP.** LXXI, 17; LXVII, 55, 67, 68 etc.; **CT.** Matei 112; Marcu 45, 67; **PO.** Gen. 22, 30, 50 (*îngenuchia* **CT.** Marcu 67; **CM** 20). — Un exemplu de intercalare a lui *r* ne este oferit de *înaintre* **TM.** 154 (unde trebuie să citim *înaintre a toți* și nu *înaintrea toți*); deși această formă nu ne este dată decît de **TM.**, ea nu poate fi pusă la îndoială, deoarece intercalarea lui *r* s-a putut produce ușor: *înainte* a devenit, într-adevăr, *înaintre* sub influența lui *între* < *ante* 136
(epenteza lui *r* în această formă, care a înlocuit pe **înte*, se explică, la rîndul său, printr-o confuzie cu *între* < *inter*; cf. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim. al l. rom.* nr. 881); existența lui *înaintre* în secolul al XVI-lea este de altfel confirmată de folosirea pînă în zilele noastre a lui *înantre* (și *dinantre*) în Transilvania. — Epenteza lui *t* în *puțintel* (datorită încrucișării lui *puținel* cu *mitutel*) este necunoscută în secolul al XVI-lea; numai *puținel* este întrebuințat: **CT.** Matei, 108; Marcu 3, 32, 64; Luca, 17, 50; **CB.** I, 196 (cf., mai sus, 77). — Prezența lui *l* în *ponoslu* (= *ponos*) **PH.** LXVIII, 8; CVIII, 25; **TB.** 424 se explică prin influența lui *ponoslui* **PH.** LXXXVIII, 52; CI, 9 < magh. *panaszolni* (comp. fenomenul invers în *sălășui* **CV.** CXXVIII, 5-6; **PH.** XVII, 19; XXIV, 13; LIV, 8; **CT.** Matei 83; **CPr.** 55; **PO.** Gen. 24, *însălășuescu-se* **CT.** Luca 72, refăcute din *sălășlui* **PV.** CVI, 36 < magh. *szállásolni* după *sălaș*). — Intercalarea lui *d* între *z* și *r* în *Izdrail* **PV.** LXXVII, 41, 55, 59, 71; LXXXII, 5; XCVII, 3; CXIII, 1, 2, 17, 20; CXVII, 2 etc.; **PO.** Gen. 48, 49; Ex. 1, 9, *Izdrailteanilor* **PO.** pref.; Ex. 12 nu este, desigur, un fenomen de fonetică românească; ea se găsește și în slavă (v. bulg. *Izdrailŭ* < *Izrailŭ*). — Despre epenteza lui *v* în *luva*, cf. p. 67 (*văduvă* **DH.** XI, 319 nu poate fi decît o greșeală de transcriere, deoarece textele din secolul al XVI-lea nu cunosc decît forma *văduo*).

43. *Metateză.* În afară de *potropopul* **PO.** pref. nu avem de semnalat nici un alt exemplu de metateză. — Ca o constatare negativă putem aminti că *r* din *protivi* etc. nu este deplasat în silaba a doua, ca în forma întrebuințată astăzi: *protiva* **TB.** 360, *protivă* **CPr.** 95, *protivi* **CV.** XLVIII, 12; LXXXVII, 3-4; CXXVIII, 11 etc.; **PS. PH. CP.** LXVII, 19; CXVII, 10, 11, 12, *protivitoriu* **CV.** CXLVI, 3-4; **PS. CP.** XVI, 8; **CC**[2]. 268, 606; **PO.** Ex. 23, *protivnic* **CV.** LXXV, 10-11; **PS. CP.** LXXIII, 10; **CPr.** 107, 306, *împrotiva* (*împrotivă*) **CV.** LXXV, 7-8; CII, 13; **PS. CP.** LXXV, 8; CXLVII, 7; **TB.** 450; **CT.** Luca 53; **PO.** 15, 21, 25, 32; **CB.** I, 9. Absența metatezei lui *l* se observă în *poclon* **CPr.** 117, 228, 242, 311, 322, 323, *pocloni* **PV.** CXXXI, 137
7; **CPr.** 242, 311, 322.

44. *Cădere de consoane.* Dispariția lui *r* în prepoziția *pre* nu este atestată decît foarte rar în secolul al XVI-lea (**CB.** I, 72); vechea formă se păstrează încă bine și abia mai tîrziu va ceda locul lui *pe*, unde *r* a căzut, probabil, printr-un

fenomen de disimilare (cf. Candrea, *Les éléments lat.*, 48). — Cu totul surprinzătoare este căderea lui *v* în *boloani* (*boluani*) = *bolovani* **PH.** CXIII, 12; CXXXIV, 15; se poate însă ca această formă să fie o transcriere necorectă a lui *bolohani*, cum se pronunță în cîteva regiuni în loc de *bolovani*. *Ultoare* **CB.** I, 211 trebuie să fie o greșeală de scriere; forma corectă *vultoare* apare în același loc.

Fonetică sintactică

45. O particularitate care revine adesea în texte este căderea lui *în* (*îm*) inițial atunci cînd se găsea după un cuvînt terminat în *n* (în special articolul *un* și prepozițiile *din* și *în*): *un părat* = *un împărat* **TM.** 152; **CPr.** 315; **CC²**. 80, 130; *un vățătoriu* = *un învățătoriu* **CC¹**. 186; **CC²**. 351; *din ceputul* = *din începutul* **PS. CP.** XVIII, 7; LXXVII, 31, *din ceput* **PS. CP.** LXXVI, 12; LXXVII, 2; *din părăției* = *din împărăției* **TM.** 150; **CC¹**. 52; *din tunerecu(l)* = *din întunerecul* **PS. PV. PH.** CVI, 14; *în demnătura* = *în îndemnătura* **CPr.** 232; *în părăției* **TB.** 360; **CT.** Matei 11, 12, 23; Marcu 42; Luca 75; Ioan 8; **CPr.** 281, *în tunerec(ul)* **TB.** 316, 348; **CT.** Matei 8, 25, 89; ceea ce rezultă din aceste exemple este faptul că nu s-a produs căderea lui *în-* decît în cazul în care acesta este urmat de o consoană (*în ălțime* **CPr.** 224 în loc de *în înălțime* trebuie să fie o greșeală de tipar) și atunci cînd *în-* e urmașul lui *in-* lat. (*în* din *an-* + cons. nu prezintă niciodată acest tratament); aceasta ne arată că dispariția lui *în-* nu se datorește unei disimilări silabice, deoarece atunci nu s-ar putea înțelege de ce nu s-a produs și în cuvintele în care *în-* deriva din *an-* lat. +
138 cons.; fenomenul în chestiune se explică, probabil, în felul următor: în epoca în care se spunea **mpărat*, **ntunerec* (cf. p. 26), legăturile sintactice *un* **mpărat*, *în* **ntunerec* etc. au fost rezolvate astfel: *un părat*, *în tunerec*, forme în care *n* (*m*) inițial a fost confundat cu *n* din cuvintele precedente. Uneori formele fără *în-* au fost despărțite de construcțiile care determinaseră acest fonetism și au fost introduse acolo unde nu mai erau justificate; astfel au apărut: *celu părat* **TM.** 147; *de la păratul* **AA.** XX, 478; *la păratul* **DH.** III¹, 322; *cistit* (*cinstitului*) *parat* **DH.** XI, 342, 343; *întru părăției* **TB.** 459, 469; **EL.** 74; **CT.** Matei 24, 108; **CC¹**. 391; *aceasta țara perăției vosturu* **AA.** XX, 445; *întru tunerecu* **PS.** CLXI, 79; **CT.** Matei 37; *dintru turerecu* **CV.** CXLVI, 15; *și tunerecul* **PS.** CLIX, 72, *în zua tunerecului* **CC²**. 612.

O schimbare bine reprezentată în anumite texte este aceea a lui *n* final din *un*, *din* etc. în *m* atunci cînd venea în contact cu un cuvînt începînd cu o labială: *dim băsereca* **PS.** LXVII, 50; *dim mijloc* **PV.** CIII, 12; *dem mîna* **AA.** XX, 483, *dim mîrule* **PV.** LXXXI, 4; CLIII, 39; *dim muiare* **AA.** XXVIII, 102; *dem pădure* **PS.** III, 5; *dim pămîntu* **PS.** XX, 11; XXXIII, 17; **PV.** LXXXIV, 12; CIII, 14; *dim piatră* **PV.** CLIII, 13; *îm băsăul* **AA.** XX, 476, 479; *îm balte* **PV.** CIII, 10; *îm bătrînețe* **PS. CP.** LXX, 18; *îm bine* **PS.** LXXXV, 17; *îm brumă* **CP.** CXVIII, 83; *îm bucire* **PV.** CXVII, 6; *îm bucurie* **PV.** XCIX, 2; CIV, 43; CVI, 22; *îm burătate* **PV.** CXLIII, 12; *îm mere* **PV.** CXLII, 4, *îm mîna* **AA.** XX, 483, *îm mîrule* **PV.** LXXVII, 61; CXLIII, 11; *îm moarte* **PV.** LXXVII, 50, *îm munții* **PV.** LXXVII, 58; *îm păcate* **PS.** L, 7; *îm pace* **PO.** Gen. 34, 37; *în pădure(a)* **PS.** XLII, 3; LXXVII, 54; XCVIII, 9; **PV.** CXVIII, 9; **CP.** XCVIII, 9; CLIII, 36; *îm pamente* **PV.** CXI, 7; *îm pămîntu* **PS.** XVI, 11; XXXII, 14; XL, 3; LXII, 3; LXVI, 5; LXXI, 6, 16; LXXII, 25; LXXIII,

7; LXXVII, 40; CXVIII, 87; **PV.** LXXVII, 40, 69; **CP.** CLVII, 7; **CC**[1]. 473; *îm părete* **PS.** LXI, 4; *îm parți* **PS.** CV, 27; *îm patul* **PS.** XL, 4; *îm perire* **AA.** XX, 486; *îm porîncitele* **CP.** CXI, 1; *îm prădare* **PV.** LXXVII, 61; *îm prece* **PS.** XLIII, 15; *îm preț* **PO.** Gen., 31; *îm propastile* **CP.** CLVII, 7; *îm pusti(n)ie* **PS.** LXXVII, 19; **PV.** LXXVII, 52; CVI, 35, *îm pustinitu* **PS.** LXXII, 19; *îm putredire* **PV.** CXXXIX, 12; *prim Maramureș* **DR.** I, 2; *prim mijloc* **PV.** CXXXVI, 2; CXXXVII, 7; CLII, 8, 19; CLIV, 10; CLV, 2; *um părat* (cf. mai sus) **TM.** 146; *um părinte* **TM.** 82. 139

46. Examenul la care am supus particularitățile fonetice ale limbii din secolul al XVI-lea ne-a dus la constatarea că nici unul dintre textele din această epocă nu prezintă un fonetism absolut consecvent. Numai *Codicele Voronețean*, cărțile lui Coresi și cîteva documente se disting printr-o relativă unitate în întrebuințarea sunetelor. Dintre aceste texte, cele ale lui Coresi ne dau un fonetism mai pur, adică mai literar, deoarece ele sînt scrise în dialectul muntenesc din care urma să se nască, în secolele următoare, limba literară; aceasta se observă mai ales în ultimele texte tipărite de Coresi; cele mai vechi (ca, de exemplu, *Psaltirea*) sînt puternic colorate de fonetismul dialectal caracteristic modelelor din care derivă.

Un alt fapt care reiese din analiza precedentă este acela că evoluția fonetică era foarte înaintată în secolul al XVI-lea în unele regiuni, în timp ce ea păstrase caractere cu totul arhaice în alte regiuni, ceea ce este ușor de înțeles, deși nu se ține totdeauna seama de aceasta atunci cînd se studiază comparativ diferitele texte. Nu avem decît să parcurgem cîteva documente datînd din aceiași ani sau aproape, dar provenind din regiuni diferite, pentru a observa imediat cît de mult variază fonetismul lor, după cum este mai modern sau mai arhaic. Atunci cînd am studiat în special tratamentul lui *u* final, am văzut dezacordul textelor în această privință: cîteva documente păstrează încă această vocală în condițiile pe care le-am indicat, în timp ce altele, ca și textele lui Coresi, nu mai prezintă nici o urmă a ei. Aceasta dovedește că un asemenea fapt fonetic, ca multe altele, nu poate fi luat drept criteriu cronologic, atunci cînd este vorba de fixarea datei anumitor texte. A admite, cum s-a făcut de mai multe ori, că *Psaltirea Scheiană* sau *Codicele Voronețean* trebuie să fie anterioare secolului al XVI-lea, pentru că ele sînt mai conservatoare în ce privește fonetismul, și în special în ceea ce-l privește pe *u* final, 140
înseamnă să pierdem din vedere că anumite trăsături arhaice puteau să se mențină pînă în vremea care ne preocupă. Particularități care ar părea să ne îndrepte spre o epocă veche nu sînt, adeseori, decît urme rămase în cîteva regiuni unde condiții speciale au favorizat menținerea lor.

141 CAPITOLUL III

MORFOLOGIA

47. Cu toate că fenomenele morfologice, prin însăși natura lor, sînt mai puțin supuse variațiilor pe care le-am constatat studiind fenomenele fonetice, ele prezintă totuși un număr destul de însemnat de particularități care se impun atenției noastre. Divergențele pe care le-am observat, din punct de vedere fonetic, de la un text la altul și lipsa de unitate în același text în ce privește folosirea anumitor forme reapar, desigur, și în morfologie; totuși examinarea acesteia implică mai puține dificultăți, mai întîi pentru că particularitățile morfologice nu depind, în aceeași măsură ca cele de ordin fonetic, de tradițiile grafice care alterează fizionomia cuvintelor și apoi pentru că incoerențele introduse în scriere de către copiști nu sînt de natură să ne lase prea mult în îndoială atunci cînd este vorba să distingem prin ele formele autentice; în sfîrșit, influența străină, în special cea slavă, pe care am văzut-o intervenind de multe ori pentru a tulbura aspectul fonetic al cuvintelor, nu apare decît rareori în formele gramaticale.

Substantivul

48. *Declinări.* Cîteva substantive feminine mai păstrează și în secolul al XVI-lea vechea lor declinare, fără să fi suferit metaplasmele pe care le constatăm în limba de astăzi; astfel: *grindine* **PS. CP.** XVII, 13; LXXVII, 47, 48; CXLVII, 7; CXLVIII, 8; **PV.** LXXVII, 47, 48; CXLVII, 7; CXLVIII, 8; **PH.** XVII, 13; CIV, 32; CVI, 37; CXLVIII, 8; **PO.** Ex. 9, 10; *marmure* **TB.**
142 285. O formă analogă este *arame* **PS. PH. CP.** XVII, 35; CVI, 16; **PV.** CVI, 16; **TM.** 230; **CT.** Matei 35; Luca 69; **CPr.** 153; **CC².** 384, 527; **PO.** Ex. 27; **CB.** I, 193, 196, 205, dar ea arată de pe acum tendința de a trece la declinarea în *-ă*; *aramă* apare în **CB.** I, 9 (*arama* **CB.** I, 203 nu este, probabil, decît o greșeală pentru *arame*). Pentru cuvîntul de origine slavă *bură*, textele ne oferă în același timp forma *bure*; primul (cu gen. *bureei*) se găsește în **CP.** X, 7; XLVII, 8; XLIX, 3; LXXXII, 16; CVI, 25; **TB.** 454, 456, al doilea (cu gen. *buriei*) în **PS.** X, 7; XLVII, 8; XLIX, 3; LIV, 9; LXVIII, 3; LXXXII, 16; CVI, 25, 29; **CP.** XLVII, 8; LXVIII, 3; CVI, 29 (*buria* **CP.** LIV, 9 este refăcut după v. bulg. *burja*); cel mai vechi este cu siguranță *bure*, deoarece el se apropie mai mult de forma slavă din care derivă și, ca atare, îl vedem aici în luptă cu *bură*, care a fost atras prin analogie la declinarea în *-ă*. Un alt substantiv de origine slavă urmînd cînd declinarea în *-ă*, cînd pe aceea în *-e* este *peșteră-peștere*; în texte nu găsim, e drept, *peșteră*, dar el trebuie să fi existat în secolul al XVI-lea, deoarece este întrebuințat și în zilele noastre, iar terminația arată că se raportează direct la v. bulg. *peštera*; numai *peștere* este atestat: **CT.** Ioan 39; **PO.** Gen. 23, 25, 49, dar trebuie să subliniem că acesta reproduce fără îndoială cuvîntul

rusesc *peștere*, astfel că schimbarea terminației nu se datorește unui fapt de morfologie românească. Un dublet complet necunoscut în secolul al XVI-lea este *genunchi-genunche*; nu găsim pretutindeni decît *genu(n)chiu* (*genruchiu* etc.). **PV.** LXXVII, 67, 68; **PH.** LXXI, 17; LXXVII, 67, 68; CIV, 37; **CP.** LXXVII, 68. Trebuie să amintim, în sfîrșit, că în locul lui *prier*, **TM.** 48 dă *priere*.

49. *Gen.* Forma pe care am menționat-o mai sus, *genunchiu*, este totdeauna de genul neutru în secolul al XVI-lea (și nu masculin ca astăzi); aceasta rezultă din pluralul *genu(n)chi(e)le* (*ge(n)ruchele*), singurul atestat (*genunchii* este complet necunoscut): **CV.** XXIII, 11; XXV, 12; **PS.** LXXI, 17; XXVII, 55, 67, 68; CIV, 37; CVIII, 24; CXXI, 4; **PV.** LXXVII, 55; CXXI, 4; **PH.** CVIII, 24; CXXI, 4; **CP.** LXXI, 17; LXXVII, 55, 67; CIV, 37; CVIII, 143
24; CXXI, 4; **CT.** Marcu 45; Luca 17; **CPr.** 17; **CC²**. 55, 290, 331. Genul lui *pîntece* ne este și el indicat de forma pluralului; din moment ce aceasta este *pînteci* **CC¹**. 68, **CPr.** 300, *pîntece* trebuie considerat tot masculin. *Stîlp* și *taler* (moneda) apar ca neutre (pl. *stîlpure*, *talere*), și nu ca masculine în **CT.** Matei 53; **AA.** XX, 478, 480, 484. Mai multe substantive nu au un gen fix; astfel *grumaz* este cînd masculin (pl. *grumazi*) **CPr.** 120; **PO.** Gen. 27, 41; **CB.** I, 8, cînd neutru (pl. *grumadzele*) **PH.** CXIII, 15; *slugă* este întrebuințat și ca feminin **PS. PV. PH. CP.** CIII, 4; **TM.** 150, 151, 152; **TB.** 424; **CM.** 15; **PO.** pref.; **AA.** XX, 433; **DH.** XI, 318, și ca masculin **CC²**. 257 (*un slugă*); **PO.** Gen. 9 (*a toți slugilor*); laolaltă cu *toiag* **PS. CP.** XXII, 4; **PH.** CIX, 2; **TB.** 458; **CT.** Marcu 23; Luca 40; **CPr.** 132; **PO.** Gen. 32, 38, găsim *toiagă* **PH.** XXII, 4, dar de data aceasta nu credem să fie o schimbare de gen produsă în română; *toiaga* este, probabil, un slavism (comp. v. bulg. și sîrb. *tojaga*); *osîndu* **CV.** XLIV, 5, dacă nu este o greșeală (în alte părți, XLVII, 12; XCVI, 11; CLXIX, 3, 8, **CV.** dă *osîndă*), și *trudul* **PS. CP.** LXXVII, 51; CIV, 36; CVIII, 11; **PV.** LXXVII, 51; CVI, 12; CXXVII, 2 (alături de *truda* **PS. CP.** XXIV, 18; CXXVII, 2; CLV, 7; **PV.** LXXVII, 46; **PH.** CXVIII, 11; CXXVII, 2; **CT.** Matei 108; Marcu 63; Luca 55, 88) sînt probabil de asemenea calchiate după slavă (vsl. *osądŭ*, *trudŭ*).

50. *Caz.* Deși majoritatea particularităților privind cazurile sînt studiate în paragrafele următoare, ni se pare necesar să acordăm aici un loc aparte cîtorva dintre ele, care necesită unele observații speciale.

Pentru genitiv, limba din secolul al XVI-lea ne oferă cîteva urme ale construcției cu *de*, care trebuie să fi fost odinioară mai răspîndită; această formă de genitiv apare în construcțiile: *cale(a) de cetate* **PS. CP.** CIV, 6 (**PH.** dă *calea cetății*); *casa de Domnul* **PS.** CXXI, 9 (la Coresi și în **PH.** *casa Domnului*); mai ales în legătură cu *pre* (*pren*, *în*) *mijloc* este construit în acest fel substantivul care urmează: *pre* (*în*) *mijloc de băserecă* **PS. CP. PH.** XXI, 23; *pre* (*prin*) *mijloc de casa mea* **PS. PV. CP.** C, 2, 7 (în *m. de c. m.* **PH.** C, 7; *în mijloculu caseei* 144
mele **PH.** C, 2); *pre mijloc de codri* **PS. PH. CP.** CIII, 10 (*prin m. de codru* **PV.**); *pre mijloc de cuptoriu* **PV. CP.** CLVIII, 50; *pre mijloc de dracii tăi* **PS. CP.** CIX, 2; *pre mijloc de hotaru* **PS. CP.** LXVII, 14; *în mijloc de învățători* **CT.** Luca 8; *pre* (*prim*) *mijloc de mare* **PS. PV. CP.** CLII, 8, 19; *pre mijloc de mațele mele* **CP.** XXI, 15; XXXIX, 9 (în **PS.** *pre mijlocul mațelor mele*); *pre* (*în*) *mijloc de oamenii tăi* **PS. PH. CP.** XLVII, 10; *pre mijloc de pămînt* **PS. CP.** LXXIII,

12; CLIV, 10 (*în mijlocul pămîntului* **PH.** LXXIII, 12); *pre mijloc de pîlcul lor* **PS. CP.** LXXVII, 28; *în mijloc de pîntecele mieu* **PH.** XXI, 15; XXXIX, 9; *pre mijloc de sărbătoarea ta* **PS. CP.** LXXIII, 4; *pre mijloc de scîrbi* **PS. PV. CP.** CXXXVII, 7, *pre mijloc de umbra morţiei* **PS. CP.** XXII, 4 (**PH.**: *pren mijloc* etc.); *în mijloc de umerele lui* **PS. CP.** LXVII, 14; *în mijloc de vrăjmaşii tăi* **PH.** CIX, 2; *pre mijloc de zei* **CP.** LXXXI, 1 (*de dumnezei* **PS.**; *în m. de d.* **PH.**); altfel trebuie privit *de* atunci cînd este adăugat la numele proprii de locuri, ca în *mănăstire de Bistriţa* **CB.** I, 76; *munte de Sinaia* **CC**[1]. 262; *cetatea de Samaria* **CT.** Matei 34; folosirea prepoziţiei în acest caz nu este decît o imitaţie a construcţiilor slave cu *otŭ*.

Dativul este de asemenea exprimat uneori cu ajutorul prepoziţiei *a*: *cuvine-se a bărbat înţelept* **CT.** Matei 24; *să o dăm a oamini netăiaţi împregiur* **PO.** Gen. 34; *să giudece a seracu* **PS. CP.** IX, 39 (în **PH.** *a giudeca săracului*); *giudecaţi a săracu* **PS. CP.** LXXXI, 3 (**PH.**: *giudecaţi săracului*); *nici se închiri-te a dzeu striinu* **PS.** LXXX, 10 (*nece să te închini a dumnezeu striin* **CP.**; *nice te închinra dumnedzeului celui striinru* **PH.**); *dede (el) a lucrători* **CT.** Matei 87; Marcu 53; menţionăm de asemenea construcţiile mixte: *totu se poate a credinciosului* **CC**[2]. 90; *cine poate sluji a oamenilor* **CC**[1]. 379.

Vocativul singular în *-e* al substantivelor masculine este relativ bine păstrat, cu toată concurenţa pe care i-o face vocativul în *-le*, care va sfîrşi prin a-l înlocui în majoritatea cazurilor; menţionăm următoarele forme: *bane* **AA.** XX, 476; *despuitoare* **TB.** 320, 356; *dzee* **PS.** XXI, 2; XLII, 4; XLIV, 8; L, 16; LIII, 4; LVI, 12; LXII, 2 (în **PH.** avem *Dzeule* XLII, 1, 4; XLIV, 8; L, 12; LIII, 3; LVI, 12); *făţarnice* **CT.** Matei 20; Luca 27, 71; *învăţătoare* **CT.** Matei 26, 48, 79, 91, 92, 93; Marcu 18, 38, 40, 41, 45, 47, 50, 54, 55, 58, 65; Luca 9, 17, 33, 37, 39, 45, 46, 48, 53, 61, 65, 91 (*învăţătoriule* Matei 90); *nebune* **CT.** Luca 66; *ome* **CV.** CXX, 14; **PH.** LIV, 14; **TB.** 450, 451; **CT.** Luca 18, 65, *neome* **CC**[2]. 420; *soaţe* **CT.** Matei 80, 88, 109; Luca 55, 74. Cîteodată vocativul e exprimat prin forma lipsită de articol: *despuetoriu* **TB.** 360; *Dumnedzeu* **CP.** CLVI, 9; *Dzeu* **PS.** XXVI, 9; XLVII, 11; L, 12; LIII, 3; LIV, 2, 24 etc.; *Dzău* **PH.** XXI, 2; XXVI, 9; XLI, 2; LIII, 3; LV, 8 etc.; *fiiu* **CT.** Matei 29; **CC**[2]. 274; *vistiiar* **AA.** XX, 476; alături de *fiu* găsim *fii* **CT.** Marcu 7; Luca 8, 79, 83; această formă, extrem de rară, a rezultat poate din **fie*, dar tot aşa de bine ea poate să reproducă vocativul lat. *fili*. Pentru *Satan(ă)* sînt atestate următoarele forme de vocativ: *Satană* **CT.** Matei 68; Marcu 36, *Satano* **CC**[2]. 74, *Satane* **CT.** Matei 7; Luca 12. La plural, vocativul este redat destul de des prin forma fără articol: *bărbaţi* **CV.** VIII, 7; LXXXV, 9; LXXXVIII, 12-13; XC, 1; *făţarnici* **CT.** Luca 69; *fraţi* **CV.** XXII, 9; XLVII, 2; CXXIX, 9; CXXXII, 9; CXXXIII, 3; CXXXV, 11; CLX, 14; *iudei* **CV.** I, 1; *morţi* **TM.** 49; *păcătoşi* **CV.** CXXIX, 1 (în mod cu totul excepţional substantivul cu articol îndeplineşte funcţiile vocativului: *bogaţii* **CV.** CXXXI, 5); vocativul în *-lor*, rezultat din construcţii ca *o, amar voo, tîlharilor* **TB.** 463; *vai de voi, bogaţilor* **CT.** Luca 25; *le-am scris voo, fraţilor Romîni* **PO.** pref., este întrebuinţat, în general, mai rar decît astăzi: *blăstemaţilor* **TM.** 227; **TB.** 458; **CT.** Matei 106; *fariseilor* **CT.** Luca 60; *făţarnicilor* **CT.** Matei 60, 65, 90; *fraţilor* **TB.** 415, 449; *mişeilor* **TM.** 50; *păcătoşilor* **TB.** 344, 348, 458; *preuţilor* **CP.** epilog; *strîmbilor* **TM.** 49 (cf. *cărtularilor şi farisei făţarnici*, alături de *cărtulari şi farisei făţarnici* în **CT.** Matei 94).

51. *Singularul și pluralul masculinului.* În cele ce urmează vom studia la un loc declinarea cu sau fără articol, nefăcînd nici o distincție între ele, deoarece nu am considerat acest lucru necesar pentru examinarea particularităților care ne interesează; numai cîteva dintre fenomenele care au legătură 146
directă cu declinarea articulată vor fi studiate separat mai departe, atunci cînd ne vom ocupa de articol.

Printre formele de masculin ale declinării în *-a* trebuie să notăm mai întîi gen.-dat. lui *tată*, care prezintă o flexiune specială; în afară de *tatălui* găsim *tătînelui*, *tătîrelui* (cf. vol. I, p. 99) **PS. PV.** CLI, 1, 3 și *tătîn(r)ului* **CP.** CLI, 3; **PH.** XLIV, 11; forma nearticulată *tătîne* este întrebuințată înaintea adjectivelor posesive: *tătîne-său* **TM.** 146; **EL.** Matei 4, *tătine-său* **CB.** I, 205, *tătîni-mieu* **PO.** Gen. 48, *tătîni-tău* 27, *tătîn(r)i-său* **PH.** CVIII, 14; **CT.** Matei 4; **CPr.** 132; **PO.** Gen. 9, 37, 48, *tătîni-nostru* **PO.** Gen. 31, 42. Aceeași temă reapare la plural și nu numai la gen.-dat., ci și la nom.-ac.: *tătîri* (*tătîni*) **CV.** XVIII; LXXIV, 11; CIV, 1-2; CXLII, 13; **PS.** XCV, 7; CLXII, 70; **PV.** XC, 7; **CP.** XCV, 7. Substantivele terminate în *-că*, *-gă*, printre care întîlnim mai ales nume proprii, formează gen.-dat. în *-(e)i*: *vlădicăei* **CT.** Matei 109; *Lucăei* **PS.** CLX; **CP.** CLX, CLXI (**PS.** CLXI dă *Luchiei*); *Mogăi* **CB.** I, 58; *Stoicăi* **CB.** I, 63. În loc de *pașă* găsim *pașe* în **AA.** XX, 487, cu schimbarea lui *ă* în *e* după *ș*, care s-a produs și la substantivele feminine analoge (*cămașe*, *ușe*).

Ca forme particulare ale substantivelor declinării în *-u* semnalăm: *copaciu* (și nu *copac*, refăcut prin analogie) **TB.** 332; *pătrînjeiul* Luca 61 (din magh. *petrezselyem*, în timp ce *pătrînjel*, forma întrebuințată astăzi, derivă din cehul *petr(u)žel*); *ovreau* **CC**[1]. 277, formă analogică în loc de *ovreaiu*; *farisei* **CT.** Luca 89 (cf. v. bulg. *farisěj*); pl. *călari(i)* **PS.** XIX, 8 (dar *călări* CLII, 19); **CP.** XIX, 8; CLII, 19; **PO.** Ex. 15; pl. *mînzii* **PO.** Gen. 32; pl. *patriarșii* **TM.** 43; **TB.** 338, 342; *vătașii* **CT.** Ioan 58; **DH.** XI, 219, *vătaji* **DH.** XI, 219; schimbarea lui *h*, *f*, în *ș* (*j*) în acestea din urmă este un fenomen transmis din slavă și nu pare să fie cu totul artificială, de origine savantă, deoarece o găsim în documente și așa trebuie să fi existat și în limba vorbită.

Printre substantivele declinării în *-e*, numai *frate* prezintă o flexiune 147
specială, analogă celei a lui *tată*; la gen.-dat. avem *frățini* atunci cînd este urmat de adjective posesive: *frățîne-miu* **CL.** XXV, 36, *frățini-tău*, **PO.** Gen. 27; Ex. 28, *frățini-său* **CT.** Marcu 55; Luca 10; **CPr.** 114; **PO.** Gen. 35; **AA.** XX, 473; *frățini* nu este de altfel decît o formație analogică după *tătîne*.

52. *Singularul și pluralul femininului.* Substantivele aparținînd declinării în *-ă* ne prilejuiesc următoarele observații.

Formele vechi *nor(u)*, *sor(u)* sînt păstrate, și nu numai în cazul în care ele sînt legate de adjectivele posesive (*mea*, *ta*), cum se întîmplă în limba actuală; *nor* este atestat de **CC**[2]. 234 și *sor(u)* de **CT.** Matei 49; **PO.** Gen. 12, 20, 34; Ex. 6; **CB.** I, 38 (dar avem, în același timp, *sora* **CV.** CXIX, 13; **CT.** Luca 54; **PO.** Gen. 28, 46).

Mînă prezintă la plural forme care se leagă de lat. *manus*; astfel: *mînu*, *mî(n)ru* **CV.** LXXXVIII, 2; **PS.** XC, 12; **PV.** XC, 12; CXIII, 15; **PH.** XXV, 10; XXX, 9; XC, 12; CXIII, 15; **TM.** 46, 121, *mînule*, *mî(n)rule* **CV.** III, 1; IV, 7; IX, 2; XXIII, 4; XXVII, 5; XXXII, 10; XCVIII, 4; CXXIX, 1; **PS.**

IX, 35; XVII, 35; XXI, 17, 21; XXIII, 4; XXV, 6, 10; XXX, 6, 9, 16 etc.; **PV.** LXXVII, 42, 61; LXXXI, 4; XCVI, 10; XCVII, 8; CXXII, 2 etc.; **PH.** IX, 35; XVII, 35; XXI, 17, 21; XXIII, 4; XXV, 6; XXX, 6, 16, etc.; **TM.** 53, 148, 156; **PO.** Gen. 11, 24, 37, 48, 49; **DR.** 5; **DH.** XI, 318, *mî(n)rulor* **PV.** LXXVII, 72; LXXXIX, 17; XCI, 5; CX, 7 etc.; **PH.** VIII, 7; IX, 17; XVI, 14 etc.; găsim însă și forma analogică *mî(i)ni* **TB.** 461; **CP.** XC, 12; CXIII, 15; **CT.** Matei 74; Luca 12, *mî(i)nile* **PS.** CXLIX, 68; **TB.** 354, 418, 452, 470; **CP.** IX, 35; XVII, 35; XXI, 17, 21; XXIII, 4; XXV, 6, 10; XXX, 6, 9, 16; XXXIV, 10 etc.; **CT.** Matei 26, 72, 89; Luca 4; Ioan 26; **CM.** 16; **PO.** Gen. 48, 49, *mî(i)nilor*, *mînilor* **PS. CP.** VIII, 7; IX, 17; XVI, 14; XVII, 21, 25; XVIII, 2; XXVII, 4, 5 etc.; **TB.** 356, 364; **CM.** 18; **PO.** Gen. 5, 24, și chiar *mînre* **PH.** CXLIII, 7, *mî(i)nele*, *mînrele* **PH.** CXLII, 6; **CP.** XXXVI, 33; **AA.** XX, 473, *mînelor* **PS.** LXXVII, 72; XCI, 5.

148 *Mumă* are ca gen.-dat., în afară de *mume(e)i*, *mumîniei*: **CP.** XXI, 10, 11; XLIX, 20; LXVIII, 9; LXX, 6; CVIII, 14; CXXXVIII, 13; **CT.** Matei 57, 78; Marcu 24, 28; Luca 30; Ioan 61; **CC²**. 305; **PO.** Gen. 20, 24, *mumîn-r(i)ei* **PH.** XLIX, 20; CXXXVIII, 13; pentru forma prescurtată *îmă* (cf. p. 88) apare *îmîiriei* **PS.** CVIII, 14, *mîriei* **PS.** XXI, 10,11; XLIX, 20; LXX, 6; CXXXVIII, 13, *mîrii* **PS.** LXVIII, 9; în combinație cu adjectivul posesiv apar formele *mumînre-mea* **PH.** XXI, 11, *mumînri-mea* **PH.** LXX, 6, *mumînrei-sa* **PH.** XLIX, 20, *mumîni-sa* **CPr.** 65, *mîni-ta* **TB.** 289; **PO.** Gen. 27, *mîni-sa* **PS.** CLXII, 16; **CT.** Luca 2; Ioan 8; **PO.** Gen. 27, 30; Ex. 13 (cf. *mînre-sai* **PH.** CVIII, 14, unde trebuie să vedem, poate, tendința spre o nouă flexiune, cu *sa* primind terminația genitivului). La plural găsim *mumînile* **CPr.** 286.

Văduo este altfel declinat decît astăzi: gen.-dat. nearticulat este: *văduo* (*unii văduo* **CC¹**. 210; **CC²**. 394), articulat: *văduoei* **CC²**. 398, *văduoi* 110; la plural apare: nearticulat *văduo* **CT.** Luca 14; **CC¹**. 218, 348, invariabil pentru toate cazurile, și articulat: *văduole* **CV.** CXVI, 3; **PS. CP. PV.** LXXVII, 64; **PH.** XCIII, 6, *văduolor* **PS. PH. CP.** LXVII, 6; **CT.** Matei 94; Marcu 57. Ca *văduo* sînt declinate *auo* (gen.-dat. *aoiei* **PO.** Gen. 49) și *pio*, al cărui pl. (*pio*) este atestat în **CB.** I, 210. Analogia l-a antrenat după acestea pe *zio*, pentru care găsim ca gen.-dat. *zioei* **CP.** CXXXV, 8, *zioi* **CPr.** 271, *dzuoei* **PO.** Gen. 1, dar această formă se întîlnește mai rar, gen.-dat. obișnuit al lui *zi* (*zio*) fiind în secolul al XVI-lea, ca și astăzi, *zile(e)i*.

Substantivele care fac pluralul în *-e* prezintă, cu articol, la gen.-dat. sg. terminația *-eei*, *-ei*: *apeei*, *caseei*, *credințeei* sau *apei*, *casei*, *credinței*; formele cele mai frecvente sînt cele în *-eei*, cu *ee* încă necontractat în *e*; în majoritatea textelor constatăm de altfel șovăiri în folosirea acestor gen.-dat.; numai **CV. PV. TM.** sînt consecvente, deoarece în ele apare pretutindeni *-eei*; în **PS. PH.**
149 **TB. PO.** apare de cele mai multe ori *-eei*, dar aflăm pe ici, pe colo și cîteva exemple cu *-ei*: *casei* **PS.** CXXVII, 3; CXXXIV, 2; *feței* **PS.** LXXXVIII, 16; CXLVII, 7; **PH.** XXX, 21; *mesei* **PH.** CXXVII, 3; *șerbei* **PS.** CXV, 7; *slăvei* **TB.** 460; *turmei* **PO.** Gen. 4; Coresi întrebuințează de asemenea *-eei* alături de *-ei*; acesta din urmă este relativ rar în **CP.** și **CT.** (*brazdei* **CP.** LXIV, 11; *cămilei* **CT.** Marcu 46; *casei* **CP.** CIV, 21; CXXVII, 3; **CT.** Luca 27; *fetei* Marcu 24; *feței* Luca 50; *gloatei* Luca 39; *peliței* **CP.** XXXIX, 7; *platei* Luca 50; *rudei* **CP.** LXXIII, 8; *slavei* LXXI, 19), dar îl întîlnim deseori în **CPr. CM. CC¹. CC².**; dacă parcurgem documentele, constatăm că *-eei* este

rar atestat în ele (*Moldoveei* **DB.** I, 3; **DH.** XI, 317, 318), ceea ce dovedește că în limba vorbită formele curente erau cele în *-ei* (sau *-ii*; comp. *preuteasii* **CB.** I, 28); textele religioase se dovedesc deci mai conservatoare și în această privință, și trebuie să presupunem că formele lor cu *-eei* au fost introduse de multe ori după manuscrisele din care derivă. La numele proprii în *-că* adăugarea lui *-ei* se face fără alterarea vocalei precedente: *Ancăei* **CB.** I, 38; *Milcăei* **PO.** Gen. 11; *Rebecăei* Gen. 24; *-ei* e redus la *-i* în *Anușcăi* **CB.** I, 26. Cîteva substantive fac gen.-dat. în *-eei* și nu în *-ii* ca în limba de astăzi: *cărămideei* **PO.** Ex. 5; *dosadeei* **PO.** Gen. 41; *izbîndeei* **PS. CP.** XCIII, 1; *nunteei* **CT.** Matei 31; Marcu 9; Luca 21; **CC**[2]. 292; *platei* **CT.** Luca 50, *slaveei* **CV.** CXVI, 8; CXL, 8; CLXII, 6, 14; **PS. CP. PH.** XXIII, 8, 9, 10; XXVIII, 3; **PV.** CVII, 2; CLVIII, 52, 53; **TM.** 47, 122; pentru *judecată*, *peliță* avem cînd *-eei*, cînd *-iei*: *judecateei* **CT.** Matei 12, 35; Marcu 23, *judecatei* **CPr.** 178; *giudecăției* **PO.** Ex. 28; **CB.** I, 57; *pelițeei* **CV.** CLXVI, 1; **PS. CP.** XXXVII, 4, 8; CI, 6; **PV. PH.** CI, 6, *peliției* **CV.** CLVI, 11; tot așa alături de *laudeei* **PS. CP.** LXV, 2, 8; **PH.** XXV, 7; XXXIV, 28; LV, 12; LXV, 2, apare *lau(d)ziei* **PS. CP.** XXV, 7; XXXIV, 28; LV, 12. Pentru gen.-dat. lui *față* găsim o formă dublă: *feței* (cu *a* din radical schimbat în *e* prin analogie cu *fată-fete(e)i*, *masă-mese(e)i* etc.) **CV.** CXI, 11; **PS. CP. PH.** XVI, 15; XVII, 43; XXXIV, 5; XLI, 3 etc.; **PV.** LXXXIX, 8; CXLVII, 7; **PO.** Ex. 34, *fațeei* **PS.** IV, 7; CLXI, 76; **PH.** CXLVII, 7; nu credem însă că în *fațeei* s-a păstrat vechea flexiune pe care trebuie s-o fi avut altădată acest substantiv (în acest caz ar trebui să găsim, ca formă corespunzătoare a pluralului, **fațe*, ceea ce nu este însă cazul); *fațeei* este cu siguranță o formă refăcută după *față* și, ca atare, de o întrebuințare restrînsă, ceea ce rezultă din raritatea cu care este atestată. În *sîmbăteei* **CV.** XVII, 3 nu constatăm schimbarea lui *ă* în *e* datorită analogiei; (*sîmbete(e)i* apare, în schimb, în **PS.** XXXVII; **CT.** Marcu 10; Luca 22. 150

Substantivele care aparțin tot declinării în *-ă*, dar formează pluralul în *-i*, au, cînd sînt articulate, ca terminație a gen.-dat. sg. *-iei*: *besereciei*, *inimiei*, *seriei*, *suroriei*; în aceasta textele religioase sînt de acord, deoarece formele în *-iei* apar chiar în cele care prezintă adesea, după cum am amintit, reducerea lui *-eei* la *-ei* (numai în mod excepțional întîlnim aici exemple de reducere a lui *-iei* la *-ii*: *beserecii* **PO.** pref, *înemii* **PS. C.** 2; *mîrii* LXVIII, 9; cele două din urmă pot fi, de altfel, și greșeli ale copistului; comp. *vieții*, corectat în *vieței* CLXI, 75); în documente, dimpotrivă, *-ii* constituie regula (extrem de rar este *-iei*: *judecății* **CB.** I, 57); această divergență trebuie interpretată în același fel ca aceea pe care am constatat-o în legătură cu gen.-dat. în *-e(e)i*. Cîteodată în loc de *-iei*, *-ii* apare *-ei*: *beserece(e)i* **PO.** pref.; **CB.** I, 18, 192, 194, 196, 205; *învățăturei* **CC**[1]. 323; *maicei* **TB.** 364; *scripturecei* **PO.** pref.; *vamei* **DH.** XI, 318; se manifestă aici o confuzie a terminațiilor, de altfel ușor de înțeles (comp. *popei* **DR.** 1, 5 pentru *popii*, atestat tot acolo, 3); în *viațeei* **CV.** CXXXIX, 2 (CLIII, 1); **PS.** XXII, 6; XXVI, 1; XXXV, 10; **PH.** CXXVII, 5; **CT.** Luca 35; **CPr.** 68, *vieței* **CP.** XXVI, 1, alături de *vieței* **PS.** CLXI, 75; **PH.** XXII, 6; XXXV, 10; **CP.** XXII, 6; XXXV, 10; CXXVII, 5; **TB.** 424; **PO.** Gen. 3, 5, *viiației* **CV.** CLV, 11; **PS.** CXXVII, 5, prezența celor două terminații se explică prin faptul că acest substantiv este declinat cînd ca formele care fac pluralul în *-e*, cînd ca cele al căror plural este în *-i* (cf. mai jos; în ce-l privește pe *a* din *viiației*, trimitem la cele spuse în legătură cu *fațeei*). În ceea ce privește

forma deosebită de gen.-dat. pe care o prezintă *țară* (nearticulat *țăr*, articulat *țărîei*, *țărîi* etc.), am arătat în alt loc (p. 60) în ce fel trebuie s-o explicăm.

Inflexiunea *a...i* > *ă...i*, proprie gen.-dat. cîtorva substantive, nu s-a
151 produs totdeauna, după cum o arată *dumbraviei* **PS.** CXXXI, 6 (în **PV.** CXXXI, 6; **CP.** XLIX, 10; CXXXI, 6 avem *dumbrăviei*). Schimbarea lui *a* (< *ea*) în *ă* apare, dimpotrivă, în *primăvăriei* **PO.** Ex. 34, în loc de *primăverei*, întrebuințat astăzi.

La plural, mai multe substantive prezintă *-e* în cazurile în care în limba actuală există, în general, *-i*: *baere* **PO.** Ex. 39; *cărămide* Gen. 11; *dobînde* **CPr.** 56; **CC²**. 451; *grădinele* **PH.** CVI, 37; *greșale* **CT.** Matei 17, *greșele* **PO.** pref.; *greșalele* **CV.** CXXXV, 2; **PS. CP.** LXVII, 22; LXVIII, 6; **TM.** 45, 48; **CT.** Matei 17; Marcu 14; **CM.** 7, 11, *greșelele* **PH.** LXVII, 22; *groape* **CT.** Luca 38, 61; **CC¹**. 111, 228; **CC²**. 426; **PO.** Gen. 14; *isprave* **DH.** XI, 319, *isprăvele* **CPr.** 277; **DH.** XI, 369; *lingure* **CB.** I, 195, 203, 205; *matcele* **PS. CP.** XCII, 3; *măhreme* **CB.** 1, 195; *mrejele* **PV.** CXL, 9; *nunte* **CC²**. 34; *ograde* **CC²**. 558; *omide* **PS. PH. CP.** CIV, 34; **TM.** 44; *plate* **CPr.** 77; *prade* **CC²**. 264, 517; *prăjene* **PO.** Ex. 25, 27; *rădăcinele* **CT.** Luca 9, 78; *rane* **PS. CP.** XXXI, 10; XXXIV, 15. XXXVII, 18; LXXII, 5; LXXXVIII, 33; **PH.** XXXI, 10; LXXII, 5; **CT.** Marcu 11, 21; Luca 31, 34, 53, 68, 92; **CC²**. 152, *ranele* **PS. CP.** XXXVII, 6; XXXVIII, 11; LXXII, 4; **PH.** XXXIV, 15; XXXVIII, 11; LXXII, 4; LXXXVIII, 33; **CT.** Marcu 21, *ranelor* **PS. PH. CP.** LXVIII, 27; *săgete* **PS. CP.** XVII, 15; LIV, 22; LVI, 5; XC, 6; **PV.** CX, 6; **PH.** LVI, 5; **TB.** 452, *săgetele* **PS. CP.** VII, 14; XXXVII, 3; XLIV, 6; LXIII, 8; LXXVI, 18 etc.; **PV.** CXIX, 4; CXXVI, 4; CXLIII, 6 etc.; **PH.** XVII, 15; XXXVII, 3; XLIV, 6; LIV, 22; LXIII, 8; XC, 6; **CPr.** 233; *șalele* (= *șeile*) **PO.** Gen. 24; *samele* **DH.** XI, 233; *sape* **CB.** I, 207; *sarcine* **TB.** 416, 418; *slave* **CV.** CXLI, 1, *slavele* CLX, 11; **CT.** Luca 71; *talpe* **PH.** CIX, 1; **TB.** 470; **CPr.** 29, *talpele* **PS. CP.** XVII, 37; CXXXIX, 5; **PV.** XCVIII, 5; CXXXIX, 5; **PH.** XVII, 37; **PO.** Ex. 27; *tocmele* **AA.** XX, 444, *tocmelele* **CT.** Marcu 27, 28; **CM.** 19; **CB.** I, 6; **DH.** XI, 349 (*betejale* **CC²**. 242; *cheltuiale* **AA.** XX, 442, 444; *porîncelele* **CB.** I, 6, 8 arată, ca și *tocmele*, că derivatele în *-eală* fac pluralul în *-e* și nu în *-i* ca astăzi); *vame* **AA.** XX, 465, *vamele* (*ibid.*, 464); *vrajbele* **TM.** 227; **AA.** XXVIII, 103; gen.-dativele *cărămideei*, *izbîndeei*, relevate mai sus, ne fac să presupunem că aceste substantive formau de asemenea pluralul în *-e*.

152 Ca plurale în *-i* (astăzi în *-e* sau cîteodată, mai ales dialectal, și în *-ĭ*) citățm: *fieri* (= *fiare*) **TM.** 47, 49; **TB.** 336, 453; **CC¹**. 118; **CC²**. 509, *fierile* **PS. PH.** CIII, 11; CXLVIII, 10; **PV.** CXLVIII, 10; CLIX, 81; **CP.** CIII, 20; CXLVIII, 10; **CPr.** 27; **CC²**. 388; **PO.** Gen. 1, *fierilor* **CV.** CXXIV, 3; **PS. CP.** LXXIII, 19; LXXVIII, 2; CLIII, 24; **PV.** CLIII, 24; **PH.** LXVII, 31; LXXIII, 19; LXXVIII, 2; *pietri* **TM.** 149, 154, 193; **TB.** 461; **CT.** Marcu 19; Luca 12; **CPr.** 128, 193; **PO.** Gen. 39, *pietrile* **PS. PV. CP.** CI, 15; **CT.** Matei 7; Marcu 58; **PO.** Gen. 31.

Următoarele substantive fac pluralul cînd în *-e*, cînd în *-i*: *albinele* **CP.** CXVII, 12, *albinile* (*albi(n)rile*) **PS. PV. PH.** CXVII, 12 (în **PS.** corectat din *albinele*); *balte* **PS. PV.** CIII, 10, *bălțile* **PO.** Ex. 7; *bucate* **PO.** Ex. 29; **DH.** XI, 396, 397, *bucăți* **AA.** XX, 491; *cetere* **PH.** XLII, 4; XCVII, 5 (corectat din *ceteri*); CL, 3, *ceterele* LXXX, 3, *ceteri* **PS. CP.** XXXII, 2; XLII,

4; LXX, 22; LXXX, 3; XCI, 4; XCVII, 5; CXLVI, 7; CL, 111; **PV.** XCI, 4; XCVII, 5; CVII, 3; CXLVI, 7; CL, 3; **PH.** XXXII, 2; XCI, 4; **TB.** 464; **PO.** Gen. 4; *ferestre* **CB.** I, 194, *ferestrile* **PO.** Gen. 7, 8; *gadine* **CP.** CIII, 25; *gadinele* **PS.** CIII, 20, 25; CLIX, 81; **PV.** CIII, 11; CXLVIII, 10; **PH.** CXLVIII, 10; **CP.** CIII, 11; CXLVIII, 10; CLIX, 81; **CT.** Marcu 2, *gadinelor* **CV.** CXXIV, 4; **PS.** LXVII, 31; **PV.** LXXVIII, 2, *gadinilor* **CP.** LXVII, 31; *giudecatele* **PS.** XLVII, 12; CXVIII, 120; **PH.** CXVIII, 137; **CP.** XLVII, 12, *giudecatelor* **PS. CP.** CXVII, 108, *giudecăţile* **PO.** Ex. 28; *lacrăme* **CT.** Marcu 40; Luca 33; **CPr.** 171; **CC²**. 625, *lacrămele* **CP.** VI, 7; XXXVIII, 13; XLI, 4; LV, 9; **CPr.** 290; **CC²**. 395, *lacrămi* **CV.** XVIII, 14; XIX, 1; XXVII, 1; **PS. PH. CP.** LV, 13; CXIV, 8; CXXV, 5; **PV.** CXIV, 8; CXXV, 5; **TM.** 50, 155; **TB.** 290, *lacrămile* **PS. PH.** VI, 7; XXXVIII, 13; XLI, 4; CLV, 9; **TM.** 150; **TB.** 465; *pagubele* **PV. CP.** CVI, 20, *pagubile* **PH.** XLVIII, 11; *porîncele* şi *poruncile* **PO.** pref.; *viiaţe* **PS. CP.** CLV, 2, *vieţile* **PV.** CXLIV, 16 (cf. mai sus); substantivele în *-ură* fac de obicei pluralul în *-uri* (*batgiocuri* **PS.** XXX, 19; XXXVII, 8, *batgiocurile* **PS. CP.** CXVIII, 22; *iscăliturile* **CB.** I, 67, 72; **DR.** 4; *legături* **CV.** XX, 2-3; **PV.** CVI, 14; CLV, 13, *legăturile* **CV.** LXXXII, 1), dar cîteodată şi în *-e*: *batjocure* **CP.** XXX, 19; XXXVII, 8; *făpturele* **PS.** CII, 22; *legăturele* **TM.** 148. În legătură cu forma *Paşti*, trebuie să amintim că este singura formă întrebuinţată în secolul al XVI-lea (**PO.** Ex. 12, *Paştile* **CT.** Matei 107, 108, 109; Marcu 62, 64); *Paşte* nu este atestat nicăieri. 153

Cîteva substantive în *-ră* păstrează această terminaţie la plural: *cămărăle* **CC¹**. 37 (totuşi *cămări* **PO.** Gen. 6); *cioarăle* **CT.** Luca 66; *comoară(le)* **TB.** 459, 460; **CT.** Matei, 3; **CC¹**. 407; **CC²**. 59; **CPr.** 253, 330 (dar *comorile* **TM.** 228); *oacărăle* **PO.** Gen. 30; *ocărăle* **TB.** 424 (dar *ocare* **PS.** XLIII, 14); avem a face aici cu un fenomen de analogie datorit influenţei pluralelor neutre în *-ă* (cf., mai jos, singularul şi pluralul neutrului).

Schimbarea prin analogie a vocalei radicalului se observă în *spete* „săbii" **PV. PH. CP.** CXLIX, 6 (în **PS.** *spate*); comp. *măhreme*, citat mai sus. Ca plural al lui *sîmbătă* găsim cînd forma cu *ă* trecut la *e*, cînd aceea cu *ă* păstrat: *sîmbete* **CT.** Matei 115; Marcu 70, *sîmbăte* **CV.** XV, 9; pentru *tîmpănă* textele nu cunosc decît *tîmpăne*: **PS. PH.** CL, 4; **CP.** CXLIX, 3; CL, 4, *tîmpănele* **PH.** LXXX, 3.

Inflexiunea *a...i* > *ă...i*, ca şi la gen.-dat., nu s-a produs totdeauna; astfel avem *dumbravile* **PS.** XXVIII, 9; LXXXII, 15; **PH.** XXVIII, 9, *dumbravilor* **PS.** XLIX, 10; XCV, 12; **PH.** CXXXI, 6 (alături de *dumbrăvile* **CP.** XXVIII, 9; LXXXII, 15; **CT.** Luca 9, *dumbrăvilor* **PV.** XCV, 12); *falci* **CC²**. 340, *falcile* **PS. PH. CP.** XXXI, 9; comp. *lacrămi*, *pagubile*, pe care le-am relevat mai sus.

De semnalat, în sfîrşit, formele speciale de plural pe care le prezintă *ghiaţă*, *rouă* şi *zăpadă*: *gheţile* **CP.** CXLVIII, 8; **PV.** CLIX, 68; *ruorele* **PS. CP.** CLIX, 69 (*roaole* **PV.**); *zăpăzile* **CP.** *ibid.*

Dacă trecem la substantivele feminine în *-e*, trebuie să observăm că la această clasă au venit să se adauge unele care aparţin declinării în *-a*, în special acelea a căror terminaţie în *-ă*, găsindu-se după *ş*, *j*, a trecut la *e* (cf. p. 17): *cămeşe* (*cămaşe*) **PS. PH. CP.** CI, 27; CIII, 26; **PV.** CIII, 2, 6; **CT.** Matei CXXVI, 5, 31; *cenuşe* **PO.** Ex. 9; *uşe* **CV.** CXXXIII, 5; **PS.** XLII; XCIX, 4; CXXVI, 5; **PV.** CXL, 3; **PH.** LXVIII, 13; *grije* **PS. CP. PH.** IX, 10; XIX, 2; CVI, 39;

154 PV. CVI, 39; TM. 52; *straje* CPr. 29; PO. pref. (găsim însă și *cămașă* CT. Matei 31; *strajă* CP. LXXVI, 5; *ușă* CP. CXL, 3, dar aceste forme sînt mult mai rare decît celelalte).

Limba din secolul al XVI-lea nu cunoaște încă formele *arie, funie, salcie*, ci pe cele care reproduc mai fidel lat. *aream, funem, salcem*, adică *are* (*area* CT. Matei 5), *fune* (CV. XCII, 1-2; PS. CP. LXXVII, 54; CB. I, 66; CC². 497), *salce* (PS. PV. PH. CP. CXXXVI, 2); tot așa avem *propaste* și nu *propastie*: CT. Luca 83; CC¹. 220; CC². 14, 412.

Alături de *iasle* PV. CLV, 17 găsim *esli* în PS. CP. (în același pasaj), dar acesta din urmă este refăcut după v. bulg. *jasli* (*năpasti* PS. XVII, 30 pentru *năpaste*, cum îl găsim în CP., arată la fel terminația lui напасти din versiunea slavă; *năpasti* se regăsește în CV. CXI, 14; CLXX, 12; TM. 124, și acolo de asemenea pare să fie la singular, așa încît, dacă nu este un caz de trecere a lui *e* aton la *i*, cf. p. 57, trebuie să fie interpretat în același fel ca mai sus; comp. *strasti* PS. XXXI, 4; CP. LXXXVII, 19; CXXXIX, 11, alături de *straste* PS. LXXXVII, 19; CXXXIX, 11; CP. XXXI, 4).

Gen.-dat. articulat prezintă aceeași terminație ca a substantivelor în *-a*, formînd pluralul în *-i*, adică *-iei*: *legiei, lumiei, morții, rugăciuniei* etc.; reducerea lui *-iei* la *-ii* este atestată și în acest caz de documente: *creștinătății* AA. XX, 477, 480; CB. I, 23 (comp. *dereptății* PS. CXVIII, 160; *lumiii* CV. CLXIX, 13, care pot fi însă greșeli, deoarece aceste texte, ca toate celelalte traduse din cărțile religioase, folosesc în mod obișnuit formele mai vechi în *-iei*). În loc de *-iei* găsim destul de des *-eei* sau *-ei*, transmis de la substantivele în *-a* în urma unei confuzii analoge aceleia pe care am constatat-o la declinarea acestora din urmă: *afunzimeei* PO. Gen. 49; *căirei* CC². 381; *cîntareei* PS. XCVII, 5; *crăireei* DH. XI, 369; *creștinătăței* AA. XX, 473; *descumpărăciunei* 487; *giudecătoareei* CV. I, 12-3; *întoarcerei* CC². 381; *iubirei* CC¹. 332; *ivirei* CT. Luca 4; *legeei* CV. LX, 2; *manastirei* CB. I, 204; *marei* PH. CV, 7, *maireei* PS. LXXVII, 27; LXXXVIII, 10; *milustineei* PS. V, 9; *mișelameei* CM. 9; *muereei* CM. 23; *nașterei* PO. Gen.
155 39; *pacei* AA. XX, 486; *pășuneei* CP. LXXIII, 1; *perireei* PV. CLIII, 35; *pîineei* CM. 4, *pîinei* CB. I, 10; *psăltireei* CP. XCI, 4; *putredirei* CC¹. 12; *rugăciuneei* PS. V, 3; TM. 148; *secerăciunei* CT. Matei 34; *suspinarei* CC². 398; *vindecareei* CPr. 11 (comp. și formele mixte *rebdarieei* CV. CXXXIII, 7-8; *rugarieei* PS. LXXXV, 6); *povesteei* CC¹. 88 și *sănătateei* CC¹. 347, care prezintă de asemenea *-eei*, par să fie mai curînd forme artificiale refăcute după nominativ. Pentru substantivele în *-ie* găsim de cele mai multe ori *-iei*: *mănăstiei, spășeniei* etc.; foarte rar apare *-iiei*: *dostoiniciiei* PS. LXVII, 10; *mănăstiiei* IX, 25; XVII, 16; *pustiiei* V, CI, 7; reducerea lui *-iiei* la *-ii* apare în forme ca *domnii* AA. XX, 476; *împărății* 476, 478 (la fel în PS. CXLIV, 12, dacă nu este o greșeală); *Mării* AA. XX, 476; avem, în sfîrșit, și *-eei* și încă destul de des: *corabieei* CV. XXV, 2; LXXXV, 12; LXXXVIII, 3 ;XCI, 4; *fieei* PS. LXXII, 28; *împărățieei* CV. CXVII, 11; TM. 150; *leturghieei* CM. 1; *mănăstieei* PV. LXXVII, 50; LXXXIX, 11; CI, 11; CLII, 8; *sfințieei* PV. CI, 20; *spășenieei* PV. CLXI, 69; *tărieei* PV. CL, 1; *veselieei* PV. CXXXVI, 6; *vieei* PO. Gen. 49.

Pentru *foamete* găsim ca formă de gen.-dat. *foametei* PO. Gen. 41.

Ca și la substantivele în *-a*, constatăm că schimbarea lui *a* din radical în *ă* nu s-a produs totdeauna; această particularitate este caracteristică mai ales pentru

anumite texte, ca **CV. PS. PH.**: *adunariei* **PO.** Ex. 15, 34 (dar *adunăriei* 35); *arrătariei* **PH.** CXVIII, 68; *bogatației* **PH.** XLVIII, 7; LI, 9; *bu(n)rătației* **CV.** XXII, 10; CLII, 14; CLIV, 8; CLIX, 9-10; **PS. PH.** XXIX, 8; XXX, 20; XLIV, 12; *caiei* **PV.** CXXXVI, 1; **PH.** L, 15; *carției* **PS.** XXXIX, 8; **PH.** LXX, 15; *cercetariei* **CV.** CXLVII, 13; *cetației* **CV.** LXXI, 7; *cîntariei* **PS.** XVII (dar *cîntării* VI); *dereptației* **CV.** CXXVI, 13; CLXIX, 11-2; **PS.** XXXIV, 27; L, 16, 21; CXVIII, 62 (*dereptății* IV, 2; LXX, 24; CXVIII, 7, 123, 164); **PH.** IV, 2; L, 16; LXX, 24; CXVIII, 123; *îrâlțariei* **PH.** L, 21; *ladeei* = *lăzei* **PO.** Ex. 25 (nom. acestei forme este *ladie* în **PO.** și nu *ladă*; ca atare el reproduce germ. *Lade* și nu sl. *lada*, magh. *láda*); *lucrariei* **CV.** CVI, 3; *mariei* **CV.** CX, 11; **PS. PH.** VIII, 9; XXXII, 7; XLV, 3; LXIV, 8; LXVII, 23; LXVIII, 3; XCII, 4; CV, 9; **PV.** CXXXVIII, 9; CLII, 19; CLVII, 4; CLVIII, 36; **EL.** Matei 8; **PO.** Gen. 22, 49 (*măriei*, 9); *nutariei* **CV.** LXXXV, 6; *parției* **PH.** XV, 5; LXVII, 10 (comp. mai sus *corabieei*, *pacei*, *rebdarieei*, *rugarieei*, *suspinarei*, *vindecareei*); numai în mod excepțional găsim forme asemănătoare în celelalte texte, și în special în cele ale lui Coresi; am înregistrat aici cîteva exemple ca: *chemariei* **CPr.** 147, 177; *dihaniei* **CM.** 9; *propastei* **CC²**. 419. 156

Majoritatea particularităților pluralului reies din ceea ce am constatat în legătură cu formele singularului. Pentru *fune* există pluralul *funi* (*fu(n)ri*) **PH. CP.** XV, 6; CXXXIX, 6; **PS. PV.** CXXXIX, 6; **CPr.** 29; **CT.** Marcu, 9; *funile* (*fu(n)rile*) **CV.** XCIV, 2; **PS.** XV, 6; **CP.** CXVIII, 61; **CV.** Marcu 19; **CPr.** 29 (*furiile* **PS.** CXVIII, 61 este o greșeală pentru *furile*); la fel apare pentru *propaste*, *propastile* **PS. PV. CP.** CLVII, 7 (dar și *propăsti* **CC²**. 41-2). *Fie* are o formă dublă: *fiile* și *fiele*; cea dintîi apare în **PS.** CXXXVI, 8; **CP.** XLIV, 10, a doua în **PS.** XLIV, 10; XLVII, 12; **CV.** 37; CXLIII, 12; CLIII, 19; **CP.** XCVI, 8; CV, 37; CXXXVI, 8; CXLIII, 12; CLIII, 19 (comp. *viele*, de la adj. *viu*, **PS. CP.** CLIV, 16; **PO.** Gen. 9, alături de *viile* **CP.** LXVII, 11).

Inflexiunea *a...i* > *ă...i* se prezintă în aceleași condiții ca la gen.-dat.; texte ca **CV. PS. PH.** etc. de multe ori nu o cunosc: *afumari* **PS.** CLVIII, 38; *bu(n)rătățile* **CV.** CXLVI, 13; **PS.** XV, 2; **PH.** LXIV, 5; CXVIII, 68; *bunrătățiloru* **CV.** CXXVI, 11; *caile* **CV.** CXI, 3; **PS.** IX, 26; XVI, 4; XVII, 22; XXIV, 4, 10; XXXVIII, 2; LXXVI, 20; XC, 11; CXLIV, 17; CLIII, 4; **PV.** CXLIV, 17; CXLIX, 8; CLVIII, 27 (dar *căile* XC, 11; CXVIII, 151, 168; CLIII, 4); **PH.** IX, 26; XVI, 4; XVII, 22; XXIV, 10; LXXVI 20; XC, 11; CXVIII, 5, 59; CXLIV, 17; **TM.** 189, *cailoru* **PS.** L, 15; *cărari* **PS.** LXXVII, 50, *cărarile* VIII, 9; XVI, 5; XVIII, 46; XLIII, 19; LXXVI, 20; CXVIII, 3, 5, 35, 59; **PH.** VIII, 9; XVI, 5; XVII, 46; LXXVI, 20, *cărariloru* **PS. PH.** XXIV, 4; CXVIII, 105 (*cărăirile* **PS.** XCIV, 11; CII, 7; CXVIII, 15, 26, 151, 168; CXXXVIII, 4); *carți* **CV.** LXXX, 9; **CB.** 1, 194; **AA.** XX, 442, *cartile* **CV.** VI, 11; **PS.** LXVIII, 29; *cetați* **PS. PH.** CVI, 36, *cetățile* **CV.** XX, 1; CLXIX, 14; **PS.** IX, 7; CIV, 32; **PH.** IX, 7; LXVIII, 36, *cetățiloru* **CV.** LXXVI, 4 (*cetățile* **PS.** LXVIII, 36); *cîntari* **PS.** XCIX, 4; CXXXVI, 3, *cîntarile* LXXII; CLV, 19, *cîntarilor* LIII; LXX, 22; XCII; XCIV; XCV; **PH.** LIII; *corabii* **PH.** CIII, 26; **ND.** 24, *corabiile* **CV.** LXXXVII, 10; CXXIII, 2; **PS.** XLVII, 8; CIII, 26; **PH.** XLVII, 8; *cumîndari* **CV.** XXXI, 10-11; **PS.** XLIX, 5; XIV, 8; **PV.** XC, 8, *cumîndarile* **PS.** XLIX, 8; CV, 28; **PH.** CV, 28, *cumîndariloru* **PS.** CLIII (*comîndările* **PV.** CLVIII, 38, *cumîndărilor* CLIII, 38); *darile* **PS.** CII, 2; *dereptați* **PS.** LXXIV, 3; XCVII, 9, *dereptățile* XLIX, 157

16; LXXXVIII, 32; CXVIII, 5, 16; **PH.** X, 8; CXVIII, 16; *dereptaților* **PS.** CXVIII, 64, 68; **PH.** CXVIII, 62 (*dereptățile* **PS.** CXVIII, 8, 23, 24, 25, *dereptăților* CXVIII, 12, 27, 71); *dihanii* **PO.** Ex. 19; *giudecarile* **PS.** IX, 26; CXVIII, 43, 106; CXLVII, 9; **PV.** CXLVII, 9; *îmblarile* **PS.** LXVII, 25; *întrebari* **CV.** 1, 3; *jiganii* **PO.** Gen. 1, 6 (și *jigănii* 1, 2); *lumînrari* **CV.** XV, 14; *nari* **PV.** CXIII, 14; *nedereptațile* **PS.** LXXXVIII, 33, *nedereptaților* **PH.** LXXXVIII, 3; *parți* **PS.** CV, 27; CVI, 2; CXLIX, 6; **PV.** CXLIX, 6; **DH.** XI, 349; *parțile* **PH.** LXII, 11; **CL.** XXV, 39; *rugarile* **PS.** CLII, 1; *spămîntarile* **PH.** LXXXVII, 17; *spinrarile* **PH.** XVII, 41; *strigari* **PS.** XLVI, 6, *strigarile* XLIII, 13; *vaile* **PH.** XVII, 5; LXXIII, 15 (*văile* **PS.** LIX, 8); în textele lui Coresi aceste forme sînt relativ rare; am înregistrat în ele: *afumari* **CP.** CLVIII, 38; *corabii* **CT.** Marcu 18; Luca 17; Ioan 19, *corabiile* **CP.** XLVII, 8; CIII, 26; *cumîndari* **CP.** CLVIII, 38, *cumîndarile* XLIX, 8; CV, 28; *darile* CII, 2; *jiganiile* **CC**[1]. 27; **CC**[2]. 154; *nari* **CC**[2]. 586; *parți* **CP.** CVI, 2. Pentru *cămașe* există, ca și astăzi, două forme de plural, una cu *a* schimbat în *ă* și cealaltă cu *e* ca vocală a radicalului: *cămeși* **PS.** XLIV, 10, *cămeșile* XXI, 9; XLIV, 9, *cămășile* **CP.** XXI, 9; XLIV, 9. Pluralul lui *lature* nu cunoaște niciodată inflexiunea lui *a*, chiar în cazul în care, asociat cu prepoziția *în*, formează locuțiunea adverbială *în laturi* (în acest caz avem, după cum se știe, în limba actuală *lături*): *în laturi* **PS.** CLI; **CC**[2]. 524. Pentru *straste* găsim peste tot *strasti* etc.: **CV.** CXL, 14, *strastiloru* CLXII, 4; **CP.** XXXIX, 3; un plural analog este *năpastile* **CV.** XIX,
158 1; CVII, 9; forma cu *ă* în loc de *a* și arătînd trecerea lui *st* la *șt* înainte de *i* nu e totuși necunoscută: *năpăștile* **CC**[2]. 36, 99, 173. Pentru *pasăre* nu găsim niciodată pluralul *păsări*, întrebuințat în zilele noastre; toate textele dau *pasări*: **PS. CV.** CXLVIII, 10; **CP.** LXXVII, 27; CXLVIII, 10; **TM.** 48; **CT.** Luca 63 (*paseri* **TB.** 453); **PO.** Gen. I, 2 (și *paseri*, *pasiri*), *pasările* **PS. CP.** VIII, 9; XLIX, 11; CIII, 12, 17; CLIX, 80; **PV.** CIII, 12, 17; CLIX, 80; **CT.** Matei 26; Marcu 15, 17; Luca 35, 49, 66; **CM.** 24, *pasărilor* **CV.** CXXIV, 3-4; **PS. PV. CP.** LXXVIII, 2; CLIII, 24.

Inflexiunea *a...i* > *ă...i* nu a găsit încă explicația cuvenită. După Tiktin, „Zeitschr. f. rom. Phil.", X, 249; cf. *Rum. Elementarbuch*, 27, ea ar avea ca punct de plecare fonetismul dublu pe care-l prezentau, la sg. și la pl., în vocala radicalului, forme ca *pradă — prăzi*, *sară — sări*. Faptele fonetice, și în special cele din macedoromînă, contrazic însă această explicație: în macedoromînă, unde inflexiunea în chestiune se produce ca și în dacoromînă și chiar în forme în care acest din urmă dialect a păstrat pe *a* (comp. mr. *văți* față de dr. *vaci*), pluralul lui *seară* este *seri*, și acesta n-a putut deci să determine schimbarea lui *a* în *ă* în substantive ca *scări*, *părți*. S. Pușcariu, „Beihefte zur Zeitschr. f. rom. Phil.", XXVI, 30, înclină să creadă că *a* a trecut la *ă* mai întîi în formele în care această vocală se găsea înainte de *r* (*cărare* > *cărări*); ar fi aici un tratament fonetic special pe care l-ar fi suferit *a* în aceste condiții; nu vedem însă de ce această schimbare a lui *a* în *ă* nu s-ar fi produs și în altă parte, într-o formă ca *marți*, ca și în substantivele masculine, în adjectivele și pronumele în care există un *a* urmat de *r*: *pari*, *pescari*; *amari*, *mari*, *rari*, *tari*; *cari* (*călări*, *buzunări*, *mădulări*, pe care Pușcariu le citează în sprijinul opiniei sale, îl datoresc pe *ă* altor cauze decît prezența lui *r*: *călări*, forma veche *călari* (cf. p. 95), este cu siguranță influențat de *călăreți*, iar *buzunări*, *mădulări*, ca plurale neutre, au fost tratate în același fel ca substantivele feminine prezentînd schimbarea lui *a* în *ă*; dacă adjectivul *mare* apare în macedoromînă la plural cu *ă*, *mări*, nu este aici decît un fenomen transmis de substantivele *mări*, *scări* etc.). După părerea noastră motivele schimbării lui *a* în *ă* trebuie căutate în altă parte. Ceea ce ni se pare sigur este faptul că în acest caz avem a

face cu un fenomen de analogie care a invadat, puțin cîte puțin, declinarea feminină, fără să fi reușit însă să se propage pretutindeni (se știe că pluralele *fragi, vaci* s-au sustras acestui tratament). Credem că analogia a pornit de la o 159
formă ca *țară*; pluralul vechi și regulat al acesteia a fost într-adevăr *țărî*, unde *e* a trecut la *ă* sub influența lui *ț* după ce *i* final a devenit *î* în contact cu *rr* (cf. 18, 29, 58); *țară — țărî* sau *țări* (acesta cu *-i* reintrodus mai tîrziu, prin analogie cu celelalte plurale feminine, căci terminația *-i* era cu desăvîrșire izolată) a atras după sine alte substantive ale declinării în *-ă, scară, sară, pradă* etc., la care s-au adăugat și substantive în *-e, cărare, mare, parte, cetate* etc., și în acest fel pluralele acestora, modelate după *țărî, țări*, au devenit *scări, sări, prăzi, cărări, mări, părți, cetăți* etc.

O formă curioasă de plural este *pace*, care păstrează pe *-e* de la singular și nu desinența de pl., *-i*, cum ne-am aștepta; ea este atestată foarte des în texte: **PS. CP.** XXXVI, 11; LXXI, 7; CXVIII, 165; **PV.** CXVIII, 165, *pacele* **CV.** CLIV, 3; **PS. CP.** XL, 10; LXXI, 3; CXIX, 7; CXXI, 6; **PV.** CXIX, 7; CXXI, 6; **PH.** XXXIII, 15; CXIX, 7; **CT.** Matei 35; **CC**[1]. 176; **CC**[2]. 149; **CPr.** 221, *pacelor* **CPr.** 335; numai **TB.** 466; **AA.** XXVIII, 103 dau *pacile*. Semnalăm, în sfîrșit, o formă rară de plural, *foameți* **CT.** Matei 98; Marcu 58.

53. *Singularul și pluralul neutrului.* Substantivele declinării în *-u* sînt cele care prezintă cele mai multe particularități.

Vechile singulare *îmbrăcămînt, încălțămînt* nu dispăruseră încă în secolul al XVI-lea; se știe că astăzi ele sînt înlocuite de formele de plural, *îmbrăcăminte, încălțăminte*, care au trecut la singular schimbîndu-și totodată și genul; *îmbrăcămînt* ne este dat de **CC**[2]. 305, 403, 469, 493, iar *încălțămîntul* de **PH.** CVII, 10.

Desinența pluralului, continuîndu-l pe lat. *-ora*, mai apare deseori cu vechiul fonetism *-ure* (acest fonetism este de altfel analogic; terminația *-e* este împrumutată de la pluralul femininelor): *ceasure* **CV.** XI, 10; **CT.** Marcu 25, *ceasurele* **TB.** 468; *ceriure* **CV.** CXXXIX, 5; CXLI, 6; CLVII, 1-2; **PS. CP.** LXXXVIII, 3; CXII, 4; **PV.** CXII, 4; CLIII, 43; **TM.** 121; **TB.** 360; **CT.** Marcu 2, *ceriurele* **PS. CP.** XLIX, 6; LXXXVIII, 6; CXVI, 6; CLIII, 43; **PV.** XCVI, 6; *chinurele* **CV.** CXXXI, 6; *chinurelor* CLX, 7; *cinure* **TB.** 459, *cinurele* **TB.** 362; *cîrdure* **PO.** Gen. 32; *cornure* **TB.** 453, 461; *coșure* **CT.** 160
Matei 64; Marcu 33; Luca 42; *cuibure* **CT.** Matei 26; *danțurele* **TM.** 227; *darure* **PS. CP.** XLIV, 13; LXVII, 30; LXXI, 10; LXXV, 12; **TB.** 416; **PO.** Gen. 4, 32, *darurele* **TB.** 460; **PO.** Gen. 4; *drumure* **CT.** Marcu 27; *duhure* **CV.** V, 2; **PS. CP.** CIII, 4; **CT.** Marcu 11, 23, *duhurele* **CV.** IV, 11-12; **CT.** Marcu 19; *eftinșigurele* **PS. CP.** L, 3; *fărăfundurele* **PS. CP.** LXX, 21; CXXXIV, 6; CXLVIII, 7; **PV.** CXXXIV, 6; CXLVIII, 7; CLVIII, 34; *folosure* **TM.** 101; *furtușagure* **TB.** 418; *gîndurele* **PV.** XCI, 6; *ginture* **PS.** XLIV, 18; *glasure* **CP.** XCII, 4; **TB.** 452, *glasurele* **PS.** XCII, 4; *graiure* **CV.** XXX, 4; **CT.** Matei 16, *graiurele* **PS. CP.** V, 2; LIII, 4; *hitlianșugure* **TB.** 451; *iazure* **CB.** I, 211; *locure* **PS. CP.** XLIV, 17, *locurele* **CB.** I, 72; *lucrure* **CV.** CXXIII, 10; CXXVI, 7; CXLVII, 11-12; CLXVII, 13; CLXVIII, 7; CLXX, 10; **TM.** 44, 100, 104; **TB.** 415, 424; **CT.** Luca 1; **PO.** pref.; Gen. 2; **AA.** XX, 458, 473, 486, *lucrurele* **CV.** VI, 9; CXX, 9, 10; **PS. CP.** LXXVI, 13; LXXXIX, 16; **TM.** 229; **TB.** 445; **PO.** Gen. 2, *lucrurelor* **CV.** CXXI, 6; **PS. CP.** CX, 6; *năravure* **CV.** XXX, 5-6; CXXXVII, 7, *năravureloru* LXXIII, 12-13; *nasure* **PS.**

PH. CP. CXIII, 14; *neamure* CV. CVII, 5; PS. PV. CP. LXXII, 8, *neamurele* CV. CIX, 9; *nodure* CPr. 309; *pature* TB. 328; CT. Marcu 27, *paturele* CP. IV, 5; *pîlcure* TB. 461-462; PS. CP. XXVI, 2; *preţurele* CV. CXXXI, 14; *răspunsure* AA. XX, 456; *rîndure* CT. Marcu 24, 25; TM. 104; *rîure* PS. CP. XXIII, 2; LXV, 6; LXXI, 8; LXXVII, 16; LXXIX, 12; LXXXVIII, 26; PV. CVI, 33; CLV, 8, 9; CLVII, 4, *rîurele* PS. CP. LXXIII, 15; XCVII, 8; XCII, 3; PV. LXXVII, 44; XCVII. 8; TM. 50; TB. 455; CT. Matei 24, *rîurelor* PS. CP. XLV, 5; *rodure* PV. CXLIV, 13; *rosture* PS. XI, 4, *rosturele* PS. XXX, 19; XXXIV, 21; LXII, 12; CP. LXII, 12; CT. Luca 4; *scuture* PS. CP. XLV, 10; *sfeature* PS. CP. XII, 2; XX, 12; LXV, 5; LXXXII, 6, *sfeaturele* PS. CP. LXXXVIII, 8; *steagure* PS. CP. CLV, 9; *stogure* CB. I, 209, 211; *tăure* PH. CIII, 10; *tocure* CB. I, 193; *trupurele* PS. PV. CP. LXXVIII, 2; TM. 47, 48; CT. Matei 17; CB. I, 11; *valure* DH. XI, 369; *veacure* TM. 103, *veacurele* PS. CP. LXV, 7; *vînture* TB. 456; CP. CXXXIV, 7; CT. Marcu 61, *vînturele* PS.
161 PV. CXXXIV, 7; CT. Matei 24; *vipturele* CP. CLIII, 22; *zgăurele* PS. CP. VII, 10. Formele cu *-uri* sînt de asemenea foarte frecvente şi chiar în textele care ne oferă numeroase exemple de *-ure*; lăsînd deoparte textele lui Coresi, unde putem înregistra aproape la fiecare pagină plurale în *-uri*, ne vom mulţumi să citãm cîteva forme asemănătoare din PS. PV. TM. etc.: *ascunsurile* TB. 455; *ceasurile* (*ibid.*, 415, 416, 455); *chipurile* (*ibid.*, 452, 461); *cîrdurile* PO. Gen. 32; *darurile* TB. 460; PO. Gen. 32; *deşerturile* PS. IV, 3; *duhurile* TM. 155; TB. 468; *feliurile* TB. 456; *furtuşagurile* TM. 230; *gîndurile* PV. CXXXVIII, 3; *ginturi* PH. LXX, 8, *ginturile* LXXIII, 8; *glasurile* TM. 230; *graiurile* PH. XVI, 6; S. 15; *hitlenşugurile* TB. 462; *năravurile* TB. 230; *neamurile* PO. Gen. 24; *posturile* TB. 342, 464; *rîndurile* PO. pref.; *riuri* PS. CLV, 9; PH. CIV, 41, *rriurile* PH. XCII, 3; *rosturile* (*ibid.*, LXII, 12); *stîlpurile* TB. 332; *straturile* PS. IV, 5; *turnurile* TB. 461; *zapisuri* DH. XI, 396. Schimbarea lui *-ure* în *-uri*, care nu era deci definitiv împlinită în secolul al XVI-lea, se explică în felul următor: *e* a trecut la *i* mai întîi în formele articulate; aceste forme fiind accentuate pe silaba care-l precedă pe *-urile*, *e* a trecut la *i*, ca în alte cuvinte care prezentau aceste condiţii de accentuare (comp. *ginerile*, *ţărmurile* < *ginerele*, *ţărmurele*); forme ca *ceasurele*, *ceriurele* etc. au devenit deci *ceasurile*, *ceriurile*, iar mai tîrziu acest fonetism a fost introdus, prin analogie, şi la formele nearticulate, *ceasure*, *ceriure*; ceea ce pare să confirme această explicaţie este faptul că găsim de multe ori în texte forme în *-urile* alături de cele în *-ure* (de exemplu *turnurile cu cornure* TB. 461; *cornure...cornurile*, *lanţure...lanţurilor* PO. Ex. 28); pe de altă parte, constatăm că *-ure* este în general mai frecvent decît *-urele*, ceea ce arată că acesta l-a precedat pe celălalt în evoluţia care avea să aducă înlocuirea lui *-e* cu *-i*.

În afară de forma în *-uri*, relevată mai sus, găsim pentru *veac* un plural în *-i*, ca în limba actuală: *veaci* CV. CXLIV, 5, 9; PS. V, 13; PH. V, 13; IX, 8; XIV, 5; XXIV, 2; XLIII, 9; CC[1]. 21, 57, 66, 374; CC[2]. 8; IC. 45, 46 (în expresiile *în veaci*, *întru veaci*, *de veaci*), *veacii* CV. CLX, 1; CLXIV, 10; PH.
162 XVIII, 10; XX, 5; CPr. 78; CC[2]. 48, 116, 122, 174, 245 (cf. *întru toţi veacii* PH. CXLIV, 13, corespunzînd lui *în toate veacurele* PS. CP.). *Folos* şi *rod* nu cunosc decît pluralul în *-uri*, în timp ce astăzi ele prezintă terminaţia în *-e* (v. *folosure* mai sus şi: *folosuri* PO. pref., *folosurile* CC[2]. 388; *rodurile* este dat de CC[2]. 24).

Substantivele terminate în *-r*, dar care nu urmează pe cele care fac pluralul în *-uri*, prezintă adesea ca desinență a pluralului *-ă*: *cară* **CB.** I, 192; **PO.** Gen. 45, 46; Ex. 14, *carăle* **PV. CP.** CLII, 4, 19; *fiară* **CC¹.** 44, 111, *fiarăle* (*ibid.*, 228), *fierălor* **CTd.** 195; *hotară* **PH.** LXVII, 14; **CC².** 368; **PO.** Gen. 49; **AA.** XX, 484, *hotarăle* **PV.** CXLVII, 4; **CP.** XIV, 31; CXLVII, 4; **CT.** Matei 4, 8, 28, 62, 64, 77; Marcu 19, 30, 31, 42; **AA.** XX, 478, 480, *hotarălor* (*ibid.*, 478, 480); **CP.** XVII, 5, 16; XI I, 2; LXVII, 27; LXXVII, 20; CXXV, 4; *izvoară* **PV.** CIII, 10; **CP.** LXXIII, 15; CXIII, 8; **PO.** Ex. 15, *izvoarăle* **PV.** CXXV, 4; **CTd.** 215; **PO.** Ex. 7; *păhară* **PO.** Ex. 25; *pridvoară* **CT.** Ioan 14; **CC¹.** 14, 16; **CC².** 166, *pridvoarăle* **CT.** Ioan 37; *săboară* **CP².** XXXIX, 11. Găsim însă și forme cu desinența *-e*, ca în limba actuală: *carele* **PS.** CLII, 4, 19; *covoare* **CB.** I, 192, 193; *fiere* **CB.** I, 134, *fiarele* **CT.** Luca 38; *hotarre* **PH.** LXXIII, 17, *hotarele* **PS.** CIV, 31; CXLVII, 4; **PH.** CIV, 33; **EL.** Matei 8; *izvoare* **PS.** XI I, 2; LXXIII, 15; LXXVII, 20; CIII, 10; CXIII, 8; **PH.** LXXIII, 15; **CP.** CIII, 10; **RLR.** 49 (alături de *izvoară*), *izvoarele* **PS.** XVII, 5, 16; XLI, 2; LXVII, 27; CXXV, 4; **PH.** XVII, 16; LXXIII, 15; CIII, 10; **PV.** CLIX, 77; **TM.** 45; **TB.** 453; *pridvoare* **CC².** 164; *topoarre* **PH.** LXXIII, 6. Desinența *-ă*, alături de *-e*, necesită cîteva lămuriri; originea ei trebuie să fie căutată în pluralul formelor care prezentau condiții fonetice speciale pentru ca *-e* să treacă la *-ă*; asemenea forme sînt *cară*, *fiară*; acestea au ieșit din formele mai vechi **carre*, **fiarre*, reprezentînd lat. *carra*, *ferra* cu înlocuirea desinenței *-a* cu *-e*, prin analogie cu pluralele femininelor; la data cînd *r* dublu era încă pronunțat, **carre*, **fiarre* au putut într-adevăr să devină **carră*, **fiarră*, în urma trecerii lui *-e* la *ă* sub influența lui *rr* precedent (cf. p. 20, 57); **carră*, **fiarră* și mai tîrziu *cară*, *fiară* au atras după ele pe celelalte neutre terminate în *-r*, ca *hotar*, *izvor* etc., 163
transmițîndu-le desinența *-ă* în loc de *-e* (*hotar*, *izvor* etc. trebuiau să-l păstreze pe *-e* de la plural, deoarece acesta nu trece la *-ă* după un *r* simplu).

Mai multe forme care prezintă astăzi *-uri* și alte cîteva, proprii secolului al XVI-lea, nu sînt atestate decît cu terminația *-e*: *adeverele* **PH.** XXX, 3; *apuse* **PS. CP.** LXVII, 5; LXXIV, 7; CII, 12; *arce* **PS. CP.** LXXVII, 9, *arcele* **PS. CP.** XXXVI, 14, 15; **PH.** XXXVI, 14, 15; LXIII, 4; LXXVII, 9; *așternute* **CPr.** 14; *așternutele* **PH.** IV, 5; *bunele* **CP. PS.** XXXIII, 11; **PH.** XV, 2; *deadevere* **PS. CP.** XI, 2, *deadeverele* **PS. CP.** XXX, 24; *ocoale* **DH.** XI, 219; *ostrove* **PS. PV. CP.** XCVI, 1, *ostrovele* **PS. PH. CP.** LXXI 10; *pomete* **TB.** 461, *pometele* **S.** 6; *prinoase* **PS. CP.** CLVIII, 38; **CPr.** 47, *prinoasele* **PV. CP.** CLIII, 38; *sfîrșitele* **PV.** CLIV, 10; **CP. CP².** XXI, 28; **CP².** XVIII, 5; *temeele* **CP².** XVII, 8, 16; LXXXI, 5; *vise* **PO.** Gen. 40, 45, la care trebuie să fie adăugate formele *începute* **PS. CP.** CI, 26, *începutele* **PS. CP.** IX, 12; LXXVI, 13; XCVIII, 8; CL, 29, 39; **PV.** XCVIII, 8; CLIV, 3; *răsărite* **PS. CP.** LXVII, 34, *răsăritele* **PS. CP.** CII, 12, ca pl. ale lui *început*, *răsărit*, deși alături de acestea găsim fem. *începută* **CPr.** 99, 248, 310, 315, 322, *răsărită* **CC¹.** 183; **PO.** Gen. 2, 3; Ex. 14.

Terminația dublă *-e*, *-ure* (*-uri*) o aflăm în *ascunse* **PS. CP.** XLV, *ascunsele* **PS. CP.** XVI, 14; XVIII, 13; XLVII, 22; **CT.** Matei 53; Marcu 16; Luca 35; **CC².** 399, *ascunsurile* **CTd.** 210, 215, 216; *belciuge*, *belciugure* **PO.** Ex. 25, 27, 28; *coperimîntele* **PS. PV. CP.** CLV, 7, *coperimînturi* **CC².** 605; *mormente* **PS. CP.** LXVII, 7; LXXXVII, 6; CLVI, 19; **PV.** CLVI, 19; **PH.** LXVII, 7; **CC¹.** 402; **CC².** 37, 430, *mormîntele* **PH.** XLVIII, 12, *mormînture* **CC¹.** 111, 116; *năroade* **TB.** 330, 340, 346; **CT. EL.** Matei 10, 46; **CT.** Marcu 42; Luca 18,

năroadele (*ibid.*, Matei 91; Luca 41); **CPr.** 34; **CC**[1]. 127, 386; **PO.** Ex. 15, *năroadure* **CT. EL.** Matei 57, 93, *nărodurele* **EL.** Matei 83, *nărodurile* **CT.** Matei 83; **CPr.** 187; *războae* **CV.**; **PV.** CXXXIX, 3; **CTd.** 211; **CT.** Marcu 58; **CPr.** 55; **CC**[2]. 122; **AA.** XXVIII, 102, *războaele* **CT.** Luca 105, *războiure* **PS. CP.** XLV, 10; *ținutele* **CP. PS.** XLVI, 10, *ținuturi* **DH.** XI, 219, *ținuturile* **PS.** II, 8; **AA.** XX, 464; *tunete* **PO.** Ex. 9, *tuneture* (*ibid.*, 19), *tuneturele*
164 (*ibid.*, 9).

Există de asemenea și cîteva cazuri de *-e* întîlnindu-se cu *-i*: *blăsteme* **CP.** LVIII, 13; **CP**[2]. IX, 28; LVIII, 13, *blăstemi* **PS.** LVIII, 13; **PH.** IX, 28; *bucine* **CT.** Matei 100, *bucireloru* **PS.** XLVI, 6, *bucinilor* **CP.** în același loc; *cimpoae* **CPr.** 155, *cimpoiloru* **CV.** CLVII, 14; *puroi* **CT.** Luca 83; **CC**[2]. 415, *punoi* **CTd.** 222, *puroile* **CT.** Luca 83; **CC**[1]. 219; **CC**[2]. 412, 415, *punoile* **CTd.** 222, *puroaele* **CC**[2]. 415; *suspine* **CP.** XXX, 11, *suspinele* **CP. PV.** CI, 21; **CC**[2]. 519, *suspini* **CPr.** 98, 335; **CC**[2]. 35, 47, 55, 519; **PS.** XXX, 11; **CTd.** 191, *suspinile* **PS.** VI, 7; XXXVII, 10; LXXVIII, 11; **CP.** VI, 7; XXXVII, 10; **CPr.** 15, 56; *suspinilor* **PS. PV. CP.** CI, 6; *tremure* **CP.** LXVII, 28; **CPr.** 184, 232, *tremuri* **PS.** XLVII, 7; CLII, 15, 16; **PH.** II, 11; LIV, 6; **CP.** XLVII, 7; CLII, 15, 16; **CPr.** 232 (cf. *cutremuri* **PS.** II, 11; LIV, 6; **PV.** CLII, 16; **CP.** LIV, 6; **CT.** Marcu 58; Luca 105; **CPr.** 125; **CC**[2]. 39; **CB.** I, 8).

Pl. lui *nume* este cînd *numere* **CV.** 1, 5; **PS. PH.** CXLVI, 4, *numerele* **PS. PH.** XLVIII, 12, cînd *nume* **PV. CP.** CXLVI, 4, *numele* **CP. CP**[2]. XLVIII, 12; cel dintîi reproduce lat. *nomina* (cu *-ne* trecut la *-re* sub influența neutrelor care prezintă această terminație la plural), în timp ce *nume* este o formă tardivă și care a sfîrșit prin a se impune în locul celeilalte.

Pentru *mijloc* cu înțeles de „mijlocul corpului", pluralul este *mijloace*: **CPr.** 58, 233; **PO.** Ex. 12.

De relevat și alte cîteva forme speciale de plural, ca: *brîne* **CT.** Marcu 23; **CTd.** 211; **PO.** Ex. 28, *brînele* **CT.** Matei 35; **CC**[2]. 546; **PO.** Ex. 29 (dar *brîe* **CB.** I, 202); *frîrele* **PV.** CLV, 14, *frînăle* **CP.** în același pasaj (dar *frîele* **PS.** *ibid.*); *grîurele* **CP.** LXIV, 11; *farmăce* **CV.** VI, 10, cu *ă* și nu cu *e*, ca vocală a radicalului (*farmecele* este atestat în **TM.** 230); *ă* este păstrat și în *mînăre* **CB.** I, 206; *zbiarătele* **TM.** 227 (dar *zbiaretele* **CTd.** 224).

54. *Nume proprii.* Deși ne-am referit în mai multe rînduri la declinarea acestor forme, va trebui să adăugăm cîteva observații noi la cele pe care le-am făcut mai sus (p. 94, 95, 97).

Numele proprii masculine în *-a* formează gen.-dat. ca substantivele femi-
165 nine, adică primind desinența *-ei* (*-ii*): *Codreei, Mihneei, Oanceei, Opreei, Predeei* **CB.** I, 38; *Manei* (*ibid.*, 72): *Puii* (*ibid.*, 66, 72); *Gradei* **DR.** 2; *Mogîldei* **RLR.** 52; *Nechitei* **AI.** I[1], 105; *Oprei* **CL.** XXXIV, 332; *Stoii* **IN.** V, 279; la fel se comportă și anumite nume biblice: *Azarieei* **PV.** CLVIII, 49; *Eremiei* **CT.** Matei 4; *Ionei* **PS. PV. CP.** CLVII; **CT.** Matei 67; *Isaiei* **PS. PV. CP.** CLVI; *Iudeei* **PS. PV. CP.** LXXVII, 68; **CT.** Ioan 44, 45; **CPr.** introd.; *Tomei* **CT.** Ioan 65; **CC**[1]. 474; **P.** 15; *Zahariei* **PS. CP.** CLXI; **PV.** CXXXVIII, CLXI; **CT.** Matei 96; **CC**[2]. 560, 561; acesta din urmă, ca și *Iona, Iuda*, apare însă și cu articolul proclitic masculin *lui* (cf. § 56): *lu Iona* **CT.** Luca 59; *lu(i) Iuda* **CC**[1]. 382, 385; *lu(i) Zaharia* **PS.** CXLV, CXLVI; **PV.** CXLV, CXLVII, CXLVIII.

Numele din aceeași categorie sînt identificate cu femininele și la vocativ, astfel că ele prezintă la acest caz terminația *-o*: *Mihalcio, Stoico* **AA.** XX, 476; *Thomo* **CC²**. 152; de notat însă *Zaharie* ca voc. al lui *Zaharia*: **CTd.** 195; **CC²**. 200.

Numele proprii masculine care corespund substantivelor de declinarea a II-a au la vocativ desinența *-e*: *Avrame* **CTd.** 222; *Mihaile* **TB.** 346; *Pavele* **CTd.** 210 (dar și *Pavel* **CPr.** 50); cf. *Eghipte* **PS. PV. PH. CP.** CXXXIV, 9; *Ierusalime* **PS. PV. CP.** CXV, 10; CXXXVI, 5; CXLVII, 2; *Sione* **PS. PV. PH. CP.** CXLV, 10; CXLVII, 2.

În ceea ce privește legăturile declinării romînești cu declinarea latină, va trebui să insistăm asupra cîtorva fapte care vin să le completeze pe cele de care ne-am ocupat în vol. I.

Gen.-dat. sg. al substantivelor romînești arată fuziunea într-o singură formă a aceloraşi cazuri ale declinării latine, în sensul că dativul este cel care a prevalat asupra genitivului; aceasta reiese din declinarea substantivelor feminine, deoarece pentru explicarea gen.-dat. de tipul *case, părți* trebuie să pornim de la lat. *casae, partī*. O altă explicație a acestei particularități a declinării romînești a fost dată de A. Philippide, *Ist. limbei rom.*, 57; Th. Gartner, *Darstell. d. rum. Spr.*, 158; T. Papahagi, „Grai și suflet", I, 218; după părerea lor, gen.-dat. declinării I ar fi fost terminat la origine în *-ă*, ca nom.-ac., întrucît toate cazurile latine de la singular s-ar fi redus în limba romînă la o singură formă; am fi avut deci mai întîi gen.-dat. *casă*, care cu articolul sufixat ar fi devenit **casăei*, de unde, prin schimbarea lui *ă* în *e* sub acțiunea lui *-ei, caseei*, iar din acesta s-ar fi refăcut gen.-dat. nearticulat *case*. Ca un argument în sprijinul acestei interpretări nu am putea invoca gen.-dat. meglenitei, care prezintă forma cu *-ă* și nu cu *-e* (în aromînă forma cu *-ă* există alături de cea cu *-e*; cf. Th. Capidan, *Meglenoromînii*, I, București, 1925, 148); aceasta este o inovație proprie meglenitei (ca și aromînei în parte) și ea a rezultat din tendința de a apropia gen.-dat. de nom.-ac. Ceea ce se opune în special ideii că gen.-dat. ar fi fost, într-o formă primitivă, identic cu nom.-ac. este faptul că nu ne putem explica de ce gen.-dat. în *-ă* ar fi fost înlocuit de cel în *-e*, pe cîtă vreme înlocuirea celui din urmă cu cel dintîi, cum s-a întîmplat în meglenită și în aromînă, se explică ușor prin aceea că s-a încercat îndepărtarea divergențelor de terminație a gen.-dat. și a nom.-ac. Pe de altă parte, este exclus ca gen.-dat. *caseei* să fi ieșit din **casăei*; dovada ne-o dă arom. *casil'ei*, care nu poate veni decît de la *casae illaei*, și, prin urmare, trebuie să fie anterior lui *casăl'ei*, a cărui primă parte a fost refăcută tîrziu după nom.-ac. *casă* (așa cum gen.-dat. *aisteĭ*, pron. dem., alături de *aiștei*, a fost refăcut după nom.-ac. *aistă*). 166

Gen.-dat. masc. al declinării a II-a prezintă aceeași formă cu nom.-ac., deoarece au rezultat din confuzia dintre dat. latin în *-o* și nom.-ac. (*domn* < *domino*, confundat cu *domn* < *dominus, dominum*). Masculinele de declinarea a III-a ar fi trebuit să aibă *-i* la gen.-dat., dar, prin analogie cu declinarea a II-a, forma de nom.-ac. este aceea care s-a impus (*cîne*, ca *domn*). Desinența *-i* a masc. pl. de declinarea a III-a se explică prin influența pl. declinării a II-a: deoarece sg. *canem* și pl. *canes*, după căderea lui *-m, -s*, se reduseseră la o singură formă, pentru a evita confuzia celor două numere s-a adoptat la plural terminația *-i* a declinării a II-a, de unde **cani*, ca *domini* (după Al. Procopovici, „Dacoromania", II, 201, 203, desinența *-i* ar reproduce dezvoltarea normală a lui *-es* latin, dar fonetica romînească se opune acestei explicații).

După ce *-i* a fost introdus la pl. masc. al declinării a III-a, aceeași flexiune a fost adoptată pentru pl. fem. în *-e* (ar fi temerar să considerăm acest plural în *-i* ca datînd din latina vulgară, cum admite A. Meillet pentru particularitatea analogă din italiană, „Bull. de la Soc. de ling.", XXVII, 65). O asemenea schimbare a desinențelor putea să se producă cu atît mai mult cu cît era favorizată de analogia care stabilea un paralelism între formele, identice, ale

gen.-dat. sg. și nom.-ac. pl. ale declinării I (*case*) și cele ale declinării a III-a (nom.-ac. pl. *părți*, corespunzînd gen.-dat. sg. *părți*).

În ce privește desinența *-i* a pl. fem. al declinării I, ea a rezultat cînd din *-e* (mai ales atunci cînd se găsea după *c, g*: *vaci(le)*, *fragi(le)* < **vace(le)*, **frage(le)*, cînd din *-i* de la declinarea a III-a (această flexiune putea să fie introdusă la declinarea I cu atît mai ușor cu cît existau substantive feminine care prezentau la sg. o formă dublă, în *-ă* și în *-e uşă-uşe, grijă-grije*).

167 Pentru folosirea aceleiași forme la genitiv și la dativ, v. Kr. Sandfeld, *Balkanfilologien*, Copenhaga, 1926, 99, 106; (cf. „Grundriss der rom. Phil.", ed. a II-a, I, 528); nimic nu vine să confirme ipoteza că această particularitate a limbii romîne s-ar datora influenței ilirice sau albaneze; sîntem îndreptățiți mai curînd să admitem contrariul, și anume că identitatea genitivului și a dativului în albaneză este un fenomen transmis din romînă; într-adevăr, albaneza nu arată o tendință atît de pronunțată ca limba romînă, de a simplifica declinarea, astfel că mai curînd în romînă genitivul și dativul au putut fi confundate la origine. Deși limba romînă nu a simplificat declinarea în aceeași măsură ca celelalte limbi romanice, ea se aseamănă cu acestea în ce privește reducerea progresivă a formelor cazuale. Tot influenței limbii romîne trebuie probabil să atribuim identitatea genitivului și dativului din declinarea bulgară.

Adjectivul

55. Deoarece flexiunea adjectivelor corespunde, de cele mai multe ori, cu aceea a substantivelor, nu vom aminti aici, după cele ce am spus în paragrafele precedente, decît particularitățile din care derivă anumite aspecte ale formelor adjectivale. Cît despre faptele care leagă morfologia adjectivelor de aceea a pronumelor, ele vor fi prezentate acolo unde ne ocupăm de acestea din urmă.

În ceea ce privește natura finalei, avem de menționat forma dublă *pustiiu* **CP. PS. PH.** LXII, 3; **CT.** Marcu 25; **CPr.** 20; **CC¹.** 344; **PO.** Gen. 1, și *pustii* **CT.** Matei 57, 58; Marcu 25; Luca 16, 41, 42; **CC¹.** 136; **CC².** 63, 293, 295, 368, 417. Ca și azi avem *roșiu* **CC¹.** 399 (*roșîu* **PO.** Gen. 25), fem. *roșie* **CM.** 19; **CPr.** 330; **CC¹.** 173-174; **PO.** Gen. 25, 38; Ex. 10, 13, 14, 25, 26, a cărui terminație, comparată cu aceea, normală, a lui *roșu, roșe* (< lat. *roseus*), nu a fost încă explicată. O formă rară este *aseaminile* **PO.** Ex. 9 pentru *asemenea* (cf., mai departe, adverbul).

La plural masc. *gol* îl păstrează pe *l*, astfel că nu avem *goi*, ca astăzi, ci *goli*: **CV.** VI, 1; CXIX, 13; **TB.** 469; **CPr.** 42, 53; **CC¹.** 38, 186, 334; **CC².** 47, 141, 421; **PO.** Gen. 2; **S.** 26.

168 Pl. lui *mare* apare uneori cu aceeași terminație, în loc de *mari*, și, dat fiind că această formă este atestată în mai multe rînduri, nu pare să fie vorba de un fapt de grafie: *cuvinte mare* **CP.** CLIV, 3; *plîngeri mare* **TB.** 316; *să nu seți mai mare* **CPr.** 239; *mai marelor preuți* **CC¹.** 374; *mare învîncături* **PO.** Gen. 49; *cue mare, sveașnice mare, icoane mare, boi mare, vaci mare, iape mare* **CB.** I, 194, 196, 205, 208. Un caz analog este acela al lui *tare* și al derivatului său *netare*: *tarele mîni* **CC².** 568; *tare să fiți întru al lui duh* **CPr.** 223; *netare semu noi* **TM.** 124. Dimpotrivă, *cai telegare* **CB.** I, 209 (pentru *telegari*, pl. lui *telegar*) nu se poate datora decît confuziei între *i* și *e*, frecventă în textele vechi.

Pl. feminin și neutru al lui *nou* este *noao* etc. (cf. p. 67); *noi* nu este folosit niciodată.

Desinența *e-* a pluralului este schimbată uneori în *-ă* după un *-r*, așa cum s-a întîmplat cu substantivele care se terminau în aceeași consoană (cf. p. 105): *amară* (*urîciuni a.* etc.) **CPr.** 55; **PO.** Ex. 12; **IC.** 48 (însă: *amari greșale* **CC**[1]. 38).

Gradele de comparație sînt exprimate în același fel ca în limba actuală, în afară de superlativ, care este format în cîteva cazuri cu ajutorul adverbelor *mult, vîrtos* sau al unei expresii adverbiale ca *fără seamă*: *multu milostiv* **PS. CP.** LXXXV, 5, 15; CII, 8; CXLIV, 8; **PV.** LXXXV, 5; CXLIV, 8; **PH.** LXXXV, 5; **TM.** 216; *mult mulțiți* **CT.** Marcu 11; Luca 24; *multu nedejduitori* **RLR.** 46; *mult păcătos* **P.** 2; *vîrtos bune* **CM.** 24; *vîrtos grea* **PO.** Ex. 9; *vîrtos mare* **CT.** Marcu 70; **CC**[1]. 7; **CC**[2]. 156; **PO.** Gen. 47; Ex. 10; *vîrtos multă, vîrtos multe* **PO.** Ex. 9, 12; *fără seamă mulți* **CTd.** 206 (comp. *fără seamă tare plodit* **PO.** Gen. 17).

Articolul

56. *Articolul hotărît.* Textele arată din cînd în cînd omisiunea articolului *-l* (*-lu*): *Dumnedzău dereptației mele, agiutătoriu mieu, Dumnedzeu tău, sufletu mieu, sprejenitoriu mieu, agiutoriu mieu, glasu rugiei* **PH.** IV, 2; XVIII, 15; XLIV, 12; LVI, 2; XC, 2; CXIV, 1; *dumnezeescu Pavel* **CC**[2]. 449; *fecioru cu muma sa* **P.** 20; *fiiu lu Dumnedzău* **CTd.** 206; *glasu lor* **PS.** XVIII, 4; *picioru mieu* **CP.** XCIII, 18; *potopu apeei* **PO.** Gen. 9; *răsăritu soarelui* **S.** 11; *rîndu vostru* **CM.** 24; *sufletu lui* **CTd.** 212; *sufletu lor* **PS.** CVI, 5; *sufletu său* **CP.** 169
XXIII, 4. Trebuie oare să vedem aici o mărturie a căderii lui *-l* în pronunțare? Lipsa acestei consoane poate să se datorească în unele cazuri neatenției copiștilor sau deprinderii lor de a scrie o singură dată litere care se repetau la sfîrșitul unui cuvînt și la începutul cuvîntului următor; în acest fel s-ar putea interpreta *fiiu lu, glasu lor, sufletu lui, sufletu lor.* Rămîn însă un număr mare de cazuri care par să arate că *-l* începuse să nu mai fie pronunțat, iar ca exemplu sigur al acestei rostiri sîntem îndemnați să considerăm *hotaru Ardealului* dintr-o însemnare scrisă de Mihai Viteazul (**IS.** IV, 4).

Articolul *al, a, ai, ale*, variind după gen și număr, este în general consecvent întrebuințat în anumite texte, în special în cele ale lui Coresi; găsim însă chiar în acestea cîteva exemple ale formei invariabile *a*, iar în alte texte exemplele de acest fel abundă: *în numele Tatălui și a Fiiului și a Duhului sfînt* **CM.** 10; *a Domnului iaste pămîntul* **PS. CP.** XXIII, 1; *a blînzilor va fi pămîntul* **PS.** XXXVI, 11; *Tatăl a Domnului nostru* **CM.** 14; *meșterul mare a tiparelor* **PO.** pref.; *jugul a grumazilor voștri* **CB.** I, 8; *acela nuor de foc iaste a oamenilor nebuni* **TB.** 421; *toți îngerii omeriloru, a bărbaților și a muerilor* **TB.** 415; **CTd.** 209; *fii lu Iacov, și a lu Iosif* **PS.** LXXXVI, 16; *toți oamenii a domitale* **DH.** XI, 349; *doi omiri a noștri* **RLR.** 47; *pîrgari a domitale* (*ibid.*, 49); *sufletele dreptilor oamenilor... și a păcătoșilor* **TB.** 421; **CTd.** 211; *patru cornure a pămîntului* **TB.** 454; **CTd.** 215; *pedepse a tale* **TP.** 160; *cărți a prorocilor* **PO.** pref.; *nevoi a mele* **AA.** XX, 483; *cărți a lui Jigmon* (*ibid.*, 486).

Este posibil, de altfel, ca *a* în loc de *al* să se datorească cîteodată unei simple particularități grafice, ca în cazurile menționate mai sus pentru *-l*, adică *l* a fost suprimat înaintea unui cuvînt care începe cu aceeași consoană; așa ar fi de considerat pasaje ca acestea: *locul sfîntu a lui* **PS.** XXIII, 3;

neputredul trup a lu Hristos **CC²**. 152; *dar mare a lu Dumnezeu* **CM.** 10; *tot nărodul a lui Adam* **CTd.** 195; *logofătul cel mare a lui Aron Vodă* **DH.** XI, 318; *fiiul... a lu Ilie, a lu Matan, a lu Levie, a lu Melhie, a lu Ioanna, a lu Iosif...* **CT.** Marcu 11; *a loru e pămîntul* **PS. CP.** XXXVI, 22; *săborul a lor* **CT.** Matei 36; *numele a lor* **PO,** Gen. 2; *a lor rostu* **PV.** CXLIII, 8. Dacă aceste exemple trebuie să fie considerate așa cum am spus mai sus, nu e mai puțin adevărat că rămîn atîtea altele în care *a*, în loc de *al, ai, ale*, apare ca o formă des întrebuințată în secolul al XVI-lea, și se pare că zona lingvistică caracterizată de această particularitate era atunci mult mai întinsă decît astăzi (se știe că astăzi se folosește *a* în loc de *al* etc. mai ales în Moldova).

Pentru *al, a, ai, ale*, v. explicația pe care am dat-o în „Bul. Soc. fil.," București, II (1906), 16.

Articolul *cel, cea* este înlocuit adesea de *cela, ce(a)ia*,—de exemplu: *cei de apoi, ca și ceia dintîiu* **CTd.** 193; *bunătatea ceaia deșarta* **CTd.** 228; *mînra ceaia marea* **CV.** CLXIII, 7, —iar gen.-dat. feminin este *cei, ce(a)ia*, corespunzînd formelor de astăzi *celei, celeia*: *zise cea mai mare ceii mai mici* **PO.** Gen. 19; *ceii mari era numele Liia* (*ibid.*, 29); *rebdariei ceia lungiei* **CV.** CXXXIII, 7-8; *nunteei ceaia de sus* **CC²**. 292. De notat dat. pl. masc. *a cei* **PH.** LXXVIII, 4.

Articolul proclitic *lui* al gen.-dat. numelor proprii masc. apare foarte des redus la *lu*. Dacă în anumite texte, ca **CV. CP. TP.**, apare de obicei *lu* (în **CV.** nu găsim decît în mod excepțional *lui*: *lui Hristosu* CXL, 14, ca și: *lui Dumnedzeu* XLVIII, 13; la fel în **CP.**: *lui Israil* CLIII, 9; cf. LXX, 22, unde *sfîntului Israil* este scris în loc de *sfîntul lui Israil*), în alte locuri constatăm la fiecare pas ezitarea între cele două forme. Astfel **PS.** îl întrebuințează pe *lu* tot atît de frecvent ca pe *lui*; ne vom referi în mod special la acest text pentru a vedea în ce fel se prezintă el din acest punct de vedere și dacă ne oferă cîteva elemente pentru a explica formele *lui* și *lu*.

Să ne oprim mai întîi la formele care apar în titlurile *Psaltirii Scheiene*. Găsim aici următoarea serie: *lui Asafu* LXXIV, LXXVII, LXXIX-LXXXI; *lui Avesalom* III; *lui Coreu* LXXXIII, LXXXIV, LXXXVI; *lui David* II-V, VII, VIII, LXVIII-LXX, LXXII, XC, XCII-XCV, XCVII-XCIX, C, CII, CVII, CXXXVII, CXL, CXLII, CXLIV; *lui Etam* LXXXVIII; *lui Hristos* LXXI; *lu Agheu* CXLV, CXLVII, CXLVIII; *lu Asafu* IV, IX, LXXIII, LXXV, LXXVIII, LXXXII; *lu Avacum* CLV; *lu Coreu* XLI, XLIII-XLVIII; *lu David* IX-XXXV, XL, XLII, L, LI, LIII-LX, LXII-LXIV, LXVI, LXXXV, CIII, CVIII, CIX, CXXXVI, CXXXVIII, CXXXIX, CXLI, CXLIII; *lu Daniil* CLVIII; *lu Israil* CLII; *lu Moysii* CLII, CLIII; *lu Saul* XVII; *lu Zaharia* CXLV. Folosirea concomitentă a formelor *lui* și *lu* e și mai caracteristică atunci cînd una dintre ele urmează imediat celeilalte: *lui David... lu Eseiu... lui Asafu* LXXII; *lu Aggheu și lui Zaharia* CXLVI. Mergînd mai departe cu ancheta și parcurgînd versetele Psaltirii, regăsim aici cîteva dintre formele precedente și multe altele asemănătoare: *lui Adam* CLIII, 8; *lui Arron* LXXVI, 21; *lui Avraamu* CIV, 6; *lui David* LXXXVIII, 4, 36, 50; *lui Efrem* LXXVII, 67; *lui Hamu* LXXVII, 51; *lui Iacov* LXXXVI, 2; CXLV, 5; *lui Iosif* LXXVII, 67; *lui Israil* LVIII, 6; LXX, 22; LXXII, 1; LXXVII, 41; LXXX, 5; CLI, 6; *lui Lot* LXXXII, 9; *lui Melhisedec* CIX, 4; *lui Moysii* LXXVI, 21; CII, 7; *lui Neftalim* LXVII,

28; *lui Taneos* LXXVII, 12, 43; *lu Aaron* CXIII, 18, 21; CXVII, 3; CXXXII, 2; CXXXIV, 19; *lu Avraamu* XLVI, 10; CIV, 9; CLXI, 73; *lu David* XVII, 51; CXXI, 5; CXXXI, 11, 17; CLXI, 69; *lu Efrem* LXXVII, 9; *lu Faraonu* CLII, 4, 19; *lu Hamu* CIV, 23, 27; CV, 22; *lu Hristos* CLXII, 62; *lu Iacov* XIX, 2; XXI, 24; XXIII, 5, 6; XLIII, 5; XLV, 8, 12; LXVI, 5; LXXIV, 10; LXXV, 7; LXXX, 2, 5; LXXXIII, 9; LXXXIV, 2; CIV, 6, 10; CXIII, 1, 7; CXXXI, 2, 5; CXLVII, 9; CLIII, 9; *lu Idumeiu* LXXXII, 7; *lu Isacu* CLV, 9; *lu Israil* XXI, 25; XXIV, 22; LXII, 7; LXVII, 9, 27; LXXI, 18; LXXVII, 31, 55; LXXXII, 5; LXXXVIII, 19; CII, 7; CIV, 10; CV, 48; CXIII, 1, 20; CXVII, 2; CXXI, 4; CXXXIV, 12, 19; CXXXV, 22; CXLVI, 2; CXLVII, 9; CXLVIII, 14; CLII, 19; CLIII, 9; CLXI, 68; *lu Leviinu* CXXXIV, 20. *Lui* și *lu* apar unul lîngă celălalt în același verset: *lu Iacov... lui Iosif* LXXVI, 16; *lui Iacov... lu Israil* XCVII, 3; *lui Israil... lu Iacov* LXXX, 5; *lui Madiamu... lui Sisaru... lu Iavim... lui Chysu* LXXXII, 10; *lui Moysi... lu Israil* CII, 7. Dacă frecvența lui *lu* și *lui* în cutare sau cutare loc poate fi explicată prin condițiile în care ne-a fost transmisă *Psaltirea Scheiană*, prin preferința diferiților copiști pentru una dintre aceste forme (cf. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, I, XXXII, XXXVIII), ea lasă neexplicată alternarea lui *lui* și *lu* în versete scrise de 172
același copist. Amestecul formelor în acest caz nu ar putea fi, bineînțeles, interpretat totdeauna ca o concesie făcută de copist modelului pe care-l urma și care se deosebea în această privință de deprinderile sale de vorbire; ar însemna să generalizăm un fapt care nu a putut fi decît accidental. Trebuie atunci să admitem că în secolul al XVI-lea, ca și astăzi, chiar pronunțarea individuală oscila între *lui* și *lu*. Aceasta reiese și din alte considerații: în documentul din **CB.** I, 51 găsim: *lu Ionașco, lu Murgu, lu Boboc, lui Necoră și lu Ștefan*, unde se vede clar că cel care a scris acest document a pus *lu* imediat după *lui*; într-unul din textele din **AA.** XX citim: *lu Mihaiu Voevoda* 456, *lui Mihail Voevod, lu Jigmon*, 457, astfel că și aici se vede cum *lui* și *lu* erau întrebuințați simultan în vorbirea individuală.

Cum să explicăm reducerea lui *lui* la *lu*? Probabil că trebuie să plecăm de la legături ca *lui Ion, lui Iosif* etc..., unde *i* din articol putea fi absorbit de *i* următor, și de la asemenea legături, despărțite în *lu Ion* etc., s-a ajuns să se transmită articolul fără *-i* în cazurile în care el preceda forme începînd cu alte vocale sau cu o consoană (*lu Alexandru, lu Petru*).

După S. Pușcariu, „Zeitschr. f. rom. Phil.", XLI, 76 (cf. Th. Gartner, *Darstellung d. rumänischen Sprache*, 48), articolul *lu* pentru *lui* ar trebui privit ca reprezentantul unui vechi genitiv format cu *lu* < *illum* (comp. vfr. *la feauté l'empereur*) și care s-ar fi întîlnit cu dativul construit cu *lui*, de unde confuzia dintre aceste două forme. Pentru a susține această teorie, Pușcariu invocă prezența lui *lu* în textele cele mai vechi, în timp ce *lui* ar fi propriu textelor de dată mai puțin depărtată, și, în același timp, mărturia istroromînei și a meglenitei, unde apare *lu* în loc de *lui*. Cele mai vechi texte nu confirmă însă observația lui Pușcariu, deoarece am văzut că **PS.** întrebuințează foarte des pe *lui*, și aceeași constatare poate fi făcută dacă ne referim la **PH.** sau **PV.**; repartiția formelor *lui* și *lu* nu este, în secolul al XVI-lea, dependentă de fapte cronologice, ci de variații dialectale, de preferințele pe care le aveau traducătorii și scribii cînd pentru *lui*, cînd pentru *lu*. În ce privește graiurile sud-dunărene, trebuie să amintim că meglenita nu-l ignorează complet pe *lui* (cf. Th. Capidan, *Meglenoromînii*, București, 1925, 148), iar dacă aici găsim mai ales *lu*, aceasta, ca și în istroromînă, poate foarte bine să fie rezultatul unei nivelări în 173
favoarea lui. Explicația lui Pușcariu ni se pare contestabilă mai ales pentru că

ea admite la gen. și dat. sg. o diferențiere (**lu omu, *lui omu*) care nu concordă cu sistemul declinării romînești, caracterizată prin identitatea dintre aceste două cazuri; ar urma de aici că și la pl. am avut gen. **i oameni* și dat. **lor oameni*, ceea ce nu corespunde morfologiei romînești. Pe de altă parte, dacă genitivul și dativul sg. fuseseră, cîtva timp, așa cum le admite Pușcariu, ne-am aștepta să găsim în textele vechi genitive feminine ca *a Maria*, alături de dativul *ei* (*ii*) *Maria*, în realitate însă nu întîlnim decît *ei* (*ii*) pentru ambele cazuri. Pușcariu citează, e drept, construcția dialectală *Ion a Safta*, pe care a auzit-o la Bicaz și în Munții Apuseni, dar ea nu este probantă, deoarece aceasta poate fi o alterare a lui *Ion a lu Safta* sau o formă hibridă rezultată din *Ion a(l) Saftei* și *Ion a(l) lu Safta* (se știe că *lu* este întrebuințat în dacoromînă și înaintea numelor de persoane feminine). Interpretarea lui Pușcariu implică deci fapte foarte problematice, de aceea ni se pare că formele *lui* și *lu* apar mai clare dacă le considerăm ca fluctuații de fonetică sintactică.

În ceea ce privește numele proprii, trebuie să mai amintim că, spre deosebire de uzul modern, anumite nume de familie aveau la gen.-dat. articolul enclitic: *Arbanașului* **CB.** I, 67, 72 (dar în același timp *lui Arbanaș*, 66); *Bălosului* **IN.** V, 279; *Bărescului*, *Berescului* **CB.** I, 66, 72; *Lungului* (*ibid.*, 57); *Moldoveanului* (*ibid.*, 37); *Sîrbului* (*ibid.*, 88). Postpunerea articolului se explică aici prin aceea că avem a face cu forme care la origine sînt determinanți, adjective și nume etnice și, prin urmare, au urmat flexiunea substantivelor comune și a adjectivelor. Întrebuințarea construcției *lui Arbanaș* alături de *Arbanașului* arată de altfel tendința de asimilare a acestor forme cu cele care primeau articolul proclitic, tendință care s-a accentuat cu timpul și a fixat fizionomia actuală a numelor din această categorie (*lui Lungu*, *lui Moldoveanu* etc.).

O trăsătură caracteristică a limbii din sccolul al XVI-lea este păstrarea în cîteva cazuri a articolului proclitic la gen.-dat. substantivelor comune. Grupăm aici formele care sînt atestate cu această flexiune, și în primul rînd pe cele în care articolul *lui* precedă substantivul. *Lu împăratu* este atestat de **CV.** LXVIII,
174 9-10; CXLVIII, 1-2; **PS. CP.** XLIV, 2, 6, 14, 15, 16; LX, 7; LXXI, 2; XCVIII, 4; CLVIII, 46; în versetele corespunzătoare ale altor Psaltiri găsim însă *împăratului*: **CP². PH.** XLIV, 2, 6, 14, 15, 16; **PH.** LX, 7; **CP². PH.** LXXI, 2; **CP². PV.** XCVIII, 4; **PV.** CLVIII, 46; *împăratului* apare, de altfel, și în **PS. CP.** XLVI, 7; XLVII, 3, iar **CP².** XVII, 51 prezintă forma *împăratului* față de *lu împăratu* din **PS.**; notăm însă că **PS.** este consecventă în întrebuințarea acestor două forme: *lu împăratu* apare atunci cînd nu este urmat de un adjectiv etc., în timp ce *împăratului* este gen.-dat. însoțit de un adjectiv (*împăratului nostru*, *împăratului mare*, în cele două versete citate: XLVI, 7; XLVII, 3). Sînt atestate mai rar: *lu(i) craiu* **ICr.** 2; **PO.** Gen. 14, 39, 40 (în ultimul capitol și *craiului*); *lui voivodă* **CV.** C, 6-7; **CPr.** 51; **CC².** 261. La acestea trebuie să adăugăm cuvintele savante: *lu chiesariu* (*chesariu*, *chesar*) **CV.** LXVII, 3-4; LXXXIX, 11; **CT.** Matei 90; **CPr.** 39, 47, 50; **CC².** 260, 261; *lu(i) ighiemonu* (scris *lui* și *lu gh(i)emonu*) **CV.** LVI, 5-6; LVII, 4-5; LIX, 8-9; **CC¹.** 397, 399 (<ἡγεμών, prin intermediul sl. *igemonŭ* din textele religioase, introdus din greacă). Toate aceste cuvinte au o notă comună: ele desemnează demnități, funcții înalte și, prin urmare, fiind asociate deseori cu nume de persoane (comp. *lui ievanghelistu Ioan* **TB.** 465; *lu proroc David* **CC¹.** 54) sau identificate cu acestea (*chesar* nu este de altfel decît un nume propriu devenit comun, în sensul de „împărat"), se înțelege că ele au păstrat mai mult timp la gen.-dat. articolul proclitic și deci s-a continuat a se spune *lui împărat* etc., ca *lui Alexandru*.

Existau însă și alte substantive precedate de articol. Astfel, în **CV.** citim: *sîntele mueri... supuindu-se a loru săi bărbați* CLII, 3-5; *muerile supuindu-se a loru săi bărbați* CL, 14 (în text *ale*, ceea ce este evident o greșeală); și în alt loc: *multul a lor mele lacrămi* **TM.** 215; *înaintea a lor miei și a lor tăi frați* **PO.** Gen. 31; *să vei da bani împrumut a lor miei mișei oamini* (*ibid.*, Ex. 22); *a lor tăi ficiori nașterile dentîniu* (*ibid.*, 34); *mulțemim... ca a lor noștri iubiți priiatini* **RLR.** 45; în toate aceste pasaje se vede clar că *lor* este așezat înaintea substantivului atunci cînd acesta era imediat precedat de un adjectiv pronominal. 175
Sînt atestate exemple și de articol feminin proclitic, în aceleași condiții: *ispitirea a ei voastre credință* **CV.** CXXXIX, 12 (în pasajul corespunzător **CPr.** 58 are: *ispitele ale voastre credințe*, unde cu siguranță că *ei* a fost omis între *ale* și *voastre*); *ispitele sîntu ale ei noastre credințe* **TM.** 124; *besereca* (= *besereciei*) *svinte a ei tale* **PH.** V, 9 (cf. *în cinstea a ei tale* **PH.** XLIV, 10, pasaj alterat, ca și precedentul). Aceste exemple din urmă se întîlnesc cu celelalte două — singurele pe care le găsim în secolul al XVI-lea — însoțite de articolul feminin proclitic, sub forma *ii*, nu *ei*, și numai atunci cînd era vorba de un nume propriu: *iaca mueriei tale, ii Sara, fi-va fecior* **PO.** Gen. 18; *spuseră iară ii Tamar* (*ibid.*, 48; dar *Tamareei*, cîteva rînduri mai sus și în alte locuri, după cum alături de *ii Sara*, la locul citat, găsim ceva mai departe forma *Sarăei*, întrebuințată și în alte pasaje). Aceste cazuri izolate de *lor*, *ei* (*ii*) proclitice sînt mărturii prețioase pentru istoria declinării și apar ca o vagă urmă a vechii flexiuni a substantivelor în dacoromînă.

Rămîne de făcut o ultimă observație în legătură cu cele două cuvinte care însemnează „Dumnezeu". Atunci cînd erau urmate de un determinant, *Dumnezeu* și *Zeu* primeau articolul enclitic: *Dumnedzeului nostru* **PS. CP.** XIX, 8; LXXXIX, 17; **PV.** LXXXIX, 17; *Dumnezeului tău* **CM.** 27; *Domnezeului de sus* **PO.** Gen. 14; *Dumnedzeului lu Iacov* **PS. CP.** XIX, 2; *Dzeului mieu* **PS. CP. PV.** LXXXIII, 11; *Dzeului nostru* **PS. CP.** XCI, 14; *Dzeului lu Israil* **PS. CP.** LXVII, 9. În alte cazuri articolul era așezat înainte, ca astăzi (*bunătatea lui Dumnezeu* etc.); totuși chiar atunci constatăm utilizarea frecventă a formelor cu *-lui*: *besereca... Dumnedzeului* **CV.** XXI, 9; *cuvintele Dumnedzeului* **PS.** CVI, 11; *numele Domnezeului* **PO.** Gen. 13; *cîntați Dumnedzeului* **PS.** LXVII, 33; *ceriul spure slavă Dumnedzeului* **PS.**. XVIII, 2 (*lu Dumnezeu* **CP.**); mai ales *Zeu* ne oferă cele mai multe exemple în acest sens: *casa Dzeului* **PS.** LI, 10; LIV, 15; **CP.** LIV, 15; *cetatea Dzeului* **PS. CP.** XLV, 5; *fsatul Dzeului* **PS.** LXXII, 17 (*lu Dumnezeu* **CP.**); *ievanghelia Dzeului* **CV.** XX, 24; *împărățiia Dzeului* (*ibid.*, III, 8); *lucrul Dzeului* **PS.** XLV, 9 (*lu Dumnezeu* **CP.**); *sărbătorile Dzeului* **PS.** LXXIII, 176
8 (*lu Dumnezeu* **CP.**); *ale Dzeului țirutele pămîntului* **PS.** XLVI, 10 (*ale lu Dumnezeu* **CP.**); *strigați Dzeului* **PS. PV. CP.** XCVII, 4 (cf. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, I, CLXXXIV).

Postpunerea articolului în limba romînă este departe de a fi clarificată, cu toate încercările făcute pînă acum (v., în cele din urmă, V. Bogrea, „Dacoromania", II, 662; C. Tagliavini, *ibid.*, III, 515; G. Weigand, „Balkan-Archiv", I, p. VII, XI; Kr. Sandfeld, *Balkanfilologien*, Copenhaga, 1926, 96). Deoarece aceeași particularitate există, după cum se știe, în albaneză și în bulgară, s-a crezut că ea poate fi atribuită influenței graiurilor traco-ilirice. O asemenea ipoteză lasă însă neexplicate unele fapte caracteristice ale morfologiei limbii romîne: întrebuințarea în romîna primitivă a articolului proclitic feminin **a*,—și trebuie să presupunem că în aceeași situație se află și masculinul **lu*,— așa cum rezultă din constatările pe care le-am înregistrat în alt loc (p. 26; cf.

S. Puşcariu, „Dacoromania", I, 372); extinderea relativ recentă în dacoromînă a anumitor forme cu articolul enclitic (cazurile *împăratului, craiului, Mariei* pentru *lui împărat, lui crai, ei Maria*). Comparaţia dialectelor romîneşti lasă de asemenea să se vadă progresele succesive pe care le-au făcut formele cu articol enclitic în detrimentul celor cu articol proclitic: istroromîna şi meglenita, care au păstrat multe trăsături arhaice, prezintă la gen. şi la dat. *lu*, în timp ce dacoromîna şi aromîna folosesc pentru aceste cazuri articolul sufixat. Postpunerea articolului apare deci ca un fapt care s-a accentuat cu timpul şi, în parte, în epoca istorică, astfel că e greu să vedem aici rezultatul unei imixtiuni alogene (traco-ilirice) în morfologia limbii romîne. S-ar putea presupune că numai albaneza a moştenit de la iliri fenomenul analog şi l-a transmis apoi limbii romîne, dar această presupunere ridică de asemenea îndoieli, dat fiind că albaneza cunoaşte în multe cazuri articolul proclitic şi are, în acelaşi timp, particularităţi care nu coincid complet cu cele ale articolului romînesc. În ce priveşte bulgara, ea se deosebeşte de limba romînă şi de albaneză prin faptul că nu cunoaşte articolul prepus; ea merge deci pe această cale mult mai departe decît celelalte două limbi. Ne întrebăm atunci dacă această particularitate — ca însăşi utilizarea articolului care îi dă un loc aparte printre limbile slave şi care poate fi explicată prin reducerea formelor de declinare — nu ar putea fi considerată ca o evoluţie independentă de aceea suferită de romînă şi de albaneză (cf. A. Meillet, „Bull. de la Soc. de ling.", XXVI, 143). Este însă posibil ca bulgara să fi suferit în acest caz, ca şi în alte împrejurări, influenţa limbii romîne.

177 Articolul *-le* al nom.-ac. masc. al declinării a III-a este derivat din *ille* de H. Tiktin, *Rum. Elementarbuch*, 90, şi S. Puşcariu, *Studii istroromîne*, II, Bucureşti, 1926, 321; nu vedem însă de ce *ille* s-ar fi păstrat numai în acest caz; este natural să admitem că *-le* a ieşit din *-lu* şi că *e* a fost substituit lui *u* din cauza terminaţiei *-e* a formelor fără articol: deoarece la declinarea a II-a vocala articolului coincidea cu vocala finală a substantivului (*domnu-lu*), s-a stabilit o identitate vocalică analogă substantivelor de declinarea a III-a: (*cîne-lu*> *cîne-le*).

57. *Articolul nehotărît.* Ne-am ocupat în capitolul despre fonetică (p. 77-78) de cîteva din particularităţile pe care le prezintă acest articol şi rămîne de menţionat forma sub care apare gen.-dat. articolului fem. *o*; aceasta este în mod constant *unii* (nu *unei*, cum se scrie astăzi): *unii mueri* **CPr.** 271, 283, 301; *unii slugi* (*ibid.*, 240); *unii văduo* **CC¹.** 210. În ce priveşte *neşte* (cf. 73), trebuie să relevăm dativul cu *a*: *ziseră ... a neşte bărbaţi răi* **CPr.** 39.

Numeralele

58. *Cardinale.* În afară de cîteva deosebiri în ce priveşte fonetismul, ele sînt identice cu cele întrebuinţate în zilele noastre: *u(n), unul, o* (*uo* **CV.** CLXVII, 9; **PS.** LXXXIII, 11), *una* (cf. 77-78), *doi, doao* etc..., *noao* etc. (cf. 67)..., *unsprăzece* (cf. 56)..., *şasezeci* **CT.** Matei 50, 51; **CC².** 345. Alături de *amîndoi, amîndoao* avem *îmbi, îmbe* **PS. PV.** CXLIX, 6; **PH.** CXXXV, 13; CXLIX, 6; **PO.** Gen. 21, 26; Ex. 2, 25, 27, 28, 30, 32, 37, iar ca formă foarte rară trebuie să notăm *amîndoi spră zece* „toţi cei doisprezece" **CT. EL.** Matei 108; **CC¹.** 389, care pare o combinaţie improvizată, foarte artificială.

Ca flexiuni speciale notăm: gen. cu *de* (în afară de cel cu *a*, ca în **PO.** Gen. 31: *cortul... a doao slujnice*): *pre mijloc de doao viiaţe* **PS. PV. CP.** CLV, 2; *cea pildă de zece fete* **CC¹.** 424 (cf. 93-94); dativul cu *a*: *a doi* **CT. EL.** Matei 18; Luca 81; **CC¹.** 92; 234, 257; **CC².** 245; *a patru* **CPr.** 29; **CC².** 4; *a cinci* **CC¹.** 223; *a zece* **CC¹.** 461; *a unsprăzece* **CT.** Luca 112; *a doi-*

sprăzece **CT.** Ioan 24; **CPr.** 158; **RLR.** 49, *a doosprădzece* **CV.** LXXIV, 13; CIX, 8; **CPr.** 5; *a cinci sute* **CC²**. 202 (*la a cinci sute* 154 nu poate fi decît 178
o greșeală de tipar; *la* arată că în original era probabil *a cinci...*, iar în cursul compunerii textului i s-a adăugat *la*, lăsînd să se mențină dativul construit cu *a* și *la* în același timp); *a patru mie, a cinci mie* **CT.** Matei 66; Marcu 33. Gen. lui *mie* este atestat sub forma *miei* (*seama miei de talanți*) **CC¹**. 326, iar în ce privește pluralul aceleiași forme, atunci cînd era precedată de un alt numeral, exemplele citate arată că el rămînea invariabil, adică *mie*, ca la singular; așa îl găsim și în alte părți: *doao mie* **CT.** Marcu 19; **CC¹**. 112; *trei mie* (*ibid.* 344); *patru mie* **CV.** XXXVI, 1; **CT.** Matei 64; Marcu 32; **CPr.** 46; **CC¹**. 137; *cinci mie* **CT.** Matei 58; Marcu 25; Luca 42; Ioan 18; **CPr.** 10; **CC¹**. 136, 137, 142; **CC²**. 293; *șapte mie* **ICr.** 3; **CPr.** 105; *zece mie* **ICr.** 3; **CT.** Luca 77; **CC¹**. 154, 156; *doaozeci de mie* **CT.** Luca 77; *doaozeci și trei de mie* **CPr.** 144; *o sută de mie* **AA.** XX, 477, 480, 484; *șase sute de mie* **CC¹**. 156; totuși *mii* nu era necunoscut în acest caz: *patru mii* **CC¹**. 140; *cinci mii* **CC¹**. 140, 145; **CC²**. 295, 297; *zece mii* **CB.** I, 7; *șase sute de mii* **PO.** Ex. 12 (forma pluralului, chiar și atunci cînd era întrebuințat singur, era de altfel *mii*: **PS. CP.** XC, 7; CXVIII, 72, CLIII, 30; **PV.** CLIII, 30; **CC¹**. 373; **CC²**. 6, 493; **PO.** Gen. 24; Ex. 20; cf. totuși *mie de neamure* **CP.** CIV, 8, în timp ce **PS.** prezintă în același loc *mii*; forma din Coresi poate fi însă o greșeală tipografică).

Dintre formele asociate cu *tot* trebuie să notăm: *tute patru* **PO.** Ex. 27; *tute șase* **PO.** Ex. 25; *tute șapte* **CT.** Luca 102; *tute dzece* **PO.** Ex. 26; *tute unsprădzece* (*ibid*)., care se alătură lui *tustrei, tuspatru*, întrebuințate astăzi.

Întunerec, calchiat după slavul *tĭma*, are înțelesul de „zece mii" **CV.**; **PS.** III, 7 (*mii* în **CP.**); XC, 7; CLIII, 30; CLVIII, 40; **PH.** III, 7; XC, 7; **PV.** XC, 7; CLIII, 30; CLVIII, 40; **CP.** XC, 7; CLIII, 30; CLVIII, 40 și epilog; **CPr.** 42; **CC¹**. 475; **CC²**. 51, 77, 222, 319; notăm de asemenea: *întunrerecu de înturerece* **PH.** LXVII, 18, *untunerece de untunerece* și *mii de untunerece* **CC²**. 41.

59. *Ordinale.* Pentru „primul", în afară de formele analoge celor de 179
astăzi (*întîiu, întîiul* etc.), găsim: masc. sg. (fără articol) *întîe* **TM.** 45; fem. sg. (fără articol) *întîe* **PS. CP.** CLII; pl. *întînie* **PS.** XLIII, 2; **CP.** LXXVII, 51; compusul cu *de* se prezintă în același fel: *ceasul dintîe* **AA.** XXVIII, 107, 108; *carte dentînie* **PO.** pref.; *ceia dentîe* **IP.** 35, dar avem și *dentîiu* pentru feminin (sg. și pl.): *carte dentîniu* și *cărți dentîniu* **PO.** pref.; *zilele dentîiu* **CP.** XLIII, 2. Cu înțelesul de „primul" sînt întrebuințate și: *de primă* **CM.** 20; **CC¹**. 143, 343, 407, 412, 413, *de prima* **PO.** titlu, *den primă* **CC¹**. 27; **PO.** Gen. 36, 38; Ex. 22, 34, 39, *de-a prima* **PO.** Gen. 43, 46, 48, 49; Ex. 4, 6, 11, 12, 13, 40.

Pentru „al doilea" avem: masc. *al doile* **PH.** II; **ICr.** 10, 13; **TM.** 78, 83; **TB.** 336; **CT.** Matei 91; **PO.** Gen. 2, 34; *al doilea* **CC¹**. 55; **CPr.** 33; **CP.** II; **PO.** pref.; Ex. 25; pl. *ai doilea* **CPr.** 153; **CC²**. 340, 556, *ai doii* **TM.** 79; **TB.** 284; **CC²**. 346; fem. *a doa* etc. (cf. p. 67).

Pentru „al treilea": masc. *al treile* **CV.** XVI, 7; LIII, 14; **ICr.** 14; **CTd.** 193; **CT.** Matei 80, 91; **CC¹**. 55; **PO.** Gen. 32; **P.** 20; **AA.** XXVIII, 108, *al treilea* **CTd.** 204; **CT.** Marcu 67; **CPr.** 13; **CC²**. 158; **PO.** Ex. 25; pl. *ai treilea* **CPr.** 153, *ai treii* **TB.** 284; fem. *a treia* (*a tria* **PS.** CLXII, 33).

Pentru „al patrulea“: masc. *al patrul* **CT. EL.** Matei 57; Luca 10, 41; **CPr.** 31; **CC¹.** 356, 409, 421, 433; **PO.** Gen. 2; Ex. 20, 28, 39; **AA.** XX, 464; fem. *a patra.*

La fel cu *al patrul* e format *al optul*; **CV.** CLXIX, 11; **CP.** VI, XI; **CP².** XI; **CC².** 145; 398; **PO.** pref.

În ce privește masc. *al noaole* **TM.** 47; **CTd.** 193; **CC².** 135; **AA.** XXVIII, 109, *al noole* **TM.** 79; **CT.** Matei 80; **P.** 14; **IP.** 35, și la fem. *a noa, a noaoa* etc., ele reproduc fonetismul lui *noao* etc. (cf. mai sus).

Ca dat. al lui *al zecele* găsim *al zecelui* în **CC².** 491, dar aceasta este, cu siguranță, o formă făurită ad hoc.

Cum s-a putut vedea, masculinele în *-le* apar și cu *-lea*, dar primele forme sînt cele mai frecvente; la exemplele date mai sus putem adăuga: *al cincile*
180 **PO.** Gen. 30, *al cincilea* **CC¹.** 409, 433; *al șasele* **TM.** 78; **CTd.** 193; **CT.** Matei 80; **IP.** 35; **AA.** XXVIII, 111, *al șaselea* **CC¹.** 409; *al șaptele* **CTd.** 206; **CT.** Matei 91; **CC².** 145, *al șaptelea* **CC¹.** 410; *al doozecilea* **AA.** XX, 465.

În locul femininelor folosite astăzi *a douăsprezecea, a patrusprezecea* etc. avem: *a dooasprădzece* **PV.** LXXXV; *a patrasprădzece* **CV.** XC, 5, 6; **CPr.** 50; **PO.** Ex. 12; *a șapteasprădzece* **TM.** 48; **PO.** Gen. 7, 8; *a noaspredzece* **PH.** CXXXIV, deci cu *a* la sfîrșitul celui dintîi și nu al ultimului dintre cele două numerale juxtapuse.

Despre numeralele de la 11 la 19, compuse cu *spre* (în înțelesul vechi de „peste, deasupra“) și care au echivalentele lor în slavă și în albaneză, v. Kr. Sandfeld, *Balkanfilologien*, 88 (cf. „Grundriss der rom. Phil.“, ed. a II-a, I, 528).

Terminația *-le(a)*, *-l* a numeralelor ordinale nu poate fi despărțită de articolul substantivelor de declinarea a III-a și a II-a (S. Pușcariu, „Dacoromania“, III, 404-405, leagă pe *-le(a)* de lat. *libet*, dar această derivare este contestabilă; P. Skok, „Romania“, L, 219, consideră formele în *-le(a)* ca o particularitate balcanică, ce se regăsește în albaneză, ca și în slavă, și, fără să țină seama de *-l* din *al patrul, al optul*, crede că ultima parte a lui *al doile(a)* ar putea fi *ille*, ceea ce este la fel de contestabil).

Pronumele

60. *Pronume personale.* Ele nu se depărtează, în general, mult de cele folosite astăzi; notăm aici diferitele forme pe care le prezintă:

Persoana I: sg., nom. *eu*; gen., redat cîteodată prin *de* și forma acuzativului: *de pregiur de menre* **PH.** III, 7; *de-a-dereapta de menre* (*ibid.*, XV, 8); dat. *mie* (*miia* **DH.** XI, 396, 397; **AA.** XX, 444, 447, care amintește mr. *ńia*); *(î)mi, -m* **PS.** VII, 5; **CC¹.** 23, 412; **PO.** Gen. 31; Ex. 17, 25; **AIIN.** III, 547; ac. *mine* (*mene*), *mă* (*me*). Pl., nom.: *noi*; gen. cu *de*: *de pregiur de noi* **PH.** XLIII, 14; dat. *noao* etc. (cf. 67; în **TP.** *noe* 162, *noue* 148, *nouo* 146, 148), *nă* **CV.** XXV, 11, *ne* **ICr.** 11, 16; **CM.** 5, 7; **PO.** Gen. 47; **TP.**
181 148; **AA.** XX, 458 etc., și mult mai rar *ni* **TM.** 122, 124, astfel că *ne* apare acolo unde astăzi există *ni*: *să ne se iarte* **CC².** 128; **IC.** 45; *ne se cade* **CT.** Ioan 59; **CPr.** 68; **CC².** 84, 493, *cade-ne-se* **CPr.** 37; **CC¹.** 263; *ne-s puse* **CC².** 19 (*să ni dea* **AA.** XX, 473 este, probabil, o greșeală de transcriere pentru *să ne dea*); ac. *noi, nă* **CV.** XV, 4; XVII, 4, 10, 12; XXIII, 6; XXIV, 5, 6, 12; **PS.** IX, 16; XI, 8; XIX, 6, 9, 10; XLII' 9, 10, 20 etc.

ne **PS.** XLV, 2; **PV.** LXXVIII, 8; LXXXIV, 7; **CP.** IX, 16; XI, 8; XIX, 6, 9, 10; XLIII, 9, 10, 20; **ICr.** 11, 12, 14, 16; **TM.** 148; **CM.** 7; **DH.** XI, 349 etc.

Persoana a II-a: sg., nom. *tu*; gen. cu *de*: *împrejur de tine* **CT.** Luca 97: *pre mijloc de tine* **PS. PV. CP.** CXV, 10; CXXXIV, 9; dat. *ție* (*țiia* **CC**[1]. 391; cf. mai sus *miia*), *(î)ți*; ac. *tine* (*tene*), *te*. Pl., nom. *voi*; gen cu *de*: *înlăuntru de voi* **CC**[2]. 223; *în mijloc de voi* **CT.** Luca 108; **CPr.** 264; dat. *voao* etc. (cf. 67; *voue* **TP.** 150), *vă*, întrebuințat chiar în construcții ca următoarele, în care astăzi se pune *vi*: *ce vă se cade* **CTd.** 193; **IP.** 35; *ertară-vă-se* **CC**[2]. 71; *să vă se iarte* **ICr.** 22; **TM.** 107; *vă se închină* **CPr.** 335, *închină-vă-se* (*ibid.*, 166); *pare-vă-se* **CT.** Luca 53 (cf. tot acolo 67, 69); *vă se părea* **CC**[2]. 35; ac. *voi*, *vă*.

Persoana a III-a: sg., nom. *el(u)*; *ea* (*ia*); gen. *lui*, *ei*, dar și *de el*, *de ia*: *pre mijloc de elu* **PS. CP.** XLV, 6; LIV, 11; *în mijlocu de elu* **PH.** XLV, 6; *den crucișu de el* (*ibid.*, XVIII, 12); *pre mijloc de ia* **PS. CP.** CXXXV, 14; CXXXVI, 2; *prim mijloc de ia* **PV.** CXXXVI, 2; *în mijlocu de ia* **PH.** LIV, 11; dat. *lui*, *(i)i*; *ei*, *(î)i*; ac. *el(u)*, *(î)l(u)*; *ea*, *o*. Pl., nom. *ei*; *iale* (cf. p. 43); gen. *lor* și cîteodată cu *de*, ca la sg.: *de mijloc de ei* **CP.** CXXXV, 11; *din mijloc de ei* **PS.** CXXXV, 11; **CPr.** 40; *în mijloc de ei* **CT.** Matei 74, 76; **CPr.** 50; **CC**[2]. 144; *pre mijloc de ei* **PS. CP.** LIV, 16; *prin mijlocu de ei* **CV.** LXXXVIII, 11-12; **CT.** Luca 14; dat. *lor*, *lă* **CV.** VIII, 7; XXXIII, 6; LII, 6; LIII, 9 etc.; **PS. CP.** XXVII, 4; XXX, 1; XXXIX, 13; LXXVII, 54 etc.; **PV.** LXXVII, 54; **TM.** 230; **CT.** Matei 58, 80, 108; Marcu 16; Ioan 43; **CPr.** 39, 55; **CC**[1] 393; **CC**[2]. 146; **AA.** XX, 483, *le* **PV.** CXLIII, 15; **TM.** 120; **TB.** 469; **CM.** 18, **CT.** Matei 80; Luca 56; **CPr.** introd., 105, 273; **PO.** Gen. 25, 42; **P.** 8; **CB.** I, 12; **DH.** XI, 318; **AA.** XX, 477, 491 etc., și de asemenea *li* în legături ca: *li e voia* **PO.** Gen. 34; *li e lor nădejdea* **CC**[2]. 422; *li se legă limba* 182
CTd. 204, ceea ce arată că *li* a rezultat din *le* prin disimilare, atunci cînd era urmat de un cuvînt care conținea pe *e* (în alte părți *le* s-a păstrat chiar în construcții asemănătoare: *le se cade* **CPr.** 277, *cade-le-se* **P.** 21; *deșchide-le-se-va* **CC**[2]. 439; *să le se facă* (*ibid.*, 163); *le se închină* (*ibid.*, 24); *le se tîmplă* **CL.** XXIV, 737; ac. *ei*, *(î)i*; *iale*, *le*.

Ca pronume de pers. a III-a este întrebuințată foarte des forma derivată din lat. *ipse*: sg., nom.-ac. *ins(u)* **CV.**; **PV.** XCVIII, 7; CXLVI, 11; **PH.** XXIII, 1; **CPr.** 70, 200 etc.; **PO.** Ex. 27, *însul* **PV.** CXVI, 1; **TM.** 51; **DH.** XI, 319; **AIIN.** III, 546; *însă* **PS.** XXXIV, 8; LVI, 17; LXVII, 17; LXVIII, 35 etc.; **TM.** 43; **PO.** Gen. 6, 12, 24; Ex. 37 etc., *însa;* gen. cu *de*: *împregiuru di nsu* **PS.** XXXIII, 8. Pl., nom.-ac. *înși* **CV.**; **PV.** XCVI, 10; XCVIII, 17; CVI, 28 etc.; **CT.** Matei 46; *înșii* **CV.**; **PV.** CVI, 38; **CT.** Matei 3, 70; **IP.** 37; **DH.** XI, 319 etc.; *înse* **CV.**; **PS.** CXVIII, 93; **PV.** LXXXIX, 15; **CPr.** 34; **CC**[1]. 476 *însele* (comp. *pri-nsele* **CT.** Matei 21, iar despre legăturile acestor forme cu *de*, *pre*, *cun*, v. mai sus, p. 68, 69, 72). În timp ce astăzi acest pronume are o existență precară, deoarece nu este întrebuințat decît după *întru*, *dintru*, în secolul al XVI-lea el era mult mai viu și îl concura pe *el* etc. Aceasta este încă una dintre trăsăturile specifice ale morfologiei romînei vechi.

Mult mai rar apare compusul lui *ins(u)*: *dens* **PH.** XVII, 9, *dins(u)* **CV.** XXVI, 12; **PV.** CXXIX, 7; CLI, 7; **PH.** CXXIX, 7; **TM.** 81; **CPr.** 44; **CL.** XXIV, 734, *dinsulu* **CV.** LXIII, 5-6; CIII, 1; **CT.** Matei 46; **CP**[2].

LXXVII, 70; XC, 14; **PO.** Ex. 22, 34; *dinsa* **CT.** Luca 3; *dinși* **PH.** LXXVII, 49; LXXXVIII, 34, *dinșii* **CV.** XXVI, 6; **PH.** CXXVI, 5; **PO.** Ex. 24.

Pentru *însumi*, *însuți* etc. găsim aceleași forme ca astăzi (*înșile*, *însele* sînt cu totul necunoscute, pl. pers. a III-a fiind *înșiși*, *înseși*; *înșișivă* **CPr.** 51 trebuie să fie o greșeală de tipar pentru *înșivă*). Ca exemple de confundare a acestor forme, foarte rară de altfel, putem nota: *însuși noi*, *însăși ei*, *însuși tine* (pentru *înșine noi*, *înșiși ei*, *însuți tine*), date de **CC**[1]. 468; **PO.** pref.; **CT.** Marcu
183 56. Cîteodată *însumi* etc. se depărtează de întrebuințarea sa obișnuită, pentru a căpăta înțelesul de „singur": *lăsatu-m-au însămi să slujesc* **CC**[1]. 452; *sui-se în codru însuș a se ruga* **CT.** Matei 59 (cf. *ibid.*, 70; Luca 45; **CC**[1]. 141, 435; **CC**[2]. 300, 606; **PO.** Gen. 32; apare de altfel și *singur însuș* **CC**[1]. 78, 207, 210); în această situație el nu poate fi decît un calc al vsl. *samŭ*, care înseamnă „însuși" și „singur".

În loc de *însumi* etc. apare uneori *îns(u)* și *însă* (și pentru alte persoane în afară de a III-a), cu sensul de „chiar": *îns(u)* se găsește în **PS.** CLIII, 6; **CP.** XVII, 36; XLIII, 5; CLIII, 6; **CC**[2]. 396; *însă* în **PS.** XVII, 36; **CT. EL.** Matei 79 (*însă tine*; dar *îns tine* **CC**[1]. 161); **CC**[2]. 328 (mai departe, 332, fiind reprodus același pasaj din Biblie, îl vedem pe *însuți* luînd locul lui *însă*); **CPr.** 231 (cf. *însă sine* **CP.** CIV, 22, care corespunde lui *însuși sire* din **PS.**).

Prin adăugarea lui *-și* la pronumele personale au rezultat o serie de forme care au aceeași funcție ca *însumi*, *îns(u)*, *însă*, astfel că limba secolului al XVI-lea era mai bogată decît cea de astăzi pentru a exprima noțiunea de „eu însumi" etc..: *mineș(i)* **CT.** Ioan 16, 30, 32, 37; **CPr.** 49; **CC**[2]. 96, 318; *noiș(i)* **CT.** Marcu 25; **CC**[2]. 19, 76, 295, 625; *noaoș* **CC**[2]. 463; *țieș* **CC**[2]. 528; *tineș(i)* **CT.** Luca 111; Ioan 59; **CPr.** 81; **CC**[2]. 196; *voiș(i)* **CT.** Luca 110, 113; **CPr.** 78, 110 (*voișivă* **CC**[2]. 536 este fie o greșeală, fie o contaminare a lui *voiși* cu *înșivă*); *voaoș* **CC**[2]. 247; *eluș(i)* **CTd.** 197; **CT.** Marcu 13, 17, 67; Luca 57, 88, 89, 113; Ioan 60; **CPr.** 231, 234; **CC**[1]. 401; **CC**[2]. 13, 15, 18; *eaș(i)* **CT.** Matei 46; Marcu 13; Luca 57; Ioan 50; **CC**[2]. 167 469; *luiș* **CP.** XXVI, 12; XL, 7; XLVI, 5; CIV, 26; CXXXI, 13; CXXXIV,4; **PO.** Gen. 22, 30; *eiș*, gen.-dat. lui *ea:* **CP.** LXXXIII, 4, **PO.** Gen 38; *eiș(i)*, pl. lui *el*: **CP.** XLIII, 11; **CT.** Matei 46; Marcu 53; Luca 88, 107, 113; Ioan 40, 54, 60, 63; **CC**[1]. 23; **CC**[2]. 34; *ialeș* **CC**[1]. 6; **CC**[2]. 155, 623; *loruș* **CP.** XXI, 19; LXIII, 6; LXXXVII, 9; CIII, 21; **CP**[2]. XXI, 19; **CC**[2]. 32 (sensul de „chiar" nu este însă totdeauna evident în aceste derivate cu *-și*; în unele cazuri le putem lua drept simple pronume personale, identice cu *mine*, *noi* etc.).

Asociat cu *de*, *eluși* devine sinonim cu „singur", cum se poate vedea dacă
184 ne referim la **CT.** Ioan 63; **CC**[1]. 175; **CC**[2]. 7, 295; același sens este propriu expresiei amplificate *de eișiși înșiși* **CT.** Marcu 38. O formație analogă este *de noiș(i)* care înseamnă „prin noi înșine, prin propriile noastre puteri, independent de alții": **CC**[1]. 189, 197, 377, 470.

Pronumele de reverență sînt:

Persoana a doua: sg., nom.-ac. *domniia ta* **ND.** 24, 25, *domniata* **DH.** XI, 369, *domneata* **AA.** XX, 476, *domneta* **AA.** XX, 444, 457, *dumneata* **DH.** XI, 233; **AIIN.** III, 546, *domiata* **DH.** XI, 349, 350, *mneata* (*ibid.*, 233); gen.-dat. *dumniitale* (*ibid.*, 233), *domnietale* **ND.** 24, 25, *domnitale* **DH.** XI, 369; **RLR.** 47, 48, *domnetale* **AA.**. XX 443, 444, 445, 457, *domitale* **DH.** XI, 349; **RLR.**

49, 51, *dumitale* **AIIN.** III, 546. Pl., nom.-ac.: *domniavoastră* **RLR.** 46; **AIIN.** III, 547, *domneavoastră* **AA.** XX, 476; **RLR.** 48, 49, *domneavostră* **RLR.** 52, *dumneavoastră* **DH.** XI, 490, *domniile voastre* **RLR.** 46, *domniele vostre* **ND.** 25, *dumile voastre* **RLR.** 50; gen.-dat. *domniilor voastre* **RLR.** 45, 46, *domnieloru voastre* **TM.** 120, *domnilor voastre* **RLR.** 48, 49, 52, *dum(n)ilor voastri, dumneli voastri* **DH.** XI, 490, *dumilor voastre* **RLR.** 50; dat. și *domniea voastră, dumnivostră* **AIIN.** III, 547.

Persoana a treia: sg., nom.-ac. *domniia lui* **AA.** XX, 476, 479, 487; **AIIN.** III, 547, *domnealui* **AA.** XX, 476, 477, 479,483, 484, 485, 486, 487; gen.-dat. *domnii lui* **AA.** XX, 476, 483, 484, 485, 486, 487, *domniia lui* **PH.** XX, 5; *dumnealui* **CB.** I, 63, 66 (dat. și *la domnealui* **RLR.** 51); nom.-ac. *domniia sa* **DH.** XI, 318, *domnesa* **AA.** XX, 444; gen.-dat. *domnii sale* **RLR.** 45, 46, *domnie saile* **S.** 4, *domnisale* **AA.** XX, 456, *dumisale* **GSI.** X, 10; **DH.** XI, 318; **DR.** 4; **AI.** I[1], 105; **A.I,** 249 (cf. mai sus, p. 82).

61. *Pronumele reflexive.* Formele accentuate *șie, sine,* în afară de funcția lor, îndeplinesc uneori pe aceea de pronume personal de pers. a III-a, astfel că în exemplele următoare acest din urmă pronume ar fi foarte nimerit în locul formelor reflexive: *făcu casă șie* (= „lui") **PO.** Gen. 33; *carele strinsese șie* (= „pentru el") (*ibid.*, 46); *se ceară dela Dumnedzeu mîncare șie* **PS.** CIII, 21 (*loruș* în **CP.**; cf. XXI, 19; LXIII, 6; LXXXVII, 9*)*; *ce nu șie... slujiia aceia* **CV.** CXLI, 2-3; *nu dede... schimbu dereptu sire* **PS. CP.** XLVIII, 8; *nu puseră Dzeul între sine* **PS.** LIII, 5; *se fereascâ-și sinre* **CV.** XXXI, 10; *se strică înșiș sine* **CT.** Matei 89. 185

Această lărgire a funcției merge chiar mai departe, deoarece *șie, sine* se substituie și pronumelor de pers. I și a II-a: *se dobîndim șie sfîntul Dzeului* **PS.** LXXXII, 13 (în **CP.** *noao* îi corespunde lui *șie*); *blăstemămu-nă sinre* **CV.** L, 7; *luați-vă amente sinre* (*ibid.*, XXI, 6); *luați-vă aminte voi sineș cu sine* **CPr.** 44; *di-nsele să vă veghiaret cineș sine* (în text *sinea*), *bine vreți face* (*ibid.*, 36); *nu și vă judecați întru sine* (*ibid.*, 52); *să vă împreunați sine* (*ibid.*, 62). Aceste din urmă construcții nu corespund spiritului limbii noastre și trebuie să le considerăm ca o influență a slavei, unde pronumele reflexiv *sę* se întrebuințează și cînd este vorba de persoanele I și a II-a.

Lui *de elușî,* menționat mai sus, îi este echivalent *de sine* (**CV.** C, 8; **CC[1].** 326, 474), care de asemenea însemnează „singur" (comp. v.sl. *o sebě*).

Ca și în cazul pronumelor personale, avem alături de *sine* forma amplificată cu *-și: sineș(i)* **CT.** Marcu 31, 46, 56; Luca 33, 44, 53; **CPr.** 44; **CC[1].** 168, 208, 322; **CC[2].** 14, 18, 34, 68, 76; **AA.** XXVIII, 104 (*sineși* se poate referi și la pers. I și a II-a, cum am văzut pentru *sine*: *de sineși înălța-te-veri* **CT.** Luca 89; *să ne sfințim sineș* **CC[2].** 626; *luați-vă aminte de sineș* **CT.** Luca 103, 107; **CC[1].** 154). Lui *de sine* i se alătură *de sineș* cu înțelesul de „singur", dat de **TM.** 228; **CTd.** 224; **CT.** Marcu 25; **CPr.** 29, 38.

62. *Pronume și adjective posesive.* Ne-am ocupat în altă parte (p. 39) de *mieu, miu,* iar în ce privește celelalte forme, ele nu diferă de cele folosite în zilele noastre (de notat însă *seu* **IC.** 44; *nostu* **CTd.** 197, 206).

În loc de *mieu, tău, său* etc., mai ales atunci cînd sînt așezate după un substantiv și îndeplinesc, prin urmare, funcția de adjective posesive, găsim

186 adesea pronumele personale sau reflexive (formă atonă de dativ): *gonitorii-mi* **PS. CP.** CXVIII, 150; **CP.** VII, 2 (în acest din urmă loc **PS.** prezintă *gonitorii miei*); *nevoia-m* **PO.** Gen. 41; *casa-ne* **CC²**. 401; *frate-ne, morte-ne* **TP.** 148; *părinților-ne* **CPr.** 47; *prădătorii-nă* **PS. CP.** CXXXVI, 3; *soților-ne* **CPr.** 289; *voia-ne* **TM.** 124; *vrăjmașiloru-ne* **CC²**. 367; *nepoții-ți* **CC²**. 39; *rudeloru-ți* **CC²**. 496; *credință-vă, bunătate-vă, înțelepciuni-vă, răbdare-vă* **CPr.** 64; *cumotrii-vă* **S.** 16; *frățioru-vu* **PO.** Gen 42; *întrebătoriloru-vă* **CPr.** 60; *lemneloru-vă* **TM.** 45; *morții-vă, părinții-vă* (*ibid.*, 50); *mueriloru-vă* **PO.** Gen. 45; *ništotă-vă* (*ibid.*, 42); *păcate-vă* **CPr.** 57; *patulu-vă* **CC²**. 472; *sufleteloru-vă* **CPr.** 50; *bărbatulu-și* **CT.** Luca 8; **CC¹**. 429; *capete-ș* **PO.** Gen. pref.; *casă-și* **CT.** Luca 2; *fărălegile-ș* **CP.** XXXV, 3; *fata-ș* **P.** 8, 20; *fetei-ș* **CC²**. 369; *înălțarea-ș, măriia-ș* (*ibid.*, 18); *jupîneasa-ș* **AIIN.** III, 545; *muiarea-ș* **P.** 14; *statu-ș* **CC²**. 515; *țara-ș* **AA.** XX, 479; *trupu-ș* **CC²**. 206; *fecioriloru-lă* **CPr.** 74; *maștehă-le* (*ibid.*, 121); *uriților-lă* **PS.** CV, 10.

Există de asemenea o serie paralelă cu aceea a pronumelor personale terminate în *-și*: *ai mieiș* **CC²**. 573; *ale meleș* (*ibid.*, 556); *al nostruș* (*ibid.*, 365); *al tăuș* (*ibid.*, 254); *voastreș* **CPr.** 55; (*a*) *luiș* **CC²**. 15, 22, 224; (*a*) *loruș* (*ibid.*, 5, 189, 241, 252, 363); *seuș* **TM.** 228; *a saș* **CC²**. 203, 469, 535, 543; *ai săiși* **CV.** XXVI, 2; **CC²**. 521, 536; (*ale*) *saleș*, **CC²**. 298, 554, 581, 599. În **PH.** CLI *a săuși* înseamnă „singur".

63. *Pronume și adjective demonstrative* În același timp cu *acesta, aceasta* etc., întîlnim în toate textele formele cu afereză și e suficient să citățm din ele cîteva exemple: *cesta* **PS. CP.** XXIII, 5; LXXIV, 8; **PV.** CLII, 2; **PO.** pref.; *cest* **CT.** Matei, 41; **CM.** 16; **CC¹**. 151; **PO.** Gen. 19; *cestui* **CC¹**. 94; *ceasta* **CV.**; **PS. CP.** VII, 4; LXXIV, 9; **PV.** LXXVII, 54; CXXXI. 12; **CPr.** 51; **CC¹**. 305; *ceastă* **CM.** 16; **CC¹**. 7, 156, 201, **AI.** I¹, 105; *cești* **PS. CP.** LXXII, 12; **CM.** 19; *cestea* **CP.** XLIX, 22 (dar *acestea* **PS.**); **PV.** CXL, 9; *ceste* **CC¹**. 225 (pentru folosirea arbitrară a celor două forme, comp. și: *cestu omu ... acestu lucru* **AA.** XX, 473; *ceastă evanghelie... aceste învățături* **CC¹**. 163, 180).

Ceea ce caracterizează în special limba secolului al XVI-lea este utilizarea fără nici o deosebire a lui *(a)cesta* și *(a)cest* etc., în timp ce astăzi cel
187 din urmă este limitat la cazurile în care este asociat cu un substantiv, atunci cînd e în realitate un adjectiv demonstrativ. Astfel găsim *acesta* etc. în loc de *acest*: *acesta chip* **CV.** LIV, 5; *acesta cuvînt* **AA.** XXVIII, 109; *acesta Isau* **PO.** Gen. 36; *acesta omu* **PS.** LI, 9 (în același loc, la Coresi: *acest om*); *acesta os* **CM.** 21; *cesta păhar* **IC.** 42; *acesta vornic* **CB.** I, 18; *acesta zapis* (*ibid.*, 72); *aceasta cetate* **CV.** XLV, 2; *aceasta dealâ* **CP.** CVIII, 20; *aceasta dzi* **CV.** XLVI, 4-5; **PS. CP.** CXVII, 24; *(a)ceasta lume* **TM.** 121 225, 226; **P.** 24; **IC.** 45; *ceasta noapte* **CV.** LXXXIX, 7-8; *ceasta parte* **RLR.** 48; *aceasta țară* **CPr.** 17; *aceasta trimitire* **S.** 20; *aceasta viața* **CM.** 23; *acestea lucrure* **PO.** Gen. 15. *Acest* apare pentru *acesta* în: *codrului acestui* **CT.** Matei 72; **CC¹**. 152; *veacului acestui* **CT.** Marcu 16, 55; *grăesc cestui: « du-te »* **CT.** Luca 29; *oamenii acești, oamenilor acestor* **CPr.** 51; *cești în roate ...* **PS.** XIX, 8; *luminează mintea acestor cu darurele duhului sfînt* **CM.** 19; *acestor tuturor* **CC²**. 3.

Gen.-dat. sg. al femininului este *(a)ceștii(a): aceștiia* **CV.** LIX, 11 (greșit ortografiat *acesteia*); **CT.** Matei 35, 48; Luca 50; Ioan 39, 42; **CPr.** 2,

14, 47, 124; **CM.** 16; **CC²**. 5, 515; **S.** 18; *aceștii* **ICr.** 20; **TM.** 106; **CTd.** 191, 194; **CPr.** 129; **CC¹**. 7; **CC²**. 13, 14; **PO.** Gen. 41; **IP.** 30; **RLR.** 47; *cești* **TM.** 154; **CPr.** 124, 134; **CC¹**. 61, 257; **CC²**. 14, 27, 77; **CB.** I, 77; **DH.** XI, 369; cu totul izolat este *acestei* **S.** 27.

Pentru masculin este atestată la nom.-ac. pl. terminația *-ea*, rezultată în mod normal din *ia* aton (cf. p. 66): *aceștea* **CV.** XII, 5, 9; XV, 2; LXII, 4; LXVII, 11; XC, 13; CIV, 3; **PS. CP.** LXXIII, 2; **PV.** CLIII, 6; **CT.** Matei 49; Ioan 42, 56; **CM.** 19; **CPr.** introd.; **CC¹**. 216; **CC²**. 17, 190; **PO.** Gen. 9, 10; Ex. 6, 18; *ceștea*, **PS.** CLIII, 13, 16; **CP.** XIX, 8; **CT.** Luca 36.

Sînt atestate de asemenea: *astă* **PO.** Ex. 34; **IP.** 29 (cf. *astă noapte* **CC¹**. 256), *aiasta* **CTd.** 195; **CB.** I, 51; **RLR.** 52, *aiastă* **CB.** I, 77; **DH.** XI, 320, *aiastea* **CB.** I, 192.

Acela, fem. *aceaia*, prezintă particularități analoge cu cele ale lui *acesta*. Astfel găsim deseori forma fără *-a*: *cela* **PV.** CXIII, 23; CXX, 2; CXXXIII. 3; **CM.** 14; **CC¹**. 194; **P.** 3, 7; *cel împărat* **TM.** 147; *cel om* (*ibid.*, 145); *celuia* **CC¹**. 198; *ceaia* **PO.** Gen. 19; *cea bogătate*, *cea foamete* (*ibid.*, 41); *cea tărie* (*ibid.*, 1); *cei oameni* **CM.** 28; **CC¹**. 174; *celea* **P.** 23; *celora* **IP.** 38. 188

Acela (*cela*) etc. este pus acolo unde ne-am aștepta la *acel*: *acela ceas* **CTd.** 211; **CT.** Matei 36; *acela chip* **CM.** 19; **DH.** XI, 317; *acela împărat* **TM.** 151; *acela nuor* **CTd.** 211; *acela om* **TM.** 53; *acela popă* **S.** 22; *cela veac* **CC²**. 431; *aceaia samă* (și *acea samă*) **DH.** XI, 318; *ceaia lume* **CC¹**. 273; *acelora domni* **DH.** XI, 317. *Acel* etc. înlocuiește pe *acela* în aceste exemple: *gintul acelu* **PS.** XCIV, 10, *neamul acel* **CP.** XCIV, 10; *omului acelui* **CV.** CX, 13, 14; *acel e frate mie* **CT.** Marcu 14; *casa acea* **CV.** VI, 2; *dereptu acea* **PS. PH.** 1, 5; **PO.** Gen. 17, 30, 50; *după acea*, *pentru acea* (*ibid.*, 18); *acea înțeleseră* **CV.** VI, 2; *acei vădzură* **PS. CP.** CVI, 24; *ucigătorii acei* **CC¹**. 177; *cele după cele* **CTd.** 224.

La genitiv îl vedem reapărînd pe *de*, ca în alte părți: *împrejur de ceia ce se tem* **CP.** XXXIII, 8 (cf. **CC¹**. 18-19).

Gen.-dat. fem. al lui *(a)ceaia* este *(a)ceii(a)*: *aceiia* **CT.** Matei 35; Luca 28; **CPr.** 17; **CC¹**. 437; *ceiia* **CV.** CXXXIII, 8; **P.** 9; *aceii* **CV.** XL, 3 (scris *aceei*); **CTd.** 197; **CC¹**. 344; **CC²**. 10, 44, 140; **DH.** XI, 319; *ceii* **TM.** 45; **CC¹**. 210; **CC²**. 65; **S.** 25 (*ceei* în text); **IP.** 37 (scris *cei*).

Ăla, *aia* nu sînt atestate niciodată, ceea ce nu înseamnă că ele nu erau cunoscute în secolul al XVI-lea (*aia* **CTd.** 220 este, probabil, scris pentru *aceia* și nu ar constitui deci un exemplu de *ăia* greșit transcris).

Întărit cu *-și*, *acesta* are înțelesul de „chiar acesta“: *acestaș* ne este dat de **CC²**. 220, 244, 3 0 și *acestuiaș* de **CC** 356, 360. De notat forma rară *celoraș* **CPr.** 63.

Asociate cu *alalt*, *(a)cesta*, *(a)cela* prezintă următoarele forme: *cesta alalt* și *cestalalt* **CC²**. 558; *aceasta alaltă* **CC²**. 405; *cela alalt* **CC²**. 277, 278, 597; **PO.** Gen. 41; Ex. 40; *celalalt* **CC²**. 135; dat. *celuia alalt* **PO.** Ex. 18; *ceaia alaltă* **CC¹**. 419; **CC²**. 329, 409; **PO.** Gen. 29; Ex. 14, 32; *ceia alalți* **CC¹**. 283.

64. *Pronume relative* Pentru masculin, alături de *care* găsim la sg. și forma *carele* **CV.**; **PH.** I, 1; III, 4 etc.; **TM.** 99; **ICr.** 5; **CT.** Matei 86, 101; Ioan 45; **CM.** 22; **CPr.** 17, 28; **CC¹**. 30, 197; **CC²**. 25; **CB.** I, 8, 18; **DH.** IV¹, 43, 48; XI, 318, 319, *carile* **PO.** Gen. 42; **TP.** 154. La plural for- 189

mele variază în acest fel: *care* **CB.** I, 67, 101; **AA.** XX, 486, *cari* **PH.** II, 13; **CC¹.** 269; **TP.** 150, 156, *carei* **CTd.** 191; **CM.** 9; **CPr.** 45, 293; **CC¹.** 160, 190, 418, 432; **CC².** 6, 7, 14, 16, 23; **PO.** Gen. 21; **AA.** XX, 458, 473, 486, *carii* **CV.**; **PH.** V, 13; IX, 11; XXI, 30 etc.; **TB.** 322; **CM.** 4; **CPr.** 27; **CC¹.** 4, 407; **CC².** 23; **PO.** pref.; Gen. 2; Ex. 14; **IP.** 29, 35; **IC.** 40, 42; **CB.** I, 9, 11, 12, 72; **DR.** 2; **DH.** XI, 317.

Femininul prezintă următoarele forme: sg. *care*, dar și, mai des, *carea*: **CV.**; **CPr.** 5; 218; **CM.** 12, 22; **CC¹.** 151, 156, 208, 262; **CC².** 16; **PO.** pref. Gen. 29; **CB.** I, 72; **DH.** XI, 319; **AA.** XX, 457; gen.-dat. *căriia* **PO.** Gen. 28; Ex. 25; pl. *care* **CM.** 28; **CC¹.** 370, *carele* **CT.** Matei 79; **CC¹.** 107, 154, 238; **PO.** pref.; Gen. 2; **CB.** I, 9; **AA.** XX, 477, 483, *carile* **PH.** VIII, 4; **CTd.** 224; **PO.** Gen. 19, 26, 41; Ex. 11, 21, 24, *cari* **PH.** IX, 18; în mod excepțional avem *carii* **PO.** Gen. 24 (*cărți cu carea* **AA.** XX, 473 trebuie să fie o greșeală sau, poate, finala pronumelui a fost scrisă astfel prin confundarea lui ·k cu ε; am putea deci citi aici *care*).

Pentru neutru sg. găsim *care*, *carele*, la pl. *care* **CC¹.** 191, 332, 444, *carii* **PO.** Gen. 9; Ex. 1, *carele* **ICr.** 9, 17; **CPr.** 212; **CC¹.** 205; **CC¹.** 377; **CB.** I, 8, *carile* **CV.** XL, 1; CLXVI, 2; **PH.** IV, 5; **PO.** Ex. 18, 19.

Cine se identifică destul de des cu *care* și dă loc, ca atare, unor construcții care surprind uneori, mai ales cînd este întrebuințat la plural: *acela cine au luat oarece dar* **CC¹.** 199; *acela om cine în Hs. crede* **ICr.** 5; **TM.** 99; *Dumnedzău cire dede scumpărare mie* **PH.** XVII, 48; *Dumnezeu cine ești înluminătoriu...* **CM.** 6; *Sim, cine-i frate lui Iafet* **PO.** Gen. 10; *Iosif...*, *cine voi în preț ați vîndut* (*ibid.*, 45); *solului cine va veni* **AA.** XX, 484; *cenre me călcară* **PH.** LVI, 4; *cine-l vădzură* **CTd.** 198; *cine mă văzură* **CP.** XXX, 12; *cine iubiți Zeul* **PS. CP.** XCVI, 10; *cine era în corabie vineră* **CC².** 300; *czine asteptem sskulatura* **TP.** 146; *alalți cine avea lîngedzi* **CV.** CXVIII, 6; *toți... cine vor auzi* **CT.** Ioan 22; *oamenii cine-s Rumîni creștini* **ICr.** 2; *neamișii...cine au bucate* **AA.** XX, 486; *cinre voiu afla acie legați se-i aducu* **CV.** XXXVIII, 7-8 (cf. și **CT.** Ioan 53; **CPr.** 14, 102; **CC².** 183).

190 *Ce* apare mai rar decît astăzi atunci cînd este vorba de persoane (de exemplu: *bărbat ce nu merge* **PS.** I, 1; *spămîntă-se ce viu în cumplitele semnelor tale* **PS. CP.** LXIV, 9; *cela ce tu gonești* **CV.** XXXIX, 6; *fetul lu Domnezeu cze planczem* **TP.** 148; *Dzei ce nu-i știia* **PS.** CLIII, 17); se întîmplă însă să fie întrebuințat și în acest caz pentru dat. *căruia*, *cărora*, particularitate pe care o regăsim în zilele noastre în vorbirea populară: *un giurelu ce-i era numele* **CV.** XVI, 2-3; *fată eghipteană ce-(i) era numele Agara* **PO.** Gen. 16; *aceluia ce-i tăie Pătru urechea* **CT.** Ioan 58; *oaminii ce lă sîntu acestea* **PS. CP.** CXLIII, 15. Mai ales lîngă substantivele care arată obiecte *ce* se substituie lui *care*, iar cînd este unit cu o prepoziție chiar îl înlocuiește (*în care*, *cu care*, *pe care*), ceea ce amintește iarăși felul în care se exprimă țăranii noștri: *calea în ce mărgu* **PV.** CXLII, 8; *dzua în ce izbăvi ei* **PS. CP.** LXXVII, 42; *în dzua în ce* (scris *ceu*) *te voiu chema* **PH.** CXXXVII, 3; *viața...în ce au vis* **CC¹.** 219; *oraș ce-i era numele Ghethsiman* **CT.** Marcu 64; *în zi ce nu-l va aștepta* **CT.** Luca 68; *în zioa ce întră Noe în corabie* **CT.** Matei 102; *locul ce stau corăbiile* **PO.** Gen. 49; *înaintea caseei ce era eu* **CPr.** 27; *zioa ce am născut* **CC¹.** 20; *cu botejunea ce eu m-am botezat* **CC².** 98; *pre calea ce mergeți* **CPr.** 21 (comp., în schimb, *în zi care fură făcuți* **PO.** Gen. 5, unde *care* singur, ca și *ce*, este echivalent cu *în care*).

65. *Pronume interogative.* Această categorie de pronume reproduce formele pronumelor relative, astfel că avem, de exemplu: masc. sg. *carele?* **TB.** 284; **CC¹.** 243; fem. pl. *carele?* **CC².** 332; neutru pl. *carele?* **TM.** 100, 104; **CC².** 49, *carile?* **TM.** 230. Ca și mai sus, la pl. avem *cine*: *cine se muncescu?* **CTd.** 201. Cu totul surprinzătoare sînt *ce* și *cene* în aceste pasaje: *ce ți-e numele?* **CT.** Marcu 19; **CC¹.** 112, 228; *cene ți-e numele?* **PO.** Gen. 32; aici nu se respectă funcțiile acestor pronume, deoarece numai *care* ar fi justificat în aceste cazuri; ele trebuie să fie considerate cu siguranță expresii incorecte, ca atîtea altele pe care nu le-au putut evita traducătorii textelor noastre vechi.

66. *Pronume și adjective nehotărîte.* Pentru *unul*, menționăm forma de gen.-dat. sg. fem. *uniia* **PO.** Gen. 4 (cf. *nici uniia* **CM.** 16).

Tot *-iia* și nu *-eia* o găsim și la gen.-dat. fem. al pron. *altul* (cu alterarea normală a lui *t* în *ț*): *alțiia* **PH.** XLVII, 14, **CM.** 16; **PO.** Gen. 4, 15; Ex. 28, 39. 191

În loc de *alta*, fie ca feminin, fie mai ales ca neutru care înseamnă „altceva" apare forma *altă*: *deaca Isac pre o gloată va veni...*, *altă va scăpa* **PO.** Gen. 32; *nu facem altă, numai păcate* **CM.** 27; *derept altă nemica* **CC¹.** 66; *nemică altă ce e omenească* **CC².** 39; *altă cugetă Domnul* (*ibid.*, 293; cf. **PO.** Gen. 26, 28, 45; **AIIN.** III, 547). Însă cu aceeași funcție este atestată și forma *alta* (**CC¹.** 452).

Foarte frecventă este o formă compusă cu *alt*, neîntrebuințată astăzi decît în combinație cu *cest* și *cel*; sg. masc. *alalt(u)* **CV.**; **TM.** 51; **CTd.** 194; **CT.** Luca 62, III; Ioan 46, 52, 58, 63; **CM.** 11, 18; **CPr.** 4, 11, 39, 51, 62, 150; **PO.** Gen. 13; Ex. 21, **P.** 2, 10; **IP.** 36, 37; **IC.** 47; **AA.** XXVIII, 103; *alaltul* **CC².** 245 (alături de *altul*); gen.-dat. *alăltui* **CV.** CXXXV, 1 (unde nu trebuie să citim *alăltului*), CLXIII, 3; **CPr.** 56, 109, 227; **CC².** 27, 277, 388; **AA.** XXVIII, 104, *alăltuia* **CPr.** 125, 212, 227 (dat. și *la alalt* **CT.** Matei 98; Marcu 18); fem. *alaltă* **PS. PV. CP.** CXLIII, 13; **CT.** Matei 14, 45; **CC¹.** 272; **CC².** 36; **PO.** Ex. 4, 14, 24; **RLR.** 48, 49; pl. masc. *alalți* **CV.**; **TM.** 53, 470; **CTd.** 221; **CM.** 2; **CPr.** 50, 111; **CP.** epilog; **CC¹.** 9, 149, 165; **CC².** 15, 16, 18; **PO.** pref.; Gen. 11; Ex. 2, 24; **DH.** XI, 490; **AA.** XX, 457, 477; fem. *alalte* **CPr.** 233; **CC¹.** 40, 476; **CC².** 13, 16, 49; **PO.** pref.; Ex. 25; gen.-dat. (pentru cele două genuri) *alăltor* **CC¹.** 52; **CC².** 3, 19, 154 (întrebuințat și acolo unde ne-am aștepta la forma în *-a*: *alăltor tuturor* **CC².** 23; cf. *ibid.*, 226, 308; **CPr.** 196; **PO.** Gen. 43); *alăltora* **CT.** Marcu 71; Luca 112; **CC².** 18, 338, 465.

Pentru *tot* și *mult* avem forme de gen.-dat. asemănătoare cu cele pe care le-am notat în altă parte. Astfel:

Gen. cu *de*: *pre mijloc de mulți laudă elu* **PS. CP.** LVIII, 30; cu *a*: *sfîrșitul a tot apropie-se* **CPr.** 57; *făcătoriului și domn a toate* **CC².** 504; *Domnului a tot pămîntul* **PS. CP.** XCVI, 5; *părintele a tot ținutul* **TM.** 155; *marginea a tot pocrovul* **PO.** Ex. 26; *sufletele a tot omul* **CTd.** 196; *sfîrșitul a tot trupului* **PO.** Gen. 6; *apărătură a toată creștinătatea* **AA.** XX, 477; *vremea a toată viața lui* **PO.** Gen. 9; *voditor lumiei a tote* **TP.** 160; *călăujii a toată gloateei sale* **PO.** Ex. 14; *cu voia* 192
a toți domnilor **PO.** pref.; *dumineca a toți sfinții* **TB.** 366; **CTd.** 208; *în chipul a toți fariseilor* **CC¹.** 187; *întru știrea a toate limbile și a toată lumea* **TM.** 225; **P.** 22; *la căzătura și sculătoare a mulți* **CC¹.** 428; *peire a mulți voinici* **AA.** XX, 477, 479; *țietura a multe limbi* **PO.** Gen. 50; *glasure a ape multe* **PS.** XCII, 4.

Dativul cu *a*: *dă a tot viață* **CPr.** 40; *a toți carei vor vrea putere le iaste...* **CC².** 294; *aceasta iaste a tot creștinul porîncit* **CC¹.** 168; *pîră voiu spure brațu*

tău gintului a tot ce vire **PS.** LXX, 18; *va sluji... a toată creştinătatea* **AA.** XX, 479; *nu fece aşa a toată limba* **PS. PV. CP.** CXLVIII, 10; *se giudece a toată lumea* **PS. PV. CP.** XCVII, 9; *propoveduiţi evanghelie a toată lumea* **CT.** Marcu 71; **CC¹.** 3; *supunreţi-vă amu a toată zidirea* **CV.** CXLVII, 13-14; *grăiţi a toată adunăriei* **PO.** Ex. 12; *vindecare a toţi oamenii făcea* **CC².** 221; *veţi fi urîţi a toate limbile* **CT.** Matei 98; *se iviră a mulţi (ibid.,* 113; **CC¹.** 402); *a mulţi se pare* **CC².** 277; *a mulţi nu le se arată* (*ibid.,* 300); *da-voiu a mulţi* **CTd.** 208; *da-voiu... altora a mulţi* **TB.** 364; *minune* (*ciuda*) *fuiu a mulţi* **CP. PH. PS.** LXX, 7; *a mulţi şi tuturora samariteanilor dulce vestiia* **CPr.** 19; *a mulţi oameni... înşelătoriu... s au arătat* **DH.** XI, 319-320; *slujind a multe pohte* **CPr.** 302. Cîteodată *a* apare inutil, deoarece precedă forma cu desinenţă de dativ (cf. p. 94): *înţeles fu a tuturora cine lăcuiia întru Ierusalim* **CPr.** 2; *a tuturor limbilor iaste domn* **CC².** 185. În penultimul exemplu vedem, cum am constatat de altfel pentru *acest, alalt* (comp. şi *unora oameni* **CPr.** 287), substituirea formei în *-a* celei fără această terminaţie; confuzia acestor două forme se produce şi în alte părţi: *tuturora feciorilor* **PO.** Gen. 46; *tuturora popilor* **CM.** 9. De notat că *tutulor,* cu finala schimbată sub influenţa gen.-dat. pl. al substantivelor, este extrem de rar (**CPr.** 287).

În ce priveşte forma *tutor* din **PH.** XX, 9, dacă ea nu se datoreşte unei neatenţii a copistului, o putem considera ca o rămăşiţă a formei vechi din care a ieşit *tuturor.*

Pl. masc. al lui *atît* prezintă acelaşi tratament ca demonstrativul *aceştea,*
193 adică terminaţia *-ea* < *-ia*: *atîţea* **CT.** Ioan 18; **CC².** 622; **PO.** Gen. 23, 43; Ex. 12, 22; **AA.** XX, 476, 479. Genitivul cu *a* este atestat în **CC².** 623: *înaintea a atîţi bărbaţi*; comp. gen. *a cîte*: *după numărul sufletelor a cîte lăcuesc într-un cort* **PO.** Ex. 16. O formă analogă apare la dativul pl. al lui *cît*: *fuiu protivnicu... a cîţi era îm Damascu* **CV.** LXXVIII, 11; *zise... a cîţi vor vrea...* **CC².** 541.

Ca pronume nehotărît, însemnînd „fiecare", este întrebuinţat în unele cazuri pronumele relativ *cine,* ceea ce se întîmplă de altfel şi în limba modernă: *să dea răspunsu cine de păcatele sale* **CTd.** 223; *vor sta toţi asemenele, cine cu faptele sale* **TB.** 454; *vor sta cine cum au cîştigat* **TM.** 226; **CTd.** 223; *alţii vor fi cine cum va fi fostu* **TB.** 459; *eghipteanii vîndură cine tot pămîntul său* **PO.** Gen. 47.

Mai ales derivatul *cineş(i)* apare cu sensul de „fiecare": **PS. CP.** XI, 3; **TM.** 48, 225, 226; **TB.** 448, 460; **CTd.** 211, 213 (în acest din urmă loc ca plural: *cineşi cu ale sale păcate vor sta*); **CT.** Matei 69, 77, 105, 108; Marcu 62; Luca 5; Ioan 27, 60; **CPr.** 3, 34, 52, 61, 68, 269; **CC¹.** 156, 193, 274, 312; **CC².** 18, 25; **PO.** Gen. 42; Ex. 16, 28; **P.** 22, 23; **AA.** XX, 479; dat. *cuiş(i)* **PS.** LXI, 13; CLXII, 60; **PH. CP.** LXI, 13; **TM.** 126; **CTd.** 196; **CPr.** 58, 152; **CC¹.** 363; **CC².** 124, 157. Întîlnim şi *unul cineş(i)* **CT.** Luca 80; **CPr.** 265, care înseamnă tot „fiecare".

Aceeaşi funcţie este îndeplinită de un alt derivat al lui *cine,* care nu e prea clar în ultima sa parte: *cinescu* **AA.** XXVIII, 104; **CV.** CXLII, 9-10, *cineşcu* **PO.** Gen. 42 (versetul 35), 44 (v. 11; în acelaşi capitol, mai departe, v. 13, apare *cine cu,* ceea ce este, evident, o greşeală); găsim de asemenea *urulu cinrescu* **CV.** XXXII, 5 şi *urulu cinrescuşi* XXII, 7-8; XXIX, 6.

Cu înţelesul de „cineva" întîlnim un alt derivat al lui *cine*: *cinevaş* **CC².** 81, 354.

Neștine „cineva“, din lat. *nescio quem*, este întrebuințat curent: **CT.** Matei 14, 46, 51, 71, 83; **CPr.** 20, 28, 51, 157, 287, 324; **CC¹.** 26, 426; **CC².** 19, 54; **PO.** Gen. 48; Ex. 21, 22; **CV.**; **TM.** 78, 79, 82, 83 (despre *nișteine*, cf. p. 71), gen.-dat. *nescui* **CPr.** 40; **AA.** XXVIII, 104; ca adj. nehotărît el înseamnă „oarecare“: **CT.** Matei 32, 72, 86; Luca 53; **CPr.** 13, 15, 21, 40; **CC¹.** 147, 170, 193, 366. 194
Adăugarea lui *unul* se manifestă și aici, de unde *unul neștine* „cineva“: **CT. EL.** Matei 79; **CC¹.** 161; **CC².** 328.

Există și alte forme de pronume nehotărîte formate cu *cine* sau cu *ce*: *oarecine* **PH.** LXXXVII, 12; **CT.** Marcu 41; Luca 39, 48, 55; **CC¹.** 235; **CC².** 83, 97, 139, 319, 481; **PO.** Ex. 19, dat. *oarecui* **CC².** 150, 421; adj. „oarecare, un oarecare“ **CC².** 178, 414; **TM.** 82; *unul oarecine* „cineva“ **CT.** Marcu 65; Luca 109; *alt oarecine* „altcineva“: dat. *altui oarecui* **CC².** 187; *varecine* „oricine“ **CM.** 27; **CPr.** 69, 73; **CC¹.** 181. 362; **PO.** Gen. 21; *oarece* „ceva“ **CV.** LI, 9, 14; **CT.** Matei 81; Luca 33; **CPr.** 40, 47; **CC².** 89; **PO.** Gen. 31; „orice“, **CC¹.** 96, 109; **PO.** Gen. 1, 9; Ex. 18, 23; adj. „oarecare“ **CPr.** 40; **CC¹.** 199, 455; **CC².** 73, 102, 160; *oareceș* „ceva“ **CPr.** 48; *oareceva*, același sens, **CC².** 446; *alt(a) oarece* „altceva“ **CV.** X, 13-14; **CC².** 102, 367, 580, *alte oarece(ș)* „altele“ **CPr.** 42, 46; *alte ceva* „altele“ **CC².** 150, 222; *varece* „orice“, **TM.** 228; **CTd.** 224, 226; **CPr.** 74, 76; **CC¹.** 205, 259, 157, 322, 452; **CC².** 139, 309; **PO.** Gen. 19, 28; adj. „oricare, orice“ **CM.** 19, 22; **CC¹.** 79, 106, 138; **CC².** 5; **PO.** pref.; Gen. 27; *fiecine* „oricine“ **S.** 21; *fiece* „orice“ **P.** 3; „oricare“ **CPr.** 57; **P.** 17; *fieșcine* „fiecare“ **CC¹.** 232; dat. *fieșcui* **CPr.** 46; *fieșce* „orice“ **CC².** 328, 499; *alt fiece*, adj. „alt“ **CPr.** 57.

Combinații asemănătoare acelora formate cu *cine* ne dă și *care*: *oarecarele* „cineva“, pl. *oarecarei* **CT.** Marcu; **CPr.** 17; ca adj. „oarecare“: masc. și neutru *oarecarele* **CV.** IV, I; VII, 14; VIII, I; XXVII, I; XXVIII, 12-13; LVII, 3-4; LXVIII, 11; XCIII, 11; **CPr.** 20; fem. *oarecarea* **CT.** Marcu 21; **CC².** 315, pl. masc. *oarecarii* **CV.** LIII, 8; **CT.** Luca 31; fem. *oarecare* **CV.** LXVIII, 4; *altulu oarecarele*, adj. „altcinvea“ **CV.** LXXXIII, 1-2; *alții oarecarii* „alții“ **CV.** LXXXIII, 1-2; *varecarele* „cineva“: dat. *varecărui* **PO.** Gen. 17; adj. „oarecare“ **CPr.** 10; *verecare*, adj. „oricare“ **PO.** Gen. 3; *fiecarele* **CPr.** 63; **CC¹.** 167; **CC².** 305, 354, **CL.** XXIV, 740, adj. „fiecare“: 195
gen. *fie-al-cărui* **CC².** 584; dat. pl. *fiecărora* „tuturor“ **CC¹.** 10; *fieșcarele* **CPr.** 44; **CC².** 326, 387, 581; gen. *fieș-al-cărui* **CC².** 443, *fieși-a-cărui* **CC².** 456 (alături de *fieșcărui* **CC².** 360, 443); *fiecareș*: gen.-dat. *fiecăruiș* **CTd.** 196; **CC².** 202, 261, 360 și de asemenea ca adj. „fiecare“ **CC².** 321. *Nescare*, ca adjectiv reproducînd lat. *nescio qualem*, este întrebuințat la plural cu înțelesul de „unii“: masc. *nescare* **CC².** 138 și *nescari* (*ibid.*, 441), fem. *nescari* **AA.** XXVIII, 104 și *nescare* **CC¹.** 238, 371, *nescae* **DH.** XI, 319.

Oarecît, ca pronume, are la pl. sensul de „unii“ (*oarecîți* **CT.** Luca 41; **PO.** Ex. 16, *oarecîte* **CC².** 52); ca adjectiv, are sensul de „cîțiva, cîteva“: **CPr.** 37, 47; **PO.** Gen. 40; **DH.** XI, 318; **CL.** XXIV 738, 739; este atestat de asemenea *orecîteva* **CL.** XXIV, 736. *Varecît* ca pronume corespunde lui *oarecît* (**CC¹.** 9) și ca adjectiv înseamnă „cîtva, cîțiva“: **CC¹.** 203; **CC².** 518. *Neșchit* < lat. *nescio quantum* are sensul de „cîtva, cîțiva“ (**CV.** LXIII, 6), dar el apare în același timp ca adverb cu accepția de „puțin“ (cf. 71 și mai departe, la adverbe).

Foarte rar sînt atestate *macară ce*, *macară cît* „orice, oricît“ **CC¹.** 36, 105, 246, ca și forma rezultată din conjuncția *săva* + *ce*, care înseamnă, ca pronume,

„orice“: *săva ce veți zice mie* **PO.** Gen. 34 și, ca adjectiv, „oricare, orice“: *săva ce hrană* **PO.** Gen. 41; *săva ce dobitoc* Ex. 22.

Atare înseamnă „astfel de“ (la feminin *atarea*: *a. dereptate* **CC¹.** 190) și în același timp „oarecare“: **PO.** Ex. 21, 22, 24, 30 (unde pl. masc. și neutru apare invariabil, ca *atare*); pl. *atării* **PO.** Ex. 20 (v. 4: *nu face chip cioplit pre atării față cine-s sus în ceriu*) este surprinzător; probabil că trebuie să citim aici *atăror*, deși această formă nu este cunoscută în alte părți. Cu înțelesul de „(un) oarecare“ apare destul de des și *acătare*: **CC¹.** 134, 143, 144, 203, 239, *acatare* **AA.** XX, 473, *acătarele* **CPr.** 71, gen. *acătărui* **CC¹.** 116. Ca și *acătarele*, cu articol, avem o formă analogă pentru *cutare*: *cutarele* **CC².** 498; **PO.** Ex. 22.

196 În ceea ce privește pe *nece un(ul)*, trebuie să menționăm întrebuințarea formei pronominale în locul celei adjectivale: *nece ură vină* **CV.** LXIX, 14; *nece ura vină* (*ibid.*, LXXII, 4); *nece ura greșală* (*ibid.*, L, 3); dar întotdeauna în **CV.** apare, de exemplu, *nece uo pestială* LXIX, 9.

Diferitele forme care se grupează în jurul lui *nime* au fost notate în altă parte (p. 46, 70; adăugăm aici: *nimea* **CM.** 22; **CT.** Matei 31, 33; Luca 21; Ioan 1; **CC¹.** 105, 165, 242, 248, 282; **CC².** 6, 265; **CB.** I, 7, 9, 12; **AA.** XX, 483; *nimerele* **GS.** I, 257) și pentru *nemică* etc., cf. 71 (o utilizare curioasă a acestuia apare în **PO.** Ex. 20, unde citim: *nemică lucru*).

Verbul

67. *Conjugări.* Aspectul anumitor verbe la infinitiv diferă de cel pe care îl prezintă astăzi. Astfel, forma triplă *adauge, adăuga, adăugi* este necunoscută în secolul al XVI-lea, nefiind atestată decît prima: **CV.** CXIII, 7; **PS. CP.** XL, 9; LXXXVIII, 23; CXIX, 3; CLVII, 5; **PH.** XL, 9; **PV.** CXIX, 3; CLVII, 5; **CT.** Marcu 17; Luca 66; **CPr.** 40, 86; **CC¹.** 93; **CC².** 6; **PO.** pref. etc. Nu sînt atestate nici dubletele actuale *rămînea — rămîne, ținea — ține, zăcea — zace*; terminația *-ea* stăruie la toate aceste verbe; cîteva texte prezintă însă și forma *ține*: **PH.** XI, 8; **CV.** 3; CXVIII, 4, 5; CXX, 4 (dar imediat după aceasta, CXX, 5, *ținrea*); **PO.** pref. (în același timp cu *ținea*); **CB.** I, 51 (alături de *ținea*), dar trebuie să vedem aici o grafie arbitrară, literele ѣ și ѳ fiind adeseori confundate în textele chirilice.

Un exemplu sigur de trecere de la conjugarea a III-a la a II-a pare să fie *bățeți* **CC².** 438, avînd o flexiune similară cu a lui *bate* din vorbirea actuală a unei părți din Muntenia.

Infinitivul lui *încărescu* < lat. *incalesco* ar trebui să fie **încări*, dar este atestat *încărește*, așa cum rezultă din formele *încărești-vă* **CV.** CXX, 2, *încărescu-se* **PS. PH.** XXXVIII, 4, *încărește-te* **CPr.** 53; avem aici un caz de analogie, *încărește* fiind refăcut după *crește, mește.*

197 Mai multe verbe, derivate din substantive și din adjective sau avînd corespondentul lor în latină, prezintă în locul flexiunii în *-i* pe cea în *-a* și invers: *adînca* **CV.** XVI, 4; **PS. CP.** LXIII, 7; LXVIII, 3, 15; XCI, 6; **CP².** LXVIII, 3; **PV.** XCI, 6; **CC².** 113 etc.; *arginti* **PS. CP.** LXVII, 14 (*argințite* **PH. CP².**); **CPr.** 42; *scuipi* **TB.** 416; **CT.** Matei 67, 109, 112; Marcu 31, 34, 47, 65; Luca 92; Ioan 34; **CPr.** 209; **CC¹.** 32, 375, 395, 399; **CC².** 97, 190, 194, 591, *scopi* **CTd.** 209. Cu totul izolate apar *dezrădăcini* **CT.** Matei 61 și *răgi* **CP².** CIII, 21; **CC¹.** 115, 231.

Foarte frecvente sînt formele cu flexiune dublă, cînd în *-a*, cînd în *-i*: *adevăra* **TM.** 99, 100; **ICr.** 5, 9; **IC.** 42; **P.** 4; **CPr.** 101, 103, 128, 200, 221, 229, 250, 252, 254, 260, 267, 290, **CC**[1]. 373, 419, 466, 475; **CC**[2]. 81, 111; **PO.** Gen. 42; Ex. 22; **TP.** 146, 156; **A.** I, 248; **AA.** XX, 473 etc. (cf. mai sus, p. 80), *adeveri* **IP.** 28, 33; **CPr.** introd., 293; **CM.** 12; **CC**[1]. 22, 64; **CC**[2]. 5, 14, 73, 111; **PO.** Gen. I; **CL.** XXIV, 732; *curăți* **CV.**; **PV.** CLIII, 43; **PH.** XI, 7; XVIII, 13; **IP.** 29, 32; **CT.** Matei 34, 40; Luca 60, 85; **CPr.** 24, 231; **CM.** 14; **CC**[1]. 279; **PO.** Gen. 24, *curăța* (v. §§ 69, 70, 78); *fățări* **CPr.** 202, *fățăra* **CV.** CXLII, 7 (*nefățărîndu*); *găti* **PH.** IX, 8; X, 3; XXIII, 2; **TM.** 226; **CTd.** 223, 224; **CP.** VII, 4; IX, 8; LVI, 7; LXXVII, 19, 20; CXLI, 76; **CT.** Matei 89; Marcu I, 64; Luca 108; Ioan 47; **CPr.** 24, 45, 229; **CM.** 26; **CC**[1]. 153; **CC**[2]. 12; **PO.** Gen. 18; **P.** 16, 23, *găta* **PS.** VII, 4; LXXVIII, 19, 20; LXXXVIII, 15; CV, 19; CLXI, 76; **TM.** 80, 192; **CTd.** 210, 226; **S.** 19; **IP.** 36 (cf. §§ 69, 70); *împietri* **CPr.** 105, 174; **CC**[1]. 145, *împietra* **PS. PV. CP.** CLII, 16; *îndoi* **CV.** XCVII, 7; **PS. CV.** 33; **CC**[1]. 147; **PO.** Gen. 49, 50, *îndoia* (*înduia*) **CPr.** 51; **CC**[2] 391, 443 (dar *îndoirea* în primul pasaj al acestui text); *îngiumătăți* **PH.** LIV, 24, *înjumătăța* **CC**[2]. 113 (comp. *jumătăța* **CP**[2]. LIV, 24); *însetoșa* și *însetoși* (v. § 68); *întăroși* și *întăroșa* **PO.** Gen. 38; *înțelepți* **PS. CP.** XV, 7; CXVIII, 10, 73; **PH.** CXVIII, 98; **CPr.** 96; **CC**[2]. 77, 106, *înțelepța* **PS. CP.** XVIII, 8; CXVIII, 27, 34, 130, 169; **PV.** CXVIII, 125, 130, 144, 169; CXLV, 8; *întrupa* **CC**[2]. 600, *întrupi* (*ibid.*, 4, 238, 295, 321, 517, 526, 562, 590, 591); *învîrtoșa* **CPr.** 57; **PO.** Gen. 17, *învîrtoși* **CPr.** 35, 36, 56, 65; *sănătoșa* **CC**[2]. 170, *sănătoși* **CC**[1]. 14, 16, 19, 460; **CC**[2]. 93, 164, 433, 453; *sfărîma* **CT.** Luca 42, *sfărîmi* Marcu 25, 33; Luca 108; **CPr.** 291; **CC**[2]. 274, 298, 398; *umbri* **PV.** 4; **PH.** XC, 4; CXVII, 27; CXXXIX, 8, *umbra* **CC**[2]. 616; **S.** 10 (comp. *împăinjena* **PO.** Gen. 48, *păijini* **CV.** CIV, 10-11, alături de *păinjeni* **PO.** Gen. 27, și formele care par cu totul artificiale *înălți* **CP.** XXXVI, 35; **CPr.** 192; *nebuna*: *ca să nebuneze mîndria ceștii lumi* **CC**[2]. 84). Mai frecvent decît *ferici* (**CP**[2]. XXXII, 12; LXXI, 17; LXXXVIII, 16; **S.**, 23, 24), *ferica* reproduce un derivat al lui *felix* datînd din latină (**felicare*), în timp ce primul este o formație romînească, de la *ferice*; *ferica* (*fereca*) se găsește în **CV.**; **PS. CP.** XXXV, 4; XL, 3; L, 20; LXXI, 17; CXLIII, 15; CLX, 48; **PV.** CXLIII, 15; CLX, 48; **CT.** Luca 4; **CPr.** 154, 302; **CC**[1]. 37, 122; **TP.** 146, 156, 158. 198

Terminația infinitivului variază și la următoarele verbe, apărînd cînd ca *-e*, cînd ca *-a*: *învie* **CV.** CXXXVII, 10; **PS. CP.** 1, 5; LXXV, 10; **CP**[2]. XL, 3; **PV.** CLVI, 19; **PH.** 1, 5; XI, 6; XL, 3; LXXXVIII, 11; **CTd.** 215; **CMț.** 231; **CT.** Matei 40, 68, 70; Marcu 36; Luca 31, 83; Ioan 21, 22, 39; **CPr.** 161, 293; **CM.** 10; **CC**[1]. 151, 375; **CC**[2]. 39, 396, *înviia* **TB.** 464; **CTd.** 194, 196; **CMț.** 231; **CP**[2]. LXXXIV, 7; **CT.** Matei 32; Ioan 24; **CC**[1]. 14, 128, 254, 423; **CC**[2]. 33, 174; *vie* **CV.**; **PS.** XXXVI, 27; **PH.** XL, 9; LXVII, 17; LXXXIII, 11; **CP. CP**[2]. LXVIII, 26; **TM.** 230; **TB.** 462; **CTd.** 218; **CT.** Luca 8, 81; **CPr.** 46, 51, 96, 205, 331; **CC**[1]. 190; **PO.** pref., *viia* **CM.** 7, 27, 28; **CC**[1]. 99, 199, 345; **CC**[2]. 77, 396; **PO.** pref.; Gen. 42; Ex. 1; *scria* pentru forma obișnuită *scrie* este extrem de rar: **PO.** Ex. 17 (cf. § 78).

Pentru desinența *-i* încrucișîndu-se cu *-e* avem un singur exemplu: *învești* **PS. CP.** CXXXI, 9 etc., *învește* **PV.** CXXXI, 9; **PH.** CXXXI, 9, 16, 18; **IC.** 43 (acesta din urmă arată influența analogică a lui *crește*, *mește*).

Două terminații diferite, *-e* și *-ă*, apar și la infinitivul formei corespunzătoare lat. *currere*: *cure* **PS.** CXLVII, 8; CLV, 8; **PH.** LXI, 11; CXLVII, 8, *cură* **CP. PV.** CXLVII, 8; CLV, 8; **TB.** 470; **CTd.** 221; **CT.** Ioan 12, 27; **CC²**. 73, 437 etc.; nu este însă un caz de metaplasmă; cele două forme se explică printr-un fapt de fonetism: ultima prezintă *-ă* rezultat în mod normal din *-e* după *rr* (cf. p. 20, 57), pe cînd cea dintii prezintă *-e* nealterat de aceeași consoană.

199 În același fel, tot ca fapte de diferențiere fonetică, trebuie să fie considerate: *giunghe*, *tăe* **PH.** CVI, 22; LXXXVIII, 24, alături de formele obișnuite *junghia*, *tăia* (comp. *tăere* pe care l-am notat în alt loc, p. 66); *amări* **PS.** XXXVII, 9; XLIII, 3; LXXVII, 40; XCIII, 5; **CV.** 32; CLIII, 16; **TM.** 81 și mai multe verbe analoge: *bori* (cf. p. 70); *izvori* **CV.** CXXV, 5; *oborri* **PH.** CV, 27; CXXXIX, 11; *ocări* **CV.**; **PS.** XXI, 7, 8; LXXVII, 59; LXXIX, 7; CV, 24 (comp. *ocărire* **CP.** LXXIX, 7, foarte rar la Coresi, care folosește de obicei formele în *-î*); *omori* **CV.** CLV, 14; **PS.** XLIII, 22; XCIII, 6; CI, 21; CIV, 29; **PH.** XXXVI, 32; **TM.** 153; *pîri* **CV.**; *pogori* **TM.** 81; *uri* (cf. p. 49), pentru mai curentele *amări*, *borî*, *izvorî*, *oborî*, *ocărî*, *omorî*, *pîrî*, *pogorî*, *urî*, acestea cu *-î* provenind din *-i* după *rr* sau transmis, prin analogie, și formelor care conțin în radical un singur *r*.

68. *Verbe reflexive.* În locul formelor reflexive de astăzi apar deseori forme nereflexive, și invers. Constatăm, de asemenea, întrebuințarea aceluiași verb cînd cu *se*, cînd fără acest pronume, și aceasta se întîmplă și cu alte cîteva verbe ieșite din uz în prezent.

Astfel sînt: *a se aveni* și *a aveni* „a fermenta" **PO.** Ex. 12; *a se bătrîni* Gen. 18, 27, *a bătrîni* (*ibid.*, 24, 27); *a se bolnăvi* și *a bolnăvi* **CC¹.** 107, 237; *a se chinui* **CPr.** 246; **CC¹.** 17, 119, 220; **CC².** 7, 79, 257, 268, *a chinui* **PH.** CVI, 13; **CT.** Matei 71, 101; **CPr.** 14, 59; **CM.** 10; **CC¹.** 378; **CC².** 420; *a se cuteza* **PO.** Ex. 34, *a cutedza* **CV.** etc.; *a se deștinge* **CV.** LXVIII, 6; **PS. CP. PV.** CIII, 8; **CMț.** 230; **CT.** Matei 6, 70; Marcu 38; Luca 46, 94; Ioan 9; **CPr.** 24, 30, 103; **CC¹.** 303; **CC².** 78, 509, 576, *a deștinge* **CV.**; **PS. CP.** VII, 17; XVII, 10; XXI, 30; XXVII, 1; XXIX, 4, 10; XLVIII, 18 etc.; **PH.** XXIX, 10; XLVII, 5; XLVIII, 18 etc.; **CP².** XLVIII, 18; CIII, 8; **TM.** 189, 192; **TB.** 312, 362; **CT.** Matei 24, 73, 113, 115; Marcu 2, 38, 67; Luca 10, 37, 89; Ioan 3, 14; **CM.** 12; **CC¹.** 401; *a se domni* **PH.** XLVI, 9; XCII, 1; **CM.** 15, 23, 24; **PO.** Gen.

200 36, 37, 45; **CB.** I, 9, *a domni* **CPr.** 117, 293; **CM.** 8; **CC¹.** 53, 118, 143; **CC².** 398; *a se făgădui* **PS. PV. CP.** CLVII, 10; **TB.** 352; **CTd.** 198, 206, 208; **CPr.** 79, 207; **CC².** 51, 68, 118, 204; **AA.** XX, 477, 479, 487, *a făgădui* **TB.** 364; *a se fățări* **CPr.** 202, *a fățăra* **CV.** (cf. mai sus, p. 127); *a se flămînzi* **TB.** 416, 466; **CTd.** 209; **CC².** 71, *a flămîndzi* **PS. PH. CP.** XXXIII, 11; LVIII, 7; **PV.** CLIV, 5; **CTd.** 220; **CT.** Ioan 21; **CC¹.** 259, 328; **CC².** 21, 26, 45, 99, 407; *a se giura* **CV.**; **PS. CP.** LXXXVIII, 36; XCIV, 11; CIX, 4; CXVIII, 106; CLIII, 40; CLXI, 73; *a se glumi* **PS. CP.** LXVIII, 13; LXXVI, 13; CXVIII, 15, 27, 48, 78; **CC².** 29, *a glumi* **PS. CP.** CXVIII, 85; *a îmbogăți* **PO.** Gen. 30; *a împăinjena* **PO.** Gen. 48; *a se împărăți* **PS. CP.** XLVI, 9; XCII, 1; XCV, 10; XCVI, 1; XCVIII, 1; CXLV, 10; **PV.** XCV, 10; XCVI, 1; XCVIII, 1; CXLV, 1; **CC².** 104, 201; **PO.** Ex. 15, *a împărăți* **PS. PV. CP.** CLII, 18; **PH.** XCVIII, 1; CXLV, 10; CLII, 18; **CPr.** 130, 160; **CM.** 8; **CC¹.** 378; **CC².** 116, 120, 603; *a se începea* **CC².** 567 și *a începea* **CT.** Ioan 68; *a se începe* **CC².**

98 (*începe* este totuși forma obișnuită, ca astăzi; astfel în **CV.** etc.); *a se înflămînzi* **CT.** Matei 84, *a înflămînzi* **CT.** Matei 106; **CC¹.** 329; **CC².** 36; **PO.** Gen. 41; *a se îngheța* **CC².** 415; *a se însetoșa* **TB.** 416, 466; **CTd.** 209, 220; **CT.** Ioan 12, 21; **CC¹.** 21, 182; **CC².** 8, 118; **PO.** Ex. 17, *a însetoșa* **CP. CP².** XLI, 3; **CT.** Matei 106; **CC¹.** 259; **CC².** 45 (cele două forme apar una alături de cealaltă, la p. 73: *de acmu să nu însetoșăm. Cine va bea... n-are a se însetoșa*), *a însetoși* **CC².** 99 (comp. *setoșa* **CC¹.** 27, *setoși* **CC².** 417); *a întoarce* **PO.** Gen. 18 (v. 33: *Avraam iară înapoi întoarse*; fapt excepțional, deoarece *a se întoarce* este curent și în secolul al XVI-lea); *a întrista* **PS.** XXXIV, 14; **PV.** CXLII, 4; **CP.** XXXIV, 14; CXLII, 4 (*a se întrista* este dat de **CPr.** 171, 261; **CC¹.** 241, 339; **CC².** 48, 54); *a întuneca* **TB.** 455; **CTd.** 215; **CT.** Matei 100 (în altă parte de ex. **PS. PV. CP.** CXXXVIII, 12, *a se întuneca*); *a se învăța* **PS. CP.** XXXVI, 30; XXXVII, 13; **PH.** XXXVI, 30; **CB.** I, 19 (în mod obișnuit însă: *a învăța*); *a învechi* **CPr.** 304, 319; *a se învie* **CPr.** 45; **CC².** 397, 523, *a se înviia* **CC¹.** I (pentru *învie*, v. mai sus p. 127); *a se lăcrăma* **CT.** Ioan 39; **CC².** 109, *a lăcrăma* **CC².** 110; *a se luneca* **CC².** 239, 495; *a naște* **CV.**; **PS. CP.** LXXXVI, 5; **TM.** 103, 145, 146, 156; **TB.** 328, 453; **CTd.** 203, 214; **ICr.** 13; **CT.** Matei 1, 3, 40; Luca 5; Ioan 34; **CPr.** 3, 46; **CM.** 12; **CC¹.** 20, 32; **PO.** pref.; Gen. 25; 201
DH. XI, 197 (dar *a se naște* **CV.**; **PH.** XXI, 22; **CP².** LXXVII, 6; **TB.** 320; **CTd.** 207, 210, 217; **CT.** Ioan 1, 8, 59; **CPr.** 289; **CC².** 192; **PO.** Gen. 36; **AA.** XXVIII, 102); *a se nebuni* **CC¹.** 111, 215, 327, 428, 496 (alături de *a nebuni* în același text, 434); *a se nedejdui* **PS.** V, 13; **CP.** II, 13; **CPr.** 237; **CC¹.** 55; **CC².** 58, 71, 449, *a se nedejdi* **PH.** II, 13; LVI, 2; XC, 4; CXIII, 16; CXLVI, 11 (dar *nedejdui* **PS.** IV, 6; VII, 2; **PV.** LXXXIII, 13; LXXXV, 2; XC, 2 etc.; **CC¹.** 113, *nedejdi* **PH.** XV, 1; XX, 8; XXVI, 3; XXXII, 21 etc.; simultan formele reflexive și nereflexive se folosesc în pasaje ca: *face oamenii spre avuție să nădăjduiască, nu spre dumnezeiasca nădejde să se nădăjduiască* **CC².** 246; *mai binre iaste a se nedejdi pre Dommul decîtu a nedejdi pre om* **PH.** CXVII, 9); *a odihni* **PO.** Gen. 2; Ex. 5, 23; **IC.** 47; *a păijini* **CV.** CIV, 10-11, *a păinjeni* **PO.** Gen. 27; *a se paște* **PO.** Gen. 41; Ex. 34; *a se plînge* **CV.** CXXXI, 5; **CT.** Luca 109, 110; Ioan 39 (în **CV.**, ca și în alte părți, apare și forma nereflexivă); *a se porni* **CV.** X, 1; **CT.** Matei 28; *a se posti* **CV.** LXI, 12-13; **TM.** 80; **CTd.** 193, 210; **CT.** Matei 17; Luca 21, 89; **CPr.** 25, 31, 47; **CC¹.** 312; **CC².** 13, 48, 54; **IP.** 34; **AA.** XXVIII, 108 (*a posti*: **TM.** 47, 48; **TB.** 457; **CC².** 54; **P.** 2; cf. *cire au postit, cire nu se-a postit* **IP.** 36; *derep ce noi și fariseii postim mult, ucenicii tăi nu se postesc?* **CT.** Matei 31); *a pripi* **AA.** XX, 476 (*nevoiți de pripit cum mai curînd*); *a pustii* **CT.** Matei 46; *a se putredi* **CC¹.**; **CC².** 462, 487, *a putredi* **CV.** CXXXI, 7-8); *a se răposa* **CPr.** 302; **CC¹.** 199, 240; **CC².** 88, 297, 422, *a răposa* **CV.** CLX, 12; **PS. CP.** IV, 9; XXXVIII, 14; LIV, 7; CLV, 16; **PV.** CLV, 16; **CPr.** 274, 310; **CC¹.** 103, 303; **CC².** 425; *a scîrbi* **PS. CP.** XXX, 10; LIV, 3; LXVIII, 18; LXXVI, 4; CXIX, 1; **PV.** CXIX, 1; **CTd.** 198; **CC¹.** 390, 392; **CC².** 20, 204, 536, *a se scîrbi* **PS. CP.** CXVIII, 23; **CC².** 20; *a scula* **CV.** XLI, 8; **PS. CP.** XXXIV, 23; XLIII, 23; LVIII, 6; **PH.** III, 6; XIX, 9; XLIII, 22; **CT.** Ioan 39; **CM.** 8; **CC².** 284, *a se scula* **CV.**; **PS. CP.** III, 2, 6; XXVI, 3; XLIII, 6; LXXXV, 14 etc.; **CTd.** 196, 220; **CMț.** 231; **CM.** 9; **CC¹.** 436; **CC².** 275; *a se șopti* **PH.** II, 1, *a șopti* **PS. PH. CP.** XL, 8; *a sui* **CV.** XXVIII, 9; **PS. CP.** XVII, 11; XXIII, 3; LXVII, 19, 202
34; **PV.** CXXI, 4; CXXXI, 3 etc.; **TM.** 193; **TB.** 467; **CTd.** 220, 229; **GS.**

I, 260; **CT.** Matei 10; **CM.** 13; **CC²**. 51; **PO.** Ex. 16; *a se sui* **CV.**; **PS. PV. CP.** CIII, 8; **CP²**. XXIII, 3; **ICr.** 14; **TM.** 103; **CTd.** 196, 197, 198; **CT.** Matei 59, 63; Luca 94; **CPr.** 1, 2, 103; **CC¹**. 105; **CC²**. 4, 18, 202, etc.; *a se tremura* **PS. CP.** CIII, 32 (*pămîntul... face-l a se tremura*); *a trudi* **CT.** Luca 66, *a se trudi* **PV. CP.** CXXVI, 1; **PH.** VI, 7; CXXVI, 1; *a se turba* **CC²**. 309; *a se upovăi* **PH. CP.** XXXIII, 9; **CT.** Luca 88, *a upuvăi* **CV.**; **PS. CP.** IX, 11; XII, 6; XV, 1; XVI, 7 etc.; **PV.** XC, 14; CLVII, 40; *a usteni* **CV.** CXXIV, 5; **PS.** VI, 7; LXVIII, 4; **CP.** VI, 7; XVII, 37; **CP²**. XVII, 37; **PO.** Gen. 19, *a se usteni* **CV.** XXIII, 5-6; **PH.** LXVIII, 4; **CP²**. XLVIII, 9; **CC¹**. 25, 431, 468-469 (comp. *ibid.*, 24: *unde voi n-ați ustenit alții se-au ustenit*); *veștedzi* (v. p. 88); *a se vie* **CTd.** 195 (pentru *vie*, cf. mai sus, p. 127); *a se vînsla* **CV.** XCIX, 2; **CPr.** 43, 44, (în **CV.** de asemenea *a vînsla*). S-ar putea adăuga încă vreo cîteva exemple, ca *a se lua aminte* **PO.** Gen. XIX, 33 (*Lot nu se luo aminte nici aceaia că se culcă, nici ceaia că se sculă*) și *atinge* **PS. CP.** CIV, 15 (*nu atingereț de unșii miei*), dar primul poate fi suspectat ca o construcție improprie, iar cel de al doilea o simplă greșeală (**PH. CP²**. dau forma corectă: *nu vă atingereți*). Trebuie de altfel să amintim că printre celelalte forme există unele pe care nu le putem considera ca aparținînd limbii vorbite; ele trădează influența slavă, căreia, ca și în alte cazuri, traducătorii nu i s-au putut sustrage; astfel *a se domni* (*a se împărăți*), *a se glumi*, *a se învăța*, *a se posti* sînt calchiate după verbele slave *vŭcariti sę*, *glumiti sę*, *poučiti sę*, *postiti sę* (cf. I.A. Candrea, *Psalt. Scheiană*, I, CLXXXVIII).

69. *Prezentul indicativului.* Unele verbe de conjugarea I au un aspect particular din cauza infixului *-ez* etc. care li se adaugă: *curățează* **CC²**. 220, 294; *găteadză* **TB.** 469; **CTd.** 20, 221; *împreunează* **CC²**. 142; *împrumutează* **PH.** XXXVI, 21; **CT.** Luca, 26; **CC¹**. 204; **CC²**. 88, 382; *înviiază* **CT.** Ioan 15, 24; **CC²**. 182, 398; *viez* **CT.** Ioan 24; **CC¹**. 409, *viezi* **PO.** Gen. 46, *viază* **TM.** 99; **ICr.** 5; **GS.** I, 256; **CPr.** 96; **CP².** XXI, 31; **CC¹.** 45; **CC².** 26, 112; **PO.** Gen. 8.

203 Apar, în schimb, forme fără *-ez*, pe cînd azi ele se folosesc cu aceste terminații: *încet* **CPr.** 218, *înceată* (*ibid.*, 109); **CC².** 23, 60, 315; *pradă* **CPr.** 295; **CC¹.** 95; **PO.** Gen. 43; *răpaus* **PS.** IV, 9, *răpauși* **CPr.** 82, *răpausă* **CV.** CLX, 12; **CTd.** 193; **CPr.** 62; **CC².** 88, 135, 288; *săgeată* **PS. CP. CP².** LXIII, 6; *sară* **CT.** Marcu 42; *turbă* **CC².** 309; *veghi* (pers. a II-a sg.) **PS.** XI, 8; XVIII, 14, *veghie* **PS.** CXX, 7; CXXVI, I; **CPr.** 74.

O flexiune dublă, cu și fără *-ez*, apare în *cercetează* **CC².** 66, 511, 615, *cerceți* **PS. CP.** VIII, 5; XVI, 3; **CPr.** 305; *întunecază* **CC².** 141, *întunecă* **PS. PV. CP.** CXXXVIII, 12; *lucrez* **CPr.** 95, 252; **S.** 24, *lucrezi* **CT.** Ioan 20, *lucreadză* **CV.** CXIV, 3; **PS. CP.** XIV, 2; XXI, 31; LXXI, 11; CXVIII, 91; **CPr.** 26, 217, 252, *lucră* **CTd.** 210; *preveghe* **PV. PH. CP.** CXXVI, 1; **PH. CP².** LXXVIII, 11; **CTd.** 228; **CPr.** 44; **CC².** 450, 549; **TP.** 162, *prevegheză* **CC¹.** 16; *semneză* **CC².** 122, 211, *seamnă* (*ibid.*, 145); *spămîntu* **PS. CP.** XXVI, 1; XLVIII, 6; LV, 5, 11, *spămînți* **CP. PS.** XC, 5, *spămîntă* **PS. CP.** XXXIX, 4; LXIII, 6; LXIV, 9; LXVI, 8; CXI, 7; CXVIII, 161; CLV, 7, *spămîntează* **CC².** 95, 318; *strămutează* **CT.** Matei 17; **CC¹.** 339; **CC².** 53, *strămută* **PS. CP.** LIX, 14. Deși *învîrtoșa* nu este atestat cu *-ez* (*învîrtoșu* **PS. CP.** XXXI, 8, *învîrtoașe*, *învîrtoașă* **PS.** XXXVI, 17; LXXXVIII, 22; XCII, 1; CIII, 15; CXXXVIII, 6; CLIV, 6; **PV.** CXXXVIII, 6; CLIV, 9; **CP.** XXVI, 14; XXXVI, 17;

LXXXVIII, 22; CXXXVIII, 6; CLIV, 9; CC². 317), trebuie să admitem că el cunoștea această terminație, de vreme ce apare așa la prezentul subjonctivului și la imperativ (v. mai departe).

Întocmai ca formele anterioare se repartizează formele conjugării a IV-a care constituie grupul incoativelor.

Se conjugă în mod constant cu *-esc* etc.: *curățescu* **PS. CP.** XVIII, 14; L, 9, *curățești* **CP².** LXIV, 4, *curățește* **CP. PS.** CII, 3; **PV.** LXXVII, 38; **CP².** LXXVII, 38; LXXXIX, 12; CII, 3; *trebuesc* **CC¹.** 417; **CC².** 580, *trebuești* **PS. PH. CP.** XV, 2; CI, Ioan 55; **CPr.** 152; **CC².** 389, *trebuiaște* **TM.** 104, 105, 106; **ICr.** 9, 12, 15, 19, 21; **GS.** I, 258, 259; **CT.** Matei 19, 30; Luca 20; **CM.** 5, 9, 10, 26; **CPr.** 210; **CC¹.** 10, 136, 474; **CC².** 7, 39, 78; **PO.** pref.; **DH.** XI, 349; **AA.** XX, 473; **CL.** XXIV, 734, *trebuesc* (pers. a III-a pl.) **TM.** 105; **ICr.** 18; **GS.** I, 258; **CPr.** 209. 204

Pentru *despărți*, *împărți*, *păți* nu avem decît formele fără *-esc*: *desparte* **D.** II, 302, 309, 310; *împarțu* **PS. CP.** LIX, 8; CVII, 8; CLII, 9, **PV.** CVII, 8; CLII, 9, *împarți* **PS. CP.** XVI, 14; LIV, 10, *împarte* **PS. CP.** LXVII, 15; **CL.** XXIV, 736, *împartu* **PS. CP.** LXXII, 27; *pați* **CPr.** 223, 252, *pate* **CC¹.** 364; **CL.** XXV, 39, *pat* **CPr.** 333; **CC¹.** 345, 441, 472. Comp. *desfloare* **D.** II, 310, ca derivat, cu totul izolat, opus lui *înflori*.

Cu *-esc* și în același timp fără acest infix apar: *luce* **PS. CP.** XCVI, 11; **PV.** LXXXIV, 12, *lucește* **CC¹.** 184; **PO.** Ex. 34; *rape* **PS.** XXI, 14, *răpește* **CP. CP².** XXI, 14; **CT.** Ioan 36; **CC².** 46, 84, 334, *răpesc* (pers. a III-a pl.) **CC².** 401, 595; *sloboade* (neatestat, dar trebuie să presupunem că a existat, din moment ce forma corespunzătoare a subjonctivului este cunoscută; v. mai departe), *slobozește* **CC¹.** 47; **CC².** 88, 506; **TP.** 162; **PO.** Gen. 30; **IC.** 45; pentru *omorî* avem: *omorește* și *omorăște* **PS. CP.** CLIV, 6; **CPr.** 173; **CC².** 551, pers. a III-a pl.: *omorăsc* **CPr.** 181, *omoară* **CC².** 82, *omor* **TP.** 164 (cf. *pogorru* **PH.** CXIII, 25. Privitor la terminația *-aște* alături de *-ește*, apărînd și în *amăraște* **CC².** 219, *amărește* **S.** 24; *izvoraște* **CC².** 26, 266; *mohoraște* **CC².** 182, 219; *ocăraște* **CPr.** 324; **CC².** 390, *ocărește* **S.** 20, 21; **CL.** XXIV, 730; *oțăraște* **CP. CP².** CI; *pîraște* **CC¹.** 37, 192, *pîrește* **RLR.** 48; *uraște* etc., cf. p. 43.

Referitor la terminații, relevăm de asemenea că pers. I sg. a lui *muri* este *moriu* **CP.** CXVII, 17 (*moru* în **PS.**); **PO.** Gen. 50, *mor* **RLR.** 52; pentru *ști*, pers. a III-a sg. este cînd *ști*, forma regulată rezultată din lat. *scit*, cînd *știe* (refăcut după *scrie*, *vie*); cel dintîi apare în **CV.**; **PS.** I, 6; XXXVI, 18; XXXVIII, 7; XLIII, 22; LXXXIX, 11; XCIII, 11; CXXXVII, 6; CXXXVIII, 14; CLIV, 10; **PV.** LXXXIX, 11; CXXXVII, 6; CXXXVIII, 14; **PH.** I, 6; XXXIV, 8; XXXVIII, 7; LXXXIX, 11; CXXXVIII, 14; **CP².** LXXXIX, 11; **TM.** 121; al doilea se găsește în **CP.** I, 6; IX, 11; XXXIV, 8; XXXVI, 18; XXXVIII, 7; XLIII, 22; LXXXIX, 11; XCIII, 11; CXXXVII, 6; CXXXVIII, 14; CLIV 10; **CT.** Matei 43, 102; Luca 68, 82; Ioan 36; **CPr.** 66, 98, 264; **CC¹.** 3, 423; **CC².** 20; **PO.** Gen. 3; **TP.** 148, 154; **IP.** 39; **DH.** XI, 349; **AA.** XX, 444, 486; pers. a III-a pl. a lui *învie* este *înviu* **CC².** 594 și aceea a lui *suferi* este *sufer* **PO.** Gen. 6. Pentru *cură*, pers. a III-a sg. a lui *cure* (**PS.** LVII, 8; LXI, 11; **PH.** LVIII, 8; **CC¹.** 13; **CC².** 31, 118; cf. *scură* **PO.** Ex. 22), alături de *curre* **PH.** LXII, 8, cf. p. 83 (la pers. a III-a pl. avem *cură* **CC¹.** 366 și *curu* **PV.** CLVII, 4). 205

Ținînd seama de variațiile radicalului, semnalăm, pentru fiecare conjugare, următoarele particularități:

Conjugarea I: *adapi* **PS.** XXXV, 9; LXXIX, 6, *adăpi* **CP. CP²**. XXXV, 9; LXXIX, 6; **PH.** CIII, 13; *blastemă* **PS. CP.** XXXVI, 22; *leapădu* **CV.** LXVII, 10; **PS. CP.** LXXXVIII, 35, *lepedzi* **PS. CP.** V, 12, *leapădă* **PS. CP.** XXXII, 10; **CC²**. 77; *rebdu* **PS.** XXXIX, 2; LI, 11; **PH.** LI, 11, *răbd* **CP.** XXXIX, 2, *rabd* **CP. CP²**. LI, 11; *spare* **CC²**. 43, 95, *spărem* **CC¹**. 439, *spar* (pers. a III-a pl.) **CP²**. XVI, 9; **CC¹**. 124, 198 (de la *spărea* **CC¹**. 461; **CC²**. 23; *sperii* etc. este cu totul necunoscut în secolul al XVI-lea); *gioară* **AIIN.** III, 546 (în alte părți *giură*: **PS. CP.** XIV, 4; LXII, 12); *împresoară* **CT.** Marcu 21; Luca 39; **CPr.** 176; **CC¹**. 235; **CC²**. 378, 436, 617 (*împresură* nu este atestat niciodată); pentru *încunjura* și *măsura* există, în schimb, formele cu *u*, cele cu *o* (*oa*) nu apar de loc: *încungiură* **PS. CP.** VII, 8; LIV, 11 (comp. *cungiură* **PS.** XXXI, 10; XLVIII, 6); *măsur* **PS. CP.** LIX, 8; CVII, 8. Pers. I-a III-a sg. și a III-a pl. a lui *mînca* sînt în mod constant *mănînc* etc. (cf. însă § 76): *mănînc* (*mărîncu*) **PS. CP.** XLIX, 13, *mănînci* **CC²**. 373, *mănîncă* (*mărîncă*) **PS. CP.** XXI, 27; LXVIII, 10; LXXIX, 14; **TB.** 324, 464; **CTd.** 191; **CT.** Matei 30, 62; Marcu 28, 64; **CPr.** 56, 112, **CC¹**. 160; **P.** 4, 5, **IP.** 79; **CL.** XXV, 40; **DH.** XI, 349; **RLR.** 52. Pentru *usca* nu găsim niciodată forma cu *u* sincopat: *usucă* **PS. CP.** XXXVI, 2; LXXXIX, 6; **PV.** LXXXIX, 6; CI, 4; **CT.** Marcu 40; **CPr.** 51, 58; **CC¹**. 12, 366; **CC²**. 227, 501. Pers. I și a II-a sg. de la *mîna* nu prezintă flexiunea analogică *mîi*; nu găsim decît *mîn* (*mîru*) **PS. CP.** XVII, 38, *mîni* (*mîri*) **PS. CP.** LXXXII, 16; **PO.** Gen. 32.

Conjugarea a II-a. Pers. I sg. a lui *ședea*, *vedea* se termină întotdeauna în *(d)z* și nu în *d*, introdus prin analogie: *șez(u)* **PH. CP²**. XXV, 5; *vădz(u)* **CV.** LXXXIV, 9; **PS. CP.** V, 5; **TB.** 360; **CT.** Ioan 34; **CPr.** 17. Pentru *putea* avem la pers. I sg. totdeauna *pociu*: **PS. CP.** XXV, 1; CXXXVIII, 6; **PV.** 206 CXXXVIII, 6; **TM.** 50; **TB.** 356; **CT.** Matei 33, 109; Luca 55, 76, 80; Ioan 16; **CPr.** 248; **CC¹**. 127; **CC²**. 16, 83; **PO.** Gen. 19; **AIIN.** III, 547; **AA.** XX, 477 (*ibid.*, 444, apare *poci* și la pers. a II-a sg., dar trebuie să fie greșit scris în loc de *poți*). Ca pers. I sg. a lui *ținea* găsim *țiu* și *ținiu* (în regiunile în care *n* urmat de *e*, *i* în hiat s-a păstrat; *țin* este complet necunoscut; cf., mai jos, prezentul subjonctivului); o formă rară este *ții* **CPr.** 136, 145; pentru pers. a II-a sg. avem *ții* și *țini* **PO.** Gen. 32.

Conjugarea a III-a. Verbele care au radicalul terminat în *d* apar în mod constant cu *(d)z* la pers. I sg.: *credzu* **CV.** LXXXI, 3; XC, 1; **PS. CP.** XXVI, 13; **TM.** 100, 103, 147; **ICr.** 6; **GS.** I, 256, 259; **CT.** Marcu 40; Ioan 34, 39; **CM.** 12; *deșchidzu* **PS. CP.** XLVIII, 5; LXXVIII, 2; *prindzu* **PH.** CXV, 4; *răspundzu* **PS. CP.** CXVIII, 42; *tindzu* **PS.** XXVII, 2; LIX, 10; **CP.** LIX, 10. Forma care reproduce lat. *descendere* nu arată decît un singur caz de *d* păstrat: *deștindu* (pers. a III-a pl.) **PS.** CXIII, 25; pretutindeni, la indicativ, ca și la celelalte moduri, *g* l-a înlocuit pe *d* originar, în urma unui fenomen de analogie: *deștingu* (pers. I sg.) **PS. CP.** XXIX, 10, *deștinge* **PS.** VII, 17; XLVIII, 18; CXXXI, 2; **PV.** CXXXII 2; **PH.** CXXXII, 2, 3; **CP.** XLVIII, 18; CXXXII, 2, *deștingu* (pers. a III-a pl.) **PS. CP.** XXI 30; XXVII, 1; XXIX, 4; LIV, 16; LXXXVII, 5; CXLII, 7; CLIII, 2; **PV.** CIII, 8; CXIII, 25; CXLII, 7; CLIII, 2; **PH.** XXI, 30; CIII, 8; CVI, 26; CXLII, 7. În schimb, analogia nu a schimbat aspectul lui *încinde*, care-l păstrează încă pe *d*: *încinde* (pers. a III-a sg.) **PS. CP.** IX, 23; XXXVIII, 4; LXXVII, 38; LXXVIII, 5; LXXXVIII, 47; CXVIII, 140; **PV.** LXXVII, 38; LXXVIII, 5.

Pers. I sg. a lui *ucide* este în mod constant *ucig*: **PS. PV. CP.** CLIII, 39; aceeași formă ne este dată pentru pers. a III-a pl.: **TB.** 416; **CTd.** 209; **CT. EL.** Matei 37; Luca 63; **CC¹.** 82; **CC².** 495. Pentru *scoate* apare totdeauna *scoț* și niciodată *scot* la pers. I sg.: **PS. PV. CP.** XC, 15; **PO.** Gen. 4. Tot așa avem *tremițu* (*tremeț, trimeț*) și nu *tremit*: **CV.** XLIII, 2; **CT.** Matei 36; Luca 50; Ioan 12, 57, 65; **CC¹.** 24, 442; **CC².** 144. Înlocuirea, prin analogie, a lui *c* de către *g* în forma care corespunde lat. *vincere* și în compusul său cu *în-* nu e decît parțială; alături de *vîncu* (pers. I sg.) **PH.** CXXXVIII, 6, *vence* **PS.** IX, 31; **PH.** CII, 19, *vîncu* (pers a III-a pl.) **PS.** XLVIII, 15; **PH.** XVIII, 14, *învence* 207
TM. 124; **CT. EL.** Matei 67; **CC².** 493, *învînc* (pers. a III-a pl.) **CP.** XLVIII, 15, textele dau *vinge* **CP.** IX, 31; **CPr.** 74, *învenge* **CPr.** 74; **CC¹.** 188, 368. Ca *pu(n)iu* (pers. I sg.) **CV.** CXLV, 13; **PS. CP.** XI, 6; XII, 2; LXXXVIII, 26, 30; CVII, 10; **CPr.** 49, *puni* (*puri*, pers. a II-a sg.) **CP. PS.** XX, 6, 10, 13 și *pui* **CP².** XX, 13; **CT.** Ioan 46, avem *spu(n)iu* **ND.** 24; **CV.** LXXIX, 1; **PS. CP.** IX, 2; XXI, 23; XXXVII, 19; LIV, 8; **PV.** CXLI, 3; **PH.** II, 7; **TB.** 424; **CTd.** 212; **CT.** Matei 39; Luca 108; Ioan 37; **CM.** 13, *spuni* (*spuri*) **CP. PS.** XLIX, 16, *spui* **CP².** XLIX, 16; *supu(n)iu* **PS. CP.** XI, 6. Pers. I sg. a lui *cere* se prezintă sub două forme: *ceriu* **CP.** XXVI, 4, 8; CXVIII, 33, 145, *ceiu* **PS.** XXVI, 4, 8; CXVIII, 33, 145; **PV.** CXVII, 145. Radicalul lui *cure* („a curge" și, în același timp, „a alerga") și al derivatului său *scure* își păstrează vechiul fonetism, fără adăugarea lui *g* (*curge, scurge*) datorită analogiei cu *merge* (v. formele *cură, scură* etc., citate mai sus).

Conjugarea a IV-a. Pers. I sg. a lui *auzi* păstrează totdeauna consoana radicalului; *aud* format prin analogie nu este întrebuințat niciodată: **PS. PV.** LXXXIV, 9; **PO.** Gen. 42. Pentru *împărți, păți* și *simți*, textele nu cunosc la pers. I sg. decît *împarțu, pat* (v., mai sus, 131) și *simțu* **CB.** I, 11. Pers. I sg. a lui *veni* este *vi(n)iu* **CV.** XIX, 12; **PS. CP.** XXXIX, 8; **CT.** Ioan 48, cîteodată și *vii* dat de **CPr.** 211, 323; **CC¹.** 58. Verbele *pieri, sări* prezintă următoarele forme la pers. I sg.: *pieriu* **CT.** Luca 79; **CC¹.** 319; **CC².** 21, 28, 30; *saiu* **TM.** 46. *Învești* are următoarea flexiune: *învescu* (*învăscu*) **PS. PV. CP.** CXXXI, 16, 18, *învești* **CP.** CIII, 2, *învește* **PH.** LXXXI, 9, 16, 18; CVIII, 16; **CP.** CVIII, 19. Pers. a III-a sg. a lui *ieși* nu este niciodată *iasă*, formă întrebuințată în zilele noastre, ci numai *iase* (> *iese*). **PS. CP.** XVI, 2; **PH.** XVIII, 6; CXLV, 4; **TB.** 415, 417, 452; **CTd.** 209; **CM.** 13; **CC¹.** 117; **CC².** 93, 315, 403; la pers. a III-a pl. apare, de asemenea, numai *iesu* **CV.** CXXIV, 14; **TB.** 421 (unde este scris *iasu*, evident o greșeală a copistului). Referitor la *coaper, mînt* etc., cf. p. 41, 50.

Ca și pentru morfologia substantivului (*-i* al pluralului la decl. I și a II-a; cf. p. 107), numai analogia poate explica terminația *-i* a pers. a II-a sg. a verbelor de conjugarea I (ca și la conj. a II-a și a III-a); *cinți* trebuie să fie considerat, într-adevăr, ca influențat de *auzi* < lat. *audis*, deoarece rezultatul normal al lui 208
cantas ar fi trebuit să fie *cîntă*. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, I, § 309, 553, referindu-se la aceeași particularitate a italianei (*canti*), admite că *-i* ar fi o urmă a tratamentului special pe care l-a suferit *s* final în limba romînă și cea italiană: înainte de a dispărea, *-s* ar fi influențat vocalele precedente, favorizînd trecerea lor la *-i*; acțiunea lui *-s* se manifestă și în formele *noi, voi, trei, poi* etc. (it. *noi, voi* etc.) < *nos, vos, tres, pos(t)*; acestea, ca monosilabe accentuate, ar prezenta un *-i* legat de vocala precedentă și rezultat totdeauna din *-s* înainte de a amuți. Este greu de conceput o asemenea influență a lui *-s* asupra vocalelor care îl precedau. Dacă nu este nimic surprinzător ca termi-

nația *-i* din *cînți* etc. să fi apărut prin analogie cu conjugarea a IV-a, tot prin analogie putem explica *noi, voi* (< **no*, **vo* + *-i*, ca desinență caracteristică a pluralului, cu atît mai mult cu cît aceste forme nu puteau fi despărțite de *ei*), *trei* (< **tre*, cu *-i* din *doi*), ca și *poi* (< **po* + *-i* introdus din forme adverbiale ca *mai, ieri* etc.). Coincidența pe care o constatăm în această privință între limba română și cea italiană trebuie să fie interpretată așa cum am arătat în alt loc, vol. I, p. 146 (cf. H. Tiktin, *Rum. Elementarbuch*, 101; Al. Procopovici, „Dacoromania", II, 203; S. Pușcariu, „Mélanges offerts à M. A. Thomas", 361).

Terminația aberantă *-ăm*, pers. I pl. a conj. I — ar trebui să fie *-am* (cf. p. 16), așa cum apare încă în istroromînă — denotă de asemenea un fenomen de analogie; cum pers. I pl. a conj. a II-a conținea în desinența sa aceeași vocală ca pers. a III-a sg. (*tăcem — tace*), au fost introduse forme asemănătoare la pers. I pl. a conjugării în *-a* *laudă* l-a atras pe *lăudam*, schimbîndu-l în *lăudăm*. Cf. Meyer-Lübke, *l. c.*, II, § 132, care presupune că această substituire își are punctul de plecare în formele *dăm, stăm*, refăcute după (a III-a sg.) *dă, stă* (acestea n-ar putea fi de altfel, ele însele, decît forme analogice după pers. a III-a sg. în *-ă* ale tuturor verbelor de conj. I și nu — cum crede Meyer-Lübke, *l. c.*, I, § 221 — urmele unei rostiri speciale a lui *dat, stat* în latina vulgară).

Desinențele *-ați, -eți, -iți* (pers. a II-a pl.) lasă să se vadă înlocuirea foarte veche a lui *-e* cu *-i* (de la **-ate* < lat. *-atis*) sub influența lui *-i* de la pers. a II-a sg.

70. *Prezentul subjonctivului.* Majoritatea particularităților de care ne-am ocupat în paragraful precedent se regăsesc în formele pe care le vom studia aici.

Astfel terminația *-ez* etc. apare în: *să curățeze* **CPr.** 321; **CC²**. 167; *să gătedzu* **TB.** 469; **CTd.** 221, *se ghetadză* (a se citi *se gătedze*) **PS.** LXXVII, 20;
209 *să împreunezi* **CC²**. 372, *să împreuneze* **CPr.** 248; **CC²**. 30, 218, 372, 388, 567; *să împrumuteze* **CT.** Matei 15; **CC²**. 626; *să înșelezi* **PO.** Ex. 8; *să viiaze* **CC²**. 62, 221, 464; **PO.** Gen. 3 (printr-o greșeală de tipar dat ca *viadză*), 42; Ex. 1. O formă curioasă este *să strălucedze* **PO.** Ex. 27, adăugarea lui *-ez* unui verb în *-i* fiind anormală; este, probabil, o flexiune creată după *să lumineze*.

Sînt conjugate fără *-ez*: *să aciuo* **CC²**. 356; *ajune* **CC¹**. 357; *să mă întram* **PO.** Gen. 30; *să te pituli* **CPr.** 60; *să pradzi* **PO.** Ex. 22, *să prade* **CPr.** 254; *să răpaosu* **PS. CP.** XXXVIII, 14; LIV, 7; **CPr.** 119; **CC²**. 97, 319, *să răpause* **TM.** 52; **CT.** Luca 42, 94; **CC¹**. 303; **CC²**. 200; *se săğate* (*săgete*) **PS.** XXXVI, 14; LXVII, 5; LXXVIII, 9; **CP.** X, 3; XXXVI, 14; LXIII, 5; LXXVII, 9; **CPr.** 332; **PO.** Ex. 19; *se scurte-se* **CV.** CLIII, 1; *se veghie* **CV.**; **CPr.** 36, 45.

Ca forme variabile, cînd cu *-ez*, cînd fără acest infix, găsim: *să cerceteze* **CPr.** 17, *să cercet* **CP. PS.** XXVI, 4, *se cerceți* **PS. CP.** LVIII, 6, *se cercete* **CV.** CXVI, 2; **CC²**. 47, 66, 511, 615; *să se învîrtoșaze* **CP.** CLIII, 43, *se învîrtoașe* (*învîrtoașă*) **CV.** CLXIV, 8; **PS. CP.** IX, 20; LXXXVIII, 14; **PV.** CLIII, 43; **CC²**. 71; *să lucrez* **CC²**. 193, *să lucrezi* (*ibid.*, 460), *să lucredze* **PS. CP.** CI, 23; **CPr.** 31, 40, 91; **CC²**. 16, 65, 193; **P.** 20, *să lucre* **TM.** 46, 52; **PO.** Gen. 2, 3; *să prevegheze* **CC¹**. 330, *să preveghe* **CC²**. 304; *să se spămînteze* **CT.** Ioan 47, 49, *se spămînte-se* **PS. CP.** XXI, 25; XXXII, 8; XXXIV, 4; alături de *să se strămuteze* **CC²**. 322, textele nu ne oferă forma fără *-ez*, dar utilizarea acesteia rezultă indirect din *strămutez*, atestat la indicativ prezent (v., mai sus, p. 130).

Terminația *-esc* etc. apare în: *să curățești* **CT.** Matei, 24, *se se curățească* **PH. CP.** CVIII, 14; *să mirosească* **CC¹.** 11; **PO.** Ex. 30; *să trebuiască* **CPr.** 40; **CC².** 442.

Au flexiunea fără *-esc*: *să despartă* **CM.** 18; **CPr.** 136. **CC².** 126; **PO.** Gen. 1; **IC.** 42; *să împarț* **CT.** Matei 38; Luca 69; **CC¹.** 86, *se împarță* **PS. CP.** LXVII, 13; **CT.** Marcu, 43; Luca 65; **CC¹.** 163; **CC².** 333; **PO.** Gen. 21; *să se împuță* **CC¹.** 11, *să pață* **CPr.** 330; **CC¹.** 199; **CC².** 185.

Forme cu *-esc* alternează cu cele fără această terminație: *să răpească* **CP.** VII, 3; IX, 30; CIII, 21; **CP².** IX, 30; CIII, 21; **PS.** VII, 3; **PH.** CVIII, 11; **CT.** Marcu 13; Ioan 19, 38; **CPr.** 47; **CC¹.** 142; **CC².** 250, *se rapă* **CV.** XLIX, 3; **PS.** IX, 30; XLIX, 22; CIII, 21; CVIII, 11; **PH.** VIII, 3; IX, 30, *să rape* **CP. CP².** XLIX, 22; CVIII, 11; *să slobodzesc* **PO.** Ex. 3, *să slobozească* **CPr.** 78, 209; **CC¹.** 112; **CC².** 63, 325, 622; **PO.** Gen. 37; Ex. 7; **RLR.** 50, *să sloboadză* **PO.** Gen. 43; Ex. 21, 30; *se omorească* **PS.** XXXVI, 32; CVIII, 17; **CT.** Marcu 65; **CPr.** 17; **CC².** 210, 530, *să omor[i]* **PO.** Ex. 29, *să omoară* **CC¹.** 43; **CC².** 27, 68, 119; **CP. CP².** XXXVI, 32; **PO.** Gen. 22; Ex. 1, 17, 21, 22, 32. 210

Pentru pers. I sg. a lui *muri*, textele ne dau *să moriu*: **CC¹,** 117; **CC².** 557; **CV.** XXVIII, 3. Pers. a III-a sg. și pl. a lui *cure* este *să cură* **CPr.** 276; **CC¹.** 43. *Cumpli* și *împlea* fac la pers. a III-a sg. și pl. în *-ă* și *-e*: *se cumplă* **PS.** CV, 23; CVIII, 13; **PH.** LXVII, 3; LXX, 13, *să cumple* **CP.** VII, 10; CV, 23, 27; *să împlă* **CC².** 153, 378, 584, 598; **PS. PH.** LXX, 8; **PO.** Gen. 40; Ex. 25, 37, *să împle* **CP. CP².** LXX, 8; **CPr.** 117, 224, 248, 330; **CC¹.** 189; **CC².** 27; **P.** 2. Ca pers. a III-a sg. și pl. a lui *încăpea* nu este atestat decît *să încape* **CT.** Ioan 68; **CC².** 567.

În ce privește radicalul, trebuie să notăm următoarele forme:

Conjugarea I: *să adape* **CC².** 480; **CPr.** 197; *se apăre* **CV.** LXIII, 3 (dar *să apere* **CPr.** 76), *se arate* **CV.**; **CPr.** 51, 78, 192, 216; **CC¹.** 16, 143; **CC².** 138, 152; **PO.** Gen. 1, *să arrăte* **CL.** XXIV, 735, *să arete* **CC².** 333; *să blasteme* **CPr.** 150; **PO.** Gen. 27; *să înșale* **CPr.** 121, 248, 253, 275, 299; **P.** I; *se leapădu-me* **PS. CP.** LXXXIII, 11, *se lepede* **PS. CP.** LXI, 5; **CPr.** 209; **P.** 5-6, *să lapede* **CC¹.** 4; *să mă leagăn* **CP. CP².** XV, 8; **CC².** 25, *să se leagăne* (*se se leagăre*) **CP. PS.** XVI, 5; **PV.** XCV, 11; *se rebde* **CV.** CXLIX, 4-5; *să vatămi* **CC¹.** 19; *se vatăme-se* **CV.** CVIII, 5; *să spari* (pers. I sg.) **CPr.** 190, *să se spare* (*ibid.*, 259, 275, 309); **CC¹.** 46; **CC².** 523, *să să spae* **AA.** XXVIII, 106, 109, *să ne spărem* **CPr.** 176; *să gioare* **PO.** Ex. 22; *să împresoare* **CC².** 375; *să măsure* **PO.** Ex. 87; *să mănînc* (*se mărîncu*); **CP. PS. PV.** CI, 5; **TM.** 191; **CT.** Marcu 64; **PO.** Gen. 25, *să mănînci* **TB.** 450; **CT.** Luca 64; **CM.** 23; **PO.** Gen. 3, *să mănînce* (*să mărînce*) **CP. PS.** XXVI, 2; LXXVII, 24; **CV.**; **TM.** 189; **CTd.** 191; **CT.** Luca 33; Ioan 18, 59; **CPr.** 47; **CC¹.** 189; **CC².** 55, 115; **PO.** Ex. 2, 18, **IC.** 42; **P.** 6, 9, *să mînce* **PO.** Gen. 31; *să usuce* **CC².** 322. 211

Conjugarea a II-a: *să caz* **CP. PS.** VII, 5, *să cază* **CP. PS.** V, 12; XXXIV, 8; CLIII, 27; **PV.** CLIII, 27; **CV.**; **TB.** 360-362; **CTd.** 202, 219; **CPr.** 105, 171; *să șadză* **TB.** 465; **CT.** Matei 49, 58; Luca 108; Ioan 18; **CC².** 98; **DH.** XI, 369; *să scază* **CT.** Luca 108; **IP.** 36; *să văz* **CP. PS.** XXVI, 4; LXII, 3; **CV.** CI, 13; **TM.** 149; **CPr.** 79; **PO.** Gen. 9; **AA.** XX, 483, *să vază* **CP. PS.** IX, 32; XIII, 2; XV, 10; XVI, 2 etc.; **PH.** IX, 32; **CV.**

CLIII, 12; **TM.** 194; **TB.** 312; **CT.** Matei 11; Luca 36, 94; Ioan 35; **CPr.** 105, **PO.** Gen. 8, 31; *să rămî(ni)e* **CPr.** 137, 310; **PO.** Gen. 6, 44; **TP.** 154, 156; **AA.** XX, 458, 478; *se ținiu* **PH.** CXVIII, 101, *să ții* (*se țiri*) **CP. PS.** XXXVI, 34, *să ți(ni)e* **CB.** I, 23, 38, 51, 57; **PH.** CIV, 45; **AA.** XX, 480, 483; XXVIII, 105; **DH.** XI, 232 (*să țină* **CL.** XXIV, 728 este surprinzător, deoarece nu concordă cu morfologia secolului al XVI-lea; poate că trebuie să-l interpretăm tot ca pe *să țînie*); *să pociu* **CPr.** 20, 209, 234, 245; **CC**[1]. 261; **AA.** XX, 479; *se pae* **CV.** CX, 13 (de asemenea *să pare* **CT.** Matei 11, 38; **CPr.** 51, 273; **CC**[1]. 16, 30, 34, 125, 327, 421).

Conjugarea a III-a: *să crez* **CT.** Ioan 34, *să crează* **CP. PS.** CLXII, 9-10; **CTd.** 227; **CT.** Luca 35; **CB.** I, 67, 72; **DR.** 2; **DH.** XI, 320; *să deșchiz* **TB.** 285; **CC**[2]. 459; *să deșchidză* **CTd.** 198; **CT.** Matei 82; Ioan 37; *să închiză* **CP.** LXVII, 31; *să rîză* **CP. CP**[2]. **PS.** XXIV, 3; **CC**[2]. 441; *să aprinză* **CT.** Luca 36; *să arză* **CT.** Matei 52; **CPr.** 51, 153; **P.** 16; *să ascundză* **PS. CP.** LXIII, 6; **PH.** XVIII, 7; *să cuprinză* **CP**[2]. LXVIII, 25; *să se închiză* **CPr.** 64; *să se încindză* **PO.** Ex. 32; *se întindză* **PS. CP.** LXXVIII, 9; *să pătrundză* **PO.** Ex. 21; *să pierz* **PO.** Gen. 6; **PH.** C, 8, *să piarză* **CP.** CV, 26; CXVIII, 95; **PS.** CV, 27; CXVIII, 95; **CT.** Matei 4, 46; Ioan 35; **CPr.** 56, 105; **CC**[1]. 25; **AA.** XX, 473; *se prindză* **PS. PH. CP.** LXVIII, 25; **CT.** Matei 88, 107; Ioan 26, 28, 42; **CPr.** 200; **CC**[2]. 216; *să purcează* **CC**[1]. 181; **PO.** Ex. 14; *se răspundzu* **CV.** LXXIII, 10, *se răspundză* (*ibid.*, XI, 6-7); **CT.** Luca 106; **CPr.** 3, 42; *să tinz* **CPr.** 42, *se tindză* **PS. CP.** CXXIV, 3; **PO.** Gen. 3; *să vîndzu* **GSI.** X, 10, *să vînză* **CT.** Matei 108; Luca 108; Ioan 24, 41; **CC**[2] 117; **PO.** Gen. 47; *se deștengu* **CMț.** 231, *se deștingă* **CV.** XLIX, 2-3; **PS. CP.**
212 XXX, 18, LIV, 16; **TB.** 312; **CTd.** 197, 200; **CT.** Matei 113; Luca 48; **CPr.** 47; *se uciga* **CT.**; **PS. CP.** IX, 29; **CTd.** 211; **CT.** Matei 57, 107; Luca 98; Ioan 14, 25, 35, 38, 60; **CPr.** 15, 22, 47; **CC**[1]. 382; **CC**[2]. 108; *să scoț* **CC**[2]. 175, 244, *se scoață* **CV.** XCIII, 13; **PS. CP.** XXXIX, 15; **PV.** CLIII, 39; **PH.** XVII, 42; LIV, 9; **CT.** Matei 34; Marcu 30; Ioan 12; **CPr.** 29; **CC**[1]. 21; **CC**[2]. 157; **AA.** XX, 473; *se tremițu* (*să trimeț*) **CV.** LXXII, 8; **IS.** IV, 11; **AA.** XX, 457, *se tremiță* (*să tremeață, să trimeață*) **CV.** LXV, 4; **TM.** 53; **CT.** Marcu 12, 19; **CPr.** 36; **CC**[2]. 386; **DH.** XI, 349; *se vencu* (*se vînc*) **PS.** CLV, 19; **PH.** XVIII, 14, *se venci* **PS.** I, 6, *se vencă* **PS. PH.** CXVIII, 133; *se învîncu* **PV. CP.** CLV, 19, *să învîngi* **CP. CP**[2]. I, 6, *se învîncă* **PV.** CXVIII, 133; **CPr.** 68, *să învîngă* **CP.** CXVIII, 133; **CC**[1]. 85; *să apue* **CPr.** 227; *să despoi* (= *despui*, de la *despune*) **CTd.** 227; *se pu(n)iu* **PS. CP.** LXXII, 28; C, 6; **PV.** C, 6, *să puni* **PO.** Ex. 28, *se pu(ni)e* **PS. CP.** LXXVII, 7; CXII, 8; CLIV, 8; **PV.** CXII, 8; CLIV, 8; **PH.** LXXVII, 7; **TB.** 354; **CTd.** 206; **CT.** Matei 78; Marcu 25; Luca 36, 101; **CM.** 18; **CC**[2]. 296, 457; **P.** 11; **CB.** I, 63; **AA.** XX, 483; *se spu(n)iu* **CV.**; **PS. CP.** IX, 15; XXV, 7; XXXI, 5 etc.; **TM.** 151; **CPr.** 194, *se spu(ni)e* **PS. CP.** LXXVII, 5; XCI, 16; CV, 8 etc.; **PV.** CI, 22; **TB.** 312; **CTd.** 200; **ICr.** I; **PO.** Gen. 32; *să supue* **CP**[2]. **CV.**, 273; *se ceară* **CV.**; **PS. CP.** CIII, 21; CIV, 45; **CT.** Matei 4; *se ceae* **PH.** XIII, 2; LII, 8; **TM.** 46.

Conjugarea a IV-a: *să auz* **CP. PS.** XXV, 7; **CV.** LXXI, 1. **TM.** 49; **S.** 15, *să auză* **CP. PS.** XVIII, 4; XXXIII, 3; CLVIII, 1; **PV.** CLVIII, 1; **CV.**; **CT.** Matei, 40; **CPr.** 25, 29, 105; **CC**[2]. 415; **AA.** XX, 457; *se înghiță* **CV.** CLXIII, 14; **PS. CP.** LXVIII, 16; **CTd.** 228; **CPr.** 63; **CC**[1]. 115;

să simțu **CB.** I, 11, *să simțe* **CT.** Matei 16 (pentru *să desparț, să împarț* etc., cf. p. 133); *să viiu* **CT.** Matei 105; **CC¹.** 14 (pers. I sg. cîteodată și *să vii* **CPr.** 195, 196, 284, 335), *să vini* **PO.** Gen. 31; Ex. 34, *să vi(ni)e* **CP. PS.** XXXIV, 8; XXXV, 12; LIV, 16; LXVII, 17 etc.; **PV.** CI, 2; **CV.**; **ICr.** 16; **TM.** 104, 123; **CTd.** 222; **CT.** Matei 25, 40, 59, 89; Marcu 16; Ioan 42; **CM.** 11; **CC².** 423; **PO.** Gen. 32; **AA.** XX, 437; *să piei* (pers. I sg.) **PO.** Gen. 19, 45, *se piară* **PS.** LXVII, 3; LXXXII, 18; CVIII, 15; **PV.** XCI, 8; C, 8; **CP.** LXVII, 3; LXX, 13; **CT.** Matei 13, 75; Ioan 18, 40; **CPr.** 68; **CC¹.** 25; **CC².** 80; **TP.** 160; **P.** 2; **AA.** XX, 483, *se piae* **PH.** LXVII, 3 (*ibid.*, LXXXII, 18: *pie*), *să piae* **PO.** Gen. 41; *să răsare* **CPr.** 65; **CC².** 427, *să răsae* **TB.** 467; **CTd.** 220; *să sare* **CPr.** 50, *să sae* **PO.** Ex. 21; **AA.** XX, 484 (ultima formă reproduce în mod normal lat. *saliat*, în timp ce *să sare* este rezultat din fuziunea lui *să sară*, pe care nu l-am găsit în texte — cf. mai sus *să piară* —, cu *să sae*; în același fel se explică, natural, *să răsae, să răsare*); *se învească* **PS.** XXXIV, 26; LXX, 13; CVIII, 29; **PH. CP.** CVIII, 29; **PO.** Ex. 28; *se iasă* **CV.**; **PS. CP.** CVIII, 7; CLVII, 7; **PV.** CLIV, 3; CLVII, 7; **TM.** 80; **TB.** 330; **CPr.** 11, 44; **CC².** 370; **PO.** Gen. 8; **IP.** 36; **DH.** XI, 349; **AA.** XX, 483. Pentru *să coaper, să mînț* etc., v. p. 41, 50 (*să acopee* **PO.** Ex. 26, 28, dacă nu este o greșeală pentru *să acopere*, ar putea fi considerat ca o formă analogică, asemenea lui *să ceae, să piae*). 213

71. *Imperfectul indicativului.* Persoana I sg. nu cunoștea încă terminația *-m* și prin urmare reproducea direct flexiunea latină; *-m* actual trebuie explicat mai curînd prin influența verbului *am* decît prin aceea a pers. I pl. a imperfectului, cum se admite în general (cf. H. Tiktin, *Rum. Elementarbuch*, § 245); se poate chiar ca punctul de plecare al acestei flexiuni să fi fost analogia cu imperfectul (pers. I sg.) lui *avea*; după modelul lui *eu am* s-a spus *eu aveam*, stabilindu-se astfel la pers. I sg. un paralelism care exista la pers. a II-a sg. a indicativului prezent și a imperfectului (*tu ai — tu aveai*).

Dintre formele pe care ni le oferă textele, va fi suficient să spicuim cîteva: *cuvînta* **PS. CP.** CXIX, 7, *îmbla* **PS. CP.** CXVIII, 45; CXLI, 4, *întrista* **PS. CP.** XXXIV, 14, *învăța* **PS.** CXVIII, 47; **CT.** Ioan 58, *lăsa* **CV.** XLII, 11, *pleca* **PS. CP.** XXXIV, 13, *ruga* **CPr.** 25; *cunoștea* (*ibid.*, 194), *plîngea* **PS. CP.** XXXIV, 14; *feri(i)a* **PS.** XVI, 4; CXVIII, 157; **CP.** CXVIII, 157, *glumi(i)a* **PS.** LXXVI, 7; CXVIII, 48, 78; **CP.** CXVIII, 48, 78, *goni(i)a* **PS. CP.** XXXVII, 21, *grăiia* **PS. CP.** CXVIII, 46; **PV. PH.** CXIX, 7; **CTd.** 213; **CT.** Ioan 58, *învești(i)a* **PS. CP.** XXXIV, 13, *plătia* **PS. CP.** LXVIII, 5, *protivi(i)a* **PS. CP.** CXVII, 10-12, *știia* **CT.** Matei 105; Ioan, 3.

Pers. a III-a pl. se deosebește, de asemenea, de flexiunea folosită astăzi, în sensul că ea nu se termină în *-u*; acest *-u* nu poate fi nici el considerat ca provenind de la prezentul indicativului, pers. a III-a pl. (părere împărtășită și de H. Tiktin, *l. c.*); deoarece el a fost introdus la imperfect la o dată tîrzie, atunci cînd *u* în general amuțise și cînd nu se mai spunea *ei vădu, ei facu* etc., ci *ei văd, ei fac*, este exclusă posibilitatea de a explica adăugarea lui *-u* la pers. a III-a pl. a imperfectului prin acțiunea formelor indicativului prezent la care ne referim de obicei; și de data aceasta trebuie să-l atribuim pe *u* de la imperfect influenței lui *avea*, și anume a lui *au* (pers. a III-a pl. a indicativului prezent): 214

ei au a determinat apariția formei *ei aveau*, în loc de *ei avea*, și în același fel au fost conjugate și alte verbe.

Ca exemple de imperfect fără *-u* putem cita: *adunra* **PH.** XLVI, 10, *aștepta* **CT.** Luca 9, *blăstema* **PT. CP.** LXI, 5; **PH.** CI, 9, *căsca* **CC¹.** 399, *cînta* **PS. CP.** LXVIII, 13; **PO.** pref., *cugeta* **PS. CP.** XXXIV, 20; XL, 8; **CT.** Luca 9, *îmbla* **PV.** C, 6, *lega* **TM.** 148, *răbda* **CPr.** 2, *ruga* **TM.** 146; **CT.** Matei 28, *striga* **TB.** 340; **CC¹.** 399; *cădea* **PH.** LXXI, 9; *cerea* **CP.** LXXVII, 34, *cura* **CC¹.** 367, *ducea* **CP.** CXXXVI, 3, *mergea* **CT.** Matei 33; *spunea* **TM.** 146, 147, *viia* **PV.** CVI, 34; **TB.** 360; **CPr.** 23, *zicea* **TM.** 147, 148; *auziia* **CPr.** 13, *bătjocuriia* **CPr.** 4, *blagoslovia* **PS. CP.** LXI, 5; CLVIII, 51, *cinsti(i)a* **PS. CP.** CXVIII, 33, *clătia* **PS. CP.** CVI, 27, *clevetia* **PS. CP.** CXVIII, 23, *dodeiia* **PS. CP.** XXVI, 2; XXXIV, 13; CXVIII, 137; **PV. PH.** CXVIII, 157, *feri(i)a* **PS. CP.** CII, 18, *gîndiia* **PH.** XXXIV, 20, *goniia* **PV. PH.** CXVIII, 157, *grăiia* **PS. CP.** XXXIV, 20; XXXVII, 13; C, 7; **CT.** Matei 28, 33; **CC¹.** 399.

Cele două serii de forme pe care le-am înregistrat arată că verbele de conjugarea a IV-a aveau terminația *-i(i)a* (scrisă ïa, ïꙗ, ïѧ și chiar ïѣ), că ele
215 păstrau adică vocala caracteristică *i*, nefiind încă atrase de cele de conjugarea a II-a și a III-a, care le-au transmis terminația *-ea*; *auzea*, *auzeai* etc. nu sînt cunoscute de loc în secolul al XVI-lea.

În ce privește verbele cu *-î* ale aceleiași conjugări, ele se apropie de cele în *-i* prin faptul că și ele păstrează vocala caracteristică a infinitivului, terminația lor la imperfect fiind *-îia*: *amărîia* **PO.** Gen. 26, *oborîia* (*ibid.*), *ocărîia* **CPr.** 121, 197; **CC².** 89, *omorîia* **CC².** 223, 528, *pîrîia* **CPr.** 11, *pogorîia* **CC¹.** 16; **PO.** Gen. 28; Ex. 33, *urîia* **PV.** LXXXII, 3; CXIX, 7; **CP.** XLIII, 11; LXXXII, 3; CXIX, 7; CLIII, 43; CLXI, 71; **CC².** 419; **PO.** Gen. 27; Ex. 1. Textele care prezintă păstrarea lui *i* după *rr* (cf. p. 49) ne oferă, firește, forme în *-iia* și în acest caz: *uriia* etc.

Imperfectul este redat și prin forme perifrastice, compuse din imperfectul auxiliarului *a fi* și participiul prezent: pers. I sg. *era mărgîndu și apropiindu-me* **CV.** XXXVIII, 9-10; *era postindu-mă* **CPr.** 25; *era rugîndu-mă* **CPr.** 27; *era stînd* **CV.** XLII, 11; pers. a III-a sg. *era arătînd* **CT.** Luca 2; *era învățînd* **CC².** 465; *era știund* **CC¹.** 61; *era suspinînd* **CC².** 280; *era zăcînd* **CT.** Ioan 39; *era zicînd* **CC¹.** 13; pers. I pl. *eram mergînd* **CPr.** 38; pers. a III-a pl. *era așteptînd* **CT.** Luca 2; *era ducîndu-se* **CT.** Luca 113; *era lăcuind* **CC².** 269; *era șăzînd* **CT.** Marcu, 7; *stîndu era* **PS. CP.** CXXI, 2. În mod excepțional găsim o formă perifrastică exprimată de imperfect și participiul prezent al lui *a fi* + participiul perfect: *era fiind învățați* **CC².** 544. Tot ca imperfect trebuie considerată și forma următoare, cu auxiliarul *a vrea* și subjonctivul: *vrea să moară* „era pe moarte" **CT.** Luca 29; Ioan 13.

72. *Perfectul simplu.* Desinențele pentru fiecare conjugare sînt:

Conjugarea I: Sg., pers. I: *-ai*, alternînd cu *-aiu* (să se compare *rădicaiu* **PS.** XXIV, 1 cu *rădicai* din **CP.** în același loc); *-aiu* apare cîteodată schimbat în *-eiu*, atunci cînd era precedat de *i*: *prevegheiu* **CP. CP².** CI, 8 (*preveghiaiu* în **PS. PH.**); pers. a II-a *-aș(i)*; pers. a III-a: *-ă*, schimbat adesea în *-e* după *ș*, ca și după *i*: *îmbrățișe* **PO.** Gen. 29, 48; Ex. 18; *îngrășe* **PS. PV.** CLIII, 15 (*îngrășă* **CP.**); *îngroșe* **CV.** CIV, 7; *întăroșe* **PO.** Gen. 38; *învermănoșe* **PO.** Ex. 16; *învîrtoșe* **PS.** LXXXVII, 8; CII, 11; CIV, 24; CXI, 8; CXVI, 2; CXXXV, 6; CXXXVIII, 6; CXLVII, 3; **PV.** CXI, 8; CXVI, 2, 10; CXXXV, 6; **PH.** CXVI,

2; **CP.** CXLVII, 3; CLIV, 1; **PO.** Ex. 7, 15 (*învîrtoșă* **CP.** LXXXVII, 8; CII, 11; CIV, 24; CXI, 8; CXXXVIII, 6).—Pl., pers. I: *-ăm(u)*: *aflămu* **CV.** XXIV, 216
10; **PS. CP.** CXXXI, 6; *ernămu* **CV.** XCVIII, 14; *închinămu* **PS. CP.** CXXXI, 7; *întrămu* **CV.**; **PS. CP.** CXXXI, 7; *lăsămu* **CV.** XXIV, 13; *lepădămu* **CV.** LXXXVIII, 3-4; *mutămu* **CV.** XVII, 10, 12; *răposăm* **CPr.** 51; *rugămu* **CV.** XXV, 13; *sărutămu* (*ibid.*, XXV, 13-14); *spîndzurămu* **PS. PV. CP.** CXXXVI, 2; *turburămu* **PV.** LXXXIX, 7; *ultămu* (*uităm*) **PS. PH. CP.** XLIII, 18; *vînslămu* **CV.** XXIV, 12; după *i*, *-ămu* este, natural, schimbat în *-emu*: *apropiemu* **CV.** XXIV, 12; pers. a II-a: *-at(u)*: *adăpat* **CT.** Matei 106; **CC²**. 36; *ascultat* **TM.** 45; **S.** 3; *băgat* **CPr.** 15; *căutat* **CC²**. 554; *cercetat* **CC²**. 45; *dezmierdat* **CTd.** 224, 226; *giucatu* **PS. CP.** CXIII, 6; *îmbrăcat* **CT.** Matei 106; **CC²**. 36; *îngrășatu* **CV.** CXXXII, 5-6; *lăsat* **S.** 17; *legat* **CC²**. 554; *lepădat* **CTd.** 224; *spînzurat* **CPr.** 15; *vegheat* **CPr.** 181; *vindecat* **CC²**. 554; pers. a III-a: *-ară*, alături de care cîteva texte dau *-are*; astfel în **PS.** găsim: *încredințare-se* LXXVII, 37; *învîrtoșare-se* LXXVIII, 5; *lăudare-se* LXXIII, 4; *mîncare* LXXVII, 29, 45; *rădicare* LXXXII, 3; *spămîntare-se* LXXVI, 17; în **CT.** Ioan 28: *încetare*; am fi tentați să vedem aici o schimbare de terminație sau un fonetism particular, cu atît mai mult cu cît avem *-e* în loc de *-ă* și în alte locuri în **PS.**: *doare* (= *doară*) LXXVI, 10; LXXVII, 19, 20; *făre* LXVIII, 5; LXX, 21; LXXVII, 40; XCIII, 4; CV, 43; CXXIV, 3; CXXXVIII, 24; dar acestea îl datoresc pe *e* influenței lui *către*, *între* (I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană*, I, CXLIV); dat fiind că aceste forme de perfect apar cîteodată atunci cînd sînt urmate de *se*, am putea presupune că a avut loc asimilarea lui *-ă* cu *e* din *se*; dar nici această interpretare nu poate fi satisfăcătoare, deoarece ea nu explică toate cazurile în care apare *-are*; nu este vorba aici, probabil, decît de o confuzie cu condiționalul în *-are* (v. mai departe), cum putem deduce din faptul că în alt loc în **PS.** găsim situația inversă, perfectul în *-ară* în locul condiționalului în *-are*; astfel în psalmul LXXXVIII, 31, 32, unde *îmblară*, *spurcară* apar în loc de *îmblare*, *spurcare*, condiționalele cerute de context, alături de *lăsare*, *ferire*; tot așa, în psalmul CXXXI, 3 citim *suiră* în locul cond. *suire*, astfel că nu ne putem mira dacă tipografii sau copiștii au pus, din greșeală, și condiționale în *-are* în loc de perfecte în *-ară*. În ce privește formele în *-ar* din **PV.** (*cugetar*, *lepădar* și multe altele notate de 217
C. Gălușcă, *Slavisch-rum. Psalterbruchstück*, 75), ele nu sînt decît cazuri de grafie trunchiată, astfel că trebuie să restabilim în locul lor formele în *-ară*.

Pentru *-are* în loc de *-ară*, v. și N. Drăganu, „Dacoromania", III, 475, 493, 501, 916, care atribuie această particularitate, ca mulți alții, sașilor din Transilvania, care ar fi tradus sau copiat cîteva din textele romînești vechi, ipoteză formulată și de C. Lacea, dar departe de a fi de acord cu fapte a căror mărturie nu poate da loc la îndoieli (cf. A. Rosetti, „Grai și suflet", II, 167 și urm.).

Conjugarea a II-a: Sg., pers. I: *-ui(u)*; pers. a II-a: *-uș(i)*; pers. a III-a: *-u*. — Pl., pers. I: *-um(u)*: *cădzumu* **CV.** XCIV, 6; *împlumu* **PS. CP.** LXXXIX, 14; CXXXV, 1; **PV.** LXXXIX, 14; CXXII, 3; **PH.** LXIV, 5; *putumu* **CV.** CXXXVII, 8; **CT.** Matei 72; **CC¹**. 151; **PO.** pref.; *ședzumu* **PS. PV. PH. CP.** CXXXVI, 1; **CPr.** 37; *țimum* **PO.** pref.; *vădzum* **PS. CP.** XLVII, 9; LXXIII, 9; LXXXIX, 15; **PV. PH.** LXXXIX, 15; **CT. EL.** Matei 3, 106; Luca 19; Ioan 1; **CC²**. 36; **PO.** pref., 41; pers. a II-a: *-ut(u)*: *ținrutu* **TM.** 45; *umplut* **CT.** Marcu 33; *văzut* **CT.** Matei 86; pers. a III-a: *-ură* (despre *-ure* în *cădzure*

PS. LXXVI, 17; IP. 39; *vădzure* PS. LXXVI, 17, v. mai sus). Pentru *rămînea*, forma tare de pers. I sg., *rămaș*, ne este dată de CPr. 200.

Conjugarea a III-a. Formele slabe apar cu aceleași desinențe ca cele de conjugarea a II-a: sg.: *-ui(u)*, *-uș(i)*, *-u*. — Pl.: *-um(u)*: *crezum* CPr. 36, 112; *cunoscum* CC². 533, 556; *începumu* CV. XXVI, 2; *născum* PS. CP. CLVI, 18; *străbătum* PH. LXV, 12; *trecum* CP. LXV, 12; CPr. 51; *-ut(u)*; *credzut* TM. 44; CT. Matei 86; Luca 99; Ioan 17; S. 3; *cunoscut* CPr. 181, 209; *început* S. 5; *vă încredzut* TM. 44; *-ură*.

Formele tari au la singular terminațiile *-ș(u)*, *-seș(i)*, *-se*, la pl. *-sem*, *-set*, *-seră*. Un număr destul de mare de verbe prezintă încă din secolul al XVI-lea această flexiune, dar cu timpul ele au fost modificate, mai ales la pers. I sg.,
218 unde forma tare, reproducînd tipul latin în *-si*, *-xi*, a cedat locul celei în *-sei*, refăcută după pers. a II-a sg. Exemplele de perfect tare pe care ni le oferă textele se grupează după cum urmează: *aduș(u)* CV. CT. Matei 72; Marcu 40; CPr. 48, 49; CC¹. 366, *aduset(u)* CV. XII, 8-9 (scris *adusesetu*); CPr. 17; CC². 468; *ajunsem* CC¹. 49, *agiunset* CTd. 193; CC². 135; *aleș* CT. Ioan 24; CC². 535, *alesem(u)* CV. LXXXIV, 14 LXXXV, 1; CPr. 36; *arș* CPr. 194; *ascunș(u)* PS. PH. CP. XXXIX. 11; CXVIII, 11; CT. Matei 105; CC¹. 194; PO. Gen. 3; *curș(u)* PS. CP. LVIII, 5; PH. LVIII, 5; CXVIII, 32, *cursemu* CV. LXXXVII, 6; *deprinset* CTd. 22ᵃ, 228; *dereș(u)* PS. CP. LVIII, 5; *deschiș(i)* PS. CP. XXXVII, 14; XXXVIII, 10; CLXVIII, 131; PV. CXVIII, 131; *deștinș(u)* PS. PV. CP. CLVII, 7; CTd. 195; CT. Ioan 23; CPr. 17; CC². 201, *deștinsem(u)* CV. LXXXIV, 5; CPr. 50; *duș* CT. Matei 105; Ioan 34; CPr. 47, 171, 181, 200, 278; CC². 190, *duset* CT. Matei 106; CC¹. 36, 42; *împinșu* PS. CP. CLVII, 5; *închișu* CV. LXXV, 12; *întorș(u)* PS. XXXI, 4; CXVIII, 59; PH. XXXI, 4; CXVIII, 59; PH. XXXI, 4; CXVIII, 59, 157; CP. CXVIII, 59; S. 5, *întoarset(u)* CV. CL, 11; CPr. 59; CC². 554; *înviș(u)* TB. 364; CTd. 208; S. 8, *învisem* CTd. 195; CC². 137; IP. 39; *merșu* TB. 364; CTd. 208, 210; CPr. 46, 200; CC². 195, *mersem* PO. Gen. 44, *merset* CT. Matei 40; Luca 31; *plînșu* TB. 421; CTd. 210, 211, *plînsem* PS. PV. PH. CP. CXXXVI, 1; *prinsem(u)* CV. LVIII, 11; CPr. 47; CC². 556, *prinset* TM. 227; CT. Matei 109; CPr. 15; CC¹. 394; *puș(u)* PS. CP. XXXVIII, 2; LXVIII, 12; LXXXVIII, 20, 28; C, 3; CXVIII, 106; PV. C, 3; PH. CXVIII, 106; TB. 362; CT. Luca 95; CPr. 128; PO. Gen. 24, *pusem* CP. CIV, 21; CC². 189, *puset(u)* TB. 364; CTd. 208; CPr. 93; *răspunș(u)* CV.; CPr. 46; PO. Gen. 31, *răspunsem* (*ibid.*, 43); *scoș(u)* PS. CP. LXXX, 11; CLI, 6; PV. CLI, 6; PH. C, 5; CT. Ioan 59; CPr. 319; PO. Ex. 16, *scoasem* PO. pref.; ICr. 2, *scoaset* CT. Matei 96; Luca 62; *scriș(u)* CV. CLXIV, 13; CPr. 63, 200, 222; AA. XX, 491; *sparș* CC². 150, *sparset* CT. Matei 60; *spuș(u)* PS. CP. XXXIX, 6, 10; LXXII, 15; PH. XLII, 5; LV, 9; CXVIII, 13, 26; CTd. 226; CT. Ioan, 57; CC¹. 35; CC². 191, 540; PO. Gen. 41, *spusem* (*ibid*), *storșu* PO. Gen. 40; *tinșu* PV. CVII, 10, *tinset* CT. Luca 109; *traș(u)* PS. PV. PH. CXVIII, 131; *tremiș(u)*,
219 *tremeș*, *trimeș(u)* CV. LV, 8-9; TM. 43, 44; CT. Luca 110; CPr. 25, 47, 132, *tremisemu* (*tremesem*) CV. XXXI, 8; CPr. 36, *tremiset* (*tremeset*) CPr. 25, 248; CT. Ioan 17; *uciset(u)* CV. CXXXII, 7; CT. Matei 96; CPr. 15, 17; *viș(u)* CV. LXXIV, 8; CPr. 49; *ziș(u)* CP. PS. XV, 2; XXIX, 7; XXX, 15, 23; XXXI, 5; XXXVII, 17; XXXVIII, 2; XXXIX, 8, 11 etc.; PV. LXXXI, 6; CXV, 2 etc.; PH. XV, 1; XXXIX, 8; CV. TB. 420; CTd. 210, 211; CMț.

219; **CT.** Marcu 40; Ioan 34, 49; **CPr.** 46; **CC¹.** 366; **CC².** 535; **PO.** Gen. 20,42; **AA.** XXVIII, 103, *dzisemu* **CV.** XXVIII, 6, *ziset* **CPr.** 19; **PO.** Gen. 44 (pentru terminația lui *dzîsere* **PS.** LXX, 10, ca și a lui *adausere* **CT.** Luca 110, v. p. 139); *zmulsemu* **CV.** XXIV, 5-6. Verbul *învence* se conjugă cînd după formele în *-ș(u)*, cînd după cele în *-ui*: *învinse* **CC¹.** 192, 231, *învîncu* **CV.** V, 13; **CPr.** 42, 190, *învîncură* **CP.** CV, 41; **CP².** LXIV, 4; CL, 41 (pentru *vence* nu sînt atestate decît formele slabe: *vîncu* **PH.** LI, 9, *vîncură* **PS.** LXIV, 4; CV, 41; **PH.** CV, 41; LXIV, 14; CXL, 6; **CP.** LXIV, 4; comp. *prevîncură* **PH.** CXXVIII, 2). În același fel se prezintă perfectul lui *înțelege*: alături de *înțeleș(u)* **CV.** LXXII, 3; **PS. CP.** LXXII, 16, 22; CXVIII, 95, 99, 104; CXXXIX, 13; CLV, 2; **PV.** CXXXIX, 13; CLV, 2; **PH.** LXXII, 22; CXVIII, 15; CXXX, 2; **CT.** Luca 80, *înțelesem* **PS. PH. CP.** LXXVII, 3; **CPr.** 37; **CC².** 46, 624, *înțelesetu* **TM.** 44; **S.** 8, avem *înțelegu* (pers. a III-a sg.) **CT. EL.** Matei 46; Luca 110; Ioan 13, 19; această din urmă formă, găsindu-se numai în *Evangheliarul* lui Coresi și în **EL.**, copiat după acesta, este suspectă, deoarece n-o găsim nici în alte texte din secolul al XVI-lea, nici în dialecte; ea pare să fie făcută de Coresi sau de colaboratorii săi (cf. § 73, 75). Aceasta reiese și din folosirea de către Coresi (*Psaltirea*, CIV, 30) a formei *fierbu*, pers. a III-a sg. de la *fierbe*, care nu este mai puțin suspectă și sîntem înclinați să credem că n-a fost niciodată utilizată în limba vorbită (forma curentă *fiarse* este dată de **PS.**, în pasajul corespunzător celui al lui Coresi, și de **PO.** Gen. 25). O urmă a vechiului perfect al lui *ru(m)pe*, continuînd pe lat. *rupi*, *rupisti* etc., ne este păstrată de **PH.**, unde găsim *rupeși* XXIX, 12; LXXIII, 15, *rupe* XLIV, 2; CVI, 14 și de **PV.**, care dă *rupără-se* CVI, 14; în alte părți apar formele refăcute după perfectul în *-și* (*rupse* **PS.** CVI, 14).

Conjugarea a IV-a: Sg., pers I: *-ii(u)*; pers. a II-a: *-iș(i)*: pers. a III-a: *-i.*— Pl., pers. I: *-im(u)*: *audzim(u)* **CV.** XXVII, 11; **PS. CP.** XLIII, 2; XLVII, 9; LXXVII, 3; CXXXI, 6; *lăcuimu* **CV.**; *sosimu* **CV.**; desinența lui *ști* este *-um*: *știum* **CPr.** 45; **CC².** 624; pers. a II-a: *-it(u)*: *audzitu* **CV.** CXXX, 11; *blăznit* **CT.** Ioan 24; *căit* **CT.** Matei 86; *ferit* **S.** 7; *grăbit* **S.** 17; *îndulcit* **CTd.** 224; *iubit* **CTd.** 228; **S.** 17; *părăsitu* **CC².** 554; *pocăit* **TM.** 44; *preemitu* (*priimit*) **CV.** XCII, 9-10; **CT.** Ioan 8; *răstignit* **CPr.** 10; *socotit* **CT.** Matei 106; **CC².** 36; la verbele în *-î* avem, natural, *-ît*: *urît* **PO.** Gen. 26. Perfectul lui *veni* prezintă două serii de forme; astfel: pers. I sg.: *venriu* **CV.**; **PS. PH.** LXVIII, 3; pers. a III-a sg.: *vine* (*vene*, *vire*, *ve(n)re*) **CP. PS.** 4; LXXXII, 9; LXXXIX, 10; CI, 14; CVIII, 18; **PV.** LXXXIX, 10; **PH.** LIV, 6; LXXXII, 9; CI, 14; CVIII, 18; **TM.** 149; **TB.** 284, 289; **CT.** Matei 4, 8, 29, 45, 64; Luca 94; Ioan 65; **CPr.** 17; **CC².** 22; **PO.** Gen. 7; pers. I pl.: *vinem* (*venremu*) **CPr.** 45, 51; **CV.**; pers. a II-a pl.: *vinet* **CC¹.** 421; pers. a III-a pl: *vineră* (*ve(n)reră*, *venrără*, *vinrără*, *vînrără*) **CP.** XLIII, 18; LIV, 6; LXXVIII, 1; CIV, 31, 34, 40; CLIII, 17; **CP².** LXXVIII, 1; **PS.** XLIII, 18; LIV, 6; **PV.** LXXVIII, 1; **PH.** XLIII, 18; LXXVIII, 1; CIV, 40; **CT.** Matei 3, 24-27, 30, 50, 52, 59; Marcu 3; Luca 37, 111; Ioan 38; **CPr.** 2, 12, 36, 44; **CC¹.** 6; **CC².** 60, 160. **PO.** Gen. 7, 26, 31; Ex. 15, 16; acestea reproduc lat. *veni*, *venit* etc., și alături de ele apar formele refăcute prin analogie după celelalte verbe de conjugarea a IV-a, adică în *-ii(u)* etc.: *venii(u)* **CP.** LXVIII, 3; **TB.** 364; **CTd.** 208; **CT.** Ioan 32, 59; **CPr.** 44, *veni* **PO.** Gen. 8; **CTd.** 207, *venim* (*verimu*) **CT.** Matei 3, 106; **CPr.** 51; **CC².** 36; **CV.**, *venit* **CT.** Matei 106; **CC².** 36, 524, *veniră* (*venriră*) 220

PS. CIV, 31, 34, 40; **PH.** CIV, 34; CXVII, 11; **TM.** 322; **CTd.** 202; **CT.** Marcu 5, 11; Ioan 11, 60, 61; **CC¹.** 43, 182, 405; **PO.** Gen. 8 (și *venire* **PS.** LXXVIII, 1). O flexiune dublă de perfect se constată și pentru *învești*, dar datorită altor cauze, mai ales întrebuințării acestui verb și sub forma conjugării a III-a, *învește* (cf. p. 127); lui *învești* îi corespund: *înveștiși* **PS. PV.** CIII, 2, *învești* **PS. CP.** XCII, 1; CVIII, 18; CXLVI, 8; **PV.** CXLVI, 8, *înveștitu* **AA.**
221 XXVIII, 101, *înveștiră* **PS. CP.** LXIV, 14; **CP².** LXXII, 6 (*înveștire* **PS.** LXXII, 6, cu *-ire*, ca mai sus *venire* și, pe lîngă acestea, *greșire* **PV.** CLIII, 5; *răstignire* **S.** 8; *scîrnăvire* **PS.** LXXVIII, 1; *sfătuire* (*ibid.*, LXXXII, 4); *slobozire* **IP.** 39, cf. 216); lui *învește* îi aparțin: *învăscuși* **PH.** CIII, 2, *învăscu* (*ibid.*, XCII, 1; CVIII, 18), *învăscură* (*ibid.*, LXIV, 14; LXXII, 6).

De acord cu Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, II, § 267, care explică pe *-şi* (pers. a II-a sg.) prin reducerea lui *-şti* (< lat.*-sti*) în legături ca **cîntaşti-tu* > *cîntaşi-tu*, S. Puşcariu, „Dacoromania", I, 330, crede că o urmă a lui *-şti* s-ar fi păstrat într-un pasaj din **CC².** 211: *tu iară proslăvişti-te*; acest exemplu, cu totul izolat, nu este însă convingător: *proslăvişti-te* pare să fie o simplă greşeală de tipar. După Al. Procopovici, „Rev. filologică", II, 10, *-şi* ar fi vechea desinență a mai-mult-ca-perfectului (**cîntaşi* <lat. *cantasses*, devenit mai tîrziu *cîntaseşi*), care ar fi fost introdusă la perfect, ceea ce s-ar putea să se fi petrecut.

În ce privește celelalte forme de perfect care nu corespund întru totul celor din latină, credem că ele pot fi explicate în felul următor. Terminația *-ă* a pers. a III-a sg. a verbelor în *-a* trebuie să fi fost refăcută după pers. I pl. *-ăm* și aceasta, la rîndul ei, trădează influența pers. I pl. a indicativului prezent, avorizată de faptul că aceeași formă apare la pers. I pl. a ind. prez. și a perf. conjugării a IV-a (*auzimu—auzimu* au dus la *lăudămu — lăudamu* > *lăudămu*). Mai obscure sînt desinențele pers. a II-a pl.: *-at*, *-ut* etc. Nu este exclus ca ele să-și aibă punctul de plecare în perfecte tari ca *dixistis* etc.: acesta, după ce a dat **ziseste*, a putut deveni, prin sincopa lui *e* între cei doi *s*, **ziste*, de unde apoi **zisete*, refăcut după pers. I pl. *zisemu*, care, în plus, a influențat vocala finală a celui dintîi, astfel că acesta a fost schimbat în *zisetu*; de îndată ce perfectele tari, foarte numeroase, cu *-set* s-au fixat în conjugare, forme analoge au putut fi introduse la perfectele slabe (*lăudatu*, *tăcutu* etc.). Altfel este înfățișată această flexiune de Al. Procopovici, *l. c.*, II, 36, 45, 46: *-at* etc. nu ar fi decît desinența perfectului compus (*ați lăudat*) transmisă perfectului simplu (după Procopovici, ar fi existat chiar un perfect simplu **cîntați* < **cantatis*, care ar fi facilitat această substituire de desinențe); o asemenea ipoteză lasă însă neexplicate perfectele tari cu *-set* și, dacă ne referim la aromînă, ne întrebăm de ce găsim aici, de exemplu, *voi trapsit* și nu *voi traptă*, ca *voi ați traptă*. Dacă *-ară* (pers. a III-a pl.) a luat locul lui **-aru* (< lat. *-arunt*), trebuie să vedem aici influența lui *-ă* a pers. a III-a sg.; prezentul indicativului poate să fi contribuit de asemenea la această schimbare, deoarece *cîntă* (pers. a III-a sg. și pl.) și *cîntămu* (pers. I pl.)
222 se găseau alături de *cîntă* (pers. a III-a sg.), *cîntămu* (pers. I pl.) de la perfect; după *-ară* au fost refăcute apoi **-uru* > *-ură*, **-eru* > **-eră*, **-iru* > *-iră*. Al. Procopovici, *l. c.*, II, 11, 29, îl consideră pe *-ară* etc. ca desinență introdusă la perfect de la un vechi mai-mult-ca-perfect (**cîntară* < lat. *cantarant*), care ar fi lăsat și alte urme, în special forme dialectale de pers. a III-a sg. în *-ară*; dar aceste forme — care apar de altfel destul de tîrziu, atunci cînd *cîntarăm*, *cîntarăți*, prin analogie cu *cîntară* (pers. a III-a pl.), le înlocuiseră pe *cîntăm*, *cîntat* — trebuie să fie altfel interpretate, ca rezultat al aceleiași analogii care cuprinde și pers. a III-a sg. (*cîntară* a putut să ia naștere în cîteva regiuni de îndată ce *-ră* de la pers. a III-a pl. fusese introdus la pers. I și a II-a); dacă supraviețuirea în romînă a mai-mult-ca-perfectului indicativului latin nu este de loc dovedită, *-ară* etc. de la perfect rămîne inseparabil de *-arunt* latin.

73. *Perfectul perifrastic.* Auxiliarul (așezat de cele mai multe ori după participiul perfect) apare la pers. a III-a sg. ca *au*, întîlnindu-se astfel cu forma pers. a III-a pl.; sînt însă și exemple de *a*: *a fost* **CPr.** 286 (în același timp cu *au fost*); **AA.** XX, 444; **DH.** XI, 349, 369 (alături de *scris-au*); *rămas-a* **AA.** XX, 447; *a ținut, a dat, ramas-a* **DH.** XI, 397; *a vrut* **PH.** XLIV, 12; LIV, 13; XCIII, 17; CV, 23; CXXVI, 1. La cele dintîi dintre aceste exemple, care prezintă folosirea simultană a lui *au* și *a*, putem adăuga: *m-a prinsu și m-au dus* **RLR.** 52; *cîre au postit, cîre nu se-a postit* **IP.** 36; *cîte a vrut fap-tu-le-au* **PH.** CXXXIV, 6. O dovadă a acestei inconsecvențe ne este dată și de felul în care Mihai Viteazul scrie formele perfectului în cîteva din însemnările care ne-au rămas de la el; el scrie o dată: *ce-au trimes* **DH.** III[1], 322, altă dată: *ce-a trimes* (*ibid.*, IV[1], 22), *s-a dăscuparatu* **RI.** IV, 543. Ce putem deduce de aici? Cu toate cazurile relativ numeroase de *a*, ar fi hazardat să afirmăm că acesta era efectiv întrebuințat la pers. a III-a sg.; probabil că exemplele citate trebuie să fie interpretate ca neglijențe grafice, și aceasta cu atît mai mult cu cît *a* apare și la pl.: *a fostu* **RLR.** 49 (cf. *a fost mînat* **AIIN. III**, 545; *a fost luatu* **CB.** I, 38); *a vrutu* **PH.** LXXX, 14; **RLR.** 52; *a zis* **IN.** V, 279.

Verbul *vie* și compusul său *învie* prezintă următoarele forme: *am vis* (pers. I sg. și pl.) **CTd.** 224; **TB.** 229, *ai visu* **CTd.** 213; **TB.** 423, 450, *au visu* (pers. a III-a sg. și pl.) **CTd.** 205, 211, 224, 225; **TB.** 340, 421, 469; **CC[1].** 74; **CC[2].** 612; *învisu-ai* **PS. CP.** LXX, 20; CXVIII, 93; **PH.** CXVIII, 93; **D.** II, 311, *au învis* **CPr.** 87, 220; **CC[1].** 9. Pentru *învinge* avem forme duble: *ai învins* **PO.** Gen. 32, *au învins* (*ibid.*, pref.), *ai învîncut* **CC[2].** 90, *au învîncut* **CC[1].** 54. Formelor relevate la perfectul simplu pentru *înțelege* le corespunde *am înțelegut*, folosit numai de Coresi (**CC[2].** 69). 223

Un caz de perfect compus cu part. perfect feminin pare să fie *au mersă* **CB.** I, 56, 57, deși terminația *-ă*, scrisă cu ѣ, ar putea fi mai curînd un simplu semn grafic (despre această formă de perfect, v. în cele din urmă T. Papahagi, „Grai și suflet“ I, 227; Th. Capidan, „Junimea lit.“ XIV (1925), 279, 285; Kr. Sandfeld, *Balkanfilologien*, 74; S. Pușcariu, „Dacoromania“ IV, 1360).

Perfectul perifrastic este exprimat și prin perfectul simplu sau perfectul compus al lui *a fi* + participiul prezent sau (mai rar) participiul perfect. Apar astfel pe de o parte: *fuiu lucrîndu* **CV.** XVIII, 12-13; *fu-mi mergîndu* **CPr.** 46; *pogoritu fusei* **TM.** 81; *fu cercetînd* **CPr.** 23; *fu ducîndu-se* **CT.** Luca 84; *fu ședzînd* **CT.** Marcu 8; *fu slujind* **CT.** Luca 2; *tremurat fu* **PS. CP.** XVII, 8; *fu zăcînd* **CT.** Matei 30; *fu venit* **CPr.** 17, 28; *fum veselindu-nă* **PS. PV. PH. CP.** CXX, 3; *fu purtîndu-ne noi* **CPr.** 50; *fură curînd* **CPr.** 46; *fu ducîndu-se ei* **CT.** Luca 48, 85; **CC[1].** 279, 282; **CC[2].** 483; *fu trecînd (trei zile)* **PO.** Gen. 40; pe de altă parte: *au fost ședzindu* **CB.** I, 26; *au fost zăcînd* **CC[2].** 423; *ați fost îmblînd* **CPr.** 219.

74. *Perfectul subjonctivului.* Singurul fapt de notat este folosirea cîteodată a auxiliarului nu sub forma invariabilă *să fi*, ci cu flexiune după număr și persoană: *să fiu botezat* **CPr.** 124; *să fiu lucrat* **CC[1].** 370; *să fie auzit* **CT.** Marcu, 30; *să fiu dat* **CC[1].** 327; *să fie născut* **CC[1].** 390; *să fie zis* **CC[1].** 168.

75. *Mai-mult-ca-perfectul.* Pers. I sg. a mai-mult-ca-perfectului simplu
224 prezintă desinența *-se*, nu *-sem*: *gătise* **TM.** 227; **CTd.** 228; *porîncise* **CM.** 23. La pl. pentru pers. I apare *-sem* (niciodată *-serăm*), pentru pers. a II-a *-set*: *grăiset* **PO.** Gen. 43 (cf. § 81, conjugarea lui *fi* și *cere*; *adusesetu* **CV.** XII, 8-9 este, probabil, greșit scris în loc de *adusetu*, deci o formă de perfect; cf. Candrea, *Psalt. Scheiană*, I, CXCI); pers a III-a este identică cu aceeași pers. a singularului (*-seră* este cu totul necunoscut): *cumpărase* **CC.**[2] 160; *descălecase* **PO.** Ex. 14; *întrase* **CC**[1]. 228; **CC**[2]. 426; **PO.** Ex. 1; *văzuse* **CT.** Luca, 6; **CC**[2]. 198; *crezuse* **CC**[2]. 223; *dusese* **PO.** Gen. 39; *întinsese* (*ibid.*, Ex. 37); *învisese* **CC**[2]. 424; *mersese* **CT.** Ioan 39; **PO.** Ex. 14; *auzise* **CT.** Luca 6; **CPr.** 51; *eșise* **CT.** Marcu 68; **CPr.** 51; **CC**[1]. 229; **PO.** pref.; *gătise* **CT.** Luca 112; *rodise* **CM.** 24; *venise* **CT.** Luca 111; Ioan 19; **CC**[2]. 505. Ca și în alte cazuri (v. § 72, 73), *înțelege* are o flexiune specială la Coresi: *înțeleguse* **CC**[2]. 225.

De uz curent sînt formele perifrastice, în special cea compusă din *am fost* etc. și participiul perfect (acordat uneori cu substantivul de care se leagă): pers. I sg: *am fost cugetat* **CC**[2]. 9; *am fostu cumpărat* **CB.** I, 26; **DR.** 5; pers. a III-a sg.: *au fost audzit* **PO.** Ex. 16; *au fost greșit* **CC**[2]. 171; *au fost lăsat* **CM.** 2; *au fost poruncit* **PO.** pref.; *au fost spus* **CC**[1]. 13; *au fost trimes* **AA.** XX, 473; *fost-au viată* **CC**[1]. 27; *au fost zăcut* **CC**[2]. 64; pers. a III-a pl.: *au fost mers*, *au fost grăit* **DH.** XI, 349; *a fost mînat* **AIIN.** III, 545 (cf. § 73); *au fost muriți* **CC**[2]. 228.

O a doua formă, de asemenea foarte frecventă, este cea rezultată din juxtapunerea imperfectului lui *a fi* și a participiului perfect: pers. a III-a sg.: *era adus* **CC**[1]. 233; *era apus* **PO.** Gen. 28; *era auzit* (*ibid.*, 347); *era dobîndit* (*ibid.*, 12); *era eșit* (*ibid.*, 27); *era grăit* **CC**[1]. 376; *se era împărățit* **CC**[2]. 201; *se era împreunat* (*ibid.*, 213); *era început* **CC**[1]. 307; *era încetat* **CC**[2]. 430; *se era înfricoșat* **CC**[2]. 431; *era mers* **CT.** Ioan 19; **PO.** Gen. 31; *se era proslăvită* **CC**[2]. 213; *era scos* **PO.** Gen. 2; *era văzut* **CPr.** 78; *era venit* **CT.** Ioan, 26, 29, 39; **CV.** LXXXV, 7; **CC**[1]. 71, 233; **CC**[2]. 109; **PO.** Gen. 19; *era viat* **CC**[1]. 37; *era zăcut* **CT.** Ioan 64; *era zis* **PO.** Gen 12, 34; pers. I pl.: *eram morți* **CTd.** 191, 221; pers. a III-a pl.: *era auziți* **CC**[1]. 128; *era căzuți și greșiți* **CC**[1]. 190; *se era culcați* **PO.** Gen. 19; *era dormit* **CC**[1]. 118; *era eșiți* **CT.** Luca 17; **CC**[1]. 210; **CC**[2]. 374; **PO.** Ex. 14; *era înțeles* **CC**[1]. 376; *era lăcuiți* **PO.** Gen.
225 16; *se era lepădați* **CC**[2]. 544; *era merși* **CV.** LXXXIII, 13; **CT.** Marcu 13; *era pățiți* **PO.** Ex. 18; *era trecute* **CC**[2]. 394; *era vădzuți* **CV.** XXXIII, 4; *era veniți* **CT.** Marcu 32; Luca 19; Ioan 39; *era venite* **CT.** Luca 111; *era zidit* **PO.** Gen. 11.

Ca forme extrem de rare notăm: *avea agonisit* **CT.** Matei 79; **CC**[2]. 329; *auzită avea* **CC**[2]. 503 (cf. 223); *auzit fuseși* (*ibid.*, 368); *fusese vădzut* **TB.** 287 și *fusese zis* (pers. a III-a sg.) **CC**[2]. 221; *fusese purtînd* (pers. a III-a pl., *ibid.*, 64).

76. *Viitorul.* Auxiliarul *voi* se prezintă astfel: sg., pers. I: *voiu*; pers. a II-a: *veri* și *vei*: *veri adevăra* **TM.** 99, 100; **GS.** I, 256; *veri afla* **PS. CP.** XXXVI, 10; *audzi-veri* **CV.** LXXI, 2; *veri bucina* **CTd.** 201; *veri cădea* **CT.** Matei 7; *căuta-veri* **PV. PH.** XI, 8; *veri cunoaște* **CC**[1]. 31; *despărți-veri* **PH.** LXVII, 10; *împărți-veri* **PS. CP.** LXVII, 10; *înțelege-ver*, *întiraba-ver* (= *întreba-veri*) **AA.** XX, 444; *la-veri* **PS. CP.** 4, 9; *ver mînca* **PO.** Gen.

2; *paşte-veri* **CP.** II, 9; *prăvi-veri* **PS.** **CP.** XC, 8; *sluji-veri* **CT.** Matei 7; *veri tăcea* **PS.** XXVII, 1; *veri veni* **PS.** C, 2; **TB.** 416; **CTd.** 209, *veni-veri* **CP.** C, 2; *veri zice* **CT.** Matei 19; **AA,** XX, 456; *vei asculta* **PO.** Ex. 15; *vei atinge* **CTd.** 226; *vei căuta* **AIIN.** III, 546; *vei ceti* **PO.** pref.; *vei îngrodzi* **CTd.** 226; *uey mury* **TP.** 148-150; *uey sskimba* (*ibid.*, 148); *vei vedea* **PO.** pref.; pers. a III-a: *va* (*năstăvi-vrea* **PH.** XLIV, 5 nu poate fi considerat ca formă de viitor; trebuie să vedem aici o confuzie cu condiționalul al cărui auxiliar este *vrea* și despre care v. § 77). Este atestată de asemenea o formă cu *a* în loc de *va*: *s-a alege* **CB.** I, 26. — Pl.: pers. I: *vom, vrem, văm* (*vem*); pentru cel dintîi este inutil să citățm exemple care se întîlnesc la fiecare pas; trebuie totuși să relevăm *ne uom engrupare* = *ne vom îngropa* **TP.** 146, unde forma neapocopată a infinitivului a fost, probabil, introdusă din greșeală (cf. 148); *vrem* este foarte frecvent, după cum se poate vedea din aceste exemple: *adauge-vrem* **AA.** XXVIII, 104; *vrem aştepta* **CT.** Luca 31, *aştepta-vrem* (*ibid.*, Matei 90); *vrem audzi* **RLR.** 47; *vrem bea* **CT.** Matei 19; *vremu cădea* **TM.** 124; *vrem cînta* **PS.** **PV.** CXXXVI, 4 *cînta-vrem* **CP.** CXXXVI, 4; *întra-vrem* **PH.** CXXXI, 7; *vremu învence* **TM.** 126; *vremu lăcui* **CV.** CXXX, 6-7; *vremu lăsa* **TM.** 124; *măi-vrem* **PH.** 226
XI, 5; *vrem merge* **CT.** Ioan 24; *vrem mînca* **CT.** Matei 19; *mîntui-nă-vremu* **CV.** CLVI, 10; *răstigni-vrem* **TM.** 147; *rrupe-vrem* **PH.** II, 3; *vrem şti* **RLR.** 47; *ne vrem tăveli* **IC.** 48; *vrem ţinea* **CC**[1]. 171; *vrem trimite* **RLR.** 4; *vremu ucide* **CV.** L, 9; **CPr.** 47; *vrem vedea* **TM.** 189, *vedea-vrem* **PH.** XXXV, 10; *văm* apare mai ales la Coresi: *aduna-văm* **CC**[2]. 400; *văm afla* **CT.** Ioan 26; *văm arăta* **CC**[2]. 20; *arunca-văm* **CT.** Luca 17; *văm asemăna* **CT.** Marcu 17; *văm auzi* **CC**[2]. 6, *auzi-văm* (*ibid.*, 40); *văm crede* **CT.** Matei 113; **CC**[1]. 2; *văm cumpăra* **CT.** Ioan 18; *văm cunoaşte* **CC**[2]. 37; *dobîndi-văm* **CC**[2]. 20, 400; *ne văm închina* **CT.** Ioan 12; *încungiura-ne-văm* **CC**[2]. 400; *ne văm ispăsi* **CC**[2]. 27; *văm învie* **CPr.** 293; *văm lăsa* **CT.** Marcu 32; Ioan, 40; *văm merge* **CT.** Luca 42; **CC**[2]. 41; *mîntui-ne-văm* **CT.** Luca 4; *văm osîndi* **CC**[2]. 18, 20; *văm pierde* **PO.** Gen. 19; *văm pune* **CT.** Marcu 17; **CC**[2]. 20; *putea-văm* **CT.** Marcu 47; **CC**[1]. 376; *ne văm sălbătici* **CC**[2]. 20; *schimba-ne-văm* (*ibid.*, 400); *văm secera* **CPr.** 214; *văm semăna* **CC**[2]. 387; *ne văm spăsi* (*ibid.*, 6); *văm tăcea* **CC**[2]. 20; *văm tocmi* **CT.** Matei 115; *văm vedea* **CC**[2]. 19; *văm vie* **CPr.** 331; *văm zice* **CT.** Matei 85; mai rar este atestat *vem*: *vem chema* și *chema-vem* **PH.** XIX, 10; LXXIX, 19; *întra-vem* (*ibid.*, CXXI, 1); *lepăda-vem* (*ibid.*, II , 3), *ne vem lepăda* **CC**[1]. 85 (poate e o greșeală de tipar, pentru *ne vom l.*, fiindcă la Coresi nu mai găsim nicăieri *vem*); *mări-ne-vem* **PH.** XIX, 6; *ne vemu proslăvi* **TM.** 126; *vedea-vem* (*ibid.*, 147); pers. a II-a: *vreți* și *veți: audzi-vreți* **PS.** XCIV, 8, *vreț audzi* **RLR.** 47; *cunoşte-vreț* **CL.** XXV, 36; *vreți gice* **CV.** CXVII, 1, 2-3; *luminra-ve-vreți* **PH.** XXXIII, 6; *vreți muri* **PO.** Gen. 3; *preemi-vreți* **CV.** CLXII, 13; *vreți vedea* **CV.** XX, 12; *asculta-veți* **CP**[2]. XCIV, 8; *cădea-veți* **CPr.** 51; *cunoaşte-veți* **CT.** Matei 22; *veți grăi* (*ibid.*, 36); *veți judeca* **CC**[2]. 18; *veți vedea* **CP.** epilog.; pers. a III-a: *vor*.

Pentru viitorul format tot cu *voi*, dar urmat de conjunctiv, putem cita: *voiu să viiu* **CC**[2]. 85; *vei să te pleci* **PO.** Ex. 10; *va să fugă* **PO.** Gen. 31; *va să iveascâ* **CC**[2]. 43; **CT.** Luca 94; *va să judece* **CPr.** 40; **CC**[2]. 39, *va să se mîntuiască* **CT.** Luca 113; *va se spue* **CV.** XXX, 4; *va să vie* **CPr.** 333; **CC**[2]. 120; *vom să greşim, vom să înțelegem* **AA.** XX, 473; *va să înțelegem* **CC**[2]. 529; *văm să rugăm* **CC**[1]. 307; *vor să vie* **CT.** Ioan 19. 227

Viitorul compus din *voiu fi* + participiul prezent nu exprimă totdeauna o acțiune prezumată ca în limba actuală, ci apare și cu aceeași funcție ca viitorul obișnuit (*voiu* + infinitiv); în acest fel sînt folosite: *voiu fi bătînd* **PO.** Ex. 12; *voiu fi eșind* (*ibid.*, 9); *te vei fi ivind* (*ibid.*, 10); *vei fi ținînd* (*ibid.*, 15); *va fi așteptînd* **CT.** Matei 103; *va fi dzicînd* **PO.** Ex. 7; *va fi lepădîndu* **CB.** I, 8; *se va fi mărturisind* **CT.** Matei 108; **CC**[1]. 389; *va fi năvălind* **PO.** Ex. 1; *va fi rămînd* (*ibid.*, 12); *se va fi tăind* (*ibid.*, Gen 34); *va fi venind* (*ibid.*, 43); *vreți fi grăind* **CT.** Matei 36; *veți hi îmblîndu* **CB.** I, 6, 9, 10; *veți fi socotindu și știindu* (*ibid.*, 6); *veți hi îngăduindu, veți hi urîndu* (*ibid.*, 8).

Foarte caracteristic pentru limba secolului al XVI-lea este viitorul construit cu auxiliarul *am* și infinitivul; astfel: *am a bea* **CT.** Marcu 64; **CC**[1]. 390; *am a mă întoarce* **CC**[2]. 244; *am a trimete* **S.** 10; *are a afla* **CC**[2]. 256; *are a cădea* (*ibid.*, 96); *are a chinui* **CT.** Matei 71; *are a flămînzi* (*ibid.*, Ioan 21); *are a gusta* (*ibid.*, 33); *are a se însetoșa* **CC**[2]. 8; *are a întreba* (*ibid.*, 40); *are a se întuneca* (*ibid.*, 248); *are a mărturisi* (*ibid.*, 593); *are a merge* **CT.** Ioan 29; **CC**[1]. 65; *are a muri* **CC**[2]. 80, 112; *are a opri* (*ibid.*, 268); *are a se scula* (*ibid.*,); *are a scurta* (*ibid.*, 460); *are a secera* (*ibid.*, 575); *are a sui* (*ibid.*, 609); *are a trece* **CT.** Marcu 61; *are a vedea* **CT.** Ioan 33; **CC**[2]. 112; *are a veni și a naște* **CC**[1]. 180; *a veni are* **CT.** Matei 69; *avem a mulțemi* **RLR.** 50; *avăm a muri* **CC**[2]. 604; *avăm a peri* (*ibid.*, 244); *avăm a priimi* (*ibid.*, 50); *aveți a înțelege* **CV.** CIV, 5; *aveți a vedea* (*ibid.*, CIV, 6-7); *au a goni* **CC**[2]. 268, 639; *au a muri* (*ibid.*, 85); *au a păzi* (*ibid.*, 539); *au a trece* **CT.** Luca 107.

Viitorul cu *voi* nu se datorește influenței substratului iliric sau trac, așa cum l-au considerat unii filologi (cf. vol. I, p. 35). Deoarece perifraza *volo* + infinitiv nu era necunoscută latinei și o găsim și în alte părți ale domeniului romanic (cf. vol. I, p. 124-125), viitorul, așa cum se prezintă în limba romînă, trebuie să vină din latină. Albaneza, neogreaca și chiar sîrba și bulgara cunosc, e drept, o formă de viitor asemănătoare și este posibil ca punctul său de plecare să fie în greaca
228 bizantină, de unde ea ar fi pătruns în albaneză. La rigoare, putem admite că viitorul romînesc nu este cu totul independent de cel din neogreacă (și albaneză), în sensul că, dacă provine din latină, el s-a găsit în fața perifrazei similare din greaca bizantină (θέλω + infinitiv) și, sprijinit de aceasta, s-a impus ca formă caracteristică a conjugării romînești. Cf. Kr. Sandfeld, *Balkanfilologien*, 104.

Din citatele date mai sus rezultă că auxiliarul pers. I apare deseori și sub forma *vem, văm*. Această constatare infirmă derivația admisă pînă acum: *vom* < lat. *volumus*; *vem* și *văm* arată că trebuie să plecăm de la *vrem*, redus la *vem* (ca *veți* < *vreți*), și aceasta, după ce a trecut la *văm*, a devenit *vom*, cu *ă* > *o*, sub influența celor două labiale.

77. *Condiționalul.* Formele condiționalului prezent cu *aș* etc. sînt la fel cu cele întrebuințate în zilele noastre, în afară de faptul că la pers. a III-a sg. și pl. auxiliarul este *ară* și *are* (la pers. I sg. este scris de obicei *aș*, *aș(u)*; astfel avem la sg.: *ară afla* **CPr.** 21; *ară apăra* (*ibid.*, 20); *ară aprinde* **TB.** 330; *se ară bucura* **CT.** Ioan 33; *ară chema* **PO.** Gen. 2; *ară cure* **PH.** LXI, 11; *ară dobîndi* **CT.** Matei 69; **CC**[1]. 273; *ară dzăce* **TB.** 452; *ară întra* **CV.** CXVI, 8-9; *ară întreba* **CT.** Luca 96; *ară învie* **CTd.** 223; *iubi-v-ară* **CT.** Ioan 52; *ară merge* (*ibid.*, Marcu 27); *ară muri* **PO.** Gen. 35; *ară părea* **CPr.** 52; *ară pipăi* **CT. EL.** Matei 32; *ară prăvăli* **CTd.** 219; *ară ruga* **CC**[1]. 160; *ară scula* **PH.** XXVI, 3; **CC**[2]. 423; *ară slobodzi* **CTd.** 219; *ară spune* **CPr.** 33; *ară trebui*

TM. 121; *ară trece* **CT.** Matei 72; *ară vedea* (*ibid.*, Ioan 33); *ară veni* **CPr.** 52; *ară zice* **CT.** Matei 83; *are aprinde* **CTd.** 203; *are dzăcea* și *are putea* (*ibid.*, 214); la pl.: *ară arde* **TB.** 330; *ară atinge* **CT.** Marcu 27; *ară deschide* **TM.** 150; *ară dodei* **PH.** LXXX, 15; *ară înderepta* (*ibid.*, CXVIII, 5); *s-ară pocăi* **TM.** 156; *ară putea* **CT.** Matei 99; **CPr.** 50; **CC**[1]. 9; **TB.** 330; *ară ținrea* **PH.** CXXXII, 12; *ară trage* **TB.** 330; *are arde, are putea, are trage* **CTd.** 203. Atunci cînd în perifrază auxiliarul ocupă locul al doilea, găsim aceleași forme ca astăzi: *iubire-aș* **CTd.** 228; *rugare-aș* **CV.** LXXXI, 10; *zicere-ați* **CT.** Matei 72; **CC**[1]. 152 (dar și cu *-e* suprimat înaintea auxiliarului: *ascultar-ară* **CT.** Luca 84); *preveghe(a)r-ară* (*ibid.*, Matei 103; Luca 67).

Prezentul condiționalului este redat și printr-o formă neperifrastică, căzută în desuetudine astăzi în dacoromînă și prezentînd, după conjugări, desinențele 229
următoare: sg., pers. I: *-are* (și *-aru*), *-ure*, *-ere* (*-eru*), *-ire* (*-iru*): *întrare* **PV. CP.** CXXXI, 3; *uitare* **PV. CP.** CXXXVI, 5 (*custarem* **PO.** Gen. XVIII, 10 nu poate fi decît o greșeală, datorită confuziei cu pers. I pl.); *deștinsere* **PV. CP.** CXXXVIII, 8; *mersere* **PV. CP.** CXXXVII, 7; *flămînzire* **CP.** XLIX, 12; *pomenire* **PV.** CXXXVI, 6; *suire* **PV. CP.** CXXXVIII, 8; *întraru* **PS.** CXXXI, 3; *ultaru* (*ibid.*, CXXXVI, 5); *deștinsem* (*ibid.*, CXXXVIII, 8); *merseru* (*ibid.*, XXII, 4; CXXXVII, 7); *flămîndziru* (*ibid.*, XLIX, 12); *suiru* (*ibid.*, CXXXVIII, 8); pers. a II-a: *-ari* (și *-are*), *-uri*, *-eri* (*-ere*), *-iri*: *ascultari* **CP.** LXXX, 9; *căutari* (*ibid.*, CXXIX, 3); *uciseri* (*ibid.*, CXXXVIII, 19); **CPr.** 52; *ascultare* **PS.** LXXX, 9; **TM.** 153 (cf. *ibid.*, 151, unde trebuie să citim aceeași formă, în loc de *ascultaret*); *tăere* **TM.** 154; *ucisere* **PV.** CXXXVIII, 19; pers. a III-a: *-are*, *-ure*, *-ere*, *-ire*: *lăsare* **PH.** LXXXVIII, 31; **CPr.** 165; **CC**[1]. 156; *lucrare* **CPr.** 118; *preveghiare* **PS.** CXXVI, 1; *veghere* **PV. CP.** CXXVI, 1; *rupsere* **TM.** 122; *zisere* **CT.** Matei 103; *biruire* **TM.** 151; *greșire* **CT.** Matei 75; *iubire* **CPr.** 72, 74; *lovire* **CT.** Matei 14; *năstăvire* **CPr.** 20; *ocărire* **CV.** CLX, 10; *perire* **TM.** 151; *rătăcire* **CC**[1]. 26; *străjuire* **PH.** CXXVI, 1; *trebuire* **CC**[1]. 91, 365; *zidire* **PS. PV. CP.** CXXVI, 1. — Pl., pers. I: *-arem*, *-urem*, *-erem*, *-irem*: *arătarem* **CPr.** 72; *însetoșarem* **CC**[2]. 177; *rădicarem* **PS.** XLIII, 21: *ultaremu* **PS. CP.** XLIII, 21; *viseremu* **CV.** CXXX, 13; **AA.** XXVIII, 103; *iubirem* **CPr.** 73; *pomeniremu* **TM.** 124; *priimirem* **CPr.** 74; pers. a II-a: *-aret*, *-uret*, *-eret*, *-iret* (*-uret*); *ascultaret* **TM.** 48; *căutaret* **CPr.** 52; *chemaret* (*ibid.*, 58); *giudecaret* **PH.** LVII, 2; *lăsaretu* **CT. EL.** Matei 17, 77; **CC**[2]. 320; *plecaret* **PS. PV. CP.** CXXX, 2; *ținruretu* **TM.** 48; *întoarse[re]tu* **PS.** VII, 13; **CT. EL.** Matei 74; *chinuiretu* **CV.** CLIV, 9-10; **CPr.** 60; *durmiretu* **PS. CP.** LXVII, 14; *grăiretu* **PH.** LVII, 2; *sfîrșiretu* **CV.** CXVIII, 5; *știuret* **CPr.** 71; pers. a III-a: *-are*, *-ure*, *-ere*, *-ire: ascultare* **CT.** Matei 75; *îmblare* **CP.** LXXXVIII, 31; *întrare* **PS. CP.** XCIV, 11; *întărîtare* **CPr.** 73; *lăsare* **PS. PH. CP.** LXXXVIII, 31; *săturare* **PS.** LVIII, 16; *spurcare* **PH. CP.** LXXXVIII, 32; *învîncure* **CP. CP**[2]. XVIII, 14; *vencure* **PS.** XVIII, 14; *ferire* **PS.** LXXXVIII, 32; CXXXI, 12; **PV.** CXXXI 12; **CP.** LXXXVIII, 32; *lăcuire* **CV.** XCI, 12-13; *păzire* **CP.** CXXXI, 12. 230

Perfectul condiționalului este redat în diferite feluri.

Mai întîi, ca în limba romînă actuală, prin *aș fi* și participiul perfect (invariabil sau acordat cu substantivul la care se referă): *perit aș fi* **PH.** CXVIII, 92; *ară fi lăsat* **CT.** Luca 67; *ară fi venită (lumea)* **CC**[2]. 99 (*ară fi răsărită erbi*, dat în același loc, ceva mai departe, trebuie să fie apropiat de *au mersă, auzită avea* notate mai sus, p. 143, 144); *are fi bagat* **CL.** XXIV, 730 (*ar fi încăput*,

ar fi prins **DH.** XI, 349 au fost greșit transcrise; trebuie să citim aici *ară*); *am fi veniți* **PO.** Gen. 43; *ară fi crezuți, se-ară fi adauș* **CC²**. 123; *fi-se-ară sfătuit* (*ibid.*, 428); *ară fi veniți* (*ibid.*, 113); *fi-se-ară nevoite* **CT.** Ioan 59. Prin adăugarea lui *fost* la auxiliar s-a format *ați fi fost crezut* **CT.** Ioan 17. Cîteodată apare după auxiliar participiul prezent: *fire-ași ascultîndu* **CV.** I, 2-3; *ai fi știind* **CT.** Ioan 12; *ară fi înțelegînd* (*ibid.*, Luca 97); *ară fi știind* (*ibid.*, Matei 103; Luca 67); *ați fi știind* (*ibid.*, Ioan 29, 47). În loc de *ară fi* avem *fure* (cf. p. 155) în perifraza *fure lăcuind* care apare în **CPr.** 71.

O formă foarte caracteristică pentru romîna veche este aceea rezultată din infinitivul care însoțește imperfectul lui *a vrea*: sg. pers. I: *ascunde-me-vrea* **PS. CP.** LIV, 13; *jelui-vrea* **CT.** Luca 108; *peri-vrea* **PS. CP.** CXVIII, 92; *rădica-vrea* (*ibid.*, LXXX, 15); *rebda-vrea* (*ibid.*, LIV, 13); *smeri-vrea* (*ibid.*, LXXX, 15); pers. a II-a: *vreai spune* **CTd.** 227; pers. a III-a: *vrea agiuta* **PS. CP.** XCIII, 17; *vrea căuta* **CT.** Luca 87; **CC²**. 306; *vrea mare-cuvînta* **PS. CP.** LIV, 13; *vrea îmbrăca* **CPr.** 78; *vrea împuta* **PS. CP.** LIV, 13; *vrea începe* **CC²**. 295; *întra-vrea* **PS. CP.** XCIII, 17; *potopi-vrea* (*ibid.*, CXXIII, 4); *vrea putea* **CC²**. 128. — Pl. pers. I: *vream peri* **CTd.** 227; pers. a III-a: *vrea asculta* **CP.** LXXX, 14; *feri-vrea* **PS. CP.** CXVIII, 9; *vrea îmbla* (*ibid.*, LXXX, 14); *înghiți-vrea* **PS.** CXXIII, 3; *isprăvi-vrea* **PS. CP.** CXVIII, 9; *pocăi-se-vrea* **CT.** Matei 42; Luca 50; *scula-se-vrea* **PS. CP.** CXXIII, 2; *ședea-vrea* **CT.** Luca 50; *trudi-se-vrea* **PV.** CXXVI, 1 (pentru *vrea ascultare* **PS.** LXXX, 14, cf. ceea ce am spus în legătură cu o formă analogă de viitor, p. 145). Numai la Coresi găsim un perfect al condiționalului format tot cu imperfectul lui *vrea*, dar asociat cu *fi* și cu participiul perfect; astfel în **CP²**. apare: pers.
231 a III-a sg. *vrea fi ajutat* XCIII, 17; *vrea fi îmblat* LXXX, 14; *vrea fi împutat* LIV, 13; pers. a III-a pl. *vrea fi ascultat* LXXX, 14; în **CC²**. pers. a III-a sg. *vrea fi ajuns* 295; *cufundat-fi-vrea* 306; *se vrea fi făgăduitu-se* 258; *fi-vrea împărțit* 333; *vrea fi jucatu-se* 562; *vrea fi lăsat* 271; *fi-se-vrea părut* 295; *vrea fi prorocit* 562; *vrea fi răpit* 295; *vrea fi zis* 258; pers. a II-a pl. *fi-vreați crezut* 198; pers. a III-a pl.: *vrea fi mers* 161; *vrea fi tîmpinat* 272; *vrea fi zis* 161; în **CT.** Ioan 32: *fi-vreați iubit*. Perifraza este modificată în *fi-vreați* știind **CC²**. 536, participiul perfect fiind înlocuit aici cu participiul prezent.

În locul imperfectului lui *a vrea*, perfectul *am vrut*, însoțind tot infinitivul, servește și el la exprimarea perfectului condiționalului: sg. pers. I: *ascunde me-amu vrut* **PH.** LIV, 13; *rebda am vrut* (*ibid.*); pers. a II-a: *ai vrut aduce* **PO.** Gen. 26; *ai vrut deschide* **D.** II, 306; *a vrut agiuta* **PH.** XCIII, 17; *au vrut clădi* (*ibid.*, CXXVI, 1); *a vrut gice, a vrut gîlălui* (*ibid.*, LIV, 13); *au vrut îmbla* (*ibid.*, LXXX, 14); *înghiți au vrut* (*ibid.*, CXXIII, 3); *se-au vrut mănia* (*ibid.*); *au vrut milui* **CC¹**. 115; *au vrut neca* **PH.** CXXIII, 4; *se-au vrut părea* **CC²**. 151; *au vrut pohti* **AA.** XX, 486; *au vrut ponoslui* **PH.** LIV, 13; *au vrut putea* **CC¹**. 419; *au vrutu spregice* **CV.** LXXXII, 12; *au vrut trebui* **CC¹**. 315, 464; **PO.** Gen. 20, 34; **CB.** I, 12; *au vrut tremete* **CC¹**. 115. Pl.: pers. I: *am vrut muri* **PO.** Ex. 16; *am vrut peri* **CTd.** 225; **CC¹**. 115, 410; pers. a III-a: *au vrutu asculta* **PH.** LXXX, 14; *au vrut părăsi* **CTd.** 225. Mai găsim și o altă formă, în care perfectul lui *a vrea* este combinat cu *fi* și participiul perfect: *ai vrut fi pus* **D.** II, 306; *au vrut fi zis* **CC²**. 161; *am vrut fi furați* **PO.** Gen. 44.

Trebuie să menționăm și o particularitate care este proprie *Paliei* de la Orăștie; întîlnim aici foarte des condiționalul folosit pentru a exprima perfectul indicativului, ceea ce dă uneori frazelor un sens ambiguu; astfel, atunci cînd citim în Gen. 40 (v. 6), 36 (v. 33): *cînd ară merge lăuntru la ei*; *cînd ară fi murit Vela*, sensul formelor cu *ară* nu este de condițional, ci de perfect, iar aceste pasaje trebuie înțelese astfel: „cînd a intrat la ei"; „după ce a murit Bela". În același fel sînt folosite, în Gen.: *aș striga* 39; *ară aduce* 38; *ară lăsa* 39; *ară muri* 35; *ară naște* 38; *ară ținti* 35; *ară fi crescut* 38; *ară fi depărtați* 35; *se-ară fi duș* 37; *ară fi spus* 37; *ară fi venit* 35; *ară fi aflînd* 37; *ară fi auzind* 34, 39; *ară fi eșind* 35; *ară fi fugind* 39; *ară fi mergînd* 37, 39; *ară fi purcezînd* 35; *se-ară fi săturînd* 35; *ară fi sfîrșind* 38; *ară fi sosind* 37; *ară fi spuind* 37; *ară fi văzînd* 34, 39; *ară fi venind* 37; *am vrut fi sosiți* 43; în Ex.: *se-ară fi mărind* 2; *ară fi murind* 1 etc. Oricît de surprinzătoare ar fi, această folosire a condiționalului poate fi totuși explicată. Traducătorii *Paliei*, urmînd versiunea maghiară și cea latină ale *Bibliei*, au introdus în ea forme care se găseau în aceste versiuni, fără să-și dea seama că ele nu corespund spiritului limbii noastre; condiționalele citate în primele două exemple nu fac decît să reproducă textul lui Heltai și al Vulgatei: *bement volna*, *megholt volna*; *cum introisset*. Prin imitarea textului pe care îl urmau sau printr-o obișnuință pe care o căpătaseră, ei au procedat la fel și în alte părți, ceea ce explică numeroasele cazuri de folosire, în *Palie*, a condiționalului în locul perfectului. 232

Dacă condiționalul format cu *aș* rămîne încă o enigmă a morfologiei limbii romîne, nu același lucru se întîmplă cu cel în *-are* etc., care nu poate proveni decît din perfectul subjonctivului latin. Prezența lui *-u* și *-e* la pers. I sg. nu constituie o explicație mulțumitoare pentru ca această formă de condițional să fie considerată ca rezultat al confundării perfectului subjonctivului cu viitorul anterior din latină (cf. S. Pușcariu, *Studii istroromîne*, II, 180; „Dacoromania" IV, 1392); *-u*, alături de *-e*, arată influența analogică a aceleiași terminații care apare în altă parte la pers. I sg.

78. *Imperativul.* Menționăm mai întîi formele care corespund celor pe care le-am studiat la § 69.

Desinența *-ează* apare în *curățează* **CP.** **CP²**. XXIII, 11; *împrumutează* **CT.** Luca 55 și de asemenea în *scriadză* **PO.** Ex. 17, 34 (cf. p. 127). Fără această desinență sînt conjugate: *înceată* **CC²**. 290; *răpausă* **CT.** Luca 113; **CC¹**. 256; **CC²**. 454, 460; *veghe* **CP.** XI, 8; XVIII, 14 (pentru *preveghia* de notat pers. a II-a pl. *prevegheți* **CC²**. 367). Ca forme duble, cînd cu, cînd fără *-ează*, găsim: *cercetează* **CC²**. 180, *cercetă* (*ibid.*, și **PS.** **CP.** LXXIX, 15; CV, 4); *învîrtoșadză* **PS.** LXVII, 29, *învîrtoaște* (*ibid.*, I, 14; CXVIII, 28; în ultimul pasaj din **CP.** apare *învîrtoșă*, care trebuie citit *învîrtoașă*); *lucreadză* **PO.** Ex. 20, *lucră* **CT.** Matei 86; **CC¹**. 348. 233

Infixul *-ește* apare în *curățește* **PS.** XVIII, 13; LXXVIII, 9; **PH.** XXIV, 11; L, 3, 4, 11; LXXVIII, 9; **CP.** XVIII, 13; L, 3, 4; **CP²**. XVIII, 13; L, 3, 4, 11; *slobozește* **CM.** 19. Nu ca incoative se conjugă: *desparți* **PO.** Gen. 13; *împarți* **PS.** **PH.** **CP.** LIV, 10; **CT.** Luca 91; **CC¹**. 285; **CC²**. 491; **PO.** Ex. 14. Pentru *omorî*, **PO.** Ex. 19 prezintă imperativul *omor*, pe care trebuie să-l citim *omori* (cf. mai jos).

În legătură cu terminațiile pe care le prezintă pers. a II-a sg. a imperativului, trebuie să mai amintim că la conjugarea a III-a pentru verbul *învie* apar în

același timp și forme cu *-e*, și forme cu *-i*; primele sînt date de **PS.** III, 7; VII, 7; IX, 20, 33; XVI, 13; XL, 11; XLIII, 23; **PV.** LXXXI, 8; **CP.** VII, 7; IX, 20, 33; XVI, 13; XL, 11; XLIII, 26; *învii* se găsește în **PV.** CXVIII, 149, 154, 156, 159; CXXXI, 8; **PH.** III, 7; IX, 20, 33; XVI, 13; XL, 11; XLIII, 23; CXVIII, 17; **CP.** XCIII, 23; **CC²**. 268, 430 (*întreci-i* **PS. CP.** XVI, 13 trebuie să fie privit, poate, altfel: *-e* în loc de *-i* ar putea foarte bine să se datorească influenței lui *i* următor). Pentru *aduce* sînt atestate: *adu* **TM.** 190, 191; **CT.** Ioan 65.; **CPr.** 293; **CC¹**. 1; **CC²**. 52, 53, 144; **PO.** Gen. 15; **DH.** XI, 349, *ad* **PO.** Gen. 27; Ex. 8, 29. La conjugarea a IV-a desinența obișnuită este *-i*: *acoperi* **PH.** LXIII, 3; **CP²**. XVI, 8; *coaperi* **PS.** XVI, 8; LX, 5; LXIII, 3; **CP.** XVI, 8; LX, 5 (dar *coapere* LXIII, 3); *descoaperi* **PS. CP.** CXVIII, 18; **PH. CP²**. XXXVI, 5; *cumpli* **PS.** LIII, 3; *cuntiri-te* (*ibid.*, XXXVI, 5); *învești* **PO.** Ex. 29 este tipărit în loc de *învești*. Imperativul lui *veni* este în mod constant *vino* **PS. CP.** LXXIX, 3; **PH.** LXXIX, 3; CXVII, 26; CXVIII, 41; **TB.** 362; **CTd.** 195, 208; **CT.** Ioan 67; **CPr.** 17; **CC²**. 53, 175; **PO.** Gen. 27.

Particularitățile pe care le-am constatat la prezentul indicativului în legătură cu radicalul verbelor *mînca* și *jura* se regăsesc la imperativ; astfel apar: *mănîncă* **CT.** Ioan 12; **CPr.** 24, 27; **CC¹**. 23, 254; **CC²**. 175, 454; **TM.** 192; **PO.** Gen. 2, 27; *gioară* **PO.** Gen. 21, 24, 47.

Un imperativ interesant este *blem* „să mergem ! hai(dem) !" **TP.** 158, care este în realitate subj. latin *ambulemus*, devenit **imblem*, de unde prin afereză forma din
234 **TP.**, alături de *blem* apare *blăm* **TB.** 322, 451; **CTd.** 203, 213; **PO.** Gen. 45, acesta reproducînd prezentul indicativului de la *îmbla* (*îmblămu* este folosit, de altfel, și ca imperativ: **TB.** 338, 350); cîteodată, asociat cu alte verbe, el dă loc la legături ca: *blămu (de) să-ți arătu* **TP.** 334, 350; **CTd.** 204; *blăm să mergem* **PO.** Gen. 33; *blămu să prîndzimu* **TM.** 190; *blămu să vedemu* **TB.** 344; **CTd.** 205, 206 (cf. *sculați-vă de blăm* **CT.** Ioan 49). De *blem*, *blăm* se leagă *blați*, pers. a II-a pl., dat de **PO.** Gen. 20, 27, 37.

Notăm aici și un imperativ perifrastic, de altfel extrem de rar: *fii împăcîndu-te*, dat de **CT. EL.** Matei 12, care în limba actuală ar fi redat prin *împacă-te*.

Atunci cînd imperativul este precedat de o negație, el prezintă la pers. a II-a pl. o flexiune specială cu desinențele *-areți*, *-ereți*, *-ireți*. Exemplele cu această formă de imperativ, foarte caracteristică pentru limba secolului al XVI-lea, abundă în texte și vom înregistra dintre ele următoarele: *nu apărareți* **CT.** Luca 48, 89; *nu aruncareți* (*ibid.*, Matei 19); *nu vă asemărareți* **TM.** 120; *nu vă bucurareți* **CT.** Luca 52; *nu căutareți* **CC²**. 232; *nu vă chemareți* **CT.** Matei 93; *nu (vă) cîștigareți* (*ibid.*, 19); **CC¹**. 93; *nu deșidereareți* **PS.** LXI, 11; *nu vă giurareți* **CV.** CXXXIII, 14; **CT.** Matei 14; **CPr.** 57; *neci înălțareți* **CP. CP²**. LXXIV, 6; *nu vă îngreoiareți, nici vă măniiareți* **CC²**. 535; *nu vă înșelareți* (*ibid.*, 46); *nu învîrtoșareți* **PS. CP.** XCIV, 8; *nu judecareți* **CT.** Matei 20; **PO.** pref.; *nu lăsareți* **CTd.** 209; *nu vă lăudareți* **CV.** CXXVI, 1; **PV. CP.** CLIV, 3; *nu vă mirareți* **CV.** CLX, 3 (14); **CT.** Ioan 16; **CC¹**. 71; *nu purtareți* **CT.** Luca 50; *nu (vă) rădicareți* **PS.** LXXIV, 5, 6; **CP.** LXXIV, 5; **CPr.** 78; *nu vă spămîntareți* **CT.** Marcu 70; **CC¹**. 7; *nu suflareți* **CPr.** 56; *nu supărareți* **CT.** Luca 87; *nu suspinrareți* **CV.** CXXXIII, 2-3; *nece vă turburareți* **CV.** CLIV, 12-13; **CPr.** 60; *nu vărsareți* **PO.** Gen. 37; *nu adaugereți* **CP²**. LXI, 11; *nu (vă) atingereți* **PS. PH. CP²**. CIV, 15; *nu credereți*

CC[1]. 124; *nu începereți* CT. Matei 5; *nu mergereți* (*ibid.*, 34); *nu plîngereți* CC[1]. 240; *nu punrereți* PH. LXI, 11; *nu strîngereți* CC[2]. 546; *nu vă temereți* CV. CLIV, 11-12; CT. Matei 37, 59; CPr. 60; CC[1]. 2; PO. Gen. 50; Ex. 14, 20; *nu zicereți* PS. CP. LXXIV, 6; *nu bezaconireți* CP[2]. LXXIV, 5; *nu vă* 235
blăznireți CV. CXIII, 1; *nu boscorodireți* CM. 3; *nu vă clevetireți* CV. CXXIX, 8; *nu eșireți* CT. Luca 105; *nu fărălegiuireți* PS. LXXIV, 5; *nu grăireți* CP[2]. LXXIV, 6; *nu (vă) grijireți* CT. Matei 18, 19, 36; Luca 64, 66; *nu hitlenireți* PS. PH. CP. CIV, 15; *nu iubireți* PH. LXI, 11; *nu jeluireți* CP[2]. LXI, 11; *nu mențireți* CV. CXXVI, 1-2; CPr. 54; *nu vă mîndrireți* CPr. 108; *nu vă năddăireți* PS. PV. CP. CXLV, 2; *nu (vă) nedejdireți* PH. LXI, 11; CXLV, 2; *nu obidireți* PO. Ex. 22; *nu vă prigonireți* PO. Gen. 45; *nu vă prilăstireți* CPr. 51; *nu proclețireți* CC[2]. 10; *nu vă protivireți* CT. Matei 14, 18; CPr. 108; *nu răpștireți* CT. Ioan 22; *nu sărireți* CPr. 42; *nu tînjireți* CC[2]. 235; *nu upuvăireți* PS. CP. CP[2]. LXI, 11; *nu venireți* PO. Gen. 43; *nu vorovireți* CV. XVI, 11; *nu zdrobireți* PO. Ex. 12. Imperativul prohibitiv este exprimat de altfel și prin forme neamplificate, identice cu cele întrebuințate astăzi; dacă ne referim, de pildă, la pasajele din *Psaltire*, LXI, 11; CIV, 15, unde am văzut că în versiunile din PS. PH. CP[2]. apar *nu deșiderareți* (*nu jeluireți*), *nu adaugereți* (*nu punrereți*), *nu (vă) atingereți*, vedem că în aceleași locuri CP. prezintă *nu jeluiți*, *nu adaugeți*, *nu atingeți*; această șovăire este și mai vizibilă atunci cînd cele două feluri de imperativ se succed în același pasaj: *nu vă lăudați și nu mințireți* CC[2]. 189; *nu vă spămîntareți, nici vă temeți* (*ibid.*, 147); *nu eșireți, nece așteptați* CT. Luca 86.

Imperativul precedat de o negație, de tipul *-areți* etc., lasă să se presupună că în limba romînă a existat o formă de pers. a II-a sg. în **-are* etc., corespunzătoare celei construite în latină cu infinitivul (*non dicere*) și care se regăsește în v. fr., it. și rtr. Înainte ca **-are* să se fi redus la *-a* (**nu cîntare* > *nu cînta*), ca și în flexiunea infinitivului, pers. a II-a pl. *-ați* a fost schimbată în *-areți*, cu *-re-* transmis de la pers. a II-a sg.; un prohibitiv analog apare în retoromană (cf. E. Bourciez, *Elém. de ling. rom.*, 264, 562; G. Rohlfs, „Arch. rom.", VI, 151; „Literaturbl. f. germ. u. rom. Phil.", XLVI, 302).

Printre părerile exprimate figurează și aceea că se poate identifica imperativul prohibitiv cu imperfectul conjunctivului latin, idee pe care o contrazic formele francezei vechi și ale retoromanei care nu prezintă *-s*, ca terminație normală, dacă ele ar continua efectiv pers. a II-a sg. a imperfectului 236
conj. latin; pe de altă parte, aceste forme nu pot fi despărțite de aceea întrebuințată în romînă, astfel că doar prohibitivul latin construit cu infinitivul poate să le explice.

79. *Infinitivul.* Nu vom explica aici decît particularitățile care privesc infinitivul neapocopat, în *-re*. Alături de *perire* CV. LXIX, 4; CLXVI, 10; PS. IX, 16; XLVIII, 11; LXXXVII, 12; CVI, 20; CVIII, 13; CLIII, 35; PV. CLIII, 35; CP. XLVIII, 11; LXXXVII, 12; TM. 125, 228; CT. Luca 105; CPr. 19, 48, 63; CM. 7; CC[1]. 95, 250, 333; PO. Gen. 19, 42; AA. XX, 473, găsim *peire* (refăcut după prezentul indicativului *pieiu*): CPr. 287; CC[2]. 81, 83; PO. Ex. 14; AA. XX, 476, 477 (amîndouă sînt folosite peste tot ca substantive).

În multe cazuri vedem apărînd forme în *-re*, care astăzi sînt înlocuite cu forme fără această terminație. Ca să ne putem da mai bine seama de condițiile în care sînt întrebuințate aceste forme, vom da pentru fiecare exemplu și

contextul, cu atît mai mult cu cît această particularitate are legături și cu sintaxa (ni s-a părut însă mai potrivit s-o studiem aici). Foarte numeroase sînt, în special, exemplele de infinitive lungi (și în *-rea*, alături de *-re*) precedate de prepoziția *de*: *Dumnedzeu e de a fălosirea* **PH.** XCIII, 1; *e toată lumea de șerbirea ție* (*ibid.*, CXVIII, 91); *nu-s de a le lepădarea* **CPr.** 285; *acelea carele-s de a mîncarea* **PO.** Ex. 12; *de a lăsarea păcatele unul Dumnezeu iaste* **CC²**. 280; *nu fu de [a-]i îngruparea* **PH.** LXXVIII, 3; *nu e destoinic... de a firea legat acesta om* **CPr.** 49; *să fim cu usîrdie... de a priimirea* **CC²**. 482; *nu va fi folos de a ne căirea* (*ibid.*, 547); *e vremea de a priimirea bunătatea* (*ibid.*); *e vremea de a lucrarea și de a semănarea* (*ibid.*, 199); *nu e putere de a spunerea* (*ibid.*, 7); *stătu de a grăirea* **CC¹**. 200; **CC²**. 525; *stătu* (*era stătută*) *de a nașterea* **PO.** Gen. 29, 30; *de a numărarea stătură* (*ibid.*, 41); *stătu nărodul de a ducere darure* **PO.** Ex. 36; *stătură de a baterea Pavel* **CPr.** 46; *lăsă de a grăirea* **PO.** Gen. 17; *lăsă de a strigarea* **CC²**. 370; *după ca obîrși de a beseduirea* **PO.** Ex. 31; *ne apără de a lucrarea* **CC²**. 251; *de a răspunderea... pre acesta puse* (*ibid.*, 306); *gata vom putea fi de a mergerea* (*ibid.*, 382); *n-ară fi fost și*
237 *aproape de a se spăsirea* (*ibid.*, 537); *în a șaptea dzi tu răzbună de a ararea și de a secerarea* **PO.** Ex. 34; *acolo iaste... și țipete... de a nu le puterea spune* **TM.** 228; **CTd.** 226 (cf. 224); *umerele sale le plecă de a purtarea tovară* **PO.** Gen. 49. Sînt și construcții unde *de* lipsește: *să aibă a dare(a)* **CB.** I, 51; **DR.** 2; *să n-aibă a judecarea, neci a darea, neci a luarea... numai Domnul să aibă a judecarea și a darea* **AA.** XX, 484; *să nu aibă voe a căutarea* (*ibid.*, 477, 479); *voi aveți cuvînt a-i darea răspunsu* (*ibid.*, 476); *nemică nu avăm nece a ducerea* **CC²**. 549; *să ne dea Măriia Lui a știrea* **AA.** XX, 473; *voescu... a ne întărirea* (*ibid.*); *să nu iasă a se judecarea* (*ibid.*, 483); *nu sem datori a părerea de aur sau de argint* **CPr.** 40; *pre răbdare și a păținea chin pot întra în slava lui* **CC¹**. 377; *cel pămînt în carele a lăcuire era* **PO.** Gen. 16. Parcurgînd aceste citate, observăm că infinitivele în chestiune nu apar niciodată fără a fi însoțite de prepozițiile *de a* sau, simplu, *a*; nu găsim nici un caz de legături ca: *nu pot spunere, nu știu scriere* etc. Constatăm deci o folosire relativ restrînsă a acestor infinitive. În plus, găsim infinitivele în *-re*, în general, în construcții care exprimă o intenție, un scop; aceasta concordă cu faptul că majoritatea frazelor pe care le-am avut în vedere conțin *de*, care servește deseori pentru a arăta scopul unei acțiuni. Observăm, pe de altă parte, că aceste infinitive au, de cele mai multe ori, valoarea unui substantiv, de unde frecvența formelor terminate în *-a*; aceasta se vede și mai bine dacă ne referim la alte cazuri de folosire a infinitivului, mai ales la cele în care acesta e legat de un substantiv: *apă de a spălarea* **PO.** Gen. 24; *apă de a berea* (*ibid.*, Ex. 17); *uleiul de a luminarea* (*ibid.*, Ex. 39); *pietri de a podobirea* (*ibid.*, Ex. 35); *vase de a-l stingerea* (*ibid.*, Ex. 25); *bani numai de a cererea milă* **CC¹**. 108; *mîndrie de a moșirea* **PO.** Ex. I; *vremea de a slobozirea* (*ibid.*, Gen. 31); *cetatea de a chinuirea* **PH.** CVIII, 11; *cetatea de a mînrecarea* (*ibid.*, CVI, 7); *puțul de a putredirea* (*ibid.*, LIV, 24); *învățătoriu nu de a-l învățarea* **CC²**. 259; în aproape toate aceste exemple, ca și în cîteva din seria anterioară, infinitivul întrebuințat nominal ar putea, de altfel, să fie înlocuit cu un substantiv derivat
238 dintr-un participiu perfect: *apă de spălat, apă de băut* etc. Rezultă deci că infinitivul în *-re*, cu funcție verbală, supraviețuia încă în secolul al XVI-lea numai în cîteva cazuri, dispărînd din ce în ce mai mult în fața ascendentului formelor

apocopate. Nesiguranța care domnea uneori în folosirea sa o putem sezisa atunci cînd constatăm, de exemplu, că în *Cazania* din 1581, Coresi, reproducînd (p. 374) textul Evangheliei lui Luca, indică lectura *ca stătu de a grăi*, iar mai departe (p. 376), referindu-se la același pasaj din Evanghelie, el o schimbă în: *deaca încetă de a grăirea*; foarte caracteristică în această privință este de asemenea fraza din CC². 253: *de a mîncarea și de a berea și a ne îmbrăca noao nu apără Domnul; iară a grăi de acestea și a griji, aceaia apără.*

80. *Participiul.* Pentru participiul prezent nu vom avea de notat decît cîteva forme, repartizate în felul următor după conjugări: conjugarea a II-a: *păind* (=*părînd*) **PH.** XXVI, 2; *rămînind* **PO.** Ex. 12; *ținind* **CC².** 421, 476, *ținind* **PO.** Ex. 12, 15 (*bendu* **PS.** LXVIII, 13 este, desigur, greșit ortografiat, în loc de *bîndu*); conjugarea a III-a: *deștingînd* **CTd.** 199; **CPr.** 27; **CC².** 205, 257; *puind* **CC².** 311, 336, *punind* **PO.** Gen. 48; *purcedzînd* **PO.** Ex. 13, 19; **CPr.** 40, *purczekend* (de citit: *purcegînd*) **TP.** 146; *spuindu* **CV.** VI, 8-9; **CPr.** 35; **CC¹.** 7; **CC².** 5, *spunindu* **PS.** LXXVII, 4; *supuindu* **CV.** CXLVIII, 14; **CL,** 14, *supunindu* (*ibid.*, XXVIII, 5-6); *ucigîndu* (*ibid.*, LXXV, 13); **CTd.** 225, 227; **CPr.** 49; **CC².** 81; conjugarea a IV-a: *fugîndu* **PS.** LIV, 8; *perindu* **PS. CP.** XXXVI, 20, *pieindu* **PH.** XLVIII, 11; *știund* **CT.** Luca 67 (dacă nu este o greșeală, fiindcă întîlnim în altă parte *știind*, de exemplu în **CV.**); *venindu* (*vinindu*) **PS.** CXVII, 26; CXXV, 6; **PO.** Ex. 1; **AA.** XX, 442, *viindu* **PV.** CXXV, 6; **CP.** CXVIII, 26; CXXV, 6; **CT.** Matei 6, 69; Marcu 37; Luca 46, 69, 106; Ioan 3, 36; **CC¹.** 24, 351; **CC².** 30-31, 407, 550. Pentru terminația *-ă* în *zicîndă* **CB.** I, 56-57, cf. ceea ce am spus mai sus (p. 147) în legătură cu alte forme prezentînd aceeași terminație.

În ce privește participiul perfect, merită să fie înregistrate următoarele forme: *înțelegut* **CPr.** 126, 247; **CC².** 137, 301, 572, 576 (în altă parte *înțeles*, de exemplu în **CV.** CXLIII, 3; cf. 219, 223); *întort* **PS. CP.** XVII, 27 (alături de *întors* **PS. CP.** LXX, 20; **PV.** LXXXIV, 4); *înveștit* **PS. CP.** XLIV, 10, 15, *învăscut* **PH.** XLIV, 10, 15 (cf., mai sus, p. 127); *învîncut* **CP².** IX, 31 (cf. mai sus 141, 143); *învis* **CPr.** 267; **CC².** 110, 146. 239

81. Cîteva verbe care prezintă forme speciale, în afară de cele care intră în diferitele categorii de care ne-am ocupat pînă aici, merită să fie studiate aparte; le vom prezenta în acest paragraf, scoțînd în evidență ceea ce este mai caracteristic în conjugarea lor.

Avea: Ind. prez., pers. I pl. *avăm* (cf. p. 41). Imperf., pers, I sg. *avea* **CV.** CI, 11; **CPr.** 248; pers. a III-a pl. *avea* **CV.** V, 2; LXX, 3; XCVIII, 6; **PH.** XXXIX, 13; CIV, 34; **CP².** CIV, 34; *era avînd*, pers. a III-a sg. **CC¹.** 168; **PO.** Gen. 17; pers. a III-a pl. **CT.** Luca 110 (cf. **CL.** XXV, 38). Perf., pers. a II-a pl. *avut* **CPr.** 33; *au fost avînd* pers. a III-a sg. **CC².** 432; pers. a III-a pl. (*ibid.*, 184). Mai-mult-ca-perf., pers. a III-a pl. *avuse* **CC².** 64. Viitor, pers. a II-a sg. *veri avea* **TM.** 151; pers. I pl. *vrem avea* **RLR.** 46, *avea-vrem* **CPr.** 71; **RLR.** 46, *avea-văm* **CC².** 139; *văm să avem* **CC².** 55. Subj. prez., pers. I sg. *să aib* **CT.** Matei 79; **CPr.** 47, 79, 245; **CC¹.** 161; **CC².** 328, 352; **TB.** 356; **CTd.** 207; **AA.** XX, 477, 478, 480; pers. a II-a sg. *să aibi* **TM.** 100, 101, 177; **ICr.** 8; **GS.** I, 257; **CT.** Matei 74; Luca 91; **CPr.** 281, 302; **CC¹.** 285, 348, 410; **CC².** 33, 354, 491, 622; **PO.** Ex. 20. Cond. prez., pers. a III-a sg. *ară avea* **CT.** Marcu 17; Ioan 60; *ari avea* **S.** 18, 23;

pers. a III-a pl. *ară ave* **TB.** 330; *are avea* **CTd.** 203; *ară fi avînd*, pers. a III-a sg. **CT.** Ioan, 52; **CC²**. 532; *ară fi aibînd* **CPr.** 56; *avure*, pers. a III-a sg. **CV.** CXX, 5; **CPr.** 53; cond. perfect, pers. a III-a pl. *vrea fi avut* **CC²**. 271, 428. Imper., pers. a II-a sg. *aibi* **CPr.** 285; **CC¹**. 325; **CC²**. 474. Part. prez. *aibînd* **CT.** Matei 74; **CPr.** 51, 60; **CV.** (dar și *avînd* **CT.** Marcu 42; **CPr.** 17, 98; **PO.** Gen. 5, 11; **CB.** I, 18; pentru *avîndă*, **CB.** I, 56, 57, cf. § 80).

Fi: ind. prez., pers. a III-a sg. *iaste, este* (v. p. 40); pers. I pl. *sem* < lat. *simus* (cf. vol. I, p. 108) **PS.** XLIII, 22; CII, 14; CLVIII, 37; CLXII, 62; **PV.** XCIX, 3; CLVIII, 37; **PH.** XLIII, 22; CII, 14; **CP.** CII, 14; CLVIII, 37; **CV.** LI, 2; **TM.** 124; **TB.** 348, 417; **CTd.** 206, 209; **CPr.** 34, 38, 40, 68, 69, 109, 116, 172, 180, 208, 231, 267, 308; **CC¹**. 381; **CC²**. 106; **AA.** XXVIII,
240 101; *săm* **PH.** XCIX, 3; **IP.** 30 (foarte frecvent este însă și *sîntem*: **CT.** Marcu 19; Luca 42; **CPr.** 72; **CC²**. 116; **DH.** XI, 318, 490 etc.; de notat folosirea simultană a celor două forme: *de proroci certați sîntem și de apostoli învățați sem* **CC²**. 401); pers. a II-a pl. *seți* < lat. **sitis* **CV.**; **PS. CP.** LXXV, 12; CXXXVIII, 20; **CP²**. LXXV, 12; **PV.** CXXXVIII, 20; **PH.** IV, 3; CXIII, 23; CXXXVIII, 20; **TM.** 121; **TB.** 417; **CTd.** 209; **CT.** Matei 10, 27, 37, 61 (*senteți* **EL.**); Marcu 18; Luca 48, 63, 66, 82, 108, 114; **CPr.** 17, 33, 42, 52, 70, 111, 117, 171, 172, 208; 227, 254, 271; **CC¹**. 2, 50, 338; **CC²**. 345, 360, 618; **RLR.** 46; **AA.** XXVIII, 101; *set* (refăcut, probabil, după terminația *-set* a perfectului *fuset*, ca *adauset*, *ziset* etc.) **PO.** Gen. 29; Ex. 5 (nu mai puțin curent este *sînteți*, de exemplu în **CT.** Luca 72; **CC²**. 118; **P.** 12 etc.; cîteodată este întrebuințat alături de *seți* în aceeași frază: *nu seți iscoade, ce sînteți derepți* **PO.** Gen. 42; despre *sintem, sinteți, sint, sîmt*, v. p. 48, 83). Imperf., pers. I sg. *era* **CV.** XLII, 5; **PS. PV. CP.** CLI, 1; **CT.** Matei 106; Luca 43; Ioan 34; **CPr.** 27, 46; **CC¹**. 328; **CC²**. 42; pers. a III-a pl. *era* **CV.**; **PS. CP.** CXVIII, 54; CXXXI, 2; CLVII, 7; **PV.** CLVII, 7; **TB.** 322; **CT.** Matei 4, 10, 34, 44, 59; Marcu 8; Luca 102; Ioan 65; **CPr.** 251; **PO.** Gen. 2, 10, 34; Ex. 17 (*iara*, tipărit ıapa, **PO.** Gen. 21, 30; Ex. 16, nu este, probabil, decît o greșeală de tipar, deoarece e hazardat să vedem în el o urmă a vechii forme care reproduce lat. *erat* cu accentul nedeplasat pe finală, așa cum s-a păstrat în aromînă; cf. Th. Capidan, *Meglenoromînii*, București, 1925; I. 174). Perf., pers. I sg. *fui(u)* **CV.** LXXVIII, 10; **PS. CP.** XXIX, 8; XXX, 13; XXXVI, 25 etc.; **PV.** LXXVIII, 1; **CPr.** 44, 49, 79; pers. a II-a sg. *fuseși* **PS. CP.** LVIII, 17; LX, 4; LXII, 8 etc.; **CT.** Matei 105; Luca 95; Ioan 14; **CPr.** 52; **CC¹**. 15, 20; **CC²**. 64, 165, 358; **D.** II 303; pers. a III-a sg. *fu* **CV.**; **PS. CP.** IX, 10; XVII, 8, 19; XXI, 15 etc.; **ICr.** 14; *fuse* **PH.** CXLI, 5; pers. I pl. *fum* **PS. CP.** XLIII, 22; LXXVIII, 4; CXXIII, 7; CXXV, 1, 3; CLVI, 17; CLVIII, 33; **PV.** CLVI, 17; **PH.** LXXVIII, 4; **CV.**; **CT.** Luca 84; **CPr.** 42, 51, 65, 131, 217; **CC¹**. 391; **CC²**. 157; pers. a II-a pl. *fuset* **CT.** Luca 108; **CPr.** 50, 107, 197; **CC²**. 162; **CV.**; pers. a III-a pl. *fură* **CV.**; **PS. CP.** XIII, 3; XIX, 9 etc.
241 (despre *fure*, care apare de patru ori în **PO.** Gen. 5, cf. p. 139; în ce privește *a fost*, v. § 73); *au fost fiind*, pers. a III-a sg. **CC²**. 504, 609. Mai-mult-ca-perf., pers. a III-a pl. *fusese* **CC²**. 158; **PO.** Gen. 42. Viitor, pers. a II-a sg., *veri fi* **PS.** XVII, 26, 27; **CP.** XVII, 26, 27; CLV, 2; **PH.** XVII, 26; **TM.** 101; **ICr.** 8, 15; **GS.** I, 257 (în alte părți, de exemplu **TP.** 158, *vei fi*), *fi-veri* **PS.** V, 13; CLV, 2; **PV.** CLV, 2; **CP.** V, 13; **CT.** Luca 111; **CPr.** 52; pers. I pl. *vrem fi* **PS. CP.** LXXIX, 8, 20; **PH.** LXXIX, 20; **CPr.** 91, *fi-vrem* **CP²**. LXXIX,

20, *văm fi* **CPr.** 163; **CC²**. 34, 129, *fi-văm* **CC¹**. 460; **CC²**. 16, 18, 21; pers. a II-a pl. *vreți fi* **PO.** Gen. 3, *fi-vreți* **CV.** CLIV, 10-11; *voiu se fiu*, pers. I sg. **CV.** I, 7-8; *vrea să fie*, pers. a III-a sg. **CC¹**. 374, pers. a III-a pl. **CV.** LXXIX, 14-LXXX, I; *va să fie*, pers. a III-a sg. **CTd.** 191; **CV.**; **CPr.** 4, 218; **CC²**. 84, 317; **IP.** 28; *are a fi*, pers. a III-a sg. **CC¹**. 152; **CC²**. 310, 459; **AA.** XX, 476; *au a fi*, pers. a III-a pl. **CC²**. 605. Subj. prez., pers. a II-a pl. *să seți* **CPr.** 239. Cond. prez., pers. a III-a sg. *ară fi* **CV.** CXXX, 12; **PH.** LXXII, 11; **TB.** 465; **CTd.** 219; **CT.** Matei 32, 72, 74, 99; **CPr.** 50, 102; **CC¹**. 390; **PO.** Gen. 1; Ex. 16; **AA.** XX, 479, *fir-ară* **CT.** Marcu 51; **PO.** Gen. 44; pers. a III-a pl. *ară fi* **TB.** 454; **AA.** XX, 473, *are fi* **CTd.** 215 (despre *ară fi* **PO.** Gen. 35, v. 149); *fure* < lat. *fuerim* pers. I sg. **P.** 11; *fure*, pers. a II-a sg. **CPr.**50; *fure*, pers. a III-a sg. **TM.** 156; **CT.** Matei 18; **CPr.** 15; **CC²**. 92; **PO.** Gen. 28; *furem*, pers. I pl. **CC¹**. 463; *furet*, pers. a II-a pl. **CPr.** 60, 62; **CV.** CLIV, 9; *fure*, pers. a III-a pl. **PO.** Gen. 30; *ară fi fiind*, pers. a III-a sg. **CT.** Ioan 59; **CC¹**. 35; **CC²**. 191, *fir-ară fiind* **CT. EL.** Matei 42; *fire-am fiind*, pers. I pl. **CPr.** 102; *ați fi fiind*, pers. a II-a pl. **CT.** Ioan 35; cond. perfect, pers. a III-a sg. *vrea fi* **PS. CP.** CXXIII, 1-2; **PV.** CXXIII, 1; **CPr.** 71, 78, *fi-vrea* **CC²**. 494; pers. a II-a pl. *fi-vreați* **CT.** Ioan 17; pers. a III-a pl. *fi-vrea* **CC²**. 277; *am vrut fi*, pers. I sg. **D.** II, 302; *au vrut fi*, pers. a III-a sg. **PH.** CXXIII, 1, 2; **TB.** 328; **CT.** Matei 42; Luca 50, *a vrut fi* **CTd.** 203 (cf. § 73); *au vrut fi*, pers. a III-a pl. **CTd.** 225; *vrea fi fiind* pers. a III-a sg. **CC²**. 504-505, pers. a III-a pl. (*ibid.*, 272); *am vrut fi fiind*, pers. I pl. **CT. EL.** Matei 96; *ară fi fost fiind*, pers. a III-a sg. **CPr.** 318; *ați fi fost fiind*, pers. a II-a pl. **CC²**. 532. Imper., pers. a II-a pl. *nu fireți* **CV.** CXXII, 6-7; **PS. CP.** XXXI, 9; **CPr.** 54.

Cere: ind. prez., pers. I sg. *ceriu* **CP.** XXVI, 4, 8; CXVIII, 33, 145; *ceiu* (formă analogică, refăcută după *saiu* etc. <lat. *salio*; cf. p. 133) **PS.** XXVI, 4, 8; CXVIII, 33, 145; **PV.** CXVIII, 145; **PH.** XXVI, 4; CXVIII, 33. Pentru perfectul simplu sînt atestate forme care descind din lat. *quaesivi* etc., devenit **ceșii* 242
și apoi — prin epenteza lui *r* din *cere* — *cerșii*; ca exemple ale acestei flexiuni putem cita: *cerșiiu* **PS.** XXXIII, 5; XXXVI, 36; LXXVI, 3; CXVIII, 10, 22, 45, 56, 94, 100; CXXI, 9; *cerșiși* (*ibid.*, IX, 13; XXXIX, 7); *cerși* (*ibid.*, XXXIII, 11); *cerșitu* (pers. a II-a pl.) **CV.** CXXXI, 13; *cerșiră* **CV.** CXL, 9; **PS.** LIII, 5; LXII, 10; LXXXV, 14 (se știe că mai tîrziu *cerșii*, începînd să fie considerat ca perf. organic al lui *cere*, s-a desprins de conjugarea acestuia și a dat naștere verbului *cerși*, cu semnificația specială de „a cere pomană"); alături de *cerșiiu* etc. a apărut (prin schimbarea terminației, datorită influenței lui *cerui* și a altor perfecte în *-ui*): *cerșuiu* **CP.** XXXIII, 5; XXXVI, 36; LXXVI, 3; CXVIII, 10, 22, 45, 56, 94, 100; CXXI, 9; **PH.** XXVI, 4; XXXIII, 5; XXXVI, 36; XXXIX, 7; CXVIII, 10, 22, 45, 56, 94, 100; *cerșuși* **CP.** IX, 13; XXXIX, 7; *cerșu* **PH.** IX, 25; XXVI, 8; **CP.** XXXIII, 11; **CT.** Matei 80, 113; Luca 111; **CPr.** 17, 21, 38; **CC¹**. 6, 41; **CC²**. 155, 213; *cerșură* **PS.** LXXXV, 14; CIV, 40; CXVIII, 155; **PV.** CXVIII, 155; **PH.** LXII, 10; LXXXV, 14; CXVIII, 155; **CP.** LIII, 5; LXII, 10; LXXXV, 14; CIV, 40; CXVIII, 155; **CT.** Matei 65; Luca 110; **CPr.** 32, 58; **CC²**. 271, 431; sînt mai rare formele care corespund celor întrebuințate astăzi: *ceruiu* **TB.** 364; *ceru* **CP.** XXIV, 10; *cerură* **CP.** XXXIV, 4; LXIX, 3; **CC¹**. 424; pentru perfectul perifrastic avem: *au cerșit* (pers. a III-a sg.) **RLR.** 52; *cerșut-am* **CC²**. 9; *au cerșut* (pers. a III-a sg.) **PH.** XXXIII,

11; AA. XX, 456, 473, *cerşut-au* CP. PS. PH. XX, 5; *am cerşut* (pers. I pl.) CPr. 74; *au cerşut* (pers. a III-a pl.) RLR. 52; *aţi cerut* PO. Ex. 10. Mai-mult-ca-perf., pers. a II-a pl. *ceruset* PO. Ex. 12; *au fost cerut*, pers. a III-a sg. AA. XX, 486. Subj. prez., pers. a III-a sg. şi pl. *să ceară* CP. PS. LXXVII, 18; CIII, 21; CIV, 45; CVIII, 10; CV.; CT. Matei 4; CPr. 30, 51; CC². 398; *să cee* TM. 46; PH. XIII, 2; LII, 3. Cond. prez., pers. a II-a pl. *cerşuret* CPr. 40; cond. perfect, pers. a III-a sg. *ară fi cerşut* CC². 364. Part. prez.: *cerînd* CP. PS. XXXVII, 13; XXXIX, 15, 17; CP². XXXVI, 25; CV.; CPr. 38, 47; CC¹. 138; CC². 306; *ceindu* CV. XCI, 6-7; PH. XXIII, 6; XXXVI, 25; *cerşind* CC². 327, 367; part. perfect: *cerşut* PS. PV. CP. CX, 2.

Da: imperf., pers. a III-a sg. *da* CV. VIII, 4; PV. LXXVII, 54; PO. Gen. 37 (*dedea* nu e folosit niciodată). Perf., pers. I sg. *dediu* < lat. *dedi* (cf. p. 18) PH.
243 VIII, 5; TM. 45; CTd. 208, 226; PO. Gen. 39; S. 6, *ded(u)* TM. 45; TB. 362, 364; CTd. 226; CT. Ioan 56; CPr. 158; CC¹. 61; CC². 39, 535; PO. Gen. 16; pers. a II-a sg. *dedeş(i)* PS. PV. CP. CXLIII, 10; CT. Matei 105; Luca 33, 109; CC¹. 194; CC². 22, 362; pers. a III-a sg. *dede* CV. CXXXV, 10; PS. CP. XIII, 7; XIV, 5; XV, 10; XVII, 14, 21; XLV, 7; XLVIII, 8; LVI, 3, 4; LXVI, 7; LXVII, 12 etc.; PV. LXXVII, 46, 66; LXXXIII, 12; XCVIII, 7 etc.; PH. XVII, 1; TM. 100; CTd. 226; ICr. 9, 10, 11, 21-22. GS. I, 256, 257, 259; CT. Matei 29, 34, 57; Ioan 60, 61; CPr. 17; CC¹. 6, 26, 459; CC². 9, 21; PO. Gen. 3, 14; TP. 162; CB. I, 18; pers. a II-a pl. *dedet* CT. Matei 106; CPr. 92; CC¹. 328; CC². 36, 611; pers. a III-a pl. *dederă* CV.; PS. CP. LXVIII, 22; LXXVI, 18; PH. VII, 5; TB. 364; CTd. 208; CT. Matei 50, 110; Marcu 66; Luca 93; Ioan 61; CPr. 2; CC¹. 50, 382; CC². 5, 501; PO. Gen. 19; D. II, 310; Mai-mult-ca-perf., pers. a III-a sg. *dedese* CT. Matei 101; Marcu 21; Luca 39; CPr. 3; CC¹. 235; CC². 94, 151, 252, 361; PO. Gen. 46; Ex. 36; CB. I, 18. pers. I pl. *dedesem* CPr. 168; pers. a III-a pl. *dedese* CT. Ioan 40; *am fost dat*, pers. I sg. DR. 5; *au fost dat*, pers. a III-a sg. CC¹. 47; PO. pref.; AA. XX, 457. Viitor, pers. a II-a sg. *veri da* PV. CXXX, 2; CXLI, 8; PH. XV, 10; XX, 7; CT. Matei 12; CC¹. 13, *da-veri* PS. CP. CXXX, 2; CXLI, 8; pers. I pl. *vrem da* CTd. 192; IP. 32; RLR. 47, *văm da* CTd. 192; CT. Marcu 54; *va să dea* pers. a III-a sg. CC². 43; *are a da*, pers. a III-a sg. CT. Luca 47; CB. I, 205. Subj. prez., pers. a III-a sg. şi pl. *să dea* CP. PS. CX, 7; CLIV, 8; CLXI, 73; PV. CX, 7; CLIV, 8; CV.; TM. 191, 225; CT. Luca 108; Ioan 45; CPr. 17, 44, 223; CM. 11; CC². 65; P. 22; RLR. 48, 49; DH. XI, 490; AA. XX, 478, 484, *se de* PS. CLXII, 38; TB. 360; CB. I, 88 (*să deie* nu e niciodată atestat, după cum nu găsim nicăieri *să steie, să ieie, să beie*, ci numai *să stea, să ia* (cf. mai departe), *să bea* CP. PS. PV. LXXVII, 44; CV.; CPr. 47, 115; CC². 63; cf. 132; PO. Gen. 24). Cond. prez., pers. a III-a sg. *ară da* TB. 360; CTd. 207 (pentru *ară fi dînd* PO. Gen. 38 cu sensul perfectului, v. p. 149); *dedere*, pers. I sg. CP. PV. CXXXI, 4, *dederu* PS. (în acelaşi loc); *dederemu*, pers. I pl. TM. 124; cond. perfect, pers. I sg. *da-vrea* PS. CP. I, 18. Imper., pers. a II-a sg. *dă* PS. CP. XXVII, 4 (în PH. *dă* alături de *da*, care este, evident, o greşeală); pers. a II-a pl. *nu dareţi* CT. Matei 20; CPr. 59.

244 *Face*: ind. prez., pers. a III-a pl. *sînt făcînd* CC². 360, formă perifrastică cu totul aparte. Imperf., pers. I sg. *făcea* PS. CP. CVIII, 4; pers. a III-a pl. *făcea* CV. VI, 10; PS. CP. CP². C, 7; CVI, 23; PH. LII, 5. Perf., pers. I sg. *feci(u)* < lat. *feci* CV.; PS. CP. 4, 6; CXVIII, 121; PH. VII, 4; L, 6;

TM. 45; TB. 362; CTd. 208; CMț. 229; CPr. 181; CC². 150; S. 7 (comp. *desfecu* PH. XLVIII, 5); pers. a II-a sg. *feceși* PS. CP. XXXVIII, 10; XLIX, 21; LXXIII, 17; LXXIX, 10; LXXXVII, 11; XCVIII, 4; CXXXVIII, 5, 13; PV. XCVIII, 4; CLVIII, 31; PH. LXXIII, 17; CIII, 19; CT. Matei 80; pers. a III-a sg. *fece* CV.; PS. CP. VII, 15; X, 3; XXI, 32; LXV, 16; LXXII, 12; LXXVII, 12, 50, 54, 69 etc.; PV. LXXVIII, 50, 54; LXXXII, 10; XCV, 5; XCVII, 1; XCIX 3 etc.; PH. X, 4; XXI, 32; TM. 150, 152, 191; TB. 289; CTd. 194; CT. Matei 2, 52, 56, 78; CPr. 17, 42; CC¹. 5, 388; CC². 23, 30, 66, 72, 150, 159; PO. Gen. 1; IC. 45; IP. 39; S. 1, 2 (comp. *desfece* PH. CV, 17; TM. 43); *fepse* TB. 284 (comp. *desfepse* CT. Luca 10), formă curioasă care amintește perfecte ca *fripse*, *supse*, arom. *trapse* etc.; ea se explică prin analogie (part. *fapt* și perf. perifrastic *am fapt*, cf. mai jos, au favorizat crearea unei asemenea forme, întrebuințată, cu siguranță, foarte puțin în secolul al XVI-lea și complet necunoscută astăzi); pers. I pl. *fecem* CP. PS. CVII, 14; CLVI, 18; CLVIII, 30; PV. CLVI, 18; CLVIII, 30; PH. CV, 6; CPr. 17; pers. a II-a pl. *fecet* TM. 45; CPr. 10; pers. a III-a pl. *feceră* CV.; PS. CP. IX, 16; XCIV, 5; C, 3; CV, 19, 39; CVI, 36, 37; CXVIII, 73; CXLVIII, 5, 8; CLI, 2; PV. C, 3; CVI, 36, 37; PH. IX, 16; CV, 19; CXVIII, 73; TM. 149; CT. Matei 80; CPr. 17, 36, 47; CC². 77, 448 (comp. *prefeceră* CV. XCVII, 6); formele slabe sînt de asemenea deseori atestate: *făcui* CT. Luca 29; CC². 195; *făcuși* PH. LXXXVIII, 48; CM. 14; PO. Gen. 16; *făcu* CT. Marcu 66; Luca 110; Ioan 52; CM. 21, 24; CC². 6; PO. Gen. 1, 2 (comp. *desfăcu* CC². 192, 593; PO. Gen. 18), *făcum* (pers. I pl.) CPr. 83; *făcut* (pers. a II-a pl.) CC². 36; PO. Gen. 34; *făcură* CT. Matei 83, 110, 115; Luca 17; Ioan 42, 60; CC¹. 10, 263; CC². 6, 117, 217; PO. Gen. 45 (în PO. Gen. 5, *făcu* și *fece* sînt folosite concomitent: *în zi în care făcu Domnedzeu omul, pre chipul lui fece el*); perf. perifrastic: *ai fapt* CP. XLII, 2; LXXXV, 9; LXXXVIII, 12; CLII, 16 PS. LXXXVIII, 12; CLII, 6; PV. LXXXV, 9; CLII, 6, 7; PH. IX, 5; 245
LXXIII, 17; LXXXV, 9; CIV, 5 etc.; CPr. 12, 25, *fapt-ai* PS. CP. IX, 5; XXXIX, 6; LI, 4, 11; LXVII, 29; CP². LXXIII, 17; *au fapt* (pers. a III-a sg.) CV.; PS. CLXII, 65; PH. LXV, 16; CV, 21; CXX, 2; CXLV, 6; TM. 46, 121; CPr. 34, 40, 46; 124; CC¹. 373; IP. 37, 38; CB. I, 38, *fapt-au* CV. XXXIV, 11-12; PS. CP. CII, 10; CX, 4; PV. CX, 4; PH. CXIII, 11; CC². 72, 129; *am fapt* (pers. I pl.) CC². 171: *ați fapt* CPr. 209; de asemenea: *am făcut* (pers. I sg.). CC¹. 23, 316; PO. Gen. 1, 6; DH. XI, 318; RLR. 52; *ai făcut* PV. CXXXVIII, 15; PH. XXXIX, 6; LXXXVII, 11; TB. 422; 453; CM. 24, 27; CC². 16; PO. Gen. 3; DH. XI, 369, *făcut-ai* PH. LI, 4; *au făcut* (pers. a III-a sg.) TB. 326; ICr. 12; CT. Luca 3, 111; Ioan 68; CM. 20; CC¹. 2, 15; CC². 4, 404; IC. 47; IS. IV, 9; DH. XI, 369; *am făcut* (pers. I pl.) CB. I, 51; DH. XI, 318; *ați făcut* CT. Matei 83; RLR. 50; *au făcut* (pers. a III-a pl.) TM. 103; TB. 322; CTd. 204; CT. Marcu 15; CPr. introd., CB. I, 72; DH. XI, 318, 349 (de notat folosirea perfectului cînd sub o formă, cînd sub alta în fraze ca: *mare păcat au fapt acest nărod... că domnedzei ș-au făcut lor* PO. Ex. 32; *pocaanie n-au fapt... și dosadă ce ei au făcut* CPr. 196); un alt perf. perifrastic este *au fost făcînd* (pers. a III-a pl.) CC². 54. Mai-mult-ca-perf., pers. a III-a sg. *fecese* PO. Ex. 39; *făcuse*, pers. a III-a sg. CT. Ioan 41. CC¹. 383; CC². 111, 118; PO. Gen. 1; Ex. 18; *au fost făcut*, pers. a III-a sg. CC². 44, 54, 443; *au fost făcuți*, pers. a III-a pl. (*neștiindu nimenele de înșii, nice de*

lucrurile lor, ce au fost făcuți sau petrecut în Țara muntenească) **DH.** XI, 319; *era făcut,* pers. a III-a sg. **CT.** Luca 2; **PO.** Gen. 2, 3, 8; Ex. 18; *era făcuți* (*pe care-i era făcuți*) **CC¹.** 249. Viitor, pers. a II-a sg. *veri face* **PH.** CXVIII, 84; **CPr.** 52, *face-veri* **PS. CP.** CXVIII, 84; pers. I pl. *vrem face* **IC.** 48; **CV.** CXXX, 7-8; **TM.** 124; **CC¹.** 176, *face-vremu* **CV.** CXXX, 13; *văm face* **CT.** Luca 9; **CPr.** 312; **CC¹.** 281; **CC².** 38, 41, 165; *vei să faci,* pers. a II-a sg. **PO.** Ex. 20; *va să facă,* pers. a III-a sg. **CC¹.** 182; *are a face,* pers. a III-a sg. **CC².** 15; *avem a face* **RLR.** 50. Cond. prez., pers. a III-a pl. *ară face* **TM.** 125; **CC².** 13; *feceri,* pers. a II-a sg. **CV.** CXIX, 1; *ați fi făcînd,* pers. a II-a pl. **CT.** Ioan 31; **CC².** 471; cond. perfect, pers. a III-a pl. *fi-vrea făcut* **CC².** 271; *fure faptu,* pers. a III-a sg. **CV.** CXXXIV, 14 (pentru *ară fi făcut* **PO.** Ex. 19, ca formă de perfect, v. p. 149). Imper., pers. a II-a sg. *face* **CPr.** 286; **CC².** 491;
246 **PO.** Ex. 20 (*fač* **CT. EL.** Matei 19), *fă* **PS. CP.** XXXIII, 15; XXXVI, 3, 27 etc.; **PV.** CXVIII, 124; CXLII, 8; **CC¹.** 100; **CC².** 30; **PO.** pref.; Gen. 24; Ex. 22; pers. a II-a pl. *nu facereți* **CPr.** 112; **PO.** Gen. 19; Part. perfect *fapt* < lat. *factum* **CPr.** 148 (*nefaptu* **PS.** CLXII, 46, 47, 53, 67, 69); *faptă* **CPr.** 40, 48, 49, 148 (comp. *desfaptă* **CPr.** 234; *ca mie să se dea cuvînt cu îndrăznire desfaptă a rostului meu*); *fapți* **CV.** IX, 2; **PS.** CLXII, 52; **CPr.** 42, 220; *fapte* **PS. PV. CP.** CX, 8; **CPr.** 17, 195; dar și: *făcut* **CT.** Luca 29; **CM.** 12; **GS.** I, 260 (*nefăcut* **TM.** 103; **ICr.** 13); *făcută* **CPr.** 178; **RLR** 51; *făcuți* **CT.** Marcu 43; **CC¹.** 18, 191; *făcute* **TM.** 103; **ICr.** 13; **CC¹.** 371; **DH.** XI, 349.

Lua: ind. prez., pers. a II-a sg. *iai* **PS. CP.** CIII, 29; **CM.** 16; pers. I pl. *luomu* **CV.** LIX, 5. Perf., pers. a III-a sg. *luo* **CV.**; **PS. CP.** VIII, 2; XIV, 5; LXXVII, 70; CLI, 3; CLIII, 11; CLVIII, 49; **PV.** LXXVII, 70; CLI, 3; **TM.** 43, 81; **CTd.** 201; **ICr.** 21; **GS.** I, 259; **CT.** Matei 4; **CPr.** 17, 29; **CM.** 21; **CC¹.** 476; **CC².** 25; **PO.** Gen. 2, 11; **S.** 21; **DH.** XI, 318, *lo* **TM.** 106, *luă* (scris *lu.ă*) **DH.** XI, 319; pers. I pl. *luomu* **CV.**; **PH.** XLVII, 10, LXVIII, 8; pers. a II-a pl. *luat* **CT.** Luca 62; **S.** 3. Mai-mult-ca-perf., pers. a III-a pl. *luase* **CPr.** 50, 121; **CC².** 91; *amu fosto loato,* pers. I sg. **IN.** III, 110; *a(u) fost luatu,* pers. a III-a pl. **CB.** I, 38; *s-au fost luați* **CC².** 525. Viitor, pers. I pl. *lua-văm* **CC².** 400. Subj. prez., pers. I sg. *să iau* **CPr.** 17, 49. **CT.** Ioan 64; **PO.** Gen. 24, *să eu* **DR.** 5; pers. a II-a sg. *să iai* **TM.** 101; **CT.** LXVII, 2; **CT.** Ioan 56; **CM.** 2, 15; **CC².** 164, 366; **PO.** Gen. 28; Ex. 22, *să ei* **AA.** XX, 458; pers. a III-a sg. și pl. *să ia* **CP. PS.** XXX, 14; **CV.**; **TB.** 285, 354; **CM.** 10; **CC².** 5, 80; **CB.** I, 38; **AA.** XX, 483; XXVIII, 113; pers. I pl. *să luom* **TB.** 453; **CV.** XVII, 5; **CPr.** 206; **CC².** 39; **PO.** pref.; **IC.** 43. Cond. prez., pers. I sg. *luare* **CP. PV.** CXXXVIII, 9, *luaru* **PS.** (în același pasaj); pers. a III-a sg. *luare* **CT.** Matei 14; pers. a II-a pl. *luaret* **CPr.** 65. Part. prez.: *luînd* **CC¹.** 323; **PS. PV.** CXXV, 6; *luond* **PO.** Ex. 29 (în ce privește *luund,* v. p. 73).

Sta: ind. prez., pers. I sg. *sîntu stîndu* **CV.** LXVII, 4 (cf., mai sus, o formă analogă a lui *face*). Imperf., pers. I sg. *sta* **PO.** Gen. 41; pers. a III-a sg. și pl. *sta* **CV.**; **PV.** CLVIII, 46; *era stînd,* pers. a III-a sg. **CPr.** 46; *stîndu era,* pers. a III-a pl. **PV. PH.** CXXI, 2. Perf., pers. I sg. *stătui(u)* **CV.**; **PH.** CXVIII, 158: CXXXVIII, 21; **CPr.** 201; pers. a II-a sg. *stătuși* **PS. CP.** IX, 22; pers. a III-a sg. *stătu* **CV.**; **PS. CP.** XXIII, 3; XXV, 12; XLIV, 10; LXXXI, 1;
247 **PV.** CVI, 25, 29 etc.; **PH.** I, 1; XLIV, 10; **TM.** 149, 152, 192; **CT.** Matei 82; Marcu 48; Luca 5, 22; Ioan 27, 58, 65; **CPr.** 2, 4, 46, 50; **CC¹.** 200; **CC².** 72, 501; **PO.** Gen. 7; pers. I pl. *stătum* **CPr.** 50; pers. a III-a pl. *stătură* **CV.**

LXIX, 13; **PS.** **CP.** II, 2; XXXVII, 12; CXXXI, 7; **CT.** Marcu 65; Luca 30, 85, 110; Ioan 58; **CPr.** 17, 23; **CC²**. 393; *au stătut*, pers. a III-a sg. **PO.** Ex. 9, pers. a III-a pl. **PH.** CXXXI, 7; **TB.** 336; **CTd.** 204; **CPr.** 102; **CB.** I, 57. Mai-mult-ca-perf., pers. a III-a sg. *era stătut* **PO.** Gen. 19, *era stătută* (*ibid.*, 30). Viitor, pers. I pl. *văm sta* **CC²**. 39, 130; *are a sta*, pers. a III-a sg. **CT.** Marcu 58. Subj. prez., pers. a III-a sg. și pl. *să stea* **CP.** **PS.** XVII, 39; CVIII, 6; **CPr.** 20, 48, 145, *să ste* **CB.** I, 88. Cond. perfect, pers. a III-a sg. *vrea sta* **CP.** CV, 23 (în **PH.** *a vrut a sta*, unde al doilea *a* trebuie să fie suprimat); *vrea fi stătut*, pers. a III-a sg. **CC²**. 307. Imper., pers. a II-a sg. *stă* **CV.**; **PS**, **CP.** XXXIV, 2; **CT.** Luca 22; **CPr.** 29, 49, 52; **PO.** Ex. 34, *stăi* **CT.** Marcu 18; **CPr.** 106, 246, *stai* **CTd.** 200. Part. trecut: *stătut* **PS.** CLXII, 27.

Vrea. La prezentul indicativului nu se constată deosebirea care se face astăzi între formele sale, după cum e folosit independent sau ca auxiliar. Am văzut la § 76 (cf. conjugarea lui *avea*, *fi* etc.) că *vrem*, *vreți* apar foarte des în construcția viitorului, în timp ce astăzi ele sînt folosite exclusiv ca pers. I, a II-a pl. a lui *vrea*. Pe de altă parte, limba secolului al XVI-lea arată folosirea curentă, pentru „vreau, vrei" etc., a formelor limitate astăzi la funcția de auxiliare ale viitorului. Astfel avem ca ind. prez. corespunzînd lui *vreau*, *vrei*, *vrea* etc.: *voi(u)* **CV.**; **CT.** Matei 108; Marcu 64; Luca 108; **CPr.** 196; **CC²**. 231, 257; **AA.** XX, 457; *veri* **CV.**, **PS.** **CP.** XXXIX, 14; CXVIII, 108; **TM.** 101; **CTd.** 202, 203; **ICr.** 8, 19; **CT.** Matei 24, 52, 62, 108; Marcu 64; Luca 93; **CPr.** 17, 40; **CC¹**. 161, 191; **CC²**. 260; **PO.** Gen. 19, *vei* (*ibid.*, Ex. 12); *va* **CV.**; **PS.** V, 5; XXI, 9; XXXIII, 13; XXXVI, 23; CXI, 1; **PV.** CXI, 1; **CP.** V, 5; XXI, 9; XXIV, 12; XXXIII, 13; XXXVI, 23; **TB.** 285; **CTd.** 162; **CT.** Luca 73; Ioan 26; **CC¹**. 39, 145; **CC²**. 280, 595; *vom* **CC²**. 265, 386; **AA.** XX, 473, *văm* **CTd.** 195; **CT.** Luca 95; **CC¹**. 11, 202; **CC²**. 37, 386, 476; *veți* **CT.** Matei 82; Marcu 47; Luca 26; Ioan 17, 24, 34; **CC¹**. 35; **CC²**. 191, 382; **PO.** Gen. 42; *vor* **CP.** **PS.** XXXIV, 27; LXVII, 21; **PH.** XXIII, 6; XXXIX, 15; **CP²**. XXXIX, 15; **CPr.** 215; **CC¹**. 26; **IC.** 40. Imperf., pers. a III-a pl. *vrea* **CV.** Perf., pers. I sg. *vrui(u)* **PS.** **CP.** XXXIX, 3; LXXII, 25; LXXXIII, 11; pers. a II-a sg. *vruși* **PS.** **CP.** XXXIX, 7; **PH.** L, 18; LXXXIV 2; **CP²**. XLIII, 4, *vruseși* **CC²**. 186, 559; pers. a III-a sg. *vru* **PS.** **CP.** XVII, 20; XXXV, 4; pers. I pl. *vrum* **CC²**. 9; **CV.** XVII, 5; **PO.** Gen. 42; pers. a II-a pl. *vrut* **CT.** Matei 96; Luca 73; Ioan 17; **PO.** Gen. 42; pers. a III-a pl., *vrură* **PS.** **CP.** LXXVII, 10; CV, 14; **CT.** Marcu 39; Ioan 18. Viitor, pers. a II-a sg. *veri vrea* **CT.** Marcu 24; Ioan 67; **AA.** XX, 457, *vrea-veri* **CC²**. 168; pers. I pl. *văm vrea* **CC²**. 260. Cond. prez., pers. a III-a sg. *ară vrea* **CV.** CXXX, 12-13; **PH.** CXLVI, 10; **TB.** 332; **CTd.** 203-204; **CT.** Marcu 37; **CC²**. 16, *vrear-ară* **PH.** CXLVI, 11; pers. a III-a pl. *ară vrea* **CV.** LII, 7; **CTd.** 222; **CT.** Luca 83, *vrere ară* **CT.** Luca 52; *vrure*, pers. a III-a sg. **CT.** **EL.** Matei 14, 15; **CPr.** 40; cond. perfect, pers. a II-a sg. *ai vrut vrea* **CP.** L, 18; pers. a III-a sg. *au vrut vrea* **CC²**. 424; *fi-vrea-vrut* pers. a III-a sg. **CC²**. 389. Part. prez.: *vruindu* **CV.**; **PS.** XXXIX, 15 (*vrund* în **CP.**, care nu poate fi decît o greșeală de tipar).

248

Adverbele

82. Limba romînă veche este foarte bogată în forme adverbiale. Cîteva dintre ele datează din latină, altele sînt împrumutate din slavă sau maghiară, la acestea se adaugă numeroase creaţii posterioare, oglindind uneori o expresivitate care ar putea fi invidiată de limba modernă. Grupării obişnuite, în adverbe de loc, de timp etc., i-am preferat ordinea alfabetică, deoarece altfel am fi fost obligaţi să repetăm anumite forme sub titluri diferite, potrivit cu înţelesurile care depăşesc cadrul unei singure categorii adverbiale. În afară de adverbele şi de locuţiunile adverbiale proprii limbii secolului al XVI-lea a trebuit să ţinem seama de cele care mai sînt întrebuinţate şi astăzi, atunci cînd ele prezentau vreo trăsătură particulară în ce priveşte aspectul sau funcţia lor, cum este cazul multor forme pe care le vom înregistra:

249 *acicea* „aici“ **CV.**; **PH.** CXXXI, 14; **TM.** 125, 146; **CTd.** 198; **CT. EL.** Matei 48, 97; **CPr.** 22, 49, 112; **CM.** 10, 11, 25; **CC**[1]. 10, 25, 117, 280; **CC**[2]. 5, 7, 10, 20, 38, 51; forma cu afereza lui *a*, *cicea*, este dată de **CV.**; **TP.** 291; **CTd.** 222; **CT. EL.** Matei 44, 57, 99; Luca 104, 114; Ioan 39; **CPr.** 21, 52, 310; **CC**[1]. 7, 50, 282, 404; **CC**[2]. 107, 156; **PO.** Gen. 20, **CB.** I, 194; este atestat şi *cice* **CB.** I, 192, 194, 200, 203-206, 207, 209, 210; **DH.** XI, 396, 397, 398;

acii **PV.** CXXXVI, 1; **TB.** 318, 346; **CTd.** 201, 205; **CC**[1]. 89; **PO.** Ex. 25; **DH.** XI, 349; mai frecvent este *aci(i)a*; **PS.** XLIX, 23; CXXXVIII, 8; **PV.** CXXXII, 3; CXXXVIII, 8; **PH.** LXV, 6; LXVII, 28; LXVIII, 36; CIII, 17; **CP.** XIII, 5, 10; XXII, 2; XXXV, 13; XLVII, 7; LII, 6; LV, 7; **TB.** 330; **CTd.** 198; **CC**[1]. 178, 340; **CT. EL.** Matei 4, 17; **CPr.** introd., 50, 87; **PO.** Ex. 22; **AA.** XX, 480 etc.; la fel, *acie:* **CV.**; **PS.** XIII, 5; XXII, 2; XXXV, 13; XLVII, 7; LII, 6; LXV, 6; LXVII, 28; LXVIII, 36; LXXV, 4 etc.; **PV.** CIII, 17; CVI, 36 etc.; **PH.** XIII, 5; XXII, 3; XLVII, 7; LII, 6; CIII, 26; deşi aceste trei forme înseamnă „aici“ — etimologia lor fiind lat. *ecce hic* — le vedem întrebuinţate uneori cu înţelesul de „acolo“; astfel *acii* corespunde lat. *ibi* în pasajul din **PV.** la care ne-am referit mai sus: *la rîul Vavilonului, acii şedzumu* = *ad flumina Babyloniae, ibi sedentes*; tot aşa, *acie* şi *aciia* trebuie să fie redate prin „acolo“ în această frază din **PS.** CXXXVIII, 8: *se suiru în ceriu, tu eşti acie, se deştinseru în Iadu, aciia eşti* (de altfel, în versiunea **PH.** citim *acole* în loc de *acie*; comp. *acie, aciia* din **PS. CP.** CXXXVI, 3; CXXXVIII, 10, faţă de *acolo* **PH**); *aciia* mai înseamnă, cîteodată „îndată, imediat“: *aciea se curăţi lui stricăciunea* **CT.** Matei 24; cf. *ibid.*, 28, 84; Marcu 2; Ioan 14, 61; **CC**[1]. 15, 110, 236, 401; **CC**[2]. 168;

aciiş „îndată, imediat“ **TM.** 226; **CTd.** 223; **CC**[1]. 89; **CC**[2]. 150, 395; **P.** 23; alături de această formă sînt atestate: *aci(i)aş* **CTd.** 227; **CP**[2]. LXIX, 4; **CT.** Matei 82, 84; **EL.** Matei 84; **CPr.** 13, 21, 23, 46; **CC**[1]. 401; **CC**[2]. 27, 30, 61, 257; *acieşi* **CV.**; **PH.** XXXIX, 16; LXIX, 4; cu o întrebuinţare diferită,

250 ca adverb de loc, apare *aciiş* în fraza următoare din **PO.** Ex. 37 (v. 13, 14): *şi le puse iale în patru cornure a ei, pre patru picioare numai aciiş supt beartă* (în versetele corespunzătoare ale Vulgatei avem:... *quos posuit in quattor angulis per singulos pedes mensae, contra coronam*); de notat şi *aciiaşi*... *aciiaşi* în următorul pasaj din **CC**[2]. 67: *alţii aciiaş fac păcatul, aciiaşi-i ajunge şi osînda*, unde are sensul „de cum... îndată“;

acmu, ca *acum* (mai rar atestat, de ex. **TM.** 152, 177, 192, 215; **TB.** 346, 425,457; **EL.** Matei 113; **CP²**. XIX, 7; **CC²**. 5; **AA.** XX, 476, 486; **CB.** I, 38, 57, 72; **CV.**; **PS.** **CP.** II, 10; XI, 6; XVI, 11; XIX, 7; XXVI, 6; XXXVIII, 18; XLIII, 10; LXX, 17; LXXVI, 11; XCIII, 8; CXXIII, 1 etc.; **PV.** LXXVIII, 1; CXXXI', 1; **PH.** II, 10; XVI, 11; XIX, 7; **TM.** 192; **TB.** 291, 360, 366, 448, 450, 451, 452; **CTd.** 192, 194, 198, 205, 207 etc.; **CT.** Matei 40, 109; **CPr.** 3, 17, 50, 107, 246, 292; **CM.** 7, 12, 27; **CC¹**. 15, 72; **CC²**. 21; **PO.** pref.; Gen. 8, 9, 42; Ex. 5, 14; **GS.** I, 259; **TP.** 162; **IP.** 30, 31; **P.** 4; **CB.** I, 77, 80, 212; **RLR.** 46, 47, 48, 49, 52; **AA.** XX, 444, 445; **DH.** XI, 197, 349, 397; **GSI.** X, 12.

acmuș (scris *akmussu*) **TP.** 148, 150.

acole **PH.** CXXXVIII, 8; **TB.** 288, 290; **AA.** XX, 444, 445 (dar mai des *acolea* **PH.** LXVIII, 24; **CT.** Luca 66; **CC¹**. 254, 303; **CC²**. 167; **PO.** pref.; **AIIN.** III, 546 etc.); cu afereza lui *a-*, *colea*: **CT.** **EL.** Matei 108; Luca 86; **CC¹**. 392; **CB.** I, 101 (comp. *încolea* **CPr.** 52).

acoloș „tot acolo" **CC¹**. 472.

adecă are sensul de „iată": **CV.** **PS.** **CP.** VII, 15; X, 3; XXXII, 18; XXXIII, 7; XXXIX, 8, 10; L, 7, 8; LIII, 6 etc.; **PV.** LXXXII, 3; XCI, 10; **TM.** 81, 228; **CT.** Matei 3, 32, 36; Marcu 14; **CPr.** 17, 20; **CC¹**. 194, 393; **S.** 3; **DR.** 2, 5; **RLR.** 50; **CB.** I, 23, 26, 66, 72; cîteodată înțelesul care îi este propriu e întărit prin adăugarea unui adverb sinonim: *adecă iaca* **PO.** Gen. 29.

adevăr „adevărat, într-adevăr" **PH.** CXVIII, 75; **TB.** 366; 426; **CT.** Marcu 65; **CC¹**. 32; **CC²**. 82, 142, 152, 336; **PO.** Gen. 20, 26, 28, 42; **RLR.** 50, 51; **AA.** XX, 476.

adeverit „într-adevăr, în realitate" **CPr.** introd.; **CC²**. 186. 251

a doară „a doua oară, în al doilea rînd" **CT.** Matei 108; **PO.** Gen. 41, 43; Ex. 16; *a doara* **CT.** Marcu 64, 65; Ioan 34, 67; **EL.** Matei 108; **CPr.** 17, 24, 27, 76, 168; **CM.** 21; **CC¹**. 8, 30; **CC²**. 92, 191; **PO.** pref. (pentru terminația *-a* alături de *-ă*, comp. *întîia oara* **CC¹**. 76, 77, 84, 112, *a treia oara* **CM.** 22, **CC¹**. 61, *a patra oara* **CM.** 23; **CC¹**. 45, 61, 70, *a cincea oara* **CC¹**. 62, 71, *a șasea oara* (*ibid.*, 47, 71), *a șaptea oara* (*ibid.*, 71), *a opta oara* (*ibid.*, 72), *a noa oara* (*ibid.*); la fel *afara* = *afară* **PO.** Gen. 19; *doara* = *doară* **CC¹**. 124). Cu înțelesul de „a doua oară" este întrebuințată și expresia *a doao dată* **CPr.** 196.

aiave „exact" **CV.** XXXVII, 9 (*sîntu jidovinu... învățatu aiave legea tătînrească*); „efectiv" **PS.** **PH.** XLIX, 3; „pe față, deschis" **TM.** 120; **CT.** Matei 16, 17; „fără înconjur, pe față, direct" **CT.** **EL.** Ioan 55 (*în pildă nu voi grăi voao, ce aiave de Părintele spui voao*); însoțit de *a face* înseamnă „a face cunoscut, a descoperi" **CT.** **EL.** Matei 46 (*și conteni lor să nu aiave facă el*; cf. *ibid.*, 109); *aiavea* apare în **CP.** XLIX, 3; **CT.** Marcu 6; Ioan, 25; **EL.** Matei 17; **CPr.** 287; **CC¹**. 117, 396; **CC²**. 18, 251, 358, 473.

aice este forma curentă pentru *aici* din romîna modernă: **TB.** 316, 417; **DH.** XI, 395; în același timp și mai des avem *aicea*: **TB.** 417; **CTd.** 209; **CC¹**. 11, 240; **PO.** pref. 15; **AIIN.** III, 547; **AA.** XX, 483 etc.; *ice(a)*, cu afereza lui *a*, apare în **CT.** **EL.** Luca 83; **CC¹**. 18, 175, 337, 338; **PO.** Gen. 31; Ex. 24, 33;

aimintri **PO.** Gen. 33 apare numai în mod excepțional față de: *aimintre* **TB.** 312; *aimintrea* **ND.** 24; **CTd.** 200; **CT.** Matei 31; Marcu 9; Luca 21, 45; **CPr.** 74; **CC¹**. 12, 38, 73, 168, 465; **CC²**. 78, 145, 338, 342, 504; **AA.** XX, 483; *amintrilea* **CC²**. 308; **CB²**. I, 212.

ainte „înainte" <lat. *abante*: **CV.**; **PS. CP.** XXII, 5; XXXVIII, 14; LXXXIX, 2; CXVIII, 67; **PV.** LXXVIII, 8; CXVIII, 147, 148; CXXXVI, 6; **TM.** 43,
252 45, 51, 122; **CTd.** 225; **CT. EL.** Matei 71; **CPr.** 12, 17, 36, 42, 50, 68; **CC²**. 25, 448; **PO.** Ex. 16, 22; **AA.** XXVIII, 103.

aiurile **PO.** pref. (*aiurea* în alte texte, de exemplu **IC.** 46).

alegînd „în afară de, numai" **CT. EL.** Matei 78; **CPr.** 36, 40, 71, 94; **CC²**. 59; **PS.** CXII, 69; **P.** 15, 20.

ales „în chip precis" **CV.** LXXII, 9 (*de elu alesu ce se scriu n-amu*); „cu totul" (*ibid.*, XXXIV, 14: *nu putea înțelege alesu dereptu vorova*); „mai cu seamă" **PO.** Ex. 10.

a-măruntul „amănunțit" **CC²**. 89.

a-mijloc „în mijloc" **CT. EL.** Matei 57; Marcu 10, 65; Luca 111; **CPr.** 10; **CC²**. 39, 311.

a-mînă „la (în) mînă" **TB.** 326; **CTd.** 202; **CC²**. 466; **PO.** Gen. 38; Ex. 17, 34.

amînatu „tîrziu" **CV.** LXXXVI, 13.

amu nu se întîlnește decît rareori cu înțelesul de „acum": *postulu era amu venritu* **CV.** LXXXV, 6-7; *și amu de-acia cu bucurie nesfîrșită bucura-se-vor, și amu de-acia greață de nimenilea nu vor avea* **TM.** 226; *îmblămu amu!* **TB.** 350; *sosiră amu* (*ibid.*, 354); *blămu amu!* **CTd.** 206; *amu du[pă] lucrurile [tale] plătește-ți-se* (*ibid.*, 224); *grăiască amu* **CM.** 20; *ascultați amu* (*ibid.*, 21); *amu vei vedea ce voiu face cu Faraon* (= *nunc videbis quae facturus sum Pharaoni*) **PO.** Ex. 5; *amu ertați mie cest păcat* (= *nunc dimittite peccatum mihi*) **PO.** Ex. 10; cîteodată el trebuie să fie redat cu „de îndată, imediat": *se preimească amu recele său* (= *ferant confestim confusionem suam*) **PS.** XXXIX, 16; *se toarne-se amu ruși-rîndu-se* (= *avertantur statim erubescentes*) **PS.** LXIX, 4; o altă semnificație care îi este proprie este aceea de „iată": *tînăr fuiu și amu îmbătrîniiu* **CP.** XXXVI, 25 (lui *amu*, dat și de **PH.**, îi corespunde *adecă* în **PS.**); *amu împărații pămîntului adurară-se* **PS. CP.** XLVII, 5 (în **PH. CP²**. *adecă*); *amu vîrară sufletul meu* **PS. CP.** LVIII, 4 (*adecă*... **PH.**); *amu vii înghiți-nă-vrea* **PS. CP.** CXXXIII, 3 (*iată*... **PH**); *amu înturerecul călcă-me* **PS. CP.** CXXXVIII, 11 (*iată*... **PH.**); cîteodată înțelesul de „iată" este întărit prin adăugarea lui *adecă* sau *iani, ni*: *adecă amu* **CV.** CXXII, 13; CXXIII, 2; *iani amu* **TM.** 228; **CTd.** 224, 226; *ni amu* **TB.** 452; foarte des găsim *amu* asociat cu *acmu* și însemnînd „iată acum,
253 iar acum": *amu acmu* **CV.** CXXX, 4; **CT. EL.** Ioan 34, 54; **CC¹**. 34; **CC²**. 196, 213; *acmu amu* **CPr.** 25, 36, 47, 112, 118, 297; **CC²**. 48, 609; întîlnim de asemenea combinații ca: *adecă amu acmu* **CV.** CXXXI, 4; **TM.** 228; *iaca amu acmu* **PO.** Gen. 42; *iată amu de acmu* **CT. EL.** Luca 4. În cîteva cazuri *amu* nu are un înțeles precis sau pare să fie un cuvînt expletiv; astfel apare în frazele: *dzise Pavelu: „eu amu sîntu omu jidovinu"* (= *dixit ad eum Paulus: „ego homo sum quidem judaeus"*) **CV.** XXXVI, 2-4; *vineră amu frații-și muma lui* (= *et veniunt mater ejus et fratres*) **CT.** Marcu 14; *cine amu are urechi de ascultare să audză* (= *si quis habet aures audiendi, audiat*) **CT.** Marcu 16 (totuși, în exemplul al doilea, *amu* ar putea fi redat prin „acum").

Despre *amu, acmu, acum*, v. Al. Procopovici, „Dacoromania", I, 162 și urm.; trebuie rectificată observația (p. 168) cu privire la *amu*, și anume că el ar fi fost necunoscut în secolul al XVI-lea cu înțelesul de „acum"; am văzut că el este atestat și cu acest sens. E drept că istoria acestor adverbe nu este cu totul clară, și Procopovici a încercat să lămurească cîteva laturi ale ei,

dar fără să fi ajuns la soluții cu totul incontestabile; astfel, pentru *acum* el crede că poate stabili etimologia *eccum non magis* (p. 174), ceea ce e cu totul inadmisibil, deoarece adverbul romînesc nu reflectă nici o urmă a existenței lui *magis* în forma latină care s-ar găsi la baza lui (ca în *numai* < *non magis*, ar fi trebuit să avem o formă terminată în *-mai* în reflexul compusului latin propus de Procopovici, ceea ce nu e însă cazul); nici din punct de vedere semantic *acum* nu ar putea reproduce pe *eccum non magis*.

aorea „uneori, alteori; cîteodată, altădată" **CC²**. 118, 182, 366; **CL**. XXIV, 734; *aorea... aorea* „cînd... cînd" **CC²**. 61 (*aorea înnoată..., aorea stau înlăuntrul adăpostului*), 94, 276 (*aorea amu de aceste bunătăți învăța-ne-văm, aorea și pre alalți învăța-i-văm, aorea... putea-văm și înșine bunătățile isprăvi*), 320, 359, 366, 543.

apestit „tîrziu" **CC²**. 619.

apostolește **CB**. II, 338.

așași „în acest fel, astfel" **CC¹**. 155; **CC²**. 78, 93, 521; „imediat, îndată" **CC²**. 103 (în **PH**. XXXIV, 19, CXVIII, 161, unde apare și forma *așeși*, înseamnă „în zadar", corespunzînd lui *în deșertu* din **PS**. **CP**. și traducînd v.sl. *spyti*; același sens apare în expresia *în așeși* CVIII, 3; este, evident, o greșeală de tradu- 254
cere); *așișî* „îndată" **PO**. Gen. 17, 32, 44; Ex. 10: *și așișî-i scoaseră dinaintea lu Faraon* (= *statimque ejecti sunt de conspectu Pharaonis*); *derept așișî* „în zadar" din **PH**. XXX, 7 reproduce semnificația pe care am găsit-o în acest text și pentru *așași* (cf. Candrea, *Psalt. Scheiană*, II, 354).

asemenele „(de) asemenea" **TB**. 454; *aseaminile(a)* **PO**. Ex. 7, 8.

așî, alături de forma obișnuită *așa*, nu este atestat decît o singură dată: **PO**. Ex. 17 (cf. mai sus *așișî* alături de *așași*); *așe* este dat de **PH**. LXXXII, 16; **IC**. 43.

așijdere **CV**.; **CP²**. LXVII, 7; **CT**. **EL**. Matei 80, 87; **CC¹**. 54; **CC²**. 466; **P**. 6, 9; **RLR**. 48; **DH** XI, 317; *așijdire* **PO**. Ex. 30; *așeajderi* (scris *aceajderi*) **PH**. LXVII, 7; *așijderea* **CT**. Luca 9, 21; Ioan 66; **CPr**. 1, 78; **CM**. 16, 22; **CC²**. 6, 18; **PO**. Gen. 7; Ex. 21; *așișdere* **TM**. 107; **ICr**. 22; **GS**. I, 259; **RLR**. 45; *așișderia* **CTd**. 222; *așijderile* **CPr**. 321.

astară „astă-seară" **PO**. Ex. 16.

asupră **CC¹**. 364 (*ce ne pune asupră Dumnezeu*); **CC²**. 355 (*iani socotește și înțelege cît foc nestins adună-și asupră*).

atîtînd „pe atît" **PO**. Ex. 16 (*de doa ori atîtînd să aducă lăuntru de cum într-alte dzile adunase*), 27 (*oltariu încă fă de lemn de setim, de cinci coți în lung atîtînd și de lat*).

atunce **CV**.; **PS**. **CP**. II, 5; XVIII, 14; XXXIX, 8; L, 21; LXVIII, 5; LXXVII, 34 etc.; **PV**. XCV, 12; CXXV, 2; **PH**. II, 5; IX, 4; XVIII, 14; **TM**. 43, 156; **TB**. 286, 450, 455; **CMț**. 230; **CT**. **EL**. Matei 34; **CPr**. introd., 10, 214; **CM**. 26; **CC¹**. 151; **CC²**. 19; **PO**. Gen. 6; **CL**. XXV, 39, 40; **RLR**. 48; **CB**. I, 10, 11, 12, 38; **DH**. XI, 197, 318; **AA**. XX, 473; XXVIII, 104 (dar *atunci* **TM**. 147, 148; **TB**. 451, 452, 455; **CTd**. 198, 213; **PO**. Gen. 19, 34; Ex. 15; **CB**. I, 57 etc.).

atunceș „chiar atunci" **CP²**. XXXIX, 16; **CC²**. 307. 255

au „oare?" **CV**.; **PV**. CVII, 12; **PH**. XXXVIII, 8; XLIII, 22; XLVIII, 8, 18; LIX, 12; LXI, 2; XCIII, 9; CVII, 12; **CP²**. XLIII, 22; XLVIII, 8; LIX, 12; LXI, 2; XCIII, 9, 10; **TB**. 320; **CTd**. 202; **CT**. Matei 31, 40; Luca

22; **CPr.** 3, 52, 92, 134; **CM.** 16; **CC¹.** 23, 167; **PO.** Gen. 3, 4, 13, 20; **CL.** XXV, 39.

au doară, cu același înțeles ca precedentul, **CV.** CIX, 11; **PV.** LXXXIV, 6; **PH.** LXXXVII, 12; **CP.** XLIX, 13; **CP².** XXIX, 10; XL, 9; XLIX, 13; LXXVIII, 19, 20; LXXXIV, 5; LXXXVII, 11, 12, 13; LXXXVIII, 48; **TM.** 227; **TB.** 324; **CTd.** 202; **CT.** Matei 20, 22, 46; Luca 56; Ioan 58; **CPr.** 17, 27, 53, 153; **CC¹.** 21, 23; **CC².** 22, 82, 94; **PO.** Gen. 20; Ex. 14.

a-umăr „la umăr" **CC².** 86.

a-vremi „din cînd în cînd, rareori" **CC ².** 38 (*cîte sînt în lumea aceasta luminate și pohtitoare multă trudă și osteneală au, iară dulceață puțină și a-vremi*), 278 (*derept boalele ce-s a-vremi*).

ba este întrebuințat destul de des acolo unde se pune astăzi *ba nu, ba de loc* etc., sau simplu *nu*: *și răspunse muma lui, zise: „ba"*. **CT.** Luca 4; *el zise: „ba, părinte Avraame"* **CT.** Luca 83; **CTd.** 222; *„Doară aveți ceva mîncare?" Răspunseră lui: „ba"* **CT.** Ioan 66; *„Au doară cu derept aceasta făcură?" „Ba", zice* **CC ².** 537; *„Demîneață sculați-vă și mergeți pre calea voastră". Ce ei ziseră: „ba, ce aicea în uliță vom mînea"* **PO.** Gen. 19; cf. **CPr.** 169; **CC¹.** 53, 73, 99, 128, 334, 418, 419, 468; **PO.** Gen. 27, 37; Ex. 16.

batăr în **PO.** Gen. 30 (v. 15, 34) nu are chiar sensul obișnuit de „cel puțin", deoarece, precedat de *ni*, el traduce pe *ámbátor* „deși, totuși" din Heltai (*ni batăr să se culce cu tine*; *ni batăr așa să fie cum dzici*).

ca apare deseori identic cu *cum* în construcții de felul acesta: *ca și tu binre știi* **CV.** LXVII, 7; *perindu ca fumul piare* **PS. CP.** XXXVI, 20; *ca audzim* **PS.** XLVII, 9 (*cum* **PH.**, *că cum* **CP².**); *ca grăi către părinții noștri* **PS. PV.** CLX, 55; *fece ca zise lui îngerul Domnului* **CT.** Matei 2; *nu ca eu voiu, ce ca veri tu* **CT. EL.** Matei 108; **CC¹.** 382; cf. **PS.** XLVII, 9; LXV, 10; LXVII, 3; CII, 13; CLXII, 45; **CP.** XXXVI, 20; LXV, 10; **TM.** 122, 124; **CT.** Matei 2, 16, 62, 106, 108; **CPr.** 20, 47, 49, 117; **CC¹.** 104, 159, 328; **CC².** 36, 255. Această utilizare a lui *ca* trădează influența cuvîntului slav *jako*, pe care traducătorii l-au redat în acest fel, fără să-și dea seama că adverbul romînesc nu era la
256 locul său în aceste cazuri. Tot atît de des găsim pe *ca* cu înțelesul de „cînd, după ce, cum": *ca fu a nă duce noao* **CV.** XXIV, 5; *ca încetă, zise oarecine den ucenicii lui* **CT.** Marcu 55; *ca se conteniră voroavele* **CPr.** 42; cf. **CT.** Luca 4, 8, 30, 55, 79, 94, 96, 97, 102; Ioan 39, 54, 61, 64, 65, 66; **CPr.** 3, 10; **CC¹.** 209, 320, 429; **CC².** 22, 144 (și aici, avem a face cu o influență a cuvîntului slav *jako*).

că ce „de ce?" **PS. CP.** XLI, 10; **TB.** 318, 457; **CTd.** 201, 216; **CPr.** 114; **CM.** 23; **CC¹.** 116, 165, 307; **PO.** Gen. 3, 4, 12, 40; Ex. 14, 16; *că ci* (prin confuzie cu conjuncția *căci*) **PO.** Gen. 47; Ex. 5.

camai „în oarecare măsură, relativ, puțin": *măcară și camai sărăcești și mai mici să sînt darurele voastre* **CC².** 134 (cf. **CTd.** 192); *camai la multă îndrăznire îndeamnă-ne* **CC².** 234; *să va fi adus măcar și camai puțină rea [avuție]* **CC².** 510.

carea cumva, pentru *care cumva*, **PV.** CXXXVIII, 24; **CPr.** 167.

caș „cînd" **CPr.** 33, 39 (*caș vineră*; cf. *ca*).

cătelin „încet, liniștit" **PO.** Gen. 33; **CV.** LXXXIV, 10; *cătiliru* **TM.** 190; *cătelin, cătelin* („încetul cu încetul") **PO.** Ex. 23.

cătruo și *cătru*, pentru *încătruo*, sînt date de **PH.** CXXXVIII, 7.

căznătește **CL.** XXIV, 740, care traduce v.sl. *žestoko* „duriter".

ce „ei bine, deci, hai" **CPr.** 47 (*ce acmu amu purcede*); cf. conjuncții;

chiar „clar, cu adevărat, în realitate" **CC¹.** 159, 174, 330, 371, 377, 421; **CC².** 15, 93, 118, 305, 310, 413, 484, 493, 605, 609; **PO.** Ex. 19.

cîndai „poate, întîmplător" **CC².** 5 (*cînd vor ceti acicea cîndai, doară se vor putea derepta*), 7, 460, **CL.** XXIV, 735, 736.

cît „cu cît...": *cît lor acela opri, mai vîrtos striga* **CT. EL.** Marcu 31 (= *quanto autem eis praecipiebat, tanto magis plus praedicabant*); cf. **CC².** 301.

cu adevăr „cu adevărat, cu drept cuvînt": *cu adevăr zice cum în vînt grăiaște popa cînd nu înțelege au el, au oamenii* **CM.** 2; „într-adevăr, cu adevărat, efectiv": *cu adevăru că fugiiai de noi* **TB.** 423; *cine... i se și pare că merge după Hristos, ce nu merge cu adevăr...., în deșertu se muncește* **CC².** 79; *ce n-au fost cu adevăr așa* (*ibid.*, 93); cf. **CC¹.** 4, 17, 38, 313, 435, 476; **CC².** 314, 396, 442; **PO.** Gen. pref. 16, 30; **IP.** 30; **CL.** XXIV, 730, 733.

cu adeverat **DH.** XI, 218. 257

cu amar „amarnic, foarte" *mănie-să acel împărat cu amar* **TM.** 154.

cu ascuns „într-ascuns" *mersese cu ascuns* **CC².** 440.

cu asupră „din plin, mult": *așa amu cu asupră folosi-l pre el Hristos* **CC².** 287; cf. **CP².** XXX, 24; **CL.** XXIV, 731; „mai mult decît trebuie, prea": *ceia ce adună mai cu asupră bogăție spre suflet nesfîrșită pohtă și chin au* **CC².** 493; „cu dobîndă": *cuvine-ți-se ție să dai argintul mieu tîrgarilor și să viu să-mi fiu luat al miu cu asupră* **CT. EL.** Matei 105 (cf. **CC².** 358; **CT. EL.** Luca 95).

cu deadevăr „într-adevăr" **TM.** 52, 54; **CPr.** 29, 46; **CC¹. PO.** Gen. 37.

cu de-adins „într-adins" **CC¹.** 162, 350, 435; **PO.** Gen. 41; **CL.** XXIV, 736.

cu derept: mai bine iaste puținea dobîndă cu derept **CC².** 463 (cf. *ibid.*, 537); *a [u] fost oamenii de la Cîmpul-lung slobodzi a îmbla și a să hrăni cu derept pre acolo* **RLR.** 49 (*ibid.*, 50: *cu direaptă*, probabil o greșeală în loc de *cu direpț*).

cu destul și *cu de destul: cela ce se va nevoi și va avea grije mai multă fi-i va bunătatea și mai cu destul* **CC².** 364 (cf. **CPr.** 287); *nimea nu iaste cu de destul spre mulțemita lui* **CC².** 33 (cf. *ibid.*, 99).

cu dulce „blajin": *smerit și cu dulce răspundea* **CC¹.** 20; **CC².** 168; „binevoitor": *cu dulce el asculta* **CT.** Marcu 24; **CC².** 616.

cu lin „blajin": *zice cu lin* **CC ².** 218.

cu mîlcomiș „pe tăcute, pe nesimțite": *așa și noi... fieșcare... cătră sfîrșirea vieței sale și cu mîlcomiș curărea apropie-se* **CC².** 520.

cu nederept **CC².** 463.

cu neșchit (*nișchit*) „numai" **CP. PS.** LXXII, 2 (*e mie cu neșchit nu rădicară-se picioarele, cu neșchit nu vărsară-se urmele mele*); **CP.** CXVIII, 87 (*cu neșchit nu cumplirâ mine în pămînt*).

cu nevoe „greu": *și vracii ceaia bunii încă vindecă de toate boalele ce cu nevoe le vindecă* **CC².** 165; „cu putere, tare": *începură cărtularii și fariseii cu nevoe* 258 *a se mîniea pr-insul.* **CT.** Luca 65.

cu nevoință **DH.** XI, 349.

cu nimică: cu nimică mai bun iaste de șerbul **AA.** XXVIII, 101.

cu ogoadă „plăcut": *mai cu ogoadă i va fi Zeului* **CP².** LXVIII, 32.

cu săvîrșitu „cu desăvîrșire": *fapte bune cu săvîrșitu* **TB.** 421.

cu sîrguit „fără șovăire, cu grabă, repede": *după luare mulțemitori să fim și cu sîrguit să venim* **CC².** 506 (cf. *ibid.*, 181).

cu stajă „în grabă“: *sculă-se Mariia, duse-se în cea de sus cu stajă, în cetatea Iudei* **CC²**. 561.

cu stăjit „fără întîrziere“: *să ne luăm aminte cu stăjit* **CPr.** 324.

cu tot: *era roșîu și cu tot flocos* **PO.** Gen. 25.

cu unra „o dată, o singură dată“ **PH.** LXI, 12 (*cu unra grăi Dumnedzău = semel locutus est Deus*); LXXXVIII, 36.

dară „oare“ **PH.** XLIX, 13; LXXXVIII, 48; **TM.** 102; **CC¹.** 101, 125, 247, 248, 424.

de aci (*acii*) „după aceea, apoi“ **RLR.** 52; **TM.** 146, 226; **CPr.** 17; de asemenea *deci* **CTd.** 228; **RLR.** 52, cu *e* în loc de *ea* (cf. p. 35) sau prezentînd trecerea lui *ea* aton la *e*, ca în conjuncția *deci*, care nu e la origine, după cum se știe, decît expresia adverbială *de aci*; *de aciia* „de atunci“ **CT.** Matei 8; **CC².** 65; „apoi“ **TM.** 226; **CTd.** 227; **CPr.** 33; **CC¹.** 429; **CC².** 43, 302; **PO.** Gen. 37; **P.** 24; „mai, mai mult timp; de acum“ (corespunzînd lui *amplius, ultra* din Vulgata) **CP. CP².** XXXVIII, 14; LXXXII, 5; *de acie* „apoi“ **PH.** CII, 15.

de acieași „pentru aceasta, pentru acest motiv“: *de acieași ce va naște sfînt, chema-se-va Fiiul lu Dumnezeu* **CT. EL.** Luca, 3.

de-a dereapta **CT.** Matei 113; Luca 111; **CC¹.** 7, 400; **CC².** 40; **PO.** Gen. 13; Ex. 14; **GS.** I, 260 (*de dereapta* **PS.** CXLI, 5 trebuie să fie greșit ortografiat, cu *e* în loc de *ea*; cf. p. 48; în același loc **PH. CP.** dă *de-a dereapta*).

259 *de-a-firea* este folosit pentru a întări o afirmație, ca expresie derivată din *a fi*, putîndu-se reda prin „într-adevăr, efectiv“: *de-a-firea nece dinioară nu era văzut greșalele sale Iov* **CC¹.** 37; *mers-au de-a-firea în ceriu* (*ibid.*, 451; cf. 10, 28, 40, 150, 231, 423, 453); *de-a-firea pămînt și cenușă sînt* **PO.** Gen. 18; *audziiu de-a-firea cum aceasta zicea* (*ibid.*, 37; cf. 20, 41, 42).

de ainte „înainte“ **TB.** 322 (scris *de inte*); **CTd.** 202; „de la început“ **PS. PV. CP.** CXVIII, 152.

de alean: *a sta* ~ „a se opune“: *se le stem de all[e]an* **TP.** 164; și în expresia *stătătoriu de alean* „zelos“: *eu-s Domn al tău Domnedzeu, putearnic, stătătoriu de alean* **PO.** Ex. 20 (v. 5, în Vulgata: *ego sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes*).

de altă oară (*oara*) „altă dată“ **CC¹.** 368, 376; „odinioară“ **CV.** CXLVII, 2; CLII, 2; CLVI, 4.

de-a stînga **CV.** XXIV, 13; **CT.** Matei 113; Luca 111; **CC¹.** 400; **CC².** 40; **PO.** Gen. 13, 14; Ex. 14.

de biu „destul“: *și băsădui de biu pînră la zori* **CV.** XVI, 14 (în Vulgata, *Acta Apost.*, XX, 11: *satisque allocutus usque in lucem*); *biu* este magh. *bö(v)* „abundent, bogat“ și mai circulă în cîteva regiuni (v. *Dicționarul limbii romîne*, I, 570; A. Viciu, *Suplement la „Glosar de cuv. dial.“*, București, 1925, 8, s. *ghiu*).

de cumuși „de îndată ce“: *de cumuși se zmulse den întîia sfătuire, a se isbăvi de acestea nevoiia-se* **CC².** 381.

de destul **CC².** 4, 14, 26, 30, 46, 71, 91, 118, 153, 222, 297, 427, 571.

de fățiș, în expresia *a fi de fățiș* „a fi de față“: **PO.** Gen. 45.

de fiete „în zadar“ **CC¹.** 432; **TP.** 150.

de icea „pentru aceasta, pentru acest motiv“: *de icea fu numele lui chiemat Vavilon* **PO.** Gen. 11, v. 9 (= *idcirco vocatum est nomen ejus Babel*; cf. *ibid.*, 26).

de istov „cu totul“: *1714 țirani de istov* **DH.** XI, 219 (tot acolo, de mai multe ori, simplu *istov*).

de iznoavă „din nou“ **CC**[1]. 408; **PO.** pref..

de laturi „de jur împrejur“ **PO.** Ex. 30.

de năprasnă „deodată, subit“ **CV.**; **PS. CP.** LXIII, 6; LXXII, 19; **TM.** 227; **TB.** 448; **CTd.** 212, 224, 226, 227; **CT. EL.** Matei 103; **CPr.** 3, 30, 46, 51, 271; **CC**[2]. 81; **P.** 8; **CL.** XXIV, 739; *de neprasnă* **D.** II, 310; *de năprasne* **CT. EL.** Luca 46; *de neprasne* **PH.** LXIII, 6; LXXII, 19. 260

de nemică (*nemica*) „fără importanță, pentru nimic“: *de nemică-i socotesc* **CC**[1]. 316; *de nemica-l ținură* (*ibid.*, 193).

de noapte **PS. CP.** LVI, 6; CLVI, 9; **TM.** 51.

de nou: *ca de nou născuți tinerei* **CV.** CXLIV, 14-CXLV, 1.

de oare cîte ori **DH.** XI, 319.

de osebi **DH.** XI, 313; *de usebi* **PO.** Gen. 43.

de pripă „îndată“ **CC**[2]. 305 (*de pripă... mîntuii pre voi*), 440, 461, 505; **PO.** Ex. 33; „în grabă“ **CC**[2]. 168 (*alergînd de pripă*); „pe neașteptate“ **CT. EL.** Marcu, 62 (*să nu vie de pripă să vă afle adurmiți*).

de protivă: *n-au luat ucenici ca aceia Domnul, ce, de protivă, săraci și neslăviți și prea proști fiind* **CC**[2]. 378; expresia *a grăi de protivă* înseamnă „a contrazice“: *de protivă ce grăiia Iudeii, nevoe-mi fu a mă meni la Chesar* **CPr.** 51 (în Vulgata, *Acta Apost.* XXVIII, 19: *contradicentibus autem Judaeis, coactus sum appellare Caesarem*).

de pururea „întotdeauna, etern“ **CP**[2]. XXXIV, 27; XXXIX, 17; XLIX, 8; LXX, 14; LXXIII, 23; CIV, 4; **CC**[2]. 32, 138, 229, 383; asociat cu o negație înseamnă „niciodată“: *de pururea nu se oprește a alerga spre rele* **CC**[2]. 27 (cf. *ibid.*, 171, 556).

de pururile (același înțeles ca precedentul) **CC**[2]. 138.

de sîrg „deodată“ **PH. CP.** II, 13; „repede, iute“ **PH.** CXLVII, 5.

de stăjit „fără șovăire, în grabă“: *de stăjit să mergem în besereca lu Hristos* **CC**[2]. 468.

de veac „din vecii vecilor“ **CP. PS.** XXIV, 6.

deadevăr „într-adevăr“ **PS.** LVII, 2; CXVIII, 75; CLXII, 8; **CP.** LVII, 2; CXVIII, 75; **CPr.** 12.

deîn afara: *cleiaște cu rășină deîn lăuntru și deîn afara* **PO.** Gen. 6. 261

deîn crucișu „de toate părțile“ **PH.** XI, 9 (*împregiur* în **PS. CP.**).

deîn primă „mai întîi“: *iaste derept deîn primă să ne curățească cu aceasta usteneală și sete* **CC**[1]. 27.

den giur împregiur **PO.** Ex. 25, 28, 30.

den început **CC**[2]. 523; **CC**[2]. 56 (*deîn ceput*, cf. 137, **CC**[1]. 115, 189; *de început* **PH.** CI, 26); *den începută* **CC**[2]. 23, 163, 221 (*deîn cepută* **CPr.** 78, 216; **CT.** Ioan 1).

dens de noapte „dis-de-noapte, cu noaptea în cap“ **PO.** Ex. 34.

dentîiș „întîi, la început, la origine“: *firea omenească desăvîrșit avea frîmsețea dereptății dentîiș, den începutul lumiei* **CC**[2]. 23; *dentîiuș*: *tot dentîiuș nu ș-am fost grăitoriu frumos* **PO.** Ex. 4 (v. 10, în Vulgata: *non sum eloquens ab heri et nudius tertius*).

depreună este folosit paralel cu *împreună* și chiar mai des decît acesta: **CV.**; **CP. PS.** IV, 9; XIII, 3; XVIII, 10; XXX, 14; XXXIII, 4; XXXIV, 26; XXXVI, 20, 38; XXXIX, 15; XL, 7; XLVII, 5; XLVIII, 3, 11: LIV, 15; LXI, 10 etc.; **PV.** LXXXII, 6; XCVII, 8; CXXI, 3; **PH.** II, 2; XIII, 3; XVIII, 10; **TM.** 80, 227, 229; **TB.** 422; **CTd.** 194, 212, 224, 225, 226; **CMț.** 231; **CT.** Matei,

52, 91; **CPr.** 12, 36; **CM.** 5, 15, 25, 28; **CC¹.** 8; **CC².** 15, 19, 46, 136; **PO.** Gen. 13, 21, 23, 32; Ex. 12, 27; **IP.** 36; **CB.** I, 56; **DH.** XI, 319; **AA.** XX, 486; este atestat și sub forma *de împreună* **AA.** XX, 486.

derept aceaia și *derept acea* sînt locuțiuni frecvente și se folosesc fără deosebire, una alături de cealaltă (cf. p. 121), cu înțelesul de „pentru aceasta, din această cauză, deci, atunci“: *derept acea Domnezeu au luat a tătîni-nostru bogățiia lui...; derept aceaia fă acele toate ce Domnedzeu au dzis ție* **PO.** Gen. 31; *merse sus derept aceaia Iosif... și merseră sus derept acea cu el depreună toate slugile lu Faraon* (*ibid.*, 50).

dereptu carea „de ce?“ **PH.** XXI, 2; XLI, 6, 12; XLII, 2, 5; dar și *dereptu carile* (*ibid.*, LXXIII, 1).

derep(t) ce „din ce cauză“ **CV.** XI, 2; **CPr.** 18, 289; **CM.** 9; **CC¹.** 20, 25,
262 474; ca interogativ „de ce?“ **CV.** XLI, 8; XLVI, 14; **PS. CP.** II, 1; IV, 3; IX, 22, 34; XXI, 2; XLI, 6, 10, 12; XLII, 2, 5 etc.; **PH.** IV, 3 (scris *dere ce*); XLI, 6; LXVII, 17 (*derp ce*); LXXIX, 13; **TM.** 46, 101; **ICr.** 10; **GS.** I, 257; **CTd.** 210, 227; **CT. EL.** Matei 29, 30. **CPr.** 13, 47; **CC¹.** 120, 235; **CC².** 268; **PO.** Gen. 33; *derep ce carile* **PH.** X, 3 arată contaminarea lui *d. ce* cu *d. carile* notat mai sus.

derept însă „totuși“: *macar c-au înțeles Măriia Lui că Mihaiu Voevod totu venitul și prada au luat la sine..., derept însă nu numai... bani și arme de ajutoru va da Măriia Lui pentru slujba Domnii Lui..., ce de acum înainte încă cu tot ajutorul va fi* **AA.** XX, 486.

desfîrșit „în întregime, cu totul, cu desăvîrșire“ este întrebuințat uneori acolo unde de fapt ar fi mai nimerit adjectivul corespunzător: **CC².** 324 (*ertare desfîrșit de ce cerea priimi*), 565; **CC¹.** 60, 63 (*iaste Dumnezeu derept și lucrurile lui desfîrșit*), 188, 335; **CPr.** 51, 124, 261 (*ca voi să stați desfîrșit și împluți întru toată voia lu Dumnezeu*, corespunzînd textului Vulgatei, *Epist. ad. Col.*, IV, 12; *semper... ut stetis perfecti et pleni in omni voluntate Dei*); alături de această formă apare și *desăvîrșit*: **CC².** 23, 253, 428, 486.

din veac **TB.** 318, 346, 348; **CTd.** 201, 205, 206; **CC¹.** 35; „din vechime“ **PO.** Gen. 6.

dinioară (*dinăoară*, *dănăoară*; cf. p. 56) „o dată, o singură dată“ **CP. PS.** LXI, 12; LXXXVIII, 36, **CV.** CLV, 11; **TM.** 103; **CC¹.** 188, 357; **PO.** Gen. 18; Ex. 30; **CL.** XXV, 36; „odinioară“ **ICr.** 13; „îndată“ **TM.** 227; **CTd.** 224, 226.

dins de demîneață **PO.** Gen. 28.

doară „oare?“ **CV.** CXXV, 4, 6; **PS. CP.** XXIX, 10, LXXVI, 8; LXXXIV, 5; LXXXVII, 11, 12, 13; LXXXVIII, 48; CXVIII, 9; CLV, 8; **PV.** CLV, 8; **PH.** XL, 9; **CT.** Matei 20, 61; Marcu 64; Luca 56; Ioan 66; *doare* **PS.** LXXVI, 10; LXXVII, 19, 20.

d-unde (contractat din *de unde*) „unde, în care“, (ca adverb de timp) „cînd“: *de întru aceaia zi d-unde noi am auzit* **CPr.** 249; *astăzi d-unde văm asculta glasul lui* (*ibid.*, 310); „pe cînd“: *să neștine i se pare că iaste cineva, d-unde el nu e nemica* (*ibid.*, 214); cf. conjuncții.

263 *după ca* „cum, în felul“: *după ca se dede lui prea-înțelepciuni a scrie voao* **CPr.** 68; „după ce“ **CPr.** 36; **PO.** Gen. 5; Ex. 16, 18, 31.

după că „după ce“ **DH.** XI, 318; **CL.** XXIV, 735.

ei „da“ **CT. EL.** Matei 55 (*grăiră lui: „ei, Doamne“*), 52, 73; Marcu 30.

estimpu „anul acesta“ **CB.** I, 207.

fără „în afară de, decît“: *dat-ai credința ta altuia au ba, fără acestui om bun?* **CM.** 16; *e urîtă naintea lui altă, fără numai ce au el tocmit* **PO.** pref.; cf. **CPr.** 124; **CC¹.** 165, 236, 248, 423, 431; de asemenea *fără de*: *dat-ai credința ta cuiva alțiia, fără de aceștiia?* **CM.** 16; *ruda drăcească a toată, zice Domnul, nu iase într-alt nărav, fără de cu ruga și cu postirea* **CC².** 317.

fără de stare „fără încetare“ **TB.** 415, 462; **CTd.** 208-209, 210.

fără măsură **PS. CP.** XXXIX, 6; **PO.** Gen. 41.

fără samă „în cantitate mare, fără număr“ **TM.** 228; **TB.** 350.

fățiș întovărășit de *a fi* înseamnă „a fi prezent, a se găsi față în față cu cineva“: *nefiind fățiș* **PO.** Ex. 22; *iuo fățișu voiu fi cu voi* (*ibid.*, 29); expresia *față fățiș* se traduce prin „față în față“: *pre Domnedzeu față fățiși am văzut* (*ibid.*, Gen. 32); *Domnul iară față fățiș grăia cu Moysi* (*ibid.*, Ex. 33); cf., mai sus, *de fățiș*.

foarte este întrebuințat singur cu înțelesul de „mult, foarte bine“: *foarte se laudă* **CV.** CXXIII, 8-9; *sufletul mieu spămîntă-se* (*turbură-se*) *foarte* **PS. CP.** VI, 4; *foarte s-au protivit cuvintelor noastre* **CPr.** 299; *mirară-se foarte* **CC¹.** 162; cf. **PS. CP.** XX, 2; XXXVI, 23; LXXVII, 59; XCII, 5; CIII, 1; CVI, 28; CVIII, 30; CXVIII, 167; CXXXVIII, 14; **PV.** LXXVII, 59; LXXVIII, 8; XC, 6; **CPr.** 54, 75; **CC¹.** 283, 390; **CC².** 112, 309.

furiș **PS. PV. CP.** CLV, 14 (*deșchidu frîele sale, ca mîncarea meserului furișu*); **PH.** IX, 29; LXIII, 5; C, 5; **TB.** 326; **CTd.** 203; **CT. EL.** Matei 2, 3; **CC¹.** 406; **CC².** 569; **PO.** Gen. 40; **AA.** XX, 473.

hieșcum **CL.** XXIV, 738, 740.

hlăpește **CL.** XXIV, 740, traduce v.sl. *surovo* „crudeliter“.

iaca, alături de forma obișnuită *iacă*, este atestat de mai multe ori: **CC¹.** 416, 434; **PO.** pref.; Gen. 1, 3, 6; Ex. 1, 3, 4, 7; **CL.** XXV, 39; pentru folo- 264
sirea lui alternînd cu aceea a lui *iată*, cităm următorul pasaj din **PO.** Gen. 20: *și dzise Sarăei: „iaca fratelui tău o mie de bani de argint am dat, iată aceasta fie ție de coperemînt ochilor tăi“*; aceeași formă reapare în *iacată* **CC¹.** 30, 306, 346, dar ea rămîne izolată față de *iacătă* din **CM.** 31; **CC¹.** 447; **CC².** 195; **PO.** Gen. 38.

iară, care este forma uzuală, apare cîteodată ca *iare*, *iarea* (scrise ѧрѧ, ꙗрѧ, ѧрѣ, unde -ѧ, -ѣ pot avea totuși valoarea de *e*; cf. p. 35) **CB.** I, 192, 193, 203, 204, 205; apare de asemenea *eră* **CTd.** 229; **AA.** XX, 457 (cu *e-* poate printr-un simplu fapt de grafie; în ce privește ε^ρ din **CB.** I, 38, pare într-adevăr să fie scris în loc de *iar*, atestat în alte pasaje ale aceluiași text; cf. mai departe, la conjuncții). Din textele vechi reiese că *iară* nu înseamnă totdeauna „din nou, încă“, ci și „atunci“; această din urmă accepție apare într-o frază ca: *astăzi d-unde văm asculta glasul lui, iară inema noastră să nu se spare* **CPr.** 310, care poate fi tradusă cu „astăzi, cînd vom auzi vocea sa, atunci inima noastră nu va trebui să se înspăimînte“ (versiunea lui Coresi se îndepărtează de altfel de aceea a Vulgatei, *Epist. ad. Hebr.*, IV, 7: *hodie si vocem ejus audiretis, nolite obdurare corda vestra*, astfel că nu putem avea aici o confirmare directă a utilizării pe care i-am atribuit-o lui *iară*, dar ea nu ar putea fi interpretată altfel); exemple analoge de *iară* apar în alte texte; astfel: *derep ce, cîndu ne dă Dumnezeu noao rău, iară noi să slăvim și să mărim sfînt numele lui* **CC².** 172; *să vă va părea că iaste mai bună ceastă tocmeală ce am trimes acum și pohtă ce am pohtit, iar voi să mergeți să grăiți împăratului...; să va zice el împăratul către*

voi că aţ tocmit voi şi aţi făcut tocmeală, iar voi aveţi cuvînt a-i darea răspunsu **AA.** XX, 476; *aceste doo ţăr, Ţara Moldovei şi Ţara Rumînească, să se va svîrşi sămînţa Domnii Lui, iar aceste ţăr să aibă voe de cinstitul împărat să-ş pue Domnu cine le va plăcea lor den ţările lor* (*ibid.*, 483); *de nu se va afla nemenele den rudele lui să le plătească ce au dat, iar iei să ţie acea ocină şi feciorii lor în veaci* **CB.** I, 51. Prin urmare, dacă nu poate fi îndoială că aici *iar(ă)* a fost folosit cu înţelesul de „atunci", etimologia sa nu poate fi alta decît lat. *ea hora*, care s-a redus de timpuriu la **eara* şi care poate fi considerat ca fiind şi la baza suprasilvanului şi a prov. *er(a)*, care s-a crezut că poate fi raportat, ca şi forma romînească, la gr. ἄρα (ἔρα; cf. Meyer-Lübke, *Rom. et. Wb.*, 2886). În ce priveşte celălalt înţeles („din nou") al acestei particule, el îşi are punctul de plecare în acela de „atunci" şi amîndouă pot explica faptul că *iară* a ajuns să fie întrebuinţat, cu timpul, şi cu rol de conjuncţie adversativă.

împrejurele **CT. EL.** Luca 4.

împrotivă „în schimb": *văm da noi împrotivă* **CTd.** 192.

în (a)ceasta oară **PO.** Ex. 8, 9, 10.

în a-dereapta **CPr.** 181, 218; **CC².** 101; **PO.** Gen. 13.

în alean: *a fi* ~ „a se opune" **CC¹.** 232 (*sîntem în alean*); *a face* ~ „a face împotrivă" **CV.** C, 14-CI, 1 (*eu nemică înr aleanu nu feciu oameriloru*); *a grăi* ~ „a se opune, a contrazice" (*ibid.*, CI, 8-9; *înr aleanu grăindu Iudeiloru*); **CC¹.** 123; *a sta* ~ „a se opune" **CC¹.** 115 (*lui staţi în alean*); **PO.** Gen. 9 (unde *sta-voiu băsău sau în alean* corespunde lui *boszszú álloc* din Heltai şi nu redă exact înţelesul contextului); de asemenea: *într-aleanu* **CV.** LXXV, 9; LXXXIV, 2-3.

în a-stînga **TB.** 344; **CTd.** 205; **CPr.** 181; **CC².** 101, **PO.** Gen. 13.

în de biu „destul, abundent": *în de biu [în] stîlpu păreţilor* **PV.** CXXI, 7 (= *abundantia in turribus tuis*); de asemenea în expresia *a fi* ~ „a se găsi la adăpost, a locui undeva": *cire va fi în de biu întru viaţa ta?* **PS.** XIV, 1 (= *quis habitabit in tabernaculo tuo?*); cf. XVI, 12; pasajul din **PV.** CVI, 36 *feceră cetăţi în de biu* reproduce *constituerunt civitatem habitationis*. Numai în primul exemplu apare *în de biu* cu înţelesul care îi este propriu (v. *de biu*); acolo unde el corespunde lui „a locui, locuinţă" avem de-a face cu o confuzie pe care traducătorii Psaltirii au făcut-o între v.sl. *obilije* „abundantia" şi *obitati* „habitare", *obitĕlĭ* „habitatio".

în deadevăr **CC¹.** 230.

în demîneaţă **CPr.** 47 şi *întru demineaţă* **CC¹.** 8.

în deseară **CC².** 296.

în făţiş **CC².** 169 (*ca să nu-l laude în făţiş pre el*); cf. *făţiş*.

în furiş = *furiş* (v. mai sus): **CPr.** 38; **TM.** 120.

în har „în zadar" **ICr.** 8; **TM.** 101; **GS.** I, 257; **CC².** la sfîrşit (în decalog).

în laturi (nu *în lături* ca astăzi) **CC².** 524.

în neschit „nu mult, abia" **CC².** 409; „în puţin timp, îndată" **PS. CP. CP².** XCIII, 17; „pentru puţin timp" **PS. CP.** CLVI, 20.

în noapte **PS. CP.** CXVIII, 55.

în podoabă „asemenea" **CPr.** 34, 40 (*lu Dumnezeu a fi în podoabă*), 131; această expresie este proprie limbii traducătorilor care n-au făcut altceva decît să transpună în romîneşte v.sl. *podobije* „similitudo" şi *podobĭnŭ* „similis".

în puținelu **CV.** LXXXI, 11 și *întru puținelu* (*ibid.*, CLXIV, 12-13) „puțin"; acesta din urmă înseamnă și „numai" (*ibid.*, LXXXI, 7-8).

în sîrguit „curînd": *însuși vrea în sîrguit să iasă* **CPr.** 47.

în tocma **CC²**. 24, 384.

în veac „întotdeauna, veșnic" **CP. PS.** IX, 8; XI, 8; XVII, 51; XXVIII, 10; XXIX, 13; XXXII, 11; **CV.** CX, 5; CXVIII, 142; CLVIII, 52, 53 etc.; **TB.** 425, 462, 466; **CTd.** 220; **CT. EL.** Matei 16; cu o negație: „niciodată" **CP. PS.** XIV, 5; XXIV, 2; XXIX, 7; LXX, 1; CXI, 6; **PV.** XI, 6; **TM.** 44, 82; **TB.** 350; **CTd.** 206; **CM.** 12; **CC¹**. 63. Înțelesul de „întotdeauna, veșnic" este propriu și expresiilor: *în veacul veacului* **PV. CP.** CXLIV, 2, 21; **TB.** 463; *în veacu de veacu* **PS. PV. CP.** CXXXI, 14; *în (întru) veacii de veac* **CC²**. 48, 60, 174, 245; *în veci de veci* **TB.** 464; *în vecia veacului* **TM.** 226, 366; **TB.** 471; *în (întru) vecie de veac* **TM.** 54, 177, 215.

în vreme „pînă la o vreme" **CT. EL.** Luca 35 (*în vreme cred*).

în zi „ziua, în timpul zilei" **CP. PS.** XXI, 3; LXXVII, 14; LXXXVII, 2; CXX, 6; CXXXVIII, 16; **PV.** CXX, 6; CXXXVIII, 16; **PH.** XXXVII, 2; „pe zi" **CP. PS. PV. PH.** CXVIII, 164.

încă „deja": *veniți, că încă gata sînt toate* **CT. EL.** Luca 76 (= ... *ut venirent, quia iam parata sunt omnia*).

încai „cel puțin" **CC¹**. 32; **CC²**. 124, 273, 294, 499 (de asemenea *încaile* **CC²**. 163, 499, 530); *încăi* **CPr.** 14 trebuie să fie o greșeală în loc de *încai*.

încăși „încă, din nou" **CP. CP²**. XV, 9 (*încăși pelița mea veselește-se întru upovăință*) **PH.** XV, 9; CXL, 5; **CPr.** 21, 27; „totuși" **CC²**. 434 (*să și noi nu văm vrea, încăș va vesti el*). 267

înde „atunci cînd": *înde stătuiu în gloată* **CV.** LXII, 5; *înde va muri* **PH.** XLVIII, 18; *îndea vrutu* din același text, LXXX, 14, nu pare să ne ofere un alt exemplu al acestei particule; contextul arată că trebuie să citim *de* (sau *se*) *au vrutu*. Tiktin (*Dicț.*) îl consideră identic cu *unde*; trebuie mai curînd să-l apropiem de lat. *inde*, ale cărui înțelesuri („de atunci, apoi, atunci") pot ușor să explice pe acela de „atunci cînd".

îndelung „mult timp, fără întrerupere" **CPr.** 56, 68; **CC²**. 61, 229.

înderept „în picioare" **PO.** Gen. 37.

îngiur împregiur **PO.** Ex. 37.

însă „deja": *Pilatu se miră de însă au murit* **CT. EL.** Marcu 69; **CC¹**. 6; **CC²**. 155 (cf. 157, 158); „anume, adică": *partea mea de ocină deîn Tărbăceani, însă a patra parte a mea* **CB.** I, 63; *noi boiarii ce ne-au fostu luatu pre răvașele domnești..., însă ne-au fostu luatu...* (*ibid.*, I, 38); *feciorii noștri ce avem acolea, însă armeani* **RLR.** 50.

într-aiure „în altă parte" **TM.** 120.

între aceia „în timpul acela" **CC¹**. 23; **CC²**. 175.

întru apoi „la sfîrșit": *carei întru apoi* (tipărit *apoe*) *le ard* (*art* în text) **CPr.** 312; pasajul corespunzător din versiunea slavă (*Ep. către Evrei*, VI, 8) este: *jeiže koničina požeženije*.

întru carea „de ce?" **PH.** II, 1.

întru de nemică „în zadar" **CT. EL.** Matei 60.

întru dereptu „după dreptate" **PH.** IX, 9.

întru deșert „în zadar" **CC²**. 13, 16, 524.

întru întîiu „dinainte, din vreme" **CPr.** 196; *întru întîiul* „întîia oară" (*ibid.* 209).

întru nemică „drept nimic, fără nici o valoare“ **CV.** IX, 7; **CPr.** 42; **CC²**. 158; „de loc“ **TM.** 78 (unde *întro* trebuie să fie citit *întru* și nu *într-o*), 125; **CC¹**. 86; **DH.** XI, 318; *a fi întru nemică* înseamnă „a fi distrus, nimicit“: *și fură*
268 *întru nemică* **CPr.** 15 (în Vulgata, *Acta Apost.*, V, 36: *redacti ad nihilum*); întîlnim de asemenea și expresia *întru o nemică* „drept nimic“: *întru o nemică nu-i socotește pre aceia* **CC²**. 15.

întru neșchițel „pe scurt, în puține cuvinte“ **CPr.** 63.

întru neșchitu „pentru puțin timp“ **PV.** CLVI, 20.

întru puținel „în puțin timp“ **CT. EL.** Ioan 54.

întruna „împreună“ **CM.** 7, 8, 13, 18, 20; **CPr.** 74, 127; **CC¹**. 266; **CC²**. 342; **GS.** I, 260; **PO.** Gen. 13, 22, 28, 36; Ex. 2, 3, 9, 35; **TP.** 146; **AA.** XX, 486; în **CT. EL.** Ioan 56, 57 are o semnificație diferită: *să fie întruna, cum noi* (= *ut sint unum, sicut et nos*); *ca toți întruna sînt* (= *ut omnes unum sint*).

iudeiaște „în felul iudeilor“ **CC²**. 578.

iunde „unde“ **TP.** 148, dacă nu este o greșeală de tipar, ar arăta fuzionarea lui *unde* cu *iuo* (v. mai jos), care explică forma actuală *inde* „unde“ din cîteva graiuri din Transilvania.

i(u)o „unde“ (cf. p. 67) **ND.** 24; **CV.**; **PS. CP.** XIII, 5; XLI, 4, 11; LII, 6; LXXVIII, 10; LXXXIII, 4, 7; LXXXVIII, 50; XCIV, 9; CVI, 4, 7; CXIII, 10; CXXXI, 7; CLIII, 37; **PV.** CVI, 7; CXIII, 10; CXXXI, 7; **PH.** XIII, 5; XLI, 4, 11; LII, 6; LXXVIII, 10; LXXXIII, 4, 7; LXXXVIII, 50 etc.; **TM.** 122, 228; **TB.** 290, 316, 334, 338; **CTd.** 201, 204, 224, 226; **CT. EL.** Matei 3, 17, 50, 100; **CPr.** 12, 17, 50; **CC¹**. 255, 275, 406; **CC²**. 48, 569; **PO.** Gen. 35, 38; Ex. 2, 15.

la demîneață „a doua zi“ **CPr.** 48.

la o vreme „din cînd în cînd, cîteodată“: *îngerul pogorîia la o vreme întru lac* **CC¹**. 16.

la sătul „din belșug, pe săturate“ **PS. CP.** LXXVII, 25; **CC²**. 460.

lăuntru, lo(u)ntru „înăuntru, în interior“ **PO.** Gen. 38, 39, 41; Ex. 1, 3, 5, 8, 14, 28 (de asemenea *înlăuntru* etc., v. § 12).

macară (cf. p. 69) ne este dat de **CC¹**. 36, 273, 278; **CC²**. 13, 70, 83, 235, 363, 573, dar în alte locuri *macar* **CC²**. 25, 381; **RLR.** 52.

mai este adesea întrebuințat singur acolo unde în romîna modernă este însoțit de un alt adverb și, ca atare, el însemnează „mai mult, mai bine“: *mai*
269 *vruiu se leapădu-me în casa Dzeului mieu, decîtu se viu în fsatele păcătoșilor* **PS.** LXXXIII, 11; *mai* (*mai vîrtos* în **PV.**) *împlu-se sufletul nostru* **CP.** CXXII, 4; *mulțiră-se mai decît numărul* **PH.** XXXIX, 6; *mai nemeri-vrem bine făcînd... decît rău făcînd* **CPr.** 60; *carele va mai iubi el?* **CT. EL.** Luca 33; *mai iubesc pre Dumnezeu decît avuțiia lor* **CC¹**. 306; *mai credem apostolilor* (*ibid.*, 435); *de-i vor putea mai ajuta lui la viața veacilor* **CC²**. 352.

mai mai (repetiție care este, probabil, o greșeală) *de apoi* **CC²**. 221; de asemenea *mai de apoilea*, cu același sens, **CPr.** 160.

mai tare „mai ales“: *au aicea învățătură toți creștinii, mai tare popii* **CC¹**. 25.

mainte „înainte (ca, de a)“: *mainte pînă nu se adunase* **CT. EL.** Matei 2; *mainte de ce nu me ducu* **PH.** XXXVIII, 14; *mainte ca să vă afle fără lucru* **CPr.** 187; „altădată“: *acelui împărat lumină și vedere mai bine și mai vîrtos decît mainte [dede]* **TM.** 150; *mainte cînd veniia* **CC²**. 118; *ce agonisiși mainte* **PH.** LXXIII, 2; „mai devreme“: *vine mainte către mormînt* **CT. EL.** Ioan 63; „înainte“: *mainte*

va merge Preacinstita Maica lui Hristos **CTd.** 217; „mai înainte, mai departe“: *mainte să cetească* **ICr.** 3; **GS.** I, 256; *pasă mainte* **CC²**. 53; „în primul rînd, mai întîi“: *cisla în carea Moysi scrie mainte sama şi numărul fiilor lu Israil* **PO.** pref.; *mainte să mărg să-mi îngrop tatăl mieu* **CT. EL.** Matei 26; *aşa să grăiască mainte popa* **CM.** 10; „mai înainte“: *ce e scris mainte* **TM.** 229.

mainte vreme **RLR.** 45; *mai de ainte vreme* (*ibid.*, 49; **AA.** XX, 476), *mai-nainte vreme* **AA.** XX, 457.

mîne dzi „mîine“ **PO.** Ex. 9, 10.

necăiurilea „nicăieri“ **PO.** Gen. 47; Ex. 11 este complet izolat alături de forma obişnuită *necăirea* **CPr.** 73, 306; **CC¹.** 149, 371; **CC².** 415, 503 (*nicheiar* **AA.** XX, 445 este aceeaşi formă, greşit ortografiată); cu acelaşi sens apare *nece aiurea* care nu este atestat decît de **CC¹.** 168.

nece cu un chip „de loc“ **CPr.** 24.

nece (*nice*) *cum* „de loc“ **CC¹.** 163; **PO.** Gen. 3, 4; **AA.** XX, 457.

nece (*nice, nici*) *dineoară* (*dinioară, dănăoară*) „niciodată“ **PH.** XCIII, 8; **TM.** 192, 226; **CTd.** 207, 209, 212, 218, 225, 226, 227; **CT. EL.** Matei 29, 33, 44; Ioan 62; **CPr.** 24, 65; **CM.** 22; **CC¹.** 127, 143, 154; **CC².** 23, 33; **P.** 24; **CB.** I, 77. 270

nemica (*nemică, nimica, nimică*; cf. 71) este folosit nu numai cu înţelesul de „nimic“, ci şi cu acel de „de loc“: **CTd.** 193 (*nemică să vă sfiiţi*); **CT. EL.** Luca 108 (*Au doară ceva flămînzi fuset? Ei ziseră: „nemică“*), 110 (*nemică nu aflu vină întru omul acesta*); **CPr.** 261 (*nimica de acei stranici să se teamă*), 295; **CC¹.** 325; **CC².** 35 (*nemică să ne mîhnim*), 135, 194 (*nu se afla apă nemică*); **PO.** pref. (*cine nu va ceti acelea scripturi nemică slavele lui Domnedzeu nu poate şti*); **IP.** 35; **AA.** XXVIII, 109 (*nemică să nu se teamă*), 111.

neşchit (*nişchit;* cf. p. 71) „puţin“ **PS. CP. CP².** XXXVI, 10; **CPr.** 57; cîteodată (**PS.** CXVIII, 87) el corespunde locuţiunii *cu neşchit* (v. mai sus).

neşchiţel are acelaşi sens ca precedentul **CPr.** 58, 63.

netrecutu „cu siguranţă, negreşit“: *ca vremu face noi veciriloru, aşa şi elu va face noao netrecutu* **TM.** 124.

ni „nici“ (< v sl. *ni*): *nu cură la altul la nimea, ni ruga pre altul* **CC¹.** 325.

niceş „nu“ **CP².** XIII, 4.

numa în locul formei curente *numai* apare în **CC¹.** 412.

oare cînd „altădată, odinioară“ **CPr.** 58, 60, 107, 220, 228, 302; **PH.** XII, 5; **CC¹.** 165; **CC².** 149; „într-o zi, cîndva“: *tu oare cînd întoarce-te* **CT. EL.** Luca 108; *oare cînd să ştim şi folosul şi cea lene multă să o lepădăm* **CC².** 294.

oare cît **CT. EL.** Matei 76; **CC¹.** 207, 363; **CC².** 51.

oare încătruo „oriunde“ **PO.** Gen. 28.

oare unde „undeva“: *mărturiseşte oare unde într-alt loc* **CPr.** 305; cf. **CC¹.** 62; „oriunde“ **CC².** 88, 525.

odinioară „o dată, o singură dată“ **CPr.** 169, 193, 248; **CC².** 287; **PO.** Ex. 30; cf. *dinioară.*

osebi (*usebi*), „separat, aparte, deosebit“ **CV.** LII, 2 (*de aci merse usebi*); **CPr.** 231; **CC².** 87, 360 (*şi acelaş duh împarte usebi, spre puteri, cuiş cum va el*); **PO.** Gen. 30, 43; Ex. 26; **CC¹.** 99, 175; 363; **DH.** XI, 318 (de asemenea *usebi, usebi*: *şi dede la mîna slugilor lui toate cîrdurile usebi, usebi* **PO.** Gen. 32; cf. Ex. 35); „îndeosebi, mai ales“ **CPr.** 171 (*ca voi să cunoaşteţi dragostea ceaia ce am eu usebi la voi*), 286. 271

otrinde „pentru aceasta, pentru acest motiv“: *otrinde, o, ome, deaca îmbogățești, nu grăi c-* «*am scăpat den grije și den nevoe*» **CC²**. 83; forma exactă este *utrinde*, așa cum apare în *Psaltirea* în versuri a lui Viski, din secolul al XVII-lea (cf. N. Drăganu, „Dacoromania,“ I, 304, care îl pune în legătură cu lat. *utrinde*; nu putem pleca însă de la acesta, deoarece semnificația sa, „de amîndouă părțile“, e prea departe de aceea a cuvîntului romînesc; trebuie să-l explicăm mai curînd prin *ultra inde*, devenit **ultrinde* și apoi, prin disimilare, *utrinde*).

păgînește **CPr.** 202.

pentru că ce „pentru ce?“ **CP²**. XLI, 10.

pînă la curundu „repede“: *pînă la curundu aleargă cuvîntul lui* **PS.** XLVII, 5 (în versiunea slavă: *do skorosti tečetŭ slovo ego*).

pînă la destul „destul, abundent, pînă la saturație“ **CPr.** 42 (*ispovedia și spunea dealele sale pînă la destul*), 43, 76; **CP²**. LXXVII, 25; **PO.** Ex. 22.

pînă la foarte „întotdeauna, continuu“: *smeriu-me pînră la forte* **PH.** CXVIII, 107; întovărășit de o negație: „niciodată“: *nu lăsa mine pînă la foarte* **PS. CP.** CXVII 8; *și nu lua din rostul mieu cuvîntul deadevăru pînă la foarte* (*ibid.* CXVIII, 43).

pituliș **TB.** 286.

poate fi „poate“ **CC¹**. 377 (*poate fi că acei doi ucenici au tocmit pre muma lor să grăiască*); de asemenea *poate a hi* **DH.** XI, 369.

pre acea „pentru aceasta, pentru acest motiv“: *pre acea ați venit, cum să vedeți unde e țara mai netare* **PO.** Gen. 42.

pre adevăr „într-adevăr, cu adevărat“ **CC²**. 7, 79, 206, 295, 445, 474, 618.

pre aiurea **CC²**. 289.

pre amărunt „în detaliu, în amănunt“ **CC²**. 312; de asemenea: *pre amăruntul* (*ibid.*, 406); **CPr.** 320.

pre asupră „sus“ **PS. CP.** LXXIII, 5; **CPr.** 44.

272 *pre de afară* „vizibil“ **CC¹**. 465 (*fapte ce fac oamenii pre de afară*).

pre departe: *Pătru mergea pre urmă pre departe* **CT. EL.** Luca 109; cf. Marcu 65.

pre deșertu „în zadar“ **PH.** XXIII, 4.

pre fire „în realitate“: *pre pămînt arătă-se Dumnezeu pre fire* **CC²**. 283.

pre iușor „ușor“ **CPr.** 68; **CC²**. 14, 92, 100, 256, 262, 363, 599.

pre lat (în text *prea lat*) „în lățime“ **PO.** Gen. 13.

pre lesne „ușor“ **CT. EL.** Matei 29; **CC¹**. 120; **CC²**. 259, 599; **TP.** 160; **AA.** XX, 486.

pre lung (tipărit *prea lung*) „în lungime“ **PO.** Gen. 15.

pre obiceai „după obicei“ **CT. EL.** Luca 6, 109.

pre ogoadă (*ugoadă*) „pe voie“ **CC²**. 325 (*nemilostiviia... nici îngerilor nu e pre ogoadă*), 357, 500, 621; **CPr.** 16, 29, 40; de asemenea *pre ogod* **CPr.** 47.

pre podoabă „cum se cuvine, cum se datorește“: *slujiți lui pre podoabă* **CT. EL.** Luca 4; cf. *în podoabă*.

pre strîmb „fals“ **CTd.** 202 (*jură pre strîmb*); **P.** 18.

pre vedere „după înfățișare“: *pre vedere amu om arăta-se* **CC²**. 267.

pre vremi „la timp, în timp util, cînd trebuie“: *vînătorii, ce-s după apostoli, pre vremi, dereptătorii besereciei sfinți și învățători* **CC²**. 376.

preîmprejure „împrejur“ **CB.** I, 57.

pren aceaia și *prin aceasta*, același sens cu *pre acea* (v. mai sus), **PO.** Gen. 45, 47.

pren care (ortografiat *carea*) „de ce?“ **PH.** IX, 22.

pren ce, cu același înțeles ca precedentul, **PH.** IX, 34; **TM.** 49.

pren puțin „în puțin timp, îndată“ **PH.** XCIII, 12.

prentru care (*carea* în text) „de ce?“ **PH.** XLI, 10.

prespre neșchit „după puțin timp“: **CT. EL.** Matei 109; Luca 109; **CC¹**. 396.

prespre seamă „peste fire“ **CPr.** 200.

preste neșchit „în puțin timp, îndată“ **CC²**. 393.

pretutindinilea **PO.** Gen. 41 (obișnuit *pretutindinea*, rotacizat *pretutindirea* **CV.**; **PS. CP.** XLVIII, 2; **PV.** CLVIII, 45; **CPr.** 47; **CC²**. 63. 258; **CL.** XXIV, 740). 273

preu(n)ră „împreună“ **PS.** LII, 4; **PH.** LXXIII, 8.

pr-intreg „în întregime“ **CB.** I, 23.

prisne și *den prisne* „cu totul, în întregime“ < v.sl. *prisĭnŭ*: *fă doi heruvimi de întreg și prisne de aur* **PO.** Ex. 25; *fece doi heruvimi den prisne de aur* (*ibid.*, 37).

prorocește **CC²**. 562.

prost „în picioare, drept“: *se rădică de șezu prost...*; *prost șezu mortul...*; *trupul fără de suflet nice poate ședea prost* **CC²**. 397; această formă se alătură celor folosite în aromînă, *(m)prostu*, *mprustedzu*, ca și în meglenită, *prost*, *amprostu*; despre proveniența lor slavă, v. Th. Capidan, *Elem. slav în dial. aromîn*, București, 1925, 73.

pururile „întotdeauna“ **PH.** L, 5; **CC¹**. 246, *pururilea* **ICr.** 22; **GS.** I, 259; **TM.** 107; **CM.** 7 (formele folosite cel mai des sînt *purure* **PS.** LXX, 6, 14; **TM.** 215; **TB.** 291, 346, 467; **CTd.** 220, și, mai ales, *pururea* **PS. CP.** XV, 8; XVIII, 15; XXIV, 15; XXXIII, 2 etc.; **PV.** CLIX, 88; **PH.** XV, 8; XVIII, 15; LXX, 6; **TM.** 177; **TB.** 425; **CM.** 8, 26; **DH.** XI, 317.

rutes(u) „mai“: *pîră nu me duc și rutes nu voiu fi* **PS.** XXXVIII, 14 (= *priusquam abeam et amplius non ero*); *nu se va pomeni numele lui Izdrail rutesu* **PV.** LXXXII, 5 (= *non memoretur nomen Israel ultra*); „pe lîngă aceasta, în plus“: *rutes pelița mea întru upuvăință* (pasaj alterat, unde trebuie să introducem un verb ca *veselește-se* din **CP.**) **PS.** XV, 9 (= *insuper et caro mea requiescet in pace*); „mai mult, încă“: *rutesu adauseră fără-voroavă* **CV.** XXXVII 3-4 (*Acta Apost.*, XXII, 2: *magis praestiterunt silentium*): „mai mult timp“: *ce se nu mai rutesu ustenescu-te tinre* **CV.** LVII, 14-LVIII, 1 (*Acta Apost.*, XXIV, 4: *ne diutius autem te protraham*); „din nou, încă o dată“: *de aci măsurară rutesu* **CV.** XC, 13-14 (în versiunea slavă, *Faptele Ap.*, XXVII, 28: *i paky izmĕrše*); cf. CXXXV, 9; CLXV, 10; *rutesuvo* **TM.** 53 pare să însemne „în afară de, în plus“: *rutesuvo aceia ce voru asculta si voru priimi ceastă carte, de o voru învăța, eu le voiu da dulceața Raiului în vecie de veac*); *rutese* apare în **PS.** LXXVI, 8; LXXVII, 32; LXXXII, 5 (*rutesa* LXX, 21 nu poate fi decît aceeași formă cu *a* scris pentru *e*). Este un cuvînt enigmatic și nu pare să fie de proveniență latină (nici *rursum item*, propus de G. Giuglea, „Dacoromania“, I, 250, nici *retroversum*, la care se gîndea V. Bogrea, *ibid.*, III, 736, nu-l pot explica). 274

săva „cel puțin, măcar“ **PO.** Gen. 24 (*lasă [să] rămîe cu noi fata săva numai zece zile*), 44; cf. conjuncții.

semerea „asemenea“ **PS.** LIV, 14 (*asemenea* în **PH. CP.**); CLXII 20, 44, 54, 76.

tocma, nu *tocmai*, este forma obișnuită: **CTd.** 192; **CT. EL.** Matei 80; Marcu 65; Luca 24, 26; **CPr.** 51, 78, 152; **CC¹.** 204; **PO.** Gen. 7, 13; Ex. 37, 38; **CL.** XXIV, 729, 730; cf. *în tocma.*

tocmaș **CC².** 204 (*cui e tăriia tocma, tocmaș știe și firea*) este îndoielnic în sensul de „absolut la fel“, doarece îl putem despărți în *tocma-ș* (= *își*) astfel că ar fi aceeași formă ca precedenta.

trecînd „în afară de“ **CV.** XXXI, 9; **PS.** VII, 32 (*cire e Dumnedzeu trecîndu Domnul?*); CLVI, 13; **PV.** CLIII, 39; CLVI, 13; **CP.** CLIII, 39; CLIV, 2; CLVI, 13.

tutindi(n)re „pretutindeni“ **PH.** CXVIII, 32; **TM.** 54, *tutindiri* **TM.** 49, *tutindinea*, rotacizat *tutindirea* **CV.**; **CPr.** 46, 47; **CC¹.** 350, 433; **CC².** 74, 95, 139; **PO.** Gen. 41; sînt folosite de asemenea *tutindinile* **PO.** Gen. 20 și *tutindinilea* **CC¹.** 70, 354; cf. *pretutindinilea.*

vare „chiar“: *vare să au fost și om* **CC².** 188; „oare?“: *vare gîndiți că vor găsi credință pre pămînt* **CC¹.** 465.

varecît „oricît“ **CT. EL.** Matei 76; **CC¹.** 207.

vareunde „oriunde“ **CC².** 510; **PO.** Gen. 20, Ex. 20.

vîrtos este folosit deseori cu înțelesul lui *mult* și *foarte* (cf. § 55), și apare în concurență cu acestea: *bucura-se-va vîrtos* **PH.** XX, 2 (în **PS.**: *bucură-se foarte*); *vîrtos înrălțară-se* **PH.** XLVI, 10; *îndrăgi-o vîrtos* **PH.** CXVIII, 167; *vîrtosu plînge* **TM.** 194; *vîrtosu se temu* **CT. EL.** Ioan 60; *vrea-va vîrtos* **PH.** XXXVI, 23; *lăudatu e vîrtos* **PH.** CXLIV, 3 (*lăudatu e foarte* **PV.**); *vîrtos currundu* **PH.** VI, 11 (*forte curundu* **PS.**); *vîrtos de demîneață* **CT. EL.** Luca 112; *vîrtos tare îndrăgiia fata lui Iacov* **PO.** Gen. 34;
275 *vîrtos tare se mănie* Ex. 4; *vîrtos tare se puterniciră* Ex. 1; *vîrtos tare se spăreară* Ex. 14; *mai vîrtos* înseamnă „mai, mai mult“: *seți înțelepți mai vîrtos* **RLR.** 46; *îmmulțiră-se mai vîrtos de părul capului mieu* **PS.** XXXIX, 13; *muncim mai vîrtosu de toți* **TB.** 340; *mai vîrtos iubia pre Iosif* **PO.** Gen. 37; *singur finicul, mai vîrtos de toate lemnele alalte înalță-se la ceriu* **CC².** 122; are sensul de „mai ales, mai curînd“ în următoarele fraze: *mai vîrtosu arată noao ca vremu răbdători să fimu* **TB.** 124; *în care Bitie... scris-au Sfînt Moysi începătura a toate făpturilor, mai vîrtos iară omul, întru ce aședzătură l-au rodit* **PO.** pref.; *mai vîrtos amu învață ei să socotească lui și învățăturile...; să caute aceasta mai vîrtos: să întărească și alții* **CPr.** 289; în alte locuri poate fi redat prin „mai bine“, ca în acest pasaj din epilogul **CP.**: *întru beserecă mai vîrtos cinci cuvinte cu înțelesul mieu să grăesc... decît untunerec de cuvinte neînțelese.*

vitește **CV.** LXXII, 14, ca derivat de la *vită*, trebuie să fi fost creat de traducătorul **CV.** pentru a exprima ideea de „ca animalele, fără rațiune“: *vitește-mi pare tremițîndu fuglulu* (în **CPr.** 47: *ca o vită pare-mi că nu e să-l tremetem legat*, corespunzînd versiunii slave: *nesŭmyslino bo mi sę mĭnitĭ sŭljuštju užĭnika*).

volnic „de bunăvoie, spontan“ **PH.** LXVII, 10 (*cu voe* în **PS. CP**).

vre-diniora (cu o negație) „niciodată“: *niminea vre-diniora trupul lui [au] urît* **CPr.** 231.

83. Deși au un caracter mai conservator decît adverbele și sînt mai puțin susceptibile de formații noi, prepozițiile și locuțiunile prepoziționale, așa cum apar în secolul al XVI-lea, prezintă deosebiri însemnate față de cele întrebuințate astăzi, și, ca și la adverbe, vom înregistra și ceea ce le deosebește uneori, din punct de vedere fonetic, de formele curente astăzi (despre *de*, care are funcțiuni foarte variate, v. mai departe, sintaxa):

a-dereapta **PH.** CIX, 1; **ICr.** 14; **TM.** 103; **CTd.** 199; **CT. EL.** Marcu 71; **CPr.** 99; **CM.** 13; **CC**[1]. 56, 451; **CC**[2]. 4, 206.

adin (*adeîn*) apare cu sensul de „între" în aceste fraze: *ei adin eișĭ mirară-se* 276
pre aceasta **PO.** Gen. 43; *vă veți giunghea adeîn voi* **TM.** 49; este un compus rezultat din prepozițiile latine *ad*, *de* și *in*.

adins, urmat de un pronume personal, are același sens ca precedentul, adică acela de „între" exprimînd reciprocitatea: *adinsu voi iubosti pururea aibîndu* **CV.** CLIX, 1-2; *ziseră adins eiș* **CC**[1]. 38; *adins eiș grăind* **CPr.** 47; *aceia sînt lucrînd adins eiș sufletește...*; *înșivă adins voiș dragostea lu Dumnezeu feriți* (*ibid.*, 78; cf. 80, 92); în afară de *adins*, găsim *adinș* (cu *ei*): *fură amu în pîră ca să se aleagă ei adinș ei* (**CPr.** 37); la fel, *adinșiș*, formă contrasă a lui *adinș eiș*: *adinșiș păscînd* (**CPr.** 78); în ce privește pe *adinsere* din **CT. EL.** Matei 75 (*pasă și oblicește el adinsere si acela singur*), trebuie să fie o greșeală în loc de *adins tine*, deoarece acestea sînt formele pe care trebuie să le restabilim aici, în acord cu textul Bibliei (*vade et corripe eum inter te et ipsum solum*; cf. *Dicț. limbii romîne*, I, 44).

afara nu este dat decît de **CV.** LXXVI, 4: *goniia-i pînră afara cetațiloru.*

ainte „în fața, înaintea" apare în **PS.** CLI, 75 (*cu dereptate ainte lui în toate dzilele vieței noastre*); *ainte de* este întrebuințat de cele mai multe ori ca echivalent al formelor actuale *înainte de*, *înaintea*: **CV.**; **PS. CP.** LIV, 20; LVII, 10; LXXI, 5, 17; LXXIII, 12; CIX, 3; CXXVIII, 6; **TM.** 121; **CT. EL.** Matei 28; **CPr.** 15, 32; **CC**[1]. 110; **PO.** Gen. 37, 43; Ex. 1, 21; cf. adverbe.

alature(a) cu **TB.** 462; **CTd.** 218; **CPr.** 177 (cf., mai sus, p. 102).

alegîndu de „în afară de, decît": **PS.** CLIII, 39 (*nu e Dumnedzeu altu alegîndu de mine*); **PV.** CLIV, cf. adverbe.

asupra „pe, deasupra": *veșmîntul miu cela [ce] stă asupra mea* **TM.** 48; *icona... ce iaste asupra dverei* **CB.** I, 195; „în afară de": *să... asupra lor alte mueri veri lua* **PO.** Gen. 31; mai frecventă este locuțiunea *asupră de* „deasupra, dincolo de": *irema se înralți asupră de ceriu* **TM.** 121; „în plus": **CB.** I, 8 (*asupră de aceaia, voiu întorce fața mea în aleanul vostru*); „pe lîngă": **PO.** pref. 277
(*asupră de acestea tipăritu-se-au cestea doo cărți*); Gen. 24, 37, 42, 50; Ex. 10, 14, 26; **CM.** 24; „mai mult decît": **TM.** 225 (*ceia ce au iubit Dumnezeu asupră de tot*); **P.** 22, **CTd.** 223; **CC**[1]. 157, 343.

cătră este folosit tot atît de des ca și *către*; cel dintîi apare în **PS. PH. CP.** II, 7; III, 5; IV, 4 etc.; **PV.** LXXXV, 3, 4; XC, 7, 10 etc.; **ICr.** 11; **IC.** 42; **RLR.** 52; al doilea apare în **PS.** LXVII, 32; LXXIII, 9; LXXVII, 34 etc.; **CTd.** 98; **IC.** 35, 42, 47 (cf. *către* alături de *cătră* în **CTd.** 201: *dzise către arhanghel... și rădică ochii ei cătră ceriu*). De notat o urmă a vechii întrebuințări a lui *cătră* în **CT. EL.** Luca 48: *cine nu e cătră noi cu noi iaste.*

cu cît pentru „în ce privește“: *cu cît păntru luotoarea Moldovei, avem păsu de cătră Leași* **AA.** XX, 472.

de-a-dereapta **CV.** CLVII, 1; **PS.** XV, 8; XC, 7; **CP.** XV, 8; XC, 7; CIX, 1; **TM.** 225; **CTd.** 199, 216; **CT. EL.** Matei 106; Marcu 47, 56; **CPr.** 17; **P.** 23; **CC¹.** 186, 259; **CC².** 25 (*de-dere(a)pta* **TB.** 456, 459, 470 este cu siguranță aceeași formă, scrisă greșit, cu *de* în loc de *de-a*); cf. adverbe și, mai sus, *a-dereapta.*

de-aleanul „împotriva“ **PO.** Gen. 50 (*au putem sta de-aleanul voiei lui Dumnedzeu?*), **AA.** XX, 486.

de-a-stînga **TM.** 226; **TB.** 457 **CTd.** 216; **CT. EL.** Matei 106; Marcu 47 (*de-stînga* **TB.** 456, 471 trebuie să fie interpretat la fel ca mai sus *de-dereapta*).

de fața „în fața“: *fuseși stîlpu tare de fața dracului* **PS. CP.** LX, 4.

de mijloc de „din mijlocul“ **PS. CP.** LVI, 5 (*izbăvit-au sufletul mieu de mijloc de schimeni*); LXXIII, 11; CIII, 12.

de pre „de, despre“ **ICr.** 6 (*iani, să grăim de pre hasna celor zece cuvinte ale lu Dumnezeu*), 18 (*cîndu ne aducem aminte de pre faptele bune ale lui Dumnezeu*); **CM.** 27 (*uităm de pre binele lu Dumnezeu*); **PO.** Gen. 26, 42 (*Iosif pomeni de pre cele vise carile văzuse de pre ei*); Ex. 32, 34; **CC¹.** 7, 18, 30, 41, 70, 76, 321, 341; **AA.** XX, 486; „după“: *catastihul țării Ardealului de pre județe* **AA.** XX, 464.

de pregiur (de) „împrejurul“ **PH.** III, 7; XLIII, 14; LXXVIII, 4; **PO.** Ex. 29.

278 *de spre* este echivalent uneori cu *de pre* cu primul înțeles pe care l-am înregistrat mai sus: *pomenește-te de spre Aavraam* **PO.** Ex. 32; dar de cele mai multe ori el ccrespunde lui „de deasupra“ sau simplu „din, de pe, de la“, însoțind cîteodată verbe care înseamnă „a muta“: *rugămu-nă noi și ceia de spre locu se nu iasă întru Ierusalim* **CV.** XXVII, 11-13; *ia de spre pămîntu cela ca acela* (*ibid.*, XLIII, 6-7); *luo văpaia de spre cuptoru* **PS. CP.** CLVIII, 49; *cine au răsturnat noao piatra de spre ușa mormîntului?* **CT. EL.** Marcu 70; *prinse mîna tatîni-său, cum să o pun[i]e de spre capul lu Efrem pre capul lu Manasei* **PO.** Gen. 48; *de spre acesta pămînt duce pre voi pre acela pămînt* (*ibid.*, Gen. 50; pentru folosirea lui *de spre* concomitent cu *de pre*, comp. *ibid.*, Gen. 29: *și răsturnînd piatra de spre gura fîntîniei*, în fața, mai departe: *și răsturnă piatra de pre gura fîntînii*); cf. **PV.** CXII, 7; **PH.** I, 4; IX, 37; **TM.** 48, 50, 53, 123; **CMț.** 230; **CT. EL.** Ioan 63; **CPr.** 21, 33; **CC¹.** 7, 106, 354; **CC².** 155, 453; **TP.** 146; **PO.** Ex. 19, 8, 34.

deîn, alături de *den*, *din* se explică așa cum am arătat în altă parte (p. 69).

deîn crucișul „împrejurul“ **PH.** XVII, 12; XLIX, 3 (în **PS. CP.** *împregiurul*, *din pregiurul*); **CB.** I, 80; cf. adverbe.

den-a-dereapta **PS.** CIX, 1; **CTd.** 229.

derept „pentru, din cauza“ **CV.** XXVIII, 3, 5 etc. (*se moriu gata sîntu întru Ierusalim dereptu numele Isus*): **PS. CP.** V, 10 (*dereptu vrajmașii miei, derege între tine calea mea*); VI, 5; VIII, 3; XI, 6; XVI, 4; XXII, 3; XXIV, 7; 11 etc.; **PV.** LXXVIII, 9; LXXXIX, 14; CLIII, 19; CLVI, 18; **ICr.** 12; **TM.** 44, 45, 101, 102, 106, 149, 190; **CTd.** 195, 206, 208; **CT. EL.** Matei 6, 14 (*ochiu derept ochiu și dinte derept dinte*) 36; Marcu 2, 7; Ioan 25, 65; **CPr.** 21, 25; **CM.** 6, 10, 11, 26; **CC¹.** 203, 255; **CC².** 4, 6, 39, 126; **PO.** Gen., 23; Ex. 21; **IC.** 41; **S.** 1, 4, 5; **CB.** I, 26, 28, 63, 67, 72; 204; **RLR.** 52; **A.** I, 249; **AI.** I¹ 105; **IN.** III, 110; **DH.** XI, 317; **AA.** XX, 485 (formele *deptu*, *dere*, *derp*,

dep, care apar în **CV.** CXLIX, 4; **PH.** XLIV, 5; LXVIII, 8; LXXII, 19; CXV, 3; CXVIII, 112, nu pot fi considerate ca greșeli, deoarece ele se întîlnesc cu forme analoge folosite astăzi și rezultate din *derept*, prin fonetică sintactică; cf. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.*, 513); cu sensul de „în fața", el apare într-un loc din **CTd.** 195: *sta-vor picioarele lui spre codrul Ilionului, derept Ierusalim.* 279

desupra „în afară de": *merse la Izmail și desupra muerile lui luo și pre Mahala* **PO.** Gen. 28; cf. mai sus, 68.

din afara: *din afara orașului, lîngă o fîntînă, face-se a culca cămelele* **PO.** Gen. 24; *Hristos grăiaște: „curățește den lăuntru sticla ca să fie și den afara ei curată"* **CC².** 508; „în dezacord cu, împotriva": *muiarile lor amu schimbară-ș firea, podoabeei deîn afara fireei* **CPr.** 80 (în versiunea latină, *Ad. Rom.* I, 26: *nam feminae eorum immutaverunt naturalem usum, in eum usum qui est contra naturam*).

din giur împregiurul **PO.** Ex. 19.

fără „în afară de, decît" **TM.** 148 (*nu-i altu Domnezeu mai mare, fără Domnezeul Sfinteei Veneri*); **CT. EL.** Marcu 7, 21 (*nu lăsă nece unul după-nsul să margă, fără Pătru și Iacov și Ioan*); **CM.** 16 (*dat-ai credința ta altuia, au ba, fără acestui om bun?*); **CC².** 602; **CB.** I, 23 (*iară fără ce-am plătit am muncit mult și cu oamenii mănăstirii*); *făre* (cu înțelesul obișnuit de „fără") **PS.** LXVIII, 5; LXXVII, 40 (cf. XCIII, 4) este îndoielnic: ar putea să fie o simplă greșeală, dar nu este exclus ca el să reflecte înlocuirea terminației *-ă* cu *-e* sub influența altor prepoziții, *între*, *prespre* etc. (cf. adverbul *iare* pentru *iară*). Alături de *fără* este folosit uneori *fără de*, care înseamnă totdeauna „în afară de": *cenre e Dumnedzău, fără de Domnulu?* **PH.** XVII, 32; *dat-ai credința ta altiia fără de aceștiia?* **CM.** 16.

împregiur de **PS.** XXXIII, 8; **CP. CP².** XXXIII, 8; LXXVII, 28.

împrejurele: *de să se ducă împrejurele orașelor și satelor* **CT. EL.** Luca 42.

în-a-dereapta = *de-a-dereapta* (cf. mai sus) **CPr.** 303; **CC².** 129; **IC.** 48.

în aleanul „împotriva" **CC¹.** 71; **PO.** pref. (*scrie-se încă și multă împutarea lu Israil în aleanul lu Domnedzeu*), 13, 23; Ex. 15, 16, 17, 20, 32; **TP.** 164; **CB.** I, 8, 10, 12; **AA.** XX, 473, 486; de asemeni *într-aleanul* **PH.** CXLVII, 7; **CC¹.** 11, 40, 44, 251; **AA.** XX, 487; cf. adverbe.

în crucișul „împrejurul": *ca apa în crucișul Ierusalimului* **PH.** LXXVIII, 3; cf. *deîn crucișul.* 280

în mijloc de este adesea folosit, cum s-a putut vedea din exemplele citate în alt loc (p. 93-94).

înaintre nu apare decît în **TM.** 154; în ceea ce privește fonetismul său, v. p. 89.

între „în fața, înaintea" **CV.**; **PS. CP.** V, 10; IX, 20 (*înaintea* în **CP².**); XIV, 4 (*înaintea* **PH.**); XV, 8; XVII, 7; 23, 25; XVIII, 15; XXI, 26; XXII, 5; XXV, 3; XXXV, 2, 3; XXXVII, 10, 18; XXXVIII, 6; LV, 9, 14; LXXIX, 3; CI etc.; **PV.** LXXXIX, 8; XCVII, 2, 6; C, 7; CXV, 5, 6, 9; CXVIII, 168, 169; CXXXVII, 1; CXL, 2; CXLII, 2; CLV, 5; CLVIII, 40; **PH.** V, 6 (*raintea* **PS.**); IX, 20; XV, 8; XVII, 25; XVIII, 15 (*înraintea între* V, 5); **TM.** 53, 121; **CT. EL.** Matei 70, 87, 96; Marcu 53; **CPr.** 42; **CC².** 415; **CB.** I, 76; **CL.** XXIV, 729; despre felul cum trebuie să fie explicat în legătură cu lat. *ante*, care se găsește la baza sa, v. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.*, 881.

întru nu este întrebuințat numai cu semnificația sa obișnuită de „în", ci și cu aceea de „pentru": *neîntrebîndu nemică de dătorii ca acelea, de unde să fie făcute: au dereptu treaba țărîei, au întru treaba sa* **DH.** IX, 317; datorită confuziei cu *între* și sub influența slav. *vŭ*, îl găsim cîteodată cu înțelesul de „printre": *mic era întru fraţii miei* **PS. PV. CP.** CLI, 1 (= *malŭ běchŭ vŭ bratiĭ moeĭ*); cf. **CC¹.** 83.

mai apoi de „după": *mai apoi de toate* **CC¹.** 52; de asemenea *mai de apoi de*: *mai de apoi de toți se-au arătat și mie* **CPr.** 158.

mainte de „înainte de" **PH.** LVII, 10; LXXI, 5; **CP.** LXXI, 17; **CP².** LXXI, 17; LXXIII, 12; **ICr.** 13; **TM.** 103; **CTd.** 198, 210, 228; **CT. EL.** Matei 10; Ioan 1, 14, 35, 44, 52; **CPr.** 299; **CC².** 38; cf. adverbe.

na „la" (indicînd timpul sau direcția) apare în cîteva texte în expresii ca: *na al șasele ceas, na al noaole ceas* **CT. EL.** Matei 80; *na al noolea ceas* **CPr.** 24; *na dereapta* **CC¹.** 59, 308; recunoaștem imediat aici prepoziția slavă *na*, dar trebuie să presupunem că asemenea expresii nu au fost folosite, sub influența slavei, exclusiv de către cei care au tradus textele religioase, ci aparțineau
281 limbii curente; cîteodată slavul *na* este însoțit de *în, întru* sau *din*: *în na aceasta noapte* **CT. EL.** Matei 108; *în na al treile ceas, întru na al unsprăzecele ceas* (*ibid.*, 80); *în n-al unsprădzecele ceas* **AA.** XXVIII, 109; *în na partea Iordanului* **CT. EL.** Matei 77; *din n-al unsprădzecele [ceas]* **AA.** XXVIII, 107.

pre este forma obișnuită în secolul al XVI-lea; rareori apare *pe*: **CB.** I, 72; **IN.** V, 279; **AA.** XX, 483; de notat că funcția sa corespunde uneori cu aceea a lui *prin* și a lui *pentru*: — *Pre cine-ș dede Dumnezeu zece cuvintele sale afară? — Pre Moysi proroc* **ICr.** 7; **TM.** 180; **GS.** I, 256 (= — *Prin cine făcu cunoscut Dumnezeu cele zece porunci ale sale? — Prin proorocul Moise*); *pre aceaea am eșit* **CT. EL.** Marcu 6; *pre aceaea sînt tremes* (*ibid.*, Luca 15); cf. **PO.** Ex. 36; **CB.** I, 26.

pre asupră de „deasupra, dincolo de" **PS.** VIII, 2 (*se luo mare cuviință a ta pre asupră de ceriu*); CXLVIII, 4; CLIX, 60; **CP.** CXLVIII, 4; *pre supra de* **CP.** CLIX, 60 (cf. mai sus, 68).

pre decindea de „dincolo de": *toți pre decindea de mare trecură* **CPr.** 143.

pre împrejurele **CT. EL.** Marcu 25; cf. *împrejurele*.

pre lăuntrul „prin": *în vremea aceaea îmbla Isus pre lăuntrul cetăților și orașele* (de corectat: *orașelor*) **CT. EL.** Luca 34.

pre mai susu de **PV.** CLIX, 60; **CP.** VIII, 2.

pre și *prin mijloc de* sînt, cum am arătat în altă parte (p. 93-94), locuțiuni prepoziționale folosite des; este atestat de asemenea *pre mijlocul* **PS.** XXI, 15; XXXIX, 9; **CTd.** 203; **CT. EL.** Matei 36.

pregiur „împrejurul" **TB.** 455; **CTd.** 215; **CPr.** 234, 237, 242 (*prejupt*, printr-o greșeală de tipar), 260, 293; **PO.** Ex. 16, 18, 19, 27, 28; **DH.** XI, 399; de asemenea *pregiurul* **PS.** III, 7; cf. *de pregiur de*; *împregiur de*.

preîn apare alături de *pren, prin* (cf. p. 69) și, ca și *pre*, el are uneori înțelesul
282 de „pentru": *săpară și altă fîntînă, prin aceaia încă se pîrîră...*; *săpară și altă fîntînă, prin aceaia nu se pîrîră* **PO.** Gen. 26, V, 21-22 (= *foderunt autem et alium puteum, et pro illo quoque rixati sunt...*; *fodit alium puteum, pro quo non contenderunt*); cf. **CC¹.** 18, 158, 191.

pren lăuntru de „prin": *mai pre lesne iaste cămilei pren lăuntru de urechile acului a trece* **CC².** 497; cf. *pre lăuntrul*.

prespre (*prespe*, *pespre*) „pe, deasupra, dincolo de, după“ (< lat. *per super*) concurează cu *preste*, *pestre*, *peste* (< lat. *per extra*) și am arătat la § 41 cum trebuie să explicăm variantele lor fonetice.

protivă „împotriva“: *văz amu altă lege întru nodurile mele, protivă luptînd legiei menției mele* **CPr.** 95.

spre păstrează încă în secolul al XVI-lea funcția sa primitivă, corespunzînd aceleia a lat. *super*, astfel că folosirea sa se aseamănă cu aceea a lui *pre* (anumite texte arată însă o preferință pentru acesta din urmă, care a ajuns să se impună, cu timpul, în detrimentul lui *spre*); **CV.** III, 1 (*și-și puse Pavelu mîrule spre ei*); XXIII, 4; LXXVII, 4, 7 (*te scoală și stă spre picioarele tale*) etc.; **PS. CP.** IV, 7; VII, 17 (*întoarse-se durerea lui spre capul lui și spre creștetul lui nedereptatea lui deștinge*); VIII, 7 (**PH.** *pre*, la fel ca în pasajele următoare); X, 6; XIII, 2; LXV, 12; LXXI, 6; LXXVIII, 6 etc.; **PV.** LXXVIII, 6; XC, 13; CXXXI, 12 (*fiii lor pîră în veacu ședea-vor spre scaunul tău*); CXXXIX, 8; CLIII, 2; **TM.** 147, 152; **TB.** 328, 456; **CTd.** 197, 203, 217, 226; **CT. EL.** Matei 15, 24, 29; Marcu 15, 20, 67; **CPr.** introd.; 15, 24, 46, 68, 211; **CC**[1]. 6 (*privăli piatra spre ușa mormîntului*), 75, 382; **CC**[2]. 5, 32 (*spre* și *pre* în același timp: *ședea Hristos nu spre scaun, ce pre pămînt*), 568; **PO.** Gen. 1, 6; Ex. 10, 29; **S.** 18; **CB.** I, 19; cîteodată, deși putînd să fie înlocuit cu *pre*, el nu înseamnă „deasupra“, ci „împotriva“, ca în acest pasaj din **TM.** 147: *el mănie-să spre ia.*

supt, reproducînd lat. *subtus*, este forma întrebuințată în mod consecvent în secolul al XVI-lea; **CV. PS.**; **PV.** XC, 4; XCVIII, 5; **PH.** IX, 28; XVII, 10; **TM.** 103, 189; **TB.** 286; **ICr.** 14; **CT. EL.** Matei 25; Marcu 16; Luca 102; Ioan 5; **CPr.** 3, 10, 63, 207; **CM.** 22; **CC**[1]. 309; **CC**[2]. 121, 513; **PO.** pref.; Gen. 1, 18; Ex. 26; **DH.** XI, 317; **AA.** XXVIII, 101; este atestat de asemenea *sup*, prin fonetică sintactică: **PH.** LXV, 17; **CB.** I, 195.

Conjuncțiile

84. Ca formă, cîteva dintre ele ne sînt cunoscute, deoarece se întîlnesc cu unele adverbe pe care le-am studiat mai sus; astfel sînt primele două de care ne vom ocupa:

amu „deci, astfel, în consecință“: *ce amu iaste?* (= *quid ergo est?*) **CV.** XXX, 6; *supuneți-vă amu lu Dumnedzeu* (= *subditi ergo estote Deo*) *ibid.*, CXXVIII, 10-11; *să eu cu judecata Domnului gonesc dracii, amu ajuns-au pre voi împărățiia Domnului* (= *si autem ego in spiritu Dei ejicio daemones, igitur pervenit in regnum Dei*) **CT. EL.** Matei 46; *mare amu iaste credința* **CC**[2]. 6 (cf. *ibid.* 7, 12, 13, 14, 15, 16, 17); altă dată poate fi redat prin „căci“: *cîți amu întru Hristos Isus botează-se, întru Hristos înveștitu-vă* **AA.** XXVIII, 101 (în textul latin, *Ad Gal.*, III, 27: *quicumque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis*); cf. **CT. EL.** Marcu 3; **CC**[1]. 22 și v. adverbe.

au „sau“: **PH.** VII, 4, 5; **TB.** 322, 456; **CT. EL.** Matei 40; **CPr.** 20, 99; **CM.** 16, 17; **CC**[1]. 334; **PO.** Gen. 24, 27; Ex. 16, 21; **TP.** 148; **RLR.** 46; **AA.** XX, 456, 464; *au... au* arată alternativa: **CTd.** 210; **CM.** 2 (*în vînt grăiaște popa cînd nu înțelege au el, au oamenii*); **CC**[1]. 36, 380; **CC**[2]. 452; **RLR.** 47; **DH.** XI, 317; **AA.** XX, 477; cu sensul de „dacă“, *au* este dat de **PH.** VII, 4, 5; LII, 3; *au feciu acestea* (= *si feci illud*); *au dediu* (= *si reddidi*); *au iaste cenre se înțeleagă* (= *si est intelligens*).

căce este forma curentă în loc de *căci* folosit în zilele noastre: **TM.** 191; **CT. EL.** Marcu 41; **CM.** 23, 26; **CC²**. 67, 170; **CB.** I, 12; **DH.** XI, 349; **AA.** XX, 485, 486 etc.

căce că este o conjuncție preferată în secolul al XVI-lea, iar semnificația sa („căci, pentrucă") corespunde exact aceleia a lui *căce*: **CC¹**. 28, 129; **CC²**. 46, 211, 250; **PO.** Gen. 2, 3, 39, 41 etc.; *căci că* este dat de **RLR.** 46.

ce reflectă păstrarea lui *e*, față de *ci* care este forma proprie limbii romîne actuale și care se explică prin fonetică sintactică; el apare astfel în **CV.**; **PS.**
284 **CP.** 1, 2, 4; CXIII, 9, 26 etc.; **PV.** CXIII, 9, 26; CXXII, 4; **TM.** 51, 123, 146, 227; **TB.** 312; **ICr.** 3, 16; **CPr.** 166, 273; **CM.** 22; **CC¹**. 13, 104; **CC²**. 8; **PO.** pref., Gen. 2; **S.** 12, 21; **DH.** XI, 233 etc.; *ci* nu este însă necunoscut în secolul al XVI-lea: **CB.** I, 56, 57, 72; **AA.** XX, 464; **AIIN.** III, 547; cf. adverbul.

ce însă, rezultat din juxtapunerea conjuncțiilor *ce* și *însă*, folosite și independent (ca și *căce că*), nu diferă de acestea, deoarece are aceeași semnificație, „ci": **CPr.** 36 (*ce însă porînci lor să se ferească de comîndările bolovanilor*), 42, 47, 51; **CC¹**. 216; **CC²**. 13, 63, 171, 273.

de unde (*d-unde*), pe care l-am întîlnit ca adverb, apare și ca conjuncție, însă numai la Coresi; la prima vedere, semnificația sa nu e clară, cu atît mai mult cu cît ea nu pare să fie totdeauna aceeași; numai compararea textului lui Coresi cu versiunea latină a Bibliei ne permite să-i stabilim funcția; referindu-ne în mod special la **CPr.**, unde această conjuncție apare cel mai des, constatăm într-adevăr că e folcsită cu următoarele înțelesuri: „dacă": *d-unde* (tipărit *d-undea*) *lumea de voi va fi judecată, dară nu seți voi destoinici pîră iușo[a]ră să judecați?* 134 = *et si in vobis judicabitur mundus, indigni estis qui de minimis judicetis?* (*Ad Corinth.* I, VI, 2); *Toată muiarea ce roagă sau prorocește cu capul descoperit rușinează-ș capul ei... De unde nu va să se îmbrobodească, el să-i taie părul*, 147 = *Omnis autem mulier orans aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum... Nam si non velatur mulier, tondeatur* (*ibid.*, I, XI, 5 6); *ce folosu mie aceaia d unde morții nu se scoală?* 161 = *quid mihi prodest, si mortui non resurgent?* (*ibid.*, I, XV, 32); *iară de unde văzui că nu îmblă derept dupâ dereptatea Evangheliei, eu grăii lu Pătru naintea tuturora...*, 202 = *sed cum vidissem quod non recte ambularent ad veritatem Evangelii dixi Cephae coram omnibus...* (*Ad Gal.*, II, 14); „pentru că": *iară bărbatul capul să nu-l acoapere, d-unde obrazul și slava aceaia*, 147 (traducere confuză la sfîrșit) = *vir quidem non debet velare caput suum, quoniam imago et gloria Dei est* (*Ad Corinth.* I, XI, 7);... *sau n-aveți un răpaus în duhul mieu, de unde eu Tit, fratele mieu, nu aflai, eu feci amu despărțitură cu el și mă duș den Machedoniia*, 171 = ...*non*
285 *habui requiem spiritui meo, eo quod non invenerim Titum, fratrem meum, sed vale faciens eis, profectus sum in Macedoniam* (*ibid.*, II, II, 13); *derept aceaia mult am avea a grăi, ce iaște greu, d-unde voi neînțelegători seți*, 312 = *de quo nobis grandis et ininterpretabilis ad dicendum, quoniam imbecilles facti estis ad audiendum* (*Ad Hebr.*, V, 11); „deși": *Și d unde elu e răstignit, iaste în slăbiciune, iară el trăiaște în puterea Domnului. Și d unde sem slabi întru noi, noi trăim iară cu el întru puterea Domnului întru voi*, 197 = *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei. Nam et nos infirmi sumus in illo, sed vivemus cum eo ex virtute Dei in vobis* (*Ad Corinth.* II, XIII, 4); toate aceste exemple — cărora am putea să le adăugăm altele: **CPr.** 73, 155, 170, 261, 270, 302, 312, 331; **CC¹**. 205; **CC²**. 123, 534 — ne arată cum a devenit conjuncție adverbul *de unde*;

în expresii ca: *de unde pornind mai departe, ajunse...*; *de unde văzînd că...*, el apărea cu un sens foarte apropiat de „dacă", pentru că asemenea expresii erau identice cu : *dacă porni mai departe, ajunse*; *dacă văzu că...*; schimbat în conjuncție condițională, *de unde* a evoluat apoi spre înțelesurile de „deși" și „pentru că", care în anumite construcții se întîlnesc cu acela de „dacă".

deaci apare în același timp cu *deci*, astfel că el lasă să se vadă dezvoltarea acestei conjuncții din locuțiunea adverbială *deaci* (cf. adverbul); primul apare în **CV.** I, 9; VII, 8; VIII, 10; IX, 11-12; XI, 13 etc.; **CTd.** 211; **CPr.** 34, 36 etc.; al doilea în **TM.** 226, 227; **TB.** 332; **CPr.** 15, 51; **S.** 18; **CB.** I, 19, 23, 38, 57, 76, 77; **AIIN.** III, 546; **DH.** XI, 349 etc.; în afară de aspectul său fonetic, felul în care este întrebuințat cîteodată face să apară vechea sa funcție adverbială; de exemplu în fraze ca acestea: *Pavelu... nută întru Siriia... Deaci pristoi întru Efesu* **CV.** I, 14-II, 7; *Fu ceartă mare ; scularǎ-se cărtularii... și se pîriia urulu alaltu... Deaci multă pîră fu* (*ibid.*, XLVIII, 5-14).

deca „dacă", alături de *deaca*, *daca*, a fost studiat în altă parte (p. 42); mai pot fi adăugate alte cîteva trimiteri; pentru *deca*: **CPr.** 3; **CL.** XXV, 39; pentru *deaca*: **CTd.** 212, 213, 220; **CPr.** 12, 50, 200, 261; **CC¹.** 1, 28, 44, 121; **CC².** 5, 9, 43, 46; **IC.** 44; pentru *daca*: **CTd.** 209; de asemenea sînt atestate *deacă* **PO.** Gen. 5 și *dacă* **CB.** I, 29. El apare de altfel și cu rol de conjuncție temporală; cu această funcție este atestat deseori de **CV. CT. EL.**; în cîteva cazuri, sînt chiar greu de deosebit cele două valori pe care le prezintă (de exemplu în pasajele din **CPr.** la care ne-am referit mai sus, el poate fi redat și prin „cînd, după ce"); despre originea acestei conjuncții și despre diferitele ei funcții, v. M. Roques, *Recherches sur les conjonctions conditionnelles* să, de, dacă *en ancien roumain*, extr. din „Rom. Forsch.", XXIII; N. Drăganu, „Daco-romania", III, 272 și urm. 286

derept „ca să": *cu oțăt și cu fiare mă adăpară, dereptu să lasu voao lege* **TM.** 46; *ce vă păziți, voi oamenilor, derept să fiți fii și Svîntului Duh* **CTd.** 226.

derept că „pentru că": *derept că nu crezură lu Dumnezeu* **CP².** LXXVII, 22; *tot datoriul lăsai ție derept că mă rugași* **CT. EL.** Matei 77; cf. *ibid.*, Marcu 25; **CC².** 320.

derept căce are același sens ca precedentul: **CC².** 34, 313, 407 (*aciiași se usucă, derept căce n-are rădăcină*).

derep(t) ce „pentru că" **CV.** XLII, 2-3; LXXXIV, 2 (*trecumu în Chipru, derep ce era vîntulu într-aleanu*); LXXXV, 6, etc.; **PS. CP.** LXXVII, 22; CI, 10; CVIII, 16 etc.; **PV.** CI, 10; CXVIII, 136; CLV, 17; CLVI, 9; **PH.** XXXVI, 9, 13; LXVIII, 27; CVIII, 16; **TB.** 229; **CTd.** 194; **CT. EL.** Matei 50; Marcu 15; Luca 2; Ioan 61; **CPr.** 16, 30, 50; **PO.** Gen. 10; un caz izolat de întrebuințare a sa cu înțeles de „ca să" ne este oferit de **TM.** 122: *nu grăești Tatăl mieu, ce Tatăl nostru, derep ce toți sfinții lui se-ți fie frați dela un tată*; cf. adverb.

derep(t) ce că „pentru că, căci" **CP².** CI, 10; **CTd.** 197; **CT. EL.** Luca 2 (*zise cătră el îngerul: „nu te teme, Zaharie, derep ce că auzită fu ruga ta"*) **CM.** 18; **CC².** 5, 9, 13, 16, 17, 33, 172, 179, 217, 407, 553; **PO.** Ex. 19; **DH.** XI, 369.

derept însă „deci, prin urmare": **CC¹.** 205 (*Dumnezeu poruncește să facem bine; derept însă să ne ținem, ca făcătoriului nostru, lu Dumnezeu*); **PO.** Ex. 5, 12, 15, 16, 18, 19, 25, 28, 32; cf. adverb.

după căce „căci“: *în toate chipurile cheamă-se, după căce în multe chipuri lucrează* **CC²**. 182.

287 *e* (lat. *et*) este încă foarte frecvent în secolul al XVI-lea cu funcția sa primitivă și este folosit concomitent cu *și*, care, cu timpul, avea să-i ia locul: **CV.** XVII, 14; XXIV, 8; LXXIII, 1; C, 7; **PS. CP.** XII, 6; XIII, 6; XXI, 7; XXVII, 3; XXXV, 5; CLIII, 27; **TM.** 46, 145; **CTd.** 198, 207, 209, 221; **CT. EL.** Matei 18, 28; **CPr.** 27; **PO.** Gen. 8; **RLR.** 46; **DH.** XI, 369; **AA.** XXVIII, 101; cîteodată îi corespunde mai curînd lui *dar*, *iar*, și în acest fel trebuie să-l interpretăm — deși nu e totdeauna ușor să-i decsebim dubla valoare — atunci cînd apare în: **CV.** I, 14; II, 8; IV, 5; X, 5; XI, 5 etc.; **PS.** II, 6; III, 4, 6; V, 9; XVI, 15; XXX, 15; XXXIV, 13; XXXVI, 33; XXXVII, 14; XXXIX, 18; XLI, 9; LXVII, 4, 10; LXVIII, 14 etc.; **PV.** LXXVII, 38; LXXXI, 7; XCI, 9 etc.; **CP.** XXXVI, 33; XXXIX, 18; XLI, 9; LXVII, 4, 10; LXVIII, 14 etc.; **TM.** 44, 45, 46; **TB.** 120, 124, 415; **CTd.** 224; **CT. EL.** Matei 5, 15, 16, 17, 18, 51; **CPr.** 4, 14, 17, 33, 49; **CC¹.** 49, 150; **CC².** 9, 15, 30; **TP.** 114; **AA.** XXVIII, 102, 103, 104. Sensul lui *dar* îi este propriu și atunci cînd este legat de *însă*: **PS. CP.** XXXVIII, 7 (*e însă în deșertu se munčaște*); LXXIV, 9; în alt loc această locuțiune nu are un sens bine precizat sau corespunde lat. *verumtamen* și vsl. *obače*: **PS.** XXXVIII, 6 (*e însă toate deșarte tot omul*, în **CP.**: *e însă deșarte tot omul viu* = *verumtamen universa vanitas, omnis homo vivens*); LXI, 6, 10; LXVII, 22; LXXII, 18; XC, 8; CXXXIX, 14; **PV.** XC, 8; CXXXIX, 14; de notat și înțelesul, diferit de precedentele, pe care îl are în această frază din **CV.** XIX, 14-XX, 1: *e însă cumu duhulu sîntu priîn toate cetațile mărturisește și grăiaște* (= *nisi quod Spiritus Sanctus per omnes civitates mihi protestatur, dicens...*).

i „și“ este conjuncția slavă analogă, adoptată de traducătorii textelor religioase sau de scribii însărcinați să redacteze acte; rolul ei convențional reiese clar din textele în care o întîlnim: **PS.** XV, 9; CXXXIV, 11; CXXXV, 20; **PV.** CXXXIV, 11; CXLIV, 5; **PH.** II, 2; **ICr.** 3; **CB.** I, 58, 72, 80; **DR.** 5; **RLR.** 46, 47.

iară apare uneori și ca *eră* **AA.** XX, 456, 457, *iare* **S.** 7, 9, 18; **IC.** 48, *ere* **PS.** XCV, 5; CXVIII, 150, *eri* (*ibid.*, LXXVII, 38; CV, 43): **CTd.** 193
288 (Ꙗ in **PS.** CXL, 5); sînt forme pe care trebuie să le interpretăm ca pe cele relevate pentru adverbul *iară* (cf. mai sus).

oare... oare „ori... ori, sau... sau, fie... fie“: *oare să veți vrea, oare să nu veți vrea* **CC.²** 75; *oare cărtolariu va fi, oare va fi vladico, oare va fi preutu, oare diac* **TM.** 54; altă dată sînt introduse în asemenea construcții, marcînd alternativa, *ori, sau, au, vare*: *ori bărbat, ori muiare, oare bogat, oare sărac, ori mai mare, ori mai mic* (**CC².** 75); *oare mîncînd, oare bînd, oare lucrînd, oare cale făcînd, oare stînd, oare șezînd, sau și altceva făcînd* (*ibid.*, 367); *oare să-i iaste și rudă, oare și de altă rudă, au vecin, au iubit, oare soț, oare vrăjmaș* (*ibid.*, 452); *oare mare, oare mic, vare bătrîn, vare tînăr* (*ibid.*, 613); cf. **CTd.** 228; **CC¹.** 3; **CC².** 79, 87, 130, 550; **GS.** I, 256.

pentru „ca“: *dă mită pentru să poată călca mișeii* **TB.** 463; **CTd.** 219; *pentru să nu numai spre o credință să nădăjduiască limbile* **CC².** 349; cf. *ibid.*, 54; **TM.** 156; **DH.** XI, 319.

pentru căce „pentru că“ **CC².** 119, 548 (*ceia ce vor fi de-a-stînga, pentru căce nu vor avea lucrure bune, lepădați fi-vor în adîncul focului*); **CB.** I, 51; **GS.** I. X, 12;

AA. XXVIII, 106, 109 ; de asemenea *pentru căce că*: *pentru căce că oamenii, pentru măriia deşartă, ei se nevoesc în tot chipul şi se muncesc ca să strîngă avuţie multă* **CC²**. 58.

preîn (*pren, prin*) *ce* „pentru că“: *eşti unul deîn cei oameni blăstemaţi, preîn ce eşti născut şi viat în păcate* **CM.** 28; cf. **PH.** CIV, 28; **CC¹**. 46; **PO.** Gen. 3, 11, 22, 30, 34, 37, 41, 43, 46, 47; Ex. 1, 3, 13.

să, se este deseori întrebuinţat în secolul al XVI-lea cu rol de conjuncţie condiţională, nefiind încă înlocuit de *de, dacă*; foarte des atestat în **CV. PS. PV. CP.** (v. glosarele lui Sbiera, Candrea, Gălușcă), îl regăsim de asemenea şi în alte texte, ca: **TM.** 48, 101, 105, 122; **TB.** 290, 454; **CTd.** 192, 203, 207, 215; **CT. EL.** Matei 7, 13, 45; Marcu 64; **CPr.** 10, 16, 20; **CM.** 25; **CC¹**. 32, 184; **CC²**. 5, 8, 46, 94; **PO.** pref.; Gen. 13, 33; Ex. 21; **TP.** 138, 154; **CB.** I, 9, 10, 23, 88; **RLR.** 48; **AA.** XX, 457, 458, 476; XXVIII, 101, 109; *să... să* urmat de *a fi* serveşte la exprimarea alternativei: *întru u trup botezatu-ne-am, să-s ovreai, să-s ellini, să-s iudei, să-s slugi, să-s slobozi* **CC²**. 389; cf. *ibid.*, 452; **CPr.** 152, 250.

săva „dacă“: *săva varecărui seminţeei bărbătească trupului bărbătească pialea deînainte nu se va tăia împregiur* **PO.** Gen. 17; *nu putem merge gios, numai săva fratele nostru cel mai mic cu noi va fi* (*ibid.*, 44); cf. **CC¹**. 85; mai este întrebuinţat şi cu sensul de „sau“ şi, ca atare, la exprimarea alternativei: *supunreţi-vă amu a toată zidirea de omu dereptu Domnulu, seva lu împăratu că preadespunre, seva giudeţeloru* **CV.** CXLVII, 14-CXLVIII, 3; cf. **TM.** 53; **ICr.** 5; **GS.** I, 256; **PO.** Ex. 12, 19, 22, 34.

şi şi, ca repetiţie de întărire, apare uneori acolo unde în limba de astăzi se foloseşte un singur *şi*: *necurăţiia, chinul rîvnirei ceaia reaoa şi asupriciunea, camătă şi şi alalte* **CC²**. 49; cf. *ibid.*, 147, 151, 272, 505, 510, 525, 527, 601.

unde prezintă o deviere a funcţiilor sale de adverb atunci cînd e folosit, în cîteva cazuri, drept conjuncţie cu valoarea dublă de „pentru că“: *gîndesc că iaste pedepsit...*, *unde au fost doară den tinereţe rău* **CC¹**. 38-39 (cf. *ibid.*, 84, 100, 377) şi de „dacă“: *unde tu aceaia veri face, tu tine singuru te veri ispăsi* **CPr.** 285; cînd îndeplineşte această din urmă funcţie, se întîmplă să fie precedat de *să*, ceea ce dă naştere unui pleonasm: *să unde Hristos am noi cunoscut după trup, de acmu noi nu-l cunoaştem derept niminilea în Hristos* **CPr.** 180.

vare... vare „sau... sau, ori... ori, fie... fie“: *vare... tată, vare mumă, vare fraţi, vare surori, vare feciori, vare fete, vare cumnaţi, macară în ce chip de rudă au striin de o lege... cu tine priatnic fură ţie* **CC¹**. 246; în alte locuri întîlnim construcţii mixte, în care se amestecă *oare, să e* (cf., mai sus, *să*): *oare mare, oare mic, vare bătrîn, vare tînăr, să e domn, să e boiari, oare bărbat, oare muiare, vare cinstit, oare fără de cinste* **CC²**. 613; cf. *ibid.*, 456.

veri... veri, acelaşi sens cu precedentul: *le-am vîndut partea mea de moşiie... cîtă să va găsi veri în sat, veri în apă, veri [în] uscat, veri în cîmp, cîtă să va afla veri de moşiie, veri de cumpărături* (= *cumpărătoare*) **CB.** I, 101; cf. **CPr.** 179; **CC²**. 75.

289

Interjecțiile

85. Interjecția *vai* prezintă o întrebuințare diferită de cea actuală, în sensul
290 că e urmată uneori de prepoziția repetată *de de*: *vai de de omul cela ce doce prescuria la beserecă cu uritu...; vai de de cela om ce no-ș va lăsa dobitocul să răpause sfînta domerecă* **TM.** 51, 52 (însă: *vai de iale* **PS.** CXXXVI, 8; *vai de mine* **CP.** CXIX, 5; cf. **TB.** 344, 348, 350, 452; **CTd.** 205, 206; **CPr.** 142; de asemenea: *vai de mie* **PH.** CXIX, 5; *vai de lui* **CC¹.** 426; *vai de celuia* **CC².** 459, unde trebuie să vedem contaminări ale expresiilor: *vai de mine* și *vai mie* etc.); *vaide* dat de **CC².** 55 (*vai de noi, vaide*) rămîne atunci să fie interpretat altfel, nu ca o formă amplificată a lui *vai*, ci ca o simplă greșeală de tipar (*vai* trebuia să fie repetat după *vai de* și i s-a adăugat *de* sub influența acestuia din urmă).

Iane, iani este forma veche care explică interjecția actuală *ian* și are înțelesul de „iată" în aceste fraze din **TM.** 228: *iani, amu astăzi iuo-ț sînt ție mîndriile tale...? iani, amu iuo ți-e lăcomiia și scumpiia?* (cf. **CTd.** 224, 226). Înaintea unui subjonctiv sau a unui imperativ ea înseamnă „hai!": *Savle frate, iane, caută* **CV.** XL, 12; *iani, să grăim despre hasna celor zece cuvinte ale lui Domnezeu* **TM.** 101; cf. **ICr.** 6; **CPr.** 52; **GS.** I, 257; **CM.** 27; **CC¹.** 18, 80, 89, 139, 423, 430; **CC².** 325, 374, 417.

Ni (< magh. *ni*) înseamnă de obicei „ei! hai!": *ni, amu, suflete, cine ară pute spune frica și cutremurul și munca ceasului de moarte?* **TB.** 452; *ni, să-l răpim, să-l luom* (*ibid.*, 453); *și grăiră unii către alalți: „ni, să facem cărămide și să ardem"* **PO.** Gen. 11; cf. *ibid.*, 19; **CTd.** 214; **CC¹.** 441; **TP.** 160, 166. În alte locuri, prezintă o semnificație puțin diferită, pe care o putem reda prin „fie, ei da!": *zise Rahiila: „ni, batăr să se culce cu tine"; zise Lavan: „ni, batăr așa să fie cum dzici"* **PO.** Gen. 30; *ni, deaca amu ai vrut să te duci ..., derep ce ai furat Domnedzeii miei?* (*ibid.*, 31).

Ca expresie care reproduce pe lat. *per deum*, găsim *pre dzeu*: *deaci dzise: „eu, pre dzeu, sîntu jidovinu"* **CV.** XXXVI, 4; cf. **TM.** 45, 46, 51, 228; **CPr.** 33, 51, 57, 68, 204.

Formarea cuvintelor

86. Romîna veche este destul de bogată în forme derivate și această bogăție
291 se observă mai ales în traducerile textelor religioase. Aceasta se explică ușor prin faptul că traducătorii se găseau în fața unui mare număr de cuvinte care trebuiau să fie redate într-un fel sau în altul. Nu se întîmpla același lucru atunci cînd era vorba să se redacteze documente; acestea, prin însăși natura lor, excludeau folosirea unei mari varietăți de termeni; ele erau în general limitate la formule stereotipe și de aceea limba lor contrastează în chip izbitor, în această privință, cu aceea a cărților religioase.

Nu trebuie însă să ne închipuim că traducătorii recurgeau totdeauna la forme consacrate prin uz; cîteodată, pentru cutare sau cutare idee, limba din epoca lor nu le oferea termenii echivalenți, alteori, chiar dacă asemenea termeni erau cunoscuți, traducătorii nu îi aveau prezenți în minte; ei nu șovăiau atunci să improvizeze cuvintele care le lipseau, mai ales prin calchierea celor din textele slave. Se întîmplă chiar ca alegerea cuvintelor să fie complet greșită, din cauza neînțelegerii textului slav. Așa se explică caracterul hibrid al acestor expresii, care dau, în unele cazuri, un aspect bizar limbii romîne din secolul al XVI-lea.

87. Ca substantive derivate din adjective menționăm:

deșert (pl. *deșerturi*, *deșarte*) „nălucire, deșertăciune, vanitate, minciună“ (corespunzător v.sl. *sujetĭnŭ* „vanus“, *sujeta* „vanitas“, *tŭštetĭnŭ* „vanus“): **PS.** II, 1; IV, 3 (*derep ce iubiți deșerturile și socotiți menciuni?*): XI, 3; XXXVII, 13; XXXIX, 5; LI, 9; CXVIII, 37; CXLIII, 4, 8, 11; CLVII, 9; **PV.** CXLIII, 4, 11; **PH.** IV, 3; XI, 3; XXX, 7; XXXIX, 5; LI, 9; CXVIII, 37; CXLIII, 4, 8, 11; **CP.** IV, 3; XI, 3 (*deșert grăi cineș către soțul său*); XXXVII, 13; XXXIX, 5 (*nu căută în deșarte și în necurate mincinoase*); LI, 9; CXVIII, 37; CXLIII, 4, 8, 11; CLVII, 9.

fierbinte „căldură“ (în versiunea slavă *znoj* „aestus“): *blagosloviți... frigul și fierbentele* **PV.** CLIX, 66-67; cf. **CTd.** 226.

gras (redînd, în parte, v sl. *tukŭ* „adeps“, *tlŭšta* „pinguetudo“) „grăsime“: *grasul mieilor* **PS. CP.** CLIII, 14; cf. *ibid.*, XVI, 10; LXII, 6; LXXII, 7; CLIII, 14, 15, 38; **PV.** CLIII, 14, 15, 38; **PH.** XVI, 10: „substanță grasă“: *să dea ție* 292
Domnedzeu deîn roaa ceriului și grasul pămîntului pîiniei și vinului mulție **PO.** Gen. 27; cf. **PS. PV. CP.** CXL, 7; *grasul grîului satură-te* **PS. CP.** CXLVII, 4; cf. *ibid.*, LXXX, 17; **PV.** CXLVII, 4; **PH.** LXIV, 12; CXLVII, 4; „fertilitate, abundență“: *cîmpii tăi satură-se* (*sătura-se-vor*) *de grasu* **PS. PH. CP.** LXIV, 12.

iușor din **CPr.** 223 trebuie relevat ca un exemplu caracteristic dintre procedeele familiare traducătorilor; el apare în această frază: *nu tot iușorul între toți sfinții iaste dată această milă...*, ceea ce, după cum se vede, nu e de loc clar; mai întîi traducătorul nu a înțeles textul slav (*Ep. către Efes.*, III, 8), care se prezintă astfel: *mně, mĭnějšemu vsěchŭ svetychŭ, dastĭ se blagoděti si...*; pe lîngă aceasta el a crezut că poate să redea pe *mĭnějšemu* „cel mai mic“ prin *iușor*; este deci o utilizare complet greșită a lui *iușor* ca substantiv.

lin „liniște, calm“: *încetă vîntul și fu lin mare* **CT. EL.** Marcu 18; *stătu [vîntul] întru lin* **CC²**. 268; cf. **PH. CP²**. CVI, 29; **CT. EL.** Luca 37; „pace“: *scăpăm de cea bură rea... și ajunsem... la adăpost și la lin* **CC²**. 48-49; „blîndețe“: *niminea să certe, ce cu lin și cu smericiune să vă arătați către toți oamenii* **CPr.** 302.

mult (v.sl. *mnogŭ* „multus“, *množĭstvo* „multitudo“) „mulțime, număr mare“: *numără multul stelelor* **PS. CP.** CXLVI, 4; cf. **PH.** XXXII, 16; LI, 9; **TM.** 216; „abundență“: *multul pacelor* **PH.** LXXI, 7; cf. **TM.** 116.

plin „plenitudine“ (v.sl. *isplŭnjenije* „quo quid completur“): *a Domnului iaste pămîntul și plirul lui* **PS.** XXIII, 1 (*plinele ei* **CP. CP²**); cf. **PS. CP.** XLIX, 12; XCV, 11; XCVII, 7; **PV.** XCV, 11; XCVII, 7.

rece trădează, de asemenea, felul în care procedau traducătorii: deoarece în textul slav era *studŭ* „rușine“, acesta a fost confundat cu *studĭ* „rece“ și a fost tradus cu *rece*; se înțelege deci de ce *rece*, cu înțelesul de „rușine, confuzie“, apare într-o frază ca: *se preimească amu recele său* **PS. CP.** XXXIX, 16; același cuvînt se găsește însă în alt loc alături de *rușine*: *în toate dzile rușirea mea între mere iaste și recele feteei mele în mere* **PS.** XLIII, 16; cf. *ibid.*, LXVIII, 20; LXXXVIII, 46; **PV.** CLVIII, 33, 40; **PH.** XXXIV, 26; XXXIX, 293
16; XLIII, 16; LXVIII, 20; LXX, 13; LXXXVIII, 46.

trist și *tristă* „tristețe", primul dat de **PS. CP.** CXVIII, 28, al doilea de **CPr.** 110, 139, 148, 167, 168, 170 etc.; **CC²**. 96, 101, 318.

88. Și numeralele apar uneori substantivizate; astfel *zeci*: *aceste șase bunătăți sînt zecile celor șasezeci...; în zece zeci cine e desăvîrșit acest număr mai mult adaus tocmește* **CC²**. 411; *patruzeci* „păresimi": *postul, ce se zice postul patruzecilor* (*ibid.*, 450); *cinzeci* „rusalii": *nevoiia-se se ară putere fi lui în dzua cindzeciloru se fie întru Ierusalim* **CV.** XVIII, 3-5 (în textul slav: *vu pętĭdesętĭnyj dĭnĭ*); *a zecea* „dijmă": *jidovii den toată avuțiia lor da o a zecea...; acestor trei a zece băga-le seamă* **CC²**. 17; cf. **CPr.** 315, 316.

89. Un caz izolat de substantiv derivat dintr-un pronume este *sinele*: *păzește-ți sinele* (în versiunea slavă, *Ep. către Gal.*, VI, 1: *bljudyj sebe*); alături de acesta avem *sinea*, întrebuințat și astăzi: *să-ș ispitească omul sinea-ș* **CPr.** 149; *tot omul să fie în sinea lui, cum era și Is. Hs.* (*ibid.*, 240).

90. Pentru substantivele provenite din radicalul verbelor, nu avem de relevat decît următoarele exemple:

boscorodă **CL.** XXV, 37 traduce pe vsl. *mlŭva* „tumultus".

cîștigă „grijă, solicitudine": *purta-voiu cîștigă pre voi și pre feciorii voștri* **PO.** Gen. 50; cf. *ibid.*, 45; Ex. 2, 18; **TM.** 123; „îngrijorare, supărare": *Mihail Voevod..., lăsîndu toată cîștiga și frica, au luat puterea de spre el* **AA.** XX, 485; *lukrul nostru y de kastiga, lukrul luy de veselye* **TP.** 148; cf. **CC¹**. 139; **AA.** XX, 486.

tagă „tăgăduire": *împrotivă ară fi aflat tagă.* **CC²**. 538.

vindec „vindecare": *derept aceaia nu iaste a opri boala..., ce cînd pleacă spre sănătate și dă Dumnezeu vindec, atunce scade ea* **CC²**. 93; cf. *ibid.*, 348.

91. Sînt foarte numeroase substantivele derivate din participii perfecte:

adîncat „adînc, abis, genune": *turbură adîncatul mariei* **PS. CP.** LXIV, 8;
294 *întorcu întru adîncatele mariei* (*ibid.*, LXVII, 23); cf. *ibid.*, LXVIII, 3, 16; CVI, 24; CXXIX, 1; CLII, 5; CLVII, 4; **PV.** CVI, 24; CLII, 5; CLVII, 4; **CPr.** 50, 99, 107; **CC²**. 177.

adus „oaspete": *ca [u]n adus drag strig* **CTd.** 198; ca fem., *adusă* „prinos" (vsl. *prinošenije* „oblatio"): *cumîndare* (*comîndări*) *și aduse nu vruși* **PS. CP.** XXXIX, 7.

ajunat „post": *și coperii cu ajunatul sufletul mieu* **CP.** LXVIII, 11; cf. **PS.** XXXIV, 13; LXVIII, 11.

amistuită „refugiu, azil": *tu ești amistuita mea de bănatul ce me ținru* **PH.** XXXI, 7 (= *tu es refugium meum a tribulatione quae circumdedit me*).

aplecat „copil nou-născut, sugar": *ca aplecatul cătră mumă-sa* **PH.** CXXX, 2.

aprinsă „jertfă": *toate aprinsele* **CP².** I, 21.

apropiat (vsl. *blĭžĭnĭ* „propinquus"; *iskrĭnĭ* „proximus"): *apropiații miei de departe șezură* **PS. CP.** XXXVII, 12; cf. *ibid.*, LXXXVII, 19.

apuțit „miros": *de-ară fi tot trupul ochiu, unde ară fi auzul, iară de-ară fi tot auz, unde i-ară fi apuțitul* **CC²**. 389.

arsă «jertfă»: *toate arsele tale grase fie* **PS. CP.** XIX, 4; cf. *ibid.*, XXXIX, 7; XLIX, 8; L, 18; LXV, 13, 15; CLVIII, 38, 40; **PV.** CLVIII, 38, 40; **PH.** XIX, 14; XXXIX, 7; LXV, 13, 15.

avenit(ă) „pîine fermentată, dospită (crescută)“: *în dzioa de-a-prima nu fie avenită în casele voastre...; în şapte zile avenit să nu se afle în casele voastre...; cine va fi mîncînd avenit... sufletul aceluia va peri den adunarea izrailteanilor* **PO.** Ex. 12.

besăduit „conversaţie“: *nu ştiia cum obrazul lui luciu ară fi de besăduitul şi soţiia ce fu cu Domnul* **PO.** Ex. 34.

biruit „stăpînire“: *biruitul tău întru gintul ginturilor* **PH.** CXLIV, 13; de asemenea *biruită* **PO.** Ex. 18, 34; „victorie“: *pînă va scoate la biruită judecata* **CT. EL.** Matei 46.

chemat „persoană invitată“ **CT. EL.** Luca 74; **CC**[1]. 177, 270; ca neutru, „strigăt“: *nu fu gloată întru chematul nostru* **PH.** XLIII, 13.

clipit, în expresia *întru* (*în*) *clipitul ochiului* „într-o clipă“: *şi aciiş întru clipitul ochiului toţi derepţii cu sufletul şi trupul sta-vor* **TM.** 226; cf. **CTd.** 223; **P.** 23; **TP.** 146.

crescută „ramură“ (vsl. *otraslĭ* „germen, ramus“): *tinseşi... pînă la riure* 295
crescutele lui **PS. CP.** LXXIX, 12.

cumplit „sfîrşit, capăt“, foarte des în expresiile *pînă în* (*la*) *cumplit* sau simplu *în cumplit*, însemnînd „pînă la capăt, pe totdeauna“, **PS.** IX, 7 (*dracului scădzură armele în cumplit*), 19, 32 (*întoarce faţa sa se nu vadză pîră la cumplit*), 33; XII, 1; XV, 11; XVII, 36; XVIII, 5 (*în tot pămîntul eşi spusa lor şi în cumplitul lumiei cuventele lor*), 7; XXI, 28; XXXVII, 7; XLI; XLIII, 23; XLV, 10; XLVI; XLVII, 11; LI, 7; LVIII, 14; LXIV, 9 etc.; **PV.** XCVII, 7; **PH.** IX, 19; X; XXXVIII, 5; LI, 7; LII; LVI; LXVII, 17; **CP.** VII, 7; XXXVIII, 5; XLV, 10; XLVII, 11; **CT. EL.** Matei 55 (*aşa va fi în cumplitul veacului acestui*).

cunoscută „cunoştinţă, ştiinţă“ (vsl. *razumŭ* „intellectus“): *ca noi să răsipim toate rîndurele şi toată nălţimea ce se rădică cătră cunoscuta Domnului* **CPr.** 189; cf. *ibid.*, 172, 192, 236, 253, 295, 300, 302.

cuntinrit „reproş, certare“ corespunde vsl. *zaprĕštenije* „objurgatio, jussum“ în acest pasaj din **PH.** LXXIX, 17, greşit tradus: *scobitu e de cuntinritul tău*; tot în **PH.** (XCII, 4) *continrit* apare ca echivalent al vsl. *vysota* „altitudo“, ceea ce nu concordă cu semnificaţia sa; alături de acesta avem *cuntenită* **CL.** XXV, 37, glosat prin *zapovĕdĭ* („mandatum, decretum“).

descumpărat „eliberare, izbăvire“: *va face... meserilor descumpărat* **PH.** CXXXIX, 13.

deşiderat „dorinţă“: *deşideratul miseiloru audzit-ai, Doamne* **PS.** IX, 38; cf. *ibid.*, XX, 3; XXXVII, 10; LXXVII, 29; CII, 5; CXI, 10; CXXVI, 5; CXXXIX, 9; **PV.** CXI, 10; CXXVI, 5.

despus „putere“: *eu te voiu tremite se deşchidzi ocii* (= *ochii*) *loru, cumu se întoarcă-se... dintru despusulu nepreitoriului cătră Dumnedzeu* **CV.** LXXVII, 14-LXXVIII, 5; *dede lor despus spre duhure necurate ca să le gonească ei şi să vendece toate lingorele* **CT. EL.** Matei 34; cf. **CV.** LXXV, 13; LXXVI, 6; **CT. EL.** Matei 3, 29, 85; Marcu 12; **CPr.** 13, 21, 49; **CC**[1]. 406; „autoritate“: *amu învăţa ei ca despus aibînd, şi nu ca cărtularii şi fariseii* **CT. EL.** Matei 24; cf. *ibid.*, 25; Marcu 3, 4; **CC**[2]. 3; „stăpînire“: *[cel] ce fece... soarele în des-* 296
pusul dzileei..., *luna şi stelele în despusul noptiei* **PS. PV. CP.** CXXXV, 8, 9; „veneraţie, cult“: *carele iaste omulu cela ce nu şti cetatea efeseiasca, spre despusu fiindu mariei Artemide?* **CV.** XI, 14-XII, 3; cf. **CPr.** 42; „demnitate, însăr-

cinare": *Fistu amu preemi despusu* **CV.** LXIV, 12; cf. **CPr.** 2; cum *despus* traduce vsl. *oblastĭ* „potestas", „provincia", el reproduce și ultimul sens al acestuia atunci cînd găsim în **CV.** LVI, 7-9: *deaci numără ghiemonu cartea și întrebă dintru care despusu iaste*; o altă semnificație, cînd traduce vsl. *mizdĭ* „poena, ultio", îi este atribuită în **PH.** CXLIX, 7: *a face despus în limbi.*

dodeit „prigonire": *smentiiu-me... de dodeitul greașnicului* **PH.** LIV, 3-4.

dostoit „moștenire": *oamerii ce alese în (întru) dostoitul său* **PS. CP.** XXXII, 12.

drăcit „posedat (de diavol)" **CT. EL.** Matei 9, 26 (*aduseră către el drăciți mulți*), 28; Marcu 5, 19; Luca 38; **CC¹.** 19, 110, 135, 229; **CC².** 92, 313, 371.

ertat „iertare": *unde iaste ertatul păcatelor acolo iaste și viață* **CC².** 128.

făcut „făptură, creatură": *acesta-i făcutul întîi Adam* **TM.** 194; ca neutru, „element, stihie": *după făcutele lumiei* **CPr.** 254 (în Vulgata, *Ep. către Col.*, II, 8: *secundum elementa mundi*).

făgăduit „făgăduială, juruință": *plătește Susului făgăduitul tău* **PS. CP.** XLIX, 14; cf. **CP.** LV, 9 și *făgăduită* **PH.** XLIX, 14; LV, 9; **TM.** 122, 124; **ICr.** 18; **GS.** I, 258, **CT. EL.** Luca 114; **CPr.** 47, 64, 68, 100, 101, 187, 207, 313; **CC¹.** 153 (*pămîntul făgăduitei*); **CC².** 568; **PO.** Gen. 28; **IC.** 46; **AA.** XXVIII, 101.

fărecat „cel pus în fiare, rob" **PS. CP.** LXVII, 7; LXVIII, 34; LXXVIII, 11 (*se vin[i]e între tine suspirile fărecaților*); CXLV, 7.

feleluit, ca derivat al lui *felelui*, ar trebui să însemne „răspuns" etc. (v. lexic) în **CPr.** 44: *năpăstile ce mi se-au tîmplat de jidovi spre feleluit*, dar contextul arată că acest sens nu corespunde, deoarece *feleluit* îl traduce pe vsl. *kovŭ* „insidiae, deceptio"; e evident că avem a face cu o greșeală de traducere.

297 *gătită* „pregătire": *gătită înrimiloru ale loru* **PH.** IX, 38 (= *praeparatio cordis eorum*).

grăită „vorbă": *audzi-se-vor grăitele mele* **PH.** CXLVI, 6; cf. **CT. EL.** Matei 4, 5, 8, 46; Luca 4; **CPr.** 275; **CC².** 560, 589.

greșit „păcătos" (vsl. *grĕšĭnŭ* „peceans", *grĕšĭnikŭ* „peccator"): *derept aceaia nu vor învie necuratii [la] județ, nici greșiții întru sfeatul dereptilor* **CP.** I, 5; cf. *ibid*, XXIV, 8; LXXIV, 5; **PH.** I, 1; IX, 36; XXXVI, 32; LXXXI, 2; CXLIV, 9; **TM.** 104, 124; **ICr.** 16; **GS.** I, 259; **CC¹.** 434, 474; **CC².** 10.

împelițat „întrupare" **PS.** CLXII, 8.

înălțat „ridicare": *minuinate înalțatele mariei* **PS.** XCII, 4.

începută „concepție, zămislire": *întru a șasea lună den începuta a lu preaditece vine îngerul către Mariia* **CC².** 568-569; cf. **CPr.** 99.

încheiat traduce pe *upostasĭ* (< ὑπόστασις) „substantia" din versiunea slavă în aceste două pasaje din **PH.** XXXVIII, 6, 8: *încheiatul mieu ca nemică înraintea ta*; *încheetul mieu la tinre e.*

încins și *încinsă* „ardoare, foc": *încinsul măniiei tale se prindză ei* **PS. CP.** LXVIII, 25; *turnatu-te-ai de mănie încinsa ta* (*ibid.*, LXXXIV, 4).

îngrupat „înmormîntare" **CC¹.** 7.

înțelegut „cunoștință" (vsl. *razumŭ* „intellectus"): *ce va toți oamenii să-i spăsească și întru înțelegut adevărat să vie* **CPr.** 282; „înțelegere, inteligență": *și orbilor dăruiia... și lumina fireei și lumina înțelegutului și adevărului* **CC².**

291; cf. *ibid.*, 249, 411, 507; în altă parte *înțelegută*: *pentru noi se rădică lumina de înțeleguta a cinstei Domnului* **CPr.** 176; cf. *ibid.*, 226, 292; **CC²**. 490.

întorț „stricat" (vsl. *strŭpitivŭ* „perversus"): *cu întorții răzvrăti-te-veri* **PS.** XVII, 27 (cf. **CP.** la același verset).

întrebat „întrebare" (vsl. *sŭt zanije* „disputatio"): *deaci lu aflaiu prinsu elu dereptu întrebatu legeei loru* **CV.** LV, 1-3 (textul este greșit redat, deoarece sensul real este: „am găsit că e pîrît pentru întrebări privind legea lor").

înveștit „veșmînt": *bezdna, ca cămeșe, înveștitul ei* **PH.** CIII, 6.

învis „înviere": *după învisul lui deîn moarte* **CPr.** 26; cf. *ibid.*, 58.

izvorît „izvorîre": *ca arburele răsădit la izvoritul apeei* **PH.** I, 3.

jurat „jurămînt": *juratul său lu Isaac* **CP. PS.** CIV, 9; dar și *jurată*, care apare în **CM.** 24.

lăcuit „locuință, adăpost" **PO.** Gen. 10 (*fu lăcuitul lor din Mesa cînd merg* 298
pînă la Sefar), 36; de asemeni *lăcuită* **CP²**. CVI, 4, 36; **CTd.** 196; **CT. EL.** Marcu 19; Luca 5; **CC²**. 13, 62, 75, 399, 478; **PO.** Gen. 47; Ex. 12, 15.

lipsit „ceea ce e necesar" (vsl. *trĕbovanije* „res necessariae"): *știți că lipsitului mieu... slujitu-l-au mîrule mele acestea* **CV.** XXIII, 2-4 (în versiunea latină: *scitis quoniam ad ea quae mihi opus erant... ministraverunt manus istae*).

lunrecat „alunecare" **PH.** CXIV, 8.

mărmăită „murmur" **CPr.** 243, derivat din vsl. *mrŭmrati*.

mărturisit „mărturisire": *eu venii cătră voi... să spui voao mărturisitul lu Dumnezeu* **CPr.** 125.

micșurat „umil": *previși pre rruga micșuraților* **PH.** CI, 18.

mîlcomită „taină": *rugați-vă împreună derept noi, ca noao Domnul ușa a lui cuvînt să ne deschiză, a grăi mîlcomitele lu Hristos* **CPr.** 260.

mișălit „lepros": *bolnavii vindecați, mișăliții curățiți* **CT. EL.** Matei 34; **CC²**. 542.

muncit „martir": *blagosloviți apostolii, prorocii, munciții* **PV.** CLIX, 88 (aceeași formă în **CP.**); cf. **TB.** 320, 362.

nălucită este o formă curioasă din **CPr.** 176: *pentru noi se rădică lumina de înțeleguta a cinstei Domnului, în nălucita lu Isus Hristos*; textul latin, *Ep. către Corint.*, II, 4, 6 (*...ad illuminationem scientiae claritatis Dei, in facie Christi Jesu*) arată că *nălucită* corespunde lui *facies* și, dacă ne referim la versiunea slavă, găsim și forma echivalentă *lice*; *nălucită*, ca derivat al lui *năluci* (*a se*) „a avea o viziune" și neatestat în altă parte, nu se potrivește cu contextul; fraza lui Coresi este, evident, greșit tradusă, iar *nălucită* nu e decît încă un exemplu de formă inventată de traducătorii din secolul al XVI-lea.

nărocit, în acest pasaj din **CPr.** 48: *întrară întru ascultare cu miarii și cu nărociții fiind cetății*, înseamnă „fruntașii (orașului)".

născut „naștere" **CV.** CXXIV, 1 (*împregiurulu născutului nostru*); **CT. EL.** Matei 2, 57; Ioan 34; **CC²**. 342 (unde apare alături de forma obișnuită *naștere*: *înaintea născutului lu Hristos și după naștere*), 406, 438, 471; **PO.** Ex. 1; fem. *născută* se găsește în **CT. EL.** Matei 1; Ioan 34; **CC¹**. 32, 36; **CC²**. 190, 192, 460, 621.

necălcată apare în **PV.** CXXXVIII, 3: *cărarea mea și necălcata mea tu ai* 299
sleditu; aceeași formă ne întîmpină în **PH.**, în timp ce în **PS. CP.** găsim *călcata*; ea redă pe vsl. *nepotlačenŭ* „non calcatus", dar în realitate trebuia să

fie tradus *potlačenaja*, al cărui înțeles e „funie, măsură cu funia", corespunzînd lui *funiculum* din Vulgata: *semitam meam et funiculum meum investigasti.*

neștiut „neștiință, prostie" (vsl. *nevědĕnije* „inscitia"): *neștiutul mieu nu pomeni* **PS. CP.** XXIV, 7; în alt loc, **CP²**. I, 8, *neștiută*, care traduce vsl. *bezvěstĭnŭ* „incertus".

netrecut „loc fără drum" (după vsl. *nepręchodĭnŭ* „invius"): *blăzni ei pre netrecut e nu pre cale* **PS. CP.** CVI, 40 (în **PV.** *netrecute*).

nevoit „cel obijduit, nenorocit": *de unde cunoaștem cît iaste Hristos pre nevoiți a asculta și a ajuta* **CC¹**. 135.

obicnitu „obicei" **CV.** CI, 2.

osfetită „funcție sacră" **CPr.** 142.

perit „rătăcit, copleșit de păcate": *vine amu Fiiul omenesc să caute și să mîntuească periții* **CT. EL.** Matei 75; cf. **TB.** 421; **CTd.** 211; **CC¹**. 25, 303, 308.

pestit ar trebui să însemne „întîrziere, încetineală", dar în fraza din **CPr.** 183, unde apare (*ce adevără voao pestitul vostru*), el corespunde vsl. *vŭzljubljenije* „desiderium"; avem a face deci și aici cu o greșeală de traducere.

pitulată „lucru ascuns, taină": *nu e... pitulată ce să nu se cunoască și întru ivire va veni* **CT. EL.** Luca 36.

plecat, ca substantiv masc. „umil": *să judece săracului și plecatului* **CP²**. IX, 39; cf. **CC¹**. 106; ca substantiv neutru „umilință": *Domnedzeu... vede toate fățăriile tale și plecatul tău* **TM.** 121.

porîncită „poruncă, lege" **CV.** LV, 13; **PS. CP.** XXIV, 14; CXI, 1; CXVIII, 4 (*tu porîncit-ai porîncitele tale se fereascâ-le foarte*), 10, 15, 19, 45, 48, 63, 69, 87, 96, 98, 104, 115; **PV.** CXI, 1; CXVIII, 127, 128, 131, 134; **PH.** XVIII, 9; XXIV, 10, 14; XLIX, 10; LXXIII, 20; LXXVII, 10; LXXXVIII, 29; **TM.** 121, 225, 226; **CTd.** 223, 225; **CT. EL.** Matei 60, 92; Marcu 43, 56; **CPr.** 17, 31, 49, 70, 94; **CC¹**. 74, 186; **CC²**. 351; **PO.** pref.; Ex. 15; **GS.** I, 256, 258; **P.** 22, 23.

300 *povelit* „poruncă, lege" (vsl. *povelĕnije* „mandatum"): *postavi* (formă slavă rămasă netradusă prin *puse*) *[lu] Iacov în povelit* **PH.** CIV, 10; cf. *ibid.*, CXLVIII, 6.

prins „prizonier": *nu fii nemilostivnic către... prinșii, robii* **CC¹**. 348.

proidit „străin": *proiditul uciseră* **PH.** XCIII, 6; cf. *ibid.*, CIV, 12; CXLV, 9.

pustinit „paragină, ruină": *cum fură îm pustinitu de năprasnă?* **PS. CP.** LXXII, 19.

răsfirat „împrăștiere": *Pătru celora deîntru răsfiratul Iudeilor, ce fură botezați, scrise tremetere* **CPr.** 57.

răslăbit „paralitic" (vsl. *raslabjenŭ* „paralyticus"): *mulți răslăbiți vendecară-se* **CPr.** 18; cf. **CC²**. 242, 276, 280, 282, 522, 543.

răstignit „răstignire" **CC²**. 424; **GS.** I, 257.

răstit „răstire": *nici către ceia ce purta pre el nu zise cu răstit* **CC²**. 279.

răzimat **PH.** XLIV, 9 (*de păsoniul rădzimaților*) ne oferă un alt exemplu, cu totul caracteristic, al felului în care traducătorii falsificau sensul originalului slav; cuvîntul care trebuia să fie redat în românește era *slonovĭnŭ* „eburneus", dar traducătorul **PH.**, neînțelegîndu-l, l-a legat de verbul *sloniti sę* „acclinari",

care i-a amintit de forma românească *a se răzima*, și astfel a ajuns să introducă în text *rădzimaților* (în **PS. CP.** s-a păstrat forma slavă, *slonovnilor*).

rîvnit „poftă trupească" **CPr.** 213.

sărutată „sărutare": *vă închinați unul cătră alalt cu sărutata sfîntă* **CPr.** 127; cf. *ibid.*, 273; „salutare": *iubesc... sărutatele în tîrgure* **CT. EL.** Matei 93 (= *amant... salutationes in foro*); despre dubla semnificație a acestui derivat al lui *săruta*, v. mai departe, la lexic.

scîrbit „necaz, amărăciune": *după scîrbitul zilelor acelor soarele va întuneca* **CT. EL.** Matei 100.

scumpărat „izbăvire" **TM.** 103; **ICr.** 13.

sleit „idol" (după vsl. *istukanŭ sŭlijanŭ*) **PH.** CV, 19 (*se închirară sleitului*), 36.

spămîntat „spaimă": *eu dzișu în (întru) spămîntatul mieu* **PS. CP.** XXX, 23.

stătut „existență": *pelița lui Hristos iaste pînre stătutului nostru* **TM.** 123; 301
pl. *stătute* apare în **CPr.** 68 cu înțelesul de „elemente, stihii" (*stătutele aprins topise-vor*), corespunzînd vsl. *stichio* „elementum".

știut, ca masc. „cunoscut, prieten" (vsl. *znanije* „notus, amicus"): *fuiu... frică știuților miei* **PS. PH. CP.** XXX, 12; cf. *ibid.*, LIV, 14; LXXXVII, 9; **CT. EL.** Luca 8, 111; **CC**[1]. 411; ca neutru „cunoștință": *lu Pavelu dzișu veghiatu se fie înîru știutulu curatului* **CV.** LXX, 9-11; fem. *știută* înseamnă „cunoștință, știință" (vsl. *razumŭ* „intellectus"): *știuta mărește-se...*; *nu toți au știută* **CPr.** 139; cf. *ibid.*, 253; **CC**[1]. 373; și cu sensul de „conștiință" (traducînd vsl. *sŭvĕstĭ* „conscientia", dar confundat cu *sŭvĕstŭ* „notus"): *știuta lor neputincioasă iaste* **CPr.** 139; cf. *ibid.*, 140, 146, 284; **CC**[1]. 373.

strigat „strigăt" **PO.** Ex. 3, 12, 22.

svătuit (scris *vătuit*) este dat de **PS.** LV, 9: *pus-ai lacrămile mele între tire, ca în [s]vătuitul tău*; traduce vsl. *zavětŭ* „testamentum, mandatum, pactum", astfel că trebuie să-l considerăm ca un derivat al lui *svătui* (*sfătui*) adaptat la cuvîntul slav; fem. *[s]vătuită* apare tot în **PS.** XXIV, 10; *cire cere [s]vătuita lui* (în **CP.**, în același loc, *sfătuita*).

temut „cel care se teme" **PS.** XXX, 20; XXXII, 18 (*ochii Domnului spre temuții lui*); XXXIII, 10; LX, 6; CXIII, 21; **CV.** CX, 5; CXLIV, 19.

trezvit este atestat în **TM.** 123: *pelița lui Hristos iaste pînre stătutului nostru și trezvitului nostru*; semnificația lui nu reiese clar din context; Hasdeu (*Cuv. d. bătr.*, II, 133) îi atribuie sensul de „sprijin", ceea ce e foarte contestabil; dacă în textul slav după care a fost tradus **TM.** figura *trĕzvenije*, cum se poate presupune, accepția acestuia „sobrietas" ar fi să se reflecte în *trezvit*.

turburat „turburare, agitare": *turburatul apelor* **PS. CP.** XLV, 4; cf. *ibid.*, LXXXVIII, 10; **CC**[1]. 16; „turburare, perturbare": *de i se-ară fi tîmplat neputință den turburatul ceii mestecături rea a trupului* **CC**[2]. 93; cf. *ibid.*, 314.

ustenit, „oboseală": *dzi și noapte încungiură... ustenit pre mijloc de elu* **PS.** 302
LIV, 11; cf. **PH.** XXIV, 18; CXXXIX, 10; în același timp *ustenită* **PH.** LXXXVII, 16; LXXXIX, 10; XCIII, 20; CVI, 12.

venit „străin": *veniții și rimleanii, iudeii și veniții* **CPr.** 3; cf. **PO.** Gen. 37; Ex. 12, 20, 22, 23.

zăpretit (*zepretit*) „dojană, mustrare" (ca vsl. *zaprěštenije* „objurgatio"): *se descoperiră urdziturile a tuturoru, de zepretitul tău, Doamne* **PS.** XVII, 16; cf. *ibid.*, LXXV, 7; LXXIX, 17; **CP.** XVII, 16; LXXIX, 17.

zis „spusă, poruncă, dispoziție": *pre porînca și pre zisul lu Dumnezeu* **CC¹.** 89; cf. *ibid.*, 41.

92. În acord cu ceea ce caracterizează morfologia limbii romîne, limba secolului al XVI-lea ne oferă un mare număr de substantive derivate din infinitivele în *-re*:

afundare: *cum Hristos trei zile și trei nopți întru inema pămîntului făcu, așa și botezatulu cu trei afundări și scoateri ce au fost întru mormînt trei zile și trei nopți a Domnului închipuiaște* **CC².** 585.

ajunare „post": *genuchele mele nu putură de ajunare* **CP. PS.** CVIII, 24.

azeciuire „faptul de a da a zecea parte din averea sa": *jidovii den toată avuțiia lor da o a zecea și iară altă azeciuire* **CC².** 17.

bere „băutură": *berea mea cu plîngere mestecaiu* **CP.** CI, 10; cf. **CT. EL.** Ioan 23; **CPr.** 114, 143, 255; **CC¹.** 96, 372; **CC².** 65, 143, 279.

biruire „biruință": *putere cu biruire spre vrăjmași dăruiaște-i* **CC².** 560; cf. *ibid.*, 137, 145.

blăznire „rătăcire": *în calea lor blăznire e lor* **PH.** XLVIII, 14; cf. **CC².** 516, 591; „cursă": *fie masa lor... în blăznire* **PH.** LXVIII, 23; cf. *ibid.*, CXL, 9; „pericol": *fiind amu întru blăznire notătorilor* **CPr.** 50; „ruină, pagubă": *fu lor în blăznire* **PS. PH. CP.** CV, 36; „dezaprobare": *pre feciorul mumînrei sale punre blăznire* **PH.** XLIX, 20; *piatra de blăznire* **CPr.** 58 corespunde lui *petra scandali.*

cădire „tămîiere" (vsl. *kadilo* „suffitio"): *toate arsele grase rădic ție cu cădiri* **CP².** LXV, 15; cf. **PH.** CXL, 2.

303 *celuire* „înșelătorie, viclenie" **PH.** XXXI, 2; XXXIII, 14; LIV, 12; CIV, 25.

crăire „țară": *acest om așa gîndește că fi-va foarte bine de rîndul lui să șadză puțin în crăirea noastră...*; *bine ce-au făcut acest om noao și crăirei noastre...*; *dăm tărie să șadză în crăirea noastră...*; *să margă în crăirea noastră* **DH.** XI, 369, 370.

credere „credință, fidelitate": *cu credere sau cu credință* **CC¹.** 437; cf. *ibid.*, 438; **PH.** XXXII, 4.

cumplire „sfîrșit": *spure-mi, Doamne, cumplirea mea* **PS.** XXXXIII, 5; cf. *ibid.*, L; LIII; CXVIII, 96; **CP.** CXVIII, 96.

cuntinrare „mustrare, certare": *de cuntinrarea ta fug* **PH.** CIII, 7.

delungare „îndepărtare, alungare": *făcu boalei delungare* **CC².** 393.

descumpărare „mîntuire" **PH.** XVII, 48.

deștingere „coborîre" **CTd.** 195; **CC².** 34, 147, 201, 583.

dodeire „molestare": *turburaiu-me... de dodeirea păcătosului* **PS. CP.** LIV, 3-4; cf. **CTd.** 227.

dosădire „supărare": *se nă izbimu dosădirea aceasta* **CV.** LXXXIX, 2 (în versiunea slavă, *Actele Apost.*, XXVII, 21: *izbyti že dosaždenija sego*, și în Vulgata: *lucrique facere injuriam hanc*); „insultă, înfruntare": *începutul trufei dosădire arată-se, că ocăraște pre alalți și întru o nemică nu-i socotește pre aceia* **CC².** 15.

dostoire „moștenire“ (vsl. *dostojanije* „hereditas“): *pămîntul Hanaanului, ceaia ce e dostoirea voastră* **PH.** CIV, 11.

drăznire „încredințare, îndrăzneală“: *nici o drăznire nu avea el* **CC²**. 506; cf. *ibid.*, 53, 388; aceeași formă trebuie să fie restabilită în **TM.** 125, unde, din greșeala copistului, apare *dărnire*.

dumnezeire „divinitate“ **PS.** CLXII, 43; „credință“: *ceia fără dumnezeire* **PO.** Gen. 18.

dzeire „divinitate“: *în dzeire mai mic de Tatăl...*; *e unul este Hristos neschimbată dzeire în peliță, ce peliția preimi către dzeire* **PS.** CLXII, 20, 26.

ferire „pază“: *pune, Doamne, ferire rostului mieu* **PS.** CXL, 3.

fugire „fugă“: *peri fugirea de la mine* **PS.** CXLI, 5; cf. **PV. CP.** *ibid.*; **CC²**., 151; „evitare“: *să fugim de el și de laturile lui și de rele-i, carea iaste ugirea, feritura lucrurilor hitlene* **CC²**. 523; „refugiu, adăpost“ (traducînd vsl. *priběžiite* „refugium“): *fu Domnul fugire meserului* **PS. CP.** IX, 10; cf. *ibid.*, LXX, 3; XCIII, 22; **PV.** XC, 2. 304

gîlăluire „ură“ **PH.** XXIV, 19 (*cu gîlăluire nedereaptă gîlăluiră-me*); CVIII, 5.

gîmbosire „înșelătorie, viclenie“: *nu giură-se în gîmbosire sotului său* **PS.** XXIII, 4; cf. XXXIV, 20; XXXVII, 13; XLIX, 19; LI, 4; LXXII, 18; CIV, 25.

glăsire „strigăt, cîntec (la petreceri)“: *beția cu cimpoi, glăsirea* **AA.** XXVIII, 103 (traducere a vsl. *koziloglasovanije* „comissatio“).

gotovire „pregătire“: *gotovit-ai gustare lor, că așa iaste gotovirea* **PS.** LXIV, 10; cf. *ibid.*, IX, 38; CLII, 17; **TM.** 53; **CP.** LXXXVIII, 15; CLII, 17; **CP²**. LXXXVIII, 15.

împelițare „întrupare“: *în vremea împelițarei lu Hristos* **CC²**. 414; cf. *ibid.*, 104.

încindere „foc, aprindere“: *nu vă mirareți ce e întru voi încindere către ispitirea voastră* **CV.** CLX, 3-5.

încurăre „alergare de cai“: *încurările* (scris *încurele*), *săltăturile, cîntecele cu cimpoi* **TM.** 230.

îndrăznire „îndrăzneală“: *cînd vor fi acestea toate... cine va avea îndrăznire?* **CC²**. 41; cf. *ibid.*, 391, 584; „rîvnă“: *îngerii... ceia ce-su dereptii lu Hristos în părățiia lui și au îndrăznire a se ruga dereptu păcătoși* **TB.** 360-362; cf. **CC²**. 139, 232; „încredere“: *învăța ce e de Domnul Is. Hs. cu toată îndrăznirea neapărată* **CPr.** 51; cf. *ibid.*, **CC¹**. 9.

învestire „veșmînt“: *pusu înveștirea mea sacu* **PS. CP.** LXVIII, 12; cf. *ibid.*, CIII, 6; **CP²**. LXVIII, 12; *înveștere* în **PV.** CIII, 6.

judecare „judecată“: *lua-se-vor judecările tale de fața lui* **CP. PS.** IX, 26; cf. *ibid.*, XCVI. 2; CXVIII, 43, 106, 156; CXLVII, 9; **PV.** CXLVII, 9; **PH.** IX, 5, 17; XVII, 23; XXXII, 5; XXXVI, 6; CII, 6; CIV, 5; CXVIII, 13, 102; **CP²**. XVIII, 10; **CC¹**. 39, 117-118, 119, 186, 469; **CC²**. 133; **PO.** Gen. 26; Ex. 15; **IP.** 30; „tribunal“: *în giudecarea lu chiesariu sîntu stîndu* **CV.** LXVII, 3-4.

lăstire „înșelătorie, viclenie“ (în textul slav *lištenije* „fraus“): *limba ta împletiia lăstire* **PH.** XLIX, 19; cf. CXXXVIII, 4.

lăudare „laudă“: *cela ce... dela însuș Domnul lăudare dobîndi* **CC²**. 256; cf. *ibid.*, 290 **PS. CP.** XC; XCII, CXLIV; CXLVI, 1; CXLIX, 1; CLVII, 10; **PH.** CXLIX, 1; **AA.** XXVIII, 104.

305 *luptare* „luptă“: *osul cliciului în luptare scrinti-se* **PO.** Gen. 32.

mîlcomire și *mîlcomișare* „blîndețe“: *să aducem Dumnedzeului nostru... mîlcomire* **IP.** 33; *să semănăm a inimii ceaia buna eftiniia, blîndețele, mîlcomișare* **CC²**. 292; cf. *ibid.*, 275.

milcuire „tristețe“: *risulu vostru în plîngere se întoarcă-se și bucuriia întru milcuire* **CV.** CXXIX, 4-6; cf. **CP²**. LIX, 5; **CC²**. 134, 625.

minunare „mirare“: *cu multă minunare aștepta să vază ce vrea să fie* **CC²**. 395; cf. *ibid.*, 397.

mîrecare „mînecare, sculatul dis-de-dimineață“: *în deșertu voao iaste mîrecarea* **PV.** CXXVI, 2; cf. CXXXVIII, 9.

murguire „murmur, nemulțumire“: *striirii iubiți, urulu alaltu, fără murguire* **CV.** CLIX, 4-5; cf. **CPr.** 16.

nădăjduire „nădejde“ **CPr.** 88, 97, 98 (*nădăjduire văzută nu iaste nădăjduire*); **CC¹**. 74.

nevoire „supărare, suferință“: *sfîrșire și nevoire face-va Domnul Dumnezeu spre toți ce lăcuesc pre pămînt* **CC²**. 38.

obidire „asuprire“: *jumătate [den avuțiia luiș] o ținea..., ca dentr-aceaia să plătească de patru ori ce-au luat den obidire* **CC²**. 517.

oblicire „mustrare“: *n-are în rostul său oblicire* **PS. CP.** XXXVII, 15; cf. *ibid.*, XXXVIII, 12; CXLIX, 7; **PV.** CXLIX, 7; **CV.** IX, 4-5; **CPr.** 42; **CC²**. 198, 287, 618; înseamnă și „manifestare“ (ca vsl. *obličenije* „accusatio, manifestatio“): *dumnezei se chema aceia, de minției, ce dumnezei nu era, ce... a drăceascăi oblicire* **CC²**. 212.

obrazire „figură, imagine, simbol“: *ceea ce cu a ei obrazire acmu și noi mîntui-nă vremu cu botegiurea* **CV.** CLVI, 9-11 (în Vulgata, *Ep. Sf. Petru*, I, III, 21: *quod et vos nunc similis formae salvos facit baptisma*); este un derivat adaptat la vsl. *obrazŭ* „forma, imago“.

ocărîre „ocară“ **CP. PS.** XXI, 7 (*eu-s ... ocărîre oamenilor*); LXXIX, 7; LXXXIX, 5; CXXII, 3, 4; **PV.** CVI, 40; CXXII, 3, 4.

306 *ogodire* „prevenire“: *nu pre iubirea de slavă și pre ogodirea oamenilor arătă-se aceasta să facă* **CC²**. 296; cf. *ibid.*, 316; **CC¹**. 362.

părătare „suferință, întristare“: *împutare așteaptă sufletul mieu și părătare* (scris *păriptare*) **PS.** LXVIII, 21; cf. **CV.** CLXIV, 2.

ponosluire „mustrare“: *ponosluire nu va lua pre aproapele său* **PH.** XIV, 3; cf. XXI, 7; XXX, 12; XXXVIII, 9; LXVIII, 21.

postire „post“: *să ne ținem foarte cu usîrdie întru postire* **CC²**. 549.

potopire „potop“ **CP²**. LI, 6; **CC²**. 243, 582.

povelire „poruncă, lege“: *povelire puse și nu va (vor) trece* **PS. PV. CP.** CXLVIII, 6.

premiezare „înjumătățire“: *nu rădica mine în premiezarea zilelor mele* **CP. CP²**. CI, 25.

prestîmpire „despărțire, părăsire“ (vsl. *prěstąpiti* „transgredi“): *prestîmpire înveți de Moisi* **CPr.** 45.

pridădire „tradiție, obicei, predanie“ (vsl. *prědanije* „traditio“): *derept ce ucenicii tăi calcă pridădirile bătrînilor?* **CT. EL.** Matei 60; cf. **CPr.** 67.

prilăstire „înșelătorie, viclenie“: *rrostulu lui plinru e [de]... prilăstire* **PH.** IX, 28; cf. LXII, 18.

prilejire „grijă“ (vsl. *priležanije* „cura“): *dzise cătră soții ce era merși prilejire se-i nemerească* **CV.** LXXXIII, 12-14.

răposare „odihnă“: *ne-am făgăduit lu Hristos... pînă în ceaia de apoi răposare să proslăvim pre el* **CC²**. 586.

răpștire „murmur“ **CT. EL.** Ioan 25 (*și răpștire multă era de el întru nărod*) **CC²**. 286, 498.

recire „ocară, rușine“ (cf. mai sus, p. 187, *rece*); *se învească-se în recire și în rușine cei ce ceru reu mie* **PS.** LXX, 13; cf. **PH.** CXXXI, 18.

rodire „rod, produs“ **PH.** XX, 11 (*rrodirea de pre pămîntu piarde-i-veri*); **PV.** CLV, 17.

săblăznire „rătăcire“: *săblăznire lor prin netrecute, nu pre cale* **PV.** CVI, 40.

scrîșcare „scrîșnire de dinți“ **TB.** 458. 307

scuipire „scuipat“: *dulceața toată den scuipirea preacuratului și dumnezeesc rost au fost* **CC²**. 194.

scumpărare „răscumpărare“: *ne-au adus pre noi... din robie la scumpărare* **IP.** 30-31.

sîrguire „stăruință“: *nemică nu iaste alta cu sîrguire lu Hristos ca dragostea* **CC²**. 381.

slujire „slujbă“: *acmu mai mare se-au arătat slujire* **CPr.** 318; „cult“: *slujire de idoli* **CC²**. 246; „supunere, ascultare“: *ce era dăruite lui făpturile în slujirea lui* **CC²**. 24; cf. **CPr.** 100; **AA.** XXVIII, 103.

spodobire „vrednicie, faptul de a fi demn de...“: *neîmpărțită iaste întru el spodobirea șederei scaunului* **CC²**. 526.

spunere „expunere“: *au lăsatu den ceriu la Ierusalim cuvîntu și spunere cu frică mare* **TM.** 43; „vestire“ *preaobrajeniia lu Hristos arătare era și spunere venitului lui al doilea* **CC²**. 85; în **CPr.** e deseori întrebuințat în titlurile epistolelor: *spunerea... lu Iacov* (51); *spunerea de tremisul lu Iuda de zbor* (76); *spunerea ce e cătră Rimleani* (78) etc.; cf. **CV.** CVI, 1; CXXXVI, 5; CLXV, 9; acest înțeles al lui *spunere* corespunde aceluia al vsl. *sŭkazanije* „declaratio“ (cf. B. Tenora, „Mitteil. d. rum. Inst. an der Univers. Wien“, 197).

suspinare „suspin“ **CP. PS.** XI, 6 (*dereptu chinul mișeilor și suspinarea meserilor*); XXXVII, 9; **PH.** XI, 6; XXX, 11; CI, 6, 21; **TB.** 462; **CC²**. 20, 38, 398.

temere „teamă“ **PH.** XIII, 5; **PO.** Ex. 23.

tușire „tuse“: *de unde-i e pialea și sîngele și tușirea* **CC²**. 578.

upuvăire „nădejde“: *ferecat bărbatu ce-i iaste numele Domnului upuvăirea lui* **PS. CP.** XXXIX, 5.

urîre „ură“ **PS.** CXXXVIII, 22 (*cu sfîrșită urire uriu-i*); **CP.** *ibid.*

urmuire „urmare, consecință“: *arătă lor Domnul den a fireei urmuire că nu sînt nemică dentr-acelea cu neputință* **CC²**. 387.

vrăciuire „lecuire“ **CC²**. 23, 67 (*aceia amu sănătoși-i fac cu vrăciuirea*).

zăpretire „amenințare“: *cu zăpretire micșurași pămîntul* **PS. PV. CP.** CLV, 12.

zărvuire se găsește în **CC²**. 391: *de vătămătura nu va a iubitului, decît ce* 308 *ne-ară vrea zărvuirea vrăjmașului*; sensul său nu apare clar, dar, cum pare să ne îndrepte spre vsl. *zarŭvati* „ferire“, putem presupune că înseamnă „lovire“.

zicere „spusă, cuvînt, vorbă“: *să se aștepte ca ploaia zicerea mea* **CP.** CLIII, 2; *Nu-s cuvinte, nece ziceri ce să nu se audză glasul lor* (*ibid.*, XVIII, 4); *acoperi ei în coperimînt de zicerea limbilor* (*ibid.*, XXX, 21); cf. **PS.** în aceleași

locuri; **PV.** CLIII, 2; **CT. EL.** Matei 53; **CPr.** 68, „poruncă“ (corespunzînd vsl. *poveлěnije* „praeceptum, mandatum“): *derep ce lumină zicerile tale pre pămînt* **CP. PS.** CLVI, 9; cf. *ibid.*, XCIII, 20; CIV, 10, **PV.** CLVI, 9.

93. Ca substantive provenite din adverbe trebuie să menționăm următoarele, dintre care majoritatea pot fi explicate, ca și cele pe care le-am notat la categoriile precedente, prin procedeele obișnuite ale traducătorilor de a crea derivate care nu erau decît adaptări la formele slave:

apoi „cel din urmă“ (după vsl. *poslědĭnĭ* „extremus, novissimus“): *mulți vor fi întîii apoii și apoii întîii* **CT. EL.** Marcu 46; cf. Matei 79, 80; Luca 72; **CC**[1]. 76; fem. *apoia* are sensul de „ultima stare“ în această frază: *fi-va lor apoia mai amar decît întîia* **CPr.** 67, cf. **CT. EL.** Matei 48; în altă parte înseamnă „viitorul“: *Doamne, tu cunoscuși toată apoia mea și demulta mea* **PS. PV. CP.** CXXXVIII, 5 (în **PH.** *de apoile și de demultele*; *demult* apare și el substantivizat, reproducînd vsl. *drevĭnĭ* „pristinus“).

astăzi, ca fem. pl., se găsește în **CC**[2]. 547 cu sensul de „ziua de azi“: *astăzile de pururea cu înșelăciune petrecîndu-le.*

des(ă)tul „abundență, belșug“ (vsl. *obilĭ*, *obilije* „abundantia“): *eu dziș în desătulul mieu: se nu me clătescu în veacu* **PS.** XXIX, 7; *îmbătă-se de destulul caseei tale* (*ibid.*, XXXV, 9); cf. **CP. CP**[2]. aceleași versete (în **PH.**, în ultimul pasaj: *sătulul*).

de-sus (vsl. *vyšĭnĭ* „qui supra est, altissimus“) este folosit în mod special
309 cînd se vorbește de Dumnezeu („Cel-de-sus“): *măniară De-susul în fără-de-apă* **PS. CP.** LXXVII, 17; *sfatul De-susului înteritară* (*ibid.*, CVI, 11); *cîndu împărția De-susul limbile* (*ibid.*, CLIII, 8; la fel în **PV.**); cf. **PH.** XCI, 2, 9.

furiș „loc ascuns, străfund“ (vsl. *tajnŭ* „absconditus“): *aceaia ce iaste... întru furișul inimiei omului* **CPr.** 59; de asemenea fem. *furișe* „taină“: *ascunde-i-veri ei în furișea fetei tale* **PH.** XXX, 21; *Zeulu cuvînt spuse nu de nou a fi ce e după ale noastre furișe, ce e întru început amu pururea e a fi lui* **CPr.** 68; cf. *ibid.*, 74.

în-sus este folosit în același fel ca *de-sus* (v. mai sus): *tot pămîntul... se cînte numelui tău, În-suse* **PS. CP.** LXV, 4; cf. *ibid.*, LXXII, 11; XCI, 2, 9; **PV.** XCI; 9.

întru-lăuntru „interior“ (vsl. *vŭnątrĭnĭ* „interior“): *îndulcescu-mă amu de legea lu Dumnezeu, după întrulăuntrul omului* **CPr.** 95.

mai-gios „fund“ (vsl. *prěispodĭnĭ* „infimus“): *aceia în deșertu cerșură sufletul mieu se între pe mai-giosulu pămîntului* **PH.** LXIII, 10.

mai-sus „înălțime“ (vsl. *prěvysprĭnĭ* „summus“): *coperiș cu apă mai-susul lui* **PS. CP.** CIII, 3; cf. **PV.** CIII, 3; **CP**[2]. CIII, 13 (la acest din urmă verset în **PH.** găsim: *mai-de-susul*).

sus, ca masc., e identic cu *de-sus*, *în-sus* (cf. mai sus): *Susul dede glasul său* **PS. CP.** XVII, 14; cf. *ibid.*, XLV, 5; XLIX, 14; LXXVI, 11; LXXVII. 5; XC, 1; **CP**[2]. LXV, 4; LXXII, 11; LXXVII, 17; LXXXVI, 5; XC, 2, 9; **CC**[2]. 206, 386, 391; ca neutru el înseamnă „ceea ce se găsește în înălțime“: *toate susurele tale și undele tale prespre mine trecură* **CP. PS.** XLI, 8; cf. **PS.** CLXII, 75.

94. Adjectivele ne oferă un număr mult mai redus de derivații improprii. Ca adjective derivate din substantive avem de relevat:

azimă „nedospită“: *pîine adzimă* **PO.** Ex. 12, 23.

împărat: *podobește-se împărățiia ceriului omului împărat ce vru a se întreba în cuvinte cu robii lui* **CT. EL.** Matei 77 (în textul slav: *člověkŭ carĭ*); cf. *ibid.*, 89; **CC**[1]. 154, 177; **CC**[2]. 319-321; 343-344.

lotru „hoț“: *rău și spurcat și lotru* **CC**[1]. 39; *cel fecior lotru și tare greșit* (*ibid.*, 325).

neguțătoriu: *podoabă iaste împărățiia ceriului omul[ui] neguțătoriu ce caută* 310
bun mărgăritari **CT. EL.** Matei 55 (în versiunea slavă găsim: *člověkŭ kupĭcĭ*).

păstoriu: *oamenii păstori ziseră unul la alalt* **CT.** Luca 5 (la fel în textul slav: *člověkŭ pastyrĭ*).

plugariu: *omul plugariu, cela ce pămîntul lucrează, cade-i-se deîn rodul lui să guste* **CPr.** 292.

sutaș: *acest om sutaș* **CC**[1]. 105 (cf. § 100, suf. *-ariu*).

țăran: *omeni țarani* **DH.** XI, 220.

telegariu: *cai telegari* **CB.** I, 209.

95. Cîteva forme adjectivale sînt derivate din participiile perfecte:

adeverit „adevărat, veritabil“ **GS.** I, 260; **CT. EL.** Marcu 52; Luca 81; Ioan 1, 38, 48, 50, 52, 68; **CPr.** 216, 293; **CM.** 12; **CC**[1]. 64; **CC**[2]. 5, 73, 134, 140; **IP.** 28, 33; „precis“: *vremi adeverite* **PO.** Gen. 1 (după textul din Heltai: *bizonyos idökett*); nu mai puțin frecventă este forma paralelă *adevărat* (cf., mai sus, 127): **TB.** 470; **CC**[2]. 81; **CB.** I, 67, 72; **DR.** 2; **A.** I, 248 etc.

adîncat „adînc“ **CV.** XVI, 4; **PS. CP.** LXIII, 7; LXVIII 15 (*ape adîncate*); **CT. EL.** Matei 50; Marcu 15; **CPr.** 43.

afundat: „adînc“: *înrimă afundată* **PH.** LXIII, 7.

amînat „încet“: *se fie totu omulu... amînatu a grăi și amînatu întru mănie* **CV.** CXIII, 13; CXIV, 1.

curmezișat „pieziș, echivoc, viclean“: *să fugim... de cuvinte curmezișate* **CC**[2]. 626; *Iară semnul cuvintelor curmezișate crucea e, ce și pînă astăzi grăesc cuvinte curmezișate necredincioșii și nu o priimesc ea. Derept aceaia semnul cuvintelor curmezișate iaste întrupirea Domnului* (*ibid.*, 591).

cutremurat „cutremurător“: *să fugim de înfricoșatul și cutremuratul jurămînt* **CC**[2]. 625.

delungat „îndelung“: *s-ar fi prins și domitale zăbavă, lucru delungat* **DH.** XI, 349; *după atîta vreme delungată* **CPr.** 310; cf. *ibid.*, 308, 309.

desfîrșit „desăvîrșit“: *nu arătară amu credință desfîrșită* **CC**[2]. 428; cf. **TM.** 124; **CT. EL.** Matei 79; **CPr.** 156, 297 (scris *desvrîșit* **PS.** CLXII, 16-17; 311
PH. LXXXVIII, 38); prin confuzie cu adverbul asemănător (cf., mai sus, p. 168) el apare uneori invariabil: *fiți amu desfîrșit, că tatăl vostru deîn ceriu desfîrșit iaste* **CT. EL.** Matei 15; este atestat și *desăvîrșit* **TM.** 225; **P.** 23, și pentru folosirea ambelor forme, una lîngă alta, comp.: *cel amu... mai denainte de veac desfîrșit fiind, vru a fi să fie și mai desăvîrșit* **CC**[2]. 593.

drăcit „posedat, îndrăcit“: *nu vindecară cel om drăcit* **CC**[2]. 90; cf. *ibid.*, 55.

fericat (*ferecat*) „fericit“ **CV.** LXXIII, 9; CXV, 9; CLIV, 10-11; CLX, 11; **PS.** XXXII, 12; XXXIX, 5; LXIV, 5; LXXXVIII, 16; CXVIII, 2; CXXVII, 2; **PH.** I, 1; CXXXVI, 9; **CP.** II, 13; XXXII, 12; XXXIII, 9; XXXIX, 5; LXIV, 5; LXXXVIII, 16; CXVIII, 2; CXXVII, 2; CXLV, 5; **TM.** 123; **TB.** 465-468; **CTd.** 219, 220, 221; **CT. EL.** Matei 10, 40, 67; Ioan 45, 65; **CPr.**

44, 52, 115; **CM.** 14, 22; **CC¹.** 122; **CC².** 6, 58, 144, 164, 417, 458; **TP.** 150, 156 (este folosit, dar mai rar, și *fericit* **CP².** XXXII, 12; LXXXVIII, 16; **CC².** 116, 153, 238, 416, 481, 564, 594; **S.** 23, 24; cele două forme apar una alături de cealaltă în această frază din **CC².** 458: *ferecatu e... cela ce-și aduce aminte de săraci... și fericit bărbat cela ce miluiaște*).

înfricat „înfricoșător" **PS. CP.** XLVI, 3; **CP².** LXXV, 8, 13; XCV, 4; **TB.** 290, 336, 354, 450, 451; **CTd.** 192, 204, 207, 213, 225; **CC².** 129; **IC.** 40, 47; **IP.** 33; **S.** 10.

mîlcomișat „tăcut, supus": *[muiarea] să fie mîlcomișată* **CPr.** 282; „liniștit": *voi să fiți mîlcomișați și să lucrați al vostru* **CPr.** 269.

milostivnicit „milostiv": *Domnului fie mulțemită pentru cel milostivnicit dar* **CPr.** 189.

obrezuit „circumcis" (vsl. *obrězovati* „circumcidere"): *bărbați obrezuiți* **CPr.** 27.

oscîrbit „trist" **CC².** 497.

osvetit „consacrat cultului, sfințit" **P.** 21.

perit „fără vlagă, slab": *oamenii sînt așa periți și slabi* **CC¹.** 248; cf. *ibid.*, 315.

pestit „încet": *să fie tot omul... pestit a grăi, pestit în mănie* **CPr.** 52.

312 *răslăbit* „paralitic": *răslăbitul rob* **CC².** 264.

șerbit „supus": *cîndu eram tineri suptu stihiile lumiei eram mai șerbiți* **AA.** XXVIII, 102.

vivorît „furtunos": *stătu duh vivorîtu* **PV.** CVI, 25 (= *stetit spiritus procellae*); în același verset în **PH.** găsim *vihorit*.

96. Uneori sînt întrebuințate și adverbe ca adjective, dar ele trebuie să fie interpretate la fel ca cele pe care le-am văzut mai sus, la derivația substantivală (§ 93); astfel avem:

apoi „din urmă" (vsl. *poslědĭnĭ* „extremus, novissimus"): *gata a se ivi în vremea ceaia [a]poia* **CV.** CXXXIX, 7-8; *se-au ivitu în [a]poiulu anu* (*ibid.*, CXLIII, 4-5); *adăstați pînă la apoile zile* **CPr.** 56; cu același sens de „ultimul" și *mai (de) apoi*: *cap mai apoi* **TM.** 106; **ICr.** 20; **GS. I,** 258; *cărțile... mai de apoi* **CM.** 9; „nou": *nič unul nu este mai vechiu și nič mai apoi* (scris *poniu*) **PS.** CLXII, 72-73; cf. *cesta de apoi* **CT. EL.** Matei 80; *cel(a) de apoi(a)* **PH. CP².** LXXII, 17; **TM.** 79; **CTd.** 193; **CT. EL.** Ioan 28; **CC².** 135, 586; **IP.** 35; **AA.** XXVIII, 107; *zioa de apoi* **CC¹.** 185; **TB.** 470; **CTd.** 221; *sărutare de apoi* **TB.** 449; **CTd.** 213; *osîndirea de apoi* **CC².** 511; *arame de apoi* („ultimul ban") **CT. EL.** Luca 69.

aproape „care apropie": *aproapea întru Hs. dragoste* **CPr.** 198; „apropiat": *nădăjduesc, fraților, ca mai buna și aproapea spăsenie întru voi să fie lucrată* **CC².** 141.

curînd „iute" (vsl. *skorŭ* „celer"): *să fie tot omul curînd a auzi* **CPr.** 52; **CV.** CXIII, 13-14; s-ar putea presupune, la rigoare, că în acest caz *curînd* este folosit în acord cu înțelesul său primitiv (< lat. *currere*) și așa cum îl întîlnim în romîna veche, atunci cînd apare uneori ca adjectiv (v. dicționarul lui Tiktin), dar, ținînd seama de *skorŭ* din textul slav, mai curînd acestuia trebuie să-i atribuim prezența lui *curînd* în traducerea *Epistolei Sf. Iacob*.

de năprasnă „năpraznic": *vru Dumnezeu și Domnul nostru, Isus Hristos, să arate de năprasna a lui a dooa venire* **CC².** 359.

tocma apare ca adjectiv în **CT. EL.** Luca 24: *în vremea aceaia sta Is. la un loc tocma*, unde aceste două cuvinte din urmă înseamnă „loc șes, cîmpie", forma *ravînŭ* „planus, similis" din textul slav fiind redată prin *tocma*. 313

usebi „rezervat, destinat cuiva": *după eșitul den trup în loc usebi duc pre suflete* **CC**[1]. 117.

97. Pentru verbe, textele ne dau aceste forme derivate din substantive:

cămătnici „a da cu camătă": *să veri și mulți vedea cămătnicind* **CC**[2]. 510.

cimpoia „a cînta din cimpoi" **CT. EL.** Matei 41; Luca 32.

cuiubura (a se) „a-și face cuib" (vsl. *vŭgnĕzditi sę* „nidificare"): *acie pasările cuiubură-se* **PS.** CIII, 17.

curvări **CT. EL.** Ioan 28.

drăci (a se) „a aiura, a delira": *Fistu cu mare glasu dzise: „drăcești-te, Pavle..." E elu dzise: „ba nu me drăcescu"* **CV.** LXXX, 7-11; cf. **CPr.** 49; „a fi chinuit de diavol": *fata mea rău se drăcește* **CT. EL.** Matei 62; cf. **CC**[2]. 215; „a deveni lunatic", după cum *drăci* înseamnă „a face lunatic": *ceia ce se lunesc spune-se că se drăcește, că... dracul... păziia luna cîndu e plină și atunce împresura pre cela ce-l drăciia* **CC**[2]. 242; cf. *ibid.*, 310-313; **CT. EL.** Matei 72.

fățări (a se) „a se preface, a fi ipocrit": *fățăriia-se cu nușii și alalți iudei* **CPr.** 202; de asemenea *fățăra* (precedat de *ne*) **CV.** CXLII, 7.

întunereca „a întuneca": *tremise întunerecu și întunerecă* **PS.** CIV, 28; ca reflexiv, „a se întuneca": *întunerece-se ochii lor* **CP. PS.** LXVIII, 24 (*să se întunerece* **CP**[2].); cf. **CT. EL.** Matei 65.

luni (a se) „a deveni lunatic" **CC**[2]. 242 (*ceia ce se luniia*), 312, 313, 315, 543.

mărturi „a depune mărturie": *mărturi-va de mine cela ce m-au trimes* **EL.** Ioan 29 (*mărturisi-va* în **CT.**).

murgi „a se întuneca": *se murgească-lă ochii* **PH.** LXVIII, 24.

nevoi „a obliga, a forța" **TM.** 52 (*lu nevoiașe să lucre*); cf. **CPr.** 215; **AI.** I[1], 105; „a se sili": *nevoiți de pripiți cum mai curînd* **AA.** XX, 476; cf. **DH.** IX, 349; ca reflexiv, „a se gîndi la ceva, a se strădui": *de s-au nevoit neștine de s-au postit* **AA.** XXVIII, 108; *nevoiia-se să biruiască nevoia foameei* **CC**[2]. 296; cf. **CT. EL.** Ioan 59; **CPr.** 118; **CC**[2]. 27, 44, 58; **AA.** XX, 477.

omeni (a se) „a se întrupa": *din Marie ficioară omeni-să* **CTd.** 229; **GS.** 314 I, 260; **CM.** 13.

omeți (a se) „a deveni alb ca zăpada" (vsl. *osnĕžiti sę* „niveum reddere"): *omeți-se-va în Selmon* **CP**[2]. LXVII, 15.

oști „a se război, a lupta": *Amalec oști împrotiva fiilor lu Israel* **PO.** Ex. 17; cf. **AA.** XX, 483, 487; ca tranzitiv „a duce la război": *bună oaste oștit-am* **CC**[1]. 85, 448; „a ataca": *vor mănia și vor oști pre el* **PO.** Gen. 49; cf. Ex. 14.

pizmi „a pizmui, a dușmăni": *află fărălegile-ș și pizmește* **CP.** XXXV, 3 (*să pizmească* **CP**[2]); „a se înverșuna": *pretutindinea bunilor pizmește... diavolul* **CC**[2]. 469; „a se arăta ostil": *nici unui om pizmit-am de să nu spuiu învățătura* (*ibid.*, 218); ca reflexiv „a se invidia": *să nu ne pizmim, nici să ne rînjim sau să ne certăm* **CC**[1]. 121; *cei ce se pizmiia elu-i munciia* (*ibid.*, 464; cf. *ibid.*, 229, 549).

plugări: *cela ce e plugari, el pre nădejde să plugărească* **CPr.** 141.

șerbi „a sluji“ **PH.** II, 11 (*șerbiți lui Dumnedzău cu frică*); XXI, 31, XCIX, 2.

temeli „a întemeia“: *elu temeli susul* **PS.** LXXXVI, 5; *de ainte cunoscuiu de mărturiile tale, că în veacu temelitu-le-ai* (*ibid.*, CXVIII, 152).

trufi (a se) „a se mîndri“ **CP²**. LXXII, 18; **CC²**. 19 (*mai vîrtos datori sîntem... să ne smerim, decît să ne trufim*), 107, 263.

urmi „a moșteni“ (format după vsl. *naslĕditi* „hereditate accipere“, al cărui sens a fost asociat cu *urmă* sub influența lui *slĕdŭ* „vestigium“): *blîndzii urmi-vor pămîntul* **PH.** XXXVI, 11; cf. *ibid.*, XXIV, 13; XXXVI, 22.

zăpădi (a se) „a deveni alb ca zăpada“: *zăpădește-se în Selmon* **CP.** LXVII, 15; în sens figurat, „a apărea ca acoperit de zăpadă“: *sufletul de nu se va înălbi mainte și să se zăpădească cu scîrbele și cu strimturile și cu năpăștile* **CC²**. 99; cf., mai sus, *omeți*.

zavisti „a invidia“: *zavistiia pre el Filistenii* **PO.** Gen. 26; cf. *ibid.*, 30.

315 98. Sînt derivate din adjective:

cuvioșa „a recunoaște pe cineva demn de a fi primit în împărăția cerurilor“: *cuvioșadză pristăvitul dela noi* **D.** II, 302; cf. *ibid.*, 306.

hrăbori (a se) „a se întări, a recăpăta forțe, curaj“: *hrăboriți-vă și învîrtoșați-vă inema voastră* **CP.** XXX, 25; cf. **CPr.** 50; **TP.** 158.

mători „a îmbătrîni“: *muiarea mea au mătorit în zilele ei* **CT. EL.** Luca, 2; cf. *ibid.*, 8; **CC¹**. 429; **CC²**. 587.

meseri „a sărăci“: *bogații meseriră și flămîndziră* **PS. PH. CP.** XXXIII, 11; cf. **PS. PV. PH. CP.** LXXVIII, 8; **CC¹**. 138; ca tranzitiv: *Domnul meserește și bogățește* **PS. PV. CP.** CLIV, 7.

milostivnici (a se) „a avea milă, a se arăta iertător“: *pre cine mă eu milostivnicesc elu e milostivnicit de mine... ; așijderea amu cui va el să se milostivnicească* **CPr.** 101; cf. *ibid.*, 243.

mohorîți „a mohorî“: *degetele sale... le-au mohorîțit cu sîngele său* **D.** II, 306.

neoșa (a se) „a deveni alb ca zăpada“: *neoșa-se-vor vŭ [= în] Selmonele* **PH.** LXVII, 15; cf., mai sus, *omeți, zăpădi*.

nevolnici „a oprima“ **CV.** CXVII, 14.

procleți „a blestema, a anatemiza“: *nu procleți* **CC¹**. 347; *sfîntul săbor procleția-i* **CC²**. 208; cf. *ibid.*, 209, 225.

răoia (*a se*; der. din *răoiu*, v. sufixe) „a se arăta dușmănos“: *nici să se scîrbească, nici să se răoiaze, ce și dragoste mai vîrtos să arate către vrăjmași* **CC²**. 386; de asemenea *reoni* „a pricinui rău cuiva, a maltrata“, dat de **CV.** CLIV, 8.

trufăși (a se) „a se mîndri“: *oborrișI-i cîndu se trufășiia* **PH.** LXXII, 18.

unturoșa „a unge“: *unturoșa-va fața cu unt* **PH.** CIII, 15.

99. Ca verbe derivate din adverbe sînt de relevat:

curînda (a se) „a se grăbi“ (vsl. *ujędriti* „properare“): *după aceaia curîndară-se* **CP. CP².** XV, 4.

curmezișa „a deforma, a interpreta fals“: *se curmezișază acest semn de eretici* **CC².** 591.

împrejura „a înconjura“: *d-unde noi cu atîta ce avăm de ne-au împrejurat cu nuorul mărturiei* **CPr.** 331.

înluontroșa „a se prăbuși, a se înfunda“ (vsl. *uglŭbati* „infigi“): *înluo[n]-* 316
troșară limbile în pagubile ce le feceră **PH.** IX, 16 (în Vulgata: *infixae sunt gentes in interitu quem fecerunt*).

Derivație proprie

100. *Sufixe.* Dintre cele care se folosesc la derivarea de substantive și adjective, notăm:

-ame (suf. colectiv): *mișelame* „sărăcimea, poporul de jos“: *în care besereca nu spun cu înțeles să se învețe mișelamea... ; sînt buni numai de-a cererea milă în țară dela mișelame* **CC**[1]. 108; *vai de... popii carei nu știu, nece înțeleg Sfînta Scriptură, să învețe pre mișelamea* (*ibid.*, 215); cf. *ibid.*, 119, 123, 265, 266, 456; *cum trebuiaște popilor să slujască... mișelameei creștinilor* **CM.** 9. — *voinicame* „toți războinicii, toți cei care formează o armată“: *această oaste a lu Dumnezeu chiamă-se a ceriului voinicame* **CC**[2]. 347; *acolo amu îngereștile tării și voinicamea arhanghielilor... cu arepile vînturi aducea la rădicarea de pre pămînt a lu Hristos* **CC**[2]. 203; **CTd.** 197.

-are: *vînătare* „vînătaie“: *rană pentru rană, vînătare pentru vînătare* **PO.** Ex. 21.

-ariu: substantive: *aldămășariu* „cel care ia parte la un *aldămaș*“ („băutură care se oferă la încheierea unui tîrg“) **CB.** I, 67. — *cindzeceariu* „comandantul unei companii de cincizeci de oameni“ **PO.** Ex. 18. — *dăbilariu* „funcționar însărcinat cu perceperea impozitelor“ **DH.** XI, 233. — *dzeceariu* „comandantul unui grup de zece oameni“ **PO.** Ex. 18. — *miiariu* „comandantul unei trupe de o mie de oameni“ **CPr.** 46; **PO.** Ex. 18. — *mucariu* „mucări“ **PO.** Ex. 37. — *schelariu* „vameș“ **RLR.** 51. — *sutariu* „comandantul unei companii de o sută de oameni, centurion“ **CT. EL.** Matei 25; **CPr.** 46 (și *sutaș* la aceleași capitole din aceste texte și în **CV.**; **CC**[1]. 17, 103; **CC**[2]. 65, 257; **PO.** Ex. 18). — *tunariu* **AA.** XX, 468, 487. — *văpsariu* „vopsitor“: *veșmintele lui fură luminate albe foarte ca zăpada, neci un văpsari n-ară putea face așa alb pre pămînt* **CT. EL.** Marcu 38 (deși se întîlnește cu bulg. *vapsari*, el poate fi un derivat romînesc din *văpsea*). — adjectiv: *pătrariu* „de 317
patru ani“: *cai patrari* **CB.** I, 208.

-aș: *dănțaș* „dansator“ **CL.** XXIV, 735. — *funaș* „proprietarul unui teren vecin“ **CB.** I, 57. — *moștinaș* „moștenitor“: *ficiorul slujniciei nu va fi moștinaș cu ficiorul mieu Isac* **PO.** Gen. 21. — *opăcinaș* „vîslaș“: *corabiia iaste besereca lu Hristos, întru marea vieții... avînd opăcinași preuții și credincioșii* **CC**[2]. 429. — *pedestraș* **AA.** XX, 486. — *sulițaș* **CB.** I, 26.

-ătate: *bogătate* „bogăție, avere“ **PS.** XLVIII, 11; LI, 9; CXI, 3; **PV.** CXI, 3; CLIV, 10; **PH.** XXXVII, 3, 16; XLVIII, 7; LI, 9; LXI, 11; LXXII, 12; CXI, 3; CXVIII, 14; **CP.** XLVIII, 11; LI, 9; CXI, 3; **CT. EL.** Matei 51; Marcu 16; **CPr.** 56, 81, 102; **CC**[1]. 95, 347, 409; **CC**[2]. 77, 493; **TP.** 158. — *meserătate* (*meseretate*) „sărăcie, mizerie“: *neavuții și miseii învață ca să nu cază den meserătate în năpasta ceaia nespusa* **CC**[2]. 413; *și Hristos întru meserătate și în sărăcie viia* (*ibid.*, 44); cf. *ibid.*, 135, 237, 335, 392; **PS.** XXX, 11; XLIII, 24; LXXXVII, 10; CVI, 10, 41; **PV.** CVI, 10, 41; **PH.** XXX, 11; XLIII, 24; LXXXVII, 10; CVI, 10; **CP.** XXX, 11; XLIII, 24; LXXXVII

10; CVI, 10; 41; **TM.** 80; **CTd.** 194; **CC**[1]. 45, 102, 266, 280; **PO.** Ex. 25; **IP.** 36; **AA.** XXVIII, 110. — *pănătate* „suferință": *împutare așteaptă sufletul mieu și pănătate* **CP.** LXVIII, 21. — *strîmbătate* „nedreptate" **TB.** 417; **PO.** Gen. 21, 50; **AA.** XX, 473.

-ciune: *asupriciune* „desfrînare": *ale trupului asupriciuni* **CC**[2]. 82; „profit ilicit, cămătă": *chinul rîvnirei ceaia reaoa și asupriciunea, camăta și și alalte* **CC**[2]. 49; cf. *ibid.*, 249, 250, 325, 391, 500; în **CPr.** 186, el traduce vsl. *izbytŭčĭstvije* „abundantia": *ca și a voastră asupriciune după aceaia să slujască nevoei voastre.* — *descumpărăciune* „răscumpărare": *să aibă grijă domnealui să ia prețul descumpărăciunei la domnealui despre el* **AA.** XX. 487; cf. **CC**[1]. 56, 439; **PO.** Ex. 30. — *despueciune* „goliciune": *de multe ori am fost... în mult frig și în despueciune* **CPr.** 193. — *dezbrăcăciune*, același sens ca precedentul: *au foamea, au dezbrăcăciunea* **CPr.** 99. — *dezmierdăciune* „dezmierdare" **CTd.** 224; **CL.** XXIV, 731. — *fărtăciune* „asociere, tovărășie, legătură": *Carile sînt năravurile trupului cele rele?... înșălăciunile și fărtăciunile nederepte* **TM.** 230. — *ferecăciune* „ferecare" **CTd.** 195; **CC**[2]. 201. — *fericăciune* (*ferecăciune*) „fericire" **CPr.** 86; **D. II,** 305; **TP.** 154, 166. — *iertăciune* 318
TM. 156; **CT. EL.** Marcu 1, 14; **CC**[1]. 476; **CC**[2]. 126. — *îmbrăcăciure* „îmbrăcăminte" **PH.** LXVIII, 12. — *orbiciune* „orbire" **CPr.** 107; **CC**[2]. 198. — *plinăciune*: *împlerea ta și lacrămile tale să nu laș a trece plinăciunea* **PO.** Ex. 22; o glosă intercalată în text îl explică astfel: *den hrana și poama ta să dai pîrgă den primă*, înțelesul său fiind deci acela de „primele roade" (de altfel traducătorii **PO.** nu au făcut decît să reproducă o glosă din *Pentateucul* lui Heitai, unde se dă explicația lui *telyessegedet*, căruia îi corespunde *plinăciune*). — *pricăjiciune* „pată morală": *învață și de multe pricăjiciuni pre credincioși* **CC**[2]. 570. — *răpiciune* „jaf": *lăuntrul vostru plin iaste de răpiciune și de hitlenie* **CT. EL.** Luca 60; cf. *ibid.*, Matei 95; **CC**[2]. 141. — *secerăciune* „seceriș" **CT. EL.** Matei 34; Marcu 17. — *smericiune* „smerenie" **CPr.** 108, 188, 189, 213, 239; **CC**[2]. 105, 121, 127. — *topiciune* „topire": *nu în putrejuni și în topiciune să fim* **CC**[2]. 381. — *uniciune* „unitate": *iel en uneczune ieste trey, en obraze se-l czestymu* **TP.** 154; cf. *ibid.*, 158.

-eală: *bîntătuială* „supărare, molestare": *de niminea nici o bîntătuială să n-aibă* **CB.** I, 63 (probabil o contaminare a lui *bîntuială* cu *bîntătui* „a pedepsi", deoarece *bîntătuială*, ca derivat al acestuia din urmă, nu este atestat în alte locuri decît cu sensul de „pedeapsă", v. *Dicț. l. rom.*, I, 565, iar cu sensul de „supărare" apare de obicei în documente *bîntuială*). — *clocoteală* **TB.** 459; **CTd.** 217. — *despărțeală* „separare, schismă": *ca să nu fie despărțeală întru trup, ca toate nodurile o grije să poarte* **CC**[2]. 390; cf. **CPr.** 152; „distincție; discernămînt": *elu le-au dat minte întru despărțeală și al binelui și al răului* **CPr.** 312. — *dodeială* „molestare" **CM.** 8. — *izbeală* „calamitate, flagel, rană": *atare izbeală să nu fie pre ei* **PO.** Ex. 30. — *milcuială* „rugăminte insistentă": *ascultă-ne mi[l]cuiala* **PO.** pref. — *miroseală*: „miros": *ca... jărtvă lu Dum-* 319
nezeu întru o miroseală dulce **CPr.** 228; cf. **CC**[2]. 111, 117, 160, 351, 352, 582; **PO.** Ex. 25, 29, 30, 31, 35, 37; „mireazmă" (în sens figurat): *Domnului fie mulțemită, cela ce ne dă în toată vremea învățătură în Hs. și adevărează miroseala cunoscutei lui pentru noi* **CPr.** 172, (în Vulgata: *odor notitiae* „mireazma cunoștinței sale"); printr-o greșeală de traducere el apare tot astfel în **CPr.** 181: *rea miroseală...*, *bună miroseală*, unde se înțelege: „rea..., bună reputație" (textul slav are:

chvaljenije „laus, gloriatio“ și *gaždenije* „maledicentia“). — *odihneală* **TB.** 421, 423, 452, 461; **CTd.** 211, 212, 214, 217; **D.** II, 305, 306, 308, 312. — *pedepseală* **CC¹.** 19, 36, 41, 419. — *pesteală* „amînare“: *nece uo pesteală nu lă feciu* **CV.** LXIX, 9-10; cf. **CPr.** 48; „întîrziere“: *să [a]u veritu neștire în al unsprădzecele ceas, să nu se teamă de pesteală* **TM.** 79; „zăbovire într-un loc“: *judecă amu Pavel să treacă în Efes, ca să nu fie lui pesteală întru Asia* **CPr.** 44. — *strimteală: să iaste și ea cam largă... calea relelor, ce iară, cîndu e la sfîrșenie, la strimteală ne întoarce* **CC².** 425. — *turbureală* „mișcare, agitație“: *turbureala apeei* **CT. EL.** Ioan 14; *turbureala [măriei], ibid.*, Luca, 106; *turbureala lumiei* **CC².** 49; cf. *ibid.*, 408; „tulburare a atmosferei“: *stau înlăuntrul adăpostului cînd văd bure și turburele* **CC².** 61; „perturbarea funcțiilor organice“: *betejala... e turbureala trupului* **CC¹.** 543; „tulburarea sufletului“: *va pre noi... fără de scîrbi și fără turbureală să ne păzească Domnul* **CC².** 385; cf. *ibid.*, 303, 315, 467, 535; **PO.** Gen. 27; „zbuciumul vieții“: *să lăsăm amu mulțimea păcatelor vieții aceștiia și grijile turburelei* **CC².** 243. — *usebeală* „deosebire“: *pentru aceaia să știi ce e usebeala între ele* **PO.** pref.

-ean: *boulean*, dim. al lui *bou* **CB.** I, 208. — *hristoseanu* „creștin“ **CV.** LXXXI, 9; CLXI, 5, derivat surprinzător, deoarece ar fi trebuit să se pună *creștin*, cum vedem în altă parte în același text; traducătorul **CV.**, avînd în fața ochilor *christijanŭ* din versiunea slavă, nu a șovăit să facă după acesta o formă derivată din *Hristos*, prin adăugarea lui *-eanu*. — *moștean* (*moștnean*) „moștenitor“: *...după făgăduită seți moșteani. Iară eu grăesc: atîta de mult moștean și e cocon, și nici întru o slugă usebitură, tuturor domn acesta [e]* **CPr.** 320
208; cf. *ibid.*, 87, 328 (*moștnean*); **CT. EL.** Matei 87; Marcu 53; Luca 100; **CC¹.** 171; **CC².** 8, 44, 45, 480, 510, 624.

-easă apare în derivate ca *hătmăneasă* **DH.** IX, 490; *stolniceasă* **CB.** I, 88; *voivodeasă* **DH.** IX, 398 etc.

-el, *-ea* (sufix diminutival): substantive: *bucățea* **CPr.** 54; **PO.** Gen. 18. — *cîrligel* **PO.** Ex. 26. — *comișel* (< *comis*). **AA.** XX, 469. — *feciorel*, *feciorea* (v. p. 61). — *junel* (*giurel*) **CV.**; **PS.** CLIII, 25; **CP.** CXLVIII, 12; CLIII, 25; **PV.** CLIII, 25; **CC¹.** 259; **CPr.** 47. — *porobocel* (< *poroboc* „copil mic“) **CM.** 11; **CC¹.** 491; **PO.** Ex. 2. — *șătrărel* (< *șătrar*) **GSI.** X, 11, 13. — *scîndurea* **CT. EL.** Luca, 4; Ioan 60. — *spătărel* (< *spătar*) **CB.** I, 26. — *veșmîntel* **CC².** 626. — *vistărnicel* (< *vistiernic*) **GSI.** X, 11. — adjective: *junel* (*giurel*) **PS. CP.** LXVII, 28; CXVIII, 141; **PV.** CXVIII, 141. — *puținea* **PO.** pref.; Gen. 18, 24; **CC².** 38, 81, 272, 326, 516; **P.** 9; **D.** II, 302. — *scundicel* **CC².** 515.

-enie: *milosîrdenie* „milă“ **CC².** 22-23. — *mirosenie* „miros“: *și giunghe pre jirtvă de ardere pre oltariu și simți Domnul cea mirosenie bună* **PO.** Gen. 8; cf. *ibid.*, 27; Ex. 5; **CC².** 400; **CB.** I, 11; „mireazmă“ (la figurat): *să ne împlem de miroseniia și dulceața duhului sfînt* **CC².** 155; cf. *ibid.*, 352. — *mitutenii*, pl. „copii“ **PO.** Ex. 10. — *obîrșenie* „sfîrșit“: *că în [îm]părăția lui nu iaste obîrșenie* **TM.** 103; **IC.** 14. — *slobozenie* „mîntuire“: *în cela ce avăm noi slobozenie* **CPr.** 250. — *ușurenie* „ușurare“: *să-mi facă un sarandar pentru sufletul meu și pentru ușureniia păcatelor noastre* **DR.** 2.

-eș (*-ăș*): *bratăș* (derivat din *brat* < vsl. *bratŭ*) „prieten, tovarăș“: *o, fericați de ceia ce-și lasă părinții și frații și sororile și bratășii săi* **TB.** 467.

-esc: *apostolesc* **TB.** 338; **CTd.** 196. **CPr.** titlul și pref. (*Lucru apostolesc = Faptele Apostolilor*), 140; **CC²**. 5, 150, 202, 478. — *asiriesc* „asirian" **CC²**. 592. — *atineesc* „atenian" **CPr.** 40. — *chilichiescu* „din Cilicia" **CV.** — *cînesc, muscă cînească* „muscă care atacă cîinii" **PS. PH. CP².** LXXVII, 45; CIV, 31; *coconesc* „copilăresc": *cînd era cocon eu grăiia ca un cocon și avea rîndure coconești, ca un cocon cugeta, e cînd fui bărbat eu lepădai rîndurele*
321 *coconești* **CPr.** 155 (*rîndure* înseamnă aici „purtări, obiceiuri"). — *curvesc*: *multe amu și acmu uspețe să sînt și cîntări curvești* **CC²**. 624. — *eghiptenesc* **PO.** Ex. 7. — *elinesc* **CC²**. 187. — *fariseesc* **CV.** XLVIII, 7; **CT. EL.** Luca 74, 75. — *galileesc* **CC²**. 621. — *gomoresc* **CV.** CXX, 1. — *heruvimesc* **CC²**. 205 (*scaunul heruvimesc*); **CTd.** 198. — *idolesc* „aparținînd cultului idolilor": *întru crovul jungheniei idolească lăcuind* **CC²**. 370; *slujitorii idolești* (*ibid.*, 478). — *iudeesc* **CPr.** 4, 29, 31; **CC²**. 178, 186, 263, 338, 557. — *moschicesc* „moscovit, rus" **CB.** I, 195. — *nazareesc* **CV.** LVIII, 8-9. — *pelițesc* „trupesc" (ca derivat din *peliță*, care este folosit în romîna veche și cu sensul de „trup"; v. lexic): *rogu-vă... se feriți-vă de peliteștile pohtiri* **CV.** CXLVII, 5-7. — *sărăcesc* „care nu îmbogățește": *mai sărăcesc și mai ticălos lucru nu iaste ca vînarea de pește* **CC²**. 598; „cu valoare mică": *camai sărăcești... sîntu darurele noastre* **CTd.** 192; cf. **CC²**. 134; **IP.** 32; „modest": *sărăcească cerere cerșu* **CC²**. 503; cf. *ibid.*, 378. — *sirineesc* „sirian": *limba sirineiască* **CC²**. 378. — *sodomesc* „din Sodoma" **CV.** CLXIX, 14. — *striiresc* „străin": *scoate me deîm mîrule feciorilor striirești* **PV.** CXLIII, 11. — *tătîresc* „de la părinți, tradițional" (traducînd vsl. *otičĭ* „patris, patrius"): *învățatu aiave [întru] legea tătînrească* **CV.** XXXVII, 9-10; *nemică înr aleanu nu feciu oameriloru sau obicniteloru tătîrești* (*ibid.*, C, 14-CI, 3). — *văduesc* „de văduvă": *luo pre sine veșmintele văduești* **PO.** Gen. 38. — *varvaresc* „barbar": *cu graiu varvaresc* **CC²**. 379. — *vlădicesc* „care exercită o putere suverană" (după vsl. *vladyčinŭ* „domini"): *cu duhul vlădicescu învîrtoașe-me* **PS.** L, 14; cf. **CP.**, în același verset. — *vrăcesc* „medical": *măestrie vrăcească* **PO.** Ex. 30. — *zboresc* „adresîndu-se tuturor creștinilor": *zborească tremetere* (= „epistolă") *a lu Iacov* **CV.** CIX, 4-5 etc.

-et (*-ăt*): *oamet* „mulțime de oameni, popor": *a-tot-putearnic Domnezeu acela te blagoslovească, sporească și înmulțească, cum oamet mare să fii* **PO.** Gen. 28; cf. *ibid.*, 21, 25, 46; Ex. 32. — *teamăt*: *se spămîntară cu teamăt mare* **CT. EL.**
322 Marcu 21; cf. *ibid.*, 70; Luca 17; **CT.** Luca 19; **CP².** LXVII, 28; **CC².** 7, 39, 156, 158, 374.

-eț (*-ăreț, -uleț*): *bouleț*, dim. de la *bou* **CB.** I, 208. — *grueț*, dim. al lui *grui* „colină" **PO.** Ex. 17. — *negustăreț* „nelacom, sobru": *cade-se amu episcopului... să fie nebețiț...*, *negustăreț* **CPr.** 300. — *prilăsteț* „înșelător, viclean": *bărbatul strîmbu și prilăsteț gunoseșe-se Domnulu[i]* **PH.** V, 8.

-ețe: *bunețe* „faptă bună, un bine": *cunoașteveți folosul buneților și plata păcatelor dela Domnedzeu întru ceste cărți* **PO.** pref. — *scurțețe* apare în această frază, greșit tradusă, din **CPr.** 47: *rogu-te auzi-ne noi întru scurțețele blîndețelor tale* (în Vulgata, *Actus Apost.*, XXIV, 4: *ora breviter audias nos pro tua clementia*): *scurțețe*, ca derivat din *scurt*, ar trebui să însemne „scurtime", dar e cu totul nepotrivit în textul lui Coresi.

-ie: *adeverie* „adevăr": *derepta-vă-va spre toată adeveriia* **CT. EL.** Ioan 53. — *ajutătorie* și *ajutorie* „ajutor, asistență": *darul de vindecare, ajutătoriia* **CC².**

360; *cu ajutoriia cuvîntului* (*ibid.*, 365; cf. 468, 599, 626, în acest din urmă loc: *ajutoriu* și *ajutorie*). — *alnicie* „șiretenie“ (< *alnic*, v. lexic): *răspunseră... lu Hemor cu alnicie* **PO.** Gen. 38. — *argăsitorie* **CPr.** 40. — *bătjocurie* **CT. EL.** Matei 81. — *blăznie* „înșelătorie, seducere“: *vrea să-ș tocmească minciunile lor... și blăzniile* **CC²**. 269. — *blînzie* „blîndețe, bunătate“ **PS.** XLIV, 5; LXXXIX, 10; CXXXI, 1; CLVIII, 42; **PV.** LXXXIX, 10; CXXXI, 1; CLVIII, 42; **CP.** XLIV, 5; LXXXIX, 10; CLVIII, 42; **CPr.** 55; **CC¹**. 20; **CC²**. 41, 164, 199, 211, 276, 450; **AA.** XX, 473. — *bolnăvie* „boală“ **CC¹**. 17, 20; **CC²**. 65, 277, 286.—*cămătnicie* „cămătărie“ **CC²**. 455, 472, 510, 516, 517. — *cerbicie* „încăpățînare“ **D.** II, 306. — *chelărie* „funcția de chelar“ **CC²**. 499. — *cîrcimărie* **CC²**. 433. — *coconie* „copilărie“: *deîn coconie sînt răi* **CC¹**. 248; în **CPr.** 209 (*cînd întru noi luom coconiia*) traduce pe vsl. *usynjenije* „adoptio“. — *crezuție* „adevăr“: *nedestoinic sînt pre toată credzuția ta* **PO.** Gen. 32 (format după magh. *hiwség* „fidelitate“, din textul lui Heltai). — *curăție*: *după curăția mîrilor mele* **PS. PH. CP.** XVII, 25; cf. *ibid.*, 21; **CTd.** 221; „purificare“: *era aciia vase de apă... pre* 323 *curățiia ovreiască* **CT. EL.** Ioan 6; cf. Luca 6; „vindecare“: *adu de curățiea ta ce zise Moysi în mărturiea lui* **CT. EL.** Marcu 6; cf. Luca 18; „puritate sufletească“: *cela ce... va posti cu curăție* **TM.** 47; cf. *ibid.*, 48; **TB.** 464, 467, 468; **CTd.** 219, 220; **CPr.** 55, 58, 169, 172, 247; **CC¹**. 190, 316; **CC²**. 26, 49, 132, 349, 548, 610; **PO.** pref.; **IC.** 47; **D.** II, 302; „iertare, absolvire“: *au fapt curățiia păcatelor noastre* **CPr.** 303; cf. **PS. PH. CP.** CXXIX, 4; **CC²**. 18, 156. — *curvarie* „adulter“ **EL.** Marcu 44.— *dăscălie* „învățătură, cultură“: *mănăstirile întru o vreme au fost bune, nu ca acmu, că în iale au fost de dăscălie* **CC¹**. 108. — *derepție* „dreptate“ **CP. CP²**. XCVII, 9.— *deșerție* „pagubă, pierdere“: *vădzu cumu... cu multă deșerție... va se fie nutarea* **CV.** LXXXV, 10-14; cf. LXXXIX, 2-3; **CPr.** 50 (traduce vsl. *tŭšteta* „vanitas, damnum“). — *dezmierzie* „dezmierdare“: *iuo-ț sîntu ție... dezmierziile tale?* **TM.** 228; cf. **CTd.** 226. — *dumnezeie* „divinitate“ **CTd.** 196; **CPr.** 80, 124, 240, 254; **CC¹**. 61, 112, 192, 437; **CC²**. 105, 148, 160, 187, 188, 202, 269, 282, 308, 450, 526, 556; „credință“ **CPr.** 287; **CC¹**. 251; **CC²**. 113, 307, 380. — *eftinie* „milă“: *cu eftinie de săraci lu Hristos să ogodim* **CC²**. 47; cf. *ibid.*, 179, 292; **CP²**. LXVIII, 17; CII, 4. — *fățărie* „ipocrizie“ **CV.** CXLIV, 12-13; **TM.** 121, 227 (unde trebuie să citim *fățăriile*); **TB.** 448, 449; **CTd.** 213, 224, 225, 227; **CT. EL.** Matei 95; Marcu 54; Luca 62; Ioan 26; **CPr.** 58, 166, 284; **CC¹**. 373; **CC²**. 53, 54, 472; **D.** II, 311; în alte locuri înseamnă „felul în care se prezintă cineva“ și traduce pe vsl. *lice* „figura, persona“: *nu în fățărie prăvindu se aveți credința Domnului nostru* **CV.** CXVI, 6; cf. CXVIII, 8; **CPr.** 26, 52, 81; nu e la locul său în alt pasaj din **CV.** (CXXXIV, 4; cf. **CPr.** 57): *se nu în fățărie cădeți*, unde un alt cuvînt ar fi trebuit să traducă pe vsl. *osąždenije* „condemnatio“ (în Vulgata avem: *ut non sub judicio decidatis*). → *feție* „timpul petrecut ca fată tînără, epoca dintre adolescență și căsătorie“ **EL.** Luca 8; **CC¹**. 429; **CC²**. 587, 592; „feciorie“ **CPr.** 121, 139; **CC²**. 345, 410, 623. — *ficiorie* **CTd.** 210 (într-un document din 1588, **CB.** I, 53, Hasdeu credea că regăsește aceeași formă, cu un sens diferit, dar nu trebuie să citim aici *feciorie*, ci *feciorii*). — *flămînzie* „foame“: *oamenii* 324 *ce lucrează păcatului cu flămînzie se topesc* **CC²**. 26; cf. *ibid.*, 421; „foamete“: *în zioa a flămînziei sătura-se-vor* **CP²**. XXXVI, 19; „deznădejde“ (în versiunea slavă *lišenije* „inopia“): *nu grăesc aceaia pentru flămînzia voastră* **CPr.** 248. — *giunrie* „tinerețe“ **PH.** XLII, 4; LXX, 5; CII, 5; CXLIII, 12.— *hîlpie* „dorință

nemăsurată, lăcomie": *nu grăi cuvinte de hîlpie şi de nemică* **CC¹.** 348; aceeaşi formă, cu fonetism diferit, *hlăpie* **CL.** XXIV, 737, traduce pe vsl. *surovĭstvo* „arrogantia, temeritas". — *hrăborie* „acţiunea de a lupta cu curaj": *blagoslovit Domnul Dzeul mieu, cel ce învaţă mînule mele în hrăborie* **PS.** CXLIII, 1; cf. **PV. CP.** *ibid.*; „furie": *în hrăboriia sa cea orbitoare omorîră pre taore* **PO.** Gen. 49; cf. *ibid.*, 34; „vigoare, tărie, energie": *cu hrăborie... să ne protivim lor şi să-i gonim dela noi* **CC².** 86; cf. *ibid.*, 225, 532; **CC¹.** 84, 357; **TP.** 152; „rezistenţă": *mare hrăboriia a lor şi răbdare arătară-ş în vremea chinului* **CC².** 160; cf. *ibid.*, 79; „atașament dîrz, tenacitate": *într-însul [în botez] pînă în sfîrşit să poată rămînea cu mare hrăborie* **CM.** 11; „grabă": *cu hrăborie mare asculte, cu toată mintea, cuvintele lu Dumnezeu* **CC¹.** 137; cf. 9, 139. — *idolie* „idolatrie" **CPr.** 212. — *înălţie* **PH.** XI, 9; **CM.** 28; **CC¹.** 346; **PO.** Gen. 49. — *înţelepţie* **CTd.** 192; **CPr.** 252; **CC².** 4, 20, 70, 91, 119, 134, 155, 231, 290, 337, 461, 499, 617; **IP.** 33 (şi în compusul *bună-înţelepţie*, v. mai departe). — *lenie* **CC¹.** 183; **CC².** 170, 294, 372, 467. — *limpezie* **CC².** 49. — *linie* „linişte": *opri vîntului şi măriei şi fu linie mare* **CC².** 267; *linie sufletească să priimim* (*ibid.*, 61; cf. 302, 428, 430, 623); „blîndeţe": *oile amu chiamă-se sfinţii, derept blînziia lor şi liniia* (*ibid.*, 41; cf. 514). — *lotrie*, der. din *lotru* „hoţ": *Dumnezeu pre nimea nu bate, ce numai pentru păcatele şi pentru lotriia* **CC¹.** 37. — *lunie* „boală atribuită acţiunii lunii": *unii zic că lunie o boală iaste tocmită den stricarea sîngelui, derep ce că luna, cîndu-i e lumina plină, fire are... a turbura ce-s în trup udăturile* **CC².** 314. — *măniecie* (< *măniac* < ngr. μανιακός; v. dicţionarul lui Tiktin, s. *mîniac*) „corupţie": *îmblîndu întru măniiciile lor* **CV.** CLVII, 12-13; cf. **AA.** XXVIII, 103.
325 — *mătorie* „bătrîneţe" (după vsl. *matorĭstvo* „senectus") **CP. CP².** LXX, 18. — *micie* precedat de *mai* traduce pe vsl. *sŭmĕrjenije* „humiliatio" în acest pasaj din **CPr.** 183: *Domnul ce nădăjduiaşte mai miciei* (traducerea nu este de altfel exactă; cf. textul Vulgatei, *Epist. ad Corinth.* II, VII, 6: *[Deus] qui consolatur humiles*). — *micşurie* „umilinţă": *mare cinste dobîndi mitariul smerit şi Fariseiul mare micşurie* **CC¹.** 316. — *milostivie* şi *milostivnicie* „compătimire, milă": primul apare în **CC².** 452, 521, 557, al doilea în **CPr.** 101, 102, 105, 108, 117, 167, 169, 175, 177, 181, 185, 188, 189, 194, 199, 211, 220, 311, 324; **CC¹.** 181, 315; **CC².** 20, 35, 59, 211, 258, 264, 311, 452, 600, 627; **PO.** pref.; Gen. 32; Ex. 37. — *mitărnicie* „venalitate" **CC².** 433. — *moştenie* „moştenire, patrimoniu" **CT. EL.** Matei 87; Marcu 53; Luca 100; **CC¹.** 171; **CC².** 62, 163, 178, 180, 337 (înlocuit prin *moşiie* în textul evanghelic reprodus mai departe, 340), 338, 365, 551, 553, 577. — *mulţie* „mare număr, mulţime": *număra-va mulţia stelelor* **PH.** CXLVI, 4; cf. *ibid.*, LXXVI, 18; XCIII, 19; **PO.** Gen. 16, 32; Ex. 12; „mulţime de persoane": *se le stem de allan aczestey mulcyy cze s-au redikat en allanul nostru* **TP.** 164; cf. **CP.** XLIII, 13; „abundenţă": *[în] mulţia milustineei tale* **PS.** V, 9; *ibid.*, IX, 25; CV, 7; CXLIV, 7; **PH.** V, 9; IX, 25; XXX, 20; XXXVI, 11; XLVIII, 7; LXV, 3; LXVIII, 14, 17; CV, 7; CXLIV, 7; CL, 2; **PV.** CXLIV, 7; **CP.** V, 9; IX, 25; CV, 7; CXLIV, 7; **PO.** Gen. 27. — *muncitorie* „mizerie din partea unui lacom de bani": *fără de strînsură fu în loc de vamăş şi preaînţelept den muncitorie* **CC².** 514. — *năemnicie* „faptul de a lucra pentru un salariu, de a fi salariat" **CC².** 29, 350. — *ocinacie*, formă curioasă din **PV.** CLIII, 9, însemnînd „moştenire" şi care nu poate fi decît o greşeală, datorită asocierii lui *ocină* cu *dostoinicie* (care apare în **PS. CP.** în acelaşi loc), sau o creaţie artificială în care aceste două forme s-au contaminat. — *ologie*

„ologeală“ **CPr.** 331; **CC²**. 478. — *orbie* **CC¹**. 39. — *Ovreie* „Iudeea“ **CT. EL.** Luca 24. — *porobocie* „copilărie“ **PO.** Gen. 46. — *precupie* 326
„comerț necinstit“ **CC²**. 142, 328, 361 (*om meșter... precupiei și hitleniei*), 372. — *prietnicie* „alianță“: *caută cum prietnicie să nu faci cu lăcuitorii acelui pământ* **PO.** Ex. 34. — *procleție* „perfidie“ **CPr.** 191. — *protivnicie* „împotrivire, rezistență“: *încue amu Dumnezeu toate protivniciile* **CPr.** 107 (în textul slav *protivljenije* „contumacia“). — *puternicie* „putere, autoritate“ **CC¹**. 322. — *răbdurie* (derivat de la *răbduriu* „răbdător, resemnat“; atestat, de asemenea, în **CPr.** 110, 116, 164): *de unde pățim aceaia cu răbdurie cu aceaia ce noi răbdăm* **CPr.** 167; cf. *ibid.*, 181, 195, 249, 331. — *răie* „răutate“ **PO.** Gen. 6; „dușmănie“, *ibid.*, 15, 44; Ex. 20; „rătăcire criminală“, *ibid.*, Gen. 19. — *rîvnie* „dorință nemăsurată, cupiditate“ **CTd.** 228 (pare să fi fost făurit după cuvintele în *-ie*, *lăcomie*, *beție*, de care e întovărășit). — *scîrbie* „supărare, amărăciune“ **CV.** CXVI, 3; **PS. CP.** XVII, 7; XXIV, 17, 22; XXXIII, 5, 7; **CPr.** 58. — *scumpie* „zgîrcenie“ **TM.** 228; **TB.** 451; **CTd.** 213, 224, 226. — *sirepie* „impetuozitate, pasiune nestăpînită“ **CC²**. 309, 371, 415. — *slăbie* „slăbiciune“ **CC¹**. 27, 45, 167, 252, 357; **CC²**. 64, 446. — *slobozie* „libertate“: *slobozie lor făgăduindu-și, înșiș șerbi fiind păcatelor* **CPr.** 67; cf. *ibid.*, 58, 97, 140, 147, 174, 200, 211; **CT. EL.** Luca 13; **CC²**. 121, 431, 520; **PO.** pref.; **AA.** XX, 487; „liberare“: *are a spăsi Dumnezeu și bogații... de se vor îndemna să chiame acesta ajutoriu... sloboziei lor* **CC²**. 335; cf. *ibid.*, 80, 303, 469; **CPr.** 68, 330; **CC¹**. 207; **PO.** pref.; **TP.** 158; „permisiune, concesiune“: *i-au dat împăratul slobozie lu Mahamet beg precu[m] io-i va fi voia pren Țeara rumînească iară el să treacă* **ND.** 24; cf. **CC¹**. 41, 113; **AA.** XX, 486; sensul special pe care îl prezintă într-un pasaj din **PO.** Gen. XLV, 7 (*și viiața voastră să se slobozească cu mare slobozie*) se datorește traducerii servile a textului din Heltai (*es a tii életetec meg szabadulyon nagy szababulassal*). — *slujnicie* „supunere“: *au căutat pre smeritura slujniciei sale* **CC¹**. 106. — *spetie* „umăr“: *ia... cei doi rărunchi... și spetiia dereaptă* **PO.** Ex. 29; *pieptul înălțăriei și spetie înălțărie[i]* (*ibid.*). — *strămoșie* „caracterul a ceea ce există de mult timp, a ceea ce este ancestral“: *den strămoșiia amu păcatelor cu sfînta botejune slobozitu-ne-am* **CC²**. 41 (*strămoșia păcatelor* corespunde cu *păcatul strămoșesc*). — *țepenie* „vigoare“: *deștinge pre pămînt cu tăriia sa și cu puterea și cu țepeniia* 327
CC². 525. — *trufășie* **PH.** IX, 23; XVI, 10; XXX, 8, 19, 24; XXXV, 12; LVIII, 13; LXXII, 6; LXXIII, 3. — *vădnicie* „calomnie“, derivat din *vadnic* (v. dicționarul lui Tiktin) care, la rîndul său, derivă din vsl. *vada* „calumnia“, *vaditi* „accusare“: *de hitlenii și de pîr[i] și de vădnicii, de toate avăm a da răspuns* **CC²**. 613. — *vămășie* **CC²**. 514. — *volnicie* „libertate“ **CC²**. 113. — *vrăjbie* „dușmănie“ **PS.** XVII, 48; LIV, 4; **PV.** CLIII, 35, 43; **CP.** XVII, 48; LIV, 4; CLIII, 35, 43.

-ilă: *gropilă* „groapă“ **PH.** XCIII, 13.

-ime: *afunzime* **PO.** Gen. 49; Ex. 15. — *amărîme* „gust amar, amărăciune“ **CPr.** 83; „tristețe, durere“ **PO.** Gen. 44; Ex. 1. — *greime* „greutate“: *după părăsirea greimei trupului cătră cea lumină fericită și dumnezeiască să mergem* **CC²**. 274; cf. *ibid.*, 306, 376; **CL.** XXIV, 733; „povară“: *nemică mai mult punem voao greime alegînd de nevoile acestea* **CPr.** 36; cf. **CC²**. 250, 453, 471; „ceea ce apasă sufletul, îl face să sufere“: *cum văm scăpa... de scîrbe și de greime?* **CC²**. 38; cf. *ibid.*, 455, 511; „gravitate“: *greimea aceii vine* **CC²**. 159; cf. **CC¹**. 43, 44; „sarcină, funcție implicînd răspunderi grele“: *greimea... cetăției* **CC²**.

159 (la aceeași pagină, mai sus: *avea și greul cetăției*); *a lua greime* înseamnă „a simți tristețe, a fi trist“: *căi-se judele... și greime luo de răspunderea lu Hristos ce fu către-însul* **CC²**. 494; cf. *ibid.*, 497; greșit apare — de altfel după o versiune slavă alterată — *greime* în **CP²**. la versetul XLVII, 4: *Zeul în greimea sa...*; în această versiune slavă găsim: *Bogŭ vŭ tęžestechŭ ego...*; o altă versiune prezintă textul exact: *Bogŭ vŭ varechŭ ego...*, corespunzînd celui din Vulgata: *Deus in domibus ejus...*; *varechŭ* este gr. βᾶρις „turn, palat“ (cf. Miklosich, *Lex. palaeosl.*, s. БАРН), iar acesta, fiind confundat, într-una din traducerile slave ale Bibliei, cu βάρος „greutate“, a fost redat prin *tęžestĭ* „onus“, de unde *greime* din **CP²**.; la același verset, textul din **PS. CP. PH.** prezintă, la rîndul său, o altă inadvertență: *varechŭ*, care se găsea în versiunea din care derivă aceste
328 Psaltiri, este tradus aici prin *faptele* (**PS. CP.**) și *lucrul* (**PH.**), pentru că traducătorii noștri nu l-au înțeles și au crezut că trebuie citit *tvarechŭ*, din *tvarĭ* „opus“. — *iuțime* „nenorocire, năpastă, urgie“: *vine către-înșii să învețe pre ei ca să nu caute ei curînd slobozie de iuțimi și de venitul răului, ce să rabde tare și foarte ce le se va tîmpla* **CC²**. 303; „patimă nestăpînită“: *în viața aceasta toate celea ce cresc den acestea rele și iuțimi să fugim* (*ibid.*, 455). — *lucime* „lumină, strălucire“ **PO.** Ex. 34. — *necurățime* „nelegiuire“ **PH.** V, 12. — *răime* „răutate sufletească înrăire“: *după răimea ta [și] nepocăită inimă cruți țieș mănie în zioa mănieĭ* **CPr.** 81; „caracterul celui care îndeamnă la rău“: *au izbăvit noi de munca ceaia amărîta a diavolului... și de răimea lui* **CC²**. 162. — *tărime* „tărie, putere“: *tărimea mea și lauda mea iaste Domnul* **PO.** Ex. 15; cf. **TP.** 146, 164; „stăruință“: *iaste porîncit... cu tărime mare* **CC¹**. 455.

-ință: *asemeninț̆ă* „înfățișare asemănătoare“ (în sens teologic, pentru a arăta natura divină): *Hristos ai născut, Maică vergură, în doao hiri și în doao asemeninț̆e* **D.** II, 305. — *gotovință*, derivat (după *gotovŭ* „paratus“) cu înțelesul de „ceea ce e gata să se întîmple“: *prestoiră gotovințele voastre* **CP.** CLIII, 35 (*pristăviră...* **PV.**; în Vulgata: *adesse festinant tempora*). — *întîință* „primul rang, preeminență“: *iubiiu întîința lor* **CPr.** 76. — *nădăjduință* „nădejde“ **CPr.** 88; **CC¹**. 63. — *nevoință* „osteneală, efort“: *plugariul cu multă trudă ară și seamănă cu nevoință și cu lacrăme* **CC²**. 87; *aduceți-vă aminte, frați dragi, de lucrul nostru și nevoința: zioa amu și noaptea lucram* **CPr.** 265; *nici Dumnezeu fără nevoința noastră și voia nu ne ajută noao* **CC²**. 233; cf. *ibid.*, 7, 16, 114, 143, 336; cf. expresiile: *nevoință... puse* **CC²**. 388, *cu nevoință bună m-am nevoit* **CPr.** 298, *cu bună nevoință să ne nevoim* **CC²**. 27, *să ne nevoim cu nevoință* (*ibid.*, 549), unde trebuie să traducem: „a-și da osteneala, a se strădui“; cf., mai sus, p. 165, *cu nevoință*; „solicitudine“: *vă las a ști cîtă nevoință am pentru voi* **CPr.** 553; cf. *ibid.*, 264; **CC²**. 99; **D.** II, 307; **AA.** XX, 477, 479; „atenție, silință“: *numai să nu fii lenivos, ce cu toată nevoința cetește și ia aminte* **CC²**. 8;
329 „obligație, tradiție“: *ca o învățătură și nevoință fu tocmită de sfinții oteți...*, *ca... să ne gătim spre sufleteasca nevoință a postului...*; *așa gata să fim către mîntuitoarea nevoință a postului* **CC²**. 11-12; cf. *ibid.*, 627. — *ogodință* „plac“: *ogodința lui fac pururea* **CT. EL.** Ioan 30 (în textul slav *ugodinŭ* „gratus, qui placet“). — *priință* „atitudine favorabilă față de cineva, bunăvoință“: *pururea am cunoscut gîndul lui cu priință a fi creștinilor* **DH.** XI, 319; cf. **IS.** V, 391. — *semeninț̆ă* **D.** II, 307 (cf. *asemeninț̆ă*). — *upovăință* (*upuvăință*, *upăvăință opovăință*) „nădejde“ **CV.**; **PS.** XIII, 6; XV, 9; XXI, 10; LIX, 10; LX, 4; LXI, 8;

LXIV, 6; LXX, 5; LXXII, 28; LXXVII, 7, 53; XC, 9; XCIII, 22; CVII, 10; CXVII, 9; CXVIII, 49; CXLI, 6; CXLV, 5; **PV.** XC, 9; **PH.** XXI, 10; XXXIX, 5; **CP.** IV, 10; XIII, 6; XV, 9; XXI, 10; LIX, 10; LX, 4; LXI, 8; LXIV, 6; LXX, 5; LXXII, 28; LXXVII, 7, 53; XC, 9; XCIII, 22; CVII, 10; CXVII, 9; CXVIII, 49; CXLI, 6; CXLV, 5; **CP²**. XIII, 6; XV, 9; XXI, 10; LIX, 10; LX, 4 etc.; **TM.** 125; **CPr.** 47, 49, 58, 60; **CC²**. 255, 425.

-ior: *florincior* **CC²**. 626, dim. lui *florint*, formă pe care o întîlnim adesea în textele vechi (cf. **CT. EL.** Matei 90; **CB.** I, 26), în loc de *florin*, *fiorin*.

-ios: *putincios* „puternic“: *la Poarta putenciosului împărat turcescu...*; *la putenciosul Domnu nostru Vodă...*; *aceii mărtorii a lui putenciosul Pătru Vodă* **DH.** XI, 319, 320; „capabil“: *nici au lăsat el noao săracii să-i hrănim, căce că nu e putincios a-i hrăni* **CC²**. 512.

-iș: *grădiș* „gard“ **CC²**. 545 (din moment ce se găsește aici după *den*, trebuie să-l considerăm probabil ca rezultînd, prin afereză, din *îngrădiș*, formă care e atestată în altă parte: Hasdeu, *Etym. magn.*, 1376). — *mlătiș* „îmblătire, baterea grîului cu îmblăciul“ **CB.** I, 6. — *tîmpăniș* „care bate tîmpăna“ **CP²**. LXVII, 26. — Forma *tîmpiniș*, despre care Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, II, 86, credea că trebuie să fie restabilită în fragmentul unei omilii a lui Ioan Chrisostomul, trebuie să fie înlăturată; textul se prezintă astfel: *tîmpiráciu celuia ce vedea*, unde primul cuvînt nu poate fi un substantiv care să trebuiască să fie corectat în *tîmpiriș*, ci verbul *tîmpira*, cum citim mai sus: *se ti[m]pină*; tot pasajul este deci alterat și trebuie, probabil, să-l corectăm în acest fel: *se tîmpiră cu ceaia ce vedea* (cf. versiunea pe care o dau în același loc **CTd.** 193; **CC²**. 137: *priimi ce văzu*). 330

-iță: *cîrmiță*, dim. lui *cîrmă* **CPr.** 51. — *dumnezeiță* „zeiță“ **CPr.** 42 (în aceleași pasaje din *Faptele Apostolilor*, XIX, 27, 38, textul din **CV.** IX, 6 dă *dumnedzee*). — *fecioriță*, dim. lui *fecioară*, v. p. 61 (de adăugat: **CTd.** 205, 208; **CC¹**. 236; **CC²**. 563). — *răcliță* „cutia milelor“ **CT. EL.** Marcu 57.

-iu: pare să fie cuprins în *porumbrii* din **CPr.** 312 (*carei aduc mărăcini și porumbrii*), dar pentru că *porumbriu* este atestat în altă parte numai ca adjectiv („de culoarea porumbei“; v. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.*, 1432), forma lui Coresi nu poate fi decît pl. lui *porumbrel*, deci *porumbrei* (printr-o greșeală de tipar: *porumbrii*, ca, tot în **CPr.** 330, *pii de ed*, pentru *piei*).

-mînt: *ascultămînt* **CV.** CXXXVIII, 10; CXLI, 14. — *cuntirimînt* „mustrare“ traduce pe vsl. *zaprěštenije* „objurgatio“ în **PH.** XVII, 16, cu o deviere a sensului propriu al verbului din care derivă (*conteni* „a interzice“ etc.): *descoperiră-se urdzirea* (de corectat: *urdzirile*) *a lumiei de cunti[r]imîntul tău, Doamne* (în Vulgata: *revelata sunt fundamenta orbis terrarum, ab increpatione tua, Domine*). — *lărgămînt* „loc larg, întins“: *pus-ai în lărgămentu picioarele mele* **PS.** XXX, 9; cf. *ibid.*; CXVIII, 45; **PH.** XXX, 9; CXVII, 5; **CP.** CXVIII, 45 (în versiunea slavă *prostranĭstvo*, *širota* „latitudo“).

-nic: *curvarnic* „desfrînat“ **CC¹**. 361; **CC²**. 72, 84. — *grijnic* „vigilent“ **CPr.** 110. — *dajnic* „care trebuie să plătească impozite“ **CPr.** 111. — *meserernic* „milostiv, îndurător“ **CC¹**. 104, 153; **TP.** 154. — *milostivnic*, același sens ca precedentul **CM.** 25; **CPr.** 207, 258, 306, 311, 319; **CC¹**. 158 (se poate să fie un derivat românesc și deci independent de forma bulgară identică, *milostivnikŭ*). — *mitarnic* „vameș, cel ce lua în arendă strîngerea impozitelor“ și (peiorativ) „cel ce se îmbogățește prin exploatare, prin mijloace

necinstite“ **CT. EL.** Luca 78; **CC¹.** 28, 510 (*a mitarnicilor amu avuție nu iaste nemic dentr-alt ceva, ce numai den lacrămele mișeilor*), 510, 515, 544. — *năravnic* „nărăvit, vicios“: *năravnicii ceia răii* **CC².** 541. — *partnic* „participant“:
331 *putem fi noi partnici în mila lu Dumnezeu* **CC¹.** 66. — *vieatnic* nu apare decît în **CT. EL.** Luca 4: *auziră împrejurele vieatnicii și rudele ei* (în versiunea slavă: *okrŭstŭ živǫštej* „cei care trăiau în vecinătate“); fiind derivat din *vie* „a trăi“, pare să fie influențat (în ce privește pe *-ieat-*) de *vietoriu* (v. mai departe).

-oi, -oaie: *Cămărășoia* **DH.** XI, 490. — *leoaie* „leoaică“ **PO.** Gen. 49. — *mîșcoiu* (< **mîșc*, cf. vol. I, 162) „catîr“ **CP. CP².** XXXI, 9 (în **PH.** forma alterată *mîssca*); **CT. EL.** Matei 83; **CPr.** 67; fem. *mîcicoa(n)ie* **PO.** Gen. 12, 32. — *nemișoae* „soția unui *nemeș*“ **DH.** XI, 319. — *păsoniu* **PH.** XLIV, 9 (*de păsoniul rădzimaților*) este derivat din *păsa* (= *apăsa*) și traduce pe vsl. *tęžesti* „onus“ (după o versiune în care această formă este folosită în loc de *vari*: *otŭ varii slonovŭnychŭ* din altă versiune care ne este cunoscută, divergență care se explică, cum am văzut mai sus în legătură cu *greime*, p. 209, prin inadvertența traducătorilor slavi care au confundat gr. βᾶρις cu βάρος (v. Candrea, *Ps. Scheiană*, I, LXXII; după G. Giuglea, „Dacoromania“, II, 640, *păsoniu* ar fi un derivat de la *pausare*, dar nu poate fi considerat astfel). — *reoniu* (< *reu, rău*) **PS.** LXIII, 3, de unde vb. *reoni* „a dăuna, a supăra“: *cinre se reoniască voi?* **CV.** CLIV, 7-8; cf. p. 315. — *Tămășoe Grecoaia* **CB.** I, 18.

-os: *bătjocuros* „batjocoritor“ **PO.** Gen. 21. — *îndemnos* „care arată pasiune, zel pentru...“ (în special ca termen biblic: „zel religios“): *către rugă foarte e îndemnos* **CC².** 317. — *pănos* „acoperit cu pene“: *pasările pănoase* **PH.** CXLVIII, 10 (derivat creat după vsl. *perînatŭ* „pennatus“). — *scobinos* „scorburos“ **PO.** Ex. 38. — *stîrminos* „rîpos“ **CC².** 122. — *tăroasă* „însărcinată“ (adj. fem.) **CM.** 23; **PO.** Gen. 3, 4, 16; Ex. 21. — *tinos* „noroios“ **PH.** XXXIX, 3. — *unturos* „gras, îngrășat“ și ca substantiv „grăsime“ apare în două versete din **PH.** traduse foarte stîngaci: *se vor mulți în bătrînrețe unturoase* XII, 15 (în Vulgata: *multiplicabuntur in senecta uberi*); *de gras și unturos împlu-se sufletul mieu* LXII, 6 (= *sicut adipe et pinguedine repleatur anima mea*). — *zgăibos* „lepros“ **PO.** Ex. 4.

332 *-șug, -șig*: *eftenșug, eftenșig* „ceea ce e ieftin, din belșug“: *nice se vor pomeni derept cea scumpete vietoare despre cel eftenșug* **PO.** Gen. 41; înțelesul de „milă, îndurare“, pe care îl prezintă în alt loc, corespunde vsl. *štedrota*: *după multe eftinșigurele tale cură fără-legile mele* **PS.** L, 3; cf. CXVIII, 77, 156; CXLIV, 9 (în **CP.** *eftenșug* în aceleași locuri).

-toriu, -toare: *ačuotoriu* „refugiu, adăpost“: *va fi Domnul ačuotoriu mișelului* **PH.** IX, 10. — *adeveritoriu* „cel care dezvăluie adevărul“: *să luom întru sîrul nostru dragoste adeverită [lui] Dumnedzeu, adeveritoriului nostru* **IP.** 33; cf. **CC¹.** 430 (*adevărătoriu*). — *afundătoare* corespunde vsl. *nyriště* „domicilium, castellum“ în **PH.** CI, 7: *fuiu ca corbul de noapte la afundătoare* (scris: *afundotorea*) și a fost întrebuințat în urma unei confuzii pe care a făcut-o traducătorul acestui text între *nyriště* și *nyrati* „se immergere“. — *agiunătoriu* „cel ce postește“ **TB.** 467; **CTd.** 220. — *amărîtoriu* „amărît“: *amărîtoriul frate... cade-se a-l derepta* **CC².** 390. — *apropietoriu* „cel ce se apropie“: *izbăvește cu pace sufletul mieu de apropietorii de mere* **PS. CP.** LIV, 19. — *blăstemătoriu* **TB.** 332; **CTd.** 203. — *celuitoriu* „înșelător“ (adj.) **PH.**, XVI, 1; LI, 6. — *certătoriu* (adj.) **CPr.** 295. — *cinstitoriu* „binevoitor“: *iubitoriu e și*

cinstitor iaste Hristos **IP.** 35; cf. **CTd.** 193; „care respectă“: *cine va fi cinstitoriu de Dumnezeu* **CC²**. 198; cf. **CT. EL.** Ioan 34; **CC¹**. 35; și ca substantiv (cu primul înțeles): *că-i buru cinstitoriul despuetoriului* (unde trebuie să corectăm: *cinstitoriu despuetoriul lui*) **TM.** 79. — *cîrmitoriu*: *în zilele... Arhiepiscopului Ghenadie, ce au fost... cîrmitoriu legiei creștinească...; atunce era... cîrmitoriu legiei creștine marele Serafim* **CC²**. 3; *cîrmitoare* „cîrmă“: *corabiile... se întorcu de mitiutea cîrmitoare* **CV.** CXXIII, 2-5. — *clăditor* **PH.** CXVII, 22. — *cocătoriu*: *cuptoare[le] tale cocătoare* **PO.** Ex. 8; „pitar“ **PO.** Gen. 40, 41. — *coperitoriu* „ocrotitor“ (după vsl. *pokrovitelĭ* „patronus“, influențat de *pokrovŭ* „operimentum“) **PS.** LXX, 6 (*tu ești mie coperitoriu*; *acoperitor* în **PH.**); LXXXII, 10; CXVIII, 114; CLII, 2; CLIII, 38; **PV.** CLII, 2; CLIII, 38; **CP²**. LXXXIII, 10. — *crăstătoriu* „cel care însemna prin crestături pe o bucată de lemn impozitele datorate de cineva“ **AA.** XXVIII, 113. — *cumîndătoriu* „preot“: *cumîndătoriul Diei fiind înaintea cetăției lor* **CPr.** 34. — *descumpărătoriu* „mîntuitor“ **CM.** 28. — *despuetoriu* (*despuitoriu*) „stăpîn, suveran, domnitor“ și, foarte des, vorbind de Dumnezeu, „Atotputernicul“ **CV.** CXLVIII, 14-CXLIX 9 (*șerbii supuindu-se întru toată frica despuetoriloru*); **PV.** CLVIII, 37; **CP²**. L, 14; **TM.** 79, 155; **TB.** 314, 354, 356, 360; **CTd.** 192, 200, 207; **CT. EL.** Matei 57; **CPr.** 12, 60; **CC²**. 3 (*atunce era despuitoriu în toată Țara rumînească... Mihnea Voivodă*), 8, 18 (*bunul despuetoriu... Dumnezeu*), 20, 88, 285, 550, 601, 611; **D. II**, 304, 305; de asemenea fem. *despuetoare* vorbind de sfînta Maria: **TB.** 320; **CTd.** 201; **CC²**. 564 (*aceii venire a despuetoarei și mumei lu Dumnezeu*); **D. II**, 302, 312; el apare și ca adjectiv, mai ales cu înțelesul de „ceea ce e de esență divină“: **CC²**. 92, 106, 316 (*despuitoriul, dumnezeescul glas)*, 528; o dată, în **CPr.** 157, îl găsim întrebuințat altfel decît mai sus: *iară de nu e despuetoriu, să tacă în beserecă*, versiune care se îndepărtează de cea din textul slav (*Ep. către Corint.* I, XIV, 28): *jaste li ne budetŭ glagolĭnika, da mŭlcĭtŭ vŭ crĭkŭvi*, și din Vulgata: *si autem non fuerit interpres, taceat in ecclesia*; în loc de *despuetoriu* trebuie să citim aici, probabil, *spuetoriu* (v. mai departe), care ar fi fost considerat ca putînd traduce pe *glagolĭnikŭ* „interpres“. — *deștingătoriu* „care coboară“ **CV.** CXXVI, 3-4. — *dodeitoriu* „cel care face mizerii, care chinuiește“: *Doamne, ce se mulțiră dodeitorii miei!* **PS.** III, 2; cf. *ibid.*, XII, 5; XLIII, 8; LIX, 14; LXXVII, 42; LXXX, 15; LXXXVIII, 43; CV, 11; **PH.** III, 2; XII, 5; XXII, 5, 9; XXVI, 2, 12; LIX, 14; LXVIII, 21; CXLII, 12; **CP.** III, 2; XLIII, 8; LXXVII, 42; LXXXVIII, 43; **CP²**. XXII, 5; XXVI, 12. — *dosăditoriu* „bîrfitor“, ca adj.: *întîi era... dosăditoriu* **CPr.** 280; cf. *ibid.*, 81, 295, ca subst.: *izbîndă are a face spre toți dosăditorii* **CC²**. 15; cf. **CPr.** 134; *dosăditorii de părinte și de mumă* din **CPr.** 279 nu traduce exact pe vsl. *otĭcedosaditelĭ*, din moment ce acesta înseamnă *„paricid“*. — *ducătoriu* „conducător, ghid“ **PO.** Ex. 13. — *feritoriu* „cel ce are grijă, care ține seama de...“: *neînțelepți, nece sfeatul feritori...*, *nece blăstemul feritori* **CPr.** 81; ca substantiv „apărător, protector“: *feritoriu mie ești* **PS. CP.** LVIII, 18; cf. **CM.** 22; **TP.** 154. — *furătoriu* **CC²**. 322 (*mînă furătoare*). — *gîlăluitoriu* „inspirat de ură, care urăște“ **PH.** CVIII, 3 (*cuvintele gîlăluitoare*); CVIII, 41; substantiv „cel care urăște“ *ibid.*, CV, 10 (*scose ei deîn mînrule gîlăluitoril[or]*. — *gîmbositoriu* „înșelător, viclean“ **PS.** XI, 3 (*usne gîmbositoare*), 4; XVI, 1. — *glăsitoriu* „cel care vorbește, în special prin inspirație divină“: *dumnezeescul glăsitoriu Marco* **CC²**. 62; cf. *ibid.*, 74, 239, 336, 338, 579,

333

334

618. — *grăbitoriu* „zelos“: *și-s grăbitori în fără-de-legi* **TB.** 418; **CTd.** 209; „care ia cu sila, răpitor“ (cu sensul vsl. *grabiti* „rapere“): *mînile să nu fie grăbitoare și răpitoare pre a striinilor* **CC²**. 148. — *greșitoriu* „păcătos“ **CC¹**. 421; substantiv „cel rătăcit, cel care cade în greșeală“, **PS.** XXIV, 8; LXXIV, 5. — *hrăboritoriu* „care dă curaj, dă putere“: *en sufflete hra[bo]ritor* **TP.** 154. — *îmbrăcătoriu* **PO.** Ex. 29 (*veșmintele îmbrăcătoare*). — *împărățitoriu* „cel care domnește, care e atotputernic“: *să ne rugăm împărățitoriului cu Tatăl* **CTd.** 199; **CC²**. 206. — *împlătoriu* „cel care îndeplinește un lucru“: *el au fost împlătoriul* **CC¹**. 415. — *împutătoriu* **CC²**. 417; și ca subst.: **PS. CP.** XLIII, 17. — *încălecătoriu* „călăreț“ **PS.** CLII, 1, 4; **PV.** CLII, 4. — *îndărătnicitoriu* „care se opune, care este ostil“: *nici făgăduinței ceaia buna îndărătnicitori să fie* **CC²**. 224-225. — *îndemnătoriu* **CPr.** 208 traduce *povelitelĭ* „praefectus“ din versiunea slavă: *el iaste îndemnătorilor și păzitorilor pînă la vreme deîntru părintele.* — *îndrăznitoriu* „îndrăzneț“ **CC¹**. 426; **CC²**. 150; **D.** II, 307. — *îngînduitoriu* „care se gîndește mereu la un lucru“:
335 *ascultătoriu și îngînduitoriu legiei lu Dumnezeu* **CC¹**. 413. — *îngrupătoriu* „gropar“ **PS. CP. CP²**. LXXVIII, 3; fem. *îngrupătoare* are înțelesul de „mormînt“ **CT. EL.** Matei 111; Marcu 63; Ioan 41; **CC¹**. 382, 397; **CC²**. 117; **PO.** Gen. 49. — *înjugătoriu* „care poate fi înjugat“ **CC²**. 380, 475, 476 (*boi înjugători*). — *învrăjmășitoriu* „cel care seamănă discordia, ura“ **CC²**. 325. — *lăstitoriu* „înșelător“ **PH.** XLII, 1; CXIX, 2, 3. — *lăutoriu* „lighean“ **TM.** 191. — *logoditoriu* apare în **CPr.** 208: *nu e nici o slugă și nici un logoditoriu*, dar, ca derivat de la *logodi*, nu e de loc justificat aici, deoarece forma care îi corespunde în textul slav e *svobodĭ* „liber“; avem a face deci cu o greșeală de traducere sau de tipar. — *mănietoriu* „care se înfurie repede“ **CP²**. LXXVII, 8; și ca substantiv **PS. CP.** LXV, 7. — *mărturisitoriu* „martor“ **PH.** XXVI, 12; LXXXVIII, 38 (*și mărturisitoriu în ceriu credzut*; *martorul* în **PS.**); **CP. CP²**. *ibid.*, **CPr.** 15, 26, 62, 74; **CC¹**. 420, 421, 432, 470; **CC²**. 540, 582; **PO.** Ex. 23. — *miluitoriu* „îndurător“ **PS. CP.** CX, 4; **CC²**. 20; **D.** II, 304. — *năstăvitoriu* „conducător, stăpîn“ **CT. EL.** Matei 93; Luca 85; **CC¹**. 279; **CC²**. 376, 483. — *nedejd(e)itoriu* (*nedejduitoriu*) „care nădăjduiește“ **PH.** XXX, 20; XXXI, 10; CXXIV, 1; „care inspiră încredere“: *ne set priatin[i] multu nedejdiuitori și avem nedejde pre domniavoastră* **RLR.** 46; *nădăjduitoriu* din **CPr.** 101 se datorește unei greșite interpretări a versiunii *Ep. către Rom.*, IX, 21, unde vsl. *skqdilĭnikŭ* „figulus“ arată clar că forma din Coresi nu e la locul ei. — *nenăviditoriu* „dușmănos“ **PS. CP.** CXXXVIII, 21. — *neploditoriu* „steril“ **CC²**. 518, 564. — *nevoitoriu* „care se străduiește, care se angajează să..., care se silește să...“: *mai nevoitori către dumnezeeștile învățături face-ne* **CC²**. 491; este folosit cu un sens special, acela de „violent“, ca vsl. *nqždinikŭ* „vim inferens“, în **CT. EL.** Matei 40 (*nevoitorii răpesc pre ea*) și **CC²**. 546, 547, 595, 601, 602. — *obiditoriu* „asupritor“ **PS.** IX, 24; LXX, 4; CXLV, 7; **PV.** CXLV, 7; **CP.** LXX, 4; **CC²**. 28, 355; și *obiduitoriu* **PS.** CXVIII, 121; **CP.** IX, 24; XXXIV, 1; CXVIII, 121; **CC²**. 517. — *oblicitoriu* „acuzator, denunțător“: *nici mărturie trebuiaște, nici oblicitoriu* **CC²**. 39; cf. *ibid.*, 612, 623, 624; **PS. CP.** LXXII, 14. — *ocărîtoriu* **TB.** 332, 342; **CTd.** 203, 205.
336 — *ogoditoriu* „binevoitor față de cineva“ **TM.** 215; **CC²** 476, 550. — *opăcitoriu* „cel care înșală pe cineva cu sfaturi rele, care îl îndepărtează de calea cea bună“: *ei zic că sîntem... opăcitori și proroci mincinoși* **CC²**. 71. — *opritoriu*

„apărător, protector“ (trad. din vsl. *za˙tititelĭ* „propugnator“) **PS.** XXVII, (*Domnul... opritoriul mieu*), 8. — *oştitoriu* „care duce război, care luptă“: *vasele oştitoare a strîmbătăţiei* **PO.** Gen. 49 (în Vulgata: *vasa iniquitatis bellantia*) — *părăsitoriu*: *părăsitorii fămeilor* **CC¹.** 333; atestat şi în **CPr.** 332, dar într-un pasaj greşit tradus (*Ep. către Ebr.*, XII, 16), deoarece *părăsitoriu* este pus în loc de *profanus* din Vulgata; aici trebuia să fie folosit un alt cuvînt, cu sensul de „necredincios, nelegiuit“. — *păşitoriu*, adj. şi substantiv „care se îndepărtează de..., care înfrînge, care încalcă o lege etc.“ (după vsl. *prĕstąpĭnikŭ* „violator legis“): *urrit-ai toţi păşitorii dela dereptăţile tale...*; *păşitori cugetaiu toţi greşnicii pămîntului* **PH.** CXVIII, 118, 119. — *pizmitoriu*, adj. şi substantiv „care urăşte“ **CC².** 387 (ca adj.); **PS. CP.** XVII, 18, 41; **CT. EL.** Matei 15; **CC².** 441 (ca subst.). — *plecătoriu* „supus“: *domnilor şi maimarilor plecători să fie* **CPr.** 302. — *ploditoriu* „fecund“ **PO.** Gen. 17. — *pomăzuitoriu*, de la *pomăzui* „a unge (domn), a mirui“ apare în sens figurat în acest pasaj din **CPr.** 216: *ca un dulce pomăzuitoriu pomăzui cuvinte de toate împrotiva fireei diavolului.* — *pomenitoriu*, în expresia *pomenitoriu de rău* **CC².** 52, 325, înseamnă „care îşi aminteşte răul pe care i l-a făcut cineva“. — *ponosluitoriu* „cel care face observaţii“ **PH.** XLIII, 17; CXVIII, 42. — *povestuitoriu* „cel care predică“: *povestuitorii dosădim* **CC¹.** 183. — *prăznuitoriu* „cel care sărbătoreşte“ **CP².** XLI, 5. — *pridăditoriu* „trădător“: *celuia ce... pridăditori... seţi* **CPr.** 17. — *prilăstitoriu* „înşelător“, adj. **PH.** XI, 3; XXX, 19; LIV, 24; CVIII, 8; **CC².** 390; subst. **CV.** CLXVI, 9; **PH.** XI, 4; CVIII, 2; **CPr.** 74; **CC¹.** 71, 251; **CC².** 224. — *pristănitoriu* „care caută să se apropie de cineva, să îi semene“; adj.: *fiţi-mi pristănitori, cum eu lu Hristos* **CPr.** 147; subst.: *ibid.*, 263, 266, 313; la zač. 228 a aceluiaşi text e greşit folosit, pentru că s-a făcut o falsă apropiere de vsl. *prič stĭnikŭ* „particeps“. — *propoveditoriu* „cel care propovăduieşte“ **CPr.** 337
66. — *prorocitoriu* „profet, predicator“ **CPr.** 157, 192, 282, 298. — *putreditoriu* „supus putrezirii“: *comoara ceaia den pămînt... e putreditoare şi peritoare* **CC².** 247; cf. *ibid.*, 329; „care strică ceea ce e sănătos“: *neputinţă putreditoare avînd şi ochiul nefiindu-le sănătos* **CC².** 470; cf. *ibid.*, 594. — *rădicătoriu* „protector, sprijin“ traduce pe vsl. *podŭjetelĭ* „adjutor, susceptor“ în **PS. CP.** XVII, 19: *fu Domnul rădicătoriu mie*; cf. **PH.** *ibid.* — *rămîetoriu* „constant, permanent“: *cea tare şi dreaptă şi rămîetoare credinţă în Domnul nostru Isus Hristos* **CC¹.** 465. — *răposătoare* „loc unde te opreşti pentru odihnă“ (vsl. *obitĕlĭ* „habitatio, deversorium“): *unde iaste răposătoarea?* **EL.** Marcu 64. — *răpştitoriu* „care murmură, care este nemulţumit“ **CC².** 416, 417. — *răzbitoriu* „cel care îşi croieşte un loc de trecere (prin rîndurile duşmane)“: *răspunse Moisi: „strigare a aceasta nici a răzbitorilor, nici a răzbiţilor“* **PO.** Ex. 32. — *rînjitoriu* **CC².** 64. — *săblăznitoriu* „cel care se depărtează de calea cea bună, care păcătuieşte“. **CT. EL.** Matei 54. — *săditoriu* „cel care plantează (o viţă)“ **CC².** 342. — *sărbătoriu* „cel care ia parte la o serbare“: *în glas bucuros şi ispovedire: surul (sunetul) sărbătoriului* **PS. CP.** XLI, 5 (în Vulgata: *in voce exultationis et confessionis: sonus epulantis*); deoarece *sărbatoriului* corespunde lui *prazdŭnuję˙tago* din textul slav, am fi tentaţi să-l considerăm ca fiind calchiat după acesta, dar pentru că găsim în acelaşi timp în **PO.** Ex. 12: *dzioa de-a-prima va fi sfîntă şi sărbătoare*, se pare că avem aici două exemple ale vechii întrebuinţări a formei derivate din lat. *servare* şi care s-a fixat în vocabularul nostru, ca substantiv (*sărbătoare*), cu sensul de „zi de sărbătoare“ — *scîncitoriu* **PH.** XVI,

12 (*ca scîncitoriul premîndește în vistiariul lor;* cf. LVI, 5) trebuie să fie notat ca un alt exemplu de inadvertență a traducătorilor noștri: în versiunea slavă găsim *skymenŭ* „catulus“ și traducătorul **PH.** l-a apropiat de *skymati* „susurrare“, transpunînd sensul acestuia în *scîncitoriu.* — *scoțătoriu* „mîntuitor“ **PH.** XXVI, 1; XXXIX, 18; LXVII, 21. — *sculătoriu* „cel care se năpustește asupra cuiva“: *de sculătorii spre mere rădici-me* **PS. CP.** XVII, 49; *sculătoare*
338 înseamnă „faptul de a se ridica, a se îndrepta“: *adecă zace cesta la căzătură și la sculătoare a mulți întru Izraili* **CT. EL.** Luca 8; cf. **CC¹.** 428; **CC².** 587. — *scumpărătoriu* „mîntuitor“ **CC¹.** 454; **CC².** 223; **TP.** 158. — *șezătoriu* „cel care e așezat, care se găsește lîngă alții“: *derept șăzătorii cunusul zise: „dați-i ei“* **CT. EL.** Matei 57; *spre scaunul lu Moysi șezură șezătorii* (*ibid.*, 93); cf. *ibid.*, 94; Marcu 14, 24; Luca 33, 74; Ioan 18, 41, 45; **CPr.** 17; **CC¹.** 185, 381; **CC².** 117, 481, 616. — *sfințitoriu* „cel care sfințește, care pune pe calea mîntuirii“: *acela iaste deadevăr Domnedzeu, luminătoriu și sfințitoriu* **TM.** 146; „preot“ (după vsl. *svęštenikŭ* „sacerdos“): *spunre se chiame sfentitorii spre lîngedzi* **CV.** CVIII, 11-13 (în **CPr.** 51: *preuții*); cf. **PH.** CIX, 4; CXXXI, 9, 16; fem. *sfentitoare* „templu, biserică“: *me... prinseră întru sfentitoare* **CV.** LXXIX, 6-7 (*beserecă* în **CP.** 49); cf. XXXII, 8. — *sfîrșitoriu* „cel care duce un lucru la rezultatul dorit, care depune tot zelul pentru a-l îndeplini“: *să ne vom nevoi, fraților, sfîrșitori învățăturiei lui a fi* **CC².** 609; cf. **PS.** CLXII, 82-83; **CPr.** 331. — *sleditoriu* „cel care descoperă, care arată calea ce trebuie să fie urmată“: *cărarea mea... tu ești sleditoriu* **PH.** CXXXIII, 3. — *slobozitoriu* „liberator“ **CC².** 164, 509, 594; **PO.** Ex. 15; **TP.** 162, 164. — *spășitoriu* „care salvează, care redă sănătatea“, în special „care aduce mîntuirea de veci“: **CC².** 8 (*această apă limpede și spășitoare*), 12 (*lucrul cela... spășitoriul*), 25, 62, 119, 266, 294, 372, 468, 471, 515, 585, 625; **D.** II 304; ca subst., „salvator, liberator, mîntuitor“ **PS.** XVII, 42; XXIV, 5 (*tu ești Dzeul, spășitoriul mieu*); XXVI, 1, 9; LIV, 9; LXI, 3, 7; LXIV, 6; CLV, 18; CLX, 47; **PV.** LXXVIII, 9; CLV, 8; CLX, 47; **PH.** XXIII, 5; LXXXIV, 4; **CP.** XVII, 42; XXIII, 5; XXIV, 5; XXVI, 1, 9; LIV, 9; LXI, 3, 7; LXIV, 6; CLV, 18; CLX, 47; **CP².** XXIII, 5; XCIV, 1; **TM.** 146; **CTd.** 192; **CPr.** 15, 63, 67, 68, 78, 130, 230; **CC¹.** 433; **CC².** 6, 428, 471; **IP.** 36; **IC.** 41; și *ispășitoriu* **PH.** XXIV, 5; XXVI, 9; **CC¹.** 54, 415, 431; **CC².** 6, 126; **PO.** pref. — *spuetoriu* „cel care anunță, care prezice, profet“: *al dereptății spuetoriu* **CV.** CLXIX, 12-13; cf. **PH.** CIV, 15; **CPr.** 66, 302; „vestitor“: *duseră-se spuitorii lu Ioann* **CT. EL.** Luca 31, 48; un alt sens, de loc justificat, îi este atribuit în **AA.** XXVIII, 101:
339 *nu suptu spuetoriu sem* (în textul slav *pěstuninikŭ* „paedagogus“). — *străjuitoriu* (*strejuitoriu*) **PH.** CXXVI, 1; **CPr.** 38; **CC².** 304; „cel care observă, care spionează“ **CP².** LXX, 10. — *șutelitoriu* „lingușitor“: *împarți aceaia... nu rudeloru-ți..., nici șutelitorilor* **CC².** 496. — *svăditoriu* „certăreț“ **TB.** 342; **CTd.** 205. — *țietoriu* (*țiitoriu*) „ilustru“ (vsl. *drŭžavinŭ* „praestantissimus“): *țietorului ghemonu Filicu* **CV.** LIV, 6; cf. LVII, 12-13, LXXX, 11; **CT. EL.** Luca 1; **CPr.** 49; în **PH.** XXII, 5, deși traduce același cuvînt slav, el are sensul de „foarte bun, excelent“: *păharrul tău ce me adapă cîtu e țietoriu*; un alt înțeles, corespunzînd lui *sobrius* din Vulgata, îi este atribuit în **CPr.** 179: *să sem noi țiitori, noi sem voao țiitori*; subst. „stăpîn, domn“: *țiitoriul ceriului și al pămîntului* **PO.** Gen. 14; cf. **CP².** XLVI, 10; **CC².** 136, 147, „posesor, proprietar“: *țietori de dobitoace* **PO.** Gen. 46; „care are o funcție înaltă, guver-

nator": *ţiitoriul şi ghemonul Filics* **CPr.** 47; cf. **PO.** Gen. 41. — *tunzătoriu* **CPr.** 20. — *upovăitoriu* (*upuvăitoriu*) „cel ce nedăjduieşte" **PS.** XXX, 20; **PH.** XXX, 25; **CP.** XXX, 20, 25; **CP²**. XVI, 7; XXX, 20, 25. — *urmitoriu* „moştenitor" (vsl. *naslědĭnikŭ* „heres"; cf. *urmi*, p. 202): *tinerelul urmitoriu iaste... urmitoriu Zeulu[i] Isus Hristos* **AA.** XXVIII, 101, 102; de asemenea *următoriu* **D.** II, 310. — *uspătătoriu* „persoană care dă ospitalitate, gazdă" **CT.** Luca 53; **CC¹**. 243, 253; **CC²**. 444. — *utăluitoriu* „cel care urăşte" (< magh. *utálni*): *se vrea utăluitoriul mieu spre mere mare-cuvînta, ascunde-me-vrea di-nsu* **PS.** LIV, 13. — *văditoriu* „acuzator": *aştepta să fie lor văditori mulţi* **CC²**. 386. — *vecuitoriu* „veşnic" (vsl. *věčĭnŭ* „aeternus"): *întru vecuitoare a lui slavă* **CV.** CLXIV, 5-6. — *vietoriu* (*viitoriu*) „care trăieşte, viu": *pre pămîntulu celor vietori* **PH.** XXVI, 13; cf. **CM.** 24; **CC¹**. 409, 465; subst. *vietoriul la ceriure rîde-ş de ei* **PS.** II, 4; cf. CIX, 12; XXX, 14; XLVIII, 2; LXVII, 7 (*vietorii în mormente*, unde, ca şi în alte locuri, înseamnă „cel care locuieşte", iar *mormente* este pus greşit, deoarece aici trebuia să fie redat sensul lui „fovea" din vsl. *grobŭ*); CXXII, 1; CXXIV, 1; CXXXIV, 21; CLII, 14; CLVI, 18; **PV.** CXXII, 1; CLII, 14; **PH.** XXX, 14; CXIV, 9; **CP.** XXX, 14; CXXII, 1; CXXXIV, 21; CLII, 14; CLVI, 18; **CPr.** 11, 28, 32, 33, 40, 46; fem. *vietoare* în **PS. CP.** CIII, 17 (*a irodiei* 340
vietoare vlăduiaşte ei) se datoreşte unei greşeli de traducere (în versiunea slavă găsim *žilište* „domus, mansio"). — *vînslătoriu* „vîslaş" **CPr.** 50. — *vlăduitoriu* „stăpîn" **PS. CP.** LIV, 14; **CPr.** 66, 77. — *voditoriu* „conducător": *tu ieşt uoditor lumiei a tote* **TP.** 160. — *zăritoriu*, formaţie artificială după vsl. *prězorivŭ* „superbus": *mai vîrtos şi rănindu-se ca zăritori* **CPr.** 51. — *zicătoriu* „elocvent" (vsl. *rěčivŭ* „facundus"): *bărbat zicătoriu* **CPr.** 41; ca subst.: *suptu zicătorii iaste* **AA.** XXVIII, 102, unde nu este în acord cu contextul, ca traducere a vsl. *poveliteli* „praefectus". — *Ciumilitori* **ASPh.** XVI, 52 este îndoielnic, fiindcă a putut să fie scris în loc de *ciumilituri* şi în acest caz nu este pl. lui *ciumilitoare* „ghicitoare".

-uie: *cămăşuie*, dim. al lui *cămaşe*: **PO.** Ex. 28, 39.

-ură: *adăpostitură* „adăpost": *ajunsem la cea adăpostitură bună...*, *la adăpost* **CC²**. 48; cf. *ibid.*, 61, 173, 309. — *adevărătură*, care apare de cele mai multe ori în **CPr.**, prezintă înţelesuri foarte diferite, datorite traducerii deseori arbitrare a cuvintelor din modelul slav; astfel, formele cărora le corespunde în textul lui Coresi sînt următoarele: vsl. *istina* „veritas": *în adevărătură Hristos să propoveduim* 237 (cf. 192); *izvěštenije* „argumentum": *evanghelia noastră n-au fost cu cuvîntul numai, ce cu... multă adevărătură* 262; *prěpodobije* „sanctitas": *în adevărătura dereptăţiei* 226; *ispovědanije* „confessio": *adevărătura sfintei evanghelie a lu Hs.* 189 (cf. 288); *javljenije* „manifestatio, revelatio": *eu deîn oameni nu o am luat [evanghelia], nici o am învăţat, ce deîn adevărătura lu Is. Hs.* 200 (cf. 175, 194, 218); *prišĭstvije* „adventus": *adevărătura trupului iaste slabă*, 190; *sŭvětŭ* „consilium": *adevărătură dau eu* 186; *čuvĭstvo* „sensus": *a voastră dragoste în toată vremea bogată să fie... în toată adevărătura* 236; *sŭvrŭšenije* „consummatio, plenitudo": *noi voao cugetăm a voastră adevărătură* 197 (cf. 245); aceeaşi formă în **CC¹**. 469; **PO.** pref.; Ex. 16, 25, 27, 30, 31 şi de asemenea: *adeverităură* **CC¹**. 30; **CC²**. 200; Ex. 27. — *arzătură* „jertfă" **PO.** Ex. 30, 35 şi în acelaşi timp: *arsătură* (*ibid.*, 38). — *asămănătură* „asemănare" **PO.** Gen. 5. — *ascultătură* „ascultare": *de văm desface uşile auzului, însă* 341
nu ocărîlor şi ascultăturilor spurcate, ce învăţăturiei dumnezeiască de pururea

CC². 508; cf. CC¹. 140; „ascultare, supunere“: *în acela chip fie și muiarea supt ținutul bărbatului său, cu toată ascultătura* CM. 22; cf. CPr. 189. — *asupritură* „oprimare, asuprire“: *mitar, neschimbat lucru iaste asuprituriei..., că... pren cetăți... mitarnicii... mai vîrtos de oameni de toți mai nederepți și mai hitleani [sînt]* CC². 509-510; „profit ilicit, camătă“: *hitlene sînt dobîndele cametei și asuprituriei* CC². 455; cf. *ibid.*, 472, 500; „belșug“ (vsl. *izbytŭčĭstvije*): *să slujască a voastră asupritură nevoei voastre* CPr. 186. — *avenitură* apare într-un pasaj din CPr. 321, foarte stîngaci tradus: *iară Hristos au venit și se puse un preut mare, avenitura bogățăției pentru o mai mare și adevărată beserecă, ce nu [e] cu mîinile făcută*; în Vulgata citim (*Epist. ad. Hebr.*, IX, 11): *Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius et perfectius tabernaculum non manufactum*; în versiunea slavă: *Hristosŭ že prišĭdŭ, arĭchijerĕi greduštimŭ blagomŭ, bolišeju i vŭštišeju skinijeju nerukotvorjenoju*; *avenitura* traduce deci part. lui *grești*. — *bătjocuritură* „bătaie de joc“ CC². 535. — *biruitură* „suveranitate, posesiune“: *în pămîntul biruituriei lor.* PO. Gen. 36. — *cebăluitură* „amețeală“: *sufletul... în cebăluitură de tot va fi* CC². 312. — *cerșătură* este dat de CPr. 238: *eu aștept și voiu să fiu cu toți voi, ca întru cerșătură și în veselie a credinței*, unde redă vsl. *spěchŭ* „studium, celeritas, festinatio, incrementum“, dar, după cum arată contextul, trebuia să fie pus în locul său un alt cuvînt. — *chemătură* „chemare“: *după darul cela ce ține chemătura ceriului Domnului în Is. Hs.* CPr. 246; cf. CC¹. 49, 89, 276, 466; „invitație“: *ei n-au vrut să asculte chiemătura lui ce au chiemat la cina lui* CC¹. 277; „vocație“: *tot omul să rămîe întru aceaia chemătură ce iaste chemat* CPr. 137; cf. *ibid.*, 218, 223, 291, 307. — *clăditurâ* „faptul de a construi, de a ridica“: *clăditurа cortului* PO. Ex. 35. — *clipitură* CPr. 163. — *crezătură*: *crezătura în Is. Hs.* CPr. 203. — *cruțătură* „compătimire“ PH. CXLIV, 9 (scris *cruțătorile*). — *cugetătură* „preocupare, grijă“ CPr. 184, CC². 236. — *cumplitură* „îndeplinire, consumare, sfîrșit“ PH. CXVIII, 96 (scris *cuplăturile*). — *cunoscătură* „cunoștință“ CM. 25; CC¹. 31, 42, 62, 324. — *cuntenitură* „comandă, ordin“ CM. 26; CC¹. 506; CL. XXV, 37. — *descumpărătură* „răscumpărare“ PO. Ex. 30. — *deșertătură* „acțiunea de a lipsi pe cineva de prestigiul său, de a-l micșora“: *acestea toate nu socoti derept a lu Hs. deșertătură* CPr. 234. — *despoetură* „goliciune“ PO. Gen. 9. — *despuetură*, „suveranitate, atotputernicie“: *nu-s striină sau a altuia, ce a dumnezeiei tale și a despueturiei tale* CC². 370; cf. D. II, 308. — *dezlegătură* „mîntuire, eliberare“: *să căutăm acolo de toate relele dezlegătură* CC². 210; cf. CC¹. 345; „interpretare (a viselor)“: *văzînd iară mai-marele cocătorilor că ară fi bine dezlegătura [visului]* PO. Gen. 40. — *dezmănietură* „ispășire“: *atare dezmănietură dinioară să fie într-un an* PO. Ex. 30. — *domiritură* în CC². 530 nu e prea limpede, dar credem că el ar putea fi tradus cu „raționament, convingere“: *într-acea domiritură și pre cela ce nemica datoriu fiindu-i, într-aceeaș temniță și în muncă de-l va duce...* — *făgăduitură* „acțiunea de a primi pe cineva la sine, de a-i face o primire bună“: *făgăduiaște lăuntru pre ceastă slugă a ta, în făgăduitura... ta* CM. 15; „făgăduință“: *toate făgăduiturile lui Domnezeu cu credință numai să le putem cuprinde la noi* TM. 105; ICr. 19; GS. I, 258; cf. CC¹. 172 (*pămîntul făgăduiturei*). — *fericitură* „fericire“ CC². 545. — *feritură* „ferire“: *feritura lucrurilor hitlene* CC². 523; „apărare, protecție“: *miluyesste-ne si tokmeste supt fericturessk* (de citit: *feritura ta*) TP. 152; cf. CC¹. 322. — *gătitură* traduce pe vsl. *pravilo* „regula“ în CPr. 190: *găti-*

342

tura noastră să nu fiie striină. — *greşitură* „păcătuire“: *încuiat-au Dumnezeu toţi supt greşitură* **CC¹**. 39. — *împăcătură* „faptul de a se arăta îngăduitor, supus“: *oile amu chiamă-se sfinţii, derept blînziia lor... şi împăcătura* **CC²**. 41; „ispăşire“: *curăţeşte oltariul cînd vei jirtvi jirtva împăcăturiei* **PO**. Ex. 29. — *împărechetură* „dezacord, neînţelegere“ **CL**. XXIV, 739. — *împărţitură* „acţiunea de a comunica, de a face cunoscut“: *împărţitura minunei Duhului* **CC¹**. 60; în **CPr**. 138: *împărţitură iaste*, corespunde vsl. *razdělenŭ jestĭ* „divisus est“, part. vsl. fiind redat prin derivatul lui *împărţi*. — *împresurătură* „groază“: *derept împresurătura gemăturiei* **PO**. Ex. 6. — *începătură* „început, origine“. **CT. EL**. Luca, 106; Ioan 30; **TM**. 82; **CC²**. 14, 123, 145, 183, 327, 547; **PO**. pref.; **CL**. XXIV, 735; „demers“: *aceasta începătură au [în]ceput Bostan şi cu Mihaiu Vodă* **DH**. XI, 349; în Psalmi, el traduce pe vsl. *načinanije* „molimen, studium“: *merge-vor după începăturile sale* **PS**. LXXX, 13; cf. **PH**. IX, 12; XXVII, 4; LXXX, 13; XCVIII, 8; CV, 29, 39; **CP**. LXXX, 13 (cu un sens analog şi în **CC²**. 624); cu un alt sens, datorit neînţelegerii textului, el apare în **CPr**. 250: *să-s domniile, să-s începăturile* (în versiunea slavă *vladyka* „potestas“). — *închinătură* **CC²**. 591. — *închisură* „zăvor“: *deştinşu în pămînt ce-i era verigile şi închisurele în veac* **CP**. CLVII, 7 (în **PS**. *închisorile*, prin confuzie cu *închisoare*; forma lui Coresi corespunde cu vsl. *zaklepŭ* „retinaculum, clausura, pessulus“). — *încinsetură* „acţiunea se a se înflăcăra, de a nu se stăpîni“ **CM**. 3. — *încleştitură* „încleştare“ (în sens fig.), frămîntare“: *avăm noi oamenii încleştitură de ce ne vine noao de la nepriitoriul* **CC²**. 254. — *încrezătură* „credinţă“ **CPr**. 203. — *îndemnătură* „îndemn“ **CPr**. 110, 155, 185, 187, 285; **CC¹**. 73; **CC²**. 10; în altă parte traduce pe vsl. *učenije* „doctrina, institutio“ (*ce-i creşteţi în cinste şi îndemnătura Domnului* **CPr**. 232) şi *utěšenije* „consolatio“ (*să acmu iaste îndemnătură în Hristos* **CPr**. 239; cf. *ibid*., 335). — *îndereptătură* „îndrumare“: *cu ştirea şi îndereptătura lu Dumnezeu* **CC¹**. 40, cf. 332; „îndreptare, corecţie“: *derept... îndereptătura noastră* (*ibid*., 414; cf. 27). — *îndurătură* „îndurare, milă“ **CC²**. 401. — *îngînditură* „abnegaţie, devotament“: *în acela chip fie şi muiarea supt ţinutul bărbatului său, cu toată ascultătura şi îngînditura* **CM**. 22. — *îngrupătură* „îngropare“ **CC¹**. 474; **CC²**. 112, 210. — *înţelegătură* „înţelegere, pătrundere“: *scrisu-v-am aceste psăltiri... ca să vă fie de înţelegătură* **CP**. epilog; cf. **CC²**. 72, 103, 220, 360; „cunoaştere“: *elu vă dea duhul al mîndriei...*, *ca înţelegătura voastră* **CPr**. 218; cf. **CC¹**. 199; **CC²**. 301; „ştiinţă“: *cuvînt cu înţelegătură* **CPr**. 152; cf. 124, 249; **CC²**. 380; „conştiinţă“ (= vsl. *sŭvěstĭ* „conscientia“): *iaste mărturisitura noastră a înţelegăturei noastre* **CPr**. 169; „înţeles“: *şi zică înţelegătura acestor cuvinte* **CM**. 13; cf. **PO**. Gen. 40; în **CPr**. 179 (*să vă dăm înţelegătură*) el traduce pe vsl. *vina* „occasio“. — *întinătură* „înnămolire“ **CC²**. 273, 276 (*tinătură* 432). — *întrămătură* „întărire“: *întrămătura besericii* **PO**. pref. — *învăluitură* „tulburare, agitaţie“: *ascunde-i veri ei în furişea feţei tale de învăluitura omenreasca* **PH**. XXX, 21. — *învîncătură* „biruinţă“: *cela ce ne dă în toată vremea învîncătură în Hristos* **CPr**. 172; cf. **PO**. Gen. 49. — *ispăsitură* „ispăşire“ **CC¹**. 27. — *ispititură* „ispită“ **CPr**. 145, 209, 308. — *iubitură* „iubire“ **CPr**. 234, 302; **CC²**. 46. — *lăcuitură* „locuinţă“ (în sens fig.): *noi pusem lăcuitura în trup, iară noi nu sem acasă lîngă Domnul* **CPr**. 178. — *lăstitură* „înşelătorie, viclenie“ **PH**. XXXIV, 20; LI, 4; **CP²**. LI, 4. — *lumi-*

343

344

nătură „lumînare, făclie“: *cuvîntul lu Dumnezeu iaste lumînare, făclie sau luminătura creştinilor* **CC**[1]. 459; *sfeaşnicul luminăturiei* **PO.** Ex. 35. — *luotură* „cuprindere, cucerire“: *luotura Ardealului* **AA.** XX, 485. — *luptătură* „agresiune, atac“: *nici... să ne supunem luptăturiei acelora* **CC**[2]. 532. — *mărturisitură*: *se crezu a noastră mărturisitură* **CPr.** 274; cf. 288, 326, 330; **CC**[1]. 336; **CC**[2]. 85, 232, 233, 495, 500, 571; **PO.** Gen. 31; „dovadă de ataşament, de credinţă nestrămutată“: *aşa să ne dăm pre noi... tuturor muncilor pentru mărturisitura lu Hristos* **CC**[2]. 76; cf. 81, 158. — *milcuitură* „implorare“: *milcuitura iaste aceaia cînd cerem ceva dela Domnezeu şi avem greu şi nevoia noastră sfînt numele al lui pre agiutoriu să-l chemăm* **TM.** 105; **ICr.** 17; cf. **GS.** I, 258. — *mîngîietură* „mîngîiere“: *acel om... aştepta mîngîitura Izraililor* **CT. EL.** Luca 8; cf. 25; „ispăşire“: *în toate dzile să omor[i] cîte un giunc jirtveei pentru păcate, pre mîngînietură* **PO.** Ex. 29; cf. 30; „milă, iertare“: *pomeneşte mîngîeturile tale, Doamne* **PH.** XXIV, 6; cf. LXVIII, 17; CXVIII, 77. — *mîntuitură* „mîntuire“ **CT. EL.** Luca 4, 8; **CC**[1]. 430, 432; **CC**[2]. 587. — *murguitură* „murmur“ **CC**[1]. 364. — *muritură* „ceea ce e muritor“ (în versiunea slavă: *sŭmrŭtĭnŭ* „mortalis“): *ca zice muritura ea va peri de cătră viaţă* **CPr.** 178. — *năvălitură* (scris *nevăletură*) „năvălire“ **CL.** XXIV, 728. — *oblicitură* „supraveghere“: *ia-l pre ceastă slugă a ta... în oblicitura ta cea bogată şi întăreşte pre el în oblicitura jurămîntului tău* **CM.** 15. — *orbitură* „orbire“ **CM.** 28; **CC**[1]. 47, 129, 131, 132, 164, 176, 474; **CC**[2]. 174; **PO.** Ex. 21 (*urbitură*). — *păgubitură* „pierzanie“: *noi păcatele păgubituriei să le depărtăm şi nice într-o perire să nu cădem* **CM.** 7; cf. 9; **CC**[1]. 415, 489; **TP.** 158, 162. — *păzitură* „ocrotire“: *fără păzitura... lu Dumnezeu* **CC**[2]. 322; în altă parte: „tabernacul“ (traducînd pe vsl. *tĕlo, skinij* „tentorium“): *de unde sem noi în păzitură noi ne slăvim* **CPr.** 178; cf. 320. — *pecetluitură* „scrisoare, document purtînd sigiliul unui domn“: *toate pecetluituri[le] Dumniitale s-au ţinut în samă* **DH.** XI, 233; cf. 318. — *pedepsitură* **TP.** 160. — *pestitură* „dorinţă“ (în textul slav *vŭzljubljenije* „desiderium“, *tŭštanije* „sedulitas“): *noi pentru aceaia am stăjit al vostru obraz a-l vedea cu multă pestitură* **CPr.** 266; cf. 184. — *petrecătură*, în expr. *petrecătura morţilor* **CM.** 1, 4 „ceremonie care însoţeşte înhumarea“. — *pierzătură* „pierderea, nimicirea sentimentelor înalte, rătăcire“: *toate vrăjmăşiile şi pierzăturile dragostea le biruieşte* **CC**[2]. 51. — *pohtitură* „dorinţă, poftă“ **CPr.** 116, 213, 257, 264 (în acelaşi text 302: *slujind a multe pohte şi pohtituri*, unde *pohtă* înseamnă „dorinţă“ şi *pohtitură* „voluptate“, deosebire care nu se face în altă parte). — *porîncitură* **CPr.** 281. — *postitură* **CC**[2]. 94. — *poticnitură*: *piatră de poticnitură* **CPr.** 102. — *precepătură* „inteligenţă, pricepere“: *unora amu precepătura, bunătatea şi dulceaţa mai mare le se pare că iaste* **CC**[2]. 422; „abilitate“: *ceia ce înnoată pre mare cu precepătură* (*ibid.*, 61); „felul în care trebuie înţeles un lucru, semnificaţie, sens“: *lucru şi precepătură ce-aţi auzit* (*ibid.*, 342). — *preveghetură* „timp întrebuinţat în rugăciuni, în practici religioase“: *nemică nu e altă numai dereptatea înimiei cu rugăciune şi preveghetură* **CC**[1]. 465; „faptul de a nu pierde din vedere un lucru“: *oamenii cari-i petrec... la preveghetura ceasului morţiei să deşteptăm* **CM.** 4. — *prilăstitură* „înşelătorie, amăgire“ **CC**[1]. 115, 116; **CC**[2]. 269, 431. — *prinsură*: *pre furi şi tîlharii... dă-i Dumnezeu în prinsura judeţelor* **CC**[1]. 44; cf. 54, 122; el traduce pe vsl. *plĕnŭ* „praeda, captivitas“ în **CPr.** 224; cf. **CC**[1]. 355. — *propoveduitură* **CC**[1]. 59.

345

346

— *prorocitură* „darul prorociei“ **CPr.** 152; **CC²**. 220, 360; „predicare“ **CPr.** 104, 125, 159, 299, 300; printr-o greșeală de traducere, apare și în următorul pasaj din **CPr.** 252: *cela ce eu o slugă am fost după prorocitura Domnului*, unde nu corespunde de loc vsl. *sŭmotrijenije* „consideratio“. — *proslăvitură* „proslăvire“ **CC²**. 484, 523. — *purtătură* „acțiunea de a duce, de a conduce“: *purtătură iaste nădejdei ceaia mai bună* **CPr.** 317 (frază al cărei sens este: „sîntem mînați la aceasta de o nădejde mai bună“). — *putreditură* **CC¹**. 12. — *răpitură* „pradă“ **PO.** Ex. 15. — *răslăbitură* „paralizie“ **CC²**. 283. — *răstignitură* **CC²**. 77. — *rătăcitură* **CPr.** 226, 276; **TP.** 152. — *rîvnitură* „dorință“: **CPr.** 178, 219, 226, 238, 257; „înclinare“: *au rîvnitură întru nedereptate* **CPr.** 275; „corupție“: *ceaia ce în rîvnitură trăiaște* **CPr.** 286 (în textul slav: *pitějuštaja sę* „care trăiește în corupție“). — *robitură* **D.** II, 303. — *roditură* „ființă creată de Dumnezeu“: *vă domniți... prespre toate roditurile ce îmblă pre pămînt* **CM.** 24; „procreare“ **PO.** Gen. 4. — *sărutătură* „sărutare“ **CT. EL.** Luca 33, 109; „salutare“, *ibid.*, 4, 61, 103; **CC²**. 560, 564. — *schimbătură*: *pocaania iaste vieții rele schimbătură pre viață mai bună* **CC¹**. 324. — *sculătură* „ridicare“: *acesta pus la sculătură [a] mulți întru Izraili* **CC¹**. 430; „înviere“ **CPr.** 162, 312; **CC¹**. 1, 51; **TP.** 146, 148. — *secerătură* **PO.** Gen. 30. — *sfințitură* „sfințire“: *mare iaste omul, mare iaste și sfințitura* **CC²**. 84; cf. **CC¹**. 86, 449; **PO.** Ex. 28. — *simțitură* „simțire, facultatea de a fi afectat fizic sau moral“: *fără de simțitură-s* **CC²**. 446; cf. 495; printr-o greșeală de traducere apare în mai multe locuri din **CPr.** (*care iaste trupul lui și sîmțitura ca cela ce în toate le împle* 219; cf. 251, 254), acolo unde textul slav dă *isplŭnjenije* „quo quid completur“. — *slobozitură* „ispășire“: *preîn moartea ce se-au fapt întru o slobozitură de acele greșale ce era întru o lege de întîi* **CPr.** 321; „îngăduință“: *cu* 347
voia și cu slobozitura lu Dumnezeu **CC¹**. 40; cf. 368. — *smeritură* „umilință, modestie“ **CC¹**. 106, 316, 346, 353. — *socotitură* „pază, supraveghere“: *întruna ținu pre ei în socotitură pînă a treia dzi* **PO.** Gen. 42. — *știutură* „cunoștință, înțelegere“: *Dumnezeu se arată pre sineș Hristos cu știutura gîndurilor* **CC²**. 68; „facultatea de a-și da seama de un lucru, de a prevedea la ce poate să ducă“: *pentru aceaia am căzut întru rele căce n-am avut știutură* **CC²**. 413; „știință“: *pomul știuturiei binelui și răului* **PO.** Gen. 2; cf. **CC¹**. 189, 446; **CC²**. 227; „conștiință“ (= vsl. *sŭvěstĭ* „conscientia“): *dragoste... de cătră știutura bună* **CPr.** 278; cf. 281, 283, 321, 335. — *storsură*: „stoarcere, tescuire“ *mlătișul va ajunge storsura și storsura semănătura* **CB.** I, 6. — *strîmtură*: *cum nu poate încăpea cămila pren urechile acului derept multă strimtură..., așa și calea ceaia ce duce în viață nu poate încăpea pre bogatul pentru strimtura ei* **CC²**. 335; „zbucium, supărare“ (vsl. = *tęga* „afflictio, anxietas“): *scîrba și strimtura spre tot sufletul omului făcătoriului-rău* **CPr.** 81; cf. 99 **CC²**. 99. — *supărătură* **CTd.** 224. — *șutilitură* „lingușeală“: *șutilitura lepădă, de învață și pre noi a nu priimi lauda* **CC²**. 332. — *temătură* **PO.** Gen. 35. — *tescuitură* „zbucium, mizerie“: *răbdînd... toate scîrbele și tescuiturile* **CC²**. 546. — *țiitură* (*țietură*) „acțiunea de a păstra, de a scăpa“: *aceaia făcu... pre țietura a multe limbi* **PO.** Gen. 50 (în Vulgata: *ut... salvos faceret multos populos*); „putere supremă, suveranitate“: *aceluia cinste și țiitură în vecie* **CPr.** 288; „forță“ (după vsl. *drŭžava* „potestas“): *făcu țiitură brațelor lui* **CT. EL.** Luca 4; „rit“: *socotiți această dzi... cu țiitură de vecie* **PO.** Ex. 12, v. 17 (*ritu perpetuo* în Vulgata); în **PH.** CXLIII, 13 îl traduce pe vsl. *chranilĭnica* „conditorium“. — *timpinătură*

„întîmpinare“ **CP²**. XC, 6. — *tinsură* redă vsl. *rabota* „ministerium, servitus“ în această frază, stîngaci tradusă, din **CPr.** 189: *că tinsură aceştiia făgăduite nu împle-ne voia sfinţilor...* (în Vulgata: *quoniam ministerium hujus officii non solum supplet ea quae desunt sanctis...*). — *tresură* „scriscare, epistolă (a
348 apostolilor)“: *Pătru... scrie tresură învăţătoare* **CV.** CXXXVI, 6-9; formă contractată de la **tremesură* (v. Bogrea, „Dacoromania“, II, 779). — *unsură* „grăsime“ **CP²**. LXII, 6; „ungere“ **CPr.** 71; „îmbălsămare“ **PO.** Gen. 50. — *văditură* „denunţ, acuzaţie“: *strimbe vădituri înainte să nu iai* **PO.** Ex. 23. — *văzătură* „acţiunea de a vedea“: *întru slava Izraililor să vază el... şi însăş văzătura să le fie mărturie* **CC²**. 423; în **CPr.** 200 traduce vsl. *lice* „facies, persona“: *Domnul nu gîndeşte de văzătura oamenilor.* — *veghetură* „veghe“: *de multe ori am fost călători... şi în multă veghetură şi în foame şi în sete* **CPr.** 193. — *voditură* „îndrumare“: *ceastă puţinea muncă din voditura Duhului sfînt* **PO.** pref.

-uş: *muieruş* „animal de sex feminin, femelă“: *şi tu bagă în corabie de tot fealiul de jigănii den tot trupul cîte doao: bărbătuş şi mueruş* **PO.** Gen. 6; cf. 7. — *pielceluşe*: *p. de dinainte* „prepuţ“ **PO.** Ex. 4. — *tătuşi* „străbuni“ **PS.** XXXVIII, 13.

101. În ce priveşte derivatele feminine în *-că* se impune o observaţie: ele apar mai rar decît în limba actuală. Astfel, găsim adesea *fie* în loc de *fiică*: **PS.** IX, 15; XLIV, 10, 11, 13, 14; LXXII, 28; CV, 37, 38; CXXXVI, 8; CXLIII 12; CLIII, 19; **CT. EL.** Matei 32; Luca 39; **CC²**. 436, 440; **PO.** Gen. 29; ca feminin de la *cetăţean* se întrebuinţează *cetăţeană*, nu *cetăţeancă*: **CPr.** 33.

102. Dacă în textele vechi găsim alături de *boiariu* forma *boiarin* **CPr.** 58; **CC²**. 39; **CB.** I, 57; **RLR.** 48, aceasta nu trebuie să fie considerată ca derivată din cea dintîi, deoarece ea reproduce sg. vsl. *boljarinŭ* faţă de pl. *boljare*. Deosebirea de terminaţie se explică deci la fel ca în forma, tot de proveniență slavă: *ciudă* sg., *ciudese* pl. (alături de *ciude*) < vsl. *čudesa*: **PS.** IX, 2; XCV, 3; **PH.** LXXVII, 11; LXXXVII, 11; CVI, 15, 21; CXVIII, 27; CXXXIV, 9; CXXXVIII, 14; **CP²**. XXXIX, 6; LXX, 17; LXXIV, 2; LXXVI, 12, 15; LXXVII, 11; CIV, 5; CV, 7; **CPr.** pref.; 273; **CC²**. 56, 73, 111, 119, 543,
349 572, 619 (dar şi sg. *ciudesă*: **CP²**. LXXVII, 12; **CC²**. 119, 169, 267, 273, 397, 398, 442, 505, 543, 561, 571, 575, 606).

103. O serie mult mai redusă este aceea a derivatelor verbale, cu sufixele:

-ui: *hăsnui* „a fi folositor“: *carele hăsnuesc şi folosesc fraţilor noştri* **CC¹**. 205; cf. 222, 407, 426, 467, 474; „a trage un folos, a profita“: *ce vom hăsnui cu acea să vom omorî frate-nostru?* **PO.** Gen. 27. — *încuibui (a se)* „a-şi face cuibul, a se cuibări“ (după vsl. *vŭgnĕzditi sę* „nidificare“): *aciia pasările încuibuiră-se* **CP.** CIII, 17 (*încu[i]bui-se-vor* în **CP²**.). — *îngîndui*, derivat de la *gînd* şi însemnînd „a-şi fixa în minte“, apare în **CC¹**. 245: *tot cugetul tău... să asculte şi să îngînduiască*; el apare (în acelaşi timp cu substantivul *îngînduire*) şi în alt loc din **CC¹**., dar cu un înţeles care îl apropie mai mult de *îngădui* „a consimţi, a accepta“ (*fără voia şi fără îngînduirea lui n-avură putere... numai să nu îngînduim sfeatului lor*, 232), astfel că ar oglindi contaminarea cu această din urmă formă. — *legiui* „a confirma, a sancţiona o lege“: *nu va Dum-*

nezeu a legiei jărtve şi... nu cu deştingerea legiui ea oarecînd **CC²**. 186; „a judeca pe cineva potrivit cu legea": *cine va avea pîră de oamenii de ceasta parte... să-i legiuiţi domneavoastră* **RLR**. 48; ca refl., „a se întări prin porunci, prescripţii": *ce spre mai bună făgăduită se legiui* **CPr**. 318. — *pîlcui (a se)* „a se grupa" (format după vsl. *oplŭčiti* „in acie collocare"): *se pîlcuescu-se* (*să se pîlcuesc*) *spre mere pîlcure* **PS. CP**. XXVI, 2; cf. XXXIII, 8; **CC²**. 602. — *plenui* „a lua, a apuca, a face prizonier": *dede ei în mîngîiare de cei ce plenuiră ei* **PH**. CV, 46. — *sămui* **CP²**. XXXVI, 32, ca derivat de la *samă*, nu se poate datora decît unei apropieri greşite de vsl. *sŭmotriti* „spectare": *sămuiaşte păcătosul pre dereptul*. — *setui* „a-i fi sete de..., a dori cu înfocare": *setui tire sufletul mieu* **PS. CP**. LXXII, 2. — *urmui* „a întovărăşi": *urmuiră el tocma pînă (do) Asia* (= pînă în Asia) **CPr**. 42; cf., mai sus, p. 197.

-ului: *drăgului (a se)* „a se iubi" *toţi unul cu alalt drăguluiţi-vă* **CPr**. 62. — *trufului (a se)* „a se mîndri": *prea trufuluindu-se, deşerţi vestind...* **CPr**. 67.

104. *Prefixe*: *a-*: *abirui*, atestat numai derivatul substantivului *abiruire* „biruinţă" **TM**. 81 (cf. *biruire*, notat la p. 194). — *adurmita* (< *durmita* + *adurmi*; cf. în **CC¹**. 462: *durmitară... şi adurmiră*) **PS. CP**. LXXV, 7; CXVIII, 28. — *aprumuta* „a împrumuta" **PS**. XXXVI, 21. — *apuţi* „a avea simţul mirosului, a mirosi": *nasure* (*nari*) *au şi nu aput* **PS. PV. PH. CP**. CXIII, 14 (cf. *apuţit*, p. 188). — *aspărea* nu apare decît în **CPr**. 332: *aşa aspăreală era căutătura lui Moisi şi eu m-am spăreat şi tremur*; se ştie că aceeaşi formă este întrebuinţată în aromînă, dar ne întrebăm dacă ea nu e la Coreşi o greşeală pentru *spăreată*, deoarece *spăreat* este forma care apare în aceeaşi frază. — *aspuma* „a arunca (ca) spumă, a fi spumos" **CPr**. 78 (*valuri sfereape aspumînd a sa răceală*); **TB**. 470 (*alţii aspumaţi*). — *astriinat* **CPr**. 75; **PS. PH**. LVII, 4 (*înstriinat* în **CP. CP²**.). — *afăptura* **CPr**. 54 (*de toată afăptura*) nu pare a fi decît o greşeală în loc de *făptura*. — Notăm că anumite cuvinte erau întrebuinţate uneori în secolul al XVI-lea fără prefixul *a-*, în timp ce astăzi sînt preferate formele cu acest prefix; astfel: *coperi*, *coperitoriu* etc. (v. *Psaltirea Scheiană*, ediţia I.-A. Candrea, glosar; în afară de aceasta *coperemînt* **CT. EL**. Marcu 7; *coperiş* **CC²**. 123); *mesteca* (v. acelaşi glosar; **CT. EL**. Mătei 113; **CC²**. 41, 181, 302, 317, 338, 428, 489; **P**. 16, 20; **GSI**. X, 12), *mestec*, substantiv **CPr**. 45, 182; **CC²**. 446, 489, *mestecătură* **CT. EL**. Ioan 62; **CPr**. 229; **CC¹**. 8; **CC²**. 314, 446. — *murgi* **PH**. LXXVIII, 24. — *păsa* „a apăsa" **PS. CP**. XXXI, 4; XXXVII, 5; *păsare* **PS**. XLIV, 9 (în **CP**. *pasărea*) se datoreşte unei inadvertenţe a traducătorilor (cf. *păsoniu*, p. 212). — *semen(r)ea*, adj. **CV**.; **CM**., 230; **CPr**. 64; *a se semăna* **CT. EL**. Matei 95; **CC²**. 328; cf. adv. *semerea* p. 176.

de-: *deadevăr*, ca subst. şi adj., este foarte frecvent, iar în anumite texte observăm chiar o predilecţie pentru această formă, în detrimentul formelor *adevăr*, *adevărat*; alături de **CV**. şi de Psaltiri, este adesea atestat, ca subst., în **CPr**. 26, 51, 52, 57, 69, 72, 75; ca adj., în **TM**. 146, 149, 153; **CT. EL**. Matei 90; **CPr**. 68; **CC¹**. 205; cf. adv. *deadevăr* şi loc. adv. *cu deadevăr*, *în deadevăr*, p. 165, 167, 170. — *delepăda (a se)* „a se lepăda": *delepădîndu-se de Fiiul, nece Tatăl n-are* **CPr**. 68. — În loc de *deosebi* etc. întîlnim de cele mai multe ori forma fără *de-*, cum s-a putut vedea la p. 62, 173 (adăugăm aici: **CC¹**. 181, 333, 379; **CPr**. 104, 208).

des-: *desbate* „a elibera, a dezrobi": *[orbul] către cela ce-l dezbătu curse* CC². 322; ca refl. „a se salva": *dentr-acea nebunie drăcească nu poate lesne a se dezbate* (*ibid.*, 95). — *descumpăra* „răscumpăra" CC¹. 180, 250, 365, 420; CM. 9; PO. Ex. 6, 13; TP. 152; D. II, 304; RI. IV, 543; cf., mai sus, p. 189, 194, 204. — *desfăima* „a defăima" PS. LXXIII, 10. — *desflori* „a se veşteji": *ca o floare ce desfloare* D. II, 310. — *desgăvozdi* „a desprinde din cuie": *desg[ă]vozdi el şi-l puse jos* CC². 157. — *desjudeca*, calchiat după vsl. *rasqditi* „discernere, dijudicare", CP. PS. XLII, 1. — *deslupi*, format din *des-* şi **lupi* < vsl. *lupiti* „detrahere", nu apare decît în PH.; în psalmii CXLIII, 13; CXLIV, 7 (*pomeană mulţiriei bunrătaţiei tale dezlupi-vor*) îl traduce pe vsl. *strygati* „ructare, ejicere", şi, ca reflexiv, în ps. LVII, 9; CXVIII, 23 (*ca umbra cîndu me răzimaiu dezlupiiu-me*), îi corespunde lui *otimati sę* „secedere". — *desrupe* „a lua, a ridica": *tot tarul dezrupe* CC¹. 345; CC². 57. — *desturna (a se)* „a se întoarce": *desturnară-se în arcu răzvrătitu* PS. CP. LXXVII, 57.

în- (*îm-*): *îmmări* „a face să crească, a mări": *enmareste en noy a ffracylor nosstri dragoste ssvente* TP. 152; refl. „a se mări": *den dzi în dzi se îmmăriia foametea* PO. Gen. 41. — *îmmicşura* „a micşora, a coborî" PS. CP. VIII, 6. — *îmmîndri* (după. vsl *umqdriti*) „a înţelepţi, a învăţa pe cineva să fie înţelept" PS. CP. CIV, 22; CXVIII, 98; 145, 8. refl.: „a deveni înţelept" PS. CP. XCIII, 8. — *îmminuna* (în versiunea slavă: *udiviti*) „a face să apară în chip minunat" CP. XVI, 7; XXX, 22; PS. XV, 3; XVI, 7; XXX, 22. — *îmmulţime* „belşug": *juncii şi grăsimea, îmmulţimea piştei iaste darurile sufleteşti* CC². 346. — *împăsonia* (< *păsoniu*, cf. p. 212) „a apăsa,": *dzua şi noaptea împăsonie pre menre mînra ta* PH. XXXI, 4. — *împeliţa (a se)* „a se întrupa" 352 CTd. 229; CM. 12-13; ICr. 1; GS. 260; cf. p. 195. — *împremieza* „a înjumătăţi": *bărbaţi strîmbi şi hitleani nu împremiezază zilele sale* CP. PS. LIV, 24; cf. p. 196. — *înacoperi* PH. XXVI, 5. — *înarăta* traduce pe vsl. *pokazati* „indicare, deelarare, castigare" în PH. CXL, 5; *înarreta-me-va dereptu cu mila.* — *încămăta (a se)*, ca derivat de la *camătă*, înseamnă „a contracta o datorie prin împrumut cu dobîndă" şi, în sens figurat, „a te angaja să respecţi o obligaţie": *să ne încămătăm nevoinţeei de sus* CC². 351. — *înceti* (< *ceată*) „a face parte din aceeaşi ceată, a fi asociat cu..., a fi socotit printre...": *cu sfinţii şi cu derepţii şi cu aleşii încetiţi să fim* CC². 615; cf. *ibid.*, 373; CPr. pref. 2, 86 (în acest din urmă loc el redă pe vsl. *pričitati* „adnumerare, computare"); la fel şi: *a se înceta* „ a se uni, a trăi în comun": *bogaţii şi mişeii soţu cu soţu să vă încetaţi* TM. 80; printr-o greşeală de traducere şi fiind apropiat de vsl. *šetati sę* „fremere", *înceti* apare în PS. II, 1: *încetiră-se limbile.* — *încuiubura (a se)* „a-şi face cuibul, a se cuibări": *acie pasările încuiubură-se* PV. CIII, 17; cf. *cuiubura, încuibui*, p. 201, 222. — *încurţi (a se)* „a se adăposti, a locui", format după vsl. *vŭdvoriti sę* „pernoctare": *în coperimîntul Zeului de ceriu încurţi-se* CP. XC, 1 (PS.: *încurţiiu-me*; PV.: *încorţi-se*). — *încurunda (a se)* „a se grăbi": *după acea[ia] încurundară-se* PS. XV, 4; cf. *curînda*, p. 202. — *îndumnezei (a se)* „a dobîndi daruri care amintesc divinitatea, a se apropia de divinitate": *omul se îndumnezei* CC². 567. — *înfămeiat* apare în două versete din CT. EL. Matei 99; Marcu 60, greşit traduse, sensul de „care alăptează" nefiind sesizat: *vai de nedeşerţii şi înfămeeaţii în acelea zile* (în versiunea slavă: *gore že neprazdŭnymŭ i dojaštiimŭ vŭ tyę dŭni*; în Vulgata: *vae autem praegnantibus et*

nutrientibus in illis diebus). — *înferica* „a ferici“ **PS. CP.** CXXIV, 4; *înfereca* **TB.** 458; **CTd.** 216. — *înflămînzi* (și: *a se î.*), v p. 128. — *înfrica* „a speria“ **CV.**; **CPr.** 24, 46, 47; mai des ca refl : **PS.** XIII, 5; XXII, 4; LII, 6; LIV, 20; **CP.** LII, 6; LIV, 20; **PV.** CXVIII, 161; **PH.** XXVI, 1; LII, 6; LXXVII, 53; cf. *înfricat*, p. 200. — *înfricos* „fricos“ **PS. C P.** XXIV, 114. — *îngloti (a se)* „a se îngrămădi, a se aduna în gloate, a duce război“: *înglotescu-se îngerii Domnului împrejur de ceia ce se tem di-ns* **CP².** XXXIII, 8; *Isus Hristos singur îngloti-se spre toate țările drăcești* **CC².** 201; *a se înglota* **CP².** 353
XXVI, 2 (și forma fără prefix: *a se gloti* **PH.** XXVI, 2, unde trebuie să citim *se-ară gloti-se*; CXXXIX, 3; **CTd.** 195; **D.** II, 306; *glotire* **PH.** CXLIII, 1). — *înlăți* „a întinde“: *hotarăle tale voiu înlăți* **PO.** Ex. 34. — *înlumina* „a lumina“: *înlumineză inimile noastre cu milostea ta cea sfîntă* **CM.** 6; cf. **PO.** pref.; *înluminătoriu* **CM.** 6. — *înnăroci* „a face să sfîrșească bine, a ocroti“: *oarece vrea face Domnezeu înnărociia* **PO.** Gen. 39. — *înneoa (a se)* „a deveni alb ca zăpada“ **PS.** LXVII, 15; cf. *neoșa*, p. 202. — *înomeni (a se)* „a se întrupa“: *Dumnezeu înomeni-se* **CC².** 567; cf. *omeni*, p. 201. — *însălășui (a se)* „a-și stabili locuința, a locui“ **CT. EL.** Matei 4, 8; Luca 72. — *însingura (a se)* „a rămîne izolat, a se refugia în singurătate“: *fuiu ca pasărea ce însingură-se în (spre) zid* **CP. PS. PV.** CI, 8. — *însufleta* „a da viață“ **CC².** 396. — *însupția* nu redă înțelesurile cerute de context în aceste fraze: *însupțiadză ei (-i) ca viței Livanului* **PS. CP.** XXVIII, 6 (= *comminuet eas tanquam vitulum Libani*); *însupțiedzu cu spata mea* **PS. CP. PV.** CII, 9 (= *evaginabo gladium meum*); el traduce în mod mecanic pe *istîniti, utîniti* „attenuare“ din textul slav, care nu sînt nici ele ireproșabile ca traducere. — *întăroșa, întăroși* „a concepe, a rămîne grea“: *aceasta întăroșe și născu un făt... și iară, întăroșind, născu un făt* **PO.** Gen. 38. — *înterțiu* „în vîrstă de trei ani“ (vorbind despre animale): *vaci înterții, bouleți înterții* **CB.** I, 208. — *înviermănoșa* „a deveni pradă viermilor, a face viermi“: *învermănoșe aceaia și se împuți* **PO.** Ex. 16. — *înzăcea*, ca derivat după vsl. *naležati* „instare, irruere“, apare într-un pasaj, prost tipărit, din **CPr.** 50: *frig amu nu puțin înzăcutu-ne*, unde trebuie să citim fie *înzăcu-ne*, fie *înzăcutu-ne-au* (la același verset în **CV.** LXXXVIII, 6 apare *căzdu frigu nu puținu*). — Ca în alte cazuri, forme foarte frecvente, fără prefix, sînt folosite alături de cele care prezintă *în-* și care sînt proprii romînei moderne. Astfel sînt: *bătrîni* **PS. CP.** XXXVI, 25 (*îmbătrîni* în **CP. CP².**); **PO.** Gen. 24, 27; de asemenea *a se b.* (*ibid.*, 18, 27). — *blînzi (a se)* **CC¹.** 321; *blînzire* „seninătate, fericire“: *întru blîndzirea raiului* **TM.** 194. — *bogăți* **PS. CP.** LXIV, 10 (*îmbogăți* în **CP².**); CLIV, 7; **PV.** CLIV, 7; **PH.** XLVIII, 17; LXIV, 10; 354
ca reflexiv, **PS.** XLVIII, 17 (*a se îmbogăți* **CP. CP².**). — *chegătură* este pus pentru vsl. *sŭvqzŭ* „vinculum“ în **CPr.** 255: *toate trupurele... chegături dă-le.* — *chipui* „a da chip unui lucru, a face vizibil într-un anumit fel“: *întîi au chipuit... Moisi cinstita cruce dumnezeiască* **CC².** 72; cf. 126; ca refl., „a fi asemănător, a semăna“: *milostivii... lu Dumnezeu chipuescu-se* (*ibid.*, 45; cf. 86, 123); și *închipui* în același text, 28, 45, 122, 239, 241 etc. — *clei* „a unge“ **PO.** Gen. 6. — *cremenit* „încremenit“: *untunerecul cela cremenitul* **CC².** 81; cf. 262. — *crunta* „a acoperi cu sînge, a însîngera“ **CC².** 201, 330, 373; și *a se c.* (*ibid.*, 408); *cruntare* „acoperire cu sînge“ (*ibid.*, 487); dar *încrunta* **CTd.** 195; **D.** II 306. — *cungiura* = *încunjura* apare deseori în **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea). — *cununa* (*curura*), cu înțelesul de *încununa*, nu cu acela de

„a căsători, a asista pe cineva la ceremonia nupțială“: **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CPr.** 292; **CC²**. 82, 106, 423. — *delungat* (v. p. 199; adăugăm: **CPr.** 186, 302; *îndelungat* în **CC²**. 171), derivat din *delunga* „a îndepărta, a goni“: *delungat-ai știuții miei de mine...*; *delungat-ai de mine soțul* **PS. CP.** LXXXVII, 9, 19; cf. *ibid.*, CII, 12; CLVIII, 35; **PV.** CXL, 8; **PH.** XXI, 20; XXXIX, 12; LXXXVII, 9; CII, 12; **CTd.** 225; **CT. EL.** Luca 17; **CC¹**. 200; **CC²**. 29, 375, 399, 443; ca reflexiv, „a se despărți, a se îndepărta, a părăsi“: *se delungă de ei* **CV.** II, 11-12; cf. XLV, 4-5; CLXVI, 11; CLXVII, 5; **PS. CP.** VI, 9; XXXVII, 22, etc. (v. glosarul lui Candrea); **CPr.** 15, 42, 46, 63, 178, 287, 302, 333; **CC¹**. 73; **CC²**. 18, 25, 33, 129, 308, 435, 526; **PO.** pref.; **IC.** 48; *delungare*, v. p. 199. — *demna* (dacă nu e mai curînd o greșeală de tipar în loc de *îndemna*): *el să fie puternic a demna pentru cinstită învățătură* **CPr.** 300. — *derepta* **CV.**; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CT. EL.** Matei 41, 47; Luca 4, 31, 53, 82, 89; Ioan 53; **CPr.** 33, 36, 51, 53, 54, 78, 293; **CC¹**. 314, 457; **CC²**. 5, 10, 12, 14, 15, 18, 50, 69, 130, 506, 537, 543, 551, 559, 574, 599, 603, 610, 614; **AA.** XXVIII, 101; *dereptare*
355 **PH.** XVIII, 9; **CC²**. 3, 5, 40, 66, 537, 594, 610; *dereptătoriu* **CPr.** 86; **CC²**. 243, 376, 382, 454, 467, 549, 626. — *drăzni* **CC²**. 53, 305 (alături de *îndrăzni*); *drăznire*, v., mai sus, p. 195. — *dulcire* „fericirea veșnică de care se bucură aleșii lui Dumnezeu“: *întru dulcirea ce e gătită lor în împărăție chema-i-va* **CC²**. 40. — *dupleca* **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea și cf. lexic). — *fricoșa (a se)* **CC²**. 229, 325; *fricoșat* (*ibid.*, 39; la aceeași pagină, *înfricoșat*). — *frîmseța* **CTd.** 197 (de asemenea *înfrîmseța*); *frîmsețat* **CC²**. 275. — *grămădi* **CV.** XCVI, 1-2; **TB.** 418; **CPr.** 36, 51; **PO.** Gen. 31, 41; Ex. 1, 9, 28. — *griji* **CV.** CLXIII, 10; **CT. EL.** Matei 18, 19, 36; Luca 64; **CPr.** 148, 247; **CC¹**. 92; **CC²**. 5, 6, 39, 50, 84, 133, 213, 550, 609; **AA.** XX, 450, 477; *grijitoriu* **CC¹**. 126; **CC²**. 556; **TP.** 154; *grijitură* **CC²**. 482. — *gropa*: *unde sînt gropați moși[i]* **DH.** XI 349 (dacă nu e mai curînd o greșeală de scriere). — *jumătăța* **CP²**. LIV, 24; **CT. EL.** Ioan 26. — *junghia* (*giunghia*) **PS. CP.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM.** 49; **TB.** 452; **CT. EL.** Matei 89; Luca 79; **CPr.** 27, 56, 72; **CC¹**. 180; **CC²**. 21, 22, 35, 187; **FO.** Gen. 8, 22; **JP.** 36; **P**, 11; **S.** 13; *junghiare* **CPr.** 53; **CV.** CXXXII, 7; **PS. PH. CP.** XLIII, 22; **CC²**. 235-236; **PO.** Gen. 22; *junghetoriu* **CC²**. 443; **CV.** CXXI, 5. — *muia* **PS. CP. CP²**. LIV, 22; **PH.** XVII, 43; LIV, 22; **CPr.** 54; **CC²**. 6, 86, 158, 192, 227, 486, 501, 531. — *mulți* **CV.** CXXXVIII, 12; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM.** 50; **CB.** I 7, 9; **CT. EL.** Luca 66; **CPr.** 22, 58, 64, 90, 166, 249; **CC²**. 63, 165, 454; *mulțire* **CP.** CXXI, 6 (*îmmulțire* în **PS.**); **PH.** CXLIV, 7; *mulțit* **PS.** XXX, 20. — *neluni*, *neluna*, v. p. 127, 129. — *neca* **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TB.** 324, 348; **CTd.** 206; **CT. EL.** Matei 50, 51; Marcu 15, 16; Luca 35; **CPr.** 330; **CC²**. 17, 271, 308, 312, 325, 354, 399, 400, 408, 411; *necare* **CPr.** 36; *necat* (*ibid.*, 36, 45); *necătură* **CV.** XXXI, 12; **CC²**. 61, 141, 307. — *negri* **CT. EL.** Matei 65; **CC²**. 219. — *noi* **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CPr.** 166, 178, 226, 312; **CC²**. 98 (în același timp, *înnoi*), 221 (și *înnoi*), 580; **IP.** 29; *noire* **CV.** CXLVI, 12-13; **CPr.** 91, 302; **CC²**. 98, 154, 239; **IP.** 28; *noit* **PS. CP.** XXIX; **CPr.** 58. — *nuora* **PH.** CXLVI, 8. — *nuta*, *nota*, v. p. 61 și cf. lexic. — *păinjeni*, v. p. 127. — *părți* „a împărți“ **CPr.** 333; **CC²**. 497
356 (*nu iaste lesne a-ș părți avuțiia*). — *pinge*: *elu o gonește și o pinge* **CC¹**. 279. — *pletitură* **CV.** CLXIX, 7. — *podobi* **TB.** 464; **CTd.** 219; **CPr.** 178, 283, 301;

PO. Gen. 29; Ex. 35; *podobitoriu*: *podobitorii și închinătorii icoanelor* **CC¹.** 333. — *protivi (a se)*, cu sensul propriu astăzi lui *a se împotrivi* (deci, diferit de forma actuală *a se potrivi*): **CV.**; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CT. EL.** Matei 14; **CPr.** 31, 40, 55, 59, 60, 62, 72, 107, 111, 295; **CC¹.** 261; **CC².** 14, 86, 187, 276, 330, 445, 464, 510, 532, 602; *protivire* **CV.** LXVIII, 6; **CPr.** 47; **CC².** 552, 599; *protivitoriu* **CV.** CXLVI, 3-4; **PS. CP.** XVI, 8; **CC².** 51, 241, 258, 268, 332, 374, 405, 418, 421, 432, 510, 539, 606; **PO.** Ex. 23, 34; cf. *protivă* p. 181. — *puternici (a se)*: *vîrtos tare se puterniciră* **PO.** Ex. 1. — *rădăcina* **CPr.** 253; **CC².** 407 (*ibid.*, 411, *înrădăcina*). — *răi* (*rei*) **PS. PH. CP.** CVI, 39 (*a se înrăi* în **PV.**); **CPr.** 17, 29, 40; *răire* **CPr.** 17. — *ruși* (*roși*) **CC².** 182, 219; **PO.** Ex. 25, 26, 35. — *sănetoșa, sănătoși*, v. p. 127. — *sărcinat* **CC¹.** 25. — *semna* **CV.**; **PS. PH. CP.** IV, 7; **CT. EL.** Matei 114; Ioan 20, 42, 59, 67; **CPr.** 28, 57, 60, 78, 216, 269, 273; **CC¹.** 370, 387, 403; **CC².** 72, 73, 102, 145, 226, 237, 307, 311, 449, 517, 527, 584; **PO.** pref.; Ex. 16; **CL.** XXIV, 728; cf. lexic. — *setoșa, setoși*, v. p. 129. — *soțit*: *dumnezeeștiei fire soțiți fum* **CC².** 345. — *spămînta*, v. p. 74; *spămîntare* **CPr.** 21; **CC¹.** 337. — *striina* v. p. 72; *striinare* **CC².** 235, 577. — *tărire* **CPr.** 79 și *tărîtare* **CL.** XXIV, 733 trebuie să fie considerate, probabil, ca greșeli (ele nu sînt atestate în altă parte). — *țepeni* **CT. EL.** Matei 31; Luca 21; **CPr.** 106, 121; **CC².** 334. — *tîlni* **PO.** Gen. 32, 33; Ex. 23, 28. — *tîmpina* etc., v. p. 72 (în afară de aceasta: **CTd.** 199, 209, 212; **CC².** 31, 123, 265, 266, 426, 440). *tîmpla (a se)* **CV.**; **CT. EL.** Matei 108; Marcu 24; Luca 106; **CPr.** 40, 44, 62, 168; **CC¹.** 40, 145; **CC².** 70, 93, 100, 138, 146, 230, 425, 537, 616; **PO.** pref.; Gen. 40; **TP.** 150; **AI.** 249; **AA.** XX, 485 (dar *întîmpla*, 473); **CL.** XXIV, 730, 735, 736, 737; *tîmplare* **CC².** 370, 449. — *tinde* **CV.**; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TB.** 328, 354; **CTd.** 203, 207; **CMț.** 230; **CT. EL.** Matei 24, 45, 59, 108; Marcu 6; Luca 109; **CPr.** 49, 245 (*întinde* 12, 23); **CC².** 30, 74, 148, 156, 181, 228, 266, 309, 422, 424, 480, 626; **PO.** Gen. 18, 26; **TP.** 160; **CL.** XXV, 39. — *toarce* „a întoarce în altă parte, a schimba felul de a fi al unei persoane, al unui lucru“ **PH.** XIII, 7; LXXVII, 38; CIII, 29; **CV.** 23; *a se t.* „a se întoarce, a reveni“ **PV.** LXXVII, 41; **PH.** IX, 4; **DH.** XI, 349; **CL.** XXIV, 735. — *tocmi* „a dispune, a aranja, a stabili, a forma, a crea“ **CV. PS. CP.** XV, 5; **PH.** CXVIII, 73; **CTd.** 197; **CM.** 12; **CC¹.** 79; **CC².** 234, 301, 326; **PO.** pref.; **DR.** 2; *a se t.* „a se pune de acord, a deveni asemănător“ **CV.**; **PS. CP.** LXXXVIII, 7; **DR.** 4; **RLR.** 45, 46; *tocmită* „întocmire“ **PH.** XCIII, 9; *tocmitoriu* „care dispune, care aranjează etc.“ **CV.**; **CPr.** 78; **CC².** 140, 291, 327, 367, 458; „econom, intendent“ **CV.** CLIX, 9; **CT. EL.** Luca 68, 80; **CPr.** 61, 121, 130; *tocmeală* „creație“ **CV.** CXLIII, 3; **TM.** 226; **CTd.** 225; **CT. EL.** Matei 106; Ioan 57; **CPr.** 58; **CC¹.** 259, 328, 336; **P.** 23. — *tristare* **CPr.** 167 pare să fie o greșeală de tipar. — *turna*, aceleași înțelesuri ca mai sus *toarce* **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CC¹.** 2, 26, 457 (în **PS. CP.** XXXVI, 21 el înseamnă „a înapoia“); *a se t.* „a se întoarce, a reveni“ **TB.** 364; **CM.** 27; **CC¹.** 251, 321, 326, 355; **PO.** Gen. 3, 8, 19; **D.** II, 305, 311. — *vechi* (și *a se v.*) **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **P.** 16; **CL.** XXIV, 740. — *veninat* **CPr.** 105, 332; **CC².** 231. — *veselitoriu* **CC¹.** 55; **TP.** 154, 158. — *vince, vinge*, v. p. 133, 136 (pentru folosirea concomitentă a lui *vinge* și *învinge* notăm această frază din **CPr.** 74: *că tot născutul dela Dumnezeu învenge lumea și aceasta iaste vengerea ce venge lumea*). — *vinovăți* **PH.** XVII,

357

48; LXI, 2, 6; CXLIII, 2 (trad. vsl. *povinąti* „impellere, subjicere"); **PO.** Ex. 21. — *vinui* **CC²**. 312, 315. — *vîrsta* „a pune printre..., a amesteca": *și-i vîrstară între rrode* (= *rodii*) **PO.** Ex. 39; *vîrstat* „pestriț" *ibid.*, Gen. 37. — *vîrtoșare* **PV.** CLIII, 13; *vîrtoșat* **CL.** XXIV, 739. — *vrăjbi* **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CC²**. 282; *vrăjbitoriu* **PS.** III, 8; XXXIV, 19; **CP.** XXXIV, 19.

întru-: *întrarma (a se)* **PO.** Gen. 49; *întrarmat* Ex. 13.

ne-: *neapropietioriu* „refractar" **CC²**. 456. — *neavere* „sărăcie" **CC²**. 296;
358 *neavut* „sărac" **PS.** CVIII, 22; **CP. CP²**. LXXI, 13; **CT. EL.** Matei 105; **CC²**. 477. — *nebătătoriu* „care nu e violent" **CPr.** 283. — *nebătrînit* **D.** II, 302. — *nebețit* „care nu e bețiv", *ibid.* și 300.—*nebintetuit* „nepedepsit" **CM.** 2-3.—*neblăznit* „care nu alunecă în greșală, care rezistă tentațiilor" **CC²**. 579. — *necăit* „care nu provoacă remușcări, căință", *ibid.*, 325. — *necălcătoriu* **CPr.** 164 îl traduce, dar nu cum ar fi trebuit, pe vsl. *nepostąpĭnŭ* „immobilis". — *neclătit* „trainic" **CB.** I, 20 — *necrescut* **CPr.** 273 nu e la locul său, ca traducere a vsl. *bezumĭnŭ* „demens, vanus". — *necrezuție* „necredință" **CC¹**. 414; **PO.** pref. — *necrunt* „neînsîngerat" **CC²**. 576. — *necugetat* **PH.** XLVIII, 11, 13. — *necurăți*, format după vsl. *nečĭstvovati* „impium esse", **CV.** LXX, 3; **PS. PH. CP.** XVII, 22; *necurățitoriu* (= vsl. *nečĭstivŭ* „impius") **CV.** CLXI, 13; CLXX, 5. — *necuvios* **CPr.** 279, 295; **PH.** XLII, 1; **CC²**. 50, 55, 82, 141, 322, 357, 409, 555. — *nedătătoriu*: *nedătători reu dereptu reu* **CV.** CLIII, 5-6. — *nederes*, subst. **PH.** CXXXVIII, 16, este făcut după vsl. *ne* + *sŭdĕlati* „conficere, operari"; *nederegătoriu* (= vsl. *nedĕlajeștĭ*), *ibid.*, CXVIII, 3. — *nedeșert* apare, în două versete greșit traduse din **CT. EL.** Matei 99; Marcu 60, cuvîntul corespunzător din versiunea slavă, *neprazdĭnymŭ* (< *ne* + *prazdĭnŭ* „vacuus") fiind redat în mod mecanic, nu potrivit adevăratului său înțeles (*neprazdĭna* „gravida"); *nedeșertat* „inepuizabil": *nedeșertatul izvor* **CC²**. 136. — *nedestul* **CC²**. 10. — *nedomiritură* „nedumerire" **CC²**. 591. — *nedulce* „care nu e blînd, nu e iertător" **CT. EL.** Luca 26; **CC²**. 382, 386. — *nefăcătoare* traduce pe vsl. *neplody* „sterilis" **CPr.** 210. — *nefapt*, ca adj., **PS.** CLXII, 46, 47, 53, 69; ca subst. (cu același înțeles ca, mai sus, *nederes*) **PS. CP.** CXXXVIII, 16 (*nufapt* **PV.**) — *nefolos* **CPr.** 166, 317. — *negata* **CPr.** 187. — *negîndire* **TB.** 424, 450; **CTd.** 212,
359 213; *negînditoriu* „care nu are gînduri ascunse" **CPr.** 55. — *negrije* „lipsă de grijă, indiferență" **CC²**. 27, 181, 249, 266, 330, 349, 372, 427, 547; *negrijnic*, *ibid.*, 266, 427, 454. — *neharnic* „ingrat" (cu sensul vsl. *necharĭnŭ* „ingratus" și deosebit, în consecință, în ce privește a doua parte a sa, de *harnic*) **CC²**. 178, 385; *nehărnicie* „nerecunoștință", *ibid.*, 182. — *nehitlenie* „calitatea celui care nu este șiret, perfid" **CC²**. 337. — *neîmprejur-tăiare* **CPr.** 82, 86. — *neîmputătoriu* „care nu face imputări" **CPr.** 52. — *neîndurătură* „neîndurare" **CC¹**. 458. — *neînțelegătură* **CC¹**. 377, 458. — *neînțelepție* **CC²**. 281. — *neînvățătură* apare în **CPr.** 241, dar în dezacord cu contextul (în versiunea slavă citim, în același loc, *neprišĭstvije*, care înseamnă „absență", așa încît trebuie să punem un alt cuvînt în traducerea românească). — *neiubitură*: *chip neiubituriei de slavă iaste* **CC²**. 442. — *neiușor* „greu" **CC²**. 387. — *nejurămînt* **CPr.** 317. — *nelucrătoriu* (vsl. *nedĕlaj štĭ*) **CPr.** 86. — *nemănie* (în textul slav *negnĕvŭ*, *nezloba*) **PH.** XXXVI, 37; **CP.** VII, 12; **CC²**. 577; *nemănios* **PH.** XXIV, 21; **CPr.** 300; **CC²**. 450 — *nemăreț* „nemîndru" **CC²**. 231. — *nemărie* „modestie" **CC²**. 181. — *nemilă* **TM.** 227; **CC²**. 324; *nemilostenie* **CTd.** 224, *nemilostivie* **CC²**. 323-324,

325, 456, *nemilostivnicie* CC¹. 139; CC². 323, același înțeles ca precedentul (*nemilostivnic* este dat de CC¹. 139; CC². 387). — *nemiluire* CC². 43. — *nemîndru* „neînțelept“ (cu înțelesul vechi al lui *mîndru*: „înțelept, cuminte“, v. lexic) TM. 45. — *nemort* din CT. EL. Marcu 42 (*unde viermii lor nemorți*) este un derivat, stîngaci format, care înseamnă „care nu moare“. — *neogodire* (cf. p. 196) CC¹. 374. — *nepace* CPr. 212, 332 traduce pe vsl. *raspria* „seditio, dissidium“, *pakostĭ* „molestia“. — *nepărere* „lucru neimaginat, real“ CC². 346. — *neplecat* „nesupus, rebel“ CPr. 279, 300, 301, 302; CC². 538; *neplecătoriu*, același înțeles, CPr. 81. — *nepost*: *postul... aduce sănătate...*, *iară nepostul... boală aduce* CC². 317; *nepostitoriu* (*ibid.*, 229). — *nepremenire* „calitatea unui lucru care e mereu același, care rămîne constant“ CC². 557. — *neprepus* „fără nici un cusur“ CPr. 216, 231, 241, 273, 319; CC². 232, 410. — *nepriitoriu* „diavol, Satana“ (format după vsl. *neprijazni* „malus, diabolus“) CV. LXXVIII, 4-5; CT. EL. Matei 14, 54; CPr. 49, 71, 72; CC². 96, 254, 318. — *nepristoit* „neîncetat continuu“: *nepristoite păcate* CPr. 67 — *neputere* „neputință“ CC². 355, 377, 497, 498; în PH. XV, 4; LIV, 9; CII, 3; el corespunde vsl. *nemoštĭ* „debilitas, infirmitas“, *nedągŭ* „morbus“. — *neputred* traduce pe vsl. *neistlĭnĕninŭ* „incorruptibilis“: CV.; CPr. 59, 162, 163, 234, 280, 291; CC². 60, 113, 116, 145, 152, 247, 357, 458, 501, 611; *neputredire* PS. LVIII; CP. LVIII, LXXIV; CPr. 81, 291; CC¹. 12; CC². 427, 469 și *neputredit* PS. LXXIV „nemurire“; în CPr. 234 *neputredire* înseamnă: „calitatea unui lucru de a fi inalterabil, de a rămîne fără pată“. — *nerăbdat* TM. 228. — *nerău*, adj. și subst. traducînd pe vsl. *nezloba* „innocentia“ și *nezlobivŭ* „innocens“, PS. etc. (v. glosarul lui Candrea); CC². 385. — *neruginră* CV. CLI, 14 apare în locul vsl. *neistlĭnije* „incorruptibilitas, immortalitas“ (cf., mai sus, *neputred*). — *nesănătate* „boală“ CC². 260-261, 299, 423, 488. — *nesătul* PH. CP². C, 5; CC². 476. — *nescăzut* CC². 136. — *nesfadnic* „necertăreț“ CPr. 283. — *nesfătuire* „neacceptarea sfaturilor bune, lipsă de spirit conciliator“ CC². 277. — *nesocotitoriu* „nesocotit“ CC². 171. — *nespunere* TM. 227 pare să însemne „defectul de a nu spune ce gîndești“ (este posibil, de altfel, ca textul să fie alterat: în același loc în CTd. 224 găsim *supărăturile*). — *nestătut* (vsl. *nepostojnŭ* „instabilis“) PS. CP. CXXIII, 5; CC². 24; *nestătătoriu* „nestabil“ CC¹. 255; CC². 375, 480; „rătăcitor“ PO. Gen. 4. — *neștiutură* CV. CXLII, 2; CC¹. 470; CC². 94. — *nestrînsură* CC². 247, 496, 499, 546 (*nestrînsura avuției*) și *nestrînsoare* (*ibid.*, 496, 499) „faptul de a nu strînge bani, de a nu se îmbogăți“. — *netare* „fără putere, slab“ PS. CLIV, 10; PV. (*nătare*); CP. CLIV, 4, 10; TM. 124, 156; CC¹. 4, 5, 105, 190, 331; PO. Gen. 33, 42 (*nătare*); *netărie* „slăbiciune“ CC¹. 27, 159, 166, 252, 352, 421. — *neținere* „lipsă de măsură, exces“: *den neținere boala... apropie-se* CC². 95. — *netocmeală* „confuzie, dezordine“ CV. CXXVI, 6; „dezacord, neînțelegere“ CPr. 148, 157; RLR. 45. — *netrecut* „fără drum“, PS. CP. LXII, 3; „veșnic“ TM. 228, 230; CTd. 224, 225, 226, 227; S. 9, 19 (*focul netrecut*, *viața netrecută*); P. 24; *netrecătoriu* „care nu poate fi trecut“ CP². LXII, 3. — *netrufă* „calitatea de a nu fi îngîmfat“ CC². 181. — *neustoit* „neîncetat“ PH. CXXXIX, 11. — *nevadnic* (în textul slav *nesŭvadĭnikŭ*, a cărui a doua parte înseamnă „contentiosus“) CPr. 283. — *nevechit* (= *neînvechit*, v. p. 227 *vechi*) D. II, 306. — *nevedea (a se)*, format după vsl. *vŭznenavidĕti* „odisse“: *se vor nevedea unul la alalt* CT. EL. Matei 98; *nevăzătoriu* „care nu apare ca..., care nu pare să

fie...": *ca să nu fim nevăzători că noi nu putem nevica către dereptate* **CPr.** 197; *nevăzătură* „faptul de a nu vedea" **CC².** 283; *nevederos* „de nepătruns": *întunerecul nevederos* **CC².** 379.

pre- apare în două forme verbale, *prevedea* și *prespune*, create de traducători; prima este atestată de două ori și nu poate fi decît un calc al vsl. *prozrěti*, provenienta sa latină (< *praevidere*) fiind exclusă: *toate caile mele prevădzuși* **PH.** CXXXVIII, 4; *preaditece... spăseniia omenească prevăzu* **CC².** 564; a doua nu e dată decît de **PH.** CXIII, 10, într-un verset greșit tradus: *au prespunre limbiei nu află* (în Vulgata: *qui corripit gentes non arguet*); *prespunre* este pus pentru *nakazati* din versiunea slavă, astfel că el nu poate fi decît un derivat care redă în mod mecanic pe *na-* prin *pre-* și *kazati* prin *spunre*.

prea- este adesea alipit la substantive etc. (de altfel derivatele de acest fel ne trimit aproape totdeauna la forme slave asemănătoare după care au fost calchiate de către traducătorii textelor religioase): *preabirui* (vsl. *prěpoběždati*) **CPr.** 99. — *preablagoslovi* **PS.** CLIX, 61; *preablagoslovit* **CTd.** 205. — *preabucura (a se)* **CV.** CLX, 8-9. — *preacălcătoriu* (vsl. *přestǫpĭnikŭ* „violator legis") **PV.** CLVIII, 32. — *preacînta* **CTd.** 197; **CP².** XX, 14; **CC².** 204; *preacîntat* (vsl. *prěpětŭ* „valde celebratus") **PS. PV. CP.** CLVIII, 52-55. — *preacovîrși (a se*; vsl. *prěvŭziti* „excedere") **CP².** XXXVII, 5. — *preacumpărat*: *ca mai buna... spășenie să fie... preacumpărată* **CC².** 141. — *preacurătoriu*: *adîncatul aceștii ape... preacurătoare* **CC².** 177. — *preacuviință* **PS.** CLXI, 75; **CTd.** 192; **IP.** 31. — *preaderegătoriu* (scris *prederegătoriu*) „care este însărcinat cu o funcție înaltă" **CTd.** 193. — *preadespunre* (vsl. *prěobladati* „eminere") **CV.** CXLVIII, 2. — *preaeși* pare să însemne „a reuși să-ți croiești un drum, a înainta", în această frază din **CC².** 506: *el toată apărarea birui și preaeși și către... vindecătoriul Domnul Hristos vine.* — *preaglăsitoare*: *această duminecă ea se și cheamă „preaglăsitoare"* **CC².** 12. — *preagrești* **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea). — *preaîmmulțit*: *preaîmmulțitului darului lui* **CTd.** 192; **CC².** 133; *preaîmmulțime*: *preaîmmulțimea măriei lui Dumnedzeu* **CTd.** 191; **CC².** 133; cf. **CC².** 322, 559. — *preaîmpistrit* (vsl. *prěispĭštrenŭ*) **PS. PH. CP.** XLIV, 10, 15. — *preaîmplea*: *apă dulce... preaîmple-se* **CC².** 218; cf. 289. — *preaînălța* (vsl. *prěvŭznositi*) **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CC².** 70, 97, 327; *preaînălțare* **CC².** 12, 14, 107, 477 și *preaînălțime* (*ibid.*, 141) „îngîmfare". — *preaînfrumsețat* **CP.** CXLIII, 2, alături de *preaînfrumșat* **PS.**, în același verset (vsl. *prěukrašenŭ*). — *preaînțelepciune* (vsl. *prěmądrosti*) **CT. EL.** Luca 62; **PH.** L, 8. — *preaînțelepțit* **CC².** 121. — *preaiubi* **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CPr.** 68; *preaiubire* (vsl. *prěljuby* „adulterium") **CV.**; **TB.** 418, 433; **CTd.** 209, 214; **CT. EL.** Matei 13, 78, 79; **CPr.** 52; **CC².** 328; **AA.** XXVIII, 103. — *preaizbîndi (a se)*, vsl. *prěizbyti*, **CT. EL.** Matei 51, 105; **CPr.** 90; **CC².** 358. — *prealăcui* (vsl. *prěbyvati*) **PH.** XXXII, 11. — *prealăuda* (vsl. *prěchvaliti*) **PS. CP.** CXVI, 1. — *preamărie*: *de preamăriia chipului marilor minunîndu-se* **CC².** 378. — *preamărturisi*: *se miră și preamărturisi și mai mult grăiia...* **CC².** 184. — *preamînca* **CC².** 48, 328; *preamîncare* (*ibid.*, 49, 253). — *preamîndru* (cu înțelesul vsl. *prěmądrŭ* „sapiens") **CV.** CXXV, 10; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CT. EL.** Matei 96; Luca
363 51; **CPr.** 55, 280; **CC².** 5, 80, 311 (*preamîndrul Solomon*), 378, 506, 618; *preamîndrie* (vsl. *prěmądrosti* „sapientia") **CV. PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea);

CT. EL. Luca 59; **CPr.** 16, 17, 25; **CC²**. 286, 378, 429, 508 (*premîndriia lu Solomon*), 609. — *preaminuna (a se)* **CC²**. 567. — *preamulțit* **IP.** 32; *preamulțime* **CC²**. 271, 428; *preamulție* **PH.** CLV, 2. — *preanota* (vsl. *prěplavati* „transire, navigando trajicere", *prějachati* „transire") **PH.** CIII, 26; **CPr.** 50; *preaînnota* **CP²**. CIII, 26. — *preapetrece* „a fi foarte în vîrstă": *aceasta preapetrecu cu zile multe* **CC²**. 592. — *preaplînge (a se)* **CC²**. 398. — *preapodobit* (vsl. *prěpodobĭnŭ* „sanctus") **PV.** LXXXV, 2; CXV, 6. — *prearăbda* (vsl. *prětrŭpěti*) **CPr.** 52. — *prearădica* (vsl. *prěvŭznositi*) **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CC**. 172. — *preaședea* (vsl. *prěsědĕti* „instigari") **PS. CP.** IX, 29. — *preaslăvi* **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TB.** 449; **CTd.** 197, 213; *preaslăvită* „lucru minunat, extraordinar" **CTd.** 196; **CC²**. 202, 368; *preaslăvie* „dovadă de favoare excepțională" **CC²**. 564. — *preaspori* **ASPh.** XVI, 51. — *preastriga* **CT. EL.** Marcu 31; **CC²**. 538. — *preastrigare* **CC²**. 507. — *preaținut* (vsl. *prědrŭžęšti*, part. de la *prědrŭžati* „retinere") **CPr.** 125. — *preatrufă* (în textul slav adj. *prěgrŭdŭ* „valde superbus") **CPr.** 78. — *preavărsa (a se)*: *apă dulce... preavarsă-se* **CC²**. 218. — *preavătăma* (vsl. *prěvrěždati* „laedere") **PH.** LXXXVIII, 34. — *preavăzătoriu* **CC²**. 258, 332, 368. — *prevence* (perf. *prevîncură*) din **PH.** CXXVIII, 2 trebuie să fie interpretat, probabil, ca *preavence*, deoarece el corespunde vsl. *prěmošti* „praevalere, superare". — *preavesti* **CV.** XXXV, 14.

răz-: *răzgiudeca* (vsl. *razuměti*) **CV.** LIX, 3 (*răgiudecatu* CXVII, 5 este aceeași formă, scrisă greșit, dar ea corespunde vsl. *rasŭmotriti* „judicare, conjicere"); în **CPr.** 36 îl traduce pe *razĭnĭstvovati* „differe".

spre-: apare în două forme curicase din **CV.**: *spregice* LXVIII, 3; LXXXII, 12 (în versiunea slavă *naricati* „appellare"); *spresărire* XII, 7-8: *nemică spresărire se nu faceți* (în textul slav: *ničtože drŭza sŭtvoriti*, și în Vulgata, *Actus Ap.*, XIX. 36: *nihil temere agere*).

su- (< *supt*): *suguța* „a sugruma" **CT. EL.** Matei 77; **CC¹**. 155; **CC²**. 320.

Compunerea

364

105. O constatare care reiese din examinarea cărților religioase este marele număr de cuvinte compuse pe care le conțin și sîntem surprinși că le întîlnim, deoarece știm că limba romînă nu e prea bogată în formații de acest gen.

Dacă ne adresăm, ca în alte cazuri, modelelor urmate de traducătorii noștri, recunoaștem imediat izvorul acestor cuvinte compuse: ele reproduc, adesea în alăturări ciudate, contrare spiritului limbii noastre, o serie întreagă de cuvinte slave, dintre care unele ar fi putut totuși să fie redate altfel, chiar prin cuvinte simple din vocabularul nostru, dar aceasta presupunea un efort care depășea deprinderile traducătorilor.

Alături de formele care se explică în acest fel și la care se adaugă cîteva calchiate după compuse maghiare, se întîmplă ca altele, care nu se datoresc imixtiunii morfologiei slave sau maghiare și au un caracter cu totul romînesc, să nu lipsească din anumite texte, dar ele sînt extrem de rare.

106. Pentru substantive, procedeele variază după natura elementelor componente:

Două substantive (raportul dintre ele fiind adesea exprimat printr-o prepoziție): *apa-trîndului* **CV.** XCVIII, 1-2, *apă-cu-trînd* **CPr.** 51 (*vodotrądije* sau *vodĭnyj trądŭ* „hydrops", dintr-o versiune slavă a *Faptelor Apostolilor* pe care trebuie s-o fi urmărit traducătorul **CV.**; în cea publicată de Miklosich apare numai *trądŭ*); în ce privește *de-apă-trîndav* **CT. EL.** Luca 74 (*avea de-apă-trîndav*), el apare într-un pasaj greșit tradus (*trîndav*, care ar indica mai curînd un adjectiv, este nelalocul lui). — *argintu-tăetoriu* (*srebobiicĭ*, *srebrokovačĭ* „argentarius") **CV.** VIII, 1-2; **CPr.** 42. — *batere-gioc* **PH.** LXXVIII, 4. — *burătatea-cinstitoriu* (*blagovĕrĭnŭ* „pius") **CV.** CLXX, 11. — *de-Dumnezeu-glăsitoriu* (*bogoglasĭnikŭ* „vaticinans") **CC²**. 50, 394, 437, 484, 589; *de-Dumnezeu-glăsuitoriu* (*ibid.*, 458). — *de-Dumnezeu-văzătoriu* (*bogovidětelĭ* „deum videns") **CC²**. 56. — *lege-călcare* (*zakonopręstąpljenije* „transgressio legis") **PS. CP.** XXXVI, 7 (*legi-călcare* **PH.** și *de-lege-călcare* **CP²**. în același loc); *lege-călcătoriu* (*zakonopręstąpĭnikŭ* „violator legis") **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); *a-legiei-călcătoriu* **PH.** V, 6; XXXV, 2; XL, 9; CXVIII, 85, 113 (în același text apare și *a-legeei-păsitori* XXXVI, 38; *a-legiei-fiîrgători* XXV, 4); *de-lege-călcătoriu* **CP²**. XXXV, 2; LXXIV, 5; *călcătoriu-legiei* **CC²**. 224; *călcătoriu-de-lege* **CP.** V, 6; XXV, 4; **CP²**. XXV, 4; LXX, 4; **CPr.** 279; **CC²**. 341 — *lege-dătătoriu* (*zakonodavĭcĭ* „legislator") **CV.** CXXX, 1; **IS. IH. CP.** IX, 21; **CPr.** 56; *de-lege-dătătoriu* **CP²**. IX, 21; *dătătoriu-legiei* **D.** II, 304, 306; *dătătoriu-de-lege* **CC²**. 621. — *lege-învățătoriu* (*zakonouciteli* „legis praeceptor") **CT. EL.** Matei 92; *legiei-învățătoriu* **CC¹**. 187; **CC²**. 339; *învățătoriu-de-lege* **CC¹**. 186; **CC²**. 351. — *mîneștergură* „prosop" **CV.** IV, 9; **CPr.** 42 — *om-iubire* (*člověkoljubije* „humanitas") **CPr.** 50; **CV.** LXXX, 11; *de-oameni-iubire* **CC²**. 292, 457, 499, 521, 522, 560, 627; *iubire-de-oameni ibid.*, 523. — *om-ucigătoriu* (*člověkoubijcĭ* „homicida") **CPr.** 72 — *om-ugoditoriu* (*člověkougodĭnikŭ* „hominibus placere studens") **PS. CP.** LII, 6; *oamenilor-ugoditoriu* **IH.**, în același loc; *ogoditoriu-oamenilor* **CP²**. LII, 6; *ogoditoriu-de-oameni* **CC²**. 286. — *păcate-cădere* (*grĕchopadanije*, cu traducerea literală a celor două elemente ale sale: *grĕchŭ* „peccatum" și *padanije* „casus") **PS.** XVIII, 13; XXI, 2; **CP.** XXI, 2; *(a)-păcatelor-cădere*, **PH.** XVIII, 13; **CP²**. XXI, 2; *căderea-păcatelor* **CP. CP²**. XVIII, 13. — *pace-făcătoriu* **CT.** Matei 10 (în textul slav, forma simplă *mirĕjaștii*). — *pi[e]rdzătoriu-la-suflet* (*dušegubĭcĭ* „homicida") **S.** 16. — *preacurviefăcătoriu* (*prĕljubodĕjcĭ* „adulter") **CV.** CXXVII, 11-13. — *purtătoriu-de-grije* (*grijiei*) „intendent (al unei case)", după magh. *gondviselő*, **PO.** Gen. 43, 44. — *ținietoriu-de-cinste* „guvernator, intendent" (magh. *tisztttartó*) **PO.** Gen. 41; Ex. 5. — *tot-puternic* **CC²**. 335. — *tot-țiitoriu* (*ibid.*, 4). — *uleiu-de-lemn* **PO.** Ex. 30.

Un adjectiv și un substantiv: *bunrăfacere* (*blagodĕjanije* „beneficium") **CV.** CLXII, 2. — *bună-govire* (*blagogovĭnije* „pietas") **CC²**. 257, 258, 377, 580, 626; *bună-govitură* **CPr.** 229. — *bună-vrere* (*blagovoljenije* „benevolentia") **CP²**. LXVIII, 14; **CT. EL.** Matei 42; Luca 5, 51; **CPr.** 216, 274; **CC¹**. 56; **CC²**. 4, 515, 575, 583 (*bună-voe, ce se zice bună-vrere*). — *bună-înțelepție* **CC²**. 4, 94 257, 259, 383, 457, 483, 491, 500, 519, 536, 588 și *bună-mîndrie* **CTd.** 192, **CC²**. 134 (*blagomądrostĭ* „sapientia"). — *bună-sufleție* (*blagodušije* „animus fortis") **CC²**. 182, 541, 588. — *dulce-dăruire* **CV.** LVII, 13-14 și *dulce-dat-*

CPr. 28, 37 (*blagodarjenije* „gratiarum actio"). — *dulce-frumsețe* (*blagolĕpije* „decor") **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea). — *dulce-govire* (cf., mai sus, *bună-govire*) **CC²**. 148. — *dulce-mîngîiare* (în textul slav adj. *blagopokorĭlivŭ* „obsequens") **CPr.** 55. — *dulce-rădăcină* (în versiunea slavă *blagokorenĭnŭ* „beneradicatus") **CP. PS.** XLVII, 3. — *dulce-vestire* (corespunde lui *jevangelije*, dar trebuie să-l legăm direct de *blagovĕstije*, *blagovĕsti* „evangelium", deoarece acestea sînt formate după ε αγγελιο) **PS.** CLX, CLXI, titlu (*a Luchiei evanghelie ce se ĝice dulce-vestire*); **PV. CP.** CLXI; **CPr.** 36, 78, 79, 82; *dulce-vestitoriu* (*blagovĕstvuja tĭ*) **CP²**. LXVII, 12. — *dulce-voie* și *dulce-vrere* (cf., mai sus, *bună-vrere* **PS.** etc.; v. glosarul lui Candrea); al doilea apare și în **CPr.** 95. — *întreagă-mîndrie* (*cĕlomądrije* „prudentia") **CV.** LXXX, 12-13. — *iubitoriu-la-oameni* (cf., mai sus, *om-iubire*) **S.** 1. — *lungă-răbdare* (*dlŭgotrŭpĕnije* „longanimitas") **CV.**; **CTd.** 192; **CPr.** 249, 296, 313, 314; **CC¹**. 73; **CC²**. 199, 292, 339, 348, 535; **IP.** 31; **AA.** XXVIII, 103 (de asemenea: *în-lungă-răbdare* **CC²**. 347). — *mare-cuviință* (*velĭlĕpota* „magnificentia") **PS.** VIII, 2. — *mare-frumsețe* (*velĭlĕpije*, *velĭlĕpota* „magnificentia") **PS. CP.** XX, 6; XXVIII, 4; LXVII, 35; LXX, 8; XCV, 6; CIII, 1; CX, 3; CXLIV, 5, 12 (în **CP.** și în ps. VIII, 2); **PV.** CX, 3; CXLIV, 5, 12; **PH.** XX, 5; XXVIII, 4; LXVII, 35; LXX, 8; CX, 3; CXLIV, 5, 12; **CTd.** 199; **CPr.** 65; **CC²**. 105. — *noao-răsădită* (*novoraslĭ* „arbor recens plantata") **PS. PV. CP.** CXLIII, 12 (*de-nou-rrăsădiți* **PH.**).

Un numeral și un substantiv: *un-corn* (de asemenea *cu-un-corn*), traducere literală a lui *inorogŭ* „monoceros": **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea, s. *cornu*; traducătorul **PH.** a evitat acest compus, atît de artificial improvizat, și a introdus în text forma slavă, *inorog*, așa cum apare și în alte texte vechi pentru a desemna acest animal fabulos). — *un(ul)-născut* (*inočędŭ* „unigenitus") **CP. PS. PH.** XXXIV, 17; **CP²**. XXI, 21. 367

Un adverb și un substantiv: *ainte-născut* **CP. CP²**. CIV, 36. — *asuprăluare* (*lichoimĕnije* „aviditas") **CV.** CXLIX, 1-2. — *bine-faptă* (*blagodĕtĭ* „donum, gratia") **PS. CP.** LXXVII, 11. — *binre-supuetoriu* (*blagopokorĭlivŭ* „obsequens") **CV.** CXXVI, 9-10. — *capul-de-dinainte* (magh. *fejedelem*) **PO.** Gen. 36, 39, 40, 41. — *depreună-dobînditoriu* (*sŭnaslĕdĭnikŭ* „coheres") **CV.** CLII, 13-14. — *făcătoriu-bine* **PS.** XIII, 1, 3; LII, 2, 4; CLXII, 39-40; **CP.** XIII, 1, 3; LII, 2, 4 (de asemenea *făcătoriu-de-bine* **CP²**. XIII, 1; LII, 2, 4; **D.** II, 309, ca *facere-de-bine* **CC²**. 453, 517); *binre-făcătoriu* **CV.** CXLVIII, 5-7; **PS. CP.** XII, 6. — *făcătoriu-rău* **PS. PH. CP.** XXXIII, 17; **CT. EL.** Ioan 59; **CPr.** 60, 292; **CC²**. 623 (dar *făcătoriu-de-rău* **CP²**. XXVI, 2; XXXIII, 17; **CT. EL.** Luca 111; **CC²**. 73, 79, 286, 530; **PO.** Ex. 23; **D.** II, 309); *rău-făcătoriu* **PS.** CLXII, 76; **CV.** CLXI, 3; **CPr.** 76; *rău*, fiind considerat uneori ca adjectiv, apare cu flexiunea proprie adjectivului; astfel se explică formele *făcători-răi* **TM.** 49; **CTd.** 228; **CT. EL.** Luca 111; **CC¹**. 44; **S.** 7, 16, 24; *rei-făcători* **CV.** — *împrejur-tăiare* (*obrĕzanije* „circumcisio") **CPr.** 82, 85, 86; de asemenea *tăiatul-împregiur* **PO.** Ex. 4. — *înainte-curătoriu* (*prĕditeča* „praecursor") **CC²**. 602. — *mai-mărie* „superioritate, preeminență" **CC¹**. 380; **CC²**. 321-322, 384. — *mai-mulțime* **CC²**. 494. — *pialea-denainte* „prepuț" **PO.** Gen. 17; **CPr.** 216, 257. — *stătătoriu-înainte* (*prĕstoja tĭ*) **CPr.** 47.

O prepoziție și un substantiv: *fără-apă* (*bezvodinŭ* „aqua carens") **PS.** CV, 14; *fără-ape* **PS. CP.** CIV, 41; *fără-de-apă* **PS.** LXXVII, 17; **PH. CP.**

CP². LXXVII, 17; CV, 14 *fără-de-ape* CP². CIV, 41. — *fără-ceas* (*bezgodĭnŭ* „intempestivus") PH. CXVIII, 147. — *fără-cinste* CC². 78, 250; *fără-de-cinste* PS. CP. LXXXII, 17; CC². 41, 49, 390, 445, 624. — *fără-credință* CC². 219, 313, 329, 368; *fără-de-credință: ibid.* 315, 538. — *fără-de-frică* CC². 551. — *fără-de-rușine* CC². 270, 369-370, 618, 620. — *fără-de-sfîrșenie* CC². 422. — *fără-de-știință* CC². 283. — *fără-de-tărie* CC². 178. — *fără-fund* (*bezdŭna* „abyssus", pe care traducătorii noștri l-au redat după elementele sale componente: *bezŭ* „sine" și *dŭno* „fundus") PS. etc. (v. glosarul lui Candrea); CTd. 198;
368 CC². 15 (*fără-fundul beznei*; forma slavă alături de compusul romînesc), 205, 418. — *fără-lege* (*bezakonije* „iniquitas") PS. etc. (v. glosarul lui Candrea); TM. 149; CTd. 195; CT. EL. Matei 95, 98; CPr. 67, 71; CC¹. 37, 190; CC². 41, 392, 620; PO. Gen. 4, 6; S. 16 (în PS. CP. LXIV, 4; CIII, 35 el traduce pe *bezakonĭnikŭ* „iniquus"; el apare chiar ca adj. = *bezakonĭnŭ* „illegitimus": PS. PV. CP. CLVIII, 32; CC². 56, 58, 163); *fără-de-lege* CV.; PS. etc.; TM. 45; TB. 418 (ca și forma fără *de*, el e folosit cu înțelesul lui *bezakonĭnikŭ*: CP. XXXVI, 38, și ca adj.: CC². 160, 401, 623; și chiar ca adv.: TB. 457; CTd. 216; CC². 620); *fără-de-legiuire* CC². 624; *fără-de-legit* PH. XXXVI, 28; L, 15; *fără-legiuitoriu* PS. XXXVI, 28, 38; CP. XXXVI, 28; CP². XXIV, 4; XXXVI, 28; *fără-de-legiuitoriu* CP². CIII, 35; CC². 421; *fără-de-legitoriu* PH. XXIV, 4 (cf., mai departe, verbe compuse). — *fără-minte*, ca subst. fem. (*bezumije* „dementia, insania") PS. CP. XXXVII, 6: LXVIII, 6; CP². XXI, 3; XXXVII, 6; CC². 196; *fără-de-mente* PH. LXVIII, 6; *ne-fără-minte* PS. CP. XXI, 3; ca substantiv masc. (*bezumĭnŭ* „demens, vanus") PS. CP. XIII, 1 (*nebun* CP²,); XXXVIII, 9 (*fără-mentelui*; PH. CP². *nebun(r)ului*); XLVIII, 11; LII, 1 (în CP. și în versetele: LXXIII, 22; XCIII, 8, *fără-menți*); CP². LXXIII, 22; *fără-de-minte* PS. LXXIII, 22; XCIII, 8. — *fără-moarte* (în textul slav adj. *nesŭmrŭtĭnŭ* „immortalis") CPr. 163; CC¹. 12; CC². 396; *fără-de-moarte* CC². 292 (aceeași formă trebuie să fie restabilită, *ibid.*, 395, în pasajul greșit tipărit: *ușa vieții și afară-de-morții*, trebuie să citim: *a fără-de-morții*). — *fără-necredință* CC². 313. — *fără-omenie* CC². 414; *fără-de-omenie: ibid.*, 325, 328, 424. — *fără-rău* (*nezloba* „innocentia") PS. etc. (v. glosarul lui Candrea). — *fără-slavă* CC². 609. — *fără-veste* (*bezvĕstĭnŭ* „incertus") PS. CP. L, 8. — *fără-voroavă* (*bezmlŭvĭstvije* „tranquillitas", *mlŭčanije* „silentium, tranquillitas") CV. XXXVII, 3; CPr. 46; CC². 147, 303, 345, 395, 430, 448, 590; *fără-de-voroavă: ibid.*, 302. — *fără-vreme* (v. mai sus, *fără-ceas*) PS. PV. CP. CXVIII, 147 (comp. *fără-timp* CC². 547). — *supt-jărtvănic* CC². 339.

369 **107.** Adjectivele compuse apar formate:

Din două adjective: *bunru-govitoriu* (*blagogovĕjnŭ*, *blagovĕrĭnŭ* „pius") CV. XL, 7-8, CC² 589. — *bun-ogoditoriu* (*blagougodĭnŭ* „placens") CC². 474. — *dulce-cinstit* și *dulce-credincios* (*blagovĕrĭnŭ* „pius") CPr. 24. — *dulce-govitoriu* (cf. *bunru-govitoriu*) CPr. 3, 17, 46. — *dulce-ugoditoriu* (cf. *bun-ogoditoriu*) CPr. 108. — *mare-grăitoriu* PS. CP. XI, 4 și *mare-dzicătoriu* PH. în același verset.

Dintr-un substantiv și un adjectiv: *de-oameni-iubitoriu* (cf. *de-oameni-iubire*, p. 232) CC². 20, 22, 485, 506, 555; *la-oameni-iubitoriu* D. II, 302, 303, 305, 312; *dulce-în-obraz* (*blagoobražĭnŭ* „decorus") CPr. 33. — *frații-iubitoriu* (*bratoljubĭcĭ* „fratris amans") CV. CLIII, 3-4. — *plod-purtătoriu* (*plodonosĭnŭ* „fructifer") PS. PV. CP. CXLVIII, 9. — *tot-puternic* CC². 264, 295 și *tot-țiitoriu*

(*idid.*, 185, 468, 612); cf. substantivele asemănătoare, p. 232. — *vin-beutoriu* (*vinopijca* „vini potor") **CT. EL.** Matei 41.

Dintr-un adverb și un adjectiv: *bine-cinstit* **CT. EL.** Luca 8; **CC²**. 587. — *curînd-scriitoriu* (*skoropisĭcĭ* „qui velociter scribit") **CP²**. **PS.** XLIV, 2 *(repede-scrietoriu* **PH.**). — *înainte-curătoriu* **CC²**. 618 și *înainte-cursu* **PS. CP.** CXLI, titlu (*prĕdŭtečevŭ*; cf. aceeași formă ca subst., p. 233). — *înlung-răbdătoriu* (*dlŭgo-trŭpĕlivŭ* „longanimis") **PS. CP.** VII, 12; LXXXV, 15; CII, 8; CXLIV, 8; **PV.** CXLIV, 8; **PH.** LXXXV, 15; CII, 8; CXLIV, 8; **CC²**. 12, 22, 44, 265; *îndelung-răbdătoriu* **CPr.** 57; **CC²**. 55 (în același text, 229, de asemenea *lung-răbdătoriu*).

Dintr-o prepoziție și un substantiv: *fără-mente* (cf. substantivul format în același fel, p. 234) **PS. CP.** LXXIII, 18; XCI, 7; *fără-de-mente* **PH.** LXI, 10; LXXIII, 18; XCI, 7. — *fără-moarte* (cf. substantivul asemănător, p. 234) **CC²**. 343 (printr-o greșeală de tipar: *fără-moartei*).

108. Compusele verbale prezintă următoarele combinații:

Un adjectiv și un adverb: *dulce-ceti* **CPr.** 40, compus rezultat din faptul că traducătorul n-a înțeles textul slav în care apare *blagočisti*: el a atribuit celei de-a doua părți a acestuia înțelesul de „a citi" și nu pe acela de „a cinsti", 370
așa cum reiese din context. — *dulce-cuvînta* (*blagosloviti*) **PV.** CLVIII, 51. — *dulce-dărui* (*blagodarovati* „gratias agere") **CPr.** 51. — *dulce-spune* (*blago-vĕstiti* „evangelium praedicare", *blagovĕstvovati* „laeta nunciare") **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea). — *dulce-ura* **CPr.** 50. — *dulce-vesti* (v. *dulce-spune*) **CT. EL.** Luca 99; **CPr.** 15, 17, 19, 57, 58, 79; **CC²**. 118, 150, 521; *dulce-vestui* **CPr.** 34. — *dulce-vrea* (*blago(iz)voliti* „velle, probare") **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea). — *întregu-mîndri* (*učĕlomądriti* „erudire", *-sę* „prudentem esse") **CV.** CLVIII, 13. — *mare-cuvînta* (*velerĕčevati* „magna loqui") **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea, s. *cuvănta*). — *reu-cuvînta* (*zlosloviti* „calumniari") **CV.** III, 10.

Un adverb și un verb: *ainte-apuca* (*prĕdŭvariti* „praevenire") **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea). — *ainte-întrece* (ca precedentul) **CP²**. LXVII, 26, 32. — *ainte-pune* (*prĕdŭložiti* „proponere") **PS.** LXXXV, 14; CXXXVI, 6; **CP.** LXXXV, 14 (aceeași formă trebuie să fie restabilită, la fel ca în **PV.**, la psalmul CXXXVI, 6 în loc de *ainte-pomeni*, datorit unei greșeli a copis-tului influențat de *pomeni* care precedă). — *ainte-vedea* (*prĕdŭzrĕti* „praevidere") **PS. CP.** XV, 8; XXXVI, 13. — *bine-face* (*blagodĕjati* „bene facere"; alteori el traduce pe *dobro tvoriti*) **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea). **CV. CT. EL.** Luca 25, 26; **CC²**. 382, 384. — *binre-grăi* (*blagosloviti* „benedicere") **PH.** XLIV, 3; LXVI, 2; CXXXIV, 19; CXIV, 21; în **CT. EL.** Matei 40; **CC²**. 594, cu alt înțeles, acela de *blagovĕstiti* „evangelium praedicare". — *binre-iubi* (ca *bine-vrea* din alte texte, v. mai jos) **PH.** XLIII, 4. — *bine-ogodi* (*blagougoditi* „placere") **CP. PS.** XXV, 3; **CC²**. 286. — *binre-sufleta* (*dobrodušĭstvovati* „bono animo esse") **CV.** — *bine-ura* **CT. EL.** Matei 108; Marcu 64. — *bine-vesti* (v. *dulce-spune*) **CT. EL.** Luca 9, 13, 34, 40; **CV.**; **PH.** LXVII, 12; **CPr.** 18, 26; **CC¹**. 26; **CC²**. 32, 582, 598; **S.** 7; *bine-vestui* **CC²**. 478. — *bine-vrea* (v. *dulce-vrea*) **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CT. EL.** Matei 6, 46, 70; Marcu 2; Luca 10, 62, 67; **CPr.** 118, 144; **CC¹**. 304, 417; **CC²**. 475, 576, 583, 607. — *bine-vremui* (probabil după *blagovrĕmenĭstvovati* „opportu-

371 nitatem nancisci") **CC²**. 597. — *înainte-sta* (*prědŭstati* „praeesse adstare") **CP**. II, 2; **PS**. II, 2; CLIII, 35. — *îndelung-răbda* (*dlŭgotrŭpěti* „patienter ferre", *mnogotrŭpěti* „patientem esse") **CPr**. 56, 68 (de asemenea *lung-răbda*: *ibid*., 49; **CV**.; cf. *lungă-răbdare*, *înlung-răbdătoriu*, pp. 233, 235).

O prepoziție și un verb: *fără-de-rușina (a se)*: *se fără-de-rușină cu bună fără-de-rușine* **CC²**. 369, 370. — *fără-dumnezei*, întărit de *prea*: *prea-fără-dumnezeind și năpaste vecinilor aducînd* (*ibid*., 377); cf. *bezbogŭ* „impius". — *fără-legi* (*bezakonovati* „inique agere") **PS**. CV, 6; CLVIII, 29; **CP**. CXVIII, 78; CLVIII, 29; *fără-legiui* **PS**. LXXIV, 5; **PV**. CLVIII, 29; **CP**. CV, 6; *fără-de-legi* **PH**. CXVIII, 78; *fără-de-legiui* **CP²**. CV, 6; **CC²**. 179, 553.

BCU IAȘI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CAPITOLUL IV

SINTAXA

109. În ce privește sintaxa, aspectul limbii romîne din epoca de care ne ocupăm, deși este în acord cu unele constatări pe care le-am făcut pînă aici, rămînem foarte adesea nedumeriți din cauza numeroaselor contraste pe care le prezintă. Nu e prea riscat să vorbim de dualism sintactic atunci cînd studiem limba romînă din secolul al XVI-lea. Dacă trecem de la un text ca scrisoarea boierului Neacșu (1521) sau de la alte texte ulterioare de același gen, la cele care conțin traducerea *Psalmilor*, a *Faptelor Apostolilor* etc., sîntem izbiți la fiecare pas de discordanțe în construcția frazelor, de o mulțime de juxtapuneri de cuvinte pe care nici chiar cineva familiarizat cu romîna veche nu le poate descurca ușor. Vedem reapărînd aici procedeele de traducere pe care le-am mai întîlnit, dar care, de data aceasta, cînd se compun fraze pe sute de pagini, sînt împinse mult mai departe, nemaicunoscînd nici o restricție. Din lipsă de tradiție literară, din cauza greutăților legate de transpunerea în limba romînă a textelor biblice și de asemenea, de atîtea ori, din lene de gîndire, cei care își făceau o meserie din traduceri nu erau capabili să ne dea mai mult decît ceea ce e înregistrat de literatura noastră din secolul al XVI-lea. Nu trebuie însă să pierdem din vedere că acest caracter al traducerilor se datorește și faptului că scrierile religioase impuneau păstrarea redactării lor tradiționale; traducătorii noștri au trebuit deci să țină seama de această obligație, dar acest lucru nu putea totuși să-i împiedice de a ne lăsa un text mai clar decît acela care, atît de des, poate fi înțeles numai cu ajutorul versiunilor străine. 373

Deoarece ne aflăm la acest capitol al istoriei limbii romîne, considerăm că nu este de prisos să facem cunoscut îndeaproape felul în care credeau traducătorii că își îndeplinesc sarcina. Vom pune de aceea față în față cîteva versete din textele noastre și cele care le corespund în originalele slave sau ungurești pe care le-au avut traducătorii noștri înaintea ochilor.

Iată trei versete, așa cum ne sînt date de *Codicele Voronețean*, CXVIII, 4-12 (*Epistola Sf. Iacob*, II, 8-10):

Se amu împărătească sfîrșiretu, după Scriptură: „iubește aproapele tău ca tinre însuți", binre faceți;	Aște ubo zakonŭ končavajete carĭskŭ, po knigamŭ: „vŭzljubiši iskrĭnjago tvojego jako i samŭ sebe", dobrě tvorite;
Iară se în fățărie căutați, păcatu faceți, obliciți dintru lege ca trecătorii.	Aště li na lica zrĭte, grěchŭ tvorite, obličajušte sja ot zakona jako prěstupĭnici.
Cela ce va toată legea feri și va greși ura fi-[va vi]novatu tuturoru.	Iže bo vsĭ zakonŭ sŭbljudetŭ, sŭgrěšitŭ že vŭ jedinomŭ, bystŭ vsěmŭ povinĭnŭ.

În afară de faptul că sînt confuze,— din cauza omiterii, la primul verset, a lui *lege* și a folosirii lui *sfîrși*, *fățărie* și *trecători*, care nu sînt de loc la locul lor, — aceste fraze au în același timp defectul de a conține construcții care

nu se potrivesc cu sintaxa noastră. Înaintea acuzativelor *aproapele* și *tinre*, constatăm lipsa lui *pre*, deoarece traducătorul a crezut că nu mai trebuie să-l pună, de vreme ce nu a găsit în versiunea slavă, cum era firesc, o prepoziție analogă (asupra acestei particularități, foarte frecvente în textele traduse, vom reveni de altfel mai departe). La ultimul verset vedem *vinovatu* urmat de dat. *tuturoru* (ca sl. *vsĕmŭ*), cînd ar fi trebuit să pună: *de toate*. La același verset, în afară de dislocarea auxiliarului *va*, se remarcă lipsa, tot sub influența originalului slav, a pron. *o*; fraza ar fi trebuit să înceapă astfel: *cela ce toată legea o va feri.*

În ce privește ordinea cuvintelor, foarte caracteristice sînt exemplele urmă-
374 toare, scoase, de data aceasta, dintr-un text al lui Coresi (*Praxiul*, 33: *Faptele Apostolilor*, XIII, 44, 46; XIV, 3), care, ajutat de colaboratorii săi, ne-a lăsat însă și cîteva traduceri în care limba romînă apare mai puțin desfigurată.

În ceaia sîmbătă ce vine cu puținel nu se toată cetatea adună-se să auză cuvîntul lu Dumnezeu...

Îndrăzni Pavel și Varnava, ziseră: „voao era înfrîmsețat întîi a se grăi cuvîntul lu Dumnezeu"...

Însă pînă la voe amu vremea fură, îndrăzniră de Domnul, mărturisiia cuvîntul dulcței sale, dîndu-se semne și ciude a fi cu mîinile lor.

Vŭ grjaduštjuju že subotu maly sja ne vsĭ gradŭ sŭbra poslušatŭ slovese božija...

Dĭrznuvŭša že Paulŭ i Varnava, rĕsta: „k vamŭ bĕ lĕpo prĕže glagolati slovese božija"...

Mnogo že vrĕmja ubo prĕbyša, dĭrzajušte o Gospodi, svĕdĕtelĭstvujuštomu slovese blagodĕti svojeja, dajuštju znamenjemŭ i čjudesĭmŭ byvati rukami ichŭ.

Făcînd abstracție de termenii greșit aleși și de incoerențele din asocierea cuvintelor, observăm aici insistența de-a păstra înlănțuirea părților frazei așa cum apare ea în originalul slav, dar care este nepotrivită cu sintaxa noastră.

Acest procedeu îl regăsim și în traducerile făcute după un original unguresc. Două fraze din **PO.** Gen. XIX, 21; XXI, 7, comparate cu cele din *Pentateuhul* lui Heltai, vor arăta cum s-au comportat și traducătorii acestui text:

Și dzise lui: „iaca în aceasta înc-am căutat tine, cum acest oraș nu voiu pierde derept care grăișĭ".

Și dzîse: „cine au vrut aceasta de Avram cuteza grăi, cum Sara fecior ară apleca?"

Es monda öneki: „ime ebbe is meg tekintöttelec én tegedet, hogy é varost el nem veszten a mellyert szolal".

Es monda: „ki merte volna eszt Abraham felöl mondanyi, hogy Sara gyermeket emtetne?"

Și aici cuvintele sînt puse în alte legături decît cele impuse de sintaxa noastră: în prima frază, *tine* nu este precedat de *pre* și *derept care grăișĭ* sînt lăsate la sfîrșit, în timp ce ele ar fi trebuit să fie puse imediat după *oraș*; în a doua, *au vrut cuteza grăi* este o construcție dintre cele mai barbare (alte exemple ale imitației servile a textului unguresc din *Palia* au fost relevate de I. Popovici, „Analele Acad. Rom.", XXXIII, p. 526 și urm., și de M. Roques, *Palia d'Orăștie*, p. XLIII și urm.).

Deoarece asemenea construcții mișună în textele traduse, nu vom ține
375 seama de ele în măsura în care apar; numai edițiile critice ale acestor texte, așa cum le așteptăm pentru cea mai mare parte a lor, vor putea să ne informeze mai amplu asupra felului în care se reflectă aici sintaxa străină. Ne vom referi la traduceri numai atunci cînd ele ne oferă exemple de con-

strucții care pot fi recunoscute ca fiind proprii limbii romîne și, de asemenea, numai atunci cînd va trebui să subliniem anumite divergențe de atestare; cîteodată aceste divergențe se observă chiar în același text, cum este cazul *Cazaniilor* lui Coresi, unde limba diferă de multe ori după cum e cea fixată în evanghelii sau cea, cu o ținută mai liberă, mai naturală, a tîlcului care le însoțește. Pe de altă parte, deoarece traducerilor li s-au adăugat uneori prefețe, epiloguri, în care se poate recunoaște limba vorbită, vom scoate și de aici cîteva elemente care să ne ajute să cunoaștem fizionomia reală a limbii romîne în secolul al XVI-lea.

În primul rînd, este evident că ne vom adresa textelor de altă natură pentru această prezentare a particularităților sintactice, mai ales celor scrise în limba folosită curent, care ne dă garanții de romînă autentică. Totuși aceste texte (acte de cumpărare sau de vînzare, scrisori oficiale sau particulare etc.) impun și ele anumite rezerve; nici acestea nu sînt complet lipsite de influențe care erau greu de evitat; descoperim în ele anumite formule, anumite construcții care reproduc îndeaproape pe cele care ne sînt cunoscute din textele slave: cei care redactau cutare act sau cutare scrisoare oficială își însușiseră fraze stereotipe, de origine slavă (pentru scrisori, se pare chiar că trebuie admisă o influență îndepărtată a frazelor așa cum le găsim în scrisorile din *Faptele* și din *Epistolele Apostolilor*). Asemenea convenții de exprimare fiind însă relativ rare și putînd fi ușor recunoscute, ele nu alterează prea mult aspectul textelor în chestiune; valoarea lor pentru studiul sintaxei nu e întru nimic micșorată de aceste particularități.

Substantivul și adjectivul

376

110. În ce privește cazurile, după cele arătate (p. 93) în legătură cu genitivele și dativele construite cu *de* și *a*, particularitate de origine latină, va trebui să ne ocupăm de folosirea lui *pre* la acuzativ, inovație care a dat declinării dacoromîne un aspect special.

Examinarea textelor traduse ne duce la aceste constatări: *pre* nu apare niciodată în **CV.**, nici în **CP.**; apare o singură dată în **PS.** CXXXI, 1 (*pomenește, Doamne, pre David*) și în **PH.** XL, 2 (*cinre va înțelege pre cel meser și mișel*); el e destul de frecvent în **PV.** și mai ales în **CP²**.; în **TM. CTd.** predomină construcțiile fără *pre*, iar în **TB.** cele cu *pre*; rar în **CT. EL.** (Matei 9, 16, de notat aici utilizarea lui în *Tatăl nostru*: *ne izbăvește pre noi de hitleanul*; 46, 57, 109; Marcu 13, 14, 36, 59, 66; Luca 13, 72; Ioan 6, 58) și în **CPr.** (17, 79, 80, 178, 186), el apare adesea în **CM.** (comp. amîndouă construcțiile în două fraze consecutive, 7: *pre noi... ai ținut*; *rugăm tine*), în **CC¹.** și mai ales în **CC².** (de comparat și aici prezența, chiar în aceeași frază, cînd a unei construcții, cînd a celeilalte: *toți-i sfinți și pre toți mîngîia*, 203; *cine va cinsti acesta pre Dumnezeu Tatăl cinstește*, 236; tot acolo, 374, 492: *rugă el, văzu el*, în textul Evangheliei, dar schimbate apoi, 375, 497, în tîlc, în: *rugă pre el, văzu pre el*); foarte numeroase, predominante chiar, sînt cazurile de folosire a lui *pre* în **PO.**, **ICr.**, **S.**, **IP.**, **P.**, **TP.** Contrastul e izbitor atunci cînd trecem la textele netraduse, scrise cu alte scopuri, cele care au fost publicate în **CB.**, **DR.**, **AA.**, **DH.**, **RLR.** etc.; aici *pre* apare consecvent (dacă, în mod excepțional, citim în **DH.**, XI, 197: *pînă au pus Hristos pe cruce* și, *ibid.*, 319: *prentru să înșale o muiare, carea au înșelat și avuțiia i-au apucat*, lipsa lui

pre se poate explica prin neglijențe de redactare sau de transcriere). Nu poate exista îndoială că acestea sînt textele care reflectă starea limbii, pe cînd cele-
377 lalte, prin omisiunile și șovăielile lor, trădează efortul pe care îl făceau traducătorii de a nu se îndepărta prea mult de originalele străine.

Aceasta reiese, indirect, dintr-o altă constatare: de mai multe ori *pre* este pus acolo unde limba romînă actuală îl exclude, și putem presupune că în realitate era la fel și odinioară; astfel găsim: *voiu frînge jos pre trufiia vostră și pre măriia trufiei vostre* **CB.** I, 9; *pre chipurile vostre le voiu zdrobi și pre trupurele vostre... eu le voiu arunca...*, *și eu voiu pustii pre locurile vostre... și pre miroseniia vostră cea bună nu mi-e voia să o simțu* (*ibid.*, 11); *și aibi pre tine singur și pre învățătura* **CPr.** 285; *să ungă pre trupul lu Isus* **CC**[1]. 8; *văzură pre năpîrcă spînzurînd de mîna lui* (*ibid.*, 38); *să nu urîm pre leacure* (*ibid.*, 239); *pre rod... ai blagoslovit* **CM.** 24; *nu iubim pre sfințiia lui* (*ibid.*, 26); *legea... slugă are pre frica* **CC**[2]. 26; *apa... îndulcește pre smochini, amărăște pre pelin* (*ibid.*, 182); *blagoslovi Domnul pre casa lu Putifar* **PO.** Gen. 39; *toiagul lu Aron înghiți pre toiagele lor* (*ibid.*, *Ex.* 7); *voiu lovi pre Faraon și pre Eghipet* (*ibid.*, 11); *nu ucarește pre popa, ce pre besereca lui Dumnedzeu* **S.** 21. De observat că toate aceste exemple provin din texte traduse (în alte părți nu am putut înregistra decît o singură construcție analogă, în special în **DH.** XI, 318: *și au lovit pre Sneatin... de au prădat Sneatinul*; se poate totuși ca *pre* să se datorească aici influenței altor două acuzative asemănătoare, dar foarte la locul lor, care preced în același text, cu atît mai mult cu cît imediat după aceea, după cum se vede, apare forma corectă *Sneatinul*). Apărînd în texte din această categorie, în care totuși în alte cazuri *pre* e evitat, aceste construcții arată că traducătorii, cu toată insistența de a îndepărta acuzativele cu această prepoziție, nu puteau să ignoreze mereu deprinderile de exprimare și că, fiind dezorientați, li s-a întîmplat să folosească pe *pre* și acolo unde nu era indicat. Din faptul că îl întîlnim chiar în asemenea situații, putem deduce că el era de uz curent, ca și astăzi; altfel nu s-ar fi gîndit cineva să-l introducă, deși greșit, și în fraze ca cele pe care le-am citat mai sus.

Acordînd o importanță exagerată traducerilor, S. Pușcariu, „Dacoromania", II, 565 și urm., admite, ca și Șt. Stinghe, „ahresb. d. rum. Inst.", IV, 228 și urm., că, atunci cînd nu ne dau acuzativele cu *pre*, ele reproduc fidel starea limbii dintr-o anumită epocă și dintr-o parte a domeniului dacoromîn. Printre textele
378 care trebuie să fie luate în considerație ar fi mai ales *Cazania* din 1581 a lui Coresi care, după Pușcariu, este instructivă în această privință, deoarece ea ar lăsa să se vadă limpede cum a ajuns această formă de acuzativ să se impună, deși relativ tîrziu. Această carte a lui Coresi este însă departe de a confirma teza lui Pușcariu: prefața care o însoțește prezintă în mod curent *pre* (n ultimul rînd, *slăvind Tatăl și fiul*, care ar părea că face excepție, se alătură construcțiilor similare folosite și în zilele noastre); în traducerea tîlcului, *pre* este omis de multe ori; interpretarea lui Pușcariu lasă deci neexplicat acest dezacord; dacă Coresi nu ar fi fost influențat de textul slav, traducînd tîlcul ar fi pus aici peste tot prepoziția, așa cum a făcut în prefață.

Pentru a explica întrebuințarea lui *pre* la acuzativ, Pușcariu insistă asupra cîtorva construcții care trebuie s-o fi provocat, dar ele nu sînt totdeauna elocvente; pe de altă parte, Pușcariu nu a avut în vedere cazurile în care *pre* apărea cu sensul de *prin* (cf. p. 180) și, ca atare, a putut fi de asemenea punctul de plecare al noii forme de acuzativ. În fraze ca acestea, cu *pre* cu această funcție: *am trimis pre Petru* (= *prin Petru*) *să afle...*; *frate pre frate* (= *prin frate*) *se ajută*, *pre Petru*, *pre frate* au putut să fie considerate, cu timpul, altfel decît la origine și să devină acuzative.

111. Un substantiv care determină, ca atribut, un alt substantiv, se acordă de obicei cu acesta în caz: *Domnedzeul lui Avraam, domnului mieu* **PO.** Gen. 24; *rugăciurea Isaieei proroculuĭ* **PV.** CLVI, titlu; *au mersă... naintea lui Dumitru, pîrcălabului* **CB.** I, 57; *scriem... lui Budachi Gașpar, birăului de Bistriță* **RLR.** 45; *aduș elu... între tire, Agripo împărate* **CV.** LXXII, 10-12; *dzicea...: „Hristoase împărate“ !* **TM.** 145; *Doamne despuietoare* **TB.** 354; *zise Tamareei, surori-sa* **PO.** Gen. 38; *Evanghelia Domnului nostru lu Isus Hristos* **CPr.** 274; *tremetere a Sfîntului lu Apostol Pavel* **CPr.** 166, 198, 215, 234; *nainte[a] Sfîntului Papei* **DH.** XI, 343; *învățătura Domnului lu Mihai Voevoda Țării-rumînești* **AA.** XX, 472; *să fie de bună credință la mîna părintelui popei lui Stroe* **DR.** 2; *partea nenii Gradei* (*ibid.*); *voao fraților Rumînilor* **CC¹.** epilog; *tu despuitoriule Hristoase* **CC².** 559; *Bane Mihalcio* **AA.** XX, 476; *o am vîndut... femeei sale Teclei* **CB.** I, 26; *manastirii Galatai, lui Ghervasie dechiiului* **CB.** I, 191, 192 (pentru alte exemple, v. Candrea, *Psalt. Scheiană* I, p. CCVII, și cf. **TB.** 289; **ICr.** 2; **GS.** I, 257; **CM.** 14; **CPr.** 48, 49, 274, 280; **CC².** 107; **CB.** I, 28, 38, 51, 72, 88; **DR.** 5; **DH.** XI, 197; **RLR.** 52). 379

În alte locuri, ca și în romîna actuală, nu se face acordul: *șezu a dereapta lu Dumnezen Tatăl* **CC².** 4; *va fi cu blagoslovenie sfinției lu Is. Hs., mîntuitoriul nostru* **ICr.** 3; **GS.** I, 256; *cîntecul lui David cîndu fugiia de fața lui Avesalom, fiiul său* **PS. CP.** III, titlu; *în casa lu Davidu, ficiorul său...; giurămîntu ce giură-se lu Avraamu, părintele nostru, se dea noao* **PS. CP.** LXI, 69, 73; *cartea lu Samoil prorocul...; lu Iov pătriarhul* **PO.** pref.; *în dzilele lu Batăr Jigmon, Voivodă Ardealului* (*ibid.*); *le dăruim voo fraților rumîni* (*ibid.*); *această carte... noi o dedem lu Coresi diaconul* **CC².** 9; *scriem... domnului Budachi Ianășu, birăul de cetatea Bistriței* **RLR.** 47; *fratele Răvecăei, muma lu Iacov și Isac* **PO.** Gen. 28; *așa zise Domnul Dumnezeu mueriei lu Adam,* **CM.** 23 (v. și Candrea, *l. c.*, și cf. **CT. EL.** Matei 3, 4, 5, 57; Marcu 24; Luca 3, 4; **CPr.** 51; **CC².** 194; **CB.** I, 66; **DR.** 5; **RLR.** 49, 51).

Cum am arătat și mai sus (*cetatea Bistriței*), numele de orașe sînt puse la genitiv, ca și în aceste legături: *tîrgul Apieei* **CV.** C, 1 (în **CPr.** 51: *tîrgul de Apia*; cf. p. 94); *cetatea Brașovului* **CC².** 8, 9; *orașul Căvăran-Sebeșului, orașul Lugojului* **PO.** pref.

112. Atunci cînd un substantiv e legat de un adjectiv, acordul între ele, în ce privește cazurile, nu e totdeauna exprimat.

Cîteodată, nu se acordă substantivul cu adjectivul: *nu fuiu protivnicu cereștiei vedere* **CV.** LXXVIII, 10-11; *ispitire[a] a ei voastre credință* (*ibid.*, CXXXIX, 12); *în mijlocul luminateei carte* **CP.** LXXVI, 21; *protiviră-se a voastrei milă* **CPr.** 107; *nu vă protivireți cestii lume* (*ibid.*, 108); *spre cinstea și lauda Sfintei Troiță* **CC².** 9; *mainte de ceasul aceștii puținea vreme* (*ibid.*, 38); *lucrînd sfinteei a Domnului învățătură* (*ibid.*, 116); *acesta iaste a noastrei fire făcătoriu* (*ibid.*, 150); *plată datori sînt să dea lui cu păzirea dumnezeeștiei învățătură a lui* (*ibid.*, 322); *cina aceasta sufletească a sfinteei evanghelie gătește apostolilor* (*ibid.*, 479); *ce e den a vechiei și a noiei lege* (*ibid.*, 568); *pentru întrămătura besereceei sfîntă a Romînilor* **PO.** pref.; *o, amar celue om ce nu va crede acestei trimetere* **S.** 27. 380

Alteori nu ia adjectivul cazul substantivului: *mîntuirea casei aceasta fu* **CT. EL.** Luca 94; **CC².** 509 (în tîlc, 517: *spășeniia caseei aceștiia fu*); *juru-mă... înaintea besereciei sfîntă a lui* **CM.** 16; *tocmele căsătoriei sfîntă* (*ibid.*,

16); *cîrmuitoriu legiei creştinească* **CC²**. 3 (dar în fraza următoare: *cîrmuitoriu legiei creştine*); *atîta amu iaste lungimea măriei aceasta a vieţiei cîtă iaste şi lungimea vremiei vieţiei noastră toată* (*ibid.*, 61-62); *cu păzirea învăţăturiei sfîntă a lui* (*ibid.*, 99); *veniţi... la spăseniia aceştii ape limpede* (*ibid.*, 118); de notat de asemenea construcţiile următoare, care conţin două adjective, dintre care doar cel dintîi este pus la dativ: *să vă îndulciţi aceştii bogăţie dulce* (*ibid.*, 136); *să nădăjduim aceii bunătate dulce ce va să fie* (*ibid.*, 463); *apostoleştiei dumnezeiască propoveduire a crede* (*ibid.*, 478). În schimb, acordul adjectivului cu substantivul merge uneori mai departe decît în limba modernă, ca în exemplele din **PS. CP.** LXXXIII, 4: *Doamne silnice*, şi din **CC¹**. 124, 161: *vai de voi, cărtularilor făţarnicilor*; *învăţătoare bune*.

113. Foarte adesea comparativul este legat de un complement prin particula *de*, ceea ce însemnează că această construcţie, care datează din latina vulgară, era încă foarte vie în secolul al XVI-lea: *multu mai cinstită de aurulu cela ce piare de focu ispititu* **CV.** CXXIX, 13-14; *mai deşiderate de aurul şi de pietri curate multe şi mai dulci de miarea şi stredea* **PS.** XVIII, 11 (*decît aurul* în **PH. CP. CP²**.); *mai frumoasă cu burătatea de fiii oamerilor* **PS. CP.** XLIV, 3 (*decît* **PH**); *mai frumoasă fată de aceasta n-am vădzut* **TM.** 147; *cununi... mai luminate de soarele* **TB.** 461; **CTd.** 218; *mai luminosu de şeapte ori de soarele* **CTd.** 201 (*decît* **TB.** 319); *mai mare de Ioan Botezătorul...*; *mai mare de el iaste* **CT. EL.** Matei 40; *mai mic iaste de toate semînţele pămîntului* (*ibid.*, Marcu 17); *de toate ce-s întru noi sufletul iaste mai bun şi mai scump* **CC².** 84; *sînt cuvinte... mai dragi decît aurul şi de argintul şi de pietrile cele scumpele şi sînt mai dulci decît miarea şi srediia* (*ibid.*, 218, frază care arată limpede cum tindea să se impună *decît*);
381 *şarpele era mai alnic de toate jigăniile pămîntului* **PO.** Gen. 3: *cu nimică mai bun iaste de şerbul* **AA.** XXVIII, 101.

Articolul

114. Un substantiv alăturat în apoziţie unui alt substantiv apare de multe ori fără articol hotărît: *Moisi proroc* **CM.** 20; **CC².** 4; *Avacum prorocu* **PS. CP.** CLV, titlu; *Osia proroc* **PO.** pref.; *David proroc şi împărat* **PS.** 1, titlu; *Pavel Apostol* **CP.** epilog; **TB.** 465; **CC².** 126, 133, 165; *Apostol Pavel* (*ibid.*, 4); *Sfînt Matei Evanghelist* (*ibid.*, 126); *Evanghelist Matei* (*ibid.*, 410); *Marcu Evanghelist* **ICr.** 20; **GS.** I, 258; *Evanghelist Marcu* **CC².** 157; *Luca Evanghelist* **CPr.**, titlu; *Ioan Evanghelist* **CC².** 64; *Evanghelist Ioan* (*ibid.*, 4); *Costandin Împărat* **DH.** XI, 197; *eu diiacon Coresi* **CT.** şi **CP.**, epiloguri; *Tudor diiac* **CT.**, epilog; *Dumitru Velichi dvornic* **AA.** XXVIII, 113; *Burnar spătărel* **CB.** I, 26; *Ciolpan clucear* **GSI.** X, 12.

Nu mai puţin numeroase sînt exemplele de folosire a articolului în juxtapuneri identice: *Isaiia proroculu* **CV.** CIII, 14-CIV, 1; *Daniilu prorocul* **PV.** CLVIII, titlu; *Ioil prorocul, Iona prorocul, Naum prorocul* **PO.** pref.; *prorocul David* **CC².** 7; *Filippu ievanghelistulu* **CV.** XXVI, 9-10; **CPr.** 45; *Evanghelistul Marco* **CC².** 64; *Eremia Mohila dvornicul, Semion Mohila păharnicul* **DH.** XI, 317; *Ghiorghie pîrcălabul* (*ibid.*, 318); *Ghiorghie hatmanul* (*ibid.*, XI, 490); *Ona sulităşul* **CB.** I, 26; *Ghiorghie logofătul* (*ibid.*, 51); *Tamaş şoltuzul* **AI.**

I[1], 105; *Stănilă vornicul* **DR.** 1 (dar și: *Stănilă vornic*); *Badea stolnicul, Iane comisul* **RLR.** 50; *Nica vistiarul* **AA.** XXVIII, 103; cf. § 111.

Atunci cînd un substantiv este așezat înaintea unui complement determinativ, el este întrebuințat uneori fără articol: *roditoare Domnului* **TB.** 346; **CTd.** 205; *simt fecior Mogîldei* **RLR.** 52 (ne întrebăm totuși dacă *fecior* nu a fost scris din nebăgare de seamă în loc de *feciorul*: în același text, cîteva rînduri mai sus, găsim o situație inversă, *simtul* în loc de *simt*). O construcție cu totul aparte (cu articolul adăugat la substantivul precedat de complementul determinativ) este următoarea: *celea ce sîntu... ale dracului slujirile* **AA.** XXVIII, 103; ea este însă suspectă, deoarece *slujirile* poate fi o simplă greșeală, provocată 382
de *otrăvirile* care urmează imediat după el.

Atunci cînd sînt însoțite de o prepoziție, substantivele care nu au un determinant primesc destul de des articolul, în contradicție cu uzul curent: *de Dzeul spăsenia mea... și upuvăința mea spre Dzeul* **PS. CP.** LXI, 8 (*dela Dumnedzău... la Dumnedzeu* **PH.**); *vă e frică de Dzeul* **PS.** LXV, 16 (*de Dumnezeu* **PH. CP.**); *va fi delungat pentru păcatele* **CC[2].** 29, *pentru neascultarea, spre moartea căzu omul acela Adam* (*ibid.*, 151); *fără muerile și feciorii* (*ibid.*, 297, 298; dar fără *mueri și feciori* 293 și **CT. EL.** Matei 58); *pentru credința... pusu-ne-am degetele* **CB.** I, 58; *păntru jurămîntul* și *păntru pacea* în două note ale lui Mihai Viteazul **IS.** IV, 5; **DH.** III[1], 324; folosirea articolului este uneori șovăitoare în aceeași frază: *fără muerile și fără feciori* **CT. EL.** Matei 64; *toate neputințele pentru păcate și pentru greșalele vin spre noi* **CC[2].** 67; *să ne dăm pre noi năpăștilor... pentru mărturisitura lu Hristos și pentru dereptate și pentru adevărul* (*ibid.*, 76).

Tot în contradicție cu uzul curent, articolul este omis uneori și atunci cînd un substantiv precedat de o prepoziție se găsește, în mod special, înaintea unui pronume: *în dzi ce chiemămu-te* **PS. CP.** XIX, 10; *ferice de omu ce upuvăi în tire* **PS.** LXXXIII, 13 (*omul* **PV.**).

Pentru numele de orașe precedate de o prepoziție notăm cîteva exemple de folosire fără articol, ele fiind de obicei altfel construite: *în Suceavă* **CB.** I, 77, *birăul(ui) de Bistriță* **RLR.** 45, 46, 48, 49, 51; *pîrcălab de Suceavă (ibid.*, 49).

Este foarte frecventă omisiunea articolului în construcțiile cu *tot*, intercalat între substantiv și prepoziție: *în toată zi* **CP.** VII, 12; XXIV, 5; XXXI, 3; XXXVI, 26; XLI, 11; XLIII, 9, 22; LI, 4; IX, 3, 6; **PS.** XXIV, 5 (*dzua* **PH.**); XXXIV, 28; XLI, 11; XLIII, 9; LI, 4; LV, 3, 6 etc. (în **CP. CP[2].** XXXVII, 7, 13, de asemenea: *toată zi*); *în toate zile* **CP.** XLI, 4; **PS.** VII, 12; XXXI, 3; XXXVI, 26; XXXVII, 7, 13; XLI, 4; XLIII, 22 etc.; **PV.** LXXXV, 3; CI, 9; **PH.** XLI, 4; LV, 5; **TB.** 415, 423, 451; **CTd.** 212 (*ibid.*, și 209: *î.t.dzilele*), 383
213; **CC[1].** 19; **CC[2].** 29, 576; **PO.** Ex. 29; **S.** 25; **CB.** I, 198 (*zile* apare chiar atunci cînd e urmat de un determinant: *în toate zile viației mele* **CP. CP[2].** XXII, 6; **CC[2].** 552; *în toate zile vieței tale* **CP.** CXXVII, 6; *în toate dzile luminate* **CTd.** 222); *în toată noapte* **PS.** XCI, 3 (*în toată noaptea* **CP.**; *în toate nopți* **PS. CP.** VI, 7; **CP. CP[2].** XCI, 3; *în toți ani* **CT. EL.** Luca 8; *în toate dumineci* **CC[2].** 3; *în toată vreme* **TB.** 356, *în toate vremi* **TM.** 124; *în toate ginture* **PS.** XLIV, 18; *în toate limbi* **PS.** LXVI, 3 (în **CP. PH.**: *în* (*întru*) *toate limbile*; cf. **PS. CP.** LXXXI, 8); *în toate neamure* **CP.** CXLIV, 13; *în toate rodure* **CV.** CXLIV, 13; *în toate praznice* **CPr.** 40; *în tot chip* **DH.** XI, 349, *în toate chipure* **CC[2].** 55; *dela toate ținuturi* **DH.** XI, 219; *mainte de toate veacure* **ICr.** 13; **CC[2].**, la sfîrșit, în *Crez* (dar *veacurele* **CM.** 12; **GS.** I, 260). Formele cu sau

fără articol se întîlnesc în aceeași frază: *în toate ginturele și ginture* **PS.** CXLIV, 13; *în toate rudele și rude* **CP.** XLIV, 18; *de toate scîrbile și năpăști și nevoile* **CC²**. 230.

Ca în *toată zi*, notat mai sus, articolul este omis în următoarele construcții (chiar atunci cînd substantivul este urmat de un determinant): *toate pecetluiturі dumniitale* **DH.** XI, 233; *ferice bărbat ce nu merge la sfatul necuraților* **PS.** I, 1; *fericatu părinte ce are feciori...* **TM.** 123.

Substantive legate între ele prin *și* (*sau*) și indicînd timpul sînt folosite uneori fără articol: *dzi și noapte* **PS.** XLI, 4; LIV, 11; **PH.** XII, 2; LIV, 11 (alături de: *dzuoa și noaptea* **PS.** I, 2; XII, 2; XXXI, 4; **PH.** XLI, 4; *noaptea și dzuoa* **CV.** XXII, 5-6; LXXV, 1; **CC¹**. 429); *luni și joi* **CC²**. 17 (dar: *sîmbătă și* (*sau*) *dumeneca* **P.** 20 și de asemenea construcțiile mixte: *miercurea și venreri* **TM.** 98; *luni și miercurea și vinerea*; *sîmbătă și dumineca* **P.** 6, 20).

Numele lunilor sînt de obicei precedate de articolul *lui*: *luna lu Ghenuarie* **CT.** epilog; *l. lu Făurar* **S.** 12, *lui Febrarie* **AA.** XX, 465; *l lu Marțu* **AA.** XX, 477 (*Marți* 480; **CC²**. 166); *l. lui Prier(e)* **TM.** 48; **CC²**. 166; **S.** 13; *l. lu Mai* **CT.**, epilog, *l. lu Iunie* **CC²**. 3; **PO.** pref.; *l. lui Cuptoriu* **TM.** 156; *l. lu Răpciuni* **CC²**. 166; *l. lu Septe[m]v[r]ie* **PO.** Ex. 23; *l. lui Brumariu* **TM.** 384 156; *l. lu Dzchemvrie* **CC²**. 3; (dar: *luna Ghinar* **DH.** XI, 218, 342; *luna Mai* **AA.** XX, 455; *luna Avgust* **DH.** XI, 397; *luna Noemvrie* **PO.** pref.; *luna Dichemvre* **DH.** XI, 397).

De multe ori un substantiv primește articolul atunci cînd se găsește după un adjectiv care prezintă aceeași formă: *svîntul botezul* **TB.** 418; **CTd.** 209; *marele patriarhul Ioan Zlataust* **TB.** 463; **CTd.** 218; *luminatul mitropolitul, marele Ghenadie* **CC²**. 9; *preaînălțatul și trufașul vrăjmașul nostru* (*ibid.*, 134; cf. **CTd.** 193); *hitleanele duhurile* **CC²**. 309; *sfinților părinților* (*ibid.*, 357); *sfînta învierea* (*ibid.*, 360); *fericitul Evanghelistul Luca* (*ibid.*, 473); *a derepteei judecateei lu Dumnezeu...*; *adeveritul Dumnezeul nostru* (*ibid.*, 549); *adevărata credința* **CB.** I, 67.

O construcție specială este aceea a substantivelor care exprimă legături de rudenie, de alianță sau raporturi de ierarhie socială; urmate de adjective posesive, ele sînt folosite foarte des fără articol, ca în limbajul familiar de astăzi: *tată-mieu* (nom.) **PO.** Gen. 45; *tată-tău* (ac.) **ICr.** 8; **CC¹**. 161; **CC²**. 494 (*tatăl tău* 491); **PO.** Ex. 20; *tată-său* (nom.-ac.) **CPr.** 37, 231; **CM.** 21; **PO.** Gen. 26, 48; aceeași formă la dat. (*ibid.*, Ex. 2); *tătă-nostru* (ac.) *ibid.*, Gen. 45; *tătîne* (*tătîni*)*-mieu* (gen.-dat.) **PO.** Gen. 24, 45, 48; **A. I**, 248; *tătîni-tău* (gen.) **CC¹**. 326; **PO.** Gen. 12, 27, 38; *tătîni-său* (gen.-dat.) **TM.** 146; **CT. EL.** Matei 4; **PH.** CVIII, 14; **CC²**. 223; **CPr.** 132, 223; **PO.** Gen. 9, 24, 37, 48; **CB.** I, 205; *tătîni-nostru* (gen.) **PO.** Gen. 31, 42; *mumînre* (*mumînri*)*-mea* (gen.) **PH.** XXI, 11; LXX, 6; *mumîni-sa* (gen.-dat.) **CPr.** 34; **CC²**. 562, 565, 622; *mîni-mea* (gen.) **CPr.** 200, *mîni-ta* și *mîni-sa* (gen.-dat.) v. p. 96; *maică-sa* (gen.) **PO.** Ex. 13; *frate-tău* (ac.) **PS.** Ex. 28; *frate-său* (gen.) **PO.** Gen. 10; (ac.) *ibid.*, 33; *frate-vostru* (ac.) *ibid.*, 42; *frățîne-miu, frățini-tău* și *frățini-său* (gen.-dat.), v. p. 95; *soru-sa* (gen.) **PO.** Gen. 24, 29; *surori-sa* (gen.) *ibid.*, 24; *soru-noastră* (ac.) *ibid.*, 34; *fiiu-tău* (ac.) **AA.** XX, 457; *fiiu-său* (nom.-ac.) **CT. EL.** Ioan 10; **CC²**. 524; **AA.** XX, 457; *unchi-meu* (gen.) **CB.** I, 101; *nepotu-mieu* (dat.) *ibid.*, 28; **GSI.** X, 10; *vară-sa* (gen.) **CC²**. 561; *socru-său* (nom.-ac.) **PO.** Gen. 38; Ex. 18; (gen.-dat.) Ex. 3, 18; *nurori-sa* (dat.) Gen. 38; *cumătră-sa*

(gen.) **P.** 3; *moşu-nostru* **TB.** 220; *strămoşu-nostru* (nom.) **CC²**. 156; (gen.) *ibid.*, 238; *soţu-tău* (ac.) *ibid.*, 324; *soţu-său* (dat.) *ibid.*, 324; *domnu-mieu* (nom.-ac.) **CT.** Luca 80 (*domnul mieu* **EL.**); **PO.** Gen. 24; (gen.-dat.) **CPr.** 48; **PO.** Gen. 24; *domnu-tău* (gen.) **PO.** Gen. 24; *domnu-său* (nom.-ac.) **CC¹**. 60; **CC²**. 231, 321, 322, 625; (gen.-dat.) **TM.** 78, 83; **CT. EL.** Luca 68, 76, 80; **CPr.** 112, 292; **CC²**. 322, 324, 473; **PO.** Gen. 24; **CL.** XXV, 40; *domnă-sa* (gen.) **PH.** CXXII, 2. 385

Pentru adjective, notăm următoarele exemple de folosire cu articol atunci cînd sînt aşezate după un substantiv care e de asemenea articulat: *fiiul mieu iubitul* **CC²**. 609; *fiiul mieu preaiubitul* **CT. EL.** Matei 70; **CPr.** 65; *fraţii miei preaiubiţii* **CTd.** 212 (*preaiubiţi* **TB.** 424); *numelui tău mairelui* **PS. CP.** XCVIII, 3; *loculu acesta sîntulu* **CV.** XXXIII, 4; *ruda aceasta curvarnica şi păcătoasa* **CC²**. 84 (dar şi *păcătoasă* în aceeaşi frază care se regăseşte la p. 72); aceste construcţii se întîlnesc cu cele de care ne vom ocupa mai departe, § 116.

115. Articolul *al* este omis uneori, în fraze ca acestea: *în cărora mînă va veni acestea cărţi creştineşti* **ICr.** 3; **CT.**, epilog; *ne va face... moşteani împărăţiei ceriului* **CC²**. 75; *osînda lu Adam şi Evei* (*ibid.*, 575); în alte locuri omisiunea se produce după un substantiv sau un adjectiv care primesc articolul *-l* etc., în timp ce, de obicei, ele nu sînt folosite în acest fel: *sfînta băsereca ta* **PS. PH. CP.** LXIV, 5; *codrulu sfîntul tău* **PH.** XLII, 3; *zece cuvîntele sale* **TM.** 100, 101; **ICr.** 6, 7, 10; **GS.** I, 256, 257; *slăvitei împărăţiei lui...*; *svînta învăţătura lui* **CTd.** 192; *cinstitul sîngele lui* (*ibid.*, 204); **TB.** 336; *praznicele svintele tale* **CTd.** 209 (*p. svinte ale tale* **TB.** 418); *iubiţilor creştinii lu Dumnezeu* **CC²**. 10; *multa răbdarea ei* (*ibid.*, 369).

Al apare, în schimb, acolo unde nu e folosit de obicei (el oglindeşte ca atare o particularitate dialectală atestată şi în alte părţi): *mierurata a lui lumiră* **CV.** CXLVII, 1-2; *faţa a lui* **PS.** X, 8; *mesererea a ta* (*ibid.*, CLVIII, 42); *urdziturile* (*urzitele*) *a tuturoru* **PS. CP.** XVII, 16; *înrimiloru ale loru* **PH.** IX, 38; *urdzirea a lumiei* (*ibid*, XVII, 16); *mînrulor a lui* (*ibid.*, CX, 7); *Dumnedzeului a lu Iacov* (*ibid.*, CXIII, 7); *numelui al lui* (*ibid.*, CXXXIV, 3); *sfînt numele al lui [Hristos]* **TM.** 105; **ICr.** 17; **GS.** I, 258; *preacinstitele ale lui mîini* **TB.** 461; **CTd.** 217; *nărodul a lui Adam* **CTd.** 195; *înţelepciunea a lu Solomon* **CT. EL.** Matei 48; *ciudata a lui lumină* **CPr.** 58; *sfînta a voastră credinţă* (*ibid.*, 78); *vechiul al nostru om* (*ibid.*, 91); *înaintea a tuturor oamenilor* (*ibid.*, 111); *duhul al Domnului nostru* (*ibid.*, 134); *legătura a pacelor* (*ibid.*, 223); *după măsura a darului lu Hs.* (*ibid.*, 224); *coiful a nădejdei şi spata a duhului* (*ibid.*, 233); *toate casele ale slujbei* (*ibid.*, 321); *slujba a morţilor* **CM.** 4; *nunta a căsătoriei* (*ibid.*, 20); *păcatele ale tuturor* **CC¹**. 157; *milostea a lui* (*ibid.*, 160); *vîrtutea a sa* (*ibid.*, 463); *viaţa a ceriului* **CC²**. 5; *rădăcina a tuturor relelor* (*ibid.*, 59); *milosîrdia a dulcelui al tău părinte* (*ibid.*, 179); *a lu Simon Petru răspunsul* (*ibid.*, 259); *locul al muncilor* (*ibid.*, 263); *în zioa a stîlpului de nuor şi în noaptea stîlpului de foc* (*ibid.*, 339; deci două construcţii deosebite una alături de cealaltă); *a vecinului dragostea şi pacea* (*ibid.*, 389); *soarele al ceştii lumi* (*ibid.*, 502); *oile ale lui* (*ibid.*, 554); *slava a lui* (*ibid.*, 597); *cartea a lui Eremiei prorocul* **PO.** pref.; *venitul a Domnului nostru* (*ibid.*); *părinţilor a fiilor lu Israil* (*ibid.*); *podoaba a lor...*; *numele a lor* (*ibid.*, Gen. 2); *toiagul a lu Domnedzeu...*; *arma a lui* Ex. 17; *czassul a morciey tale* **TP.** 148; *jugul a gromazilor voştri* **CB.** I, 8; *cărţile* 386

a loru **RI.** IV, 543; *toți oameni[i] a domitale* **DH.** XI, 349; *priiatinilor a noștri* **RLR.** 49; *răspunsul a Domnului nostru* **AA.** XX, 485; comp. următoarele construcții care amintesc, în parte, pe cele din alineatul precedent: *codrulu svîntulu a lui* **PH.** II, 6; *besereca sfînta a ta* **CP.** V, 9; *curtea sfînta a lui* (*ibid.*, XXVIII, 3); *puțina credința a lor* **CC²**. 267; *sufleteștile cuvintele ale lu Dumnezeu* (*ibid.*, 401); *omeneasca viața a lu Hristos* (*ibid.*, 450).

116. *Cel* nu e folosit uneori înaintea unui adjectiv (chiar și atunci cînd acesta e substantivat), fiind preferată forma cu articolul enclitic: *fiiul lu Dumnezeu viului* **CT. EL.** Ioan 24; *mărturisescu miciloru și mariloru* **CV.** LXXIX, 11-12; *nereii și derepții lepiră-se mie* **PS. CP.** XXIV, 21; *spre înalții vie și spre plecații*
387 *caută* (*ibid.*, CXII, 5-6); *săgetele tairelui* (*ibid.*, CXIX, 4); *și micii și marii și derepții* **TB.** 454; *să nu ne jurăm de deșartele și de neștiutele* **CC²**. 624.

În alte locuri, adjectivul substantivat (tot cu articol enclitic) apare, dimpotrivă, precedat de *cel* sau, mai curînd, *cela* și chiar *(a)cela*, astfel că în acest caz demonstrativul întărit de *-a* se întîlnește cu *cel* și el determină aspectul construcțiilor: *ceia bogații* **CV.** CXI, 5-6; *(a)ceia necuratii* **PS.** XXV, 5, 9; *cela necuratul* **PH.** IX, 34; *darul celora dragilor dă-se* **CC²**. 222; *luminînd celora întunecaților* (*ibid.*, 226); *cela vindecatul...*; *cela drăcitul* (*ibid.*, 434); *ceia credincioșii* (*ibid.*, 553).

O trăsătură caracteristică a limbii din secolul al XVI-lea este folosirea frecventă a lui *cel* sau, de cele mai multe ori, a lui *cela* între un substantiv și un adjectiv, care primesc, și unul și celălalt, articolul enclitic (particularitate pe care o regăsim astăzi în cîteva dialecte); ca și în alte situații (cf. § 112), adjectivul nu e totdeauna acordat în caz cu substantivul: *locul cela strimtul* **ND.** 24; *duhurele celea hicleanele* **CV.** IV, 11-12; *gîndulu cela bunrulu* (*ibid.*, XLVI, 3-4); *frații miei ceia dragii* (*ibid.*, CXIII, 2, 12); *chinului celuia reului și alu rebdariei ceiia lungiei* (*ibid.*, CXXXIII, 7-8); *oameriloru celora nebunriloru* (*ibid.*, CXLVIII, 8-9); *Domnul cel tarele* **PH.** XXIII, 10; *faptele voastre celea multele* **TM.** 44; *fără-de-legea voastră ceaia multa* (*ibid.*, 45); *viermii ceia neadormiții* (*ibid.*, 46); *cu mîra mea ceaia înralta și cu scaunul mieu cela sfîntul...*; *sfinții miei ceia marii* (*ibid.*, 47); *focul cela marele* (*ibid.*, 226); *soția ta ceaia iubita* (*ibid.*, 228); *fiiului tău cela blagoslovitul* **TB.** 320; **CTd.** 201; *muncile cele(a) marile* **TB.** 344; **CTd.** 205; *fiiul mieu cela preaiubitul* **TB.** 362; **CTd.** 208; *iubirea oamenilor ceaia deșarta* **TB.** 420; **CTd.** 211; *lauda ceaia luminata* **CMț.** 231; *praznicele cele dumnedzeești* **GS.** I, 257; *fiiul lui cela mai marele* **CT. EL.** Luca 79; *bărbații ceia tremișii* **CPr.** 24; *Domnului celuia viului* (*ibid.*, 102); *fiiului mieu cela dragul* (*ibid.*, 290); *vieției ceaia nesparta* (*ibid.*, 316); *nădejdeei ceiia mai buna* (*ibid.*, 317); *rădicați mîinile voastre cele lăsatele* (*ibid.*, 331); *viața ceaia reaoa* **CC¹**. 219; *credința ceaia dereapta și adeverita* **CC²**. 5; *oamenii ceia proștii* (*ibid.*, 10); *mîndriei ceaia buna* (*ibid.*, 26); *pămîntul cela lucratul* (*ibid.*, 35); *scăpăm*
388 *amu... de valurile celea silnicele și de vîntul cela neopritul și greul* (*ibid.*, 49); *vraciului celuia milostivului și dulcele* (*ibid.*, 165); *în zilele lu Constandin cela Marele* (*ibid.*, 208); *munciei ceiia mai greaoa* (*ibid.*, 406); *a se dezbrăca de omul cela vechiul... și a se îmbrăca întru noul* (*ibid.*, 578); *amarul ei nemîngîiatul* (*ibid.*, 591); *brațele mele cele înaltele* **S.** 18; *frîmsețea ceaia marea* **IP.** 39; *Alexandru Vodă cela bunul* **RLR.** 46; întîlnim această construcție și atunci cînd adjectivul se găsește după un pronume: *noi ceia tarii* **CC¹**. 309. Mult mai rare sînt exemplele

în care adjectivul nu este acordat în caz cu substantivul atunci cînd el precedă substantivul: *cela nesfîrşitul şi veacinicul veac* **CC²**. 566; *acel înfricoşatul judeţ* (*ibid.*, 614). Atunci cînd adjectivul este urmat de două adjective, se întîmplă ca numai primul dintre acestea să primească articol enclitic: *slugile celea bunele şi înţelepte* **CTd.** 193 (*înţeleptele* în **CC²**. 135); *aluatul cela curatul şi adeverit* **CPr.** 133. Dacă, de asemenea, două adjective determină un substantiv, dar unul îl precede pe acesta, amîndouă primesc articolul enclitic: *marele giudeţu cela înfricatul* **TB.** 450; **CTd.** 213.

117. Articolul nehotărît *un* apare cîteodată combinat cu articolul enclitic: *unul cărtulariu* **CT. EL.** Matei 26; *unul mărgăritariu* (*ibid.*, 55); *unul omul cela noul* **CC²**. 558 (construcţie mai surprinzătoare decît celelalte două prin repetarea articolului enclitic la substantiv); *unul* în loc de *un* nu a putut apărea aici decît prin confuzie cu pronumele nehotărît identic (comp. *o* confundat cu numeralul *una* în **CPr.** 29: *întru o de-acelea vremi* **CPr.** 29).

Pronumele

118. *Pronume personale.* Deşi foarte frecvent în secolul al XVI-lea, după cum am văzut la p. 117, *îns* nu este însoţit, în general, de articolul enclitic atunci cînd e precedat de prepoziţiile *către, cu, de, dintre, dintru, după, între, întru, pre, spre*: *către însu, către-nsu* **PS.** IV, 4; XXXIII, 6; **CP.** XXXIII, 6 (dar *către-nsul*, IV, 4); *într-însu* (*ibid.*, IX, 26); *pri-nsu* **PH.** XVII, 31 (v. alte exemple din Psaltiri în glosarul lui Candrea, s. *însu*); *dentr-îns* **TM.** 107; 389
într-însă (*ibid.*, 146); *într-înse* **CPr.** 34, 58 (de asemenea *într-însele*); *după-ns* **PO.** Gen. 7.

Însumi etc. este utilizat uneori fără să fie precedat de *eu* etc.: *însumi era stîndu* **CV.** XLII, 11; *de elu poţi noao însuţi răzgiudeca* (*ibid.*, LIX, 2-3); *însuşi tremese îngerul său* **PS. CP.** CLI, 3; *înşivă ştiţi* **CV.** XXIII, 1; *înşiş ştiu* (*ibid.*, XLII, 5).

Foarte des pronumele personal e repetat sau introdus fie după un substantiv, fie după un alt pronume, procedeu pe care-l regăsim în zilele noastre în vorbirea populară: *derept aceaia şi noi, greşiţii şi nedestoinicii şi ticăloşii carii ne-am trudit acicea, noi ne rugăm şi ne milcuim* **CC²**. 10; *deci noi aceşti oameni carei mai sus scrie, dacă am vedzut tocmală de bună voe, noi încă ne-am pus peceţile.* **CB.** I, 29; *deci noi, aceşti trei boiari, noi amu umblatu pre urma acestui ţîgan şi noi aşa am aflat* (*ibid.*, 38); *deca amu venit noi la Costandinie, noi amu grăit cu Vornicul* **DH.** XI, 349; *iară ei, derept ce să nu-ş piarză avuţiile lor şi muerile de pre ceastă lume, ei lăsară cina lu Dumnezeu* **CC¹**. 271-272; *deca auzi acel împărat, el mănie-să spre ia* **TM.** 147; *sveti Sisin elu-şi fece rugă către Dumnedzeu* **TB.** 289; *acestea sintu preutesele cele ce după morte[a] popilor iale s-au măritatu* (*ibid.*, 340; **CTd.** 205); *iară izrailii ei au stătut în legea dereptăţiei* **CPr.** 102; *puţin aluat el mult aluat năcreşte* (*ibid.*, 133); *păgînii ce ei se închină dracilor* (*ibid.*, 145); *această duminecă ea se şi cheamă „preaglăsitoare“* **CC²**. 12; *după aceaia iară Domnul Dumnezeu elu se milostivi de firea omenească* (*ibid.*, 115); *fierile, cîndu se satură de bucate, iale se duc* (*ibid.*, 455); *mînule acelora iale să se împlă* **PO.** Ex. 29; *jăluindu-se Moldoveanul cum el, aju[n]gîndu-l vreme de lipsă şi de nevoe, el se-au dus încătroo au putut... acest om... Stănilă el se-au sculat de au întrat*

în moșiia Moldoveanului... ; iar daca au venit Moldoveanul de unde au fost, el ș-au găsit moșiia împresurată **CB.** I, 56-57; *cela ce vietuiia fără-de-lege elu se temu* **CC²**. 620; *cela ce dosădește oamenii el acela dosădește Domnul* **CPr.** 269 (comp. următoarea frază, unde *el* este precedat de *acela: cine bine va crede acela ei va putea dobîndi... ce făgăduiaște Dumnezeu* **CC²**. 128; cf. **IC.** 46); *ceia ce auziră ei se spăreară* **CPr.** 332; *carii vor fi cu vină certați ei [să] se pocăiască și să lase răutatea* **CC¹.**, epilog; *cine are credința la Dumnezeu întru inema lui el nu va piarde bogățiia lu Dumnezeu* **CC¹**. 274; *cine are urechi de auzire el să auză* **CC²**. 411 (aceeași frază fără *el*, 410); *unii amu ce-au eșit ei den ceastă lume* (*ibid.*, 13).

De notat că pronumele precedat de adverbul *ca (și)* este pus cîteodată la nominativ și nu la acuzativ: *ca eu* **CPr.** 136; *ca și tu* **TM.** 49.

119. Formele atone ale pronumelor personale nu apar prea des înainte sau după formele accentuate de dativ sau de acuzativ (sau un alt pronume sau un substantiv la cazul regim); această nepotrivire cu uzul curent se datorește cu siguranță în textele religioase, cel puțin în majoritatea cazurilor, insistenței traducătorilor de a urmări îndeaproape originalul slav sau unguresc; însă pentru că se întîlnesc construcții asemănătoare și în alte părți, unde nu s-a putut produce influența sintaxei străine, trebuie să admitem că limba vorbită din secolul al XVI-lea ignora uneori folosirea formelor atone acolo unde ele sînt astăzi obișnuite. Din marele număr de exemple pe care ni le oferă textele, considerăm că e suficient să notăm următoarele: *mie tare plăcură* **CC¹**. epilog; *ai dat mie...*, *dede mie* **PO.** Gen. 3; *eu voiu arăta ție* **CV.** CXX, 9-10; *cine ție spuse?... porîncii eu ție* **PO.** Gen. 3; *aceluia se va da* **TM.** 47; *nu era ei sete* **CC¹**. 28; *cîntecul lu David ce el cînta Domnului* **PS.** VII, titlu (*elu-l* în **CP**); *pre el să nu vătămăm* **CC¹**. 158; *închise pre el* **CC²**. 620 (în aceeași frază: *ce-l legă pre el*); *neci o slavă a lui Dumnedzeu nu vei ști* **PO.** pref.; *aceasta moșia vîndut-am* **CB.** I, 67; *pînea noastră sățiosa dă noao astădzi și iartă greșelele nostre* **GS.** I, 259 (în *Tatăl nostru*; altfel în **ICr.** 16; **TM.** 104; **CT. EL.** Matei 16 **CM.** II; **CC²**., la sfîrșit: *dă-ne noao astăzi și iartă noao*); *pre noi bate și pedepsește* **CM.** 27; *multă sănătate facem dumnilor voastri...*; *ceastă carti a noastră să afli pri dumneavoastră în totă sănătatea* **DH.** XI, 490; *să afle aiasta scrisore a mea sănătoș pre domneavostră* **RLR.** 52; *lor pare* **CC¹**. 119; *vrea să slobozească pre ei den robie* **CC²**. 573; *cu alții ce au pre lîngă ei* **RLR.** 50.

Dimpotrivă, pronumele aton nu este elidat, ci este chiar repetat, dînd loc unui pleonasm, în următoarele construcții: *părinții noștri... i-ai mîntuitu-i-ai* **PH.** XXI, 5; *deaca vedem fratele, în față noi-l lăudămu-l* **CC²**. 372; *mă împunseră-mă* **S.** 9.

120. *Pronume și adjective posesive.* Ca și astăzi, utilizarea lui *său, sa* și a lui *lui, ei* este șovăitoare în multe cazuri; va fi suficient să dăm cîteva exemple, așa cum ne sînt oferite în special de lecturile care variază de la o versiune la alta a traducerilor Psaltirii: *dem pădure[a] sfîntă a sa* **PS.** III, 5 (**CP.**: *deîn măgura sfîntă a lui*); *lua-se-vor giudecarile tale de fața lui...*; *cui [de] blăstemu rostul lui pliru iaste* **PS. CP.** IX, 26, 28 (**CP².**: *fața sa...*; *rostul lui*); *și cire stătu în locul sfîntu a(l) lui?* **PS. CP.** XXIII, 3 (**CP².**: *al său*); *nu scădzu de calea lui asupra și hiclenșigu* (*înșelăciuni*) **PS. CP.** LIV, 12 (**CP².**: *calea sa*). Ceea ce caracterizează însă limba din secolul al XVI-lea este folosirea mai frecventă decît astăzi a lui *său, sa*, cum se poate vedea dacă ne referim la cîteva fraze care arată o predilecție pentru aceste forme; citîm din **CP.** XIV, 3: *cine grăiaște*

deadevăr întru inema sa și nu înșală cu limba sa, nece face soțului său rău și împutare nu priimi spre vecinii săi; sau în **DH.** XI, 319-320: *și altor creștini... arăta mila sa... scumpăra-i cu banii săi, așia că după mila sa mulți au slobodzit den robie...; s-au lepădat de legea sa... și... cu hitlențugul său de avuție i-au golit*; astăzi s-ar întrebuința mai curînd *lui* aici.

Său etc. exprimă, de asemenea, foarte des pluralitatea posesorilor, particularitate caracteristică limbii vechi (astăzi în acest caz se folosește în mod consecvent *lor*): *mulți... veriia ispovedindu și spuindu lucrurele sale* **CV.** VI, 7-9; *se laude-se... ceia bogații întru smerenia sa...; așa și bogații întru îmbletele sale veștedzescu* (*ibid.*, 3-6, 11-13); *scîrcicară spre mere dinții săi* **PS. CP.** XXXIV, 16; *adurmiră somnul său* (*ibid.*, LXXV, 6; *lor* în **CP.**[2]): *nu glăsesc cu grumazul său* **CP.** CXIII, 15; *atunci-și vor vede toți oamenii faptele sale* **TB.** 456; **CTd.** 216; *nu fiți ca acoperiții ce... strămutează fața sa* **CT. EL.** Matei 17; *oamenilor ce ș-au dat sufletele sale derept numele Domnului nostru Is. Hs.* **CPr.** 36; *năravi era domnilor să prăznuiască în zioa născutelor sale* **CC**[2]. 621; *scris-au... cumu-ș au adus pre capete-ș pentru păcatele sale potopul apeei* **PO.** pref.

Uneori, posesivul este însoțit de forma atonă a dativului pronumelor perso- 392
nale sau reflexive (cf. p. 119-120), ceea ce dă loc unor construcții pleonastice: *vai de de cela ce no-ș va lăsa greșalele sale* **TM.** 51; *așa nu-ș deschidea rostul său...; deschise-ș Filip rostul său* **CPr.** 20; *deschise-ș ochii lui* (*ibid.*, 21); *a saș lumină (în)frîmsețîndu-ș* **CTd.** 197; **CC**[2]. 203; *cine va vrea să-ș afle sufletul său...; cela ce-ș va piarde sufletul său...; carei-ș spăsesc sufletele lor* **CC**[2]. 236; *înfrîmsețarea sufletului-ș său* (*ibid.*, 350).

Folosirea lui *său* și *lui* este studiată îndeaproape de Elise Richter în „Zeitschr. f. rom. Phil." XXV, p. 424 și urm.

121. *Pronume relative.* În loc să fie legat direct de substantiv, *ce* este precedat de demonstrativul *cel(a)* în fraze ca acestea: *dintru voi... sculave-voru bărbați cei ce voru grăi răzvretitu* **CV.** XXI, 14-XXII, 3; *giudețului cela ce va se fie* (*ibid.*, LXII, 12-13); *ultară Dzeul cel ce spăsi ei* **PS.** CV, 21 (**CP.**: *Zeul ce*); *tot omul cela ce așa* (*acelea*) *face* **TM.** 227; **CTd.** 224.

Am văzut (p. 122) că *ce* singur concentrează în el uneori expresii relative care înseamnă „în, cu, prin care" sau care pot fi redate prin „unde"; cu această funcție îl întîlnim de asemenea urmat de prep. *întru*, *pre* și de pron. personal, așa încît acestea nu fac altceva decît să repete ceea ce e exprimat de el: *veselimu-nă dereptu dzile ce într-înse plecatu-n-ai și anii ce într-înși vădzum reu* **PS. PV.** LXXXIX, 15 (în **CP.** al doilea *ce* e omis; **PH.** dă: *dzilele în cele ce... annii înr-aceia ce*); *dzilele celea ce întru iale noi am vis depreună* **CTd.** 224 (**TM.** 229: *ce noi întru iale...*); *acestea sînt Paștile, ce întru iale e glas de prăznuire* **CC**[2]. 143; *în* (*spre*) *calea ceasta ce pri-nsă îmbla* **PS. PV.** CXLI, 4 (*pri-nsă* lipsește în **CP.** și tot așa în **PH.**, care înlocuiește pe *ce* cu *pre carea*).

122. *Pronume și adjective nehotărîte. Alt* este adesea întrebuințat fără articol (cf. p. 123): *unul de-a-dereapta, alt de-a-stînga* **EL.** Matei 113; *alte multe ce slujiia lui* **CT. EL.** Luca 34; *alte nu lăsați* (*ibid.*, 61); *vrea de alte să-l întrebe* **CPr.** 46; *de alte învață* (*ibid.*, 74); *văzu el alt* **CC**[1]. 396; *unul, farisei, iară alt, mitar* **CC**[2]. 11 (dar *altul* în tîlc, 14); *și alți mulți* 393
mămiare dela Dumnezeu cer să fie spre ceia ce greșăsc (*ibid.*, 34); *alte toate le poate*

(*ibid.*, 335) *şi unele şi alte* (*ibid.*, 538); *lucrure ca acelea şi alte multe* **PO.** pref.; *să-l mestece cu alt* **P.** 16. Întîlnim, dimpotrivă, forma articulată acolo unde astăzi se întrebuinţează *alt*: *altulu oarecarele giurămîntu* **CV.** CXXXIV, 1-2; *aceaia alta vremea* **CPr.** 322 (articolul apare de altfel şi la substantiv).

Nece un primeşte, de asemenea, articolul în cazuri în care acesta de obicei nu se întrebuinţează: *nece urulu cuvîntu* **CV.** XX, 45; *nece urulu izvoru* (*ibid.*, CXXV, 8).

Verbul

123. Acordul în număr al verbului cu subiectul său, în cîteva cazuri nu apare: *se sparse toate oasele mele* **PS.** XXI, 15 (**CP.** *sparseră*); *derep ce vă pare pădurile închiegate?* **PS. CP.** LXVII, 17; *toţi cinre se teme de Domnul* **PH.** CXXVII, 1; *nu e într-însele alte nemică* **ICr.** 3; **GS.** I, 256; *în cărora mînă va veni acestea cărţi creştineşti* **ICr.** 3; **CT.** epilog; *veni-va pacele voastre pre ei* **CT. EL.** Matei 35 (dar imediat după aceea: *pacele voastre cătră voi întoarce-se-vor*); *toţi cine se face împărat protiveşte-se lu chesar* (*ibid.*, Ioan 60; aici acordul este tulburat prin introducerea lui *cine*, după care verbul a fost pus la singular: comp. *ibid.*, 59, construcţia inversă: *toţi cine iaste deîn adevăr asculta-vor glasul mieu*); *acestea sînt Paştile, ce întru iale iaste fericitele bucate dumnezeeşti* **CC**^{2}. 143; *toate ce se trage pre pămînt după fealiul lui* **PO.** Gen. 7 (dar *ibid.*, 8: *tot fealul de viermi carii se trag pre pămînt*); asemenea construcţii par să se datorească, în parte, neatenţiei traducătorilor sau a copiştilor.

Foarte des verbul e pus la plural cu un subiect la singular cu sens colectiv: *vrea să vadză cum se muncescu rodul creştinescu* **TB.** 312; **CTd.** 200; *cîte munci sîntu iuo să muncescu gintu omenescu?* **TB.** 316; *un iazeru de focu unde se muncescu gintul ominescu* (*ibid.*, 350); *toată cetatea eşiră în timpinatul lu Isus şi văzură*
394 *el şi ziseră...* **CT. EL.** Matei 28; *tot nărodul văzură el, spămîntară-se şi curseră, sărutară el* (*ibid.*, Marcu 39); *rugară el tot nărodul* (*ibid.*, Luca 38); *strigară tot nărodul, grăiră...* (*ibid.*, 110); *tăcură toată mulţimea şi ascultară Varnava şi Pavel* **CPr.** 36; *înţeleseră nărod mult* **CC**^{1}. 382; *nărodul nici aşa nu se delungară de el* **CC**^{1}. 295; *a părintelui cunoaştere nu o priimiră niminea* (*ibid.*, 212); o construcţie mixtă este: *cădzu spre elu toată gloata şi-şi puseră mînrule spri-nsu* **CV.** XXXII, 9, 10; altfel trebuie să fie interpretate exemplele următoare, în care verbul, referindu-se tot la un subiect singular, este pus la plural prin atracţie cu pluralul substantivelor care însoţesc subiectul: *toată firea fieriloru şi pasăriloru, gadineloru şi peştiloru ustenescu şi muncescu-se cu firea omerească* **CV.** CXXIV, 2-6; *iara spîndzuraţi nărodu multu, bărbaţi şi mueri* **TB.** 332; **CTd.** 203; *nimea de ceia nu-ţi potu agiuta* **TB.** 451; *vineră toată fruntea gloatelor* **PO.** Ex. 16.

124. În ce priveşte modurile şi timpurile, trebuie să notăm, în primul rînd, folosirea destul de frecventă a infinitivului acolo unde astăzi e înlocuit de subjonctiv. Putem urmări, de altfel, îndeaproape tendinţa de a înlocui un mod cu altul, deoarece observăm adeseori preferinţa pe care o arată anumite texte pentru construcţiile cu subjonctivul în locul infinitivului care apare în alte texte. Aceeaşi constatare reiese din faptul că întîlnim subjonctivul alături de infinitiv în aceeaşi frază a unui text care foloseşte însă foarte des acest din urmă mod. Iată o serie de exemple care pot arăta că infinitivul păstra încă în secolul

al XVI-lea o parte din funcțiile sale, cu toată concurența pe care i-o făcea subjonctivul: *Pavelu... me rugă se aducu acestu giure la tinre, că oarece are a-ți grăi* **CV.** LI, 11-14; *veni-va* (*va vini*) *cu slavă a judeca viii și morții* **TM.** 103; **ICr.** 14; **GS.** I, 260; *mult am a grăi de voi și să judec* **CT. EL.** Ioan 30; *Dumnezeu părinților noștri vrut-au... a te vedea derept și să auzi glasul de rostul lui* **CPr.** 46; *datori sîntem pre oameni[i] vii cu dragoste mare a milui, a ajuta, a hrăni și lor a sluji* **CC¹.** 10; *mai vîrtos datori sîntem a ne teme și să ne smerim decît să ne trufim și să ne mărim și să ne lăudăm* **CC².** 19; *nu iaste putere mortului a se scula* 395
și să îmble (*ibid.*, 35); *ei se și sfătuiră pre cruce a-l răstigni și să-l omoară* (*ibid.*, 119); *nu vrură în calea lui să îmble, nici a asculta legea lui* (*ibid.*, 162-163); *nu ți se cade a-ți lua patul tău* (*ibid.*, 169, în tîlc, dar *să iai* în textul Evangheliei, 164); *au dat noao Hristos sufletește să prăznuim și sufletește a îmbla* **IP.** 31; *neavînd cine o lega* **CB.** I, 18; *sîntu dători a plăti toate dătoriile...*; *nu poate a o cumpăra* **DH.** XI, 317; *trebuiaște a se înțelege cu Împăratul* **AA.** XX, 487. Infinitivul este precedat de prepoziția *a* și atunci cînd nu e folosit astfel în mod obișnuit: *să poată și ei propovedui și a spune oamenilor învățatură după cetitul Evangheliei,* **CC¹**, epilog; *nu pot strica și a face rău creștinilor* **CC¹.** 119; *nu le poate omul nici cu inima gîndi, nici cu limba a spune* **CC².** 102; *să putem cînta și a grăi* (*ibid.*, 123); *cînd va cineva să știe tocmai și a chema oamenii cătră credință* (*ibid.*, 436; de observat că al doilea infinitiv este construit în acest fel). O construcție care se îndepărtează de asemenea de uzul curent este următoarea, în care *de* este omis înainte de *a zice*: *cînd tremise cei doi ucenici ai lui să zică: „tu ești cela ce va să vie", în loc a zice: „așteptăm a veni în numele Domnului"* **CC².** 119.

Despre soarta infinitivului în limba romînă, care prezintă concordanțe cu sintaxa verbului în albaneză, neogreacă și bulgară, v. acum Kr. Sandfeld, *Linguistique balkanique*, p. 7, 173 și urm.

Perfectul simplu este folosit foarte des în textele traduse, unde redă, în majoritatea cazurilor, aoristul slav; el este mai rar în alte texte, cele care reflectă mai bine limba vorbită și arată, ca atare, tendința de a înlocui formele simple ale perfectului prin perifraze, tendință care s-a accentuat cu timpul, perifrazele ajungînd să se impună în dauna formelor simple, rămase de uz curent numai în cîteva regiuni. Preferința pentru perfectul perifrastic reiese, de altfel, uneori și din textele traduse, cum se poate vedea din exemplele următoare, la care adăugăm alte cîteva care atestă folosirea șovăitoare în aceeași frază a perfectului simplu și a perfectului perifrastic: *dede* **PS. CP.** XLV, 7 (*dat-au* **PH.**); *fuseși* **PS. CP.** LVIII, 17 (*ai fost* **PH.**); *fece* **PS. CP.** LXV, 16 (*au faptu* **PH.**); *dede* **PS. CP.** LXVI, 7 396
(*dat-au* **PH.**); *atunce dzis-ai în vederea fiilor tăi și dziseș...* **PS.** LXXXVIII, 20; *la ce merset... la ce mărs-ați?* **CT. EL.** Matei, 40; *nu voi mine ați ales, ce eu aleși voi* (*ibid.*, Ioan, 51); *te văzum... venim... nu-m dedet* **CC².** 36 (*te-am văzut... am venit... nu mi-ați dat* în tîlc, 42, 45); *ați pestit și ajunset* (*ibid.*, 135); *aceasta amu învățatu-ne-am și înțelesem* (*ibid.*, 335).

Concordanța timpurilor se prezintă, în general, la fel ca în limba modernă și așa cum e caracteristică limbii romîne, adică departe de a fi supusă unor reguli ca în latină sau, în parte, în franceză. Ca o construcție aparte și destul de des atestată, notăm întrebuințarea viitorului după un condițional: *te ară*

Domnulu vrea şi se viseremu, face-vremu ceasta sau ceaia **CV.** CXXX, 12-14; *să inimile noastre nu se întărîtare noao, îndrăznire avea-vrem către Dumnezeu şi dela el ce vrem cere priimi-vrem dela dinsul* **CPr.** 73; *Cine amu să ară vrea sufletul lui să mîntuească, pierde-[l]-va el... Ce folosu e omului să ară dobîndi toată lumea şi deşerta-ş-va sufletul lui?* **CT. EL.** Marcu 37; cf. **CC²**. 72, 74; *să se-ară strînge toată lumea, încă nu va scădea dulceaţa lu Dumnezeu* **CC²**. 167.

125. Cîteva verbe se construiesc nu numai cu acuzativul (la fel ca astăzi), ci şi cu dativul; acestea sînt, aproape toate, influenţate de verbele slave care le corespund (construite de asemenea cu dativul):

apăra (cu sensul de „a interzice"): *Ioan amu apără lui* **CT. EL.** Matei 6 (în versiunea slavă *vŭzbraněše jemu*); *nu apără lor să vie către mine* (*ibid.*, 78; într-o altă frază care precedă: *apără ei*); *tu amu aperi-mi* **CC²**. 74.

conteni: contenit-ai limbilor **CP. PS.** IX, 6 (trad. vsl. *zaprětiti*; în **PH.**: *limbile*); *cuntinrit-ai trufaşilor* **PH.** CXVIII, 21 (*trufaşii* **PS. CP.**); v. alte exemple la Candrea, *Ps. Scheiană*, I, p. CCXVII.

crede: *credeţi mie* **CT. EL.** Ioan 48; *crezură lu Hristos* **CC²**. 568; *carei cred lui* (*ibid.*, 573); *nu credea lor* **PO.** Gen. 45; *nu va crede acestei trimetere*
397 **S.** 27; *va crede celuia ce m-au tremes* **D.** II, 308 (această utilizare a lui *crede* nu e de altfel complet necunoscută astăzi).

judeca: *vreamu se giudecămu lui* **CV.** LVIII, 12 (ca vsl. *sąditi*); *giudecă lor Dumnedzău* (*Zeul*) **PS. CP.** V, 12; *eu nu voi judeca lui*; *n-am venit amu să judec lumiei* **CT. EL.** Ioan 43; *ei judecară mie* **CPr.** 51; *vine să judece pămîntului, să judece lumiei în dereptate* **CC²**. 40; e construit cu acuzativul şi dativul în această frază: *Domnul giudecă oamenii*; *giudecă-mi, Doamne, după dereptatea mea* **PS.** VII, 9. Cf. Candrea, *l. c.*, I, p. CCXVII.

opri: *am oprit lui ...*; *nu oprireţi lui* **CT. EL.** Marcu 41 (cf. 44); *opriţi lor* **CC²**. 148; *nu opriia lor* (*ibid.*, 308); cu dativul şi acuzativul: *cela ce marea şi duhurelor necurate opriia* (*ibid.*, 96).

vence şi *învence*: *tuturoru draciloru săi vence-va* **PS. CP.** IX, 26 (ca vsl. *odoléti*); *învîncu lor* CV, V, 13; **CPr.** 42.

Un caz analog, dar care se datoreşte influenţei limbii maghiare, este *cruţa* construit cu dativul (ca magh. *kedvezni*; în **PO.** Gen. 18, 19:... *n-ai cruţa acelui loc?... cruţa-voiu a tot locului... Domnul cruţa lui.*

Sînt construite cu dativul şi cîteva verbe care se leagă de obicei de complementul lor prin prepoziţiile *cu*, *de* etc.; astfel:

apropia: *apropiiaţi-vă lu Dumnedzeu* **CV.** CXXVIII, 12-13 (ca vsl. *približiti sę*); *oaminilor apropiindu-se lorŭ* **PS. CP.** CXLVIII, 14 (*de el* **PH.**); *se apropie necuraţilor draci..., Satanei* **CC²**. 27, 28; *cela ce se apropie ceştii lumi cu tot sufletul* (*ibid.*, 329).

împăca: *ne-au împăcat lu Dumnezeu, Părintelui* **CC²**. 404.

îndulci (a se); *îndulcăşte-te Domnului* **PS. CP.** XXXVI, 4; *să ne şi îndulcim... acestui praznic bun* **CTd.** 193; **CC²**. 135; *jăluiaşte să se îndulcească păcatelor* **CC²**. 28.

mesteca (a se): *nici să se mestece dereptilor hitleanii, şi curaţii spurcaţilor* **CC²**. 489.

năemi (*a se*): *să nu ne năemim păcatului ca neşte robi* **CC**[2]. 604. Despre *a-şi bate gioc, a se bucura, a se învăţa, a se lepi* etc., construite în acelaşi fel, v. Candrea, *l. c.*, I, p. CCXVII.

126. Fără să fie frecvente, construcţiile următoare trebuie să fie de asemenea relevate, ca exemple de folosire dublă a pronumelui la verbele reflexive: *se se întoarcă-se* **PH.** XXXIV, 4; *de nu se vrea fi făgăduitu-se* **CC**[2]. 258; *se veselindu-se* (*ibid.*, 623); *vă bucuraţi-vă* **PH.** XCVII, 4. 398

Adverbul

127. *Cît* este utilizat fără prepoziţia *de* atunci cînd se găseşte înaintea unui adjectiv sau a altui adverb: *cîtu e dulce Dzeul lu Israil* **PS. CP.** LXXII, 1; *cît iubite fsatele tale* (*ibid.*, LXXXIII, 2); *cîtu e fricos lucrulu tău* **PH.** LXV, 5; *cîtu-s frumoase picioarele ce adevărează pacele* **CPr.** 104; *cîtu e mare* **CC**[1]. 173; *cîtu e lacom şi fur* (*ibid.*, 468); *cîtu e dulce Domnul* **CC**[2]. 177; *cîtu e înfricoşată şi cutremurată răspunderea-i şi urgiia* (*ibid.*, 461); de altfel aceste construcţii sînt înlocuite uneori cu altele, în care în locul adverbului apare adj. *cît*: *o, cîte ferecate şi blagoslovite mueri au fost iale!* **CC**[1]. 450; *cîtă mare mila lu Dumnezeu!* (*ibid.*, 472). După *atîta*, *de* este de asemenea omis cîteodată: *atîta dese* **PO.** Ex. 10.

128. După un comparativ, *de* este adesea utilizat în locul lui *decît*, la fel ca la adjective (cf. § 113): *are frică mare şi Băsărabă de acel lotru de Mahametbeg, mai vîrtos de domniele vostre* **ND.** 24-25; *vădzuiu, împărate, din ceriu mai vîrtosu de lucoarea soarelui* **CV.** LXXVI, 8-10; *înmicşiurat-ai elu cu nişchitu ceva de îngeri* **PS. CP.** VIII, 6; *înmulţiră-se mai vîrtos de părul capului mieu* (*ibid.*, XXXIX, 13); *e dulce... mai vîrtos de miarea rostului mieu* (*ibid.*, CXVIII, 103; *decît* **PH.**); *învîrtoşară-se mai vîrtos de mine* **PS. CP.** CXLI, 7 (*decît* **PH.**); *de toţi eşti tu mai sus la scaunul lu Dumnedzeu* **TB.** 314; **CTd.** 201; *acest praznic mai vîrtos de altele* (*alalte*) *cinstit fu noao* **CTd.** 197; **CC**[2]. 203; *mai iuşor va fi pămîntului Sodomului şi a Gomorului, la zioa judecateei, de cetăţiei aceiea* **CT. EL.** Matei 35; *cine iubeşte tatăl sau muma mai vîrtos de mine...*; *cine iubeşte feciorul sau fata mai vîrtos de mine* (*ibid.*, 39); *mai mult de pită şi peşte nemică altă nu dede* **CC**[2]. 298; comp. această frază din **CC**[2]. 606, unde *de* se referă în acelaşi timp la un adverb şi la un adjectiv: *chipul feţeei lui arătă-se mai vîrtos de soarele mai înfrîmseţată şi mai luminată.* 399

129. Negaţia se exprimă în două feluri în frazele introduse de un pronume, un adverb sau o conjuncţie negativă. Întîlnim, pe de o parte, construcţii analoge celor folosite în zilele noastre, adică cu *nu*, *ne* precedînd verbul: *nemică nu sîntu cele ce spre tinre au audzitu* **CV.** XXXI, 2-4; *noi nece scriptură de tinre n-amu preimitu dela iudei, nece nime n-au venritu... a grăi de tinre ceva reu* **CV.** CII, 4-9; *nemică nu stejaşte dracul spri-nsu* **PS. CP.** LXXXVIII, 23; *nime să nu iasă flămîndu...*; *nime să nu plîngă...*; *nime să nu se teamă de morte* **TM.** 80; *niminilea nu le poate împlea deplin* **ICr.** 10; *nici un bine nu putem face* **CM.** 20; *nici pre noi nu lăsă săraci* **CC.**[2] 5; *nemenele den rudele lui să n-aibă treabă a ţinea partea lui de ocină* **CB.** I, 51; *cîndu noi nici unul n-au fost în Ţari-*

grad **DH.** XI, 349; *den obiceaiul lor nimea să nu-i scoată* **AA.** XX, 483. Se întîmplă, pe de altă parte, ca verbul să nu fie însoțit de *nu, ne* (omisiunea acestor particule în textele traduse se datorește uneori influenței originalului slav): *nece ale besereciei au furatu* **CV.** XII, 10-11; *nemică gîndindu-se* (*ibid.*, CXII, 9-10); *nice cu măniia ta pedepsi mene* **PS. CP.** VI, 2; *nice eu voiu milui voi, nici ați ascultat ievanghelie și scriptura, nece înferecați ucenicii miei, nece eu voiu asculta plîngere[a] și tînguire[a] voastră* **TB.** 458; **CTd.** 216; *nece seceră, nece adună în jitnițe* **CT. EL.** Matei 18; *nemunuia nemică să fiți datori* **CPr.** 111; *nece dăm lui har* **CM.** 27; *nici să adaugă, nici să ia nemica* **CC²**. 5; *nemunui să fie acoperită* (*ibid.*, 10); *necedinioară-mi dedeși un ed* (*ibid.*, 22; *nu-mi dedeși*, în tîlc 33); *nemunuia să spuneți ce fu* (*ibid.*, 436; *să nu spuneți* în tîlc, 441, 442); *nici vă măniiareți, nici să vă întristați* (*ibid.*, 535); *se-au mărturisit... că nici l-au băgat el într-acea moșie..., nici au avut ei nici o amestecătură cu moșiia Moldoveanului, nici au fost funași cu el* **CB.** I, 57; *nici au fostu...* **DR.** 5; *văzură că acei omeni nu sînt de treabă..., nici pot îngădui* **DH.** XI, 349. Cîteodată o construcție urmează îndată după cealaltă: *nece cuvîntul îngerului meu n-ați ascultatu, nece înțelesetu* **TM.** 44; *nice ainte n-au fost, nice după acea va fi* **PO.** Ex. 11.

Nu este omis uneori și în propoziții temporale care încep cu *pînă, pînă cînd: nu me tornu pîră se cumplu-i* **PS.** XVII, 38; *nu crezură amu Iudeii de el că orb era și vedea, pînă chemară părinții aceluea ce vedea* **CT. EL.** Ioan 34; cf. **CC²**. 190; *cu jurămînt jurat-am noi să nu gustăm nemică pînă cînd vrem ucide Pavel* **CPr.** 47 (dar, la aceeași zaceală, puțin mai departe: *se jurară sineș nece să mănînce, nece să bea pînă nu vor ucide Pavel*); v. alte exemple la Candrea, *Ps. Scheiană*, I, p. CCXX.

Prepoziții

130. Prepoziția *a*, care chiar în secolul al XVI-lea își pierduse o mare parte a funcțiilor sale primitive, nu se întîlnește decît rareori în construcții cu un caracter arhaic; astfel citim în **CPr.** 302: *oamenii... rîvnitori a bune lucrure*, sau în **PH.** CXLIII, 4: *omul a deșertu asămănră-se* (aceasta corespunde de altfel celor folosite în zilele noastre cu *semăna a...* și ne trimite la forma de dativ precedată de *a*).

Către este înlocuit adesea de alte prepoziții, *spre, la* etc., ceea ce nu se mai întîmplă în limba contemporană; uneori aceste prepoziții lipsesc, substantivul sau pronumele care urmează după verb fiind pus la dativ. Prezența lui *către* în textele traduse se datorește în mai multe cazuri influenței originalului slav, unde forma echivalentă este *kŭ*, dar alteori ea este în acord cu ceea ce constatăm în alte texte, așa încît nu putem face o distincție riguroasă între exemplele pe care ni le oferă aceste două categorii de texte. Frazele care atestă numeroasele utilizări ale lui *către* pot fi grupate în funcție de așezarea lui după verbele care înseamnă:

Mișcare spre un loc, încotro se află cineva: *merseră către un arbure* **TM.** 190; *merse către-înși* **CT. EL.** Matei 59; *du-te, Sisine, către soruta Melintie* **TB.** 284; *se duse aciiș către împăratul* **CC²**. 621; *o duseră către zmeu* **TM.** 152; *pasă către oamenrii miei* **CV.** CIV, 2-3; *venrea către noi* (*ibid.*, XXVII, 3); *cînd vine către-însul Nathan* **CP.** L, titlu; *am nădejde să vii către*

tine curînd **CPr.** 284; *îmblînd către dumnezeiasca bunăogodire* **CC²**. 500; *să deștingă către mine Arhanghel Mihail* **TB.** 312; **CTd.** 200; *se nevoiască a întoarce rătăciții către deadevăru* **CV.** CVIII, 13-14; *să se întoarcă către Dumnezeu* **ICr.** 10-11; **GS.** I, 257; *tremiseră către-înșii Pătru și Ioann* **CPr.** 18; *și-i tremese către Domnul Isus Hristos* **CC²**. 596; *întră Pavelu cu noi către Iacovu* **CV.** XXIX, 3-4; *întra-voiu către oltariul Dzeului* **PS.** XLII, 4; *eșiră către el Iarusalimleanii* **CT. EL.** Matei 5; *apropiindu-me către Damascu* **CV.** XXXVIII, 10-11; *către el nu se apropie...; nu se apropie către tine* **CP.** XXXI, 6, 9; *se apropie către întîiul preut* **CPr.** 21 (*a se apropia* este construit de altfel și cu dativul: *apropie-se lui* **CC²**. 505, alături de: *apropie-se de el* 501); *se adunară către el năroade multe* **CT. EL.** Matei 49.

Intenția de a-și exprima gîndurile într-un fel sau în altul: *dzise către-nșii* **CV.** XVIII, 8-9; *dzise către mene* **PS. CP.** II, 7; *dzise Domnul Domnezeu către muiare* **PO.** Gen. 3; *dzise Domnul către Cain* (*ibid.*, 4); *să va zice el împăratul către voi* **AA.** XX, 476; *Pavelu grăiia către ei* **CV.** XC, 10-11; *grăi-va către înșii* **PS.** II, 5; *începu a grăi către oamini* **TM.** 146; *amu spos către Andriiaș* **RLR.** 52; *unul către alaltu se întreba* **CT. EL.** Marcu 41; *Sfînta Veneri răspunse către elu* **TM.** 151; *așa răspunse către ea* **CC²**. 562; *către Domnul chiemu* **PS.** III, 5; *către Domnul strigaiu* **CP.** III, 5; *katra tyne sstrigam* **TP.** 164; *derept păcatele unora împuta către Corinteani și grăiia* **CC²**. 281; *acesta e sîngele legiei ce porînci către voi Dumnezeu* **CPr.** 312; *către tire rugaiu-mă* **PS. CP.** V, 4; *lăsați-mă... să mă rogu către Hristos* **TM.** 155; *închiru-mă către besereca sfîntă a ta* **PS. CP.** V, 9; *vă închinați unul către alalt cu sărutata sfîntă* **CPr.** 197; *scrisau foarte bine către noi* **DH.** XI, 369.

Adăugare: *...către durerea ranelor mele adauseră. Adauge fără-lege către fără-legea lor* **PS. CP.** LXVIII, 27-28; *Dominecă și Giva... au însoțitu către sine pre Manea grecul* **DH.** XI, 318. Această utilizare a lui *către* explică expresiile *către aceasta* (*acestea*), *către aceaia* „pe lîngă aceea, în plus“: *către aceasta iară mărturisim* **DH.** XI, 319; *către acestea... să nu ucidem* **CC²**. 356; *către aceaia iar mărturisim* **DH.** XI, 318.

Către poate fi întîlnit și după un substantiv sau un adjectiv, acolo unde 402
se folosește astăzi prep. *pentru, cu* etc. sau un dativ: *să veți avea dragoste unul către alalt* **CC²**. 140; *cîtă milă ai făcut către-însul...; bunătate ce ai făcut domniata către cest om* **DH.** XI, 369; *cîtu e milostivnic și meserernic... către săraci* **CC¹**. 210; *nu-s mulțemitori către dătătoriul de bine* **CC²**. 506; *table... aseaminea către celea den primă* **PO.** Ex. 34.

Cu exprimă reciprocitatea în fraze ca acestea: *să vă iubiți unul cu alalt* **CT. EL.** Ioan 46, 51, 52; **CPr.** 111; *să ne iubim unul cu alalt* **CC²**. 534 (dar, *ibid.*: *datori sîntem a iubi unul pre alalt*); *să vă îndrăgiți unul cu alalt* **CPr.** 269; *mîngîiați-vă unul cu alalt* (*ibid.*, 271); *nu vă mințireți unul cu alalt* (*ibid.*, 257).

De (traducînd uneori în textele religioase vsl. *otŭ*) arată:

Punctul de plecare în timp: *luptară-se cu mine de tinerețele mele* **PS. CP.** CXXVIII, 1, 2 (*deîn tinrerețele mele* **PH.** la versetul al doilea).

În spațiu: *petrecîndu noi... pînră afară de cetate* **CV.** XXV, 8-11: *scoate-me și izbăvește-me de ape multe, de mînule fiilor striini* **PS. CP.** CXLIII, 7 (*dim mîrule* **PV.**, *deîn mînr[ul]e* **PH.**); *supseră miare de piatră și untu de vîrtoasa piatra* **PS.** CLIII, 13; *le cură sîngele de unghi* **CTd.** 204 (*din unghi* **TB.** 334); *de Copăcioasă Drăgan* **CB.** I, 57 (alături de: *deîn Colibași Coica și deîn Sătcel*

Cambrea); *preuteasa popii lui Macsin de aculo de Vîrtopiele* **DR.** 5; *Măteiu de Filipești* **AI.** I[1], 105; *Arsănie de Coțofănești, Nacul de Conțești* **A.** I, 249; *Coardeș de București, Toader păcurar de Păcurărești, popei lui Istratie de Gurguiați, Cozmiții strigătoriului de Zîrnești* **DH.** XI, 197; *Micula de Maer, oamenii de Cîmpul-lung* **RLR.** 48, 49.

Originea: *ce de tatăl născu* **GS.** I, 260.

O cantitate nedeterminată dintr-o materie: *toți cine vor bea de apa aceasta* **CT. EL.** Ioan, 12; **CC[2].** 175; *de sîngele său să beaț* **IP.** 29; *cîinii încă mănîncă de fărîmele ce cad deîn mesele domnilor lor* **CT. EL.** Matei 62; *îmbucă de trupul lui* **TM.** 81; *gusta-vor de cina mea* **CC[1].** 183; *atunce gustară de rodul grîului* **CC[2].** 217; *să ne îndulcim noi de cel pom al vieții* (*ibid.*, 132).

403 Foarte frecvente sînt construcțiile care corespund celor din latina vulgară cu *de*, înlocuind genitivul partitiv: *începură urii de ceia ce se nevoiia Iudei descîntători a meni spre ceia ce avea duhure hiclene numele Domnului Isusu* **CV.** IV, 13-V, 3; *urii de ucenicii de Chiesariia* (*ibid.*, XXVIII, 10-11); *unul de ei nu scăpă* **PS. CP.** CV, 11 (*deîn* **PH. CP.**[2]); *nime*(*a*) *de* (*a*)*ceia nu-ți potu agiuta* **TB.** 451; **CTd.** 213; *puțini de ei sînt cei ce vor afla ea* **CT. EL.** Matei 21; *alții de cărtulari ziseră întru ei* (*ibid* 29); *doi de slujitorii lui* **CPr.** 42; *întru una de sîmbete* (*ibid.*, 43); *unora de acești frați ai miei mai mici* **CC[2].** 42; *unul de învățători* (*ibid.*, 495); *ființcarele de cei ce se boteza* (*ibid.*, 581); *unul de ei* **P.** 21.

În alte cazuri, *de* arată de unde pornește o acțiune, care sînt împrejurările care au provocat-o și, ca atare, este sinonim cu *dela: cum am auzit de boiari ce sînt megiiaș și de genere-miu Negre* **ND.** 24; *pîră cîndu întorci fața ta de mere?* **PS. CP.** XII, 1 (*dela* **PH.**); *agiutoriu mie de Domnul* **PS. CP.** CXX, 2 (*dela* **PV. PH.**); *delungați-vă de mine toți făcătorii-fără-lege* **CC[2].** 223 (dar mai departe: *delungați-vă dela mine*); *să nu ia pildă vrăjmașii voștri de voi* (*ibid.*, 231).

Întrebuințarea șovăitoare a lui *de* se observă după *ferice, fericit, fericat;* avem astfel: *ferice de cei ce viu în casa ta...*; *ferice de bărbatu ce-i este de tire agiutorul...*; *ferice de omu ce upuvăi în tire* **PS.** LXXXIII, 5, 6, 13; *ferice de bărbatul cinre va upovăi prin-sul* **PH.** XXXIII, 9; *ferice de cei ce lăsară-se fără-legile* **CP.** XXXI, 1 etc.; *ferice de blînzii* **CT. EL.** Matei 10; *ferice de ceia ce au cuvîntul lu Dumnedzeu* **CC[2].** 112; *ferecați de ceia ce plîngu...*; *fericați de omenii ceia ce frîngu voia sa în toată viața sa* **TB.** 465-468; **CTd.** 219, 221; *ferecați de ceia ce n-au văzut și cred* **CT. EL.** Ioan 65; *ferecit de omul cela ce o va cumpera* **S.** 21; fără *de*: *ferice bărbat ce nu merge la sfatul necuraților* **PS.** I, 1; *ferice limba ce lui iaste Domnulu Dumnedzeu* **PH.** XXXII, 12; *ferice omul ce upovăi în tine* **CP.** LXXXIII, 13; *ferice flămînzii și însetații pentru dereptate...*; *ferice milostivii...*; *ferice curații cu inima* **CT. EL.** Matei 10; *ferice voi* **CPr.** 60, 62; *ferice milostivii* **CC[1].** 223-224; *ferice ceia ce se tem de Dumnedzeu* **CC[2].** 414; *ferecat bărbatu ce-i iaste numele Domnului upuvăirea lui* **PS.** XXXIX, 5;
404 *ferecat bărbat ce upovăiaște-se spri-ns* **CT.** XXXIII, 9; *fericați mișeii cu sufletul* **TB.** 466; **CTd.** 220; *fericați meserii cu sufletul* **CP. EL.** Matei 10. În altă parte, *ferice* etc. este construit cu dativul: *ferice celora ce lă se lasă fără-legile* **PS.** XXXI, 1; *ferecați celora ce le se lăsară fără-legile...*; *ferecat cui nu va socoti Dumnedzeu păcatele* **CPr.** 86. Aceste construcții se explică în felul următor: după *ferice de omul...* (ca adv.), alături de *ferice omul...* (ca adj.), s-a ajuns să se spună *fericat de omul...*; pe de altă parte, *ferice de cine...* a dat naștere

construcției *ferice cui...* și de asemenea *fericat cui* (comp. *amar de cine...*; *amar cui...*; *vai de cine...*; *vai cui...*).

În locul lui *de* se folosește dativul și după adj. *destoinic*, *vinovat*, dar în acest caz avem a face cu calcuri după construcțiile slave cu *dostojnŭ*, *povinĭnŭ*, urmați de un dativ: *să fie dostoinicu morției* **CV.** LXXII, 4-5; **CPr.** 48; *e destoinic vieții de vecie* **CC²**. 30; *vinovat iaste morției* **CT. EL.** Matei 109; *munciei vinovatu se face* **CC²**. 18; *vinovat iaste judecatei* (*ibid.*, 356).

De către apare uneori în locul lui *de* sau *de la*: *întoarce fața ta de către păcatele mele* **PS.** L, 11; *v-ați lenitu de către rugăciuni* (*rugăciune*) **TB.** 458; **CTd.** 216; *voi nici întru un chip să vă spăreați de către pîrîșii voștri* **CPr.** 239; *unul de către alalt să nu desparță* **CM.** 18; *striina-se-va inema noastră de către Dumnezeu* **CC¹**. 257; *elu se întorcea de către ei* **CC²**. 464; *desparte Domnul Eghipteanii de către izdrailteani* **PO.** Ex. 11; *avea-voiu a-mi întorce fața mea de către voi* **S.** 15. Cu totul izolat este înțelesul de „față de" pe care-l prezintă în această frază: *nu fiți răi de către ovreai sau de către greci* **CPr.** 147.

De la este folosit în locul lui *de* după verbul *a (se) despărți*: *despărți Domnedzeu lumina dela întunerec* **PO.** Gen. 1; *se despărțiră dela el* **CT. EL.** Luca 45.

Den apare concomitent cu *de* în construcții ca acestea: *va alege ei unul de alalt, ca un păstoriu alege oile deîn capre* **CT. EL.** Matei 106; *va despărți Dumnezeu păcătoșii den derepți* **CC²**. 41; în altă parte este egal cu *de la*: *știu deîn vătahul* **CT. EL.** Marcu 69; *sculă-se deîn cină* (*ibid.*, Ioan 44); *deîn cel mic pînă în cel mare* **CPr.** 319; *den șase ceasure... pînă al noaole ceas* **CC¹**. 401; *den om pînă la dobitoc* **PO.** Ex. 9; el mai apare și acolo unde se folosește astăzi *dintre*: *călărași și pedestrași deîn nemți și deîn unguri* **AA.** XX, 486.

Dentru este folosit mai frecvent decît în limba modernă, care îl exclude din construcții ca acestea: *urii ce era dintru Asia începători* **CV.** X, 8-9; *noi începumu a nuta dintru Tiru* (*ibid.*, XXVI, 2-3); *se iasă dintru putredire viiața mea* **PV. CP.** CLVII, 7 (*din* în **PS.**); *Dumnezeu învise deîntru morți* **TM.** 82; *dintru ia slavă nespusă fi-va...*; *eu dintru tine sîntu* **TB.** 460; *deaca eșiră deîntr-apă* **CPr.** 20; *nimea dentru voi să fie în doao cugete ca Iuda* **CC²**. 127; *să începe dentru august 15 dzile* **DH.** XI, 317. Cîteodată el este întrebuințat în locul lui *dintre*: *dintru voi... scula-se-voru bărbați cei ce voru grăi răzvretitu* **CV.** XXI, 14-XXII, 3; cf. **CPr.** 44.

În exprimă destul de des situarea în timp: *ca în doao ceasure strigară* **CV.** XI, 9-10; *prebîndimu acolo în 7 dzile* (*ibid.*, XXV, 4-5; în **CPr.** 44: *fum aciia șapte zile*); *nece soarele, nece stelele* (*nu ne*) *se iviră în multe dzile* **CV.** LXXXVIII, 4-5; **CPr.** 50; *nu ploo spre pămîntu în trei anii și în 6 lunri* **CV.** CXXXV, 8-9 (**CPr.** 57: *...trei anii și șase luni*); *stătură în trei dzile și în trei nopți spre rugă* **TM.** 43; *să fiarbă în șapte zile și în șapte nopți* (*ibid.*, 149).

Întru apare de multe ori în construcții în care astăzi se întrebuințează *în*: *cade-mi-se întru toate praznicele celea ce viru* **CV.** II, 13-14; *tremese întru Machiedonia doi de ceia ce slujiia lui* (*ibid.*, VII, 8-10); *era luminrari multe întru comarnicu* (*ibid.*, XV, 13-XVI, 1); *întru lucrul mîriloru sale legă-se păcătosul* **PS.** IX, 17; *pîră cîndu puniu sfeature în sufletul mieu, durere întru îrema mea dzua și noaptea?* (*ibid.*, XII, 2); *crez întru Dumnezeu, în Tatăl puternicul* **TM.** 103; **ICr.** 12; **CC²**., sfîrșitul; *ei se vor lumina ca sorele întro [îm]părăția Tatălui, iară păcătoșii în munca veacului* **TB.** 459; *pre el nu voiu lăsa... nici în strîște rea, nici în bună și nici întru ništotă* **CM.** 17-18; *au venit întru lume* **CC¹**. 30; *cine*

405

va vrea să între întru împărăţiia ceriului **CC²**. 7; *să ţine prespre an iară pînă într-august 15 dzile* **DH.** XI, 317; (pentru ezitarea între *în* şi *întru* comp.: *întru în zisa lu Coreo* **CPr.** 77). Spre deosebire de uzul modern, el e pus, ca şi mai sus, în locul lui *la* înaintea numelor de oraşe: *venremu întru Mitilinu* **CV.** XVII, 9;
406 *sosimu întru Sidonu* (*ibid.*, LXXXIII, 10-11); *verimu întru Rimu* (*ibid.*, XCIX, 11-12). În următoarea frază el arată timpul: *lăcuimu întru o dzi la dinşii* **CV.** XXVI, 5-6 (în **CPr.** 44: *răposăm o zi la dinşii*). Îl găsim, de asemenea, cu sensul de „printre": *nu în praznice să fie voroavă întru oameni* **CT. EL.** Matei 107; *într-însele era Maria Magdalina şi Maria lu Iacov* (*ibid.*, 113); *făcea semne şi ciude mari întru oameni* **CPr.** 17.

La apare uneori înaintea numelor de ţări, în loc de *în* folosit în zilele noastre: *merseră pre urma lui pînră la Asiia* **CV.** XIV, 10-11; *sosi la Eghipet* **PO.** Gen. 10; *împăratul au trimes la Franţa, la Spanea...* **AA.** XX, 457; *au fugit la Moldova* **DH.** XI, 319. *La* apare pe lîngă cîteva verbe care sînt altfel construite astăzi: *nedejduiţi la Domnul* **PS.** IV, 6; *apropie-se la zmeu* **TM.** 152; *ne văm apropiia la el* **CC¹.** 232; *ca se apropie... la poarta cetăţiei* **CC².** 395; *să ne iubim unul la alalt* **CPr.** 72.

Pre exprimă extinderea din punct de vedere al timpului în aceste construcţii: *pre postul mare nu se cade să se cînte liturghie lui Ioan* **P.** 19-20; *pre ceae vreme* **DH.** XI, 349. Îl găsim adesea construit cu verbe după care se folosesc astăzi alte prepoziţii (*asupra, împotriva, în, peste, spre*): *bunii să nu ia pre sine* (= *asupra lor*) **CC¹.**, epilog; *lăsaţi sînt dracii de Dumnedzeu să lupte pre noi* **CC².** 271; *se-au sfătuit cum... să se rădice cu Turcul şi cu Tătarul pre noi* **AA.** XX, 473; *scula-se-vor feciorii pre părinţi* **CC¹.** 442; *am a trimete pre voi heri cu doo capete* **S.** 10-11; *ferice e de toţi cari se vor nedejdi pri-nsul* **PH.** II, 13; *ceia se să nădăjduesc pre tine* **D.** II, 310 (comp.: *noi pre Domnul cela viul am avut nădejde* **CPr.** 285; *avem nădejde pre Dumnedzeu* **DH.** XI, 349; *avem nedejde numai pre domnia voastră* **RLR.** 46); *eu pre milostea ta upovăiiu* **PH.** XII, 6; *upovăiia pre Dumnezeu* **CC¹.** 401; *va domni pre tine* **PO.** Gen. 3; *să torni el pre bine* **CC¹.** 26; *soarele... toţi-i vede, ce mai vîrtos pre carii prevesc pre el* **CC².** 502.

Printru îşi are locul alături de *dintru, întru*, apărînd şi el acolo unde astăzi e folosit *prin*: *proidiiu printru loc coperit mirurat* **PS.** XLI, 5; *trecu[m] printru foc şi apă* (*ibid.*, LXV, 12).

Spre apare, de asemenea, în construcţii sintactice pe care romîna modernă
407 nu le cunoaşte; astfel îl găsim după verbe ca *apropia, schimba, aduna* etc., construite astăzi cu *de, în* etc.: *cîndu apropie-se spre mere reii* **PS.** XXVI, 2; *schimbă frica şi ruşinea spre mănie şi spre fără-de-ruşine* **CC².** 620; *nedejdiiu spri nsul* **PH.** XVII, 3; *upovăiia spre Dumnezeu* **CPr.** 59; *adurară-se împreună spre Domnul şi la Hristosul lui* **PS.** II, 2; *adăogînd fără-lege spre fără-lege* **CC².** 532; *va el să împărătească spre ei* (*ibid.*, 12).

131. O particularitate proprie limbii vechi este repetarea prepoziţiei înaintea unui substantiv precedat de un adjectiv pronominal sau înaintea unui substantiv folosit ca apoziţie: *do-te cu iubitoriul mieu cu Avram* **TM.** 193-194; *despre acestea despre toate scris-au Sfînt Mathei* **CM.** 9; *întru însăş într-această viaţă neştiinţei lor ajutători să le fim* **CC².** 454; *are frică mare şi Băsărabă de acel lotru de Mahametbeg* **ND.** 24-25; *în cetate în Tîrgovişte* **CC².** 9; *în cetate în Orăştie* **PO.** pref.; *din sat din Brăheşeşti* **CB.** I, 26; *din sat din Poeni* (*ibid.*,

28); *dela manastire dela Galata* (*ibid.*, 192); *din sat din Vîrtopiele* **DR.** 5; *dela mănăstirea dela Muldoviță* **RLR.** 46; *dela uraș dela Suceavă* (*ibid.*, 50); *la părintile miu la Spiridon* (*ibid.*, 52); *den* (*de*) *sat din* (*de*) *Drăguşeani* **GSI.** X, 10-12; *din tîrg din Totruș* **AI**[1]. 105; *din sat din Filipești* (*ibid.*); *din sat din Brițcani* **DH.** XI, 197; *în luna în iulii* (*ibid.*, 490); *să crezi pre omul nostru pre Gligorie Postelnicul* **AA.** VIII, 263.

Atunci cînd prepoziția se referă la același substantiv care e reluat sau la substantive diferite, ea poate să fie folosită o singură dată sau poate să fie repetată: *de gintu și gintu* **PS.** IX, 27; *în gintu și gintu* (*ibid.*, XXXII, 11; XLVIII, 12; LX, 7; LXXVIII, 13; CXL, 10; CLX, 50) *de rudă și rudă* **CP.** IX, 27; *în rudă și rudă* (*ibid.*, XLVIII, 12; LX, 7); *ne bate... cu aceste beteșuguri și boale multe* **CM.** 26; *în gintu și în gintu* **PS.** LXXXIX, 1; *în rudă și în rudă* **CP.** XXXII, 11; LXXVIII, 13; *în neam și în neam* (*ibid.*, CXLV, 10); *spre chemare iaste-i cu voe și cu nevoință și cu vrere* **CC**[2]. 349; *păntru credința și păntru bine ce au făcut* **AA.** XX, 456; *să slujim Măriei Lui... cu credință și cu blînzie* (*ibid.*, 473); *cinstitul împărat și cu tot svatul, și cu toată țara Mării Lui și cu toți domnii creștinești să aibă... a griji* (*ibid.*, 478).

Conjuncții de coordonare

408

132. Printre cele care sînt de uz curent astăzi — altele, proprii limbii din secolul al XVI-lea (ca *e*, *săva*, *vare*, *veri*), au fost relevate la § 84 —, numai următoarele dau loc cîtorva observații:

De este foarte des întrebuințat cu înțelesul lui „și": *se sui de frînse pînre și gustă* **CV.** XVI, 12-13; *prinseră Pavelu de-lu trăgea afară din băserecă* (*ibid.*, XXXIII, 10-11); *scoală de te boteadză* (*ibid.*, XLI, 8-9); *se apropie către miiașu de spuse* (*ibid.*, XLIV, 7-8); *venre întru pîlcu de spuse lu Pavelu...; chiemă-me de me rugă se aducu acestu giure la tinre* (*ibid.*, LI, 5-6; 12-14); *întru ceasta noapte-mi stătu înrainte îngerulu... de-mi grăi* (*ibid.*, LXXXIX, 7-10); *adonară-să patriarșii... de stătură... spre rugă...; grăi glas din ceriu de dzisă așa...*; *o luo piatra... de o desfece* **TM.** 43; *voiu deșchide ceriul de voiu lăsa o ploae de foc...*, *de va arde plodul de spre pămîntu totu*; *și voiu tremete iară spre voi niște pasări... de voru suge sîngele deîn trupurele voastre, de veți fi ca nește icoane* (*ibid.*, 48); *prendeți-o de o legați* (*ibid.*, 147); *dezlegați-l de-l aduceți* **CT. EL.** Marcu 49; *pasă mainte de te împacă cu fratele tău și atunce vino de du darul tău în beserecă* **CC**[2]. 53; *el se-au sculat de au întrat în moșiia Moldoveanului* **CB.** I, 56. Această funcție a lui *de* se confundă de altfel, în mai multe cazuri, cu aceea care arată finalitatea (cf. § 134).

Și este repetat de obicei înaintea părților identice ale unei fraze: *se ferească-și sinre de cumîndari și de sînge și de necătură și de curvie* **CV.** XXXI, 10-12; *să să știe de veșmintele beserecei și de argintu și de covoare și de banii și de cai și de cară și de tot dobitocul și de toate bucatele* **CB.** I, 192; *nește izvoare ce sîmtu la munte, anume Cîrlibahol și Țibăul și Negrișoara și Coșna* **RLR.** 49.

Conjuncții de subordonare

133. În propozițiile completive, *cum* apare adesea acolo unde se folosește azi *că*: *dau știre... cum am auzit eu că împăratul au eșit den Sofia...*; *să știi cumu se-au prins nește meșter den Țarigrad cum vor trece acele corabii...*; *am* 409

auzit... cumu i-au dat împăratul slobozie lu Mahametbeg... **ND.** 24; *zi aceasta de mine cum eu ție sînt frate* **PO.** Gen. 20; *scriu și mărturisescu cu cestu zapis al meu cum am fostu cumpărat o parte de ocină din sat din Brăhășești* **CB.** I, 26; cf. *ibid.*, 28, 63, 76; **AI.** I[1], 105; **DR.** 4, 5; **IN.** III, 110; *noi așa amu aflatu..., cum acestu Țigan... au fost de moșie alu jupîneasei Ancăei* **CB.** I, 38; *să se știe cum au mersă Moldoveanul deîn Scoarța... naintea lui Dumitru pîrcălabului* (*ibid.*, 56; cf. *ibid.*, 80); *au spus Oprea de Cordun cum au pus Nica Vistiarul un bir în Cordun* **AA.** XXVIII, 113. Aceeași funcție este îndeplinită uneori de *precum*: *mărturisesco... precum au vînduto* **A.** I, 248.

Înaintea unui subjonctiv, *cum* este de asemenea folosit și corespunde lui *(ca) să...* din construcțiile obișnuite: *voi spureți miiașului... cumu demăreață se aducă elu la noi* **CV.** L, 10-12; *giurară cumu nece se mănrînce, nece se bea* (*ibid.*, LII, 12-14); *sfat făcură Fariseii pre Isus cum de el să-l piarză* **CT. EL.** Matei 46; *se rugară de ei cum să priimească Duh sfînt* **CP.** 18; *toți... vrem cum să auzim toate celea ce-s zise ție dela Dumnezeu* (*ibid.*, 25); *rugăm tine cum să ne erți toate păcatele... și dă-ne cum, și în această noapte, să putem petrece fără toată dosada... dracului* **CM.** 8; *nu sînt destoinic cum să întri tu în casa mea* **CC[1].** 17; *în toate zile așteaptă cum toți să se întoarcă spre pocaanie* **CC[2].** 50; *nu îngăduiașe Domnul cum să rodesc* **PO.** Gen. 16; *vom sili în toată vremea cum să slujim Măriei lui... cu credință* **AA.** XX, 473; *cerem cu liubov dela Domnia Ta... cum acest om, cu toate unealtele, să margă în crăirea noastră fără grije* **DH.** XI, 370.

Propoziții de același fel sînt construite de asemenea cu *de*: *dzise elu de se fii fiiulu lui* **TM.** 83; *rugară el de să pue mîna pre el* **CT. EL.** Marcu 31; *ziș... de să-l scoață el* (*ibid.*, Marcu 40); *ce veți de să fac voao?* (*ibid.*, 47); *voiu de să-mi dai...* **CC[2].** 621; *nu vru de să treacă acest lucru* **PO.** Gen. 34.

134. *De* se regăsește în propozițiile finale, unde e foarte frecvent: *și dzise cu rane se-lu întrebe elu de se înțeleagă dereptu care vină așa strigă spri-nsu* **CV.** XLIII, 12-XLIV, 1; *se împlă-se rostul mieu [de] laudă de se cîntu slaveei tale* **PS.** LXX, 8; *să fie blăstematu omul cela ce nu-ș va lăsa lucrul său... de să meargă la beserecă..., de să se roage cu frică* **TM.** 47; *te veri întorce în trupul tău la dzua de înviere, de să priimești ce ți-e gătit cu toții drepții* **TB.** 422; *blăm, preasvîntă, de să-ți arătu unde să muncescu preuții* **CTd.** 204; *păsați de gătiți noao paști* **CT. EL.** Luca 108; *dede-l el lor de să-l răstignească* (*ibid.*, Ioan 60); *însuș dede noao de să mîncăm* **CC[2].** 128; *să mi-aș da trupul mieu de să-l arză* (*ibid.*, 384); *ciudese lucră Hristos într-acel ceas, de să împlă prorociia Isaiei* (*ibid.*, 598); *ne-au fostu luatu... de să cătămu prentu rîndulu unui țigan, anume Calciul* **CB.** I, 38; *au îmblat de să rădice turcul și tătarul asupra noastră* **AA.** XX, 473.

Părerile sînt foarte împărțite în ce privește originea acestei conjuncții și felul în care trebuie să interpretăm diferitele ei funcții (v. Meyer-Lübke, *Rom. Gramm.*, III, § 560; B. Dimand, *Zur rum. Moduslehre*, Viena, 1904, p. 13 și urm.; Kr. Sandfeld, „Zeitschr. f. rom. Phil.", XXVIII, p. 11 și urm.; *Linguistique balkanique*, p. 196 și urm.; N. Drăganu, „Dacoromania", III, p. 251 și urm.). Utilizarea ei în propoziții finale pare să aibă totuși ca punct de plecare construcțiile, foarte frecvente în limba romînă veche, în care *de* precedă un infinitiv lung (de exemplu *să fim cu usîrdie... de a priimirea...*; cf. p. 152). Atunci cînd infinitivul a cedat din ce în ce mai mult loc subjonctivului, *de* a continuat să fie folosit și înaintea acestui mod, de unde construcțiile cu *de să...* pe care le-am citat mai sus.

Cum servește și el la exprimarea scopului: *spre lîngedzi purta mîrestergura... cumu duhurele celea hicleanele se iasă dintr-înși* **CV.** IV, 8-11; *scula-se-voru bărbați cei ce voru grăi răzvretitu, cumu se tragă ucenici pre urma sa* (*ibid.*, XXII, 1-4); *rumînește am scris acest molitevnic, cum să înțeleagă și popa ce zice însușu* **CM.** 2; *tu bagă în corabie de tot fealiul de jigănii..., cum să rămîn[i]e vii la tine...; și tu ia de toate bucatele... și ver strînge la tine, cum să fie ție mîncare* **PO.** Gen. 6; *dat-am zapisul nostru..., cum să să știe că am vîndut moșia deîn Glodeani* **CB.** I, 66; *cum să se știe, cîndu au fostu la morte mea, învățat-am pre frate-meu Stoica, cum să aibă a dare deîn moșioara mea să-mi facă un sarandar pentru sufletul meu* **DR.** 2.

Despre *derept, pentru* (în loc de *pentru ca*) ca conjuncții finale, v. p. 183, 184.

135. Propozițiile consecutive sînt introduse cîteodată prin *cît* (în loc de *încît*) și *cum*: *cutremur mare fu în mare, cît corabiia acoperiia-se de unde* **CT. EL.** Matei 27; *voiu pedepsi pre voi... pînă într-atîta cum veți mînca carnea feciorilor voștri...; voiu pustii pămîntul pînă într-atîta cum vrăjmașii voștri... se vor mira pre el...; da-le-voiu inimă temătoare... pînă într-atîta cum de frunza sunătoare a lemnului vor fugi* **CB.** I, 10-12. 411

Pentru utilizarea lui *amu, derept însă*, v. p. 181, 183.

136. În propozițiile cauzale, cum s-a putut vedea la § 84, erau întrebuințate mai multe conjuncții care nu mai sînt folosite astăzi, ca *amu, căce că, d-unde, derept că(ce), derept ce, derept ce că, după căce, pentru căce, pren ce, unde.* *D-unde* și *unde* se regăsesc în propozițiile condiționale, dar acestea se caracterizează mai ales prin folosirea frecventă a lui *să* (cf. p. 185).

Ordinea cuvintelor

137. Necunoscînd rigorile unei sintaxe impuse de tradiția literară, limba secolului al XVI-lea manifestă multă libertate în această privință; în ea elementele frazei se înlănțuie foarte capricios, uimindu-ne uneori prin caracterul neașteptat, ciudat chiar, pe care-l au. Se întîmplă totuși adesea ca anumite construcții să fie preferate, să apară aproape stereotipe, dar ele nu pot fi confundate cu cele pe care le-am amintit mai sus (p. 238, 239). Aceasta se datorește, în parte, caracterului mai mult sau mai puțin uniform al textelor care intră în discuție atunci cînd e vorba de a ști în ce fel se comporta limba veche din acest punct de vedere.

138. Ordinea obișnuită subiect-verb-complement este de multe ori schimbată, verbul fiind pus la începutul propoziției, inversiune care se explică, în general, prin intenția de a face să reiasă importanța acțiunii exprimate: *scris-am eu popa Grigorie din Măhaciu* **TM.** 107; *scris-am noi nepoții popei lu Stan... ceasta a noastră scriptură* **CB.** I, 88; *scris-am eu Badea stolnicul... această carte* **RLR.** 50; *înțeles-au aceasta... împăratul* **AA.** XX, 485. 412

Verbul e pus la urmă în propoziții ca acestea: *mulți oameni creștinești întru multe chipuri de credințe și de învățături noao pleacă-se și întru părerile loruș salbătăcescu-se, și dentru o împreunare a credinței ce era lăcuind ei se întorc, și den sfătuirea legiei și a credinței iară ei se striinează* **CC²**. 5; *de niminea nici o*

bîntătuială să n-aibă **CB.** I, 63; *călugării şi popii şi mănăstirile den legea lor şi den obiceaiul lor nimea să nu-i scoată* **AA.** XX, 483; *tutururu toate pecetluituri dumniitale s-au ţinut în samă* **DH.** XI, 233.

Un infinitiv regim al altui verb este aşezat înaintea acestuia — spre deosebire de uzul curent — în construcţia următoare: *Baştea Giurgiu a face, a începe nemică au cutezat* **AA.** XX, 485.

O dislocare foarte frecventă a elementelor frazei se observă la verbele reflexive şi la formele subjonctivului; pronumele atone şi *să* sînt despărţite de verb prin intercalarea subiectului, a complementului direct, a complementului indirect etc.: *se rugăciunri facă spre elu* **CV.** CXXXIV, 9-10; *să ne prentru iale ispăsim* **TM.** 101; **ICr.** 6; **GS.** I, 257; *să mă şi eu muncescu* **TB.** 352; **CTd.** 206; *tu te cunuşii foarte iubiiai* **CTd.** 224; *cîndu vă voi adunaţi împreună* **CPr.** 148; *vă voi singuri cugetaţi* (*ibid.*, 197); *deaca ne noi bolnăvim* **CC**[1]. 238; *să ne pre noi smerim* (*ibid.*, 342); *lege noao ce se derept mulţi varsă* (*ibid.*, 390); *deaca nu va omul pre ceastă lume în viaţa sa purta grije pre ispăseniia sufletului său* (*ibid.*, 463); *firea doară nu se-au de toate domirit* **CC**[2]. 10; *să se atîta osîndesc ceia ce nu miluesc den avuţiia lor* (*ibid.*, 46); *aştepta ca să se toţi strîngă* (*ibid.*, 146); *nu se derept altă vină născu urîciunea* (*ibid.*, 538); *se Daniil proroc spămîntă* (*ibid.*, 612 ; *se în sac îmbrăcă* **PO.** Gen. 37. Construcţii de acelaşi fel se întîlnesc la formele perifrastice ale perfectului, ale viitorului şi ale condiţionalului: *se-ară Domnulu vrea* **CV.** CXXX, 12-13; *ce ai tu sfîrşit* **PS.** X, 4; *n-ai mere închisu în mîrule draciloru* (*ibid.*, XXX, 9); *veri lui da* **PH.** XXX, 7; *nu te vor morţii lăuda* (*ibid.*, CXIII, 25); *ne va pre noi asculta* **ICr.** 18-19; **GS.** I, 258; *să ară cineva din*
413 *morţi învie...*; *va aşa dzice* **CTd.** 223; *ce amu ainte spus...*; *cum au el dzis noao* (*ibid.*, 225); *să ară lumea toată dobîndi* **CT. EL.** Matei 69; *unde voi eu merge* (*ibid.*, Ioan 30); *s-am întru lumină îmbla* **CPr.** 58; *văm şi noi peri* **CC**[1]. 184; *carei ne-am cu aceaia mărit* **CC**[2]. 107; *de veţi amu voi sta* (*ibid.*, 249); *să ne văm cu acestea tîmpla, de văm şi întru năpăşti cădea* (*ibid.*, 425); *cela ce se va într-acest chip nevoi* (*ibid.*, 518); *să vor şi pre voi ucenicii şi robii urî* (*ibid.*, 536); *cînd au ei viiat...*; *ce au el tocmit...*, *va şi alalte tipări şi scoate* **PO.** pref.; *veţi aşa fi ca şi noi* (*ibid.*, Gen. 34); *cine vă va pre voi mîntui* **S.** 25; *cum au ei lăsat* **CB.** I, 88.

Cu totul rare sînt următoarele cazuri de transpoziţie: *cela ce va chinui-se* **CC**[2]. 79; *se pridădit fie* **PS.** IX, 35 (cf. CVIII, 10; CLVIII, 39).

Am semnalat la p. 143 o altă particularitate care este proprie formelor perifrastice, în special postpunerea frecventă a auxiliarului; se întîmplă foarte des ca această construcţie să se încrucişeze în aceeaşi frază cu aceea în care auxiliarul precedă infinitivul sau participiul perfect: *întra-voru lupi grei întru voi, cei ce nu voru cruţa turma* **CV.** XXI, 12-14; *vreme de voiu dobîndi, chiemate-voiu* (*ibid.*, LXIV, 1-2); *fi-va şi va fi* **PH.** LXXXVIII, 53; *începutu-se-au a se scrie aceste sfinte Psăltiri în luna lu Fevruarie 6 zile şi se-au sfîrşit în luna lu Mai 27 zile* **CP**[1]. epilog; *în judeţ ce veţi judeca judeca-se-va voao şi în cumpănă ce veţi cumpăni cumpăni-se-va voao* **CT. EL.** Matei 20; *de va cădea sîmbăta în groapă, nu apuca-va ea şi o va scoate* (*ibid.*, 45); *zicere-aţi codrului acestui: „treci de acicea în colo", şi ară trece* (*ibid.*, 72); *bucura-vă-veţi întru-acea zi şi veţi judeca* (*ibid.*, Luca 21); *părintele mieu de acmu lucra-va şi eu voiu lucra* (*ibid.*, Ioan 15); *venit-au deîn ceriu şi au născut deîn Duhul sfînt* **TM.** 103; *vedea-vor şi vor asculta* **CTd.** 222; *cunusul am mîncat şi băut-am* **CPr.** 26; *cela ce pămîntul cu ceriul*

împăcat-au ş-au împreunat toţi întru o împreunare **CC²**. 136; *de văm greşi... munciţi fi-văm* (*ibid.*, 163); *veseli-ne-văm şi văm mînca pite cu blagosloveniia lu Dumnezeu* (*ibid.*, 299); *cîndu se-au făcut acesta zapis fost-au mulţi oameni buni din prejurul locului* **CB.** I, 72; *am scris cu mîna me, pus-am pecete me* **DH.** XI, 343; comp. aceste două propoziţii din **AA.** XX, 456: *Ce-au cerşut Mihaiu Voevodă dela împăratul? Cerşut-au 2000 de pedeştri.*

139. Complementul direct exprimat printr-un pronume personal aton este 414
pus foarte des după verb: *luo-lu* **CV.** XXXIV, 8; *eu astădzi născuiu-te* **PS.** II, 7; *chiemu-te* (*ibid.*, XXX, 18); *derep ce culegu-o?* (*ibid.*, LXXIX, 13); *nu însu acesta al tău tată avu-te şi fece-te şi zidi-te?* (*ibid.*, CLIII, 6); *înţelesemu-le* **CP.** LXXVII, 3; *scoşi-te deîn ţara Eghipetului* (*ibid.*, LXXX, 11); *cel om chemă-l Agaton e boereasa lui chema-o Polfiia* **TM.** 145; *sufletele celea ce dracul dusese-le întru fără-fundu acelea Domnul la cer scoase-le* **CTd.** 198; *striin era şi dusetu-mă la casele voastre; gol era şi îmbrăcatu-mă* **CC²**. 42; *spre a idolilor jărtvă nebuni-l şi... batjocură vrăjmaşilor lui făcu-l* (*ibid.*, 618); *ca u[n] dar mult cinstit cu dulce purta-l şi... duse-l ceii prea fără-de-lege mumîniei-ş* (*ibid.*, 623); *care om va ceti-le* **PO.** pref.; *multu rog[u]-te* **AA.** XX, 457; *dau-vă în ştire* (*ibid.*, 476). Cîteodată pronumele este pus cînd înainte, cînd după verb: *iale me năstăviră şi băgară-me îm pădurea sfîntă a ta* **PS.** XLII, 3; *aduceţi-vă lucrul şi vă priimiţi preţul* **CTd.** 216; *veşmintele... cu mîinile ei făcuse-le şi le dărui lui* **CC²**. 111; comp. construcţiile de acelaşi fel la verbele reflexive: *veselescu-mă şi mă bucur* **CP.** IX, 3; *roagă-te şi te înalţă* **TB.** 352; **CTd.** 206; *bucuraţi-vă şi vă veseliţi* **TB.** 468; **CTd.** 221; *şi mă temuiu, duşu-mă de ascunşu somul tău în pămînt* **CT.** Matei 105; *mirară-se şi se ciudiia* **CPr.** 3; *temu-mă şi mă fricoşez* **CC²**. 229; *spămîntară-se ucenicii şi se cutremurară* (*ibid.*, 268); *de aceia botezămu-ne şi ne luminăm* (*ibid.*, 586).

Tot în contradicţie cu ordinea curentă astăzi, *o* este aşezat de obicei înaintea formei perifrastice a perfectului: *o am aflat...*, *după ce o am oblicit...*, *mi-o au trimes* **CC²**. 9; *o au dat* **CB.** I, 19; *o am vîndut* (*ibid.*, 26); *o amu săpatu* **DR.** 5; *o am luat...*, *o am dat...*, *o am vîndut* **IN.** V, 279; *o au ruşinat* **DH.** XI, 319.

140. Pentru complementul indirect, dacă e un pronume personal (forma accentuată precedată sau nu de forma atonă), notăm construcţii de felul acestora, care se depărtează de uzul modern: *ce vă voao pare?* **CT. EL.** Matei 75; *ce se voao pare?* (*ibid.*, 92, 109; Marcu 65; Ioan 40); *să nu-mi tu mie ogodeşti a face rău* **CTd.** 227; **CC¹**. 186; *să ne noao ajute* **CC¹**. 238 (deci *voao*, *mie* şi *noao* aşezate înainte şi nu după verb).

141. O trăsătură caracteristică a pronumelor nehotărîte compuse, atunci 415
cînd primesc articolul *al* sau sînt legate de o prepoziţie, este despărţirea elementelor lor constitutive prin intercalarea între ele a articolului sau a prepoziţiei: *fieş al cărui de noi suflet... să-l strige* **CC²**. 443; *aşteaptă fieş a cărui isprăvire* (*ibid.*, 456); *fie al cărui lucru* **CC²**. 584; *nece dela urulu n-amu jeluitu* **CV.** XXII, 14-XXIII, 1; *nece întru ura lipsiţi* (*ibid.*, CX, 3); *vare de ce te veri atinge* **CTd.** 224; *nece cu un chip* **CPr.** 44; *vare în ce chipu* **CM.** 22; *vare cu ce cinste* **CC¹**. 106; *vare în ce sărăcie* (*ibid.*, 239); *fie de ce grije* **CC²**. 310; *fieş cu ce năravu... fieş de ce lucru* (*ibid.*, 385); *vare de ce iaste* (*ibid.*, 584); *vare în ce mînă va sosi*

PO. pref.; *vere în care zi* (*ibid.*, Gen. 3); *fie de ce mișel* **P.** 17; *hie pre cini* **S.** 21; *oare derept ce lucru* **DH.** XI, 319.

142. Rămîne să relevăm cîteva particularități privind adjectivele, numeralele și adverbele.

Ordinea obișnuită a comparativului nu e respectată totdeauna, *mai* fiind despărțit de adjectiv prin substantivul etc. pe care îl determină: *mai om bun au fost* **CC**[1]. 107; *au ținut mueri mai cîte multe de una* **PO.** pref.

Superlativul prezintă de asemenea, și mai frecvent, construcții asemănătoare: *foarte nărod mult* **CT. EL.** Marcu 32; *prea mîncare multă* **CC**[1]. 358; *foarte cu inimă fierbinte* **CC**[2]. 8; *foarte fieri iuți* (*ibid.*, 509); *prea războae iuți* (*ibid.*, 617); *prea marhă multă* **PO.** Gen. 15; *vîrtos ciumă grea* (*ibid.*, Ex. 9). În locul substantivului, între cei doi termeni ai superlativului e intercalat verbul: *scîrbiți fură foarte* **CT. EL.** Matei 72. O altă inversare este aceea a lui *foarte* după adjectiv: *lăudatu foarte* **PS. CP.** XLVII, 2; *mare foarte* **CT. EL.** Matei 3; *albe foarte* (*ibid.*, Marcu 38); *bogat foarte* (*ibid.*, Luca 91; de asemenea **CC**[1]. 285; **CC**[2]. 492, dar *foarte bogat* 494); *mare foarte* **CC**[2]. 574 (aceste construcții pot fi, de altfel, influențate de cele din slavă cu *zĕlo* „valde" după un adjectiv).

Pentru numerale notăm această transpunere: *optzeci de ai și patru* **CC**[2]. 592 (față de *optzeci și patru de ani* 587, la același verset din Evangheliar).

416 Paralel cu construcțiile pe care le-am relevat mai sus la adjective, *mai* și *foarte* sînt despărțite de al doilea termen al comparativului și al superlativului adverbelor prin verbul la care se referă: *mai nemeri-vrem bine* **CPr.** 60; *foarte întreba bine* **CC**[2]. 583; *forti ne-au părut bine* **DH.** XI, 490; *forte m-au pripit tare* **AIIN.** III, 547.

Așezarea lui *foarte* după verb, în exemple ca *spămîntă-se foarte* etc. pe care le-am dat la p. 169, se poate datora fie folosirii sale cu sensul de „mult" (= *foarte mult*), ceea ce îi permitea să fie plasat și după verb, fie construcțiilor slave în care *zĕlo* este pus după un verb.

Legătura frazelor

143. Se întîmplă rareori ca frazele să se succeadă fără a fi bine marcată trecerea de la una la alta, să prezinte hiaturi neprevăzute și, prin aceasta, să apară forțate; ca exemplu pentru acest procedeu putem cita următorul pasaj dintr-o scrisoare publicată în **DH.** XI, 349-350: *Să știi Domnia Ta că cu pașa [au] purces și Ereiz și tefterdar, cela ce-au fost la Halep, cîndu ai fost și Domnia Ta; acela e maire tefterdar; aceaę dăm știre; Dumnezeu lungească zilele Dumitale.* De cele mai multe ori frazele sînt legate printr-o acumulare de conjuncții sau prin una ori alta dintre acestea, cu o funcție deosebită de cea de astăzi, sau repetate în mod insistent; nu mai puțin frecvente sînt legăturile prin adverbe și pronume, ca *acum* (*acmu*), *așijdere*, *alta* etc., sau expresii ca *după aceasta*, *după aceă(ia)*. Din marele număr de construcții care aparțin acestei categorii ne vom mulțumi să extragem cîteva, suficiente pentru a arăta cum se înlănțuiau frazele prin mijloacele de care dispunea limba veche.

Dintre conjuncții, *și* este aceea care, prin însăși natura sa, servește adesea să introducă mai multe fraze: *și eu o am vîndut lui Dumitru Tealmi...*, *și în tocmală ne-au fostu Ona sulițașul...*; *și eu Ștefan diiacul am scris* **CB.** I, 26; *și*

aceste doo țăr... să aibă voe de cinstitul împărat să-ș puie Domnu cine le va plăcea lor... ; și judecata să le fie în țara lor, să-i judece Domnul cu svatul țării lor... ; și călugării și popii și mănăstirile den legea lor și den obiceaiul lor nimea să nu-i 417
scoață **AA.** XX, 483; *și de aciia atunce, den avgust 15, au început a ținea vama Dominecă și cu Giva... ; și, după că au dat lor vama, Dominecă și Giva în doaă, trei luni au însoțitu către sine pre Manea grecul să le fie soție; și într-acela anu ce au ținut ei vama fost-au pace prespre toată vremea ; și de s-au împlut anul vamei lor, avgust 15, Domniia sa Pătru Vodă au eșit den țară.* **DH.** XI, 318.

Și alte conjuncții sînt repetate, adeseori; astfel:

ce: *ce, să veri zice Domne-Ta, eu să trimețu omeni să lucreze* (greșit scris: *cruze*) *păntru binele Domne-Tale... ; ce să va fi voe Domnetale, să-i trimeț și vei vedea și alte lucrure ce vor face* **AA.** XX, 458; *ce vom sili în toată vremea cum să slujim Măriei Lui... ; ce așa să știț și să credeț că iaste așa cum am scris mai sus ; ce să nu vă porniț pre cuvintele altora* (*ibid.*, 473); *ce noi cum au fost porunca împăratului... noi să dăm în știre Impărății Lui... ; ce într-aceaia noi... am scris... ; ce veți vedea porunca împăratului... ; ce de veți fi făcut voi vre-o tocmeală cu împăratul...* (*ibid.*, 476).

deci: *dece se-au sculatu Danu și cu Micul și au împresurat locurele noastre... ; dici noi am mersu înaintea Domnului lu Alixandru Vodă la divan... ; dici Arbănașul nu s-au lăsat... ; dici noi n-am avutu cu ce plăti* **CB.** I, 72; *deaci ne-am tocmit de bună voia noastră între vlădica Agafton, episcopul de Roman ; deaci mi-au dat o țigancă, anume Frăsina* (*ibid.*, 76-77); *Deciu m-au prinsu nește sasi ; deci a vrut să mă tae ; eu m-amu rugatu și am spus că simt fecior Mogăldei ; deci nu m-au perdut. Deaci eu amo trimes carte la Andriiaș din Bistriță* **RLR.** 52.

iară: *iară, fără ce-am plătit, am muncit mult... ; iară cine se va amesteca într-acest iaz să fie proclet* **CB.** I, 23; *iar [în]tr-aceia... Marina au faptu tocmelă cu Oance dvornic... ; iar cîndu au fostu acum, iar se-au apucatu acești boeri... de acestu țigan Calciul... ; iar apoi ne-a fost luatu pre noi pre răvașe domnești de să aflămu de rîndul acestui țigan* (*ibid.*, 38); *Eră Domne-Ta să fii ispravnic preste toate oștile ; iară ce veri pohti tot va fi pre voe Domne-Tale* **AA.** XX, 457.

Mai rar sînt repetate *că* și *căce*: *Că ne-am nevoit ș-am trudit, iară mintea* 418
noastră și firea doară nu se-au de toate domirit ; c-am avut și noi minte nedestulă și întunecată **CC²**. 10; *căce au fost și lesne a [în]cepe ; căce toți, mici, mairi, [se-au] nevoit spre Domnia-Ta ; căce văzur[ă] că acei omeni nu sînt de treab[ă], nici de slujbă* **DH.** XI, 349.

În frazele următoare, trecerea de la o frază la alta se face cu ajutorul adverbului *acmu*: *După acea dăm știri domnilor voastre de rîndul a nește izvoare... Acmo noi am înțelesu că ați oprit domneavoastră să nu îmble oamenii de Cîmpullungu pre acele izvoare* **RLR.** 49; *Scris-am adecă noi... și vă mulțemim dumilor voastre... Acmu ne rugăm dumilor voastre să faceți bine prentru voia noastră* (*ibid.*, 50).

Asemenea fraze arată că cei care le redactau erau destul de neîndemînatici atunci cînd trebuiau să se exprime în scris, că aveau de învins multe greutăți și că se mulțumeau adesea cu posibilitățile pe care le oferea vorbirea familiară, care ne amintește deseori pe aceea a neștiutorilor de carte din zilele noastre. A spune că aceasta ține de caracterul textelor din care am extras exemplele citate aici, ar însemna să nu ținem seama de faptul că acest fel de a se exprima reapare chiar acolo unde ne-am aștepta să găsim fraze mai puțin stîngace, mai puțin

încărcate de repetări prea monotone. Iată cum se exprimau traducătorii *Paliei* la sfîrșitul prefeței pe care au scris-o: *Deîn mila lu Domnedzeu..., dăruim den aceste cărți scrise a nostre ceste doo dentîniu... celui domn de steag și vestit viteaz Ghesti Freanți...; și măriia lu Ghesti Freanți fu cu tot agiutoriul și le-au scris în cheltuială multă și cu alți oameni buni încă lîngă sine, și le-au dăruit voo, frați Romînilor... Deîn mila lui Domnedzeu, eu, Șerban diiacu... și cu Marien diiac, dîndu în mîna noastră ceste cărți, cetind și ne plăcură și le-am scris voo, fraților Romîni; și le cetiți, că veți afla întru iale mărgăritariu scumpu și vistieriu nesfîrșit; cunoaște-veți folosul buneaților; și plata păcatelor dela Domnedzeu întru ceste cărți.* Fraze care, cu *și* repetat de atîtea ori, nu se înlănțuie altfel decît cele pe care le-am văzut mai sus. Traducătorii *Paliei* erau totuși mai instruiți decît cei
419 care ne-au lăsat texte ca cele la care ne-am referit în paginile precedente, dar și ei, se vede limpede, nu erau izbiți de abuzul cutărei sau cutărei conjuncții și nu-și dădeau osteneala să evite ciocniri de fraze care dăunează de atîtea ori clarității lor.

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY

CAPITOLUL V

LEXICUL

144. Limba din secolul al XVI-lea era destul de săracă în ce privește lexicul, ceea ce nu ne miră, dar ea avea avantajul de a fi cunoscut mai multe forme moștenite din latină, forme care nu s-au mai păstrat după această epocă sau care se folosesc încă rareori în unele regiuni; la aceste forme se adaugă cele împrumutate din slavă etc. și care cu timpul au ieșit din uz.

Înainte de a prezenta această parte a vechiului vocabular, e bine să ne oprim la o altă serie de cuvinte care, de asemenea, arată clar ceea ce caracteriza limba romînă din secolul al XVI-lea din punct de vedere lexical.

CUVINTE CARE PREZINTĂ SENSURI DIFERITE DE CELE ACTUALE

145. *Acoperi* „a înfăptui un lucru, a-și da toată silința ca el să corespundă intențiilor care i-au dat naștere“: *svatul Domnii Lui să-l poată acoperi cum mai pre lesne* **AA.** XX, 486.

acoperit, ca adj., „ipocrit“, în **CT. EL.** Matei 17 (*cîndu vă postiți nu fiți ca acoperiții ce se întristează*) și în **CC²**. 331 (*acoperitu e și hitlean*), corespunde vsl. *upokritŭ* < ὑποκριτής, care a indus în eroare pe traducătorii noștri, părîndu-le derivat din *pocriti* „cooperire“; ca subst., el traduce pe vsl. *krovŭ* „tentorium“ în **PS.** XVII, 12: *puse... împregiurul lui acoperitul lui*; cf. XXX, 21 (în aceleași versete din **CP. CP².** **PH.**: *(a)coperimînt*).

adauge: „a adăuga unui lucru un atribut oarecare, a-l prezenta altfel decît în realitate“: *schimbă trupul său și-l adause în pîine* **CC².** 128; ca refl., „a crește (în număr)“: *că-i părea că... anii mulți den dulceața rodului adaugu-se* (*ibid.*, 459-460); „a se apropia de cineva“: *cade-ne-se noao către... milostivul Domn cu rogăciune să ne adaugem* (*ibid.*, 268); „a se lega, a se asocia“: *mai mult cu ei să nu ne adaugem să greșim* (*ibid.*, 148); „a deveni asemănător“: *adause-se viteei neînțelepte și podobise lor* **PS. CP.** XLVIII, 21 (în versiunea slavă *priložiti sę* „se accomodare“). 421

aducere „ofrandă, prinos“ **PH.** (*aducere n-ai vrutu*) și **CP².** XXXIX ,7; **PV.** CLVIII, 38; **D.** II, 306; cf. *adusă*, p. 188.

adunat „adunare“: *adunatele fariseilor* **CT. EL.** Matei 92; cf. *ibid.*, 111; **CC².** 351; **PS. CP.** LXXIII, 4; **PH.** LXXXI, 1; „domeniu“: *puse giudeț* (*jude*) *în totu adunatul său* **PS. CP.** CIV, 21 (= vsl. *sŭtęžanije* „possessio“); „substanță, corp“: *adunatul mieu întru suptu pămîntu* **PS. CP.** CXXXVIII, 15 (= vsl. *sŭstavŭ* „textura, substantia“).

adunătură „adunare, sfat“ **PH.** XXI, 17; LXIII, 3 (*acoperi-me de adunătura hicleanilor*); **CPr.** 132; „comunitate (sufletească)“: *să iaste*

adunătură a duhului **CPr.** 239 (= vsl. *obištenije* „communio, affinitas"); i se atribuie în **CPr.** 178 un alt sens, care se depărtează totuși de cel al lui *žilište* („domicilium, mansio") din versiunea slavă: *după a noastră adunătură ce deîn ceri iaste.*

agonisită „efort depus pentru a intra în posesia unui lucru": *într-agonisita omenirilor nu sîmt...; agunisita iaste denrai[ntea] mea, tînră voiu întra în luminra Dzeului* **PH.** LXXII, 5, 16; cf. LXXVII, 46, 51; CIV, 36, 44.

ajun: *cu postul lui sau ajunul* **CC**[1]. 350; cf. *ibid.*, 341, 374, 421, 423; **CP.** XXXIV, 13; **PH.** CVIII, 24; **CC**[2]. 460 (aici, de asemenea, alături de *post*); vb. *ajuna* apare în **CC**[1]. 343, 344 (*postește și ajună...; posti și ajună*), 423; **P.** 20; cf. *ajunat, ajunare*, pp. 188, 194.

ajutoriu apare nu numai cu înțelesul de „persoană care ajută" (*Marco,*
422 *Aristarh, Dimas, Luca, ai mei ajutori* **CPr.** 302), dar și, ca adjectiv, cu acel de „care ajută prin concursul său, care e folositor": *acmu ție și mie foarte ajutoriu iaste* (*ibid.*).

alesătură: „alegere": *acest post nu numai alesătura mîncăriei... să fie* **CC**[2]. 356-357; cf. 372, 466.

apăra „a opri, a împiedica, a interzice": *nece urulu se nu apăre de ai lui cumu se nu-i slujască* **CV.** LXIII, 3-5; cf. XCV, 1; **PS. CP.** XXXIX, 10; **CT. EL.** Matei 78; Luca 25, 48; **CPr.** 20, 47, 79, 157, 284; **CC**[1]. 124, 417; **CC**[2]. 86, 205, 253, 287, 368, 505 (*fu oprit de mulți și apărat a striga*), 506, 531; „a mustra": *începu a apăra lui* **CT. EL.** Marcu 36 (= vsl. *prětiti* „increpare").

apărare „acțiunea de a opri, de a împiedica": *mai mulți avea de-l opriia: el toată apărarea birui* **CC**[2]. 506.

apărat „mustrare": *de apăratul tău fugi-vor* **PS. PV. CP.** CIII, 7 (= vsl. *zaprěštenije* „objurgatio").

apărătură „obstacol, piedică": *mare apărătură de cătră spăsenie iaste boala, bogățiia și mare vătămătură vindecăriei grija iubirei aurului* **CC**[2]. 515; „fortăreață": *aceste doao țăr, carele sîntu baștele, ce se cheamă strejile și apărătură a toată creștinătatea* **AA.** XX, 477.

arăta „a dojeni, a mustra": *în oblicire de fără-lege arătat-ai omul* **PS. CP.** XXXVIII, 12 (= vsl. *pokazati* „ostendere, castigare"); cf. **PH.** CXVII, 18; *arătat* „limpede, evident": *ale evangheliei cuvinte... au a se pune înainte-ne mai arătate* **CC**[2]. 256.

arătătură „acțiunea de a face sensibil, palpabil; manifestare": *arătătura duhului și tăriei* **CPr.** 125; „faptul de a se arăta sub cutare sau cutare aspect": *cum sem noi în cuvinte și în cărțile noastre în arătatură* (*ibid.*, 190); „faptul de a părea altul decît ești": *toată amu jărtva iudeiască umbră era și ca o arătătură adevărului* **CC**[2]. 186; „mărturie, prezență": *faptele bune sînt semnele și arătătura credințeei noastre* **CC**[1]. 206.

ardere „jertfă": *giunghe acolo pre giunghearea de ardere* **PO.** Gen. 22; Ex. 10; **PS. CP.** L, 21; cf. *arsă*, p. 188.

argint e folosit tot cu înțelesul de „monedă", înțeles propriu astăzi exclusiv
423 pentru pl. *arginți*: *argintul său nu dede într-aslamu* **PS.** XIV, 5; cf. **CP. PH.** la același verset; **CV.** VII, 1; **CT. EL.** Matei 105; **CC**[2]. 141, 358, 392, 409.

arsură are același sens ca *ardere*: *de va iubi vecinul ca sineși, mai bună iaste de toate arsurile și de jărtvă* **CT. EL.** Marcu, 56; cf. **PO.** pref.

ascultătoare „ascultare“: *el iaste cu toată inema plină la voi cînd elu-ș aduce aminte în toată ascultătoarea* **CPr.** 184.

ascuțit „tăișul unui cuțit etc.“: *mai tare de o spată cu doao ascuțite* **CPr.** 310; cf. *ibid.*, 330.

așezătură „fel de a fi, stare“: *scris-au sfînt Moysi... omul întru ce așezătură l-au rodit* **PO.** pref.

asupri „a împiumuta cu camătă; a ruina pe cineva prin camătă“: *cum am putea prăznui ceia cu iubirea argintului și luînd camete și asuprind cu nedereptate?* **CC²**. 141; cf. 355, 392, 455 (comp. *cu asupră*, p. 165).

asuprit „care depășește ceea ce e necesar, supraabundent“: *mîncări asuprite* **CC²**. 142; cf. *ibid.*, 626; ca subst., „cantitate care depășește ceea ce e necesar“: *cela ce adună mult n-are asuprit* **CPr.** 186.

asupritoriu „cămătar“: *camatnicii și asupritorii sațiu nici dinioară nu au* **CC²**. 455; cf. *ibid.*, 481.

auzit „zvon, renume“: *eși auzitul lui preîn toată Siriia* **CT. EL.** Matei 9; cf. 57; Marcu 4 (= vsl. *sluchŭ* „auditus, fama“).

bănui „a fi pradă grijilor, durerii, a se simți trist“: *nu întorce fața dela fătul tău, că bănuescu...; așteptaiu cinre e se bănuiască* **PH.** LXVIII, 18, 21; cf. CXIX, 1; „a-și da osteneală, a arăta o grijă deosebită pentru îndeplinirea unui lucru“: *în porîncitele tale bănuiiu* (*ibid.*, CXVIII, 15).

bătătoriu „care bate (la ușă)“: *bătătorilor deschide-lă-se* **CT. EL.** Matei 20; cf. Luca 56; **CC²**. 7, 256, 439.

bate „a se obliga să..., a se strădui să...“: *bat și zioa și noaptea a strica noao* **CC¹**. 231; cf. 257; refl. „a se strădui“: *derept cîștigul lumiei nu ne batem a merge după lucrul lu Dumnezeu* **CC¹**. 183; „a-și da multă osteneală“: *te bați pre lucrure multe* (*ibid.*, 453). Expresia *a bate războiu* înseamnă „a face război, a se război“: *voinicul nu numai pre eluș să se mîntuiască de bate războiu..., ce și cetățile întru* 424
tărie să pue **CC²**. 388; cf. **PO.** Ex. 14, 17.

bezaconie „nedreptate“ (ca vsl. *bezakonije*): *dereptu bezaconiile sale smeri-ră-se* **PS. CP.** CVI, 17; cf. glosarul lui Candrea.

beznă „prăpastie“: *de bezdnele pămîntului scosu-me-ai* **PH.** LXX, 20 (cf. glosarul lui Candrea,); „infern“: *se-au temut că va tremete pre ei... în beznă* **CC¹**. 119; cf. 222, 225, 228.

bîntui „a se arunca asupra cuiva“: *nu va veni curînd să bîntuiască pre greșiți* **CC¹**. 172; „a supăra“: *nime să nu-l bîntuească prăste cartea mea* **AIIN.** III, 545.

birui „a fi stăpîn, a domni“ (ca magh. *birni*): *birui-va dela mare pînră la mare* **PH.** LXXI, 8; cf. glosarul lui Candrea și: **CPr.** 94; **CC²**. 534; **PO.** Ex. 23; **IP.** 37; **AA.** XX, 458; „a poseda“: *s-ară birui toată avuția pămîntului* **CC²**. 83; cf. **PO.** Gen. 15, 34; *a se birui* „a fi sub stăpînirea..., a se supune“: *cu veșminte luminate îmbrăcîndu-mă, încă mă biruesc aceștii mării deșarte* **CC²**. 14; cf. *biruit*, p. 189.

biruitoriu „suveran“: ca adj. **PH.** L, 14; ca subst., **PH.** LIV, 14; LXV, 7; **CP²**. LXV, 7; **CC²**. 258, 338.

boiereasă „femeie“: *Jidovii învățară boieresele cinstite și dulci în obraz* **CPr.** 33, 39; de asemenea „fată“: *venit-au o boierească [fecioara sfînta Veneri] în cetate* **TM.** 147; în alt loc (**TM.** 145; **CPr.** 59), „nevastă“, cum e folosit încă în cîteva regiuni (*boreasă*).

bolovan „idol“ (ca în cuvîntul vechi rus. *bŭlvanŭ*): *se ruşinedze-se toţi ce închină-se bolvanilor* **PS.** XCVI, 7; cf. glosarul lui Candrea şi **CPr.** 36, 45, 74.

brîncă „mînă“: *înainte-i duseră darurele în casă întru brînci-ş* **PO.** Gen. 43.

bucate „ceea ce posedă cineva, avere, bunuri“: *catastih... de toate bucatele* **CB.** I, 192; „vite“: *bucatele dela Vîlcești...: 98 de oi, 20 de porci* (*ibid.*, 209).

bunătate „ceea ce posedă cineva (în special ca produse ale solului), avere“: *căuta să strîngă în jitniță mulțimea bunătăției...*; *„aduna-voiu“, zise, „acolo grîul mieu și bunătatea mea“* **CC²**. 457, 459; *nescae bunătate și avuție* **DH.** XI, 319; cf. **PO.** Gen. 36.

bură (*bure*) „furtună“ (ca vsl. *burja*): *cu duhul buriei frînge corabiile Tarsisilor* **PS. CP.** XLVII, 8; cf. glosarul lui Candrea și **TB.** 454, 456; **CTd.** 215; **CT. EL.** Marcu 18; Luca 37; **CPr.** 3, 50; **CC²**. 49, 61, 268, 303, 304, 306, 308, 315, 381, 428, 429.

căi „a regreta, a se căi de un lucru oarecare“: *căind păcatele tale* **CM.** 28.

călcătură „tristețe“: *văzut-am călcătura oamenilor miei în Eghipet* **PO.** Ex. 3.

cămponit (pentru *cumpănit*, scris astfel sub influența vsl. *kąpona, kąponiti*) înseamnă „avînd greutate mare, multă valoare“ în acest pasaj din **CPr.** 177: *trista noastră, ce e pururea iușoară, ia face în tot rîndul cinste cămponită* (în Vulgata, *Epist. ad Corinth.*, II, 4, 17: *id enim, quod in praesenti est momentaneum et leve tribulationis nostrae, supra modum in sublimitate aeternum gloriae pondus operatur in nobis*).

cap „capitol“: *cap dintîi, de fapta lumiei* **TM.** 103; cf. **ICr.** 12, 13, 14, 20; **CC¹**. 28, 125, 342, 344.

carte „scrisoare“: *dela ei carte luaiu spre frații ceia dintru Damascu* **CV.** XXXVIII, 4-6; cf. LIV, 4; LVI, 5, 8; **CPr.** 261, 273, 277; **RLR.** 46, 52; **AA.** XX, 473, 478, 480, 487; **DH.** XI, 349, 490; „epistolă (a apostolilor)“: *cum și apostol Pavel, la începutul cărții lui către ovreai, scrie* **CC²**. 4; „act (de vînzare etc.)“: *dat-am cartea mea acestor oameni* **CB.** I, 51; cf. *ibid.*, 88; **CT. EL.** Matei 13; **AA.** XX, 486; **AA.** XXVIII, 113; **RI.** IV, 543.

cărtulariu „scrib“ (în special învățătorii legii la evrei): *scularĕ-se cărtularii, partea fariseiască, și se pîriia urulu alaltu* **CV.** XLVIII, 6-8; cf. *ibid.*, XIX, 35; **PS. CP.** XLIV, 7; LXX, 15; **PH.** XLIV, 2; **TM.** 54; **CT. EL.** Matei 3, 24, 26, 48, 94; Ioan 18; **CPr.** 47, 302; **CC²**. 17, 192, 470.

cătușe „ancoră“: *din nasulu corabieei lepădară patru cătuși* **CV.** XCI, 3-5; cf. **CPr.** 50.

cerca „a căuta“: *în rîndul lumiei să cerce veseliia veacului* **CC¹**. 356; cf. **PO.** Gen. 44.

cere „a căuta, a se strădui să..., a vrea“: *se ceva după altele cereți* **CV.** XIII, 4 (= *si quid autem alterius rei quaeritis*); *cerîndu elu se-lu ucigă* XXXIII, 13-14 (= *quaerentibus autem eum occidere*); cf. XCI, 6-7; CLIV, 3; CLXIII, 13; **PS. CP.** IX, 13, 36; XIII, 2; XXI, 77; XXIII, 6 etc.; **CT. EL.** Matei 4; „a cerși“: *să se mute fiii lui să ceară* **CP.** CVIII, 10; *un orb ședea lîngă cale, cerea* **CT. EL.** Luca 13; **CC¹**. 33; **CC²**. 501 (cu înțelesul propriu astăzi lui *cerși*, rezultat din vechiul perfect etc. al lui *cere*; cf. p. 155).

certa „a da sfaturi, lecții de morală“: *de năravure ceartă puținu* **CV.** CXXXVII, 7 (în **CPr.** 57: *de năravure învață neșchit*); cf. CLXVIII, 7; „a cere cuiva ceea

ce-ți datorează, a reclama": *o amar celue om ce-ș ceartă datoria sfîntă dumenecă* **S.** 27.

ceteră „harfă" (cîteodată, probabil, și alt instrument cu coarde): *ispovediți-vă Domnului în ceteri* **PS. CP.** XXXII, 2 (cf. glosarul lui Candrea și **TB.** 464, **CTd.** 219; **PO.** Gen. 4, 31).

chiar „clar": *atîta învățătură chiară nu vreți afla ca în ceastă carte* **CC¹.** epilog; cf. **CC².** 609.

chip „exemplu, model": *puse-i chipu celora ce voru vrea se necurățească* **CV.** CLXX, 2-3; *chip dede noao de smerenie* **CC².** 434; cf. *ibid.*, 121; **D.** II, 310; „imagine, simbol": *una iaste... a lu Hristos moarte și o înviere den moarte, care-i iaste chipul botejunea* **CC².** 578; cf. *ibid.*, 582, 584.

cin „categorie, grup (de persoane)": *doao cinure de oameni: derepții și păcătoșii* **CC².** 23; „mulțime, legiune": *vor cînta pregiur ia cinure de îngeri* **TB.** 455; **CTd.** 215; cf. **TB.** 459; **CC².** 102; „ceremonie a tainelor": *botezului cinul și tipicul luat-am dela Ioan Botezătoriul* **CM.** 3; cf. 15.

cîntătoriu „cocoș": *ainte pînă cîntătoriul nu va fi cîntat de trei ori, te veri lepăda de mine* **CT. EL.** Matei 108, 109; cf. Luca 108, 109; Ioan 46, 58; **CC¹.** 391, 396.

ciobotă, în expresia *bani de ciobote* „amendă pe care trebuia să o plătească cel care nu se înfățișa la judecată și era adus acolo de un curier" (care purta *ciobote*): *să aibă a darea... trei galbene de ciobote lui Necoră și lu Ștefan* **CB.** I, 51.

cîștig traduce pe vsl. *trudŭ* „labor" în **CP².** CIV, 44: *cîștigul oamenilor moștenire* (față de *muncile oaminilor luară* din **PS. CP.**); el înseamnă însă mai 427
curînd, cum arată contextul, „ceea ce cere osteneală pentru a fi obținut, rodul unei munci tenace".

cîștiga „a îngrămădi (bani, comori)": *nu cîștigareți aur, nece arame pre brînele voastre* **CT. EL.** Matei 35; „a se neliniști, a se îngrijora" (și ca refl.): *nu cîștigareți pre hrana caseei voastre* **PO.** Gen. 45; *nu vă cîștigareți amu, grăind: „ce vrem mînca sau ce vrem bea sau în ce ne vrem îmbrăca?"* **CT. EL.** Matei, 19; cf. *ibid.*, 18; **CPr.** 63, 67; **CC¹.** 93; **CC².** 246; „a se agita": *în deșertu se cîștigă* **CP².** XXXVII, 7 (*se munčaște* **PS.**).

ciudă „miracol": *se spuniu toate ciudele tale* **PS. CP.** XXV, 7 (pentru alte exemple din Psaltiri, v. glosarul lui Candrea); cf. **TM.** 149; **CT. EL.** Matei 83; Ioan 13; **CPr.** 11, 12, 33; **CC¹.** 16, 128, 137, 236 (*ciude și minuni*), 385; **CC².** 63, 73, 110, 119, 282, 296, 441; **PO.** Ex. 4, 7; „uimire": *o ciudă prinse el și toți cine era cunusul de vînarea peștelui ce prinseră* **CC².** 377.

ciudat „demn de admirație, minunat": *Doamne Domnul nostru, că ciudatu e numele tău pestre* (*pre*) *tot pămîntul* **PS. CP.** VIII, 2 (v. și glosarul lui Candrea); cf. **CPr.** 58, 224; **CC².** 257 (*minunata și prea ciudată a sa taină*); printr-o greșeală de traducere el înseamnă „imposibil" în această frază din **CPr.** 326: *fără credință iaste ciudat a plăcea Domnului* (în versiunea slavă, *Ep. către evrei*, XI, 6: *nevŭzmožinŭ*).

ciudi „a face să apară minunat, a da unui lucru o strălucire care fascinează": *ciudește mila ta* **PH.** XVI, 7; ca refl., „a se mira, a se minuna": *suflete, să nu te ciudești... că vrei merge în locul cela ce n-ai mai*

vădzut nece dinioară **TB.** 423; *se minuna de preamulțimea tăriei lui și, ciudindu-se, grăiia...*" **CC²**. 428-429; cf. **CPr.** 3, 21.

clăti „a zgudui": *eu voi clăti pămîntul* **CPr.** 332; „a scutura": *clătiră capetele sale* **CP.** CVIII, 25 cf. **CT. EL.** Marcu 68: **CC²**. 269; de asemenea: *clătiră cu capul* (*cu capetele*) **PS. PH. CP.** XXI, 8; **PS. PH.** CVIII, 25; „a face să oscileze": *să nu ne lăsăm să ne clătească pentru tot cuvîntul al învă-*
428 *țăturei în minciunile oamenilor* **CPr.** 225 (în Vulgata, *Epist. ad Ephes.*, IV, 4: *ut jam non... circumferamur omni vento doctrinae in nequitia hominum*; în textul lui Coresi, *cuvîntul* este deci greșit pus în loc de *vîntul*); „a tulbura": *pară iute dentr-acele udături eșind, clătesc crierii capului* **CC²**. 314; *a se clăti* „a se zdruncina": *dodeitorii miei bucură-se se m-aș clăti* **PS.** XII, 5; cf. XIV, 5; XV, 8; XIX, 7; LXI, 3; CXI, 6; **CMț.** 231; „a se clătina": *clătia-se ca beții* (*beatul*) **PS. CP.** CVI, 27; cf. **CPr.** 261; „a se cutremura": *clăti-se pămîntul* **PH.** XVII, 8; „a se agita": *clătiia-se apa* **CC¹**. 14; **CC²**. 164, 166; *blagosloviți marea și riurele, fîntînile și chiții și toate ce se clătescu întru ape* **PS.** CLIX, 77-79; cf. **PO.** Gen. 1.

clătire „scuturare": *pusu-n-ai îm prece în limbi, clătire capului în oameri* **PS. CP.** XLIII, 15; „tulburare a sufletului": *cine va putea să rabde acea înfricoșată și dereaptă urgie a județului nefățarnic, împlut fiind... de plîngere și cu suspini... și înfricoșat și cu clătire?* **CC²**. 38.

clătit „agitație": *aștepta clătitul apeei...; și cine deștingea după clătitul apeei sănătoșiia-se de toate boalele ce era ținut* **CC²**. 164, 166; cf. **CC¹**. 14, 16.

cocon „copil": *frați dragi, nu fiți în minte de coconi, ce în răul să fiți coconi* **CPr.** 156; cf. **TB.** 285-288; **CT. EL.** Matei 3, 4, 41; Marcu, 44; Luca 32; **CPr.** 127, 155, 208, 277; **CC¹**. 240, 407; **CC²**. 53, 270, 562, 569, 589, 592; **PO.** Ex. 9; **CB.** I, 9, 38; **AI.** I¹, 105; **AA.** XX, 473; „fiu": *Doamne, coconul mieu zace în casă, slab, iute pățit* **CT. EL.** Matei 25; cf. **CC²**. 254; „tînăr": *toate vîrstele... coconi și bătrîni... toți împreună întoarsemu-ne și netreabnici fum* **CC²**. 327; cf. **CC¹**. 88, 153; *de cocon* înseamnă „din copilărie" **CT. EL.** Marcu 40; **CC¹**. 367; **CC²**. 86, 90.

codru „munte": *codrii bucura-se-voru de fața Domnului* **PS. CP.** XCVII, 7; cf. LXIV, 13; CXIII, 4; CXLVI, 8 (la aceleași versete, *munte* în **PH.**); **TM.** 189; **CT. EL.** Matei 24, 59, 63; Marcu 38, 72; Luca 23, 84; **CPr.** 1; **CC¹**. 148; **CC²**. 300, 310, 606, 609; în **PS. CP.** XIV, 1; LXXIII, 2; CXX, 1; CXXIV, 1, 2; CXXXII, 3 el îi corespunde lui *deal* din **PH.** (comp. *Elfecodru* **PS. CP.** CV, 28 și *Elfului deal* **PH.** la același verset, datorat unei confuzii
429 a traducătorilor care au crezut că *Elfegorŭ* din textul slav era compus din *Elfe-* și *gora*); în alte locuri, diferitele variante ale Psaltirilor dau cînd *codru* (**PH.** II, 6; **PS. CP.** CXLVIII, 9; CLII, 17), cînd *măgură* (**PS. CP.** II, 6; **PV.** CXLVIII, 9; CLII, 17).

comarnic „etaj superior, cameră așezată la acest etaj": *era lumînrari multe întru comarnicu, iuo era adurați...; plecă-se giurele de somnu și căzu din comarnicu dinr alu treile podu giosu* **CV.** XV, 13-XVI, 8 (în versiunea slavă: *gorĭnica* „editior domus locus").

coperit traduce pe vsl. *krovŭ* „tentorium" în **PS.** XXVI, 5, 6: *ascunse-me în coperitul său..., coperime în ascunsu coperitul lui...; giunghiaiu în coperitul lui cumîndare [de] laudă* **PS.** XXVI, 5, 6 (cf. *acoperit*); în alte locuri

el are sensul de „acoperiș": *nu sînt destoinic ca supt coperitul mieu să întri* **CC²**. 259, 260.

crescut „statură": *de crescut era mic* **CT. EL.** Luca 94; cf. *ibid.*, 66; **CC¹**. 303; **CC²**. 246, 252, 278, 509, 514, 593, 601; „vîrstă" (trad. a vsl. *vŭzdrasti* „aetas"): *întîiul amu crescut multă neînțelepție iaste..., iară în crescutul de bărbat multă iubire de aur fi-va. Și așteptă acest crescut Hristos ca în toate vîrstele să împlă legea și să sfințească pre noi* **CC²**. 581; cf. 191, 197; **CT. EL.** Luca 8; Ioan 34; **CPr.** 68 (*crescută* 224); **CC¹**. 34.

creștinătate „ceea ce se cere de la un adevărat creștin, virtuți creștinești": *învață-te către creștinătate* **CPr.** 284; cf. *ibid.*, 287 288, 302; **CC¹**. 101; **CC²**. 356.

cruța „a avea milă de...": *vreme[a e]a cruța elu* **PS.** CI, 14 (*milui* în **PV. PH. CP.**); cf. **PH.** IV, 2; LVIII, 6; LXVI, 2; LXXI, 13; CXXII, 2.

cruțare „milă, iertare": *cunruratu-t[e]-au cu milă și cruțare* **PH.** CII, 4; cf. XXXIX, 12; LXXVIII, 8; CVIII, 56.

cruțat, ca precedentul: *d[upă] mult cruțatul tău curățește fără-de-legea mia* **PH.** L, 3.

cruțătoriu „iertător": *cruțătoriu e Domnul* **PH.** CX, 4 (*miluitoru* **PS. CP.**).

cuceri (a se) „a se supune": *era de se cuceriea lor* **CT. EL.** Luca 8; cf. 51; **CC¹**. 412; „a se pleca cu umilință": *cuceriea-se la picioarele lui și se închina lui* **CT. EL.** Matei 115; **CC¹**. 404; cf. **CPr.** 302; **CM.** 20; **CC²**. 549.

cucerire „supunere, umilință": *nepărăsit iaste datoriul nostru a aduce lucru* 430
Domnului de toate... răbdare, cucerire **CC²**. 20; cf. *ibid.*, 157.

cumînda (*comînda*) „a da jertfă": *cu voe cumîndu ție* **PS. CP.** LIII, 8; cf. CV, 38; CLVIII, 17; **CPr.** 34; *a comînda laudă*, în această frază din **CC²**. 145: *cu glasuri de bucurie laudă [Domnului nostru] comîndatu-se-au*, înseamnă „a cînta laude Domnului".

cumîndare (*comîndare*) „jertfă": *să vă feriți de comîndările idolilor* **CPr.** 36; cf. 45, și pentru alte trimiteri, v. p. 61.

cumpăt, la Coresi *cumpot*, în expresia *pre supt* ~ înseamnă: „în taină": *să răbdăm și rușine pre supt cumpot* **CPr.** 175; „prin șiretenie": *eu v-am prins pre supt cumpot* (*ibid.*, 195).

cumpăta apare în **PH.** XVIII, 6 cu o semnificație care se depărtează de cele care îi sînt proprii: *bucura-se-va ca ispolinul ce cumpeteadză calea* (în **PS. CP.**: *ca uriașul aleargă cale*, și în Vulgata: *ut gigas ad currendam viam*); el nu prezintă totuși, decît aparent acest sens special; deoarece în versiunea slavă apare *tešti* „currere", traducătorul **PH.** a confundat acest verb cu *tŭštati* „studere, meditari".

cunoscut „cunoaștere": *cunoscutul Domnului nostru Isus Hristos* **CPr.** 64.

cunteni (*conteni*) „a reține, a împiedica": *abiia-i conteniră gloatele să nu comînde lor* **CPr.** 34; „a interzice": *conteni lor să nu aeave facă el* **CT. EL.** Matei 46; cf. 68; Marcu 21, 36; **CPr.** 15, 47; **CC¹**. 245; „a amenința": *cuntinri mariei negre și secă* **PH.** CV, 9; cf. **CT. EL.** Matei 72; Marcu 4, 6; **CC¹**. 147; **CC²**. 310; „a pedepsi": *cuntirit-ai limbiloru* **PS. CP.** IX, 6 (în Vulgata: *increpasti gentes*); cf. CXVIII, 21; „a împiedica să supraviețuiască, a nimici": *cuntiri-voiu de oamini pamentea lor* **PS. CP.** CLIII, 26; cf. LXXIII, 8; refl. „a înceta de a face un lucru, a se opri": *cuntiriră-se ceia ce bătea Pavelu* **CV.** XXXIV, 6-7; cf. **CC²**. 169; „a se stăpîni de a face un lucru, a se dezbăra de...": *cuntiri-se de păcatu* **CV.** CLVII, 7; cf. **PS.** XXXVI, 8; **CPr.** 61.

cuntenire „amenințare“: *acmu, Doamne, caută spre contenirea lor* **CPr.** 12 (în Vulgata: *respice in minas eorum*).

431 *cure* „a fugi“: *să vedeai furul, curai cunus* **CP. PS.** XLIX, 18; cf. LVIII, 5; **PH.** XLIX, 18; LVIII, 5; LXI, 5; CXVIII, 32; **TM.** 51, 192; **TB.** 287; **CTd.** 198, 214; **CT. EL.** Matei 113, 115; Marcu 19, 25; Luca 94, 113; Ioan 25, 63; **CPr.** 20, 29, 46; **CC¹.** 31, 193, 203, 401; **CC².** 21, 30, 31, 174, 205, 228, 229, 322, 503, 509, 516, 561, 602; **PO.** Gen. 18, 19, 24, 33; **S.** 6.

curere „alergare“: *se sfîrșescu curerea mea cu bucurie* **CV.** XX, 7; cf. XXXIII, 9; **PS. PV. CP.** CLV, 8; **CPr.** 44; **CC².** 69.

cutrupi „a ataca“: *cu pietri pre noi ne-ară cutrupi* **PO.** Ex. 8; „a acoperi, a înghiți“: *se înturnară apele și cutrupiră carăle și călarii* (*ibid.*, 14).

cuveni (a se) „a deveni asemănător, a semăna“ (ca vsl. *podobiti sę* „similem fieri, convenire“): *cuvenii-mă neiasiteei pustiiei* **CP².** CI, 7.

cuviință „ceva asupra căruia se cade de acord, ceea ce e recunoscut în acord cu o acțiune“: *„ceasul“ zice cuviința vremei ce întru ea socoti să se muncească* **CC².** 210; „respectarea conveniențelor, decență“: *toate cu cuviință să fie* **CPr.** 157; „respectarea prescripțiilor moralei“: *nu iaste mîncarea și berea împărățiia ceriului, ce... cuviința și sfințiia* **CC².** 547; „lucru asemănător“ (= vsl. *podobĭnŭ* „similis, conveniens“): *aceasta e întîea și* (*mai*) *mare porîncită; a doa, cuviința* (*cuviință*) *ei...* **CT. EL.** Matei 92; *a fi în cuviința cuiva* „a fi la fel, asemănător cu cineva“: *în cuviință lui să fim, ca Zeul cum iaste* **CPr.** 71; *cuviință iaste* înseamnă „se cuvine, trebuie“: *cuviință iaste* (*iaste cuviință*) *a împlea toată dereptatea* **CT. EL.** Matei 6; cf. **CC¹.** 418; **CC².** 348, 413, 576 (*cu cuviință iaste noao* 580).

cuvios „la fel, asemănător“ (ca vsl. *podobĭnŭ* „similis, conveniens“): *nu e cuvinios ție [în] Dumnedzei, Doamne* **PS.** LXXXV, 8 (*asemenea* **CP.²**): cf. **PV. CP.** *ibid.*; **CP².** LXX, 19; LXXXVIII, 9.

da urmat de *afară* are sensul de „a face cunoscut, a exprima“: *pre cine-ș dede Domnezeu zece cuvintele sale afară?* **TM.** 100; cf. 101, 102; **ICr.** 6, 7, 11; **GS.** I, 256, 257; **PO.** pref.

datoriu (*detoriu*) „datornic“ (subst.): *să ispitească împromut deatorul toate cîte-su ale lui* **PS.** CVIII, 11; cf. **CC².** 322; „datorie“: *lasă noao datoarele noastre și înșine lăsăm tuturor datornicilor noștri* **CT. EL.** Luca 55; cf. Matei
432 77; **TM.** 52; **CC¹.** 155; **CC².** 17, 50, 142, 320, 322, 324, 325, 326; „datorie“: *nepărăsit iaste datoriul nostru a aduce lucru Domnului de toate...: smerenie, răbdare...* **CC².** 20; cf. 466; **CPr.** 136.

deregătorie „fel de a acționa, acțiune“: *au izbîndi-m-voiu pre voi de hitleniile deregătoriilor voastre* **CC².** 545.

derege „a îndrepta, a conduce, a îndruma“: *derege-me spre deadevărul tău și învață-me...; derege blîndzii în giudeț* **PS. CP.** XXIV, 5, 9; *cu sfeatul tău deresu-me-i* (*ibid.*, LXXIV, 24); cf. V, 10; XXII, 3; XXX, 3, 4; XXXI, 8; XXXVI, 23; LIX, 11; LXVI, 5; LXXIII, 53; 72, LXXXIX, 16, 17; CVI, 7, 30; CVII, 11; CXVIII, 128, 133; CXXXVIII, 10, 24; CLII, 13; **TM.** 215; **CC².** 551; „a corecta“: *nu poate... derege lucrul păcătosului* **CC¹.** 432; cf. 419, 474; „a trata cu dreptate, a da dreptate“ (= vsl. *opravĭdati* „justificare“): *plecatul și mișelul deregeți* **PS.** LXXXI, 3; cf. **CP.** CXLII, 2; „a face, a comite, a practica“: *cîntu Domnului [celui ce] bire au deres mie* **PH.** XII, 6; *nece înțeleseră că toți-su ce dereg fără-de-lege* (*ibid.*, XIII, 4); cf. XIV, 2; LXIII, 3;

LXVII, 29; LXXIII, 12; XCI, 10; XCIII, 4; CV, 39; CXL, 4; „a găti": *derege mie mîncare* **PO.** Gen. 27; ca intranzitiv și reflexiv, „a merge în linie dreaptă, a se îndrepta": *de fără-lege curșu și dereșu* **PS. CP.** LVIII, 5; *doară derege-se-vrea carairile* (*căile*) *mele se ferească dereptațile tale* **PS. CP.** CXVIII, 5.

deregere însoțit de *bună* are sensul de „binefacere": *uitară cea bunră derege[re]* **PH.** LXXVII, 11.

deres „act, certificat": *i-am dat și dresele ce-au fost în acest loc* **DR.** 5-6.

descoperit și *descoperitură* „revelație": *întru descuperitulu lu Isus Hristos* **CV.** CXL, 2-3; cf. CXLI, 13; **CPr.** 97, 115; *lumină întru descoperitura limbilor* **CT. EL.** Luca 8; **CC¹.** 428; **CC².** 587.

deșert „care nu face nimic": *văzu alții stînd în tîrg deșerți* **CT. EL.** Matei 80; cf. **CC².** 372; „care nu ține nimic, cu mîinile goale"; care n-are nimic, sărac": *să nu ne arătăm înaintea lui deșerți în dzioa de praznic* **CTd.** 199; **CC².** 206; cf. **PO.** Ex. 23; *flămînzii împluși de dulceață și îmbogățiții lăsași deșerți* **CT. EL.** Luca 4; cf. **CC².** 561, 567, 568; „care nu primește ceva, căruia i se refuză ceea ce i se datorează": *ei prinseră el, bătură-l și tremeseră el deșert* **CT. EL.** Marcu 53; cf. Luca 100; aceste înțelesuri reproduc, în parte, pe cele ale 433
vsl. *prazdinŭ* „otiosus, vacuus", *tŭštĭ* „inanis, vacuus".

deșerta „a cauza pierderea . . . , a face să piară": *ce folosu e omului să ară lumea toată dobîndi, iară sufletul deșerta-l-va?* **CT. EL.** Matei 69; cf. **CPr.** 83, 142; **CC².** 134 (traduce pe vsl. *otŭštetiti* „detrimento afficere", *razoriti* „evertere", *isprazdĭniti* „evacuare"); ca refl., „a fi distrus, a pieri": *pre elu se va piarde sau se va deșerta* **CT. EL.** Luca 44; cf. **TM.** 78; **CPr.** 87, 91; „a se dezbăra (de un obicei urît), a renunța la ceva": *dentr-acele vreri rele să ne deșertăm* **CC².** 142; cf. 159.

desmănia „a liniști, a îmblînzi": *dezmăniia-voiu el cu darurile care înainte merg* **PO.** Gen. 32; cf. **CC¹.** 353, 434, 438.

despărțitură: *a face* ~ „a se despărți": *eu feci amu despărțitură cu el și mă duș deîn Machedoniia* **CPr.** 171.

deștepta „a învia": *și-ș aduse aminte că deîn moarte-l poate deștepta el* **CPr.** 329.

destoinic (*dostoinic*) „care merită ceva, care e demn (de)", ca vsl. *dostojnŭ* „dignus": *suflete, cunoște-ți trupul tău de [unde] ai eșit, dostoinic ești* **TB.** 422; *destoinici să fiți împărăției cerului* (*ibid.*, 424); cf. **CTd.** 211, 212; **CV. TM.** 51; **CT. EL.** Matei 5, 35, 39; Luca 9, 29; **CPr.** 33, 47, 57; **CC¹.** 81; **CC².** 75, 229, 550, 570, 623; **PO.** pref.; „oportun, potrivit": *da-voiu voao ploae în vreme destoinică* **CB.** I, 6.

destoinicie (*dostoinicie*) „acțiune considerată ca demnă de...": *neci ție destoinicie făcui să vii către tine* **CT. EL.** Luca 29; cf. 110; „fel demn de comportare, de trai": *cu destoiniciia evangheliei lu Hristos vieți* **CPr.** 239; cf. 265; **CC².** 77; *a fi cu* ~ înseamnă „a fi îngăduit": *să-i fie cu destoinicie a zice și de noi*: „*voi nu sînteți den lumea aceasta*" **CC².** 549; cf. 583; cu sensul de „moștenire", ca vsl. *dostojanije*, e dat de **PS. CP.** XV, 5, 6 (*destoinicia mea țirută mie iaste*); XLVI, 5; LX, 6 etc. (cf. glosarul lui Candrea); în **CPr.** 49 (*să priimiți... destoiniciia întru sfinți*, cf. **CV.** LXXVIII, 7) apare cu aceeași semnificație, dar traducînd vsl. *žrĕbij* „sors" (> *jirebie* „moșioară").

deszice (a se) traduce pe vsl. *otrešti sę* „recusare, renuntiare“ în **CV.** II,
434 2, 12: *de fraţii săi dezdzise-se...*, *dezdzise-se loru*, dar semnificaţia sa, după context, este aceea de „a-şi lua rămas bun de la cineva“.

dihanie „totalitatea fiinţelor vii, în special a oamenilor“: *toată dihania se laude Domnul* **PS. PV. CP.** CL, 6; cf. **CM.** 9; **CC¹.** 305; **PO.** Ex. 18, 19, 24, 32.

dobîndă „cîştig, profit“: *mă bucur de cuvintele tale, că aflai dobîndă multă* **CC².** 6; cf. 88, 201, 427, 458, 493, 554; **CTd.** 195; **CPr.** 238, 300; *a face ~* „a cîştiga“: *vremu face negoţu şi dobîndă* **CV.** CXXX, 7-8; **CPr.** 56; *a fa e ~ cuiva* „a fi folositor“: *să aibă Domnealui voe să pue altul, carele va face dobîndă ţării* **AA.** XX, 484; „moştenire“: *născu noi întru upovăinţa viiaţeei... întru dobîndă neputredă* **CV.** CXXXIX, 1-3 (în textul slav: *naslědovanije* „hereditas“); cf. **CPr.** 58; **CP. PH.** v. titlu.

dobîndi „a profita“: *nu cu irema să cugeţi alte, e cu limba să grăeşti întraiure...*, *că nu veri dobîndi* **TM.** 120; „a moşteni“: *tu dobîndeşti* (*veri dobîndi*) *în toate limbile* **PS. PH. CP.** LXXXI, 8 (în Vulgata: *tu haereditabis in omnibus gentibus*); cf. *ibid.*, LXXXII, 13; **PH.** XXXVI, 9, 29; CIV, 44; **TM.** 122; „a produce“: *argintul tău dobîndi zece arginţi* **CT. EL.** Luca 95; „a birui“: *cînd iară mînule sale sloboziia în gios, atunci Amalec dobîndiia* **PO.** Ex. 17.

dobîndire „moştenire“: *se dea voo dobîndire întru toată sfinţiia tuturoru* **CV.** XXII, 11-13.

dojană „instrucţie, lecţie de bună cuviinţă“: *cu învăţătură şi cu dojană bună* **CC¹.** 215; cf. 475; **CC².** 320, 406, 427.

dojeni „a învăţa pe cineva ce trebuie să facă, a da lecţii de bună cuviinţă“: *popa aşa dojenească... junele şi fata* **CM.** 20; cf. 4; **CC¹.** 32, 204, 221, 463; **CC².** 6, 386, 465, 474, 482.

dor „durere“: *vindeca toate boalele şi toate dorurile deîn oameni* **EL.** Matei 33 (*durerile* **CT.**); cf. **PO.** Gen. 6.

dospi „a prospera“: *frundza... toată cîtă se face dospeşte* **PS. CP.** I,
435 13; cf. **PH.**, *ibid.*; XLIV, 5; **CPr.** 76; „a birui“: *nemică se dospească vrăjimaşul pri-nsul* **P.** LXXXVIII, 23; „a se coace“: *plugariul cînd dospeşte [semănătura], cu mare bucurie seceră* **CC².** 87; „a se grăbi“: *nu dareţi rău derept rău...*, *ce dospiţi a blagoslovi* **CPr.** 59; „a veni, a sosi“: *dospim întru Anticrihii* (adică „în preajma insulei Chios“; traducătorul, nedîndu-şi seama că e vorba de această insulă, a crezut că ἀντικρὺ Χίου forma un singur substantiv) **CPr.** 43; cf. *ibid.*, 37, 40; „a se întîmpla, a avea loc“: *vremea chinului dospi* **CC².** 118; în folosirea lui *dospi* cu aceste înţelesuri recunoaştem influenţa formelor vsl. *spěti* „proficere, maturescere“, *uspěti* „prodesse“, *dospěti* „venire“ etc.

dospit „starea, calitatea a ceea ce este copt“: *vremea dospitului şi a seceratului* **CC².** 114.

drac „duşman“ (ca vsl. *vragŭ* „inimicus, diabolus“): *dereptu dracii tăi spărseşi dracul şi vrăjmaşul* **PS. CP.** VIII, 3 (cf. glosarul lui Candrea şi **CT. EL.** Matei 15, 92).

dulce „bun“: *dulce e dereptu Domnu* **PS. CP.** XXIV, 8 (cf. glosarul lui Candrea şi **TM.** 145; **CT. EL.** Luca 91; **CM.** 28; **CC².**3, 91, 482, 494, 495; **D.** II, 310; **RLR.** 46; **AIIN.** III, 547).

dulceață „bunătate“: *cu milostea ta pomenește-me tu, dereptu dulceața ta, Doamne* **PS. CP.** XXIV, 7; cf. **CT. EL.** Luca 8; Ioan 1; **CPr.** 33, 81, 123, 180, 258, 295; **CC²**. 4, 16, 495, 500, 501, 561; „fericire“: *cela ce... va posti cu curăție, aceluia se va da dulceața Raiului* **TM.** 47.; cf. 48; **TB.** 462, 463, 466; **CTd.** 220.; **CT. EL.** Luca 83; **CPr.** 59; **CC²**. 56, 75; **D.** II, 303, 310; „plăcere, desfătare“: *unde ți-s mesele cu beuturile și cu mîncările... și dulceața ta?* **TB.** 451; cf. 458, 467; **CTd.** 220; **CPr.** 55, 295, **CC²**. 33, 81, 85, 531, 619, 625; „ceea ce posedă cineva (în special ca produse ale pămîntului), avere, bogăție“: *aduna-voi acolea tot grîul mieu și dulceața mea* **CT. EL.** Luca 66; **CC¹**. 254; **CC²**. 454; *vedeți, fraților, cîtă dulceață priimesc bogații* **CC²**. 458.

dumnezeesc „cucernic“: *Pătru Vodă iaste... om creștin..., dumnedzeescu* **DH.** XI, 319.

eftin „care cruță, care menajează pe cineva, tratîndu-l cu indulgență, milos, iertător“ (traduce pe vsl. *štedrŭ* „magnanimus, misericors“): *multu iaste milostivu și eftinu* **CV.** CXXXIII, 12-13; în **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM.** 215; **CPr.** 57; **CC²**. 48; 55, 91; **D.** II, 303; acest înțeles trebuie să se explice prin acela de „generos“, asociat cu cel de „îmbelșugat“, propriu gr. εὐθη ός, εὐθηνής (cf. D. Pușchilă, *Molitvenicul lui Dosoftei*, p. 90). 436

eftini „a-ți fi milă de cineva“ (= vsl. *uštedriti* „misereri“): *tu întru înviere eftinișî Sionul* **PV.** CI, 14; cf. p. 323, 332.

eșire „răsărit“ (traduce pe vsl. *ischodŭ* „exitus“): *nu din eșire, nece din apuse* **PS. CP.** LXXIV, 7; cf. XVIII, 7; LXIV, 9; *eșirea apelor* înseamnă „loc unde țîșnește apă“ (vsl. *ischodište* „exitus“): *pus-au... pămîntul fără de apă în eșirea apelor* **PS. CP.** CVI, 35; cf. CXVIII, 136 (la fel **PV.**).

eșit(ă) „plecare“: *după eșitul mieu întra-vor lupi grei întru voi ce nu vor cruța turma* **CPr.** 44; „exod“: *eșitul Israililor deîn Eghiptu* **PH.** CXIII, 1; cf. CIV, 38 (*eșita*); **CPr.** 329 (*eșită*); **CC²**. 166, 219; **PO.** pref.; **DH.** XI, 197; *eșitul drumurilor* înseamnă „răscruce“: *duceți-vă amu în eșitul drumurelor* **CT. EL.** Matei 89; **CC¹**. 177: **CC²**. 344; pentru sensul de „răsărit“ **PH.** XVIII, 7; LXIV, 9 și expresiile *eșitul apei* (*apelor*) **PS. CP.** I, 3; CVI, 33; **PV.** CVI, 33; **PH.** CVI, 33; CXVIII, 136; **CC²**. 343, v., mai sus, *eșire*; toate aceste înțelesuri reproduc de altfel pe cele ale vsl. *ischodŭ*, *ischodište*, *ischoždenije*.

face „a rămîne cîtva timp într-un loc“: *fece acie trei luri* **CV.** XIV, 5; cf. **CPr.** 38, 42; **CC²**. 166, 217 (în textul slav, *(sŭ)tvoriti* „facere“); *a face față* „a se insinua“: *o, amaru cela ce-și face față la domni și dă mită pentru să poată călca mișeii* **TB.** 463; **CTd.** 219.

facere „faptă, lucru“: *întru facerile mîrilor tale învață-me* **PS.** CXLII, 5 (*faptele* **CP. PH.**); cf. **PH.** LXIII, 10; „făptură“: *plecate-s lui toate facerile* **D.** II, 308.

făgădui „a da ospitalitate“ (ca magh. *fogadni*): *cu iuboste făgăduiră noi frații* **CV.** XXIX, 1-2; cf. XC, 4; XCV, 14; CV, 11; **TM.** 50; **CM.** 15; **CC¹**. 450, 452.

făli „a lăuda, a slăvi“ (= vsl. *chvaliti*): *slăviia și fălîia Dumnezeu* **CT. EL.** Luca 6.

fămeaie „oamenii dintr-o casă, familie“ (cîteodată: „copii“): *cu muiarea ta și cu toată fămeaia ta pasă la beserecă* **CC¹**. 265; cf. 90, 158, 444; **CT. EL.** 437

Matei 37; **CPr.** 286; **CC²**. 158; **PO.** Gen. 10, 26; Ex. 6; **IS.** IV, 9; *se fie fămeaia lui în pagubă* **PH.** CVIII, 13 (*ficiorii* **PS. CP.**); *nu se ascunse de fămeile lor* **PH.** LXXVII, 4 (*fiii* **PS. CP.**).

fapt „lucru": *caută pre faptul mîinilor tale* **TB.** 356; cf. 364; **CTd.** 207, 208; **PS. CP.** XCI, 5; CI, 26.

faptă „creație": *fapta lumiei* **TM.** 103; **ICr.** 12.

feri „a avea pe cineva sub paza sa": *ferindu-lu elu voinici* **CV.** C, 8-9; „a apăra": *ferește tinerii Domnul* **PS.** CXIV, 6; cf. **CM.** 19; „a nu aduce vătămare unui lucru, a-l respecta": *cela ce va toată legea feri* **CV.** CXVIII, 10-11; cf. **PS.** LXXVIII, 10; 56; LXXXVIII, 29; CII, 18; **CP.** LXXVII, 56; CII, 18; **CT. EL.** Matei 79; **CPr.** 45, 69, 78; **CC²**. 329, 586; **S.** 7, 10 (*de nu veți feri sfînta dumenecă*); „a avea grijă": *feriți ca voi să fiți ispășiți cu frică și cu cutremur*" **CPr.** 241.

foarte, traducînd pe vsl. *zělĭnŭ* „vehemens", în această frază din **PS. PV. CP.** CLII, 10: *pogîrzniră* (*necară-se, cufundară*) *ca plumbul întru apă foarte*, ar putea să dovedească folosirea sa ca adjectiv (nu numai ca adverb) pînă în secolul al XVI-lea, dar nu este exclus ca el să se datorească confuziei lui *zělĭnŭ* cu *zělĭno* „valde".

fricos „care inspiră teamă": *mare și fricos este spre toți dimpregiurul lui* **PS.** LXXXVIII, 8; cf. LXXV, 8, 12, 13; XCV, 4; CX, 9; CXLIV, 6; **PV.** XCV, 4; XCVIII, 3; CX, 9; CXLIV, 6; **PH.** XLVI, 3; LXV, 3, 5; XCVIII, 3; CV, 22; CX, 9; CXLIV, 6; **CP.** LXV, 3, 5; LXXV, 12, 13; LXXXVIII, 8; CXLIV, 6; **D.** II, 210.

genunchiu „națiune, popor" (după vsl. *kolĕno* „genu, genus, tribus"): *blagoslovescu-se de elu toate genunchile pămîntului* **PS. CP.** LXXI, 17; pentru alte exemple, v. glosarul lui Candrea.

grăi (și: *a se g.*) „a spune în mod public, a pronunța": *prorocii cei ce grăiia numele Domnului* **CPr.** 57; „a (se) numi": *el zise lui: „ce mă grăești dulce?"*
438 **CT. EL.** Matei 79; cf. Luca 91; **CC¹**. 285; **CC²**. 328, 491; *Isus ce se grăiaște Hristos* **CC¹**. 398; cf. **CPr.** 17; **CC²**. 175, 555; „a spune ceva în legătură cu cineva": *Cine mă grăesc oamenii a fi eu?... Voi cumu mă grăiți a fi?* **CT. EL.** Marcu 35; cf. Matei 67; Luca 43; „a însemna": *mergerea grăiaște-se viață cu frică și cu cinste* **CC²**. 76; cf. 122, 545; „a vorbi cu cineva": *mă grăiia cunușii deîn evanghelie* **CPr.** 200.

graiu „vorbă": *dzise Pavelu urulu graiu* **CV.** CIII, 12-13; cf. LXXX, 13; CXLIV, 8, 10; CLXVII, 2; **PS.** V, 2 (*Graiurele mele socotește, Doamne*); LIII, 4; CLIII, 2; **PV.** CXXXVII, 1; CXL, 6; CLIII, 2; **PH.** XIII, 6; XVIII, 5; LXXVII, 1; CXXXVII, 1; **CT. EL.** Matei 16, 109; Ioan, 43; **CPr.** 25, 27; **CC¹**. 57, 396; **CC²**. 543 (*den ale cuvintelor graiuri veniia la ciudesă*), 590; **S.** 15.

greață „dificultate, trudă": *cu greu și cu greață merg bogații la împărăția ceriului* **CC¹**. 163; cf. **PO.** Ex. 4; „suferință, rău, chin": *scuipiră fața lui și greață lui făcea* **CT. EL.** Matei 109; **CC¹**. 395; cf. **PO.** Gen. 48; „jignire": *greață de nimenilea nu vor avea, nece o mîhnire* **TM.** 226; cf. **CTd.** 227; **P.** 24; **CPr.** 286; **CC²**. 70, 71, 173, 399; „consternare": *vor fi semne în soare... și la pămînt greață limbilor* **CT. EL.** Luca 106; „violență": *ascunseși ei în ascunsul feței tale de greața oamerilor* **PS.** XXX, 21; *tîmplă-se rădicatu a fi elu de voinici dereptu greața gloateei* **CV.** XXXV, 3-5; cf. LVIII, 14; XCIV,

10; **CPr.** 15; „zarvă“: *se împlu cetatea de greață* **CPr.** 42; *greața capului* din **CV.** IV, 10 arată că traducătorul n-a înțeles sensul vsl. *glavotęžĭ* „sudarium“.

greu „situație jalnică, deznădejde“: *mai vîrtos într-acest greu ce e în lume acum* **CC²**. 5.

hiclean „diavol“: *ne izbăvește pre noi de hicleanul* **TM.** 104; **ICr.** 16; **GS.** I, 259; *hicleanul î[i] dracul ce cu hiclinșigul său cădzu deîn ceriu* **TM.** 125 cf. 26; **CT. EL.** Matei 16; Luca 55; **CPr.** 70; **CM.** 12; **CC¹**. 61; **CC²**. 89, 93, 243 (*hitleanul... diavolul*), 382, 496, 533; **S.** 19.

hram „templu“ (ca vsl. *chramŭ*); *cînd puse el spre arepile hramului* **CC²**. 480; cf. 339, 341.

hrană „veghe“ (trad. lui *chranilo* „custodia“): *pușu rostului mieu hrană* 439
PS. CP. XXXVIII, 2; cf. **PV.** CXLIII, 3.

hrăni „a veghea asupra..., a apăra“ (ca vsl. *chraniti* „custodire“): *hrănește Domnul sufletele preapodobnicilor săi* **CP.** XCVI, 10 (*ferește* **PS.**; cf. glosarul lui Candrea).

hrănire, același înțeles ca *hrană*: *pune, Doamne, hrănire rostului mieu* **CPr.** CXL, 3.

îmbuna „a face bine“: *nevru a înțelege se îmbunredze* **PH.** XXXV, 4; cf. CXXIV, 4; „a revărsa binecuvîntările sale asupra...“: *îmbunreadză, Doamne, cu cea bunră voea ta Sionulu* (*ibid.*, L, 20); „a socoti pe cineva fericit de ceva“: *îmbunrară oamenrii ceia ce acește* (să se citească: *acestea lă*) *sîmtu* (*ibid.*, CXLIII, 15); în aceste exemple el traduce pe vsl. *ublažiti* „bonum efficere, beatum praedicare“, dar în altă parte, **CPr.** 167, el corespunde lui *utěšati* „consolari, hortari“: *cu aceaia nădejde ce noi sem îmbunați în Dumnezeu.*

împărți (în construcții în care astăzi se folosește *despărți*): *cel ce împărți marea mohorîtă* **PS. CP.** CXXXV, 13; cf. LIV, 10; CLIII, 8; **CT. EL.** Luca 69; *ce amu Dumnezeu împreună om să nu împarță* **CT. EL.** Matei 78; cf. 38; Marcu 43; **CC²**. 507; „a ține departe de..., a înstrăina“: *tu, Doamne, nu împărți dulceața ta de mere* **PS. CP.** XXXIX, 12; ca refl., „a se despărți“: *fu pîră saduchieiloru și fariseiloru și se împărți gloata* (*nărodul*) **CV.** XLVII, 13-XLVIII, 1; **CPr.** 48; cf. **PO.** Ex. 5; **CT. EL.** Matei 46; Marcu 13; *așa voru vede c-au peritu și se-au împărțitu de viiața împărăției ceriului* **TB.** 471; **CTd.** 222; cf. *ibid.*, 227; **CPr.** 32, 33; **CC²**. 270; **DH.** XI, 319; „a se depărta“: *Doamne, nu împărți-te de mere* **PS.** XXXIV, 22; LIV, 22; XXXII, 27 (la fel **CP**).

împărțire și *împărțit* „despărțire“: *cel ce împărți marea mohorîtă în [îm] părțire* **PS. CP.** CXXXV, 13; *pămîntul întemeiat fu și apeei împărțire puse* **CC²**. 7; *puse împărțitul limbilor după măsura îngerilor lui Dumnezeu* **PS. CP.** CLIII, 8.

împinge din **CV.** LXVI, 7, care, după context, ar trebui să însemne „a dovedi“ (*vine multe aducea spre Pavelu, cele ce nu le putea împenge*), nu e 440
decît traducerea vsl. *pritŭknąti* „figere, offendere, consistere“.

împlea „a îndeplini“: *nimerilea nu le poate împlea deplin [cuvintele* = „poruncile“*]* **TM.** 101, 122; **ICr.** 10; **GS.** I, 257; cf. **PS. CP.** XIX, 5, 7; **CPr.** 111, 213; 218; **CC¹**. 189, 207, 247, 248; **CC²**. 396, 584, 598, 607; **PO.** Gen. 2; **P.** 2; „a înmulți“: *împle căderile* **PS. CP.** CIX, 6 (în Vulgata: *implebit ruinas*); ca refl., „a se îndeplini“: *să se împle toate scripturile* **CT. EL.** Luca 106; cf. **CPr.**163; în expresii ca *a se împlea zilele* etc., el înseamnă „a se împlini“: *deca*

se împlură zilele slujbeei lui **CT. EL.** Luca 2; cf. 5; **CC¹.** 12, 411; *cu acelea se împlură noao luni* **CC².** 569; *împlundu-se patruzeci de ani, ivi-se lui, întru pustiia codrul[ui] Sinaei, îngerul Domnului* **CPr.** 17; cf. **DH.** XI, 318; **AA.** XX, 464; *Elisaftei împlu-se vremea să facă ea şi născu fiiul* **CT. EL.** Luca 4; cf. Ioan 25; **CPr.** 17, 209.

împlere „tot ce e conținut, închis în...": *a Domnului iaste pământul şi împlerea ei* (să se citească: *lui*) **PH.** XXIII, 1; „întregire": *împlerea amu legiei iaste dragostea* **CPr.** 111; „belşug": *întru împlerea blagosloveniei evangheliei lu Hristos voi veni* **CPr.** 118 (în versiunea slavă: *isplŭnjenije* „quo quid completur"); „perfecțiune": *prespre alalte toate îmbrăcați-vă în dragoste, ceaia ce iaste legătura împlerei* **CPr.** 258 (în Vulgata: *perfectio* şi în versiunea slavă: *sŭvrŭšenije* „plenitudo").

împlut adj., „împlinit": *patruzeci de zile împlute* **CC¹.** 51; „desăvîrşit": *bucuriia voastră împlută să fie* **CT. EL.** Ioan 55; cf. 56; **CC¹.** 58; **CC².** 208, 216; subst., „îndeplinirea": *sfîrşirea legiei şi împlutul* **CC¹.** 189; cf. 207; „tot ce e cuprins în...": *scutura-se-va marea şi împlutulu ei* **PH.** XCVII, 7; „abundență": *de împlutul lui noi luom* **CT. EL.** Ioan 1.

împlutură „perfecțiune": *învățătura deîntru întîi noi o văm lăsa şi la împlutură văm veni* **CPr.** 313 (*perfectiora* în Vulgata, şi *sŭvrŭšenije* „plenitudo" în textul slav).

împresura „a se îngrămădi în jurul cuiva": *după Isus mergea gloate multe şi mai-l împresura* **CT. EL.** Marcu 21; „a-şi însuşi fără drept": *au împresurat locurele noastre* **CB.** I, 72.

împresurat „însuşit fără drept, luat prin fraudă": *el ş-au găsit moşiia împresurată* **CB.** I, 57.

441 *împreuna (a se)* „a se asocia": *jeluiaşte să se împreuneze năemnicilor* **CC².** 30; „a participa": *împreurați-vă chinureloru lu Hristosu* **CV.** CLX, 7-8.

împreunare „legătură": *nici unul împreunare să aibă cu ceia ce îmblă fără cinste* **CPr.** 273.

împuta (a se) „a se certa": *acolo n-avea nărodul apă de-a berea şi se împuta cu Moisi...; dzise Moisi lor: „ce vă împutați cu mine?"* **PO.** Ex. 17.

împutat „care s-a certat cu cineva": *vai de de omul cela ce doce prescurea la beserecă cu uritu sau-i împotat cu altul* **TM.** 51; *apă împutată* **PS.** CV, 32 traduce pe vsl. *voda prĕrĕkanija* (în Vulgata: *aquae contradictionis*).

începătoriu „creator": *slavă începătorului şi svîrşitorului Dumnedzeului* **PS.** CLXII, 80; cf. **CC².** 529 **D.** II, 307; „autor": *începătoriul spăseniei lor* **CPr.** 305; „fruntaş, principe": *prinseră toți elenii Sostena, începătoriulu zborului* **CV.** I, 9-11; cf. X, 8-9; CLXII, 13; **CPr.** 15, 32, 34 39, 40, 62; *începătoriu morților: Hristos se-au sculat deîn moarte, începătoriu morților fu* **CPr.** 160 (în versiunea slavă: *načętŭkŭ umrĭšimĭ bystŭ*, în Vulgata: *primitiae dormentium*); cf. **CC².** 137, 145; **IP.** 39.

începe „a concepe, a deveni însărcinată" (ca vsl. *začęti* „încipere, concipere"): *în zilele acelea începu Elisavta, muiarea lui* **CT. EL.** Luca 3; cf. **CC².** 561; *a se î.* „a fi conceput": *pînă nu se începuse în mațe* **CT. EL.** Luca 6; cf. **CC¹.** 411; **CC².** 593.

începere „zămislire, concepție (a unui copil)": *Duhul sfînt vine ca să fie sfîntă începerea* **CC².** 565.

încheia „a forma, a face, a crea“: *tu me încheiași și puseși pre menre mînrule tale* **PH.** CXXXVIII, 5.

încheiat „substanță din care e format cineva, ceea ce e inerent cuiva, persoană“: *încheiatul mieu ca nemică înraintea mea iaste*; *încheetul mieu la tinre e* **PH.** XXXVIII, 6, 8.

încheietură „esență, atributele proprii unei ființe, natură“: *acela cunoscu încheetura noastră* **PH.** CII, 14.

închina: *închina genunchiele* „a îngenunchea“: *nă închirămu genruchiele lîngă mare și nă rugămu* **CV.** XXV, 11-13; cf. **CT. EL.** Luca 109; **CPr.** 44; **CC²**. 228, 372; *închina capul* „a odihni capul“: *n-am capul unde-mi închina* **TB.** 286; cf. **CT. EL.** Luca 49; **CC²**. 503; *a se închina (genunchiele)* „a îngenun- 442
chea“: *mie închina-se-vor toate genuchele* **CPr.** 114.

închipui (a se) „a fi la fel, a semăna“: *nu e cine să se închipuiască ție* **CP²**. XXXIX, 6; cf. XXVII, 1; XLVIII, 13; **CC²**. 45, 328, 356, 391, 452, 513, 566 (*ne văm închipui mai marelui chip*), 595; cf. *a se chipui*, p. 225.

închipuit „asemănător“: *De veți iubi vrăjmașii voștri, închipuiți fi-veți lu Dumnezeu. Ce însă veți: închipuiți a fi păcătoșilor au lu Dumnezeu?..., închipuiți fi-veți păcătoșilor* **CC²**. 391.

încurca „a urzi, a unelti“: *hitleniia ce încurcăm unul spre alalt* **CC²**. 372; de notat și semnificația aparte, nu prea clară, care îi e atribuită în **CPr.** 208: *noi eram încurcați și încuiați pre credere ce va să se adevăreze* (în textul slav, *Epist. ad Galat.*, III, 23: *strěgomi bychomŭ otkryte sę...*; în Vulgata: *custodiebamur conclusi...*).

îndemna (a se) „a se grăbi“: *Doamne, se(-mi) agiuți mie îndeamnă-te* **PS. CP.** LXIX, 1.

îndulci „a-și însuși purtări urîte, a contracta“: *ați îndulcit năravul dracului* **TM.** 227: ca refl., „a gusta cu voluptate din ceva, a găsi plăcere în..., a se delecta, a trăi în plăceri“: *masa gătați și vă îndulciți... toți vă îndulciți... de burătatea burătății de astăzi* **TM.** 80; cf. 78; **TB.** 462; **CTd.** 194; **CPr.** 95 (*îndulcescu-mă amu de legea lu Dumnezeu*); **CC²**. 132, 135, 136, 157, 494 (*cine se îndulcește de dulceața bogății*), 542; 614; **CB.** I, 11-12; **IP.** 36; *îndulcitu-vă spre pămîntu, uspătatu-vă și îngrășatu-vă înrema voastră* **CV.** CXXXIV, 4; cf. **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CC²**. 44, 392, 455.

înfloritoare „înflorire“ (fig.): *cei ce de pururea înfluritoarea sfintei evanghelie am luat și a o păzi datori fiind...* **CC²**. 352.

îngădui „a-și da asentimentul, a consimți“: *îngădui Moisi cuvîntului socrusău* **PO.** Ex. 18; cf. **PO.** Gen. 40; „a fi plăcut, a plăcea“: *ceia ce sînt întru trupure lu Dumnezeu a îngădui nu pot* **CPr.** 96.

îngîmfat „umflat“: *altora le va cură dintru ochi smrad cu puroi și vor fi îngînfați* **TB.** 470; **CTd.** 221.

îngreoia „a apăsa“: *vre-o nevoe grea s-ară îngreoia pre noi* **CC²**. 381. 443

înnota „a naviga“ și, ca tranz., „a traversa pe un vas“: *toți oamenii aflămu-ne ca întru o corabie și înnotăm... și undele celea ce sînt cu multă frică înnotăm* **CC²**. 61.

înțeles „facultatea de a cunoaște, de a înțelege, inteligență“: *muncește-te cu cetitul și zioa și noaptea: să știi că Domnul va blagoslovi și va spori și va înmulți*

înțelesul tău **CC**[1]. 446; cf. **CP**[2]. LXXII, 11; „îndemînare în executarea unui lucru“: *înțelesul mînrulor sale năstăvitu-i-au* **PH.** LXXVII, 72; „știință“: *a da înțelese mîntuire oaminilor lui* **PS.** CLXI, 77 (frază alterată de altfel; în Vulgata apare: *ad dandam scientiam salutis plebi ejus*).

întoarce „a traduce“: *cinci cărți ale lui Moisi prorocul carele sîmt întorse și scose den limba jidovească pre grecește... ; n-au iară întors mînă de înger, ce mînă grea păcătoasă* **PO.** pref.

întorsură „cărare întortocheată“: *fi-vor întorsurile derepte* **CT. EL.** Luca 9; în **CPr.** 116 (*să placă priiatnicului în bine și întorsură*), el traduce pe *süzidanije* „opus, aedificatio“, dar utilizarea sa ca atare este evident arbitrară.

învălui „a chinui“: *văzuții și nevăzuții draci și vrăjmași, ceia ce ne învăluesc pre noi în toate zilele* **CC**[2]. 86; *a se î.* „a fi împins de valuri, a lupta cu valurile“: *corabie era în mijlocul măriei, învăluiia-se cu undele* **CT. EL.** Matei 59; cf. **CC**[1]. 141; **CC**[2]. 300; „a fi copleșit de griji, a se chinui“: *ucenicii iară învăluiți de bură chinuia-se... ; de eiș fiind singuri, învăluiia-se și se turbura* **CC**[1]. 303; cf. 428; **CC**[1]. 147 (unde trebuie să citim, probabil, *a se învălui*).

învăluire (scris *învoluire*) din glosarul publicat în **ASPh.** XVI, 51 traduce pe vsl. *męteži* „turbatio, confusio“.

ispăsenie „mîntuire“: *derept ispăsenie noastră venit-au deîn ceriu* **TM.** 103; **ICr.** 13; cf. **PH.** (glosarul lui Candrea); **CPr.** 167, 237, 304, 322; **CM.** 6, 7; **CC**[1]. 18, 432; **PO.** pref.; **IC.** 45; **IP.** 28; în alte locuri *spăsenie*: **CV., PS.** etc. (v. glosarul lui Sbiera și al lui Candrea); **TM.** 123, 215; **TB.** 288, **CTd.** 196, 199, 229; **GS.** I, 260; **CPr.** 14, 32, 50, 58, 181; **CM.** 20; **CC**[2]. 4, 6, 7, 8, 12, 63, 207, 575.

444 *ispăsi* „a mîntui“: *Doamne, ispășește împăratul* **PH.** XIX, 10; cf. **TM.** 106; **ICr.** 21; **GS.** I, 259; ca refl., „a fi mîntuit“: *cătră tinre chemară și se ispăsiră* **PH.** XXI, 6; cf. **TM.** 101, 102; **ICr.** 11, 12; **GS.** I, 257; de asemenea: *spăsi* **CV. PS.** etc. (v. glosarul lui Sbiera și al lui Candrea); **CTd.** 194; **CPr.** 27, 35, 36, 52, 53, 56, 57; **CC**[2]. 6, 8, 35; 63, 84, 152, 335, 428, 603; **P.** I; cf. *(i)spăsitoriu*, p. 216.

ispită „încercare“: *știindu că ispita cu a voastră credință face rebdare* **CV.** CIX, 13-14; cf. **CPr.** 52, 62.

ispiti „a căuta să afli ceva, cercetînd, întrebînd“: *ispitește și vezi că proroc deîn Galilei nu se va scula* **CT. EL.** Ioan 27: cf. **CC**[2]. 34, 106, 217; **CV.** CXL, 10, 12; **CPr.** 58; „a se informa“: *în ce cetate vreți sau în oraș întra ispitiți cine întru ea destoinic iaste* **CT. EL.** Matei 35; cf. 3; **CC**[1]. 406; **CC**[2]. 569; „a încerca“: *cela ce și besereca ispiti se spurce* **CV.** LVIII, 9-11: *deaca una [descîntătoare] nu poate folosi, noi ispitim și la zece* **CC**[1]. 238; „a se strădui“: *pururea ispitiia să înțeleagă* **CC**[2]. 192; ca tranz., „a examina, a studia“: *ispiti-voiu legea ta* **PS. CP.** CXVIII, 34; cf. 115; **CC**[1]. 227; **PO.** pref.; **AA.** XXVIII, 104; „a pune la încercare“: *ispitit-ai înrema mea* **PS. CP.** XVI, 3; cf. LXV, 10; LXXX, 8; LXXXVIII, 1 23, **CT. EL.** Luca 76; **CPr.** 93, 273; **CC**[2]. 70, 270, 473; „a cere, a pretinde“: *nu numai cu sufletul va Hristos să credem, ce și den gură mărturisitură ispitește* **CC**[2]. 232; ca refl., „a încerca“: *și besereca ispiti-se a spurca* **CPr.** 47; „a intenționa să..., a se pregăti să...“: *ispitiia-se întru Bithinia a merge* **CPr.** 37.

ispitire „încercare“: *nu vă mirareți ce e întru voi încindere cătră ispitirea voastră...* **CV.** CLX, 4; CXXXIX, 12.

ispitit: *aur ~ , argint ~ (de foc)* „aur, argint curat (încercat la foc)“: *aurulu... de focu ispititu* **CV.** CXXXIX, 13-14 (în **CPr.** 58: *aurului... cu foc ispitindu-se*); *argintu arsu și ispitit* **PS. CP.** XI, 7 (cf. *ispitirea cu argentul* **PH.** LXXII, 31).

ispititoriu „cel care încearcă să pătrundă, care scrutează, care sondează“: *ispititoriu în enimile* **PS.** VII, 10; cf. **CP.** la același verset și CXVIII, 2.

ispravă „act, acțiune“: *toate ispravele părea-i-se că cu puterea luiș că le-au isprăvit* **CC²**. 16; „afacere“: *aceasta isprava... s-au isprăvit pren mînule mele* 445 **DH.** XI, 318; „ceea ce se traduce prin fapte, manifestare efectivă“: *isprava credinței den scriptură iaste nu den ciudese* **CC¹**. 223; „avantaj, profit“: *cine miluiaște lu Dumnezeu dă, cît de puținel cu mare ispravă plăti-i-va* **CC²**. 43-44; cf. 172.

isprăvi „a conduce“: *Domnul să isprăvească inimile voastre* **CPr.** 277; cf. **PS. CP.** CXVIII, 9; „a întări“: *isprăvește dereptul* **PS. CP.** VII, 10; „a face tot posibilul pentru a...“: *mă rog... să-m isprăviți de tot de ce vă rog* **AIIN.** III, 547; „a îndeplini, a realiza“: *de sîntem putearnici, toate să le isprăvim* **CC²**. 44; cf. 276; „a pune în practică“: *în toate învățăturile legiei ce era întărit a le isprăvi* (*ibid.*, 331); cf. 334; „a reuși să...“: *cum amu isprăvit-au de să iubească vecinul?* (*ibid.*, 353, cf. 6); *a se i.* (ca vsl. *ispraviti sę*) înseamnă „a se înălța“ în această frază din **PS. PV. CP.** CXL, 2: *se isprăvească-se* (*să se isprăvească*) *rugăciurea mea.*

isprăvire „faptă, acțiune“: *nu trebuiaște să ne descoperim cătr-înșii isprăvirea noastră* **CC²**. 441; cf. 19; „acțiunea de a aduce pe cineva pe calea cea bună, îndreptare“: *isprăvire iaste limbiei aceștiia cu ale tale gîndure* **CV.** LVII, 9-11; „ceea ce aduce avantaj, mulțumire, bine; recompensă“: *în isprăvirea celor ce vor auzi spune Hristos... înfricoșatul lucrul venitului lui* **CC²**. 40-41; cf. 43, 162, 334 (*ceaia ce e... a destoinicilor plată și isprăvire*); „conducere, administrație“: *a nu tocmi bine a chelăriei-ș isprăvire* (*ibid.*, 499).

isprăvit „desăvîrșit, perfect“: *în toate bunătățile isprăvit ucenic* **CC²**. 496.

iute „feroce“: *fieri iuți* **TM.** 47; cf. **CC²**. 455; **S.** 15; „violent, furios“: *iată amu că scăpăm de cea bură rea și iute* **CC²**. 48; *doi drăciți... iuți foarte* **CT. EL.** Matei 28; cf. **CC¹**. 118; „spăimîntător, groaznic“: *goli și negri...*, *necurați și iuți* **TB.** 469; **CTd.** 221; *moartea păcătoșiloru [e] iuti* **PS. CP.** XXXIII, 22; cf. **TB.** 452; **CTd.** 210, 214; „rău“: *ia cunusul șapte alte duhure mai iuți de el* **CT. EL.** Matei 48; *nu rușireadză-se* (*se rușinează*) *în vreme iuti* **PS. CP.** XXXVI, 19; cf. XL, 2; XLVIII, 6; LXXVII, 49; XCIII, 13; CXLIII, 10; **CC²**. 38; „aspru, sever“: *iute iaste acesta cuvînt* **CT. EL.** Ioan 24; „aprig, 446 greu de suportat“: *munca ceaia iutea și ceaia amara ce iaste în vecie* **CC²**. 171; cf. 38, 228, 263, 307, 312, 613; „apăsător, greu“: *slobozire de mulțimea păcatelor noastre celea iuțile priimi-văm* **CC²**. 299; cf. 617; „dur, tare“: *ca un lutu e... de nu priimește semnul pecetei, iute fiind* **CC²**. 501; „aspru“: *eu păzii căile iuți* **CP. CP²**. XVI, 4 (pentru folosirea sa cu aceste înțelesuri, cf. vsl. *ljutŭ* „acerbus, saevus, terribilis“ etc.); ca adv., „aspru, sever, tare, mult“ (= vsl. *ljutě* „valde“), îl găsim în construcții ca: *pentru aceaia vină pedepsește ei iute* **CPr.** 300; *iute munciia-se* **CC²**. 257; *cel fecior... ce boliia iute* (*ibid.*, 394); *iute era prăjit* (*ibid.*, 419); în ce privește *iute pățit* **CT. EL.** Matei 25; cf. **CC¹**. 103 (*coconul mieu zace în casă slab, iute pățit*; în **CC²**. 258: *slăbit și iute muncit*), el traduce pe vsl. *ljutě straždę* (part. lui *stradati* „pati“); ca interjecție, el înseamnă „vai“! (= vsl.

ljutĕ „vae!“): *o, amar noo şi iute!* **TB.** 457, 470; cf. **CTd.** 210 (*o, iute voao, păcătoşilor*), 216, 221.

iuţi (a se) „a se lăsa dus de o pasiune, a se îndîrji, a nu se stăpîni“: *de te veri iuţi şi te veri înălţa, cădea-veri în perire* **CC²**. 227.

iuţime „îndîrjire“: *a fariseilor... graiure să le moae şi iuţimea lor* **CC²**. 192; cf. 227; „asprime, severitate“: *altora amu cu iuţime... grăi-va* (*ibid.*, 611; cf. 323, 324, 338); „suferinţă, chin, tortură“: *fi-vor în toate iuţimele şi în muncile celea amărîtele* (*ibid.*, 548; cf. 303, 482).

ivi, intranz. „a arăta“: *ainte amu spunre şi iveşte că de proroci acestea binre vestiră-se* **CB.** CLXVI, 3-5; cf. **PS. CP.** LVIII, 12; **CPr.** 63, 78; **CC²**. 333; „a veni“: *deca fu[iu] întru Ierusalimu, iviră arhiereii şi bătrînrii iudeeşti* **CV.** LXVIII, 13-LXIX, 1: cf. **CPr.** 48; tranz., „a arăta“: *se te facu... martoru celora ce-ţi voiu ivi ţie* **CV.** LXXVII, 9-12; cf. **PS. CP.** IV, 6; LXX, 20; LXXXIV, 8; XC, 16; **TB.** 460; **CTd.** 217; **CT. EL.** Ioan 7; **CPr.** 49; **CC¹**. 23, 196, 213, 605; „a manifesta“:... *cu ce ivescu lui spăsenia mea* **PS. CP.** XLIX, 23; cf. XXIV, 4; L, 8; LXXVII, 11; **CC²**. 196; refl., „a se arăta sub
447 un anumit aspect, a apărea“: *cîndu vă postiţi nu fiţi ca acoperiţii ce... strămutează faţa sa, ca să se ivească oamenilor că se postesc* **CT. EL.** Matei 17; cf. **CC¹**. 340; **CC²**. 48, 56; *amară ivi-se-va faţa lor hitleană* **TB.** 489; **CTd.** 221; „a ajunge să fie descoperit, a se dezvălui“: *nu iaste amu taină ce să nu se ivească* **CT. EL.** Marcu 16.

ivire „acţiunea de a se dezvălui“: *nece va fi ascunsă ce să nu vie întru ivire* **CT. EL.** Marcu 16; „destăinuire“: *ce folos facere-aş voao de unde cu voi nu grăesc sau întru ivire sau întru înţeles?* **CPr.** 155 (în Vulgata: ...*aut in revelatione, aut in scientia*); „mustrare“: *toată scriptura deîn Dumnezeu dată e să fie cu folos cătră învăţătură, cătră ivire* (*ibid.*, 297; în Vulgata:... *ad arguendum*); *în ivire* apare de mai multe ori la Coresi cu sensul de „în văzul tuturor“: *învaţă pre noi nu în ivire cevaş să facem* **CC²**. 242; cf. 60, 280, 442.

ivit, adj. „dezvăluit“: *nu va fi nece una de cestea ce-s acoperite acicea să nu fie ivită atunce* **CC²**. 613; cf. 624; „evident“: *derept să fie şi mai ivită spunerea, aceasta o face şi mai aiavea* (*ibid.*, 530; cf. 402); „renumit, celebru“: *minunat iaste şi ivit şi proslăvit, că toţi oamenii... vin de se închină sfîntului Vithleem* (*ibid.*, 572); subst., „acţiunea de a face să apară, de a arăta“: *întru ivitele dereptăţilor lui* **CPr.** 84.

izbîndă „răzbunare“: *Dzeul izbîndeei Domnul, Dzeul izbîndeei* **PS. CP.** XCIII, 1; cf. LXXVIII, 10; CXLIX, 7; **CPr.** 17.

izbîndi „a răzbuna“: *sîngele fiilor săi şi vrăjbiia lor izbîndi* **PV. CP.** CLIII, 43; cf. *ibid.* (şi **PS.**) XCVIII, 8.

izbucni „a creşte, a înflori“: *cîndu răsăriră greaşnicii că* (= *ca*) *iarba şi izbucniră toţi ce facu fără-de-lege* **PH.** XCI, 8 (*crescu* în **PS. CP.**).

jale (*jele*) „dorinţă“: *jelea greaşnicului peri-va* **PH.** CXI, 10; cf. **PV.** CXXXIX,9; **CC²**. 8.

jelanie, acelaşi sens ca precedentul: *nu feriră-se de jelania sa* **PS.** LXXVII, 30; cf. **CP.** IX, 38; XX, 3; XXXVII, 10; CII, 5; CXI, 10; **CT. CC¹**. epilog; **CPr.** 70, 78, 118; **CC²**. 303; **PO.** pref.

jelui (*jălui*) „a dori, a pofti“: *argintu sau auru... nece dela urulu n-amu jeluitu* **CV.** XXII, 13-XXIV, 1: cf. CXXVII, 4; CXXXVII, 2; CXLI, 7; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TB.** 450; **CTd.** 222; **CT. EL.** Matei 51;

Luca 79, 83, 108, 110; **CPr.** 57, 78, 79, 267, 290; **CC¹.** 181; **CC².** 21, 28, 30, 301, 406, 412, 460, 493, 548; *a jelui către..., la..., spre...* înseamnă „a aștepta cu ardoare, a suspina după...“: *în ce chip jeluiaște cerbul la izvoarele apelor, așa jeluiaște sufletul mieu către tine, Doamne* **CP.** XLI, 2; cf. CLIII, 11; **PS,** la aceleași versete; **PO.** Gen. 31; **CC².** 177; 218-219; în **CV.** CXXVIII, 5; *a jelui către...* înseamnă „a se simți atras de ceva“: *către zavistu jeluiaște duhulu cela ce se sălășuiaște întru voi?* (cf. **CPr.** 55); urmat de un dativ, el are sensul de „a-și îndrepta dorința spre ceva, a aspira la...“: *multeei și nespuseei bogății a lui să jeluim întru inimile noastre* **CC².** 356; pentru *jelui* utilizat în acest fel (ca mai sus, pentru *jale, jelanie*, cărora trebuie să le adăugăm pe *jeluit* „dorit“: *ocărîră țara jeluită* **CP.** CV, 24), de comparat vsl. *želati* „desiderare, lugere“, alături de *žalovati* „lugere“. 448

jir are sensul general de „rod, produs al pămîntului“, și nu cel obișnuit, în acest pasaj (greșit tipărit) din **CPr.** 34: *deîn ceriu voao ploe vă dă și vremi [de] jirure aducînd* (în textul slav: *vrěmena gobinina*, acesta însemnînd „îmbelșugat (în roade)“; în Vulgata: *tempora fructifera*).

jude „șef, principe“: *tremise împărat și dezlegă elu, giudele ominilor, și lăsă elu* **PS. CP.** CIV, 20; cf. CLVIII, 38; **CMț.** 230; **CT. EL.** Matei 32, 81; Luca 57, 74; Ioan 8, 42, 49; **CPr.** 17; **CC¹.** 134; **CC².** 435, 437, 439, 440, 469, 471, 493, 497, 570; pl. *judeci*, reproducînd pe lat. *judices*, e dat de: **PS. CP.** XXIII, 7, 9; XXXII, 10; XLIV, 17; XLVI, 10; LXVII, 26, 28; LXXV, 13; LXXXI, 7; LXXXII, 12; LXXXVI, 6; CIV, 22; CVI, 40; CXII, 8; CXVII, 9; CXVIII, 23, 161; CXL, 6; CXLV, 2; CXLVIII, 11; CLII, 15; CLIII, 42; **PV.** LXXXI, 7; LXXXII, 12; CVI, 40; CXII, 8; CXVIII, 161; CXL, 6; CLII, 15; CLIII, 42; **TB.** 342, 454; **CTd.** 193, 205, 215; **CT. EL.** Matei 33, 46; Marcu 13; Luca 110, 111; Ioan 26, 27, 43; **CPr.** 10; **CC¹.** 64, 127; **CC².** 135, 216, 285, 471, 475, 570.

judecătoare „judecătorie“: *Și-i goni din giudecătoare. Deaci prinseră Sostena... și-l bătea înraintea giudecătoareei* **CV.** 1, 8-13; cf. CXVIII, 1-2; „judecată, hotărîre“: *neispitite sîntu giudecătorile Domnului nostru* **CTd.** 191.

județ „judecată, hotărîre“: *cîndu grăiia lui... de giudețulu cela ce va se fie* **CV.** LXIII, 10-13; cf. LXII, 9; LXVII, 1, 5; LXIX, 8; CXIX, 5, 6, 8; LXXXVIII, 1-2; CLVIII, 9-10; CLXI, 7-8; CLXXI, 13; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM.** 52, 53, 123; **TB.** 455, 457, 468, 469, 470. **CTd.** 201, 212, 213, 215, 216, 221; **CT. EL.** Matei 20, 95, 96; Marcu 14; Ioan 10, 42; **CPr.** 47, 48, 52, 57, 61, 67; **CM.** 19; **CC².** 7, 39, 129, 130; **P.** 22; „loc unde se face dreptate, tribunal“: *și-l aduseră el la județ* **CPr.** 40, cf. 52; **AA.** XX, 443; „judecător“: *giudețu eu acelora nu voiu se fiu* **CV.** I, 7-8; cf. LIX, 10; CXVII, 6; CXXIX, 14; CXXX, 1; CXXXIII, 5; CL, 3-4; **PS. CP.** LIX, 6; LXXIV, 8; CXLVIII, 11; **PV.** CXLVIII, 11; **TB.** 450, 451, 457; **CT. EL.** Matei 12; **CPr.** 20, 32, 40, 47, 56, 59, 298; **CC¹.** 44, 85-86, 331, 342, 426, 473; **CC².** 21, 37; **PO.** pref.; Ex. 21, 22; **S.** 21; „căpetenie“: *giudețului oamenriloru tăi se nu-i gici reu* **CV.** XLVII, 4-5; cf. CXLVIII, 2-3; **PS.** CIV, 21; **PV.** CXLVIII, 11; **PH.** II, 2; XXXII, 10; XLIV, 17; XLVI, 10; LXVII, 26, 28; LXXXI, 7; LXXXII, 12; LXXXVII, 6; CIV, 20, 21, 22; CVI, 40; CXVII, 9; CXVIII, 23; CXL, 6; CXLV, 2; CXLVIII, 11; **CT. EL.** Matei 3; **CPr.** 8, 12, 47; **CC².** 440; „conducătorul municipalității“: *Hîrjil Lucaciu, județul Brașovului* **CC².** 3; cf. 8; **CB.** I, 57; **AIIN.** III, 547. 449

jupîn „titlu dat unui om de condiție înaltă, unui boier, unui magistrat superior“: *jupînul Ghiorghie Hatmanul* **DH.** XI, 490; cf. **CC²**. 3, 8; **RLR.** 50.

jupîneasă „titlu dat unei femei de condiție înaltă“: *jupîneasa Cămărășoia* **DH.** XI, 490, cf. **CB.** I, 18, 38; de asemenea, în general, „soție“: *zise către ia celu împărat: „giupîneasă,...“* **TM.** 151; *Eu Gavrilcea Polschii și cu giupîneasa mea Grăpina dau știre cu cest zapis al nostru* **DR.** 4; cf. **CM.** 16, 17; **AIIN.** III, 545; **GSI.** X, 11; **DH.** XI, 319.

jura, tranz. „a face să jure“: *să-l gioare cum nu se-au tins la marha priatnicului său* **PO.** Ex. 22; cf. **CC¹**. 395; **AA.** XXVIII, 113; „a pune pe cineva să dea dovezi de fidelitate“: *au jurat țara Mării Lui* **AA.** XX, 486.

lăcui „a trăi“: *cum să ne spodobim împărăției ceriului, lăcuind noi cu lene și nedreptăți?* **CC²**. 7; cf. 63, 460, 545.

lăcuitoriu, ca adj., „locuit“: *nici într-un loc lăcuitoriu să nu ațițați foc* **PO.** Ex. 35; „de natură a dura mult timp“: *ceaia ce e lăcuitoare pururea destoinicilor plată și isprăvire* **CC²**. 334; cf. 336, 363; *a fi lăcuitoriu* înseamnă „a locui“: *puterea lu Hristos să fie lăcuitoare întru mine* **CPr.** 194.

lămurit „purificat“: *argintul cu foc lămurit* **CC¹**. 197; cf. **CC²**. 361.

lăsa „a ierta, a amîna“: *se fure faptu păcatu, lăsa-se-va lui* **CV.** CXXXIV, 14-CXXXV, 1; cf. **PS. CP.** XXIV 18; XXXI, 1; LXXXIV, 3; **TM** 124; **TB.** 467; **CTd.** 199, 220; **CT. EL.** Matei 17, 29, 76, 77; Marcu 7, 16, 51; Luca 27, 55; Ioan 65; **CPr.** 57, 70; **CC¹**. 3, 120; **CC²**. 8, 48, 60, 65, 66, 69, 144, 150, 275, 280, 282, 283, 330, 321, 327, 373 (*a erta și a lăsa*); **S.** 23.

lăsare „iertare, amînare“: *lăsare păcateloru* **CV.** CIX, 1-2; cf. **PS. CP.** CLXI, 77; **CTd.** 229; **CM.** 13; **CC²**. 17, 69, 282, 283, 475 (*lăsarea și ertarea păcatelor*), 521, 600; **GS.** I, 260.

lature „ținut, regiune, țară“: *a cîți era... în toate laturile iudeești* **CV.** LXXVIII, 11-14; cf. XIV, 2-3; **CT. EL.** Matei 3, 4, 5, 8, 28, 60, 62, 67; Marcu 1, 4; Luca 4, 31, 38; **CPr.** 30, 33, 41, 42, 49, 50; **CC¹**. 109, 228, 407; **CC²**. 265, 365, 426, 502, 569, 571; *venit* sau *nimearnic de laturi* înseamnă „străin“: *venitul de laturi tu nu-l obidi* **PO.** Ex. 22; *săva fie nimearnic de laturi, săva lăcuitoriu de aicea* (*ibid.*, 12).

leagăn „trăsură“ **AA.** XX, 469.

legat „prizonier“ (vsl. *sŭvęzĭnĭ* „vinctus“): *la toate praznicele lăsa lor un legat* **CT. EL.** Marcu 66; cf. **CPr.** 222, 302.

legătoriu, ca precedentul: *asculta-i ei legătorii* **CPr.** 38; *legătoare* „închisoare“: *tremiseră întru legătoare să-i aducă ei* **CPr.** 15.

legătură „închisoare“ (vsl. *qzilište* „carcer“): *Ioan auzi în legătură lucrul lu Hristos* **CT. EL.** Matei 40; în **CPr.** 302 el traduce pe *qza* „vinculum“.

legheon (din care derivă forma actuală *lighioană*) este folosit cu înțelesul vsl. *legeonŭ* „legio“ (< gr. λεγεών): *doaosprăzece legheoane de îngeri* **CT. EL.** Matei 108; **CC¹**. 394.

lemn „arbore“: *hi-va ca lemnul răsădit lîngă eșitul apeei* **PS. CP.** I, 3; cf. XCV, 12; CIII, 16; CIV, 33; CXLVIII, 9; **TM.** 45, 190; **TB.** 287, 288; **CT. EL.** Matei 5, 22, 47; Marcu 34; Luca 9, 72, 107; **CPr.** 78; **CC²**. 98, 114, 343, 421, 515, 524; **PO.** Gen. 3, 18, 21; Ex. 10, 15; **CB.** I, 6, 9.

limbă „popor, națiune“ (după vsl. *języků* „lingua, populus“), de cele mai multe ori atunci cînd e vorba de popoare păgîne: *limbiloru spuniu se pocăiască-se și se întoarcă-se către Dumnedzeu* **CV.** LXXIX, 1-3; cf. XXVII, 10;

XXIX, 8; XXX, 3; XXXI, 6-7; XLIII, 1-2; LVII, 9; LIX, 10-11; LXI, 11; LXXIV, 4; LXXXVII, 14; LXXX, 5; CI, 11; CV, 3; CXXXVII, 1; CXLVI, 12; CXLVII, 9-10; **PS. CP.** II, 1, 8; IX, 6, 12, 16, 18, 20, 21, 27; XVII, 44, 50; XXI, 28, 29; XXXII, 10, 12; XLII, 1; XLIII, 3, 12, 15; XLV, 7, 11; XLVI, 2, 49; XLVIII, 2; LIV, 10; LVI, 10; LVIII, 6, 9; LXIV, 8; LXV, 7, 8; LXVI, 3, 5; LXXI, 11; LXXVII, 54; (*păgînrii* **PH.**); LXXVIII, 1 (*păgînrii* **PH.**); 6 (*păgînri* **PH.**), 10; LXXXII, 5; LXXXVIII, 51; XCIII, 10; XCV, 3, 5, 7; CIV, 13, 44; CV, 5, 47 epilog etc.; **CP. CP^1. CP^2.** (*eu diacon Coresi, deaca văzuiu că mai toate limbile au cuvîntul lu Dumnezeu în limba lor...*); **TM.** 44; 106; **ICr.** 20; **GS.** I, 258; **CTd.** 195, 197; **CT. EL.** Matei 18, 81, 98, 99, 106, 116; Marcu 58 Luca 105, 106; Ioan 40; **CPr.** 33, 40, 45, 46, 47, 49, 51, 57, 58, 78; **CM.** 2, 10; **CC^2.** 36, 185, 201, 204, 246 (în „tîlc", 253: *păgînii*), 255, 339, 542 (*păgînilor* în **CP. EL.** Matei, 34).

lin „blînd, binevoitor, afabil": *lin să fie către toți* **CPr.** 294; cf. **CC^2.** 231.

lînged „bolnav": *spre lîngedzi purta mîreștergura* **CV.** IV, 8-9 (pentru alte exemple, v. glosarul lui Sbiera); cf. **TM.** 50; **CT. EL.** Matei 26, 106 (*cîndu te văzum lînged..., cîndu te-am... văzut bolnav*); Marcu 5, 23, 27; **CPr.** 14, 42, 51; **CC^1.** 328; **CC^2.** 36 (*bolnav* în tîlc, 45).

lîngedzi „a fi bolnav": *se lîngedzește neștinre întru voi* **CV.** CXXXIV, 7-8.

lîngoare „boală, suferință, durere": *să aibă despus a vindeca lîngorile* **CT. EL.** Marcu 12; cf. Matei 26, 34 (*toate lîngorile și toate boalele*); Luca 40; **CC^1.** 17; **CC^2.** 502; **CB.** I, 10; *lîngoare întră* (a se citi: *întru*) *înrima mea dzi și noapte* **PH.** XII, 12 (v. și glosarul lui Candrea).

lipsi „a trebui": *lipsiia a se spăla cînd întra în cortul adevărăturiei* **PO.** Ex. 40; cf. Gen. 33.

locșor „coșciug": *și-l unseră pre el cu aromat și-l puseră, în Eghipet, într-un* 452
locșor **PO.** Gen. 50.

lovi „a ataca": *am măros* (= *mers*) *de-am lovit nește sate* **IS.** V, 391.

lucra „a practica": *furtișagul să nu mai aibă a-l lucra acel om* **CC^2.** 322; cf. 451; „a unelti, a urzi": *preamulțimea relelor de ce lucrează ei spre oameni* (*ibid.*, 271); „a naște, a produce": *în lăuntrul inimiei... bunătăți lucrează* (*ibid.*, 275; cf. 510, 588, 617); „a se achita față de cineva de anumite obligații, a servi": *nu puteți... lucra lu Dumnezeu și lu Mamon* (*ibid.*, 329); cf. **IP.** 33; „a fi supus...": *dulceața aceștii vieți ce stă și lucrează avuției* **CC^2.** 329; cf. 95, 249. Înțelesul de „a cîștiga" pe care i-l atribuie S. Pușcariu, „Dacoromania", III, 820, nu e de loc confirmat de texte; fraza din **CC^2.** 361: *cela ce luo cinci talanți aciiaș merse de lucră alți cinci talanți* (imediat după aceasta citim: *aciiaș lucră, de plăti ce luase*) arată cu siguranță omiterea, după *lucră*, a lui *cunușii* și *făcu*, cum rezultă din textul exact al Evangheliei dat de două ori la pp. 358, 359: *merse cela ce luo cei cinci talanți, lucră cunușii și făcu alți cinci talanți*; tot atît de puțin doveditor este pasajul (588): *toate praznicile domnești bucurie* (= *bucurii*)... *sufletești lucrează, iară sufletului lumină și frîmsețe cîștigă-i*; înțelesul lui *lucrează* corespunde aici celui înregistrat mai sus (în sensul de „a produce") și numai întîmplător este urmat de *cîștigă-i*; în ce privește *lucru*, care ar fi însemnat de asemenea „cîștig", nu „utem să-l recunoaștem ca atare: *lucrul dobîndeei*, tot din **CC^2.** (493), înseamnă pfaptul de a se îmbogăți", și dacă citim în altă parte (514): *ca un iubitoriu*

de argint și de lucruri iubitoriu, nu vedem de ce *lucru* ar avea în acest caz o altă semnificație decît aceea de „obiect".

lucrare „faptul de a pune în practică, de a aplica": *spre lucrarea acelor cuvinte ale lui să ne nevoim* **CC²**. 328.

lucrătoriu „care pune în practică, care aplică": *nu numai noi lucrători evangheliei fi-văm* **CC²**. 243.

lucru: *Lucrul apostolesc* „Actele apostolilor" **CPr.**, titlu.

lume „lumină": *scoate ca lumea dereptatea ta* **PS. CP.** XXXVI, 6 (*lumin(r)a* **PH. CP²**); cf. **PS.** XXXVII, 11; XLVIII, 20 (*lumin(r)ă* **PH. CP²**.); LXXXVIII, 16 (*lumină* **CP. CP²**.); **CP.** XXXVII, 11; XLVIII, 20; **PV.**
453 CIII, 2 (*lumină* **PS. CP.**); **CC²**. 543; *lumea ochiului* „lumina ochiului" **PS. CP.** XVI, 8; CLIII, 10.

luminătoriu „făclie": *tu luminredzi lumin[ră]toriul mieu* **PH.** XVII, 29; cf. CXVIII, 105; CXXXI, 7.

lung „lungimea (unui lucru)": *și cînd ară fi depărtați dela Efrata cîtu-i lungul unui pămînt arătoriu* **PO.** Gen. 35; cf. Ex. 25, 26, 27, 36, 37; **CPr.** 223; „durata timpului": *viiață cerșutu-ți-an și ai dat lui în lungul dzilelor* **PH.** XX, 5; cf. XXII, 6; XC, 16; XCII, 5.

luotoare „acțiunea de a lua..., de a anexa (o țară)": *luotoarea Moldovei* **AA.** XX, 472.

lupta tranz. „a învinge": *nici să ne dăm noi... să ne lupte ei* **CC²**. 86.

măiestrie apare cu mai multe înțelesuri, după cum traduce următoarele cuvinte slave: *chądožĭštvo* „scientia, prudentia": *nu e într-înși măiestrie* **PS. PV.** CLIII, 28; *gananije* „propositio, aenigma": *deschidzu în psăltire măestriile mele* **PS. CP.** XLVIII, 5 (*gîcirea mia* **PH.**); cf. **PS. PH. CP.** LXXVII, 2; *gaždenije* „vituperatio": *audziiu măestrii(le) de vietorii* (*de*) *împregiur* **PS. CP.** XXX, 14 (*gîcire* **PH.**; acest înțeles pare să se datoreze confuziei lui *gadati* „conjicere" cu *gaditi* „vituperare"); cf. **CC²**. 337, 359; în **CC²**. 274 el are sensul de „acțiune ascunsă, uneltire": *tare și bărbățește împrotivă să stăm măestriilor ce vin dela... dracul.*

măreț „îngîmfat, mîndru": *vor fi oamenii... certători, măreți* **CPr.** 295; cf. 106, 107; **CT. EL.** Luca 4; **CC¹**. 71, 106, 165, 222, 347, 353; **CC²**. 13, 445.

marhă „avere": *nedereptatea amu pohtește să răpească marha striinului* **CC²**. 250; cf. 467 (*avuțiia au marha*); **CC¹**. 95, 96, 99, 106, 276, 348; **PO.** Gen. 14, 15, 24, (*marhă de argint și de aur* „obiecte de argint și de aur", ca în versiunea maghiară a lui Heltai: *ezüst és arany marhákat*); „vite": *să vor prinde la el cea marhă furată vie, săva bou fie, săva asin, săva oae...* **PO.** Ex. 22; cf. Gen. 26; **CC¹**. 115, 263.

mări „a preamări": *măriți Domnul cu mere și înrălțămu numele lui depreură* **PS. CP.** XXXIII, 4; cf. XI, 5; XVII, 51; XXXIV, 27; XXXIX, 17; LXVIII,
454 31; LXIX, 5; LXXXVII, 2; CLX, 46; **CV.** VI, 5-6; **TB.** 356; **CTd.** 193, 200, 207; **CT. EL.** Luca 4; **CPr.** 27, 42, 50; **CC²**. 14, 70, 171, 207, 560, 562, 594; ca refl., „a se îngîmfa": *cumu se măriră unii* **CPr.** 132, cf. 154, 196, 287, 289; **PS. CP.** IX, 39; **CC¹**. 315; **CC²**. 14, 70, 171, 183, 384.

mărie „mărime": *măriia păcatelor* **CC¹**. 43; cf. **CT. EL.** Luca 4, 82; **CPr.** 218; **CC²**. 82, 561, 565; **CB.** I, 9; „maiestate" (de cele mai multe ori: „divină"):

va se spargă măriia ei CV. IX, 8-9 (în Vulgata: *destrui incipiet majestas ejus*); *mirară-se toți de măriia lu Dumnezeu* CT. EL. Luca 46; cf. PH. CXLIV, 3, 6; CL, 2; CP. CXLIV, 3; TM. 155; CTd. 191, 193; CPr. 3, 42, 318; CC². 7, 132, 133, 571; IP. 30; „glorie": *tu, Domane, agiutoriul mieu eşti, măriia mea şi înrălţarea capului mieu* PS. III, 4 (*slava* în PH. CP.); cf. VII, 6; PH. XXVIII, 2; CPr. 78, 91; CC¹. 330; CC². 409; „mîndrie": *cătră lucrurile celea bunele mare vătămătură fi-va trufa şi măriia* CC². 12; cf. 13, 14, 18, 171, 531, 567, 619; TM. 227, 230; TB. 420; CTd. 224; CT. EL. Marcu 29; CPr. 56; CC¹. 316, 470.

mărire „mărime": *fece mie mărire tarele* PS. CP. CLX, 49; „maiestate (divină)": *mare e Domnul... şi mărirea lui nu e cumplirea* (unde trebuie să citim: *mărirei lui nu e cumplire*; în Vulgata: *magnitudinis ejus non est finis*) cf. PS. CP. CXLIV, 6; CL, 2; CLX, 49; PV. CLX, 49; „glorie": *daţi mărire Dzeului* (*Domnului*) *nostru* PS. CP. CLIII, 3; cf. D. II, 305; „mărie" (titlu onorific): *lui Budachi Gaşpar... şi tuturor sveatnicilor mărireei domnii sale* RLR. 45.

mărturie „martor": *să nu fii mărturie strîmbă vecinului tău* TM. 101; GS. I, 257; CC²., la sfîrşit; cf. CT. EL. Matei 109.

mărturisi: *mărturisi nărodul ce era cunusul* CT. EL. Ioan 41; CC². 117 (în Vulgata: *testimonium ergo perhibebat turba*); cf. CT. EL. Luca, 13; Ioan 1, 17, 29, 52; CC². 233, 520, 532, 539, 598; „a da ca sigur, a certifica": *adecă eu Petrea Brahăş scriu şi mărturisescu cu cestu zapis al meu* CB. I, 26; cf. 28, 63; DR. 2, 4, 5; „a acuza": *vezi cîţi pre tine mărturisesc* CT. EL. Marcu 66; cf. Matei 109; „a predica": *mărturisiia în pustiia iudeilor* CT. EL. Matei 5; cf. 8, 33, 34, 39, 108; *a se mărturisi* „a declara": *se-au mărturisit Lungul naintea judecăţiei cum n-au băgat nici el nici frate-său pre Stănilă în moşia Moldoveanului* CB. I, 57. 455

maţ „coardă" (a instrumentelor muzicale): *întru psaltirea cu dzece maţe cîntu ţie* PS. CP. CXLIII, 9 (*strune* PH.); cf. XXXII, 2 (*strune* PH. CP².); XCI, 4 (*coarde* CP².); în CV. CXLIX, 9-10 (*încingeţi-vă maţele cugeteloru voastre*) el traduce pe vsl. *črěsla* „lumbi" (în Vulgata, *Ep. Sf. Petru*, I, I, 13: *succincti lumbos mentis vestrae*).

matcă; *matca focului* „infern": *nu tot trupul tău aruncat să fie în matca focului...*: *nu tot trupul tău să meargă în matcă* CT. EL. Matei 13 (cf. vsl. *matica ognĭnaja* „geenna").

meni „a considera, a stima" (vsl. *mĕniti*, *vŭmĕniti* „putare"): *şi marea dumnezeiţa casa Artemida întru nemică meneşte-o* CPr. 42; cf. 67; „a numi" (corespunzînd semnificaţiei de „nominare" a lui *m niti*); *cînd nu avu să plătească datoriul nu meni pre el hitlean* CC². 325; cf. 224, 259, 282, 311, 377, 470, 504; CV. CXXI, 11; PS. PV. CP. CLVI, 13; CPr. 12, 34, 36, 37, 50, 82, 134; (şi ca refl.) „a face apel la...": *nevoe-mi fu a meni chiesariu* CV. CI, 10; *nevoe-mi fu a mă meni la chesar* CPr. 51; cf. 47; „a invoca": *ceia ce meniia numele acesta* CP. 22; cf. 42; CV. V, 1; înţelesul de „a imputa" PS. XXXI, 2 (*nu-i meni Domnul păcatul*) reproduce pe acela al lui *mĕniti* „vituperare" (în acelaşi verset din PH. apare: *schimbă*, datorit confuziei cu *mĕniti* „mutare"; în aceeaşi Psaltire, XLIII, 22, *schimbămu-ne* este, de asemenea, greşit folosit, faţă de *menimu-ne* din CP²., acesta însemnînd, în acord cu contextul: „noi am fost consideraţi..."); cf. PO. Gen. 15.

menit: *a fi menit* înseamnă „a face apel la...“: *să nu fie la chesar menit* **CPr.** 49; *menit în mestec* traduce pe vsl. *domaživĭcĭ* „incola“ în **CPr.** 45: *rugămu-ne noi [și] meniții în mestec să nu meargă el în Ierusalim.*

mereu „curat (vorbind de aur)“: *tot acest lucru de-ntreg și mereu aur era* **PO.** Ex. 37.

mesteca „a ponegri, a defăima“: *mestecă-l cu niște cuvinte la curtea luminatului Scaun împărătescu* **DH.** XI, 319.

miază-noapte „miezul nopții“: *tinse cuvîntu pînră la miadză-noapte* **CV.**
456 XV, 2-3; cf. **PS. PH. CP.** CXVIII, 62; **TM.** 192; **CT. EL.** Matei 104; Marcu 62 (*amiază-noapte* în **EL.**, probabil o greșeală); Luca, 55; **CPr.** 38, 43, 50; **CC**[1]. 146, 461; **PO.** Ex. 11.

mîna (a se) „a se scurge“: *se mînă a cincea lună* **CT. EL.** Luca 3; textul e de altfel greșit tradus (în Vulgata avem: *occultabat se mensibus quinque*); el a fost redat astfel în urma confuziei vsl. *taiti, tajati* „occultare, abscondere“ cu *tajati* „dissolvi, liquefieri“.

mîncătoriu „care se poate mînca“: *bucate multe mîncătoare* **CB.** I, 23.

mîndri „a gîndi“: *rugămu-ne de tine să auzim ce mîndrești* **CPr.** 51 (în versiunea slavă: *...ježe jestĭ tvoja mudrostĭ*, acesta însemnînd „prudentia“ și fiind punctul de plecare al utilizării lui *mîndri* cu sensul care nu e atestat în altă parte); ca tranz. „a înțelepți“ (cf., mai jos, *mîndru*): *să văm vedea pre el că se mănie pre noi..., atunce va să ne mîndrească* **CC**[2]. 229; ca refl., „a fi înțelept“: *nu vă mîndrireți mai vîrtos de cela ce se cade să se mîndrească* **CPr.** 108; pentru un alt înțeles care i se atribuie, v. cuvîntul următor.

mîndrie „înțelepciune“ (vsl. *(prě)mądrostĭ* „sapientia, prudentia“): *se neștinre de voi lipsitu iaste de mîndrie, se ceară dela Dumnedzeu* **CV.** CX, 4-6; cf. **PS.** L, 8; **PH.** CIII, 24; **CP.** L, 8; LXXXIX, 12 (*înțelepciure* **PV. PH.**); CIII, 24; CVI, 27; CX, 10 (*înțelepciunre* **PV. PH.**); **CT. EL.** Matei 56; Marcu 22; Luca 2; **CPr.** 55, 124, 217 (*în toată mîndriia și înțelepciunea*), 249 (*în toate mîndriile și înțelepciunile*); **CC**[1]. 106; **CC**[2]. 12, 97 (*întregi în mîndrie și înțelepți*), 119 (*cu toată înțelepțiia și mîndriia*), 311, 319, 371; **PO.** pref.; Ex. 31; „gînd“: *toți întru ura mîndrie plătitori* **CV.** CLIII, 2-3 (în **CP.** 59: *o mîndrie ce vă e dată*), unde *întru ura mîndrie* traduce pe vsl. *jedinomyslinikŭ* „unanimis“; „bunătate, bunăvoință“: *în trei dzile soțu cu mîndrie nă uspătă* **CV.** CXVII, 12-14 (în **CPr.** 51: *în trei zile alte mîndri uspețe*), acest înțeles părînd să reproducă pe acela al lui *mądroljubĭno* „benevole“ (în pasajul corespunzător din versiunea slavă apare forma simplă *ljubĭzno* „benevole“); „sentiment durabil care leagă de ceva, atașament“: *cine va vrea să lăcuiască pre dreptate... mîndriia ceștii*
457 *lumi și pohteei cade-i-se să le lase...; că mîndriia trupului vrăjmășie iaste lu Dumnezeu și cine se mîndrește lumiei (ce se zice: cine iubește năravurile ceștii lumi) vrăjmaș lu Dumnezeu fi-va* **CC**[2]. 83; după cum se vede, *a se mîndri* este folosit aici tot cu un sens special, acela de „a fi legat de...“.

mîndru „înțelept“ (= vsl. *mądrŭ* „prudens“): *aceștea oameni nebuni și nu mîndri* **PS. PV. CP.** CLIII, 6; cf. **CT. EL.** Luca 80; **CPr.** 124; **CC**[1]. 82 (*fiți... mîndri ca șerpii*), 130 (*mai mîndri și mai înțelepți*); **CC**[2]. 15, 39, 231, 567 (*mîndrii ellinilor*); **PO.** Gen. 41; Ex. 7, 35.

mîngîia „a fermeca, a vrăji“ și derivatele *mîngîiat, mîngîietoriu*: *ia nu aude glasul mîngînietoriului, mîngîiatu(l) mîngîe-se de preamîndrul* **PS. CP.** LVII, 6 (*descîntătorilor, descîntate, descîntă-se* în **PH.**).

mîngîios „seducător, înșelător“: *dracul iaste mîngîios* **CTd.** 226.

mîrșav „foarte slab, sfrijit“: *alte șapte vaci... grozave și mîrșave era* **PO.** Gen. 41.

mișel „sărac“: *au n-au alesu Dumnedzeu mișeii lumiei bogați întru credință?* **CV.** CXVII, 8-10; cf. 2, 13; CVIII, 4; CXVI, 12; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM.** 44, 50, 80; **TB.** 356, 453, 454; **CTd.** 193, 207, 213, 214, 215, 216, 218, 219, 220, 222; **CT. EL.** Matei 79, 108; Marcu 45, 63; Luca 76, 83; **CPr.** 12, 52, 118; **CC**[1]. 45, 99, 105, 106 (*pre mișei, pre săraci*), 218, 225, 308, 348, 452; **CC**[2]. 43, 58, 198, 329, 412, 416, 473, 477, 481 (*mișeilor și săracilor și neavuților*), 494, 626; **PO.** pref.; Ex. 23; **S.** 27; **D.** II, 303, 307; **AIIN.** III, 546; **AA.** XX, 465.

mișelie „sărăcie“: *o, fericați de ceia ce-i batugiocurescu alții printru mișeliia de-i poreclescu* **TB.** 466; **CTd.** 220; „lipsa unui lucru“: *nice voru munci de foame, nece de sete, nice altă mișeliă* **TB.** 462; **CTd.** 218; în **CC**[2]. 423: *întru sărăcie și în nesănătate și în mișelie știindu-l pre el [pre Lazar]*, el pare să însemne „lepră“ (cf. cuvîntul următor).

mișelit „lepros“: *bolnavii vindecați, mișăliții curățiți* **CT. EL.** Matei 34; **CC**[2]. 542 (pentru acest înțeles, propriu în limba romînă veche și lui *mișel*, v. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.*, 1078).

muncă „suferință, chin, pedeapsă, supliciu, tortură“: *aducea... lui toți carii* 458
le era rău, cu de toate boalele și cu munci ținuți **CC**[2]. 543; cf. 460; *de toate avăm a da răspuns și muncă a lua* (*ibid.*, 613); *Cuvîntu de îmblare pre la munci* **TB.** 312; **CTd.** 200; cf. **TB.** 314, 316, 320, 452; **CTd.** 201, 210, 214: **CC**[2]. 271, 398, 421, 530, 553; *munca veacului* („chinul veșnic“) **TB.** 454, 459; **CTd.** 215, 217; *munca veacilor* **CT. EL.** 106; **CC**[2]. 34, 45; *a veacilor muncă* **CC**[2]. 7; *muncile veacilor* (*ibid.*, 548); *muncilor de vecie* (*ibid.*, 624); *muncile iadului* (*ibid.*, 420).

munci, intranz. „a suferi“: *oamenii ceia ce fac așia cade-să să muncească în veaci netrecuți* **CTd.** 227; cf. mai sus *mișelie*: *nice voru munci de foame...*; tranz. „a sili“: *ne vor munci ca să ne despartă de Hristos* **CC**[2]. 235.

muncitoriu „cel care supune pe cineva unei suferințe intolerabile, care torturează, călău“: *muncitorii ce o lega cădzură gios la pămînt* **TM.** 154; cf. 156; **CC**[1]. 155, 156; **CC**[2]. 530, 551, 573.

muta (și *a se m.*) este folosit mai ales în **PH.** acolo unde astăzi sînt utilizate alte cuvinte, ca *a (se) așeza, a (se) sălășlui*, și întrebuințarea lui cu acest sens ne trimite la semantismul lui *mutare*, ca și în alte cazuri, sub influența migrațiilor păstorești: *tu, Doamne, însuți pre nedejde mutatu-me-ai* IV, 10; *în loc de hrană acie me mută* XXII, 2; *cinre se va muta în cel svîntu dealu al tău?* XIV, 1; *muta-me-voiu în satul tău în veaci* IX, 5; *nu me voiu mai muta* LXI, 7 (de asemenea în **PS. CP.**: *nu muta-me-voiu, nu mutu-mă*; în Vulgata: *non emigrabo*); *cinre (va) iubi-vor numele tău muta-se-vor întru el* LXVIII, 37; *se mute-[se] feciorii lui cerșitori* CVIII, 10 (*mută-se* **PS.**; *să se mute* **CP.**); cf. *de acolo mutămu-nă și demînreața sosimu întru Anticrihei, iară întru alta mutămu-nă întru Asamonu* **CV.** XVII, 10-13; *ainte pînă nu se mutase el întru Haraan...*; *și se mută în Haran* **CPr.** 17; expresia *fața se mută* înseamnă „fața se schimbă“ („se schimbă la față“): *că ce... fața ta s-au mutat?* **PO.** Gen. 4.

mutare „loc unde se poate locui, adăpost“: *pînă voiu afla... mutare Dzeului lu Iacov* **PS. CP.** CXXXI, 5 (*mutare Dzăului Iacov* **PV**); *în (spre) soare puse*

459 *mutarea sa* PS. PH. CP. XVIII, 5; *Doamne îndrăgiiu locul mutare* (a se citi: *mutăriei*) *slavici tale* PH. XXV, 8; *cerşu să afle mutare Dumnezeului lu Iacov* CPr. 17; *cine va avea nădejde cătră Dumnezeu, mutare-i va fi şi va scăpa de boale şi de nevoi*; CC². 416; cf. *muta*.

mutat este sinonim cu *mutare* în acest pasaj din PH. CXVII, 15: *în mutatul pravednicului*; el înseamnă „care n-are locuinţă stabilă, rătăcitor" în PS. CP. XXXVIII, 13: *mutatu-s eu la tire*; în acelaşi verset PH. dă *mutătoriu*.

năduşi, ca refl., „a se înnăbuşi, a se sufoca": *năduşi-se-vor oamenii de frică* CT. EL. Luca 106; ca tranz., în aceleaşi texte (Matei 103; *şi-l va năduşi de năprasnă*; Luca 68: *şi va năduşi el*), el traduce pe vsl. *protesati* „secare, dividere".

năluci (*a se*) „a se arăta, a apărea (în realitate, nu în imaginaţie)": *Hristos... se-au năluci şi mie* CPr. 158; cf. 175.

năluciturâ „acţiunea de a face vizibil, arătare": *eu voi veni pre năluciturа... a Domnului* CPr. 194.

năpădi „a coborî" (nu, ca astăzi, „a se arunca asupra..." etc.): *cînd începui a grăi năpădi Duhul sfînt spre ei* CPr. 51.

năpusti „a arunca": *nepusti săgetele* PH. XVII, 15.

năravu „tradiţie, obicei", pl. „moravuri" (nu cu sensul defavorabil din romîna modernă): *cum iaste năravul jidovilor să se îngroape* CC¹. 8; cf. 11 (*acest obiceai şi năravu*); CV. XXX, 5-6; LXIX, 3; LXXXIII, 12-13; CPr. 45, 48, 49; *cu năravuri bune să ne înfrîmsetăm* CC². 237; cf. 274, 586; „gen de acţiune, fel de a se comporta": *Multe şi de toate năravurile dăruit-au noao Dumnezeu să lucrăm, cineş spăseniei sale. Un năravu, cel dentîi, iaste blagodareniia* CC². 292; cf. 99, 415, 483; CPr. 318; „regulă de purtare": *ţineţi acel năravu ce eu am dat voao* CPr. 147; cf. CC². 227.

nari „nas" PV. CXIII, 14; CTd. 227.

nebun „rău": *pristani tuturoru cailoru nebure* PH. XXXV, 5 (PS. CP. *în toată calea rea*).

necrezut „necredincios": *spre cădere amu necrezuţilor lui zace Domnul* CC². 591.

necurat, adj. „nelegiuit": *ferice bărbat ce nu merge la sfatul necuraţilor* PS. I, 1 (v. şi glosarul lui Candrea); cf. TB. 458; CTd. 216; CPr. 62, 78; „necinstit":
460 *Giva Raguzeul iaste necurat* DH. XI, 319; cf. TB. 344; CTd. 205; subst. „impuritate (morală)": *tu lăsaşi necuratul înremiei mele* PS. CP. XXXI, 5; cf. XXXIX, 5.

necurăţie „impuritate (morală)": *tot cerem a ta rugăciune să ne izbăvească de toată necurăţiia* TM. 215; cf. CPr. 93, 228, 269, 332; CC². 536, 575; IC. 43; „nelegiuire": *după multă necurăţia lor lepedzi ei* PS. V, 12 (cf. glosarul lui Candrea şi CPr. 68, 78, 107; CC¹. 190); „desfrîu": *n-am petrecut anii vieţiei... întru băuturi, întru necurăţie* CPr. 61; cf. 66, 212; CC². 46, 49, 351, 618, 624; AA. XXVIII, 103; „necinste": *cămătniciia... necurăţie lucrează* CC². 510.

necuviinţă „ceea ce nu se cade, interzis": *mulţi sufletele-ş pierd... ucigînd sau furînd sau alte necuviinţe făcînd* CC². 81; cf. 549.

nedestoinic „care nu merită ceva, nedemn de...": *să nu ne arătăm nedestoinici chemăriei* CC². 350; cf. 550; PO. Gen. 32; IC. 47.

nedestoinicie „ceea ce nu se cade, ceva neîngăduit": *dede pre ei Dumnezeu... să facă nedestoinicie* CPr. 81.

nedojenit „care nu e informat, neinstruit, neinițiat": *rîvnire priimi-va oameni nedojeniți* CP. CLVI, 11 (*neînvățați* PS. PV.).

negoț (de obicei pl. *negoațe*) e folosit nu numai cu înțelesul de „comerț" (CV. CXXX, 8; CT. EL. Matei 89; CC¹. 177, 179; CC². 343, 344, 361; CPr. 56), ci și cu cele de: „marfă": *vame de pre negoațe* AA. XX, 465; „treburi": *nu se leagă cu negoțul lumiei* CPr. 292; cf. CC². 547 (*negoațele lumiei*), 588 (*ale vieții negoațe*).

nemeri traduce pe vsl. *ulučiti* „adipisci, nancisci" în aceste fraze: *multă lume nemerește cu tinre* CV. LVII, 7-8; CPr. 47 (după *nemerește* ar trebui să avem aici *pace*, ca *mirŭ* în versiunea slavă și *pax* în Vulgata): *părea-lă că voia sa voru nemeri* CV. LXXXVI, 10-11; *păru-le pre voia sa că vor nemeri* CPr. 50; *ucideți-vă și vă urîți și nu și vă puteți nemeri* CPr. 55 (*dobîndi* CV. CXXXVII, 6); în alte părți el corespunde lui *obrĕsti* „invenire, acquirere": *dzise cătră soție ce era merși prilejire se-i nemerească* CV. LXXXIII, 12-14; *zise cătră alții să* 461
meargă cîndu-i va prileji a nemeri CPr. 50.

nemernic (*nimearnic*) „cel care vine dintr-o regiune îndepărtată, care duce o viață rătăcitoare, străin, vagabond": *fost-am nimearnic în cest pămînt striin* PO. Ex. 2; cf. 6; Gen. 28; CPr. 33; S. 26; ASPh. XVI, 51.

neputință „imposibilitate": *dela om ce neputență iaste dela Domnul tot se poate* CT. EL. Matei 79.

neroditoriu „steril" (vorbind de persoane): *Anna neroditoarea* CC². 255.

nerușinat „care nu e copleșit de rușine, care nu se simte umilit": *în zioa aceaia a înfricoșateei judecată să fim înaintea judecateei lu Hristos nerușinați* CC.² 586.

nevastă „logodnică, mireasă": *ginerele e Hristos, nevasta iaste besereca* CC¹. 179.

nevoie „suferință, chin, supliciu": *nevoiia-se să biruiască nevoia foameei* CC². 296; *nevoile iadului* PS. CP. CXIV, 3; cf. PO. Gen. 3; „boală": *vraciul... cînd scoate el cu erbile sau cu florile nevoile* CC². 173; cf. 241 (în tîlc față de *boalele*, 238, din textul Evangheliei), 464 (dar *boala* în tîlc, 468), 543 (*neputințele* în același loc din Evanghelie 542); CT. EL. Matei 58; Luca 31, 34, 71; CPr. 42; CC¹. 135 (cf. *duh de nevoe* „duh care îmbolnăvește" CT. EL. Luca 71; CC¹. 261; CC². 464; în versiunea slavă: *duchŭ nedqžĭnŭ*; în Vulgata: *spiritus infirmitatis*); „violență": *cîrmilele frînseră-se de nevoia undelor* CPr. 50.

nevolnic „infirm, bolnav": *alți oameni mulți nevolnici vendecă ei* TM. 150.

nod „membru": *întru un trup nodure multe avăm* CPr. 109, cf. 92, 93, 94, 135, 152, 227, 231, 333; CM. 22; CC². 168, 360, 389, 390, 408, 450, 488, 507, 551; cf. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.*, 1236.

obidi „a face să sufere, a oprima, a persecuta": *creștin bun iaste nu cela ce miluiaște mulți, ce cela ce nici pre nimea nu obidește* CC¹. 512; cf. TB. 453; CTd. 214; CPr. 47, 273; CC². 374; PO. Ex. 22; ca refl., „a fi pradă durerii, a fi cuprins de tristețe": *mă obidesc, deci mă întristez* CC². 373.

obidit „oprimat, persecutat": *uteșaște obidiții* CV. CVIII, 17; cf. CPr. 462
51, 66; TB. 454; CTd. 214.

oblici „a face cunoscut, a da în vileag ceea ce era ținut ascuns, a dezvălui": *așa oblici Dumnezeu inimile fariseilor* CC². 68; cf. 331, 332, 613; CPr. 78; „a face reproșuri, a mustra": *Doamne, nu cu urgiia ta oblici mene* PS.

CP. VI, 2; cf. XXXVII, 2; XLIX, 8, 21; L, titlu; XCIII, 10; CIV, 14; CXL, 5; CT. EL. Matei 2, 75; Luca 10; Ioan 32, 53; CPr. 67; CC^2. 66, 90, 321, 620; „a convinge“: *vîrtos oblicia jidovii întru oameni* CPr. 41 (în Vulgata: *revincebat*); ca refl., „a-şi reproşa că a acţionat greşit“: *ei auziră şi cu cugetul se oblicira* CT. EL. Ioan 28; „a se face vinovat, a fi acuzat“: *oblicindu-te deîn lege că pristănişi* CPr. 52 (în CV. CXIII, 9-10; *obliciţi dintru lege ca trecătorii*).

obraz „figură, înfăţişare“: *ivi-se într-alt obraz* CT. EL. Marcu 71; CPr. 1, 321 (cf. *a dobîndi obraz* „a apărea sub un anumit aspect, sub o anumită formă“: *iară vă nasc, pînă Hristos întru voi va dobîndi obraz* CPr. 209; „figură, formă reprezentată prin desen“: *1 păreche de năraclețe... cu obraze...; 2 poale... de adămască cu obraze...; 3 stihare... cu obraze... şi cu flori* CB. I, 197, 198, 200; „chip“: *făcu Dumnezeu omul pre obrazul său* CM. 24; cf. PO. Gen. 1, 9; CPr. 174; „persoană (aparţinînd unei anumite ierarhii)“: *de va fi obraz mare* P. 7; cf. 6; „exemplu“: *obrazu preemiţi... a chinului... prorociloru* CV. CXXXIII, 6-8; cf. CXLIX, 13; CLXII, 11; CPr. 56, 66; „fel, chip“: *cu ce obraz pohteşte cerbul la izvorul apelor* PH. XLI, 2 (în PS. CP.: *în ce chipu...*); cf. CPr. 50; CC^1. 330 (*chipul şi obrazul*); IC. 40 (*chip şi obraz*); „fel, gen“: *poale... într-acelaş obraz...; tratapod... într-acele obraze...; procovețe... într-acele obraze* CB. I, 203; cf. diferitele înţelesuri ale vsl. *obrazŭ*: „forma, species, figura, imago, persona, exemplum, modus“.

ocnă „fereastră“: *şedea... un june lîngă ocnă* CPr. 42.

omenesc: *bătrînii omeneşti* „senatorii poporului“ (în versiunea slavă: *starîci ljudiscij*; în Vulgata: *seniores populi*); *merseră cătră el... bătrînii omeneşti* CT. EL. Matei 85; cf. 107, 108, 110; Luca 110; CC^2. 118, 340 (*bătrînii oamenilor* 339); *cărtularii omeneşti* „scribii poporului“ (= *kniţiniki ljudiski*; *scribae populi*): *adună... cărtularii omeneşti* CT. EL. Matei 3; cf. CC^2. 569, 572; *Fiul omenesc* „Fiul omului, Isus Christos“ (= *Synŭ človĕčiskŭ*; *Filius hominis*): *Fiiul omenesc n-are unde capul să plece* CT. EL. Matei 26; cf. 29, 37, 41, 44, 47, 67, 72, 79, 102, 103, 104; Marcu, 40; Ioan 9; TM. 225; CTd. 223; CPr. 17; CC^2. 8, 87, 97, 230, 275, 288, 310, 524, 529; IC. 46; P. 22; în altă parte, în PH. XLIV, 3, el nu are acelaşi înţeles, fiind pus în loc de *fii oamenilor* din CP. PS. „copii ai oamenilor“; tot în PH. IV, 3; XX, 11; LVII, 2, avem *fiii omenreşti* şi de asemenea *feciorii omenreşti* XXXII, 13; XXXV, 8; XLVIII, 3; LXI, 10; LXXXIX, 3; CVI, 15; CXLIV, 12; CXLV, 3, în acelaşi timp cu *feţii omenreşti* LXV, 5, pentru *fii oamenilor* din CP. PS. şi o dată *fii de om*; *giudeţele omenreşti* „căpeteniile poporului“ PH. XLVI, 10 (= *knezi ljudii*; *principes populi*); *judeci omeneşti*, acelaşi înţeles ca precedentul, CPr. 10.

osebi (*a se*) „a se despărţi“: *se osebi de ei, duse-se a se ruga* CT. EL. Marcu 26.

oştire „luptă, război“: *oştirea lor cu păgînii* PO. pref.; cf. AA. XX, 484.

păgubi (*a se*) „a se pierde“: *va peri cu sufletul său şi se va păgubi* CC^1. 463; cf. CC^2. 229.

pară apare în CC^2. 270 altfel decît astăzi, cu sensul de „ceea ce se degajă, se exală într-un mod excesiv din ceva“: *în vremea de ger para gerului raza soarelui trage-le, de vine cătr-înşii.*

463

părăsi „a neglija“: *să nu ne lenim, nici să părăsim a lucra noao bine* **CC²**. 364; *a se p.* „a se dezobișnui de un anumit fel de a se comporta“: *ne văm părăsi de toate păcatele* **CC¹**. 282; „a se depărta, a se abate“: *de calea ceaia larga și tinsa să ne părăsim* **CC²**. 424.

părete „covor pentru perete“: *păreți..., covoare* **CB**. I, 192.

păs „greutate“: *Și carile sînt tocma cu păsul, pare-i-se că nu sînt tocma. Au doară nu sînt tocma cumpona una cătră alaltă* **CC²**. 470; „povară“: *unul alăltui păsul purtați* **AA**. XXVIII, 104.

păscut(ă) „pășune“: *noi [sîntem] oamerii tăi și oile păscutele* (să se citească: *păscutelor*) *tale* **PS**. **CP**. LXXVIII, 13 (*pășunriei* **PH**.); cf. XCIV, 7; XCIX, 3. 464

păți „a suferi (de...)“: *pentru el să pățiți* **CPr**. 239; cf. 131 (*pățim foame și sete*), 248 (*pății foame*); **CC¹**. 381; **CL**. XXV, 40; „a suferi“: *în chinul... ce pentru voi am pățit...*; *pat tristă* **CPr**. 252; cf. 193, **CC¹**. 378, 438; **CC²**. 57; **PO**. Gen. 38, 42; Ex. 10, 18; „a suporta“: *pățim aceaia cu răbdurie* **CPr**. 167.

pățit: *iute pățit* „care suferă mult“: *coconul mieu zace în casă, slab, iute pățit* **CT**. **EL**. Matei 25; **CC¹**. 103 (în textul slav: *ljutě stražde*; în Vulgata: *male torquetur*); cu același sens, *rău pățit*: *în lună noao drăcește-se, rău pățit* **CT**. **EL**. Matei 72; **CC¹**. 147.

peliță „corp, carne“ (ca vsl. *plŭtŭ* „corpus, caro, color“; cîteodată el traduce, de asemenea, pe *tĕlo* „corpus“): *omoritu fu cu peliță, învise cu duhul* **CV**. CLV, 14-CLVI, 1 (v. glosarul lui Sbiera); cf. **PS**. etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM**. 121 (*între elu să stai cu peliță și cu sofletul*), 123, 191; **CPr**. 58, 60, 61, 65, 73, 74; **CM**. 21 (*un trup, o peliță*); **CC¹**. 408 (*trupul sau peliță*); **CC²**. 29; *a lua, a priimi peliță* (cf. *a se împeliță*) „a se incarna“ **TB**. 320, 364, 460; **CTd**. 201-202, 208, 217.

pîne „cereale“: *pîne și finul... dela Plopii* **CB**. I, 207.

pipăi este folosit cu accepțiunea generală de „a atinge“ (nu numai aceea de „a palpa“): *să nu pipăiți nici un lucru necurat* **CPr**. 181; cf. 256; **CC²**. 130; același înțeles este propriu formei reflexive (*a se pipăi de...*): *se pipăi cu mînile de ea* **CT**. **EL**. Matei 26; cf. 32, 33, 60; Marcu 6, 11, 21; Luca 30; **CC¹**. 18 (unde trebuie să citim: *se pipăi*), 127, 209; **CC²**. 285, 393.

pîră „neînțelegere, ceartă, dispută“: *fu pîră saduchieiloru și fariseiloru...*; *multă pîră fu* **CV**. XLVII, 14-XLVIII, 1, 13-14; cf. **CPr**. 35, 47; **CC¹**. 34; „judecată, condamnare“: *cerîndu spri-nsu pîră* **CV**. LXIX, 1-2; cf. **CPr**. 48 (cf. vsl. *pŭrja* „judicium“); cf. cuvîntul următor.

pîrî „a contesta“: *nime... să n-aibă a pîrî aiastă pîra* **CB**. I, 77; ca refl., „a se certa“: *se pîriia cu iudeii* **CV**. II, 9; cf. III, 7; **CPr**. 41 (*prea pîrîndu-se*), 102.

plecare „umilință“: *vedzi plecarea mea* **PS**. **CP**. XXIV, 18 (*smerenia* **PH**.); 465
cf. **CPr**. 62; **CC²**. 247; *cu plecare* „cu umilință, cu respect“: *poftit-au... cu plecare... să crează aceii mărtorii* **DH**. XI, 320.

plecat „smerit“: *se giudece a seracu și plecatul* **PS**. **CP**. IX, 39 (*smeritului* **PH**.; v. și glosarul lui Candrea); cf. **CT**. **EL**. Luca 4; **CPr**. 62.

ploa „a face să cadă ca ploaia“: *ploo Domnul grindine pre pămîntul Eghipetului* **PO**. Ex. 9; cf. **S**. 13.

plod „rod“: *pămîntul dede plodul său* **PS**. LXVI, 7 (v. glosarul lui Candrea); cf. **TM**. 45 (*lemneloru-vă dedu plod de rodescu*), 48; **CT**. **EL**. Matei 5, 47, 50, 51, 52, 84; Luca 4; **CPr**. 55, 57, 64; **CC¹**. 101 (*cu poamele și cu plodul credinței*), 157; **CC²**. 114, 219, 455, 560, 562, 563; **PO**. Gen. 3, 4; **AA**. XXVIII,

103; de asemenea „copil“: *dă și noao plod... să nască deîntru noi* **TM.** 145; cf. **CT. EL.** Luca 2, 3; **CC²**. 255, 256.

plodi „a da roade“: *crescură [semințele] și plodiră* **CT. EL.** Marcu 15; „a da naștere“: *Avram... zise...: „Sara, 90 de ani avînd, să plodească?“* **PO.** Gen. 17; ca refl., „a lua naștere“: *în pămîntu se plodește mainte iarbă* (*ibid.*, 17); „a făta“: *oile lor multu se-au plodit* **PH.** CXLIII, 13.

plodit „care crește, care ajunge să fie înfloritor“: *tare plodit face-voi tine* **PO.** Gen. 17; *mult plodită* înseamnă „fecundă, prăsitoare“: *oile lor multu* (*multe*) *plodite* **PS. PV. CP.** CXLIII, 13.

poamă „rod, fruct“ apare în această frază din **CPr.** 141, care arată cum a primit (în graiul moldovenesc) accepțiunea restrînsă de „strugure“: *sădi o vinie și nu mănîncă deîn poama ei*; tot în **CPr.** el e folosit (în sens figurat) așa cum nu mai e în uz astăzi: *poama duhului iaste dragostea* 213; *poama duhul[ui] iaste bunătate[a]* 229; *poama dereptății* 236; *poama lucrului* 238.

poclon „jertfă“: *să fie poclon... sfinți[t] preîn Duhul sfînt* **CPr.** 117; cf. 228, 242, 248, 311, 323, 334.

pocloni (și *a se p.*) „a (se) oferi ca jertfă, a (se) jertfi“: *preîn credință pocloni Avraam pre Isac* **CPr.** 329; cf. 242, 312, 323, 334; *singur... Domnului se-au poclonit* (*ibid.*, 321; cf. 298, 322).

podoabă „chip“: *schimbară slava lui în podoabă de viței ce mănîncă iarbă*
466 **PS. CP.** CV, 20 (*chip* în **PH.**) „fel, gen“: *alte în podoaba acelora multe făcea* **CT. EL.** Marcu 28; cf. 56; **CPr.** 77; „fel de a se comporta, uzanță“: *muiarile lor amu schimbară-ș firea podoabeei deînafara fireei* **CPr.** 80 (în Vulgata: *immutaverunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam*); *a fi* (*cu*) *podoabă* înseamnă „a fi asemănător“: *podoabă iaste împărăției ceriului grăunțului de mușțari* **CT. EL.** Matei 53; cf. 55, 80; Luca 72; *cu podoabă [lui Dumnezeu] să-i fie niminea e* **CC²**. 331; *(în) podoabă vreme* înseamnă „moment favorabil, ocazie“: *socotiia podoabă vreme să el vînză* **CT. EL.** Matei 108; *căută în podoabă vremea să dea el lor fără de nărod* **CT. EL.** Luca 108; cf. Marcu 64; **CC¹**. 389; aceste înțelesuri reproduc pe cele ale vsl. *podobije* „similitudo, simulacrum“ (confundat cu *podoba* „decor“) și *podobĭnŭ* „similis, conveniens“ (*podobĭno vrĕmę* „opportunitas“) cf. p. 170.

podobi „a socoti pe cineva demn de...“: *Doamne Isuse Hristoase, podobește-mă șirbul tău se fiu* **CMț.** 229; *a se p.* „a fi, a deveni asemănător“: *podobi-me-voiu celora ce deștingu în groapă* **PS.** XXVII, 1 (*me asămănraiu* **PH.**; v. glosarul lui Candrea); cf. **CT. EL.** Matei 52, 77, 89, 104; **CPr.** 34 (*dumnezei[i], podobindu-se oamenilor, deștenseră cătră noi*) 51; **CC¹**. 154, 177; **CC²**. 319, 321, 343, 344; „a se tansforma“: *noi ne văm podobi într-acela obraz* **CPr.** 174; „a trebui“: *Ilie podobește-se a veni ainte?* **CT. EL.** Matei 71; cf. 98; cf. formele vsl. *podobiti sę* „similem fieri, convenire“, *podobati* „opportere“, *podobĭnŭ* „dignus“.

podobit traduce pe vsl. *prĕpodobĭnŭ* „sanctus“ în **PV.** LXXXIV, 9: *va gice spre... podobiții săi*; în **CPr.** 60 îi corespunde un alt cuvînt slav (*rĭvĭnitelĭ* „aemulator“): *să bunătăției podobiți furet.*

pomeană „amintire durabilă, memorie“: *cumpli-se dim pămîntu pomeana lor* **PS.** XXXIII, 17 (pentru alte exemple, v. glosarul lui Candrea); cf. **CT. EL.** Matei 108; Marcu 63; Luca 108; **CPr.** 149; **CC¹**. 389; **CC²**. 414; **PO.** Ex. 12, 13, 28; **CB.** I, 18, 80; **RI.** IV, 543; *a face pomeană* „a-și aminti“: *cînd veți face*

pomeana mea **TM.** 107; **ICr.** 22; **GS.** I, 259; cf. **CPr.** 79; **CC²**. 126; **IC.** 41.

pomeni „a ține minte, a-și aminti“: *nu pomeniți, cînd cinci pîini sfărîmii* 467
a cinci mie...? **CT. EL.** Marcu 33; cf. **CV.** XXII, 5; **CPr.** 44; cu același înțeles *a se pomeni*: *se pomeni despre legătura ce-au făcut cu Avraam* **PO.** Ex. 2; cf. 6, 32; Gen. 8, 40; el mai înseamnă și „a se gîndi la...“: *ome, pomeneste-te desspre cza morte trisste* **TP.** 148.

ponoslu „ocară“: *pusu-ne-ai ponoslu vecinrilor noștri* **PH.** XLIII, 14.

popor „parohie“: *de nu vor fi cu poporu-ș, cum ară purta orb pre alt orb și amîndoi vor cădea în groapă, iar poporul să cheme alt popă* **P.** 18-19; cf. **CL.** XXIV, 737 (unde e glosat de vsl. *župa* „regio“, dar adevăratul său sens, în această glosă, trebuie să fie acel de „parohie“; cf. aceeași semnificație a lui *župa* în sîrbo-cr.).

porecli „a manifesta dispreț“: *printru mișeliia de-i poreclescu* **TB.** 466; **CTd.** 220; „a respinge cu dispreț“: *vor porecli numele vostru că e rău* **CT. EL.** Luca 24; sensul său nu e clar în această frază din **CC²**. 205; **CTd.** 198: *să nu porecliți voiei lu Dumnezeu*; el pare totuși să însemne: „a se opune, luînd în derîdere“.

porînceală „poruncă (a lui Dumnezeu)“: *zece porîncele ale lui Domnezeu* **TM.** 100; cf. 105; **ICr.** 7, 18; **CC¹**. 165; **CB.** I, 6, 8.

poveste „predică“: *cuvintele lu Dumnezeu să fie pururea la poveste și la propovedanie* **CC¹**. 137-138; cf. 140.

prădare „captivitate“ (= vsl. *plěnjenije*, cu același sens): *cîndu va turna Domnul prădarea oamerilor săi* **PS. CP.** XIII, 7 (cf. glosarul lui Candrea).

prădat „prizonier“: *a propovedui prădaților ertare* **CC².** 521 (în textul Evangheliei, 520: *prinșilor*); cf. **PS. PV.** CLIII, 42.

praznic e adesea folosit cu accepțiunea generală de „sărbătoare“: *întru toate praznicele* **CV.** II, 13-14; cf. **PH.** LXXIII, 4, 8; LXXX, 4 (*sărbătoare* **PS. CP.**); **TM.** 50, 78, 156; **TB.** 464; **CTd.** 199, 209, 219; **CT. EL.** Matei 107, 111; Luca 108, 110; Ioan 7, 17, 25, 41, 44; **CPr.** 40; **CC¹**. 398, 411; **CC²**. titlu, 132 (*acesta e praznicelor praznic și sărbătoare*); 166, 217, 520, 575, 588, 605; **PO.** Ex. 34; **P.** 12; **IP.** 28; **S.** 10.

preîmbla (de asemenea *preaîmbla*) apare în **CV.** VII, 5; XIV, 2, cu înțelesul care îi era propriu la origine (<lat. *perambulare* „a parcurge, a traversa“): *preaîmblă Machiedonia și Ahaiia*; *preaîmblă acelea laturi* (în **CPr.** 42 apare: *să treacă, trecu*); tot ca tranz., e folosit în **PO.** Gen. 30 cu sensul de „a vizita“: *preîmbla-voiu astăzi toate oile tale.* 468

preimitoare „locuință“ (adică „loc unde se primește, unde se găzduiesc oaspeți“): *venrără la dinsulu mai mulți întru a striiriloru preimitoare* **CV.** CIII, 1-3.

premeni (a se) „a se transforma, a se transfigura“: *fu... chipul lui altul; nu că se schimbă el și se premeni pre altă fire* **CC².** 606.

premenire „transformare, transfigurație“: *Domnul așa vine cătră ucenici, iară ucenicii, derept premenirea lui, nălucitură părea-le că iaste* **CC².** 304.

preveghia (a se) „a se păzi, a lua seama“...: *trezviți-vă, prevegheați-vă: adecă... diavolul... cască să înghiță fiecarele* **CPr.** 63; cf. 44; **CC².** 80, 139, 460.

pricestui „a face să ia parte la...“: *cu cuvîntul de bună cinste neînvățații să-i pricestuiască* **CC².** 365; cf. 536; *a se p.* „a avea partea sa din..., a avea parte la...“: *să se priceștuiască ei dentr-a noastră bunătate* **CC².** 482; cf. 536.

prii „a purta grijă cuiva, a-l ocroti, a-i arăta bunăvoință“ : *Domnul priiaşte-mi* (*preiaşte-mi*) **PS. CP.** XXXIX, 18.

prilej „continuitate, perseverență“ : *rugăciuni era în prileju... făcînd...* **CPr.** 29 (în textul slav: *vŭinq* „continuo“ ; în Vulgata: *sine intermissione*); *cineş cătră sine iubov cu prilej aibînd* (*ibid.*, 61; în versiunea slavă: *prisĭno* „semper“ ; în Vulgata: *caritatem continuam*); „grijă, solicitudine“ : *nu numai pre cest veac şi pre ceastă lume gătește el trebuință bună, ca să dea cu prilej celor ce lucrează lui, ce dă şi în ceaia lume dulceața ceaia făgăduita* **CC²**. 143. Aceste sensuri ale lui *prilej*, cu totul altele decît cele pe care le are astăzi, amintesc pe vsl. *prileżanije* „opera assidua“, *prileżati* „perseverare“, *prileżĭnŭ* „assiduus“, *prileżĭno* „assidue“.

primariu „întîi“ : *nu pomeni ale noastre fără-de-legi primari* **PS.** LXXVIII, 8 (*preamari* în **CP.**, arătînd că el nu mai era înțeles, ca o formă care a devenit rară; în **PV. PH. CP²**. găsim: *de ainte, întîile, de întîi*).

469 *prinsoare* „acțiunea de a închide (în închisoare)“ : *după prinsoarea botezătoriului, lu Ioann, în temniță* **CC²**. 240; „închisoare“ : *ai miluitu vr-un omu în prinsoare* **TB.** 453-454; **CTd.** 214; cf. **CPr.** 181; „lanț“ (trad. vsl. *qže* „catena“): *vă ții în inema mea, într-această prinsoare a mea* **CPr.** 235; cf. 325.

pripi are sensul de „a se grăbi“ nu numai ca refl., dar şi ca intranz.: *pripeşte a mă apuca* **CP²**. XXX, 3; ca tranz., el înseamnă „a grăbi tare, a zori“ : *aş fi venit şi eu pi la dumniia voastră, iar eu n-am putut, că Vodă forte m-au pripit tare* **AIIN.** III, 547: *a se p.* „a fi foarte preocupat, a se îngrijora prea mult de...“ : *tot omul în deşertu se trudeşte, pripeşte-se şi se nevoiaşte de lucruri trecătoare* **CC²**. 462; cf. 466.

propovedui „a face cunoscut numele cuiva“ : *propoveduiră pre el prespre toată ţara* **CC²**. 289; cf. 290, 371; „a proroci“ : *răstigniră aceştea pre însuş Domnul, cela ce-l propoveduise prorocii mai nainte* (*ibid.*, 572; cf. 597).

proroci „a predica“ : *de unde venii eu cătră Troada, să prorocesc evangheliia lu Hristos* **CPr.** 171; cf. 175, 180, 216, 237, 300.

prost nu e folosit numai cu accepțiunile de astăzi, dar şi, ca în slavă, cu acelea de: „simplu (în sens bun), aşa cum e cineva înzestrat de la natură, fără artificiu, natural“ : *să fim întregi..., proşti şi nehitleani* **CC²**. 231; cf. 9, 232 (*să fim ca porumbii... proşti şi neînşelători*), 306, 331; de asemenea vorbind de lucruri: *să amu fure ochiul tău prost, tot trupul tău luminat va fi* **CT. EL.** Matei 18; **CC¹**. 92; **CC²**. 245; *nemunui să le pare că e pîine proastă şi vin prost sfînta cumineçătură* **CC²**. 125; cf. **PO.** Gen. 20; „de condiție modestă, care aparține poporului de jos“ : *împărații şi... domnii..., voinicii şi proştii* **CC²**. 135; cf. **CC¹**. 84; „fără importanță, neglijabil“ : *bine ce-au făcut acest om noao şi crăireei noastre nu e prost* **DH.** XI, 369; cf. adv. *prost, prosteşte* „simplu“ : *nu zice aşa prost evanghelistul* **CC²**. 242; cf. 275, 574 (în **CV.** CX, 7, el are sensul de „din belşug“ : *ce dă tuturoru prostu ;* cf. **CPr.** 52); *să dea... prosteşte* **CPr.** 110 (*in simplicitate* în Vulgata).

prostie „simplitate“ : *fiți ascultători stăpînilor voştri... în prostiia inimiei*
470 *voastre* **CPr.** 232; cf. 169, 185, 259; **CC²**. 194, 443.

purta (a se) „a pleca“ : *se purtă deîn Efes* **CPr.** 40; cf. 43.

purtătoriu „conducător“ : *dentru tine eşi-va purtătoriu ce va paşte oamenii miei* **CC²**. 572; cf. 570; **CPr.** 2; **CC¹**. 130.

putere „posibilitate": *nu iaste putere celui ce are mult să între în împărăţiia ceriului* **CC²**. 354; cf. **CB.** I, 51.

rămas „rămăşiţele unei mese": *luară deîn rămas fărîme şapte coşure pline* **CT. EL.** Matei 64; „belşug, prisos": *din rămasul inimiei gura grăiaşte* (*ibid.*, 47).

rămăşiţă „urmaşi, posteritate": *învîrtoşa-voiu legătu[ra] mea... între sămînţa ta şi între rămăşiţele lor* **PO.** Gen. 17 (în textul lui Heltai *maradék* înseamnă „rămăşiţă" şi în acelaşi timp „urmaşi").

rămînea: *a rămînea de judecată* „a pierde un proces": *deci au rămas Stănilă de judecată* **CB.** I, 57; *a rămînea pe cineva* „a avea cîştig de cauză împotriva cuiva într-un proces": *am mersu... la divan... şi am rămas pe Dan şi pe Micul* (*ibid.*, 72).

răposa (*răpăusa*) nu este folosit exclusiv, ca astăzi, cu înţelesul de „a muri" (aşa, de ex., în **CTd.** 196; **CT. EL.** Matei 32; Marcu 68; Luca 111), păstrînd încă sensul propriu lat. *repausare*; îl găsim astfel: ca intr., „a (se) odihni" (cîteodată această semnificaţie se confundă cu acelea de „a se adăposti, a rămîne"): *în pace depreună adurmiiu şi răpaus* (*răposaiu*) **PS. CP.** IV, 9; cf. XXXVIII, 14; LIV, 7; CLV, 16; **PV.** CLV, 16; **CV**, CLX, 12; **TM.** 52; **CT. EL.** Matei 25, 108; Marcu 25, 64; Luca 42, 66, 94, 113; **CPr.** 44, 45, 51, 62, 82, 119, 310; **CC¹.** 103, 303; **CC².** 97, 288, 330, 425, 454, 460, 509; **PO.** Gen. 18; **D.** II, 312; ca tranz., „a lăsa să se odihnească, a odihni": *răpaosă ceia ce au lucrat* **CTd.** 193; cf. **TM.** 50; **CT. EL.** Matei 43; **CPr.** 164, 274; **CC¹.** 25, 65, 135, 230, 431; **CC².** 8, 135, 169 (*şedea Hristos... de-ş răposa trupul şi odihniia lîngă puţ*), 181, 450; ca refl., „a (se) odihni": *se răpausă cu ai lui cu toţi* **CC².** 88; cf. 297; **CPr.** 302; **CC¹.** 240; „a se sprijini": *spre el a mă răposa place-mi* **CC².** 608.

răposare „odihnă": *pînă în ceaia de apoi răposare să proslăvim spre el* **CC².** 586.

răposat „care oferă un loc de odihnă, liniştit": *apă răposată* **PS.** XXII, 2 471
(cf. *apă de rrăpaos* în acelaşi verset din **PH.** — în **CP.** cu omisiunea lui *de* — şi în **CTd.** 196; **CC².** 202).

răspundere „răspuns": *neminea den farisei nu se scîrbise nici dinioară de răspunderea lu Hristos ce era către-înşii* **CC².** 497; cf. 505, 538.

răspunzătoriu „cel care dă un răspuns cuiva": *ei se grijesc de noi, ca neşte răspunzători ce vor să dea răspuns lu Dumnezeu derept noi* **CC².** 610.

răstigni (a se) „a se robi, a fi sclavul lui...": *Dulce iaste lumea aceasta! Ce nu tuturor oamenilor ce se răstignesc ei* **CC².** 80; „a se închina": *către ceaia ce va să fie să ne răstignim sineş* (*ibid.*, 381).

răstignit „care se lasă pradă (unei pasiuni), care este sclavul...": *cine iaste răstignit aurului* **CC².** 330.

războiu: *a bate* ~ „a face război, a lupta": *cînd au bătut Mihaiu Vodă războiu co Ungorii* **RLR.** 52.

răzbuna „a înceta": *în a şaptea dzi tu răzbună de-a ararea şi de-a secerarea* **PO.** Ex. 34.

rînd apare cu înţelesuri foarte variate: „lucru": *el toate rîndurele faptu-le-au preîn Isus Hristos* **CPr.** 223; cf. 217, 282, 283, 285, 303; „situaţie": *oameni bătrîni..., de ştiu de toate rîndurile, ce cum ieste pre într-alte ţăr...; cum ştiţi şi rîndul cum iaste încoace* **AA.** XX, 476; „împrejurare": *în toate rîndurele să rugaţi în rugă* **CC².** 138; „fel, gen": *cîte rîndure de lucrure să ne cuprindem în rugăciune?* **TM.** 104; **ICr.** 17; **GS.** I, 258; „fel de a se comporta, obicei": *lepădai rîndurele coconeşti* **CPr.** 155.

rod „familie, părinți“ : *unde-ți e rodul tău și frații tăi și părinții tăi?* **CTd.** 213; cf. **D.** II, 309-310; **AA.** XX, 478, 480, 485; **AI.** I, 105; „generație“ : *pamentea ta din rod în rod* **PV.** CI, 13; cf. 19; CXLIV, 4, 13; CXLV, 10; CLIII, 7; CLX, 48, 50; el e folosit, de asemenea, cu înțelesuri mai largi, grupîndu-se în jurul noțiunii de „totalitatea ființelor care prezintă caractere comune (popor, neam, rasă, categorie etc.)“ : *rodul izrailor* **CPr.** 244; *rodul creștinescu* **TB.** 312; **CTd.** 200, *roduri creștinești* **CTd.** 206; *rodulu dereptiloru* **PV.** CXI, 2; *rodurele... Domnului*
472 (*ibid.*, CXXI, 4); *rod rău* și *rod răzvrătitu* (*ibid.*, CLIII, 5, 20); *rodul omenesc* **CTd.** 210, *roduri omenești* (*ibid.*, 201).

rodi „a crea“ : *în șase dzile au rodit Domnul ceriul și pămîntul* **PO.** Ex. 20; cf. 31; Gen. 2 și pref., **CC¹.** 41; „a da naștere“ : *Hanaan rodi pre Sidon* **PO.** Gen. 10; cf. 11; „a naște“ : *Sarai, muiarea lui Avram, nu rodi lui* (*ibid.*, 16); *a se r.* „a fi creat“ : *văzu Dumnezeu toate acelea ce se rodise* **CM.** 24; „a se dezvolta, a crește“ : *vă rodiți și vă îmmulțiți* **PO.** Gen. 8; cf. 9.

rodit „născut“ : *de cîndu-i acea limbă* („popor“) *rodită* **PO.** Ex. 9; cf. **CC¹.** 206; „roditor“ : *ca o viță rodită* **PH.** CXXVII, 3; cf. LI, 10; „fertil“ : *pus-ai... pămîntul cel(ui) rodit la slatină* (*ibid.*, CVI, 33-34); ca subst., „urmași, posteritate“ : *această carte a roditului [lui] Adam* **PO.** Gen. 5.

roditoriu „creator“ : *ești tu mie Domn, roditoriul... mieu* **CM.** 28; *roditoare* „mamă (mama lui Isus Hristos, Sf. Fecioară)“ : *Sfînta și preaslăvita Doamna roditoarea, maica lu Hristosu* **TB.** 312, 346; cf. **CTd.** 200, 205; **D.** II, 302, 303, 307, 310, 312.

rost „gură“ : *se audzi glasu din rostulu lui* **CV.** XLI, 3-4; cf. XLVI, 7; CXXIV, 14; CL, 1; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM.** 82; **TB.** 340, 418; **CTd.** 194, 205, 209; **CT. EL.** Matei 7, 10, 53, 60, 83; Ioan 61; **CPr.** 2, 12, 20, 26, 46, 59, 75, 76; **CC².** 6, 477; **PO.** pref.

rudă „familie“ : *nime din ruda mea ca să n-aibă a pîrî aiastă pîra* **CB.** I, 77; „generație“ : *pomeniră numele tău în toate rudele și rude* **CP.** XLIV, 18; cf. IX, 27; XI, 8; XIII, 6; XXI, 32; XXXII, 11; LX, 7; LXX, 18; LXXI, 5; LXXVI, 9; LXXVII, 4; LXXVIII, 13; LXXXIV, 6; LXXXIX, 1; CLX, 50; **CT. EL.** Matei 1, 41, 48, 72, 101; Marcu 40, 61; **CC².** 90, 575; **PO.** Gen. 6, 9, 10, 11; deseori el are, ca *rod* (cf. mai sus), înțelesurile de „popor, rasă, categorie de oameni, speță etc.“ : *aceasta e ruda ce cere Domnul* **CP.** XXIII, 6; *rudele pămîntului* **CT. EL.** Matei 100; **CC².** 43, 568; *ruda jidovilor* **CC¹.** 16; *ruda ovreailor* **CC².** 570; *ruda lu Veniamin* **CPr.** 244; *rudă necredincioasă* **CC².** 619; *ruda drăcească* **CC².** 94, 317; cf. **CT. EL.** Matei 72; Marcu 40; *rudă de șarpe* **CC².** 392; *ruda muerească* (*ibid.*, 149); *ruda omenească* (*ibid.*, 530, 555, 607); el mai
473 înseamnă și „ascendență“ : *antiohianin amu acesta ruda-i [era]* **CPr.** titlu, și *a fi de rudă din...*, *a fi de bună rudă* înseamnă „a fi originar din..., a fi de origine nobilă“ : *de rudă deîn Pont* **CPr.** 40; *un om de rudă bună* **CT. EL.** Luca 95; cf. **CPr.** 39.

rugă „rugăciune (adresată lui Dumnezeu)“ este foarte curent (uneori alături de *rugăciune*, forma folosită în mod constant astăzi): *audzi Domnul ruga mia* **PS. CP.** VI, 10; cf. **TM.** 43; **TB.** 289, 290, 291; **CPr.** 2 (*cu ruga și cu rugăciunile*), 17, 57, 234, 282; **CC².** 12, 309, 328, 595, 596; **S.** 2; în **DH.** XI, 319, are înțelesul de „cerere insistentă“ : *după ruga... săracului Brut, dacă i-au fost... acea vamă.*

rupe (a se) arată un sens special, acela de „a nu fi legat de..., dependent de..., a fi recunoscut cu drepturile sale de independență", în aceste două fraze din **AA.** XX, 483, 484: *cele cinci varmeghii... Biharul și Solnocul-de-mijloc... să se rumpă aicea cătră Ardeal; judecata țării să fie aicea și să se rumpă aicea, să nu iasă den țară afară.*

samă „număr": *afară de sama 150 de cîntece* **PS.** CLI, titlu (*număru* **PV.**); cf. CLXII, 52; **PV.** CLIII, 8; **CP.** CLI titlu; **TM.** 121; **CPr.** 26; **PO.** pref.; **DH.** XI, 318; *cu mare seamă* înseamnă „peste măsură" în **CPr.** 200: *cu mare seamă am dosădit nărodul Domnului*; „socoteală" (*a da sama* „a da socoteală, a-și prezenta socotelile"): *cînd au fostu egumen Anastasie de ș-au dat sama la Caraghiuzeal stolnic* **CB.** I, 192; cf. **DM.** XI, 233; **AA.** XX, 464; XXVIII, 113; „fel": *ce samă de om ești?* **TM.** 147.

sămînță „generație": *nu me voiu rădica deîn sămînță în sămînță* **PH.** IX, 27 (în Vulgata: *non movebor a generatione in generationem*); cf. XI, 8; XXXII, 11; XLIV, 18; XLVII, 14; XLVIII, 12; LX, 7; LXX, 18; LXXI, 5; LXXII, 15; LXXVII, 6; LXXVIII, 13; LXXXIV, 6; XCIX, 5; CI, 19; CVIII, 13; CXVIII, 90; „posteritate, urmași": *nu vădzuiu... semînța lui cerșitori pîre...*; *semînța lui în blagoslovenie iaste* **PS. CP.** XXXVI, 25, 26; cf. CIV, 6; CXI, 2; CLVIII, 36; CLX, 55; **CT. EL.** Matei 91; Marcu 55; **PO.** Gen. 9, 12; **AA.** XXVIII, 101; „popor, rasă": *voi, sămînță aleasă* **CV.** CXLVI, 10-11; cf. **PS. CP.** XXI, 25; XXIV, 13; XXXVI, 28; LXXXVIII, 5, 30; CI. 29; CV. 27; **PH.** LIX, 10; LXXXII, 8; LXXXVII, 4; CVII, 10; **CPr.** 17, 25; „trib": 474
doosprădzece semențe ale noastre... nădăescu-se se vinie **CV.** LXXIV, 13-LXXV, 2; cf. **CPr.** 32, 49, 51; „ordin, corp (al preoților)": *sămînța preuților* **CPr.** 10; „sex": *sămînța muierească* **CC²**. 159; „gen (de ființe)": *sămînța omenească* „speța omenească" **CC²**. 485; **IC.** 44 (cf. în **CC²**. 127-128: *Isus Hristos știind neputința semințeei noastre*); de notat un sens special pe care îl oferă în **AA.** XX, 477 (greșit tipărit: *cămînță*), 479: *au de supt cetăți sate, au sămînță rumtă*, unde sensul de *sămînță rumtă* (= *ruptă*) trebuie să fie acela de „colonie separată de locuitorii unui sat".

sărac „orfan": *săracului tu fii agiutoriu* **PS. CP.** IX, 35 (cf. glosarul lui Candrea).

săruta apare și cu sensul de „a saluta" (nu numai cu acela de astăzi), dar nu e atestat astfel decît în traducerile cărților slave, unde îi corespunde *cĕlovati*, cu înțelesul dublu de „salutare" și „osculari", astfel că se poate ca traducătorii noștri să fi folosit pe *săruta* și pentru a reda prima semnificație a formei slave (în acest caz nu am putea deci să considerăm că ar fi păstrat, pînă în secolul al XVI-lea, sensul propriu lat. *salutare*); în afară de **CV.** XIII, 14; XIX, 5; LXVIII, 7 (*deștinseră-se întru Chiesariia cumu se sărute Fistu*), CLXV, 2, 4, alte texte ne dau numeroase exemple de întrebuințare a lui cu acest sens: **TB.** 314; **CTd.** 193, 200; **CT. EL.** Matei 35; Marcu 39, 67; Luca 4, 50; **CPr.** 41, 42, 45, 48, 63, 75, 76, 120, 121; **CC²**. 149, 560, 561, 562.

sărutare „salutare": *sărutare lui nu-i grăireți* **CPr.** 75; cf. **CC²**. 561, 562.

sărutătură, ca precedentul: *deca auzi Elisafta sărutătura Mariei...*; *ca fu glas [de] sărutătura ta în urechile mele* **CT. EL.** Luca 4; cf. *sărutată*, p. 193.

scoate „a traduce": *o dedem... de o scoase den cartea sîrbească pre limba rumînească* **CC²**. 9; cf. **PO.** pref.; **ICr.** 1, 2.

scorni „scoate, a mîna afară“: *acest ușariu deșchide și oile glasul lui aud și ale lui oi strigă-le pre nume și scornește ele* **CT. EL.** Ioan 35; *a se s.* „a se arăta, a apărea“: *scorni-se în Chipr* **CPr.** 44; *să neștine se-au scornit trist* (*ibid.*, 171).

475 *scrînti (a se)* „a fi zdruncinat, a fi zguduit“: *cinre va face acelea nu se va scrînti în veaci* **PH.** XIV, 5.

scriptură „scrisoare“: *noi nece scriptură de tinre n-amu preimitu dela iudei* **CV.** CII, 4-6; cf. **TM.** 43, 44, 45; **CPr.** 41, 51; **S.** 2, 3, 8, 16, 28; **DH.** XI, 349, 370; „text semnat, angajament subscris“: *„Cîte ești datoriu domnului mieu?“ El zise lui: „o sută de măsuri de unt“. Și zise lui: „ia-ți scriptura ta și șezi curînd de scrie cincizeci“* **CT. EL.** Luca 80; „act (de donație)“: *scris-am noi... ceasta a noastră scriptură* **CB.** I, 88; „carte în care se înscriu anumite fapte, registru“: *pre toți va fi scriptură: cine cu ce au slujit lu Dumnedzeu* **TB.** 459; cf. 465; **CTd.** 217, 219; „inscripție“: *era și scriptură scrisă spri-nsul, [cu] scripturi* (acesta trebuind să însemne „literă“) *elinești și rimlenești și ovreești* **CT. EL.** Luca 111; cf. **PO.** Ex. 39; „Sfînta Scriptură, scrierile sfinte“ sînt denumite uneori: *dumnezeiasca Scriptură* (**CC²**. 277, 311), *Scriptura dumnezeiască* (*ibid.*, 625) și *dumnezeeștile Scripturi* (**CV.** CLXVIII, 4; **CPr.** 63; **CC²**. titlu); mai obișnuite sînt: *sfînta Scriptură*, *Scriptura sfîntă* (de asemenea *Scriptura sfinților* **CPr.** 79) sau, simplu, *Scriptură*, *Scripturi*.

scula (a se) „a învia“: *multe trupure... răpăusate... sculară-se* **CTd.** 196; cf. **CMț.** 231; **CPr.** 87, 91, 159, 335; **CC²**. 202, 598, 605; „a se ivi, a se arăta“: *proroc mare sculă-se întru noi* **CT. EL.** Luca 30; cf. **CC¹**. 65; **CC²**. 393, 395.

sculă „obiect prețios, giuvaer“: *aflai scula ceaia pierduta* **CC²**. 201; **CTd.** 196.

sculare „înviere“: *așteptămu scularea morților* **CTd.** 229; cf. **GS.** I, 260; **CPr.** 159; **CM.** 13; **CC¹**. 51; **CC²**. 395.

sculat „înviere“: *așteptăm sculatul morților* **TM.** 104; **ICr.** 15; **CC²**., în *Crez*, la sfîrșit.

scumpete „zgîrcenie“: *cela ce cu scumpete seamănă acela cu scumpete va secera* **CPr.** 188; „sărăcie“: *să slujască a voastră asupritură nevoei voastre, aceștii scumpete delungată* **CPr.** 186 (*inopia* în Vulgata).

sfii: *a-și sfii cuvîntul* este folosit în **CT. EL.** Marcu 36 cu sensul de „a evita, a se teme să spună ce gîndește, să vorbească deschis“: *nu-și sfii cuvîntul, grăi.*

sfinție: *ispovediți pamentea sfinției lui* **PS.** XXIX, 5 (v. și glosarul lui
476 Candrea); cf. **TM.** 103; **ICr.** 3, 14; **CPr.** 79, 93, 217, 268, 269, 282, 300, 334; **CM.** 26; **CC²**. 114, 167, 292, 547, 588, 603, 610; **PO.** pref.; Ex. 15; **IC.** 47.

sfîrși „a îndeplini“: *știia amu... c-au sfîrșit porîncile și le-au păzit den tinerețe* **CC²**. 332; cf. **CV.** CXVIII, 5; **CPr.** 52; „a crea“: *tu sfîrșit-ai zorile și soarele* **PS. CP.** LXXIII, 16.

sfîrșit „întreg“: *cu sfîrșită urire uriu-i* **PS.** CXXXVIII, 22; „perfect“ (deci cu sensul lui *desăvîrșit*): *se fiți sfîrșiți* **CV.** CX, 2; cf. **CC¹**. 167; cf. *săvîrșit* **CC²**. 563, cu același înțeles.

silă „putere, forță“: *Doamne, cu voia ta dă burătației mele silă* **PS. CP.** XXIX, 8 (*putere* **PH.**; v. de asemenea glosarul lui Candrea); cf. **CV.** CXXXIX, 6; **TM.** 125, 126, 149; **TB.** 326, 424 (*cu puterea și sila lu Hristos*); **CTd.** 202, 212; **CT. EL.** Matei 100; **CPr.** 10, 17, 18, 60, 61, 65, 67; „putere, facultate de a face ceva“: *unuea amu dede cinci somi* (*galbeni*), *altuea doi, altuea unul, cineș în protiva sileei lui* **CT. EL.** Matei 105; cf. **CC²**. 358; *sila* și, de cele mai

multe ori, *silele ceriului, Domnului* etc. înseamnă „puterile cerești, armata cerului“: *blagosloviți Domnul toate silele lui* **PS. CP.** CII, 21; cf. CXLVIII, 2; **TM.** 148, 193 (*silele ceriului*); **TB.** 362; **CTd.** 208; **CT. EL.** Matei 109; **CC¹.** 395; **CC².** 125; **IC.** 40; pl. *sile* e folosit și cu sensul de „minuni“: *nu fece aciea sile multe derept necredința lor* **CT. EL.** Matei 56; cf. **CV.** IV, 6; **CPr.** 18, 42; cf. vsl. *sila* „vis, robur, virtus“.

silit „cel care este sub asuprirea...“: *vindecînd toți siliții de diavolul* **CPr.** 26 (în textul slav: *nasilĭstvovany*).

silnic „puternic, tare“: *izbăvișĭ-me de dracii miei silnici* **PS. CP.** XVII, 18 (*cei tari* **PH.**; v. glosarul lui Candrea); cf. **CT. EL.** Luca 4; **CPr.** 17, 47, 54; **CC².** 561 (în tîlc, 567, *putearnici*), traducînd pe vsl. *silĭnŭ* „potens“, îl găsim de asemenea într-o expresie ca: *silnic întru carte* **CPr.** 40, care înseamnă „învățat (în Scripturi)“, ca în versiunea slavă: *silĭnŭ vŭ knigachŭ.*

silnicie „asuprire“: *au izbăvit pre noi den silniciia diavolului* **CC².** 136; cf. **CTd.** 194; **IP.** 38.

sîrgui „a se grăbi“: *Doamne, [a] agiuta mie sîrguiaște* **PH.** LXIX, 2; cf. 477
XXX, 3; XXXVI, 7; LXX, 2; CV, 13, **PS.** XXX, 3; cu același sens, forma reflexivă: *după acelea sîrguiră-se* **PH.** XV, 4; cf. **CTd.** 198; **CC².** 205.

slăbit „paralitic“: *grăi slăbitului*: „*scoală și ia patul tău și pasă în casa ta*“ **CT. EL.** Matei 29; cf. Marcu 7; **CC².** 60, 61, 274, 275 (el traduce pe vsl. *oslabljenŭ* „paralyticus“, iar alături de el, în aceleași locuri din **CT. EL.** și de asemenea Matei 9; **CC¹.** 19, 120; **CC².** 274 avem *slăbitul de vine* = *oslabljenŭ žilami*).

slei „a fabrica ceva cu o substanță topită, a topi“: *slei vițel dentr-însele* **PO.** Ex. 32; cf. 25, 26; într-un pasaj, greșit tradus, din **CPr.** 61, *a se slei* înseamnă „a se contopi“, textul slav conținînd *sŭnętije* „confusio“, pe care traducătorul **CV.** (CLVIII, 5) l-a redat, la rîndul său, prin *sleire.*

slobod „om liber“: *legea slobodziloru* **CV.** CXIX, 4; cf. CXLVIII, 9; **CC².** 207, 349, 389; fem. *slobodă* e folosit cu sensul de „libertate“ (cf. vsl. *svoboda*): *nu ca ceia ce ascunsu au reu slobodă* **CV.** CXLVIII, 9-10 (în Vulgata: *non quasi velamen habentes malitiae libertatem*); cf. CXV, 6; **CPr.** 52, 58.

slobozi „a ierta (păcatele)“: „*să slobozească păcatele nărodului* **CPr.** 306; cf. **CC².** 52; ca refl., „a se elibera, a nu mai fi stăpînit de...“: *să ne slobozim deîn mintea ceaia reaoa* **CPr.** 324; cf. 93; **CC².** 330; „a fi mîntuit“: *au doară amu cesta cu botejunea slobozi-se?* **CC².** 558.

slobozire „faptul de a-și recăpăta libertatea, de a nu mai trăi în captivitate“: *praznicul [iudeilor]... de pomenirea eșitului den Eghipet și de slobozirea lor* **CC².** 217; „libertate, independență“: *n-au... slobozire sufleteasc̆ a dobîndi carii-s, ținuți de aur și de bogăție* (*ibid.*, 497); „izbăvire, mîntuire“: *fiiul lu Dumnezeu tremes fu... slobozire... și lumină lumiei* (*ibid.*, 522; cf. 398; **D.** II, 306).

sminteală „zăpăceală, tulburare, agitație“: *împlură cetatea toată de sminteală* **CV.** IX, 14-X, 1; cf. **CL.** XXIV, 730, 736; „clătinare“: *nu a dat în smenteală picioarelor* (a se corecta: *picioarele*) *mele* **PH.** LXV, 9; „pagubă, neajuns“: *rugăm pre domnia voastră se puteți face ca se ne tocmim binișor, că iaste sminteală amînduror țărilor* **RLR.** 46.

sminti „a zăpăci, a tulbura pe cineva“: *cu urgia sa smentește ei* **PS.** II, 5 478
(cf. glosarul lui Candrea); „a agita“: *podobi-se-va undelor măriei ce de vîntu-ș smintite* **CPr.** 52; ca refl., „a se tulbura“: *smenti-se de urgie ochiul mieu* **PS. CP.**

VI, 8; „a se agita“: *urdziturile pădurilor smentiră-se* **PS. CP.** XVII, 8; cf. **CPr.** 46.

smintire „clătinare“: *nu dă în smentire picioarele mele* **PS. CP.** LXV, 9; cf. CXX, 3.

smintit „tulburat, copleșit de griji“: *era smintiți și aruncați ca oile ce n-au păstoriu* **CT. EL.** Matei 34.

socoti, intr., „a sta să asculți, a privi, a fi atent“: *socotiți toți vietorii (ce vieți) pretutindirea* **PS. CP.** XLVIII, 2 (în Vulgata: *auribus percipite*); cf. LXXIX, 2; LXXXIII, 9; *în ochii tăi socoti-veri* **CP²**. XC, 8; „a se gîndi la...“: *în agiutoriul mieu socotește* **PS. CP.** XXI, 20; cf. XXXIX, 14; LXIX, 2; LXX, 12; „a ține socoteală de..., a lua în considerație“: *să de beserecă începură a nu socoti* **CT. EL.** Matei 75; „a căuta să..., a se strădui să...“: *socotește se cerceți toate limbile* **PS. CP.** LVIII, 6; cf. **CPr.** 46; „a se îngriji“: *nemică de acelea Galionu nu-și socoti* **CV.** I, 13-14; cf. **CT. EL.** Matei 90; **CC²**. 83 (*de grija împăratului nu socotesc*), 619 (*apestit socotesc de unele ca acelea, derep ce că nu grijesc nici dinioară nemică de Dumnezeu*); tranz., „a asculta, a auzi, a da atenție..., a avea în vedere, a considera“: *graiurele mele socotește* **PS. CP.** V, 2; cf. LXXXV, 6; CXXXIX, 7; CXL, 1; CXLI, 7; **CP.** XVI, 1; **CP²**. LXXVI, 2; LXXX, 12; **PH.** CXLII, 1; *piatră ce nu o socotiră ziditorii, ia fu în capul unghiului* **PS. CP.** CXVIII, 22; cf. **CV.** CXLVI, 4-5; CLI, 8; **CPr.** 18, 58, 59; **CC¹**. 417; **RLR.** 50; „a privi“: *acela aseamără-se bărbatului celuia ce-și socotește fața firiei sale întru oglindă; socoti-și sinre și se duce* **CV.** CXIV, 14 - CXV, 1-3; cf. **CPr.** 52; „a veghea asupra...“: *toate socotește cu neadurmit ochiu* **CC²**. 271; „a avea grijă de..., a îngriji“: *socotește sufletul mieu* **PS. CP.** LXVIII, 19; cf. **IP.** 29; **D.** II, 312; **CM.** 25; **P.** 14; *lînged era și mă socotit...*; *lînged era... și nu socotit mine* **CT.** Matei 106; **CC¹**. 328; **CC²**. 36, 37; „a păzi“: *Domnulu socotește-me* **PH.** XXII, 1 (*paște-me* **PS. CP.**; în versiunea slavă: *pasti*); cf.
479 XLVII, 15 (la ps. XLVIII, 15, *moartea-i socotește ei*, alături de *moartea paște-i* din **PS., CP.**, înseamnă: „ei sînt pradă morții, moartea îi pîndește“); *cînd asinii tătîni-său... socotiia...*; *oile socotiia cu frații săi...*; *să socotească oile tătîni-său* **PO.** Gen. 36, 37 (la ultimul capitol el e folosit o dată și fără complement: *spune-mi unde socotesc*); „a observa, a respecta“: *porîncitele lu Dumnezeu n-au socotit* **TM.** 226; cf. **CTd.** 223, 227; **CC¹**. 74; **CB.** I, 6; *să socotească... sîmbăta* **PO.** Ex. 31; cf. 34; de mai multe ori el apare și cu înțelesul de „a merge să vadă, a vizita“: *cade-ne-se să ne întoarcem să socotim frații noștri în toate cetățile* **CPr.** 37; cf. 52; **PH.** VIII, 5; XVI, 3; LXXXVIII, 33; CV, 4 (fără să fie urmat de un complement, el e folosit în același fel în **PV.** CLXI, 68: *socoti și fece izbăvire oameniloru săi*).

socotință „considerație, stimă“: *vecinilor de bine și de socotință* **RLR.** 50; „observare, respect“: *a legiei socotință* **CC²**. 498.

socotire „atenție“: *dumnezeeștile cuvinte cu socotire să le ascultăm* **CC²**. 588; „grijă“: *cîtă milostiviia arată și socotire* (*ibid.*, 557); cf. 271; „supraveghere“: *tremișii dela Dumnezeu, carii-s tocmiți spre a noastră sufletească cercetare și socotire* (*ibid.*, 348); „vizită“: *proslăviți Dumnezeu în zioa socotireei* **CPr.** 58 (în Vulgata: *in die visitationis*); complet izolată rămîne folosirea sa (ca traducere a vsl. *sŭtęzanije* „disputatio“) în **CPr.** 49: *a iudeilor... socotiri*; cf. **CV.** LXXIII, 13.

socotit „intenție“: *corabnicilor socotitu[l] lă era să fugă deîn corabie* **CPr.** 50.

socotitoriu „cel care caută, cercetător“: *socotitorii află* **CT. EL.** Matei 20; cf. **CPr.** 83; „cel care veghează asupra..., care păzește, păstorul (unei turme), paznic, protector“: *toată turma ce întru ia pusu-v-au voi Duhul sfînt socotitori* **CPr.** 44; *erați ca oile rătăcindu și întoarsetu-vă acmu către păstoriulu cela socotitoriu sufleteloru voastre* **CV.** CL, 10-13; cf. **CPr.** 59 (*păstoriu și socotitoriu*); *socotitoriul nostru, Domnul Isus Hristos* **CC²**. 272.

sosi „a ajunge, a ajunge să... (în sens figurat)“: *am fost păgîni... ș-am sosit la creștinătate* **CC¹**. 174; „a ajunge (în asemenea situație, încît...)“: *sosiră pre acea de să vîndură cîte 30 de jidovi întru un ban jidovesc* **PO.** pref.; „a fi de ajuns“: *sosește ucenicul să fie ca dascalul lui* **CT. EL.** Matei 37; cf. 104; Marcu 64; **CPr.** 287, 337; **CC¹**. 453, 462; **CC²**. 200.

soț „prieten“: *soții miei și vecirii miei* **PS. CP.** XXXVII, 12; cf. LXXXVII, 19; CXXXVIII, 17. 480

soție „însoțire“: *părea-le lor că e cu soțiia* **CT. EL.** Luca 8 (în Vulgata: *existimantes autem illum esse in comitatu*); cf. **CPr.** 146; „tovarăș(i)“: *chemară soțiia-și ce era într-altă corabie* **CT. EL.** Luca 17; *Iacov și Ioann, feciorii lu Zevedei, ce era soție lu Simon* **EL.**, *ibid.*; cf. **CP²**. XXVII, 3; **CT. EL.** Matei 41; Luca 32; **CPr.** 35, 145; **CC¹**. 200; **CC²**. 374, 375; **DH.** XI, 317, 318 (*au însoțitu către sine pre Manea grecul, să le fie soție*), 319; „unire (prin căsătorie)“: *fată bună..., mergi la cest om bun..., pre soțiia căsătoriei de veac* **CM.** 17; un înțeles special (ca trad. a vsl. *prič(ь)stije* „participatio“, *prič(ь)stinikŭ* „particeps“) îi este atribuit în **PH.** CXXI, 3 și **CPr.** 64: *Ierusalimu e clădit ca o cetate, al lui soție depreunră e* (= *Jerusalem quae aedificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum*); *derept aceaia fiți dumnezeești în soție celui ce iaste de fire* (= *ut per haec efficiamini divinae consortes naturae*); *a avea soție cu...* înseamnă „a fi în tovărășie, în unire cu...“: *s-am zice că soție avem cunusul... mențim* **CPr.** 68.

spălătoriu și *spălătoare* „lighean“: *fă și un spălătoriu... pre spălătură* **PO.** Ex. 30; cf. *ibid.*, 38, 40; *după aceaia bägă apă în spălătoare* **CT. EL.** Ioan 44.

sparge, intr., „a distruge“: *nu vă pare că am venit să sparg, ce să împlu* **CT. EL.** Matei 11; cf. **PS. CP.** LXXVII, 38; tranz., „a împrăștia“: *sparse-i* (*ei*) *în parți* **PS. CP.** CV, 27 (în Vulgata: *ut... dispergeret eos in regionibus*); cf. XXXII, 10; CLV, 10; **CC²**. 68; „a risipi“: *sparge limbi*(*le*) *ce vor războiu* **PS. CP.** LXVII, 31; cf. CXLIII, 6; CLX, 51; **CC²**. 142; „a nimici“: *sparseră legea ta* **PS. CP.** CXVIII, 26; cf. LXXXVIII, 40; **TB.** 465; **CTd.** 219; **CT. EL.** Ioan 38; **CPr.** 85, 166, 207; **CC²**. 169; 179; **RI.** IV, 543; „a desființa“: *pociu sparge besereca lu Dumnezeu* **CT. EL.** Matei 109; cf. 113; Marcu 65; **CV.** IX, 8; LXXIX, 8; **PS. CP.** VIII, 3; IX, 7; X, 4; XXVII, 5; LI, 7; LXXIII, 15; LXXVII, 45; **TM.** 229; **CTd.** 225; **CPr.** 42, 49; **CC²**. 156; „a ataca..., a călca, a nu respecta“: *cine amu sparge-va una învățătură de acestea micile* **CT. EL.** Matei 11; cf. 60. **TB.** 342 (*au spartu posturile*); **CTd.** 205; **CPr.** 212, 333 (unde *a sparge căsătoria* înseamnă „a călca credința conjugală“); „a rupe“: 481
spargi legăturile mele **PS. CP.** CXV, 7; *nu dareți sfînta cîinilor, nece aruncareți mărgăritariul vostru înaintea porcilor, să nu-l calce ei în picioarele lor și pornise-vor a vă sparge voi* **CT. EL.** Matei 20; cf. **CPr.** 34, 38; refl., „a se împrăștia“: *spargu-se toți ce facu fără-lege* **PS. CP.** XCI, 10; „a se risipi“: *ca fumul se-au spartu* **TB.** 451; **CTd.** 213; „a fi distrus“: *să se spargă ca Sodomul și ca Gomorul* **TM.** 53; cf. **CPr.** 15; **CC²**. 13.

spargere „suprimare, nimicire“: *spargerea vrăjmășiei* **CC²**. 222; cf. 234.

spată „sabie“: *limba lor spată ascuțită* **PS. CP.** LVI, 5 (v. și glosarul lui Candrea); cf. **TM.** 156; **TB.** 452; **CTd.** 214; **CT. EL.** Matei 38; Luca 106; **CPr.** 29, 99, 111, 233, 302, 310; **CC¹**. 79; **CC²**. 348; **PO.** Gen. 3.

spînzura „a se baza, a se sprijini pe...“: *spre acele doao porîncite toată legea și prorocii spînzură* **CT. EL.** Matei 92 (în textul slav: *viseti* „pendere“).

sprînțar prezintă sensuri cu totul speciale: în **PS. CP.** XXX, 7, el traduce pe vsl. *sujetînŭ* „vanus“: *urit-ai cire hrănește sprînțarile în deșertu* (în Vulgata: *odisti observantes vanitates supervacue*); în alt loc, **PS. CP.** CXVIII, 36, urmat de *avuție*, el redă pe vsl. *lichoimistvo* „aviditas“: *pleacă înema me în mărturia ta, e nu (în) sprînțare avuție.*

stat „fel de a fi, de a se manifesta“: *mici în statul sufletului* **CC²**. 518.

stătătoriu „inalienabil“: *să fie dumnealui moșia stătătoare* **CB.** I, 67; cf. **DR.** 2; „perseverent“: *fii stătătoriu într-aceste rîndure* **CPr.** 285; cf. **CC¹**. 20.

stîlci (a se) „a se clătina“: *se nu se stîlcească talpele mele* **PH.** XVI, 5 (în Vulgata: *ut non moveantur vestigia mea*).

stol „grosul unei armate“, în special „al armatei cerești“: *Dumnezeul nostru vine... den stolul lui* **CC²**. 201; cf. **CTd.** 195.

straje „pază de noapte, veghe“ (ca termen care arată o parte din noapte): *să ară fi știind domnul caseei de cătră care straje furul va veni, prevegheare-ară* **CT. EL.** Matei 103; *în a patra straje ce e de noapte merse către-înșii Isus* (*ibid.*, 59); *în patru părți împart noaptea străjuitorii: unii amu întîia strajă de noapte (ce se zice: cele trei ceasuri dentîi) preveghe..., alții în a patra, și fiecare de strajă are trei ceasure* **CC²**. 304; cf. 300, 309; **CC¹**. 141, 146.

482

strămuta „a schimba“: *cîndu vă postiți nu fiți ca acoperiții... ce strămutează fața sa* **CT. EL.** Matei 17; cf. **CC¹**. 339; **CC²**. 48, 53, 54, 322 (acolo de asemenea ca reflexiv); în fraza din **PH.** XXXIII, 6, *fața voastră nu se va strămuta*, corespunzînd frazei *fețele voastre nu se voru ruși*ra din **PS. CP.**, el pare să fi fost apropiat de *sramotiti* „pudore afficere“ din versiunea slavă.

strat „pat“: *lau în toate nopți stratul mieu* **PS. CP.** VI, 7; *ce grăiți în enimile voastre la straturile voastre milustiviți-vă* **PS.** IV, 5 (*în paturele voastre* **CP**); cf. **PS. CP.** XXXV, 5; XL, 4 (în **PS.** greșit: *fsat*); LXII, 7; CXXXI, 3 (*patul stratului mieu*, dar *stratul patului mieu* **PV.**); CXLIX, 5; „vizuină“: *adunară-se și în straturile sale culcă-se* (ale animalelor sălbatice) **PS. CP.** CIII, 22.

stricăciune „lepră“: *aciea se curăți lui stricăciunea* **CT. EL.** Matei 24; cf. Marcu 6; Luca 18; **CC²**. 257, 259, 486, 488.

stricat „lepros“: *iată stricat vine și închină-se lui, grăi: „Doamne, să veri, poți să mă curățești“* **CT. EL.** Matei 24; cf. 40, 108; Marcu 6, 63; Luca 14, 31, 85; **CC¹**. 134, 279, 281, 388; **CC²**. 257, 259, 264, 483, 485, 546, 594, 598.

strigătoriu „crainic“: *denainte Cozmiții, strigătoriului de Zîrnești* **DH.** XI, 197.

strînsoare „bunuri, bogăție, avere“: *era amu de avea strînsoare multă* **CT. EL.** Marcu 45; cf. **CC²**. 354, 410, 498; „recoltă“: *mai-nainte de strînsoarea rodului nebunie cugeta-ș acest nebun bogat* **CC²**. 462; cf. 292, 348, 458; folosit cu totul altfel în **CPr.** 222, ca traducere a vsl. *žilište* „domus, deversorium“, el nu se poate datora decît neînțelegerii textului: *pre aceaia voi încă să fiți ziditi ca întru o strînsoare Domnului în duh.*

strînsură „acțiunea de a strînge bani, comori; bani strînși“: *să nu ne mărim în deșert cu strînsura de avuție* **CC²**. 58; cf. 77, 458; *creștinul tot al lui să-ș dea aurul și strînsura* (*ibid.*, 231); cf. 82, 334, 467, 479, 514; „recoltă“: *să țineți praznicul de pîrga seceratului și praznicul strînsuriei împreună în săvîrșitul anului* 483
PO. Ex. 23; cf. 34; „zbucium, tiranie“: *de acum nu să va griji... de multă strînsura trupului* **D.** II, 309.

struncina (formă veche a lui *sdruncina*) „a sparge, a zdrobi“: *Dzeul strunciură capetele dracilor săi* **PS. CP.** LXVII, 23; cf. LXXIII, 14; **CC²**. 583; *spre cine va cădea [piatra] struncina-va el* **CT. EL.** Matei 88; cf. Luca 46, 100; **CPr.** 121; **CC²**. 341, 342; ca refl., „a se ciocni“: *ei se-au struncinat de piatră* **CPr.** 102.

struncinat „zdrobit“: *să vindec struncinatele inimi* **CT. EL.** Luca 13; „rănit“: *struncinatele [oi] nu le legat și betegele nu le vindecat* **CC²**. 554.

supăra se depărtează uneori de uzul său actual (acesta e atestat, de exemplu, în **CV.** LXXI, 14; **PS.** CVI, 6, precedat de un dativ: *lă supăra*; **CT. EL.** Luca 88; **CPr.** 195); în **CT. EL.** Luca 87 avem: *se cade pururea să vă rugați și (să) nu supărareți* (poate cu omisiunea lui *vă*), unde înțelesul său trebuie să fie acela de „a osteni“ (*deficere* în Vulgata); ca reflexiv și precedat de un dativ, el înseamnă „a te durea, a-ți părea rău, a fi necăjit de...“: *mie nu se supără* **CPr.** 244; *să nu vă se supere pentru trista mea ceaia ce pentru voi pați* (*ibid.*, 223); *i se supărase de aceia* **CC²**. 313.

surpa „a face să cadă de pe un loc ridicat (sau dintr-o situație înaltă), a precipita“: *strămoșul nostru Adam trufa și iubirea de dulceață den Rai și den cinstea ceaia dentîi surpă-l* **CC²**. 13; cf. 163, 201, 460; **CTd.** 195; **CT. EL.** Luca 14.

tăgădui (a se) „a se feri, a fugi de...“: *nemică nu me tăgăduiu de cele ce era cu folosu ce se nu spuiu voao* **CV.** XIX, 3-6; cf. XXI, 3-4.

tămădui este folosit într-un fel surprinzător în **PH.**, mai ales cu sensul de „a crea“: *înrimă curată tămăduiaște întru menre, Dzeule* L, 12; *tremite-veri aburul lor și se vor tămădui* CIII, 30 (în Vulgata *emittes spiritum tuum et creabuntur*); în aceleași pasaje ale textului slav găsim *sŭzĭdati* „aedificare“ și ne întrebăm de ce traducătorul **PH.** l-a redat prin *tămădui*; poate că trebuie să presupunem că acest cuvînt a circulat în anumite regiuni cu un înțeles care reproduce mai direct pe acel al magh. *támadni* „a se ivi, a lua naștere, a se ridica“; dar chiar 484
în acest caz nu ne explicăm îndeajuns prezența lui în **PH.**; cf. tot în **PH.** *tămăduit* CI, 19; *tămăduire* CXXVIII, 6 (pentru *zĭdanije* „aedificatio“).

țară e folosit și cu sensul lat. *terra* acolo unde astăzi el e înlocuit cu *pămînt*: *mîncară toată iarba în țara lor și mîncară tot plodul țeriei lor* **PS. CP.** CIV, 35; cf. 30, 32; CXXXIV, 12 (și în **CV.**; pretutindeni, în aceleași locuri, *pămînt* în **PH.**); el e dat uneori și cu înțelesul de „țărînă“: *pomeni că țeară sem* **PS.** CII, 14 (*țărînă* **CP. CP².**); cf. XXI, 26 (*țărînă* **PH. CP. CP.²**); LXXI, 9 (*țărînă* **CP. CP².**).

tărie „putere“: *mare e Domnul nostru și mare tăriia lui* **PS.** CXLVI, 5; cf. **CT. EL.** Matei 91; **CPr.** 99, 125; **CC²**. 132, 313, 571, 574; **IP.** 29; „puterile cerești, armatele cerului“ (cf., mai sus, *silă*); *bucură-te, tăria ceriului* **TB.** 314; *îngerestile tării... cu aripile vînturi aducea la rădicarea de pre pămînt a lui Hristos* **CTd.** 197; cf. 198, 200; **PV.** CXLVIII, 2; CL, 2; **CC²**. 203, 205; „permisiune, autorizație“: *bucuros dăm tărie să șadză în crăirea noastră* **DH.** XI, 369; cf. 342; sensul, figurat, de „fortăreață“ îi este atribuit în **PO.** Gen. 6: *Dzise Domnedzeu:*

fie tărie în mijlocul apelor să despartă apele dela ape. Şi fece Domnedzeu tărie şi despărţi apele ce era desupt tărie dela celea ce era desupra tăriei... Şi chemă Domnedzeu cea tărie ceriul; el e folosit deseori şi cu înţelesul de „minune": *întru iale [cetăţi] fură multe tării a lui...: [de] au vrut fi în Tir şi în Sidon tărie...; de-au vrut fi întru Sodom tărie* **CT. EL.** Matei 42; cf. Marcu 24, 41; **CC²**. 223, 616, 619.

temeiu (a cărui semnificaţie nu se deosebeşte de *temelie*): *temeele munţilor turburară-se* **CP²**. XVII, 8; cf. 16; LXXXI, 5; **CT. EL.** Matei 24; Luca 28 (*zideşte casa lui... fără de temei*), 77; **CPr.** 38, 118, 128; **CC²**. 37, 617; „sprijin": *cela ce iaste... un temei al dereptăţiei* **CPr.** 284.

tescui „a asupri": *mitariul... tescuind şi asuprind miseii* **CC²**. 510; ca refl., „a-şi mîhni corpul": *flămînzind şi însetoşind şi în toate năravurele tescuindu-ne* **CC²**. 99; cf. 600.

ţest „craniu": *merseră la loc [ce] chema-se Golgotha, ce iaste de se grăieşte locul ţăstului* **CT. EL.** Matei 113; cf. Marcu 68; Luca 111; Ioan 60; **CC¹**. 400.

ticăi (a se), dat de **CC²**. 281 cu sensul de „a fi pradă durerii, a suferi" (*trupul... cutremură-se şi se ticăieşte*), este folosit cu totul altfel în **CPr.** 42: *începură şi alţii de ceia ce se ticăiia descîntători a meni spre ceia ce avea duhure hitlene*; din moment ce în Vulgata găsim: *quidam et de circumeuntibus judaeis exorcistis...* iar în versiunea slavă: *nĕcii ot obŭchodjaštichŭ ijudej obajanĭnikŭ...*, traducerea lui Coresi păcătueşte, se vede limpede, prin folosirea nepotrivită a lui *ticăi*.

ticăit „nenorocit": *ticăit eu om, cine mă va izbăvi deîn trupul morţiei aceştiia?* **CPr.** 95; cf. **CC²**. 488.

tînji „a fi mîhnit, desnădăjduit": *în ce dzi tînjescu, pleacă către mine urechia ta* **PS. CP.** CI, 3; CV, 44; CVI, 13, 19, 28; cf. **CT. EL.** Matei 108; „a fi tulburat, uluit": *nu tînjiiu* **PH.** CXVIII, 46 (*nu sfiiu-me* **PS**); „a-şi exprima nemulţumirea, a murmura": *nu tînjireţi de acestea, voi părinţilor sau voi feciorilor* **CC²**. 235; *a se t.* „a fi supărat": *de cei doi fraţi să tînjiră aceştea... măriia cea mai mare cerînd* (*ibid.*, 306).

ţinut „posesiune": *împleţi pămîntul şi-l luaţi supt ţinutul vostru* **CM.** 24; „stăpînire": *gîndiia ei că de supt mîinile şi ţinutul Rimleanilor va scumpăra pre ei* **CC²**. 121; „autoritate": *voi iară muerile, supt ţinutul bărbaţilor să fiţi şi să-i ascultaţi* **CM.** 22; cf. **CC²**. 482; pentru alte exemple ale utilizării sale (mai ales în **CV.** şi *Psaltiri*) cu înţelesuri asemănătoare, care se întîlnesc cu cele ale lui *ţinere, ţietoriu*, v. glosarele lui Sbiera şi Candrea; cf. de asemenea *ţiitură*, p. 221.

trăsură traduce pe vsl. *pismę* „littera, iota" în **CT. EL.** Matei 11: *pînă va trece ceriul şi pămîntul şi trăsura una... nu va trece de lege, pînă vor fi toate*; **CTd.** 225 îl foloseşte o dată (*trăsurile grozave*) alături de *săltăturile*, dar nu putem să-i precizăm semnificaţia.

treabă: *a fi treabă* (*treaba*) înseamnă „a fi necesar, indispensabil": *neputinţa omenească... iaste să nu ţinem mai mult, den ce avăm, de cîtu ne e treaba* **CC²**. 498; cf. 5, 316; de asemenea, *a fi de treabă*: *iaste de treabă şi de trebuinţă* **CC¹**. 453; cf. **IS.** IV, 7; aceeaşi expresie înseamnă şi „a fi favorabil": *roagă-se ţie toţi preapodobnii în vremea ce e de treabă* **CP.** XXXI, 6; cf. *la vreme de treabă* „la timp potrivit" **AA.** XX, 477.

trebui „a considera ceva folositor, a avea nevoie de...": *burătaţile mele nu trebueşti* **PS. CP.** XV, 2; *nu trebueşti să te întrebe cineva* **CT. EL.** Ioan 55; cf. Matei 109; Luca 66; **CC²**. 395.

trecătoriu „care calcă (o lege)“: *fi-veri trecătoriu legiei* CV. CXIX, 2; cf. CVIII, 10.

trece „a fi uitat, a scăpa“: *întru adîncul inimiei să scriem acestea şi nemică să ne treacă* CC². 402; ca tranz., „a neglija“: *de nu mă veţi asculta, nici veţi face zisa mea, ce o veţi trece şi nu veţi asculta* CC². 524; „a înfrînge, a călca“: *să nu treci porîncile lui* CC¹. 245; *să n-aibă a grăi jidovii că trece legea* (*ibid.*, 353); „a ierta“: *toate greşalele-i treci cu dulceaţă* D. II, 304.

tremes „scrisoare, epistolă (a apostolilor)“: *tremesul lu Iacov* CPr. 51; cf. 57, 59, 60, 68, 74, 76 etc.; cf. vsl. *posŭlanije* „epistolă“ < *posŭlati* „mittere“.

tremetere „scrisoare, epistolă“: *altă tremetere nu voi tremete la voi* TM. 48; *Iacovu... scrie învăţătoare tremetere* CV. CVII, 3-8 (v. şi glosarul lui Sbiera); cf. CPr. 47, 51, 52, 63, 68, 74, 75, 77 etc.; S. 3, 18, 28.

tun „tunet“: *glasul tunurelor* (scris *tunulelor*) *tale* PS. LXXVI, 19 (*tunru[lui] tău* PH.); cf. CIII, 7; CTd. 197; PO. Ex. 9.

turna „a pleca“: *turnă la un om din Odola* PO. Gen. 38; pentru *a se turna* „a se întoarce“, cf. p. 227.

ucide „a lovi“: *cu trestie mă ucidea pre capu* TM. 46; cf. TB. 452, 458; CTd. 209, 214, 217, 225, 227; CT. EL. Matei 112; Marcu 67; Luca 25 (*cine te va ucide în bucă dă şi alaltă*), 89 (*ucidea pieptul lui*), 109, 111; Ioan 58, 59; CPr. 193; CC¹. 312, 399; CC². 11, 17, 465; CB. I, 51 (*au ucis un om de au murit*); P. 10; *a se u.* „a se zdrobi“: *se ucidea de pietre* CT. EL. Marcu 19; cf. 40.

ucidere „acţiunea de a lovi“: *uciderea pieptului* CC². 19; cf. CTd. 225, 227.

udătură „umoare“: *acea boală iaste cîndu i se întărîtă omului... udătura...*; 487
fire are lumina ce iase den ea [luna plină] să turbure udăturile trupului CC². 92; cf. 314.

umili (a se) „a se căi, a fi cuprins de pocăinţă“: *după aceaia-ş aduse aminte de vindecare şi se umili cu sufletul şi curse către Hristos* CC². 514; cf. CPr. 166.

unealte „diferite obiecte aparţinînd cuiva, bunuri mobile“: *cerem... cum acest om, cu toate unealtele lui, să margă în crăirea noastră fără grije* DH. XI, 370; cf. 396 (scris *ona altele*); „vase etc. pentru diferitele nevoi casnice“: *masa şi toate uneltele ei* PO. Ex. 30; cf. 31, 37.

urdina „a veni adesea să vadă, a vizita pe cineva“: *nece urulu se nu apăre de ai lui cumu... se nu urdinre la dinsulu* CV. LXIII, 3-6; cf. XCVIII, 8.

urdiniş „impozit pe stupi“: *dela Hotin au aflat rămăşiţe de urdiniş 200 taleri, de-au adus la vistiariu* DH. XI, 233.

urîciune e folosit mai întîi cu accepţia generală de „acţiune nedemnă, neomenească“: *ceaia ce ne... apără pre noi mai vîrtos de toate urîciunile* CC². 482; apoi, cu înţelesurile speciale de: „ură“: *cu sfîrşită urîciuri* (a se corecta: *urîciure*) *urîiu pre-nşi* PV. CXXXVIII, 22; cf. PS. CVIII, 5; CP². XXIV, 19; CPr. 68; CC¹. 145, 535; CC². 51, 235, 329, 347, 384; PO. Gen. 34; „invidie, gelozie“: *părăsiţi... urîciunile* CPr. 58; cf. 55; AA. XXVIII, 103; „dispreţ“: *eu sîmtu... urreciunri omeriloru* PH. XXI, 7; cf. CVI, 40; CXVIII, 22; CXXII, 4; CP². CVI, 40; „grozăvie“: *puseră-me uriciuri şie* PS. LXXXVII, 9; cf. CT. Matei 99; Marcu 60.

urît „ură“: *cu urîtul nederept urîră-mă* CP. XXIV, 19; cf. PS. *ibid.*; „grozăvie“: *întru uritele sale amarîră-me* PS. PV. CLIII, 16; cf. CP. *ibid.*, PH. LXXXVII, 9.

urzitură e folosit la plural cu sensul de „temelii“: *se rădice-se toate urdziturile pămîntului* **PS.** LXXXI, 5 (v. și glosarul lui Candrea); cu același înțeles: *urzire* **PH.** XVII, 8, 16; LXXXI, 5; CXXXVI, 7; *urzit* **CP.** XVII, 16.

usnă „buză“: *cu usnele sale se nu grăiască menciuri* **CV.** CLIII, 14-CLIV, 1; la fel în *Psaltiri* (v. glosarul lui Candrea); **CPr.** 156; **CC²**. 189, 372, 596; **PO.** Ex. 6; **S.** 26.

vădi, intranz., „a aduce o acuzație împotriva cuiva“: *începură a vădi spri-nsul*
488 **CT. EL.** Luca 110; Ioan 28; alte înțelesuri îi sînt atribuite în aceste două fraze din **CPr.** 46 și **CT. EL.** Matei 57: *vădiră a toată gloata* (= *concitaverunt omnem populum*); *ea vădi mumîniei ei* (= *illa praemonita a matre sua*; ca traducere a vsl. *navaditi* „suadere, instigare“, el nu se potrivește de loc cu dativul care urmează); tranz., „a denunța, a acuza“: *ceia ce vîndu... soțu pre soțul seu, de-l vădescu înainte domnilor și nainte județelor* **TB.** 326; **CTd.** 202; cf. **CC¹**. 140; „a defăima, a rupe“: *dîndu mie reu în locu de bire vădia-me* **PS. CP.** XXXVII, 21.

vătăma (și *a se v.*) e folosit cu totul altfel decît de obicei, în aceste fraze din **CC²**. 159, 431, unde înseamnă „a (se) da la o parte, a (se) abate“: *cerșură slobozie hitleanii ca să vatăme pre noi den calea spăseniei noastre*; *Iosif nemică nu se vătăma el den lucrurile celea bunele.*

veac „veșnicie“: *de acmu pînă în veacu* **PS. CP.** CXXIV, 2 (*pînră la veacu* **PH.**); cf. **CC¹**. 409 (*pînă în veaci*); *de veac, veacului, veacilor*, pus după un substantiv, înseamnă „veșnic“: *focul de veac* **TM.** 46, 227; **CMț.** 231; *focul veacului* **TB.** 458; **CTd.** 216; *focul veacilor* **CTd.** 225; **CC¹**. 329; *moartea de veac* **CC¹**. 2; *munca de veac* **CC¹**. 119, 338; *munca veacului* **TB.** 454; **CTd.** 215, 217; **CC²**. 70; *munca veacilor* **CT. EL.** Matei 106; **CC¹**. 330; **CC²**. 37, 45; *perirea veacului* **CC¹**. 160; *viața de veac* **TM.** 106; **TB.** 362, 450; **CTd.** 216, 218; **ICr.** 20; **GS.** I, 258; **CT. EL.** Matei 79, 106; **CC¹**. 14, 163, 336, 410, 437, 467; **CC²**. 37; *viața veacului* **TB.** 454; **CTd.** 215; **CC¹**. 161 (cf. *viață de veacului* **PS.** CLXII, 40-41, unde *veacului* a fost pus în loc de *veac*, cele două construcții confundîndu-se); **CM.** 16, 17 folosește de asemenea: *lăcuirea de veac, căsătorie de veac* „coabitare, unire, căsătorie care trebuie să dureze toată viața“; alte înțelesuri pe care le are sînt acelea de „lume“: *pînă la sfîrșitul veacului* **TB.** 461; **CTd.** 218; cf. **CT. EL.** Matei 54, 55; **CPr.** 326 (*preîn cuvîntul Domnului se fece veacul*); **CC¹**. 405; 451; **CC²**. 209; **PO.** Gen. 6; „sfîrșit“: *aceaia va fi veacul lor, după faptele lor* **CPr.** 192.

vedere „vedenie, arătare“: *nemănui să nu spuncți vederea aceasta* **CT. EL.**
489 Matei 70; cf. **CPr.** 24; „aspect“: *fu cîndu se rugă vederea lui aimintrea* **CT. EL.** Luca 45; „formă, aparență“: *în vedere de porumb arătă-se* **CC²**. 582.

veghia: *să nu Domnul vegheare cetatea, în deșert preveghe veghetoriul* **CP.** CXXVI, 1; „a păzi“: *lu Pavelu dzișu veghiatu se fie întru știutulu curatului*; *porînciiu se-lu veghie pînră voiu tremite la chesariu* **CV.** LXX, 9-13 (unde trebuie să despărțim *veghiatu se fie* de *se-lu veghie*, cel dintîi avînd sensul de „să fie păstrat“; pentru acest din urmă înțeles, cf. **CV.** CLXIX, 9; CLXX, 14; **CPr.** 66, 67, 78); „a feri“: *Tu, Doamne... veghi-nă de neamul cesta* **PS. CP.** XI, 8; cf. **PS.** XVIII, 14; CXX, 7; **CP.** XVIII, 14; „a lua în considerație, a ține seamă de...“: *tremisemu cumu nemica acelea se veghie ei* **CV.** XXXI, 8 9; „a păzi, a respecta“: *dzisele tale nu ascultămu, nici veghiemu* **PS. CP.** CLVIII, 30; cf. **CPr.** 36, 69, 73, 74; *a se v.* „a se feri“: *să ne veghemu de tot răul*

CTd. 225, cf. **CT. EL.** Matei 66; Luca 15; „a fi atent, a se păzi": *vegheați-vă să nu cumva neștine voi prilăstească* **CT. EL.** Matei 98; cf. **CPr.** 33.

veghetoare „loc în care se păstrează ceva (provizii etc.); cămară": *pus-au Ierusalimul ca poamelor veghetorea* **PH.** LXXVIII, 1 (*celariu* în **PS. CP.**).

verze „ierburi, plante": *cînd crește mai mare de toate verzele iaste* **CT. EL.** Matei 53; Marcu 17; Luca 61; cf. **PS. PV. CP.** XXXVI, 2; **PO.** Gen. 1, 9; **P.** 9.

viitoriu (*vietoriu*) „care a venit": *învățătoriul viitoriu iaste și te cheamă* **CT. EL.** Ioan 39; cf. Luca 113 (unde poate fi tradus cu „străin"); „care trebuie să sosească, care va veni, va sosi": *vestiți lui Dumnedzău sămînța ce e vietoare* **PH.** XXI, 32; cf. **CPr.** 89; **CC²**. 124; **PO.** Gen. 41 (*ani buni vinietori, ani de foamete vietori*), 49 (*vremile vietoare*); Ex. 10; **AA.** XX, 486 (*lucrure vietoare*).

vîlfă (*vîlhvă*, pl. *vîlfe*, *vîlhve*, *vîlsvi*, *vîlsfi*) „mag" (ca vsl. *vlŭchva*); *vîlfele dela răsărit vineră în Ierusalim* **CT. EL.** Matei 3; cf. 4; **CC¹**. 406; **CC²**. 376, 569, 570, 571, 572, 573, 574, 575, 576.

vină „motiv, cauză, scop": *derept aceasta vină rugaiu voi se vădzu* **CV.** CI, 12-13; cf. XIII, 9; XCIII, 14; **CPr.** 25, 46, 51, 122 (*tremeterei aceștiia... vina aceasta e*), 166, 197, 249, 261, 273, 277, 289, 302; **CC²**. 177, 193; cu sensul de „ocazie" (ca vsl. *vina*) apare în **CPr.** 237: *sau în vină sau în adevărătură Hristos să propoveduim* (= *sive per occasionem, sive per veritatem Christus annuntietur*). 490

vî(n)sla „a ridica pînzele (la corabie), a porni pe mare, a naviga": *de acolo vînslămu și trecumu în Chipru* **CV.** LXXXIII, 14-LXXXIV, 2 (cf. glosarul lui Sbiera și **CPr.** 50); de asemenea *a se vînsla*: *vînslămu-nă întru Siracusia* **CV.** XCIX, 2-3; cf. **CPr.** 43, 44.

vîrtos „puternic, tare": *în loc vîrtos spăsește-me* **PS. CP.** LXX, 3; *zborul vîrtoșilor cerșură sufletul mieu* (*ibid.*, LXXXV, 14); *credință tare și vîrtoasă* **CC¹**. 133; cf. **CC²**. 255.

vîrtute „forță, putere": *Dumnedzeu încinse-me cu vîrtute* **PS. CP.** XVII, 13; cf. **TM.** 121; **CTd.** 226; **CC²**. 65, 170; *în sfîntu iviiu-me ție se vădzu vîrtutea ta* **PS.** LXII, 3.

viteaz „soldat": *viteaz lu Isus Hristos* **CC¹**. 85; cf. 445; **AA.** XX, 487; în **CV.** LVII, 3 (*viteazîulu Tertilu*) și **CPr.** 47 înseamnă „orator", deoarece traducătorii acestor texte au confundat pe vsl. *vitij* „rhetor" cu *vitęzĭ* „heros".

vlădică „voevod, căpetenie, guvernator": *vlădicii de Edom* **PS. PV. CP.** CLII, 15 (v. de asemenea glosarul lui Candrea); cf. **CT. EL.** Matei 36; Marcu 59.

vlădicie „autoritate suverană, stăpînire": *vlădiciia ta în toate ginturele și ginture* **PS.** CXLIV, 13 (cf. glosarul lui Candrea).

voinic „ostaș": *luo voinici și sutași și curse spre ei* **CV.** XXXIV, 3-5 (v. și glosarul lui Sbiera); cf. **TM.** 284; **TB.** 352, 449, 465; **CTd.** 193, 206, 213, 219,; **CT. EL.** Matei 25, 89, 109, 112, 115; Marcu 68; Luca 9, 29, 110, 111; Ioan 59, 60; **CPr.** 17 (*voinicii ceriului* „armata cerească"), 24, 30, 38 (*voinici cu fuști* = vsl. *paličiniky* „lictores"), 46, 50, 292; **CC¹**. 103, 106, 177, 394, 399, 445 (*voinic a lu Isus Hristos*); **CC²**. 80, 88, 254-255, 261, 343, 344, 388, 596, 602; **S.** 14; **P.** 10; **AA.** XX, 477, 479, 480; **D.** II, 311; „tînăr": *voia ți e la... cest voinic cu legea lu Dumnezeu să mergi la el pre lăcuirea de veac?* **CM.** 16; cf. **CC²**. 394, 395, 396; **PO.** Gen. 4.

voinici (și *a se v.*) „a lupta, a combate“: *voinicesc aceia ca slobozîți să fim*
491 *și neturburați* **CC²**. 596; cf. **CV.** CXXVII, 3; CXLVII, 8; **CPr.** 58, 141, 281; *iaste încă sutaș întru multe rele ținut și se voinicește lu chesariu celuia ce ține lumea* **CC²**. 260; cf. **CPr.** 55 (greșit tipărit: *se volnicesc*).

voivodă „șef, comandantul unei armate“: *sutașul dede legații la voivodă* **CPr.** 51; cf. **CV.** C, 6-7; **CT. EL.** Marcu 24; **CC¹**. 379; **CC²**. 147, 261, 372, 616; „marii demnitari ai bisericii etc.“: *voivozii besereciei* **CPr.** 15; *prinseră Pavel și Sila, trăgîndu-i la tîrg cătră județe, și-i duseră ei la voivozi* **CPr.** 38.

voroavă „zarvă, tulburare, agitație“: *nu putea înțelege alesu dereptu vorova* **CV.** XXXIV, 13-XXXV 1 (v. de asemenea glosarul lui Sbiera); cf. **CMț.** 231; **CT. EL.** Matei 107, 111; Marcu 21, 68; **CPr.** 30 (*era voroavă nu puțină întru voinici*), 39, 42, 46, 47, 277; **CC¹**. 388, 399; **CC²**. 14 (*voroava lumiei*), 49, 61, 94 (*nu lasă... a-i cebălui mintea, ce se zice cu voroava*) 139, 161, 243 (*a ceștii vieți voroavă*), 257, 299, 405, 408, 460, 467, 553, 595, 596; cu alte înțelesuri apare în **PH.**: „învrăjbire“: *vădzuiu fără-de-lege și vorroavă în cetate* LIV, 10; „provocare agresivă, rea-voință“: *mîntui-me-va de vorroava oamenriloru* XVII, 44; cf. XXX, 21; LIV, 23; „zel“: *pînră [cînd]... înfierbînta-se-va ca focul vorrova [ta]?* LXXVIII, 5 (în versiunea slavă *rîvînije* „aemulatio, rixa“). Deși sensul de „zarvă“ etc. se poate explica prin acela de „vorbă“, cel mai curent pentru *voroavă*, ne întrebăm totuși dacă această transformare semantică nu e datorită influenței unui alt cuvînt, ținînd seamă de faptul că sinonimul *vorbă* nu apare niciodată în romîna veche cu accepțiunile lui *voroavă* pe care le-am notat; *voroavă*, în acest caz, ar putea fi foarte bine *vreavă*, folosit de asemenea cu sensul de „zarvă“ și de care ne vom ocupa mai departe (la elementele slave proprii limbii din secolul al XVI-lea); fraza următoare din **CC²**. 267, unde cele două cuvinte sînt folosite simultan, pare să confirme această supoziție: *mai-nainte potolește voroava sufletelor noastre, după aceaia slobozește potopirea și vreava vîntului și a măriei.*

vorovi „a fi zgomotos, a face zgomot“: *văzu... gloatele vorovind* **CT.**
492 **EL.** Matei 32; „a fi tulburat, îngrijat“: *nu vorovireți, că sufletulu lui întru elu iaste* **CV.** XVI, 11-12; cf. **CPr.** 43; **CT. EL.** Marcu 21; „a murmura“: *se nu se vor sătura (și) vorrovi-vor* **PH.** LVIII, 16; cf. **CC²**. 279; „a se agita, a fi foarte ocupat“: *Martha voroviia de multă slujbă* **CT. EL.** Luca 54; **CC¹**. 449; cu totul în dezacord cu aceste înțelesuri este utilizat în **CPr.** 40: *vorovindu-se iudeii și elinii*; deoarece în versiunea slavă apare, în același loc, forma *prěpirati* „suadere“ (ca în Vulgata: *suadebatque Judaeis et Graecis*), textul lui Coresi este, evident, greșit tradus.

vultoare „un fel de moară cu piuă“ (probabil ceea ce, în anumite regiuni se numește *dîrstă*): *Vîlcești cu cinci mori și cu patru pio și cu o [v]ultoare...; Sadna cu patru mori și cu doo pio și cu o vultore* **CB.** I, 211.

zeciui „a împărți“: *eu zeciuesc tot cît am* **CC²**. 17.

zidi, zidire, ziditoriu sînt adesea folosite cu înțelesurile de „a crea, creație, creator“ (limba actuală păstrează cîteva urme ale lor numai în anumite expresii): *cela ce sufletul și trupul au zidit* **CC²**. 253; cf. 194; *nu vru să-i piară zidirea mînilor lui* (*ibid.*, 238); *născu noi... a fi noi dintru întîiu vr-ura de zidirile lui* **CV.** CXIII, 8-13; cf. CXLVII, 14; **CPr.** 51, 58; *ziditoriul a toate,*

Domnul **CC²**. 338; cf. 24, 298, 322; **CPr.** 62; în **CPr.** 195 *zidire* are sensul de „edificare“ (fig.): *acelea toate se fac, ai miei dragi, de a voastră zidire.*

znamenie „minune“: *mergea amu mulți după el fiind den păgîni, derept ciudesele și znameniile ce făcea* **CC²**. 263-264; cf. 192, 193, 284, 316, 376, 471, 479, 539, 543; **CP²**. LXXVII, 43.

CUVINTE PROPRII LIMBII DIN SECOLUL AL XVI-lea

Latine

146. Deși diferă mult în ce privește frecvența utilizării lor, ele sînt toate foarte caracteristice pentru felul în care se mai exprimau încă, în această epocă, anumite noțiuni concrete sau abstracte. Cîteva dintre ele lasă să se vadă, în același timp, scarta pe care au avut-o înainte de a dispărea; nu le întîlnim decît în texte care provin din regiunile nordice, așa încît acolo putem fixa ultima 493
lor etapă de circulație. Așa e cazul pentru *deșidera, gînt, i* și alte cîteva din seria care urmează:

agru „cîmp, pămînt cultivat“ < *ager*: *semănară agre* **PS. PV.** CVI, 37; cf. **CV.** CXXXII, 1; **CT. EL.** Matei 52, 53, 54.

arină „nisip“ < *arena*: *ca arina maireei* **PS.** LXXVII, 27 (v. și glosarul lui Candrea); cf. **CV.** XCIII, 12; **CL.** XXV, 37 (*anină*).

ascunsoare „mister“ < **absconsoria* (cf. Candrea-Densusianu, *Dicț. etim.*, 98): *mie-i spusă aceasta ascunsoare pre adevărătură ce mainte eu voao scurt scriș* **CPr.** 222.

asin (*asăn*) „măgar“ < *asinus*: *alții vor fi... ca pieile asenului* **TB.** 470; **CTd.** 221; cf. **ICr.** 6; **CT. EL.** Matei 83; Luca 71; Ioan 41; **CC¹**. 261, 382, 387, 474; **CC²**. 117, 464 (și de asemenea la sfîrșit, în versiunea celor zece porunci); **PO.** Gen. 12, 22, 24, 45; Ex. 4, 9, 20; de asemenea fem. *asină* în același text, Gen. 49.

auo „strugure“ < *uva*: *sînge de auo* **PS. PV. CP.** CLIII, 14; cf. **PO.** Gen. 49.

aveni (și *a se a.*) „a fermenta, a dospi“ < *advenire*: *aluatul ainte de ce se-ară fi avenind...*; *făcură pogaci, că nu putea aveni pîne azimă* **PO.** Ex. 12; *avenit*: *pîine avenită* (*ibid.*, 13, 34); cf. **P.** 294.

beți „bețiv“ < **bibiticius*: *o, amar beților* **TB.** 464; cf. **CT. EL.** Matei 103; **CPr.** 134, 301; **CC¹**. 263, 489.

blînzi (a se) „a deveni blînd, prietenos“ < **blandire* (*blandiri*): *se blînzi cel fecior mai mare* **CC²**. 321; cf. p. 225.

botejune „botez“ < **baptizio*: *noi mîntui-nă-vremu cu botegiurea* **CV.** CLVI, 10-11; cf. **TM.** 122, 124; **CT. EL.** Matei 5, 81, 85; Marcu 1, 28, 47, 52; Luca 9, 31, 69, 99; **CPr.** 2, 26, 32, 40, 60, 312, 321; **CC¹**. 375; **CC²**. 5, 30, 57, 270, 432, 583, 584, 586, 588.

călariu „călăreț“ < *caballarius*: *lăsară călarii a merge curusulu* **CV.** CVI, 2-3; cf. **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **CPr.** 47; **PO.** Gen. 50; Ex. 14, 15.

căsătoriu < **casatorius*: „care e căsătorit, tată de familie“: *omul căsătoriu cela ce scoate din vistiariul lui noaole și vechile* **CT. EL.** Matei 55; cf. 80, 87; **CC¹**. 170, 171; **CC²**. 337, 338; **PO.** Ex. 12; *vai de de căsătoriul cela ce no-ș va* 494
deștepta fomeaia din casă, sfînta domerecă de noapte să meargă la beserecă **TM.** 51; cf. **CPr.** 136, 333; **CC²**. 298; **CL.** XXV, 37; „econom, administrator“: *cade-i-se*

amu episcopului fără prepus să fie ca un căsătoriu al Domnului **CPr.** 300; „strîns legat, devotat...“: *să fim căsători besereciei lu Dumnezeu pre viața de veac* **CC¹.** 410; de asemenea fem. *căsătoare* „femeie cu grijă de casă“: *să fie muerile... căsătoare bune* **CPr.** 301.

căţîn „strachină“ < *catinus*: *Moysi iară luo o parte a sîngelui şi băgă în căţîn* **PO.** Ex. 24 (se găseşte numai într-o parte a exemplarelor **PO.**; celelalte prezintă, în acelaşi loc, lecţiunea: *băgă întru un vas*; cu ocazia tipăririi, au fost introduse schimbări în *Palie*, şi acesta e motivul pentru care constatăm unele nepotriviri între exemplarele care s-au păstrat).

cătuş „pisică“ < *cattus* + suf. *-uş*: *cine mănîncă carne... de cătuş* **P.** 4-5.

cet „liniște, calm“ < *quietus* (folosit și în zilele noastre în cîteva regiuni; v. *Dicț. Acad.*, II¹. 573-574): *dzise burăei şi stătu [în] cetu* **PV.** CVI, 29 (*în lin* în **PH.** **CP²**.).

crunta „a acoperi de sînge, a însîngera“ < *cruentare*: *limba ta o cruntezi* **CC²**. 373; cf. mai sus, p. 225.

cumpli < *complere* „a isprăvi, a consuma, a epuiza“: *săgetele mele cumpli-voiu spri nşi* **PS.** CLIII, 23; „a face să piară, a distruge, a extermina“: *nu me tornu pîră se cumplu-i* **PS.** XVII, 38; ca refl., „a termina, a se isprăvi“: *cumpliră-se în deşertu dzilele lor* **PS.** LXXVII, 33; „a pieri, a fi distrus, exterminat“: *hicleanii cumplu-se* **PS.** **CP.** XXXVI, 9 (v. și glosarul lui Candrea și **CC²**. 104, 347); cf. pp. 189, 194.

cungiura „a înconjura“ < *congyrare*: *cungiurară-me cîri mulţi* **PS.** XXI, 17 (cf. glosarul lui Candrea).

cunoştinte „persoană cunoscută, cu care ai relații“ < *cognoscens*: *iubiţii şi cunoştinţii miei...*; *soţii... şi cunoştinţii* **D.** II, 310; cf. 278.

cura < *curare*: „a vindeca“: *curaţi era de stricăciune* **CC²**. 486; cf. 529; „a șterge“: *se cure-se* (*să se cure*) *de carţile viilor* **PS.** **CP.** LXVIII, 29; „a ierta“:
495 *cură păcatul mieu, că multu e* **PS.** XXIV, 11; cf. L, 3, 11; LXIV, 4; LXXVII 38; CVIII, 14; **CP.** L, 11; LXIV, 4; LXXVII, 38; „a nimici“: *pizmitorii miei curat-ai* **PS.** **CP.** XVII, 41; cf. C, 8.

cursură „alergare“ < *cursura*: *bună oaste oştit-am şi cursura am curs* **CC¹.** 85; cf. 448.

custa „a trăi“ < *constare*: *Adam custă 130 de ani* **PO.** Gen. 5; cf. 9, 11, 17, 18, 20; Ex. 21; **CC¹.** 468.

deşidera „a dori, a rîvni, a-ți fi dor de...“ <*desiderare*: *în ce chipu deşi[de]ră cerbul la izvoarele apeloru* **PS.** XLI, 2 (v. și glosarul lui Candrea și cf. pp. 85, 189).

despune „a-și exercita puterea asupra cuiva sau a unui lucru, a fi stăpînul..., a stăpîni, a conduce, a domni“ < *disponere*: *au fost să mă despui cumu-şi despune o doamnă roaba sa* **TM.** 229; cf. **CTd.** 225, 227; **CT.** **EL.** Matei 81 (*judele limbilor despun el şi marii despun ei*); **CPr.** 62, 94; **D.** II, 305; ca refl., „a-și atribui drepturi suverane, a dicta“: *limba despuindu-se întru mădularele noastre spurcă tot trupul* **CPr.** 54; cf. pp. 189, 213.

deştinde (*deştinge*; de asemenea ca refl.) „a coborî, a sosi“ <*descendere*: *deştinse Pavelu şi cădzu spri nsu* **CV.** XVI, 9-10; *deştinseră-se întru Chiesariia* (*ibid.*, LXVIII, 6 7); pentru alte trimiteri, cf. pp. 199, 206, 211, 218, 239, 303 și de adăugat: **CTd.** 208, 229; **CT.** **EL.** Matei 24, 42, 73; Luca 50; Ioan 19, 20, 21, 22; **CPr.** 18, 20, 23, 25, 28, 37, 51, 65, 166, 270; **CC¹.** 14; **CC²**. 119, 156, 158, 164, 404, 516, 525, 606, 607; **PO.** Ex. 19.

dupleca < *duplicare* „a apleca“: *dupleca-l va şi va cădea* **PH.** IX, 31; *a se dupleca* „a se depărta“: *dzilele mele ca umbra duplecară-se* (*ibid.*, CI, 12); „a se zgudui“: *urdzirea codrilor smentiră-se şi se doplecară* (*ibid.*, XVII, 8; cf. XX, 8; CIII, 5); „a se clătina“: *se duplecară ca şi beaţii* (*ibid.*, CVI, 27); „a se abate“: *blăstemaţii carii se duplecă dela porîncitele tale* (*ibid.*, CXVIII, 21; cf. 51); „a se păzi, a evita“: *duplecă-te dela rreu* (*ibid.*, XXXIII, 15); *duplecat* „încovoiat“: *spirarea lor... duplecată* **PS. PH. CP.** LXVIII, 24.

duroare „durere“ < *dolor*: *ţinură-mă durorile morţiei* **CP. CP²**. XVII, 5; cf. **CM.** 23; **CC¹**. 127.

famen (*famăn*) „castrat, eunuc“ < **feminus*: *sînt amu fameni ce deîn maţele mumîniei nascu-se* (tipărit: *născu-se*) *aşa; şi sînt fameni ce se arată deîn om; şi* 496
sînt fameni ce se strică sine **CT. EL.** Matei 78; cf. **CPr.** 20; **CC¹**. 333.

făptoriu „creator“ < **factorius*: *avăm făptoriul şi domnul care noao lege au pus* **CC¹**. 189; cf. 45.

ferica (*fereca*) < **felicare*; ca intranz., „a face bine“: *nu vru se înţeleagă se feričadze* **PS. CP.** XXXV, 4; cf. **CC²**. 384; ca tranz., „a face fericit“: *Domnul... fericeadză elu îm pămîntu* **PS. CP.** XL, 3; cf. **CC¹**. 37; **CC²**. 153; „a considera fericit“: *fericămu rebdătorii* **CV.** CXXXIII, 10; cf. **PS. PV. CP.** CXLIII, 15; CLX, 48; **CT. EL.** Luca 4; **CPr.** 57; **CC²**. 287, 561; „a binecuvînta“ *fericează, Doamne, dulce voei tale Sionul* **CP.** L, 20 (*fericedzu* în **PS.**); „a slăvi“: *toate limbile fericiadze elu* **PS. CP.** LXXI, 17; cf. **CC¹**. 138; **TP.** 146, 156, 158; pentru *fericat*, v. p. 199.

funicel „ulceraţie, furuncul“ < *furuncellus*, atestat numai în **CB.** I, 8, sub forma alterată *fughicei*: *vedea-voiu pre voi cu cutremuri şi cu fughicei, cu friguri.*

fur „hoţ“ < *fur*: *de se nu neştinre de voi chinuiască ca ucigătorii, sau ca furulu, sau ca reu-făcătoriu* **CV.** CLX, 14-CLXI, 3; cf. **PS. CP.** XLIX, 18; **CT. EL.** Matei 17, 103; Luca 67; Ioan 36; **CPr.** 62, 68, 271, 279; **CC²**. 48, 534, 550, 555; **PO.** Gen. 49 (unde trebuie să citim: *furi şi* nu *furişi*); Ex. 22; **P.** 13; folosit deseori alături de *tîlhariu*, se vede că se deosebea de acesta, care însemna „brigand, bandit“, pe cînd astăzi el e şi sinonim cu *hoţ*: *nici furii..., nici tîlharii împărăţiia lu Dumnezeu nu o vor moşteni* **CPr.** 134; cf. **CT. EL.** Ioan 35; **CC¹**. 44, 46, 67, 348; **CC²**. 79, 236, 554, 556; deosebirea dintre ele este bine indicată în acest pasaj din **CC²**. 552: *furul amu în ceaia ce nu iaste a lui face cum va, iară tîlhariul ca un muncitoriu e şi pierzătoriu şi stricătoriu* (cf. folosirea verbelor *fura* şi *tîlhări*: *nu fura, nu tîlhări* **CC¹**. 348; cf. **CC²**. 81).

fuşte „băţ, toiag“ < *fustis*: *nu lăsa-va Domnul fuştele păcătoşilor spre sorţile dereptilor* **PS.** CXXIV, 3 (cf. glosarul lui Candrea şi **CC²**. 552); în **CPr.** 38, *ceia cu fuştii* traduce pe vsl. *paličiniky* „lictores“.

gint < *gens*: „popor, rasă“: *dziseră întru înema sa gintul lor depreună* **PS.** LXXIII, 8; cf. **PH.**, în acelaşi verset: *gintul dereptiloru* **PS.** XIII, 6; „neam“: *Cîte munci sîntu iuo să muncescu gintu omenescu?... Vădzu... multe munci gin-* 497
tului omenescu **TB.** 316; „rude, familie“: *plîngeţi după mine, fraţilor... şi gintul şi cunoscuţii mei* **TB.** 449; cf. 451; „generaţie“: *pomeniră numele tău în toate ginture [şi] ginture* **PS.** XLIV, 18; cf. IX, 27; XXI, 32; XXXII, 11; XLVII, 14; XLVIII, 12, 20 etc.; **PH.** LXXVII, 4; LXXXIX, 1; CI, 13, 25; CV, 31; CXXXIV, 13; CXLIV, 4, 13; CXLV, 10; „mulţime“: *totu gintulu cade-se a se adura* **CV.** XXX, 7-8; *singuru gintu* din **PS.** XXIV, 16 traduce pe vsl. *jedinočędŭ* „unigenitus“.

i „a merge" < *ire*: *acmu după tine imu cu toată înema* **PS.** CLVIII, 41; *voiu i întru adevărulu tău* **PH.** LXXXV, 11; cf. LXXX, 13; LXXXIII, 8; CXXXVIII, 7; CXLII, 8.

im „mocirlă, noroi" < *limus*: *luară... im în locul varului* **PO.** Gen. 11; cf. 14.

împutăciune „imputare, mustrare" < *imputatio*: *în zioa aceaia ce căută Domnul să ia împutăciunea mea deîntru oameni* **CT. EL.** Luca 3; cf. **CPr.** 184, 285; **CC²**. 289, 373, 498, 570; **PO.** Gen. 30; Ex. 17.

încărește (a se) < *incalescere*: „a se încălzi": *păsați cu pace, încărești-vă și săturați-vă* **CV.** CXX, 1-3; cf. **CPr.** 53; „a se înfierbînta": *încărescu-se mea în (întru) mere* **PS. PH.** XXXVIII, 4.

înfrumșa (înfrîmșa) < **informosiare*: „a înfrumuseța": *ieșire demîreața și seara înfrumședzi* **PS.** LXIV, 9; cf. **PH.**, în același verset; ca refl., „a se împodobi": *sfintele mueri cele ce upovăiia spre Dumnedzeu și-și înfrumșa sinre* **CV.** CLII, 3-4; *înfrumșat* „înfrumusețat": *fiele lor... prea înfrumșate* **PS.** CXLIII, 12; cf. **PV. PH.** în același verset; **CTd.** 218; **D.** II, 302; **CL.** XXIV, 731.

învești (învește; de asemenea *a se î.)* „a (se) îmbrăca" (cîteodată în sens figurat) < *investire*: *preuții lui învescu în spășenie* **PS. CP.** CXXXI, 16; cf. **CT. EL.** Matei 18; Luca 66; **CC²**. 246; **PO.** Ex. 28; *cîndu ei dodeiia-mi învestiia-me în sacu* **PS. CP.** XXXIV, 13 (v. și glosarul lui Candrea și cf. **CC²**. 127, 246; **IC.** 43; **AA.** XXVIII, 101).

învita „a îndemna, a împinge la..., a instiga" < *invitare*: *mai marii*
498 *preoți și bătrînii învitară gloatele de să ceară Varavva* **CT. EL.** Matei 111; **CC¹**. 398; cf. **CTd.** 228; **CPr.** 34.

învolbi „a înfășura, a acoperi cu..." < *involvere*: *ca (un) veșmîntu învolbi-le (învolbiia-le)* **PS. CP. CP²**. CI, 27.

lăsăciune < *laxatio* „iertare": *se preemească ei lăsăciuri păcateloru* **CV.** LXXVI, 6-7; cf. **CT. EL.** Matei 108; Luca 4, 9, 114; **CPr.** 15, 26, 33, 49, 51; **CC¹**. 50, 390; **CC²**. 600; „eliberare": *tremesu-m-au... să propoveduesc prinșilor lăsăciune* **CT. EL.** Luca 13; *carte de lăsăciune* înseamnă „act, scrisoare de despărțire": *cine-ș va lăsa muiarea lui să dea ei carte de lăsăciune* **CT. EL.** Matei 13; cf. 78; Marcu 43.

lucoare „lumină, strălucire" < *lucor*: *lucoarea soarelui* **CV.** LXXVI, 10; cf. **PS. CP.** LXIV, 11.

mărit „tînăr căsătorit, ginere" < *maritus*: *el ca măritu eși din celariul său* **PS.** XVIII, 6.

meser „sărac" < *miser*: *nu pîră în cumplitu ultatu va fi meserul* **PS.** IX, 19; cf. glosarul lui Candrea și **CTd.** 200; **CT. EL.** Matei 10, 40; Luca 24; **CC²**. 15, 39, 135, 336, 493, 500, 594; **IP.** 34, 35; **D.** II, 311.

meserere „îndurare" < *miserere*: *eu spre mesererea te upuvăiiu* **PS.** XII, 6; cf. glosarul lui Candrea și, în afară de acesta, **TM.** 155, 216, 226; **CTd.** 227; **CPr.** 77; **CM.** 25; **CC¹**. 4, 49, 139, 453, 464; **PO.** Gen. 19, 47; Ex. 25; **P.** 23; **TP.** 156, 158.

neguța < **negotiare* (*negotiari*) „a face comerț": *dede lor zece arginți și zise către-înșii: „neguțați pînă voi veni"* **CT. EL.** Luca 95; cf. 87; **CC²**. 199; „a da în exploatare": *baia de aur dela Zlatna... iaste neguțat cu Muratoș Ianăș în bani* **AA.** XX, 464.

nuta (nota) < **notare* < **nautare* < *nauta*: „a înota": *se nu neștinre noate, se scape* **CV.** XCIV, 12-13; cf. XCV, 2; **CPr.** 50; „a naviga": *nută întru Siriia*

CV. II, 3; cf. XXIV, 14; XXVI, 3; LXXXII, 14; LXXXIII, 6-7; LXXXIV, 8-10, 13; LXXXIX, 13-14; PS. CP. CIII, 26; CPr. 31, 35, 37, 40, 45, 50; ca tranz. „a traversa cu corabia“: *Pamfiliiasca nutămu* CV. LXXXIV, 4; *nutare* „navigație“: *fiindu săblaznă nutariei* CV. LXXXV, 5-6; cf. 13-14; CPr. 44, 50; *notătoriu* „navigator“: *fiind amu întru blăznire notătorilor* CPr. 50.

op < *opus*, în expresiile *op iaste* (*e*), *e op* (= *opus est*) „trebuie, e necesar“: *opu iaste voao fără voroave se fiți* CV. XII, 5-7; cf. CXXXVII, 14; *e opu a fi tărie astădzi cuvîntul lui Domnedzeu* TM. 123; la Coresi forma obișnuită este *opt* (contractată din *opus est*): *el opt să moară fără milostivnicie* CPr. 324; cf. 148, 161, 267, 276, 296, 321; CC[1]. 150, 250, 272, 273, 274; în alt loc, *a fi op* înseamnă „a fi prielnic, favorabil“ (*în vreme ce e opu* PS. XXXI, 6), „a fi așa cum trebuie“ (*toți mestecară-se depreură și nu fură opu*, *ibid.*, XIII, 3; cf. LII, 4 și PH., în aceleași versete); CV. cunoaște de asemenea expresia *a fi spre op* „a fi necesar“: *scotea de-i punrea ce era spre opu* CXVIII, 10-11; este foarte rară folosirea lui *op* fără *e* sau *iaste* cu înțelesul de „trebuie“: *Ilia op se vie* CL. XXV, 37; cf. XXIV, 732, 740 (se poate însă să fie o greșeală în locul lui *opt*, pe care l-am găsit la Coresi); de notat că el apare cu totul izolat cu sensul de „prea“: *greind op* CL. XXV, 37 (unde traduce pe vsl. *izlicha*). 499

pănăta „a fi amărît, a fi pradă durerii, a suferi“ < **poenitare* (*poenitere*): *părătaiu... tristu îmblaiu* PS. CP. XXXVII, 7; cf. PS. CLXII, 31; CPr. 51 (*nu-ș pănătă nemică rău*), 56, 57; nu e la locul său în PH. LXIV, 13, unde *razbotěti* „pinguescere“ din originalul slav trebuia să fie altfel tradus; cf. p. 196.

părat „cerul gurii“ < *palatium* (contaminat de *palatum*): *se lepească-se limba me de pănățul* (să se citească: *părățul*) *mieu* PS. CXXXVI, 6.

păsa[1] „a atîrna, a fi greu“ < *pensare*, v. p. 223.

păsa[2] folosit numai la imperativ (*pasă* „du-te! hai!“, *păsăm* „să mergem, haidem“, *păsați* „duceți-vă, plecați!“) < *passare*: *pasă după mene!* TM. 151; cf. 153; TB. 342, 461; CTd. 205, 210, 217; CT. EL. Matei, 4, 12, 14, 25, 29, 68, 75, 105; Marcu 6, 8, 30, 45; Luca 33, 49; Ioan 13, 28, 64; CPr. 20, 21, 46, 48; CC[2]. 29, 104, 109, 239; CC[2]. 8, 10, 275, 284, 394, 494, 513; PO. Gen. 19, 27, 28; Ex. 3, 17, 19; *păsăm mai aproape în orașe și în cetăți!* CT. EL. Marcu 6; cf. Ioan 39, 66; CC[2]. 108; *păsați în toată lumea!* TM. 106; ICr. 20; GS. I, 258; cf. CT. EL. Matei 9, 28, 34, 40, 115, 116; Marcu 71; Luca 17, 31, 73, 85; CPr. 114; CM. 9; CC[1]. 83, 110, 404; CC[2]. 238, 265, 483; PO. Gen. 29; Ex. 5. 500

premieza „a înjumătăți“ < **permediare*: *bărbați strîmbi și hitleani nu premiezază zilele sale* CP[1]. LIV, 24; cf. pp. 196, 224.

prepune „a atribui cuiva o faptă urîtă, a bănui pe cineva“ < *praeponere*: *nu-ș pre niminea prepunea el* CC[2]. 170; în PS. CLIII, 9 este dat cu un înțeles cu totul diferit: *vădzu Dzeu și prepuse* (el traduce aici pe vsl. *vŭzrevĭnovati* „aemulari, invidere“); *prepus* „bănuit“ CL. XXIV, 731.

scumpăra < **excomparare* „a răscumpăra, a elibera“: *Hristosu ne-au scumpărat deîn blăstemul legiei* CPr. 206; cf. 168, 250, 306; CTd. 192, 194; CC[1]. 69; CC[2]. 71, 116, 121, 133, 136, 291, 392, 443, 559, 586; IP. 31, 37; AA. XX, 478 (*să mă scumpere den robie*), 480; *ibid.*, XXVIII, 162; DH. XI, 319; „a cumpăra“: *cu menciuroase cuvente voi vă voru scumpăra* CV. CLXIX, 2-3 (*voao scumpără*, în același verset, în CPr. 66); cf. CC[2]. 294; „a da, a da ceea ce se datorează, a da înapoi“: *scumpără plata trufașilor* PH. XCIII, 2; *a scumpăra spăsenie* înseamnă „a procura mîntuirea veșnică“: *dumnezeeștile sărbători spăse-*

nie... scumpără sufletelor noastre **CC²**. 588; ca refl., „a se elibera“ : *se-ară scumpăra dentr-acea muncă de vecie* **CC²**. 83.

scura „a purifica“ < *excurare*: *[de] păcatele mele scură-me* **PS.** L, 4.

semna < *signare* este folosit nu numai cu înțelesurile lui *însemna* de astăzi (*semnară piatra cu pecețile* **CT. EL.** Matei 114; *ceaia duminecă luminata întîiul venit al lu Hristos seamnă* **CC²**. 145), ci și cu acelea de „a face cunoscut“ : *nu ce sîntu vine spre însu a semna* **CV.** LXXIII, 1-2; „a prezice“: *semnă... foamete mare ce vrea să fie prespre toată lumea* **CPr.** 28; ca refl., „a se arăta“ : *sămnă-se spre noi lumina fațeei tale, Doamne* **PS. CP.** IV, 7; pentru alte trimiteri, v. p. 227.

șerb < *servus* „servitor“ : *a Domnului Isusu Hristosu șerbu* **CV.** CIX, 7-8; cf. glosarul lui Sbiera și pentru **PS.** etc., acela al lui Candrea: **TM.** 78; **TB.** 424; **CTd.** 225; **CPr.** 24, 38, 52, 58; „sclav“ : *șerbi fiind păcatelor* **CPr.** 67; **PO.** Ex. 21; **AA.** XXVIII, 101; *șarbă* „servitoare“ : *spășește fiiul șearbeei tale*
501 **PS. CP.** LXXXV, 16; cf. glosarul lui Candrea; **TM.** 150, 155; **CTd.** 227 ; **CPr.** 29.

șerbi „a sluji, a-și îndeplini față de cineva anumite obligații“ < *servire*: *șerbiți lui Dumnedzău cu frică* **PH.** II, 11; cf. XXI, 31; XCIX, 2; *a fi șerbit* înseamnă „a fi supus cuiva, a fi sclavul cuiva“ : *cîndu eram tineri suptu stihiile lumiei eram mai șerbiți* **AA.** XXVIII, 102.

spămînta (și *a se s.*) < **expavimentare*; cf. p. 74, 227.

spărți „a îndepărta, a ține la distanță“ < **expartire*: *nu spărți agiutoriul tău de mere* **PS.** XXI, 20.

șterc „așchie de lemn, fir de pai, fir de praf“ < *stercus*: *vezi ștercul ce e în ochiul fratelui tău, e bîrna ce iaste în ochiul tău nu simți* **CT. EL.** Matei 20; cf. Luca 27; **TB.** 463; **CTd.** 219.

stur „sloi de gheață“ < *stylus*: *neaoa, sturii și duh repede ce feceră cuvîntul lui* **PS. PV.** CXLVIII, 8.

sun „sunet, zgomot“ < *sonus*: *în surul undelor ei cire va sta* **PS.** LXIV, 8; cf. IX, 7; XLI, 5 (de asemenea în **PH.**, în aceleași versete).

temoare „teamă, frică“ < *timor*: *acie[e] Veniamin* (*tu V.* în text) *giurelu* (scris *giurelui*) *în temoare* **PS.** LXVII, 28.

trufă „trufie“ < lat. vulg. **trufa* (< gr. τρυφή): *rostul loru grăiia trufă* **PS. CP.** XVI, 10; cf. glosarul lui Candrea și **TM.** 122, 230; **TB.** 464; **CTd.** 219, 224, 225, 228; **CPr.** 70; **CC²**. 12, 13, 14, 15, 16, 18, 53, 54, 263, 307, 316, 445, 619; Ex. 18; **CL.** XXIV, 728; **ASPh.** XVI, 52.

urăciune „binecuvîntare“ < *oratio*: *dinr același rostu esu urăciurile și blăstemulu* **CV.** CXXIV, 14-CXXV, 1.

ușariu „portar“ < *ustiarius* (= *ostiarius*, cf. vol. I, p. 61): *acest ușariu deșchide* **CT. EL.** Ioan 65; cf. **CTd.** 198; **CC²**. 205.

vă „mergi !, du-te !“ (formă de imperativ, singura care e atestată) < *vadere*: *zise Etro lui: „vă cu pace...“ ; zise Domnul cătră Aron: „vă înaintea lu Moysi“* **PO.** Ex. 4; cf. 2, 3, 4, 7.

vărgură (*vergură*) „fecioară“ < **virgula*, dim. al lui *virgo*: *acela avea patru fete vărgure, prorocindu* **CV.** XXVI, 12-14; cf. **PO.** Ex. 22; **D.** II, 305, 306.

vie (*via*) „a trăi“ < *vivere*: *toți ceia ce viia întru Asiia* **CV.** IV, 3-4; pentru
502 alte trimiteri, cf. p. 127, 130, 134, 140, 143, 144, 147 (de adăugat: **TM.** 82;

CT. EL. Luca 4, 8; CPr. 3, 4, 17, 23, 37, 40, 51, 58, 59, 61, 68, 91, 113, 203, 302; CC[1]. 319; CC[2]. 21, 216, 255, 421, 545, 587; D. II, 304, 308).

vince „a învinge" < *vincere*; cf. p. 227.

vintre „pîntece" < *venter*: *den vintre în gios* PO. Ex. 28.

vipt „hrana omului, roadele pămîntului, fructe, cereale" < *victus*: *îmmulţit-ai vipturile* (scris *viptorile*) *ei* PS. LXIV, 11; cf. PH., în acelaşi verset; PS. CLIII, 13, 22; CP. CLIII, 22; PO. Gen. 41, 45.

zmicura „a fărămiţa, a sparge" < **exmiculare* (< *mica*): *ardeţi petri şi le zmicuraţi* TM. 149; cf. CPr. 330.

La aceste forme latine trebuie să le adăugăm pe cele înregistrate în alte părţi: *îmbi* < *ambi* (p. 114), *acicea* < *eccum hicce* (p. 160), *ainte* < *abante* (p. 162), *aorea* < *ad horam* (p. 163), *înde* < *inde* (p. 171), *i(u)o* < *hic ubi* (p. 172), *neşchit* < *nescio quantum* (p. 173), *otrinde* < *ultra inde* (p. 174), *între* < *ante* (p. 179), *e* < *et* (p. 184).

Slave

147. Acestea abundă mai ales în traducerile cărţilor religioase şi de cele mai multe ori sînt termeni care trebuiau să redea idei pentru care vocabularul nostru tradiţional nu avea cuvintele echivalente. Altele sînt introduse în aceste texte chiar atunci cînd puteau fi puse în locul lor cuvinte cu totul curente; şi aceasta, cum am constatat de atîtea ori, din cauza defectului pe care-l aveau traducătorii de a rămîne prea legaţi de originalul slav. Aceleaşi texte, ca şi cele de alt gen, conţin însă slavonisme care sînt departe de a fi cărturăreşti sau greşit introduse: sînt cele care erau de uz general sau, uneori, limitate la cutare sau cutare grai. În lista pe care o dăm mai jos, nu va fi greu să recunoaştem formele care aparţin uneia sau alteia dintre aceste categorii:

alămojnă „pomană" < vsl. *almužĭno* (cu epenteza lui *a* sub influenţa magh. *alamizsna*): *du prescorea la beserecă şi alămojna* TM. 51.

alnic „şiret" < sîrbo-cr. *jalnik* (v. Drăganu, „Dacoromania", VI, 246: *şarpele* 503
era mai alnic de toate jigăniile pămîntului PO. Gen. 3; cf. *alnicie*, p. 207.

aslam „camătă" < v. rus. *oslam* (< turco-tăt. *aslam*): *argintul său nu dede într-aslamu* PS. XIV, 5; cf. S. 22.

aspidă „viperă" < vsl. *aspida*: *ca aspida surdă ce astupă urechile sale* PS. CP. LVII, 5; cf. glosarul lui Candrea şi TB. 470; CPr. 83.

baştă „bastion" < pol. *baszta* (< it. *bastia*): *aceste doao ţăr, carele sîntu baştele, ce se cheamă strejile şi apărătură a toată creştinătatea* AA. XX, 477; cf. 480.

bătuşariu „cizmar" < bulg. *botušar*: *lăcuind el... la neştine Simon bătuşariul* CPr. 24; cf. 25.

beadă „pată" < vsl., bulg. *bĕda*, sîrbo-cr. *beda*: *să fie mielul fără beadă* PO. Ex. 12.

besădui (*besedui*, *băsădui*) < vsl. *besědovati* „a vorbi, a sta de vorbă": *băsădui de biu pînră în zori* CV. XVI, 13-14 (cf. glosarul lui Sbiera şi CPr. 25, 43, 47, 49; PO. Ex. 31); „a ţine sfat, a complota": *a prinde sufletul mieu besăduiră* PH. XXX, 14; cf. LXI, 5; LXX, 10; LXXXII, 4, 6.

beseadă „vorbă" < vsl. *besěda*: *se îndulceascâ-se lui besedele mele* PS. CIII, 34; cf. CT. EL. Matei 109; CC[1]. 210; PO. Gen. 4, 11, 15, 18, 19, 21, 24, 27; Ex. 19, 24, 34.

bezaconi și *bezaconui* „a face nedreptate" < vsl. *bezakoniti, bezakonovati*: *nu bezaconireți* **CP²**. LXXIV, 5; *să nu bezaconuiască* **CP**. (în același verset).

bezaconic „nedrept, stricat, rău" < vsl. *bezakoničnikŭ*: *cuventele bezaconicului vîncură-ne* **PH**. LXIV, 4; cf. **CP²**. în același verset și L, 15; **CC²**. 295.

Bitie „geneză" < vsl. *bytije* **PO**., titlu și prefață; **CM**. 20; **CC¹**. 68, 346; **CC²**. 178.

blagodarenie „recunoștință, mulțumire" < vsl. *blagodarjenije*: *după mîncare cade-se a rădica mînile... spre blagodarenie* **CC²**. 302-303; cf. 483, 491; de asemenea: *neblagodarenie* „nerecunoștință" și *neblagodarnic* „nerecunoscător", *ibid.*, 483, 484 (cf. vsl. *neblagodarije, neblagodarĭnŭ*).

blagodari (*blagodări*) „a aduce mulțumiri" < vsl. *blagodariti*: *luo pînre*
504 *și blagodari Dumnedzeu între toți* **CV**. XCIII, 1-2; cf. **C**, 3; **TM**. 78, 83; **CT. EL**. Ioan 19; **CC²**. 186, 289, 297, 594.

blagouhanie „miros plăcut" < rus. *blagouchanie*, vsl. *blagoqchanije*: *multă blagouhanie avea* **CC²**. 111.

blaznă „înșelătorie" < vsl. *blazna, blaznŭ*: *lîngă cărare blazne puseră mie* **PS**. CXXXIX, 6.

blăzni < vsl. *blazniti*: „a înșela, a seduce": *blăznește înrema sa* **CV**. CXV, 13-14; „a abate de la drumul drept, a rătăci": *blăzni ei pre netrecut e nu pre cale* **PS. CP**. CVI, 40; cf. **CMț**. 231; *a se b.* „a se înșela, a se rătăci": *nu vă blăznireți, frații miei, ceia dragii* **CV**. CXIII, 1-2; „a se scandaliza": *auziră acel cuvînt și se blăzniră* **CT. EL**. Matei 61; cf. Marcu 22; Ioan 24, 52; **CC¹**. 133, 376, 444; **CC²**. 282, 386, 540.

bogoslov „teolog" < vsl. *bogoslovŭ*: *Ioann bogoslov și ievanghelist* **CC²**. 277 cf. 348, 534.

boz „idol" < vsl. *bozi*, pl. al lui *bogŭ*: *Rahila luo bozii și-i puse supt paele cămilelor* **PO**. Gen. 31; cf. Ex. 22, 23, 34.

cădi „a arde tămîie, a tămîia" < vsl. *kaditi*: *după rîndul preoției, tîmplă-i-se lui a cădi* **CT. EL**. Luca 2; *cădire* ar trebui să însemne „tămîiere", dar el apare cu sensul de „tămîie": *se se îndereptedze ruga mea ca o cădire înra[in]tea ta* **PH**. CXL, 2; (în Vulgata: *dirigatur oratio mea sicut incensum*); cf. **CP²**. LXV, 15.

cadilă „tămîie" < vsl. *kadilo*: *de să se isprăvească* (*se isprăvească-se*) *rugăciunea mea ca o cadilă întru tine* **CP. PS**. CXL, 2; cf. **PV**. CLVIII, 38 (*cădila*).

camatnic „cămătar" < vsl. *kamatĭnikŭ*: *un camatnic avea doi datornic* **CT. EL**. Luca 33; cf. **CC¹**. 216; **CC²**. 28, 46, 325, 334, 387, 455, 459 (*omul cela camatnic*), 512, 515, 618.

cață „cadă" **CB**. I, 194; împrumutat din rusă (*ka(d)ca*) sau din altă limbă slabă (v. Berneker, *Slav. etym. Wb.*, I, 466-467.)

ceașnic „paharnic" < vsl. *časĭnikŭ*: *Radul ceașnic* **CB**. I, 204.

cetenie „citit" < vsl. *čitenije*: *dumnezeiasca cîntare și ceteniia să ascultăm* **CC²**. 228; cf. 311, 331, 401, 502; **CV**.; **CPr**. 32, 59, 285; **S**. 12.

ceteț „cititor" < vsl. *čitĭci*: *aceștea sîntu ceteții ceia ce-u cetitu și n-au înțelesu* **TB**. 336; **CTd**. 204.

cîrmi „a hrăni" < vsl. *krŭmiti*: *cîrmiți inimile voastre ca în zi de junghiat* **CPr**. 56.

cîrmilă „cîrmă" < vsl. *krŭmilo*: *împreună slăbiră funile cîrmilelor...; e*
505 *cîrmilele frînseră-se de nevoia undelor* **CPr**. 50.

cîrtă „clipă" < vsl. *črŭta*: *trei ceasure [vor ținea] cîtu trei cîrte* **CMț**. 230.

cislă „număr“ < vsl. *čislo*: *catastih de cisle de ţirani dela toate ţinuturi* **DH.** XI, 219; cf. 220; **PH.** CLI, titlu; **CC²**. 411; *Cisla* în **PO.** pref.; **CC²**. 527 are înţelesul special de „Cartea numerelor“ (din Pentateuc).

ciudi (a se) „a se mira“ < vsl. *čuditi sę*: *suflete, să nu te ciudeşti..., că veri merge în locul cela ce n-ai mai vădzut nece dinioară aşa* **TB.** 423; **CTd.** 212; cf. **CC²**. 429; în mod cu totul excepţional este folosit ca tranz. de **PH.** XVI, 7, cu sensul de „a face să apară în chip minunat, a face demn de admiraţie“: *ciudeşte mila ta.*

ciumăra (a se) „a se întărîta, a deveni supărăcios, a se supăra“, derivat de la vsl. *čemerŭ* (cf. sîrbo-cr. *čemerati*, slov. *čemeriti se*): *dragostea nu uraşte..., nu cu rău arată-se..., nu se ciumărează* **CPr.** 154; **CC²**. 384; *ciumărat* „înfuriat, mînios“: *muncitorilor da-i-va acelor... ciumăraţi şi nemilostivi* **CC²**. 612.

clăţănog „înfuriat, violent“: *şerbii supuindu-se... nu numai bunriloru şi blîndziloru, ce şi clăţănogiloru* **CV.** CXLVIII, 14-CXLIX, 3; trebuie să fie considerat ca un compus a cărui primă parte ne trimite la vsl. *klŭcati*, bulg. *klъcam* „a lovi“, iar a doua reproduce pe slavul *noga* „picior“ (cf. *pintenog*); înţelesul său primitiv trebuie să fi fost acela de „care dă lovituri de picior“ (vorbind de un cal). V. Bogrea, „Dacoromania“, II, 780, crezînd că forma din **CV.** este o greşeală, în loc de *clănţănog*, o lega de *clănţăni*, dar această etimologie, acceptată de *Dicţ. l. rom.*, II, 533, trebuie înlăturată.

clevetnic „defăimător, calomniator“ < vsl. *klevetĭnikŭ*: *amu spusu şi clevetniciloru se grăiască* **CV.** LV, 9-11 (cf. glosarul lui Sbiera şi, în afară de acesta, **PS. CP.** LXXI, 4; **TM.** 49; **TB.** 332; **CTd.** 203, 205, 211; **CPr.** 47, 48, 81, 279; **CC¹**. 216; **CC²**. 489; **P.** 7).

cliciu „şold“ şi *cliuciu* „tîmplă“ < vsl. *ključi*: *lovi lui Iacov osul cliciului şi osul cliciului în luptare scrinti-se...; cliciul şchiopăta...; derept aceaia ficiorii* 506
lu Izdrail... nu mănîncă vîna cliciului, derept aceaia unde au fost lovit lui Iacov vîna cliciului **PO.** Gen. 32; cf. 47; *se aşu da... răpaos cliuci[u]relor mele* **PH.** CXXXI, 5.

cobuc şi *cupoc* „cupă“ < rus. *kubok* (a doua formă se explică prin încrucişarea cu *cupă*): *cobuc poleit* **GSI.** X, 13; *un cupoc d-argintu* **CB.** I, 204.

colibi „a ataca la revoltă, a răscula“ < vsl. *kolĕbiti, kolĕbati*: *vineră aciia colibind gloatele* **CPr.** 39; mai apare o dată în **CPr.** 47, dar fără să prezinte un înţeles potrivit cu acela al formelor slave („movere, agitare“): *vine multe şi grele aducea spre Pavel, celea ce nu le putea colibi* (în versiunea slavă, *Faptele Apostolilor*, XXV, 7, îi corespunde *pritŭknąti* „offendere, allidere“, iar Vulgata dă: *multas et graves causas objicientes, quas non poterant probare*).

comornic „şambelan“ < sîrbo-cr. *komornik* etc.: *Putifar, comornicul lui Faraon* **PO.** Gen. 37; cf. 39 (traducătorii *Paliei* nu l-au luat de altfel direct din slavă, deoarece l-au găsit în textul Heltai: *komornyi*); deşi prezintă, ca derivat al lui *komora*, aceeaşi formă, *comornic* din **CC²**. 492 are cu totul alt înţeles, acela de „loc unde se păstrează obiecte preţioase, tezaur“: *avuţiia ne se cade noao să o avăm pentru nevoi..., nu ca să o băgăm în comornic* (cf. *ibid.*, 462); prin urmare el se apropie de termenul păstoresc *comarnic*, care, la rîndul său, apare în **CV.** cu un înţeles special (v. p. 145).

concenie „sfîrşit“ < vsl. *koničanije*: *podobescu-se amu toate acestea să fie, ce nu e atunce concenie* **CT. EL.** Matei 98 (în Vulgata: *oportet enim haec fieri, sed nondum est finis*).

conob(e) „lighean de metal, căldare" < vsl. *konobŭ*: *Moav conobea upuvăința mea* **PS. CP.** LIX, 10 (*conob* **CP²**); cf. CVII, 10 (de asemenea în **PV. PH.**)

corabnic „marinar" < vsl. *korablĭnikŭ*: *corabnicii sfătuiră-se cumu se vînsledze de acie* **CV.** LXXXVI, 4-6 (cf. glosarul lui Sbiera și **CPr.** 50).

507 *covrag* „smulgere" < **kovragŭ* (cf. vsl. *izvragŭ* „quod ejicitur"): *se fie ca iarba..., aceaia ainte de covrag și seacă* **PH.** CXXVIII, 6.

crov „acoperiș, cort, tabernacul" < vsl. *krovŭ*: *păgînii... întru crovul jungheriei idolească lăcuind* **CC².** 370; cf. **CPr.** 17, 36.

Deaaniie și *Deaaniia Apostolilor* „Faptele Apostolilor" **CC².** 138, 451 < vsl. *dějanije*.

dealĕ < vsl. *dělo*: „lucrare": *întru dealele mînilor sale legă-se păcătosul* **CP.** IX, 17; cf. LXI, 13; LXXXV, 8; CII, 22; CIV, 1; CL, 35, 39; CX, 2; CXVII, 17; CLVIII, 27; **PS.** CLVIII, 27; **PV.** CVI, 22; **PH.** CXLII, 5; CXLIV, 13; „acțiune, faptă": *mulți de credincioși... spunea dealele sale* **CPr.** 42; cf. **CP.** CVIII, 20; **CC².** 424 (*de ispitele dealelor, ce se zice păcatelor, să ne ferim*); „acțiune, fapt": *a păstorilor fugire și spunere, deala spăseniei, zăcea-le înainte ghergheseanilor* **CC².** 272; apare de asemenea cu accepțiile cu totul speciale de: „pedeapsă, trudă" (*cela ce voi rătăcește elu-ș va purta deala lui* **CPr.** 211) și „produs, fruct" (*minți-va deala maslinilor* **PS.** CLV, 17, ca în versiunea slavă: *dělo maslinĭno*).

deșegubeț „care cauzează pieirea cuiva, criminal" < vsl. *dušegubĭcĭ*: *deșegubeților rei* **S.** 16.

dese(a)tină „impozit pe stupi" < bulg., sîrbo-cr. *desetina*, rus. *desjatina*: *200 stupi..., deseatină dela Vaslui, însă numai au fostu 100 dați de deseatină* **CB.** I, 212.

dihni „a exala" < vsl. *dŭchnqti*: *calul lui văpăi dihniia* **TB.** 287.

div „miracol" < vsl. *divŭ*: *întrebară-se oareceș de ale sale credințe în divure ce avură către-însul* **CPr.** 48.

dodei < vsl. *dodějati*: intranz., „a face rău cuiva, a necăji": *dodeiia-mi dracii miei* **PS. CP.** XXVI, 2 (cf. glosarul lui Candrea și **CPr.** 48); tranz., „a chinui, a întrista": *pierzi toți ce dodeiră sufletul* **CP.** CXLII, 12; cf. **PH.** LXXX, 15; refl., *a se dodei cuiva*, înseamnă „a se întrista, a se mînia": *se dodei lu Pavel și se întoarse, zise duhului... „să eși deîntru ia"* **CPr.** 38; „a i se urî, a avea supărări": *mi se dodei cu voi, necredincioșii, lăcuind* **CC².** 91; cf. 453.

dosadă < vsl. *dosada* „ocară": *împlea fața lor de dosadă* **PH.** LXXXII, 17; cf. **CPr.** 334; **CC¹.** 210; **CC².** 53, 253; **AA.** XX, 457; „insultă": *nu dareți...*
508 *dosadă derept dosadă* **CPr.** 59; cf. 116, 187, 195, 325, 330; **CC¹.** 48; **CC².** 20, 70, 77, 235; **PO.** Ex. 2; „neplăcere, nemulțumire, supărare": *între oameni sau în oraș mai multă dosadă... poți afla decît în pustie și în chiliia ta* **CC¹.** 365; „supărare": *să putem petrece fără toată dosada... dracului* **CM.** 8; „dificultate, primejdie, pagubă": *să nu vă duceți deîn Crit, a vă mîntui de această dosadă deșartă* **CPr.** 50; cf. tot acolo, mai sus; **PO.** Gen. 35; „pedeapsă" *Dumnezeu n-are a face dosadă aleșilor săi* **CT. EL.** Luca 88; cf. **CC¹.** 49.

dosădi < vsl. *dosaditi*: intranz., „a insulta": *cu limba badjocoriiai și dosădiei* **TB.** 452; **CTd.** 214; „a ocărî": *alții prinseră robii, dosădiră lor și-i ucisără* **CT. EL.** Matei 89; cf. Luca 100; **CC².** 343; „a asupri": *de pururea greșim dosădind, obidind* **CC².** 327; cf. 51; „a face să decadă, a înjosi": *derept aceaia eu*

(să se citească: *i-au*) *dat pre ei Dumnezeu în pohta inimiei lor întru necurăție ca să dosădească trupurelor adens eiș* **CPr.** 80; tranz., „a insulta“: *zise lui: „Cu acele cuvinte și noi dosădești“* **CT. EL.** Luca 61; cf. **CC²**. 512: „a ocărî“: *pînă cînd fu pornire limbilor... a-i dosădi ei și cu pietri să-i ucigă ei* **CPr.** 33; cf. **CC²**. 344; „a persecuta“: *blagosloviți ceia ce vă dosădesc* **CPr.** 111; cf. 159; **CC²**. 333, 348; „a trata rău“: *Sara, cîndu o dosădiia, fugi dela ia* **PO.** Gen. 16; „a mîhni“: *acolo sluji-vor pre ei și-i vor dosădi* (*ibid.*, 15); „a disprețui“: *cela ce dosădește oamenii el acela dosădește Domnul, cela ce duhul sfînt au dat întru voi* **CPr.** 269; „a blestema“: *ceia ce sta înrainte dziseră: „derep ce dosădești preutulu Dzeului?“* **CV.** XLVI, 14-XLVII, 1; cf. **CPr.** 47; „a vorbi rău de cineva“: *niminea să dosădească, niminea să certe* **CPr.** 302; „a dojeni, a mustra“: *nu te spărea cînd el pre tine dosădește* **CPr.** 331; cf. **CC¹**. 384; „a pedepsi“: *pentru aceaia tremete spre noi nevoe și boale, că cu aceaia ne dosădește pre noi* **CC²**. 173; „a face să sufere“: *dzua zăduhul m-au dosădit, noaptea frigul* **PO.** Gen. 31; refl., „a se corija“: *i-am dat Satanei să se dosădească ca mai mult să nu hulească* **CPr.** 281; cf. **CP²**. LXXXIX, 10; „a se rușina“: *deîntru întîi de voi v-am lăudat, eu nu m-am dosădit* **CPr.** 184; adj. *dosădit* apare cu sensul de „disprețuit“: *voi cinstiți, iară noi dosădiți* (*ibid.*, 131). 509

dostoi < vsl. *dostojati*: „a fi potrivit pentru..., a fi indicat pentru...“: *cine dostoiaște acolo?* **CPr.** 172; *a se d.* „a i se cuveni, a se cădea“: *să îmblați cumu se dostoiaște chemăturei voastre în ce voi chemați seți* **CPr.** 223; cf. 282; cf. **CC¹**. 397; „a i se datora, a i se cuveni“: *ia grijască ceaia ce se dostoiaște Domnului* **CPr.** 138; cf. 111, 120, 228; **TM.** 46, unde trebuie să citim *dostoiaște*; **CC²**. 341; „a fi necesar“: *adevărătură dau eu, că aceaia voao se dostoiaște* **CPr.** 186 (în versiunea slavă: *jestŭ vŭ polĭzu*; în Vulgata: *utile est*); „a fi îngăduit“: *nu se dostoiaște să-i băgăm ei în vistiiari* **CT. EL.** Matei 111; cf. **CPr.** 300; **CC²**. 35.

dostoianie „moștenire“ < vsl. *dostojanije*: *tu ești ce tocmit-ai dosto[i]ania mea mie* **CP.** XV, 5 (cf. glosarul lui Candrea).

draghicame „piatră prețioasă“ < vsl. **dragikamenĭ* sau *-kamy* (la Miklosich e atestat numai *dragokameninŭ*; cf. sîrbo-cr. *dragi-kamen*); *îndră[gi]iu porîncitele [tale mai vîrtos]... decît draghicamea* **PH.** CXVIII, 127 (cf. V. Bogrea, „Dacoromania“, II, 655).

dumă „vorbă“ și *dumăi* „a vorbi“ < bulg. *duma, dumam*: *nu derept dumele să dumăim unul cu altul să mergem* **CC²**. 275.

dver(ă) „ușa altarului, perdeaua acestei uși“ < rus *dver*: *i icona... ce iaste asupra dverei „țarsca“* (= *împărătească*) **CB.** I, 195; *3 dvere de zarba albastre* (*ibid.*, 197; cf. 198, 199, 202; **PO.** Ex. 26, 30, 39, 40).

dvori „a sluji pe cineva cu rîvnă“ < vsl. *dvoriti*: *dvorește cătră Dumnezeu de noi de toți* **CC²**. 180.

găselniță din **S.** 4 (*lăsa-voiu pre voi... lăcuste și găselniți*) trebuie să aibă sensul de „omidă“, ca forma slavă *gąsěnica* din textul care e tradus aici (pentru utilizarea sa cu alte înțelesuri, cf. *Dicț. l. rom.*, I[II], 233).

găvozd „cui“ < vsl. *gvozdĭ*: *în mîru și în picioare ei-mi bătură găvoazde* **TM.** 46.

găvozdi „a pironi, a prinde în cuie“ < vsl. **gvozditi* (cf. *prigvozditi*): *găvozdește [de] frica ta pelița mea* **PH.** CXVIII, 120.

gîrbă „spate“ < vsl. *grŭbŭ*: *în gîrba mea lucrară păcătoșii* **CP.** CXXVIII, 3.

510 *gîrtan* „gîtlej“ < vsl. *grŭtanŭ*: *în pîntecele lui și gîrtanul lui toate le aduna* **CC²**. 416.

glăsi < vsl. *glasiti*: „a vorbi“: *nu glăsescu cu grumadzul său* **PV. CP.** CXIII, 15; cf. **PS.**, în același verset, **CPr.** 24, 38, 46; „a spune“: *gloatele glăsiră: „glas dumnezeescu e, nu omenesc“* **CPr.** 30; cf. **CT. EL.** Matei 105; Luca 35; **CC¹**. 195; **CC²**. 358, 400; „a suna“: *atunce bucinele glăsi-vor* **CC²**. 37; „a cînta“ (vorbind de cocoș): *aciea cîntătoriul glăsi* **CT. EL.** Matei 109; **CC¹**. 396; ca tranz., „a face uz de o limbă, a vorbi“: *glăsi evreiască limbă...*; *audziră că evreiasca limbă glăsi* **CV.** XXXVI, 12-XXXVII, 1-2; cf. **CPr.** 46; traducînd pe vsl. *sŭglasiti* „concordare“, el e greșit folosit în această frază din **CPr.** 36: *și cu aceasta să glăsim cuvintele prorocilor* (în Vulgata: *et huic concordant verba prophetarum*); dar și mai deplasat apare într-o altă frază a aceluiași text (zac. 41): *acela era glăsit în calea Domnului* (în versiunea slavă: *bĕ naučenŭ*, în Vulgata: *erat edoctus*).

glasnic „crainic, sol (în spec. al divinității)“ < sîrbo-cr. *glasnik*: *zice amu Dumnezeu către luminatul glasnicul Moysi* **CC²**. 486.

gorniță „etaj superior, cameră așezată la acest etaj“ < vsl. *gorĭnica*: *scăldară-o ia și o puseră întru gorniță, zice-se casă de sus* **CPr.** 23; cf. 24, 43.

gospodin „stăpîn“ < vsl. *gospodinŭ*: *Dzeul se spăsască și Gospodinul Domnu eșirea morției* **PS.** LXVII, 21.

gotovi „a pregăti“ < vsl. *gotoviti*: *gotoviți doao sute de voinici se meargă pînră la Chiesariia* **CV.** LIII, 9-11; cf. **PS.** X, 2 etc.; refl., „a se pregăti“: *gotovimu-nă și suimu întru Ierusalimu* **CV.** XXVIII, 8-9; cf. **PS.** LXXXVIII, 3 (v. și glosarul lui Candrea).

greașnic „păcătos“ < vsl. *grĕšĭnikŭ*: *întoarce-se-vor greașnicii întru [i]ad* **PH.** IX, 18 (cf. glosarul lui Candrea).

grivnă „monedă veche“ < pol. *grzywna*: *să dea... grivne de argint 50* **AA.** XX, 465.

grobnic „giulgiu“ < vsl. *grobĭnŭ* (cu terminația schimbată sub influența derivatelor cu *-nic*); *1 grobnicu de adamască mohorîtă* **CB.** I, 201.

511 *gropniță* „mormînt“ < bulg., sîrbo-cr. *grobnica* (modificat după *groapă*): *au doară nu era gropnițe în Eghipet?* **PO.** Ex. 14.

gunosi (a se) < vsl. *gnusiti, gnąsiti sę*; urmat de un dativ el înseamnă „a repugna, a face silă“: *bărbatul strîmbu... gunosește-se Domnului* **PH.** V, 8; construit cu *de*, el are sensul de „a simți dezgust, repulsie, a avea oroare de...“: *în toată dzi de cuventele mele gunosia-se* **PS.** LV, 6; cf. CVI, 18 și **PH.**, în aceleași versete; forma *gunosli* (*gunusli*) din **CP. CP²**. LV, 6; CVI, 18 pare să fie influențată de magh. *gonoszúlni*.

hlipi „a suspina“ < vsl. *chlipati*: *plîngeți-vă, hlipindu, de chinurele voastre* **CV.** CXXXI, 5-6.

hrăbor „curajos“ < vsl. *chrabŭrŭ*: *durerea și amărăciunile cu minte hrăboară să rabdăm* **CC²**. 542; cf. 234; **CC¹**. 133, 239; **PO.** pref.

hrănilniță < vsl. *chranilĭnica* „hambar“: *hrănilnițele lor sînt împlute* **PS.** CXLIII, 13; „filacterii“: *lărgesc și hrănilnițele* (*hranilnițele*) *lor* **CT. EL.** Matei 93; pentru această din urmă semnificație (*chranilĭnica* nu e atestat decît cu sensul de „conditorium“), cf. *chranilište, chranilo* „amuletum“.

hrănişte „hrană, subzistenţă, întreţinere“ < vsl. *chranište* (atestat numai cu sensul de „custodia“, aşa încît forma romînească a fost influenţată de *hrană*): *el se-au dus încătroo au putut, pentru hrănişte lui* **CB.** I, 56.

hulnic „calomniator, bîrfitor“ < vsl. *chulĭnikŭ*: *să nu fiţi hulnici* **CPr.** 196; cf. 67, 295; **CC²**. 283, 416, 417.

iadrină „pînză (de corabie)“ < vsl. *jadrina*: *legară iadrina* **CPr.** 50; tot acolo şi *iadrilă* < *jadrilo*.

im(e)rec, emerec „cutare“ **CM.** 16 (*frate bun, imerec*), 17, 18; **CC²**. 559 < vsl. *imę rekŭ*.

inie „zăpadă“ < vsl. *inije*: *deştingu ca roao graiurele mele...*, *ca iniia spre fînu* **PS. CP.** CLIII, 2; cf. **PV. CP.** CLIX, 69.

inoc „animal sălbatic, în spec. mistreţ“ < vsl. *inokŭ*: *inoc sălbatec mîncatu-l-au* **CP²**. LXXIX, 14.

inorog „animal cu un corn în frunte“ < vsl. *inorogŭ*: *scoate-me... de cornulu inorogului* **PH.** XXI, 22 (cf. glosarul lui Candrea).

iscodnic „spion“ < vsl. *ischodĭnikŭ*: *luo iscodnicii şi pre altă cale-i scoase* **CV.** CXXII, 1-3.

Ishod „Exod“ (a doua carte a Pentateucului) < vsl. *ischodŭ*: **PO.** pref. etc.

ispolin „uriaş“ < vsl. *ispolinŭ*: *bucura-se-va ca ispolinul ce cumpeteadză* 512
calea **PH.** XVIII, 6 (*spolin* în **CP²**.); cf. **CP²**. XXXII, 16.

ispoveadnic „confesor“ < vsl. *ispovĕdnikŭ*: *priimi ispoveadnicii şi pre altă cale-i scoase* **CPr.** 53 (el nu se potriveşte cu contextul, din moment ce în versiunea slavă avem: *sŭchodĭnikŭ* „explorator, speculator“; în acelaşi verset **CV.** dă *iscodnic*, cf. mai sus).

istov < vsl. *istovŭ, istovĕ*; adj. „adevărat“: *preemiţi istovulu cuvîntu cela ce poate spăsi sufletele voastre* **CV.** CXIV, 6-9; subst. „adevăr“: *cumu voru vrea se înţeleagă istovulu ce e de elu* (*ibid.*, L, 12-14); adv., „precis, exact“: *răspundea loru, istovu ştiindu...* (*ibid.*, LXII, 11-12).

istucan „idol“ < vsl. *istukanŭ*: *toţi cei ce închină-se istucanilor* **CP²**. XCVI, 7; cf. LXXVII, 58 şi **PV.**, în acelaşi verset (*istocanii*); **TM.** 156.

iuboste „dragoste“ < vsl. *ljubostĭ* (cf. ucr. *l'ubošči*, slov. *ljubeznost, ljubkost*): *au nu ştiţi că iubostea lumiei vrajbă lu Dumnedzeu iaste?* **CV.** CXXVII, 13-14 (cf. glosarul lui Sbiera); **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TB.** 451; **CPr.** 72; **ASPh.** XVI, 51; în alte părţi, *iboste*; **CP. CP²**. LXXII, 7; **TM.** 50, 225; **CTd.** 213, 223; **P.** 19, 23.

iubov „dragoste“ < vsl. *ljubovĭ*: *în locu de iubov menciuros me feceră...*; *puseră pre menre... gălăuire dereptu iubovulu mieu* **PH.** CVIII, 4, 5; cf. **CPr.** 61, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75; **CC²**. 391, 453, 454, 533; şi *liubov*: **CT. EL.** Ioan 17, 51, 57; **CPr.** 61; **CC²**. 391, 454, 533, 535, 557; **DH.** XI, 370; **CL.** XXIV, 736.

izvodi (a se) „a lua naştere, a fi creat“ < vsl. *izvoditi*: *dela Noe... se-au izvodit iarăşi a doo lume* **PO.** pref.

jaloste „ardoare, zel“ < vsl. *žalostĭ*: *topitu-m-au jalostea ta* **CP. PS.** CXVIII, 139.

jitie „viaţă, povestirea vieţii cuiva“ <vsl. *žitije*: *cum vedem la jitiia lu Iov* **CC¹**. 19.

jitniţă „hambar“ < vsl. *žitĭnica*: *aduna-va grîul lui în jitniţe* **CT. EL.** Matei 5; cf. 18, 52, Luca 9, 66; **CC¹**. 92, 254, 258; **CC²**. 246, 251, 454, 458, 459, 463, 523; **PO.** Gen. 41.

jivini (a se) „a se răni, a se acoperi de răni", derivat din vsl. *živina* „gan-
513 graena": *trupul... în rane a se jivini tocmește-l* **CC²**. 165.

jupan „titlu dat unui om de neam, unui boier, unui magistrat superior", ca dublet al lui *jupîn* < vsl. *županŭ*: *eu jupan Nan din Buneștii-de-josu* **CB.** I, 80; cf. **AA.** XX, 491; **AIIN.** III, 545.

lăstiv „înșelător" < vsl. *listivŭ*: *izbăvește sufletul mieu... de limbă lăstivă* **PS.** CXIX, 2.

leatnic „fără treabă, trîndav" < vsl. **lětĭnikŭ* < *lětĭ*: *numai ce-s leatnici și derept acea strigă...; Faraon iară dzise că set leatnici* **PO.** Ex. 5.

leniv (*leaniv*) „leneș" < vsl. *lěnivŭ*: *hitlean rob și leaniv* **CT. EL.** Matei 105; **CC¹.** 154; **CC².** 358, 362.

lesviță „carte denumită astfel după *Lěstvica* (Κλῖμαξ) Sf. Ioan Scărarul": *o lesviță* **CB.** I, 196.

lic „cor" < vsl. *likŭ*: *nu are așa a veni..., ce cu arhanghelii și heruvimii... a celor licuri luminate* **CC².** 611.

lîncotă „înșelătorie, șiretenie" < vsl. *ląkota*: *cuventele rostului fără-lege și lîncote* **PS.** XXXV, 4; și verbul *lîncoti* „a înșela" (trad. lui *ląkavĭnovati*): *nu revni se lîncotești* **PS.** XXXVI, 8.

liva „vînt din sud" < vsl. *liva*: *aduse cu vîrtute[a] sa liva* **PS.** LXXVII, 26; cf. **CV.** LXXXVI, 9; **CPr.** 50.

lojesnă „uter" < vsl. *ložesĭno*: *tot întîiul născut cel ce desface lojesna* **CC².** 593; cf. 589, 592.

lotru „hoț, bandit" < sîrbo-cr. *lotar*, pol. *łotr* etc.: *să știi domniia ta că are frică mare și Băsărabă de acel lotru de Mahametbeg* **ND.** 24-25.

magheniță „vrăjitoare" < sîrbo-cr. *madionica*, bulg. *magjosnica* (cf. vsl. *magesĭnikŭ*): *spuneți-mi ce voiu face ceștii magheniți* **TM.** 154.

măhăi „a face un gest, a face semn" < vsl. *machati*: *Alexandru măhăi cu mînra* **CV.** XI, 5-6.

medelniță „vas, lighean" < vsl. *měděnica*: ... *vătrare, medelnițe, furci* **PO.** Ex. 27; cf. 31, 35, 38; **CB.** I, 203.

milcui (a se) < vsl. *milĭkovati* (cf. bulg. *milkam se, umilkvam se*, ceh *milkovati*):
514 „a implora milă": *împărțiră-se și nu milcuiră-se* **PS.** XXXIV, 15; cf. XXIX, 13; **CP.**, în aceleași versete; **CC¹.** 341, 342; **CC².** 156; **PO.** Gen. 42; **TP.** 164; „a ruga fierbinte": *noi... ne milcuim fiecărora carei veți ceti acicea..., unde să veți afla ceva... greșit... să dereptați* **CC².** 10; „a se închina lui Dumnezeu": *plecă capul acel bărbat și se milcui Domnului* **PO.** Gen. 24 (în Vulgata: *adoravit Dominum*).

milosîrd „milos, iertător" < vsl. *milosrŭdŭ*: *fiți amu milosîrzi, că Tatăl vostru milosîrd iaste* **CT. EL.** Luca 26; cf. **TM.** 215; **CPr.** 59; **CC¹.** 204; **CC².** 74, 327, 382, 386; **PO.** Ex. 34.

milosîrdi (a se) „a fi iertător, a avea milă" < vsl. *milosrŭditi sę*: *se milosîrdi Isus, pipăi ochii lor* **CT. EL.** Matei 82; cf. Marcu 6; Luca 53; **CC¹.** 243; **CC².** 444; **P.** 4.

milosîrdie „milă" < vsl. *milosrŭdije*: *ceia ce... ispitesc... de milosîrdiia lu Dumnezeu* **CC².** 34; cf. 157, 179, 258, 265, 318, 335, 443, 474 (*milosîrziia*), 525, 543, 557, 560, 581, 592, 600; **CP.** CLXI, 78; **CC¹.** 118, 379; **D.** II, 306.

miloste „milă" < vsl. *milostĭ*: *eu pre milostea ta upovăiu* **PH.** XII, 6 (cf. glosarul lui Candrea); aceeași formă apare și în **TM.** 215; **CTd.** 192; **CPr.** 186; **CM.** 6, 9; **CC²**. 22, 31, 44, 157, 179, 265, 325, 372, 474, 543, 567; **PO.** Ex. 30, 37; **TM.** 148, 158).

mîndroste „înțelepciune" < vsl. *mądrostĭ*: *începutul mîndrostiei [e] frica Domnului* **PS.** CX, 10 (cf. glosarul lui Candrea).

mișiță „braț" < vsl. *myšica*: *izbăvit-ai cu mișița ta oamerii tăi* **PS.** LXXVI, 16.

mitariu „vameș" și (în sens peiorativ) „om care se îmbogățește prin mijloace ilicite" < vsl. *mytarĭ*: *doi oameni duseră-se în beserecă să se roage, unul farisei, iară altul mitar* **CT. EL.** Luca 89; cf. **CC¹**. 312, 313, 314; **CC²**. 11, 12, 14, 15, 17, 19, 34, 509, 513, 516.

mîzdă < vsl. *mĭzda* „mită": *mîzdă spre nevinovați nu luo* **PS.** XIV, 5; *dereapta lor împlu-se de mîzdi* **PH.** XXV, 10; cf. **CL.** XXIV, 735; în **CPr.** 51 el apare cu semnificația specială de „chirie": *fu Pavel doi ani întru toată a sa mîzdă.* 515

mlat „drojdii" < sîrbo-cr. *mlata*: *mlatul ce mînca porcii* **CC¹**. 319; cf. 325.

mocrotă „umoare" < vsl. *mokrota*: *acea boală iaste cîndu i se întărîtă omului mocrota (ce se chiamă apa, udătura) den tocmeala ei* **CC²**. 92; cf. 314, 315.

mojdan „plin de grăsime, gras" < vsl. *moždanŭ*: *toate arsele mojdane rădic ție cu afumare și berbeci* **PS. CP.** LXV, 15 (în Vulgata: *holocausta medullata offeram tibi cum incenso arietum*).

molenie „rugăciune (la biserică)" < vsl. *moljenije*: *2 zavese, ce sîntu mai presusu, de praznice și de molenii* **CB.** I, 197; cf. 205.

nădăi (a se) < vsl. *nadějati sę* „a nădăjdui": *nădăiia-se că mită da-se-va lui* **CV.** LXIV, 3-4; cf. LXXV, 2; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM.** 123; **CT. EL.** Marcu 46; Luca 110, 113; **CPr.** 47, 48, 75; **CC¹**. 163; **CC²**. 516, 565, 593; „a se încrede în...": *și eu cum încă am de eu să mă nădăesc trupului* **CPr.** 244 (în Vulgata: *quamquam ego habebam confidentiam et in carne*).

năem „chirie, năimire" < vsl. *najemŭ, naimŭ*: *să l-au fost luat în năem* **PO.** Ex. 22; cf. **AA.** XX, 442 (*neim*).

năemnic „năimit, muncitor cu leafă" < vsl. *najemĭnikŭ, naimnikŭ*: *lăsară tatăl lor Zevedeiu în corabie cu năemnicii* **CT. EL.** Luca 3, 79, cf. Ioan 36; **CC¹**. 319; **CC²**. 21, 29, 30, 550, 554, 555, 556; **PO.** Ex. 12 (*năimnic*).

nămesti „a pune" < sîrbo-cr. *namestiti*: *le nămisti acelea într-umerele efodului* **PO.** Ex. 39; *a se nemesti* înseamnă „a-și relua slujba său": *eu iară mă nemestiiu în cinstea mea* **PO.** Gen. 41.

nămestie „casă" < vsl. *naměstije*: *noi avem o nămestie de Dumnezeu făcută* **CPr.** 178.

naracliță „un fel de mînecuță pe care o poartă preoții" < vsl. *narąkvica*: *cinci perechi de naracliție* **CB.** I, 202 (acolo, de asemenea, *narecleție*); cf. 197 (*năracleție*).

năstăvi „a conduce, a îndruma" < vsl. *nastaviti*: *Doamne... năstăvește-me în cararea dereaptă* **PS.** XXVI, 11 (cf. glosarul lui Candrea și **CPr.** 20; **CC²**. 559).

năvedi „a readuce" < vsl. *navesti*: *năvedi spr-inși Domnul apa mariei* **PS. CP.** CLII, 19. 516

neblagodarnic „nerecunoscător" < vsl. *neblagodarĭnŭ* (cu schimbare de sufix): *acei noao den iudei... neblagodarnici arătară-se* **CC²**. 484.

neiasită „pelican" < vsl. *nejęsyti*: *asămănraiu-me neiasiteei de pustinie* **PH.** CI, 7; cf. **CP²**. același verset.

neistov „demență, nebunie" < vsl. *neistovĭstvo* (confundat cu *neistovŭ*): *multele carți întru neistovu te întoarseră* **CV.** LXXX, 8-10; cf. **CPr.** 49.

nemilosîrdie „neîndurare" < vsl. *nemilosrŭdije*: *să fugim de nemilosîrdie* **CC²**. 391; cf. 414.

nenăvidi „a urî" < vsl. *nenaviděti*: *se fugă de fața [lui cei] ce nenăvidescu elu* **PS.** LXVII, 2 (cf. glosarul lui Candrea); cîteodată prefixul a fost despărțit de restul cuvîntului și redat prin *nu*: *trufa ce nu te năvidia* **PS.** LXXIII, 23; cf. LXXXV, 17; CXXVIII, 5; CLIII, 41; **CP.** (în aceleași versete, în afară de ultimul); **PV.** CLIII, 41, 43 (lipsa lui *nu* CXVIII, 21 nu se poate datori decît unei neatenții a copistului).

neplodnic „steril" < vsl. *neplodĭnŭ* (modificat după derivatele cu *-nic*): *ferecați neplodnicii* **CT. EL.** Luca 110.

nepocaanie „nepocăință" < vsl. *nepokajanije*: *ale vinovatului svîrșit nepocaania* **P.** 1.

nepotrebnic < vsl. *nepotrĕbĭnŭ* (cu schimbarea sufixului, ca mai sus *neplodnic* etc.) „nefolositor": *toți porniră-se depreună, nepotreabnici fură* **CPr.** 83; cf. 302; **CT. EL.** Matei 105, Luca 84; **CC¹**. 195, 375; **CC²**. 358 (greșit tipărit: *ponetreabnicul*); „condamnabil": *însumi nepotreabnic să fiu* **CPr.** 143; „smerit": *noi... nepotreabnici robi...*, *slugile tale* **PO.** pref.

nepreapodobn și *nepreapodobnic* „necredincios" < vsl. *neprĕpodobĭnŭ* (cf. cuvîntul precedent): *dezjudecă pîra mea de limbă nepreapodobnă* **CP.** XLII, 1 (*nepreapodobnică* în **PS.**).

nezlobiv < vsl. *nezlobivŭ* „nevinovat": *sufletele coconilor cei nezlobivi* **CC²**. 270; „însuflețit de sentimente bune, binevoitor"; *lin să fie către toți...*, *nezlobiv* **CPr.** 294, 318; cf. **CC²**. 12, 31, 51, 52, 321, 323, 399 (*nezglobiv*), 582.

nimoaște apare numai așa (ca fem.) cu sensul de „slab" în **CC²**. 346: *e*
517 *grasă...*, *nu nimoaște și răslăbită*; ne îndreaptă evident la vsl. *nemoštĭnŭ* „infirmus, aeger", *nemošti* „debilitas, infirmitas", dar ca adjectiv nu corespunde întru totul primei forme slave.

niriște < vsl. *nyrište* „domicilium, castellum": *fuiu ca un corb de noapte la niriște* **CP².** 101, 7 (în **PS. CP.**: *turn*, folosit astfel pentru că traducătorul s-a gîndit la *nyrĭ* „turris").

nișotă < vsl. *ništeta* „lipsă": *cînd iară acolo norodul se-ară însătoșa pentru nișotă apeei* **PO.** Ex. 17; „nevoie, necesitate": *duceți acasă grîul vostru carele v-ați cumpărat pre nișotă-vă...*; *duceți ce e pre nișotă caseei voastre* **PO.** Gen. 42; cf. Ex. 10, 12; **CM.** 6; **CC¹**. 418; „necaz, nenorocire": *pre el nu voi lăsa... nici întru nișotă* **CM.** 17-18; cf. **CC¹**. 424; **TP.** 164.

obicni < vsl. *obyknąti* „a învăța": *obicniră lucrurele lor* **PS.** CV, 35; cf. **CP. PH.**, în același verset; „a suferi": *obicnește toate* **CPr.** 154; cf. 192; **CC²**. 384; în **PH.** XIV, 1 (*cinre va obicni în viiața ta?*) traduce pe vsl. *obitati* „habitare", astfel că este greșit pus aici (traducătorul l-a confundat cu *obyknąti*).

obidui „a persecuta" < vsl. *obidovati*: *iudeii întru nemică nu-i obiduiiu* **CV.** LXVII, 5-7; cf. **PS.** etc. (glosarul lui Candrea); **CTd.** 218; **CL.** XXIV, 731.

obîrși < vsl. *obrŭšati* „a face, a îndeplini“: *în șase dzile lucreadză și tot lucrul obîrșaște* **PO.** Ex. 20; cf. 39, 40; **CC²**. 116; „a termina“: *toată viața noastră spodobește cu pace să o obîrșim* **CC²**. 73; cf. **PO.** Ex. 31; **CL.** XXV, 37; cu același înțeles și ca refl.: *atunce se obîrșaște creșterea poamelor și culesul lor* **PO.** Ex. 23.

oborî < vsl. *oboriti*: „a face să dispară, a distruge“: *cu măniia omenrii oborrișî* **PH.** LV, 8; cf. LXXII, 18; LXXIX, 13; **CL.** 26, 27; **PO.** Gen. 26; **D.** II, 305; „a arunca în...“: *oborri-veri ei în chin neustoit* **PH.** CXXXIX, 11; ca refl., „a se rătăci“: *mie-puținel nu mi se oborriră picioarele* **PH.** LXXII, 2.

obrăci (a se; de asemenea *obrici*) „a se logodi“ < vsl. *obrąčiti*, în înțeles figurat în această frază din **CC²**. 204; **CTd.** 198: *se sui desupra tuturor ceriurelor, că acolo era besereca limbilor, ce se obricise lu Hristos*; *obrăcit* „logodit, căsătorit“: *fata obrăcită bărbatului ce lui e numele Iosif* **CT. EL.** Luca 3; cf. 5; **PO.** Ex. 22 (*obrocită*); apare de asemenea în **CPr.** 173, dar avînd cu totul alt înțeles: *aceaia parte ce era pre obrăcit nu iaste o frîmsețe a o gîndi cătră aceasta frîmsețe* (îl traduce pe *prěspějuštaja* din textul slav, part. lui *prěspěti* „excedere, superare“, iar în Vulgata întregul verset se prezintă astfel: *nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam*). 518

obrăzi (a se) „a se purta necuviincios“ < vsl. *obraziti sę*: *în multe chipuri cu rău obrăziră-se* **CC²**. 623.

obreazanie „circumciziune“ < vsl. *obrězanije*: *se spămîntară ceia deîntru obreazanie credincioșii, cîți venise cu Pătru* **CPr.** 27; cf. **CC²**. 59, 101, 105, 413.

obrezui „a circumcide“ < vsl. *obrězovati*: *și-l priimi de-l obrezui el* **CPr.** 37; cf. 45, 200; **CV.** XXX, 4 (*obrăzui*); ca refl., „a se circumcide“: *învăța frații că de nu se vor obrezui, după năravul lu Moysi, nu se pot spăsi* **CPr.** 35; cf. 36, 198.

ocaanic „păcătos, încărcat cu păcate“ < vsl. *okajanikŭ*: *ocaanicul sufletul ei* **CC²**. 623; *de slava de sus și de ajutori delungați-s ocaanicii* (*ibid.*, 445; cf. 373).

ocenaș „Tatăl nostru“ < vsl. *otiče našŭ*: *zi ocenaș rumînește* **TM.** 104; **ICr.** 16; **GS.** I, 258; cf. **CC¹**. 134, 266.

ocină < vsl. *otičina* „moștenire“: *zi fratelui mieu să împarță cu mine ocina* **CT. EL.** Luca 65; cf. **PS.** etc. (glosarul lui Candrea); **CC²**. 179; **PO.** Gen. 31; „moșie, avere care constă în pămînt, proprietate, patrimoniu“: *am fost cumpărat o parte de ocină din sat din Brăhășești...*; *să fie lui ocină și moșie în veaci neclătită* **CB.** I, 26; cf. 28, 51, 63, 72, 88; **CC¹**. 321, 408; **CC²**. 44; **PO.** Gen. 23; **DR.** 2, 5; **AI.** I¹, 105; **GSI.** X, 10 (*ocenă și moșie*), 11, 12 (*mușie de ocenă*); **AA.** XX, 483, 486; XXVIII, 113; **DH.** XI, 197, 370; **IN.** III, 110; „țară“: *vine în ocina lui și învăța ei în gloatele lor* **CT. EL.** Matei 56; în **AA.** XXVIII, 111 el are sensul special de „împărăția cerească“: *în ocina împărăției ceriului*.

ogniță „friguri“ < vsl. *ognica*: *cumu e amu den mîncarea ceaia multa aprindere, iară den aprindere se naște ogniță* **CC²**. 492.

ogoadă „ceea ce e agreabil cuiva, ceea ce face pe cineva mulțumit, satisfacție, plăcere“ < vsl. *ugodŭ*: *vrea ogoadă se facă Iudeiloru* **CV.** LXIV, 9-10; cf. **CPr.** 73, 112; **CC²**. 25, 242, 291, 465; *iaste ogoadă* și *iaste pre ogoada (cuiva)* înseamnă „se cuvine, trebuie, este drept“: *nu iaste ogoadă noao a lăsa cuvîntul lu Dumnezeu* **CPr.** 16; *cum iaste pre ogoada lu Dumnezeu* **CC²**. 243; cf. *cu ogoadă, pre ogoadă*, p. 165, 174. 519

ogodi (*ugodi*) < vsl. *ugoditi* „a fi agreabil, a plăcea“: *ogodescu între Domnul în lumira viilor* **PS. CP.** LV, 14 (în Vulgata: *ut placeam coram Deo in lumine viventium*; pentru alte exemple din **PS.** etc., v. glosarul lui Candrea); cf. **CPr.** 138, 146, 170, 199, 269; **CC¹.** 205; **CC².** 60, 200, 255, 256, 417, 430, 500, 519, 604, 615, 617; „a-și da consimțământul, a socoti bun, a aproba“: *văzu Isus, nu ogodi și zise lor: „lăsați feciorii să vie cătră mine“* **CT. EL.** Marcu 44; cf. 47, 63; Matei 81, 83, 108; Luca 71; **CC².** 98, 464, 528; „a permite, a da voie“: *ogodi[ți]-mi să fac rugăciuni* **TM.** 155; cf. **CTd.** 225, 227; „a păzi, a respecta“: *să ogodim... porîncele lu Dumnezeu* **CC¹.** 324; „a se îngriji“: *a ogodi de a trupului nevoe* **CC².** 50.

ogodnic (*ugodnic*) „plăcut“ < vsl. *ugodĭnŭ* (schimbat după derivatele cu *-nic* sau confundat cu subst. *ugodĭnikŭ*): *mai ugodnic va fi lui Dumnedzeu* **PH.** LXVIII, 32; cf. **CPr.** 67; **CC².** 34.

ogorni „a acoperi, a proteja“ < vsl. *ogrŭnąti*: *ku mena ssa ogorny-ua tyne* **TP.** 162.

ohabnic „apărat de orice contestație, care aparține de drept cuiva (vorbind de o proprietate, de o moșie)“ < vsl. *ochabĭnŭ* (cu sufixul *-nic*); *să-i fie lui moșie stătătoare și ohabnică în veci* **DR.** 2; cf. **CB.** I, 89.

oltariu „altar“ < vsl. *olŭtarĭ*: *întra-voiu cătră oltariu Dzeului* **PS. CP.** XLII, 4 (v. și glosarul lui Candrea); cf. **CT. EL.** Matei 12, 96; Luca 62; **CPr.** 105; **CC².** 340, 346, 512, 576; **PO.** Gen. 8, 12, 22; Ex. 17, 20, 27, 29; **P.** 18, 20.

omet „margine“ <vsl. *ometŭ*: *ca mirul... ce deștinge în ometu[l] veșmîntul[ui] lui* **PS. CP.** CXXXII, 2. (*omătu* în **PV.**).

omrăzi < vsl. *omraziti* și *omrŭziti* „a urî“: *lucrul mîinilor tale nu omrăzi* **CP.** CXXXVII, 8; cf. CXXXVIII, 22; *a se o.* „a deveni scîrbos, groaznic“: *se omrăziră întru începutul loru* **PS. CP. CP².** XIII, 1; cf. LII, 2.

oprăvi < vsl. *opraviti* „a hotărî“: *va grăi Domnealui cu dînșii și va*
520 *oprăvi* **AA.** XX, 486; cf. 485; ca refl., „a se termina, a trece, a înceta de a avea importanță“: *acelea se-au oprăvit de odată cu moartea gărdinarului* (*ibid.*, 485).

orîndi < vsl. *urĕditi* „a fixa, a marca, a însemna“: *muntele moșiei tale carele, Doamne, ai orîndit ție a fi loc de lăcuită* **PO.** Ex. 15; cf. 21; „a face, a executa“: *le orîndește cumu ție-am lăsat* (*ibid.*, 40; cf. pref.); „a desemna pe cineva pentru o funcție, a numi“: *dentre aceștea orîndește miiași, sutași...* (*ibid.*, 18).

oscîrbi < vsl. *oskrŭbiti* „a lovi cu violență, a zdrobi“: *oscîrbi-i-voiu și nu vor sta* **PH.** XVII, 39; „a face rău, a face să sufere“: *neci oscîrbi lor* **PS. CP.** CLVIII, 50; „a supăra“: *nu iaste noao să aducem daruri, deaca oscîrbim fratii* **CC².** 513; „a mîhni“: *după scîrbe... ce-i oscîrbi* **CC².** 101; cu totul izolată rămîne semnificația de „a devasta“ care i se dă în **CPr.** 17: *Savel amu oscîrbiia besereca.*

ostie „furcă“ <bulg., sîrbo-cr. *osti*: **CTd.** 227.

ostîmpi (*otstîmpi*) < vsl. *otŭstąpiti* „a se depărta“: *nu ostîmpi de mere* **PS.** XXI, 12; cf. XVII, 23; XLIII, 19; CXVIII, 118; CLVIII, 29; **CP.** XLIII, 19; CLVIII, 29; „a se clătina“: *nu ostîmpiră talpele mele* **PS.** XVII, 37; ca tranz., „a părăsi“: *ostîmpi Dzeul cel ce spăsi elu* **PS.** CLIII, 15.

osveti „a venera ca pe un sfînt, a considera ca sfînt“ < vsl. *osvętiti*: *dzise sveti Sisin: „să fii blagoslovitu i* (= și) *osvetit, lemnul lu Dumnezeu maslin“* **TB.** 288; alături de această formă există *osfinți* (refăcut după *sfinți*) „a tîrnosi, a sfinți (o biserică)“: *o beserecă întîi se zidește, iară după aceaia se osfințește* **CC².** 145; cf. 207.

oteşi „a consola“ < vsl. *utěšiti*: *varga ta şi toiaga ta, acele me oteşiră* **PH.** XXII, 4; cf. LXXXV, 17; CXLIII, 50 (scris *steşi*, în loc de *oteşişi*), 52 (*uteşi*), 76, 82.

oteţ „părinte al bisericii“ < vsl. *otĭcĭ*: *să păzim... ce sfinţii oteţi acestea sfătuit-au* **CC²**. 215; cf. 209; **TB.** 463; **CTd.** 218.

otveat „răspuns“ < vsl. *otvětŭ*: *scrisu-v-am aceste psăltiri cu otveat* **CP.** epilog.

painjină „pînză de păianjen“ < vsl. *pajǫčina*: *topit-ai ca painjina* (*painjină*) *sufletul lui* **PS. PH.** XXXVIII, 12; cf. **CP.** în acelaşi verset; **PS. CP.** LXXXIX, 9 (*paijina* în **PV. PH.**).

pamente < vsl. *pamętĭ* „pomenire, amintire“: *pamentea ta în neamu şi neamu* **PS. CP.** CXXXIV, 13 (cf. glosarul lui Candrea); „parastas, pomană“: *nu se* 521
cade în postul mare să facă pamente morţilor **P.** 20; de asemenea, ca în bulg. şi sîrbo-cr. (*pamet*): *pamet* **TM.** 50 şi în acelaşi timp *pamete* **CPr.** 65; **CC²**. 208, 303 (*înnoiaşte-le cu pametea, ce se zice: cu ce aduce aminte*), 436, 559; **S.** 25, *pamite* **PS.** IX, 7.

pan „domn“ < pol. *pan*: *pan Pogan Jurj...* **RLR.** 46-47.

păşean „mîndru, îngîmfat“, der. din vsl. *pychati* (comp. pol. *pyszny*, ceh *pyszný*): *dă darea păşenilor* **PS.** XCIII, 2 (în Vulgata: *redde retributionem superbis*); cf. CXVIII, 51; CXXII, 4; **CV.** cunoaşte şi derivatul *păşenie* „mîndrie“: *lăudaţi-vă întru păşeniile voastre* CXXX, 14 - CXXXI, 1.

peanig „ban“ < vsl. *pěnęgŭ*: *amar celuia ce-ş dă peanigii săi întru aslam* **S.** 22.

peasnă „cîntec“ < vsl *pěsnĭ*: *peasnele lu Moisi* **PO.** Ex. 15.

peleş „ciucure“ < bulg., sîrbo-cr. *peleš*: *cu peleş[i] de auru învestită şi prea împistrită* **PS. CP.** XLIV, 14 (în Vulgata: *in fimbriis aureis circumamicta varietatibus*).

piştă „hrană“ < vsl. *pišta*: *dă piştă flămîndzilor* **PS.** CXLV, 7; cf. **CP.** CXLIV, 15; **CTd.** 196; de asemenea *piste* **CV.** XCIII, 5; **PS.** CXLIV, 15; CLV, 17; **CP.** CXLV, 7; CLV, 17; **CC²**. 21, 47, 202, 294, 297, 298, 299, 301, 336, 346, 482, 551, 627.

pistreală „stadiu (măsură itinerară)“ < vsl. *přěstrělŭ*: *era ca şasezeci de pistrele deîntru Ierusalim* **CT. EL.** Luca 113; cf. **CC²**. 110.

pizmi (şi *a se p.*) „a (se) pizmui“ < sîrbo-cr. *pizmiti*: *află fărălegile-ş şi pizmeşte* **CP.** XXXV, 3; cf. **CC²**. 373; *cei ce se pizmiia elu-i munciia* **CC²**. 464.

plaşcă „manta“ < vsl. *plašti*: *de plaşca mea lepădară sorţi* **PS. CP.** XXI, 19; cf. **CPr.** 299; **PO.** pref. 9 24.

plean „captivitate“ < vsl. *plěnŭ*: *cîndu va fi a torce lu Domnului pleanul omenrilor săi* **PH.** XIII, 7; cf. LII, 7; LXXXIV, 2.

pleavilă „neghină“ < vsl. *plěvelŭ*: *se ivi şi pleavila preîn mijlocul grîului* **CT. EL.** Matei 52; cf. **CC²**. 404.

plesa „a aplauda“ < sîrbo-cr. *plesati*, vsl. *plęsati*: *toate limbile* („popoare“) *plesaţi cu mînrule* **PH.** XLVI, 2; cf. XCVII, 8; şi *plăsa*: **PS. CP.** XLVI, 2; XCVII, 8; **CTd.** 192; **CC²**. 134.

plodnică „roditoare“ < vsl. *plodĭnŭ* (cf. bulg., sîrbo-cr. *plodnik*): *Domnul... plodnică fece ia* **PO.** Gen. 29; cf. 30.

pobedi „a învinge“ < vsl. *pobĕditi*: *uriţii lui pobedescu* **PS.** LXXXVIII, 24. 522

pocaanie „pocăinţă“ < vsl. *pokajanije*: *mărturisiiu... ceea ce e către Dumnedzeu pocaanie* **CV.** XIX, 7-10; cf. LXXIX, 4; **CT. EL.** Luca 9, 78, 114; **CPr.** 15,

81, 312, 332; **CM.** 10; **CC**[1]. 25, 324, 431; **CC**[2]. 15, 20, 34, 70, 83, 282, 307, 422, 424, 600, 602, 604, 614, 619; **P.** 2.

pocerp(e)ală „vas pentru scos apă din fîntînă" < vsl. *počrŭpalo*: *grăi lui muiarea*: *„Doamne, nece pocerp(e)ală ai"*. **CT. EL.** Ioan 12; cf. **CB.** I, 206 (scris *pecerpele*).

pocerpi „a scoate apă din fîntînă" < vsl. *počrŭpati*: *grăi lor*: *„pocerpiți acmu și aduceți nunilor"* **CT. EL.** Ioan 6; cf. 12.

pocrov „pătură" < vsl. *pokrovŭ*: *cinci pocroave fie prinse una de alaltă* **PO.** Ex. 26; cf. 27, 35, 38.

podmet „ciucure" < vsl. *podŭmetŭ*: *muiarea ce va fura podmete sau strămături sau torture* **P.** 8.

podnojie „treaptă" < vsl. *podŭnožije*: *închinați-vă supt podnojiia picioarelor lui* **CP. PS.** XCVIII, 5; cf. CIX, 1; **CPr.** 17, 52.

podobie < vsl. *podobije* „asemănare, chip": *fiele lor... înfrumsate ca podobia băsereciei* **PS.** CXLIII 12; cf. **PV. CP.**, în același verset; **CC**[1]. 249; **CC**[2]. 321, 585; cu un alt înțeles (acela de „respectare riguroasă a îndatoririlor religioase") în **CC**[2]. 472: *să ogodim lu Dumnezeu cu podobie... și cu sfinție.*

podobnic „asemănător" < vsl. adj. *podobinŭ* (cu sufixul de la subst. *podobinikŭ*): *cugetaș fără-lege că voiu fi ție podobnic* **CP.** XLIX, 21; cf. **CT. EL.** Matei 55; Luca 28.

pogrăzni (și *a se p.*) „a se adînci" < vsl. *pogręznati*: *pogrăzniră* (scris *pogărzniră*) *întru adîncat ca piatră* **PS.** CLII, 5 (*pogrăziră* în **CP.**); cf. **PS.** CLII, 10; *fără-fundul încungiură-me apoi, pogrăzni-se capul mieu* (*ibid.*, CLVII, 6; *posîrni-se* în **CP.**).

pojeri (a se) „a arde, a fi distrus de foc" < bulg. *požarjam*, sîrbo-cr. *požariti*: *în trufășiia necuratului pojerri-se-vor meserii* **PH.** IX, 23.

polojenie „expunerea subiectului, cuvînt înainte" < vsl. *položenije*: **CM.** titlu, 2.

poloji „a stabili, a porunci" < vsl. *položiti*: *povelit poloji-se* **PH.** CXLVIII, 6.

523 *ponoșenie* „ocară" < vsl. *ponošenije*: *ponoșenia lor cu cela ce ponosluiră ție, Doamne* **PH.** LXXVIII, 12 (după *ponoșenia* este intercalat *ul*, ceea ce arată intenția traducătorului de a-l corecta în *ponoslul*, cum rezultă și din prezența mai departe a lui *cela*).

poroboc „copil" < vsl. *parobŭkŭ* (cf. Miklosich, *Etym. Wörterb. der sl. Spr.*, 225): *în carea credință se botează acest poroboc* **CM.** 12; cf. 11, 13; **PO.** Gen. 21, 22, 25, 45, 47, 50; Ex. 1, 2, 21.

posadă „bir" < vsl. *posada* (pentru care Miklosich *Lex. palaeoslov.*, 632, fără să-l poată explica, citează un exemplu în care apare alături de *dažda*, astfel că pare să fi avut într-adevăr acest înțeles): *ziseră: „învățătoriul vostru nu va da diîn drahmu, ce zice-se posadă?"* **CT. EL.** Matei 73.

poslanie „epistolă (a Apostolilor)" < vsl. *posŭlanije*: *cum iaste scris la Ion în poslanie...* **CC**[1]. 29.

posledui „a urma" < vsl. *poslědovati*: *să posleduiți urma lui* **CPr.** 59; cf. 65, 67.

pospi „a colabora" < vsl. *pospěti*: *pospiți să fim deadevărului* **CPr.** 76.

postîmpi „a se îndrepta către..., a veni lîngă..." < vsl. *postąpiti*: *postîmpiți cătră-ns(u)* **PS. CP.** XXXIII, 6; cf. **CT. EL.** Matei 98, 108, 109; **CPr.** 46; **CC**[1]. 393, 396; fiind confundat cu *ostîmpi* < *otŭstąpiti* (cf. p. 330), el înseamnă

„a se îndepărta“ în **PS. CP.** LXXIX, 19, după cum în alte locuri el apare confundat cu *prěstąpiti* (**CV.** XXX, 1-2; cf. p. 196) și *zastąpiti* (**CPr.** 47).

postnic „cel care postește“ < vsl. *postĭnikŭ*: *o, fericați de pos(t)nicii și agiunătorii* **TB.** 467; **CTd.** 220; cf. **CC²**. 599.

potrebi < vsl. *potrĕbiti*: „a face să piară, a distruge, a nimici“: *potrebește Domnul toate rosture(le) gîmbositoare (înșelătoare)* **PS. CP.** XI, 4 (cf. glosarul lui Candrea); cu un alt înțeles (ca forma slavă, care are și sensul de „purgare“), „a purifica“: *iară popa agnețul de cuminecătură de se va vechi pînă la anul, să-l mestece cu alt, să-l potribască; de... va uita să potribească...*, *să potribească* **P.** 16.

poveleanie „lege, precept, ordin“ < vsl. *povelĕnije*: *poveleaniia lui Israil este* **PS.** LXXX, 5; cf. **CP.**, în același verset; **TB.** 314; **CPr.** 47 (*voinicii amu după poveleaniia lor, luară Pavel*).

poveli „a spune pe un ton imperativ, a porunci“ < vsl. *povelĕti*: *el poveli* 524
și zidiră-se **PS. CP.** XXXII, 9; cf. **PH.**, în același verset; **PS. PV. PH. CP.** CXLVIII, 5.

povestui < vsl. *povĕstvovati*: „a spune“: *povestui aceștii păcătoase cum să nu piară întru păcatele sale* **CC¹**. 25; cf. **PO.** Ex. 9; „a predica“: *legea... carea noi curat povestuim voao* **CC.** 71; cf. 341.

povinui (a se) „a se supune“ < vsl. *povinovati sę*: *povinuiți-vă lu Dumnezeu* **CPr.** 56; cf. 157.

prămîndi (*premîndi*) < vsl. **prĕmąditi*, *prĕmuditi* (cf. bulg. *мъден* alături de *muden*) „a sta cîtva timp într-un loc, a locui, a trăi“: *prămîndește priîn codri ca pasărea* **PS.** X, 2; cf. CIII, 12; **PH.** X, 2; XVI, 12; CIII, 12; **CP.** CIII, 12; „a dura, a dăinui“: *frica Domnului... prămîndește în veacu de veacu* **PS.** XVIII, 10; cf. CX, 3; CXI, 9; CXVIII, 90; **CP.** CXVIII, 90; în **PH.** XXXV, 11 (*premîndește mila ta celor ce știu tinre*) el e dat ca traducere a lui *probaviti* „extendere“, acesta fiind confundat cu *prĕbyvati* „permanere“.

prămrac „întunerec“ < vsl. *primrakŭ*: *prămrac suptu picioarele lui* **PH.** XVII, 10.

pravednic „drept“ < vsl. *pravĭdĭnikŭ*: *nu voru învie... greașnicii în svatul pravednicilor* **PH.** 1, 5 (cf. glosarul lui Candrea și **TM.** 190).

preaditece „precursor (precursorul lui Isus: sfîntul Ioan Botezătorul)“ < vsl. *prĕditeča*: *așa amu și Ioann preaditece grăiaște* **CC²**. 119; cf. 180, 240, 562, 563, 564, 568, 580, 597, 622, 623; **CTd.** 228.

preaoteț „cea dintîi căpetenie a unui trib sfînt (din Biblie)“ < vsl. *prĕotĭcĭ*: *toate sfintele cinuri acolo adunatu-se-au, săboruri de preaoteți, mulțime de patriarși* **CC²**. 202; cf. **CTd.** 196.

preapări „a convinge“ < vsl. *prĕprĕti*: *întru puținelu nu me preapărești hristoseanu a fi* **CV.** LXXXI, 7-9; cf. VIII, 13; **CPr.** 42 (*preapărînd*).

preapodobie „sfințenie“ < vsl. *prĕpodobije*: *să slujască lui cu preapodobie* **CP.** CLXI, 74-75 (aceeași formă trebuie să fie restabilită în **CT. EL.** Luca 4, unde citim *preapodoabă*).

preapodobn și *preapodobnic* „evlavios, credincios, sfînt“ < vsl. *prĕpodobĭnŭ*, *prĕpodobĭnikŭ*: *roagă-se ție toți preapodobnii* **CP.** XXXI, 6; cf. 525
XXX, 24; CLIX, 87; **CC¹**. 341; *cîntați Domnului preapodobnicii lui* **PS.** XXIX, 5 (v. și glosarul lui Candrea și **CTd.** 196, 197; **CC²**. 77, 202, 204, 542).

preastîpnic „cel care calcă un ordin“ < vsl. *prěstąpĭnikŭ*: *preastîpnicii părău-mi toți păcătoșii pămîntului* **PS. CP.** CXVIII, 119; cf. CLVIII, 32 (*pristîpnicu* în **PS.**).

precupi „a face comerț ilicit, a trafica“ < vsl. *prěkupiti*: *să precupesc și să-mi deschiz comoara și să o adaug* **CC²**. 459.

preobrăzi (a se) „a se schimba la față“ < vsl. *prěobraziti sę*: *se preobrăzi între ei* **CT. EL.** Matei 70; cf. Marcu 38; **CC¹**. 435.

preseci „a tăia“ < vsl. *prěsěšti*: *glasul Domnului presecește cu parră de foc* **PH.** XXVIII, 7.

prestoi „a fi prezent, a apărea“ < vsl. *prěstojati*: *prestoiră gotovințele voastre* **CP.** CLIII, 35 (greșit pus *pristăviră* în **PV.**).

priatnic < vsl. **prijatĭnikŭ* (comp. slov. *prijatnik*): „aproape“ (subst.): *îndrăgește priatnicul tău ca tine singur* **CPr.** 212; cf. 116, 227, 319; **CM.** 6; **CC¹**. 246; **PO.** Ex. 20, 21; „prieten“: *cum omul cu priatnicul său au sucuit a grăi* **PO.** Ex. 33; cf. 32; **CC¹**. 37, 100, 241, 330; „protector“: *derept aceaia lasă priatnicul nostru Dumnezeu năpăști... ca către-însul să ne întoarcem* **CC²**. 437.

pridădi < vsl. *prědati* „a da, a încredința“: *cinre chinuiaște după voia lu Dumnedzeu... se pridădească sufletulu său, întru bunră facere* **CV.** CLXI, 13-CLXII, 2; „a preda“: *nu pridădește elu în mîrule vrăjmașiloru lui* **PS.** XL, 3; „a transmite, a lăsa“: *învățătură ce e pridădită dela Hristos* **CPr.** 74; „a părăsi“: *cuvîntătoarele oi ei le lasă și pridădesc turma* **CC²**. 556 (pentru aceste diferite înțelesuri, v. și glosarul lui Sbiera și al lui Candrea, **CT. EL.** Matei 72, 81, 98, 107; **CPr.** 17, 37, 44, 46, 50, 51, 62, 66; **CC¹**. 148, 152; **CC²**. 407, 411); ca refl., „a se lăsa“: *pridădi-se giudețului dereptu* **CV.** CL, 3-4; cf. **PS.** LXII, 11; **CPr.** 59; „a se încredința“: *pridădindu-se ei Domnului, în cela ce întru el crezură* **CPr.** 35.

526 *prijăni* „a sprijini“ < vsl. *prędšti, prędą*: *Domnul prijănește mîna lui* **CP²**. XXXVI, 24; cf. *prejenire* **PH.** LXXXVIII, 19; *prejenitoriu* (*ibid.*, CXIII, 19).

prijeni „a împinge către, a introduce“ < vsl. *prignati, priženą*: *supt tocitoare era supt-jărtăvnic ce întru el sîngele jărtveei prijeniia-l* **CC²**. 339; cf. *sînge prijenit* **P.** 11.

prilăsteț „viclean“ < vsl. **prělistĭc.* (cf. *listĭcĭ*); *bărbatul strîmbu și prilăsteț gunosește-se Domnului* **PH.** V, 8.

pripec „fierbințeală, căldură mare“ < bulg. *pripek*: *blagosloviți... frigul și pripecul* **CP.** CLIX, 66-67 (*preprecul* **PS.**); cf. **PO.** Gen. 41.

prișleț „rătăcitor, vagabond“ < vsl. *prišĭlĭcĭ*: *prișlețu-s eu în pămîntu* **PS. CP.** CXVIII, 19; cf. CXIX, 6; **CV.** CXXXVIII, 6.

pristăni < vsl. *pristati* „a fi lîngă, a fi împreună“: *pristăniră împărații de pămîntu* **PH.** II, 2; „a sta lîngă“: *pristăni(a) în toată calea rea* **PS. CP.** XXXV, 5; cf. **PH.** *ibid.*; „a consimți“: *ei nu pristăniră, ce se duseră unii amu la satele lor e alții la negoațe* **CC²**. 344; cf. 343; **CT. EL.** Matei 89; **CC¹**. 177; „a se lega“: *va lăsa omul tată-său și mumă-sa și va pristăni mueriei* **CPr.** 231; cf. 277.

pristaniște „port, refugiu“ < vsl. *pristanište*: *corabnicii sfătuiră-se... cumu se erniaze în pristaniștea Critului* **CV.** LXXXVI, 4-8 (cf. glosarul lui Sbiera și **PS. CP.** CVI, 30).

pristăvi (a se) „a se duce pe lumea cealaltă, a muri“ < vsl. *prěstaviti sę*: *cîndu ne pristăvim de acicea [de pre pămînt]* **CC²**. 284; cf. **D.** II, 305, 312.

pristavnic „slujitor, supraveghetor" < vsl. *pristavĭnikŭ*: *cum le se cade să fie pristavnicilor* **CPr.** 277; el mai apare o dată în **CPr.** (123), dar cu totul nepotrivit: *zisu-mi-se-au de voi, fraţii miei, deîn pristavnic că vrajbe întru voi sînt*, pasaj care corespunde celui din Vulgata, *Corinth.*, I, I, 11: *significatum est enim mihi de vobis, fratres mei, ab iis qui sunt Chloes, quia contentiones sunt inter vos*; în textul slav, cuvîntul tradus prin *pristavnic* este *Chloisu*; trebuie să presupunem că traducătorul, neînţelegînd acest nume propriu, l-a apropiat de ucr. *holos* „glas" şi a crezut că poate să-l redea prin *pristavnic*, care va fi însemnat şi „crainic" (la fel ca *pristav*; v. dicţionarul lui Tiktin); pentru *pristavnic* apropiat de *holos*, cf. sîrbo-cr. *glasnik* „crainic".

pristîmpi „a se abate, a călca o lege" < vsl. *prěstąpiti*: *păcat faci, oblicindu-te deîn lege, că pristîmpişi* **CPr.** 52; cf. 75. 527

pristoi[1] „ a sosi (în special) la ţărm" < vsl. *pristojati* (cu înţelesul lui *pristati*); *pristoi întru Efesu* **CV.** II, 6-7; cf. XXV, 1.

pristoi[2] „a înceta, a se opri" < vsl. *prěstajati* (confundat cu *prěstojati*); *şi nu pristoiră cei ce lepădară ei...* **PS. CP.** CLVIII, 46; cf. **CV.** XXII, 6.

pri(t)ce < vsl. *pritŭča* „parabolă": *deşchidzu în price rostul mieu* **PS. CP.** LXXVII, 2; cf. XLVIII, 5; „proverb": *pusu-n-ai în price* (*ibid.*, XLIII, 15; cf. LXVIII, 12; **CC**[1]. 28, 95; **CC**[2]. 281; **PO.** pref.).

proceti „a citi în întregime" < vsl. *pročitati*: *blăstemat acela preut ce nu va vre să o procitească înaintea săborului* **S.** 22; cf. **PO.** pref.

procoveţ „văl al potirului" < vsl. *pokrovĭci*: *patru procoveţe de adamască* **CB.** I, 199; cf. 202, 203.

proidi < vsl. *proiti*: „a trece, a pătrunde": *proidiiu printru* (*preîn*) *loc coperit mirurat pîră la casa Dzeului* **PS. CP.** XLI, 5 (cf. glosarul lui Candrea; în **PV. CP.** CLIV, 5, şi cu sensul de „a străbate": *proidiră pămîntu*); „a pleca": *cînd mie Dumnezeu lăsă cum deîn casa mea să proidesc* **PO.** Gen. 20.

propoveadanie „propovăduire" < vsl. *propovědanije*: *puteţi-vă voi întări după evangheliia mea şi propoveadania lui Is. Hs.* **CPr.** 115; cf. **CC**[1]. 472; **CC**[2]. 148, 212, 545, 602.

propoveadnic „propovăduitor" < vsl. *propovědĭnikŭ*: *se cădea amu să aibă... lucrului tocmitori şi propoveadnici* **CC**[2]. 239; cf. **CPr.** 40.

propovedi „a propovădui" < vsl. *propovědati*: *propovediiu ievanghelia Dzeului* **CV.** XX, 14; *propovedire* „acţiunea de a propovădui" **CPr.** 57.

prorocestvie (*prorocistvie*) „profeţie" < vsl. *proročĭstvije*: *bucură-te prorocestviei ce se-u prorocit* **TB.** 314; **CTd.** 200; cf. **TB.** 358; **CTd.** 207.

prorociţă < vsl. *proročica*: *Anna prorociţa* **CT. EL.** Luca 8; cf. **CC**[1]. 358, 428; **CC**[2]. 56, 587, 592; **PO.** Ex. 15. 528

proscorniţă „aceea care face prescuri" < vsl. *proskurĭnica*: *o, amar ceei proscorniţi ce-ş frămîntă prescurile co mănie* **S.** 25.

prosfeti „a face să strălucească" < vsl. *prosvětiti*: *prosfeteşte faţa ta spre şerbul tău* **PS.** XXX, 17.

proslavă „glorie" < sîrbo-cr. *proslava*: *cine se protiveşte cătră tine în putere...*, *în proslavă şi minuni a face?* **PO.** Ex. 15; cf. 29, 33.

răpşti „a murmura" < vsl. *rŭpŭtati*: *să nu vă vor sătura, răpşti-vor* **CP**[2]. LVIII, 16; cf. **CT. EL.** Matei 80; Luca 78, 94; Ioan 22, 24, 26; **CC**[1]. 303, 308; **CC**[2]. 34, 282, 509, 528.

răslăbi (și *a se r.*) „a slăbi" < vsl. *raslabiti*: *acesta amu trupurile noastre răslăbește...*; *se răslăbi trupul aceluia* **CC²**. 280; cf. 281, 532.

răsvări „a amesteca" < vsl. *rastvarjati*: *beutura mea cu plîngere o răsvăriiu* **PH.** CI, 10.

războli (a se) „a se îmbolnăvi" < vsl. *razbolěti sę*: *războli-se și muri* **CPr.** 23; cf. **PS. PV. CP.** CLV, 10; **CC²**. 488.

răzveasti „a ațința, a instiga" < vsl. *razvěštati*: *pretutindinea răzveastiră aceștea* **CPr.** 39; cf. 40.

rîcăi „a răcni, a rage" < vsl. *rykati*: *ca u[n] leu ricăindu îmblă* **CV.** CLXIII, 12-13; cf. **PS. CP.** XXI, 14; CIII, 21; **CTd.** 214; **CPr.** 63.

Rim „Roma" < vsl. *Rimŭ*: *cade-mi-se și Rimulu a vedea* **CV.** VII, 7-8 (cf. glosarul lui Sbiera și **CPr.** 42, 47, 51); alături de el e folosit uneori și *Roma*: **CPr.** 216, 234, 302; **CC²**. 209 (*papa den Roma*).

rimlean „roman" < vsl. *Rimljaninŭ*: *acesta omu rimleanu iaste* **CV.** XLIV, 10 (v. și glosarul lui Sbiera); **CPr.** 3, 38, 46, 48, 51, 78 (*rimleanin* 46, 47).

rînji (și *a se r.*) „a batjocori" < vsl. *rągati*: *rînjiia-l el* **CT. EL.** Luca 111; cf. **CC²**. 64, 348; *să nu ne pizmim, nici să ne rînjim sau să ne certăm* **CC²**. 121.

robcă < bulg. *robka* „sclavă": *născutul de-a-prima a robceei* (tipărit *roboceei*) *carea era în temniță* **PO.** Ex. 12; „roabă": *așejdere de va fi lovind robului sau robceei dintele să-i cadză, lase pre ei slobozi pentru dinte* (*ibid.*, 21).

săblaznă < vsl. *sŭblaznŭ* „pericol": *fiindu săblaznă nutariei* **CV.** LXXXV, 5-6; „rătăcire, ademenire, ispită": *vae lumiei de săblaznă*; *nevoe iaste amu a*
529 *veni săblaznele, însă vai de omul acela ce săblazne îmblă* **CT. EL.** Matei 74; cf. 68; **PS. CP.** XLVIII, 14; LXVIII, 23; CXVIII, 165; CXL, 9; **CPr.** 70; **CC²**. 74, 533; **PO.** pref.; „pierzare": *să vei sluji bozilor lor, pre săblaznă-ți va fi* **PO.** Ex. 23; „ocară": *pre fiiul mumîniei tale puseș săblaznă* **CP.** XLIX, 21; cf. **PS.**, *ibid.*; „poluție": *de faci săblaznă întru vis* **P.** 9; *piatra săblaznei* **CV.** CXLVI, 7 înseamnă „piatra de poticnire".

săblăzni < vsl. *sŭblazniti* „a supăra, a incomoda": *să ochiul tău derept săblăznește-te, ia-l și-l leapădă dela tine* **CT. EL.** Matei 13; cf. 74; „a stîrni indignarea..., a scandaliza": *să nu săblăznim ei* (*ibid.*, 73): cf. Marcu 42; „a ademeni, a ispiti": *să nu-ș dea loc diavolului... a înșela pre noi și a săblăzni cu pohtele trupului* **CC²**. 138; *a se s.* „a se rătăci": *să săblăznește sau greșaște sufletul* **CC²**. 63, 165; cf. **PO.** pref.; „a se indigna, a se scandaliza, a considera pe cineva nedemn de a fi urmat, aprobat": *să săblăznia de el* **CT. EL.** Matei 56; cf. 98, 108; Marcu 64; **CC¹**. 391, **CC²**. 81, 516, 598.

sămășluire din glosele publicate în **CL.** XXIV, 740 traduce pe vsl. *razlogŭ* „ratio" și ne trimite la vsl. *sŭmyšljati* „cogitare"; tot acolo (p. 729, 739), *nesămășlui[n]d* e dat ca traducere a lui *nerazložině*.

șar „vopsea" < vsl. *šarŭ*: *cu șar roșiu degetele sale încruntă* **D.** II, 306.

sărăcin „sarazin" < vsl. *Sarakinŭ* (*Sračinŭ*); *un bărbat sărăcin, silnic famănul Candachiei, împărăteasa sărăcinilor* **CPr.** 20 (în Vulgata: *Aethiops* și în versiunea slavă: *Murinŭ*).

sătnic „centurion" < vsl. *sŭtĭnikŭ*: *cel sătnic ce merse către Isus* **CC²**. 256.

schimen „pui (de animal, în special al unui leu, pui de leu)" < vsl. *skimĭnŭ*: *izbăvit-au sufletul mieu de mijloc de schimeni* **PS. CP.** LXI, 5.

scîrcica (*scîrșca*) „a scrîșni din dinți", derivat din tema care explică formele vsl. *skrŭgati*, *-žą*, *skrŭžĭtati*: *scîrțcară spre mere dinții săi* **PS.** XXXIV,

16; cf. XXXVI, 12; CXI, 10; **PV.** CXI, 10; **PH.** XXXIV, 16; XXXVI, 12; CXI, 10; **TB.** 346; **CTd.** 205; *scîrcicare* (**TM.** 122; **TB.** 458; **CTd.** 210, 216) 530
și *scîrcicat* (**CL.** XXV, 37) „scrîșnire".

scläncini (a se) „a (se) clătina", derivat din ucr. *sklučen* „înclinat, încovoiat" (**sclucini* > **scluncini* > *scläncini*, probabil influențat de *clătina*); *de-a-dereapta de menre iaste se nu me scläncîniu* **PH.** XV, 8.

sconcenie „extremitate, extremități" < vsl. *sŭkoničanije*: *da-ţ-voiu... ţinerea ta [în] sconceniia pămîntului* **CP**[1]. II, 8.

seliște (*siliște*) < vsl. *selište*: „loc unde se găsește un sat": *siliștea* (scris *silește*) *satului* **A.** I, 248; cf. **CB.** I, 72; „cîmp": *fînul seliștilor* **CT. EL.** Matei 18; cf. **CC**[2]. 246.

sever „nordul, vînt din nord", < vsl. *sěverŭ*: *coastele severului* **PS. CP.** XLVII, 3 (*lui severu* **CP**[2].); cf. **CP**[2]. LXXXVIII, 13; **PH.** CVI, 3 (glosat pe margine prin *austrul*).

sfară < vsl. *svara* „ceartă": *sfară fu întru nărod derept el* **CT. EL.** Ioan 27; cf. 37; **CPr.** 121; **CC**[1]. 64; **CC**[2]. 216; „dușmănie, învrăjbire": *deîn cătruo-s războe și sfare întru voi?* **CPr.** 55.

sfîrșenie < vsl. *sŭvrŭšenije* „sfîrșit, limită": *măriei lui nu e sfîrșenie* **CC**[2]. 134; **CTd.** 193; cf. **CC**[2]. 39, 59, 271, 383-384, 417, 527; **CT. EL.** Marcu 58; **CPr.** 103, 123, 245, 309, 313, 315, 322; „extremitate, extremități": *vin dela sfîrșenia pămîntului să auză preamîndriia lu Solomon* **EL.** Luca 59; cf. **CPr.** 33; **CC**[2]. 15; „săvîrșire": *va avea ce iaste la sfîrșenie* **CT. EL.** Luca 77; de asemenea *fîrșenie* **CT. EL.** Marcu 13, 20; **CT.** Luca 50; **CPr.** 144 (cf. *fîrși*: *ibid.*, 52) și *săvîrșenie* **GS.** I, 260.

sfitoc „sul" < rus *svitok*: *ceriul l voru învăli arhanghelii ca u sfitocu* **TB.** 455; cf. **CTd.** 215.

șirincă „un fel de stofă în dungi" < ucr. *šyrynka*: *4 șirince de taftă albastră* **CB.** I, 199; cf. 203; **DH.** XI, 398.

sîrjiță „sîrjoacă" < vsl. *srŭžica* (comp. sîrbo-cr. *suržica*): *trei sute mirțe de sîrjiță* **CB.** I, 209.

slad „malț" < bulg., sîrbo-cr. *sladŭ*: *60 mirțe de slad* **CB.** I, 209.

slatină „apă sărată" < vsl. *slatina*: *pămîntul roditoru în slatină* **PS. CP.** CVI, 34; cf. **PH.** *ibid.*

slavoslovie „slăvire (a lui Dumnezeu)" < vsl. *slavoslovije*: *pocaanie a arăta... și slavoslovie* **CC**[2]. 35.

sledi „a arăta, a descoperi calea care trebuie urmată" < *slědĭti*: *cărarea me și (ne)călcata me tu ai sledit* **PS. PV.** CXXXVIII, 3 (*ai isledit* < *islědĭti*, în **CP**). 531

slobodnic „om liber" < vsl. *svobodĭnikŭ*: *fie slugă, fie slobodnic* **CPr.** 232; cf. 257; **CC**[1]. 409; *slobodnică* „femeie liberă": *Avraam doi feciori avea: unul deîn slujnică, iară alalt deîn slobodnică* **CPr.** 210; cf. 211.

slonovn „de fildeș" < vsl. *slonovĭnŭ*: *de păsarea* (*pasărea*) *slonovnilor* **PS. CP.** XLIV, 9, cf. mai sus, p. 212, 223.

smrad „miros urît, secreție rău mirositoare" < vsl. *smradŭ*: *altora le va cură dintro ochi smrad cu puroi* **TB.** 470; **CTd.** 221.

șoltuz „primar" < pol. *szoltys*: *Tamăș șoltuzul* **AI.** I[1], 105.

soroacă „linie de demarcație, limită" < vsl. *sroka*: *aceaia soroacă ajunge pînă la voi* **CPr.** 190.

spodobi < vsl. *sŭpodobiti* „a considera pe cineva demn de...“: *ne spodobește cu vindecare* **CC²**. 485; cf. 559; *a se s.* „a fi demn de..., a merita să participe la ...“: *o, cu cîtă slavă te-i spodobitu, suflete* **TB.** 423; **CTd.** 212; *în dulceață să vor îndulci și să voru spodobi* **TB.** 462-463; **CTd.** 218; cf. **CT. EL.** Luca 102, 107; **CPr.** 15, 274, 302; **CC²**. 7, 10, 32, 357, 382, 505, 551, 562, 565, 609, 615, 618.

stăvit „constituit, format“ < *staviti*: *omenească peliță stăvită ămerea* (= *semerea*) *Tatălui* **PS.** CLXII, 18-20.

steji (*stăji*) < vsl. *sŭtęžati*, intranz., „a se grăbi“: *stejiră, ultară lucrul lui* **PS.** CV, 13; cf. **CP.** în același verset și XXX, 3; **CPr.** 266; „a înainta, a prospera“: *stejaște și împărățește* **PS. CP.** XLIV, 5; cf. XXXVI, 7; „a fi favorabil“: *o, Doamne stejaște* **PS. CP.** CXVII, 25; „a izbuti“: *nemică nu stejaște dracul spri-nsu* **PS. CP.** LXXXVIII, 23; tranz., „a face să prospere, a fi favorabil...“: *stejaște noao Dzeu* (*Dumnezeu*) *spăsenia noastră* **PS. CP.** LXVII, 20; refl., „a se grăbi“: *spre aceaia se nevoesc și se stăjesc de să o ajungă* **CC²**. 590; cf. 335; **PS. PV. CP.** CLII, 15.

stepenă < vsl. *stepenĭ* „gradus“ apare de mai multe ori în titlurile Psalmilor (v. glosarul lui Candrea); cf. **CL.** XXIV, 729.

stîlpnic „stîlp (în sens fig.), sprijinitor de seamă“ < vsl. *stlŭpĭnikŭ*: *Iacov și Chifa și Ioann, ceia ce era... stîlpnici* **CPr.** 201.

532 *stîrmină* „loc rîpos, abrupt“ < vsl. *strŭmĭnina*: *fi-vor... stîrminele căi netede* **CT. EL.** Luca 9; cf. **CC²**. 41.

străgni (a se) „a veghea, a se păzi“ < vsl. *strěšti, strěgą* (*strŭgą*): *treziți-vă și străgniți-vă* **CV.** CLXIII, 11.

strajnic „paznic“ < vsl. *strażĭnikŭ*: *spuse strajnicul temnițeei cuvintele acestea lu Pavel...* **CPr.** 38; cf. 30.

străminare, formă derivată de traducătorul **CV.** din *strŭm(lj)enije* „impetus“ (cum se găsea în originalul slav) și probabil prin asociere cu *strămurare*: *corabiile... să întorcu de mitiutea cîrmitoare a dereptătoriului încătruo va din străminare* CXXIII, 2, 7.

stranic < vsl. *stranĭnikŭ*: subst. „oaspete“: *să fie iubitoriu de stranici* **CPr.** 300; cf. 110; **CC²**. 297, 448, 450, 510, 626; „străin“: *mulți adună și de multe ori nici feciorii lor nu moștenesc, nici soții, nici rudele, ce striinii și toți stranicii* **CC²**. 462; cf. 571; **CPr.** 261; adj. „străin“: *limbă stranică și striinată fiind* **CC²**. 570.

straste „suferinți“ < vsl. *strastĭ*: *mărturisiia de ale lui Hristosu strasti* **CV.** CXL, 14; cf. CLXII 4; **PS.** etc. (glosarul lui Candrea); **CPr.** 57, 58, 62.

străstui „a face să sufere, a chinui“ < vsl. *strastovati*: *de fața necuraților ce me-au străstuit* **PS. CP.** XVI, 9.

stred(i)e „miere neîncepută“ < vsl. *strŭdŭ* (cf. ceh *stred*): *1 jumatate [bute] de miere strede* **CB.** I, 206; cf. **CC²**. 400; **PS. CP.** XVIII, 11 și CXVII, 12 (unde traduce pe vsl. *sŭtŭ* „favus“); **CC²**. 228; **PO.** pref.

strijiac „(mînz) de un an“, derivat din vsl. *strigati, strŭgati*: *5 căluși strijiaci, 5 iape strijiace* (scris *strijiacii*) **CB.** I, 208.

striște < vsl. *sŭrędsta* „soartă (favorabilă sau nefavorabilă)“: *pre el nu voiu lăsa pînă la moartea mea, nici în striște rea, nici în bună* **CM.** 17; „plan, întreprindere“: *toată frica lăsîndu înapoi, ispitit-au striște mare...*; *în toate strișile*

au ispitit în băsăul turcilor **AA.** XX, 436, 479, cf. 485, unde *strince* arată influența magh. *szerencse.*

șumăn „beat, amețit de vin" < vsl. *šumĭnŭ*: *șiumăn de viru* **PV.** LXXVII, 65.

sumpur „pucioasă" < vsl. *sumŭporŭ*: **ASPh.** XVI, 50.

șuteli (*șutili*) „a înșela", derivat din tema slavă *šut-* care apare în vb. bulg. *šutja se*, rus *šutit'* etc.: *prinseră a-i șutili* **CC²**. 225; cf. 368, 599. 533

svadnic „certăreț" < vsl. *sŭvadĭnikŭ*: **P.** 7.

temeli „a întemeia" < vsl. *temeliti*: *elu temeli susul* **PS.** LXXXVI, 5; cf. CXVIII, 152.

ticăi (a se) „a se chinui, a fi chinuit" < vsl. *tykati*: *trupul, cui va fi răslăbit, cutremură-se și se ticăiaște* **CC²**. 281; el e nepotrivit în **CPr.** 42, unde un alt cuvînt ar fi trebuit să traducă pe *obŭchoditi* „circumire" din textul slav.

ticală < vsl. **tykalo* (cf. *tŭkalo*) „suferință, chin": *cu fiare mă adăpară, dereptu să lasu voao lege și mă saiu* (aceste două cuvinte evident alterate) *în ticală* **TM.** 46; cf. **CC¹**. 126, 246, 260, 266; „necaz, mizerie": *ne dă sfeat, unde nu putem fi fără grija vieției... și altor ticale* **CC¹**. 100.

tîlcovanie „interpretare, explicație" < vsl. *tlŭkovanije*: *tîlcovanie ce se dzice: înțelegere* **TM.** 120; cf. **CC¹**. 11; **PO.** pref.

țimir „moț" < pol. *cymer*: **DH.** XI, 398.

tîmpănă „tobă" < vsl. *tąpanŭ*: *se laude numele lui... în tîmpănă* (*tîmpăne*) **PS. CP.** CXLIX, 3 (cf. glosarul lui Candrea și **PO.** Gen. 31; Ex. 15).

tîrgariu „zaraf" < vsl. *trŭgarĭ* (cu înțelesul de *trŭžĭnikŭ* „nummularius"): *merse în besereca lu Dumnezeu și scoase toți vînzătorii și cumpărătorii deîn beserecă și mesele tîrgarilor răsturnă* **CT. EL.** Matei 83; cf. 105; Marcu 50; Ioan 7; **CPr.** 39; **CC¹**. 195; **CC²**. 258, 362, 364, 466.

țivlet „strigăt, vaiet", derivat din vsl. *cviliti*: *acolo sînt... țivlete și țipete de omini* **TM.** 228; **CTd.** 226.

tovar „povară" < vsl. *tovarŭ*: *umerele sale le plecă de-a purtarea tovară* **PO.** Gen. 49.

treabnic „folositor" < vsl. **trĕbĭnŭ* (cu adăugarea lui *-nic*; comp. *netrĕbĭnŭ*): *toți feriră-se depreună și nu fură treabnici* **CP.** LII, 4; cf. **CT. EL.** Luca 77; **CPr.** 299; **CC¹**. 248; **CC²**. 25.

uceniță „adeptă" < vsl. *učenica*: *era o uceniță ce-i era numele Tavitha* **CPr.** 23; cf. **CC²**. 622.

ucloni (a se) „a se abate" < vsl. *ukloniti sę*: *toți ucloniră-se preură* **PS.** LII, 4.

ughiu „ducat unguresc", formă prescurtată de la *ugrŭskŭ* (*ug.*, scrisă astfel în mod obișnuit): *aceasta moșia vîndut-am noi... derept ughi 10, bani gata* **CB.** I, 67; cf. 72. 534

uidi „a scăpa, a evada" < vsl. *uiti*, *-idą*: *nece unul deîn ei nu uidi* **CP²**. CV, 11 (așa este lecțiunea exactă, și nu *undi* cum apare în glosarul lui Candrea).

umilenie „umilință" < vsl. *umiljenije*: *bunătate mare iaste... umileniia* **CC²**. 20; cf. 30, 35, 62, 199, 626.

umivalniță „lighean" < vsl. *umyvalĭnica*: **CB.** I, 203.

umnoji < vsl. *umnožiti*: intranz. „a se înmulți": *oile lor... umnojescu în eșirile sale* **PS.** CXLIII, 13; tranz. „a mări, a face să crească": *rostul tău umnoji reu*

(*ibid.*, XLIX, 19); refl. „a se înmulți": *umnojiră-se fără măsură* (*ibid.*, XXXIX, 6; v. și glosarul lui Candrea).

upovăi (*upuvăi*, *upăvăi*, *opovăi*; de asemenea *a se u.*) „a nădăjdui" < vsl. *upŭvati (sę)*: *upovăiți spre ceaia ce e adusă voao bunrătate* **CV.** CXLI, 11-12; cf. CLII, 3, 4; **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM.** 126, 154; **CT. EL.** Matei 46, 113; Luca 57; Ioan 17; **CPr.** 58, 59, 76; **CC²**. 309; *ferecat bărbat ce upovăiaște spri-ns* **CP.** XXXIII, 9; cf. **CT. EL.** Luca 88; **CC¹**. 432.

uteși „a mîngîia" < vsl. *utěšiti*: *uteșaște obidiții* **CV.** CVIII, 7; cf. **CPr.** 51.

vadă „amenințare, urmărire" < vsl. *vada*: *mișeii... de vada morției... prespre toate zilele lăcuesc* **CC²**. 493.

vadnic „bîrfitor" < vsl. **vadĭnikŭ* (cf. *sŭvadĭnikŭ*): *muerile lor bătrîne... să nu fie vadnice* **CPr.** 301.

vătui < vsl. *větovati* (cf. sîrbo-cr. *zavetovati*) „a promite prin jurămînt, a jura": *pomeni... ce vătui lu Avraamu* **PS.** CIV, 8-9; cf. LXXXVIII, 4; ca refl., „a face jurămînt de credință cuiva": *vătui-se Dzeului lu Iacov* (*ibid.*, CXXXI, 2; cf. LXXII, 15).

veatrilă „pînză de corabie" < vsl. *větrilo*: *rădicară veatrila și sufla ventișoru* **CV.** XCIV, 3-4 (și în alte locuri); cf. **CPr.** 50.

velicie < vsl. *veličije* „putere": *cu velicie sisioara ta se împietredze-se* **PV.** CLII, 16; „slavă": *dați velicie Dumnedzăului nostru* (*ibid.*, CLIII, 3).

vernic „credincios" <vsl. *věrĭnikŭ*: *dereptu y si uerniku Domnul Domnezeu* **TP.** 156.

535 *vestui* < vsl. *věstovati* „a vesti": *ascultătorilor săi era vestuit* **CC¹**. 59; cf. 180; „a propovădui": *nu se temea apostolii a învăța și bine să vestuiască cuvîntul lu Dumnezeu* **CC²**. 220; „a revela, a vădi": *bătjocurim unii carei vestuesc noao lucrurele dumnezeești* **CC¹**. 183.

vîznesenie (*văznesenie*) „înălțare (Înălțarea lui Isus Hristos)" < vsl. *vŭznesenije*: *de viznesenie să grăim* **CTd.** 196; cf. **CC¹**. 52, 467; **CC²**. 123, 154, 203.

vîznesi „a slăvi" < vsl. *vŭznesti*: *vîznesescu pre-nsul* **PV.** CLII, 2.

vlădui „a avea supremația, a stăpîni" < vsl. *vladati* (cu schimbarea terminației): *vlădui-va* (scris *vludui-va*) *dela mare pîră la mare* **PS.** LXXI, 8; cf. LXXXVIII, 10 (unde *vlădești* trebuie să fie o greșeală în loc de *vlăduești*); CII, 19; CIII, 17; **CP.** LII, 19; CIII, 17.

vlaste „suveranitate, dominație" < vsl. *vlasti*: *supuseră-se lui îngerii și vlastile* (scris *slastile*) *și silele* **CV.** CLVII, 2-3; cf. **PS.** CLXII, 44.

vodi (a se) „a fi pe calea cea bună, a se conduce" < vsl. *voditi (sę)*: *munca noastră pururea... să se vodească preîn Domnul nostru Is. Hs.* **CM.** 8.

volnic < vsl. *volĭnŭ* (comp. bulg. *volnik*, subst.) „care se face după voința cuiva": *ploa[ie] volnică despărți-veri, Dzeule, parției tale* **PH.** LXVII, 10; „liber": *au nu sînt volnic să fac ce voiu vrea cu al mieu?* **CT. EL.** Matei 80; cf. **CC¹**. 189, 198; **CC²**. 75, 163; „care are dreptul să...": *Arbănașul să fie volnic cu scrisoarea noastră să stăpînească moșia în pace* **CB.** I, 72; *a fi volnic spre* înseamnă „a domni peste"...: *elu e volnicu spre limbi* (acesta cu sensul de „popoare") **PS. CP.** XXI, 29; înțelesul de „a domni" (fără *spre*) apare și în **CP.** LVIII, 14: *Zeul volnicu e cu Iacov* (în **PS.** *vornicu*, confundat cu *volnic*).

vraciu „medic“ (cîteodată în sens figurat) < vsl. *vračĭ*: *nu trebuiaşte sănătosului vraci, ce bolnavului* **CT. EL.** Matei 30; cf. Marcu 21; **PS. CP.** LXXXVII, 11, CLVI, 14; **TM.** 101 (*să mergem la vraciu, la Isus Hristos*); **ICr.** 10; **GS.** I, 257; **CPr.** pref., 261; **CC¹.** 17, 148, 191, 235, 238, 454, 467; **CC².** 8, 66, 71, 173, 276, 279, 299, 312, 471, 488, 543; **PO.** Gen. 90; Ex. 15, 30; **P.** 2. 536

vreavă < bulg. *vrĕva* „strigăt, chemare“: *vreava mea... întră în urechea lui* **CP.** XVII 7; „plîngere înnăbuşită, murmur“: *Domnul au fost audzit vreava voastră...*; *vreava voastră nu e pre noi, ce împrotiva Domnului* **PO.** Ex. 16; cf. 15; „zarvă“: *audzind iară Isus Navin vreava oamenilor ce se veseliia* **PO.** Gen. 32; „agitaţie“: *vreava vîntului şi a mării* **CC².** 267; cf. 307, 308.

vrevi „a cîrti“ < bulg. *vrĕvja*: *vreviră năroadele împrotiva lu Moysi* **PO.** Ex. 15; cf. 16.

zapreştenie „mustrare“ < vsl. *zaprĕštenije*: *de zapreştenia ta, Zeul lu Iacov, adurmitară încălecînd cai* **CP.** LXXV, 7.

zăpreti (*zăprăti*) „a impune ascultare prin mustrări, ameninţări, a certa“ < vsl. *zaprĕtiti*: *zăpreti mariei neagră şi secă* **PS. CV.** CV, 9; cf. LXVII, 31.

zăstăvi „a opri, a reţine“ < vsl. *zastaviti: înainte zăstăvi apele ca un* (de corectat: *în*) *foale* **CP².** LXXVII, 13.

zăstîmpi „a apăra“ < vsl. *zastąpiti*: *Dumnezeu în faptele lui cunoscutu e cînd zăstîmpeşte el* **CP.** XLVII, 4.

zăveasă „perdea“ < vsl. *zavĕsa*: **CB.** I, 197, 198, 199; **CC².** 611 (*zăveasă*).

zăvidi „a pizmui, a se urî“ < vsl. *zavidĕti*: *soţu cu soţu zăvidindu* **AA.** XXVIII, 103.

zavist „invidie, ură“ < vsl. *zavistĭ*: *părăsiţi amu totu reulu... şi zavistulu* **CV.** CXLIV, 11-13 (şi în alte locuri); cf. **CPr.** 14, 55, 234.

zboriște „loc de întrunire (în special pentru a petrece, pentru a asista la un spectacol)“ < vsl. *sŭbori te*: *porniră-se într-un suflet întru prăvire, în zboriște...*; *se nu-şi dea sinre întru zboriște, întru batgiocură* **CV.** X, 1-3, 11-12 (în versiunea slavă: *pozorište* „theatrum“ şi *pozračište*, pe care traducătorul **CV.** le-a redat prin *prăvire* şi *zboriște*, deoarece nu exista în limba romînă un termen pentru „teatru, spectacol“; în aceleaşi versete, **CPr.** 42 nu dă decît *previre* şi *batjocură*).

zdrăvui (a se) „a se purta cu bunăvoinţă, a-şi arăta reciproc bunele intenţii“ < vsl. *sŭdravovati*: *Dumnezeu amu tuturor oamenilor învaţă să se iubească unul cu alalt şi să se zdrăvuiască* **CC².** 330.

zidui (a se) „a se întări (fig.), a se fortifica“ < vsl. **zidovati sę* (comp. *sŭzidovati sę*): *le se cade a se trudi şi a se zidui* **CC².** 106. 537

ziminti (< *zăminti*) < vsl. **zamęsti, -tą* (comp. sîrbo-cr. *zamesti*, slov. *zametiti*): „a tulbura“: *aceşti oameni zimintesc cetatea noastră* **CPr.** 38; „a abate de la drumul cel bun, a rătăci“: *alţii... vă zimintesc voi cu cuvinte răzvrătind sufletele voastre* (*ibid.*, 36); *a se z.* „a se agita“: *zimintiră-se năroadele* (*ibid.*, 39).

zlac „iarbă“ < vsl. *zlakŭ*: *ce răsări în codri fînu şi zlacu slujbeei oaminilor* **PS. CP.** CXLVI, 8; cf. XXXVI, 2 şi **PH.** în aceleaşi versete; **D.** II, 302.

zloabă „răutate“ < vsl. *zloba*: *hitleniia şi pizma şi zloaba întunecă mintea omenească* **CC².** 572; cf. 353; **CPr.** 81.

zveazdă „stea“ (în special, ca termen liturgic, „steaua de pe disc“) < vsl. *zvĕzda*: *1 potir de argintu cu discos, cu zveazdă* **CB.** I, 195.

Albaneze

148. Numai următoarele forme apar în cîteva texte:

bască „lînă" < *baskɛ*: *deştinge-va ca ploaia* (scris *ploa*) *spre bască* **PS.** LXXI, 6.

mîşcă „catîrcă" şi *mîşcoiu* „catîr", *mîşcoaie* „catîrcă" < alb. *mušk* (+ *-oiu*) contaminat cu vsl. *mĭskŭ* (cf. vol. I, 162): *acel Anah iaste care află în pustie mîşce* **PO.** Gen. 36 (*mîssca* din **PH.** XXXI, 9 nu pare să fie aceeaşi formă, ci mai curînd vsl. *mĭska*, deşi în versiunea slavă apare în acest loc masc. *mĭskŭ*); *nu fireţi ca calul şi ca mîşcoiul ce n-au mente* **CP. CP²**. XXXI, 9; cf. **CT. EL.** Matei 83; **CPr.** 67; **CC²**. 181; *avea Avraam... mîĉcoanie şi cămile* **PO.** Gen. 12; cf. 32 (*mîĉcoe*; referitor la *-če-* în loc de *-şc-*, cf. p. 85).

uture „bufniţă", derivat din alb. *ut*: *cine mănîncă carne... de corui sau de uture* **P.** 4-5.

Maghiare

149. Acestea pot fi întîlnite mai ales, aşa cum e uşor de înţeles, în textele provenind din nordul şi vestul Transilvaniei.

aciu „dulgher" < *ács* apare numai în **CT. EL.** Matei 56, într-un pasaj
538 alterat (aşa cum a arătat N. Drăganu, „Dacoromania" I, 349): *au nu e acesta feciorul aciului* (tipărit: *al celui*)*?*

adămană „dobîndă (cămătărească), camătă" < *adomány*: *argintul său nu va da întru adămană* **PH.** XIV, 5; cf. CXVIII, 36.

adăvăsi „a împrăştia" < *odaveszni* (v. N. Drăganu, „Dacoromania", IV, 752): *împărţi-voiu pre ei în Iacov şi voiu adăvăsi în Izdrail* **PO.** Gen. 49; XXIV, 737.

alcam „şiretenie, cursă" < *alkalom*: *inimile învăţate spre alcamure* **CPr.** 67; cf. 66; *ne chinuim în năpăştile vrăjmaşului şi în alcamurile lui* **CC²**. 173; cf. cf. **CL.** 264, 411.

aldovăni (a se) „a se sacrifica" < *áldozni* + sîrbo-cr. *aldovanje*: *mielul Paştilor noastre Hristos, cine derept noi se-au aldovănit* **PO.** Ex. 12 (în margine).

aldui „a binecuvînta" < *áldani*: *blagosloviţi, alduiţi* **CC¹**. 458; cf. **TP.** 158, 162, 166.

aleaneş (*aleaniş*) < *ellenes*: adj. „duşmănos": *au fost mai aleaneşi şi mai vrăjmaşi dereptăţiei* **CC¹**. 87; cf. 72; subst. „duşman": *blagoslovit înalt Domnedzeu cine aleanişii tăi ţie în mînă au dat* **PO.** Gen. 14; cf. 22, 24; Ex. 23; **CC¹**. 119, 193; **TP.** 146.

alenşig „duşman" < *ellenség*: *tot allensigul lessny l ua envingsse* **TP.** 150.

badic „fier topit" < *bádik*: *topindu-i... cu aur şi badic* **CTd.** 225.

bărat „prieten" < *barát*: *Iuda merse... cu Hera den Odollam, bărat* (tipărit: *bărbatul*) *său* **PO.** Gen. 38; de asemenea, mai departe, derivatul *bărătăş* (cf. *bratăş*, p. 205).

băsău „mînie, ură, răzbunare" < *bosszú*: *lasă băsăul* **PS. CP.** XXXVI, 8 (cf. glosarul lui Candrea şi **CPr.** 196, 227, 257; **CB.** I, 10; **AA.** XX, 473); *sta-voiu băsău* din **PO.** Gen. 9 trebuie să fie în loc de *sta-voiu în băsău*, ca *în alean*, de care e însoţit.

beartă „chenar" < *párta* (cu *b-* din germ. *Borte*): *cunună de aur fă pre ia şi beartă den giur împregiur... şi cununa de aur pespre beartă împregiur* **PO.** Ex. 25; cf. 28, 37.

berc „pădurice, crîng" < *berek*: *bercurele lor tae* **PO.** Gen. 34.

bintătui „a pedepsi" < *büntetni*: *cine robul său... fi-l va bătînd cu toiagul, cum în mînă-i va fi murind, să se bintătuiască* **PO.** Ex. 21. 539

birău „primar" < *biró*: *scriem închinăciune şi multă sănătate... lui Budachi Gaşpar, birăului de Bistriţă* **RLR.** 45; cf. 46-61.

buduşlău „rătăcitor, vagabond" < *bujdosó* + *bujdokló*: *voiu fi nestătătoriu şi buduşlău pre pămînt* **PO.** Gen. 4.

buduşlui „a hoinări, a rătăci" < *bujdasni* + *bujdoklani*: *buduşlui în pustinia Berzaveei* **PO.** Gen. 21; cf. **CC**[1]. 116; de asemenea derivatul *buduşluitoriu* „rătăcitor, hoinar" **ASPh.** XVI, 52.

cant „oală" < *kanta* (< germ. *Kante*): *1 cant de fanina* **CB.** I, 206.

caragiu „postav ordinar" < *karazsia*: *şase bucăţi de caragiu* **AA.** XX, 491.

cebălui (şi *a se c.*) „a(-şi) tulbura (mintea), a (se) rătăci" < *csábulni*: *nu-i lasă... a-i cebălui mintea... şi mintea nu se cebăluiaşte* **CC**[2]. 94; cf. 317 (*căbălui*).

celoşag (*celăuşag*) „înşelătorie" < *csalatság*: *graiurile rrostul a lui şi celoşagul* **PH.** XXXV, 4 (textul, cum se poate vedea, este greşit tradus); cf. XXIII, 4.

celui „a înşela" < *csalni*: *limbile sale celuiia* **PH.** V, 11; cf. **PO.** Gen. 3 (*călui*), 29.

chelciug < *költség*: „cheltuială": *chelciug şi banii pre acest lucru înduratu-se-au a da jupînul Foro Miclăuş* **CT.** epilog; „retribuţie, onorariu": *la viledica şi la dascal... aşa se da lor chelciuc* **DH.** XI, 443; „bani de buzunar": *nicin* (= *nici un*) *al ceva venit nicheiar avut-am: chetiva chelciuc* **AA.** XX, 445; „provizii": *porunci... cum chelciug încă să le dea pre cale* **PO.** Gen. 42; cf. 45; „avantaj, profit": *n-au gîndit... de chelciugul lui* **AA.** XX, 476, 479.

făgădaş „făgăduială, angajament" < *fogadás*: *unde mie făgădaş făgăduişi* **PO.** Gen. 31.

feleleat „răspuns, replică, apărare" < *felelet*: *ascultaţi acmu al mieu cătră voi feleleat(i)u* **CV.** XXXVI, 14-XXXVII, 1; cf. LXIX, 7.

felelui „a răspunde, a-şi asuma o răspundere" < *felelni*: *cu bunru sufletu ce [e] de menre feleluescu* **CV.** LIX, 11-13; cf. **CC**[1]. 426.

filerіu „filer, dinar, ban" <*fillér*: *au nu doao păsărele preţuescu-se întru în* (*într-u* = *întru un*) *filerіu?* **CT. EL.** Matei 37; cf. Marcu 37; Luca 103; **CC**[1]. 169.

fuglu „prizonier" < *fogoly*: *Pavelu fuglulu chiemă-me* **CV.** LI, 11-12 (cf. glosarul lui Sbiera). 540

gilălui < *gyülölni* „a urî": *cire gilăluiaşte dereptul greşi* **PS.** XXXIII, 22 (cf. glosarul lui Candrea şi **CV.** CXXVII, 5-6); „a prigoni fără încetare, cu îndîrjire": *aceasta cale gilăluiiu* (scris *gicăluiiu*) *pînră la moarte* **CV.** XXXVII, 13-14.

giloşag „ură" < *gyülöség*: *de sfîrşit giloşag gilăluiiu ei* **PH.** CXXXVIII, 22.

hălăstui „a mîntui" < *halasztani*: *nu hălăstui de moarte sufletul* (*sufletele*) *lor* **PS. CP.** LXXVII, 50; cf. **CL.** XXIV, 739 (scris *hălăslui*).

harmiţed „taxă de vamă" < *harmincad*: *să se ştie harmiţedurele ce sînt vame de pre negoaţe, den 30 de bani 1: harmiţedul dela Căvransebeş* **AA.** XX, 465.

hasnă < *haszon* „folos": *iani să grăim depre hasna celor zece cuvinte ale lui Domnezeu* **TM.** 101; **ICr.** 6; **GS.** I, 257; „profit": *botezul său să-l poată lua la sine cu hasnă* **CM.** 11; cf. **CC**[1]. 458; **PO.** pref.; „producţie, roadele pămîntului": *pînă în şase ani tu să samini pămîntul tău şi stringe lăuntru hasna*

lui **PO.** Ex. 23; cf. **CB.** I, 6, 9; „pradă“: *aflaiu hasnă* (scris *hastnă*) *multă* **PH.** CXVIII, 162.

hotnogiu „conducător de oaste“ < *hadnagy*: *celui... vestit viteaz Ghesti Freanți, alesu hotnogiu Ardelului* **PO.** pref.; cf. Gen. 21, 26; **AA.** XX, 466.

iliș „provizii“ < *élés*: *luo Sodomului și Gomorului toată marha și ilișul și se duseră* **PO.** Gen. 14.

izeclean < *izetlen* „puternic, violent“: *corabiile... de izecleanu vîntu găsite* **CV.** CXXIII, 2-4; „aspru, greu“: *eu feria caile izeclene* **PS.** XVI, 4; cf. **PH.** XVI, 4; LIX, 5; **CV.** LXXVII, 3.

izecleni (a se) „a se arăta aspru, insensibil“ < *izetlenedni*: *urii izecleniia-se* **CV.** III, 9.

joltar „psaltire“ < *zsoltár*: **TP.** 150, 156, 162 (scris *soltar*).

maje < *mázsa* „chintal“: *1 maje de morun* **CB.** I, 206; „talant de aur“: *dentr-o maje de aur* **PO.** Ex. 25; cf. 37, 38.

541 *mirui* < *nyerni* „a fi folositor, a ajuta“: *Hristos cu suitul lui la ceriu noao au dobîndit ș-au miruit* **CC**[1]. 55; „a obține“: *dobîndim și miruim ertăciunea păcatelor* (*ibid.*, 192).

murgui < *morogni* „a murmura“: *nu murguiți cum unii deîntr-înșii murguiră* **CPr.** 144; cf. **CC**[1]. 42, 262, 383, 385; **PO.** Ex. 16; ca tranz., „a necăji, a chinui“: *nu mai înceată turburînd pre noi și murguindu-ne* **CC**[2]. 62, cf. 86.

nașfă „legătură, garnitură“ < *násfa*: *fă și doo nașfe și doo lanțure den curat aur* **PO.** Ex. 28; cf. 35, 39.

nemzet „popor, națiune“ < *nemzet*: *ny, sse laudatz pre Domnul tote nemzeturile* **TP.** 166.

ocă „motiv, cauză“ < *ok*: *cînd amu era auzit oca venitului lui Iacov* **PO.** Gen. 29; cf. 34, 38, 46, 50; **CM.** 10, 11.

otălmăzui „a apăra“ < *ótalmazni*: *preîn mila ta... ne-ai otălmăzuit* **CM.** 8.

pîrcălab < *porkoláb* „magistrat, în special prefectul unui district sau al unui oraș“: *pîrcălabii deîn Făgaraș* **RLR.** 50; *Giupînul Mihaiu...*, *pîrcălab de Suceavă* (*ibid.*, 49; cf. 47, 48; **CB.** I, 88); „administrator, econom“: *un om... bogat... avea un pîrcălab și acesta pîrît fu cătră-nsul că risipește avuțiia lui* **CT. EL.** Luca 80.

pîrgariu „magistrat municipal“ < *polgár*: *scriem închinăciune și multă sănătate Domnului Budachi Ianășu... și pîrgarilor* **RLR.** 47; cf. 48, 49, 50; **AI.** I, 1; 105; de asemenea *bulgăr* **AIIN.** III, 546, 547 și compusul *pulgăr-meșter* „primar“ (< *polgármester*) **AIIN.** III, 546; în **CPr.** 222 *pîrgariu* e dat cu înțelesul de „concetățean“ (trad. lui *sŭgraždaninŭ* „concivis“): *nu seți oaspeți și striini, ce seți pîrgari cu sfinții.*

pochiolat „pînză“ < *patyolat*: *pochiolatele leagă-le pre cap* **PO.** Ex. 29.

pocrătol „procuror, avocat“ <*prokátor*: *pe pocrătol... 26 guldun* **AA.** XX, 441.

ponoslui < *panaszolni*: „a face observații, mustrări“: *în deșert ponosluiră sufletului mieu* **PH.** XXXIV, 7; ca tranz., „a defăima“: *cîndu vă vor ponoslui și vor scoate pre voi... tot cuvîntul hitlean* **CC**[2]. 541; cf. 189.

sămăraș „catîrgiu“ < *szamaras*: *mi-am lăsată sămăraș pre urmă* **AIIN.** III, 547.

sandăc „intenție“ < *szándék*: *au ucis... cu sandăc rău* **CC**[1]. 426.

sichireaș < *szekeres*: *~ ot* (= *de*) *tun* „artilerist“ **AA.** XX, 469; *~ ot leagăne* „căruțaș“ (*ibid.*).

sir(iu) < *szer* „unealtă“: *a cortului încă toate siriurele... den arame să* 542
fie făcute **PO.** Ex. 27; cf. 30, 31, 38, 40; „armă“: *ia derept acea siriul tău, cucura, arcul* **PO.** Gen. 27.

somsid „vecin“ < *szomszéd*: *vă vrem da a şti ce somsidzilor noştri* **RLR.** 47.

şpan < *ispán* „guvernatorul unei provincii“: *Pogan Jurj, şpan ot Maramoreş* **RLR.** 46; „ispravnic“: *porunci... şpanilor* **PO.** Ex. 5; cf. 1.

sucui „a avea obiceiul, a obişnui“ < *szokni*: *cum omul cu priatnicul său au sucuit a grăi* **PO.** Ex. 23.

tar < *tár* „povară, greutate“: *ca taru greu păsară spre mere* **PS. CP.** XXXVII, 5; cf. LXXX, 7; **CT. EL.** Matei 93; Luca 61; **CC**[1]. 425, 464; **CC**[2]. 19, 57; **PO.** Ex. 18, 23; „încărcătură“: *cu multă deşerţie nu numai tarului şi corabiei, ce şi sufleteloru noastre va să fie nutarea* **CV.** LXXXV, 10-14; cf. **CPr.** 44, 50; „jug“: *lepădă-vem dela noi tarrul loru* **PH.** II, 3; cf. **CPr.** 36.

tău „iaz“ < *tó*: *tremeţi izvorrele în tăure* **PH.** CIII, 10.

ului „a mărturisi, a exprima“ < *vallani*: *să uluim acmu credinţă dereaptă în carea credinţă se botează acest poroboc* **CM.** 12; cf. 18; subst. *uluită* e dat de **TP.** 152.

uric < *örök* „proprietate, posesiune, moştenire“: *tu eşti ce tocmit-ai uricul mieu mie* **PS.** XV, 5; cf. XCIII, 14; **PO.** Gen. 47, 48 (în acelaşi text, Gen. 23, 49, *uric de îngrupare, de îngrupătoare* are înţelesul special de „proprietate sepulcrală“); „document confirmînd drepturi de proprietate etc.“: *avem uric încă dela Alexandru Vodă cela bunul... şi de cîndu-i uricul sînt 200 de ani* **RLR.** 46; cf. **CB.** I, 204; **DH.** XI, 232; **CL.** XXIV, 741.

utăluitoriu, derivat din *utálni*, v. p. 217.

vândăgi „a arunca“ < *vondogálni*: *vândăgindu-i pre ei Dumnedzeu, înnecă-i în mijloc de unde* **PO.** Ex. 14.

varmeghie „comitat“ < *vármegye*: *cele cinci varmeghii carele sînt Biharul şi Sonocul de mijloc...* **AA.** XX, 483; cf. **PO.** Gen. pref. (*varmigie*).

viciui „a cîrti“ < *vicsogni*: *vičuiră în satele sale, nu ascultară glasul lui Dumnedzeu* **PH.** CV, 25.

vidic „regiune, district“ < *vidék*: *să grăiţi acelui neamiş mare Ianăş ce ţine vidicul dumilor voastre pre acolea* **RLR.** 50.

vig < *vég* „bucată de pînză făcută sul“: *1 procoveţ de ivanghelie de acelaş* 543
vigu **CB.** I, 198; în forma maghiară, el înseamnă şi „scop, ţel“: *elu e vig şi cap şi fire legiei* **CC**[1]. 413; cu totul izolat este sensul de „fel“ pe care îl prezintă în **CPr.** 161: *ce semeni el nu iaste trupului să fie semănat, ce e în* (= *un*) *grăunţ de grîu sau de alt vig* (acest înţeles trebuie să provină din vocabularul negustorilor).

Greceşti

150. Dacă la § 147 am citat printre elementele slave forme ca *alămojnă, aspidă*, deşi sînt de origine greacă, aceasta se datoreşte faptului că ele apar ca împrumuturi vechi în slavă şi sînt încă folosite fie în sîrbo-cr., fie în pol. etc.; cu totul altfel se prezintă cuvintele pe care le grupăm aici: ele reproduc formele pe care le-au găsit traducătorii noştri în originalul slav, lăsînd să se vadă caracterul lor savant, fiind introduse fie prin imitaţie servilă, fie

pentru că trebuia să se exprime noțiuni sau obiecte pentru care lipseau termeni corespunzători. În *Palia* de la Orăștie, cîteva cuvinte grecești arată că ele au trecut prin intermediul maghiarei, deoarece sînt alterate ca în textul lui Heltai, urmărit de traducătorii noștri; astfel ne explicăm de ce alături de *gheman* „diamant" (Ex. 28, 39), ca magh. *gyémánt*, găsim alte cîteva forme redate în stil maghiar (*crijolită* etc.).

Deoarece, ca și modelele slave, traducerile noastre conțin cîțiva termeni greceşti bizantini împrumutați din latină, ni s-a părut că ei nu pot fi lăsați la o parte; și pentru ei, ca și pentru alții, vom da alături de forma greacă pe cea din originalul slav:

acates „agată" < ἀχάτης: **PO.** Ex. 39; *acadie* 28.

afedron „anus" <ἀφεδρών (*afedronŭ*): *tot ce întră în gură în maţe se amistuiaşte şi pre afedron iase* **CT. EL.** Matei 61; cf. Marcu 29.

aloi „aloe" < ἀλόη (*aloj*): *mestecătură de smirnă şi de aloi* **CT. EL.** Ioan 62.

544 *amatie* „ametist" < ἀμέθυστος: **PO.** Ex. 28; *auatis* 39 trebuie să fie o greșeală de tipar.

anchiră „ancoră" < ἄγκυρα (*ankjura*): *anchira adurară şi lepădară întru mare* **CV.** XCIII, 14-XCIV, 1; cf. **CPr.** 50.

antipat „proconsul" < ἀνθύπατος (*anŭtupatŭ*): *socotiia să răzvrătească antipatii deîn credinţă* **CPr.** 31; cf. 40, 42.

aorar „patrafir" < ὡράριον (*orarĭ*): *3 aorare de zarba..., de adamască* **CB.** I, 202; cf. 197.

areopaghit < ἀρειοπαγίτης (*areopagitŭ*): *într-înşii era şi Dionisie areopaghit* **CPr.** 40.

arhisinagog(a) „șef de sinagogă" < ἀρχισυνάγωγος (*arŭchysynagogŭ*): *vine cătră Isus unul dela arhisinagog, numele-i Iair* **CT. EL.** Marcu 20; cf. 21, 39; **CC¹.** 235; **CC².** 436 (redat în tîlc, mai departe, 440, prin *judele gloateei*).

aromat <ἄρωμα (*aromatŭ*): *luară trupul lu Isus şi îmbrăcară el cu cămaşe cu aromat, cum iaste obiceaiul iudeilor să se îngroape* **CT. EL.** Ioan 62; cf. Luca 111, 112; **PO.** Gen. 37, 43, 50; Ex. 25, 30, 35, 37.

aspru < ἄσπρον: *amu cumpăratu... 3 falci... derept aspri* 270 **CB.** I, 21, 80; cf. 204, 205; **AA.** XX, 441, 442, 447, 455; **DH.** XI, 232, 233.

azimit(e) „sărbătoarea azimelor" <ἀζυμί ης: *vine zioa de azimit* **CT. EL.** Luca 108; *era... azimitele prespre doao zile* (*ibid.*, Marcu 62); cf. **CPr.** 29, 42; **PO.** Ex. 12.

bdelion „rășina unui fel de palmier" < βδέλλιον: **PO.** Gen. 2.

casie < κασία (*kasija*): **PS. PH. CP.** XLIV, 9; în **PO.** Ex. 30 *cajie* (prin intermediul maghiarei).

cathismă (una din părțile în care sînt împărțite Psaltirile) <κάθισμα (*kathisma*); **PS.** LV; **PV.** CXXXIV; **PH.** LXX, LXXVII, LXXXV; **CP. CP².** LXX (peste tot în titluri).

chedru < κέδρος (*kedrŭ*): *frînge Domnul chedrii Livanului* **PS. CP.** XXVIII, 5 (și în alte locuri); cf. **CC².** 486, 487.

chesariu „împărat (roman)" < καῖσαρ (*kesarĭ*): *în giudecarea lu chiesariu sîntu stîndu* **CV.** LXVII, 3-4 (și în alte părți); cf. **CT. EL.** Matei 90; Ioan 60; **CPr.** 39, 47, 49, 51; **CC².** 260, 261.

condrat „monedă valorînd un sfert de as“ < κοδράντης (*kodrantŭ, konĭdratŭ*); *vine o văduo săracă, aruncă doi fileari ce iaste condrat* **CT. EL.** 545
Marcu 57.

corieand „coriandru“ < κορίανδρον: **PO.** Ex. 16.

crijolită „crizolit“ < χρυσόλιθος: **PO.** Ex. 28, 39.

drahm < δραχμή (*drachma*): *apropiiară-se ceia ce era deîn drahmu către Pătru şi ziseră: „învăţătoriul vostru nu va da diîn drahmu?“* **CT. EL.** Matei 73 (verset greşit tradus; în Vulgata avem: *accesserunt qui didrachma accipiebant...: „non solvit didrachma?“* — Coresi, neînţelegînd bine sensul lui *didragŭmŭ* < δίδραχμος „monedă de 2 drahme“, din textul slav, l-a redat prin *deîn drahmŭ*). Tot în **CT. EL.** găsim forma curioasă *drăghică* pentru *dragma* din versiunea slavă: *carea muiare are zece drăghici...; bucuraţi-vă cu mine că am aflat drăghica pierdută*, Luca 78; probabil că în originalul slav *dragma* era prescurtat în *drag.*, dar nu înţelegem cum a ajuns Coresi să-l traducă prin *drăghică*.

efimerie „ordinea de succesiune a preoţilor pentru slujba din templu“ < ἐφημερία: *un preut... deîn efimeria Aviei* **CT. EL.** Luca 2.

encomeon „laudă“ < ἐγκώμιον: *encomeonul sfinţilor Apostoli Petru şi Pavel* **CC²**. 604.

epicuriu „epicurian“ < Ἐπικούρειος (*jepikurij*): *cu alţii dela epicurii... întreba-se* **CPr.** 40.

epistolie „epistolă“ < ἐπιστολή (*jepistolija*): **CC¹**. 433.

erodie „cocostîrc, barză“ < ἐρῳδιός (*jerodijevŭ*): *[a] erodiei vietoare vlăduiaşte ei* **CP.** CIII, 17; aceeaşi formă în **CP².** **PH.**, în timp ce **PS.** şi **PV.** dau *irodie, erodiu* (*a lu ~*, arătînd că el n-a fost înţeles şi a fost considerat ca un nume propriu

evroclidon „vînt de furtună“ < εὐροκλύδον (*jevroklidonŭ*): *nu mult suflă împrotivă vînt de bură, meneşte-se evroklidon* **CPr.** 50; *vrocnidon* în **CV.** LXXXVII, 2.

filosof şi *filosofia* φιλόσοφος şi φιλοσοφία (şi în vsl. *filosofŭ, filosofija*), primul în **ICr.** I; **CT. EL.** Matei 4; **CPr.** 40, al doilea în **CPr.** 254; **CL.** XXIV, 733.

finics „palmier“ < φοῖνιξ (*finikŭsŭ*): *dereptul ca finixul înfloreşte* **PS. CP.** XCI, 13; de asemenea *finic* (ca în vsl. *finikŭ*) **CP².** XCI, 13; **CT. EL.** Ioan 41; **CC².** 117, 122.

gază „vistierie“ < γάζα (*gaza*): *un bărbat sărăcin... ce era spre toate* 546
gazele acelea **CPr.** 20.

gazofilachie „vistierie“ < γαζοφυλάκιον (*gazofilakija*): *acestea cuvinte grăi Isus în gazofilachie(i)* **CT. EL.** Ioan 29.

grămătic „cîntăreţ (la strană)“ < γραμματικός (*gramatikŭ: scrisu-v-am aceste psăltiri... să vă fie de înţelegătură, şi grămăticilor* **CP.** epilog; cf. **P.** 9.

hor „vînt din nord-vest“ < χῶρος (*chorŭ*): *căuta către horu* **CV.** LXXXVI, 9; cf. **CPr.** 50.

hrist şi *hristos* „uns“ < χριστός (*christŭ, christosŭ*): *tu... lepădaşi hristul tău* **PS.** LXXXVIII, 39 (*unsul* în **CP. CP².**); cf. **PV.** CLV, 13; *vinit-ai se spăseşti hristoşii tăi* **PS.** CLV, 13 (cf. glosarul lui Candrea); în **CC¹.** 415 el e explicat astfel: *rumîneşte uns cu mir.*

iaspie „iasp“ < ἴασπις: **PO.** Ex. 28, 39.

iconom „econom, cumpătat“ < οἰκονόμος (*ikonomŭ*): *altulu e iconom, iară altulu e bogat: bogatu amu iaste cel ce-ş păzeşte bogăţie numai luiş, iară iconom iaste cel ce derept alţii aceasta strînge-o* **CC².** 498.

ighemon „guvernatorul (unei provincii)“ < ἡγεμών (*igemonŭ*): *sculă-se împăratul și ighemon Vernichie și șezu cunușii* **CPr.** 49; cf. 47; mai des *ghemon* (cu *i-* suprimat mai ales după *lui* și *și*): *dederă cartea lui ghiemonu* (scris *ghiemunu*) **CV.** LVI, 5-6 (și în alte locuri); cf. **CT. EL.** Matei 110 (și *ghemon*), 111, 112, 115; **CPr.** 47; **CC**[1]. 397, 398, 399, 405.

left „medalion“ (propriu „monedă mică“) < λεπτόν: **DH.** XI, 397, 398, 399 (scris *lef*, *lev*).

ligurie „chihlimbar fosil“ < λυγκούριον: **PO.** Ex. 28, 39.

liturghisi „a oficia, a sluji liturghia“ < λειτουργεῖν (*liturgisati*): *popa... va liturghisi* **P.** 9.

livan „tămîie“ < λίβανος (*livanŭ*): *aduseră lui dar : aur și livan* **CC**[2]. 569.

mandragoră < μανδραγόρας (*mandragora*): *află în cîmp mandragoră...; mandragora a ficiorului tău* **PO.** Gen. 30.

naftă < νάφθα (*nafta*): *ardzîndu cuptorul cu rășină și cu naftă* **PS.** CLVIII, 46.

naftic „marinar“ < ναυτικός: *sutașului cîrmacii și nafticii asculta* **CV.**
547 LXXXV, 14-LXXXVI, 1.

nardos „nard“ < νάρδος: *avea un vas cu mir de nardos mestecat, de mult preț* **CT. EL.** Marcu, 63; cf. Ioan, 41; **CC**[2]. 117.

olovir „stofă vopsită în purpură“ < gr. -biz. ὁλόβηρος (cf. I. Bogdan, *Rel. cu Brașovul*, 389): *se îmbrăca în olovire* **CTd.** 222; cf. **S.** 10.

onagru „măgar sălbatic“ < ὄναγρος (*onagrŭ*): *așteaptă onagrii în setea sa* **PS. CP.** CIII, 11 (*onagrile* **PH.**).

onihinos „onix“ < ὀνύχινος: *acolo află-se... piatră scumpă onihinos* **PO.** Gen. 2; cf. Ex. 28 (*onifinos* cu *f* în loc de *h*, ca *firovimi* pentru *hirovimi*; cf. p. 74), 35, 39.

organ „instrument muzical cu coarde (lăută, harfă)“ < ὄργανον (*orŭganŭ*): *în salce... spîndzurămu organele noastre* **PS. PV. CP.** CXXXVI, 2; cf. CL, 4; CLI, 2; **CC**[2]. 420; *orgo(a)ne* în **PH.** XCI, 4; CVII, 3; CXXXVI, 2; CL, 4.

Palie „Vechiul Testament“ < παλαιά (*paleja*): titlul *Paliei* de la Orăștie (cf. prefața acestui text și **CC**[1]. 342, 344).

pănăchidă „placă de metal, de piatră etc., tăbliță“ < πινακίς (*pinakida*): *scrise... nu în pănăchidă de piatră, ce în pănăchida trupului și a inimiei* **CPr.** 172.

panaghiar „un fel de vas sfînt“, derivat din πανάγιος (*panagijarŭ*): *1 panaghiar de argintu* **CB.** I, 195.

pantocrator „icoană reprezentînd pe Isus Hristos ca Atotputernicul“ < παντοκράτωρ: *1 icona pantocrator* **CB.** I, 195.

parasima apare în **CV.** XCVIII, 14-XCIX, 2 (*ernămu întru ostrovulu Alexăndrescu și parasima Dioscoru*) și aceeași formă, cu alt fonetism (*părisima*), se regăsește în **CPr.** 51; ea reproduce pe παράσημος „semn, marcă, firmă“, care în versiunea slavă a fost redat prin *parasimovŭ*.

pazie „topaz“ < τοπάζιον: *prea iubiiu dzisele tale mai vîrtos de aurul și pazia* **PS. CP.** CXVIII 27; în originalul slav după care au fost traduse Psaltirile noastre apare și *pazija*, care se explică prin faptul că τοπάζιον din versiunea greacă, nefiind înțeles, a fost despărțit în το πάζιον, prima silabă fiind confundată cu articolul τό (v. Bogrea, „Dacoromania“, II, 656); aceeași formă apare în **PO.** Ex. 39; cf. mai departe *topazie*.

pitliv „care ghicește, profetic", formă care redă aproximativ pe πυθωνικός (*pitonĭskŭ*): *o șarbă avea duh pitliv* **CPr.** 38.

Praxiu „cartea Faptelor Apostolilor" < πράξεων (βιβλίον τῶν πράξεων...; cf. πραξαπόσ.ολος și vsl. *praxiapostolŭ*): **CC¹.** epilog; **CB.** I, 196 (*Praxeu*). 548

pretor „pretoriu" < πραιτώριον (*pretorŭ*): *întră în pretor iară* **CT. EL.** Ioan 60; cf. **CPr.** 47 (*pritorii*).

sardonie și *șardie* „varietate de agat" < σαρδόνυξ: **PO.** Ex. 28, 39.

schinie „cort, colibă" < σκηνή (*skinij*): *al treilea praznic de facerea schiniei prăznuiia... și schinii făcură-ș, ce se zice colibi* **CC¹.** 166; cf. **CP².** LXXVII, 60.

sicamene (pl.) „duzi" < συκάμινος (*sikaminije*): *bătu... sicamenele lor cu brumă* **PS. CP.** LXXVII, 47.

spiră „cohortă" < σπεῖρα (*spira*): *vesti către miiariul spirea* (la fel ca *spirĕ* din originalul slav) **CPr.** 46; în **CV.** XXXIV, 1: *gloateei spirea*, deci precedat de cuvîntul *gloată*, care e ca o glosă.

stactie „ulei de mirt" < στακτή (*stakti*): *zmirna i* (= *și*) *stactie* **PH.** XLIV, 9 (*istacti* în **PS. CP.**).

stoic < στοϊκός (*stoikŭ*): *cu alții... dela stoic filosof întreba-se cunușii* **CPr.** 40 (traducerea exactă ar fi trebuit să fie... *stoici filosofi*).

topazie < τοπάζιον: **PO.** Ex. 28.

trătaz „teanc" < τετράδιον: *50 de trătazi de petele de aur leșesc* **CB.** I, 204.

varvar „barbar" < βάρβαρος (*varŭvarŭ*); *varvarii făcea nu puțină noao milostenie* **CV.** XCV, 11-13; cf. XCVI, 6; **PS. CP.** CXIII, 1; **CPr.** 51, 79, 257; **CC¹.** 38; **CC².** 177, 349, 378, 380, 558.

vasilisc < βασιλίσκος (*vasiliskŭ*): *spre aspidă și vasilisc calci* **CP.** XC, 13 (*vasiliscă* **PS. CP².**; *vasileiu* **PH.**; *vasiliscă* și în **CC².** 555).

vison „in foarte fin" < βυσσός (*visonĭ*): *și-[l] îmbrăcă în veșminte de mătase și în vison* **PO.** Gen. 41.

vistiariu „vistierie" < βιστιάριον: *nu aceste toate... pecetluiră-se în vistiarile mele* **PS. CP.** CLIII, 34; cf. **CTd.** 195; **CT. EL.** Matei 17, 55, 79; Marcu 45, 57; Luca 27; **CC¹.** 207, 255, 275, 285; **CC¹.** 201, 329; **PO.** pref.; **D.** II, 305; **DH.** XI, 233; el înseamnă de asemenea „locul cel mai retras dintr-o 549
locuință. cămară": *sau amu ară zice voao: „adecă în pustie iaste" nu eșireți*; *„adecă în vistiariu", nu aveareți credință* **CT. EL.** Matei 99; „hambar": *socotiți cioarăle, că nu seamănă, neci seceră și n-au vistiari, neci jitnițe* (*jitniță*) **CT. EL.** Luca, 66.

Turcești

151. Redusă la cîteva împrumuturi izolate, către sfîrșitul secolului al XV-lea, influența limbii osmanli asupra vocabularului nostru a devenit mai intensă în cursul secolului următor, date fiind împrejurările care ne-au pus din ce în ce mai mult în contact cu noii stăpîni ai Bizanțului. Cea mai mare parte dintre cuvintele turcești pe care le întîlnim mai ales în anumite texte (inventare, socoteli etc.) vădesc prin adoptarea lor înclinația spre exotism, cu încîntarea pe care acesta o exercita asupra nobilimii, ahtiată după noutăți și grăbită să-și însușească fastul vieții orientale. Astfel au fost adoptați mai mulți termeni referitori la îmbrăcă-

minte, denumind podoabe, pietre prețioase etc., termeni care dovedesc toți schimbări survenite în felul de viață al aristocrației noastre, luxul pe care-l desfășura. Alături de aceștia, alți cîțiva termeni introduși atunci se leagă de viața politică, de organizarea administrativă, militară etc., anunțîndu-i pe cei de același gen și extrem de numeroși, care aveau să pătrundă mai tîrziu în limba romînă.

Privite în totalitatea lor cuvintele turcești din cele mai vechi texte romînești apar în mare parte ca infiltrații trecătoare; numai unele dintre ele se alătură celor, care, adoptate mai tîrziu, nu au avut o circulație efemeră și sînt întrebuințate încă în zilele noastre.

Notăm astfel: *amanat* (= *amanet*) < *amanet*: **DH.** XI, 397; *atlaz* < *atlaz*: **CB.** I, 198, 199, 201; **DH.** XI, 396 (și *aclazu*); *bohugea* (= *boccea*) „șal" < *bogča*: **DH.** XI, 396; *buzdugan* < *bozdogan*: **CB.** I, 209; **DH.** XI, 396 (*bozidogan*); *cadife* (= *catifea*) < *kadife*: **DH.** XI, 395 (tot acolo și
550 *cadefene* „de catifea"; cf. forma turcă *kadifeli*); *caftan* < *kaftan*: **CB.** I, 203; **DH.** XI, 396; *cearșaf* < *čaršaf*: **DH.** XI, 396; *ceauș* „curier" < *čauš*: **CB.** I, 192; **DH.** XI, 233 (*ceavuș*); *cergă* „pătură" < *čerga*: **CB.** I, 193; *divan* (atestat numai în expresia *a merge la divan* „a compărea în fața celei mai înalte curți de justiție, prezidată de domn" **CB.** I, 72) < *divan*; *filgean* (= *filigean*) „ceșcuță de cafea" < *filğan*: **DH.** XI, 398; *gioher* (= *giuvaer*) < *ğevaher*: **DH.** XI, 397, 398; *lafă* (= *leafă*) < *ölefe*: **AA.** XX, 447, 468, 469, 477, 486 (de asemenea *lefișoră* 446); *mahramă* (= *maramă*, *năframă*) < *mahrama*: **CB.** I, 195; **DH.** XI, 398; *mașrapă* (= *năstrapă*) „vas de metal în formă de cupa" < *ma'rapa*: **DH.** XI, 395; *olac* (în expresia *de olac* „prin curier poștal, de urgență") < *ulak*: **AA.** XX, 476; *perde* „perdea" < *perde*: **AA.** XX, 396; *peșchir* „prosop" < *piškir*: **CB.** I, 193; **DH.** XI, 396; *pirăsine*, pl. (=*peruzele*) < *piruze*: **DH.** XI, 396; *sinie* „tavă rotundă" < *sini*: **CB.** I, 194; **DH.** XI, 395; *sîrmă* < *syrma*: **CB.** I, 196, 197; **DH.** XI, 396, 398 (*sirmă*); *taftă* < *tafta*: **CB.** I, 199; **DH.** XI, 396; *tepsie* „tavă" < *tepsi*: **CB.** I, 193, 195; **DH.** XI, 393 (*tepsi turcescŭ*). La acestea trebuie să adăugăm pe *olat* „moșie, proprietate, domeniu" **AA.** XX, 477, 479, 480, 486, care nu e foarte clar, deși el trebuie să fie de origine orientală; raportîndu-l la turcescul *ejalet*, cum îl găsim și în dicționarul lui Tiktin, el pare să fi rezultat prin încrucișare cu un alt cuvînt turcesc (poate *olmek*); Miklosich, *Die türk. Elem.*, I, 56, îl considera ca împrumutat din cumană, dar forma *oleat*, la care se referea, nu e atestată în această limbă (în *Cod. cum.*, 313, ed. G. Kuun, ea se găsește printre cuvintele persane și nicidecum cumane, ceea ce n-a observat Miklosich).

Alături de aceștia, iată termenii care nu mai sînt curenți astăzi; pentru a da unele indicații despre ei trebuie să ne referim la lucrarea lui L. Șăineanu, *Influența orientală asupra limbei și culturei romîne*, București, 1900 (unii nu sînt
551 însă înregistrați acolo, deoarece apar în texte publicate ulterior):

abai „husă, șabrac" < *abayi*: **DH.** XI, 396 (aceasta e forma exactă și nu *aban*, cum e redat printr-o citire greșită; cf. Hasdeu, *Etym. magnum*, 65).

almas „diamant" < *elmas*: **DH.** XI, 397, 398, 399.

aracgin „bonetă de pînză care se punea sub fes" < *arakčin* (Barbier de Maynard, *Dict. turc-français*, II, 354): **DH.** XI, 396, 398.

beașliu „aghiotant călare" < *bešli*: **AA.** XX, 468.

beglerbec „guvernator general" < *begler-begi*: **DH.** XI, 318.

benic „saten punctat" < *benek*: **CB.** I, 199.

bilezic „brățară" < *bilezik*: **DH.** XI, 397, 398 (greșit scris o dată: *binezic*).

birin „cuvertură" < *bürüm*: **DH.** XI, 396, 398 (de asemenea *firin* 395, 396).

bogasiu < *bogasy*: **CB.** I, 201, 203.

canᵹă „stofă de catifea împodobită cu broderii" < *kamk(h)a* (Barbier de Meynard, *l. c.*, II, 645), atestat numai la pl. (*cănfi*, *canfe*); **CT. EL.** Luca 83; **CC**[1]. 219; **CC**[2]. 412, 414; a rezultat din *camhă*, cum îl găsim în texte slave (I. Bogdan, *Rel. cu Brașovul*, 386).

ceatma „țesătură de mătase" < *čatma*: **CB.** I, 197, 198, 199.

cemgher „năframă" < *čember* (Barbier de Meynard, *l. c.*, I, 598): **DH.** 396.

culinc „baltag" < *külünk* (Barbier de Meynard, *l. c.*, II, 642, 676, 726): **DH.** XI, 396.

cumaș „țesătură de mătase" < *kumaš*: **AA.** XX, 447; **DH.** XI, 396.

cutnie „un fel de saten amestecat cu bumbac" < *kutni*: **CB.** I, 201.

ferăge (= *feregea*) „haină cu guler și mîneci lungi; mantie lungă pe care o purtau femeile deasupra costumului lor" < *fereğe*: **DH.** XI, 396.

frenghie „stofă de brocart purpuriu" < *frengi*: **CPr.** 321 (*lînă de frenghie* „lînă purpurie").

gugiman (= *gugiuman*) „căciulă de blană cu fund de pînză pe care o purtau domnul și boierii" < *güğeman*: **DH.** XI, 396.

halhal „lănțișor pe care îl purtau femeile la picioare" < *halhal* (Zenker, *Dict. turc-arabe-pers.*, 411): **DH.** XI, 397. 552

hamaili „amuletă" < *hamaili*: **DH.** XI, 397.

hangiar (= *hanger*) „pumnal sau sabie scurtă cu formă încovoiată prinsă de brîu" < *hanğar*: **DH.** XI, 398.

haraciu „impozit, tribut" < *haraǧ*: **AA.** XX, 455.

hotaz „coadă de bivol atîrnată, ca ornament, la gîtul cailor sau, ca marcă, la drapel; podoabă, pieptănătură" < *hotaz*, *hotoz* (Barbier de Meynard, *l. c.*, I, 673, 718): **DH.** XI, 395.

iacut „rubin" < *jakut*: **DH.** XI, 398.

mitcal, *metcal* „percalină" < *mutkal* (Zenker, *l. c.*, 890): **DH.** 398; poate prin intermediul rusei, unde apare sub forma *mitkal'*.

mușchi „de Damasc" < *dimiški*: *atlaz mușchi* **CB.** I, 198, 199.

nahișil „brodat" < *nakišli*: **DH.** XI, 396.

nezghep „fășie de tafta care atîrnă ca o eșarfă în pieptănătura femeilor" < *nezgeb* (Barbier de Meynard, *l. c.*, II, 818): **DH.** XI, 398.

pazvat: ~ *de cai* „piedici care se pun la cai" < *pazvand* (Zenker, *l. c.*, 163): **DH.** XI, 398.

sahaidac „tolbă" < *saydak*: **DH.** XI, 396.

sangeac „guvernator" < *sanǧak*: **DH.** XI, 318.

satargiu „soldat înarmat cu o secure" < *satyrğy*: **AA.** XX, 469.

seräser „brocart de aur" < *seraser*: **DH.** XI, 396.

somac „vas de apă" < *somak*: **DH.** XI, 395.

spaheu (= *spahiu*) „cavalerist" < *sipahi*: **IS.** V, 391.

surahi „carafă" < *sürahi*: **DH.** XI, 395.

tahtestir „draperie a baldachinului unui tron" < *taht* „tron" și *sitr* „perdea": **DH.** XI, 396.

tefderdar „maestru de ceremonii" < *tefterdar*: **DH.** XI, 350.

zarba „brocart de aur" < *zerbaf*: **CB.** I, 193, 197; **DH.** XI, 396 (*zerban*, de corectat în *zerbap*; cf. Hasdeu, *Etym. magnum*, 65).

zingir „lanț" < *zinğir*: **DH.** XI, 397.

553 **Cuvinte de altă proveniență**

152. Cîteva forme considerate de obicei ca neologisme proprii limbii romîne moderne, în afară de cele pe care le-am putut vedea la § 150 (de exemplu *filosof*, *stoic*), nu erau totuși necunoscute în secolul al XVI-lea, așa încît trebuie să ținem seama de prima lor apariție în această epocă. Astfel *danț* se găsește în **TM.** 227; **CTd.** 224 (pentru derivatul său *dănțaș*, v. mai sus, p. 203) și nu apare prea limpede felul în care a fost introdus în limba romînă; el n-a putut fi împrumutat din slavă, unde forma care îi corespunde prezintă pretutindeni *t* la inițială (bulg. *tanc*, sîrbo-cr. *tanac* etc., ca germ. *Tanz*); el ne îndreaptă deci la it. *danza*, dar e exclus ca acesta să fi pătruns direct în romînă, pentru a deveni curent, într-o epocă atît de depărtată; ar trebui poate să presupunem că l-am adoptat prin intermediul sîrbo-croatei, unde a putut fi cunoscut așa cum era pronunțat în italiană, deși nu e atestat astfel.

În *Palia* de la Orăștie întîlnim de două ori cuvîntul *formă* (*în formă de migdal...*; *în formă de nucă de migdeală* Ex. 25, 37) și am fi înclinați să-l interpretăm ca fiind un neologism introdus de traducătorii acestui text din versiunea latină a Bibliei; în realitate el reproduce magh. *forma*, așa cum e întrebuințat și astăzi ca împrumut din latină. În același fel se explică: *titeluș* (*tete(l)iuș*) **AA.** XX, 478, 480, 484, care este lat. *titulus* pronunțat ca în maghiară, și *ujură* **CL.** XXV, 37 < magh. *uzsora* < lat. *usura*.

Indirect, prin Ungaria, Austria sau Polonia, au ajuns să fie cunoscute la noi, bineînțeles în cercuri restrînse, alte cîteva latinisme, în special din limba oficială folosită în aceste țări în evul mediu și referindu-se la viața politică, la relațiile diplomatice; așa sînt: *arhidux*, pl. *arhiduchi* **DH.** XI, 320; **AA.** XX, 456; *cancelar* **AA.** XX, 457 și *cancilarie* (*ibid.*, 442, 444); *corună*, *curună* „suveranitate" (*ibid.*, 476, 479); *gobărnator* (*ibid.*, 483); *secretariu* **DH.** XI, 318.

Notăm de asemenea următoarele latinisme, care se referă la alte noțiuni
554 și care au fost introduse prin intermediul slavei sau al maghiarei: *grană*, *poamă* ~ „rodie" (magh. *granát-alma*): **PO.** Ex. 39 (unde *rodia* e glosat astfel: *poama grană cu alt nume*); cf. 28 (*poamă grane*, *poama granele*); *milă* „măsură itinerară" (vsl. *milija*) **CT. EL.** Matei 14; Ioan 19, 39; **CC²**. 108; **DH.** XI, 233; 234, 235; **AA.** XX, 442; *sumă* (bulg., sîrbo-cr. *suma*) **AA.** XX, 442, în **CT.** Matei 77, 105 și **CC²**. 320, 357 *som* înseamnă „talant"; *tablă* (vsl. *tabla*, magh. *tabla*) **TM.** 100; **ICr.** 7; **GS.** I, 256; **CT. EL.** Luca 101; **CPr.** 320; **CC¹**. 262; **PO.** Ex. 24, 26, 32; **AA.** XX, 465. Cu totul izolat rămîne *colonie* din **CPr.** 37: *Filipusi ce iaste întîia parte Machedoniei cetatea colonia* (în textul slav *kolonija*).

În ce-l privește pe *dohtor*, pe care Petru Șchiopul îl nota într-unul din carnetele sale de socoteli (**AA.** XX, 442), el a putut să fie cunoscut prin intermediul limbii polone (*doktor*) sau mai curînd al germanei (cu atît mai mult cu cît este vorba aici de un doctor austriac, Ströle).

În același carnet, Petru Șchiopul folosea cuvîntul *postă*, care îi devenise familiar, prin germ. *Post*, cu ocazia călătoriilor sale; îl regăsim într-o scrisoare

a lui Gheorghe Cămărașul (**DH.** XI, 490), scrisă la Veneția, astfel că în acest caz trebuie să-l considerăm ca venit direct din italiană. *Gărdinar* **AA.** XX, 485, 486, care este it. *cardinale*, trădează intenția de a-l apropia de derivatele cu *-ar(iu)*.

Din Italia, dar indirect și pe calea comerțului, au pătruns în vocabularul nostru și aceste forme: *balaș* „rubin trandafiriu" < *balascio*: **DH.** XI, 397, 399; *mălvăjie* „vin de Malvozia" < *malvasia* (sîrbo-cr. *malvasija*, magh. *malvázia*): **CT. EL.** Luca 2; *scală* < *scala* (ngr. σκάλα) folosit cu două înțelesuri: „scară (la șa)" **DH.** XI, 395, 396 (scris *sicale*) și „vamă" (derivat din acela de „port") **AA.** XX, 450 (*sicalele*), 465; dubletul său *schelă* (ca bulg. *skelja*, sîrbo-cr. *skela*, turc. *iskela*), care înseamnă de asemenea „vamă", nu e atestat, dar trebuie să fi fost folosit în secolul al XVI-lea, așa cum arată derivatul său *schelariu* (v.p.203).

Ca forme de origine germană găsim: *felandrăș* (=*felendreș*) „un fel de pînză de Flandra" < *flăndrisch*: **GSI.** X, 11; *herțeg* < *Herzog* (transmis de maghiarul *herceg*): **AA.** XX, 441, 444, 477; **DH.** XI, 342, 343; *taler* „monedă de argint" < *Taler*: **AI.** I[1], 105; **DR.** 4; **CB.** I, 28; **DH.** XI, 397, 398; **AA.** XX, 464, 465, 467 etc.

Cu totul izolate rămîn cîteva cuvinte care nu apar decît în *Palia* de la 555
Orăștie; ele aparțin terminologiei ebraice din Biblie, așa cum au găsit-o traducătorii acestei părți din Vechiul Testament în textul lui Heltai; ele apar de cele mai multe ori în *Exod: efod* 28, 29, 35, 39; *gomer* (pentru *gomor*) „măsură de capacitate la evrei" 16; *hin* „măsură pentru lichide" 29 (glosat aici astfel: *hinul, a patra parte unui pint sau 12 cupe*, unde *pint*, care se regăsește la cap. 30, vine din magh. *pint* „măsură de capacitate"); *hozem, hozen, hozin, hojen* „pieptar" 28 (explicat astfel pe margine: *hozinul, cu alt nume peptari*), 29, 35, 39; *setim, sitim, șetim* „un fel de lemn" 25, 26, 27, 30; la cap. 23, 24 din *Geneză* găsim *siclus, șucluș* (*arginți* ~) „monedă de argint la evrei, siclu", și primul reapare în *Exod* 30, alături de *sicluș* (cf. 38) și *șicluș* 21; formele cu *ș* oglindesc pronunțarea maghiară a lui *siclus* din Vulgata, așa cum era dată de Heltai (cf. mai sus *titeluș*).

Forme de origine obscură sau cu atestare dubioasă

153. Greșelile de scriere sau de tipar au indus uneori în eroare pe editorii vechilor texte romînești, făcîndu-i să creadă că e vorba de forme de care trebuie să se țină seama; de fapt ele trebuiau să fie altfel interpretate și să fie restabilite după context. Este suficient să citățm în această privință două cazuri. În inventarul mănăstirii Galata (*Cuvente den bătrăni*, I, 193) se găsește forma *petrița* (*1 pilota petrița*), pe care Hasdeu credea (*ibid.*, 222) că poate s-o identifice cu πτερύγιον „aripioară"; această formă rămîne însă foarte departe, ca aspect fonetic și ca semnificație, de cuvîntul respectiv; Hasdeu nu a observat că *petrița* era pur și simplu o greșeală pentru *pestriță*. Ediția *Cod. Vor.* a lui Sbiera înregistrează la glosar *sfrăre* (сфрѣре) XCIII, 10-11, dar trebuie să citim aici *sfîrșire*, deoarece copistul a uitat să adauge *ș* (ш) deasupra rîndului, această prescurtare fiind obișnuită în textele cirilice (ea apare de altfel și în **CV.** pentru *sfîrși*); chiar făcînd această îndreptare, este aici o greșeală de traducere; într-adevăr, versiunea slavă dă în același verset *sŭvraš-* 556

tenije „conversio“, dar traducătorul *Cod. Vor.*, confundîndu-l cu *sŭvrŭšenije*, „consummatio“, s-a gîndit imediat la *sfîrșire*, pentru a-l reda pe acesta.

Chiar după ce eliminăm asemenea cazuri, rămînem totuși dezorientați uneori în fața anumitor forme, neștiind cum să le clarificăm; ele sînt însă mai puțin numeroase, după cum se va vedea, decît cele care nu lasă nici o îndoială în ce privește autenticitatea lor, dar, nefiind lămurite pînă acum, pun probleme etimologice:

acira „a căuta să..., a se strădui să...“: *vine Savel în Ierusalim și acira să se lipească ucenicilor* **CPr.** 22 (în Vulgata, *Faptele Apostolilor*, IX, 26, *tentare*, și în originalul slav, *okušati* „tentare“); „a aștepta cu nerăbdare“: *cei ce aciră și așteaptă de ce-au lucrat pentru acea dulceață și viață ce va să vie* **CC²**. 522; pare să fie într-adevăr de origine latină, deoarece limbile slave sau altele nu cunosc o temă care să-l poată explica.

anghiriate, titlul unei cărți religioase, cum apare în **CB.** I, 196; trebuie să presupunem că nu poate fi decît de proveniență slavă sau grecească; Hasdeu (*Etym. magnum*, 1203) îl raportă la rus. *angelskij*, dar nu vedem cum ar fi putut acesta să dea forma românească.

barnee și *barnie* „pradă“: *bucuru-me eu de cuvintele tale, că aflaiu barnee multă* **PS. CP.** CXVIII, 162 (*brăne multe* **PV.**); *dzise vrăjmașul: „se gonescu, agiungu, împarțu barnie“* **PS.** CLII, 9.

bicilu, traducînd pe *izbytĭkŭ* „reliquiae“, se găsește în această frază din **PH.** XX, 13: *în bicilu tău găti-veri fața lor*; traducătorul **PH.** a avut, poate, intenția să-i dea o formă care să se apropie de aceea a originalului.

biros: *doaosprădzece scaune de auru cu pietri scumpe, cu birosu și cu mărgăritariu* **TB.** 461; deoarece în același timp găsim mai departe *bisorure* (cf. **CTd.** 218) < vsl. *bisrŭ* „margarita“, ar putea să fie considerat ca o alterare a lui *bisor*, dar nu este exclus să fie și un alt cuvînt (Hasdeu, *Cuvente den bătrîni*, II, 486, îl apropia de rus. *birjuza*, care nu poate însă să-l explice).

birțui pare să aibă înțelesul de „a învinge“: *eu rog pre voi, frați dragi,*
557 *să nu ne slăbim...*, *nici să ne dăm noi să ne birțuiască și să ne lupte ei* **CC²**. 86; ca atare, el s-ar înrudi cu *birui*, dar nu apare clar în ultima sa parte; poate că se datorește unei încrucișări cu *hărțui*.

carmel **PO.** Ex. 28, v. 18 și *carmen* 39, v. 10; ar trebui să însemne „granat“, deoarece aici este vorba tocmai de această piatră prețioasă (*carbunculus* în Vulgata), dar nu poate fi raportat la nici un cuvînt străin cu același înțeles; am putea presupune că traducătorii *Paliei*, folosind o versiune slavă a *Exodului* în care se găsea *kameni anŭtrakŭsŭ* (care e atestat cu sensul de „granat“), au introdus în cele două versete numai primul cuvînt slav; această presupunere lasă însă neexplicată schimbarea lui *kameni* în *carmen*, *carmel*; ne întrebăm, pe de altă parte, de ce în acest caz ei nu s-au mulțumit să reproducă cuvîntul folosit de Heltai (*carbunculus*), așa cum au făcut în alte împrejurări pentru termeni de același gen.

chelini, glosat de *sočbiny* **CL.** XXIV, 737 (acesta fiind sîrbo-cr. *soǧbina* „răsplată care se dă celui care denunță un hoț“), este, poate, o formă alterată.

chirdosi „a duce la pierzanie“: *untunerecul cela cremenitul chirdosi-l-va pre acel suflet* **CC²**. 81; după *Dicț. l. rom.*, I[II], 378, din bulg. *kerdosvam* < ngr. κερδίζω „a cîștiga“; dar lipsa de legătură semantică se opune acestei apropieri.

cimț „șale, regiune lombară“: *cimțul mieu împlu-se [de] batgiocuri* **PS.** XXXVII, 8; altfel, *gimțul*, în **CP. CP²**.; după Candrea, *Psalt. Scheiană*, I, CCXXXI, ar fi o formă de sg. refăcută după pl. **cimți* < *cincti* și ar fi însemnat mai întîi „cingătoare, vorbind de corpul omului“; *cincti*, folosit astfel, rămîne totuși foarte îndoielnic și nu ne explicăm dubletul *gimț*.

cîrmujure: *beți vinul cîrmujurele* (de corectat: *cîrmujurelor*) *lor* **PS.** CLIII, 38; el traduce pe vsl. *trěba* „sacrificium, libatio“ și nu pare să fie același cuvînt cu *cîrmoaje* „coajă de pîine“, cum e dat în *Dicț. l. rom.*, I[II], 551, unde N. Drăganu îl leagă de sl. *kermuš* < germ. *kermisse*, etimologie foarte contestabilă; poate că trebuie să-l apropiem de rus. *kormež* „hrană“.

ciuai „alamă, bronz“: *topindu-i în argint și în aur și în ciuai* **TM.** 230; în **CTd.** 227: *ciohai*; folosit și sub forma *acioaie*, nu pare să aibă totuși nici o legătură cu it. *acciajo*. 558

ciumeli „a ciuguli“: *semănînd el, una căzu lîngă cale și vineră pasările și o ciumeliră ea* **CT. EL.** Matei 50; cf. Marcu 15; Luca 35; **CC¹.** 216; **CC².** 399, 402.

findiș apare în această frază din **PS.** CLXII, 26-30: *nesleitu stătut, ce între unul findiș obraz, ce se gice un chip ca sufletul și pelița unul este omu, așa și Dzeu*; după N. Drăganu („Dacoromania“, II, 780), ar trebui să citim aici *fiindu-și*; din moment ce mai departe (60-61) citim: *unul cuiși-i obraz* (de această construcție am putea apropia pe cea din **CPr.** 68: *unulu-ș ce e fiul cătră tatăl*), *findiș* ar putea să fie o greșeală în loc de *fiindu-și*, dar toată fraza din **PS.**, după cum se vede, este redactată confuz.

gîmbosi (și *a se g.*) „a (se) înșela“: *elu [dracul] cu păcatul întră și gîmboșește omul* **TM.** 122; *în vreme cîndu gîmbosi-se-va piciorul lor* **PS.** CLIII, 35 (ca reflexiv și în alt loc, XIV, 3); cf. *gîmbosire*, *gîmbositoriu*, p. 195, 213.

grazdă „dezmăț, desfrîu“: *n-am petrecut anii vieții voia limbilor făcînd în grazde* **CPr.** 61 (în versiunea slavă: *skotožitije* „libido“).

împetricit pare să însemne „amorțit de frig, degerat, înghețat“: *alții mulți era goli și degerînd de ger...; și acesta însuș, Lazar, înaintea porții acestui nederept... și rău la inimă aruncat era, și împetricit și gol fiind* **CC².** 415; ar putea să fie un derivat al lui *piatră*, creat de Coresi după un cuvînt slav pe care îl găsise în original (cf. bulg. *vkamenjavam se* „a se întări“, derivat din *kamen* „piatră“).

mărat „sărac, nenorocit“: *fiele* (*fetele*) *Vavilonului, măratele* **CP. PV.** CXXXVI, 8; cf. **CPr.** 166 (unde e însă datorat unei confuzii: *să fie anatema, mărat*, în Vulgata, *Ep. ad Corinth.* I, XVI, 22: *sit anathema, Maranatha*); originea acestei forme, întrebuințată mai ales în aromînă, rămîne obscură, neputînd fi precizată de nici una dintre etimologiile propuse.

mereit „văruit“: *a te bate are Dumnezeu de părete mereit* **CPr.** 47; deoarece în versiunea slavă găsim *stěno mělůmů pobělјena*, am putea presupune că el a fost creat de Coresi după *mělŭ* „creta“, dar din punct de vedere fonetic acesta rămîne departe de *mereit*; un verb *merei* și *a se m.* „a rămîne împietrit, a fi înmărmurit“ este atestat ca derivat din *mereu* („Dacoromania“, I, 270; IV, 155), dar el se depărtează prea mult prin înțelesul său de forma dată de Coresi. 559

merintic, traducînd pe *chuždšaja* **ASPh.** XVI, 52, trebuie să aibă, după forma slavă (< *chudŭ*), sensul de „mic, inferior, meschin, rău“; nu e atestat de altfel în romîna veche, dar îl găsim în graiul din Muscel, cu înțelesul de: „neîndemînatic“, cum apare la C. Rădulescu-Codin, *O seamă de cuvinte*, 49;

el amintește prin prima sa parte pe vsl. *měrĭnŭ* „modicus", dar nu vedem cum ar fi putut deriva din acesta.

miață „febră": *fu tatălu lu Poplie de miață... lîngedu* **CV.** XCVII, 14-XCVIII, 2; cu siguranță latin, dar nu **ignitia* (P. Skok, „Zeitschr. f. rom. Phil.", XLI, 151; cf. Mayer-Lübke, *Rom. etym. Wb.* 4257 a); el presupune o formă cu *m* urmat de *i* sau *ę*.

mujdeiu „asin": *nu fireți ca calu și mujdeiu cei ce n-au mente* **PS.** XXXI, 9.

oajdă „curea": *deca lu strinseră elu cu oajde...* **CV.** XLIV, 1-2; despre proveniența sa slavă, dar nu suficient dovedită, v. S. Pușcariu, „Dacoromania", III, 833.

olevenche: *1 olevenche argint* **DH.** XI, 395; cu toată asemănarea sa cu pol. *ołowianka* „bilă de plumb", nu poate fi derivat din acesta, din moment ce desemnează un obiect de argint; el trebuie să fie un alt cuvînt străin.

olm „miros": *casa împlu-se de olmul mirului* **CT. EL.** Ioan 41; cf. **CC**[1]. 381; „miros (simțul)": *de-ară fi tot auz, unde ară fi olmul?* **CPr.** 152; înțelesul său îl apropie de gr. ὀσμή, ὀδμή, dar, admițînd că-l are pe acesta la bază, ar trebui să presupunem o încrucișare cu lat. *olere* (cf. Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 6112); în orice caz, o reconstrucție lat. vulg. **olmen* la care se gîndea Hasdeu, *Etym. magnum*, 387, este exclusă.

parde: *începu dracul a se giura: să mă parde de tăria înfricatului scaun* 560 (aceeași frază, puțin schimbată, se regăsește cîteva rînduri mai departe) **TB.** 290; poate că trebuie să corectăm *par* în *spar* (din *spărea*, cf. p. 135) și să-l despărțim de *de* (care a fost repetat): *să mă spar de...*, făcînd astfel fraza relativ inteligibilă.

părearnic: *acest părearnic și vînătoriu sărac, în loc de vînarea peștilor, mii de oameni vînă* **CC**[2]. 379; înțelesul pe care putea să-l aibă nu apare prea limpede.

pîndavarise (să), formă curioasă, care se găsește, în același timp cu alta, într-o scrisoare din **DH.** XI, 349: *de muma lui Filip ei încă rog Dumnezeu ca să păndavarise ca și înacicar și ei mănî[n]că vinerea sec*; într-o notă adăugată textului, N. Iorga crede că această frază are un sens convenit să fie înțeles numai de către cei care erau în corespondență; nu ni se pare că trebuie astfel privită; ea face impresia să fie pur și simplu rău scrisă, deoarece scrisoarea în care se găsește conține și multe alte greșeli; primele cuvinte arată clar că este vorba de urări de bine, astfel că textul ar putea fi corectat în felul următor: *să pănda harisească*, presupunînd că această expresie nu e altceva decît ngr. πάντα și χαρίζω și, adăugată la cuvintele precedente, ar însemna: „mă rog, doresc ca Dumnezeu să-i fie întotdeauna binevoitor"; *înacicar* rămîne însă cu totul de neînțeles.

plăvoși ar trebui să fie restabilit, după N. Drăganu, *Cod. Todorescu*, 231, în această frază care arată mai multe inadvertențe ale copistului: *acolo nu e p[lă]voși, nice mai n[e]gri, nice mai varo[și], nece chelfeți*; lectura propusă de Drăganu este totuși foarte îndoielnică, la fel și explicația pe care o dă (*ibid.*, 187; cf. 182) pentru *plăvos* (derivat din vsl. *plavŭ* „albus"); tot atît de obscur rămîne *chelfeți*, iar în ce privește *varoși* poate că e rău scris în loc de *roși(i)*.

preatpișî: *mꙗ preatpișî că mꙗ voiu ciudeca* **PH.** L, 6, în **PS.**: *se venci cîndu veri giudeca*; după Candrea, ar fi vsl. *prěpŕěti* „a convinge", ceea ce e puțin probabil.

prepunonși este o formă curioasă din **CV.** CVIII, 6: *ce mai se și vatăme-se ca prepunonși*; ea traduce pe vsl. *prězorivŭ* „superbus, arrogans"; în același pasaj al **CPr.** 51 apare *zăritori*; nu înțelegem cum a ajuns traducătorul **CV.** să o folosească și de ce poate fi legată (ea nu are nici o legătură, în ce privește sensul, cu *prepune*, din care ar părea să fie derivată).

presi: *macar niumai d-aș presi cu trupol* **RLR.** 52; Al. Rosetti îl traduce cu „a rezista", dar, admițînd că ar fi avut acest înțeles, nu vedem care ar fi originea sa.

pută se găsește în **CC²**. 266: *al evangheliei izvor... iarăș izvoraște noao... către această pută pururea să ne tindem*; după context, am putea să-i atribuim înțelesul de „izvor", dar nu vedem de unde ar proveni în acest caz; sîrbo-cr. *put*, deși îi seamănă ca formă, nu prezintă nici o apropiere valabilă, deoarece acesta înseamnă „drum".

seamnic „răzbunător, apărător": *Domnulu e seamnic prespre acelea prespre toate* **CPr.** 269 (în originalul slav: *mĭstitelĭ* „ultor, defensor"); poate derivat de Coresi din *seamă* (ca expresia *a cere cuiva seamă*) și, în acest caz, foarte artificial ca formație.

sinrecu apare în acest pasaj din **PH.** LXX, 18: *pînră la bătrînrețele de sinrecu, Dzeul mieu, nu părăsi menre;* după G. Giuglea, *Cerc. lexic.*, 22, el ar fi o dovadă că lat. **senicus* (alături de *senex*) „bătrîn", care a lăsat urme în cîteva dialecte italiene etc., s-ar fi păstrat și în limba romînă; este însă foarte îndoielnic; în acest caz am fi îndreptățiți să ne întrebăm de ce traducătorul **PH.** a redat prin *sinrecu* precedat de prep. *de* forma *matoristvo* („senectus") care îi corespunde în versiunea slavă; în afară de aceasta, *sinrecu* se găsește într-o frază care a fost corectată în ultima sa parte (cuvintele care urmează, *Dzeul mieu...*, sînt adăugate pe margine), astfel că textul nu prezintă întru totul garanții de exactitate; s-ar putea ca el să fi fost corectat numai într-un loc, și *desinrecu* (scris împreună) ar fi atunci o formă alterată.

șintie (pers. a III-a sg. a perfectului) lasă să se presupună un inf. *șintia*; nu apare decît în **CT. EL.** Matei 33: *șintie lor Isus și grăi: „feriți-vă, nimea* (*nimînea*) *să nu știe"*; el înseamnă „a vorbi în termeni severi, a porunci" (în versiunea slavă: *zaprětiti* „increpare, praecipere") și proveniența sa este cu totul obscură.

sitifan; *on sitifan cu balaș* **DH.** XI, 397; dacă este scris în loc de *stifan* (intercalarea lui *i* apărînd și în alte locuri în același text), am putea să-l identificăm cu ngr. στεφάνι „coroană, ghirlandă" (de unde turcescul *istifan*).

șupi „a retrage, a degaja, a scoate": *acesta șupește deîn cursă picioarele mele* **CP²**. XXIV, 15.

tementar: *tementar Tamaș, 20 zili, 32 gulmi... ; 30 gulmi țilata tementarii* **AA.** XX, 442; la pagina precedentă, scris altfel: *pe pocrătol timințari, 26 guldun*; într-o notă, Iorga îl explică prin „interpret", pentru că astfel este menționat Tamaș în alt text german („Tollmätsch Tomäss"); nu vedem însă care ar fi cuvîntul străin din care ar deriva *tementar* cu înțelesul pe care i-l atribuie Iorga; deoarece Petru Șchiopul vorbește în textul respectiv de cheltuieli de călătorie, ne întrebăm dacă *tementar* nu este magh. *dij* „preț" + *menetár* „taxă de călătorie"; auzind aceste două cuvinte, Petru Șchiopul a putut să le contopească într-unul singur și să le redea, în parte, altfel.

tîmbariu „manta": *tîmbariul era necusut, de sus urzit...*; *pre tîmbariul mieu aruncară sorți* **CT. EL.** Ioan 60; cf. **PO.** Gen. 49; ca it. *tabarro*, el ne trimite la o formă a cărei proveniență n-a fost stabilită; probabil că a pătruns în limba

romînă prin intermediul gr.-biz. ταμπάριον (cf. Th. Capidan, „Dacoromania" IV, 263).

urşinic „catifea": *1 poale de icone de zarba, pre margine c-urşinicu negru* **CB.** I, 197; cf. 198, 201, 202 (*orşinic*); Hasdeu, *Etym. magnum.*, 2066; dacă de obicei îl apropiem de it. *oloserico* < ὁλοσηρικός (Hasdeu, *Cuv. d. bătr.*, I, 219; I. Bogdan, *Rel. cu Braşovul*, 391), el nu poate să derive direct din acesta; nu vedem însă prin intermediul cărei limbi ne-ar fi fost transmis; poate că a rezultat din încrucişarea formei italiene cu magh. *bársony*, avînd acelaşi înţeles.

usbăi „a avea încredere în..., a crede în...": *pre lessne de Domnezeu de tot aczelora kari luy ussbaiessk* **TP.** 150; cf. 154, 156.

zgarbură „încălţămînt": *spre Idumei tindzu zgarbura mea* **PS. CP.** LIX, 10; cf. CVII, 10; **CPr.** 17, 33; **PO.** Gen. 14; Ex. 12; el prezintă o oarecare asemănare cu abruzzi: *skarfuolę* „zoccoli di legno" (Meyer-Lübke, *Rom. etym. Wb.*, 7653; pentru alte apropieri, v. Bogrea, „Dacoromania" III, 741), dar proveniența sa rămîne neexplicată.

563 *zgău* „rărunchi": *încinse-se înremea mea şi zgăul mieu schimbă-se* **PS. CP.** LXXII, 21; cf. **TM.** 152; **CPr.** 72; **CC¹.** 63; **CC².** 68, 216, 217, 282; „pîntece, uter": *nu sînt Domnedzeu cine zgăului tău plod nu va să dea?* **PO.** Gen. 30; cf. 20, 25; Ex. 13, 34; **CT. EL.** Luca 7; **CPr.** 87, 101; **CC¹.** 427.

Permanenţe şi substituiri lexicale

154. O bogăţie relativă a vocabularului din secolul al XVI-lea reiese din folosirea, aşa cum s-a putut vedea la § 146, a mai multor forme latine care aveau să dispară curînd, deoarece nu le mai regăsim în secolul al XVII-lea.

Pentru a înţelege valoarea lor nu trebuie însă să le privim izolat; ele apar mai semnificative atunci cînd le urmărim în anumite fraze şi apoi cînd surprindem ultimele etape ale supravieţuirii lor, în concurenţă cu alte cuvinte.

Să ne oprim, astfel, la cîteva pasaje din cărţile religioase, care sînt cele mai instructive din acest punct de vedere. Atunci cînd citim frazele următoare, confruntîndu-le cu textul Vulgatei: *ferice de cel ce împle deşideratul său di-nşi* (Vulgata: *beatus vir qui implevit desiderium suum ex ipsis*) **PS.** CXXVI, 5; *săgetele mele cumpli-voiu spri-nşi* (Vulgata: *sagittas meas complebo in eis*) *ibid.*, CLIII, 23, moştenirea latină apare foarte caracteristică cînd vedem că *deşiderat* şi *cumpli* sînt folosite ca *desiderium* şi *complere*.

În prima frază găsim în acelaşi timp *împlea*, care n-a dispărut din limbă, dar arată că păstrase în secolul al XVI-lea o accepţie proprie latinului *implere* şi necunoscută în zilele noastre. Amintim aici şi alte cîteva exemple caracteristice în această privinţă; cuvinte ca *derege*, *ţară* se întîlnesc în fraze care amintesc foarte îndeaproape fraze latine prin înţelesurile lor care nu mai sînt curente
564 în prezent: *de fără-lege curşu şi dereşu* (Vulgata: *sine iniquitate cucurri et direxi*) **PS.** LVIII, 5 (de observat de asemenea prezenţa lui *cure*, care este folosit încă în cîteva graiuri cu sensul de „a fugi"; comp. pentru acesta fraza *se vedeai furu, cureai curusul* XLIX, 18, care pare o traducere aproape cuvînt cu cuvînt a lui *si videbas furem, currebas cum eo* din Vulgata); *dracii lui ţeară lingu* (Vulgata *inimici ejus terram lingent*) *ibid.*, LXXI, 9; un exemplu şi mai caracteristic este *giudecă giudeţul mieu* (*ibid.*, CXVIII, 154), unde, în afară de identitatea absolută cu

textul Vulgatei (*judica judicium meum*), îl găsim pe *giudeț* folosit întru totul cu înțelesul de *judicium* („judecată").

Felul în care se prezintă diferite cuvinte în ce privește concurența pe care și-o făceau ne duce la o serie de constatări de care trebuie să ținem seamă.

Astfel, vedem că unele vocabule latine continuă să fie folosite ca sinonime, dar soarta lor e marcată sau doar schițată, căci uzul va ajunge să le determine limitele semantice, să le circumscrie în cîteva expresii sau să le izoleze în cutare sau cutare grai, unde abia se mai recunoaște că au avut altădată o circulație largă; cîteva dintre ele vor sfîrși chiar prin a cădea în desuetudine. Iată mai multe exemple care vin să dovedească schimbări de această natură ale lexicului limbii romîne (primul cuvînt al fiecărui grup este acela care, în rivalitate cu altele, va pierde teren sau va dispărea cu timpul):

auo (v. p. 313) — *strugure* (considerat de asemenea ca latin; cf. „Grai și suflet", V, 174) **CT. EL.** Matei 22; Luca 27; **CC**[1]. 420; **CC**[2]. 343; **PO.** Gen. 40.

deșidera (v. p. 314) — *dori.*

duroare (v. p. 315) — *durere.*

făt **PS. CP.** LXXXV, 16; **PH.** LXVIII, 18 etc.; **CPr.** 182, 208; **CM.** 14; **PO.** Gen. 6, 11 (*feți și fete*), 46; Ex. 2, 10; **TP.** 148, 158 — *fecior* (alături de care trebuie să punem pe *fiu*), tot atît de frecvent, dar arătînd uneori preferința care începea să i se acorde (îl găsim astfel în **PH.** LXXXV, 16, în timp ce în același verset în **PS. CP.** apare *făt*).

i (v. p. 316) — *merge, a se duce* (alături de care găsim și: *păsa* și *vă*, v. p. 317, 318).

încinde **PS. CP.** II, 13; IX, 23 etc.; **TB.** 451; **CTd.** 214; **CC**[1]. 5; **PO.** Ex. 22 — *aprinde* (comp. folosirea acestuia în **CP**[2]. LXXVII, 38; **PH.** II, 13; LXXII, 21, față de *încinde* din **PS. CP.** în aceleași locuri). 565

județ (v. p. 285) — *judecată*; prima formă este cea întrebuințată cel mai mult, dar atunci cînd întîlnim *giudecată* în **PH.** LXXI, 2; C. 1, în loc de *giudeț* din **PS. CP.**, vedem limpede cum acesta tinde să-l înlocuiască pe *giudeț*.

la **PS. CP.** VI, 7; XXV, 6 etc.; **TM.** 191; **CT. EL.** Matei 17; **PO.** Gen. 41, 49 — *spăla*, atestat de multe ori și lăsînd să se vadă că cealaltă formă avea să devină mai rară; astfel îl întîlnim în **PH.** VI, 7; **CC**[2]. 48, corespunzînd lui *la* din **PS. CP.** și **CT. EL.** Matei 17.

rost (v. p. 300) — *gură*, folosit mai puțin decît astăzi, dar arătînd că nu va întîrzia să-l înlocuiască pe *rost*, ca termen curent cu înțelesul comun de astăzi.

strat (v. p. 306) — *așternut* **PH.** IV, 5; VI, 7; CIII, 22.

Dintre formele latine care coexistă încă, apar mai caracteristice: *Zeu*, alături de *Dumnezeu*, foarte frecvent mai ales în Psaltiri (notăm mai ales voc. *Dzee* **PS.** LIII, 4; LVI, 12; *Dzee, Dzeul mieu: ibid.*, XXI, 2; XLII, 4; LXII, 2; *Doamne, Dzeul mieu: ibid.*, IX, 33; **PH.** VII, 2); cf. **CV.** (glosarul lui Sbiera); **TM.** 122; **CPr.** 44, 58, 60, 68, 71, 73, 74 (*Hristos iaste fiul Dzeului*); *păstoriu* și *păcurariu*; primul este destul de frecvent: **PH.** LXXIX, 2; **CT. EL.** Matei 34, 106; **CPr.** 62, 224, 335; **CC**[1]. 110, 183, 391; **CC**[2]. 67, 433, 557, 575; **PO.** Gen. 4, 13, 46; Ex. 2; al doilea mai rar, **PO.** Gen. 4; **DH.** XI, 197, dar amîndouă arătînd că nu erau încă în rivalitate cu cuvîntul turcesc *cioban* (acesta nu e niciodată atestat în secolul al XVI-lea).

Pentru substituirile lexicale datorite ciocnirii cuvintelor latine cu cele de altă proveniență, ne dau cîteva indicații următoarele exemple:

ajun și *ajuna* (v. p. 268) — *post* și *posti*; acestea anunță, prin frecvența lor, că aveau să se impună în dauna formelor latine.

cetate **CV. PS.** etc. (v. glosarele lui Sbiera și Candrea); **TM.** 146 (*satele... cătățile*), 416; **CTd.** 209; **CT. EL.** Matei 33, 35, 108; Marcu 19, 27; **CC¹.**
566 68, 120, 127, 140, 177, 229, 304; **CC².** 9, 166, 285, 426 — *oraș* **CC¹.** 20, 64, 108, 269 (*la orașe și la sate*), 316, 391; **PO.** Gen. 10, 18, 19, 24; deși cele două forme apar în aceeași măsură, surprindem întîietatea pe care avea s-o capete *oraș* față de *cetate*, mai ales atunci cînd sînt alăturate în acest fel: *în ce cetate... sau în oraș* **CT. EL.** Matei 35; *în orașe sau în cetăți* (*ibid.*, Marcu 27); *în vre-o cetate sau oraș* **CC¹.**140.

cuget **CV. PS.** etc. (glosarele lui Sbiera și Candrea); **TM.** 120, 121; **CTd.** 192; **CT. EL.** Matei 61; Marcu 56; **CPr.** 112; **CC¹.** 49; **CC².** 5; **PO.** Gen. 6; **P.** 22; **AA.** XX, 473; *cugeta* (de asemenea *a se c.*) **CV.** CXIV, 11; **PS.** etc. (glosarul lui Candrea); **CT. EL.** Matei 2, 29, 66; Marcu 7, 33, 41, 51; Luca 3; **CPr.** 81, 92, 190, 197, 232; **CC¹.** 68; **CC².** 9, 160, 280, 282, 283, 610, 626; **PO.** Gen. 45 — *gînd, gîndi*, mai rare, lasă să se vadă totuși că ele începuseră să fie uneori preferate; astfel în **PV. PH.** LXXXII, 6; CXXXVIII, 3 apare *gînd* în loc de *cuget* din **PS. CP.** și cîteodată cele două forme se întîlnesc în aceeași frază, de unde rezultă un pleonasm: *tot cugetul tău...*, *gîndul* **CC¹.** 245; *iaste judecătoriu a toate cugetele și a gîndurele inimiei* (*ibid.*, 310); exemple analoge ne oferă cele două forme verbale: **PH.** XXXIV, 20; CXVIII, 59 folosește pe *gîndi* acolo unde în **PS. CP.** apare *cugeta*, iar în **TM.** 120 citim: *nu cu irema să cugeți alte e cu limba se grăești gîndindu într-aiure*; cf. și această frază din **CPr.** 110: *aveți un gînd unul într-alalt și nu cugetați după rîndure mari.*

cuvînta **PS. CP.** CXIX, 7; **CPr.** 11; **D.** II, 302 — *grăi*, mult mai des folosit; *cuvînta* s-a aflat astfel în rivalitate cu *zice* și *vorbi*, așa că utilizarea lui s-a redus din ce în ce mai mult; la rîndul său, *grăi* (ca și *graiu*) a pierdut o parte din accepțiile pe care le avea odinioară (cf. p. 278); dacă uneori *grăi* apare alături de *zice* (*grăi cătră ia, zise* **TM.** 148; *nu zise, nici grăi* **CC².** 280; *grăi... de zise* **CC².** 64), putem vedea aici construcții pleonastice, dar de cele mai multe ori, deoarece asemenea juxtapuneri abundă, cele două cuvinte reproduc, mai mult sau mai puțin, pe cele întîlnite de traducătorii noștri în originalul slav sau maghiar;
567 astfel, *zise lor și grăi* din **CT. EL.** Matei 34 îi corespunde lui *zapovědvŭ imŭ, glagolję* (Vulgata *praecipiens eis, dicens*); *grăi... și dzise* **PO.** Gen. 8 traduce pe *szola... es monda* din Heltai (Vulgata *locutus est..., dicens*); apare, de altfel, și *spune* alături de *grăi* **CV.** XLIV, 8-9; **CT. EL.** Matei, 51, 52; Marcu 1; **CPr.** 15 și chiar: *răspunse, grăi lor* **CT. EL.** Matei 48; cf. *răspunse... și dzise* **CV.** XXVII, 13-14.

gint (v. p. 315) — *rudă, neam*; mai rar îl întîlnim în concurență cu *nărod* și de asemenea cu forma de origine latină *sămînță* (v. p. 301).

meser (v. p. 316) — *sărac*, mult mai puțin frecvent decît cuvîntul latin (îl găsim în **TB.** 452; **CTd.** 214; **CPr.** 153; 148, 421; **CC².** 5, 57, 142, 224, 241; **PO.** Ex. 22; **S.** 6; **DH.** XI, 219); el arată însă că avea să-l înlocuiască pe acesta, așa cum se poate vedea atunci cînd, de exemplu, **PH.** IX, 35 dă *săracul meserulu*; forma slavă a ajuns, de altfel, să se impună și în detrimentul lui *mișel* cu înțelesul de „sărac“ (cf. p. 291).

meserătate (v. p. 203) — *sărăcie*, atestat destul de rar (**CC¹.** 129, 133; **CC².** 44, 237).

meserere (v. p. 316) — *milă*; preferința pentru acesta, care a dus la eliminarea formei latine, este vizibilă atunci cînd îl găsim în **CP.** **CP²**. XII, 6; XVI, 7; **PH.** XVI, 7; LXXXIII, 12, pe cînd în **PS.** apare în aceleași versete *meserere*.

răpaus, foarte des folosit: **PS.** etc. (v. glosarul lui Candrea); **TM.** 52, 227; **CTd.** 196, 198, 224, 226; **CT.** **EL.** Matei 43, 48; Luca 58; **CPr.** 17, 51, 171, 186, 302, 308, 310; **CC¹.** 149; **CC².** 6, 62, 97, 234, 319, 421, 450, 460, 546, 551, 599, 614; **S.** 27; la fel, *răpăusa* (v. p. 299) — *odihnă* și *odihni*, extrem de rare, sînt totuși semnificative atunci cînd le întîlnim în același timp cu celelalte două în fraze ca: *ședea... de-ș răposa trupul și odihniia lîngă puț*; *era întru vreme ce toți oamenii răpausă depreună...*; *derept răpausul și pre odihnire ce trebuiia Domnului* **CC².** 181; *loc de răpaus și de odihnă* **CC¹.** 277; cf. **D.** II, 312. După ce a fost înlocuit de *odihnă*, *răpaus* a reapărut în romîna modernă sub forma latinizată *repaus* (alături de el și *repausa*); un caz analog este acela al lui *arbure*; folosit curent în secolul al XVI-lea (v. de exemplu **PH.** I, 3; CXLVIII, 9; **TM.** 568
190; **PO.** Ex. 10), îl vedem cedînd din ce în ce mai mult locul lui *copaciu*, *pom* și chiar *lemn* (v. p. 286); el a fost reluat mai tîrziu sub forma latinizată *arbore*.

șerb (v. p. 318) — *rob*, mai rar folosit, se afirmă totuși ca termen care va reuși să se impună; în **CP².** XVIII, 12 *rob* apare în locul lui *șerb* din **PS.** **CP.**, iar **PO.** Ex. 21 dă în mai multe rînduri forma slavă față de *șerb*, folosit o singură dată; comp. pentru fem. acestor forme: *cumu-și despune o doamnă roba sa* **TM.** 229, alături de: *cumu-ș despuse o doamnă șarbei sale* **CTd.** 227.

strat (cf. p. 359) — *pat*, adesea folosit mai ales de Coresi (în **CP.** IV, 5 el apare în loc de *strat* din **PS.**, și cîteodată cele două cuvinte sînt puse unul după altul: *patul stratului mieu* **PS.** **CP.**, CXXI, 3, *stratul patului mieu* **PV.**, în același verset).

vie (v. p. 318) — *trăi*; acesta nu apare decît sporadic, dar el lasă să se vadă de asemenea că avea să înlocuiască forma moștenită din latină; pentru folosirea lor simultană notăm aceste fraze: *nici unul deîntru noi trăiaște lui singur...*; *e să trăim, lu Dumnezeu trăim...*; *e să am vie sau văm muri, lu Dumnezeu sîntem* **CPr.** 113; *eu nu viu voao, ce Hristos vie întru mine*; *ce eu acmu trăesc în trup, aceaia trăesc eu în credința fiiului Domnului* (*ibid.*, 203).

Dacă unele cuvinte de origine latină n-au supraviețuit după secolul al XVI-ea, dispariția lor poate fi explicată într-un fel sau într-altul. Astfel, în ce privește *deșidera*, putem admite că nu s-a menținut pentru că era mult prea izolat față de *dori*, adică nu era sprijinit de forme numeroase grupate în jurul lui, așa cum era cazul pentru concurentul său; alături de *deșidera* nu este atestat decît *deșiderat*, în timp ce *dori* face parte din seria, mai bogată, *dor*, *dorință*, *doritor*, *dornic*; soarta cuvintelor a fost adesea determinată de numărul derivatelor lor; de altfel nu trebuie să pierdem din vedere că *dor*, *dori* etc. au putut să scoată din uz cealaltă formă, de proveniență latină, și din motive psihologice, deoarece ele exprimau, după cum se știe, un aspect caracteristic al sufletului romînesc. Altfel trebuie privită dispariția lui *gint*; mai multe cuvinte străine, *neam*, *rudă*, *nărod* și chiar cel moștenit din latină, *sămînță*, fiind folosite ca sinonime, el n-a putut rezista mai ales în fața primelor două. Soarta verbului *i* trebuie explicată în același 569
fel, cu deosebirea că cuvintele cu care s-a găsit în concurență erau de origine latină (*merge*, *a se duce*) și i-au amenințat destul de timpuriu existența.

În alte cazuri este greu de știut de ce au dispărut anumite cuvinte, astfel că trebuie să ne mulțumim cu simple constatări în ce privește folosirea lor, care ne arată pe ce cale se îndrepta vechiul nostru lexic.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ÎNDREPTĂRI ŞI ADĂUGIRI

Au intrat în corpul versiunii romînești toate adăugirile și îndreptările înregistrate de O. Densusianu la p. 571-572 ale ediției originale. S-au îndreptat în textul romînesc unele erori strecurate în original și observate de noi la timp. S-au făcut cîteva adause, față de ediția originală, cum sînt etimonurile, care se impun de la sine, ale unor cuvinte din capitolul « Lexicul ». Au mai putut fi observate, în ultimul moment, cîteva erori datorite diverselor « mîini » prin care au trecut paginile acestei cărți pline de dificultăți, începînd cu a autorului și sfîrșind cu a îngrijitorului ediției romînești. Aceste erori sînt îndreptate în rîndurile care urmează.

Pag. **16**, r. 13 jos: *-ame*, în loc de: *ame*
19, r. 2 jos: **prînd*, în loc de: *prînd*
r. 1 jos: să se scoată cuvîntul *vince*, pe care Densusianu l-a trecut din eroare
22, r. 20 jos: *mărmînt*, nu: **mărmînt*, fiindcă Densusianu citează *mărmîntu* în secolul al XVI-lea, la p. 60
25, r. 20: **grîndină*, în loc de: *grîndină*
27, r. 4: *m* în loc de: *n*
r. 8: *e* aton a trecut după *r* în *strănuta* < *sternutare*
40, r. 9: *Ę* precedat de un *r*
r. 21 jos: cf. p. 38, în loc de: cf. 52
r. 11 jos: trecerea lui *ia*, la *ie*, nu: la *e*
r. 3 jos: XCIII, 11, în loc de: XCIII, II
r. 1 jos: XVIII, 1 și XCVIII, 1, în loc de: XVIII, I și XCVIII, I
41, r. 9: *Ę* + *n* (urmat de *e*)
r. 13: *Ę* + *n* + cons.
44, r. 10: cf. p. 18, în loc de: cf. p. 17
46, r. 15 jos: *dume(n)recă*, în loc de: *dumne(n)recă*
47, r. 7 jos: *běne*
50, r. 10 jos: p. 39, în loc de: p. 33
53, numărul care indică pagina ediției originale: 77, în loc de: 76
58, r. 14: (cap) CV, 41, în loc de: **CV.** 41
64, r. 11: *prinsъ*, în loc de: *prinsѣ*
67, r. 17: *noo*, în loc de: *noa*, cum apare în ediția originală
68, r. 10: CLIX, 60, în loc de: 10, cum apare în ediția originală
71, r. 6 jos: **CP.** XXII, 1, în loc de: **CB.**
73, r. 16 jos: *cureire*, *ceirerea*, în loc de: *cereire*, cum apare în ediția originală
78, r. 17 jos: *ună*, nu **ună*, cum apare în ediția originală
79, r. 6 jos: **PS.** LXII, 3, în loc de: 5
r. 5 jos: **PH.** XXVIII, 8, în loc de: XXVII
82, r. 28: la persoana I pînă la a III-a
100, r. 11 jos: *pustiei* **PV.** CI, 7, în loc de: V, CI, 7, cum apare în ediția originală

132, r. 13: § 70, în loc de: § 76
134, r. 13: **lăudam*, în loc de: *lăudam*, cum apare în ediția originală
137, r. 11 jos: *învești(i)a*, în loc de: *învești(i)a*, cum apare în ediția originală
139, r. 11 jos: în acord, în loc de: de acord.
142, r. 26: **lăudamu*, în loc de: *lăudamu*, cum apare în ediția originală
144, r. 9 jos: cf. p. 143, în loc de: cf. 223
147, r. 18: *deștinseru*, în loc de: *deștinsem*
167, r. 12 jos: cf. p. 90, în loc de: cf. 137
178, r. 17 jos: față de, în loc de: în fața
188, r. 7: *vŭ*, în loc de: *vu*
190, r. 4: *mîstĭ*, în loc de: *mîzdĭ*, cum citează din eroare Densusianu
206, r. 1: *Lucrul apostolesc*, în loc de: *Lucru*, cum apare în ediția originală
r. 5 jos: *oro*, în loc de: *ora*
209, r. 26: *szabadulassal*, în loc de: *szababulassal*, cum apare în ediția originală
210, r. 8: БАРИ, în loc de: БАРИ
212, r. 15: p. 210, în loc de: 209
220, r. 28-29: *pedepsitură*, în loc de: *pedepsitutură*
221, r. 4: *sŭmotrjenije*, în loc de: *sŭmotrîjenije*, cum apare în ediția originală
227, r. 11: *sănătoșa*, în loc de: *sănetoșa*
228, r. 8: *neapropietoriu*, în loc de: *neapropietioriu*, cum apare în ediția originală
r. 9: *srebrobiicĭ*, în loc de: *srebobiicĭ*
232, r. 4, 3, 2, 1 jos, marginea din dreapta: *a)* 94, *b)* 192, *c)* « animus fortis », *d) dulce-dată*
233, r. 3 jos: *prĕstojeștĭ*, în loc de: *prĕstojaști*, cum apare în ediția originală
235, r. 16: un adjectiv și un verb, în loc de: un adjectiv și un adverb
236, r. 4: *în-lung-răbdătoriu*, nu *înlung-răbdătoriu*, cum apare în ediția originală
247, r. 3: Atunci cînd substantivul este urmat..., în loc de: Atunci cînd adjectivul este urmat...
277, r. 19: εὐθηνός
280, r. 8 jos: *umrĭșimŭ*, în loc de *umrĭșimĭ*
287, r. 1, 2 și 3 jos: nu putem să-l recunoaștem ca atare... « faptul de a se îmbogăți »
294, r. 24: *ljudĭscii*, în loc de *ljudĭscij*
303, r. 2 jos: *ce de vîntu-s smintite*, nu: *vîntu-ș*
321, r. 9 jos: *komornyik*, nu: *komornyi*, cum apare în ediția originală
324, r. 2: *grŭtanĭ*, în loc de *grŭtanŭ*
331, r. 11: vsl. *pamęti*
335, r. 6: *Chloisŭ*, în loc de: *Chloisu*
338, r. 19 jos: CXXIII, 6, 7, nu: 2, 7, cum apare în ediția originală
343, r. 8: *bujdosni*, în loc de: *bujdasni*, cum apare în ediția originală
354, r. 21: *izbytŭkŭ*, în loc de: *izbytĭkŭ*
355, r. 9: sl. *kermuș*, citat după N. Drăganu, e din soraba superioară (v. Berneker)

INDICE

la

OVID DENSUSIANU

ISTORIA LIMBII ROMÎNE

vol. II

de J. BYCK

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

NOTĂ EXPLICATIVĂ

Ovid Densusianu nu și-a încheiat volumul al II-lea al « Istoriei limbii romîne » cu un indice ca cel ce apăruse la sfîrșitul volumului I. Nerăbdător să-și știe cartea în librării, după ce, împreună cu noi, o așteptase ani de zile, el a preferat să ne-o dea fără acel tablou al ideilor și acele liste de cuvinte, de forme flexionare, de particule, care însoțesc ca o sinteză lucrările bogate în fapte și în idei.

Moartea neașteptată a marelui învățat ne-a lipsit de acest prețios auxiliar și publicarea versiunii romînești ne-a dat prilejul să umplem golul. De aceea ne-am consacrat un timp destul de îndelungat muncii pline de răspundere și extrem de migăloase a elaborării unui indice, pe măsura operei pe care o însoțește și potrivit cu așteptările celor interesați.

Sîntem convinși că nimeni nu ar fi fost mai capabil să compună indicele așa cum trebuie decît însuși autorul « Istoriei ». Neavînd la îndemînă nici o indicație, nici o ciornă, nu știm deloc cum ar fi arătat catalogul lui; indicele volumului I nu ne poate da decît o idee foarte vagă, fiindcă, spre deosebire de întîiul, volumul al II-lea abundă în fapte de limbă și în interpretări filologice și lingvistice. Am fost deci obligați să ne alcătuim noi înșine planul, conduși de gîndul că lucrăm în spiritul lui Ovid Densusianu.

E greu de arătat în cîteva cuvinte cum am ajuns la redactarea definitivă a indicelui. Inspirați de titlul clasicei lucrări a lui L. Spitzer, *Aus der Werkstatt des Etymologen* (« Din laboratorul unui etimologist »), poate vom așterne cîndva pe hîrtie desfășurarea unor experiențe pe cît de penibile, pe atît de pline de învățăminte. Elaborarea unui indice, atunci cînd nu e o înșirare mecanică de cuvinte, reclamă cunoașterea materiei, meticulozitate, capacitate de discernămînt și multe altele, care toate alcătuiesc calitățile omului de știință.

Lectura indicelui și, mai ales, folosirea lui în momente de ananghie vor fi mai în măsură să arate și metoda, și eficacitatea ei.

Potrivit cu clasica formulă, se disting aici cele două capitole: indicele « de materii » și indicele « de cuvinte ». Indicele de materii nu se limitează la titluri, cu alte cuvinte nu repetă ceea ce se poate citi în așa-zisa « tablă de materii »; el cuprinde și enunțarea ideilor legate de faptele citate. Indicele de cuvinte nu cuprinde numai cuvinte, ci și particule — prefixe, sufixe, articole enclitice. Înșirarea materialului nu se face mecanic, cu grija respectării numai a ordinii alfabetice. Se separă omonimele, specificîndu-se calitatea fiecăruia dintre ele, iar cuvintele cu variante fonetice sau supuse flexiunii sînt grupate la un loc.

Se face, astfel, distincție între *a*[1] prepoziție și *a*[2] articol proclitic, *-a*[3] articol enclitic; între *caș*[2] substantiv < lat. *caseum* și *caș*[2] adverb, amplificare a lui *ca*; între *ce*[1] pronume, *ce*[2] conjuncție și *ce*[3] adverb; între *ceri*, *ceriu*, variante ale substantivului *cer* < lat. *caelum*, și formele flexionare *ceri*, *ceriu* ale verbului *a cere*; între *i*[1] verb < lat. *ire*, *i*[2] auxiliar = *ai* și *i*[3] conjuncție, *i*[4] pronume,

i[5] articol; între *însă*[1] conjuncție, *însă*[2] adverb și *însă*[3] pronume; între *la*[1] verb < lat. *lavare* și *la*[2] prepoziție; între *lă* pronume, variantă a lui *le*, și *lă*, formă flexionară a verbului *a la*; între verbul *luni* (*a se luni*) și numele zilei *luni*; între *pară*[1] (fructul) și *pară*[2] (de foc); între *pîră*[1] substantiv și *pîră*[2] prepoziție, variantă a lui *pînă*; între *vă* pronume și imperativul *vă*, rămășiță a lat. *vadere*.

Un verb ca *a fi*, ale cărui forme flexionare citate în ordine alfabetică s-ar risipi la mari distanțe unele de altele (*era*, *este*, *eșt*, *fi*, *fostu*, *fui*, *fure*, *fuse*, *hi*, *iara*, *iaste*, *îs*, *săm*, *sem*, *set*, *seți*, *sînt*, *sintem*, *sînteți*, *sîmt*, *sînt*, *sîntem* ș.a.m.d.), apare într-o imagine totală a existenței sale morfologice și fonetice.

Pentru a înlesni cercetarea, cuvintele matcă sînt date în cea mai nouă formă a lor sau sub aspectul literar; după aceea se dau variantele. De multe ori figurează ca început de articol o formă care nu apare în text; aceasta e însoțită de două puncte, după care se citesc formele prezente în text, de exemplu:

Anca: *Ancăei* 97
cărămidă: *cărămideei* 97, 98;
pl. *cărămide* 98
cerceta: *cerceți*; *cercetează* 130;
pf. *cercetat* 139; *fu cercetînd* 143; ...

Nu se dau indicații gramaticale decît acolo unde situațiile sînt echivoce; ordinea în care se înșiră formele flexionare înlesnește înțelegerea. La verbe, ordinea este stabilită după moduri, timpuri, persoane: infinitiv, infinitiv lung, indicativ (prezent, imperfect, perfect simplu, perfect compus, m.m.c. perfect, viitor), conjunctiv, condițional, imperativ, gerunziu, participiu. La substantive se scot în evidență formele nearticulate și articulate, genitiv-dativul, vocativul, pluralul.

Unde e nevoie de precizare, intervine o indicație de felul acestora:

greși: ... pf. 3 pl. *greșire* 142 ...,
cond. *greșire* 147;
pierde: ... prez. *pierdu* 64;
lucra: ... cond. *lucrare* 147;
imper. *lucră*, *lucreadză* 149

Abrevierile sînt, credem, ușor de înțeles. Precizăm numai că trebuie deosebite *art.* = articol, de *artic.* = forma articulată; *impf.* = imperfect, de *imper.* = imperativ. Indicația *mod.* = modern se referă la formele citate de autor ca prezente în limba mai nouă (literară sau regională).

Se înțelege de la sine că interpretările din indicele de materii îi aparțin lui O. Dendusianu; ele nu corespund totdeauna cu vederile noastre. Așa se explică, de exemplu, prezența lui *cîine* printre faptele de epenteză sau explicarea apariției infinitivului scurt prin apocopă. Spre deosebire de autorul «Istoriei» considerăm că *i* din *cîine* se explică printr-o anticipare a lui *ĭ* din *cînĭ* sau *cîne*; că infinitivul scurt își are originea într-un proces mai complicat de natură lexicală, sintactică și morfologică (nu fonetică). În *simt fecior Mogîldei* apare nu genitivul, ci dativul, iar în construcții de tipul *a lor tăi frați* nu avem a face cu substantive precedate de articolul de obicei enclitic *-lor*, ci cu flexiunea lui *al*; *alor tăi* îi corespunde unui singular *alui tău*. Nu-l socotim pe Coresi

« creator » al lui *înțelegu*, formă de perfect răspîndită, dar nu destul de atestată, și nu mai vedem în condiționalul cu *aşi* « o enigmă a morfologiei limbii romîne ».

În felul cum am strîns laolaltă faptele din indicele de materii se oglindesc însă și unele vederi ale noastre. Aceasta-i situația cu *-și*, particulă comună pronumelor de tipul *eluși*, *același*, *ai mieiși*, *sineși* și adverbelor de felul lui *acoloși*, *acmuși*, *atunceși* (de unde prin adăugarea adverbialului *-a*: *acoloșa*, *acușa* de astăzi). De asemenea subliniăm existența unui fapt sintactic important în istoria pronumelui romînesc: reluarea subiectului printr-un pronume personal de tipul *păgînii ce ei se închină dracilor*, fenomen care se dezvoltă paralel cu reluarea complementului, ceea ce a dus la faptul caracteristic limbii de astăzi: reluarea complementului prin pronumele neaccentuat.

Unele fapte se văd repetate în diverse capitole; așa se întîmplă cu cele care figurează la rubricile Caz, Desinență, Flexiune. Considerăm că această repetare, datorită varietății unghiurilor din care pot fi privite problemele, va duce la o utilizare mai comodă a indicelui.

Măsura în care se vor fi realizat bunele noastre intenții o vom cunoaște abia după o mai îndelungată mînuire a lucrării. Sîntem convinși că ea are lipsuri; sperăm că nu are greșeli prea multe și mai ales prea mari.

J. B.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

TABLĂ ANALITICĂ DE MATERII

ABREVIERE: explică existența cuvîntului *ughiu* din *ug.*, abreviere în scris a slav. *ugrŭskŭ* 339.

ABSTRACT: substantiv abstract derivat cu sufixul *-ie* corespunde adjectivului derivat cu *-esc*: *strămoșia păcatelor* = *păcatul strămoșesc* 209.

ACCENT: deosebirea de tratament potrivit cu locul accentului la vocale 16-65; la diftongi: slav. *ea* neaccentuat > *e* > *ă* după *v* 66; *ea* redus la *e* în derivate, în poziție atonă 23; *iu* neaccentuat > *i* 23; *oa* neaccentuat > *o* 23, 66; > *a* după labială 22; > *u* 61; la consoane: *t* > *ț* sau *č* 28; *d* > *z* sau *j* 28; *c* > *ț* sau *č* 29; *m* din *mp* păstrat sau căzut 32; *n*+cons. păstrat sau căzut 32; *cs* > *ps* sau *s* 32; *pt* > *t* 85; păstrarea lui *e* accentuat în *este* s-ar explica prin utilizarea acestuia ca neaccentuat în frază 40; deplasarea accentului în trecerea de la hiat la diftong: *èa* > *eà* 23; metateza lui *i* (*e*) în hiat precedat de labială se produce numai cînd accentul cade pe vocala care precede labiala 27; rolul accentului în asimilare, v. ASIMILARE; în sincopă, v. SINCOPĂ; accentul și pronumele, v. PRONUME PERSONALE și REFLEXIVE accentuate și neaccentuate; deplasarea accentului la imperfectul *èram* > *erà* 20, 154; accentul și flexiunea verbală, v. formele slabe ale prezentului, perfectului simplu; *vùltur* și *vultùr* 65.

ACORD: acordul în caz al substantivului atribut cu substantivul determinat 241; absența acordului 241; acordul în caz al substantivului cu adjectivul determinant nemanifestat: nu se acordă substantivul cu adjectivul 241; nu se acordă adjectivul cu substantivul 241-242; absența acordului în număr al verbului cu subiectul 250; acordul după înțeles: verbul la plural, subiectul cu sens colectiv la singular: *toată cetatea ieșiră* 250; acordul prin atracție: subiectul la singular, predicatul la plural după pluralul substantivului care însoțește subiectul: *vineră toată fruntea gloatelor* 250.

ACUMULARE, v. ADVERB, CONJUNCȚIE

ADJECTIV: *foarte* păstrat ca adjectiv sau traducere greșită? 278; *sărbătoriu*, *sărbătoare*, urmă a existenței adjectivului derivat din *servare* (păstrat azi ca substantiv) 215; dublul aspect al adjectivelor *pustiu*, *roșu* 108; flexiunea adjectivului corespunde cu a substantivului 108; păstrarea lui *l* în pluralul *goli* 108; plurale feminine în *-ă* la adjectivele terminate în *r* 109; invariabilitatea adjectivelor *mare*, *tare* 108; comparația: superlativul cu *mult*, *vîrtos*, *fără seamă* 109; sintaxa adjectivului, v. ACORD, ARTICOL, COMPLEMENT, ORDINEA CUVINTELOR; formarea adjectivelor: v. COMPUNEREA CUVINTELOR, DERIVAȚIE, FORMAREA CUVINTELOR.

ADVERB: abundența adverbelor în romîna veche 160; alăturare de adverbe: *adecă iaca* 161, *adecă amu*, *amu acmu*, *iani amu*, *iaca amu acmu* . . . 162; adverb și conjuncție 181, 182, 183, 184, 185; adverbe corelative: *aorea* . . . *aorea* 163; adverb de întărire a afirmației: *de-a-firea* 166; adverbe repetate: *cătelin*, *cătelin* 164; concurența dintre *adevăr* și *deadevăr*, dintre *osebi* și *deosebi* 223; *-a* la adverbe numărătoare formate cu *oară*: *a treia oara* 161; în *de altă oara* 166; în *afara*, *doara* 161; *-e* în *iare* = *iară* 179; în *doare* = *doară* 139, 168; *-și* atașat la adverbe: *aciișî*, *acoloșî*, *așașî* . . . 160, 161, 163, 164, 166, 167, 171, 173, 176; adverbul *acmu* marchează trecerea de la o frază la alta 265; adverbul *foarte* independent 264; auxiliar al superlativului 169, 264; despărțit de adjectiv sau plasat după acesta, v. ORDINEA CUVINTELOR; *mai* cu funcția originară (*magis*) 172; *mai* al comparativului despărțit de adjectiv, *prea* al superlativului despărțit de adjectiv, v. ORDINEA CUVINTELOR; originea adverbului *iară* = *ea hora* 169-170; a lui *înde* = *inde* 171; a lui *rutes(u)* necunoscută 175; a lui *utrinde* = *ultra inde* 174; *ca*, *ca și* cu nominativul: *ca eu* 248; *cît*, *atît* fără *de* înaintea unui adjectiv sau adverb: *cîtu e mare*, *atîta dese* 253; *cît* înlocuit cu adjectivul: *cîtă mare mila lu Dumnezeu* 253.

AFEREZĂ: afereza lui *a*, în condiții de fonetică sintactică: *acesta* > *cesta* 120; *colo*, *colea* 26, 250; *ice*, *ici* 26, 251; *cicea* = *acicea* 249; a lui *a* în *mătușe*, *miel* ș.a. 26; a lui *e*: *ex-* redus la *s-* cînd era urmat de consoană; reflectat prin *as-*, cînd era urmat de vocală 26; a lui *i* din *illum*, *illac* 25; a lui *i* din *in* ș.a. 26; v. PROTEZĂ; a lui *ie-* în *Rusalim* = *Ierusalim* 73; a lui *în-* din *grădiș* = *îngrădiș* 329; a lui *îm-* în *blem* < *îmblem* = *ambulemus* 150; a lui *um-* din **umbulicum* > *buric* 34.

AFIRMAȚIE: adverbul *ei* « da » 168; *de-a-firea*, adverb de întărire a afirmației 166.

ALBANEZĂ: ipoteza că *a* neaccentuat a devenit *ă* în epoca în care romînii erau în contact cu albanezii 17; albaneza a împrumutat din romînă identitatea genitiv-dativ 108; albaneza ar fi transmis limbii romîne postpunerea articolului moștenită de la iliri? 114; tipul de viitor cu *voi* existent și în albaneză 146; cuvinte de origine albaneză 342.

ALTERNANȚE: *a/ă* v. INFLEXIUNE; *a/e* absentă în flexiunea lui *față*, *viiață* 97; *a/e*, *ă/e* prin analogie în *spete*, *sîmbete* 99; *ă* păstrat în *farmăce*, *mînăre* 106; *f/ș*, *j* 95; *h/ș* 95; *l* păstrat la pluralul lui *gol* : *goli* 108.

ALTERNARE: adverbe corelative care exprimă ideea de alternare: *aorea*. . .*aorea* 163.

ALTERNATIVĂ: exprimată prin *au* . . . *au* 181; *oare* . . . *oare*; *ori* . . . *ori* 184; *să* . . . *să* urmat de *a fi* : *să-s slugi*, *să-s slobozi* 181; prin *săva* . . . *săva* 185; *vare* . . . *vare*; *veri* . . . *veri* 185.

AMUȚIRE v. VOCALE, *u* final.

ANALOGIE, SCHIMBĂRI PRIN ~: la verbe: *scărmăna* 21; *avem* 41, *mergînd* 54, *țes* 18, *treier* 21, *cumineca* 21, *împing* 19, *împins* 48, *măcina* 21, *mint* 41, *prind* 19, *tremite* 70, *amări*, *bori* 128; *îngîn* 16, *mîneca* 17, *mînțină* 58, *vîneză* 58; *coperu* 50, *cust* 22; *ceriu* 26; *avea* 27, *dedi* 17-18, *peire* 151, *pieind* 153; *rupe* 82, *deștingu* 132, *vinge* 133; desinența *-e*: *este* 33; *știe* 131; *-ăm* la indicativ prezent 1 pl. 134; accentul imperfectului *erà* 20; *fepse*, *desfepse* 157; condiționalul în *-aru* față de *-are* 149; la nume: *rău* 18; *inel* 17, 18, *jele* 39, *temoare* 20, *veșmentu* 41, *veșmînt* 54, *zece* 18; *coperimînt* 59, *ficat* 21, *grindină* 25, *scriptură* 21, *timp* 18; *adînc* 22, *cuvînte*, *mormînte*, *veșmînte* 41; voc. *ome* 50; *frumsețe* 62, *nume* 22; *rea* 19, *mierlă* 18; *oaie* 25, *ovreau* 95; *văduv* 25, *oală* 31, *sătulă* 31; *copaciu* 95, *arici* 29; *ceriu* 26; desinența *-i*: *noi*, *voi* 134; pluralul în *-ă* la substantivele feminine în *-ră* 99; *-ure* al neutrelor < *-ură* (= *ora*) 103; *-uri* < *-ure* 104; pluralele *mele* 31, *rele* 19; inflexiunea *a*...*i* > *ă*...*i* 103; alternanța *a/e*: *spete* 99; genitiv-dativul *frățîne*, *frățîni* 95; la prefixe: *deslega* 83; ~ nemanifestată: *adurmi* 60; *moriu* 131, *să moriu* 135; *mîn* 132; *încinde* 132; *cure* 133; 3 sg. *știi* 131; 3 pl. *curu*, *înviu*, *sufer* 131.

ANTICIPARE: apariția lui *i* în *maire* 38, *măirite* 52, *cureire* 54; *ciine*, *pîine* 16, 26, 39; *minuine* 50; prezența lui *îi* și *î* (*mîine*, *mîne*) în texte din sec. XVI 39; apariția lui *n* în *pecingine* < *petigine* 34; v. EPENTEZĂ, PROPAGARE.

APOCOPĂ: infinitivul fără *-re* 151; *-re* neapocopat, v. INFINITIVUL lung.

APOZIȚIE: construcția cu genitivul: *orașul Lugojului* 241; construcția cu prepoziția *de*, după model slav, corespunzătoare apoziției: *mănăstire de Bistrița* 94; acordul în caz al apoziției cu substantivul determinat 241; apoziția și articolul: *Moisi proroc*, față de *Issaiia prorocul* 242-243.

ARTICOL

adjectival: întîlnirea articolului *cel* cu demonstrativul *cela*, *acela*: *ceia bogații* 110, 246; construcția cu *a* corespunzătoare dativului: *a cei* 110; adjectivul cu articol enclitic preferat construcției cu *cel*: *săgetele tairelui* 246; prezența lui *cel*, *cela* între substantivul articulat (pronume) și adjectivul articulat: *lauda ceaia luminata*, *noi ceia tarii* 246; uneori, cînd precedă adjectivul, numai acesta e articulat: *acel înfricoșatul județ* 247;

grecesc: το, cauză a apariției lui *pazie* = « topaz » < vsl. *pazija* (τοπάζιον interpretat ca το πάζιον) 348;

hotărît enclitic: postpunerea articolului, originea 113-114; prezența și absența lui *-l* la substantivele articulate: *hotaru* 109; articolul sg. *-le* al substantivelor masculine și neutre de declinarea a III-a urmaș al lui *-lu* (nu < *ille*) 114; *-a* < *illam* 31; declinarea articulată a numelor de familie: genitiv-dativ *Bărescului* 112 (v. ARTICOLUL hotărît proclitic); declinarea articulată a substantivelor feminine în *-ă*: gen. dat. sg. în *-eei* și *-ei* 96, 97, *-ii* 97; declinarea articulată a substantivelor feminine în *-e*: gen. dat. sg. în *-iei* și *-ii*, *-eei* și *-ei* 100; declinarea articulată a sub-

stantivelor masculine şi feminine în *-că, -gă* 95, 97; prezenţa şi lipsa articolului la substantive în apoziţie: *Moisi proroc, Isaiia prorocul* 242-243; absenţa articolului la substantive determinate: *fecior Mogîldei* 243; prezenţa articolului la substantivele nedeterminate precedate de prepoziţie: *pentru neascultarea* 243; absenţa articolului la substantivele precedate de prepoziţie şi urmate de pronumele relativ 243; absenţa articolului la numele de oraşe precedate de prepoziţie 243; absenţa sau prezenţa articolului la substantivele determinate de *tot* precedat de prepoziţie: *în toate zile, în toate rudele* 243-244; absenţa sau prezenţa articolului la substantivele indicînd timpul, legate prin *şi*: *dzi şi noapte, dzuoa şi noaptea* 244; prezenţa articolului la substantivul precedat de un adjectiv articulat: *luminatul mitropolitul* 244; absenţa articolului la substantivele nume de rudenie sau de raporturi sociale urmate de adjective posesive: *tată-mieu* 244-245; prezenţa articolului la adjective urmînd un substantiv articulat: *fiiul meu iubitul* 245; *fiiului meu cela dragul* 246; adjectivul care precedă este articulat, iar substantivul nearticulat: *acel înfricoşatul judeţ* 246; substantivul e urmat de două adjective şi numai primul e articulat: *slugile celea bunele şi înţelepte* 247; substantivul e determinat de două adjective dintre care unul îl precedă, amîndouă sînt articulate: *marele giudeţu cela înfricatul* 247; articularea lui *îns* ... 247; *îns* articulat sau nearticulat cînd e precedat de prepoziţiile *către, după, spre* ... 247; omiterea articolului la pronumele nehotărît *alt*: *unul, farisei, iar alt, mitar* 249; articularea lui *alt* şi a substantivului determinat: *aceaia alta vremea* 250; articularea adjectivului nehotărît *nece un*: *nece urulu cuvîntu* 250.

hotărît proclitic: articolul masculin genitiv-dativ *lui*: originea 111-112; redus la *lu*; alternarea celor două forme 110-111; articolul feminin *ei, ii*: *ei Maria* 112, 114; raportul dintre articolul proclitic şi articolul enclitic *lui*: *-lui, ei*: *-ei, -i* 111-112; prezenţa sau absenţa articolului *lui* la numele lunilor precedate de determinatul *luna*: *luna lu mai, luna mai* 244; *lui* la numele proprii masculine terminate în *-a*: *lui Zaharia*, faţă de *Zahariei* 106; articolul *lui* la genitiv-dativul unor nume proprii de persoană şi a unor nume comune: *lui Arbanaş, lui craiu*, alături de *Arbanaşului, craiului* 112, 114; la genitiv-dativul cuvintelor *Zeu, Dumnezeu*: *lui Dumnezeu* alături de *Zeului, Dumnezeului* 113; *lor, ei* (*ii*) urme ale vechii flexiuni articulate proclitic 113; a **atoamnă* = *toamna* 26.

nehotărît: flexiunea lui: feminin *o*, genitiv-dativ *unii*; plural *neşte*; construcţia acestuia cu *a*, corespunzătoare dativului 114; *un* articulat, prin confuzie cu pronumele nehotărît: *unul cărtulariu* 247.

posesiv: *al, a* ..., variabil şi invariabil: *pedepse a tale* 109; flexiunea lui: *a lor* 113; omisiunea lui în situaţii ca: *osînda lu Adam şi Evei* 245; omisiunea lui după substantive sau adjective articulate: *codrulu sfîntul tău, multa răbdarea ei* 245; prezenţa lui după un substantiv sau un adjectiv articulat: *faţa a lui, vechiul al nostru om, jugul a grumazilor* 109, 245-246.

Asimilare

consonantică: *r-n* > *n-n* 33, 87: 88; *r-l* > *r-r* 33; *n-r* > *r-r* 33; *l-n* > *n-n* 33; *s-č* > *ş-č* 33; *ş-z* > *ş-j* 33, 88; *ţ-ğ* > *č-ğ* 33; *(s)c-b* > *(z)g-b* 33; *t-ğ* > *d-ğ* 88; *dz-č* > *ğ-č* 87-88.

vocalică: *ă-a* > *a-a* 69; *ă-e* > *e-e* 25, 69; *ă* neasimilat în *blăstema, măsteacăn* 52; *ă-i* > *i-i* 70; *ă* neasimilat în *năsip, răsipi* 53; *ă-o* > *o-o* 70; *ă* neasimilat în *năred* 53, *săbor* 65; *ă-u* > *u-u* 70; *e-i* > *i-i* 25, 70, 71, 72; *e* neasimilat în *secriniul* 58; *i-u* > *u-u* 72; *î-a* > *a-a* 72; *î-i* > *i-i* 25, 72; *î-u* > *u-u* 25, 72; *u-ă* > *ă-ă* 25; *u-i* > *i-i* 72; *u-î* > *u-u* 73; *u-o* > *o-o* 25, 67, 73; asimilarea vocalei cu consoana precedentă 25, 73; *î* neasimilat cu *m* următor în *îmblu* 39, *împlu* 46; *u* în *buric* < *umbilicum* e de dată latină 25.

Atracţie: rolul ei în acordul predicatului cu subiectul 250.

Atribut substantival: numele de oraşe în genitiv: *cetatea Braşovului* 241; numele lunilor cu sau fără articol: *luna lui mai* 244; v. Acord, Apoziţie.

Autohton: influenţa elementului autohton în trecerea lui *a* neaccentuat la *ă*; combaterea acestei ipoteze 17; viitorul cu *voi* nu se datoreşte influenţei substratului iliric sau trac 146; postpunerea articolului în romînă, reflex al situaţiei din iliră? 114.

Bulgară: postpunerea articolului în bulgară, influenţă a limbii romîne 114; bulgara cunoaşte o formă de viitor asemănătoare tipului romînesc cu *voi* 146; regulă ortografică bulgară (şi sîrbă) aplicată la scrierea chirilică romînească: ѧ are valoare de ѫ, cînd e precedat de ѣ 35.

CALC: pron. *însuşi* « singur » după sl. *samŭ* 118; verbe reflexive reproducînd situaţia din slavă 130; adverbul *ca* « cum », « cînd » după vsl. *jako* 164; rolul calcului în formarea derivatelor din textele traduse 186; *crezuţie* « adevăr » după magh. *hiwség* 207; *hristosean* după vsl. *christijanŭ* 205; *desjudeca* după vsl. *rasaditi*; *înarăta* după vsl. *pokazati*; *a se încurţi* după vsl. *vŭdvoriti sę*; *înmînări* după *umądriti* 224; *prespune* după vsl. *nakazati*; *prevedea* după vsl. *prozrěti* 230; numeralul *întunerec* « zece mii » după vsl. *tĭma* 115; v. COMPUNEREA CUVINTELOR.

CALVINISMUL şi tipărirea de cărţi religioase în romîneşte 9-11.

CATEHISM: catehismul de la Sibiu (1544) 9; un fragment de catehism din sec. XVII publicat de Hasdeu 9.

CAZ: reducerea progresivă a formelor cazuale 108; conservarea vocativului masculin în *-e* 94; vocativul *fii* posibil urmaş al formei de vocativ latin *fili* 94; identitatea genitiv-dativ 107-108; genitivul caz al apoziţiei = *oraşul Lugojului* 241; construcţia cu *de* corespunzătoare genitivului 93-94, 114, 117, 121, 123, 239, 256; construcţia cu *a* corespunzătoare dativului 94, 110, 114, 123, 124, 239, 254; construcţia cu *la* corespunzătoare dativului 115, 123; genitivul partitiv înlocuit prin construcţia cu *de* 256; dativul posesiv 120; nominativul în locul acuzativului după *ca* al comparaţiei: *ca eu, ca şi tu* 248. V. COMPLEMENT, DESINENŢE, SUBSTANTIV.

CODICELE VORONEŢEAN: prezintă o relativă unitate în redarea sunetelor 91.

COMPARATIV: complementul adjectivului şi al adverbului în gradul comparativ cu *de* şi *decît* 242, 253; *mai* al comparativului despărţit de adjectiv, v. ORDINEA CUVINTELOR.

COMPARAŢIE: gradele de comparaţie ale adjectivului în sec. XVI, 109; nominativul în locul acuzativului după *ca*: *ca eu, ca şi tu* 248; v. COMPARATIV, COMPLEMENT, SUPERLATIV.

COMPLEMENT: complementul adjectivului: *ferice* cu *de*; fără *de*; cu dativul 256-257; al lui *destoinic, vinovat* în dativ 257; complementul comparativului adjectivului şi adverbului, cu *de, decît* 242, 253; complementul cu *ca, ca şi* în nominativ: *ca eu* 248;

complementul verbului: verbe tranzitive cu complementul în acuzativ şi în dativ, după modelul slav sau maghiar 252, 254-255; complementul direct cu *pre* 239-240; complementul indirect cu prepoziţii, v. PREPOZIŢIA; complementul în dativ în locul construcţiilor cu prepoziţie 252, 254-255; *a se apropia* cu complementul în dativ (în loc de prepoziţia *de*) 252, 255; cu prepoziţia *către* 255; cu prepoziţia *la* 258; *a judeca* cu complement indirect, în dativ sau cu prepoziţia *a* 94, 252; cu complement direct şi indirect 252.

COMPUNEREA CUVINTELOR: cele mai multe compuse din textele sec. XVI se datoresc calcului 231; adjective compuse din adjectiv + adjectiv 234, adverb + adjectiv 235, prepoziţie + substantiv 235, substantiv + adjectiv 234; substantive compuse din adjectiv + substantiv 232, adverb + substantiv 233, numeral + substantiv 233; prepoziţie + substantiv 233-234; verbe compuse din adjectiv + verb 235, adverb + verb 235, prepoziţie + verb 236.

CONCORDANŢA TIMPURILOR: ca şi în romîna de azi, nu e supusă unor reguli stricte 251; viitorul în regentă faţă de un condiţional din subordonata condiţională 251-252.

CONDIŢIONAL: condiţionalul cu valoare de perfect al indicativului în *Palia*, sub influenţa modelului maghiar 149, 156; condiţionalul din subordonată în corelaţie cu viitorul din regentă 251-252;

perfect 147-149; *aşi fi* + participiul perfect invariabil sau acordat 147, 156; *aşi fi* + participiul prezent 148, 154, 155, 158; *fure* + participiul prezent 148; + participiul perfect 158; imperfectul *vrea* + infinitivul 148, 155, 156, 159; infinitivul lung în *vrea ascultare* PS., eroare 148; *vrea* + *fi* + participiul perfect 148, 154, 158; *vrea* + *fi* + participiul prezent 148, 155; *am vrut* + infinitivul 148, 155, 159; *am vrut fi* + participiul perfect 148, 159; + participiul prezent 155; *ară fi fost* + participiul prezent 155;

prezent perifrastic: *aşi* + infinitivul 146-147, 149, 153, 155, 156, 158; simplu (în *-are*) 147, 154, 155, 156, 158, 159; e urmaşul conjunctivului perfect latin 149, 155; influenţa reciprocă dintre *-are* de la condiţional şi *-ară* de la perfectul simplu 139.

CONFUZII ÎN TRADUCERE: *acoperit* 267, *adevărătură* 217, *afundătoare* = vsl. *nyrište—nyrati* 212, *cerşătură* 218, *ciudat* 271, *coperitoriu* = vsl. *pokroviteli — pokrovŭ* 213, *cumpăta* 273, *cuntinrit* 189, *de-apă-trîndav*

232, *destoinicie* 275, *deşert* 275, *drahm* 347, *Elfecodru, Elfului deal* = sl. *Elfegorŭ* 272, *faptă* = sl. *vari* confundat cu *tvarĭ* 209, *făţărie* 207, *feleluit* 190, *glăsi* 324, *greime* = sl. *vari* confundat cu *tvarĭ* 209, 210, *ispoveadnic* 325, *în alean* 170, *în aşeşi* 163, *în de biu* 170, *în podoabă* 170, *începătură* 219, *a se înceti* = vsl. *šętati sę* 224, *înfămeeaţii* = vsl. *doiti* 224, *însuţiia* = *istlniti, utlniti* 225, *logoditoriu* 214, *lucru* = vsl. *vari* confundat cu *tvarĭ* 209, *măiestrie* 288, *mormente* 217, *nădăjduitoriu* pentru vsl. *skądĭlinikŭ* 214, *nălucită* 191, *necălcată* 191, *necrescut* 228, *nedeşert* 228, *neistov* 328, *neînvăţătură* 228, *nimoaşte* 328, *obicni* 328, *părăsitoriu* 215, *prămîndi* 333, *pristavnic* = *Chloisъ* confundat cu ucr. *holos* 335, *pristănitoriu* apropiat de vsl. *pričęstlnikŭ* 215, *prorocitură* pentru *sŭmotrijenije* 221, *răzimat* 192, *sămui* 223, *scîncitoriu* = *skymenŭ* apropiat de *skymati* 215-216, *scurteţe* 206, *sîmţitură* = vsl. *isplŭnjenije* 221, *slei* 303, *strînsoare* 306, *tinsură* 222, *urmi* = vsl. *naslĕditi* asociat cu *slĕdŭ* 202, *vietoriu* 217, *vorovi* 312, *zicătoriu* 217.

— în traducerea slavă: *Anticrihii* = gr. ἀντιχρὺ Χίου 276; *tęžestĭ* în loc de *vari*, din cauza confuziei gr. βᾶρις cu βάρος şi a vsl. *vari* cu *tvarĭ* 210, 212.

CONJUNCTIV

perfect 143; auxiliarul variabil (*să fiu...*) sau invariabil (*să fi*) 143.

prezent 134-137, 153, 155, 156, 158, 159; desinenţe aberante 135, v. INFIXE

CONJUNCŢIE 181-185, 259-261; conjuncţii din adverbe: *de unde* 182, *de aci, deci* 183; alăturare de conjuncţii: *căce că, ce însă* 182, *derept ce că* 183; *e însă* 184, *să unde* 185; conjuncţii exprimînd alternativa v. ALTERNATIVA; conjuncţie repetată: *şi şi* 185;

de coordonare 259: conjuncţia adversativă *ce, ci* 182, conjuncţia şi adverbul *iară* 170, 184; conjuncţii conclusive 181, 183; copulative 181, 184, 185; coexistenţa lui *e* <*et* şi *şi* 184; caracterul livresc al sinonimului *i* de origine slavă 184; repetarea lui *şi* înaintea părţilor identice ale unei fraze 259; între propoziţii 264-266; repetarea conjuncţiilor *ce, iară*... în fruntea propoziţiilor înlănţuite 265; *de* copulativ 259; raportul dintre *de* copulativ şi *de* final 259; *ce însă* 182, *e însă* 184;

de subordonare 259-261; cauzale 182, 183, 184, 185, 261; completive: *cum, precum* 259-260; *de* completiv şi final 260; legătura dintre aceste funcţii şi construcţia *de* + infinitivul lung 260; *de unde* concesiv 182; condiţionale: *dacă* 183; *să* nu e încă înlocuită de *de, dacă* 185, 261; *d-unde, unde* 185, 261; *să unde* 185; consecutive: *cît, cum* 261; finale: *cum* 261, *de* 259, *derept, pentru* 183, 184, 261.

CONSOANE: influenţa lor asupra sunetelor învecinate, v. ASIMILARE, DIFTONGI, VOCALE; cădere de consoane 89-90;

b latin păstrat 27; *b* intervocalic dispărut 27;

b > *gh* 72;

f latin păstrat 27;

f > *h* 74; *f* în loc de *h* 74;

v latin iniţial păstrat 27; *v* intervocalic dispărut 28;

v > *y* 72;

m latin păstrat 28; *m* > *n* 72;

t latin păstrat 28; *t* + *ę, i* > *ţ* 28; păstrat în *tînăr, timp* 18, 28; păstrat în vb. *sfenti* 74; *t* + *ia, ie* în hiat > *ţ* 28; *t* > *ţ* incorporează primul element al diftongului *ie* < *ę* 18; *t* + *io, iu* în hiat (cu *o, u* neaccentuat) > *ţ* 28; *t* + *io, iu* în hiat (cu *o, u* accentuat) > *č* 28;

ţ + *io* în hiat (cu *o* accentuat) > *č* 28;

d latin păstrat 28; înlocuit prin *g* în prototipurile latine ale lui *mucegai, putregai* 28; *d* + *ę, i* > *z* 28; *d* > *z* incorporează primul element al diftongului *ie* < *ę* 18; *d* păstrat în *dedi* 17-18, 28; păstrat în *putredi* 73; *d* + *ia, ie* în hiat > *z* 28; *d* + *io, iu* în hiat (cu *o, u* neaccentuat) > *z* 28; *d* + *io, iu* în hiat (cu *o, u* accentuat) > *j* 28;

z faţă de *dz* în sec. XVI, 75; *z* + *io* în hiat (accentuat) > *j* 28;

s latin păstrat 28; *s* intervocalic păstrează pronunţarea surdă din latină 28; *s* + *ę, i* > *ş* 28; *s* (< *x*) + *i* > *ş* 32; *s* + *i* (*e*) în hiat > *ş* 28; *s* > *ş* incorporează primul element al diftongului *ie* < *ę* 18;

s păstrat în *ispăsi* 75;

n latin păstrat 28; *n* intervocalic a căzut în *frîu, grîu, o* < *frenum, granum, unam* 28-29; *n* intervocalic > *r, nr.*, v. ROTACISM; *n* + *i* (*e*) în hiat căzut 29; *n* + *i* (*e*) în hiat păstrat în texte din sec. XVI, 79; *n* + *i* (*e*) în hiat nu s-a supus rotacismului 77;

n păstrat în *basn* în sec. XVI, 79;

ń 36, 77, 79, 137;

l latin păstrat 29; *l* + *ę, i* sau *i* (*e*) în hiat > *l'*, care apoi a căzut 29;

l păstrat în *prietelie, cărtulariu, temeli, liubi* în sec. XVI, 80;

r latin păstrat 29; *r* iniţial vibrant 29, 80; *r* medial redat prin *rr* 80; *r* căzut în *făină* < *farina* 29.

ŗ slav (ѓ) reflectat prin *ir* în *jirtfă* sec. XVI, 51

c lat. + *a, o, u* păstrează valoarea de palatală dură 29; *c* + *e, i* > *č* 29; *c* > *č* incorporează primul element al diftongului *ie* < *ę* 18; *c* + *i* (*e*) în hiat > *ț* 29; *c* + *io, iu* în hiat (cu *o, u* neaccentuat) > *ț* 29; *c* + *io, iu* în hiat (cu *o, u* accentuat) > *č* 29;

qu + *o* > *c* încă din latină 29; *qu* + *e, i* > *č* 29; *qu* + *a* > *c* 29; *qu* + *a* > *p* 30;

g lat. + *a, o, u* păstrat 30; *g* + *e, i* > *ğ* 30; *g* > *ğ* incorporează primul element al diftongului *ie* < *ę* 18; *g* medial + *i* în hiat căzut 30; *g* în loc de *d* în prototipurile latine ale lui *mucegai, putregai* 28;

ğ păstrat în *linged* sec. XVI, 80; *ğ* redat prin *dz* în sec. XVI, 81;

j lat. + *a* > *z* 30; *j* + *o, u* > *ž* 30; *j* medial + *u* > *ž* 30; *j* medial + *e* căzut 30;

j față de *ğ* în sec. XVI, 80-81;

h păstrat în unele cuvinte de origine slavă, greacă, maghiară în sec. XVI, 81; *h* > *v* în sec. XVI, 81.

Consoane duble: reduse la simple în latină 30;

nn a influențat evoluția lui *a* din *annum* și a lui *ę* din *pĭnnam* 30; *nn* nu s-a supus rotacismului 77; *nn* căzut în pl. *ai* în sec. XVI, 81;

ll + *e, o, u* păstrat 30; *ll* + *a* final cade 30, 31; *ll* + *ĭ* > *l'*, care cade 30;

rr a provocat trecerea *i* > *î*, *e* > *ă* 30, 82; *rr* latin redat prin *rr* în sec. XVI, 81-82.

Grupe de consoane:

bl medial > *ul* 31; *ul* < *bl* păstrat în *ulta*; lupta dintre *ulta* și *uita* în sec. XVI, 82;

br medial > *ur* 31;

bt medial > *ut* 31-32;

ps > *fs* în *coafsă* din **PS.**, eroare de scriere 85;

pt redus la *t* în poziție neaccentuată 85;

mn păstrat 32; *mn* precedat de *a* > *un* 32; *mn* păstrat sau redus la *m* în *domnitale, dumitale* în sec. XVI, 82;

m (din *com-*) + *p* păstrat sau dispărut potrivit cu locul accentului 32; *mp* păstrat în *rumpe* 82; *m* + cons. redat în sec. XVI prin *m*, v. Nazalizare;

fs păstrat în *fsat* 82;

fr > *hr* 83;

tl maghiar redat prin *tl, cl* 87;

dv redat prin *dv* și *v* 86;

dr > *r* în *deșiră* **PS.**, formă dubioasă 85;

sc + voc. palatală > *șt* 32; *șč* în sec. XVI, 83; *sc* + *e* (*i*) în hiat > *ș* 32;

st + *ę, i* > *șt* 32; *st* + *e* (*i*) în hiat > *ș* 32;

scl > *șchi* 32; *șchi* și *schi* în sec. XVI, 83;

sgl > *jghi* 32;

s + *b, v, m, d, n, r, g* > *z* 32;

z și *s* în sec. XVI, 83;

sv slav păstrat sau devenit *sf* 85-86; *sf* redat în sec. XVI prin *sv*, fapt de grafie 86;

stn redat prin *stn* sau *sn* 86;

zdn redat prin *zdn* sau *zn* 86;

nm > *rm*: *mormînt* 32;

ng + *u* + *o* > *ng* 32; *ng* + *u* + *e* > *ngĕ* 32; *ng* + *u* + *a* > *mb* 32;

n (din *con-*) + cons. păstrat sau căzut potrivit cu locul accentului 32;

nfl > *mfl*, *nf* 32;

nt > *mt*, sau păstrat în sec. XVI, 83;

nct > *mt* 83;

nș > redat prin *nș* și *ș* 87;

n + cons. redat în sec. XVI prin *n*, v. Nazalizare;

cl > *chi* 32; *cl* în *cleamă* din **CV.**, eroare de scriere 84;

rș păstrat în *meșterșug* 87;

k' < *cl* redat prin *č*, *k* în sec. XVI, 84;

cs precedat de vocală accentuată > *ps* 32; *fs* în *coafsă* din **PS.**, eroare de scriere 85; *cs* urmat de vocală accentuată > *s* 32; *cs* (> *s*) + *i* > *ș* 32;

ct > *pt* 32; *pt* redus la *t* în poziție neaccentuată 85; *ct* > *ht* 33;

gl > *ghi* 33;

gn > *mn* 33;

čc > *șc* 85;

ht redat prin *ht* și *ft* 86.

Contaminare: *adurmita* = *durmita* + *adurmi* 223; *alerga* = *alărga* + *merge* 17; *cîte* < *cata* + *cît* 17; *datoriu* = *detoriu* + *dat* 73; *iazer* = vsl. *jezero* + *iaz* 52; *bășică* = *beșică* + dial. *bășîcă* 20; *unghi* = *înghi* + vsl. *aglŭ* 16; *lăuntru* = **lăintru* + *lontru, luntru* 50; *buciun* = *bucin* + *bucium* 73; *giunere* = *ginere* + *june* 74; *iunde* = *unde* + *iuo* 172; *mitutel* = *mitutel* + *mititel* 74; *spăimînta* (necunoscut în sec. XVI) = *spămînta* + *spaimă* 74; *hreamăt* = *freamăt* + ucr. *hremity* 83; *asemenea* = *asemere* + *asemăna* 29; *deștepta* < *deexcitare* + *aștepta* 34; *înaintre, înantre* = *înainte* + *între* < *ante* 89; *între* « înainte » = **înte* < *ante* + *între* < *inter* 89; *nice, nici* = *nece, neci* sub influența adverbelor începătoare cu *ni-* 71; *făre, iare* = *fără, iară* + *între*... 179; *voișivă* = *voiși* + *înșivă* 118; *străin* = *striin* sub influența prefixului *stră-* 72; *stremurare* < *stimularia* sub influența lui *stră-* 34; *mumă* = *mamă* + *mumine* 25; *să strălucedze*, cu *-ez*, după *să lumineze* 134; *cerșii* = **ceșii* + *cere* 155; *-are*, desinență a perfectului simplu = *-ară*, sub influența condiționalului 139; *bîntătuială* = *bîntuială* + *bîntătui* 204; *scălncini* = ucr. *sklučen* + *clătina* 337; *străminare* = *strŭm(lj)enije* + *străinurare* 338; *ponoslu* = *ponos* + *ponoslui* 89; *puțintel* = *puținel* + *mitutel* 89; *părat* <

palatium cu sensul lui *palatum* 317; *vai de mie* = *vai de mine* + *vai mie* 186; *derep ce carile* = *derep ce* + *derep carile* 168.

C. grafică: *ocinacie* = *ocină* + *dostoinicie* 208.

C. semantică: *îngîndui* + *ingădui* 222.

CONTRAGERE: **tremesură* > *tresură* 222.

COORDONARE 264-266; v. CONJUNCȚIE; adverbul *acmu* introduce propoziții coordonate 262.

COPIȘTI: inconsecvențe (în legătură cu *u* final) în texte din sec. XVI, datorite copiștilor 63.

CORESI: Coresi și tipărirea de cărți religioase în sec. XVI, 9-12, 15; cărțile lui Coresi și dezvoltarea limbii romîne literare 11; ele sînt scrise în dialectul muntenesc 91; textele lui Coresi prezintă o relativă unitate în redarea sunetelor 91; primele lui tipărituri sînt colorate de fonetismul dialectal al modelelor 91; Coresi creator al lui *înțelegu* 141.

CREAȚII ale traducătorilor: *străminare* = vsl. *strŭm(lj)enije* asociat cu *strămurare* 338; perfectele *fierbu*, *înțelegu*, *am înțelegut*, creații ale lui Coresi sau ale colaboratorilor săi 141, 143.

CRONOLOGIE FONETICĂ: trecerea lui *a* neaccentuat la *ă* trebuie să fi avut loc după căderea lui *v* și *ll* intervocalici 17; *e* + *n* accentuat a trecut la *i* mai tîrziu în *den*, *pren* (< *de în*, *pre în*) decît în cuvintele care prezentau de la origine *en* 69; trecerea lui *ia...e* la *e* s-a produs mai lent decît a lui *ea...e* la *e* 45; *ea...i*, *ia...e*, *i* au devenit *e* încă din sec. XVI, 51, 52; *ę* accentuat...*e* > *ea* era trecut la *ie* (*miare* > *miere*) în sec. XVI, 40; *ę* accentuat ...*e* > *ea* era trecut la *e* (*leage* > *lege*) în sec. XVI, 44; rotacismul nu datează din epoca tracă 78-79; *n* > *r* înainte de sec. VI, VII, 77; între sec. IV și VI, 79; *n* > *r* în *bine* după diftongarea lui *e* în *ie* 78; căderea lui *n* din *ună* > *uă* > *o* și din *frîu*, *grîu*, anterioară rotacismului 78; trecerea lui *bl* la *ul* e posterioară trecerii lui *l* intervocalic la *r* 82. V. FONETICĂ.

DATAREA TEXTELOR: prezența unor particularități lingvistice arhaice nu pledează totdeauna pentru o mai mare vechime a textelor 91.

DECLINĂRI: păstrarea vechilor declinări la unele substantive 92, 93, 95; schimbarea declinării și schimbarea terminației înăuntrul aceleiași declinări 95; substantive aparținînd la două declinări 95.

DENAZALIZARE: *ună* > *o*, *unu* > *u*, *frînu* > *frîu* 28-29, 70.

DESINENȚE:

nominale: *-ă* la pl. feminin al substantivelor în *-ră* (*cămărăle*) 99; *-ă* < *-e* la pl. feminin al adjectivelor terminate în *-r* (*amară*) 109; *-ă* la pl. neutrelor 99, 105; *-e* la vocativ sg. masculin 94, 107; concurența dintre *-e* și *-le* 94; *-e* (nu *-i*) la pl. adjectivelor *mare*, *tare* 108; *-e* și *-i* la genitiv-dativul sg. și pluralul femininelor 96-103; *-e* și *-i* continuă desinențele din latină 107-108; *-i* la pl. masculinelor 107; *-i* la pl. neutrelor 104, 106; *-i* în *noi*, *voi*, *trei* 133-134; *-i* nu apare încă la pluralul feminin și neutru al lui *nou* 108; articolul *-lor*, desinență a vocativului 94; vocativele în *-lor* mai rare în sec. XVI decît astăzi 94; desinența de vocativ la adjectivul care determină un substantiv în vocativ: *Doamne silnice*, *cărtularilor fățarnicilor* 242; *-o* la genitiv-dativul sg. și la pluralul unor feminine: *auo*, *pio*, *văduo*, *zio* 96, *roaole* 99; și la adj. *noao* 108; *-o* la vocativul numelor de persoane masculine în *-a* 107; *-u* în pluralul lui *mînă*: *mînu*, față de *mîni*, *mîne* 95, 96; *-ure* și *-uri* la pluralul neutrelor 103-104; *-uri* față de *-e* la pluralul neutrelor 104, 105.

verbale: alternare de desinențe la imperativ 2 sg. 149-150; *-am* < *-abamus* 16; *-ară* de la perfect 3 pl. = **-aru*, influențat de *-ă* de la 3 sg. 142; *-ară* la perfect 3 sg. regional 142; *-are*, *-arem*, *-aret*... desinențe ale condiționalului prezent 147; influența reciprocă a desinențelor *-ară*... de la perfect și *-are*... de la condițional 139-140; *-areți*... la imperativul negativ 2 pl. 150-151; *-at*... la perfect 2 pl. 142; *-ați*... de la ind. prezent 2 pl. cu *-i* < *-e* sub influența persoanei 2 sg. 134; *-ă* la perfect 3 sg. conjugarea I 142; influența lui asupra lui **-aru* > *-ară* 142; *-ăm* la indicativul prezent 1 pl. conjugarea I < **-am*, prin analogie 134; *-ăm*... la perfect 1 pl. 142; *-e* la indicativ prezent 3 sg.: *știe* față de *ști* 131; *-ează*, *-ește* v. INFIX; *-i* la prezent 2 sg. 133-134; influența lui asupra desinenței pluralului (*-ați* < **-ate*) 134; *-m* la imperfect 1 sg. nu apare încă în sec. XVI; forma actuală cu *-m* se dezvoltă sub influența lui *am* 137; *-se* (nu *-sem*) la m.m.c. perfect 1 sg. în sec. XVI, 144; *-se* (nu *-seră*) la m.m.c. perfect 3 pl. în sec. XVI, 144; *-sem* (nu *-serăm*) la m.m.c. perfect 1 pl. în sec. XVI, 144; *-set* la m.m.c. perfect 2 pl.

în sec. XVI, 144; *-şi* la perfect 2 sg. 142; *-u* la imperfect 3 pl. sub influenţa lui *au* 137; forme cu şi fără *-u* în sec. XVI, 138.

DIALECT: fapte dialectale (= regionale) în textele din sec. XVI, v. CONSOANE, GRAFIE, VOCALE, . . .; dialectul muntenesc oglindit în textele lui Coresi 91.

DIFTONGI:

latini: *au* redat prin *au* sau *ao* 51; prin *af* 51; prin *ău* şi *o* 66; *au* redat prin *a-u* cu accentul pe *a*: *àur*; cu accentul pe *u*: *aùz* 23;

românești: condiţiile în care apare *ea* < *ę* şi *ę* latîni 19; *ea* redus la *e* în derivate, în poziţie atonă: vb. *cresta* < *creastă* 23; *e...e* redat prin *ea...e* şi *e...e* în sec. XVI, 42-44; *e...e* după *ş, j, rr* apare cînd ca *ea* (*e*), cînd redus la *a*; după *č, ğ* mai rar *a* decît *ea* 44; condiţiile în care *ea* se reduce la *a* 18, 19, 20, 40, 42, 44; prezenţa paralelă a lui *ea* şi *a* în sec. XVI, 42, 44; *ea* redus la *a* după *r* 19; după *rr* 42; nu după *r* iniţial 18; *ea* redus la *a* în *deaca*, *daca* 42; *e* nediftongat în *deca* 42; *ea...e* după *ş, č* apare ca *ea*, *e* sau *a* în sec. XVI, 40-41; *ea...i* în loc de *e* 45, 51-52; *ea* (< *e-a*) aton > *e* în *deci* 166; *e* accentuat în cuvinte de origine nelatină apare cînd diftongat, cînd nediftongat în sec. XVI: *pedepsă*, *pedeapsă* 48; apariţia diftongilor *-ai, -ăi, -ei, -îi, -ui* (în *pîine* ş.a.), v. ANTICIPARE; *ie* iniţial din *e* latin 19; *ie* redus la *e* după ce a alterat consoana precedentă: *ţes* 18; *ie* redus la *e* după *r*: *cireş* 18; *ie* redat prin *e* în *meu* 39; *ie* devenit *iea*, redus la *ia* 18; *ę...e* reflectat fie prin *ia* (*iia*), fie prin *ie* (*e*) 40; *iu* neaccentuat redus la *i* 23; neredus la *i* în texte din sec. XVI, 67; amuţirea lui *u* în *iu* sfîrşit de cuvînt: *voiu*, *ceriu* > *voi*, *ceri* 65; condiţiile în care apare *oa* 22; *oa* păstrat sub accent în flexiunea lui *coaper*, faţă de *coper* analogic 50; *oa* redus la *a* 22; *oa* necunoscut în unele regiuni, fiind înlocuit cu *o* 36; *oa* > *o*, în poziţie atonă 23, apoi *u*: *lăudoare* = *lăuduros* 66; *oa* > *u* în *tute*... al numeralelor colective 61;

slavi: *ea* redat cînd prin *ea*, cînd prin *e* 51; *ea* neaccentuat > *e* > *ă* după *v*: *văcui* 66; *ea* menţinut în *sireapie*, după *sireap* 66; *ia* redat cînd prin *ia* cînd prin *(i)e* 52; *ia* > *iu* în *iuvi* PH., paralel cu *ivi* din alte texte 66.

DISIMILARE:

consonantică: *n-n* > *r-n* 33, 88; *r-r* > *n-r* 34; *r-r* > *l-r* 34; *r-r*, *l-r* > *r* (cădere prin disimilare) 33, 34, 88; lat. *ultra inde* > **ultrinde* > *utrinde* 174; *r* din *pre* păstrat sau căzut în sec. XVI, 89-90; *m* precedat sau urmat de silabă cu labială > *n* 34; *m-m* > *n-m*; *m* nedisimilat în *mahrama* sec. XVI, 88;

silabică 88;

vocalică: *e-e* (*ea*) > *i-e* 25, 70, 71, 73; pron. *le* > *li* (*le se* > *li se*) 117; *e* nedisimilat în *cercel* 26; cuvinte cu *e* disimilat sau nedisimilat în sec. XVI, 46, 73.

DOCUMENTE: documentele, izvor al cunoaşterii particularităţilor limbii vorbite 68, 96.

DUBLETE ETIMOLOGICE: *cinste* şi *ciste* 49; *hetman* şi *hatman* 49; *lafă* şi *lefă*, *leafă* 39; *painjină* şi *paijină* 49; *pamente* şi *pamete* 59; *pătrînjeiu* şi *pătrînjel* 95.

EBRAICĂ: cuvinte de origine ebraică în *Palia* de la Orăştie: *efod*, *setim* ş.a. 353.

EPENTEZĂ: *i* în *ceriu* < *caelum* 26, v. ANALOGIE; *i* în *ctine* ş.a., v. ANTICIPARE; *u* în *cuiub*, *cuiubura*, *cuiuva* 73; *m* în *omşorii* = *uşorii* 89; *t* în *puţintel* 89; *d* în *Izdrail*, în slavă 89; *n* în *mărunt* < *minutum*, *însu* < *ipsum* 34, 89; *n* în *unger* 89; *r* în *înaintre* 89; *r* în *cerşii* < **ceşii* 155. V. HIAT, PROPAGARE.

EXPLETIV, cuvinte expletive: *amu* 162.

FINALE:

consoane finale căzute încă din latină 33; condiţiile care au îngăduit păstrarea unora 33; *n* final > *m*, cînd e urmat de un cuvînt începător cu labială 90-91;

vocale: amuţirea lui *u* final 63-65, 91.

FONETICĂ: schimbări fonetice efectuate pînă în sec. XVI, 16-34; particularităţi fonetice ale limbii din sec. XVI, 38-91; nici un text din sec. XVI nu prezintă un fonetism absolut consecvent 91; aspecte evoluate şi aspecte arhaice în textele din sec. XVI, 19; caracterul regional al trăsăturilor arhaice ale fonetismului din textele sec. XVI, 91; grafia dublă *en*, *in* < *e+n*, indiciu al existenţei unui sunet intermediar între *e* şi *i* 47; pronunţări regionale de azi oglindite în textele din sec. XVI: *o̯m*, *lu̯p* 96; *luva* 37; *ń* 36, 79; *ŕ* 38, *ź* 80, *ć* 84, *deştele* 81...; fonetica, indiciu al vechimii unui cuvînt: *creştin*, cu *st* păstrat, indică pătrunderea mai recentă 32, v. CRONOLOGIE FONETICĂ, CONSOANE, DIFTONGI, VOCALE şi fiecare fenomen fonetic în parte.

FONETICĂ SINTACTICĂ: *nece* > *neci* (*nece acesta* > *neci acesta*) 71; *ce* > *ci* 182; pro-

numele *o* = *illam* > *ă* (*am cumpăratu-ă* > *am cumpăratu-o*) 31; *pociu* < *pot* + *io* (= *eu*) 28; suprimarea lui *-l* în *al lu* > *a lu* 109; pron. *le* > *li* în împrejurări sintactice: *le se* > *li se* prin disimilare 117; *-ară* al perfectului > *-are*, prin asimilare: *lăudară-se* > *lăudare-se* 139; *n* final > *m*, cînd e urmat de un cuvînt începător cu labială 90-91; **nun* (= *non*) > *nu* 33; *r* cade din *pre*, prin disimilare, în condiții sintactice 89-90; *colo, ici* = *de acolo, de aici* > *de colo, de ici* 26; *iușor* > *ușor* (*mai iușor* > *mai ușor*) 67; *lui* > *lu* 112; *în-* (*îm-*) cade după un cuvînt terminat în *n* 90; *derept* > *deptu, dere, derp, dep* 178-179; *supt* > *sup* 181; *însu* = *in ipso* > *în ăsu* > *în ănsu* 34; v. ROTACISM SINTACTIC, HIAT SINTACTIC.

FORMAREA CUVINTELOR: bogăția derivatelor din textele traduse față de mica varietate din cele originale 186;

compunere 231-236;

derivație improprie 187-203; substantive din adjective 187; din numerale 188; din pronume 188; din radicalul verbelor 188; din participiul perfect al verbelor 188-194; din infinitive lungi 194-198; din adverbe 198; adjective din substantive 198-199; din participiul perfect al verbelor 199-200; din adverbe 200-201; verbe din substantive 201-202; din adjective 202; din adverbe 202-203;

derivație proprie 203-231; cu sufixe: substantive și adjective 203-223; verbe 222-223; cu prefixe 231. V. COMPUNEREA CUVINTELOR, PREFIXE, SUFIXE.

FRANCEZĂ: tipul v. fr. *la feauté l'empereur* nu poate fi citat ca paralelă la existența articolului *lu* în loc de *lui* în romînă 111.

FRAZĂ: 264-266; sintaxa frazei în textele din sec. XVI oglindește de multe ori și vorbirea familiară 265; legătura dintre propoziții 264-266, v. CONJUNCȚII de coordonare, de subordonare.

GEN: păstrarea genului vechi la substantive 93; deosebiri de gen față de starea actuală 93; substantive aparținînd la două genuri 93; substantiv neutru devenit masculin: *veac* 104; genul adjectivelor 108; v. ACORD.

GERMANĂ: elemente germane în textele din sec. XVI, 352-353; germ. *Lade* (și nu sl. *lada*, magh. *láda*) se oglindește în *ladei* din **PO.** 101; influența germ. *Borte* asupra lui *beartă* < magh. *parta* 342.

GRAFIE: limba literară contemporană îl redă pe *z* înainte de *b, v, m, d, n, r, g*, prin *s* 32.

GRAFIE CHIRILICĂ: modelele slave influențează de multe ori scrierea românească 37, 51; ѧ precedat de ї sau altă vocală are valoarea lui ѩ 35; є = ıє, după vocale sau la început de cuvînt 35; *meu* = *mieu* în texte din sec. XVI 39; є = ѣ 35, 126; є = їѧ (петрѧ) 35; є = *i*, deci *feciorie* din **BC.** = *feciorii* 207; є = *ĭa*: єр = *iar* 169; *en* în loc de *in* neaccentuat în sec. XVI, 58; tradiția grafică în redarea lui *e* + *n* > *i* prin *e* (*mene*) 47; grafia dublă *en*, *in* < *e*+*n*, indiciu al existenței unui sunet intermediar între *e* și *i* 47; їѧ = їѩ, potrivit cu o regulă ortografică bulgară și sîrbă 35; grafia *sirac* după vsl. *sirakŭ* 60; *ĭ* final notat după *ş, č, ţ, z, r, şt*; ѡ, ѳ = *oa* 35-36; vocalele duble din cîteva texte nu corespund unei realități fonetice 37; diftongii *au, eu, ău*, redați prin *av, ev, ov* 51; ѣ = *ea* 36; ѣ = *e* (тѳатѣ = *toate*, ѧрѣ = *iare*) 36, 122, 169; prezența lui ѣ în loc de є, deprindere grafică 51; infinitivul *ţine* în loc de *ţinea*, problemă de grafie (confuzia lui ѣ cu є) 126; tradiția menține scrierea cu *ea* în *leage* 44-45; ю (= *ĭu*) apare uneori cu valoarea lui *io*: цюкѣ 37; ѧ = *ia, e* 36; ѧрѧ, ѩрѧ, ѧрѣ = *iare, iarea* 169; *rutesѧ* = *rutese* 175; ѧ = *ea* 36, 66; ѫ = *ă, î* 49; ѫ = ѧ 36; ѫ = *în* 36; ѧ = *î, în, îm* 36; ѧ sau ѧн reproduc uneori sunetul *ń* 36; ѧ precedat de vocală = *n* (*m*) 36, 84; ѧн precedat de vocală = *n* (*m*) 36; ѧ = *ĭa, e* 36; ѧр = *nr* 36, 75 ş.u.; ѧ în ѧр reprezintă un *n* slab sau nazalizarea vocalei precedente 77; omisiunea lui *n* în grupul vocală + *n* (*m*), indiciu al nazalizării vocalei (*cuplit* = *cŭplit*) 84; ъ, ѫ = *ă, î* 37; = *u* 63-65; fără valoare fonetică 37, 60, 63-65; despărțitoare de silabe 37; ъ, ѫ și istoria lui *u* final 63-65; participiul cu *-ă*, problemă de grafie 143, 144, 147, 153; 154; ѕ în locul lui ѕ (плѳвъ) 37; *sv* = *sf* în *desvătat, desvece, rrasvira*, fapt de grafie 86; *rr* atestă o pronunțare deosebită a lui *r* 29, 80; ръ, рѫ = *îr, ăr*; лъ, лѫ = *îl, ăl* 37; гг = *ng* 37; ѯ după vocală, la sfîrșit de cuvînt (мıєѯ), fără valoare fonetică 37; absența articolului *-l*, fapt de grafie, sau realitate morfologică? 109; grafie «trunchiată» în *-ară* de la perfectul simplu, scris *-ar* 139.

GREACĂ: influență fonetică: *trifoi*, cu *i* după *tr*, poate sub influența ngr. τριφύλλι 20; raportul dintre viitorul românesc cu *voi* și cel din neogreacă, cu θέλω 146; cuvinte grecești pătrunse prin intermediul maghiarei 346; termeni bizantini împrumutați din latină 346.

GRUPE DE CONSOANE v. CONSOANE

HIAT: vocale în hiat 23-25, 66-69; menținerea lui 23, 66, 67, 69; transfor-

marea elementelor lui 67, 69; transformarea în diftong a vocalelor în hiat (s i n e r e z ă) 23, 66; sinereza nu s-a produs în *abla* (scris *abiia*), devenit mai tîrziu *abîa* 66; alterarea vocalei a doua în trecerea la diftong 23, 67; diftongarea primei vocale a hiatului 67; reducerea la o vocală a celor două vocale în hiat 18, 19, 24, 66-67; contopirea într-un sunet nou 24; dezvoltarea unor sunete noi între elementele hiatului 24, 25, 37, 67;

h i a t s i n t a c t i c 24, 67, 68, 69; consecinţele lui în apariţia lui *acel, acolo* 29; *ăl, ăst* 24; *colo, ici* 26; *din, prin* 68-69; *deci* 68; *dinsul* 68-69.

HUSITISMUL nu a fost capabil să iniţieze la noi traducerea textelor religioase 11-12.

ILIRĂ: postpunerea articolului în romînă, reflex al situaţiei din iliră? 114; v. AUTOHTON.

IMPERATIV

n e g a t i v (prohibitiv) 150-151, 155, 156, 158; pluralul mai vechi în *-areţi* oglindeşte prezenţa infinitivului latin 151; alternarea tipului vechi cu cel nou 151;

p o z i t i v 149, 150, 154, 156; alternare de desinenţe 149-150; imperativul *blem, blaţi* din conjunctivul latin 150; variantele *fă, fac, face* 158; *stă, stăi, stai* 159; un imperativ perifrastic 150. V. INFIXE.

INCOATIVE v. INFIX (*-esc*).

INDICATIV

i m p e r f e c t u l 137-138, 153, 154, 155, 156, 158, 159; păstrarea vocalelor caracteristice *i, î* la verbe de a IV-a 138; desinenţe: *-m* la 1 sg. încă nu apare 137; *-u* la 3 pl. încă nu apare 137-138; imperfectul perifrastic: impf. lui *fi* + participiul prezent 138, 153, 158; impf. lui *fi* + participiul prezent al lui *fi* + participiul perfect; *vrea* + conjunctivul 138;

m.m.c. p e r f e c t u l 144, 153, 154, 156, 157, 158; desinenţe: pers. 1 sg. fără *-m*; 1, 2 ,3 pl. fără *-ră-* 144; desinenţe comune la 1 şi 2 pl. cu ale perfectului s. 144; *fecese* şi *făcuse* 157; forme perifrastice 144, 156, 157, 158, 159; *am fost* + participiul perf. invariabil sau acordat 144; *era* + participiul perf. invariabil sau acordat 144, 158, 159; forme rare: *avea* şi *fusese* + participiul perfect 144;

p e r f e c t u l p e r i f r a s t i c 143; auxiliarul *avea* + participiul şi forma inversă 143, 155-156, 157, 159: participiul cu *-ă*: *au mersă*, particularitate grafică, v. GRAFIE CHIRILICĂ; perfectul simplu al lui *fi* + participiul prezent 143; perfectul perifrastic al lui *fi* + participiul prezent 143, 153, 154; ordinea cuvintelor în perfectul perifrastic 262-263; frecvenţa perfectului perifrastic în textele originale, faţă de perfectul simplu, mai frecvent în cele traduse 251;

p e r f e c t u l s i m p l u 138-142, 154, 155, 156, 157, 158, 159; desinenţe: originea lor: 2 sg. *-şi*, 3 sg. *-ă*, 1 pl. *-ămu*, 2 pl. *-atu*, 3 pl. *-ară* 143; *-ară, -ură, -eră, -ără* > *-are* etc. sub influenţa lui *-are* de la condiţional 139, 140, 141, 142, 154; forme analogice izolate: *înţelegu, fierbu* 141; forme tari 156, forme slabe 140-141, 157; dubla flexiune a verbelor *cere* 155, *învesti* 142, *veni* 141; prezenţa frecventă a perfectului simplu în textele traduse; raritatea lui în cele originale, care reflectă mai bine limba vorbită 251; perfectul simplu redă în textele traduse aoristul slav 251;

p r e z e n t u l 130-134, 153, 154, 155, 156, 158, 159; desinenţe: *-aţi* < **-ate* la 2 pl. după 2 sg. 134; *-ăm* < **-am* la 1 pl. prin analogie 134; *-e* adăugat la *şti*, 3 sg. prin analogie 131; *este* = *est* + *-e* 33; *-i* la 2 sg. a conjugării I, a II-a, a III-a, după conjugarea a IV-a 133-134; indicativ prezent perifrastic: *sînt făcînd* 156, *sînt stînd* 158;

v i i t o r u l 144-146, 153, 154, 156, 159; *vrea* + infinitivul şi forme inverse 144-145, 153, 154-155, 156, 157; infinitivul lung în *ne uom engrupare* TP., eroare 145; *vrea* + conjunctivul 145, 153, 155, 156, 157; viitorul lui *fi* + participiul prez. 146; *am* + infinitivul 146, 155, 156, 158, 159; ordinea cuvintelor în formele de viitor 262-263.

INFINITIVUL 151-153; infinitivul lung faţă de cel scurt în sec. XVI, 152-153; infinitivul în formarea viitorului 145, 146; în formarea condiţionalului 146-147; infinitivul lung în condiţionalul inversat 147, *vrere ară* 159, *fire-am fiind* 155; prezenţa infinitivului lung în forma de viitor *ne uom engrupare* şi de condiţional perfect *vrea ascultare* s-ar datora unor greşeli 145, 148; sintaxa infinitivului 152-153, 250; infinitivul lung folosit ca substantiv 151, 152; articularea lui cu *-a* 152; corespunde construcţiei *de* + substantiv din participiu 152; construirea lui cu prepoziţiile *a, de, a* 152-153

INFIX: infixe în flexiunea verbelor: *-ez* 130, 134, 149; *-esc* 131, 135, 149; v. VERB.

INFLEXIUNE: *a...i* > *ă...i* 95, 98, 99, 100, 101, 102, 103.

INTERJECȚIE: *iane, iani* = *iată* 186; = *hai* 186; *iute* « vai » = vsl. *ljutĕ* 283-284; *ni* < magh. ni = *hai* 186; *pre dzeu* < *per deum* 186; *vai* construit cu *de de* 186; sintaxa lui *vai*; *vai de mie* = *vai de mine* + *vai mie* 186.

INVARIABILITATE: a articolului posesiv *al* 109; a adjectivelor *mare, tare* 108.

INVERSARE la timpurile perifrastice (auxiliarul după participiu, infinitiv): perfectul perifrastic 143, 155-156, 157-158; m.m.c. perfect 144; viitor 144-145, 156, 158, 159; condițional 146-147, 148, 155, 158, 159.

LABIALE: alterarea lor 72; influența lor asupra sunetelor învecinate: *ę* > *ă* 19, 41; *e* + *n*, *e* + *n* + cons. > *î* 19,21; *e* în cuvinte nelatine > *ă* 48, 58; *ea* > *a* 20; *o* > *ă* (*mărmîntu*); asimilarea lui *ă* cu labiala precedentă sau următoare: *ă* > *o*, *u* 25, 66; inserția lui *u* în *cuiub* ar indica ușoara labializare a lui *i* de către *b* următor 73; *umblu* și *umplu* (cu *î* > *u* sub influența labialei următoare) nu apar încă în sec. XVI, 39, 46.

LATINĂ: cuvinte latine intrate în bizantină și pătrunse prin textele slave în română 346.

LEXIC 267-361; sărăcia lexicului în textele din sec. XVI, 267; cuvinte proprii limbii din sec. XVI: de origine albaneză 342; ebraică 353; germană 353; greacă 345-349, 352; latină 313-319, latină de dată nouă 352; maghiară 342-345; slavă 319-341; turcă 349-352; de origine obscură sau cu atestare dubioasă 353; concurența dintre cuvinte de origine latină și cele de altă proveniență 359-361; dintre sinonime de origine latină 359; familia de cuvinte sprijin în persistența cuvintelor 361; permanențe și substituiri lexicale 358-361;

s e m a n t i c ă: cuvinte cu sensuri diferite de cele actuale 267-313; sensuri împrumutate de la modele slave: *dospi* după *spĕti, uspĕti* 276; *eșit(ă)* după *ischodŭ, ischodište, ischoždenije* 277; *meni* după *mĕniti* 289; *obraz* după *obrazŭ* 294; *podoabă, podobi* după *podobije* și *podobĭnŭ, podobiti sę* 296; *podobit* după *prĕpodobĭnŭ* 296; *silnic* după *sĭlnŭ* 303; v. CALC, FORMAREA CUVINTELOR.

LIMBA LITERARĂ: formarea limbii literare e pregătită de textele lui Coresi 15; limba textelor secolului al XVI-lea e departe de a avea un caracter literar bine determinat 14, 237, 261.

LIMBA VORBITĂ: caracteristici ale limbii vorbite: genitiv-dativul feminin articulat în *-ei* sau *-ii* față de *-eei* 97; *ce* în loc de *care* 122; perfectul perifrastic față de perfectul simplu 251; în sintaxa frazei se oglindește adesea « vorbirea familiară » 265; textele originale reflectă mai bine limba vorbită 239, 251; în prefețe și epiloguri se poate recunoaște limba vorbită 239.

LOCUȚIUNI ADVERBIALE, v. ADVERB.

LOCUȚIUNI CONJUNCȚIONALE, v. CONJUNCȚIE.

LUTERANISMUL a stîrnit în sec. XVI traducerea de cărți religioase în limba română 11-12.

MACEDOROMÎNĂ: declinarea macedoromînei și a dacoromînei 107; *auă* introdus din macedoromînă în dacoromînă 26; mrom. *h'ic* atestă prezența în dacoromînă a lui **fic* < *ficus* (de unde *ficatum* > *ficat*) 21; *prost* în sec. XVI cu sensul « drept », ca arom. *(m)prostu, mprustedzu* 175.

MAGHIARĂ: calcuri după maghiară în traduceri din sec. XVI: condiționalul în locul perfectului 149; *crezuție* « adevăr » format după magh. *hiwség* 207; complementul lui *cruța* în dativ 252; sensurile lui *tămădui* 307; *gunosli* = *gunosi* influențat de magh. *gonoszulni* 324; cuvinte grecești introduse prin intermediul maghiarei 346; cuvintele de origine maghiară în texte din sec. XVI, 342-345.

MEGLENOROMÎNĂ: declinarea meglenoromînei față de a dacoromînei 107; *prost* în sec. XVI cu sensul « drept », ca mgl. *prost, amprostu* 175.

METAPLASMĂ (termenul apare la p. 128), v. CONJUGARE, SCHIMBARE DE CONJUGARE.

METATEZĂ: *a* (*ă*) își schimbă locul în *firtat* < **frătat*, derivat din *frate* 17, 27; *e* trece după *r* în *strănuta* din *sternutare* 27; *i* (*e*) în hiat precedat de labială trece înaintea acesteia cînd accentul cade pe vocala care precede labială 16, 26-27; *o* aton trece după *r* în *frumos* < *formosum* ș.a. 27; *l* își păstrează locul în *poclon* 89; *r* trece după *t* în *pătrunde* < *pertundere* 34; *r* deplasat în *potropopul* 89; *r* își păstrează locul în *protivi* 89.

MONOSILABE: în monosilabe *o* > *ă*: *quod* > *că*, *nos* > *nă*, *vos* > *vă* 22.

MONUMENTE vechi de limbă română: primele încercări de scriere în limba română

9; cele mai vechi traduceri de texte religioase; ele datează din sec. XVI (nu XV) 9-12.

MUNTENESC, DIALECTUL ~: textele lui Coresi sînt scrise în dialectul muntenesc, din care urmează să se nască, în secolele următoare, limba literară 91.

NAZALIZARE: omisiunea lui *n* în grupul vocală + *n* (*m*), indiciu al nazalizării vocalei 84; nazalizarea în evoluția lui **excambio* > *schimb* 27; nazalizarea în istroromînă 77; nazalizarea și rotacismul 77, 78; ⱅ în ⱅⱀ ar reprezenta un *n* slab sau nazalizarea vocalei precedente 77.

NEACȘU, boier din Cîmpulung, autor al celei mai vechi scrisori romînești păstrate 9.

NEGAȚIA: adverbe de negație: *ba* 164; *necăiurilea*; *vre-diniora* (cu o negație) «niciodată» 176; *nece dineoară* 173; *nece cu un chip*, *nece* (*nice*) *cum*, *nemica* « de loc »; *niceș* « nu »; *ni* « nici » 173; verbul e precedat de negație (*nu*) în frazele introduse prin pronume, adverb sau conjuncție negativă: *nime să nu plîngă* 253; verbul nu e precedat de negație, construcție imitată după textul slav: *nece seceră*, *nece adună* 254; omisiunea lui *nu* în propoziții temporale introduse prin *pînă*, *pînă cînd* 254; imperativul negativ, v. IMPERATIV; pronume nehotărît negativ: *nece un(ul)* 126, 250, *nime(a)*, *nemică* 126.

NEHOTĂRÎT, v. ARTICOL, PRONUME.

NUMĂR: influența pluralului asupra singularului 95, 222. V. SUBSTANTIV și celelalte părți ale vorbirii, DESINENȚE.

NUMELE LUNILOR și articolul *lui*: *luna (lui) mai* 244.

NUME DE ORAȘE, în complementul de loc, introduse prin *întru*: *sosimu întru Sidonu* 258.

NUME PROPRII: flexiunea numelor proprii 94, 95, 97, 106-107; articularea la genitiv-dativ sg., fără schimbarea desinenței: *Ancăei* 97.

NUME DE ȚĂRI, în complementul de loc, introduse prin *la*: *sosi la Eghipet* 258.

NUMELE ZILELOR: nearticulate: *luni și joi* (în loc de *lunia și joia*) 244.

NUMERALUL: *trei* = **tre* + *-i*, desinența prezentă în *doi* 134; *întunerec* «zece mii», calc după sl. *tĭma* 115; colectivele: *îmbi*, *îmbe* 114; compuse cu *tute* și *tus-* 115; *mie* invariabil, față de *mie*, *mii* 115; construcția cu prepozițiile *a*, *de*, *la* corespunzătoare genitivului și dativului 114, 115; ordinalele și flexiunea lor 114-115; *-le(a)* și *-l* corespund articolului substantivelor 116.

ORDINEA CUVINTELOR 261-264; nu se oglindesc rigorile impuse de o tradiție literară 261; intercalarea articolului *al* sau a prepoziției între elementele pronumelor nehotărîte: *fie al cărui lucru*, *nece cu un chip* 263-264; intercalarea unor părți de propoziție între pronumele atone și *să*, de o parte, și verb de altă parte, la verbele reflexive și la formele subjonctivului: *să ne pre noi smerim* 262; intercalarea unor părți de propoziție între auxiliar și verb la formele perifrastice: *ce au el tocmit* 262; intercalarea substantivului sau verbului între elementele constitutive ale comparativului și superlativului: *mai om bun*, *foarte nărod mult*, *prea mîncare multă*, *forti ne-au părut bine* 264; intercalarea substantivului între elementele numeralelor compuse: *optzeci de ai și patru* 264; postpunerea adverbului *foarte* la superlative: *bogat foarte* 264; postpunerea auxiliarului la timpurile compuse: *întra-vor* 262; întîlnirea celor două tipuri în aceeași frază: *vedea-vor și vor asculta* 262-263: pronumele neaccentuat *o* așezat înaintea formei perifrastice a perfectului: *o am aflat* 263; pronumele personal accentuat, complement indirect, așezat înaintea verbului: *să ne noao ajute* 263; pronumele personal aton complement și pronumele reflexiv așezate înainte de verb sau după verb; întîlnirea celor două tipuri în aceeași frază: *veselescu-mă și mă bucur* 263; verbul pus la începutul propoziției 261; la urmă 261; infinitivul regim al altui verb așezat înaintea acestuia 262.

PALIA: traducătorii *Paliei* se dovedesc mai instruiți decît alții 265.

PARTICIPIUL perfect: *cerșut* 156; *fapt* și *făcut* în același text 157, 158; *întort* și *întors* 153; *înțelegut* la Coresi 143, 153; *învăscut*, *învins* și *învîncut* 143, 153; *stătut* 159; participiul perfect în *-ă*, în timpurile compuse, problemă de grafie 143, 144, 147; cf. participiul prezent; participiul perfect invariabil și acordat în timpurile compuse: m.m.c. perfectul *am fost muriți*, *era auziți* 144, condiționalul perfect: *ară*

fi venită, veniți 147, 148; în *Palia* cu sens de indicativ perfect: *ară fi depărtați* 149.

prezent 153, 154, 156, 158; *vruind* 159; *-ă* în *zicîndă* 153, *avîndă* 154; cf. participiul perfect; *-und* în loc de *-înd, -înd*; 73, 153, 158, 159; participiul prezent în timpurile compuse: *sînt făcînd* 156, *sînt stînd* 158; *era avînd* 153, *era învățînd* 138, *era stînd* 158; *au fost avînd* 153, *au fost zăcînd* 143; *fu cercetînd* 143; *fusese purtînd* 144; *voiu fi bătînd* 146; *fure lăcuind* 149; *ară fi mergînd* 148, 149.

Perfect slab, tare, v. Indicativ: perfectul simplu.

Pleonasm: *zise lor și grăi* 360.

Politețe, v. Pronume de reverență.

Postpunere, v. Articol.

Prefixe: prezența și absența prefixului; situația din sec. XVI în raport cu cea din limba de azi; 223-228; *a-* 223, *de-* 223, *în-* (*îm-*) 225-228; *întru-* 228; *ne-* 228-230; înlocuit cu *nu*: *nufapt* (= *nefapt*) 228, *nu năvidia* = *nenăvidia* 328; *pre-*, calc al slav. *pro-* și *na-* 230; *pre-* (*prevîncură*) = *prea* 231; *prea-* 231; *răz-* 231; *spre-* 231; *su-* <*supt* 231.

Prepoziție: 177-181, 254-259; prepozițiile din sec. XVI față de cele de azi 177; repetarea prepoziției înaintea apoziției și în alte situații 258-259; *a* mai păstrează unele funcții vechi 254; *a* în construcții corespunzătoare genitivului 114, 123, 124, 239; corespunzătoare dativului 94, 110, 114, 123, 124, 239, 254; încrucișare a construcției cu *a* + dativul: *totu se poate a credinciosului* 94; *înțeles fu a tuturora* 124; *a* și infinitivul 251; *a* înaintea infinitivului lung 152; *către* echivalent cu vsl. *kŭ* în traduceri 254; *de* în construcții corespunzătoare genitivului 93, 114, 117, 121, 123, 239; corespunzătoare genitivului partitiv 256; corespunzătoare apoziției 94; *de* + *a* și infinitivul; *de* omis 251; *de* înaintea infinitivului lung; servind la exprimarea scopului 152; *de* în construirea prepozitiilor de tipul *împregiur de, pre mijloc de* 93, 94, 114, 116, 117, 121, 123, 178, 179, 180; *de* repetat după interjecția *vai*: *vai de de* 186; *de* îl traduce pe vsl. *otŭ* 255; *de* introduce complementul comparativului 242, 253; concurența dintre *întru* și *în* 257 - 258; confuzia lui *întru* cu *între* 180; *între* « înaintea » = *ante* (+ *între* < *inter*) 179; *la* în construcții corespunzătoare dativului 115, 123; *la* introduce complementul verbelor *a se apropia, a nedejdui* 258; *na* = vsl. *na*; însoțit de *în, întru, din* 180; *pre* în construirea complementului direct, fapt normal în sec. XVI, 239-240; omisiunea lui *pre* datorită sintaxei textelor care se traduc 239-240; *pre* cu valoarea lui *prin* 240; a lui *asupra, împotriva*... 258; concurența dintre *prespre* <*per super* și *preste, pestre, peste* <*per extra* 181; *spre* cu funcția originară (*super*) 181; prepozițiile *derept* 179, *pregiur* 180, *depregiur* 178, *protivă* 181; prepoziții calificate de noi « locuțiuni prepoziționale »: *în mijlocul* 93, 94, *pre mijlocul* 93, *din giur împregiurul, împrejurele* 179; construite cu *de*: *ainte de* 177, *mainte de* 180, *alegîndu de* 177, *mai apoi de* 180, *pre asupra de* 180, *pre decindea de* 180, *de-a dereapta de* 116, *în lăuntru de* 117, *pren lăuntru de* 180, *de mijloc de* 117, 178, *din mijloc de* 117, *în mijloc de* 93, 94, 117, 179, *pre mijloc de* 93, 94, 114, 117, 123, 180, *prin* (*preîn, prim*) *mijloc de* 93, 117, 180, *de pregiur de* 178, *împrejur de* 116, 117, 121, *pre mai susu de* 180; construită cu *cu*: *alature(a) cu* 177.

Prohibitiv v. Imperativ.

Pronume (și Adjective)

demonstrative 120-121; *-a* particulă întăritoare 246; *acesta* și *cesta* 120, *acela* și *cela* 121; *(a)cesta* față de *(a)cest* 120; *(a)cela* față de *(a)cel* 121; flexiunea lui *(a)cesta* 120-121; a lui *(a)cela* 121; *ăla, aia* în sec. XVI, 121; compusele cu *alalt*: *cesta alalt, cela alalt* 121; *-și* atașat la demonstrative: *acestași* 121;

interogative: comunitate de forme cu pronumele relative 123; *ce* și *cene* cu valoarea lui *care* 123;

nehotărîte: *altul, alaltul*, flexiunea lor 123; compuse cu *alt*: *alt oarecine, alt fiece* ș.a. 125; prezența și absența articolului: *văzu el alt* în loc de *altul* 249; *altă* față de *alta* 123; *atare, acătare, cutare* 126; *atît* 124; compusele lui *ce* cu *fie-, oare-, vare-, macară, săva* 125; *cine* și derivatele lui: *cineși, cinescu, cinevași* 124; formații cu *fie-, fieși-, oare-, vare-, vere-, macară, săva* + *care, carele, ce, ceva, cine, cît, cîteva* 125; *neștine, nescare, neșchit* 125; flexiunea lui *tot*; *tutor* reflex al prototipului latin?; *tuturor* > *tutulor* prin contaminare cu articolul *-lor* 124; flexiunea lui *unul* 123;

compusele lui *unul* + *cineşi, cinescu* 124, *neştine, oarecine* 125; negative: *nime(a)* 46, 70, 126, *nemică, nece un* 126; *nece urulu cuvîntu*, articulat, în loc de *nece uru* 250; *-şi* ataşat la nehotărîte: *cineşi, cinevaşi* 124, *fiecareş, oareceş* 125;

personale 116-119, 247-248: *însul* în concurenţă cu *el* 117; apariţia lui *dins* 118-119; *însumi, însămi...*; acordul lui în gen şi număr; lipsa acordului 118; *însumi, însuţi...* neînsoţite de *eu, tu* 247; *-şi* cu valoarea lui *însumi, însuţi...*, ataşat la pronumele personale: *mineşi, eluşi* 118; reflexive: *sineşi* 119; posesive: *ai mieişi* 120; demonstrative *acestaşi* 121; v. Pr. nehotărîte, Adverb; *de eluşi* « singur » 118; *însumi* « singur » calc după sl. *samŭ* 118; *noi, voi* = **no*, **vo* + desinenţa de plural *-i* 134; reluarea subiectului prin pronume în construcţii ca: *mînule acelora iale să se împlă* 247-248; pronumele neaccentuat: omisiunea lui: *mie tare plăcură* 248; repetarea lui: *mă împunseră-mă* 248; v. Pr. reflexive; dativul cu funcţie de adjectiv posesiv 120;

posesive 119-120, 248-249; pluralul lui *mea*: *mele*, prin analogie cu *steastele* 31; concurenţa dintre *său* şi *lui* 248-249; *său* exprimă şi pluralitatea posesorilor, corespunzînd lui *lor* = *adurmiră somnul său* 249; flexiunea şi sintaxa posesivului şi a substantivului în construcţiile de tipul *tată-mieu, soru-sa* 95, 96, 244-245; *mînresai* oglindeşte tendinţa spre o nouă flexiune, cu *sa* primind desinenţa genitivului 96; posesivul sau pronumele personal în genitiv, însoţit de forma atonă a dativului pronumelui personal sau reflexiv: *nu-ş deşchidea rostul său* 249; *-şi* ataşat la posesive 120, v. Pr. personale;

reflexive 119; raportul dintre pronumele reflexive şi pronumele personale 118, 119; dativul neaccentuat al pronumelui reflexiv cu funcţie de adjectiv posesiv 120; repetarea pronumelui: *vă bucuraţi-vă* 253; *-şi* în *sineşi* 119, v. Pr. personale;

relative: *care*; formele nearticulate şi articulate: *carele, carea* 121-122; *care* fără prepoziţie 122; *ce* rar cu referire la persoane; frecvent pentru obiecte 122; *ce* concentrează expresii relative de tipul *în, cu, prin care*, putînd fi urmat de construcţia prepoziţie + pronume personal: *acestea sînt Paştile ce întru iale e glas de prăznuire* 249; *ce* completat cu demonstrativul: *cel ce, cela ce* 249; *cine* cu funcţia lui *care* 122; cu sensul de « fiecare » 124; prezenţa lui *cine* în istoria pronumelui nehotărît, v. Pr. nehotărîte;

reverenţă (pr. de ~) 118-119.

Propagare: *n* în *cărunt* < *canutum, genunchi* < *genuculum* 34; v. Anticipare, Epenteză.

Protează: proteza lui *a* în *auă* 26; a lui *î* în forme neaccentuate de pronume şi verb: *îmi, îs* 26; a lui *î* în prepoziţia *în* şi la cuvintele începătoare cu *în-, îm-* < lat. *in-, im-*, după producerea aferezei lui *i-*.

Reciprocitatea exprimată prin *cu* 255, prin *la* 258.

Reflexiv, v. Pronume, Verb.

Reforma: rolul reformei în traducerea şi tipărirea de cărţi religioase 9-12.

Reluare: a subiectului, prin pronumele personal 247-248; a complementului prin pronumele personal aton 248; a atributului adjectiv posesiv sau pronume personal prin pronumele reflexiv sau personal în dativ 249.

Repetiţie la adverbe: *cătelin, cătelin* 164; *mai mai*, probabil greşeală 172; la conjuncţii: *şi şi* 185; la prepoziţii: *vai de de* 186.

Romîna: limba romînă în textele din sec. XVI, caracterizare generală 14-15.

Rotacism: originea lui: netemeinicia ipotezei originii trace 78-79; rotacismul apare numai în elemente latine 77; rotacismul ca mijloc de precizare a unor etimologii: originea latină a lui *strein*; *amîna, sprînceană* pornesc de la cuvinte latine cu *-nn-* 77; *n* + *i* în hiat şi *nn* nu au suferit rotacismul 77; *n* > *r*, *n* > *nr* în textele din sec. XVI, 75-79; reacţiune greşită faţă de rotacism: *pănaţul* < *părăţul* 76; *nr* nejustificat, în loc de *r*: *împănratul* 76. V. Cronologie fonetică;

r. sintactic: *îr acela, înr aceia* 75, 76.

Savant: *bezaconui, bezaconic* cuvinte savante din slavă 58; *romîn, rominesc* în sec. XVI, sub influenţa lui *Romanus* 61; *trifoi*, cu *i* după *tr*, trădează fie influenţa terminologiei botanice a savanţilor (*trifolium*), fie pe aceea a ngr. τριφύλλι 20.

Semantică, v. Lexic.

Sfîrşit de cuvînt la substantive: schimbări prin analogie 95; singulare refăcute după plurale: *ciudesă* < pl. *ciudese* (= sl. *čudesa*, pl. lui *čudo*) 222, *boiariu* < pl. *boiari* (= sl. *boljare*, pl. lui *boljarinŭ*, păstrat ca *boiarin*) 222; *-ă* > *-e* din motive fonetice 95, 99; *-e* nu a devenit încă *-ie* în cuvinte ca

fune 100; *-i* în loc de *-e* sub influența originalului slav 100; *steauă* din *stea*, sau *stea* din *steauă*? 31.

SINCOPĂ: sincoparea lui *ă*, *i* (*e*), *î*, *u*, cînd preced imediat silaba accentuată 27; a lui *i*, *e*, *u* în silabă posttonică 27; a lui *u* dintre consoane identice 27; nu s-au sincopat *ă* în *desătul* 73; *e* în *derept* 73; *i* în *scurima*, *suripa* 73; *o* în *siroman*, *vorovi* 73; *u* în *usucă* (nu *uscă*) 132; **vurea* > *vrea* 29.

SINEREZĂ, v. HIAT.

SINONIME: alăturarea cuvîntului romînesc de modelul său slav: *fără-fundul beznei* 234.

SINTAXĂ: limba secolului al XVI-lea nu cunoaște rigorile unei sintaxe impuse de tradiția literară 237, 261; « dualism sintactic » în limba textelor traduse și a celor originale 237. V. părțile vorbirii și fiecare categorie gramaticală în parte.

SÎRBĂ: tipul de viitor cu *voi* existent și în sîrbă 146; regulă ortografică sîrbă (și bulgară) aplicată la scrierea chirilică romînească: ѧ are valoare de ѫ, cînd e precedat de ї 25.

SLAVĂ: influența slavă în fonetică: înlocuirea lui *ă* cu *î* înainte de *r* + cons. 20; în grafie *bezaconie* 58; *iasli*, *năpasti* 100; *iavescu* 66; *mene* 47; *pomeani*, *poveasti* 66; *ea...i* în loc de *e...i* 51; în lexic: cuvintele slave abundă în traducerile cărților religioase redactate în slavă 319; elemente slave: a) cărturărești și b) de limbă vorbită 319; v. LEXIC, CALC; în morfologie: verbe reflexive 128-130; în sintaxă: complementul unor verbe în dativ: *credeți mie* ș.a. 252-253; *a jelui* « a dori » 285; *ca* = « cum, cînd », după *jako* 164; *către* după *kŭ* 254; *de* după *otŭ* 94, 255; *întru* în loc de *printre*, după *vŭ* 180; *vŭ* din textul slav prezent în: *neoșa-se-vor vŭ* [= în] *Selmonele* 202; construcția *mare foarte*, după *zělo* + adjectiv 264; influența reflexivului *sę* asupra sintaxei lui *șie*, *sine* 119; v. CALC.

SUBIECT: reluarea subiectului prin pronumele personal 247-248.

SUBSTANTIV: morfologie 92-108; sintaxă 239-242; formarea substantivelor în sec. XVI, v. FORMAREA CUVINTELOR; infinitivul lung folosit ca substantiv 151, 152; flexiune: legătura flexiunii romînești cu flexiunea latină 107-108; urme de veche flexiune dacoromînească 113; desinența de plural *-i* de la declinarea I și a III-a, după declinarea a II-a 107; flexiunea substantivelor 95-103; inflexiunea *a...i* > *ă...i* la genitiv-dativ sg. și la plural 98-99; schimbarea radicalului prin analogie 99; *noru*, *soru*, *mînă* 95-96; *mumă*, *auo*, *pio*, *văduo*, *zi* (*zio*) 96; *zioei* față de *zile(e)i* 96; identitatea genitiv-dativ 108; plurale în *-e* și *-i* 98-99; pluralul unor feminine în *-ă* 99; paralelismul genitiv-dativ sg. — nominativ... plural 107-108; pluralul lui *pace*, *foamete* 103; flexiunea substantivelor masculine 94, 95; *tată*, *frate* 95; masculinele terminate în *-că*, *-gă* 95; *popă* 97; identificarea numelor proprii masculine în *-a* cu femininele 94, 95, 106-107; flexiunea substantivelor neutre 103-106; pluralul în *-ure*, *-uri* 103-104; *-uri* față de *-e* 105-106; *-e* față de *-i* 106; pluralul neutrelor terminate în *-r*: *-e* și *-ă* 105; pluralul lui *brîu*, *frîu*, *nume* 106.

SUBSTITUIRE DE SUFIXE: *gărdinar* 353, *neblagodarnic*, *neplodnic* 328, *ohabnic* 330, *podobnic* 332.

SUFIXE

adjectivale: *-ariu* 203, *-ean* 205, *-esc* 206, *-eț*, *-ăreț* 206, *-ios* 211, *-iș* 211, *-iu* 211, *-mic* 211, *-toriu*, *-toare* 212-217;

augmentative: *-oniu* 212;

colective: *-ame* 203, *-et*, *-ăt* 206;

diminutivale: *-ean* (*boulean*) 205, *-el*, *-ea* 205, *-eț*, *-uleț* 206, *-ilă* 209, *-ior* 211, *-iță* 211, *-uie* 217, *-uș* 222, 314;

moționale: *-că*; apare mai rar decît în limba de azi 222; *-easă* 205, *-iță* 211, *-oi*, *-oaie* 212;

nume de acțiune, de rezultat al ei, de stare: *-ciune* 204, *-eală* 204-205, *-enie* 205, *-ință* 210, *-iș* 211, *-mînt* 211, *-oniu* 212, *-ură* 217;

— de agent și de ocupație: *-ariu* 203, *-aș* 203, *-ean* 205, *-nic* 211-212, *-toriu*, *-toare* 212-217;

— de calitate (stare): abstracte (și concrete) și concrete derivate din ele: *-ătate* 203-204, *-ețe* 206, *-ie* 206-209, *-ime* 210, *-șug*, *-șig* 212; concrete: *-are* (*vînătare*) 203; *-uș* (*bărbătuș*) 222;

— de înrudire: *eș*, *-ăș* (*brateș*) 205;

— de locuri determinate printr-o calitate: *-iș* 211, *-mînt* 211, *-ură* 217;

— de obiecte destinate acțiunii: *-ură* (*unsură*) 222;

— de ocupații și al locului de practicare: *-ie*, *-ărie* 207;

— de țări: *-ie* (*Ovreie*) 209;

verbale: *-ui* 222-223, *-ului* 223.

SUFIXE APARENTE: *-esă* în *ciudesă*, *-in* în *boiarin* 222.

SUPERLATIVUL cu adv. *mult*: *mult păcătos* 109; cu adv. *vîrtos*: *vîrtos bune* 109; cu loc. adv. *fără seamă*: *fără seamă mulți* 109; *prea* al superlativului despărțit de adjectiv, v. ORDINEA CUVINTELOR.

ȘTEFAN CEL MARE: jurămîntul lui din 1485 redactat în « valahă » 9.

TIPOGRAFI: tipografii au introdus în textele culese deprinderile lor de pronunțare 64.

TRACĂ: rotacismul nu datează din epoca tracă 78-79.

TRADUCERE: sintaxa textelor din sec. XVI corespunde celei a textelor care au fost traduse 237-239; abundența de cuvinte de origine slavă datorită traducerii servile 319; v. CALC, LEXIC, MAGHIARĂ, SLAVĂ.

TRANZITIV: verb tranzitiv construit cu complement indirect în loc de complement direct: *giudecați săracului* 94; verb tranzitiv apare ca intranzitiv: *socoti* 304.

TRIFTONGI: *iea>ea* după *r* 18, 44; *iea>ia* 18; *iea>ea*, după ce a alterat consoana precedentă 18; *ieu* > *iu* în *miu*, *iușor* < *mieu*, **ieușor* 39.

TURCĂ: bogăția elementelor osmanli în limba sec. XVI, 349; elemente turcești trecătoare și altele care mai stăruie 350; termeni care mai sînt curenți 350, v. LEXIC.

VERBUL

conjugări: variații de conjugare (metaplasmă): trecere de la a III-a la a II-a 126; alternare între a IV-a și I 126-127; între I și a III-a 127, între a IV-a și a III-a 127, 142; *cură* față de *cure*, fapt de fonetică 128;

flexiune: variații în radical, în cursul flexiunii: *a-ă-e*, *e-ă*, *u-o-oa*; *u* nesincopat 132, 135, 150, 158; *d-d(z)*, *c-g*, *d-g*, *t-č*, *t-ț*, *n-nĭ-ĭ*, *r-rĭ-ĭ*, *șt-sc* 132-133, 136-137, 151, 153-156; *mănînc* față de *mînc* 132, 135, 150; nu *mînc...*, dar *să mînce* 135; *curge* față de *cure* 133; *aibînd* față de *avînd* 154;

dublă flexiune: *cere — cerșii*, *cerșui* 155; 155; *am cerșit — am cerșut* 156; *veni*: perfectul *vine* față de *veni* 141;

infixe: *-ez* și *-esc*: flexiunea cu și fără infixe la indicativul prezent 130-131, la conjunctivul prezent 134-135, la imperativ 149; *-esc*, *-ește* față de *-ăsc*, *ăște*, *-ăște* 131; *-ez* excepțional la conjugarea a IV-a 134.

VERBE AUXILIARE:

avea: în formarea condiționalului: *ași* + infinitivul 146-147; condiționalul cu *ași*, o enigmă a morfologiei limbii romîne 149; în formarea m.m.c. perfectului perifrastic: *avea agonisit* 144; în formarea perfectului perifrastic: *am* + participiul perfect 143; în formarea viitorului: *am* + infinitivul 146; 3 sg. *au* după 3 pl. 143; prezența lui *a* la 3 sg., ca și a lui *a* la 3 pl., neglijență grafică 143; influența lui *am* asupra desinenței imperfectului 1 sg. în *-am* 137; influența lui *au* asupra desinenței imperfectului 3 pl. în *-au* 137;

fi: în formarea condiționalului perfect: *așifi* + participiul perfect 147-148; *fure* + participiul prezent 148; *vrea fi* + participiul perfect, participiul prezent 148; *am vrut fi* + participiul perfect 148; în formarea conjunctivului perfect: *să fiu* + participiul perfect 143; în formarea imperativului perifrastic = *fii* + participiul prezent 150; în formarea m.m.c. perfectului perifrastic: *eram* + participiul prezent 144; *am fost* + participiul perfect, *fuseseși* + participiul perfect, participiul prezent 144; în formarea perfectului perifrastic: *am fost*, *fuiu* + participiul perfect, participiul prezent 143; în formarea viitorului: *voi fi* + participiul prezent 146.

vrea: în formarea condiționalului perfect: *vrea*, *am vrut* + participiul perfect, participiul prezent 143; *am vrut fi* + participiul perfect 148; originea viitorului cu *vrea* 146; *vrea* + infinitivul 144-145; *vrea* + conjunctivul 145; flexiunea lui *vrea* în formarea viitorului 144-145, 146; independent sau auxiliar, în sec. XVI *vrea* are la prezent aceleași forme 159; *va>a*: *s-a alege* 145.

VERBE REFLEXIVE: reflexive în loc de nereflexive, și invers 128-129; reflexive și nereflexive folosite paralel 129; reflexive calchiate după verbele slave 130; repetarea pronumelui reflexiv: *vă bucurați-vă* 253.

VOCALE

accentuate: *a* lat. păstrat; *a* + *m(m)* păstrat 16; *a* + *m* + cons. > *î*; *a* + *n*>*î* 16; reflectat prin *i* și *i* în *înemă*, *inemă* sec. XVI, 38; *a* + *n* + cons.>*î* 16; *a* + *nn* păstrat 16; *a* > *ă*, *e*, v. ALTERNANȚE; *a* după *i* sau consoană muiată > *e*: *a tăie*, *a giunghe*

128; *a* reflectat prin *ea* în *seamă* <magh. *szám* 39; *a* păstrat în *obicăi* 39;

ę lat. >*ie* 17,44; v. DIFTONGI, TRIFTONGI; *ę* nu se diftonghează în proparoxitone 18; *ę* + *m* păstrat 18; *ę* + *m* + cons., *ę* + *n* + cons. nu s-au diftongat 18; *ę* + *m* + cons. > *î* 18; *ę* + *n* > *i* 18; reflectat prin *e* sau *i* în sec. XVI, 41; > *î* dacă în silaba următoare nu se afla *e* sau *i* 18, 19; *î* din *tînăr*, în loc de *tinăr*, neexplicat 18, 41; *ę* + *n* + cons. > *i* 18; > *î* 19; apare ca *e* sau *i* în sec. XVI, 41; ca *î* în *mînt* 41; *ę* + *nn* păstrat 19; > *ea* în *geană* 19; *e* (< *ie*) după *ţ*, *z*, *ş* > *ă* 18; *e* din *ę* (> *ie*), după *(d)z*, *ş* > *ă* sec. XVI, 39-40; *e* după *ţ* păstrat în *ţermure* sec. XVI, 40; *e* după *r* păstrat în *reu* sec. XVI, 40; *ę* lat. păstrat 19; *ę* inițial > *ie* 19; *ę* inițial ... *e* > *ie*, *ia* ... *e*, apoi *e* ... *e* 43; *ę* după labială, cînd în silaba urm. nu se afla un *e* sau *i* > *ă* 19, 41; *ă* > *î* înainte de *s* + cons. 19; *ę* după *rr* > *ă* 19; nu a trecut la *ă* în **PS.** 42; *ę* > *ă* după *s*, *ş*, *j*, *r* extrem de rar în sec. XVI, 41; *ę* după labială păstrat în sec. XVI, 41; *ę* urmat de *s* + cons. > *î* 19; *ę* ... *a*, *ă*, *e* > *ea*, v. DIFTONGI; *ę* ... *e* redat prin *ea* și *e* în sec. XVI, 42-46; *ę* ... *e* după *ş*, *j*, *rr* apare cînd ca *ea*, *e*, cînd redus la *a* 43; după *č*, *ğ* mai rar *a* decît *ea* 44; *ę* + *m* păstrat 19, 46; *ę* + *m* + cons. > *î*, cînd în silaba următoare se afla *ă* sau *u*; > *i*, cînd în silaba următoare se aflau vocale palatale 19; *ę* păstrat înainte de *mn* 19; *ę* + *n* > *i*; > *î*, după labială, *s*, cons. + *r*, dacă în silaba următoare nu se aflau vocale palatale; > *î* după *r* inițial 19; *ę* + *n* + cons. > *i* 19; > *î* după labială, *s*, cons. + *r*, dacă în silaba următoare nu se aflau vocale palatale 19; > *î* după *r* inițial 19; *ę* + *n* urmat de *e*, *ę* + *n* + cons. urmat de *e* apar fie ca *e*, fie ca *i* în sec. XVI, 46-48; *ę* + *n* + cons. neurmat de vocală palatală > *i* 48; *ę* + *nn* păstrat 19; > *ea*, apoi *a*, în *peană* > *pană* 20; *ę* final > *ea* 20, 24; *e* din cuvinte nelatine, după labială, apare cînd ca *e*, cînd ca *ă* în texte din sec. XVI, 48; *e* > *i* în *jemblă*, *jimblă* 48; *é*, *e* maghiar > *ea* sec. XVI: *chidzeaș*, *fealiu* 49; *ę* slav se comportă ca *en* latin 49;

i păstrat 21; *i* > *î* după *r* inițial, *rr*, *ţ*, dacă silaba următoare nu conținea o vocală palatală 21, 29, 49; nu e trecut la *î* în unele texte din sec. XVI, 49; *i* păstrat după *r* medial 29; *i* > *î* după *s*, *(d)z* 49, după *ş* 50; *i* din *frimbie*, față de *frîmbie*, neexplicat 19; *i* înlocuit de *e* în *uces* 50; *î* < *i* absorbit de *(d)z* în *(d)zua* < *(d)zîua* 49; *î* din *tînăr* în loc de *tinăr* neexplicat 18, 41; *î* > *i* în texte din sec. XVI, după *s* 39, 48, 50; după *(d)z* 48; după *j* 51; după *str* 39;

ō și *ŏ* lat. = *o* 22; *ō* nu se confundă cu *ŭ* 22; *o* păstrat 22; *o* > *u* în cuvinte atone în frază (*amu*) 22; *o* > *oa*, v. DIFTONGI; *o* înlocuit cu *u* în *cute*, *mura*, fără explicație 22; *o* + *m* + cons. (afară de *n*) > *u* 22; *o* + *n* > *u*; păstrarea lui *o* în *-oi* < *-oneum* neexplicată 22; *o* + *n* + cons. > *u* încă din latină 22

ą slav reflectat prin *im* în *simbătă* 50;

ū și *ŭ* lat. = *u* 22; *u* păstrat 22; *u* > *o*, fără explicație 22-23; *u* > *o* în cuvinte de origine nelatină, în sec. XVI, 50; *u* redat prin *o* în texte din sec. XVI, 50;

neaccentuate: *a* inițial păstrat 17; *a* > *ă* 17; *a* + *r* + cons., *a* + *ş* + cons. > *î* 17; *a* + *m* + cons. > *î* 17; *î* redat prin *i* în sec. XVI, 53; *a* + *n* în silabă inițială, *a* + *n* + cons. > *î*, apoi *i*, dacă silaba următoare conține *e* 17; *î* păstrat în sec. XVI (*înel*) 53; *a* în loc de *ă* în sec. XVI, 52, 55;

ă după *ţ*, *ş*, *j* > *e* 17, 95; *ă* după *ş*, *j*, *ţ*, *(d)z* păstrat sau devenit *e* 52; *ă* în loc de *a* în sec. XVI, 52; *ă* > *e* după *r* în desinența perfectului *-ară* > *-are* (transformare fonetică?) 139; în *făre*, *iare* 179;

e medial sau final păstrat 20; *e* inițial urmat de *r* > *a* 20; *e* inițial > *a* în compusele cu *eccum* 20; *e* inițial > *ă* în *ăl*, *ăst* 20; *e* inițial păstrat, v. ANALOGIE; *e* > *ă* cînd e precedat de labială, *s*, *d* (în silabă protonică), *n*, cons. + *r*., dacă în silaba următoare nu se afla o vocală palatală 20; *e* > *ă* după *r* inițial sau *rr*, 20, 56, 57, 82, 128, după *t* (în silabă protonică) 20, 57, după *s*, *ş*, 55, după *d*, cons. + *r* 56, după *č* 57; după labială, *s*, *č*, *j*, *r*, *t* în elemente nelatine 58; *e* > *ă* sau păstrat, în sec. XVI, 54-57, 82; *e* > *i* regional 57; *e* păstrat în *necăirea* ... 54; *e* nu devine *i* în unele elemente nelatine 58; *e* + *m* păstrat 20-21; *e* + *m* + cons. > *i* 21; *e* + *n* păstrat în silabă protonică 21; *e* + *n* > *î* după labială, dacă nu figura *e* sau *i* în silaba următoare 21; *e* + *n* păstrat în silabă posttonică 21; *e* + *n* > *i* după *č*, *ğ*, *d* 21; *e* + *n* > *i* după *s*, dacă nu figura *i* în silaba următoare 21; *e* + *n* + cons. > *î* după labială, dacă nu figura o vocală palatală în silaba următoare 21; *e* + *n* + cons. > *i* 21; > *î* în sec. XVI, 58;

ę slav redat prin *en* 59; *în* (în loc de *in*) în *scrînti* 59;

i lat. păstrat 21; *i* păstrat la sfîrșitul cuvintelor numai după cons. + *r* sau *l*; în alte condiții > *ĭ* 21; *i* devenit *e* în lat. vulg., neaccentuat 21; *i* > *î* după *ţ* 57, 60, *j*, *rr* 60; *i* > *e*, iar acesta *ă* 59; *i* reflectat prin *ie* în *mierurat* 59; *i* reflectat prin *e* sau *ă* în conj. *si* > *se*, *să* 59; *i* > *e*, *ă* după *s*, redat prin *e*: *serac* 60; *i* menținut în unele cuvinte nelatine 60;

î redat prin *i* în sec. XVI, 53; *î* (<*a* + *n*...*e*) păstrat în sec. XVI (*înel*) 53;

o lat. > *u* 22, 60, 61, 62; *o* + *m* + cons. (afară de *n*) > *î* 22, 62; devenit *u* prin analogie 62; *o* + *n* + cons. > *î* 22; *o* > *ă* în monosilabe 22; *o* > *ă* în sec. XVI: *mărmîntu* 60; *nitrăpolit* 62; *o* > *u* în cuvinte nelatine 62;

ą slav reflectat prin *un* sau *în* în sec. XVI, 62;

u lat. păstrat 23; *u* + *n* > *î* 23; *u* + *m* + cons. > *î* 23; *u* dispărut din diftongul *iu* 23; *u* final în sec. XVI, 63-65, 91; fazele prin care trece pînă la amuțire 63-65; *u* > *î* sec. XVI: *viltur* 65; *u* păstrat sau *o* în *usteni* în sec. XVI, 65.

INDICE DE CUVINTE ŞI PARTICULE

ROMÎNĂ

Dacoromînă

a[1] prep. 254; 26, 251; 94, 114, 115, 123, 124, 239
a[2] art., v. *al*
-a[3] art. 18, 19, 23, 24, 31, 95, 96, 97, 100, 115-116, 243-244, 247, 250; *a* 26; *-ei, -i* 96, 97, 100, 106; *ei, ii* 112, 114. V. *-l*.
a-[4] pref. 30, 223
abai 350
aban = *abai*
abate vb. 30
abia, abiia 66
abirui vb. 223
abiruire sb. 223
ac 16
acadie v. *acates*
acatare v. *acătare*
acates, acadie 346
acătare, acătarele, acătărui 126; *acatare* 69, 126
ace = *acea* 66
aceajderi = *aşeajderi* 163
acel 20, 29, 121, 247; *acelu* 121; *acela* 121, 246; *acelui*; *acei* 121; *aceia* 121, 246; *acelora*; *acea, aceaia, aceei, aceii, aceiia* 121; *acele* 42; *cel* 121, 123, 246, 249; *cela* 110, 121, 246, 247, 249; *celuia* 121, 246; *cei* 121, *ceia* 246, *celora* 121, 246; *cea* 110, 121, *ceaia* 110, 121, 246; *ceei, cei, ceii* 121, *ceiia* 121, 246; *cele* 121, 246; *celea* 121, 246, 247, *čalea* 44; *cele după cele* 121. V. *cel ce, pre acea, pren aceaia*
acela alalt: *cela alalt, celalalt, celuia alalt*; *ceia alalţi*; *ceaia alaltă* 121
acelaşi: *celoraş* 121
acest 20, 29, 66, 120, 124; *acestu* 120; *acesta* 120, 121; *acestui* 120; *aceşti* 120; *aceştia* 66, *aceştea* 121, 124; *acestor* 120; *aceasta* 42, 120, *ačasta* 42; *acestei* 121; *aceştii* 120, 121; *aceşteia, aceştiia* 120; *aceste* 42, 76; *aceastea* 44, *ačastea* 43; *acestea* 120; *cest* 120, 123, *cestu* 120, *cesta* 120, 121; *cestui*; *ceşti* 120, *ceştea* 121; *ceastă, ceasta* 120; *ceştii* 120, 121, *ceştiia* 120; *ceste, cestea* 120. V. *prin aceasta*
acesta alalt: *aceasta alaltă*; *cesta alalt, cestalalt* 121
acestaş 121, *acestuiaş* 121
aci 20, 29; *acia, acie, acii, aciia* 160. V. *de aci*
aciaş, acieşi, aciiaş 160, *aciiş* 60, 160; *aciiaşi... aciiaşi* 160
acice 20, *acicea* 160, 319; *cice, cicea* 160
acioaie, ciohai, ciuai 355
acira 354
aciu 342
aciua: *să aciuo* 134
ačuotoriu 212
aclaz v. *atlaz*
acmu 22, 27, 161, 162, 264, 265; *acum* 20, 161, 162, 163, 264; v. *amu*
acmuş, akmussu 161
acole 160, 161; *acolea, colea, încolea* 161
acolo 20, 25, 26, 160, **aculo* 25; *colo* 26
acoloş 161
acoperi 61, 267, *acuperi* 61; *acoapere, acopere, acoaper* 50; conj. *acopere* 50, 137, *acopee* 137; imper. *acoperi* 50, 150. V. *coperi* şi deriv.
acoperimînt 267; *acoperimîntul* 59; *acopărămîntul* 54, 59; *acoperemînt* 59, 61; *acuperemînt* 61
acoperit[1] adj. 267
acoperit[2] sb. 267, 272
acoperitor 213
**aculo* 25 = *acolo*
acum v. *acmu*
acuperi v. *acoperi*
adamască, adămască 53
adauge 126, 267; *a se~* 267; *adaudze, adaudzge* 81; *adauset* 154; *adaugevrem* 145; *adausere* 141; *se-ară fi adauş* 148; *nu adaugereţi* 150, 151, *nu adaugeţi* 151
adămană 342
adăpa 30; *adapi, adăpi* 132; pf. *adapaşi* 69, *adăpat* 139; *adape* 135
adăpostitură 217
adăuga 126
adăugi 126
adăvărat v. *adevărat*
adăvăsi 342
adecă 161, 162; *~iaca* 161, *~amu* 162, *~amu acmu* 162
adeîn v. *adin*
a-dereapta 177; *de-~* 178
adevăr[1] adj. 223
adevăr[2] adv. 161
adevăr[3] sb. 28, 223; *adever* 41; pl. *adeverele* 105; *cu adevăr, cu de adevăr* 165; *pre adevăr* 174
adevăra 28, 127; *adivăra* 57; *adevărez, adevărează* 55; *veri adevăra* 144; *adevăreze* 55
adevărat 199, 223; *adăvărat* 56; *cu adeverat* 165

adevărătură 217
adevărătoriu 212
adeveri 127
adeverie 206
adeverit [1] adj. 199
adeverit [2] adv. 161
adeveritoriu 212
adeveritură 217
adin, adein 177
adins prep.; *adinsere* = *adins tine*; *adinş ei, eişi, adinşişi* 177. V. *cu de-adins*
adivăra v. *adevăra*
adîcatu 83 = *adîncatu*
adînc 22; *adîncul* 50; *aduncul* 50
adînca 22, 23, 126
adîncat [1] adj. 84, 199; *adîcatu* 83
adîncat [2] sb.; *adîncatele* 188
adoara, adoară 161
aduce 17, 150; *aduc* 30; pf. *aduş(u), aduset(u), adusesetu* 140, 144; m.m.c.p. *adusesetu, era adus* 144; *ară aduce* 149; *ai vrut aduce* 148; *ad* 150, *adu* 21, 150
aducere 267
aduna 258, *adunra* 75, *adura* 75, 76; impf. *adunra* 138; *aduna-văm* 145
adunare: *adunariei, adunăriei* 101
adunat sb. 267
adunătură 267, *adurătură* 77
adunc v. *adînc*
adurmi 60, 223
adurmita 60, 223; v. *durmita*
adus sb. 188
adusă sb. 188, 267
adzuţi v. *ajuta*
afara prep. 177
afară 22, 161; *afara* 161; *deîn afara* 167; *din afara* 179; *pre de afară* 174; *a da afară* 274
afară-de-morţiei = *a fără-de-morţiei* 234
afăptură = *făptură* 223
afedron 346
afla: *afli* 21; pf. *aflămu* 139; *veri afla* 144, *văm afla* 145, *are a afla* 146; conj. *afli* = *afle* 57; *ară afla* 146; *ară fi aflînd* 149; *aflatu* 63
afumare: pl. *afumari* 101, 102
afundare 194
afundat adj. 199
afundătoare 212
afunzime 209, *afunzimeei* 100
agiunătoriu 212
agiurat = *ajunat* 75
agiutătoriu artic. 109
agiutoriu artic. 109
agonisi: *avea agonisit* 144
agonisită, agunisită sb. 268
agru 313
ai v. *an*
aia 121
aiasta, aiastă, aiastea 121
aiave, aiavea 52, 161
aice, aicea 161, *aici* 26, 161; *ice, icea* 161, *ici* 26, *icia* 68; *de icea* 166
-aie 29
aiepta 30
aimintre, aimintrea, aimintri, aimintrilea 161
ainte adv. prep. 17, 24, 162, 319; 177; ~ *de* 177; *de* ~ 166, 298, *de inte* 68; **ainte* 53
ainte-apuca 235
ainte-întrece 235
ainte-născut 233
ainte-pomeni = *ainte-pune* 235
ainte-pune 235
ainte-vedea 235
aiurea, aiurile 162; *într-aiure* 171; *nece aiurea* 173; *pre aiurea* 174
ajun 268, 360
ajuna 30, 268, 360; *ajune* 134
ajunare 194, 268
ajunat 75, 188, 268; *agiurat* 75
ajunge 30; *ajunsem, agiunset* 140; *vrea fi ajuns* 148
ajuta 30; *adzuţi* 81; *vrea agiuta, a vrut agiuta, vrea fi ajutat* 148
ajutătorie 206
ajutorie 206, 207
ajutoriu [1] sb. 207, 268; artic. *agiutoriu* 109
ajutoriu [2] adj. 268
akmussu = *acmuş*
al 63, 109, 110, 112, 245, 263, *alu* 63; *a* 109, 110, 112, 245, 246; *ai* 109, 110; *ale* 109, 110, 113, 246
alalt 121, 123, 124; *alaltu, alaltul*; *alăltui, alăltuia, alăltului*; *la alalt*; *alalţi*; *alăltor, alăltora*; *alaltă*; *alalte* 123; *la alaltă* > *laolaltă* 24
alature(a) cu 177
alămojnă 319, 345
**alărga, *alărgînd* v. *alerga*
albie 27
albină: *albinele, albinile, albi(n)rile* 98
alcam 342
aldămaş 203
aldămăşariu 203; pl. *aldamaşari* 69
aldovăni (a se) 342
aldui 342
alean v. *de* ~, *în* ~, *într-* ~
aleaneş, aleaniş sb., adj. 58, 342
alege 30, 42, *aleage* 42; pf. *aleş* 140, *alese* 42, *alesem(u)* 140; *s-a alege* 59,145
a-legeei-păşitori 232
a-legiei-călcătoriu 232
a-legiei-frîngători 232
alegînd adv. 162
alegîndu de 177
alenşig 342
*alerga, *alărga, *alargă, *alărgînd* 17
ales adv. 162
alesătură 268
alinta 21
almas 350
alnic 207, 319
alnicie 207, 319
aloi 346
alt 34, 123, 249, 250; *altul(u)* 64, 123, 250; *alţi* 249; *altă* 123, *alta* 123, 250, 264; *alţiia* 123; *alte* 249, 250
alt fiece 125
alt oarece, alta oarece; *alte oarece, alte oareceş* 125
alt oarecine, altui oarecui 125
alte ceva 125
altulu oarecarele, alţii oarecarii 125
aluat 30
alună 24, 30
amanat = *amanet* 350
amar 17, 52; *amaru* 64; pl. *amari* 102, 109; *amară* 109, *amarră* 80; *cu amar* 165
amatie 346

amăgi: *amegi*; *amăgesc* 53
amări, *amărî* 128; *amăraşte*, *amăreşte* 131; *amărîia* 138; *amariră* 52
amărîme 209
amărîtoriu 212
a-măruntul 162; *pre amărunt*, *pre amăruntul* 174
-ame 16, 203
amegi v. *amăgi*
ameninţa 33, 34; *amerinţa* 33, 88
amestec: *menit în amestec* 290
amiază-noapte 290
amiazăzi 88, *amiazăz* 60, *amiadzădzi* 76, *amiadzezi* 52, *amiazi* 88
a-mijloc 162
amin ↘ 63
aminte: *a se lua* ~ 130
amistuită sb. 188
amîna 77
amînat [1] adj. 199
amînatu [2] adv. 162
a-mînă 162
amîndoi 114; *amîndoao* 67, 114; *amîndoo* 67
amîndoi spră zece 114
amnar 27
amu [1] adv. 22, 162; *acmu amu*; *adecă amu*; *adecă amu acmu*; *amu acmu*; *iaca amu acmu*; *iani amu*; *iată amu de acmu*; *ni amu* 162
amu [2] conj. 181, 261
an 16, 30, *anu* 77; *anni*, *ai* 81. V. *mult*
analtu v. *înalt*
Anca: *Ancăei* 97
anchiră 346
anghiriate 354
anina 33
anină v. *arină*
antipat 346
Anuşca: *Anuşcăi* 97
aoiei v. *auă*
aorar 346
aorea 163, 319; *aorea . . . aorea* 163
apă 30; *apeei*, *apei* 96; *apă împutată* 280 *apă-cu-trînd*; *apa-trîndului*; *de-apă-trîndav* 232. V. *fără-apă*
a-păcatelor-cădere v. *căderea-păcatelor*
apăra 268; 252; *apere*, *apăre* 135; *ară apăra* 146; *nu apărareţi* 150
apărare 268
apărat sb. 268
apărătură 268
apăsa 212. V. *păsa*[1]
apestit adv. 163
aplecat sb. 188
apoi [1] adv.; *de apoi* 200; *întru apoi* 171; *mai de apoi* 200; *mai mai de apoi* 172; *apoia* 35, 200; *de apoia*, *mai de apoia* 200; *mai de apoilea* 172; *mai apoi de*, *mai de apoi de* 180
apoi [2] adj., *apoiul*, *apoia*, *apoile*, *mai apoi*; *poniu* 200
apoi [3] sb. 198
apoia [1] v. *apoi*
apoia [2] sb. 198
apostol ↘ 63, 242
apostolesc; *Lucrul* ~ 206, 288
apostoleşte 163
aprinde 359; *aprinse* 46, *aprise* 83, *aprinsără* 55; *aprisără* 83; *să aprinză* 136; *ară aprinde* 146, *are aprinde* 147; part. *aprense* 46, 47, *aprinse* 46
aprinsă sb. 188
aproape [1] adj.: *aproapea* 200
aproape [2] sb. 238
apropia 27, 258; *a se* ~ 252, 255; **aproipa* 27; *apropiu* 27; pf. *apropiemu* 139; *era apropiindu-me* 138
apropiat sb. 188
apropietoriu 212
aprumuta 223
apuca: *ainte-apuca* 235
apune: *apun* 30, *era apus* 144; *apue* 136
apus sb.: *apuse* 105
apuţi 223
apuţit sb. 188, 223
-ar v. *-ariu*
ara: *a ararea* 152
aracgin 350
aramă 16, 20, 92; *arame* 92; *arama* = *arame* 92
arăta 268, *arrătă* 57, 81, 82, *arrata* 69, *arreta* 57; *era arătînd* 138; *văm arăta* 145; *arete* 42, 135, *arate*, *arrăte* 135; *arătarem* 147
arătare: *arrătariei* 101
arătat adj. 268
**arătăci* v. *rătăci*
arătătură 268
Arbanaş: *lui* ~, *Arbanaşului* 112
arbore (mod.) 361
arbure 22, 361; *arburii* 61
arc: *arce*, *arcele* 105
arde: impf. *arde* = *ardea* 66; pf. *arş* 140; *arză* 136; *ară* (*are*) *arde* 147
ardelean: *ardeleani* 51
ardere 268
are sb., *area*; *arie* 100
-are 17, 203; *-*ariă* 17
areopaghit 346
arepă v. *aripă*
argăsitorie 207
argint 18, 268, *argent* 41, *arjintu* 81; *arginţi* 268
arginti vb. 126
argintu-tăetoriu 232
arginţi vb.: *arginţite* 37, 126
arhidux, pl. *arhiduchi* 352
arhisinagog, *arhisinagoga* 346
arici 20, 29, **ariţ* 29; pl. *arici* 29
arie v. *are*
arină 19, 88, 313; *ariră* 88; *anină* 88, 313
aripă: pl. *aripi*, *arepi* 57
-ariu 16, 23, 26, 203, 353, *-ar* 353
armasariul 69
aromat 346
arsă sb. 188, 268
arsătură 217
arsură 268
arunca: *arunca-văm* 145; *nu aruncareţi* 150
aruncat: *arrucat* 82, *arrucatele* 84
arzătură 217
asămăna v. *asemăna*
asămănătură 217; *asămănătura* 55
asăn v. *asin*
asculta: *ascult* 22; pf. *ascultat* 139; *vei asculta*, *asculta-veţi* 145; cond. 2 sg. *ascultare*, *ascultari* 147, pl. *ascultaret*; *ascultare*, *ascultar-ară* 147, *vrea asculta*, *vrea ascultare*, *au vrutu asculta*, *vrea fi ascultat*, *fire-aşi ascultîndu* 148
ascultămînt 211
ascultătoare 269
ascultătură 217

ascunde: *ascundu* 63; *ascunşu* 63, 140, *ascunsără* 55, *ascuseră* 84; *ascundză* 136; *ascunde-mevrea, ascunde me-amu vrut* 148
ascuns sb.: pl. *ascunse(le)* 105; *ascunsurile* 104, 105; *cu ascuns* 165
ascunsoare 313
ascuţi 22, 26; *ascuţ* 27
ascuţit sb. 269
asemăna 29, 55, *a se~* 296; *asămăna* 55, *asămănra* 76, *asămăra* 55; *asămără* 76, *văm asemăna* 145; *nu vă asemă(n)rareţi* 55, 150. V. *semăna*[2]
asemenea adj., adv. 29, 108, 176, 274; *aseminea* 57; *asemenele* 163, *aseaminile(a)* 108, 163; *aseminilea* 57; *asemere* 29; *semerea* 75, 176, 223; *semen(r)ea* 223
asemeninţă 210
asin 20, 313; *asenului* 58, 313; *asăn* 20, 313; *asini* 20, 21
asină 313
asiriesc 206
aslam 319
aspărea 223
aspidă 319, 345
aspru sb. 346
aspuma 223
astară 163
astă v. *ăst*
astăzi sb. 198
astriinat 72, 223; *astriiraţi, astriinraţi* 72
asupra 177, 258; *asupră de* 177; v. *pre asupră de*
asupră adv. 163; *cu asupră* 165, 269; *pre asupră* 174
asupră-luare 233
asupri 269
asupriciune 204
asuprit[1] adj. 269
asuprit[2] sb. 269
asupritoriu sb. 269
asupritură 218
-aş 203
aşa 27, 163; *aşaa* 37; *aşi* 32, 163; *aşe* 163
aşaşi, aşeşi, aşişi; în aşeşi; derept aşişi 163
aşchie 32
aşeza 28; *a se~* 291
aşezătură 269
aşijdere 163, 264; *aşijdire, aşeajderi, aşijderea, aşişdere, aşişderia, aşişderile, aceajderi* 163
aştepta 34; *aşteaptă, aştaptă* 40; *aştepta* 3 pl., *era aşteptînd* 3 pl. 138; *vrem aştepta, aştepta-vrem* 145; *va fi aşteptînd* 146; *aşteptaţi* 151
aşterne 32
aşternut sb. 359; *aşternute, aşternutele* 105
atare adv., pron. 20, 27, 33, 126; *atarea*; pl. *atării, atăror* 126
atîtînd 163
atineesc 206
atinge; *a se~* 130; *vei atinge* 145; *ară atinge* 147; *nu atingeţi* 151, *nu (vă) atingereţi* 130, 150, 151
atis = *atins* 84
atît adv., adj., pron. 20, 27, 33, 66, 124; *atîţea* 66, 124; *a atîţi* 124, *atîta* 253; *pînă într-atîta cum* 261
atlaz 350; *aclazu* 87, 350
**atoamnă* v. *toamnă*
atunce, atunci 163
atunceş 163
-aţ 29
aţiţa: *aţîţ* 21; *aţiţ* 49; *aţiţaş* 60
au[1] conj.; *au . . . au* 181, 184
au[2] adv. 163; *au doară* 164
auace 24
auatis = *amatie*? 346
auă 26; *auo* 67, 96, 313, 359; *aoiei* 96
a-umăr 164
aur 23, 51; *avur, avor* 51
austru 337
auzi 51, 133, *avuzi* 51; *auz* 23, 133, *aud* 68, 133; *auzi* 28; *auziia* 3 pl., *auzea, auzeai* 138; prez. şi pf. *au(d)zim(u)* 141, 142; *audzitu* 141; *auzise, era auzit, era auziţi, au fost audzit* 3 pl., *auzit fuseşi* 144, *auzită-avea* 144, 147; *audzi-veri* 144; *văm auzi, auzi-văm; vrem audzi, vreţ audzi, audzi-vreţi* 145; *auz, auză* 136; *să fie auzit* 143; *ară fi auzind* 149
auzit sb. 269
avea 27, 137, 153, 159; *ave* 66; *am* 68, 137; *ai* 68, 137; *ari* 57; *avăm* 41, 153, *avem* 41; *au* 137, 138; *avea* 153, *aveam* 137 1 sg.; *aveai* 137; *ave* 3 sg., *avea* 3 pl. 138, 153; *aveau* 138; *avui* 25, 27; *avut*; *avuse* 3 pl. 153; *aib, aibi* 153; *aibă* 26, 27; *avure*; imper. *aibi*; *avînd, avîndă, aibînd* 154, *avut* 25, 27, **aţut* 25; flex.: 153, 154.—Aux.: *am* 146; *au, a* 143, *are* 146; *am* 24, *avem*; *aveţi*; *au* 146, *a* 143; *aşi* 146, 149, *aşu, aş* 146; *ară, are* 146 . . .
aveni; *a se~* 128, 313
avenit[1] adj. 313
avenit[2] sb. 189
avenită sb. 189
aveniturâ 218
avor, avur = *aur* 51
Avram: voc. *Avrame* 107
a-vremi 164
Azaria: *Azarieei* 106
a-zecea sb. 188
azeciuire 194
azimă adj.: *pîine~* 199
azimit, azimite 346

ăl 20, 24, **el* 24; *ăla, ăia* 121
-ăreţ 206
ăst 20, 24; **est* 24; *astă* 121
-ătate 203

ba; *ba nu*; *ba de loc* 164
badgiocură, badgiocuri v. *batj-*
badic 342
baie 16
baier 23, pl. *baere* 98
balaş 353
baltă: pl. *balte* 98; *bălţi* 16, *bălţile* 98
ban: artic. *banu* 64; voc. *bane* 94
banat 69
barnee, barnie 354
bască 342
basn 79
baştă 319
bată sb. 19, 30
batăr; *ni batăr* 164, 186

bate 30, 126, 269; *a se~* 269; *a baterea* 152; *băteţi* 126; *voiu fi bătînd* 146; *a~ războiu* 269; *a-şi~ gioc* 253
batere-gioc 232
batjocură 52, 341; *batgiocură* 52; *badgiocură* 88, *batgiocuri(le)*, *batjocure* 99
batjocuri: *bătjocuri* 52, *badgiocuri* 88, *batugiocurescu* 88; *bătjocuriia* 3 pl. 138
bazaconie v. *bezaconie*
Băbeani 51
băga: pf. *băgat* 139; *are fi bagat* 147; part. *bagat* 69
bănui 269
bărat 342
băratăş 342
bărbat: *barbat* 69; *bărbaţi* 28; voc. *bărbaţi* 94
bărbătuş 222
Bărescul: *Bărescului*, *Beresculuí* 112
Bărjoveni 51
băsău; *în ~* 342
băserecă v. *beserecă*
băşică, *băşîcă*, *beşică* 20
bătătoriu 269
bătjocurie 52, 207
bătjocuritură 52, 218
bătjocuros 52, 212
bătrîn 20, 53; *bătrînru* 75; *bătrîru* 75, 76
bătrîneţe: *bătrineţe* 53; *bătrîneţele* 76
bătrîni 128, 225, *a se~* 128, 225
bătuşariu 319
băutoriu v. *beutoriu*
bdelion 346
bdenie v. *denie*
bea 27; *be* 67, *beare*, *bere* 24, *a berea* 152, 153; ind. prez. *bea* 24; *băui*, *beu*, *beură* 55; *vrem bea* 145, *am a bea* 146; *să bea*, *să beie* 156; imper. *beţi* 67, *beaţi* 45, 67; *băut* 27, *beut* 55; *bendu*, *bîndu* 153
beadă 319
beartă 342
beaşliu 350
beglerbec 350
belciug: *belciuge*, *belciugure* 105
benic 351
berbece 42
berc 343
bere 42, 76, 194
besadă v. *beseadă*
besădui, *besedui* 319, *băsădui* 58, 319; *a beseduirea* 152; *besăduiră* 58, 319
besăduit sb. 189
bescisnicie 87
beseadă 51, 319; *besadă* 51
beserecă 25, 42, 69, 70, 216, *besearecă* 42, *băserecă* 25, 70; *beserec(e)ei*, *besereciei*, *beserecii* 97
besericeşt 60
betejală 51; *betejale* 98
beţie 209
beţiţ 313
beutoriu 55; *vin-beutoriu* 235
beutură 55
bezaconi 320; *nu bezaconireţi* 151
bezaconic 58, 320
bezaconie 58, 269; *bazaconie* 58
bezaconui 58, 320
beznă, *bezdnă* 86, 269; *bezna*, *bezdna* 86; *fără fundul beznei* 234
bicilu 354
bilezic 351
bine 18, 28, 46, 47, 74, 76, 79; *bire* 76, 78, 79; *bîre* 77; *binre* 75, 77; *bene* 47; **bere* 46, 79; **benre* 46; **bîene* 47, 79, **bîine* 79; *ghine* 74
bine-cinstit 235
bine-face 235. V. *făcătoriu bine*, *facere-de-bine*
bine-faptă 233
binre-făcătoriu 233
binre-grăi 235
binre-iubi 235
bine-ogodi 235
binre-sufleta 235
binre-supuetoriu 233
bine-ura 235
bine-vesti 235
bine-vestui 235
bine-vrea 235
bine-vremui 235
binezic = *bilezic* 351
bintătui 343
birău 343
birin 351
biros = *bisor*? 354
birţui 354
birui 269, 354; cond. 3. sg. *biruire* 147
biruire sb. 194, 223
biruit sb. 189, 269
biruită sb. 189
biruitoriu[1] sb. 269
biruitoriu[2] adj. 269
biruitură 218
bisor, *bisorure* 354
Bistriţă 243
Bitie 320
biu, *ghiu*; *de biu* 166; *în de biu*, *a fi în de biu* 170
bîntătui 204
bîntătuială 204
bîntui 269
bîntuială 204
blagodarenie 320
blagodari, *blagodări* 320
blagoslovi: *blagoslovia* 3 pl. 138; *blagoslovi-voi* 65
blagouhanie 320
blaznă 320
blăstem sb.: *blăsteme*, *blăstemi* 106
blăstema 52, 57; *blăstăma* 20, 57; *blastimi* 57; *blastemă* 132; *blăstema* 3 pl. 138; *blasteme* 135
blăstemat: voc. *blăstemaţilor* 94
blăstemătoriu 212
blăzni, *a se~* 320; pf. *blăznit* 141; *nu vă blăznireţi* 151
blăznie 207
blăznire 194
blînd 16
blîndeţe 42
blînzi, *a se~* 225, 313
blînzie 207
blînzire 225
boace 23
boală 293
boci 23
boeriu v. *boiariu*
bogasiu 351
bogat: voc. *bogaţii*, *bogaţilor* 94
bogătate 203; *bogataţiei* 101
bogăţi, *a se~* 225
bogoslov 320
bohugea = *boccea* 350
boiarin v. *boiariu*
boiariu 52, 222; *boeriu* 52; *boiarin* 222
boiereasă; *boreasă* 269
bolnav 287
bolnăvi, *a se~* 128
bolnăvie 207
bolovan 270; *bolovani*, *boloani*, *bolohani*, *boluani* 90; *bolvanilor* 270
boor v. *buor*
boreasă v. *boiereasă*

borî 128; *bori* 49, 128
boscorodă 188
boscorodi: *nu boscorodireți* 151
botejune 28, 313; **bătejune* 28
boteza 22, 25, 27; **băteza* 22, 25; conj. pf. *să fiu botezat* 143
bou 63, 205, 206
boulean 205
bouleț 206
bour v. *buor*
boz 320
bozidogan = *buzdugan*
brașovean: *brașoveanii* 51
brat 205
bratăș 205, 342
brazdă: *brazdei* 96
brăne = *barnee* 354
brîncă 270
brîu: *brîe, brîne, brînele* 106
buăr v. *buor*
bucată: *bucate* 98, 270; *bucăți* 98
bucă 30
bucățea 205
bucin, bucium 73; *buciru* 75; *bucine* 106; *buciune* 73; *bucinilor, bucireloru* 106
bucina 73; *veri bucina* 144
buciunare 73
bucura: *a se* ~ 253; *se ară bucura* 146; *nu vă bucurareți* 150
bucuroș 60
buduślău 343
buduślui 343
buduśluitoriu 343
bulgăr v. *pîrgariu*
bun 22, 27, 78; *buru, bunru* 75; *buine* f. pl. 50; *vîrtos bune* 109
bun(ă) sb.: *bunele* 105
bunru-govitoriu 234
bun-ogoditoriu 234
bunră-facere 232
bună-govire 232, 233
bună-govitură 232
bună-înțelepție 208, 232
bună-mîndrie 232
bună-sufleție 232
bună-voe 232
bună-vrere 232, 233
bunătate 20, 270; *bunratate* 69; *burătatea* 76; *bu(n)rățatiei, bu(n)rățațile, bunrățaților* 101
burătatea-cinstitoriu 232
bunețe 206
buor, bour, boor, buăr 24
bură, bure 92, 270; *buria; bureei, buriei* 92
burete 29
buric 25, 34
buzdugan, bozidogan 350
buzunar: *buzunări* 102

ca [1] adv. 29, 164, 248; *ca și* 248
ca [2] conj.: *ca să* 260
cadefene 350
cadîfe = *catifea* 350
cadilă, cădilă 320
caftan 350
caier 23
cajie v. *casie*
cal 24, 27, 30; *cai* 30
calamar 54
cale 30; *caiei; caile, căile; cailor* 101
camai 164
camatnic [1] adj. 320
camatnic [2] sb. 320
camătă 224
camhă v. *canfă*
canaf, cănaf 53
candilă 60
canfă, camhă; pl. *cănfi, canfe* 351
cant 343
canțeler 352
canțilarie 352
cap 270; *capete-ș* 60
capul-de-dinainte 233
car 16, 20; *care* 20; *cară* 20, 105, **carră, carăle, carele* 105
caragiu 343
care 30, 121, 122, 123, 125; *carele* 121, 123, *carile* 121; *căruia* 122; pl. *care* 122, *cari* 102, 122, *carei, carii, cărora* 122; f. *care, carea, căriia* 122; pl. *care, cari* 122; *carele* 122, 123, *carile, carii* 122; n. *care, carele* 122; pl. *care, carii* 122; *carele, carile* 122, 123. V. *întru carea, pren care*
care cumva, carea cumva 164
carmel, carmen 354
carpen; carpeni 20
carte 270, *carti* 57; *carției; carți, carțile* 101
casă 17, 24, 28, 29, 107; *casa* 24, 31; gen. dat. *case* 107, 108, *casă* 107; *casei* 96; *caseei* 93, 96, 107; **casăei* 107; pl. *case* 108
casie, cajie 346
caș [1] sb. 28
caș [2] adv. 164
catastih 81
cathismă 346
cață 320
-că 222
că 22, 29, 68, 259, 265
că ce, că ci 164
că cum 164
căce 182, 265; *căci* 164, 182; *după căce* 261
căce că 182, 261; *căci că* 182
căci v. *căce*
cădea: *cadea* 52; impf. *cădea* 138; pf. *cădzumu, cădzure* 139; *era căzuți* 144; *veri cădea* 144; *vremu cădea, cădea-veți* 145; *are a cădea* 146; *caz, cază* 135
cădere: *căderea* 42
căderea-păcatelor; a-păcatelor-cădere, păcatelor-cădere, păcate-cădere 232
cădi 320
cădilă v. *cadilă*
cădire 194, 320
căi 270; *a ne căirea* 152; pf. *căit* 141
căire: *căirei* 100
călariu 313; *călari(i), călări* 95, 102, *calari* 69
călăraș: *calarașilor* 69
călăreț: *călăreți* 102
călcare v. *lege-călcare*
călcată sb. 191
călcătoriu-de-lege, călcătoriu-legiei v. *lege-călcătoriu*
călcătură 270
călcîi 16; *călcîniu* 77, 79; *călcîńu* 16
căldare 29
călugăr: *căliugherilor* 58
călușel: *calușei* 52
cămară: *cămări, cămărăle* 99
cămașă 100; *cămașe* 28, 95, 99, 102, 217; *cămeșe* 99; pl. *cămeși, cămeșile, cămășile* 102
Cămărășoia 212
cămășuie 217
cămătnici 201
cămătnicie 207
cămilă: *cămilei* 96
cămponit = *cumpănit* 270
cănaf v. *canaf*
căpățînă 21

cărare 102, 103; *căraŕe* 38; *carrare, cararea* 69; *cărrare* 81; *căraire* 38; *cărări* 16, 102, 103; *cărari, cărarile, cărăirile* 101, *carairile* 69; *cărariloru* 101
cărămidă: *cărămideei* 97, 98; pl. *cărămide* 98
cărbune 22; *cărbure* 75
cărindar 21
cărtulariu 80, 270; voc. *cărtulari, cărtularilor* 94
cărucior 28
cărunt 17, 33, 34; **cănut* 17, **cănunt* 17, 33, 34
căruţ 28
căruţă: *cărruţe* 81
căsătoare 314
căsătoriu 313, *casatoriu* 52
căsca impf. 138
căscioară 27
căsuţă 27
cătelin, cătiliru; *cătelin-cătelin* 164
către 139, 177; *cătră* 25, 32, 177; 247, 254, 255, **cu(n)tră* 25, 32; *cătră aceaia, ~aceasta, ~acestea* 255; *~însu, ~-nsul* 68, 247; *de cătră* 257
cătru, cătruo v. *încătruo*
cătuş 314
cătuşe 270
căţea 23, 31
căţel 30
căţîn 21, 314
căuta 51; *cavuta, căfta* 51; *a căutarea* 152; - pf. *căutat* 139; *vei căuta* 145; *căuta-veri* 144; conj. *caafte* 51; cond. *căutaret, căutari* 147, *vrea căuta* 148; *nu căutareţi* 150
căznăteşte adv. 165
ce [1] pron. 29, 122, 123, 125; 249; *cze* 122. V. *prin*
ce [2] conj. 71, 182, 265; *ci* 71, 182; *ce însă* 182
ce [3] adv. 165
ceară sb. 29; *čara* 42
cearşaf 350
ceas: *ceasure* 103, 104; *ceasurele* 103, 104; *ceasurile* 104; *fără-ceas* 233, 234
ceaşnic 320
ceată 224
ceateră v. *ceteră*
ceatma 351
ceaţă 29
ceauş, ceavuş 350
cebălui, a se~ ; *čăbălui* 343
cebăluitură 218
cel [1] art. 110, 246; *cea* 110; *cele* 42, 246
cel [2] pron., v. *acela*
cel ce, cela ce, cei ce 249
cela alalt v. *acela alalt*
celoraş v. *acelaşi*
celoşag, celăuşag 343
celui vb., *čălui* 58, 343
celuire 194
celuitoriu 212
cemgher 351
cene, cenre v. *cine*
cenuşe 21, 99; *ceruşe* 75
ceput v. *început*
cer 18, 26, 29; *ceriu, ceri* 26, 65; *ceriure, ceriurele* 103, 104; *ceriurile* 104
cerbicie 207
cerc 26
cerca 270
cercel 26
cerceta: *cerceţi*; *cercetează* 130; pf. *cercetat* 139; *fu cercetînd* 143; conj. *cercet, cerceţi, cercete, cercetеze* 134; imper. *cercetă, cercetează* 149
cercetare: *cercetariei* 101
cere 41, 76, 133, 144, 155, 270, *ceri* 57, *ceare, čare* 41, *cenre* (!) 76; *a cererea* 152; ind. prez. *cer* 29, *ceriu* 26, 133, 155, *ceiu* 133, 155; *cere* 30, 42 ; *cerem, cereţi* 42; *cerea* 138; **ceşii, cerşii, cerşiiu, cerşuiu, cerşişi, cerşuşi, cerşi, cerşu, cerşitu, cerşiră, cerşură*; *cerui, ceruiu, ceru, cerură* 155; sg. *au cerşit* 155; pl. *am cerşut*, sg. *cerşut-am*, sg. *au cerşut cerşut-au*, pl. *au cerşut, cerşut-au* 155-156; *aţi cerut* 156; *ceruset, au fost cerut* 156; *ceară* 18, 136, 156, *ceae* 136, 137, *cee* 156; *cerşuret, ară fi cerşut* 156; *cerînd, ceindu, cerşînd* 156; *cerşînd* 50, *cerşut* 156. V. *cerşi*
cerere: *ceirerea* 39, 73
cereş v. *cireş*
cergă 350
cerşătură 218
cerşi 155, 270
certa 270
certătoriu 212
ceruşe v. *cenuşe*
cest v. *acest*
cesta alalt v. *acesta alalt*
cet sb. 314
cetate 24, 103, 360; *čătate* 57; *čatatea* 69; *cetăţiei* 93; *cetaţiei*; pl. *cetaţi, cetaţile* 101; *cetăţi* 103; *cetăţile*; *cetaţiloru* 101
cetăţean 222; *cetăţeani* 51
cetăţeană 222
cetăţeancă 222
cetenie 320
ceteră 271, *čateră, čateriei* 44; *cetere* 42, 98, *ceterele* 98; *ceteri* 42, 98
ceteţ 320
ceti v. *citi*
chedru 346
chegătură 225
cheie 23, 28, 32; *chiee, chee* 23, *chiae* 23, 66; *cheia* 66
chelărie 207
chelciug 343
chelfeţi adj. pl. 356
chelini sb. 354
cheltuială: *cheltuiale* 98
*chema, *chiăma* 17, *chiema* 84; *chiem* 64; *chiamă, cheamă, cleamă* 84, *cheme, chiame* 66; *vem chema, chema-vem* 145; sg. *ară chema* 146; *chemaret* 147; *nu vă chemareţi* 150
chemare: *chemariei* 101
chemat sb. 189
chemătură 218
chend v. *cînd*
chesariu, chiesariu 346; *lu chiesariu* (*chesariu, chesar*) 112
chete v. *cîte*
chiar [1] adj. 271
chiar [2] adv. 165
chiatră v. *piatră*
chidzeaş 49
chilichiescu 206
chin: *chinurele, chinurelor* 103
chinilor = *cînilor* 39
chinui, a se~ 128; *a chinuirea* 152; *are a chinui* 146; *chinuiretu* 147
chip 271, 294, 296, *chipu* artic. 64; *chipurile* 104; *nece cu un chip* 173
chipui 225; *a se~* 225, 281
chirdosi 354

ci v. *ce* [2]
cice, cicea v. *acice*
cimpoi: *cimpoae*; *cimpoiloru* 106
cimpoia 201
cimț, gimț; pl. **cimți* 355
cin 271; *cinure, cinurele* 103
cină 19
cinci 21; dat. *a cinci* 114, 115; *al cincile, al cincilea* 116
cincisprădzece 56
cincizeci [1] num.: *cincidzăci* 40.
cincizeci [2] sb.: *cinzeci*; *dzua cindzeciloru* 188
cindzecearîu 203
cine 33, 41, 69, 122, 123, 124, 125; *cene* 33, 41, 46, 47, 123, *ceni* 57, **cen* 33, **ciene* 47; *cire* 41, 47, 76, 122, *cinre* 41, 47, 75, 122, *cenre* 41, 47, 76,122; *cere* 41; *cui* 21, 32
cinescu, cineşcu; *cine cu* (!) 124; *urulu cinrescu, urulu cinrescuşi* 124
cineşi, cineş 124, *cineş* 60, 65, *cineşi* 65; *cuiş(i)*; *unul cineş(i)* 124
cineva 69; *cuiuva* 73
cinevaş 124
cinrescu v. *cinescu*
cinste, ciste 49. V. *fără-cinste, ţinietoriu-de-cinste*
cinsti, cisti, cesti 49; *cinsti(i)a* 138
cinstit: *cistit* 90; *bine-cinstit* 235; *dulce-cinstit* 234
cinstitoriu [1] adj. 212
cinstitoriu [2] sb. 213; *burătatea-cinstitoriu* 232
cinzeci v. *cincizeci* [2]
cioară: *cioarăle* 99
cioban 359
ciobotă: *bani de ciobote* 271
ciohai v. *acioaie*
cireş 18, 25; *cereş* 25
cireaşe 28
cirtă: *cîrtă* 320
cislă; *Cisla* 321
ciste v. *cinste*
cisti v. *cinsti*
cistit v. *cinstit*
citi, ceti 71; *căti* 58; *vei ceti* 145; *dulce-ceti* 235
ciuai v. *acioaie*
ciudat 271
ciudă 222, 271; *ciudesă*; pl. *ciude, ciudese* 222
ciudi, a se~ 271, 321; *ciudeşte* 42
ciumăra: *a se~* 321
ciumărat 321
ciumeli 355
ciumilitoare: *ciumilitori* = *ciumilituri* 217
-ciune 204
ciur 29, 31, 34
cîine 16, 26, 39; *cîne* 107; pl. *cîni, ci*[i]*ni* 16; *cînilor, cîinilor, chinilor* 39
cîmp 16; *cîmpulu* 63
cînd 30, 39; *cîndu* 64; *chend* 39, 53
cîndai adv. 165
cînesc 206
cînta 17, *cînți* 133, 134, *cîntă* 133, 142, *cîntămu* 142; *cînta* 138; pf. sg. 2 **cîntaşti, cîntaşi*, 3 *cîntă, cîntară*, pl. 1 *cîntămu, cîntarăm*, 2 *cîntat*, **cîntaţi, cîntarăţi*, 3 *cîntară* 142; m.m.c.p. **cîntaşi, cîntaseşi*, **cîntară* 142; *vrem cînta, cînta-vrem* 145; imper. **nu cîntare, nu cînta* 151
cîntare: *cîntaire* 38; *cîntareei* 100; *cîntariei, cîntăriei*; pl. *cîntari, cîntarile, cîntarilor* 101
cîntătoriu 271
cîrcimărie 207
cîrd: *cîrdure* 103; *cîrdurile* 104
cîrligel 205
cîrmă 211
cîrmi 320
cîrmilă 320
cîrmitoare 213
cîrmitoriu 213
cîrmiţă 211
cîrmoaje 355
cîrmujure 355
cîrnaţ 17
cîşlegi 17
cîştig sb. 271
cîştiga 17, 19, 271; *a se~* 271; *căştiga* 17; *cîştig* 32; *nu vă cîştigareţi* 150
cîştigă sb. 188
cît [1] adj., pr. 17, 30, 124; *cîtă* 253; *a cîţi* 124; *cîte* 39, 253, *chete* 39,53, *a cîte* 124
cît [2] adv. 165, 253
cît [3] conj. 261
cîte adv. 17, *cîti* 57
clădi: *au vrut clădi* 148
clăditor 213
clăditurâ 218
clănţăni 321
clănţănog, clăţănog 321
clăti, a se~ 272; *clătia* 138
clătina 337
clătire 272
clătit sb. 272
clei vb. 225; *cleieşte* 66
clevetă: *clevete* 44
cleveti: *clevetia* 138; *nu vă clevetireţi* 151
clevetnic 321
cliciu v. *cliuciu*
clipit sb.: *întru (în) clipitul ochiului* 189
clipiturâ 218
cliuciu, cliciu 321
clocotealâ 204
coace 22; *copt* 32, 33
coadă 22
coajă, coaje 17
coamă, coama 22
coapsă 32, 85; *coafsă* 85
coardă 289
coase: *coşi* 28
cobuc, cupoc 321
cocătoriu [1] sb. 213
cocătoriu [2] adj. 213
cocon 62, 272; *cucon* 62; *de cocon* 272
coconesc 206
coconie 207
Codrea: *Codreei* 106
codru 29, 63, 272
colea v. *acole*
colibi vb. 321
colo v. *acolo*
colonie 352
com- 32
comarnic 272, 321
comis 205
comişel 205
comînda, cumînda; *a comînda laudă* 273
comîndare, cumîndare 61, 273; pl. *cumîndari* 101, 102; *comîndările* 101, *cumîndarile* 101,102, *cumîndariloru, cumîndărilor* 101
comîndătoriu: *cumîndătoriu* 213
comoară: pl. *comoară, comorile, comoarăle* 99
comornic [1] 321
comornic [2] 321
con- 32
concenie 321
condrat 347

conob, conobe 322
conteni v. *cunteni*
continrit v. *cuntinrit*
copac 95; *copaciu* 95, 361
coperemînt 59, 61, 223; *coperimînt* 59, 267; *cuperemînt* 61; *coperimînturi, coperimîntele* 105
coperi 27, 59, 61, 223; *coaper* 133; *coaperi, coapere*, 3 pl. *coperu, coaperu* 50; *să coaper* 137, 3. pl. *coapere* 50; imper. *coaperi* 50, 150; *coapere* 150, *coperi* 50. V. *acoperi*
coperiş 223
coperit sb. 272
coperitoriu 213, 223
corabie 62; *curabia* 62; *corabieei* 100, 101; pl. *corabii, corabiile* 101, 102
corabnic 322
corieand 347
corn: cornure 103, 104; *cornurile* 104; *cu-un-corn; un-corn* 233
corună, curună 352
coş: coşure 103
cot 24, 25, 27
covor: cövoare 105
covrag 322
craiu: craiului 114; *lu(i) craiu* 112, 114
crăire sb. 194; *crăireei* 100
crăpa, crăp 20
crăstătoriu 213
creastă 23; *creasta* 19
crede 42, 45, 252, *creeade* 45; *cred* 19, *credzu* 132; pf. *crezum, credzut* 140; *crezuse* 144; *văm crede* 145; *să crez, crează* 136; *creadă* 19; *ară fi crezuţi, fi-vreaţi crezut, aţi fi fost crezut* 148; *nu credereţi* 150
credere sb. 194
credincios: dulce-credincios 234
credinţă 69, *credinţe* sg. 52, *credenţă* 41, 69; *credinţei, credinţeei* 96. V. *fără-credinţă*
creier, creiel 33
cremenit 225
crescut sb. 273
crescută sb. 189; 273
cresta 23
creşte 32, 126, 127; *ară fi crescut* 149
creştin 24, 32, 205; *creştiru* 75
creştinătate 273; *creştinătăţei, creştinătăţii* 100
crezătură 218
crezuţie 207
crijolită 346, 347
crov 322
cruce 22
cruciş: deîn crucişu 167; *deîn crucişul* 178, 179; *în crucişul* 279
crud 22
crunt 24
crunta 225, 314; *a se ~* 225
cruntare 225
cruţa 252, 273
cruţare 273
cruţat sb. 273
cruţătoriu 273
cruţătură, cruţătorile 218
cu 247, 252, 255
cu adevăr 165
cu adeverat 165
cu amar 165
cu ascuns 165
cu asupră 165, 269
cu cît pentru 178
cu deadevăr 165
cu de-adins 165
cu derept, cu direpţ, cu direaptă 165
cu destul, cu de destul 165
cu dulce 165
cu lin 165
cu mîlcomiş 165
cu nederept 165
cu neşchit, cu nişchit 165
cu nevoe 165
cu nevoinţă 165, 210
cu nimică 165
cu ogoadă 165, 329
cu săvîrşitu 165
cu sîrguit 165
cu stajă 166
cu stăjit 166
cu tot 166
cu unra 166
cu-un-corn 233
cuceri 32; *a se ~* 273
cucerire 273
cucon v. *cocon*
Cucuteni 51
cufunda 32; *cufundat-fi-vrea* 148
cuget sb. 360
cugeta 22, 25, 360; *a se ~* 360; *cuget* 22; impf. *cugeta* 138; pf. *cugetar* 139; *am fost cugetat* 144
cugetătură 218
cuib 23, 73, *cuiubu* 73; *cuibure* 103
cuibura: a se cuiubura 201, 224; *cuiubură-se* 73, 201. V. *încuiubura*
culca 22, 27; *culc* 22; *se era culcaţi* 144
culege 42
culinc 351
cum [1] adv. 22, 29, 164; *cumu* 64. V. *că cum, nece cum*
cum [2] conj. 259, 260, 261; *cumu* 64
cumaş 351
cumătră: gen. dat. *cumătrăsa* 244
cumineca 21; *cuminec* 19, 21
cumînda ... v. *comînda*
cumnat 22, 33
cumpănit, cămponit 270
cumpăra 32; *cumpăr* 22, 32; *cumpărase, am fostu cumpărat* 144; *văm cumpăra* 145; *cumparat* 69
cumpăt 73, 273; *cumpot* 73; *pre supt ~* 273
cumpăta 273; *cumpeteadză* 55
cumpli 32, 135, 314, 358, *cupli* 84; *a se cumpli* 314; *cumplu* 32; *să cumple, se cumplă* 135; imper. *cumpli* 150; *cüplit* 84
cumplire 194
cumplit sb.: *în ~, pînă în (la) ~, în cumplitul* 189
cumplitură; cuplăturile 218
cumpot v. *cumpăt*
cumuşi: de ~ 166
cun prep. <*cum* 33, 34, 117
cungiura 225, 314; *cunjur* 32; *cungiură* 132
cungiurător: cundzurător 81
cuninsu v. *ins*
cunoaşte 77; *cunnoaşte* 81; *conosc, conoaşte* 73; *cunoştea* 137; *cunoscum, cunoscut* 140; *veri cunoaşte* 144; *văm cunoaşte* 145; *cunoaşte-veţi, cunoşte-vreţ* 145; *cunoscutu, cunuscut* 61
cunoscătură 218
cunoscut sb. 273
cunoscută sb. 189
cunoştinte 314

cunteni 32, 61, 273; *a se~* 273; *conteni* 61, 211, 252, 273; *cuntiri* 61, 71, 75, 273; *cuntinri* 71, 273; **cúntin, cuntenesc* 32; imper. *cuntiri-te* 150
cuntenire 274
cuntenită sb. 189
cuntenitură 218
cuntinrare sb. 194
cuntinrit, continrit 189
cuntirimînt 211
cununa = *încununa*; *cărura* 225
cununat: *curunat* 75
cunună sb. 33; *cunrură* 76, *curură* 75
cunusu v. *îns*
cupă 321
cuperi ... v. *coperi*
cuplătură = *cumplitură* 218
cupli v. *cumpli*
cupoc v. *cobuc*
cuprinde 32, 61; *coprinde* 61; *cuprind* 32; *cuprinză* 136
cuptor 33
cura, a se~ 314
curabie v. *corabie*
curătoriu: *curătoare* 57; *înainte-curătoriu* 233
curăța 127, *curățează* 130; *curățeze* 134; imper. *curățează* 149
curăți 57, 127; *curățescu, curățești, curățește* 131, *curețește* 70; *să curățești, se se curețească* 135; imper. *curățește* 149, *curețește* 70
curăție 207
cure 128, 131, 133, 135, 274, 358, *curre* 81, *a cură* 128; prez. 3. sg. *cure* 131, *cură* 20, 30, 57, 131, *curre* 81, 131; 3 pl. *cură, curu* 131; impf. *cura* 138, *curei* 67; pf. *curș, curșu, cursemu* 140; *fură curînd* 143; *să cură* 135; *ară cure* 146
curea sb. 30
curere 274; *cureire* 54, 73; *curărea* 57
curge 133
curînd[1] adv. 19, 29, 72, *curîndu* 25, *curundu* 25, 72, *currundu* 81, *curund* 72; *pînă la curundu* 174
curînd[2] adj. 200
curînd-scriitoriu 235
curînda 224; *a se~* 202
curmezișa 202
curmezișat adj. 199
cursură 314
curtean: *curteni, curteani* 51
curună v. *corună*
curura vb., v. *cununa*
curusu v. *îns*
curvarie 207
curvarnic 211
curvări vb. 201
curvesc adj. 206
cuscrie 22
cuscru 22, 27
custa 22, 314; *cust* 22; *custarem* 147
cutare, cutarele 126
cute 22
cuteza: *a se~*; *cutedza* 128; *au vrut cuteza* 238
cutnie 351
cutremura 32
cutremurat adj. 199
cutremur: *cutremuri* 106
cutrupi 61, 274
cuți, cuțite 21
cuveni 32; *a se~* 274
cuviință, a fi în cuviința cuiva, iaste cu cuviință 274; *mare cuviință* 233
cuvios 79, 274; *cuviosul* 79, *cuvinios* 79, 274; *cuviosiloru* 79
cuvioșa 202
cuvînt 19, 32, 41; *cuvinte* 19, 41; *cuvînte* 41; *cuvente* 41, 47
cuvînta 360; impf. *cuvînta* 137; *dulce-cuvînta*; *marecuvînta* 235; *vrea marecuvînta* 148; *rău-cuvînta* 235
cuvîntul = *vîntul* 272
čară v. *ceară*
čateră v. *ceteră*
čăbălui v. *cebălui*
čătate v. *cetate*
čăti v. *citi*
čîrtă v. *cîrtă*

da 156; *a dare(a)* 152; *dă* 16, 134; *dăm* 134; *da, dedea* 156; *dedi* 17, 28; *dediu, ded(u), dedeș(i)* 18, 156; *dede* 42, 156, 251; *dedet* 156; *dederă* 42, 156; *a dat* 143; sg. *dedese*, pl. *dedesem*; *dat-au* 251; *am fost dat, au fost dat* 156; *da-voi* 65; *veri da, da-veri, are a da, va să dea, văm da, vrem da* 156; *dea* 20, 156, *deie, de* 156; *să fiu dat* 143; *dedere, dederu, dederemu* 156; *da-u-aș* 24; *ară da*; *da-vrea* 156; *ară fi dînd* 156; imper. *dă* 16, 116, 156; *da=dă* 156; *dați* 60; *nu dareți* 156; *dîndu* 64; *a da afară* 274
dacă 183, 185; *daca, deaca* 42, 183, *deacă* 83; *deca* 42, 183
dajnic 211
danț 352; *danțurele* 103
dară adv. 166
dar[1] sb.: *darure, darurele* 103, *darurile* 104
dar[2] conj. 184
dare: *darile* 101, 102
dascal 54
dată: *a doao dată* 161. V. *nece odată*; *dulce-odată*
datoare, datoarele 274
datorie, dătoriie, detoriia 74
datoriu[1] adj. 73, *detoriu* 73, 74, 274, *deatoriu, dătoriu* 74
datoriu[2] sb. 274
datornic 74; *datornič* 60; *dătornicilor*; *detornice* 74
dăbilariu 203
dămica v. *dumica*
dămîneață v. *dimineață*
dănăoară v. *dinioară*
dănțaș 203, 352
dăpăna v. *depăna*
dărîma 20
dărnire=drăznire 195
dărui: *dulce-dărui* 235
dăruire: *dulce-dăruire* 232
dăscălie 54, 207
dăscupera v. *descumpăra*
dătătoriu v. *lege-dătătoriu*
de- 223
de[1] conj. cond. 185; coord., finală 259, 260
de[2] prep. 68, 93, 114, 115, 116, 117, 118, 119, 121, 123, 177, 234, 238, 239, 242, 247, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258; *dă* 56; *di* 57
de-a-dereapta adv., loc. prep., *de dereapta* 166, 178; *de-a dereapta de* 116
de-a-firea 166

de aci 68, 166, *de acii, de aciia* 166, *deci* 68, 166
de acieaşi 166
de ainte 166
de alean 166; *de aleanul* 178
de altă oară, de altă oara 166
de-a-stînga adv. 166; loc. prep. 178; *de stînga* 178
de biu 166
de către 257
de cumuşi 166
de destul 166
de-Dumnezeu-glăsitoriu, de-Dumnezeu-glăsuitoriu 232
de-Dumnezeu-văzătoriu 232
de faţa 178
de făţiş 166
de fiete 166
de icea 166
de istov v. *istov*
de iznoavă 167
de împreună 168
de început 167; *di-nceput* 68. V. *început, den început*
de laturi 167
de-lege-călcătoriu 232
de-lege-dătătoriu v. *dătătoriu*
de mijloc de v. *mijloc*
de năprasnă [1] adv., *de neprasnă, de năprasne, de neprasne* 167
de năprasnă [2] adj. 200
de nemică, de nemica 167
de noapte 167
de nou 167
de-nou-rrăsădiţi 233
de-oameni-iubire 232, 234
de-oameni-iubitoriu 234
de oare cîte ori 167
de osebi, de usebi 167
de pre 178
de pregiur 178; *de pregiur de* 116, 178, 180
de pripă 167
de protivă; a grăi ~ 167
de pururea, de pururile 167
de sîrg 167
de spre 178
de stăjit 167
De-sus sb. 198
de unde, d-unde adv., conj. 56, 168, 182, 261
de usebi v. *de osebi*
de veac 167
Deaaniie, Deaaniia Apostolilor 322
deaca v. *dacă*
deadevăr [1] adj. 223
deadevăr [2] adv. 167, 223; *deadeveru* 41; *cu* ~ 165, 223; *în* ~ 170, 223
deadevăr [3] sb. 223, *deadevere* 42, 105; *deadeverele* 105
deal 272
dealâ 322
deca v. *dacă*
deci [1] adv., v. *de aci*
deci [2] conj. 166, 183, 265; *dece, dici* 265, *deaci* 183, 265
decinde: *pre decindea de* 180
decît 242, 253
defăima: *defaim* 26
deget 20, 30; *degete* 42, *dejetele* 42, 81; *dejtele, deştele* 81
deîn v. *din*
dejgheţa v. *desgheţa*
**dejghioca* v. *desghioca*
dela prep. 256, 257; *dăla* 56, *dila* 57
delepăda (a se) 223
delunga; a se ~ 226
delungare 194, 226
delungat 199, 226
demineaţă v. *dimineaţă*
demna 226. V. *îndemna*
demult sb. 198
den v. *din*
denainte v. *dinainte*
denie, bdenie 87
dentîi v. *dintîi*
dentîiş, dentîiuş adv. 167
dens de v. *dins de*
dente v. *dinte*
dentru v. *dintru*
deosebi adv. 223. V. *osebi* adv.
deosebi vb. 223. V. *osebi* vb.
departe: *pre* ~ 174
depăna vb. 20
depărta: *ară fi depărtaţi* 149
depreună 167; *depreură* 75, 76
depreură-dobînditoriu 233
deprinde 20; *deprinset* 140
dereapta, a- ~ 177; *de* ~, *de-a-* ~ 166, 178; *de-a-* ~ *de* 116; *în a-dereapta* 170, 179; *den-a-dereapta* 178
deregător: *dirăgătorii* 57
deregătorie 274
derege 21, 25, 73, 274, 275, 358; *direge* 25; *a se* ~ 275; prez. *derege* 42, 73; pf. *dereş(u)* 140; *derese* 42; *dereasără* 55; imper. *derege* 73
deregere: *bunră* ~ 275
derept [1] adj. 25, 73, 85; *dereptu, dereptu* 63; *direpţ* 25, 73; *deret* 85; *derepte* 42
derept [2], *dereaptă* sb.: *cu derept, cu direpţ, cu direaptă* adv. 165; *întru dereptu* 171
derept [3] prep. 178, 179, *deret* 85, *deptu, dere, derp, dep* 179
derept [4] conj. 183, 261
derept acea adv.; *derept aceaia* 168, *deret aceia* 85
derept aşişi adv. 163
dereptu carea adv.; *dereptu carile* 168
derept că conj. 183, 261
derept căce conj. 183, 261
derep(t) ce [1] conj. 183, 261
derep(t) ce [2] adv., *dere ce, derp ce* 168
derep ce carile 168
derep(t) ce că conj. 183, 261
derept însă [1] adv. 168
derept însă [2] conj. 183, 261
derepta 226
dereptare 226
dereptate 73; *dereptăţii* 100; *dereptaţiei, dereptăţiei* 101, *deräptăţiei* 57; *dereptaţi* 101; *dereptăţile* 102, *deräptăţile* 57; *dereptaţile* 101, *direptaţile* 73; *dereptăţilor, dereptaţilor* 102
dereptătoriu 226
derepţie 207
deres, dres 275
des- 32. V. şi derivatele cu *dez-*
desătul v. *destul*
desăvîrşit [1] adv., *desfîrşit* 168
desăvîrşit [2] adj. 199, 302; *desvrîşit, desfîrşit* 199
desbate; a se ~ 224
descăleca: *descălecase* 144
deschide 83; *deşchide* 32, 83; *deşchidzu* 132; *deşchiş(i)* 140; *deschiseră, deşchiseră* 83; *deşchisără* 55; *ară deşchide* 147; *ai vrut deşchide* 148; *să deşchiz, deşchidză* 136
descînta (a se) 290
descîntat 290

descîntătoriu 290
descoperi 61, 83; *descuperi* 61; *descoaper, descoapere* 50; imper. *descoaperi* 50, 150. V. *scoperi*
descoperit sb. 275
descoperitură 275
descumpăra 224; *(s-a) dăscuparatu* 56, 69, 84, 143
descumpărare sb. 194
descumpărat sb. 189
descumpărăciune 204; *descumpărăciunei* 100
descumpărătoriu 213
descumpărătură 218
deseară v. *în deseară*
deseatină, desetină 322
desface 83; *desfeču* 157; *desfece* 42, 86, 157; *desvece* 86; *desfepse* 157; *desfăcu, desfaptă* 158
desfăima 224
desfătat, desvătat 86
desfîrşit v. *desăvîrşit*
desflori 224; *desfloare* 131
desgăvozdi 224
desgheţa, dejgheţa 32
*desghioca, *dejghioca* 32
desjudeca 224
deslega 20, 83, *dezlega* 83
deslupi 224
desmănia v. *dezmîniia*
despărţeală 204
despărţi 20, 131, 279; *desparte* 131; *despărţi-veri* 144; *să despart* 137, *despartă* 135; imper. *despărţi* 149
despărţitură: a face ~ 275
despoetură 218
despueciune 204
despuetoare sb. 213
despuetoriu[1] adj., *despuitoriu* 213
despuetoriu[2] sb., *despuitoriu* 213; voc. *despuetoriu, despuitoare* 94
despuetoriu[3] = *spuetoriu* 213
despuetură 218
despuia 29
despune; a se ~ 314; *să despoi* = *despui* 136
despus sb. 190
desrupe 224, *dezrupe* 83
destoinic; dostoinic 257, 275
destoinicie, dostoinicie; a fi cu ~ 275; *destoiniciiei* 100
destul[1] adv., adj. 27, 73
destul[2] sb., *desătul* 198; *desătulul* 73; *cu destul, cu de destul* 165; *de destul* 166; *pînă la destul* 174
desturnă (a se) 224
desupra[1] adv. 68
desupra[2] prep. 179
desvrîşit v. *desăvîrşit*
deszice, dezdzice (a se) 276
deşegubeţ 322
deşert[1] adj. 28, 275; *deşărt, deşartă; deşarte* 40
deşert[2] sb. 187; *deşerturi* 187, *deşarte* 40, 187; *deşerturile* 104; *deşertele* 40; *în deşertu* 64, 163; *întru deşert* 171; *pre deşertu* 174
deşerta (a se) 275
deşertătură 218
deşerţie 207
deşidera 313, 314, 359, 361, *deşira* 85; *deşider, deşideri, deşideră; deşiră* = *deşideră; deşideraiu* 85; *nu deşidereraţi* 85, 150, 151; *deşiderat* 358, 361, *deşiderat* sb. 189
deşira?; *deşiră* 85. V. *deşidera*
deştepta 34, 275
deştinde 32, 314, *deştinge, a se ~* 128, 314; *deştingu, deştinge*, 3 pl. *deştingu deştindu* 132; *deştinş(u)* 140, *deştinsă* 55, *deştinsem(u)* 140; *se deştengu, deştingă* 136; *deştinsere, deştinseru* 147; *deştingînd* 153
deştingătoriu 213
deştingere sb. 194
detorie v. *datorie*
detoriu v. *datoriu*[1]
detornic v. *datornic*
dezbrăca 83
dezbrăcăciune 204
dezlega v. *deslega*
dezlegătură 218
dezmănietură 218
dezmierda 32; pf. *dezmierdat* 139
dezmierdăciune 204; *dezmirdăciure* 77
dezmierzie 207
dezmîniia 83, *desmănia* 275
deznoda 32
dezrădăcina 32
dezrădăcini 126
dezrupe v. *desrupe*
dihanie 276; *dihaniei* 101; *dihanii* 102
dihni 322
dimineaţă 17, 53, 71, *demineaţă* 53, *demineaţă* 17, 53, 71, *dămineaţă* 56, *demîreaţă* 53, 75, *demînreaţă* 75, *demînraţă, demînreaţa* 42, *demenreaţa* 53, *demenreţiei* 53; *în demineaţă, întru demineaţă* 170; *dins de demineaţă* 168; *la demineaţă* 172
din 69, 90, 178, 257; *dins* 65, *dinr* 75; *dim* 90; *deîn, den* 69, 178, 257, *denr* 76
deîn afara adv. 167
din afara prep. 179
deîn crucişu adv. 167
deîn crucişul prep. 178, 179
den giur împregiur adv. 167
din giur împregiurul prep. 179
den-a-dereapta prep. 178
den început, deîn început 167; *de început* 167, *di-nceput* 68, *din ceput* 90; *deîn ceput* 167; *din începutul, din ceputul* 90; *den începută, deîn cepută* 167
din mijloc de v. *mijloc*
deîn primă adv. 167. V. *primă*
den prisne 175
din veac v. *veac*
dinainte: dirainte 77; *dinantre* mod. 89; *pialea-denainte; capul-de-dinainte* 233
dinaintea: denaintea 69
dinioară 56, 168; *dineoară* 56; *dinăoară, dănăoară* 56, 168; *dinrăoară* 56, 75. V. *odinioară, vre-dinioara, nece dineoară*
dinlontru 50
dins, dinsu, dens, dinsulu 117; *dinşi, dinşii; dinsa* 118
dins de: dins de demineaţă 168; *dens de noapte* 167
dinte 18, *dente*; *denţi* 48
dintîi: dentîiu, dentîniu 79, 115; *dentînie, dentîe, dintîe* 115
dintre 247, 257
dintru 68, 69, 117, 247, 258, *dentru* 68, 257
direge, direpт ... v. *derege, derept* ...
div 322
divan: a merge la ~ 350

dîrstă 312
doamnă: domnă-sa 245
doară 139, 168, *doara* 161, *doare* 139, 168; *doarră* 80; *au doară* 164
dobîndă 276; *dobînde* 98; *a face ~ , a face ~ cuiva* 276
dobîndi 276, 293; *era dobîndit* 144; *dobîndi-văm* 145; *ară dobîndi* 146
dobîndire 276
dobînditoriu : *depreură-dobînditoriu* 233
dodei; *a se ~* 322; *dodeiia* 138; *ară dodei* 147
dodeială 204
dodeire sb. 194
dodeit sb. 190
dodeitoriu 213
dohtor 352
doi 23, 114, 134; *a doi* 114; *al doile, al doilea* 115, 116; *ai doilea, ai doii* 115, *două* 24, 67; *doaă* 67; *doauă* 24; *doao* 24, 67, 114; *a doao* 67; *doo, a doo, a dooa, doa* 67, *a doa* 67, 115
doisprăzece, doaosprădzece 56; dat. *a doisprăzece, a doosprădzece* 115; ord. *a dooasprădzece, a douăsprezecea* 116
dojană 276
dojeni 276
domiri 62, 71
domiriturâ 218
domn 22, 28, 32, 107; *domnu-mieu, domnu-tău, domnu-său* 245; pl. *domni* 21
Domnedzeu v. *Dumnezeu*
domni 128; *a se ~* 128, 130
domnie: gen. dat. *domnii* 100
domniia ta, domniata, domneata, domneta, dumneata, domiata 118, *mneata* 82, 118; gen. dat. *dumniitale, domnietale* 118, *domnitale* 62, 82 118, *domnetale* 82, 118, *domitale* 118, *dumitale* 82, 119
domniavoastră, domneavoastră, domneavostră, dumneavoastră, domniile voastre, domniele vostre, dumile voastre; gen. dat. *domniilor voastre, domnieloru voastre, domnilor voastre, dumnilor voastre, dumnilor voastri* 119, *dumilor voastri* 82, 119, *dumneli voastri, dumilor voastre*; dat. şi *domniea voastră, dumnivostră* 119
domniia lui, domnealui; gen. dat. *domnii lui, domniia lui, dumnealui, la domnealui* (în loc de dat.) 119
domniia sa, domnesa; gen. dat. *domnii sale, domnie saile* 119, *domnisale, dumisale* 82, 119
dor 276, 361
dori 359, 361
dorinţă 361
doritor 361
dormi: durmi 61; *era dormit* 144; *durmiretu* 147
dornic 361
Dorogoiu = Dorohoi 67
dosadă 322; *dosadeei* 97
dosădi 322; *a se ~* 323
dosădire 194
dosădit 323
dosăditoriu[1] adj. 213
dosăditoriu[2] sb. 213
dospi 276
dospit sb. 276
dostoi; *a se ~* 323
dostoianie 323
dostoinic 275
dostoinicie 208, 275; *dostoiniciiei* 100
dostoire 195
dostoit sb. 190
douăzeci 18; *al doozecilea* 116
drac 276
draghicame 323
drahm 347
drăci (a se) 201
drăcit[1] adj. 199
drăcit[2] sb. 190
drăghică 347
drăgului (a se) 223
drăzni 226
drăznire 195, 226
drept, dreapta v. *derept, dereapta*
dres: dresele 42
drum: drumure 103
ducătoriu 213
duce: a se ~ 359, 361; *a ducere, a ducerea* 152; *doce* 50; *duce* 66; *ducea, era ducîndu-se* 138; *duş, duset* 140; *dusără* 55; *dusese* 144; *au dus* 143; *fu dusînduse* 143; *se-ară fi duş* 149; part. *duş* 60
dugoreala 62
duh: duhure, duhurele 103; *duhurile* 104
dulce 276; *cu ~* 165
dulce-ceti 235
dulce-cinstit 234
dulce-credincios 234
dulce-cuvînta 235
dulce-dată 232
dulce-dărui 235
dulce-dăruire 232
dulce-frumseţe 233
dulce-govire 233
dulce-govitoriu 234
dulce-în-obraz 234
dulce-mîngiiare 233
dulce-rădăcină 233
dulce-spune 235
dulce-ugoditoriu 234
dulce-ura 235
dulce-vesti 235
dulce-vestire 233
dulce-vestitoriu 233
dulce-vestui 235
dulce-voie 233
dulce-vrea 235
dulce-vrere 233
dulceaţă 42, 277; *dulciaţă, dulcăţă* 42
dulcire 226
dumă 323
dumăi vb. 323
dumbravă: dumbraviei, dumbrăviei 98; *dumbravile, dumbrăvile*; *dumbravilor, dumbrăvilor* 99
Dumbrăveni 51
*dumica, *dămica* 25
duminecă 19, 20, 46; *dumirecă, duminrecă* 46; *dumenecă, dumenrecă* 46, *dumerecă* 46, 75
dumneata... v. *domniia ta*
dumnedzee = dumnezeiţă 211
dumnezeesc 277; artic. *dumnezeescu* 109, *dumnedzeştele* 44
dumnezeie 207
dumnezeire 195
dumnezeiţă 211
Dumnezeu 18, 22, 51, 113, 359; *Dumnedzău* 39; *Dumnădzău* 56; *Dumnidzău* 57; *Domnedzeu* 61, *Domnezevu* 51, voc. *Dumnedzeu* 94; *Dumnezee* 18; artic. *Dumnedzeu, Dumnedzău* 109,

Dumnezeului 113, *Dumnedzeului* 94, 113, *Domnezeului* 113; *lu(i) Dumnezeu* 113; pl. *dumnezei* 18; *de-Dumnezeu-glăsitoriu, ~ -glăsuitoriu; ~ -văzătoriu* 232. V. *Zeu*
după 22, 25, 247; **dăpă* 25
după acea, după aceaia 264, *dup-aceia* 68
după aceasta 264
după ca 168
după că 168
după căce 184, 261
dupleca 226, 315; *a se ~* 315
duplecat 315
durere 276, 359
durmi v. *dormi*
durmita 61, 223
duroare 315, 359
dver 323
dveră 323
dvori 323
dvornic v. *vornic*

e conj. 184, 259, 319; *e însă; e însă cumu* 184
ea v. *el*
-ea v. *-el*
-eală 204
-ean 205
-easă 205
eaşi v. *eluşi*
-eaţă 17, 27
-eca 20
efimerie 347
efod 353
eftenşug, eftinşig 87, 212, *eftenşig* 212; *eftinşigurele* 103, 212
eftin 277
eftini vb. 277
eftinie 207
eftinşig v. *eftenşug*
-ega 20
Eghipt: voc. *Eghipte* 107
eghiptean: *eghipteani* 51
eghiptenesc 206
egumăn 58
ei adv. 168
eişi v. *eluşi*
el 19, 117, 118, 247, 248, *elu* 64, 117, *iel* 19; *lui* 117, 248, 249; *îi* 26, 117; *îl* 26, 117, *îlu* 117, *l, lu* 26, 63, 117; *ei* 30, 117, 134, 247, 248; *lor* 26, 117, 249, *le, lă* 117, 120, *li* 117; *îi, i* 117. — *ea* (*ia*) 31, 43, 67, 117, 118; *ei, îi, i* 117; *o* 31, 117; 238; *ele* 43, *iale* 43, 44, 117; *lor, le* 117, *lă* 117, 120. V. *eluşi*
**el* v. *ăl*
-el 17, 205; *-ea* 23, 26, 205
Elfecodru 272
Elfului deal 272
elinesc 206
eluş(i) 118, *de ~* 118, 119; (*a*) *luiş* 118, 120; *eiş(i), de ~, de eişi înşişi* 118; (*a*) *loruş* 118, 119, 120; *eaş(i), ialeş* 118
emerec v. *imerec*
encomeon 347
enemă, enimă v. *inimă*
-enie 205
epicuriu 347
episcop: *piscop* 73, *episcup* 62, *piscup* 62, 73
episcopie: *piscupiia* 62, 73
epistolie 347
eră v. *iară*
Eremia: *Eremiei* 106
-eriu 26
erna: pf. *ernămu* 139
erodie, erodiu 347
ertat sb. 190
-esc 206
esli = *iasle* 100
**est* v. *ăst*
estimpu 169
-eş, -ăş 205
eşi v. *ieşi*
eşire 277
eşit sb. 277; *eşitul drumurilor* 277; *eşitul apei* (*apelor*) 277
eşită sb. 277
-et, -ăt 206
-eţ 29, 206
-eţe 22, 28, 206
eu 23, 28, 116, *io* 28, *iavu* = *ieu* 51; *mie, miia* 116, 117, *îmi* 21, 26, 116, *mi* 116, 120, *mi-*68, *-m(i)* 116, 120; *mine* 46, 47, 69, 116, 118; *mene* 46, 47, 76, 116, *mini* 57, *mire* 46, 76, *mere, menre* 46, 47, 76, *menri* 57, *minre* 46, 47, 75, *mienre* 47; *mă* 55, 67, 116, *me* 55, 67, 116; *mineş(i)* 118
evanghelie: *ivanghelie* 59
evanghelist: *lui ievanghelistu* 112
evroclidon 347
ezer 52

face 29, 156, 158, 161, 277, *faci* 57; ind. prez. 3 pl. *fac, facu* 137, *sînt făcînd*; 1 sg., 3 pl. *făcea* 156; *făce* 66; *feci, feciu* 156, *feceşi* 157, *fece* 43, 157, 251, *feace* 42, *fepse, fecem, fecet* 157, *feceră* 43, 157; *făcui, făcuşi, făcu, făcum, făcut, făcură*; *am fapt, ai fapt, fapt-ai, au fapt, fapt-au* 157, *faptu-le-au* 143, *am fapt, aţi fapt* 157, *au faptu* 251; *am făcut, ai făcut, făcut-ai, au făcut, am făcut, aţi făcut, au făcut*; *au fost făcînd*; *făcuse, fecese* 157; *au fost făcut, au fost făcuţi*; *era făcut, era făcuţi* 158; *veri face, face-veri, vrem face, face-vremu, văm face*; *vei să faci, va să facă*; *are a face, avem a face*; cond. 2 sg. *feceri*; *are a face, ară face*; *aţi fi făcînd*; *ară fi făcut* 158; *fure faptu*; *fi-vrea făcut* 158; imper. *fă* 16, 158, *face, fač* 158, *nu facereţi* 158; *fapt* 157, 158, *nefaptu, faptă, fapţi, fapte* 158; *făcut, nefăcut, făcută, făcuţi, făcute* 158; *a face faţă* 277; *bine-face* 235
facere 277, *facirile* 57
facere-de-bine 233; *bunrăfacere* 232
fag 27
fagur 25, 28; **faţur* 25
fală: *fala, hvala* 87
falcă: *falci, falcile* 99
famen 315, *famăn* 19, 315
fapt 210, 278
faptă 277, 278; *bine-faptă* 233
farisei nom., voc. 94, 95; *fariseilor* voc. 94
fariseesc 206
farmec: *farmecele*; *farmăce* 106
faşe 32
fată 19, 97; *fetei* 96, 97, *feteei* 97; pl. *fete* 43
faţă 29, 97, *feţei* 96, *feţeei* 43, 97, *faţeei* 97; pl. *feţe* 16, **faţe* 97; *de faţa* 178; *a face faţă* 277; *faţă făţiş* 169; v. *făţiş*

faur 31
făcătoriu: *pace-făcătoriu, prea-curvie-făcătoriu* 232
făcătoriu-bine 233; *făcătoriu-de-bine*; *binre-făcătoriu* 233
făcătoriu-rău; *făcători-răi*; *rău-făcătoriu*; *rei-făcători*; *făcătoriu-de-rău* 233
făcut sb. 190
făgădaş 343
făgădui 128, 277; *a se ~* 128; *se vrea fi făgăduitu-se* 148
făgăduit sb. 190
făgăduită sb. 190
făgăduitură 218
făină 29, 88; *fănină* 29, 33, 88; *fanina* 52
făli 277; *hvălindu-se* 87
fălnariu v. *felinar*
fălos v. *folos*
fălosi v. *folosi*
fămeie v. *femeie*
făptoriu 315
făptură: *făptura* 223; *făpturele* 99
fără 25, 169, 179, *făre* 139, 179, *fără de* 169, 179, * *fură* 25
fără-apă, fără-ape, fără-de-apă 233, *fără-de-ape* 234
fără-ceas 234
fără-cinste, fără-de-cinste 234
fără-credinţă, fără-de-credinţă, fără-necredinţă 234
fără-dumnezei vb. 236. V. *prea-fără-dumnezei*
fără-de-frică 234
fără-fund 234, *fără-fundurele* 103. V. *bezdnă*
fără-lege 234, *fără-legea, fără-de-lege* 42, 234, *fără-de-ledzile* 81
fără-de-legit 234
fără-de-legitoriu 234
fără-de-legiuire 234
fără-legi vb. 236, *fără-delegi* vb. 236
fără-legiui 236, *nu fără-legiuireţi* 151; *fără-delegiui* 236
fără-legiuitoriu 234; *fără-de-legiuitoriu* 234
fără măsură 169
fără-mente [1] adj., *fără-demente* 235
fără-mente [2] sb., *fără-minte, fără-mentelui*; pl. *fără-menţi*; *fără-de-mente, fără-de-minte*; *ne-fără-minte* 234
fără-moarte [1] sb., *fără-demoarte*; *fără-de-morţiei* 234
fără-moarte [2] adj. 235
fără-necredinţă v. *fără-credinţă*
fără-omenie, fără-de-omenie 234
fără-rău 234
fără-de-ruşina (a se) 236
fără-de-ruşine 234, 236
fără-seamă 109, *fără samă* 169
fără-de-sfîrşenie 234
fără-slavă 234
fără-de-stare 169
fără-de-ştiinţă 234
fără-de-tărie 234
fără-timp 234
fără-veste 234
fără-voroavă, fără-de-voroavă 234
fără-vreme 234
făreca, fereca 70; *fărăcat* 57
fărecat sb. 190, *fărăcat* 57
fărrima 49
fărtat 27, **frătat, fîrtat* 17, 27
fărtăciune 204
făt 19, 359
făţarnic: voc. *făţarnice, făţarnici, făţarnicilor* 94
făţăra 127, 128, 201; *nefăţărîndu* 127
făţări 127, *a se ~* 128, 201
făţărie 207, 237, *făţerie* 52, 54
făţiş, a fi ~ 169, *a fi de ~* 166, *de ~* 166, *în ~* 170, *faţă ~* 169
făurar 20
feal, fealiu 49; *feliurile* 49, 104
fecioară 211
fecior 28, 71, 359; *ficior* 71, 278; *feciorii* 207
feciorea 61, 205
feciorel 61, 205; *feciurel* 61
feciorie: *ficiorie* 207
fecioriţă 61, 211, *feciuriţă* 61
fel v. *feal*
felandrăş = felendreş 353
feleleat, feleleatu, feleleatiu 343
felelui vb. 190, 343
feleluit sb. 190
felinar, fălnariu 58
femeie 27, 70, *fămeaie* 277, *fămeie* 70, *fomeia* 73. — Sem. 277
feräge = feregea 351
fereastră 33, pl. *ferestre* 43, 99, *ferestrile* 99
fereca [1] v. *ferica*
fereca [2] v. *făreca*
ferecăciune 59, 204, *fericăciune* 204
feri 278, 279; *feri(i)a* 137, 138; pf. *ferit* 141; cond. *ferire* 139, 147; *ferivrea* 148
ferica 127, 315, *fereca* 70, 127, 315; *fericeadze* 52
fericat v. *fericit*
ferice 29, 59, 82, 127, 256, 257
ferici 127
fericit 200, 256, 257, *fericat* 59, 199, 256, 257, 315,
ferecat 59, 199, 256, 257
fericitură 218
ferire sb. 195
feritoriu [1] sb. 213
feritoriu [2] adj. 213
feritură 218
feţie 207
fi 26, 83, 143, 144, 166, 185; *hi* 74; *a firea* 152, 166; 1 sg., 3 pl. *sînt* 33, 48, 83, 154, *sîmt, sîmnt* 83, *sint* 48, 50, 154, *sîntu, sînt*ĸ 64; *îs* 26; *eşt* 60; *iaste* 40, 154, *ieste* 40, *iasti* 57, *este* 33, 40 154; *sem* 19, 41, 154, *săm* 41, 154, *sîntem, sintem* 48, 154, *sîntim* 58; *seţi, seţ* 154, *sînteţi, sinteţi* 48, 154, *senteţi* 154, *semteţe* 48; 1 sg., 3 sg., 3 pl. *era* 20, 35, 154, *ĭera* 35, *iara* 154, 1 pl. *eram* 20; *fui, fuiu* 23, 143, 154, *fuseşi* 154, 251, *fu, fuse*; *fum, fuset, fură, fure* 154; *ai fost* 251; *au fost* 143, *a fost* 143, 154, *a fostu, aţi fost* 143; *au fost fiind*; *fusese*; *veri fi, vei fi, fi-veri*; *vrem fi, fi-vrem* 154; *văm fi, fi-văm, vreţi fi, fi-vreţi, voiu se fiu, vrea să fie, are a fi, au a fi*; conj. *să hie* 59, *să seţi*; cond. *ară fi, fir-ară*, pl. *ară fi, are fi*, 1, 2, 3 sg., 3 pl. *fure*; *furem, furet*; 3 sg. *ară*

fi fiind, fir-ară fiind, fire-am fiind, aţi fi fiind, 3 sg. *vrea fi, fi-vrea*; *fi-vreaţi*, 3 pl. *fi-vrea*; 1 sg. *am vrut fi*, 3 sg. *au vrut fi, a vrut fi*, 3 pl. *au vrut fi*; 3 sg. *vrea fi fiind*, 1 pl. *au vrut fi fiind*, 3 sg. *ară fi fost fiind, aţi fi fost fiind*; imper. *nu fireţi* 155. V. *de-a-firea*. — Aux. *fi* 138; *era, eram*; *era* 144; *fuiu, fu, fum, fură*; *am fost, am fostu* 144, *au fost, aţi fost* 143; *fuseşi, fusese* 144, *voiu fi, vei fi, va fi, vreţi fi, veţi fi* 146; *să fiu, să fie*; *să fi* 143; *aşi fi, are fi, ară fi, ar fi, am fi, aţi fi, ară fi, fire-aşi, fi-se-ară*; *aţi fi fost*; *fure*; *vrea fi, fi-se-vrea, fi-vreaţi*; *am vrut fi* 147-149; *fostu* 63; *poate fi, poate a hi* 174

fiară: pl. *fiare, fieri, fierile, fierilor* 98

fiastră: *hiiastră* 74

fiastru 29

**fic* 21

ficat 21

ficiorie v. *feciorie*

ficlean v. *hitlean*

fie 101, 222; *fieei* 100; *fiele, fiile* 101

fiecare: *fiecarele* 125, *hiecarele* 74; *fie-al-cărui, fiecărora* 125

fiecareş, fiecăruiş 125

fiece; *alt ~* 125

fiecine 125

fier 17, 40, *fierru* 81, *heru* 74; pl. *fiară, fiarăle* 105, *fiere* 40, 105, *fiarele* 105, *fierălor* 105

fierbe 141; pf. *fierbu, fiarse* 141

fierbinte sb. 187

fiere 44; *fiare* 40, 44, 46, *fiere* 46, *fere* 40

fieşcarele, fieşcărui, fieş-a-cărui, fieş-al-cărui 125

fieşce 125

fieşcine, fieşcui 125

fieşcum: *hieşcum* 74, 169

fiică 222

fiie, fiiu v. *fie, fiu*

filearíu 343

filgean = filigean 350

filosof 347, 352

filosofia 347

findiş 355

finic, finics 347

fior 31

fiorin v. *florin*

fioros 25, 31; **feuros* 25

fire: *de-a-firea* 166; *pre fire* 174

firin = birin 351

firovim v. *heruvim*

fiu 359, *fiiu* 278; voc. *fiiu, fii* 94; *fiiu-tău, fiiu-său* 244

fin 19

finaţ 21

fintînă 22, *fintîră* 75

firşi, firşenie v. *sfîrşi, sfîrşenie*

firtat v. *fărtat*

flămînd: *flomîndu* 73

flămînzi: *a se ~* ; *flămîndzi* 128; cond. *flămînzire, flămîndziru* 147; *are a flămînzi* 146

flămînzie 207

florin, fiorin (mod.), *florint* 211

florincior 211

foaie 17, 25, 29, pl. *foi* 25

foamete, foameţiei 100; pl. *foameţi* 103

foarfecă; *foarfeci* 20

foarte [1] adj. 278

foarte [2] adv. 169, 176, 264, 278; *forti* 57; *pînă la foarte* 174

foc 22

folos 70, 104, *folosu* 64, *fălos* 70; *folosure* 103, 104, *folosuri, folosurile* 104

folosi: *fălosi* 70, *a fălosirea* 152

forfeca vb. 20; *foarfeci* 20

formă 352

fragă: *fragi* 103, *fragi(le)*, **frage(le)* 108

frasin 20, 32, *frasăn* 20; *frasini* 20, 21

frate 17, 27, 33, 34 95, **fratre* 33; *frate-tău, frate-său, frate-vostru* 244; *fraţini* 95, *fraţine-miu, fraţini-tău, fraţini-său* 95, 244; pl. voc. *fraţi, fraţilor* 94

fraţii-iubitoriu 234

frăsinet 32

**frătat* v. *fărtat*

freamăt 18, 83

freca; *frec* 20

frenghie v. *frînghie*

fricâ: *fără-de-~* 234

fricos 278

fricoşa (a se) 226

fricoşat 226

frig 21

frige: *fripse* 157

frîmseţa 226

frîmseţat 62, 226

frîmseţe v. *frumseţe*

frîngătoriu: *a-legiei-frîngători* 232

frînge: *frîng*; *frînseş, frînse, frînseră*; *frîmseşi, frîmse, frîmseră*; *frînt, frîmt* 83

frînghie, frîmbie, frimbie 19, *frenghie, lînă de ~* 351

frîntură: *frîmturile* 83

frîu 28, 78; *frîn* 19, *frînul, *frîru* 78; pl. *frîe* 29, *frîne* 29, 78, *frîre* 78, *frîele, frînăle, frîrele* 106

frumos 22, 27, 28, 62; *frumoşi* 28

frumseţe 27, 43, 62; *frîmseţe* 22, 27, 62; *dulce-frumseţe*; *mare-frumseţe* 233

fsat v. *sat*

fufează 62

fughicei = funicei, v. *funicel*

fugi 30, *fudzgi* 81; *va să fugă* 145, *ară fi fugind* 149; *fugîndu* 153; *fugetu* 50

fugire sb. 195

fuglu 343

fum 22

fumega, fumege 20

funaş 203

funicel 315; *funincel* 33; pl. *fughicei = funicei* 315

funie 100, *fune* 100, 101, *fure* 75, *funre* 76; pl. *funi, fu(n)ri, funile, funrile, furile, furiile* 101

funingine 21, 33, 34, **furingine* 33, **furigine* 34

fur sb. 315

fura 315; *am vrut fi furaţi* 148

**fură* v. *fără*

furătoriu adj. 213

furiş [1] adv. 169, *în ~* 170

furiş [2] sb. 198

furişe sb. 198

furnică 22, 34

furtuşag: *furtuşagure* 103; *furtuşagurile* 104

fuscel 27
fuşte 32, 315, **fuste* 32; pl. *fuşti* 32; *ceia cu fuştii* 315; *voinici cu fuşti* 311

gadină: *gadine, gadinele, gadinelor, gadinilor* 99
galben 20, 30, 54; *galbăn, galbin* 54; *galbeni* 20
galileesc 206
gază 347
gazofilachie 347
găină 30
găleată 30
gărdinar 353
găselniţă 323
găta 127, *gheta* 53, *găti* 127; *găteadză* 130; 3 sg. pl. *gătise* 144; *să gătedzu, se ghetadză = se gătedze* 134
gătită sb. 190
gătitură 218
găvozd 323
găvozdi 323
geamăn 18
geană 19, 77, **geară* 77, **giną* 19
geme: *gem* 18
gemet 55
genunchi 21, 34, 93, *genuchiu* 89, 93, *genunche* 93, *genunchiu* 89, 93, 278, *ge(n)runchiu* 89, *genruchiu* 93, *geruchiul* 76; pl. *genruchie* 75; *genu(n)chi(e)le, ge(n)ruchele, genunchii* 93
genune 33, *genrure, gerure* 75
ger 18, 30
gheman 346
ghemon, ghiemunu v. *ighemon*
ghiaţă 29, 33, 99; *gheţile* 99
ghicire: *gîcire* 288
ghindă 24
ghine v. *bine*
ghiu v. *biu*
gicălui = gilălui 343
gice v. *zice*
gilălui, gicălui 343; *a vrut gilălui* 148
gilăluire sb. 195
gilăluitoriu [1] sb. 213
gilăluitoriu [2] adj. 213
giloşag 343
gimţ v. *cimţ*
ginere 30, 74, *giunere* 74, *ginerele, ginerile* 104
gingie 21
gint 313, 315, 360, 361; pl. *ginture* 103, *ginturi, ginturile* 104; *singuru gintu* 315
gioc v. *joc*
gioher = giuvaer 350
giolgiu=giulgi 50
gios v. *jos*
giu- v. *ju-*
gîcire v. *ghicire*
gîmbosi, a se~ 355
gîmbosire 195, 355
gîmbositoriu 213, 355
gînfa 22; *gînfa* 32
gînd 222, 360; *gîndurele* 103, *gîndurile* 104
gîndi 360; *gîndiia* 138
gînfa v. *gînfa*
gîrbă 324
gîrtan 324
glas: artic. *glasu* 109; *glasure, glasurele* 103, *glasurile* 104
glasnic 324
glăsi 324
glăsire 195
glăsitoriu 213; *de-Dumnezeu-glăsitoriu* 232
glăsuitoriu: *de-Dumnezeu-glăsuitoriu* 232
gloată: *gloatei* 96
Glodeani, Glodeni 51
gloti (a se) 225
glotire 225
glumi 128, *a se~* 128, 130; *glumi(i)a* 137
gobărnator 58, 352
gol; *goi, goli* 108
gomor, gomer 353
gomoresc 206
goni 77; *goneşte* 43; *goni(i)a* 137, 138; *au a goni* 146
goră v. *gură* 50
gorniţă 324
gospodin 324
gotovi, a se~ 324
gotovinţă 210
gotovire sb. 195
govire: *bună-govire* 232; *dulce-govire* 233
govitoriu: *bunru-govitoriu*; *dulce-govitoriu* 234
govitură: *bună-govitură* 232
Gradea: *Gradei* 106
graiu 278, 360; *graiure, graiurele* 103, *graiurile* 104
grană; *poamă ~* ; *poamă grane, poama granele* 352
gras sb. 187
grazdă 355
grăbi: pf. *grăbit* 141
grăbitoriu 214
grădină: *grădinele* 98
grădiş 211
grăi 153, 278, 360, *a se~* 278, *a grăirea* 152, 153; *grăeşte, grăiaşte* 66; *grăiia* 137, 138; *grăiset*; *era grăit, au fost grăit* 144; *veţi grăi* 145; *vreţi fi grăind* 146; *grăiretu* 147; *nu grăireţi* 151; *binregrăi* 235
grăită sb. 190
grăitoriu: *mare-grăitoriu* 234
grămădi 226
grămătic 53, 347
grăuncior 28
grăunţ 28; *grăunţe* 52
greaşnic 324
greaţă 24, 278; *greaţa capului* 279
Grecoaia 212
greime 209, 210, 212; *a lua ~* 210
greoi 61
greşală: *greşale, greşele, greşalele, greşelele* 98
greşi: *greşaşte* 43, 44; *greşască* 42; pf. 3 pl. *greşire* 142; *era greşiţi, au fost greşit* 144; *vom să greşim* 145; cond. *greşire* 147
greşit sb. 190
greşitoriu adj., sb. 214
greşitură 219
greu [1] adj.: *grea* 18, 19, 23; *grele* 19
greu [2] sb. 210, 279
grijă 52, 108, *grije* 52, 99, 108; *purtătoriu-de-grije; purtătoriu-grijiei* 232
griji 153, 226; *grijaşte* 43; *grijască* 42; *nu (vă) grijireţi* 151
grijitoriu 226
grijitură 226
grijnic 211
grindina vb. 16, 25; **grîndina* 25
grindină 16, 21, 25, *grindine* 92, *grindene* 58, *grindire, grindinre* 76, **grîndină* 25
grivnă 324
grîu 28, 78, *grîulu*, **grîru* 78; *grîe, grîne* 29, *grîurele* 106

groapă 324; *groape* 98
grobnic 324
gropa = *îngropa* 226; part. *gropați* 62
gropilă 209
gropniță 324
gros 30
grueț 206
grui 206
grumaz; *grumazi*, *grumadzele* 93
gugiman = *gugiuman* 351
gunoi 65
gunosi (a se), *gunosli (a se)*, *gunusli (a se)* 324
gură 30, 359; *goră* 50
gusta: *are a gusta* 146

halhal 351
hamaili 351
hangiar = *hanger* 351
har, *în*~170
haraciu 351
harmițed 343
harnic 228
hasnă 86, 87, 343, *hastnă* 86, 87, 344
hatman, *hetman* 49, *hatmanul* 242
hălăslui, *hălăstui* 343
hărțui 354
hăsnui 222
hătmănească 205
herțeg 353
heruvim: *hirovim*, *firovim* 348; *herovimii*, *firovimii* 74
heruvimesc 206
hetman v. *hatman*
hi v. *fi*
hiclean . . . v. *hitlean*
hiecarele v. *fiecarele*
hieșcum v. *fieșcum*
hiiastră v. *fiiastră*
hin 353
hitlean 87, 279, *hiclean* 81, 87, 279, *hicleanu* 77; *hiclene*, *ficlene* 74
hitleni, *hicleni* 87; *nu hitlenireți* 151
hitlenie, *hiclenie* 87
hitlenșug, *hitleșug*, *hiclenșug*, *hiclenșig*, *hicleșug*, *hicleșig* 87, *hicleșig*~ 63; *hitlianșugure* 103, *hitlenșugurile* 104
hîlpie 207; *hlăpie* 208
hlăpește adv. 169
hlipi 324
hojen v. *hozem*

hor 347
hotar 105; artic. *hotaru* 109; *hotarre*, *hotară* 105, *hotarră* 80; *hotarele*, *hotarăle*, *hotarălor* 105
hotaz 351
hotnogiu 344
hoț 315
hozem, *hozen*, *hozin*, *hojen* 353
hram 279
hrană 77, 279, 325
hranilniță v. *hrănilniță*
hraniște 325
hrăbor 324
hrăbori (a se) 202
hrăborie 208
hrăboritoriu 214
hrăni 279, *hrani* 54; *hrănește* 43
hrănilniță, *hranilniță* 324
hrănire 279
hreamăt. V. *freamăt*
hrist 347
hristos 347
Hristos 205
hristoseanu 205
hulnic 325
hvală v. *față*
hvăli v. *făli*

i[1] vb. (=*ire*) 313, 316, 359, 361
i[2] aux. = *ai* 68
i[3] conj. 184
i[4] pr., v. *el*
i[5] art. 112
ia v. *lua*
iaca 169, *iacă* 169; *adecă iaca* 161; *iaca amu acmu* 162; *iacată*, *iacătă* 169
iacut 351
iadrină, *iadrilă* 325
ian, *iane* 186, *iani* 162, 186; *iani amu*, *ni amu* 162
iapă 30; *iape* 40
iară[1] adv. 169, 170, 179, *iar* 169, 170, *iare* 169, 179, *iarea*, *eră*, *er* 169
iară[2] conj. 170, 184, 265, *eră* 184, 265; *iare*, *ere*, *eri*, *er* 184; *iar* 184, 265
iarăș 60
iarbă: *iarba* 18
iarnă 21, 24
iasle 52, 100, *esli* 100
iaspie 347
iată 169; *iată amu de acmu* 162
iavi v. *ivi*

iavu = *ieu* v. *eu*
iaz 52; *iazure* 103
iazer 52
iboste v. *iuboste*
ice, *ici*, *icea*, *icia* v. *aice*
iconiță: pl. *iconiți* 57
iconom 347
idolesc 206
idolie 208
ie 29
-ie 17, 29, 206
ied 28
iel v. *el*
iepure, *l'epure* 29
ieri 134
ierta: *iert*, *l'ert* 29; *iartă* 24
iertăciune 204
Ierusalim 73, *Ierusalimu* 63; *Ierusalime* 107; *Rusalim* 73
ieși 133, *iși* 71, *eși* 32; ind. prez. *iase* 40, *iasă*, *iase*, *iese*, *iasu* = *iesu* 133; *eșise*, *era eșit*, *era eșiți* 144; *voiu fi eșind* 146; *se iasă* 137; *ară fi eșind* 149; imper. *eș* 60, *nu eșireți* 151
ieu[1] v. *eu*
**ieu*[2] (în *iușor*) 24
ievanghelist v. *evanghelist*
ighemon, *ghemon*, *ghiemonu*, *ghiemunu* 348; *lu(i) ighiemonu*, *ghiemonu*, *ghemonu* 112
ii art., v. *lui*
-ilă 209
iliș 344
im 316
-ime 21, 209
imerec, *imrec*, *emerec* 325
in, *l'in* 29
inde (transilv. actual) = *iunde* 172
indină v. *lindină*
inel 17, 48, 53; *înel* 48; *înrelu* 53
ineluș 17
inie 325
inimă, *inemă* 38, 71, *îremă*, *enemă*, *enimă* 38; *inimiei* 71, 97, *inemiei* 71; *inimile*, *inemile* 71; *înemă* 38, *înremă*, *îremă* 38, 75, *îrema* 75, *înimă*, *înrimă* 38, *îrimă* 38, 76; *înemii* 97
inimos, *inemos* 17, *înemos* 17, 21
inoc 325
inorog 233, 325

inte = *ainte* 68
**intre* = *între* 26
-inţă 210
-iñu v. *-iu*
inveşti v. *înveşte, înveşti*
io v. *iuo*
Iona, Ionei, lu Iona 106
-ior 28, 211; *-ioară* 27
iremă v. *inimă*
irodie v. *erodie*
Isaia: Isaiei 106
iscălitură: iscăliturile 99
iscodnic 325
Ishod 325
isledi 337; v. *sledi*
ispăsenie 282
ispăsi 75, 282, *a se ~* 282; *ne văm ispăsi* 145
ispăsitoriu 216, 282
ispăsitură 75, 219
ispită 282
ispiti, a se ~ 282
ispitire: ispitirea cu argentul 282
ispitit: aur ~, argint ~ (de foc) 283
ispititoriu sb. 283
ispititură 219
ispolin, spolin 325
ispoveadnic 325
ispovedi: ispoveadi 66; imper. *ispovedit* 60
ispravă 283; *isprave, ispravele* 98
isprăvi, a se ~ 283; *isprăvască* 42; *isprăvi-vrea* 148
isprăvire 283
isprăvit adj. 283
israilteanu: israilteani 51
istacti v. *stactie*
istocan, istucan 325
istov[1] adj. 325
istov[2] adv. 166, 325; *de istov* 166
istov[3] sb. 325
-iş 211
işi v. *ieşi*
-iţă 211
iţe 29
-iu 19, 29, 211, *-iñu* 19
iuă v. *iuo*
iubi 80; *iubăscu* 41; pf. *iubit* 141; cond. *iubire, iubirem; iubire-aşi* 147; *iubi-v-ară* 146; *fi vreaţi iubit* 148; *nu iubireţi* 151; *binre-iubi* 235. V. *liubi*
iubire: iubirei 100
iubire-de-oameni v. *om-iubire*
iubitoriu - la - oameni 233; *la-oameni-iubitoriu; de-oameni-iubitoriu; fraţii-iubitoriu* 234
iubitură 219
iuboste, iboste 325
iubov v. *liubov*
Iuda 106, *Iudeei, lu(i) Iuda* 106
iudeesc 206
iudeiaşte 172
iudeu: pl. voc. *iudei* 94
iunde, inde 172
-iune 28
iuo 67, 172, 319, *io* 21, 67, 172, 319; *iuă* 21, 24, *iuuă* 24
iuşor v. *uşor*
iuşura, iuşira 67
iuşurel: iuşurei 67
iute[1] adv. 283
iute[2] adj. 283, *iuti* 58
iuţi (a se) 284
iuţime 210, 284
iuvi v. *ivi*
ivanghelie v. *evanghelie*
ivi 66, 284, *a se ~* 284; *iuvi* 66; *ivăsc* 41, *ivescu, iavescu* 66; *va să ivească* 145; *te vei fi ivind* 146
ivire, în ~ 284; *ivirei* 100
ivit adj. 284
ivit sb. 284
izbăvi, izbavi 54; *izbăveşte* 43
izbeală 204
izbîndă 284; *izbîndeei* 97, 98
izbîndi 284
izbucni 284
izeclean 344
izecleni (a se) 344
iznoavă: de iznoavă 167
Izrail: Izdrail 89
izrailtean: izdrailteanilor 89
izvodi (a se) 325
izvor 105; *izvoare, izvoară, izvoarele, izvoarăle* 105, *izvoarre* 82, *izvorrele* 80
izvori, izvorî 128; *izvoraşte* 131
izvorît sb. 191, *izvorritul* 80

îm v. *în*
îmă v. *mamă*
îmbăta: îmbăt 19; *îmbatat* 69
îmbătrîni 225
îmbi 114, *îmbe* 114, 319; *îbe* 84
îmbla 17, 150; *îmblu* 16' 39; impf. *îmbla* 137, 138; *aţi fost îmblînd* 143; *veţi hi îmblîndu* 146; cond. *îmblare* 139, 147, *îmblară* 139; *vrea îmbla* 148; *au vrut îmbla* 148; *vrea fi îmblat* 148; *îmblămu, blămu, blăm, *îmblem, blem, blaţi* 150
îmblare: îmblarile 102
îmblătiş v. *mlătiş*
îmbogăţi 128, 225, *a se ~* 225
îmbrăca: a se ~ 153; pf. *îmbracaiş* 69, *îmbrăcat* 139; *vrea îmbrăca* 148
îmbrăcăciure 204, *îmbrăcăciurea* 76
îmbrăcămînt, pl. *îmbrăcăminte* 103
îmbrăcătoriu 214
îmbrăţişa: pf. *îmbrăţişe* 138
îmbuna 279
îmfla v. *înfla*
îmmări, a se ~ 224
îmmicşura 224, *îmmicşurat* 61
îmminuna 224
îmmîndri 224
îmmulţi: îmmulţeşte 43
îmmulţime 224
îmmulţire 226
împăca 252; *a se ~: împacă-te, fii împăcîndu-te* 150
împăcătură 219
împăinjena 49, 127, 128
împărat[1] 20, 33, 34, 90, *împăratru* 33, 34; *împarat* 69; *împăratul, împănratul* 76; *împăratului, lu(i) împărat(u)* 112; *părat, parat* 90
împărat[2] adj.: *om ~* 199
împărăţi 128, *a se ~* 128, 130; *se era împărăţit* 144
împărăţie: împărăţiia 90, *împaraţia* 52, *împărăţieei, împărăţii* 100; *părăţiia, perăţiia* 90
împărăţitoriu 214
împărechetură 219
împărţi 131, 133, 219; *a se ~* 279; *împarţu* 131, 133, *împarţi, împarte, împartu* 131; *împărţi-veri* 144; *să împarţ* 135, 137, *se împarţă* 135; *fi-vrea împărţit* 148; *împarţi* 149. — Sem. 279

împărțire 279
împărțit sb. 279
împărțitură 219
împăsonia 224
împeliță (a se) 224, 295
*împeliță*re sb. 195
*împeliță*t sb. 190
împetricit 355
împiedica; *împiedici* 20
împietri, *împietra* 127
împinge 19, 46, 279, *împenge* 46, 48, *împînge* 46; *împing* 19, *împîng* 19, 46, *împingi*, *împengi* 48, *împîngi* 46; *împinşu* 140, *împînsără* 48; *împins*, *împîns* 48, *împenşi* 48, *împînşi* 46
împlea 135, 279, 358; *a se* ~ 279; *împlu* 19, 46, 63, *umplu* 46, *umpli* 21; pf. *împlumu* 139; *umplut* 139; *să împle*, *să împlă* 135; *a se* ~ *zilele* 279, *a se* ~ *vremea* 280
împlătoriu 214
împlere 280
împlut [1] adj. 280
împlut [2] sb. 280
împlutură 280
împotriva mod. 258
împotrivi (a se) mod. 227
împrejur 80, *împregiurul* 178, *împrejurele* 170, 179, 180; *pre împrejure* 175, *pre împrejurele* 180; *împregiur de* 179, 180, *împregiuru de* 117, *împrejur de* 117, 121; *îngiur împregiur* 171; *den giur împregiur* 167; *din giur împregiurul* 179. V. *pregiur*
împrejur-tăiare; *tăiatul-împregiur* 233
împrejura 203
împremieza 224
împresura 280; *împresoară*, *împresură* 132; *să împresoare* 135
împresurat 280
împresurătură 219
împreuna (a se) 280; *împreura* 76; *împreuneză* 130; *să împreunezi*, *împreuneze* 134; *se era împreunat* 144
împreunare 280; *împreurare* 77
împreună 167, *de* ~ 168, *împrăună* 56. V. *depreună*
împrotivă 89, 170, *împrotiva* 89. V. *protivă*
împrumuta: *împrumutează* 130; *împrumuteze* 134; imper. *împrumutează* 149
împuta, a se ~ 280; *vrea împuta, vrea fi împutat* 148
împutat adj.: *apă împutată* 280
împutăciune 316
împutătoriu [1] adj. 214
împutătoriu [2] sb. 214
împuți (a se): *să se împuță* 135
împuțina 77, *împuținа* 60
în- 224
în prep. 26, 33, 90, 93, 102, 257, 258, *înn* 65; *im* 90; *înr*, *îr*, *r* 75-77
în aceasta oară, *în ceasta oară* 170
în acicar? 356
în alean 170, 342; *a fi* ~, *a face* ~, *a grăi* ~, *a sta* ~ 170; *în aleanul* 179
în a-dereapta 170, 179
în a-stînga 170
în aşeşi 163
în deadevăr 170
în de biu; *a fi* ~ 170
în crucişul 179, 279
în demineață 170
în deseară 170
în deşertu 163
în fățiş 170
în furiş 170
în har 170
în laturi, *în lături* 102, 170
în-lung-răbdătoriu 235, 236
în-lungă-răbdare 233
în mijloc de, *în mijlocul* v. *mijloc*
în neşchit 170
în noapte 170
în podoabă 170
în puținelu 171
în sîrguit 171
în-sus sb. 198
în tocma 171
în veac v. *veac*
în vreme 171
în zi 171
înacoperi 224
înainte, *înaintre*, *înantre* mod. 89, *înrainte* 75, *îrainte* 75, 77; adv., prep. *înaintea* 177, 179, *raintea* 75, 179; *înraintea între* 179; *înaintre a* 135, 179; *înainte de* 177
înainte-curătoriu [1] sb. 233
înainte-curătoriu [2] adj. 235
înainte-cursu 235
înainte-sta 236. V. *stătătoriu-înainte*
înalt: *înraltu*, *îraltu* 75, *analtu* 72
înapoi: *înrapoi* 75
înarăta 224
înarma: *înrărma*, *îrărma* 75
înălța 28, *înălți* 127, *înralța* 69; conj. *se înalță* 68; *neci înălțareți* 150
înălțare: *îrălțariei* 101
înălțat sb. 190; *înalțatele* 69
înălție 208
înălțime 90
încai, *încăi*, *încaile* 171
încă 23, 171, *înche* 53
încăleca 30
încălecătoriu 214
încălța 29
încălțămînt, *încălțămîntul*; pl. *încălțăminte* 103
încălzi: *încălzește* 43
încămăta (a se) 224
încăpea 128, 135, *a se* ~ 128; *să încape* 135; *ar fi încăput* 147
încărește 126, *a se* ~ 316, **încări* 126; *încărescu*, *încărescu-se*; *încărește-te*, *încărește-ți-vă* 126
încăși 171
încătruo 67, 164, *încătroo* 67, *cătruo*, *cătru* 164
începătoriu sb. 280; ~ *morților* 280
începătură 219
începe 129, 280, *a se* ~ 128, 280; *începumu*, *început* 140; *a început* 68; *era început* 144; *vrea începe* 148; *nu începereți* 151
începere 280
început sb. 90, 105. V. *de început*, *den început*
începută 105, 190; *începute*, *începutele* 105; *den începută*, *deîn ceptă* 167
încet 29
înceta (a se), *înceti* 224; *încet* 130, *înceată* 130; pf. *încetare* 139; *era încetat* 144; imper. *înceată* 149
înche v. *încă*

închega 20
încheia 281
încheiat sb., *încheet* 281, *încheiat* 190
încheietură 281
închide, **închiude* 23; pf. *închişu* 140; *să închiză, să se închiză* 136; *închizînd*, **închiuzînd* 23
închina 32, 76, 281; *a se ~* 281, *închira* 75; pf. *închinămu* 139; *ne văm închina* 145; *a ~ genunchele, capul* 281
închinătură 219
închipui 225, *a se ~* 281
închipuit adj. 281
închisoare 23, 219; **închiusoare* 23; *închisorile* 219
închisură, închisurele 219
încinde 132, 359; prez. *încinde* 18, 132; impf. *încindei* 67; *să se încindză* 136
încindere 195
încins 190, *încinsul, încisul* 84
încinsă sb. 190
încinsetură 219, *încinsetura* 52
încît 261
încleştitură 219
încolea v. *acole*
încrede (a se): pf. *vă încredzut* 140
încredinţa (a se): pf. *încredinţare-se* 139
încrezătură 219
încrunta 225. V. *crunta*
încuibi (a se) 222
încuibui (a se) 222, 224
încuiubura (a se) 224. V. *cuibura*
încunjura 132, 225, *încungiura* 80; *încungiură* 132, *încugiură* 84, *încundzură* 81; *încungiura-nevăm* 145
încununa 225
încurăre sb.; *încu(ră)rile* 195
încurca 281
încurţi (a se), încorţi (a se) 224
încurunda (a se) 224; *încurundară* 72
îndărăt 20, 34, *înderăt* 56, *înderret* 40, 56; *înderretu* 82
îndărătnic: *înderetnicii* 40, 56; *înderretnică* 82
îndărătnicitoriu 214
îndătoritu 74
înde 171, 319; *îndea?* 171
îndelung 171
îndelung-răbda 236
îndelung-răbdătoriu 235
îndelungat 226
îndemna 226, *a se ~* 281; *îndemne* 43
îndemnătoriu 214
îndemnătură 219; *în îndemnătura, în demnătura* 90
îndemnos 212
înderept 171
înderepta: *ară ~* 147
îndereptătură 219
îndoi 61, 69, 127, *îndoia* 127, *înduia* 61, 127
îndoirea 127
îndrăzni 226. V. *drăzni*
îndrăznire 195
îndrăznitoriu 214
îndulci 281, *a se ~* 252, 281; *îndulceşte* 43, *îndulčaşte* 44; pf. *îndulcit* 141
îndumnezei (a se) 224
îndurătură 219
înel v. *inel*
înemă v. *inimă*
înemos v. *inimos*
înfămeiat 224; *înfămeiaţi* 70
înferecat 59
înferica, înfereca 225
înfla 26, *îmfla* 32; *înflu* 26
înflămînzi, a se ~ 129, 225
înflori 61, 131, *înfluri* 61; *înfloresc, înfloreşti* 18
înfloritoare sb. 281
înfluritură 61
înfrica 225
înfricat 200, 225
înfricos 225
înfricoşa: *se era înfricoşat* 144
înfricoşat 226
înfrîmseţa 62, 226
înfrîna, înfrî(n)ra 78
înfrînt; *înfrîmtă* 83
înfrumseţat: *înfrumseţate* 62
înfrumşa 62, 316, *a se ~* 316; *înfrîmşa* 316
înfrumşat 316, *înfrîmşat* 62
îngădui 222, 281; *veţi hi îngăduindu* 146
îngenuchia 89
înger 16
îngheţa 17, *a se ~* 129, **înghiăţa* 17; *îngheţ* 29
înghi v. *unghi*
înghiţi 23, 33, **înghiuţi* 23; *se înghiţă* 136; *înghiţivrea, înghiţi au vrut* 148
îngiur împregiur 171
îngîmfat 281
îngîna 16, 77, *îngăna*; *îngîn* 16
îngînarie 38
îngînditură 219
îngîndui 222
îngînduire 222
îngînduitoriu 214
înglota (a se), îngloti (a se) 225
îngrădiş 211
îngrăşa 28; pf. *îngrăşe, îngrăşă* 138, *îngrăşatu* 139
îngreca 24
îngreoia 61, 281; *nu vă îngreoiareţi* 150
îngroşa: pf. *îngroşe* 138
îngrozi: *vei îngrodzi* 145
îngrupa, îngropa 62; *a îngruparea* 152; *ne uom engropare = ne vom îngropa* 145
îngrupat sb. 190
îngrupăciune 62
îngrupătoare 62, 214
îngrupătoriu 62, 214
îngrupătură 62, 219
îngust 17
înimă v. *inimă*
înjugătoriu 214
înjumătăţa, îngiumătăţi 127
în laturi; *în lături* mod., v. *lature*
înlăţi 225
înlăuntru 172; *~ de* 117, *înlontru* 50. V. *lăuntru*
înlumina 225
înluminătoriu 225
înluontroşa 203
înnăroci 225
înneca: *înnec* 17
înneoa (a se) 225
înnoi 226
înnota 281
înomeni (a se) 225
înrădăcina 227
înrăi 18, *a se ~* 227
înrărma, îrărma v. *înarma*
ins 34, 117, 118, 247; *însu* 117, 118, 247; *îsu* 84; *însul* 68, 69, 117, 247; *cun ănsu, *cun ăsu, în ănsu, în ăsu* 34; *cătră însu, cătră-nsu(l)* 68, 247, *densul, di-nsul, lingă-ns, prensul, pri-nsul, spre-nsul,*

spri-nsul... 68, 247; *cunînsu* 72; *curîsul* 72, *cunus, cunusu* 72, *cunusul* 33, 72; *curusu* 72, *curusul* 33, 72, 75, *curusulu, cunrusu, cunrusul*; *curînşii* 72; *împregiuru di-nsu* 117; *înşi, înşii* 117, *înş* 60; *însă* 117, 118, 247; *însa* 117; *după-nsa* 68; *înse* 117, 247; *însele* 117, 247, *pri-nsele* 117; *îns tine, însă tine, însă sine* 118. V. *dins*
însă [1] conj.; *ce însă* 182; *e însă*; *e însă cumu* 184
însă [2] adv. 171
însă [3] pr., v. *îns*
însălăşui (a se) 225; *însălăşuescu-se* 89
însemna 318
însetoşa 55, 127, 129, *a se ~* 129, *însătoşa* 55, *însetoşi* 127, 129; *însetoşadză* 42; *are a se însetoşa* 146; *însetoşarem* 147
însingura (a se) 225
înstriinat 223; *înstriinaţi* 72
însufleta 225
însumi 118, 247; *însămi* 118; *însuţi* 118, 247; *însuşi* 247, *singur ~* 118, *însuş* 60, *însuşu* 63; *însăşi*; *înşine* 118; *înşivă* 118, 247, *înşişivă* 118; *înşiş(i)* 118, 247; *înseşi, înşile, însele* 118
însupţia 225
însura 27
înşăla 55; *şălară* 55; *să înşelezi* 134, *să înşale* 135; *nu vă înşelareţi* 150
înşălăciune 55
înşălătoriu 55; pl. *înşelătoare* 333
întări: *a întărirea* 152
întărîta 21, 30, *înterita* 49, 57; cond. *întărîtare* 147
întărîtare: *înterritare* 81; *[în]tărrîtare* 82
întăroşa, întăroşi 127, 225; pf. *întăroşe* 138
întemeia 80
interţiu 225
întinătură 219
întinde 227; pf. *întise* 84, *întinsără* 55; *întinsese* 144; *se întindză* 136
întîiu 79, 115, *întîniu* 77, 79, *întîiul* 115, *de întîi* 298; *întîe*; pl. *întînie* 115; *întîele* 79, *întîile* 298; *întru-întîiu(l)* 171; *întîia oara* 161. V. *dentîiş*
întîinţă 210
întîmpla 227
întoarce 129, 282, *a se ~* 129; *întorş(u), întoarset(u)* 140; *am a mă întoarce* 146; *întoarse(re)tu* 147; *întort, întors* 153
întoarcere: *întoarcerei* 100
întorsură 282
întort sb. 191
întra: pf. *întrămu* 139; *întrase* 144; *întra-vrem, întra-vem* 145; cond. 1 sg. *întraru*, 1 sg., 3 pl. *întrare* 147; *ară întra* 146; *întra-vrea* 148
întrarma (a se) 228
întrarmat 228
întrăma (a se): *să mă întram* 134
întrămătură 219
între [1] (< *ante*) 89, 179, 319; **înte* 89; *înraintea între* 179; *înantre* mod. 89
între [2] (< *inter*) 20, 26, 33, 89, 139, 180, 247
între aceia 171
întreagă-mîndrie 233
întreba: *întriba* 57; *întiraba-ver* = *întreba-veri* 144; *are a întreba*; *ară întreba* 146
întrebare: pl. *întrebari* 102
întrebat sb. 191
întrece: imper. *întreci-i* 150; *ainte-întrece* 235
întreg 18; *pr-întreg* 69, 175
întregu-mîndri vb. 235. V. *întreagă-mîndrie*
întrista, a se ~ 129; impf. *întrista* 137
întru- 228
întru prep. 39, 68, 69, 117, 180, 247, 249, 257, 258
într-aiure 171
într-aleanul 179, *într-aleanu* 68, 170
întru apoi 171
într-atîta: *pînă într-atîta cum* 261
întru carea 171
întru demineaţă 170
întru dereptu 171
întru deşert 171
întru-întîiu, întru-întîiul 171
întru-lăuntru sb. 198
întru nemică, a fi ~; *întru o nemică, într-o nemică* 172; *întru de nemică* 171
întru neşchitu 172
întru neşchiţel 172
întru puţinel 172, *întru puţinelu* 171
întru veac v. *veac*
întruna 172
întrupa, întrupi 127
întuneca 20, 129, *a se ~* 129; *întuneci* 20, *întunecă, întunecază* 130; *are a se întuneca* 146
întunerec [1] 43, 72, 90, *întunerecu* 76, *întunerecul* 90, *întunrerecu, întunerec* 76, *întunerecu* 75, 76, *untunerec* 72, *unturerec* 72, 76, *tunerec* 43, 90, *tunerecul, turerec* 90
întunerec [2] num.: *întunrerecu de întunerece*; *untunerece de untunerece*; *mii de untunerece* 115, *denturereci* 68
întunereca, a se ~ 201; *unturerece-se* 72
înţelege 43, 68, 141, 143, 144; prez. *înţelegim* 57; pf. *înţeleş(u)* 141, *înţelese* 43, *înţălese* 57, *înţelegu* 141, *înţelesem* 43, 141, *înţelesetu* 141, *înţeleseră* 43, *înţeleasără* 55; *am înţelegut* 143; *înţeleguse, era înţeles* 144; *vom să înţelegem, va să înţelegem* 145, *înţelege-ver* 144; *aveţi a înţelege* 146; *ară fi înţelegînd* 148; *înţelegeţi* 43; *înţelegut, înţeles* 153
înţelegătură 219
înţelegut sb. 190
înţelegută sb. 191
înţelepciune, înţelepciunre, înţelepciure 290
înţeleptu 64; *înţelepte* 43
înţelepţa 127
înţelepţi 127
înţelepţie, 208, 290; *bunăînţelepţie* 208, 232
înţeles sb. 281
înţercat 54
învăli, înveli 54
învălui, a se ~ 282
învăluire, învoluire 282
învăluitură 219

învăța 20, 129, *a se ~* 129, 130, 253; *învața* 69; *a învățarea* 152; *învăț*, 28, *învețu* 41; *învăța* 137, *era învățînd, era fiind învățați* 138; *învețe* 43
învățătoriu, vătătoriu 90; voc. *învățătoare, învățătoriule* 94
învățătoriu-de-lege 232. V. *lege-învățătoriu*
învățătură: *învățăturei* 97
învechi 129
înveli v. *învăli*
înveșe 127, 142, 316; *a se ~* 316; *învești* 17, 32, 127, 133, 142, 316; *a se ~* 316; *învăsc* 17, 18, *învăscu* 133, **învesc* 18, *învescu* 133, *învești* 18, 133, *înveșe* 133; impf. *învești(i)a* 137; *înveștișe, înveșteștu, înveștiră, înveștire* 142; *învăscușe* 142, *învăscu, învăscură* 54, 142; *se învească* 137; imper. *înveșt(i)* 150; *înveștit, învăscut* 153, *învăscută* 54
înveștit sb. 191
înveștire, înveștere sb. 195
învie 127, 129, 131, 143, 149, *a se ~* 129; *înviu* 131; *înviș(u), învisem* 140; *învisu-ai, au învis* 143; *învisese* 144; *văm învie* 145; *ară învie* 146; imper. *învie, învii* 150; *învis* 153
înviermănoșa 225; pf. *învermănoșe* 138
înviia 127, *a se ~* 129; *înviiază* 130
învince: *învence* 141, 252; prez. *învence* 133, *învînc* 48, 133; *învinse* 141; *învîncu, învîncură* 58, 141; *ai învins, au învins* 143; *ai învîncut, au învîncut* 143; *vremu învence* 145; conj. *se învîncu, se învîncă* 48, 136; cond. *învîncure* 58, 147; part. *învîncut* 58, 153. V. *vince*
învinge 46, 143, 227; *învenge* 46; prez. *înving* 48, *învinge* 46; *învenge* 46, 133, *învîng* 48; *învinse* 141; *ai învins, au învins* 143; *să învîngi, să învingă* 136, *să învîngă* 48, 136
învis sb. 191
învita 316
învîncătură 219
învîrtoșa 127, 130; *învîrtoși* 127; *învîrtoșu* 63, 130, *învîrtoașe, învîrtoașă* 130; pf. *învîrtoșă* 139, *învîrtoșe* 138, *învîrtoșare-se* 139; *se învîrtoașe, învîrtoașă, să se învîrtoșaze* 134; imper. *învîrtoașe, învîrtoașă, învîrtoșă, învîrtoșadză* 149; *nu învîrtoșareți* 150
învolbi 316
învoluire v. *învăluire*
învrăjmășitoriu 214
înzăcea 225

jale, jele 39, 284, 285
jaloste 325
jărtvănic: *supt-jărtvănic* 234
jelanie 284, 285
jeli 39
jelui 39, 284, *jălui* 58,284; *jeluește* 66; *jelui-vrea* 148; *nu jeluiți, nu jeluireți* 151; *a jelui cătră, la, spre . . .* 285
jeluit adj. 285
jidovescu 64, *jidovăscu* 41
jiganie: *jiganie* 60; *jiganii, jigănii*; *jiganiile* 102
jimblă, jemblă 48
jir: *vremi de jirure* 285
jirebie 275
jirtfă 51
jitie 325
jitniță 325
jivini (a se) 326
jîganie v. *jiganie*
jneapăn 27, 30
joc sb. 30, 81, *gioc* 81; *batere-gioc* 232
joltar 344
jos 28, 81, *gios* 81. V. *maigios*
juca: pf. *giucatu* 139; *vrea fi jucatu-se* 148
jude, giude 81, 285; *judeci* 285; *judele gloatei* 346
judeca 20, 252, *a judecarea* 152; *judeci* 20; *veți judeca, va să judece* 145; *giudecaret* 147; *nu judecareți* 150
judecare 195; *giudecaire* 38, *giudecarile* 102
judecată 97, 359, *giudecată* 359; *judecatei, judecateei, judecății, giudecății* 97; *giudecățile, giudecatele; giudecatelor* 99
judecătoare 285; *giudecătoareei* 100
judechetor = *judecător* 53
județ [1], [2], [3] 30, 285, 359, *giudeț* 359, *giudeț*, *giudețu* 63; *giudețulu* 285; *giudețe* 43. Sem.: «judecată» 30, 43, 285, 359; «jude etc.» 43, 285; «judecătorie» 285
jug 30
jumătate: *giumatate, giumatatea, giumătatea* 69
jumătăța 127, 226
junc 24
june 74, *giure* 75
junel adj., sb., *giurel* 205
junghia 128, 226, *giunghia* 226, *giunghe* 128
junghiare 226
junghetoriu 226
junie: *giunrie* 207
junincă 34
jupan 326
jupîn 286, 326, *giupîn* 81
jupîneasă, giupîneasă 286
jur v. *pregiur*
jura 150, 286; *a se giura* 128; *giură* 132, *gioară* 132, 150; *să gioare* 135; *nu vă giurareți* 150
jurat sb. 191
jurată sb. 191

-l, -lu art. 109, 112, 113-114, 115-116; 242-247, 250; *-le* 114, 115-116; *-lui* 112; *-lor* 94. V. *-a*[3]
la[1] vb. 24, 28, 359; *lă* 16; *la-veri* 144
la[2] prep. 24, 26, 115, 119, 254, 258; *la-oameni-iubitoriu* 234; *la deminează, la sătul, la o vreme* 172
lacrămă 20, 56; *lacrăme, lacrămi, lacrămele, lacrămile* 99
lacrematâ 56
ladă, ladie; *ladeei, lăzei* 101
lafă v. *lefă*
lanț: *lanțure, lanțurilor* 104
laolaltă 24
lapte 33; *lăpturi* 16
lat: *pre lat, prea lat* 174

laturе 102, 286; *laturi* 57, 102, *lături* 102; *în laturi, în lături* 102, 170; *de laturi* 167; *venit, nemearnic de laturi* 286
laudă: *lauda, lavda* 51; *laudeei, lau(d)ziei* 97; *a comînda laudă* 273
lăcomie 209
lăcrăma, a se ~ 129
lăcui 71, 286, *locui, lucui* 71; *a lăcuire* 152; *lucuiaşte = lăcuiaşte* 35; pf. *lăcuimu* 141; impf. *era lăcuind* 138, *era lăcuiţi* 144; *vremu lăcui* 145; cond. *lăcuire* 147, *fure lăcuind* 148
lăcuit sb. 191
lăcuită sb. 191
lăcuitoriu adj.; *a fi ~* 286
lăcuitură 219
lăcustă 29
**lăîntru* v. *lăuntru*
lămurit 286
lăptucă 33
lărgămînt 211, *lărgămentu*; pl. *lărgămente* 41
lăsa 32, 286, *lasa* 69; *a lăsarea* 152; *laş* 60; *lasă* 32; *lăsa* 137; pf. *lăsămu, lăsat* 139; *lăsat-ai, lasat-ai* 69; *au fost lăsat* 144; *văm lăsa, vremu lăsa* 145; *lăsare* 139, 147, *lăsaretu* 147, *ară lăsa* 149; *ară fi lăsat* 147, *vrea fi lăsat* 148; *nu lăsareţi* 150
lăsare 286
lăsăciune, carte de ~ 316
lăstire 195
lăstitoriu 214
lăstitură 219
lăstiv 326
lătineşte 53
lături v. *laturе*
lăuda: *laud* 29, *laudă*, **lăudam, lăudăm* 134, *lăudămu* 142, *lăudaţi* 21; impf. *lăuda* 24; pf. *lăudai* 21, 23; **lăudamu, lăudămu*; *lăudatu* 142, *lăudare-se* 139; *aţi lăudat* 142; *lăudaţi-l* 21, *nu vă lăudareţi* 150, *nu vă lăudaţi* 151; *lăudatu* 63
lăudare 195
lăudoare 66
lăuduros 66
lăuntru 50, 172, **lăîntru* 50, *lountru* 50, 172, *luontru* 50, *lontru* 50, 172, *lootru, luotru, luntru* 50. V. *înlăuntru, întru-lăuntru, pre lăuntrul, pren lăuntru de*
lăutoriu 214
le v. *el*
-le art., v. *-l*
leafă v. *lefă*
leagăn 286; *sichireaş ot leagăne* 344
leaniş v. *leneş*
leaniv v. *leniv*
leah: *leaşi* 51
leatnic 326
lefă 39, *lafă* 39, 350, *leafă* 350
lefişoră 350
left, lef, lev 348
lega: *leg* 19, 30, 45; *lega* 138; pf. *legat* 139
legat sb. 286
legăna: *legeni, leagănă* 24, *leagănră* 76; conj. *leagăn, leagăne, leagăre* 135
legătoare 286
legătoriu 286
legătură 286; *legături, legăturile, legăturele* 99; *legătorile* 50
lege 29, 43, 44, 45, 237, *leage* 19, 42, 44, *lęge* 45, 46, *leje*; *ledzea* 81; *legiei, legeei* 100. V. *fără-lege, frîngătoriu, păşitoriu*
lege-călcare, legi-călcare; *de-lege-călcare* 232
lege-călcătoriu; *călcătoriu-de-lege*; *de-lege-călcătoriu*; *a-legiei-călcătoriu*; *călcătoriu-legiei* 232
lege-dătătoriu; *dătătoriu-de-lege*; *de-lege-dătătoriu*; *dătătoriu-legiei* 232
lege-învăţătoriu, legiei-învăţătoriu; *învăţătoriu-de-lege* 232
legheon 286
legiui 222, *a se ~* 223
lemn 19, 33, 286, 361; *leamne, lemne* 47; *uleiu-de-lemn* 232
lene 60
leneş: *leaniş* 59
lenie 208
leniv, leaniv 326
lenivos 60
leoaie 212
lepăda: *a lepădarea* 152; *leapădu, lepedzi, leapădă* 132; pf. *lepădămu, lepădat, lepădar* 139; *se era lepădaţi* 144; *ne vom lepăda, ne vem lepăda, lepăda-vem* 145; *va fi lepădîndu* 146; *se leapădu-me, se lepede, să lapede* 135
lepi v. *lipi*
lepiniu v. *lipie*
lesne: *pre ~* 174
lesviţă 326
leşesc: *leşască* 42
leşie 23, 32
leturghie: *leturghieei* 100
lev v. *left*
ledze v. *lege*
lic 326
lighioană 286
ligurie 348
limbă 19, 32, 286
*limbric, *lîmbric* 25
*limbut, *lingut* 32
limpede 19
limpezie 208
lin [1] adj. 287
lin [2] sb. 187, 314; *cu ~* 165
lindină 18, 21
lingură 19; *lingure* 98
linie 208
lipi, lepi 71, *a se lepi* 253; *lepăscu* 41; *lepască* 42
lipie, lepiiu, lepiniu 79
lipsi 287
lipsit sb. 191
liturghisi 348
liubi 80
liubov, iubov 80, 325
liubovnic 80
liva 326
livan 348
lîgoare v. *lîngoare*
lînced v. *lînged*
lîncotă 326
lîncoti 326
lîngă 22
lînged 32, 80, 287, *lînced* 80
lîngedzi 287; *lîngedzeşte* 80
lîngoare 32, 84, 287, *lîgoare* 84
loc: *locure, locurele* 103
locşor 287
locui v. *lăcui*
logat = luat 100
logodi 214
logoditoriu 214
lojesnă 326

lontru, lootru, lountru v. *lăuntru*
lotrie 208
lotru[1] adj.: *fecior* ~ 199
lotru[2] sb. 208, 326
lovi 287; cond. *lovire* 147
lua 37, 158, *luva* 37, 67, 89; *a luarea* 152; *iavu* (= *ieu*) 51, *iai* 158; *ia*, 17, 29, *l'a* 29, *luomu* 158; *luă, luo, lo, luomu, luat; luase* 158; *amu fosto loato* 158, *a fost luatu* 143, *a(u) fost luatu, s-au fost luați; luavăm* 158; *să iau, eu, iai, ei* 158, *ia* 156, 158, *ieie* 156, *luom* 158; *luare, luaret, luaru* 158; *luund* 73, 158, *luond, luînd* 158; *luatu* 63, *logat* 67; *a se lua aminte* 130
luare: *asupră-luare* 233
Luca: *Lucăei, Luchiei* 95
luceafăr 27
luci: *luce, luceşte* 131
lucime 210
lucoare 316
lucra 27, 287; *a lucrarea* 152; *lucrez, lucrezi, lucreadză, lucră* 130; *lucreadze* 52; *fuiu lucrîndu* 143; *să lucrez, lucrezi, lucredze, lucre* 134; *să fiu lucrat* 143; cond. *lucrare* 147; imper. *lucră, lucreadză* 149
lucrare 288; *lucrariei* 101
lucrătoriu 288
lucru sb. 210, 287, 288; pl. *lucrure, lucrurele, lucrurelor* 103; *Lucrul apostolesc* 206, 288
lui art., *lu* 106, 110-114; 244; *ei, ii* 112, 113; *lor* 113
lume 28, 288; *lumiei, lumiii* 100; *lumea ochiului* 288
lumina: *a luminarea* 152; *luminradză* 42; *luminrave-vreți* 145, *să lumineze* 134; *lumineadze* 52
luminat sb.: *lumiratul* 76
lumină 288, *luminră, lumiră* 75, *luminra* 288
luminătoriu sb. 288
luminătură 219
lumînare: *lumînrari* 102
lună: *lură* 75
luneca 20, 31, *a se* ~ 129, *lureca* 75; *luneci* 20
lunecat sb.: *lunrecat* 191
lung[1] adj.: *lugă* = *lungă* 84. V. *prelung*
lung[2] sb. 288
lung-răbda 236
lung-răbdătoriu 235; *în-*~ 235, 236
lungă-răbdare 233, 236; *în-*~ 233
Lungul: *Lungului* 112
luni (a se) 201
lunie 208
luotoare 288
luotură 220
lup: *lup* 65
**lupi* vb. 224. V. *deslupi*
lupta 288
luptare 196
luptă 32
luptătură 220
l'a v. *lua*
l'epure v. *iepure*
l'ert v. *ierta*
l'in v. *in*

macară 69, 172, *macar* 172
macară ce 125
macară cît 125
magheniță 326
mahramă, maramă, năframă 350; *mahrama, năframa* 88; *măhreme* 98, 99
mai adv. 67, 134, 172, 264
mai-gios sb. 198
mai-mărie 233
mai-micie 208
mai-mulțime 233
mai-sus sb., *mai-de-sus* 198
mai tare 172
mainte 172, *mainte de* 180
mainte vreme, mai de ainte vreme, mai-nainte vreme 173
maică: *maicei* 97; *maică-sa* 244
maje 344
malaiu v. *mălai*
mamă 16, 25, 30; *mumă* 25, 26, 27, 88, 96; *îmă* 26, 27, 88, 96; *mă* 26, 27; *mume(e)i* 96; **mămîne* 25, *mumîne* 25, 27; *mumîniei* 75, 96; *mumîni-sa* 96, 244; *mumînri-mea, mumînre-mea* 96, 244; *mumînr(i)ei, mumînreisa* 96; *mîne* 27; *mîriei, mîrii* 96, *îmăiriei* 75, *îmîiriei* 96, *mîni-mea* 244, *mîni-ta* 96, 244, *mîn-sa* 39, 96, 244; *mîini-sa* 39, *mînre-sai* 96; pl. *mumînile* 96
Manea: *Manei* 106
mandragoră 348
maramă v. *mahramă*
mare[1] sb. 28, 103; *măriei, mariei* 101, *marei, maireei* 100; pl. *mări* 103
mare[2] adj. 52, 102, 108, *mari* 57, *maře* 38, *maire* 38, 52, 73; pl. *mari* 102, 108, *mare* 108
mare-cuviință 233
mare-cuvînta 235; *vrea mare-cuvînta* 148
mare-frumsețe 233
mare-grăitoriu 234
mare-dzicătoriu 234
margine 21, *margire* 76
marhă 288
Maria: *Mariei, ei Maria* 114
marmure 92
martor: *martorul* 214
marți 102
masă 19, 44, 97, **measă* 44; *mesei* 96, 97, *meseei* 97; pl. *mease* 19, 44, *mese* 44, **mase* 44
maslin, măslin 54
maslină 54
mașrapă = *năstrapă* 350
matase v. *mătase*
matcă, matca focului 289; pl. *matcele* 98
mat 289
măcelar 30
măcina; *macini* 21
măciucă 28
mădular: *mădulări* 102
măduvă 25, *măduuă* 24, 25, *măduă* 24, 31
măestru 23
măgură 272
măhăi 326
măiestrie 288
mălai: *malaiu* 69
mălvăjie 353
mănăstire, manastire 54, *manastirei* 100
măniac 208
mănie 77, *mănia, mănîia* 35; *mănieiei, mănieiei, mănieei* 100
măniecie 208

mănietoriu 214
mănunchi 17, 34
mănunt v. *mărunt*
măr 19, 29
mărat 355
măreț 288
mărgăritariu, margaritar 54
mărgători 54
mărgea 31
mări, a se ~ 288, *marire* 52, *mări-vrem, mări-ne-vem* 145; *se ară fi mărind* 149; *mînat* = *mărit* 76
mărie 288, *mării* 100. V. *mai-mărie*
mărire 289
mărit [1] sb. 316
mărit [2] adj.: *măirite* = *mărite* 52
mărita: *mărit* 21
mărmăită 191
mărturi 201
mărturie 289
mărturisi 201, 289, *a se* ~ 289; *are a mărturisi* 146; *se va fi mărturisind* 146
mărturisit sb. 191
mărturisitoriu 214
mărturisitură 220
mărunt 21, 33, 34, *mănunt* 33, 34, **menut*, **menunt*, **merunt* 21; *mănuntă* 88
măsea 31, 32
măslin v. *maslin*
măsteacăn 52
măsura ; *măsur* 132 ; *să măsure* 135
măsură 20, *masură* 55; *fără* ~ 169
mătase: *matase* 69
mători vb. 53, 202
mătorie 53, 208
mătuşe 26
measer 42
medelniță 326
menciună v. *minciună*
meni 77, 289; *a se* ~ 289
menit: *a fi menit* 290; *menit în amestec* 290
mente v. *minte*
merei, a se ~ 355
mereit 355
mereu adj. 355, *aur* ~ 290
merge 17, 43, 133, 359, 361; *a mergerea* 152; *merg* 17, *mărg* 41, *merge* 43; impf. *mergea, eram mergînd, era mărgîndu* 138; pf. *merşu* 140, *merse* 43, *mersă* 55, *mersem, merset* 140; *au mersă* 143, 147; *fu-mi mergîndu* 143; m. m. c. p. *mersese, era mers, era merşi, au fost mers* 144; *voi merge* 65, *vrem merge, văm merge* 145; *are a merge* 146; *meargă, margă* 17, 42; *ară merge* 146, *mersere, merseru* 147; *vrea fi mers* 148; *ară fi mergînd* 149; *nu mergereți* 151; *mergînd* 17, 54, *mărgînd* 17, *mărgîndu* 54; *mersu* 63, *mărs* 41
merintic adj. 355
meser 43, 316, 360, *measer* 42
meserătate 55, 57, 203, 360, *mesărătate, mesărătatea* 55, *meseretate* 57, 203, *măserătatea* 55
meserearnic 45, *meserernic* 211
meserere sb. 43, 316, 361
meseri vb. 202
mestec sb. 223
mesteca 25, 223, 290, *a se* ~ 252, **măsteca* 25
mestecare: *mestecaire* 38
mestecătură 223
meşte 126, 127
meşter 44
meşterşug 87
metcal v. *mitcal*
metoh 81
meu v. *mieu*
mia 26, *mială*; pl. *miele* 31
miață 356
miază - noapte, miadză-noapte 290
mic: *micu* 27. V. *mai-micie*
micşor 27
micşura 61
micşurat sb. 191
micşurie 61, 208
mie: gen. *miei*; pl. *mie de neamure, doao mie, mii* 115
mieiş, meleş 120
miel 26
miera v. *mira*
miere, miare 40, 44, **mieare* 44
mierlă, miarlă 18
mierloi, miărloi 18
mierluță, miărluță 18
mieruratu v. *minunat*
mieu 23, 39, 119, 244, 245; *meu* 39; *mevu* 51; *miu* 39, 119; *domnu-mieu* 245; *frățîne-miu*, 95, 244; *nepotu-mieu*; *tată-mieu, tătîne-mieu* 244, *tătîni-mieu* 95,244; *unchi-meu* 244; *miei* 120; *mea* 23, 31, 95; *me* 66; *mumînre-mea, mumînri-mea* 96, 244; *mîni-mea* 244; *mele* 31, 43, 45, *meale* 31
miez 28
miiariu 203
Mihail: *Mihaile* 107
Mihalcea: *Mihalcio* 107
Mihnea: *Mihneei* 106
mijloc; pl. *mijloace* 106; *în mijlocul* 93, 94; *de mijloc de* 117, 178; *din mijloc de* 117; *în mijloc de* 93,94, 117, 179; *pre mijloc de* 93, 94, 114, 117, 123, 180; *pren mijloc de* 93,94, *prin mijloc de* 117, 180, *prim mijloc de* 117
milă [1] 361
milă [2] (măsură) 352
Milca: *Milcăei* 97
milcui (a se) 326
milcuială 204
milcuire 196
milcuitură 220
milosîrd 326
milosîrdenie 205
milosîrdi (a se) 326
milosîrdie, milosîrzie 326
miloste 327
milostenie: *milostenia* 62; *milustineei* 62, 100
milostivi: *milostiviți-vă, milustiviți-vă* 62
milostivie 208
milostivnic 211
milostivnici (a se) 202
milostivnicie 208
milostivnicit 200
milui 273; *miluește, miluiește, miluiaște* 66; *au vrut milui* 148
miluitoriu 214, *miluitoru* 273
mincinos, minciunos 23, 65, *menciunos, mencinos, menciunros* 65, *menciuros* 58, 65
minciună 23, *menciună* 58; *menciuri* 58, *menciur* 60
minte sb. 41, *mente* 41, 48, 58, 65. V. *fără-mente*
minți 21, 41, 48, *menți* 48, 58; *mînț* 41, 58, *mînt* 41, 133, *mint, mintu,*

mentu 41; *minţiră* 49, *mînţiră* 58, *minţîră* 49; *să mînţ* 41, 58, 137, *mînţă*, *minţă* 41; *nu menţireţi* 151
minuna: *minură* = *minună* 75
minunare 196
minunat, *minuinat* 50, *mieruratu* 59
minune, **mirune* 33, *minunea* 76, *mirure* 75, *mirurea* 76, *minuine* 50, 73; pl. *minuini* 50
mira: **mera* 59; *mier*, *mir* 59; *nu vă mirareţi* 150
miroseală 204
mirosenie 205
mirosi: *să miroseascâ* 42, 135
mirui 344
mistreţ 25, 34, **mestreţ* 25
mişca; *mişce* 83
mişel 25, 28, 291, 360, **meşel* 25, *mişeilor* 94, *mişăilor* 40
mişelame 203, *mişelameei* 100
mişelie 291
mişelit 291; *mişălit* 56, 191
mişiţă 327
mitariu 327
mitarnic 211
mitărnicie 208
mitcal, *metcal* 351
mititel, *mitiutel* 74, *mitutel* 74, 89
mitropolit: *nitrăpolit* 62, 74
mitutenii 205
mîcicoe v. *mîşcoaie*
mîine v. *mîne*
mîlcomire 196
mîlcomiş: *cu* ~ 165
mîlcomişare 196
mîlcomişat 200
mîlcomită 191
mîna 21, 132, *a se* ~ 290; *mîn* 19, *mîn*, *mîru*, *mîi*, *mîni*, *mîri* 132; *a fost mînat* 143, 144; *mînat*, *mărit* = *mînat* 76
mînă 27, 95, *mînră*, *mîră* 75; *mîrii* 97; pl. *mîni*, *mîini* 16, 39, 96; *mînile*, 39, 96, *mîinile*, *mînele*, *mînele*, *mînre*, *mînrele*; *mînu*, *mînule* 95; *mînru*, *mînrule*, *mîru* 95; *mîrule* 76, 95; *mînilor*, *mîinilor*, *mînelor*, *mîrilor*, *mînrulor*, *mîrulor* 96
mînca 27, 132, 150, *mîca* 84; *a mîncarea* 152, 153; *mănînc* 34, 132, *mănînci* 132, *mănînc* 60, *mănîncă* 132, *mărîncu* 75, 132, *mărîncă* 132; pf. *mîncare* 139; *ver mînca* 144, *vrem mînca* 145; *să mănînc*, *se mărîncu*, *să mănînci*, *să mănînce*, *să mărînce*, *să mînce* 135; *mănîncă* 150
mîncătoriu 290
mîndri, *a se* ~ 290; *nu vă mîndrireţi* 151
mîndrie 290; *bună-mîndrie* 232; *întreagă-mîndrie* 233; *întru ura mîndrie* 290
mîndroste 327
mîndru[1] adj. 229, 290
mîndru[2] sb. 290
mîne 16, 39, 53, 77, *mîine* 16, 26, 39, *mînre* 75; *mîne dzi* 173
mîneca 17, *mîreca* 75; *a mînrecarea* 152; *mînec* 17; *mîrecaiu* 76
mînecare: *mîrecare* 196
mîner: pl. *mînăre* 106
mîneştergură 232
mîngîia 79, 290; *mîngîie* 79
mîngîiare: *dulce-mîngîiare* 233
mîngîiat 290
mîngîietoriu, *mîngînietoriu* 290, *mîngînietoriului* 79
mîngîietură 220, *mîngînietură* 79, 220
mîngîios 291
mînia: *se-au vrut mănia* 148; *nici vă măniiareţi* 150
miniac 208
-mînt 19, 211
mîntui: *va să se mîntuiască*, *mîntui-ne-văm*, *mîntuină-vremu* 145
mîntuitură 220
mînz: *mînzii* 95
mîrced 16
mîrcezi vb. 16, 17
mîrşav 291
**mîşc* 212
mîşcă 342, *mîssca* 212, 342
mîşcoaie 342, *mîcicoaie* 212, *mîcicoe* 85 *mîčcoe* 342, *mîcicoanie* 79, 85, 212, *mîčcoanie* 342
mîşcoi 85, *mîşcoiu* 212, 342
mîzdă 327
mlat 327
mlătiş 211, *mlătişul* = *îmblătişul* 87
moare sb. 22, 23
moarte: *morţiei* 100. V. *fără-moarte*
mocrotă 327
Moga: *Mogăi* 95
Mogîldea: *Mogîldei* 106
mohorî: *mohoraşte* 131
mohorîţi vb. 202
mojdan 327
Moldova: *Moldoveei* 97
moldovean: *moldoveani* 51
Moldoveanul: *Moldoveanului* 112
molenie 327
mormînt 22, 27, 32, 41, *mărmînt* 22, *mărmîntu* 60; pl. *mormente* 105, 217, *mormînte* 41, *mormînture* 105; *mormîntele* 105, *murmîntele* 61
mort sb.: voc. *morţi* 94
mortăcină 20
moschicesc 206
moş: *moşu-nostru* 245
moşiie 208, *moşîe* 50
moşi: *a moşirea* 152
moşioară 50
moştean, *moştnean* 205
moştenie 208
moştinaş 203
mreajă: *mrejele* 98
mucariu 203
muced 20, 28, 80
muceg- (în *mucegai*) 28
mucegai 28
mucica v. *muşca*
muere, *muiare*, *muiaire* 40; *muereei* 100
muia 226
muieruş 222
mujdeiu 356
mult[1] adv. 109, 176, *multă*, *multu* 64; ~ *păcătos* 109
mult[2] pr., adj.; *mulţi*, *multe* 123, 124; *mulţi ani* 53; *mulţeami fie Domnului* 53
mult[3] sb. 187
mulţemi; *mulţămesc* 53; *avem a mulţemi* 146. V. *mult*
mulţemie 53
mulţemitor 53
mulţi vb. 226
mulţie 208
mulţime 21. V. *mai-mulţime*
mulţire 226
mulţit 226
mumă v. *mamă*

muncă 291
munci 291, *a se* ~ 271
muncit sb. 191
muncitorie 208
muncitoriu 291
munte 272
mura vb. 22, 23
mură 22
murgi vb. 201, 223
murgui 344
murguire 196
murguitură 220
muri 131, 135; *mor, moru, moriu* 131; impf. *vrea să moară* 138; *eram morţi, au fost muriţi* 144; *vey mury, vreţi muri* 145; *are a muri, avăm a muri, au a muri* 146; *să moriu* 135; *ară muri* 146, 149; *ară fi murind*; *ară fi murit* 149; *am vrut muri* 148
muritură 220
muşca, mucica; *mucică* 85
muşchi: *atlaz* ~ 351
muta 291, 292; *a se* ~ 291; pf. *mutămu* 139; *faţa se mută* 291
mutare 291, 292
mutat sb. 292
mutătoriu 292

na, în na, întru na, din na 180
naftă 348
naftic 348
nahişil 351
nalbă 34
naracliţă, naracleţă, năracleţă 327
nardos 348
nară: *nari* 102, 292
nas: *nasure* 103
naşfă 344
naşte, a se ~ 129; *a naşterea* 152; *născum* 140; *are a naşte* 146; *să fie născut* 143; *ară naşte* 149
naştere 191; *naşterei* 100
nazareesc 206
nădăi (a se) 327; *nu vă nădăireţi* 151
nădăjduinţă 210
nădăjduire 196
nădăjduitoriu v. *nedejduitoriu*
nădejde v. *nedejde*
năduşi, a se ~ 292
năem, neim 327
năemi (a se) 253
năemnic, năimnic 327
năemnicie 208
năframă v. *mahramă*
năluci, a se ~ 191, 292
nălucită sb. 191
nălucitură 292
nămesti vb. 327
nămestie 327
năpaste, năpasti 100; *năpastile, năpăştile* 102
năpădi 292
năpusti 292
năracleţă v. *naracliţă*
năravi, năravuri 292; *năravure* 103, *năravurile* 104, *năravureloru* 103
năravnic 212
năroc v. *noroc*
nărocit sb. 191
nărod 53, 70, 360, 361; *năroade* 105; *năroadele*; *nărodure, nărodurele, nărodurile* 106
născut[1] sb.: *ainte-născut*; *un(ul)-născut* 233
născut[2] sb. 191
născută sb. 191
năsip 54
năstăvi 327; *năstăvi-vrea* 145; cond. *năstăvire* 147
năstăvitoriu 214
nătare v. *netare*
năvăli: *va fi năvălind* 146
năvălitură, nevăletură 220
năvedi 327
năvidi: *nu năvidi* v. *nenăvidi*
ne- 201, 228, 253, 254, 328
nea 28
neadormit: *neadormiţii* 60, v. *adormi*
neam 360, 361; *neamure, neamurele, neamurile* 104
neameş v. *nemeş*
neapropietoriu 228
neavere 228
neavut 228
nebătătoriu 228
nebătrînit 228
nebeţiţ 228
nebintetuit 228
neblagodarnic 320, 328
neblagodarenie 320
neblăznit 228
nebun[1] adj. 292; f. pl. *nebure* 76
nebun[2] sb.; *nebun(r)ului* 234; voc. *nebune* 94
nebuna vb. 127, 226; conj. *nebuneze* 127
nebuni 129, 226; *a se* ~ 129
neca 226; *au vrut neca* 148
necare 226
necat 226
necăirea, necăiurilea 54, 173; *nicheiar* 53, 173
necăit 228
necălcată sb. 191
necălcătoriu 228
necătură 226
nece, neci, nice, nici 71, 254
nece aiurea 173
nece cu un chip 173
nece (nice) cum 173
nece (nice, nici) dineoară (dinioară, dănăoară) 173
nece odată, neci odată 71
nece un 126, 250, *nece unul* 71, 126, *neci unul* 71, *nece urulu* 250; *nece ură, nece uo, nece ura* 126; *nici uniia* 123
Nechita: *Nechitei* 106
neclătit 228
necredincios: *necredencioasă* 58
necrescut 228
necrezut 292
necrezuţie 228
necrunt 228
necugetat 228
necurat[1] adj. 292
necurat[2] sb. 292
necurăţi vb. 228
necurăţie 292
necurăţime 210
necurăţitoriu 228
necuviinţă 292
necuvios 228; *necuviniosă* 79
nedădătoriu 228
nedejde, nădejde 70
nedejdeitoriu 214
nedejdi 70, 129, *a se* ~ 129; *nedejdeşte* 43; *nu (vă) nedejdireţi* 151
nedejditoriu 214
nedejdui 70, 129; *a se* ~ 129
nedejduitoriu, nădăjduitoriu 214
nederegătoriu 228
nederept: *nederepte, nedereapte* 45. V. *cu nederept*
nedereptate: *nedereptaţile, nedereptaţilor* 102
nederes sb. 228
nedestoinic 292
nedestoinicie 292
nedestul 228
nedeşert 228
nedeşertat 228

nedojenit 293
nedomiritură 228
nedulce 228
nefapt [1] adj. 228; v. *face*
nefapt [2] sb. 228
nefăcătoare 228
ne-fără-minte 234. V. *fără-mente*
nefolos 228
negata 228
negîndire 228
negînditoriu 228
negoț; *negoațe* 293
negri vb. 226
negrije 228
negrijnic 228
negru 19, 45; *neagre* 19
negură 25, 27
negustăreț 206
neguța 61, 316
neguțătoriu adj.: *om* ~ 199
neharnic 228
nehărnicie 228
nehitlenie 87, 228
neiasită 328
neim v. *năem*
neistov 328
neiubitură 228
neiușor 228
neîmprejur-tăiare 228
neîmputătoriu 228
neîndurătură 228
neînțelegătură 228
neînțelepciure 76
neînțelepție 228
neînvățat 293
neînvățătură 228
neînvechit 229. V. *nevechit*
nejurămînt 228
nelucrătoriu 228
nemănie 228
nemănios 228
nemăreț 228
nemărie 228
nemenele v. *nimeni*
nemeri 293
nemernic 293; *nemearnic* 51, 73, 293; *nimearnic* 51, 73
nemesti (a se) 327
nemeș, *neameș*, *neamiș* 49, 59, 212
nemica [1] pron. *nemică* 71, 126; *nimica*, *nimică* 71; *nemică lucru* 126
nemica [2] adv., *nemică*, *nimica*, *nimică* 71, 173; *cu nimică* 165; *de nemică*, *de nemica* 167; v. *întru nemică*
nemilă 228
nemilosirdie 328
nemilostenie 228
nemilostivie 228
nemilostivnic 229
nemilostivnicie 229
nemiluire 229
nemișoae 59, 212
nemîndru 229
nemort 229
nemzet 344
nenăvidi vb.; *nu năvidi* 328
nenăviditoriu 214
neogodire 229
neom: voc. *neome* 50, 94
neomerește 77
neoșa 225; *a se* ~ 202
nepace 229
nepărere 229
neplecat 229
neplecătoriu 229
neploditoriu 214
neplodnic 328
nepocaanie 328
nepost 229
nepostitoriu 229
nepotrebnic 328
nepot: dat. *nepotu-mieu* 244
nepreapodobn 328
nepreapodobnic 328
nepreceput 73
nepremenire 229
neprepus 229
nepriitoriu 229
nepristoit 229
neputere 229
neputință 293; *neputență* 41, 293; *neputințele* 293, *neputențile* 48
neputred 229
neputredire 229
neputredit 229
neputrezit 75
nerăbdat 229
nerăshirat 74
nerău [1] adj. 229
nerău [2] sb. 229
neroditoriu 293
neruginră 229
nerușinat 293
nesămășlui 336
nesănătate 229
nesătul 229
nescare, *nescae*; *nescari* 125
nescăzut 229
nesfadnic 229
nesfătuire 229
nesocotitoriu 229
nespunere 229
nestătătoriu 229
nestătut 229
nestrînsoare 229
nestrînsură 229
neșchit [1] pr. 25, 71, 125, 319
neșchit [2] adv., *nișchit* 71, 125, 173, 319; *cu* ~ 165; *în* ~ 170; *întru* ~ 172; *prespre* ~, *preste* ~ 175
neșchițel, *nișchițel* 17, 71; adv. 173; *întru* ~ 172
nește v. *niște*
neștine 125, *niștine* 71, 125; *nescui*; *unul neștine* 125
neștiut sb. 192
neștiută sb. 192
neștiutură 229
netare 56, 108, 229; *nătare* 56, 229; pl. *netare* 108
netărie 229
neted 20
netocmeală 229
netrecătoriu 229
netrecut [1] adj. 229
netrecut [2] sb., pl. *netrecute* 192
netrecutu [3] adv. 173
netrufă 229
neținere 229
neustoit 229
nevadnic 229
nevastă 293
nevăletură = *năvălitură* 220
nevăzătoriu 229
nevăzătură 230
nevechit 229
nevedea (a se) 229
nevederos 230
nevoi, *a se* ~ 201; *fi-se-ară nevoite* 148
nevoie; *duh de nevoe* 293; *cu nevoe* 165
nevoință 210; *cu* ~ 165, 210
nevoire sb. 196
nevoit sb. 192
nevoitoriu 214
nevolnic 293
nevolnici vb. 202
nezghep 351
nezglobiv, *nezlobiv* 328
ni [1] adv. 173
ni [2] v. *ian*
ni [3] interj. 164, 186
-nic 211-212, 324, 328, 330, 339
niceș 173
nicheiar = *necăirea*
nici, *nice* v. *nece*
nimearnic v. *nemernic*
nimeni 19, 21; *nime* 46, 126; *nimea* 126; *nimele*;

niminea, nimenilea, nemenele 46; *nimerele* 126; *nimunui(a)* 54, 70; *nemănui(a)* 54, 71; *nemunui(a)* 46, 54, 70
nimica v. *nemica*
nimoaşte adj. 328
nirişte 328
nişchit, nişchiţel v. *neşchit, neşchiţel*
nişte 73; *neşte* 73, 114
nîştine v. *neştine*
nîştotă 328
nitrăpolit v. *mitropolit*
noao-răsădită 233
noapte 28; *de ~* 167; *în ~* 170
noaten 21, 26; *noatenă* 26
nod 293; *nodure* 104
noi vb. 226
noi pron. 116, 118, 133, 134; *noao* 67, 116, 119; *noaă* 67, *noauă* 24, 27, 28, *noo, nooa, noa* 67, *noue, nouo, noe* 116; dat. ac. *ne* 67, 116, 117, 120; *ni* 116; *nă* 22, 116, 120
noire 226
noişi, noiş; de noiş(i); noaoş 118
noit 226
nor 24, 95; *nour, nuor, nuăr* 24; *noor, nuor* 67
noră: noru, nor 95; dat. *nurori-sa* 244
noroc; năroc 70
nostru: nostu 119; *moşu-nostru; strămoşu-nostru* 245; *tată-nostru* 244; *tătîni-nostru* 95, 244; *soru-noastră* 244; *noştri* 21
nostruşi: al nostruş 120
nota, nuta vb. 61, 226, 316
notătoriu 317
nou, noi 108; f. *noauă* 24, 28, pl. f. şi n. *noauă* 24, *noao* 108; *noao-răsădită* 233. V. 67 şi *de nou*
nouă [1] num.: *noauă* 24, 28, *noao* 114, 116; v. şi 67; *al noole* 116, *al noaole* 76, 116; *a noa, a noaoa* 67, 116
nouă [2] pr., v. *noi*
nouăsprezece: a noaspredzece 116
nu 22, 33, 164, 253, 254, 328; **nun* 33
nufapt = *nefapt* 228
nuia 28; *nuiale* 40
numai 22, 163, 173; *numa* 173
număra: a numărarea 152
număr: număru 301
nume 22, 106; pl. *nume, numele; numere, numerele* 106
numi vb. 22
nuntă: nunteei 97; pl. *nunte* 98
nuora 226
nuta v. *nota*
nutare 317; *nutariei* 101

o [1] num. 29, 78, 114, 247; *uo* 114
o [2] art. 78, 79; 247
oacăr: f. pl. *oacărăle* 99
-oaie v. *-oi*
oaie 23, 24, 25, **oauă* 24, 25; *oi* 25
oajdă 356
*oală, *oa; oale* 31
oamet 55, 206
Oancea: Oanceei 106
oară: a doară, a doara, întîia oara, a treia oara etc. 161; *de altă oară (oara)* 166; *în (a)ceasta oară* 170
oare; oare... oare 184; *~ cînd (cît, încătruo, unde)* 173
*-oare, *-oariă* 17
ori; ori... ori 184
oarecare, oarecarea, oarecarei, oarecarele, oarecarii; altulu oarecarele, alţii oarecarii 125
oarece, alt ~, alta ~, alte ~ 125
oareceş; alte ~ 125
oareceva 125
oarecine, oarecui; unul oarecine; alt oarecine, altui oarecui 125
oarecît, oarecîţi, oarecîte, oarecîteva 125
oaste: oşt 60
obicei: običai 39; *pre obiceai* 174
obicni 328
obicnitu sb. 192
obidi, a se ~ 293; *nu obidireţi* 151
obidire sb. 196
obidit sb. 293
obiditoriu 214
obidui 328
obiduitoriu 214
obîrşenie 205
obîrşi, a se ~ 329
oblici 293; *a se ~* 294
oblicire 196
oblicitoriu 214
oblicitură 220
oborî 128, 329; *oborri* 80, 128, *a se ~* 329; *oborîia* 138
obraz; a dobîndi ~ 294; *dulce-în-obraz* 234
obrazire sb. 196
obrăci (a se), obrici (a se) 329
obrăcit, obrocită 329
obrăzi (a se) 329
obreazanie 329
obrezui, a se ~; obrăzui 329
obrezuit 200
obrici v. *obrăci*
obrocit v. *obrăcit*
ocaanic 329
ocară 62; pl. *ocare, ocărăle* 99
ocă 344
ocărî 128, *ocări* 62, 128, *ucări* 62; *ocăreşte, ocăraşte* 131; *ocărreşte* 80; *ocărîia* 138; cond. *ocărire* 147
ocărîre sb. 196, *ocărire* 128
ocărîtoriu 214
ocenaş 329
ochi: ochıi, ocii 84
ocină 208, 329; *ocenă* 329
ocinacie 208
ocnă 294
ocol: ocoale 105
odihnă 361
odihneală 205
odihni 129, 361
odinioară 173. V. *dinioară*
odraslă, otdraslă 86
ofili: ofileşte, ohileşte 81
ogheal, otgheal 86
ogniţă 329
ogoadă 73, 329; *ugoadă* 73; *cu ogoadă* 165, 329; *pre ogoadă* 174, 329; *pre ugoadă* 174; *pre ogoada* 329
ogod: ugod 73; *pre ogod* 174
ogodi, ugodi 73, 330, *binegodi* 235
ogodinţă 210
ogodire 196
ogoditoriu 73, 214; *ugoditoriu* 73; *bun-ogoditoriu; dulce-ugoditoriu* 234; v. *om-ugoditoriu*
ogodnic 330, *ugodnic* 73, 330

ogorni vb. 330
ogradă: pl. *ograde* 98
ohabnic 330
ohta = *ofta* 86
-oi 22, 29, 212, 342; *-oaie* 212, 342
oieriu 23; *oiariu* 23, 66
olac: *de*~ 350
olat 350
olevenche 356
olm 356
ologie 208
olovir 348
oltariu 330
om 22, 50, 64; *om* 65; *omŭ* 64; *omulu* 63; *omul(ŭ)* 64; *omulu* 63; *omului* 50; voc. *ome* 50, 94; *oameni* 21, *oamini* 57; *oamenii*, *oaminii* 57; *oameri* 75, 76; *oaminri*, *oamienri* 57
om-iubire 232; *de-oameni-iubire* 232, 234; *iubire-de-oameni* 232. V. *iubitoriu-la-oameni*
om-ucigătoriu 232
om-ugoditoriu, *oamenilor-ugoditoriu*, *ogoditoriu-oamenilor*, *ogoditoriu-de-oameni* 232
omătu v. *omet*
omenesc 294; *ominesc* 57; *omerescu* 76; *Fiul omenesc*; *bătrînii*, *cărtularii omeneşti*; *feciorii* (*feţii*, *fiii*, *giudeţele*) *omenreşti*, *judeci omeneşti* 294
omeni 225; *a se*~ 201
omenie: *fără-* ~, *fără-de*~ 234
omet, *omătu* 330
omeţi (*a se*) 201, 202
omidă: pl. *omide* 98
omorî 128, 131, 149, *omori* 128, *omorri* 80; prez. *omor*, *omoreşte*, *omorăşte*, *omoară*, *omorăsc* 131; *omorîia* 138; *să omor*[*i*], *să omoară*, *se omorească* 135; imper. *omor*, *omori* 149
omorît: *umorriţilor* 80
omrăzi, *a se*~ 330
omşorii = *uşorii*, v. *uşcior*
ona altele v. *unealte*
onagru 348
onihinos, *onifinos* 348
op: *op iaste*, *e*; *a fi op*; *a fi spre op*; *opt să* 317
opăcinaş 203
opăcitoriu 214
opovăi v. *upovăi*
opovăinţă v. *upovăinţă*
oprăvi, *a se*~ 330
Oprea: *Oprei*, *Opreei* 106
opri 252; *are a opri* 146
opritoriu 214
opt [1]: *al optul* 116
opt [2] v. *op*
oraş 238, 360; *oraşu* 64
orăşan, *orăşeani*, *orăşanilor* 51
orbi vb., *urbi* 61
orbiciune 204
orbie 209
orbitor: *orbitoare* 61
orbitură, *urbitură* 61, 220
organ, *orgone*, *orgoane* 348
-oriu 26
orîndi 330
orriiaşul v. *uriaş*
orşinic v. *urşinic*
-os 212
oscîrbi 330
oscîrbit 200
osebi vb. 62, 223; *a se*~ 294; *usebi* 62. V. *deosebi* vb.
osebi adv. 62, 173, 223; *usebi* 62, 173; *usebi-usebi* 173; *de osebi*, *de usebi* 167. V. *deosebi* adv.
osfetită sb. 192
osfinţi vb. 330
osînd: *osîndu* 93
osîndă 93
osîndi: *văm osîndi* 145
ospăta: *uspăta* 61, *uspetează*, *uspeteze* 55
ospătătoriu: *uspătătoriu* 61, 217
ospăţ, *uspăţ* 61
ostenează, *usteneală* 65
osteni: *usteni* 65, 130; *a se* ~130; *ostenire* 65
ostenit sb.: *ustenit* 193
ostenită sb.: *ustenită* 193
ostie 330
ostîmpi 86, 330, 332; *otstîmpi* 86, 330
ostrov: *ostrove*, *ostrovele* 105
osveti 330
osvetit adj. 200
oşti vb. 201
oştire 294
oştitoriu 215
otălmăzui 344
otdraslă v. *odraslă*
oteşi v. *uteşi*
oteţ 331
otgheal v. *ogheal*
otrinde 174, 319; *utrinde* 174
otstîmpi v. *ostîmpi*
otveat 331
oţărî: *oţăraşte* 131
ou: *oaă* 67, *oauă* 24
oua vb.: *oauă* 3 sg. 24
ovreaiu, *ovreau* 95; *ovreai* 51
Ovreie 209

pace 103, 293; *pacea* 31; *pacei* 100, 101; *pacele*, *pacile*; *pacelor* 103
pace-făcătoriu 232
pagubă: *pagubele*, *pagubile* 99
paharnic v. *păharnic*
paijină, *painjină* 331; *paijina*, *painjina* 49
Palie 348
pamente, *pamet*, *pamete*, *pamite* 59, 331; *paminte* 59
pan 331
panaghiar 348
pană 20, 30, 77; **pannă* 81; *peană* 20; *pene* 43, 47; *peane* 47
pantocrator 348
par sb.: pl. *pari* 102
parasima, *părisima* 348
pară [1] 19, 24; *peară* 19
pară [2] (de foc): *parră* 80, 82; *para gerului* 294
parde?: *să mă parde* 356
parte 23, 27, 103; *partea* 23; gen. dat. *părţi* 16, 107, 108; *parţiei* 101; pl. *parţi*, *parţile* 102; *părţi* 16, 102, 103, 108
partnic 212
pasăre 52, 102; *pasere* 52; *pasări*, *pasiri* 52, 102, *paseri* 102; *paser* 60; *păsări* 102; *pasările*, *pasăriloru* 102
pasărea = *păsarea* 223
paşă, *paşe* 95
Paşte, *Paşti*, *Paştile* 99
paşte vb. 304; *paşte-veri* 145; *a se* ~ 129
pat 306, 361; *pature* 104, *paturele* 104, 306
patriarh, *pătriarh* 53; *patriarşii* 95
patru 22, 30, 33, 61; dat. *a patru* 114; *al patrul*, *a patra* 116; *tuspatru* 115; *tute patru* 61, 115

patrusprezece: *patrusprădzece* 56; *a patrusprezecea* 116; *a patrasprădzece* 56, 116
patruzeci sb. 188
Pavel; *Pavele* 107
pazie v. *topazie*
pazvat: ~ *de cai* 351
păcat: *pacatele* 69
păcate-cădere v. *căderea-păcatelor*
păcătos sb.: voc. *păcătoşi*, *păcătoşilor* 94
păcurariu 359
pădure, *păduri* sg. 57, *păduire* 50
păgîn 33, 287; *păgînru* 75; *păgîri* 76
păgîneşte 174
păgubi (a se) 294
păgubitură 220
păhar 53; *păharru* 80; pl. *păhară* 105
păharnic, *paharnic* 53
păhărnicie: *păhărniciei* 53
păinjeni 127, 129, 226; *păijini* 127, 129; *păinjenină*, *păinjinină*, *păijinină* 49
pământ 307
pământesc: *pământeşti* 58
pănaţ = *părat*
pănăchidă 53, 348
pănăta 78, 317; *părăta* 75
pănătare: *părătare* 196
pănătate 204
pănos 212
păr 19
părat 317; *părăţul* 76; *pănaţ* 317, *pănaţul* 76
părăsi, a se ~ 295; *părrăsi* 80; pf. *părăsitu* 141; *au vrut părăsi* 148
părăsitoriu 215
părătare v. *pănătare*
părea: *a părerea* 152; *să pare, se pae* 136; *ară părea* 146; *se-au vrut părea, fi-se-vrea părut* 148; *părînd, păind* 153
părearnic 356
păresimi 30
părete 295
părinte 17, 27
păriptare = *părătare* 196
părisima v. *parasima*
părticea, **părtecea* 25
părţi vb. 226
păs 295
păsa[1] < *pensare* 212, 223, 317. V. *apăsa*
păsa[2] < *passare* 317, 359; imper. *pasă*, *păsăm*, *păsaţi* 317
păsare, *pasărea* 223. V. *păsa*[1]
păscariu v. *pescar*
păscărie v. *pescărie*
păscut sb. 295
păscută sb. 295
păsoniu 212, 223, 224; *păsoniul* 79
păstoriu[1] 359
păstoriu[2] adj.: *om* ~ 199
păşean 331
păşenie 331
păşi: *paşăşte* 52; *păşască* 42
păşitoriu[1] sb. 215; *a legeei-păşitori* 232
păşitoriu[2] adj. 215;
păşune 32, 295; *păşiure* 75; *păşuneei* 100
pătrar: *pătrariu* 203, *patrar* 69
pătrînjel, *pătrînjeiul* 95
Pătru v. *Petru*
pătrunde, **pretunde* 34; *să pătrundză* 136
păturniche; *Păturniche* 54
păţi 131, 133, 295; *a păţirea* 152; *paţ* 131, 133; *pate*; 3 pl. *pat* 131; *era păţiţi* 144; *să paţă* 135; *ară păţi* 149
păţit adj.: *iute, rău* ~ 295
păzi: *pazeşte* 54; *au a păzi* 146; cond. *păzire* 147
păzitură 220
pe v. *pre*
peană v. *pană*
peanig 331
peasnă 331
pecerpele v. *pocerpală*
pecetluitură 220, *pecetluituri* 244
pecingine 21, 33, 34; **peţingine* 33
pedeapsă, *pedepsă* 48
pedepsealâ 205
pedepsitură 220
pedestraş 203
peleş 331
peliţă 97, 206, 295, *peliţe* sg. 52; *peliţei* 96; *peliţeei*, *peliţiei* 97
peliţesc adj. 206
pentru[1] prep. 34, 88, 180, 184, 255; *păntru*, *pantru*, *panturu* 41; *pintru* 88; *prentru* 34, 88, *printru* 88; *prentu* 88
pentru[2] conj. 184, 261
pentru aceia, *pentr-acea*, *prentr-aceia*, *prentr-acea* 68
pentru ca 261
prentru care, *prentru carea* 175
pentru căce[1] adv. 174
pentru căce[2] conj. 184, 261
pentru căce că 185
pepene 21
peptari 65
perdea: *perde* 350
pereche, *perăche*, *păreche* 70
peri 29; *pieri* 30, 133; *perire*, *peire* 151; *pieriu* 26, 133; *pieiu* 151; *piare* 40; *avăm a peri* 146; *să piei, piară, piae, pie* 137; cond. *perire*, *perit aş fi* 147; *peri-vrea, vream peri*; *am vrut peri* 148; *perindu, pieindu* 153
perire: *perireei* 100
perit[1] adj. 200
perit[2] sb. 192
pescar: *păscariu* 54, 65, *păscari* sg. 65; pl. *pescari* 102
pescărie: *păscărie* 54
despre v. *prespre*
peste, *pestre* v. *preste*
pestealâ 205
pestit[1] adj. 200
pestit[2] sb. 192
pestitură 220
pestriţ: *petriţa* = *pestriţă* 353
peşchir 350
peşteră, *peştere* 92
petrecătură: *petrecătura morţilor* 220
petrece, **pretrece* 34
petriţa v. *pestriţ*
Petru, *Pătru* 48
peţi 28
piale v. *piele*
piatră 18, 74, 355, *chiatră* 74; *pietri*, *pietrile* 98; *piatra săblaznei* 336
picătură: *picaturile* 52
piedecă 20; *piadecă* 40
piedin 21
pielceluşe: ~ *de dinainte* 222
piele 30; *piale* 40; pl. *pii* = *piei* 211; *pialea-denainte* 233

piept 17
pieptene 21
pierde, piarde 40; prez. *pierdu* 64; *perdeţi* 40; *văm pierde* 145; *să pierz, piarză* 136
pieri v. *peri*
pi[e]rdzătoriu-la-suflet 232
piersec; pierseci 20
pierzătură 220
pinge 226. V. *împinge*
pint 353
pintenog 321
pintru v. *pentru* [1]
pio v. *piuă*
pipăi, a se ~ 295; *ară pipăi* sg. 146
pirăsine = peruzele 350
piscop, piscup v. *episcop*
piscupiia v. *episcopie*
pistrealâ 331
piştă, pişte 331
pitliv 349
pitulată sb. 192
pituli (a se): *să te pituli* 134
pituliş 174
piuă: *pio* sg. şi pl. 96
Pizdeni 51
pizmi, a se ~ 201, 331
pizmitoriu [1] adj. 215
pizmitoriu [2] sb. 215
pîine 16, 26, 39, 50; *pîne* 39, 50; 295; *pînre* 75, 76; *pîinei, pîineei* 100; pl. *pîni, pîini* 16; *pînile* 39
pîlc: *pîlcure* 104
pîlcui (a se) 223
pînă: 254, *pîră* [2] 75, 76, 77; *pînră* 68, 75; *pînă cînd* 254
pînă într-atîta cum 261
pînă la curundu 174
pînă la destul 174
pînă la foarte 174
pîndavarise? 356
pîngănire 33
pîngări 33
pîntece 17, 93; *pînteci* 93
pîntecos 17
pîră [1] sb. 295
pîră [2] prep., v. *pînă*
pîrcălab 344
pîrgă: *pîrga den primă* 204
pîrgariu; *bulgăr; pulgărmeşter* 344
pîrî 128, 295, *pîri* 128; *a se pîrî* 295; *pîreşte, pîraşte* 131; impf. *pîrîia* 138
plaşcă 331
plată: *platei* 96, 97; pl. *plate* 98
plăsa v. *plesa*
plăti: impf. *plătia* 137
plăvos: *plăvoşi* 356
plean 331
pleavilă 331
pleca, a se ~ : impf. *pleca* 137; *vei să te pleci* 145; *plecaret* 147
plecare; *cu plecare* 295
plecat [1] adj. 295
plecat [2] sb. m. 192
plecat [3] sb. n. 192
plecătoriu 215
plenui 223
plesa, plăsa 331
pletitură 226
plin [1] adj. 19; *plinru* 75
plin [2] sb., *plirul*; pl. *plinele* 187
plinăciune 204
plînge: *a se ~* 129; *plînşu, plînsem* 140; impf. *plîngea* 137, *plînge* 66; *nu plîngereţi* 151
plîngere: *plîndzere* 81
ploa v. *ploua*
ploaie 25; *ploia=ploaia* 35; *ploi* 25
plod 295
plod-purtătoriu 234
plodi, a se ~ 296
plodit 296
ploditoriu 215
plodnică 331
plop 22
ploua: *ploa* 295; *ploauă* 24, *plovă = plouă* 37, *ploao, ploo* 67
plugariu adj.: *om ~* 199
plugări 201
poamă 296; v. *grană*
poate fi, poate a hi 174
pobedi 331
pocaanie 331
pocăi: *pocăeşte* 66; pf. *pocăit* 141; *s-ară pocăi* 147; *pocăi-se-vrea* 148
pocăinţă: *pocăinţe* sg 52
pocerpală, pocerpeală; pl. *pecerpele* 332
pocerpi vb. 332
pochiolat 344
poclon 89, 296
pocloni 89, 296; *a se ~* 296
pocrătol 344
pocrov 332
podmet 332
podnojie 332
podoabă; *a fi ~ , a fi cu ~* 296; *în ~* 170; *pre ~* 174; *~ vreme, în ~ vreme* 296
podobi 226, 296; *a se ~* 296; *a podobirea* 152
podobie 332
podobit 296
podobitoriu 227
podobnic 332
Poeni 52
poftă 86; *pohtă* 86, 220
pofti, pohti 86; *au vrut pohti* 148
poftitură: *pohtitură* 86, 220
pogărzni = pogrăzni 332
pogîrzni v. *pogrăzni*
pogorî, pogori 128; *pogorru* 3 pl. 131; *pogorîia* 138; *pogoritu fusei* 143
pogrăzi v. *pogrăzni*
pogrăzni, a se ~ ; *pogărzni, pogrăzi* 332, *pogîrzni* 278 (s. v. *foarte*)
pohtă v. *poftă*
poi < *post* 133, 134
pojeri (a se) 332
polojenie 332
poloji 332
pom 22, 361
pomană: *pomeană* 51, 77, 296; *pomana* 51; *a face ~* 296
pomăzui 215
pomăzuitoriu 215
pomeană v. *pomană*
pomeni 235, 297; *a se ~* 297; *pomeani* inf. 66; cond. *pomenire, pomeniremu* 147; *ainte-pomeni* 235
pomenitoriu: *~ de rău* 215
pomet: *pomete, pometele* 105
ponetrebnic = nepotrebnic 328
ponos 89; *ponoslu* 89, 297, 332
ponoslui 89, 344; *au vrut ~* 148
ponosluire 196
ponosluitoriu 215
ponoşenie 332
popă: *popei, popii* 97
popor 297; pl. *poporră* 80
porecli 297
porîncă, poruncă 62, 63; *poporîncele, poruncile* 99
rîncealâ 63, 297; *porîncelele* 98

porînci 62, 63, *porunci* 63; *porîncise* 144; *au fost poruncit* 144
porîncită sb. 192; *purîncita* 62
porîncitură 220
porni (a se) 129
poroboc 205, 332
porobocel 205
porobocie 209
porumb 22, 25, 29; **părumb* 25
porumbrel; *porumbrei, porumbrii* 211
porumbriu adj. 211
poruncă v. *porîncă*
posadă 332
posîrni = *pogrăzni* 332
poslanie 332
posledui 332
posnic v. *postnic*
pospi 332
post 268, 360; *posturile* 104
postă 352
posti 129, 268, 360; *a se* ~ 129, 130; *era postindu-mă* 138; *au postit, se-a postit* 143
postire 196
postitură 220
postîmpi 332
postnic: *posnic* 333
poticnitură 220
potop: artic. *potopu* 168
potopi: *potopăscu* 41; *potopi-vrea* 148
potopire 196
potrebi, potribi 333
potrivi (a se) mod. 227
potropopul v. *protopop*
poveleanie 333
poveli 333
povelire 196
povelit sb. 192
poveste 297; *povesteei* 100
povesti: *poveasti* 66
povestui 333
povestuitoriu 215
povinui (a se) 333
pozderie v. *puzderie*
pradă 102, 103; *prade* 98, *prăzi* 102, 103
praf: *prah* 81
pravednic 333
praznic 86, 297; *prazdnic* 86; *praznice* 243
Praxiu, Praxeu 349
prăda 20; *prăd* 20; *pradă* 130; *să pradzi, prade* 134
prădare 297
prădat sb. 297
prăjină: pl. *prăjene* 98
prămîndi v. *premîndi*
prămrac 333
prăsăra v. *presăra*
prăvăli: *ară prăvăli* 146
prăvi v. *privi*
prăvire v. *privire*
prăznui: *prăznuiască* 54
prăznuitoriu 215
pre- 25, 230
pre prep. 33, 68, 89, 93, 117, 180, 181, 238, 239, 240, 247, 249, 258; *pri* 57; *pri-* 68, 69; *pe* 89, 180
pre acea 174, 175; *pre aceaea* 180
pre adevăr 174
pre aiurea 174
pre amărunt, pre amăruntul 174
pre asupră 174
pre asupră de, pre supra de 68, 180
pre de afară 174
pre decindea de 180
pre departe 174
pre deşertu 174
pre fire 174
pre iuşor 174
pre împrejure 175; *pre împrejurele* 180
pre întreg: *pr-intreg* 69, 175
pre lat, prea lat 174
pre lăuntrul 180
pre lesne 174
pre lung, prea lung 174
pre mai susu de 180
pre mijloc de, pre mijlocul v. *mijloc*
pre obiceai 174
pre ogoadă 174, 329; *pre ogod*; *pre ugoadă* 174
pre podoabă 174
pre strîmb 174
pre vedere 174
pre vremi 175
pre Dzeu! 186
prea- 230-231
preabirui 230
preablagoslovi 230
preablagoslovit 230
preabucura (a se) 230
preacălcătoriu 230
preacînta 230
preacîntat 230
preacovîrşi (a se) 230
preacumpărat 230
preacurătoriu 230
preacurvie-făcătoriu 232
preacuviinţă 230
preaderegătoriu, prederegătoriu 230
preadespunre 230
preaditece 333
preaeşi 230
prea-fără-dumnezei vb. 236
preaglăsitoriu: *preaglăsitoare*; *dumineca* ~ 230
preagreşi 230
preaiubi 230
preaiubire 230
preaiubitoriu, preaiubitori sg. 65
preaizbîndi (a se) 230
preaîmbla 297
preaîmmulţime 230
preaîmmulţit 230
preaîmpistrit 230
preaîmplea 230
preaînălţa 230
preaînălţare 230
preaînălţime 230
preaînfrumseţat 230
preaînfrumşat 230
preaînnota 231
preaînţelepciune 230
preaînţelepţit 230
prealăcui 230
prealăuda 230
preamari = *primari* 298
preamărie 230
preamărturisi 230
preaminuna (a se) 231
preamînca 230
preamîncare 230
preamîndrie 230, *premîndrie* 231
preamîndru 230
preamulţie 231
preamulţime 231
preamulţit 231
preanota 231
preaoteţ 333
preapări vb. 333
preapetrece 231
preaplînge (a se) 231
preapodoabă = *preapodobie* 333
preapodobie 333
preapodobit 231
preapodobn 333
preapodobnic 87, 333; *preapodomnic* 87
prearăbda 231
prearădica 231
preaslăvi 231; *preaslăvăscu* 41
preaslăvie 231

preaslăvită 231
preaspori 231
preastîpnic, pristîpnic 334
preastol v. *prestol*
preastriga 231
preastrigare 231
preasupra: *presupra* 68. V. *pre asupră*
preaşedea 231
preatpişi? vb. 356
preatrufă 231
preaţinut 231
preavărsa (a se) 231
preavătăma 231
preavăzătoriu 231
preavence v. *prevence*
preavesti 231
precepătură 220
precepere 43
precum conj. 260
precupi 334
precupie 209
Preda: *Predeei* 106
prederegătoriu = *preaderegătoriu* 230
preface: *prefeceră* 157
pregiur 180; *de* ~ 178; *de* ~*de* 116, 178, 180; *pregiurul* 180; *din pregiurul* 178. V. *împrejur*
prei = *prii* 298
preimitoare v. *priimitoare*
preîmbla 297
preîn v. *prin*
prejenire 334. V. *prijăni*
prejenitoriu 334. V. *prijăni*
prejupt = *prejur* prep. 180. V. *pregiur*
premeni (a se) 297
premenire 297
premieza 317. V. *împremieza*
premiezare 196
premîndi, prămîndi 58, 333; *premîndeşte* 43
premîndrie=*preamîndrie* 231
pren v. *prin*
prende v. *prinde*
prentru v. *pentru*
preobrăzi (a se) 334
preot v. *preut*
preprec = *pripec* 334
prepune 317, 357
prepunonşi? pl. 357
prepus adj. 317
presăra: *prăsăra* 56
preseci vb. 334
presi vb.? 357
prespre 88, 179, 181; *prespe, pespre* 88, 181
prespre neşchit 175
prespre seamă 175
prespune, prespunre 230
preste 34, 88, 181; **prestre* 88; *pestre* 88, 181; *peste* 88, 181, 258
preste neşchit 175
prestîmpire 196. V. *pristîmpi*
prestoi; *pristăviră* = *prestoiră* 334
prestol, preastol 66
pretor; *pritorii* 349
pretutindinea, pretutindirea, pretutindinilea 175; *pretutenderea* 77
preţ 28; *preţurele* 104
preunră, preură 175
preut 32, 34; **preutru* 34; *preuţii* 216; voc. *preuţilor* 94
preuteasă: *preuteasii* 45, 97
prevedea 230
preveghia 25, 54, 149, *priveghia* 25; *a se preveghia* 297; *a prevegherea* 66; *preveghe, prevegheazǎ* 130; *preveghiaiu, prevegheiu* 138; *să preveghe, prevegheze* 134; cond. *preveghiare, preveghe(a)rară* 147; imper. *prevegheţi* 149
prevegheturǎ 220
prevence, preavence 231; *prevîncură* 141, 231
previ v. *privi*
previre v. *privire* 341
priatnic 334
pricăjiciune 204
price, pritce 335
pricepe 25; *precepe* 25, 73
pricepuţi 73
pricestui, a se ~ ; *priceştui (a se)* 297
pridădi, a se ~ 334
pridădire 196
pridăditoriu 215
pridvor: *pridvoare, pridvoară, pridvoarăle* 105
prier, priere 93
prietelie 80
prietnicie 209
prigoni: *nu vă prigonireţi* 151
prii, prei 298
priimi, preimi, preemi 69; *a priimirea* 152; *priimăscu* 41; pf. *priimi* 211; *priimit, preemitu* 141; *preemivreţi* 145; *avăm a priimi* 146; *priimirem* 147
priimitoare sb.: *preimitoare* 297
priinţă 210
prijăni 334
prijeni 334
prijenit: *sînge* ~ 334
prilăsteţ 206, 334
prilăsti: *nu vă prilăstireţi* 151
prilăstire 196
prilăstitoriu 215
prilăstitură 220
prilej 298
prilejire 197
prim v. *prin*
primariu adj.; pl. f. *preamari* = *primari* 298
primă: *de primă, den primă* 115, *deîn primă* 167; *de prima, de-a prima* 115
primăvară 28; *primăverei, primăvăriei* 98
primi v. *priimi*
prin 65, 69, 180, 185, 258; *prinъ* 65; *pre în, pren* 69, 93, 180, 185; *prim* 91
pren aceaia 175
prin aceasta 175
pren care, pren carea 175
pren ce [1] adv. 175
pren (preîn, prin) ce [2] conj. 185, 261
pren lăuntru de 180
prin mijloc de, prim mijloc de, pren mijloc de v. *mijloc*
pren puţin 175
prinde 19, *prende*, **preande* 47; *prind*, **prînd* 19; *prindzu* 132; *prinde* 19, *prende* 47; *prinsem(u), prinset* 140; *prensără* 46; *a prinsu* 143; *se prindză* 136; *ar fi prins* 148; *prindeţi* 46; *prendeţi* 46,47
prinos: *prinoase, prinoasele* 105
prins sb. 192, 297; *prinsъ* 64
prinsoare 298
prinsură 220
printru [1] v. *pentru*
printru [2] = *prin* 258
pripă: *de* ~ 167
pripec; *preprec* 334
pripi 129, 298; *a se* ~ 298
prisne, den ~ 175
pristanişte 334
pristav 335

pristavnic 335
pristăni 334
pristănitoriu 215
pristăvi (a se) 334; *pristăviră = prestoiră* 334
pristîmpi 335. V. *prestîmpire*
pristîpnic v. *preastîpnic*
pristoi [1] 335
pristoi [2] 335
prişleţ 334
pritce v. *price*
pritor v. *pretor*
priveghia v. *preveghea*
privi 71, *prăvi, previ* 72; *prăvi-veri* 145; *preveşte* 43
privire: *prăvire, previre* 341
proceti 335
procleţi 202; *nu procleţireţi* 151
procleţie 209
procoveţ 335
proidi 335
proidit sb. 192
propaste 100, 101; *propastie* 62, 100; *propastei*; *propastile, propăsti* 101
propoveadanie 66, 335
propoveadnic 335
propovedi 335
propovedire 335
propoveditoriu 215
propovedui 58, 298; *propovedueşte* 66
propoveduitoriul 58
propoveduitură 220
proroc, prorocul 242; *lu proroc* 112
prorocestvie, prorocistvie 335
proroci 298, *proroceşte* 175; *vrea fi prorocit* 148
prorocitoriu 215
prorocitură 221
prorociţă 335
proscorniţă 335
prosfeti 335
proslavă 335
proslăvi (a se): *proslăviţi-te = proslăvişi-te* 142; *se era proslăvită* 144; *ne vemu proslăvi* 145
proslăvitură 221
prost [1] adj. 298
prost [2] adv. 175; 298
prosteşte 298
prostie 298
protivă [1] 89; v. *de protivă*
protivă [2] prep. 89, 181, 227
protivi 89; *a se ~* 227; *protivi(i)a* 137; *nu vă protivireţi* 151
protivire 227
protivitoriu 89, 227
protivnic 89
protivnicie 209
protopop: *potropopul* 89
psalom 73
psaltire, psăltire, pseltire 53; *psăltireei* 100; *săltiri = psăltiri* 53, 87
pucios 28
Puia: gen. dat. *Puii* 106
pulgăr-meşter v. *pîrgariu*
pune 77, *pure* 76, 77, *punre* 75; *puniu* 79, 133, *puiu* 65, 133, *pui* 65; 2 sg. *pui, puni, puri* 133; *puş(u), puset(u), pusem* 140; *pusără* 55; *văm pune* 145; *se puiu, puniu*, 2 sg. *puni, punie* 79, 136, *pue* 136; *ai vrut fi pus* 148; *nu punrereţi* 151; *puind, punind* 153; *ainte-pune* 235
punoi v. *puroi*
purcede 27; *purceasără* 55; *să purcează* 136; *ară fi purcezînd* 149; *purcedzînd, purczekend = purcegînd* 153
purîncita v. *porîncita*
puroiu: pl. *puroi, punoi*; *puroile, puroaele, punoile* 106
purta, a se ~ 298; *a purtarea* 152; *fu purtîndu-ne noi* 143; *fusese purtînd* 144; *nu purtareţi* 150
purtătoriu 298; *plod-purtătoriu* 234
purtătoriu-de-grije, purtătoriu-grijiei 232
purtătură 221
pururе, pururea, pururile, pururilea 175; *de pururea, de pururile* 167
pustie sb., *pustinie* 79; *pustiiei* 100
pustii vb. 129
pustinit sb. 192
pustiu adj. 79, *pustiiu, pustii* sg. 108; *pustiniu*; *pustinie* 79
puştea 32
pută sb. ? 357
putea 28, 132; *pute* 66; *a puterea* 152; **poţ* 28, *pociu* 132, *poci* 1 sg. 28; *poţi* 28, 132, *poci* 2 sg. 132; *putumu* 139, *putea-văm* 145; *să pociu* 136; *are putea* sg. şi pl., *ară putea* pl. 147; *vrea putea, au vrut putea* 148
putere 299, 302
puternic 303; *putearnic* 45; *tot-puternic* 232, 234
puternici (a se) 227
puternicie 209
putincios 211; *putencios* 58
putred 20, 28, 75; *putrezi* 20, 28
putredi 75, 129; *a se ~* 129; *a putredirea* 152
putredire: *putredirei* 100
putreditor 75; *putreditoriu* 215
putreditură 75, 221
putreg- (în *putregai*) 28
putregai 28
putrejuciune 72
putrejune 28
puţin 21, 77; *puţinu, *puţiru* 77; *puţini* 21; *pren puţin* 175
puţinel 89; *puţinelu* 77; *puţinea* 205; *puţintel* 89; *în, întru puţinelu* 171, 172
puzderie: *pozderie*; *puzderii* 62

ra v. *rău*
Radulı 63
rai 65
raintea v. *înainte*
rană 77; *rrane* 80; *rane, ranele, ranelor* 98
rar: *rari* 102
razâ 28
răbda: *rebda* 56, 57; *rrebda* 80; *rabd, răbd* 132, *rebdu* 57, 132; *răbda* 138; *se rebde* 135; *rebda-vrea, rebda am vrut* 148. V. *îndelung-răbda, lung-răbda*
răbdare: *rrăbdarea* 56, *rebdarieei* 100, 101. V. *lungă-răbdare*
răbdătoriu, rebdătoriu 56. V. *lung-răbdătoriu, îndelung-răbdătoriu, în-lung-răbdătoriu*
răbdurie sb. 209
răbduriu 209
răci 20, *reci* 56, 57
răcliţă 211
răcoare: *răcorilor* 56
rădăcina vb. 227

rădăcină 21, 32; *rădăciră* 75; *rrădăcinră* 80; *rădăcinele* 98; *dulce-rădăcină* 233
Rădăuți, Rădovuț 51
rădica 26, 70, *rrădica* 80, *ridica* 70; *rădicaiu, rădicai* 138; *rădicare* pf. 139; *rădicarem* 147; *rădicavrea* 148; *nu (vă) rădicareți* 150
rădicătoriu 215; *rrădicătoriulu* 80
răgi 126
răgiudecatu = *răzgiudecatu* 231
răi vb., *rei* 227; *reiră* 56
răie 209
răime 210
răire 227
rămas sb. 299
rămășiță 56, 299; *rrămășițele* 80
rămîetoriu 215
rămînea 17, 20, 126, 140, 299; *ramîne* inf. 126; *rămîn* 17; *rămaș* 140; *rămas-a, ramas-a* 143; *voi rămînea* 65; *va fi rămîind* 146; *rămîe, rămînie* 79, 136; *rămînind* 153; *rămas* 56, *ramas* 69; *a rămînea de judecată*; *a rămînea pe cineva* 299
răni: *rrăni* 80
răoia: *a se* ~ 202
răoiu adj. 202
răpaos 51, 56; *rrăpaos* 80; *răpaus* 51, 66, 361; *apă de răpaos* 299. V. *repaus*
răpăusa v. *răposa*
răpezi v. *repezi*
răpi: *răpesc, răpește, rape* 131; *se rapă, să rape, răpească* 135; *răpască* 42; *vrea fi răpit* 148
răpiciune 204
răpire: *rrăpire* 80
răpitură 221
răposa 20, 66, 129, 299; *răpăusa* 25, 66, 299, 361; **răpousa* 66; *răpoosa* 25, 66; *a se* ~ 129, 299; *răpaus, răpauși, răpausă* 130, 299, *răpaosă* 299; *răposa* 299; *răposaiu* 299, *răposăm* 139; *să răpaosu, să răpause* 134; imper. *răpausă* 149. V. *repausa*
răposare sb. 197, 299
răposat; *apă răposată* 299
răposătoare 215
răpști 335; *nu răpștireți* 151
răpștire 197
răpștitoriu 215
rărunchi 20, 33, 34; **rănunchi* 33, 34
răsădit: *noao-răsădită*; *denou-rrăsădiți* 233
răsări 56; *rrăsare* 80; *să răsare, răsae* 137; *ară fi răsărită* 147
răsărit sb.; *răsărite, răsăritele* 105
răsărită sb. 195
răsfira 86, *rrăsfira* 80; *rrasvira* 86
răsfirat sb. 192
răsipi 54, *răsăpi* 60
răslăbi, a se ~ 336
răslăbit[1] adj. 200
răslăbit[2] sb. 192
răslăbitură 221
răspicare: *rrăspicare* 80
răspunde 56, *rrăspunde* 80; *a răspunderea* 152; *răspundzu* 132; *răspunș(u)* 140, *răspunsă* 55, *răspunsem* 140; *se răspundzu, răspundză* 136
răspundere 299
răspuns: *răspunsure* 104
răspunzătoriu 299
răstigni: *a se* ~ 299; pf. 2. pl. *răstignit* 141, 3 pl. *răstignire* 142; *răstigni-vrem* 145
răstignit[1] adj. 299
răstignit[2] sb. 192
răstignitură 221
răstit sb. 192
răsvări 336
rășină 20, 28, 56
rătăci 20, 26, 57, **arătăci* 26; *rătecescu* 57; cond. *rătăcire* 147
rătăcitor: *rrătăcitoare* 80
rătăcitură 221
rătund 20, 28
rătunjor 28
rău[1] 18, 40, 51, 212; *rrău* 80; *răvu* 51; *reu* 40, 56, 212; *rreu* 80; *rea* 19, 23, *re* 66, *ra* 19, *rele* 19, 43
rău[2] sb. 40; *rele* 43. V. *fără-rău*
reu-cuvînta 235
rău-făcătoriu v. *făcătoriu-rău*
răutate 18; *rreotatea* 80
răvni v. *rîvni*
răz- 231
răzbitoriu 215
război: *rrăzboiu* 80; *războiure*; *războae, războaele* 106; *a bate războiu* 299
războli (a se) 336
răzbuna 299
răzgiudeca 231
răzima (a se) 193
răzimat sb. 192
răzveasti vb. 336
rebda v. *răbda*
Rebeca: *Rebecăei* 97
rece[1] adj. 20, 43, 57; *reace* 18
rece[2] sb. 187, 197; *rrece* 80
reci vb., v. *răci*
recire 197; *rrecire* 56
reu v. *rău*
rei vb., v. *răi*
reoni vb. 202, 212; *reoniască* 56
reoniu 212; *reonilor* 56
repaus (mod.) 361
repausa (mod.) 361
repede: *rrepede* 80
repede-scrietoriu 235
repezi: *rrăpedzi* 80
revni v. *rîvni*
ridica v. *rădica*
Rim 336
rimlean 336
rimleanin 336
rîcăi 336
rîde 29, 49; *ride* 49, *rride* 49, 80, *rede* 49; *să rîză* 136
rîgăi, rigăi 60
rîie 26
rîmă 21; *rimă* 49
rînă 19, 29
rînced 80
rînd 206, 299; *rrînd* 80; *rîndulu* 63; *rîndure, rîndurile* 104
rîndunea 23, 26
rînji; *a se* ~ 336
rînjitoriu 215
rîpă 21, 27, 29
rîs: *rîsulu* 49
rîu 21, 29, 49; *riu* 49, *rriu* 49, 80; *rîure* 104; *rîurele* 49, 104; *rîurelor* 104; *riuri, rriurile* 104
rîvni: *răvni, revni* 60
rîvnie 209

rîvnit sb. 193
rîvnitoriu: *revnitoriu* 60
rîvnitură 221
roabă 361
roadă: *rroada, rroade* 80
roată 28
rob 361
robcă 336
robitură 221
rod 104, 300; *rodure*; *rodurile* 104
rodi, a se ~ 300; *rodise* 144
rodie 352
rodire 197; *rrodirea* 80
rodit[1] adj. 300
rodit[2] sb. 300
roditoare sb. 300
roditoriu sb. 300
roditură 221
roib 22, 23, 26, 27
Roma 336
romîn v. *rumîn*
romînesc v. *rumînesc*
rost 34, 300, 359; *rrost* 80; *rosture, rosturele, rosturile* 104
roşi, ruşi vb. 227
roşu, roşiu, roşîu; *roşe, roşie* 108
rouă 99, *roauă* 25, *roao*; *roa* 67, *rroa* 67, 80, *roaa, roaoa* 67; *roaole, ruorele* 99
rudă 300, 360, 361; *rudei* 96
rug 25
ruga 30; *rruga* 80; impf. *ruga* 137, 138; *era rugîndu-mă* 138; pf. *rugămu* 139; *văm să rugăm* 145; *ară ruga* 146; *rugare-aşi* 147
rugare: *rugarieei* 100, 101; *rugarile* 102
rugă 300
rugăciune: *rugăciure* 75; *rrugăciunre* 80; *rugăciuneei, rugăciuniei* 100
rugină: *rugiră* 75
rumega; *rumegi* 20
rumîn 16, 61; *romîn* 61
rumînesc, romînesc 61
rumineşte 43, 61
rupe 82, 141, *rrupe* 80, *rumpe* 82, 141, *rrumpe* 80, 82; *a se* ~ 301; *rump* 22, *rumpu* 82, *rrumpe* 80; *rupem, rumpem, rupeţi* 82; *rumpea* 82; pf. *rupeşi, rupe* 141, *rupse* 82, 141, *rupără-se* 141; *să rupă, rumpă* 82; *rrupevrem* 145; cond. *rupsere* 147; *rupt* 82, *rumtă* 82, 301
rupt, rumt; *sămînţă rumtă* 301
Rusalim v. *Ierusalim*
ruşi v. *roşi*
ruşina 23, 65; **ruşiuna* 23, 65; *rruşi(n)ra* 80, *r(r)uşira* 76. V. *fără-deruşina*
ruşine 23, 187; *rruşine* 80; *ruşire* 75; *ruşiune* 23; *ruşunea* 65. V. *fără-deruşine*
rutes, rutese, rutesu, rutesuvo, rutesa 175

sahaidac 351
salce 27, 100; *salcie* 100
samă 39, 223, 301; *seamă* 39, 301, 357; *samele* 98; *fără seamă* 109; *prespre seamă* 175; *cu mare seamă*; *a da sama* 301
sandăc 344
sangeac 351
sapă: pl. *sape* 98
sarandar 54
sară v. *seară*
sarcină 21; *sarcine* 98
sardonie, şardie 349
sat 27, 83; *fsat* 27, 82, 306; *sate* 83
Satan, Satană 94; *Sătanu* 53; voc. *Satană, Satane, Satano* 94
satargiu 351
sau 184, 244; *sau... sau* 184
să[1] conj. 21, 59, 60, 185, 260, 261; *se* 59, 185; *ca să* 260; *să... să*; *să unde* 185
să[2] pron., v. *sine*
săblazna 336
săblăzni; a se ~ 336
săblăznire 197
săblăznitoriu 215
săbor, seboru 65; *săborrului* 80; pl. *săboară* 105
săcure 20, 55, *sacure*; *securi* 55
săditoriu 215
sădui v. *sudui*
săgeată 30; *săgete* 98; *săgetele* 43, 98
săgeta: *săgeată* 130; *se săgate* 44, 134, *săgete* 134
sălaş 89; *salaş* 69
sălăşlui 89, 291; *a se* ~ 291
sălăşui 89
sălbatec 20
sălbătici: *ne văm sălbătici* 145
săltătură 308
săltiri v. *psaltire*
sămăna v. *semăna*
sămăraş 344
sămăşluire 336
sămînţă 19, 55, 301, 360, 361; *semînţă*; *sămînţeei, semînţeei*; *sămînţe, semînţe* 55; *sămînţă rumtă* 301
sămui 223
sănătate 17, 20; *sănătati* 57; *sănătateei* 100
sănătos: *sărătosu* 75; *sănătoş* 60, 65; *sănătoşa* 65
sănătoşa 127, 227
sănătoşi 127, 227
săpa 53; *sapa* 69; *săpata* 64; *sepat* 52
săptămînă 16, 20
săra: *sară* 130
sărac 60, 301, 360; *sarac* 69; *serac*; *siracilor* 60
sărăcesc adj. 206
sărăcie 360
sărăcin 336
sărba; *sărbează*; *sărbedze* 55
sărbătoare 20, 215, 297; *sărbotoare* 73
sărbătoriu adj. 215
sărcinat 227
sări 133; *saiu* 133, 155; *sari* 29; *să sară, sare, sae* 137; *nu sărireţi* 151
săruta 193, 301; pf. *sărutămu* 139
sărutare 301
sărutată sb. 193
sărutătură 221, 301
sătnic 336
sătul[1]; *sătulă, *sătuă*, 31; *la sătul* 127. V. *destul*
sătul[2] sb.: *sătulul* 198
sătura: cond. *săturare* 147; *se-ară fi săturînd* 149
său 95, 119, 244, 245, 248, 249; *seu* 119; *domnusău* 245; *fiiu-său* 244; *frate-său* 244; *frăţini-său* 95, 244; *socru-său* 244; *soţu-său* 245; *tată-său* 244; *tătîni-său* 95, 244; *tătîne-său, tătine-său, tătînri-său* 95; *săi* 249; *sa* 96, 248, 249; *cumătrăsa* 244; *domnă-sa* 245;

maică-sa 244; *mumîni-sa* 96, 244; *mumînrei-sa* 96; *mîni-sa* 96, 244; *nurori-sa*; *soru-sa*, *surori-sa*; *vără-sa* 244; gen. dat. *sai*: *mînre-sai* 96; *sale* 249
săuşi, *seuş*, *saş*; *săişi*, *saleş* 120
săva[1] conj. 125, 185, *seva* 185, 259; *seva... seva* 185
săva[2] adv. 176
săva ce 126
săvîrşenie 337. V. *sfîrşenie*
săvîrşit adj. 302. V. *cu săvîrşitu*
scală, *sicale* 353
scară 103; *scări* 102, 103
scaun 16, 32
scădea: *să scază* 135
scăpare: *scapare* 69; *scapaire* 38, 69
scărmăna, *scarmăn* 21
schelariu 203, 353
schelă 353
schimba 258, 289; *schimb* 16, 24, 27, **scîmbiu* 16, **scîmb(u)* 16, 27; *schimba-ne-văm*, *uey sskimba* 145
schimbătură 221
schimen 336
schinie 349
scîncitoriu 215, 216
scîndurea 205
scîrbi; *a se* ~ 129
scîrbie 209
scîrbit sb. 193
scîrcica v. *scîrşca*
scîrcicare v. *scrîşcare*
scîrcicat 337
scîrnăvi: pf. *scîrnăvire* 142
scîrşca, *scîrcica* 336
scălncini (a se) 337
scoarţă 28
scoate 133, 301; *scot*, *scoţ* 133; *scoş(u)*, *scoasem*, *scoaset* 140; *era scos* 144; *să scoţ*, *scoaţă* 136; *scoş* 60
scobinos 212
sconcenie 337
scoperi: *scoapere* 50
scopi v. *scuipi*
scorni; *a se* ~ 302
scoţătoriu 216
scrie 23, 27, 127; *scria* inf. 127; *nu ştiu scriere* 152; *scriu* 21; *scrie* 131; *scriş(u)* 140; *scris-au* 143; imper. *scriadză* 149
scriitoriu: *curînd-scriitoriu*; *repede-scrietoriu* 235
scriptură 21, 302; *scriptureei* 97; *dumnezeiasca* ~, *sfînta* ~ 302
scrînti 59; *a se* ~ 302
scrîşcare 197; *scîrcicare* 337
scuipi, *scopi* 126
scuipire 197
scula 31, 129; *a se* ~ 129, 302; *ară scula*, *are a se scula* 146; *scula-se-vrea* 148; *sculaţi-vă* 150
sculare 302
sculat 302
sculă 302
sculătoare 216
sculătoriu 216
sculătură 221
scump: *scumpu* 64
scumpăra 317; *a se* ~ 318
scumpărare 197
scumpărat sb. 193
scumpărătoriu 216
scumpete 302
scumpie 209
scundicel 205
scura 318
scure, *scurge* 133; *scură* 131, 133
scurma 27; *scurrima* 49, 73
scurt 206; *scurtu* 64
scurta; *a se* ~ : *se scurte-se* 134; *are a scurta* 146
scurteţe 206
scut: *scuture* 104
sdruncina v. *struncina*
se[1] pron., v. *sine*
se[2] conj., v. *să*
seamă v. *samă*
seamnic? 357
seară 29, 39, 42, 102; *sară* 39, 42, 102, 103; *seriei* 97; *seri* 102, *sări* 102, 103; *în deseară* 170
secară 28; *săcară* 20; *sacară* 69
secera: *a secerarea* 152; *văm secera* 145; *are a secera* 146
seceräciune 204; *seceräciunei* 100
secerătură 221
secretariu 352
secriniul 58, 79
secure v. *săcure*
selişte 337; *silişte* 72, 337; *seliştilor* 72
semăna[1] 55; *sămăna* 20, 55; *sămăra* 55; *a semănarea* 152; *văm semăna* 145; *seamănă*, *seamără* 42
semăna[2] *(a se)* 223. V. *asemăna*
semănătoriul, *sămărătoriul* 55
semănătură: *sămănătură*; *semănăturiei* 55
semenînţă 210
semerea v. *asemenea*
semn 19, 20, 33; *sămnul* 41
semna 20, 55, 227, 318; *sămna* 55; *a se* ~ 318; *semneazâ* 130, *seamnă* 42, 130. V. *însemna*
senin adj. 33; *săninu* 55
serafim, *sărafim* 58
seräser 351
setim, *sitim*, *şetim* 353
setoşa, *setoşi* 129, 227
setui 223
sever 337
sfadă 85
sfară 337
sfat, *sfeat* 51, 85; *svat*, *sveat* 51, 85; *svfeat* 86; *sfeature*; *sfeaturele* 104
sfădi, *svădi* 85
sfăditor: *svăditoriu* 216; *svăditorii* 85
sfărîma, *sfărîmi* 127
sfătui 85; *sfetui* 58, 85; *svătui* 85, 193; *svetui* 58, 85; pf. *sfătuirâ* 58, *sfătuire* 142; *fi-se-ară sfătuit* 148
sfătuit sb.: *svătuit*, *vătuit* 193
sfătuită sb., *svătuită*, *vătuită* 193
sfeaşnic 85; *sfeaştnic* 51, 85; *sveaşnic*, *siveşnic* 85; *sveaştnic* 51, 52, 85, 86; *sveačnicu* 85
sfeatnic 52; *sve(a)tnic* 85; *sfeatnici*, *sveatnicii* 51
sfentirea 59
sfentitoare 216
sfii, *svii* 85; *a se* ~ 308; *a-şi* ~ *cuvîntul* 302
sfinţi 74, 330; *sfenti* 74; *svinţit* 86
sfinţie 302; *svenţie* 86; *sfinţieei* 100
sfinţitoriu 216
sfinţitură 74, 221
sfitoc 337
sfînt 86; *sfîntu*, *sfînta* 63; *svînt* 85, 86; *svent* 85; *svientu* 49; *sfvinţiloru* 86;

sfintei, sfintei, sfentei; svente, svinte 49. V. *sîmt*
sfîrşenie, fîrşenie 337; *fără-de-sfîrşenie* 234
sfîrşi 86, 237, 302, 353, *svîrşi* 86, *fîrşi* 337; *sfîrşăsc* 41, *sfîrşască* 42, *sfîrşeşte, sfîrşeaşte, sfîrşaşte* 43; *sfîrşiretu* 147; *ară fi sfîrşind* 149
sfîrşire 353, 354
sfîrşit[1] adj. 302
sfîrşit[2] sb.: *sfîrşitele* 105
sfîrşitoriu 216; *svîrşitorului* 86
sfrăre = *sfîrşire* 353
sfredel: *svredel* 86
sgaibă v. *zgaibă*
sicale = *scală*; *sicalele* 353
sicamene pl. 349
sichireaş; *sichireaş ot leagăne*; *sichireaş ot tun* 344
siclus, sicluş, şicluş, şucluş; *arginţi* ~ 353
silă 302, 307; *sîlă* 49; *sila* (*silele*) *ceriului*; ~ *Domnului* 303
silişte v. *selişte*
silit 303
silnic: ~ *întru carte* 303
silnicie 303
simţi 21, 83, 133; *sinţi* 83; *simţu* 133; *sinţiiu* 83; *să simţu, simţe* 137
simţitură 221
sine[1] 46, 119; *sire* 46, 47, 119; *sinre* 46, 47, 75, 119; *sene* 46, 47, *sere, senre* 46; *de sine* 119; *se* 36, 55, 59, 67, 128; *să* 55, 59; *si* 57
sine[2] sb.: *sinele* 188; *sinea* 119, 188
sineş(i), de sineş 119
singur 23, 48; *sîngur* 19, 48
singuru gintu 315
sinie 350
sinrecu 357
Sion: voc. *Sione* 107
sir, siriu 345
sireap 66; pl. f. *sirepe, sferepe* 86
sirepie 209; *sireapie* 66
sirineesc 206
siroman: *siromani*; *sirumanului* 73
sisioară v. *suptsuară*
sitifan? 357
sitim v. *setim*
sîmbătă 99; *simbătă* 50; *sîmbete(ei), sîmbăteei* 97; *sîmbăte, sîmbete* 99
sîmcea 23
sîmt: *sîmta* 83
sîn 19
sînge 48; *singe* 39, 48, 50; *sîngele* 39; *sîngile* 58
sîngera 17, 33; *sînger* 17
sîngeros 33
sîrbăsc 41
sîrg: *de* ~ 167
sîrgui; *a se* ~ 303
sîrguire 197
sîrguit: *cu* ~ 165; *în* ~ 171
sîrjiţă 337
sîrmă, sirmă 350
slad 337
slastile = *vlastile* 340
slatină 337
slavă 289; *slavei* 96; *slaveei* 97; *slave, slavele* 98; *fără-slavă* 234
slavoslovie 337
slăbie 209
slăbit sb., *slăbitul de vine* 303
slăvi vb., *slavi* 54
sledi 337
sleditoriu 216
slei 87, 303; *a se* ~ 303; v. *zlei*
sleire 303
sleit sb. 193
slobod sb. 303
slobodă sb. 303
slobodnic 337
slobodnică 337
slobozi; *a se* ~ 303; *a slobozirea* 152; *sloboade, slobozeşte* 131; pf. *slobozire* 142; *ară slobodzi* 146; *să slobodzesc, slobozească, sloboadză* 135; imper. *slobozeşte* 149
slobozenie 205
slobozie 209
slobozire 303
slobozitoriu 216
slobozitură 221
slonovn 193, 337
slugă f.,m. 93; *a toţi slugilor* 93; *slujile* 81
sluji: *slujaşte* 43, 44; *fu slujind* 143; *sluji-veri* 145; *slujască* 42
slujire 197
slujnicie 209
smeri: *smeri-vrea* 148
smericiune 204
smerit 295
smeritură 221
smintează 303; *smenteală* 59
sminti; *a se* ~ 303; *smenti* 59
smintire 304
smintit 304
smrad 337
soare 22, 28; *soarele, sorile* 58
socoti 304; pf. *socotit* 141; *veţi fi socotindu* 146
socotinţă 304
socotire 304
socotit sb. 304
socotitoriu 305
socotitură 221
socru: *socru-său* nom., gen., dat., ac. 244; *socri* 21
sodomesc adj. 206
soltar = *joltar* 344
som = *sumă* 352
somac 351
somn 22, 32
somsid 345
soră: *soru* 64, 95; *sor* 33, 95; *sora* 95; *suroriei* 97, *soru-sa* gen.; *soru-noastră* ac.; *surori-sa* 244
soroacă 337
sorroci 80
sosi 305; pf. *sosimu* 141; *ară fi sosind, am vrut fi sosiţi* 149
soţ 29, 305; voc. *soaţe* 94; *soţiloru-ne* 64; *soţu-tău* ac., *soţu-său* dat. 245
soţie 305
soţit 227
spaheu = *spahiu* 351
spaimă 74
sparge; *a se* ~ 305; *sparş, sparset* 140; *sparsără* 55
spargere 306
spată 306; *spate* 99; *spete* 16, 99
spăla 359; *a spălarea* 152
spălătoare 305
spălătoriu 305
spămînta 24, 74, 227, 318; *a se* ~ 318; *spăimînta* 74; *spămîntu, spămînţi, spămîntă, spămînteză* 130; pf. *spămîntare-se* 139; *se spămînte-se, să se spămînteze* 134; *nu vă spămîntareţi* 150, 151
spămîntare 227; *spămîntarile* 102
spămîntat sb. 193
spărea 132, 356; *sperii*; *spare, spărem*, 3 pl. *spar* 132; *să spari, să se*

spare, să să spae, să ne spărem 135
spăreat, spăreată 223
spărți 318
spășenie 54, 282; *spasenia* 54; *spășeniei, spășenieei* 100
spăși 282; *a se spăsirea* 152; *ne văm spăși* 145; *spăsască, spăsească* 42
spăsitoriu 216, 282
spătar 205
spătărel 205
spetie 209
spin: *spiru* 75
spinare: *spinrarile* 102
spinteca 17; **spînteca* 53
spinrarile 102
spiră; *spirea* 349
spînzura 21, 27, 28, 306; *spînzur* 19; pf. *spîndzurămu, spînzurat* 139
spodobi; *a se* ~ 338
spodobire 197
spolin v. *ispolin*
spre 27, 33, 68, 116, 117, 181, 247, 254, 258
spre- 231
spregice 88, 231; *spregici* 88; *au vrutu spregice* 148
sprejeni; pf. *sprejeni, sprejiniră* 58
sprejenitoriu, sprejinitoriul 58
spresărire 231
sprînceană 34, 77; **suprăceană* 34
sprînțar; *sprînțare avuție* 306
spuetoriu 216
spune 360; *spunre* 75, 230; *nu pot spunere*; *a spunerea* 152; *spui* 133; *spuiu, spuniu* 79, 133; *spuni, spuri* 133; *spureți* 76; *spunea* 138; *spuș(u), spusem* 140; *au fost spus* 144; *va se spue* 145; *se spuniu, spuiu, spunie* 79, 136, *spue* 136; *ară spune* 146; *ară fi spus, ară fi spuind* 149; *vreai-spune* 148; *spuindu, spunindu* 153; *dulce-spune* 235
spunere 197, 230; *spunrerea* 76
spurca: cond. *spurcare* 139, 147, *spurcară* 139
sta 158; *stau* 23, *stă* 16, 134; *stăm* 134; *sîntu stîndu*; *sta* 1, 3 sg., 3 pl. 158; *era stînd, stîndu era* 138, 158; *stătui(u), stătuși, stătu, stătum, stătură* 158; *au stătut* 3 sg., pl.; *era stătut, era stătută*; *văm sta, are a sta, vrea sta, a vrut a sta, vrea fi stătut*; *să ste* 159, *stea* 20, 156, 159, *steie* 156; imper. *stă* 16, 159; *stai, stăi* 159; *stat* 134; *stătut* 159; *înainte-sta* 236
stactie, istacti 349
stare: *stairea* 38; *fără-destare* 169
stat 306
staul 27, 31
stăji v. *steji*
stătătoriu 306
stătătoriu-înainte 233
stătut sb.; pl. *stătute* 193
stăvit 338
stea 17, 19, 24, 31; *steauă* 31; *steaua* 24, 25, 31; **steauăua* 31; *stele* 19, 31
steag: *steagure* 104
stejar: *stăjari* 58
steji, stăji; *a se* ~ 338; *stejaște, stăjaște* 43. V. *cu stajă, cu stăjit, de stăjit*
stepenă 338
sterp: *sterpe* 43
stinge 26; *a stingerea* 152
stîlci (a se) 306
stîlp; *stîlpure* 93; *stîlpurile* 104
stîlpnic 338
stîmpăra: *stîmpăr* 18
stînga: *de* ~ 178; *de-a* ~ 166, 178; *în a-* 170
stîrmină 338
stîrminos 212
stoarce: *storșu* 140
stog: pl. *stogure* 104
stoic 349, 352
Stoia: *Stoii* 106
Stoica: *Stoicăi* 95; voc. *Stoico* 107
stol 306
stolnicească 205
storsură 221
strajă 100; *straje* 100, 306
strajnic 338
stranic[1] adj. 338
stranic[2] sb. 338
straste 100, 102, 338; *strasti* 100; pl. *strasti, strastiloru* 102
strat 306, 359, 361; *straturile* 104
stră- 26, 34, 72
străbate: *străbătum* 140
străgni (a se) 338
străin 72; *strein* 72, 77; *streiru, striin, striinru* 72; *striiru* 72, 77
străina: *striina* 72, 227. V. *astriina, înstriina*
străinare: *striinare* 227
străinătate: *striinătate* 72
străinesc: *striiresc* 206; *striireşti* 72
străjui: cond. *străjuire* 147
străjuitoriu, strejuitoriu 216
străluci: *strălucedze* 134
străminare 77, 338
strămoș: *strămoșu-nostru* nom. gen. 245
strămoșie 209
strămuta; *a se* ~ 306; *strămutez* 134; *strămută, strămutează* 130; *să se strămuteze* 134
strămurare 338; *stremurare* 34
strănepot: *strănăpoților* 56
strănuta 20, 27
străstui 338
strede, stredie 338
strein v. *străin*
stricat 306
stricăciune 306
striga: *a strigarea* 152; impf. *striga* 138; *aș striga* 149
strigare: pl. *strigari, strigarile* 102
strigat 193
strigătoriu 306
striin v. *străin*
strijiac 338
strince = *strişte* 339
strişte 338
strîmb: *strîmb* 39, 53; voc. *strîmbilor* 94. V. *pre strîmb*
strîmbătate 53, 204; *strimbătate* 39, 53
strîmt: *strimt* 48, 58; *strimți*; *strimtă, strimtei*; *strimte, strimtele* 48
strîmta: *strimta* 48
strîmteală: *strimteală* 205
strîmtură 58, 221; *strimtură* 58
strînge, stringe 48; *strîng* 19; impf. *stringe* 66; *nu strîngereți* 151
strînsoare 306

strînsură 307; *strînsuriei, strinsuriei* 58
strugure 359
strună 289
struncina 27, 34, 65, 307; *a se ~* 307; *strunciura* 65, 75
struncinat 307
stur 318
su- = supt- 231
suară (în *suptsuară*) 23
subsoară v. *suptsuară*
subțire 21
sucui 345
sudui: *să dui* 65
suferi 131; *sufăr* 30; *sufer* 131
sufla: *nu suflareți* 150
sufleca 27
suflet: *soflet* 50; artic. *sufletu* 109; *pierdzătoriula-suflet* 232
sufleta: *binre-sufleta* 235
sufleție: *bună-sufleție* 232
suge: *supse* 157
sughița, **sughiuța* 23
suguța 231
sui 129, *suire* 27; *a se sui* 130; *are a sui* 146; cond. *suire* 139, 147, *suiru* 147, *suiră* 139
sulă 27, 31
suliță 203, *sulițașul* 242
sumă, som 352
sumpur 339
sun sb. 318; *suru* 75
suna 28; *sunrară* 76
supăra; *a i se ~* 307; *nu supărareți* 150
supărătură 221, 229
supt 181, 231; *sup* 181
supt-, su- 231
supt-jărtvănic 234
suptsuară 23, 72; *subsoară* 23; *suptsioară, supsioară, susioară, sisioară* 72; *suară* 23
supuetoriu: *binre-supuetoriu* 233
supune: *supuiu* 133, *supuniu* 79, 133; *să supue* 136; *supuindu, supunindu* 153
surahi 351
surpa 27, 307; *suripași* 73
sus[1] adv.: *susu* 64. V. *Desus, în-sus, mai-sus, pre mai susu de*
sus[2] sb. 198
suspin: *suspine, suspini, suspinele, suspinile, suspinilor* 106
suspina: *suspira* 75; *suspinare* 34; *era suspinînd* 138; *nu suspinrareți* 150
suspinare 34, 197, *suspirare* 76; *suspinarei* 100, 101
sutariu 203
sutaș[1] 203
sutaș[2] adj.: *om ~* 199
svadnic 339
svat, svădi,... v. *sfat, sfădi,...*
svînta vb. 21

șalele, șeile 98
șapte 18, 20, 28, 40, 44; *șeapte* 18, 28, 41, 44; *șepte* 41; *al șaptelea, al șaptele* 116; *tute șapte* 115
șaptesprăzece: *a șapteasprădzece* 56, 116
șaptezeci: *șaptedzeč* 60
șar 336
șarbă 40, 318, 361; *șarbei* 40; *șerbei* 41, 96; *șearbeei, șarbeei, șerbeei* 41
șardie v. *sardonie*
șarpe 40, 41, 44; *șearpe* 44; *șerpe* 41; *șărpi* 40
șase 40, *șese* 41; *al șasele, al șaselea* 116; *tute șase* 115
șasezeci 114
șăla v. *înșăla*
șătrar 205
șătrărel 205
șchiop 32, 84; *școp* 84
ședea 132; *șez* 18, 28, 132, *șezu* 132, *șezi* 18, *șade, șeade* 40, 44, *șede* 40, 41, *șădem* 55; impf. *ședei* 67, *șădea* 55, *șidea* 58, *șede* 66, *era șăzînd* 138; *fu șezînd, au fost ședzindu* 143; *șidzuiu* 58; *șăzu* 55; *ședzumu* 139; *șază* 40; *șadză* 135; *ședea-vrea* 148; *ședzindu* 48, 52, *șăzînd* 55, *șidzîndu* 58
ședere 43
șerb 318, 361; *șărbul* 40
șerbi vb. 202, 318; *a șerbirea* 152
șerbit 200; *a fi ~* 318
șes 18, 28, *șăs* 18, 40
șetim v. *setim*
șezătoriu 216; *șăzătorii* 55
și 28, 184, 185, 244, 259, 264; *șî* 50; *și și* 185
șicluș v. *siclus*
șie 119; *își* 26, 176; *-și, -ș* 60, 120, 176
-șig v. *-șug*
șintia vb.? 357
șirincă 337
șoarece 20, 33
șoltuz 337
șopti; *a se ~* 129
-șor 24, 27
șpan 345
șterc 318
ști 131, 141; *a știrea* 152; *știu* 32; 3 sg. *ști, știe* 131; *știia* 137; *era știund* 138; *știum* 141; *vrem ști* 145; *veți fi știindu* 146; *să se știe* 59; *știuret* 147; *ai fi știind, ați fi știind, fi-vreați știind, ară fi știind* 148; *știind, știund* 153
știință: *fără-de-~* 234
știut[1] sb. m. 193
știut[2] sb. n. 193
știută sb. 193
știutură 221
șucluș v. *siclus*
-șug, -șig 212
șumăn 339
șupi 357
șuteli, șutili 339
șutelitoriu 216
șutilitură 221

tablă 352
taftă 350
tagă 188
tahtestir 351
taistră v. *traistă*
taler 93, 353; pl. *talere* 93
talpă: *talpe, talpele* 98
Tamara: *Tamareei, ii Tamar* 113
tar 345; *tarrul* 80
tare[1] adj. 52, 108, 303, *taire* 38; pl. m., f. *tare* 108, *tari* 102
tare[2] adv.: *fără seamă tare plodit* 109; *mai tare* 172; *vîrtos tare* 176
tată 28, 95; *tătîne* 16, 95, *tatîne* 52; *tătînelui, tătîn(r)ului, tătîrelui; tatălui* 95; *tată-mieu, tatătău, tată-său, tată-nostru; tătîne-mieu* 244, *tătînimieu; tătîni-tău* 95, 244; *tătîne-său* 95; *tătîni-său* 244, *tătîne-său* 96, *tătîn(r)isău* 95; *tătîni-nostru*

95, 244; pl. *tătîni* 95, *tătîri* 75, 95
tăcea: *tace, tăcem* 134; *tăcuş* 60; *tăcutu* 142; *veri tăcea, văm tăcea* 145
tăciune 21, 28
tăgădui (a se) 307
tăia, tăe 128; *taie* 17; viit. *se va fi tăind* 146; cond. *tăere* 66, 147; *tăind* 24
tăiatul-împregiur 233
tăiere 23, *tăere* 66, 128, *tăiare* 23, 66; *împrejurtăiare* 233; *neîmprejurtăiare* 228
tăietoriu: *argintu-tăietoriu* 232
tămădui 307
tămăduire 307
tămăduit 307
Tămăşoe 212
tărie 307; *tariia* 52; *tărieei* 100; *fără-de-tărie* 234
tărime 210
tărire 227
tăroasă 212, *tărroasă* 80
tărîtare 227. V. *întărîtare*
tărţiu 20
tătăresc: *tătărăşti* 41
tătînesc: *tătîresc, tătînresc* 206
tătuşi pl. 222
tău[1] pron. 37, 119, 244; *domnu-tău* 245; *fiiu-tău, frate-tău* 244; *frăţinitău* 95, 244; *soţutău* 245; *tată-tău* 244; *tătîni-tău* 95, 244; *ta* 95, 118, 244; *tale* 118; *mîni-ta* 96, 244; *al tăuş* 120
tău[2] sb. 345; *tăure* 104
tăun 23, 27
tăuş pron. 120
tăvăli (a se): *ne vrem tăveli* 145
teamă 19
teamăt 206
tefderdar 351
telegar adj. 108, *telegariu*: *cal* ~ 199; pl. m. *telegari, telegare* 108
temătură 221
teme 19, 20, 43; *tem* 19, *teme* 43, *teame* 19; impf. *temei* 67; *nu vă temereţi, nu vă temeţi* 151
temei 65, *temeiu* 80, 308, *temeli* 80; *temeele* 105
temeli vb. 202, 339
temeli sb., v. *temei*
temelie 308
tementar? 357
temere 197
temoare 20, 318
temut sb. 193
tepsi 350, *tepsie* 58, 350
tescui 308
tescuitură 221
teteliuş v. *titeluş*
Thoma v. *Toma*
ticală 339
ticăi (a se) 308, 339
ticăit 308
tigaie: *tiganie* 79; *tigăni* 79
timp 18, 28, *tîmp*; *timpi, timpuri* 18; *fără-timp* 234
timpuriu 21
tinătură 219. V. *întinătură*
tinde 227; *tindzu* 132; *tinşu* 140, *tinsă* 55, *tinset* 140; *să tinz, tindză* 136. V. *întinde*
tinereţe pl. 43
tinsură 222
tindechie 21
tinos 212
titeluş 352, 353, *teteliuş, teteiuş* 352
tîlcovanie 339
tîlhariu 315; voc. *tîlharilor* 94
tîlhări 315
tîlni 227
tîmbariu 357
tîmpănă 99, 339; pl. *tîmpăne* 76, 99, 339; *tîmpănele* 99
tîmpina 72, 211, 227, *timpina* 72; *tîmpira* 72, 75, 211, *tîmpinra* 72; pf. *tipină* 84; *vrea fi tîmpinat* 148
tîmpinare; *timpirarea* 72
tîmpinat; *tîmpiratulu, tîmpirulu* 72
tîmpinătură: *tîmpinătură* 221
tîmpiniş, tîmpiriş, tîmpăniş 211
tîmpirăciu 211 = *tîmpiriş*?
tîmpirulu = *tîmpiratulu* 72
tîmpla (a se) 227
tîmplare 227
tîmplă 19
tînăr 18, 20, 28, 41, *tinăr* 18, 41, *tîneru* 56
tînji; *a se* ~ 308; *nu tînjireţi* 151
tîrgariu 339
tîrziu 17, 23
toamnă 22, 23, 26, **atoamnă* 26
toarce; *a se* ~ 227
-toare v. *-toriu*
toc: *tocure* 104
tocma[1] adv., *tocmai* mod. 176; *în tocma* 171, 176
tocma[2] adj. 201
tocmaş 176
tocmeală 51, 227, *tocmală* 51; *tocmele, tocmelele* 98
tocmi; *a se* ~ 227; *văm tocmi* 145
tocmită sb. 227
tocmitoriu 227
toiag 93
toiagă, toiaga 93
Toma: *Tomei* 106; voc. *Thomo* 107
topazie 348, 349; *pazie* 348
topiciune 204
topor: *topoarre* 105
-toriu, -toare 212
tot 115, 123, 243; *toţi* 123, 124, *toţ* 60; *toată* 123, 124; *toate* 61, 123, 124; *tute* (în numerale) 61, 115; *tutor* 124, *tuturor* 123, 124, *tuturorŭ* 63, *tuturoru* 238, *tutulor*; *tuturora* 124; *cu tot* 166
tot-puternic 232, 234
tot-ţiitoriu 232, 234
tute patru 61, 115. V. *tuspatru, tustrei*
tute şapte 115
tute şase 115
tute unsprădzece 61, 115
tute dzece 61, 115
tovar 339
trage: *tradze* 81; *traş(u)* 140; *are trage, ară trage* 147
traistă, taistră 88
trăgănat: *trăgărate* 77
trăi 361
trăsură 308
trătaz 349
treabă, a fi ~, *a fi de* ~, *a fi treaba* 308
treabnic 339
treaptă 30
treaz 75, *treazv* 87
trebui 308, *tribui* 59; *trebuesc, trebueşti, trebuiaşte, trebuesc* 131; *trebuiască* 135; *ară trebui* 146, *trebuire* 147; *au vrut trebui* 148

trecătoriu 237, 309
trece 43, 297, 309; *treace* 44; *trecum* 140; *fu trecînd* 143; *era trecute* 144; *are a trece, au a trece* 146; *ară trece* 147
trecînd adv. 176
trei 133, 134; *al treile, al treilea; a treia, a tria*; pl. *ai treilea, ai treii*; *tustrei* 115
treiera: *treier* 21
treizăci 40
tremes 309
**tremesură* > *tresură* 222
tremetere 309
tremur: pl. *tremure, tremuri* 106
tremura 20; *a se* ~ 130; *tremur* 20; *tremurat fu* 143
tresură 222
trezvi 87
trezvit sb. 193
trifoi 20, 27
trimete 70, *trămete* 25, 70, *tremete* 25, 43, 70, *tremite, trimite* 70; *tremit, tremiţu, tremeţ, trimeţ* 133; *tremetea, tremitea* 70; *tremeş* 70, 140, *tremiş* 70, *tremiş(u), trimeş(u)* 140, *tremese* 43, *tremesem, tremisemu, tremeset, tremiset* 140; *a trimes, au trimes* 143; *tremesese, tremisese* 70; *au fost trimes* 144; *vrem trimite* 145; *am a trimete* 146; *se tremiţu, trimeţ, tremiţă, să tremeaţă, trimeaţă* 136; *au vrut tremete* 148; *trimitiţi* 58; *tremes, tremis* 70, *trimăs* 41
trist[1] adj. 21
trist[2] sb. 188
tristă sb. 188
tristare 227
trînd; *apa-trîndului, apă-cu-trînd* 232; *de-apă-trîndav* 232
trîndav v. *trînd*
Troiţă: *Troiţe* sg. 52
trud: *trudul* 93
trudă: *truda* 93
trudi; *a se* ~ 130; *trudi-se-vrea* 148
trufă 318
trufăşi (a se) 202
trufăşie 209
trufi (a se) 202
trufului (a se) 223
trup: *trupurele* 104
tu 117; *ţie* 21, 117; *ţiia* 117; *îţi* 26, 117; *ţi* 117; *-ţi* 120; *ţieş* 118; *tine* 46, 117, 238; *tene* 46, 47, 117; *tinre* 46, 47, 58, 75, 238; *tinri* 58; *tire* 46, 47, 75; *tenre* 46, 47; *tere* 46; *tineş, tineşi* 118; *te* 55, 59, 67, 117
tulbă 50
tun[1], *tunru* 309
tun[2]: *sichireaş ot tun* 344
tuna: *tura* 75
tunariu 203
tunerec v. *întunerec*[1]
tunet: *tunete, tuneture, tuneturele* 106
tunzătoriu 217
turba: *a se* ~; prez. *turbă* 130
turbura: pf. *turburămu* 139; *nece vă turburareţi* 150
turburat sb. 193
turburală 205
turmă: *turmei* 96
turn 328; *turnurile* 104
turna; *a se* ~ 227, 309
tuspatru 115
tustrei 115
*tuşina, *tuşiuna* 23
tuşire 197
tute v. *tot*
tutindinea, tutindinile, tutindinilea, tutindi(n)re, tutindiri, tutindirea 176. V. *pretutindinea*
Tyr, Tynr 76

ţară 18, 28, 40, 98, 103, 307, 358, *ţeară* 18, 28, 40; *ţarra* 81; gen. dat. *ţăr* 60, 98; *ţăriei* 60, *ţărîei, ţării* 60, 98; *ţeriei, ţerîi* 60; pl. *ţări* 60, 103, *ţărî* 103, *ţăr*; *ţările, ţerile* 60
ţăran[1] sb., *ţărran* 82; *ţarani* 69
ţăran[2] adj.: *om* ~ 199
ţărînă 49, 57, 75, 307, *ţerină, ţerrină, ţerînă* 49, 57, *ţerîră* 49, 57, 75; *ţerrina* 81
ţărm 18; *ţărmure, ţermure* 40; *ţărmurile, ţărmurele* 104
ţărţ 18
ţepeni vb. 227
ţepenie 209
ţese 28; *ţes, ţeşi* 18, *ţese*; *ţesut* 32
ţest 308, *ţăst* 40
ţietoriu 216, 308, *ţiitoriu* 216; *tot-ţiitoriu* 232, 234; *ţinietoriu-de-cinste* 232
ţietură 221, *ţiitură* 221, 308
ţigan: *ţîgani* 60
ţigancă: *ţîgancă* 60
ţimir 339
ţinea 126, 132, *ţinrea* 75, 126, *ţine* 126; *ţin* 132, *ţinu* 64, *ţiniu* 28, 132, *ţinu* 36 *ţiu* 28, 29, 132, *ţii* 1 şi 2 sg., *ţini* 2 sg. 132, *ţine* 18, 66; *ţinrea* 75; *ţinum, ţinrutu* 139; *a ţinut* 143; *se ţiniu, ţii, se ţiri, ţinie* 79, 136, *să ţie, ţină* 136; *vrem ţinea* 145; *vei fi ţinînd* 146; *se ţiniu* 79, 136; *ţinruretu* 147; *ară ţinrea* 147; *ţinînd, ţiind* 153
ţinere 308
ţinut 308; *ţinut*; *ţîrutul* 57; *ţinuturi, ţinuturile, ţinutele* 106
ţivlet 339
ţîţă 21, 49

u v. *un*
ucări v. *ocări*
uceniţă 339
ucide 133, 309; *a se* ~ 309; *ucig* 133; *ucidei* 67; *uciset(u)* 140; *ucisără* 55; *vremu ucide* 145; *se ucigă* 136; *ucisere, uciseri* 147; *ucigîndu* 153; *uces* 50
ucidere 309
ucigătoriu: *om-ucigătoriu* 232
ucloni (a se) 339
udătură 309
uger 25; *ugerelor, ungerelor* 89
ughiu 339
ugod...v. *ogod*...
-ui 222-223
uidi vb. 339
-uie 217
uita 27, 82; *ulta* 27, 31, 82; *uit* 82; pf. *ultămu, uitărn* 139; cond. *uitare, ultaru, ultaremu* 147
uitătoriu: *ultătoriu* 82
ujură 352

ulcior 29, 34, *urcior* 234
uleiu-de-lemn 232
-uleț 206
ulta v. *uita*
ultoare v. *vultoare*
ului 345
-ului 223
uluită sb. 345
um v. *un*
umăr: *umărul*, *umerul* 55; *a-umăr* 164
umbla: *umblu* 39
umbra, *umbri* vb. 127
umbră: *ubra* 84
umed; *umezi* 20
umilenie 339
umili (a se) 309
umivalniță 339
umnoji; *a se* ~ 339
umorriților v. *omorît*
umplea v. *împlea*
un num., art. 34, 77, 78, 79, 90, 114, 247; *unu* 78, *uru* 78, 79; *um* 91, *ũ* 78, *u* 78, 114; *unul* 114, 247; *urulu* 76, 77, 78; *unrui* 76; *o* 77, 78, 79, 114; *uo* 114; *una* 114, 247, *ura* 77, 78, 79, *unra* 76, *ună*, *ură* 78; *unii*, *unei* 114; *cu unra* 166. V. *nece un*, *unul* pr.
un-corn 233
un-născut, *unul-născut* 233
unchi 26; *uchi* 84; *unchimeu* gen. 244
unde[1] adv. 20, 171, 172. V. *de unde*
unde[2] conj. 185, 261; *să unde* 185
unealte, *ona altele* 309
unghi, *înghi* 16
uniciune 204
uns sb. 347
unsprăzece 56, 114; *unsprădzece* 61; *a unsprăzece* 114; *al unsprădzecele* 56; *al usprăzecele* 84; *tute unsprădzece* 61, 115
unsură 222
untunerec v. *întunerec*
unturos[1] adj. 212
unturos[2] sb. 212
unturoșa 202
unul pr. 123, 125; *unulu* 64; *urulu* 75, 76; *unora* 124; f. gen. dat. *uniia* 123; *unul neștine*, *unul oarecine* 125; *urulu cinrescu*, *urulu cinrescuși* 124
upoväi 62, 340, *opoväi* 340, *upuväi* 62, 130, 340, *upăväi* 340; *a se* ~ 130, 340; *upovăește* 66; *nu upuvăireți* 151
upovăință, *upuvăință* 62, 210; *upăvăință*, *opovăință* 210
upovătoriu 62, 217; *upuvătoriu* 217; *upuvătorilor* 62
upuväire 197
ura: *bine-ura*; *dulce-ura* 235
-ură 217
urăciune 318
urbi v. *orbi*
urbitură v. *orbitură*
urcior v. *ulcior*
urdina 309; *urdin* 21
urdiniș 309
ureche 22, 32
uriaș: *orriașul* 80
uric 345
urî 21, 29, 30, 128, *uri* 49, 128, *urri* 81; *urăsc* 19, *urescu* 42, *uraște* 19, 43, 44, 131, *ureațe* 19, 43; *urîia*, *uriia* 138, *urrîia* 82; *uriș* 49, *urît* 141; *veț hi urîndu* 146; *ureascâ* 42
urîciune, *urîciiure* 309; *uriciure*, *uriciunre* 49; *ureciuri* 76, *urreciunri* 81
urîre 197
urîș 49
urît sb. 309
urîtoriu: *uritoriu* 49
urmă 202
următoriu 217
urmi 202, 217
urmitoriu 217
urmui 223
urmuire 197
urșinic, *orșinic* 358
urzi 28
urzică 23
urzire 310
urzit 310
urzitură 310
usbăi vb. 358
usca 27, 32, 132, **asuca* 32; *usucă* 132; *usuce* 135
usebeală 62, 205
usebi vb., v. *osebi* vb.
usebi[1] adv., v. *osebi* adv.
usebi[2] adj. 201
usebitură 62
usnă v. *ustnă*
uspăta... v. *ospăta...*
usteneală 65
usteni... v. *osteni...*
ustnă 86, 87; *usnă* 86, 87, 310
-uș 314
ușariu 66, 318
ușcior: *ușciorii*, *ușorii*, *omșorii* 89
ușă 17, 52, 100, 108; *ușe* 17, 32, 52, 95, 99, 108
-ușe 26
ușor[1] adj. 67; *iușor* 24, 39, 67, 187; **ieușor* 39; *pre iușor* 174. V. **ieu*[2], *iușura*, *iușurel*
ușor[2] sb.: *iușor* 187
ușurenie 205
utăluitoriu 217, 345
uteși 331, 340, *oteși* 331
uture 342
-uț 29

vacă: *vaci*, 102, 103 108; **vace*, *vacile*, **vacele* 108
vadă 340
vadnic 209, 340
vadră, *veadră* 51
vai interj.: *vai de*, *vai de de*; *vaide* 186
val: *valure* 104
vale 27; *văile*, *vaile* 102
vamă: *vamei* 97; pl. *vame*, *vamele* 98
vameș: *vameși*, *vamăși* 58
vămășie 209
vară: *vară-sa* 244
vare[1] conj. 22, 259; *vare ...vare* 184, 185
vare[2] adv. 176
varecarele, *varecărui*, *verecare* 125
varece 125
varecine 125
varecît[1] pr. 125
varecît[2] adv. 176
vareunde 176
vargă 19
varmeghie, *varmigie* 345
varoși pl. ? 356
varvar 349
varvaresc 206
varză: *verze* 311
vas 314
vasilisc, *vasiliscă*, *vasileiu* 349
vatași v. *vătah*
vă[1] vb. imper. 318, 359
vă[2] pron., v. *voi*
văcui v. *vecui*

vădi 310
văditoriu 217
văditură 222
vădnicie 209
văduv 25
văduvă 25, 89, *văduă* 24, *văduo* 67, 89, 96, *văduuă* 24, 25; gen. dat *văduo*; *văduoi*, *văduoei*; pl. *văduo*, *văduole*, *văduolor* 96
văduesc adj. 206
vămăşie 209
vândăgi vb. 345
văpsea 203
văpsariu 203
vărgură 318, *vergură* 41, 318; pl. *vărgure* 41
vărsa, **versa*; *vărs* 17; *nu vărsareţi* 150
văşmînt v. *veşmînt*
vătah 81; pl. *vătaji* 95, *vataşi* 69; *vătaşii* 95
vătăma, *a se* ~ 310, *vătama* 69; *să vatămi*, *se vatăme-se* 135
vătui, *a se* ~ 340
vătuit(ă) v. *svătuit(ă)*
văţătoriu v. *învăţătoriu*
văzătură 222
văznesenie v. *vîznesenie*
văzătoriu: *de-Dumnezeu-văzătoriu* 232
veac 104, 310; *veaci* 51, 104, *veaĉ* 60, *veacii* 104; *veci* 51; *veacure*, *veacurele* 104; *de veac* 167; *din veac* 168; *în veac* 171, *în veaci*, *întru veaci*, *de veaci*, *întru toţi veacii*, *în toate veacurele* 104; *în veacul veacului*, *în veacu de veacu*, *în (întru) veacii de veac*, *în veci de veci*, *în vecia veacului*, *în (întru) vecie de veac* 171
veacinic 51
veadră v. *vadră*
veatrilă 340
vechi adj. 17
vechi vb. 227, 229; *a se* ~ 227
vechime 17
vecin: *vecenru* 47; *vecinrilor* 76
vecui: *văcui* 66
vecuitoriu 217
vedea 28, 132, *vede* inf. 66; *vădz(u)* 132, *văz* 19, *vede* 43, pl. *văd*, *vădu* 137; *vedei* 67, *vedea* 23, 27, *videa* 58; pf. *vădzum*, *văzut* 139, *vădzure* 140; *văzuse*, *era văzut*, *era vădzuţi*, *fusese vădzut* 144; *voi vedea* 65, *vei vedea*, *vrem vedea*, *văm vedea*, *vedea-vrem*, *vedea-vem*, *veţi vedea*, *vreţi vedea* 145; *are a vedea*, *aveţi a vedea* 146; *să văz*, *vază* 135; *ară vedea* 147; *ară fi văzînd* 149; *vădzindu* 48; *vedzut* 55; *ainte-vedea* 235
vedere 310; *pre* ~ 174
veghia; *a se* ~ 310; prez. *veghi*, *veghie* 130; pf. *vegheat* 139; *se veghie* 134, 310; *veghere* 147; imper. *veghe* 149; *veghi* 310
veghetoare 311
veghetură 222
velicie 340
veni 21, 79, 133, 141, 150, *venri*, *veri* 75, *vini* 72; *viniu*, *viiu* 133, *viu* 46, *vii* 1 sg. 133; *vine* 18, 46, 47, *vinre* 75; *venii(u)* 141, *venriu* 75, 141; *veni*, *vine*, *vene*, *venre*, *vire*, *vere* 141; *venim*, *verimu*, *vinem*, *venremu*; *venit*, *vinet* 141; *veniră*, *venriră* 141, *venire* 142, *vineră*, *ve(n)reră*, *vereră*, *venrără* 141, *vinrără*, *vînrără* 57, 141; *fu venit* 143; *venise*; *era venit*, *era veniţi*, *era venite* 144; *veri veni*, *veni-veri* 145, *voiu să viiu*, *va să vie*, *vor să vie* 145; *are a veni*, *a veni are* 146; *va fi venind* 146; *să viiu*, *vini*, *vii* 46, *vinie*, *vie* 46, 79, 137; *ară veni* 147, *ară fi venit* 149, *ară fi venită* 147, *am fi veniţi*, *ară fi veniţi* 148, *ară fi venind* 149; *vino* 150; *nu venireţi* 151; *venindu*, *vinindu*, *viindu* 153
venin 19, 21
veninat 227
venit[1] sb. 193
venit[2] sb.: *venret* 71
ventişoru v. *vîntişor*
verde 43
vergură v. *vărgură*
veri conj. 259; *veri...veri* 185
vernic 340
veseli (a se): *fum veselindună* 143
veselitoriu 227
veselie: *veseliei* 100
veste: *fără-veste* 234
vesti: *bine-vesti*; *dulce-vesti* 235
vestire: *dulce-vestire* 233
vestitoriu: *dulce-vestitoriu* 233
vestui 340; *bine-vestui*; *dulce-vestui* 235
veşmînt 20, 27, 41, 54, *văşmînt* 54, *veşmentu* 41; *veşminte* 20, *veşmente*, *veşmîntele* 41, *văşmintele* 55
veşmînţel 205
veşted 27, 33
veşteji 33, 88; *veştezi* 33, *veştedzi* 88, 130; *veştejăsc* 41, *veştejaşte* 43; *veştejască* 42
via v. *vie*
viaţă: *vieţii*, *vieţiei*, *vieţeei*, *viaţeei*, *viiaţiei* 97; *viaţa*, *viţaţa* 35; pl. *viiaţe*, *vieţile* 99
viciui 345
vidic 345
vie[1] sb. 29, 79, *vinie* 77, 79; *vinia* 79; *vieei* 100
vie[2] vb. 127, 130, 143, 212, 318, 361, *a se* ~ 130, *viia* 127, *via* 318; *viez*, *viezi*, *viază* 130, *vie* 28, 131; *viia* 138; *viş(u)* 140; *am vis*, *ai visu*, *au visu* 143; *era viat*, *fost-au viată* 144; *văm vie* 145; *să viiaze*, *viadză* 134; *viseremu* 147
vieatnic 212
vier: *viiariu* 66
vierme 40, *viarme* 18, 40
vietoare sb. 217
vietoriu[1] adj. 212, 217, *viitoriu*[2] 217
vietoriu[2] sb. 217
vietoriu[3] adj., v. *viitoriu*[1]
vig 345
vihor 81, *vihorrulu* 80
vihorit 81, 200; *vivorît* 200; *vivorîtu* 81
viitoriu[1] adj., *vinietoriu*, *vietoriu*[3] 311
viitoriu[2] v. *vietoriu*[1]

vin 21, *yin* 74
vin-beutoriu 235
vină 77, 311; *în ~* 311
vince 46, 227, 319, *vence* 46, 141, 252; prez. *vîncu* 133, *vince* 19, *vence* 58, 133, 3 pl. *vîncu* 133; pf. *vîncu* 141, *vîncură* 58, 141, *vencură*, *vencure* 58; *se vînc* 136, *vencu* 48, 136, *venci* 48, 136, *vîncă* 48, *vencă* 136; cond. *vencure* 147. V. *vinge*
vinde: *vînd* 19, *vinzi*, *venzi*, *vende* 48; *să vîndzu*, *vînză* 136; *vîndutu* 63
vindec sb. 188
vindeca 21, *vendeca* 58; *vindecă*, *vendecă* 46; pf. *vindecat* 139
vindecare: *vindecareei* 100, 101
vineri 18, 41, 47, *vinreri*, *vireri* 41, *veneri* 41, 46, 47, *venreri*, *vereri* 41
vinge 46, 227; *venge* 46; prez. *vinge*. V. *vince*
vinietoriu v. *viitoriu*[1]
vinovat 257, 238
vinovăți 227
vintre 319
vinui 228
vipt 319; *vipturele* 104
vis: *vise* 105
vison 349
vistărnicel 205
vistiernic 205
vistiiariu 66, 349, *vistiiar* 94, *vistiieriu* 66
viteaz 75, 311
viteşte adv. 176
vitreg 20; *vitregi* 20
viţea: *viţele* 43
viţel 25, 28, **veţel* 25
viu adj. 101; pl. f. *viele*, *viile* 101
vivorît v. *vihorit*
vîlfă, *vîlhvă* 311; *vîlfe* 311, *vîlfele*, *vîlhvele* 87, *vîlhve*, *vîlsvi*, *vîlsfi* 311
vîna 21; *vinreadză*, *venreadză*, *vereadză*; *vineze* 58
vînat: *vîrat* 76
vîna 19
vînăt 18, 20; *vineți* 18
vînătare 203
vînătoare 78
vînsla v. *vîsli*
vînt 19; *vînture*, *vînturele* 104
vîntişor: *vintişor*, *ventişoru* 58
vîrf 20, *vîrh*, *vîrv* 81
vîrsta vb. 228
vîrstat 228
vîrtos[1] adj. 17, 20, 311, *vărtos* 17
vîrtos[2] adv. 109, 176; *vîrtos bune* 109; *vîrtos tare* 176
vîrtoşare 228
vîrtoşat 228
vîrtute 20, 27, 311; *vurtute* 72
vîsc 19
vîscos 19
vîsli 87, *vîsla* 311; *vînsla* 87, 130, 311; *a se ~*130, 311; pf. *vînslămu* 139
vîslătoriu: *vînslătoriu* 217
vîznesenie, *văznesenie* 340
vîznesi 340
vlaste 340
Vlădeni 51
vlădi 340. V. *vlădui*
vlădică 311, *vladică* 54, *vladico* 54; *vlădicăei* 95; pl. *vlădici* 54
vlădicesc 206
vlădicie 311
vlădui 340; *vludui* 71, 340
vlăduitoriu 217
vodi (a se) 340
voditoriu 217
voditură 222
voi 117, 133, 134; *voauă* 24, *voao* 67, 117, *voue* 117, *voo*, *voa* 67; *vă*, *vi* 117; *-vă*, *-vu* 120; ac. *vă* 22, 117
voie: *voa* = *voia* 35; *bună-voe* 232; *dulce-voie* 233
voinic sb. 311; *voinici cu fuşti* 311
voinicame 203
voinici; *a se ~* 312
voiş(i), *voişivă*, *voaoş* 118
voivodă 112, 312; *lui ~* 112
voivodeasă 205
volnic[1] 340; *a fi ~ (spre)* 340
volnic[2] adv. 176
volnici=*voinici* vb. 312
volnicie 209
vorbă 312
vorbi 360; *vorbesc(ŭ)* 64; *vorbit* 73
vornic, *dvornic* 86
vornicu = *volnic* 340
voroavă 73, 312, *vorroavă* 80; *fără-~*, *fără-de-~* 234
vorovi 73, 312, *vorrovi* 80; *nu vorovireți* 151
vostru: *frate-vostru* 244; *voastri* 58
vostruşi: *voastreş* 120
vraciu 341
vrajbă: *vrajbele* 98
vrăcesc 206
vrăciuire 197
vrăjbi vb. 228
vrăjbie 209
vrăjbitoriu 228
vrăji: *vrăjaşte* 43
vrăjmaş: *vrajmaş* 69
vrea 27, 29, 138, 159; **vurea* 29; *vreau*, *voi(u)*, *vrei*, *veri*, *vei*, *vrea*, *va*, *vrem*, *văm*, *vom*, *vreți*, *veți*, *vor(u)* 159; *vrea* 159; *vrui(u)*, *vruşi*, *vruseşi*, *vru*, *vrum*, *vrut*, *vrură* 159; *veri vrea*, *vrea-veri*, *văm vrea* 159; *vrure* 159, *ară vrea*, *vrere ară*, *vrear-ară*, *ară vrea* 159; *ai vrut vrea*, *au vrut vrea* 159; *fi-vrea-vrut* 159; *vruindu*, *vrund* 159; *bine-vrea*; *dulce-vrea* 235. — Aux. *vrea* 138, 148, 159; *voi(u)* 63, 65, 144, 145, 146; *veri* 144, *ver* 60, *vei* 144, 145; *vrea*, *va*, *a* 145; 238; *vrem(u)* 145, 146, *vem(u)* 41, 145, 146, *văm* 41, 145, 146, *vom* 145, 146; *vreți*, *veți* 145, 146; *vor* 145, *vuru* 61; *vrea* 138, 146; *am* (*ai*, *a*, *au*, *am*, *au*) *vrut(u)* 143, 148
vreadnic 52; *vreadnici* 51
vreavă 312, 341
vre-diniora 176
vreme: *fără-vreme* 234; *în vreme* 171; *la o vreme* 172; *a-vremi* 164; *vremi de jirure* 285. V. *mainte vreme*, *pre vremi*
vremui: *bine-vremui* 235
vrere: *bună-vrere* 232, 233; *dulce-vrere* 233
vrevi vb. 341
vrocnidon = *evroclidon* 347
vulpoi: *vulponilor* 79
vultoare 90, 312; *ultoare* 90
vultur, *vîltur*, *vîltúr* 65

zace v. *zăcea*
zadă 18, 24, 28; **zeadă* 18, 28
Zaharia 107; *lu(i) Zaharia, Zahariei* 106; voc. *Zaharie* 107
zalog 54
zapis: *zapisuri* 104
zapreştenie 341
zarba v. *zerbap*
zavească 341
zavist 341
zavisti vb. 202
zăcea 30, 126, *dzăce, dzîce* 66; *zace* inf. 126; *era zăcînd* 138; *au fost zăcînd, fu zăcînd* 143; *au fost zăcut, era zăcut* 144; *are dzăcea* 147, *ară dzăce* 146; *dzecîndu* 52
zăduh, zăduvul 81; *zaduhulu* 54
zăminti v. *ziminti*
zăpadă; *zăpăzile* 99
zăpădi (a se) 202
zăpreti, zepreti 70, 341, *zăprăti* 341
zăpretire 197
zăpretit, zepretit 194
zăritor 357
zăritoriu 217
zărvuire 197
zăstăvi 341
zăstîmpi 341
zăveasă 341
zăvidi 341
zbieret: *zbiarătele, zbiaretele* 106
zbor: *zborrulu* 80
zboresc adj. 206
zborişte 341
zbura 32
zdrăvui (a se) 341
zdrobi 62, 87; *zrobi* 87; *zdrubi* 62; *nu zdrobireţi* 151
zdrobitor: *zdrubitorilor* 62
zdrubitură 62
zdrumica 32
zece 18, 41; *zeace* 18, *dzece* 41, 61; *al zecele*; *al zecelui* 116; pl. *zeci* 18, 58; 188; *tute dzece* 61, 115
zecear: *dzecearîu* 203
zeci sb. pl. 188
zeciui 312
zeire sb.: *dzeire* 195
zepreti v. *zăpreti*
zerban = *zerbap* 325
zerbap, zarba 352
zestre: *ziestre* 48
Zeu 18, 28, 113, 359; *Zău* 18; *Dzău* 39; *Dzeului* 113, 359; voc. *Zee* 18; *Dzee* 94, 359; *Dzeu, Dzău, Dzeule* 94; pl. *zei* 18; *pre Dzeu* 186. V. *Dumnezeu*
zgaibă 33, *sgaibă* 26
zgarbură 358
zgăibos 212
zgău 358; *zgăurele* 104
zgăura 32
zi 24, 96; *zio* 96; *dzia* 67, *zioa* 49, 67, *ziua* 24, 25, *dziua* 37, *zoa, zua* 49, *dzua, dzuoa* 49, 67; *zioei, zioi, dzuoei*; *zilei, zileei* 96; pl. *zili* 58; *în zi* 171; *mîne dzi* 173
zicătoriu 217; *mare-dzicătoriu* 234
zice 28, 49, 360, *dzice* 49, 87, *dzîce* 49, *dzgice* 88, *gice* 87, 88; *zic* 29, *dzic* 87, *gici, gice, cice* = *gice* 88; *zicea* 138, *zice, dzîce* 66, *gicea* 88; *era zicînd* 138; *ziş(u)* 140; *dzise* 87, *dzisă* 55, *zisemu* 142, *dzisemu, ziset* 141, 154, *zisetu* 142, *dzisără* 55, *dzîsere* 141; *a zis* 143; *veri zice, văm zice, vreţi gice* 145; *va fi dzicînd* 146; *era zis, fusese zis* 144; *să fie zis* 143; cond. *zisere, ară zice, zicereaţi* 147; *a vrut gice, au vrut fi zis, vrea fi zis* 148; *ziceţi, giceţi, dzgiceţi* 88; *nu zicereţi* 151; *nu gicereţi* 88; *zicîndă* 153
zicere 197, *gicere* 88
zid 75
zidi 312; *era zidit* 144; cond. *zidire* 147
zidire 312
ziditoriu 312
zidui (a se) 341
ziminti, zăminti; *a se* ~ 341
zingir 352
zis sb. 194
zlac 341
zlei 87. V. *slei*
zloabă 341
zmeu, zmău, zmieu 48
zmicura 319
zmulge: *zmulsemu* 141
znamenie 313
zveazdă 341
zvîntura 32

Macedoromînă

acúmtin 32
ahtare 33
ahtîntu 33
aistă, aistei, aistei 107
analt 72

casă, casăl'ei, casil'ci 107
eu: dat. *ńia* 116

h'ic 21

mare [1] sb., *mărĭ* 102
mare [2] adj., *mărĭ* 102
mărat 355
mărmintu 60
mea: *meale* 31
(m)prostu 175
ńală, ńale 31

scară: pl. *scărĭ* 102
steao 31

trag: *trapse* 157; *voi aţi traptă, voi traptă, voi trapsit* 142

vacă: pl. *văţĭ* 102

Meglenoromînă

amprostu 175

prost 175

RETOROMANĂ

suprasilv. *er(a)* 170

ITALIANĂ

acciajo 355

balascio 353
bastia 319

cantare: *canti* 133
cardinale 353

danza 352

malvasia 353

noi 133

oloserico 358

scala 353
abr. *skarfuole* 358

tabarro 357

voi 133

PROVENSALĂ

er(a) 170

LATINĂ

abante 17, 24, 162, 319
-abamus 16
abbattere 30
abellonam 24, 30
**absconsoria* 313
acum 16
-aceum 29
**acutitum* 21
adaquare 30
ad+de+in 177
ad+de+vero 28
adducere 17; *adduco* 30
ad foras 22
**adhacce* 24
ad horam 319
a(d)jectare 30
adjungere 30
adjutare 30
**adminaciare* 33, 34
ad modo 22
adorare 326
ad similem 29
aduncare 23
aduncum 22
advenire 313
aeramen 16, 20; *aramen* 20
Aethiops 336
ager 313
agnellae 31
agnellum 26
**ajunare* 30
-aliam 29
**allargare* 17
allegere 30
**allen(i)tare* 21
allevatum 30
**allevinare* 33
alterum 34
alveam 27
amarum 17
ambi 319
ambulare 17; *ambulo* 16; *ambulemus* 150
-amen 16
amitam 26
amplius 166, 175
anellum 17
angelum 16
angulum 16
angustum 17
animam 38
animosum 17, 21
annotinum 21, 26
annum 16, 30, 77; *anni* 81
ante 89, 179, 319
apponere: *appono* 30
appropiare 27
aquam 30
aramen v. *aeramen*
araneam 26
arborem 22
aream 100, 154
arena 19, 313
argentum 18
arguere 284
-ariam 17
-arium 16, 23
asclam 32
ascultare: *asculto* 22
asinus 30, 313; *asini* 21
**assediare* 28
assimilare, **assiminare* 29
asternere 42
attitio 21
audire: *audio* 23; *audis* 28, 133
aurum 23
**autumnam* 22, 23, 26; **autumniam* 23
avunculum 26

**banneam* 16
baptizare 25, 27
**baptizio* 313; **baptizionem* 28
barbati 28
basilicam 25
bellans 215
bene 18, 28, 47, 79
betranum 20
bibere 24, 27; *bibit* 20, 24
**bibiticius* 313
**bibutum* 27
**blandire* (*blandiri*) 313
blandum 16
**blastemare* 20
boletum 29
bonitatem 20
bonum 22, 27
breviter 206
bubalum 24
buccam 30

caballarius 313
caballum 24, 27, 30; *caballi* 30
caeciam 29
caelum 18, 26, 29
calcaneum 16
caldariam 29
calendarium 21

callem 30
camisiam 28
campum 16
*canem, canes, *cani* 107
cantare 17, *cantas* 133, **cantatis, cantarant, cantasses* 142
canutum 17, 33, 34
**capitinam* 21
carbonem 22
**carium* 23
**carnaceum* 17
carrum 16, 20; *carra* 105
casam 17, 24, 28, 29; *~illam* 31; *casae* 107; *~illaei* 107
**casatorius* 313
caseum 28
caseum ligat 17
castigare 17, *castigo* 42
cata 17
catellam 23, 31
catellum 30
catinus 314; *catinum* 21
cattus 314
cenam 19
ceram 29
cerebellum 33
ceresiam 28
ceresium 18, 25
Chloe 335
christianum 24, 32
cinctus 355
**cinna* 77; *super*cinnam* 34
**cinnum* 77
cinque 21
**cinusiam* 21
circellum 26
circumferre 272
civitatem 24
clamare 17
clarere 329
clavem 23, 28, 32
cocere 22; *coctum* 32, 33
coctorium 33
codam 22
cogitare: *cogito* 22
cognatum 22, 33
cognoscens 314
collocare 27; *colloco* 22
com- 32
comam 22
comitatus 305
comminicare*:comminico* 19
comminuere 225
comparare: *comparo* 22, 32
complere 314, 358; *compleo* 32
comprehendere, comprehendo 32
concitare 310
concordare 324
confestim 162
confidentia: *confidentiam habere* 327
conflare 22, 32
confundare 32
congyrare 314; *congyro* 32
**connoscere* 77
**conquaerire* 32
consocrum 22, 27
consors 305
constare 314; *consto* 22
*consuere, *cosere*; **cosis* 28
**contenire* 32
continuus 298
contra 25, 32, 179
contradicere 167
contradictio: *aquae contradictionis* 280
**contremulare* 32
convenire 32
conventum 19, 32
coperire 27
corrigiam 30
coronam 33
corripere 230
**cosere* v. *consuere*
cotem 22
coxam 32
creare 307
credere: *credo, credat* 19
crepare 20
crescere 32
c(r)ibrum 29, 31, 34
cristam 19
crucem 22
crudum 22
cruentare 314
cruentum 24
cubitum 24, 25, 27
cum[1] prep. 33
cum[2] conj. 182
cum ipso 72, **cun ipso* 34
curare 314
currere 128, 200, 273; *currit* 20, 30; *currendo* 19, 25, 29
cursura 314
custodiri: *custodiebamur conclusi* 281

daedam, dedam 18, 28
dare: *dat* 134; *dedi* 17, 156; *det* 20
decem 18
**deexcitare* 34
deficere 307
de mane 17
**demicare* 25
dentem 18, **dientem* 19
deorsum 28
**depanare* 20
de post 22, 25
**deramare* 20
descendere 32, 132, 314
desertum 28
desiderare 85,314; *desidrare, desirrare, desidero, -as, at* 85
desiderium 358
deum 18, 28; *per deum* 186
dicere 28, 360; *dico* 29; *dixistis* 142; *non dicere* 151
didrachma 347
**diffamio* 26
digitum 20, 30
**dijacere* 30
directum 25
dirigere 21, 25
discludere 32
**disglaciare* 32
**disglubicare* 32
**dismerdare* 32
disnodare 32
dispergere 305
dispoliare 29
disponere 314
diutius 175
**doi* 23; **doe* 24
dolor 315
dominicam 19, 20
dominus, -i, -o, -um 107; *domnum* 22, 28, 32; *domni* 21
domne deus 22
duplicare 315

ea hora 170
ecce hic 160
eccum 20
eccum hic 20, 29
eccum hicce 20, 319
eccum illoc 20, 25, 29; **ecullo* 29
eccum illum 20, 29
eccum istum 20,29
eccum modo 20, 22, 27
eccum non magis 163
eccum sic 27, 32
eccum talem 20, 27, 33
eccum tantum 20, 27, 33
edoctus 324
ego: **eo* 23, *mi* 21
elementum 190
emigrare 291
enim 181
eo quod 182
epulans 215

equam 30
eradicare 26
ergo 181
ericium 20, 29; *ericii* 29
erraticum 20, 26
esse: *est* 33; *simus* 19, 154; **sitis* 154; *sint* 33; *eram* 20, *erat* 154, *erabamus* 20, *fui* 23, *fuerim* 155
et 184, 319
etsi 182
evaginare 225
**exacutire* 26; **exacutio* 27
**exbolare* 32
**excambio* 24, 27
**excarminare* 21
**excomparare* 317
**exconrimare* 27
excub(u)lare 31
excurare 318
**exdemicare* 32
**exgavulare* 32
exire 32
**exmiculare* 319
**expanticare* 17
**expartire* 318
**expavimentare* 24, 318
exsuccare 27, 32
extemperare: *extempero* 18
extinguere 26
**extortionare* 29, 34
extra 26
**exventare* 21
**exventulare* 32

fabrum 31
facere 29; *feci* 156; *factum* 158
factorius 315
facies 191; *faciam* 29
fagum 27
familiam 27
farinam 29, 33
fasciam 32
favulum 25
**febrosum* 25
febr(u)arium 20
**februm* 31
**felem* 40
**felicare* 127, 315
**felicatum* 59
felix 127; *felicem* 29, 82
**feminus* 315; **feminum* 19
**fenacium* 21
fenestram 33
fenum 19
ferra 105
ferrum 17
fetam 19
fetum 19
**fetiolum* 28
ficatum 21
ficum 21
filiastrum 29
filius: voc. *fili* 94
fimbria 331
finis 321
focum 22
foliam 17, 29
fontanam 22
foras 25
forma: *similis* ~ 196
formicam 22, 34
formosum 27, 28; *formosi* 28
fossatum 27
frangere: **franctum* 83
frater 33; *fratrem* 33, 34
fraxinetum 32
fraxinum 20, 32; *fraxini* 21
fremitum 18
frenum 19, 28
frigus 21
fructifer: *tempora fructifera* 285
fugire 30
fuliginem 21, 33, 34
fumidus 28
fumigare 28
fumum 22
funem 100
funiculum 192
fur 315
furuncellus 315, *furuncellum* 33
fustis 315; *fustem* 32
**fusticellum* 27

galbinum 30
galletam 30
gallinam 30
gelu 18, 30
gemere: *gemo* 18
geminum 18
genam 19; **gennam* 19, 77
generatio 301
generum 30
gens 315
genuculum 21, 34
gingivam 21
glaciam 29, 33
glandem 24
grandinare 25
grandinem 21
**granuceum* 28
granum 28
**grevam* 18, 23
**grevitiam* 24
grossum 20
gulam 20
gyronem 33
habere 27; *habemus* 24; *ha(b)ui* 25; *habeat* 26, 27; **ha(b)utum* 25
haedum 28
herbam 18
hibernam 21, 24
hic u(b)i 21, 24, 319
**hirundula* 26; **hirundulam* 23
homo 22; *homines* 21
horrire 21, 29, 30; *horresco*, *horrescit* 19
humilis 208

-iam 17
ibi 160
-icium 29
idcirco 166
**ignitia* 356
-iliam 17, 29
illac 26
illac ad 24, 26
illac intro 50
ille 116, 177; *illum* 19,20, 24, 26; *illi* 30; *illorum* 26; *illam* 31,43, *illae* 43
**imbibitare*: **imbibito* 19
impedicare 20
imperator 20, 33, 34
impingere: *impingo* 19
implere: *impleo* 19
imputatio 316
in 33, 34
**inaltiare* 28
**incaballicare* 30
incalciare 29
incalescere 316; **incalesco* 126
incendere: *incendit* 18
incensum 320
inclinare 32
includere 23
increpare 273
increpatio 211
inde 171, 319
in de retro 20, 34
-ineum 19, 29
infirmitas: *spiritus infirmitatis* 293
infixus 203
inflare 26, 32; *inflo* 26
**informosiare* 316
**ingannare* 77; **inganno* 16
**inglaciare* 17; **inglacio* 29
ingluttire 23, 33
**ingrassiare* 28
**ingrevicare* 24
injuria 194
**innecare*: **inneco* 17
in+quietum 29

insuper 175
integrum 18, 26; **intregum* 18
inter 20, 33, 89, 177
intermissio: *sine intermissione* 298
interpres 213
**interritare* 21, 30
inuxorare 27
investire 17, 32, 316
invitare 316
**invitiare* 20; **invitio* 28
involvere 316
ipse 117; *ipsum* 34
ire 316
istum 20, 24
-itiem 28

jacere 30
jam 171
jocum 30
judex: *judices* 285
judicare 20
judicium 30, 207, 359
jugum 30
junicem 34
juniperum 27, 30
juvencum 24

lacrimam 20
lactem 33
lactucam 33
**lacustam* 29
languidum 32
languorem 32
laudare: *laudo* 29; *laudatis* 21; *laudabat* 24; *laudavi* 21, 23
lavare 24, 28
laxare; *laxat* 32
laxatio 316
legem 19, 29, 44
lendinem 18, 21; **liendinem* 19
leporem 29
levare: *levat* 17, 29
levem, **levum* 24
**leviginare*: **leviginas*, **leviginat* 24
libertare: *liberto* 29, *libertat* 24
libertas 303
libet 116
licia 29
ligare: *ligo* 19, 30
lignum 19, 33
limpidum 19
limus 316
lineam 29
linguam 19, 32
lingulam 19
**linguutum* 32
linum 29
lixivam 23, 32
longo 22
loqui 360
lubricare 31
luciferum 27
lucor 316
luctam 32
lucubrare 27
lumbi 289
lumbricum 25
lumen 28

macellarium 30
magis 163, 175
ma(g)istrum 23
magnitudo 289
majestas 289
malvam 34
mammam 16, 30; *mammanem* 25
manducare: **mandicare* 27; *manduco* 34
mane: *de mane* 17
manuclum 17, 34
manus 95
Maran atha 355
marcidum 16, 17
mare 28
margellam 31
marginem 21
maritare: *marito* 21
maritus 316
masticare 25
**matteucam* 28
maxillam 31, 32
medium 28
medullam 24, 31
medullatus 327
melum 19, 29
mensam, *mensae* 19
mensuram 20
mentire 21
**mentitionem* 23
-mentum 19
mergere: *mergo* 17
merulam 18
meum, *meam* 23
mica 25
minae 274
minare 21; *mino* 19
ministerium 222
minutum 21, 33, 34
**mirare* 59; *miror* 33
misellum 25, 28
miser 316
miserere 316
mixticius 25; *mixticium* 34
mon(i)mentum 22, 27, 32
moram 22
morticinam 20
movere 306
mucidus 28; *mucidum* 20
**mucig-* 28
multum 21
muriam 22
**muriare* 23

**nautare* v. *notare* 316
ne(b)ulam 25, 27
negotiare (*negotiari*) 316
neminem 21
nescio qualem 125
nescio quem 125
nescio quantum 17, 25, 125, 319
nigrum, *nigrae* 19
nisi quod 184
nitidum 20
nivem 28
noctem 28
nomen 22; *nomina* 106
non 22, 33
non magis 22, 163
nos 22, 133, **no* 134, *no(b)is* 24, 27
noster: *nostri* 21
**notare*, **nautare* 316
notitia: *odor notitiae* 204
no(v)am, *no(v)ae* 24
novellam 28
no(v)em 24
nubilum 24
nunc 162
nutrire 225

**oblitare* 27, 31; **oblito* 82
occasio 311
occultare (se) 290
odor: ~ *notitiae* 204
ollam, *ollae* 31
olere 356
**olmen* 356
-oneum 22, 29
opus 317; *opus est* 191, 317
oratio 318
ordinare: *ordino* 21
ordire 28
-oriam 17
oriclam 22, 32
**o(v)ae* 24
o(v)at 24
ovem 24

palatium 76, 317
palatum 317
palumbum 22, 25, 29
parentem 17, 27

parte(m) 23, 27; *parti* 107
**particellam* 25
participatio 305
passare 317
pastionem 32
pausare 212
pax 293; *pacem*; *pacem illam* 31
pectinem 21
pectus 17
pedicam 20
**pedinum* 21
pellem 30
pensare 317
**pepinem* 21
per 33
perambulare 297
percipere 25, 304
per deum 186
per extra 34, 181
perfectio 280
perfectus 168, 280
per intro 34
perire 29, 30; *pereo* 26
**permediare* 317
per super 181
pertrajicere 34
pertundere 34
pervigilare 25
petiginem 21, 33, 34
petire 28
petram 18; *petra scandali* 194
pilum 19
pinnam 20, 30, 77
pinguedo 212
piram 19
placere 330
plenum 19
plovere: *plo(v)et* 24
poenitere, **poenitare* 317
pomum 22
pondus 270
populum[1] 22
populus[2]: *seniores populi*; *scribae populi*; *principes populi* 294
pos(t) 133, **po* 22, 134
posse: **potere*, **poteo*, **potis* 28
praedare 20
praemonere 310
praeparatio 190
praeponere 317
praevidere 230
preb(i)terum 321, 34
prendere, *prendo* 19
pretium 28
prima vera 28
primitiae: ~*dormentium* 280
pro 180
probare 321
procedere 27
procella: *stetit spiritus procellae* 200
profanus 215
**pustellam* 32
**puteosum* 28
**putinnum* 21, 77
putridus, *putridi* 28
**putrig-* 28

quadragesimam 30
quaerere 270; *quaero* 26, 29; *quaerit* 30; *quaerat* 18; *quaesivi* 155
qualem 30
quam adv. 30
quando 30
quantum 30
quattuor 22, *quattor* 30, 33
qui: *cui* 21, 23; *quem* 33, 47, **quen* 33
quid 29
quietus 314; *in*+*quietum* 29
q(u)od 22, 29
**q(u)odrum* 29
q(u)omodo 22, 29
quoniam 182

radiam 28
radicinam 21
ream 19, 23
recens 18, 20
refugium 188
remanere 20
ren 19, 29
**renuculum* 20, 34
repausare 20, 25, 299
resinam 20, 28
retroversum 175
retundum 20
reum 18
revelatio 284
ridere 29
rimam 21
ripam 21, 27, 29
ritus 221
rivum 21, 29
rogare 30
Romanus 61; *Romanum* 16
ros, *rorem*, **rovem* 25
roseus 108
**rosionem* 23
rostrum 34
rotam 28
rubeum 22, 26, 27
ru(b)um 25
rumpo 22; *rupi*, *rupisti* 141
rursum item 175

sagittam 30
salicem 27; *salcem* 100
salire: *salio* 155; *salis* 29; *saliat* 137
salutare 301
salutatio 193
salvaticum 20
salvus facere 221
sanguinare 33
sanguinosum 33
sanitatem 17, 20
sarcinam 21
satis 166
satullum, *satullam* 31; *de satullum* 27
scabiam 26, 33
scamnum 16, 32
scandalum: *petra scandali* 194
scientia 282
scire: *scio* 32; *scit* 131
scloppum 32
scorteam 28
scribere 23, 27; *scribo* 21
scripturam 21
secale(m) 20, 28
securem 20
sedere: *sedeo* 28
semel 166
sementiam 19
seminare 20
senex 357
**senicus* 357
sentire 21
septem 18, 20, 28
septimanam 16, 20
seram 29
serenum 33
servare 215
servatoriam 20
servire 318
servus 318
sessum 18, 28
si 21, 59, 181, 182
sic 28
siclus 353
signare 318
signum 19, 33
silvaticum 20
simplicitas: *in simplicitate* 298
singulum 19, 23
sinum 19
sobrius 216
socium 29
solem 22, 28
somnum 22, 32
sonare 28
sonus 318
soricem 20, 33

soror 33
stab(u)lum, **stablu* 27, 31
statim 162, 163
stare: **stao* 23; *stat* 134; *stet* 20
stellam 17, 31
stercus 318
sternutare 20, 27
**stimulariam* 34
stringere: *stringo* 19
stylus 318
suadere 312
subalam 23
**subfollicare* 27
subgluttiare 23
subire 27
**subrupare* 27
subtilem 21
subtus 181
subulam 27, 31; **subla* 27
sufferre: *suffero* 30
**summicellam* 23
super 27, 33, 181
super+**cinnam* 34
superbus 331
**suspendiolare* 21, 27, 28; **suspendiolo* 19
suspirare 34

tabonem 23, 27
taliare 23; *taliat* 17; *taliando* 24
tardivum 17, 23
tatam 28; *tatanem* 16
temere adv. 231
temporivum 21
**tempulam* 19
tempus 18
tendiculam 21
tenere: *teneo* 28, 29; *tenet* 18
tenerum 18, 20
tentare 354
termen 18
terra 307; *terram* 18, 28
**tertianeum* 20
tertium 18
testimonium perhibere 289
texere 28; *texo* 18; *texit* 32
timere: *timeo*, *timet* 19
timor 318; *timorem* 20
**titiam* 21
titionem 21, 28
titulus 352
**tonsionare* 23
torqueri: *male torquetur* 295
trajectam 30
tramittere 25
tres 133; **tre* 134
**tribilare*, **tribilo* 21
trifolium 20, 27
tristum 21
**trufa* 318
tu: *tibi* 21

uber 25, 212
-ucium 29
ultra 166, 175
ultra inde 174, 319; **ultrinde* 174
umbilicum 25; **umbulicum* 34
unde 20
unquam 23
unum 78, 79, 172; *unam* 29, 78, 79
urceolum 29, 34
urticam 23
**ustiam* 32
ustiarius (*ostiarius*) 318
usum 323
utilis 323
uva 313; *uvam* 26

vadere 318
vallem 27
vantias 306
varium 23
venam 19
venare 21
vendere: *vendo* 19
venenum 19, 21
venetum 18, 20
venire 21; *venio* 46, *venit* 18, 46; *veni*, *venit* pf. 141; *veniat* 46
venter 319
ventum 19
Venus: *Veneris* 18
vera: *prima vera* 28
vermem 18
verso 17
verumtamen 184
verus: *ad de vero* 28
vestimentum 27
vetulum 17
victus 319
videre 28; *video* 19; *videbat* 23, 27
viduam; *viduae* 24
**viescidum* 27, 33
viesco 27
vincere 133, 319
vindicare 21
vineam 29, 79
vinum 21
virgam 19
virgula (<*virgo*) 318
virtuosum 20
virtutem 20, 27
viscum 19
visitatio 304
vittam 19, 30
vitellum 25, 28
vivere 318; *vivit* 28
volere 27, 29; *volet* 22; *volumus* 146
vos 22, 133; **vo* 134; *vo(b)is* 24

zelotes 166

VECHE-SLAVĂ

afedronŭ 346
almužĭno 319
aloj 346
angelskij 354
ankjura 346
anŭtrakŭsŭ: *kamenĭ* ~ 354
anŭtupatŭ 346
areopagitŭ 346
aromatŭ 346
arŭchysynagogŭ 346
aspida 319

bešĕda 319
beščdovati 319
bezakonije 58, 234, 269
bezakoniti 320
bezakonĭnikŭ 58, 234, 320
bezakonĭnŭ 234
bezakonovati 58, 236, 320
bezbogŭ 236
bezdŭna 234
bezgodĭnŭ 234
bezmlŭvĭstvije 234
bezumije 234
bezumĭnŭ 228, 234
bezŭ 234
bezvĕstĭnŭ 192, 234
bezvodĭnŭ 233
bĕda 319
bisrŭ 354
blagočisti 235
blagodariti 320
blagodarjenije 233, 320
blagodarovati 235
blagodĕjanije 232
blagodĕjati 235
blagodĕtĭ 233
blagodušije 232
blagogovĕjnŭ 234

blagogověnije 232
blagoizvoliti 235
blagokorenĭnŭ 233
blagolěpije 233
blagomądrostĭ 232
blagoobrazĭnŭ 234
blagoąchanije 320
blagopokorĭlivŭ 233
blagosloviti 235
blagougodĭnŭ 234
blagougoditi 235
blagověrĭnŭ 232, 234
blagověstĭ 233
blagověstije 233
blagověstiti 235
blagověstvovati 235; part. prez. *blagověstvuję* 233
blagovoliti 235
blagovoljenije 232
blagovrěmenĭstovovati 235
blazna 320
blazniti 320
bliznŭ 320
bližlnĭ 188
bogoglasĭnikŭ 232
bogoslovŭ 320
bogovidětelĭ 232
bogŭ, pl. *bozi* 320
boljarinŭ, pl. *boljare* 222
bratoljubĭcĭ 234
bratŭ 205
burja 92, 270
bytije 320

carĭ: *člověkŭ* ~ 199
cělovati 301
cviliti 339

časĭnikŭ 320
čelomądrije 233
čemerŭ 321
čislo 321
čistĭ 49
čĭtenije 320
čĭtĭcĭ 320
člověčĭskŭ: *Synŭ* ~ 294
člověkoljubije 232
člověkoubijcĭ 232
člověkougodĭnikŭ 232
člověkŭ: ~ *carĭ*; ~ *kupĭcĭ*; ~ *pastyrŭ* 199
črĕsla 289
črŭta 320
čuditi sę 321
čudo: pl. *čudesa* 222
čuvĭstvo 217

dažda 332
dějanije 322
dělo 322
didragŭmŭ 347
divŭ 322
dlŭgotrŭpělivŭ 235
dlŭgotrŭpěnije 233
dlŭgotrŭpěti 236
dobrodušĭstvovati 235
dodějati 322
doiti 224
domaživĭčĭ 290
dosada 322
dosaditi 322
dosaždenije 194
dospěti 276
dostojanije 195, 275, 323
dostojati 323
dostojnŭ 257, 275
dragokamenĭnŭ, **dragikamenĭ*, **dragikamy* 323
drachma, *dragma* 347
drevĭnĭ 198
drŭžava 221
drŭžavĭnŭ 216
drŭzŭ 231
dušegubĭcĭ 232, 322
dŭchnąti 322
dŭno 234
dvoriti 323

Elfegorŭ 272

Farisějь 95
filosofija 347
filosofŭ 347
finikŭ 347
finikŭsŭ 347

gadati 288
gaditi 288
gananije 288
gaza 347
gazofilakija 347
gaždenije 205, 288
glagolati 360
glagolĭnikŭ 213
glasiti 324
glavotężь 279
glumiti sę 130
gnąsiti sę 324
gnusiti sę 324
gobinĭnŭ: *vrěmena gobinĭna* 285
gora 272
gorĭnica 272, 324
gospodinŭ 324
gotoviti 324
gotovŭ 210
gąsenica 326
grabiti 214
gramatikŭ 347
grěchopadanije 232
grěchŭ 232
grěšĭnikŭ 190, 324
grěšĭnŭ 190
gręsti 218
grobĭnŭ 324
grobŭ 217
grŭbŭ 324
grŭtanŭ 324
gvozdĭ 323
**gvozditi* 323

chlipati 324
Chloisŭ 335
chorŭ 347
chądožĭstvo 288
chrabŭrŭ 324
chramŭ 279
chranilište 324
chranilĭnica 221, 324
chranilo 279, 324
chranište 325
chraniti 279
christijanŭ 205
christosŭ 247
christŭ 347
chudŭ; compar. *chuždij* 355
chulĭnikŭ 325
chvaliti 277
chvaljenije 205

i 184
igemonŭ 174, 348
ikonomŭ 347
imę rekŭ 325
inije 325
inočędŭ 233
inokŭ 325
inorogŭ 233, 325
ischodĭnikŭ 325
ischodište 277
ischodŭ 277, 325
ischoždenije 277
iskrĭnĭ 188
išlěditi 337
isplŭnjenije 187, 221, 280
ispolinŭ 325
ispovědanije 217
ispovědnikŭ 325
ispraviti sę 283
istina 217
istlniti 225
istově 325
istovŭ 325
istukanŭ 325
istukanŭ sŭlijanŭ 193
izbytŭkŭ 354
izbytŭčĭstvije 204, 218
izlicha 317
izprazdĭniti 275
Izrailŭ, *Izdrailŭ* 89

izvěštenije 217
izvoditi 325
izvragŭ 322

jadrilo 325
jadrina 325
jako 164
jasli 100
javiti 66
javljenije 217
jedinočędŭ 315
jedinomyslĭnikŭ 290
jepikurij 347
jepiskupŭ 62
jepistolija 347
jerodijevŭ 347
jevangelije 233
jevroklidonŭ 347
jezero 52
językŭ 286

kadilo 194, 320
kaditi 320
kamatĭnikŭ 320
kamenĭ: ~ *anŭtrakŭsŭ* 354
kasija 346
kathisma 346
kazati 230
kedrŭ 346
kesarĭ 346
klevetĭnikŭ 321
ključĭ 321
klŭcati 321
kodrantŭ 347
kolębati 321
kolębiti 321
kolěno 278
kolonija 352
komora 321
konĭčanije 321
konĭčina 171
konĭdratŭ 347
konobŭ 322
korablĭnikŭ 322
**kovragŭ* 322
kovŭ 190
kozĭloglasovanije 195
kąpona 270
kąponiti 270
krovŭ 267, 272, 322
krŭmilo 320
krŭmiti 320
kŭ 254

lada 101
legeonŭ 286
lěnivŭ 326
Lěstvica 326
lětĭ 326
**lětĭnikŭ* 326
lice 191, 207, 222
lichoiměnije 233
lichoimĭstvo 306
likŭ 326
lišenije 207
liturgisati 348
liva 326
livanŭ 348
lĭstenije 195
lĭstĭcĭ 334
lĭstivŭ 326
ljubiti 80
ljubĭzno 290
**ljubostĭ* 325
ljubovĭ 80, 325
ljubovĭnikŭ 80
ljudije: *knezi ljudii* 294
ljudĭskŭ: *starĭci ljudĭscii* 294; *knizĭniki ljudĭski* 294
ljutě adv. 283
ljutě interj. 284
ljutŭ 283
ložešno 326
ląkavĭnovati 326
ląkota 326
lupiti 224

magesĭnikŭ 326
machati 326
manŭdragora 348
matica: ~ *ognĭnaja* 289
matorĭstvo 208, 357
mene 47
měděnica 324
mělŭ 355
měniti 289
měrĭnŭ 356
mętežĭ 282
milija 352
milikovati 326
milosrŭdije 326
milosrŭditi sę 326
milosrŭdŭ 326
milostĭ 327
miręti: *mirĕjąštii* 232
mirŭ 293
mĭnij: *mĭnějšemu* 187
mĭska 342
mĭskŭ 342
mĭstitelĭ 357
mĭstĭ 190
mĭzda 327
mlŭčanije 234
mlŭva 188
mnogotrŭpěti 236
mnogŭ 187
množĭstvo 187
mokrota 327
moljenije 327
moždanŭ 327
mądroljubĭno 290
mądrostĭ 290, 327
mądrŭ 290
mrŭmrati 191
mudrostĭ 290
Murinŭ 336
myšica 327
mytarĭ 327

na 180
na- 230
načętŭkŭ: ~*umrĭšimŭ bystŭ* 280
načinanije 219
nadějati sę 327
nafta 348
naimnikŭ 327
naimŭ 327
najemnikŭ 327
najemŭ 327
nakazati 230
naležati 225
naměstije 327
napastĭ: *napasti* 100
naricati 231
narąkvica 327
nasilĭstvovany 303
naslědĭnikŭ 217
naslěditi 202
naslědovanije 276
nastaviti 327
naučenŭ 324
navaditi 310
navesti 327
neblagodarije 320
neblagodarĭnŭ 320, 328
nečistivŭ 228
nečistvovati 228
nedągŭ 229
nedąžĭnŭ: *duchŭ* ~ 293
nedělaję: *nedělajęšti* 228
negnĕvŭ 228
necharĭnŭ 228
neĭstlěnije 229
neistlĭněninŭ 229
neistovĭstvo 328
nejęsytĭ 328
nemilosrŭdije 328
nemoštĭ 229, 328
nemoštĭnŭ 328
nenaviděti 328
neplodĭnŭ 328
neplody 228
nepokajanije 328
nepostojnŭ 229
nepostąpĭnŭ 228
nepotlačenŭ 191
nepotrĕbĭnŭ 328
neprazdĭna 228

neprěchodĭnŭ 192
neprěpodobĭnŭ 328
neprijaznĭ 229
neprišĭstvije 228
nerazložĭně 336
nesŭmrŭtĭnŭ 234
nesŭmyslĭně 176
nesŭvadĭnikŭ 229
netrěbĭnŭ 339
nevěděnije 192
nevŭzmožĭnŭ 271
nezloba 228, 229, 234
nezlobivŭ 229, 328
ni 173
ništeta 328
noga 321
novoraslĭ 233
nąždĭnikŭ 214
nyrati 212
nyrište 212, 328
nyrĭ 328

obače 184
obidovati 328
obilije 170, 198
obilĭ 198
obitati 170, 328
obitělĭ 215
obĭšćenije 268
oblastĭ 190
obličenije 196
oboriti 329
obraziti sę 329
obrazŭ 196, 294
obrěsti 293
obrězanije 233, 329
obrězovati 200, 329
obrąčiti 329
obrŭšati 329
obŭchoditi 339
obyčaj 39
obyknąti 328
odeléti 252
odělo 86
ognica 328
ogrŭnąti 330
ochabĭnŭ 330
okajanikŭ 329
okarjati 62
okušati 354
olŭtarĭ 330
ometŭ 330
omraziti 330
omrŭziti 330
onagrŭ 348
oplŭčiti 223
opravĭdati 274
opraviti 330
orarĭ 346
orŭganŭ 348
oskrŭbiti 330
oslabljenŭ 303; *~žilami* 303
osnĕžiti sę 201
osądŭ 93
osąždenije 207
osvętiti 330
otimati sę 224
otĭcedosaditelĭ 213
otĭčĭ 331; *otĭče našŭ* 329
otĭčĭ 206
otĭčĭna 329
otraslĭ 189
otrastĭ 86
otrešti sę 276
otŭ 94, 255
otŭdĕlŭ 86
otŭstąpiti 330, 332
otŭštetiti 275
otvětŭ 331

ąglŭ 16
ąza 286
ązilište 286
ąže 298

padanije 23
pająčina 332
pakostĭ 2291
paky 175
paleja 348
paličĭnikŭ 311, 315
pamętĭ 331
panagijarŭ 348
parobŭkŭ 332
pasti 304
pazija 348
perlnatŭ 212
pěnęgŭ 331
pěsnĭ 331
pěstunĭnikŭ 216
peštera 92
pętĭdesętĭny 188
pinakida 348
piskupija 73
piskupŭ 73; *pismę* 308
pišta 331
pitěti sę: pitějuštaja sę 221
pitonĭskŭ 349
plaštĭ 331
plavŭ 356
plęsati 331
plĕnjenije 297
plĕnŭ 220, 331
plĕvelŭ 331
plodĭnŭ 331
plodonošnŭ 234
plŭtŭ 295
pobĕditi 331
počrŭpalo 332
počrŭpati 332
podoba 296
podobati 296
podobije 170, 296, 332
podobiti sę 274, 296
podobĭnŭ 170, 274, 296, 332; *podobĭno vrĕmę* 296
podobĭnikŭ 332
podŭjętelĭ 215
podŭmetŭ 332
podŭnožije 332
pogręznąti 332
pokajanije 331
pokazati 224, 268
pokriti 267
pokrovitelĭ 213
pokrovĭci 335
pokrovŭ 213, 332
polĭza 323
položenije 332
položiti 332
ponošenije 332
posada 332
poslĕdĭnĭ 198, 200
poslĕdovati 332
pospĕti 332
postiti sę 130
postĭnikŭ 333
postąpiti 332
posŭlanije 332
posŭlati 309
potlačenaja 192
potrĕbiti 333
poučiti sę 130
povelĕnije 192, 198, 333
poveléti 333
poveliteli 214, 217
povĕstvovati 333
povinĭnŭ 257
povinovati sę 333
povinąti 228
pozorište 341
pozračište 341
pravilo 218
pravĭdĭnikŭ 333
prazdĭnŭ 275; *ne+ ~* 228
prazdŭnovati 215
praxiapostolŭ 349
pretorŭ 349
prĕbyvati 230, 333
prĕdanije 196
prĕdati 334
prĕditeča 233, 333
prĕdrŭžati, part. *prĕdrŭže, prĕdrŭžęštĭ* 231
prĕdŭložiti 235
prĕdŭstati 235
prĕdŭtečevŭ 235
prĕdŭvariti 235
prĕdŭzrĕti 235
prĕgrŭdŭ 231

prěchvaliti 230
prěispĭštrenŭ 230
prěispodĭnĭ 198
prěizbyti 230
prějachati 231
prěkupiti 334
**prělĭstĭcĭ* 334
prěljubodějcĭ 232
prěljuby 230
prěmošti 231
**prěmąditi* 333
prěmądrostĭ 230, 290
prěmądrŭ 230
prěmuditi 333
prěobladati 230
prěobraziti sę 334
prěotĭcĭ 333
prěpětŭ 230
prěpirati 312
prěplavatı 231
prěpoběždati 230
prěpodobije 217, 333
prěpodobĭnikŭ 333, 525
prěpodobĭnŭ 231, 296, 333
prěprěti 333, 356
prěrěkanije: voda prěrěkanija 280
prěsěděti 231
prěsěšti 334
prěspěti 329
prěstajati 335
prěstaviti sę 334
pręšti, prędą 334
prěstojati 334, 335; *prěstoję, prěstojęšti* 233
prěstąpiti 196, 333, 335; *prěstąpĭnikŭ* 215, 230, 334
prěstrělŭ 331
prětiti 268
prětrŭpěti 231
prěukrašenŭ 230
prěvrěždati 231
prěvŭziti 230
prěvŭznositi 230, 231
prěvysprĭnĭ 198
prězorivŭ 217, 357
priběžište 195
približiti sę 252
pričęstije 305
pričęstĭnikŭ 215, 305
pričitati 224
prignati, prižena 334
prigvozditi 323
prijatelj 80
priležanije 197, 298
priležati 298
priležĭno 298
priležĭnŭ 298
priložiti sę 267
primrakŭ 333
prinošenije 188
prisĭno 298
prisĭnŭ 175
pristanište 334
pristati 334, 335
pristavĭnikŭ 335
pristojati 335
prišĭlĭcĭ 334
prišĭstvije 217
pritŭča 335
pritŭknąti 279, 321
probaviti 333
pročitati 335
proiti 335
propovědanije 335
propovědati 335
propovědĭnikŭ 335
proročica 335
proročĭstvije 335
proskurĭnica 335
prostranĭstvo 211
prosvětiti 335
protesati 292
protivljenije 209
prozrěti 230
pŭrja 295
pychati 331

rabota 222
raslabiti 336
raslabjenŭ 192
rasąditi 224
rasprja 229
rastvarjati 336
rasŭmotriti 231
ravĭnŭ 201
razboléti sę 336
razbotěti 317
razděliti 219
razĭnĭstvovati 231
razlogŭ 336
razoriti 275
razuměti 231
razumŭ 189, 190, 193
razvěštati 336
rěčivŭ 217
Rimljaninŭ 336
Rimŭ 336
rĭvĭnije 312
rĭvĭnitelĭ 296
rągati 336
rŭpŭtati 335
rykati 336

samŭ 118
Sarakinŭ 336
sebe: o sebě 119
selište 337
sevastŭ 84
sę 119
sěverŭ 337
sikaminije 349
sila 303
silĭnŭ; ~ vŭ knigachŭ 303
sirakŭ 60
skądĭlĭnikŭ 214
skinij 220, 349
skimĭnŭ 336
skoropisĭcĭ 235
skorostĭ: do skorosti 174
skorŭ 200
skotožitije 355
skrŭgati, -žą 336
skrŭžĭtati 336
skymati 216
skymenŭ 216
slatina 337
slavoslovije 337
slěditi 337
slědŭ 202
sloniti sę 192
slonovĭnŭ 192, 338
sluchŭ 269
smradŭ 338
sočbiny 354, v. sîrbo-cr. *soǧbina*
sąditi 252
spěchŭ 218
spěti 276
spira, spirě 349
spyti 163
Sračinŭ 336
sramotiti 306
srebrobiicĭ 232
srebrokovačĭ 232
sroka 338
srŭžica 337
stakti 349
staviti 338
stepenĭ 338
stichio 193
stlŭpĭnikŭ 338
stoikŭ 349
stradati 283; *ljutě straždę* 295
stranĭnikŭ 338
strastĭ 338
strastovati 338
stražĭnikŭ 338
strěgomi bychomŭ otkryte sę 281
strěšti, strěgą, strŭgą 338
strigati, strŭgati 338
strŭdŭ 338
strŭmenije 338
strŭmĭnina 338
strŭmljenije 338
strŭpĭtivŭ 191
strygati 224

studь 187
studъ 187
sujeta 187
sujetĭnъ 187, 306
sumŭporъ 339
surovĭstvo 208
sŭblazniti 336
sŭblaznъ 336
sŭborište 341
sŭdĕlati: *ne*+~228
sŭdravovati 341
sŭglasiti 324
sŭgraždaninъ 344
sŭchodĭnikŭ 325
sŭkonĭčanije 337
sŭkazanije 197
sŭliti 87
sŭmotrjenije 221
sŭmotriti 223
sŭmrŭtĭnъ 220
sŭmyšljati 336
sŭnaslĕdĭnikŭ 233
sŭnętije 303
sŭpodobiti 338
sŭrešta 338
sŭstavъ 267
sŭtęžanije 191, 267, 304
sŭtęžati 338
sŭtĭnikŭ 336
sŭtъ 338
sŭtvoriti 277
sŭvadĭnikŭ 339, 340
suvęzĭnъ 286
sŭvęstь 193, 219, 221
sŭvĕstъ 193, 217
sŭvĕtĭnikŭ 52
sŭvĕtovati 58
sŭvĕtъ 51
sŭvązъ 225
sŭvraštenije 354
sŭvršenije 217, 280, 337, 354
sŭzĭdanije 282
sŭzĭdati 307
sŭzidovati sę 341
svara 337
svęštenikŭ 216
svĕštĭnikŭ 52
svoboda 303
svobodь 214
svobodĭnikŭ 338

šarъ 335
šętati sę 224
širota 211
štedrota 212
štedrъ 277
šumĭnъ 339
šut- (tema) 339

tabla 352
taiti 290
tajati [1] 290
tajati [2] 290
tajnъ 198
temeliti 339
tešti 273
tęžestь 210, 212
tĕlo 220, 295
tĭma 195
tlŭkovanije 339
tlŭšta 187
tojaga 93
tovarъ 339
tąga 221
tąpanъ 76, 339
**trĕbĭnъ* 339
trĕbovanije 191
trĕzvenije 193
trĕzviti 87
trĕzvъ 87
trądъ: *vodĭnyj* ~ 232
trudъ 93, 271
trŭgarь 339
tukъ 187
tŭkalo 339
tŭštanije 220
tŭštati 273
tŭšteta 207
tŭštetĭnъ 187
tŭštь 275
tvarь: *tvarechъ* 210
tvoriti 277; *dobro* ~ 235
**tykalo* 339
tykati 339

ublažiti 279
ucelomądriti; ~ *sę* 235
učenica 339
učenije 219
udiviti 224
ug. = *ugrŭskŭ* 339
uglŭbati 203
ugoditi 330
ugodĭnъ 210, 330
ugodĭnikŭ 330
ugodъ 329
ugrŭskŭ 339
uiti, *uidą* 339
ujędriti sę 202
ukarjati 62
ukloniti sę 339
ulučiti 293
umiljenije 339
umnožiti 339
umądriti 224
umyvalĭnica 339, 534
upokritъ 267
upostasь 190
upŭvati; ~ *sę* 340

uręditi 330
uspĕti 276
usynjenije 207
uštedriti 277
utĕšati 279
utĕšenije 219
utĕšiti 331, 340
utĭniti 225

vada 209, 340
vaditi 209
**vadĭnikŭ* 340
vari 212; *vŭ varechŭ* 210
varŭvarъ 349
vasiliskŭ 349
veleręčevati 235
veličije 340
velĭlĕpije 233
velĭlĕpota 233
věčĭnъ 217
věrĭnikŭ 340
věstovati 340
větovati 340
větrilo 340
vina 219, 311
vinopijca 235
vitęzь 311
vitij 311
viseti 306
visonь 349
višь: *vsěmŭ* 238
vladati 340
vladyčĭnъ 206
vladyka 219
vlastь 340
voda: *voda prěrękanija* 280
vodotrądije 232
voditi sę 340
volĭnъ 340
vračь 341
vragŭ 276
vrědĭnъ 52
vrěmę: *podobĭno* ~ 296
vrŭchŭ 20
vŭ 180
vŭcariti sę 130
vŭdvoriti sę 224
vŭgnězditi sę 201, 222
vŭiną 298
vŭměniti 289
vŭnątrь 50
vŭnątrĭnь 198
vŭzbraniti 252
vŭzdrastь 273
vŭzljubljenije 192, 220
vŭznenaviděti 229
vŭznesenije 340
vŭznesti 340
vŭzrevĭnovati 317
vysota 189

vyšĭnĭ 198

začęti 280
zaklepŭ 219
zakonodavĭcĭ 232
zakonopręstąpĭnikŭ 232
zakonopręstąpljenije 232
zakonoučitelĭ 232
zaliti 87
**zamęsti, zametą* 341
zapovědati 360
zapovědĭ 189
zaprěštenije 189, 194, 211, 268, 341
zaprětiti 252, 341, 357
zarŭvati 197
zastąpiti 333, 341
zastaviti 341
zaštititelĭ 215
zavěsa 341
zavětŭ 193
zaviděti 341
zavistĭ 341
zělĭno 278
zělĭnŭ 278
zĭdanije 307
**zĭdovati sę* 341
zlakŭ 341
zloba 341
zlosloviti 235
znanije 193
znoj 187
zvězda 341

žalostĭ 325
žalovati 285
želati 285
žilište 217, 268, 306
žiti: okrŭstŭ živąštej 212
žitije 325
žitĭnica 325
živina 326
žrěbij 275
žrŭtva 51
župa 297
zupanŭ 326

BULGARĂ

běda 319
botušar 319

desetina 322
duma 323
dumam 323

grobnica 324

jasen 43

kamen 355
kerdosvam 354
klъcam 321

lefe 39

magjosnica 326
milkam se 326
milostivnikŭ 211, 330
mъden 333
muden 333

osti 330

pajŭžinŭ 49
peleš 331
plodnik 331
požarjan 332
pripek 334

robka 336

skelja 353
sladŭ 337
suma 352

šutja se 339

tanc 352

umilkvam se 326

vapsarĭ 203
vkamenjavam 355
volnik 340
vrěva 341
vrěvija 341

SÎRBO-CROATĂ

aldovanje 342

beda 319

čemerati 321

desetina 322
dragi-kamen 323

glasnik 324, 335
grobnica 324

jalnik 319

komornik 321

lotar 326

mađionica 326
malvasija 353
mlata 327

namestiti 327

osti 330

pamet 59
peleš 331
pizmiti 331
plesati 331
plodnik 331
požariti 332
proslava 335

skela 353
sladŭ 337
soğbina 354
suma 352
suržica 337

tanac 352
tojaga 93

zamesti 341
zavetovati 340

župa 297

SLOVENĂ

ljubkost 325

RUSĂ

atamanŭ 49

birjuza 354
blagouchanie 320

v. rus *bŭlvanŭ* 270

desjatina 322
dver 323

kaca 320
kadca 320
kormež 355
kubok 321

mitkal 351

v. rus *oslam* 319

peštere 93
psalomŭ 73

revnovatĭ 60

šutit' 339
svitok 337

UCRAINEANĂ

holos 335
hremity 83

l'ubošči 325

sklučen 337
šyrynka 337

POLONĂ

baszta 319

cymer 339

doktor 352

grzywna 324

hetman 49

lafa 39
łotr 326

ołowianka 356

pan 331
pyszny 331

szoltys 337

CEHĂ

milkovati 326

petr(u)žel 95
pyšzný 331

stred 338

SLOVACĂ

čemeriti se 321

ljubeznost 325

prijatnik 334

zametiti 341

SORABĂ

kermuš 355

BCU IAȘI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ALBANEZĂ

baskɛ 342

mušk 342

ut 342

GREACĂ

ἄγκυρα 346
ἀζυμίτης 346
ἀλόη 346
ἀμέθυστος 346
ἀνθύπατος 346
ἀντικρὺ Χίου 276
ἄρα 170
ἀρειοπαγίτης 346
ἀιρχσυνάγωγος 346
ἄρωμα 346
ἄσπρον 346
ἀφεδρών 346
ἀχάτης 346

βάρβαρος 349
βᾶρις 210, 212
βάρος 210, 212
βασιλίσκος 349
βδέλλιον 346
ngr. βιστιάριον 349
βυσσός 349

γάζα 347
γαζοφυλάκιον 347
γραμματικός 347

δίδραχμος 347
δραχμή 347

ἐγκώμιον 347
'Επικούρειος 347
επιστολή 347
ἔρα 170
ἔρωδιός 347
εὐαγγέλιον 233
εὐθηνής 276
εὐθηνός 276
εὐροκλύδων 346
εφημερία 347

ἡγεμών 174, 348

θέλω 126
ngr. θεμέλιον 80

ἴασπις 327

καῖσαρ 346
κάθισμα 327
κασία 326
κέδρος 326
ngr. κερδίζω 354
Κλῖμαξ 326
κοδράντης 347
ngr. κοριάνδρον 347

λεγεών 286
λειτουργεῖν 348
λεπτόν 348
λίβανος 348
λυγκούριον 348

μανδραγόρας 348
ngr. μανιακός 208

νάρδος 348
ναυτικός 348
νάφθα 348

ὀδμή 356

οἰκονόμος 347
biz. ὁλόβηρος 348
biz. ὁλοσηρικός 358
ὄναγρος 348
ὀνύχινος 348
ὄργανον 348
ὀσμή 356

παλαιά 348
πανάγιος 348
ngr. πάντα χαρίζω 356
biz. παντοκράτωρ 348
παράσημος 348
πινακίς 348
πραιτώριον 349
biz. πραξαπόστολος 349
πράξεων 349
πυθωνικός 349

σαρδόνυξ 349
ngr. σκάλα 353
σκηνή 349
σπεῖρα 349
στακτή 349
στεφάνι 357
στοϊκός 349
συκάμινος 349

biz. ταμπάριον 358
τετράδιον 349
τό 348
τοπάζιον 348, 349
ngr. τριφύλλι 20
τρυφή 318

ὑποκριτής 267
ὑπόστασις 190
φιλοσοφία 347
φιλόσοφος 347
φοῖνιξ 347

χριστός 347
χρυσόλιθος 347
χῶρος 347

biz. ὡράριον 346

GERMANĂ

Borte 342

fländrisch 353

Herzog 353

Kante 343

med. *kermisse* 355

Lade 101

Post 352

Taler 353
Tanz 352

MAGHIARĂ

ács 342
adomány 342
alamizsna 319
áldani 342
áldozni 342
alkalom 342
ámbátor 162

bádik 342
barát 342
bársony 358
berek 343
bírni 269
bíró 343
bizonyos idökett 199
bosszú 342; *bosszú állóc* 170
bö, böv 166
bujdoklani 343
bujdokló 343
bujdosni 343
bujdosó 343
büntetni 343

csábulni 343
csalatság 343
csalni 343

díj 357

élés 344
ellenes 342
ellenség 342

fejedelem 233
felelet 343
felelni 343
fillér 343
fogadás 343
fogadni 277
fogoly 343
forma 352

gondviselö 232
gonoszulni 324
gránát alma 352
gyémánt 346
gyolcs 50
gyülölni 343
gyülölség 343

hadnagy 344
halasztani 343
harmincad 343
haszna 87
haszon 343
herceg 353
hiwség 207

ispán 345
izetlen 344
izetlenedni 344

kanta 343
karazsia 343
kedvezni 252
komornyik 321
költség 343

láda 101

malvázia 353
maradék 299
marha 288
mázsa 344
menetár 357
mondani 360, v. *szólni*
morogni 344

násfa 344
nemzet 344
ni 186
nyerni 344

odaveszni 342
ok 344
oltalmazni 344

örök 345

panaszolni 89, 344
pârta 342
patyolat 344
petrezselyem 95
pint 353
polgár 344
polgármester 344
porkoláb 344
prokátor 344

siklus 353

szabadulás 209
szállásolni 89
szám 39
szamaras 344
szándék 344
szekeres 344
szer 345
szerencse 339
szokni 345
szólni (*szola... es monda*) 360
szomszéd 345

tábla 352
támadni 307
tár 345
teljesseg (*teljessegedet*) 204
tiszttartó 232
titulus 352
tó 345
turba 50

utálni 217, 345
uzsora 352

vallani 345
vármegye 345
vég 345
vicsogni 345
vidék 345
vondogálni 345

zsoltár 344

TURCĂ

abayi 350
amanet 350

arakčin 350
atlaz 350

begler-begi 350
benek 351

bešli 350
bilezik 351
bogasy 351
bogča 350
bozdogan 350
bürüm 351

čaršaf 350
čatma 351
čauš 350
čember 351
čerga 350

dimiški 351
divan 350

ejalet 350
elmas 350

fereğe 351
filğan 350
frengi 351

güğeman 351
ğevaher 350

halhal 351
hamaili 351
hanğar 351
harağ 351
hotaz, hotoz 351

iskele 353
istifan 357

jakut 351

kadife 350
kadifeli 350
kaftan 350
kamk(h)a 351
kumaš 351
kutni 351
külünk 351

mahrama 350
mašrapa 350
mutkal 351

nakišli 351
nezgeb 351

ölefe 530

pazvand 351
perde 350
piruze 350
piškir 350
sanğak 351
satyrğy 351
saydak 351
seraser 351
sini 350
sipahi 351
sitr v. *taht* 351
somak 351
sürahi 351
syrma 350

tafta 350
taht + *sitr* 351
tefterdar 351
tepsi 350

ulak 350

zerbaf 352
zinğir 352

TURCO-TĂTARĂ

aslam 319

PERSANĂ

oleat 350

GRAFIE CHIRILICĂ

Cuvinte romîneşti

лапъ 37
адь = *iad* 37
алес 64
апао = *apoia* 35
арѹ.рк 84
арѹнъците 37
асерж 35
ачеж 36
ашаа 37
а.ри = *ani* 81

бинре 77
би.рре 77
блате = *baltă* 37
боѡтеѡре 37
бръбатѹ 37

векѹ 35
веселѧще 36
вешмжтѹль 36
віаца 35
віѧрме 40
віѧцъ 36
ві.р. . . = *viia[ţă]* 36
ві.ре 36 = *vińe*
ві.рѧ 36 = *vińa*
влтѹрь 65
влътѹрь 65
воа = *voia* 35
вое 35
востръ 36
вож = *voia* 36
връсъ 37

врътѹте 37
врътѹтѣ 37
връхъ 37
вълтѹрь 65
въртѹтѣ 37

грешааще 37
гръескъ 35
грѣширъ 37

делоѹггь се 37
дерѣптѹ 36
деспръцици 37
деспѹѧторю 36
ди.рсѹль = *de însul* 68
домъшѧ 37

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

дȣлчеца 35
дѣрегȣ 36

єр, єр = *iar* 169, 184
єра 35
єȣ 35

жрътвѫ 51

ѕилѣ 36
ѕиꙋа = *dziua* 37

испов'ѣднрѣ 37

кїеамъ 84
кїем 64
клъка 37
клѣмъ 84
кредничосе 35
кȣвинось 79
кȣвноск 37
кȣвїꙟносȣлк 36
кȣмкпантк 37

лоорȣ 37
лȣва = *lua* 37
лȣкоуаще = *lăcuiaște* 35
лъгоры 37
лъꙟгъ 36, 84
лѣџе 36
лѣџѧ 36

мелѧ 36
міє 35
міех 37 = *mie*
милȣѫскъ 36
міх = *mea* 37
мїѧре 40
міжȣ = *mi-au* 36
моѡшіє 37
морте 36
мрътȣрїѧ 37
мънїа 35
мънїѥ 35
мънїѧ 35

мъріѫ 36 = *măriia*
мъꙟрика 36
мѣи = *me-ai* 67
мѣоу = *me-au* 67
мѫȣ = *mi-au* 36
мѧ = *me* 36

невотѧѕатȣ 36
неертатъ 35
нелȣминат 64
неѻтрȣ 37
ноѡȣ 37
нѣпотȣлъ 36
ноумелѧ 36

ѡбладȣѫще 36
ѡмени 36
ѡсте 36

петра 35
пеꙟнтрȣ 36
пичюаре 37
пїѧре 40
плоа = *ploaia* 35, 36
плоаъ = *plouă* 37
пов'ѣсти = *povești* 37
помѣни = *pomeni* 37
преимескѫ 35
прѣ = *pre* 36
прѣнтȣ = *prentu* 36
прѣȣци 36
пȣне = *puie* 79
пъмѫтк 36

рѫмѫꙟне 36 = *rămîńe*

скръбъ 37
слъта 37
смѣрениѧ 37
спȣꙟне 36 = *spuńe*
стлъпъ 37
стрȣнѣ 36
сѣ = *se*
сѣкаши 36
сѣоу = *se-au* 67
сѧ = *se* 36

тоатѣ 36
токмелъ 35
требъ 35
троуфїѫ 36
тръгъ 37
тъвк = *tău* 37
търїаж 36
тъꙗ = *tăia* 36
тѧ = *te* 36

оуръѕнрѣ 37
оуꙗ 36, 78
оуꙗбрелорȣ 36

фечȣрицѫ 61
фечюрелъ 61
фечюрицѫ 61
фїѧре 40
фомѣѫ 36
фѡрте 35
фсате 83

циньѫ 36
цїѧ 36
църъ 60
църк 60

ѭкескȣ 37
ѭра 154
ѭрѧ 169

ѧрѣ 169
ѧрѧ 169

ꙗмпръци 37
ꙗраните 75
ꙗралтȣ 75
ꙗрба = *iarba* 36
ꙗсъггȣръ се 37
ꙗторче 35

џоуприѫ 36
џюкъ = *gioc* 37

Cuvinte vechi-slave

адк 37

блато 37

грѣшити 37

испов'ѣдати 37

мене 47

напасти 100

пов'ѣстовати 37
помѣнати 37

смѣрениѥ 37
сѧ 36

ѭвити 37
ѭдк 37

TABLA DE MATERII

Prefață 5
Lista prescurtărilor 7

Capitolul I. — PRIMELE ÎNCERCĂRI DE SCRIERE ÎN LIMBA ROMÎNĂ. CARACTERISTICILE GENERALE ALE LIMBII DIN SECOLUL AL XVI-LEA 9

Capitolul II. — FONETICA 16
Schimbări fonetice efectuate pînă în secolul al XVI-lea 16
Grafica chirilică 35
Particularități fonetice ale limbii din secolul al XVI-lea 38
Vocale accentuate 38
Vocale atone 52
Vocale în hiat 66
Asimilare. Disimilare. Epenteză. Metateză. Cădere de consoane 87
Fonetică sintactică 90

Capitolul III. — MORFOLOGIA 92
Substantivul 92
Adjectivul 108
Articolul 109
Numeralele 114
Pronumele 116
Verbul 126
Adverbele 160
Propozițiile 177
Conjuncțiile 181
Interjecțiile 186
Formarea cuvintelor 186
Derivație improprie 187
Derivație proprie 203
Compunerea 231

Capitolul IV. — SINTAXA 237
Substantivul și adjectivul 239
Articolul 242
Pronumele 247
Verbul 250
Adverbul 253
Prepoziții 254
Conjuncții de coordonare 259
Conjuncții de subordonare 259
Ordinea cuvintelor 261
Legătura frazelor 264

Capitolul V. — LEXICUL 267
CUVINTE CARE PREZINTĂ SENSURI DIFERITE DE CELE ACTUALE 267
CUVINTE PROPRII LIMBII DIN SECOLUL AL XVI-lea 313
Latine 313
Slave 319
Albaneze 342

Maghiare 342
Greceşti 345
Turceşti 349
Cuvinte de altă proveniență 352
Forme de origine obscură 353
Permanențe şi substituiri lexicale 358

ÎNDREPTĂRI ŞI ADĂUGIRI 363

INDICE de *J. Byck* 365

Notă explicativă 367
Tablă analitică de materii 371
Indice de cuvinte şi particule 389

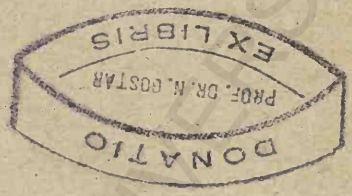

BCU IAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1965

Redactor resp. de carte C. Burghelea
Tehnoredactor Gh. Popovici

Dat la cules 09.09.1959. Bun de tipar 19.06.1962. Tiraj 5000+145 ex. Hîrtie semivelină de 80 g/m². Format 70 × 100/16. Coli editoriale 43,90. Coli tipar 28,50. A.02392/1959. Indici de clasificare zecimală: pentru bibliotecile mari 4(09), pentru bibliotecile mici 4

Tiparul executat sub comanda nr. 1200 la Intreprinderea Poligrafică nr. 4, Calea Şerban Vodă nr. 133, Bucureşti — R.P.R.

31

48

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Lei 26,30